M. T. CICERONIS AD FAMILIARES EPISTOLÆ. INTERPRETATIONE & NOTIS...

Marcus Tullius Cicero, Antonio incisore Luciani

Ant: Luciani Sculp Venet

M. T. CICERONIS
AD FAMILIARES
EPISTOLÆ.

Interpretatione & Notis illustravit

PHILIBERTUS QUARTIER,
è Societate Jesu,

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

VENETIIS,
APUD FRANCISCUM ZANE,
Sub Signo S. Ignatii.

MDCCXXVI.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

SERENISSIMO
GALLIARUM
DELPHINO

PHILIBERTUS QUARTIER,

è Societate JESU.

ILLUD *Epistolarum beneficio consequimur*, SERENISSIME DELPHINE, *ut orbem universum peragremus immoti; quæ domi apud nos geruntur, ea vel disjunctissimæ nationes facilè cognoscant, & vicissim quæ geruntur apud ipsas, ad nos pari facilitate perferantur, eo majori operæ pretio, quo major esse solet in hoc scribendi genere, quàm in quovis alio ingenuitas, & candor; id certè fœliciter, ac politè Cicero præstitit; ejus videlicet docemur litteris, Quid Cæsar, quid Pompejus, quid cæteri perfecerint Romanæ gentis Heroes: tanta est hac ætate nostra, quanta fuit olim, vis epistolarum, ac necessitas; in ultimas quippè gentes pervadant oportet, ut jam non Pompeji, aut Cæsaris, sed ut tuas, ut Ludovici Magni lau-*

des ubique locorum celebrent. Dicent illæ scilicet, quæ hic usurpamus coram incredibili cum voluptate, quanta sit in moribus tuis suavitas, veritas in dictis, in omni vitæ cursu sapientia, quàm sincera in rebus divinis pietas, quàm benefica in singulos, & digna Principe viro indoles. Descriptæ ibidem legentur, in quarum Tu partem venis, Parentis Maximi virtutes eximiæ; gravitate condita mansuetudo, ut neque Majestas de benignitate, neque facilitas quidquam de auctoritate detrahat, & illa quidem metum, amorem altera, utraque venerationem, & cultum excitet; ingenium quantæcumque fortunæ capax, frons Imperio digna; procerum, robustumque corpus, quod labore nullo, ampla mens, & excelsa, quæ nulla difficultate vincitur; impietatis odium, adversus Deum, resque sacras reverentia; amplificandæ Religionis ardor, prudentiæ adjuncta semper prosperitas, rebusque prosperis inaudita moderatio; in debellandis hostibus invictum robur, in suis servandis singularis vigilantia, cui jam veriùs, quàm olim Pompejo elogium illud attribui potest: Domi, suorum deliciæ; foris, hostium terror, & admiratio; *hæc dum exteræ gentes, saltem per litteras, audient, Te tali Parente felicem; Regem, Te Filio, fortunatum prædicabunt.*

Lutetiæ Parisiorum. Kalend. Octob. anno salutis M. DC. LXXXV.

PRÆFATIO.

NIHIL est, quòd te, multis hìc morer, Amice Lector; neque enim commendatione indigent Epistolæ Ciceronis : æstimabis ipse utrùm aliquam Commentarii nostri mereantur. Nonnulla tamen monere te velim : primùm, in hujus operis quasi contextu, id mihi potissimùm fuisse in animo, ut, quidquid occurrit ad intelligendum difficile, illud interpretatione simplici, & dilucida explicarem, notis pluribus, at brevissimis, aperirem ea, quæ vel ad Geographiam, vel ad Historiam pertinent. Interpretum, qui benè multi, doctissimique ante me fuerunt, & in primis Pauli Manutii labor subsidii plurimum attulit; sic tamen, ut quæ intacta reliquerunt, attingerem; quæ disputarunt fusiùs, paucis ego complecterer; omissaque de variis lectionibus longiori, & fastidiosa concertatione, editioni Patissonii, quæ mihi omnium accuratissima visa est, fideliter quoad fieri potuit, adhærerem : in ipsa temporum notatione assensus sum Pighio, Annalium Romanorum Scriptori doctissimo, tum Fabricio, qui vitæ Ciceronis Auctor est optimus; & Saliano, qui paululùm omnes à Petavio discrepant.

In ipsius Libri capite apposui tabulas eorum historicas, ad quos Cicero scribit, ut uno velut intuitu, in hujus ætatis historiam, unde pendet totius operis intelligentia, inspicere possis; totque Heroum, qui tantum sibi nomen apud posteros pepererunt, virtutes, & vitia cognoscere : labor, ni fallus sum, nec inutilis, nec injucundus.

Initio cujusvis Epistolæ, non Consulatus modò, sed urbis etiam annum quo scripta est, annotavi. Quinque demum indices sub finem addidi, ex quibus fructum non mediocrem capias. Primus est Geographicus, in quo designatur locus, & pagina, ubi urbes, provinciæ, fluvii, &c. quos in Epistolis Tullius appellat, explicantur. Secundus Historicus, qui nomina eorum, quorum tabulas historicas confecimus, ordine Alphabetico continet. Tertius est Chronologicus, qui docet, quo quævis Epistola ordine scripta sit. Quartus, litterarum genus multiplex indicat, ut eas, si quando tu quoque scripseris, ad imitandum, exemplar tibi labore nullo proponas. Quintus, quæ sunt in notis, præter Geographiam, præcipua, complectitur, donec his tandem accedat index vocabulorum omnium locupletissimus. In interpretandi ratione, viam ingressus sum, quam primus aperuit Carolus Santa-Mauræus Montauserii Dux, Delphini juventæ nuper Moderator, perfecta,

cumulataque vir prudentia, integritate animi, veritatis admirabili studio, summa apud Regem Maximum auctoritate, laude quondam bellica, nunc pacis artibus, in litteras, ac litteratos amore semper nobilis. Idem hoc opus promoverunt Jacobus Benignus Bossuetius, Condomensis anteà, nunc Meldensis Episcopus, orationis pariter, ac morum suavitate perillustris: & Petrus Daniel Huetius Alnetanus Abbas, ingenii elegantia, eruditione propè infinita, librisque in lucem editis, ad omnem memoriam commendatus. Unum tamen est, quod præter cætera sibi gratulentur, Regis scilicet omnium sapientissimi judicio delectos, ut Delphini animum doctrinæ simul, ac sapientiæ præceptis expolirent.

INDEX HISTORICUS,

Qui Ciceronis, & eorum ad quos ipse scribit, mores, & historiam paucis complectitur.

MARCUS TULLIUS CICERO.

MARCUS TULLIUS CICERO Arpini equestri loco natus anno urbis 648. ad summum auctoritatis, & gloriæ fastigium virtute sua, non majorum in Rempublicam meritis pervenit; primus ex sua familia Curules honores, & Consulatum adeptus anno 690. Catilinariam extinxit conjurationem, ultimoque supplicio affectis Lentulo & Cethego, quos habuerat Catilina perfidiæ suæ conscios, securitatem urbi, pacemque reddidit: à Clodio aliquanto post actus in exilium, Senatus decreto, summo cum honore revocatus est. In discordia civili Pompejum secutus, non sibi modò, sed & amicis reditum, & salutem impetravit. Annitente demum Antonio, quem Philippicis gravissimè læserat, proscriptus est, & à Popilio Centurione, quem in causa capitis defenderat, occisus.

Illustri vir ingenio, cujusvis disciplinæ studiosus, & in quavis excellens, admirabilis Orator, Philosophus perelegans, historiæ scriptor eximius, acer etiam Theologus, ac sublimis, quique unus effecit, ut Græciam, quam armis Roma vicerat, eloquentiæ, ingeniique laude superaret: civis optimus, Consul vigilans, amicus fidelis, provinciæ Rector moderatus, ac sapiens, patriæ, oppresso Catilina, Parens, & Conditor appellatus: tantis virtutibus tenebrarum aliquid videntur offudisse, laudum aviditas nimia, rerum à se gestarum perennis ostentatio, in periculo timiditas, in rebus adversis animi demissio; quæ tamen à Tullio vitia nonnulli removent sapientia præstantes viri.

An. ætatis 64. urbis conditæ 710.

P. CORNELIUS LENTULUS SPINTHER.

Publius Lentulus è Patricia Corneliorum gente, Spintheris ideò cognomen habuit, quòd, cùm ludis præesset, prodierit in scenam Comœdus hoc nomine, sic ei vultu similis, ut alter ab altero secerni vix posset.

Ædilis factus, scenam purpureis vestibus, argenteoque apparatu primus decoravit, exhibuitque ludos ea magnificentia, ut Crassos ac Lucullos, & quotquot Ædilitio priùs munere functi erant, omnes

An. u. c. 690. Coss. Marco Tullio Cicerone, & Cajo Antonio.

longè ſuperarit. Patriam propè labentem fulcire viſus eſt, vel gentis ſuæ damno, dum Lentulum Suram, ex eadem ſecum familia, Catilinariæ reum conjurationis, & capite damnandum, in cuſtodiam ipſe tradidit, Ciceronis in omnibus fidelis adminiſter, à quo propterea ſuorum conſiliorum particeps, & periculorum ſocius appellatur.

* An. u. c. 694. Coſſ. Cajo Julio Cæſare, & Marco Calpurnio Bibulo.

* Ex Prætura Hiſpaniam adeptus eò ſe contulit, unde poſt Romam, Conſulatum ut peteret, reverſus eſt, cùm jam Cicero rogatione Clodia, impellente clam Cæſare, connivente Pompejo, Italia pulſus exularet.

a An. u. c. 696. collega Quinto Cæcilio Metello Nepote.

a Conſul, in reſtituendo Cicerone multùm, fœliciterque laboravit; palam profeſſus, nihil priùs acturum in ſenatu, quàm de tanti viri reditu & ſalute peractum eſſet; vel hoc facto optimè de patria meritus, qui patriæ parentem conſervarit.

b An. u. c 697. Coſſ. Cnejo Cornelio Lentulo Marcellino, & Lucio Marcio Philippo.

b Anno poſt, in Ciliciam miſſus, provinciam hanc, cui Cyprus erat addita, per triennium dicitur adminiſtraſſe; quo tempore Rex Ptolemæus, quem Ægyptii ob tyrannidem ejecerant, à Senatu petiit, ut reſtitueretur; hoc ſibi munus deferri Lentulus ardenter cupiebat, utque Lentulo deferretur, ſummo labore Tullius contendit; ſed irrito conatu, tum Regis ambitione, qui reductionem ſuam Pompejo Magno demandari, id utique ſibi glorioſum putabat fore; tum ipſius Pompeji artibus, qui licèt in ſpeciem Lentulo faveret, clam tamen per amicos operam dabat, ut reducendi Ptolemæi provincia ſibi traderetur. Hanc in rem plura nunc eloqui nihil neceſſe, cùm epiſtolæ primi libri fermè omnes unum hoc argumentum tractent; jam verò quibuſcum hoſtibus in Cilicia conflixerit, incertum eſt, at Imperatorem ab exercitu appellatum, & ſiquidem triumphavit, res triumpho dignas, qualeſcumque fuerint, geſſiſſe conſtat.

c An. u. c. 704. Coſſ. Cajo Claudio Marcello, & Lucio Cornelio Lentulo Crus.

c In civili diſcordia Pompejo adhæſit, à quo delectus eſt, ut Aſculum, & Picenum cum decem cohortibus tueretur; ſed repentino Cæſaris adventu, ſuorumque defectione territus, ſurripuit ſe ſe, Corfiniumque magnis itineribus ad Domitium contendit: ibi cùm Cæſaris in poteſtatem deveniſſet, veniam precatus eſt, veterem amicitiam, & illius in ſe beneficia ſanè maxima commemorans; per eum quippè venerat Lentulus in Pontificum collegium, Hiſpaniam Proprætor obtinuerat, & ad Conſulatum faciliores habuerat aditus.

His beneficiis cumulum humanitate ſua Cæſar addidit, neque enim modò Lentulum abire incolumem paſſus eſt, ſed facta inſuper abeundi quò vellet, poteſtas; ſeceſſit ille Puteolos, inde poſt aliquanto navigaturus in Græciam, ut ſe Pompejo rurſum conjungeret.

VALERIUS.

Valerius nulla re, quòd ſciam, præterquàm Ciceronis amicitia, civiliſque juris, etſi non apprimè illud callebat, profeſſione notus.

CAJUS

CAJUS SCRIBONIUS CURIO.

Cajus Scribonius Curio patrem habuit eloquentia, Consulatu, & triumpho nobilem; ipse dicendi arte, & ingenio non inferior, quàm pater: at mores in utroq; dispares: impurus, ut nec suæ famæ parceret, nec alienæ; prodigus, ut magnas inter opes egeret; ad facinus quodlibet audax, suoq; ac Reipublicæ damno ingeniosus, & eloquens. (Vellejus. Plutarch. Cicero.)

[d] Caji Clodii Quæstorem in Asia fuisse, ex epistolis libri secundi certò colligitur; undè post in urbem reversus, plebi Romanæ spectacula, ut mortui patris memoriam honoraret, sumptibus infinitis adornavit, frustrà dissuadente Tullio, qui prævidebat Curionem, dissipatis opibus, & alieno oppressum ære, turbas in Republica facturum. ([d] An. u.c. 698. Coss. Cn. Pompejo magno II. M. Licinio Crasso II.)

[e] Tribunus plebis, Pompejo primùm, ac Senatui favere, mox Cæsari pariter, ac Pompejo adversari visus est, animo tamen ad Cæsarem inclinans: hunc demum, grandi corruptus pecunia, liberè contra Consules, ipsamq; Rempublicam defendendum suscepit: unde Virgilius: ([e] An. u. c. 703. Coss. L. Æmilio Paulo, & Cajo Claudio Marcello.)

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit. —

Quapropter cùm sæpè fieret de successore Cæsaris in senatu mentio, à Curione sic intercessum, ut nihil de provinciis Consularibus potuerit hoc anno decerni.

[f] Exacto tandem Magistratu, relictaque urbe, Ravennam ad Cæsarem advolavit, Cæsarianæ dominationis velut signifer, civilisque incendii primarius satelles. ([f] Eodem anno.)

Jussus est à Cæsare in Siciliam cum tribus legionibus, eaque recepta, in Africam se conferre.

[g] Juba Rex Mauritaniæ, idemque factionis Pompejanæ fautor, Curionem oderat, quòd Tribunus plebis, regnum ipsius in provinciæ formam redigere voluisset: hanc injuriam ut ulcisceretur, ultimam ei cladem moliri statuit: & certè Curio secundis aliquot præliis in Africa contra Pompejanos usus, & ab exercitu dictus Imperator, in fraudem inductus est, cùm enim aliquando prodiisset in aciem quasi cum Suburra Jubæ Præfecto, parvaq; manu pugnandum sibi foret, ab ipso Rege, totoq; exercitu ex improviso circumfusus, impetum non sustinuit. ([g] An. u.c. 704. Coss. Cajo Claudio Marcello, Lucio Cornelio Lentulo Crus.)

Ubi Domitius Præfectus equitum rem desperatam videt, Curionem hortatur, ut fuga saluti consulat, se ab eo non discessurum pollicitus: at ille: Ego-ne amisso, quem à Cæsare acceperam, exercitu, in ejus conspectum unquam revertar? Sic prælians interficitur, ut imprudentiæ culpam, glorioso interitu utcumq; pensaret.

MARCUS COELIUS RUFUS.

Marcus Cœlius Rufus, è plebejo, & equestri genere Puteolis natus est, sumptaq; virili toga, à patre ad Ciceronem deductus, ut libe-

Epist. Famil. c

ralibus disciplinis informaretur; quo magistro sic profecit, ut summos inter Oratores Quintilianus eum referat.

[h] An. u. c. 701 Consule Cnejo Pompejo magno III. sine collega.

[h] Tribunus plebis, quo anno Clodius à Milone occisus est, optimatum, & Milonis ipsius causam contra populi furorem studiosissimè suscepit; quin & ipsi Consuli, omnium qui adhuc extiterant, potentissimo resistere ausus, & leges, quas ad oppugnandum Milonem de vi, & ambitu tulerat, arguere; sic indignante Pompejo, ut palàm diceret, se Rempublicam armis, si cogeretur, defensurum.

[i] An. u. c. 703. Coss. L. Æmilio Paulo, & Cajo Claudio Marcello.

[i] Ædilis Curulis fuit, Hirro competitore dejecto, qua de re jocosiùs ad Ciceronem, & vicissim ad ipsum Cicero scribit: ludos solemni exhibuisse pompa testantur ejusdem Cœlii litteræ, quibus fermè singulis Tullium rogat Ciliciæ tunc Proconsulem, ut per Cibyratas Pamphiliæ populos, & venandi arte nobiles, Pantheras conquiri, sibique ad apparatum sui muneris mitti quamprimùm curet.

[k] An. u. c. 704. Coss. Cajo Claudio Marllo, & Lucio Cornelio Lentulo Crus.

[k] Orto Cæsarem inter, & Pompejum dissidio, neutram in partem inclinare visus: mutata mox sententia, Cæsari adhæsit, ad quem unà cum Curione, ut incendio civili facem ministraret, Ravennam profectus est. Ab ipso demum Cæsare defecit; cujus defectionis hæc vulgò causa traditur.

[l] An. u. c. 705. Coss. Cajo Julio Cæsare 2. P. Servilio Vatia Isaurico.

[l] Prætoriam dignitatem, sed peregrinam ei Cæsar dederat; urbanam autem, quæ longè illustrior, Trebonio: id ferens indignè Cœlius, de Cæsare in Græcia contra Pompejum bellante falsos in vulgus rumores sparsit, quasi victus in acie cecidisset; post novarum tabularum, ac seditionis auctor, facto in Trebonium impetu, eum de tribunali deturbavit: quamobrem Servilii Consulis decreto, Senatu prohibitus, & concionem ad populum habere cùm vellet, ab eodem de rostris per vim deductus est. Ille ignominia permotus, ac dolore, Roma egreditur, ad Cæsarem se proficisci simulans; clam verò nuntios ad Milonem mittit, qui Clodio interfecto exulabat; Cæsari, à quo reditum in urbem non impetrarat, infestus: bellum igitur ambo parant, Cœlius pervenit Thurios, Tarentini sinus oppidum; ibiq; cùm municipes aliquot, militesque promissa pecunia sollicitat, opprimitur.

[m] Vellejus. Plutarchus.

[m] Vir eloquentia Curione superior, sed non minùs ingeniosè, nequam, iracundus, prodigus, intemperans, audax, saltandi studiosissimus, ars quondam ingenuis vix cognita: summus Orator, ut crimina tamen objiceret meliùs, quàm defenderet: multa in eo urbanitas, verùm stylus asperior: inconstantis animi, qui modò Reipublicæ, modò Cæsaris, nullius modò jura propugnaret, eloquio demùm, quàm mente, ac fortuna melior; tumultuosè cùm vixisset, civiles inter tumultus indecorè periit.

[n] An. u. c. 702. Coss. Servio Sulpicio Rufo, & Marco Claudio Marcello.

CNEJUS SALLUSTIUS.

[n] Cnejus Sallustius Marci Bibuli in Syria Proconsulis Quæstor fuit, anno quo Parthi Antiochiam obsidione cinxerunt.

QUINTUS MINUCIUS THERMUS.

[o] Quintus Minucius Thermus ex Prætura provinciam Asiæ Proprætor sortitus est, eamque prorogato imperio diutiùs administravit. Vir consilio bonus, & prudens animo; summa integritate, gravitate, clementia, & singulari in miseros liberalitate: eò majori laude dignus, quòd ex iis, qui provincias tum regebant, paucissimi avaritiæ, & crudelitatis crimine vacarent.

o An. u. c. 701. Consule Cnejo Pompejo magno III. sine collega.

[p] In bello civili Pompeji partes amplexus, Iguvium in Umbria cum quinque cohortibus obtinuit; verùm perspecta Iguvinorum erga Cæsarem voluntate, & Curionis adventu cognito, cohortes ex urbe educit, & profugit, milites in itinere ab eo discedunt, & revertuntur. Lucanus:

p An. u. c. 704. Coss. Cajo Claudio Marcello, & Lucio Cornelio Lentulo.

Iguvium, pulso, jam perdidit Umbria, Thermo:

sic enim fortè meliùs versus ille legeretur, quàm ut legitur vulgò, *usque sui pulso.*

CAJUS COELIUS CALDUS.

Cajus Cœlius Caldus, adolescens nobilis, acri judicio, & eximia morum suavitate, è Caldorum familia, quæ Cœliæ gentis tum antiquissima Romæ erat, & sola Consularis.

[q] Ciceronis in Cilicia Quæstor fuit; ab eoque cùm discederet, provinciæ suo loco præpositus: cujus facti rationem reddit in epistola decima quinta hujus libri, ad Marcum Cœlium Rufum scripta.

q An. u. c. 703. Coss. L. Æmilio Paulo, & C. Claudio Marcello.

APPIUS CLAUDIUS PULCHER.

Appius Claudius Pulcher ortus est Patricia Claudiorum stirpe, viris domi, militiæque inclytis fœcunda.

[r] Peracto Consulatu, in quo Domitium Ænobarbum collegam habuerat, [s] Ciliciæ Proconsul, & Cypri renuntiatus est, Lentuli Spintheris successor; & quoniam in octavum fermè mensem, sublatis, Tribunorum intercessione, comitiis, interregnum duravit, neque leges ullæ ferri potuerunt; seriùs, absque lege Curiata, suoque propterea sumptu in provinciam abiit, uti fusiùs explicatum est in notis ad librum tertium.

r An. u. c. 699.
s An. u. c. 700. Coss. Domitio Calvino, & Valerio Messala.

[t] Imperatoris nomen adeptus est; ex qua pugna, non liquet: rem tamen ab eo benè gestam, non modò *Imperatoris* inscriptio, sed petitio triumphi testatur.

t An. u. c. 701. Cnejo Pompejo 3. Consule sine collega.

Successori Tullio, non modò obviam prodire, uti mos erat, noluit, sed ejus prætereà declinavit aspectum; sui nempè generis splendore inflatus, novum despiciebat hominem, sibique dignitate parem fieri, ægrè ferebat.

[u] E Cilicia decedens ad urbem accessit, ut triumphum ob egregiè bello facta peteret, sed à Publio Dolabella, Ciceronis paulò post genero, ambitus, & Majestatis accusatus, triumphi postulatione

u An. u. c. 702. Coss. Servio Sulpicio Rufo, & Marco Claudio Marcello.

relicta, Romam ingreditur, moxq; tribunali cum accusatore se sistit; quo facto adversariorum retudit sermones, paratiorque visus, quàm speraverat accusator; Hortensio deinde, & Marco Bruto defendentibus absolutus est, & ambitus, & Majestatis crimine.

x An. u. c. 703. Coss. L. Æmilio Paulo, & Cajo Claudio Marcello. [x] Censuram obtinuit cum Lucio Calpurnio Pisone Cæsonino, Cæsaris socero; hique ultimi fuere Censores, qui libera Republica, ex privatorum numero populi suffragiis creati sunt: languebat jam tum hæc dignitas in tam perverso civitatis statu, & nemo sanæ mentis hanc admodum appetebat, ne aut notandis civibus in odium, aut non notandis in populi reprehensionem incurreret. Appius autem factionis Pompejanæ contra Cæsarem fautor acerrimus, Cæsari, præter animi sui sententiam, multùm profuit; plures enim cùm notaret, tam ex Senatorio, quàm ex Equestri ordine, eos à bonis alienavit partibus, atque, ut Cæsarianas amplecterentur, effecit.

Lustrum verò conditum ab iis illud fuisse existimo, quo Plutarchus in vita Cæsaris scribit, ante bellum civile censa fuisse civium trecenta viginti millia, cùm deinde anno urbis septingentesimo septimo, post bellum Africanum, Cæsare jam Dictatore censum agente, non ultrà centum quinquaginta millia numerata sint, reliquis bello civili quatuor annorum spatio, consumptis.

—— en quò discordia cives
Perduxit miseros ——

a An. u. c. 705. Coss. Cajo Julio Cæsare II. & P. Servilio Vatia Isaurico. In hac fatali dissensione Pompejum secutus, ante Pharsalicam pugnam [a] morbo extinctus est: inquieto vir ingenio, spe ferox, divitiarum cupidus; provinciarum, quas rexit, non tam custos, quàm expilator; scelerum fermè omnium conscius, quæ Censor in aliis severè notabat; nobilitate demum sua, & insita Claudiorum familiæ superbia, præter modum elatus.

SERVIUS SULPICIUS RUFUS, & MARCUS CLAUDIUS MARCELLUS.

b An. u. c. 703. [b] Servius sulpicius Rufus, & Marcus Claudius Marcellus Consules eodem anno, sine vi, sine largitione creati sunt: generis ambo splendore clari; ille antiquissima Sulpiciorum stirpe, multis Consulatibus inclyta, hic gente Claudia, quam Dictaturis quinque, Censuris septem, triumphis sex, duodetriginta Consulatibus nobilitatam esse, in Tiberii vita Svetonius tradit; & ne quid ad gloriæ similitudinem deesset, utraque denum Imperatoriam dignitatem adepta.

Cicero. Ille, quòd juris civilis scientia floreret, Jurisconsultus; hic ob eloquentiam, Orator appellatus est: tractabili Sulpicius, & facili ingenio: paulò vehementiori Marcellus: libertatis ex æquo studiosi; sed ille pacis conditionibus, hic libertatem armis contra Cæsarem tuendam censebat.

Marcellus, inito Magistratu, Galliarum administrationem ante legitimum tempus adimere Cæsari conatus est, simul & potestatem, quam ei populus permiserat, ut Consulatum absens peteret: restitit ei collega Sulpicius, quòd iniquum putaret ea rescindi, quæ populus jusserat, idque belli civilis occasionem fore intelligeret: hic leniori sententia, sibi, & Reipublicæ consulebat; severiorem ille secutus, se, & Rempublicam funditùs perdidit: vicit enim ejus opinio, & concordiæ spes omnis erepta.

In bello civili Sulpicius à Cæsare contra Pompejum, Marcellus à Pompeio contra Cæsarem stetit; alter Cæsarianam factionem amplexus, quòd firmior; Pompejanam alter, quòd honestior videretur.

[c] Post victum in Thessalia Pompejum Sulpicius Achajæ, & beneficio Cæsaris, & nomine præfuit, non tam lætus privato bono, quàm publica calamitate sollicitus: in exilium Marcellus ultrò discessit, ne vel supplex ad Cæsarem accedere, quod imbecilli animi; vel bellum in Africa cum aliis renovare cogeretur, quod imprudentis esse censebat.

c An. u. c. 707. Coss. Cajo Julio Cæsare 3. & M. Æmilio Lepido.

Sulpicius, qua valebat apud Cæsarem auctoritate, totam in id contulit, ut miseris civibus gratificaretur; unum id cogitabat in exilio Marcellus, ut Philosophiæ, sibique vacaret: ille in alienis calamitatibus, misericordia; hic in suis propriis, patientia spectatus.

Marcello statutum erat procul à patria deinceps vivere, at precibus, & consilio Ciceronis adductus, ad Cæsaris clementiam confugit; jamque Romam, impetrata venia, redibat, cùm à Magio quodam cliente suo interfectus est.

[d] Sulpicius in legatione ad Antonium pro rebus publicis obita, ætate jam grandis, interiit.

d An. u. c. 710.

PUBLIUS NIGIDIUS FIGULUS, & M. TERENTIUS VARRO.

Ciceronis ætas præstanti viros eloquentia paucos tulit; multiplicis autem doctrinæ, inquit Gellius, habuit Columina Marcum Varronem, & Publium Nigidium; sic tamen, ut primas eruditionis adeptus sit Varro, Nigidius Varroni proximus accedat: ille stylo dulcidiori scripsit; obscurus hic, & subtilis: quare Varronis opera in medio posita sunt, & in usu communi; Nigidii subtilitas à plerisque negligitur. Laude dignior uterque; Varro quidem, si limatiùs; alter verò, si clariùs scripsisset.

Aulus Gellius. Svetonius. Cicero.

Utriusq; tamen scientia pluribus veterum testimoniis celebratur. Nemo unquam, teste Lactantio, non Romæ modò, sed ne quidem in Græcia, Varrone doctior extitit: ætatem patriæ, inquit Tullius, descriptiones temporum, domesticamque disciplinam, sedem regionum, divinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuit; tam multa eum legisse testatur divus Augustinus, ut mirum sit,

aliquid ei ad scribendum superfuisse temporis; tam multa scripsisse, ut ea vix à quoquam legendo percurri possint. Sed neque prætermitti silentio debet Quintiliani de eodem judicium; qui doctissimum hunc, scientissimum antiquitatis, Latinis, Græcisque rebus eruditum affirmat, ut nihilominus majori sit ad scientiam, quàm ad eloquentiam adjumento.

Tantæ eruditioni laus quoque militaris accessit; bello quippè Piratico Pompeji legatus coronam navalem ea ætate celeberrimam obtinuerat: ejusdem posteà partes secutus, eamdem in Hispania legationem obiit; sed tradito Cæsari exercitu, imperiique depositis insignibus, ad doctrinam totum se contulit; tanta celebritate nominis sui, ut Bibliothecis tum comparandis, tum dirigendis, operam ejus Cæsar fœliciter adhibuerit. A Triumviris deinde proscriptus, amicorum, & Fusci in primis Caleni studio incolumis servatus est.

Publius Nigidius ex eo *Figuli* cognomen accepit, quòd interroganti, cur gemini eodem tempore in lucem editi diversa conditione nascerentur; exemplum rotæ à figulo maxima rapiditate revolutæ attulerit, ut diversam eodem temporis puncto cœli affectionem ex celerrima conversione, & incredibili motu probaret.

Ejus quoque varia, & admirabilis rerum cognitio in fama est; Astrologica scientia præstitisse scribit Dio, lib. 45. pag. 270. imperiumque prædixisse Octavio Augusto, eo ipso quo natus est die: unde Lucanus, l. 1. v. 639.

> *At Figulus, cui cura deos, secretaque mundi.*
> *Nosse fuit*, &c.

Maximus rerum indagator vocatur apud Macrobium, lib. 2. Saturnaliorum, cap. 12. verùm ad Nigidii laudem nihil illustrius, quàm quod narrat Cicero in prooemio libri de universitate. *Fuit*, inquit, *vir ille*, [e] *cùm cæteris virtutibus, quæ quidem dignæ libero essent, ornatus omnibus, tum acer investigator, & diligens earum rerum, quæ à natura involutæ videntur. Denique sic judico post illos nobiles Pythagoreos, quorum disciplina extincta est, quodam modo, hunc extitisse qui illam renovaret.*

[e] An. ur.c. 715. Coss. Imperatore Augusto, & M. Agrippa.

Senatores ambo fuerunt, primariisque in Republica dignitatibus inclyti; Ædilitate plebis, & Prætura Varro donatus est; Prætura, & Tribunatu Nigidius: amicissimus uterque Ciceroni, Pompeii uterque adversus Cæsarem defensor: ille demum annos nonaginta natus interiit, eumdemque vivendi fecit, & scribendi modum: Nigidius à Cæsare veniam cùm non impetrasset, in exilio mortuus est [f].

[f] An. ur.c. 708. Cajo Julio Cæsare quartùm Consule sine collega.

CNEJUS PLANCIUS.

[g] Cnejus Plancius, Lucii Apuleji in Macedonia Quæstor, equestri natus est familia, cujus pater Publicanus, avus, majoresque omnes, equites Romani: nemo Ciceroni constantior amicus: solus enim ex

[g] An. ur.c. 695. Coss. Calpurnio Pisone Cæsonino, & Aulo Gabinio Nepote.

Magiſtratibus hujus anni exulem illum excepit, juvit, tutatus eſt; Dyrrachium uſque miſſis obviam lictoribus proceſſit, peramanterque ſuſceptum Theſſalonicam perduxit. Ejus in ſe beneficia paſſim fatetur Cicero: illum ſui capitis cuſtodem appellat; additque, omnibus provincialibus ornamentis, commodiſque depoſitis, totam ſuam Quæſturam in eo ſuſtentando, & conſervando collocaſſe; idcirco etiam ex ſenatuſconſulto gratias Plancio fuiſſe actas teſtatur. h An. ur.c. 697. Coſſ. Cn. Cornelio Lentulo Marcellino, & Lucio Marcio Philippo.

[h] Cùm eſſet plebi, ob ſuavitatem morum acceptiſſimus, Tribunitiam dignitatem ex Quæſtura ſtatim obtinuit; cujus Magiſtratus frequenter fit à Cicerone mentio in ea oratione, qua reum ambitus eumdem defendit. Biennio poſt Ædilis Curulis creatus eſt.

QUINTUS METELLUS CELER.

Quintus Metellus Celer ex illuſtri Cæciliorum gente, quæ licèt plebeja, reliquas tamen, ſi Corneliam exceperis, rerum geſtarum ſplendore æquavit.

Prætor urbanus, Ciceronem Conſulem ad opprimendum Catilinam An. ur.c. 690. enixè juvit: nam Piceno Præfectus, è conjuratis plurimos conjecit in vincula, & Catilinæ in Tranſalpinam Galliam properanti omnes interclusit aditus; unde à Tullio rerum à ſe geſtarum ſocius appellatur. Ex Prætura Galliam adeptus eſt, adjuvante Cicerone ipſo, qui provinciam hanc depoſuerat, [a] bienniοque poſt Conſul creatus, in eo a An. ur.c. 693. magiſtratu ita ſe geſſit, ut Cicero ad Atticum ſcribens, virum bonum, & Conſulem egregium vocet.

Hujus uxor Clodia fuit, Publii Clodii ſoror, à qua dicitur veneno ſublatus interiiſſe.

QUINTUS CÆCILIUS METELLUS NEPOS.

Quintus Cæcilius Metellus Nepos, Celeris, de quo ſuprà, frater; [b] cùm Prætor eſſet, legem de portoriis in urbe, & Italia tollendis tulit; b An. ur.c. 693. Afranio Coſſ. & Metello Celere. lex bonis accepta, etſi legiſlator ipſe diſpliceret, cui ob ſeditiosè geſtos priores Magiſtratus, infeſtus erat Senatus.

Ciceronem penitùs oderat, [c] ſed factus Conſul, ei reconciliatus eſt, operamque dedit cum Lentulo Spinthere collega ſuo, ut ab exilio revocaretur. c Ann. 696.

CAJUS ANTONIUS.

Cajus Antonius, Marci Antonii Triumviri avunculus, avaritiæ ſordibus infamis; domi fidei dubiæ Conſul, dux bello infelix, iniquus provinciæ moderator, natura ſuſpicax, imbellis animo, mente curis gravioribus impari, in amicos turpiter ingratus; Syllæ partes in civili diſſenſione ſecutus, cùm Achajam ſpoliaſſet, à Cenſoribus ſenatu motus eſt; reſtitutus tamen, Ciceronis in Conſulatu [d] collega fuit; devictoque per Petrejum legatum ſuum Catilina, (ipſe enim aberat) Im- d Ann.691.

perator appellatus, laureatos fasces in Macedoniam, quæ fortè ipsi obvenerat, detulit, sed oppressus à Dardanis, & provincia per vim, & avarè administrata, accusante Marco Cœlio damnatus, apud Cephalonios quindecim annis exulavit, donec interfecto Cæsare, à Marco Antonio Consule revocatus, paulò post è vita discessit.

PUBLIUS SESTIUS.

Caji Antonii Consulis Romæ, & in Macedonia Proconsulis Quæstor fuit: sic enim Tullius: *Quæstor hic Caji Antonii collega mei, Judices, fuit sorte, sed societate consiliorum meus*. Et in eadem pro Sestio oratione: *Par propè laus Publii Sestii esse debet, qui suum ita Consulem observavit, ut & illi Quæstor bonus, & vobis optimus civis videretur*. Ibidemque obiter narrat quæ Publius Sestius in hoc Magistratu pro salute, & tranquillitate Reipublicæ prudenter, fortiterque gesserit, quemadmodum Capuam à conjuratis attentatam metu seditionis liberarit, maximumque posteà, ad victoriam de Catilina referendam, momentum attulerit.

e An. u. c. 691. Coss. Pupio Pisone Calpurniano, Marco Valer. Messala Nigro.

[e] Cùm munus Quæstoris exerceret in Macedonia, scripsit ad Ciceronem, petiitque, efficeret in Senatu, ne sibi succederetur, cùm tamen anni superioris exitu ad ipsum Ciceronem, ad Q. Fusium Tribunum plebis designatum, amicosque cæteros aliter scripsisset: effecit itaque Cicero, ut Cajo Antonio Proconsuli, & P. Sestio Proquæstori, in hunc adhuc annum Macedoniæ prorogaretur administratio.

f An. u. c. 696. Coss. Publio Cornelio Lentulo Spinthere, Q. Cæcilio Metello Nepote.

[f] Tribunus plebis factus, junctis statim cum Milone studiis, legem de revocando Cicerone contra Clodium promulgavit. *Reliqui Magistratus*, inquit Tullius, *penè omnes fuerunt defensores salutis meæ, ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio, copiis T. Annius, & P. Sestius præstanti in me benevolentia, & divino studio extiterunt*. Fatetur insuper Cicero, bonis, clientibus, libertis, familia Sestii in calamitate se usum, ac sustentatum fuisse, non secùs ac fratris; immò benevolentiam, & fidem suam, non solùm animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendisse Sestium: cùm enim & ipse obnuntiaret Consuli Metello ad Templum Castoris, Clodianorum infestis armis circumseptus, tot plagis affectus est, ut semianimus in eodem loco remanserit.

CNEJUS POMPEJUS MAGNUS.

Cneji Pompeji plebeja domus, Patriciarum nulli, tum dignitatibus, tum maximis bellis egregia cum laude confectis, inferior extitit.

g An. u. c. 673. Coss. Lucio Cornelio Sulla Felice, Q. Cæcilio Metello Pio.

Ejus pater *Strabo* dictus, ac bello sociali Consul, præcipuum adversus Latinos victoriæ decus meruit; vir propria virtute conspicuus, filii tamen virtutibus, & gloria longè illustrior.

[g] Redeunti ex Africa, ubi Regem Hiarbam, Syllanis infensum partibus, vicerat; Sylla ipse, tum Dictator, summusque Reipublicæ

mode-

moderator ac dominus, processit obviam, palamque *Magnum* salutavit: eidem, licèt adhuc Equiti, & quatuor dumtaxat supra viginti annos nato, concessum est, ut solemni pompa triumpharet.

Confecto fœliciter bello Sertoriano, & servili prorsùs extincto, Romanus iterùm eques [h] triumphavit; toties Imperator, antequam miles.

h An. u. c. 682. Coss. Cn. Aufidio Oreste, & Pub. Cornel. Lentulo Sura.

Marcus Licinius Crassus, & Cnejus Pompejus Consules [i] hoc anno creati sunt; ille Prætorius, hic ne Quæstorius quidem: cognomen utrique singulare; huic, *Magni*; illi verò, *Divitis*. Tribunos plebis, nocendi potestate per Syllam privatos, ambo restituerunt, maximo tandem & Reipublicæ, & ipsius Pompeji damno.

i An. u. c. 673.

[k] Extraordinarium à Gabinio Tribuno plebis imperium nactus, Piratas, qui à Mithridate sollicitati, maria omnia, & oras infestabant, brevissimo tempore perdomuit.

k An. u. c. 686. Coss. Cajo Calpurnio Pisone, Marco Acilio Glabrione.

[l] Ciliciæ, ac Bithyniæ administratio, cum Mithridatica expeditione, Pompejo delata est, summaque in omnes exercitus, quotquot essent extra Italiam, potestas, nemini, ad hunc usque diem, concessa; bellumque ejus auspiciis, & virtute terminatum est, quod annos quadraginta durasse Florus affirmat. Sic Romano Imperio incredibiliter amplificato, cùm jam anteà Pompejus de Europa, atque Africa triumphasset, Asia demùm subacta, de universo orbe triumphasse visus est.

l An. u. c. 692. Coss. Marco Pupio Pisone Calpurniano, Marco Valerio Messala Nigro.

[m] Cùm annonæ summa esset caritas, & frumenti inopia Romana plebs laboraret, Pompejo per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum credita est, addita classe, exercitu, & majori in provinciis imperio, quàm esset eorum, qui tum illas regerent; nec multò post, qua singulari erat industria, & sedulitate, navibus pelagum; urbem, Italiamque frumento implevit.

m An. u. c. 696. Coss. Publio Cornelio Lentulo Spinthere, Quinto Cæcilio Metello Nepote.

[n] Pompejus, & Crassus, alterum hoc anno Consulatum adepti, cùm jam libertati publicæ perniciem ambo meditarentur, hos fermè dumtaxat, ad reliquas dignitates admitti passi sunt, quos suorum consiliorum fautores cognovissent, Pompejo utraque Hispania, Syria Crasso cum Parthica expeditione in quinquennium assignata est.

n An. u. c. 698.

Clodianam cædem cùm maxima rerum perturbatio excepisset, nihil tutius Senatui visum est, quàm ut uni Pompejo, cujus erat maxima auctoritas, pari moderatione conjuncta, urbis regimen attribueretur; [o] quare Consul tertiùm sine collega renuntiatus, ac Dictatoria propemodùm armatus potestate, Rempublicam solus, legibus, & armis aliquamdiù administravit; qui tamen, ut invidiam delatæ sibi Monarchiæ vitaret, sua sponte in quinque menses anni extremos Quintum Metellum Scipionem socero sibi in Consulatu collegam adjunxit.

o An. u. c. 701.

[p] Statim atque civilis exarsit discordia, *Magni* titulus in Pompejo consenescere visus est: cùm enim sibi persuasisset, exercitum Cæsaris, diuturnis fessum laboribus, studiosumque patriæ, ad suas partes facilè transiturum, nec delectus fecit, nec apparatus ad tantum bellum necessarios; audito deinde Cæsaris adventu, relicta turpiter Italia, in Græciam

p An. u. c. 704. Coss. Cajo Claudio Marcello, & Lucio Cornelio Lentulo Crus.

præposterè navigavit; ad Pharsalum tandem inconsultè congressus, victusque, suis de rebus illicò desperavit, nec sapienter: Appianus enim tres exercitus commemorat ex Pompejanis reliquiis collectos, quos, inquit, suus Imperator, diis mentem adimentibus, neglexerat.

Incertus animi quid faceret, in Ægyptum abiit, ubi Ptolemæi jussu [q] trucidatur, ætatis anno quinquagesimo nono. Corpus in littore ab ejus liberto combustum est, & in arena tumulatum, sic discordante secum in eodem viro fortuna, ut, cui modò ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam.

[q] Anno u. c. 705 Coss. Cajo Julio Cæsare II. Pub. Servilio Vatia Isaurico.

[r] Egregia excelluit, ac liberali forma, morum integritate, victus temperantia, affabilitate sermonis. Nemo importunè minùs rogare, aut hilarè magis largiri solitus, adeò ut in dandis beneficiis frontem serenam, gravem in accipiendis præ se ferret: bello strenuus imperator, pace civis optimus; modò ut primus esset: orator mediocris, amicus constans, inimicus placabilis; nemo quisquam cætera omnia minùs, gloriam autem magis concupivit: honorum appetens; sic tamen, ut eos sponte sibi deferri, non per vim occupare vellet, &, quos lubens inierat, iis moderatè uteretur: ter Consul, toties Triumphalis; Romæ per seipsum, Hispaniæ per legatos, orbis penè totius, victoriarum fama, dominus ac rector: profunda vir dissimulatione, aliud sentire solitus, aliud loqui; domi, civium deliciæ; foris, hostium terror, & admiratio.

[r] Plutarchus, Vellejus, Cicero.

MARCUS LICINIUS CRASSUS.

Marcus Licinius Crassus patre natus est triumphali, & Censorio, ipse duplici, & ovatione, & Consulatu clarus: [s] angusta in domo, nec splendidè educatus est; frugalis ei, dum vixit, mensa, eximia morum integritas, continentia singularis; sed avaritia tam ardens, ut virtutes ejus pariter, ac vitia penè obscurarit.

[s] Plutarchus, Vellejus.

Immensæ opes *Divitis* ei cognomen pepererunt; quàm meritò, vel ex eo collige, quòd vulgò diceret, hunc dumtaxat appellandum divitem, cui fructus annui ad exercitum alendum satis essent; comis erga hospites, & humanus; benefica in amicos voluntate, populo amabilis, & fastu procul omni, jucundus.

Artem oratoriam coluit, qua publicè ad civium defensionem uteretur; nulla tam levis causa ad quam accesserit imparatus; nemo tam abjectus, cui non succurreret, quem salutantem non comiter resalutaret, blandeque complecteretur.

Syllanas in bello civili partes secutus, multa præclarè gessit; sed avaritia factum est, ut nihil inde laudis colligeret: direptione siquidem urbium, locupletum proscriptionibus, publica demum calamitate res ejus privata in immensum crevit.

[t] Eo tempore Pompejus adhuc juvenis, & *Magni* cognomen, & priùs in Senatum, quàm lectus esset, Triumphi gloriam obtinuerat;

[t] Anno u. c. 673. Coss. Lucio Cornelio Sylla, & Quinto Cæcilio Metello Pio.

tam florenti fortunæ Crassus invidit; verùm, abjecta spe bellicis eum rebus æquandi, confugit ad togam, ac largiendo, sublevando, suffragando tantam fermè potestatem adeptus est, quantam vincendo Pompejus.

Absentis Pompeji illustrius erat in urbe nomen, ob res bello fortiter gestas, præsentem Crassus paululùm obscurabat; quòd ille insita sibi severitate multitudinem declinaret, ac forum; paucisque, sibi uni commodus, advocatum se præberet; Crassus autem facili cùm esset aditu, & cujusvis negotia curaret sedulò, plebi infimæ, multò quàm Pompejus, jucundior erat.

In ambobus corporis majestas, orisque par facundia, perpetua laudis æmulatio, aliquamdiù simultas, capitale numquam odium; in vitæ cursu varius ac multiplex, nec amicus constans, nec inimicus difficilis placari, qui scilicet objecto quæstu, amicitiam & odium ultrò deponeret; earumdemque legum, prout utilitas privata postulabat, defensor esset, aut oppugnator.

[u] Catilinæ favisse suspicio fuit; cùm enim amplissimo exercitui Pompejus in Asia tum præesset, cupiebat cujusvis opes contra illius potentiam crescere; in hanc prætereà spem adductus, si res ex sententia succederet, facilè apud conjuratos principem se fore.

u An. u. c. 690. Coss. M. Tullio Cicerone, Cajo Antonio.

[x] Consule demum Cæsare, inter eum, & Cnejum Pompejum, & M. Crassum inita potentiæ societas, quæ urbi, orbique, ipsisque tandem, diverso licèt tempore, exitium attulit: fecit id Pompejus, ut ea quæ in transmarinis provinciis decreverat, per Cæsarem Consulem rata fierent: Cæsar autem, quòd animadverteret se, cedendo Pompeji gloriæ, aucturum suam, & invidia communis potentiæ in illum rejecta, confirmaturum partes suas: Crassus, ut, quem principatum assequi solus non poterat, auctoritate Pompeji, viribus autem Cæsaris, obtineret.

x An. u. c. 694. Coss. Cajo Julio Cæsare, & Mar. Calpurnio Bibulo.

[y] Crassus, & Pompejus, qui jam una Consules fuerant, alterum simul Consulatu iniere, qui per vim ab iis occupatus, per vim quoque, nec honestè peractus est. Lege, quam Pompejus tulit, prorogata est Cæsari in aliud quinquennium Galliarum administratio; Crasso bellum Particum animo meditanti, Syria decreta.

y An. u. c. 698.

a An. u. c. 699. Coss. Lucio Domitio Ænobarbo, Appio Claudio Pulchro.

[a] Proficiscentem malis omnibus & execrationibus retinere frustrà conati sunt Tribuni plebis, at Euphratem cùm esset transgressus, peteretque Seleuciam, huic impositam flumini, immanibus equitum circumfusus copiis, à Surena Parthorum duce [b] interemptus est: *vir* teste Vellejo, *cætera sanctissimus, nec pecunia, nec gloria concupiscenda modum ullum fecit.*

b An. u. c. 700. Coss. Cn. Domitio Calvino, M. Valerio Messala.

PUBLIUS VATINIUS.

Moribus homo profligatissimis, cupiditatum Cæsaris administer, funestissima civilis incendii fax, Reipublicæ pestis, ac pernicies,

diis pariter, & hominibus deteſtabilis; *nemini*, ut Vellejus ait, *non poſtferendus*; *in quo deformitas corporis*, *cum turpitudine certabat ingenii*, *adeò*, *ut animus ejus digniſſimo domicilio incluſus videretur*. Quia tumidam ſtruma cervicem haberet, *Struma* dictus, ex quo *inflatus Orator* per jocum à Cicerone appellatus eſt, eodemque ſpectat illud in oratione contra eum habita in ſenatu: *Repente enim te*, *tamquam ſerpens è latibulis*, *oculis eminentibus*, *inflato collo*, *tumidis cervicibus intuliſti*.

c An. u. c. 694. Coſſ. Cæſare, & Bibulo.

[c] Tribunatum plebis, excluſo Catone, nactus, illum pro Cæſaris libidine geſſit, Bibulumq; ejus collegam duci juſſit in carcerem.

Infeſtiſſimus Ciceroni, quem Cicero viciſſim capitaliter oderat, & Reipublicæ cauſa, & ſua, quòd primùm Tribunus plebis, contra Senatus voluntatem multa commiſiſſet; deinde quia teſtimonium dixerat in Publium Seſtium, cujus in primis opera Cicero patriam reviſerat; nihilominus cum eodem poſteà rediit in gratiam, eumque rogatu Cæſaris, ac Pompeji, bis in judicio defendit.

d Cajo Julio Cæſare Dictatore ſecundùm. Magiſtro equitum M. Antonio.

In bello civili Cæſaris partes amplexus, Octavium navali pugna ſuperavit.[d] Anno deinde ſeptingenteſimo ſexto fermè exacto, Conſul unà cùm Caleno renuntiatus eſt. In brevem hunc Vatinii Conſulatum, Ciceronis apud Macrobium jocus extat: *Magnum oſtentum* inquit, *anno Vatinii factum eſt*, *quòd illo Conſule*, *nec ver*, *nec æſtas*, *nec autumnus fuit*.

Indignus eo Magiſtratu omnium judicio habitus eſt; hinc ſecum Catullus Poeta ſtomachatur:

Quid eſt, Catulle, quòd moraris emori?
Sella in Curuli Struma Nonius ſedet;
Per Conſulatum pejerat Vatinius.
Quid eſt, Catulle, quòd moraris emori?

e An. u. c. 707. Coſſ. Cajo Julio Cæſare, Mar. Æmilio Lepido: vel inſequenti.

[e] A Cæſare in Illyricum cum tribus legionibus miſſus eſt, ut huic Provinciæ, quæ nondum pacata ſatis erat, imponeret tributa, ab eaque obſides acciperet.

f An. u. c. 711. Coſſ. L. Munatio Planco M. Æmilio Lepido ſecundùm.

[f] Poſt necem Cæſaris, legionibus ſuis à M. Bruto Proconſule ſpoliatus Romam reverſus eſt, & à Triumviris Triumphum obtinuit.

LUCIUS LUCCEJUS.

Lucius Luccejus eximia fuit integritate morum, ſingulari eruditione, neque minori orationis elegantia, manſuetudinis laude præſertim cumulatus; hiſtoriarum, quæ tamen injuria temporum exciderunt, politiſſimus ſcriptor vel hoc ipſo nomine faciendus plurimi, quòd illum Tullius maximi faceret, rerumque à ſe geſtarum auctorem habere ardentiſſimè cuperet.

PUBLIUS TITIUS.

g An. u. c. 710.

Publius Titius is ille eſt, ut auguror, qui mortuo Cæſare, [g] Tri-

bunatum gessit : ad quidlibet Octavio devotus, Cascæ suo Magistratum per seditionem abrogavit; legem de Triumviris Reipublicæ constituendæ in quinquennium creandis per vim tulit; verùm haud multò post diem obiisse traditur; idque, quod jamdudum observatum fuerat, exemplo confirmasse suo, neminem scilicet, qui collegam suum Magistratu dejecisset, ei superstitem anni spatio vixisse.

PUBLIUS SESTIUS.

Publius Sestius diversus est, ut plerique conjiciunt, ab eo, pro quo Tullius orationem dixit : primùm quidem fuit ille, pro quo Ciceronis extat oratio, Lucii filius, non Publii, uti docet inscriptio epistolæ sextæ libri 5. deinde Sestius Publii filius, quo tempore hanc Tullius epistolam scripsit, exulabat, judicio damnatus; alter verò non modò non statim post Alexandrinum bellum, sed etiam post devictos in Hispania Pompeji filios, lege Pompeja causam dixit; sed fratrem illius patruelem fuisse Pighius opinatur.

TITUS FABIUS.

Titus Fabius, vel, ut aliis placet, Titus Fadius, vir novus, & obscuro genere, majores Magistratus, quos plerique familiæ splendori debent, virtute sua consecutus est. Ciceronis amicus, & Quæstor, statim atque Tribunitiam potestatem [h] obtinuit, nervos in ea re contendit omnes, ut Ciceronem patriæ restitueret. Videtur adversatus esse Pompejo, & hujus auctoritate in exilium pulsus; quod cùm iniquè ferret, multa Tullius colligit, quæ Fadium consolari, & ejus animum confirmare possint.

[h] An. u. c. 696. Coss. P. Cornelio Lentulo Spinthere, & Cæcilio Metello, Nepote.

RUFUS.

Lucius Mescinius Rufus, Ciceronis in Cilicia [i] Quæstor, de quo sic ipse Tullius ad Atticum scribens, *Illud*, inquit, *difficillimum, relinquendus erat ex senatusconsulto, qui praeesset, nihil minùs probari poterat, quàm Quæstor Mescinius; nam de Cælio nihil audiebamus* : porrò Rufi mores sibi displicuisse palàm declarat, cùm ineptum judicet, quem suo loco Ciliciæ præficiat : *Quæstorem*, ait, *nemo dignum putat, etenim est levis, libidinosus, sagax* : idque causæ fuit, quamobrem Cœlium, licèt paulò ante suum è provincia discessum, advenisset, Rufo prætulerit. Reliquit tamen in Cilicia Mescinium, ut rationes conficeret.

[i] An. u. c. 702. Coss. Servio Sulpicio, Marco Marcello.

Orta civili Cæsarem inter, & Pompejum dissensione, incertus animi quid faceret, per litteras Ciceronem consuluit, à quo, opinor, adductus est, ut castra Pompeji, tam sua, quàm Reipublicæ causa, sequeretur.

AULUS TORQUATUS.

Aulus Torquatus è Manlia gente antiquissima, cui *Torquati* cognomen à Torque inditum est, quem Gallo singulari pugna victo Titus Manlius detraxit. Is de quo jam sermo est, civis erat optimus, gravitate morum, & sanctimonia præstans; omni laude, inquit Cicero, & honore dignissimus. Ex Prætura (neque enim Consul unquam fuit) Africam sortitus est, ibique impressa moderationis vestigia reliquit.

Pompejanæ factionis defensor in Græciam ante Ciceronem ipsum navigavit; exilio propterea cum bene multis aliis affectus est.

AULUS CÆCINA.

Cicero.

Aulus Cæcina excellenti ingenio fuit, animo forti, & magno, summa virtute, litteris haud mediocriter eruditus, scientia præsertim Auguratus insignis; Etruriæ, unde Romam venerat, nobilissimus, gratiosus apud populum, auctoritate summis propè par; sed promptus lingua, scriptis maledicus, qui non modò contra Cæsarem pro Pompejo distrinxit gladium; sed stylum insuper acuit; quapropter in exilium actus, impetrare vix tandem potuit ab irato Cæsare, ut in Italiam reverteretur. De Etrusca disciplina, ut Plinius ait in indice lib. 2. volumen edidit, ex quo nonnulla de fulguribus recitat Seneca lib. 2. nat. Quæst. c. 56. p. 858. cum hoc elogio: *Facundus vir*, inquit, *qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis umbra pressisset.*

TITUS FURFANIUS.

k Anno u. c. 703 Coss. L. Æmilio Paulo, Cajo Claudio Marcello.

Tito Furfanio post Præturam Siciliæ provincia cum exercitu [k] decreta est, in quam dicitur, summa cum auctoritate, singularem detulisse clementiam; gravis nemini, in omnes officiosus.

TREBIANUS.

Nusquam comperi quis ille esset; nulla enim de Trebiano, nisi memoria me fallit, ab Historicis mentio facta est; id dumtaxat ex epistola ad eum scripta colligitur, non mediocrem inter Ciceronis amicos locum obtinuisse, cum quo Pompeji partibus contra Cæsarem adhæserat; quapropter in exilium pulsus, Dolabellæ tandem opera reditum in Italiam impetravit.

TITUS AMPIUS BALBUS.

l An. u. c. 690. Coss. M. Tullio Cicerone, Cajo Antonio.

Titus Ampius Balbus [l] Tribunus plebis legem tulit, ut Cnejus Pompejus ob Mithridaticam victoriam, corona laurea in ludis Circensibus, & omni cultu Triumphantium uteretur. Post Ædilitatem, Præturam sortitus est; ex Prætura verò, Ciliciæ administrationem, in qua Lentulum Spintherem, de quo anteà, successorem habuit.

QUINTUS LIGARIUS.

Quintus Ligarius, pro quo Ciceronis extat oratio, quam consule; legatus in Africa Cajo Considio Proconsuli, ibidem bello civili remansit: infesto fuit in Cæsarem animo, cum vicissim Cæsar capitaliter oderat, perpetuoque statuerat exilio mulctare; verumtamen Ciceronis oratione delinitus, veniam Ligario, & in patriam reditum concessit.

BASILIUS.

De Basilio certi nihil affirmari potest, nisi is ille sit, ut Corradus opinatur, qui cùm Cæsari favisset, in Cæsarem conjuravit, & à servis interfectus est.

BITHYNICUS.

Bithynicus è Pompeja gente, cui genti cognomen hoc Bithynia devicta peperit; filius, nisi fallor, Auli Pompeji, quem Plinius scribit, in Capitolio, cùm Deos salutaret, repentina morte obiisse, lib. 7. cap. 53. Tullius in Bruto Quintum Pompejum Auli filium nominat, & fuisse secum, & cum M. Pisone, amicitia, studiis, exercitationibusque conjunctum, & biennio circiter se majorem dicit: utrùm autem Quintus Pompejus, qui claros inter Oratores à Tullio reponitur, idem sit cum eo, ad quem hanc epistolam mittit, an ejus pater, ut Manutio videtur: id enimverò asseverare nolim; uterque saltem Pompejanus, in bello civili diverso tempore periit.

LEPTA.

Lepta vigilans homo, & acer, cujus industriam in rebus gravissimis Tullius adhibuit; cùm Cæsar, devictis in Hispania Pompeji liberis, Rempublicam unus regeret, ejus sibi conciliare gratiam, & inter domesticos obtinere locum, omni ope conatus est; an fœlici exitu, non mihi constat.

TORANIUS.

Cajus Toranius Niger ad Prætoriam dignitatem [m] evectus est, idemque videtur esse cum eo, qui senex, à proprio proditus filio, neci addictus fuit à Triumviris, Prætoriusque à Valerio Maximo appellatur; cujus hæc verba sunt, lib. 9. c. undec. *Hanc crudelitatem, cui nihil adjici posse videtur, Cajus Toranius* (de filio loquitur) *atrocitate parricidii superavit: namque Triumvirum partes secutus, proscripti patris sui Prætorii, & ornati viri latebras, ætatem, notasque corporis, quibus agnosci posset, Centurionibus edidit, qui eum persecuti sunt. Senex de filii magis vita, & incrementis quàm de reliquo spiritu suo sollicitus; an incolumis esset, & an Imperatoribus satisfaceret, interrogare eos cœpit: è quibus unus: Ab illo, inquit, quem tantoperè diligis, demonstratus, nostro ministerio, filii indicio occideris: protinusque pectus ejus gladio trajecit. Collapsus itaque est, infœlix auctore cædis, quàm ipsa cæde miserior.*

[m] An. u.c. 691. Coss. Marco Pupio Pisone Calpurniano, Marco Valerio Messala Nigro.

CNEJUS DOMITIUS.

Cnejus Domitius, filius, ut multi autumant, Lucii Domitii Ænobarbi, quem Cæsar suis infestissimum consiliis expertus est: Pompejanam cum patre factionem secutus, post cladem Pharsalicam, patrisque interitum, in Italiam, positis armis, rediit; incertum animi, afflictumque confirmat Cicero, & hortatur, ut se sibi, parentique suæ (erat hæc Porcia, Marci Catonis soror) incolumem, salvumque conservet.

MARCUS MARIUS.

Suspicatur Corradus, hunc esse Marcum Marium Gratidianum, qui Quinti fratris in Asia legatus fuit, & cognatione cum Ciceronibus conjunctus.

CAJUS JULIUS CÆSAR.

Cajus Cæsar Juliorum ortus est gente, qua nullam agnovit illustriorem Roma, cujus incolæ Regum se Dominos esse jactitabant: plus tamen familiæ splendoris addidit, quàm ab ea mutuatus est; amplificandæ fortunæ suæ primarius artifex, & auctor.

[a] In uno Cæsare collecta erant hæc naturæ dona, quæ ducem omni ex parte perfectum effingunt. Ingenii vis, animi robur, morum suavitas, corporis firma constitutio, acres oculi, statura eminens, oris eximia species, & ad majestatem facta; magnitudo cogitationum, celeritas bellandi, perpetua domi, militiæque fœlicitas: quò gravius periculum, eò firmior audacia; somnus, victusque, non voluptate, sed necessitate finitus; eadem semper diversis in rebus mentis sedes, ut nec infimis unquam se deprimi, nec summis altiùs attolli pateretur: vix ullus alter, in quo tam certa extiterit vitæ æqualitas, tanta in prosperis moderatio, in ferendis injuriis par lenitas; hostium semper victor, victis hostibus raro non pepercit.

[a] Plutarchus, Vellejus. Sallustius. Svetonius.

Sed has virtutes, quantumvis erant magnæ, major utique vincebat ambitio, quæ nec privatum hominem, nec in Reipublicæ sinu educatum deceret. Cæsaris illa vox fuit ex Euripide deprompta:

Si violandum est jus, regnandi causa violandum est,
Aliis rebus pietatem colas.

Gadibus in Templo Herculis, ad visam imaginis statuam ingemuisse fertur, quòd ea ætate, qua Alexander orbem terrarum armis subegerat, nullum adhuc rerum à se gestarum monumentum extaret: hac æmulatione ad novas spes captandas incitatus est.

Conciliare sibi plebem; improbis esse perfugio, militum flectere quò vellet animos; optimatum frangere potentiam; libertatis in speciem defensor, ut eam opprimeret; novarum in dies legum architectus, ut antiquas everteret; eloquentiæ studiosus, ut, quos in curia defen-

defenderat, illos in perpetuum sibi devinctos teneret; in largitionibus effusior, ut corrumperet, quos opibus auxerat.

Religionis ultra fidem negligens, nihil quidquam, vita superstite, à diis immortalibus postulavit, quid sibi post mortem impenderet, parùm sollicitus.

[o] Ex urbana Prætura Lusitaniam nactus provinciam, ac rebus ibidem præclarè gestis, Triumphum meruerat; sed hujus certam spem Consulatus honori posthabuit. [p] Eodem tempore, cùm Pompejus impetrare non posset, ut acta sua confirmarentur, relicto senatu, se cum Cæsare, Crassoque conjunxit; sic facta potentiæ societas, ac jurejurando firmata, ut nihil deinceps, nisi ex eorum nutu, in Republica ratum esset: verùm illud animo meditabatur Cæsar, ut alterum alterius opera perderet, ipseque solus aliquando dominaretur; inde civiles armorum motus, quibus orbis terrarum concussus est.

[o] An. u. c. 692. Coss. Pupio Pisone Calpurniano, Marco Valer. Messala Nigro. [p] Anno sequente, Coss Lucio Afranio, Q. Cæcilio Metello.

[q] Cæsar Consulatum adeptus, Pompeji acta per Senatum approbavit; Stellatem & Campanum agros in plerosque cives divisit; deinde ut equestrem ordinem ab Senatu dissidentem sibi adjungeret, publicanos diminutionem flagitantes, tertia mercedum parte relevavit: Lucullo, Bibulo, Catone ipso frustrà obstrepente. Solus itaque regnabat in Republica Cæsar, quasi Consulatum solus gessisset: omnis collegæ adempta auctoritas; quapropter id omne quod factum est hoc anno, tam verè, quàm jocosè factum esse dicebatur, *Julio, & Cæsare Consulibus*.

[q] An. u. c. 694. collega Marco Calpurnio Bibulo.

His artibus, & infinita largitione, cùm sibi ordinum omnium gratiam parasset. Galliam provinciam obtinuit; priùs autem quàm Roma discederet, affinitatis vinculo potentiam suam firmavit; ne quid enim, absente se, Pompejus per Gabinium, qui cum Pisone designatus erat Consul, moveret, Julia filia Pompejo collocata, Pisonis ipse duxit.

Cùm autem Cicero Cæsarem asperiùs perstrinxisset, sensit injuriam Cæsar, ac dissimulavit; occasione nihilominùs undique conquisita, qua se furtim, ac velut aliud agens ulcisceretur; nihil proposito convenientius visum est, quàm ut Clodium, aliunde jam infensum Tullio, in eum suscitaret: opinioni respondit eventus; vix enim ad plebem, adoptante P. Fontejo, Clodius traductus est, & Tribunitia potestate donatus, cùm summis contumeliis affectum Ciceronem exilio tandem mulctavit.

[r] Cæsar decretam sibi provinciam novem annis rexit, ut auctor est Svetonius; quo intervallo Galliam omnem, quæ à saltu Pyrenæo, Alpibusque, Rheno, Rhodanoque fluminibus continetur, in provinciæ formam redegit: primus etiam Romanorum Germanos Trans Rhenanos, ponte super Rhenum imposito; lacessivit; Britannos quoque adiit, quò nullus anteà penetrarat.

[s] Inter hæc, legionibus in hiberna deductis, transgressus Alpes, ut res urbanas ipse cognosceret, Lucæ, quæ proxima Galliæ Cisalpinæ

[r] Ab an. u. c. 695. usque ad annum 703. [s] An. u. c. 697. Coss. Cn. Cornel. Lentulo Marcellino, & Lucio Marcio Philippo.

civitas erat, hiemavit; ibi cum Pompejo, Crassoque ita pactus est; ut sibi provincia Gallia in aliud quinquennium prorogaretur, Pompejus Hispaniam, Crassus Syriam sortiretur, Parthicumque bellum, amboque simul anno insequenti Consules fierent; sic Domitius Ænobarbus, qui palàm minatus erat, se ademputurum Cæsari, & exercitum, & provinciam, Consulatu excidit.

[t] Subacta tandem Gallia, incredibile dictu est, in quantum opes Romanæ, vel ex hac una provincia creverint; certè Vellejus asserit, Cæsaris auspiciis ac virtute fractam, idem penè stipendium, quod totus terrarum orbis, contulisse. Immensis igitur thesauris locupletatus Cæsar, Rempublicam largitionibus antè corrupit, quàm armis evertit.

[u] Mortuo Crasso, cùm neque parem Pompejus, neque superiorem ferre Cæsar ampliùs posset, civile bellum exortum est; [x] id agentibus Pompejanis, ut provincia Cæsar, exercituque cederet; Cæsarianis vicissim, idem ut Pompejus faceret, annitentibus.

[y] Tandem Senatus decrevit, ut ante certam diem Cæsar exercitum dimitteret: Curio, Antonius, Cassius, nequicquam intercedentes, fugere coguntur ad Cæsarem, qui cum copiis ad urbem properans, ita Pompejum, aliosque perterruit, ut sine mora, urbe, ac deinde tota Italia relicta, in Græciam navigarint.

Cæsar Italia tota intra sexaginta dies, torrentis fluvii more, peragrata, & in suam potestatem sine sanguine redacta, in Hispaniam proficiscitur, Afranium, Petrejumque Pompeji legatos ad Ilerdam superat, exercitu eorum in deditionem accepto; in reditu Massiliam expugnavit, primaque Dictatura donatus est, quam quidem quater, ac postremò perpetuam obtinuit.

[z] In Pharsalicis campis victus est à Cæsare Pompejus.

[a] Confecto Alexandriæ periculosissimo bello, regnum Cleopatræ, ejusque fratri, permisit; deinde Pharnacem in Ponto profligavit, tanta felicitate, & celeritate, quantam elogium illud Cæsaris testatur, *veni, vidi, vici.*

[b] Scipionem, & Catonem in Africa cum Juba Rege devicit; Romamque reversus, fastos, annumque castigavit; unde anni Juliani profecti sunt.

[c] Pompeji denique liberos ad Mundam in Hispania maximo, difficillimoque prælio prostravit, fuditque.

[d] Vix quatuor menses, tot laborum, victoriarumque fructus perceperat, cùm Bruti, & Cassii, aliorumque conspiratione, in senatu ipso confossus est, anno ætatis, ut Plutarchus ait, quinquagesimo sexto, suæ dumtaxat, non alienæ mortis conscius, spreto scilicet amicorum consilio, qui suaserant, ut partam armis dominationem, armis tutaretur.

t An. u. c. 701. Consule Pompejo Magno tertiùm sine collega.

u An. u. c. 702. Coss. Servio Sulpicio Rufo, & Marco Claudio Marcello.

x An. u. c. 703. Coss. L. Æmilio Paulo, Cajo Claudio Marcello.

y An. u. c. 704. Coss. Cajo Claudio Marcello, & Lucio Cornelio Lentulo Crus.

z An. u. c. 705. Coss. Cajo Julio Cæsare II. Pub. Servilio Vatia Isaurico.

a An. u. c. 706. Cajo Julio Cæsare Dictatore II. M. Antonio equitum Magistro.

b An. u. c. 707. Coss. C. Julio Cæsare tertiùm, Marco Æmilio Lepido.

c An. u. c. 708. Cæsare quartùm Consule sine collega.

d An. u. c. 709. Coss. Cajo Julio Cæsare quintùm, Marco Antonio.

TREBATIUS.

Cajus Trebatius Testa, Jurisconsultus, divitiarum paulò appeten-

tior, in Galliam discesserat, ut gratiam iniret apud Cæsarem, ejusque auctoritate & opera rem augeret suam; sed cùm aliunde quietam tumultu procul, & discrimine bellico, vitam agere mallet, summoque urbis desiderio teneretur, de sua illum sententia deducere conatur Cicero, pluresque per jocum super ea re litteras ei scribit. Tradit Pighius, Tribunum plebis fuisse anno septingentesimo sexto, Cajo Julio Cæsare Dictatore secundùm.

TITUS FADIUS GALLUS.

Vide quæ antè diximus de Tito Fadio, seu Fabio Gallo, pag. xiv. eumdem enim esse Pighius in Annalibus affirmat, tom. 3. pag. 373. eorumque confutat sententiam, qui existimant, hìc Marcum Fabium Gallum, aut Publium Sestium à Tullio designari.

MARCUS CURIUS.

Marcus Curius è Curia Consulari gente, optimè semper in Ciceronem, ac Rempublicam animatus; Quæsturam urbanam exercuit anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo primo [e]: quadriennio post ad Tribunitiam dignitatem evectus, [f] suam quoque operam, auctoritatemque adhibuit, ut Tullius ab exilio revocaretur, quod Cicero ipse in Oratione post reditum in senatu, honorificè testatur. Desperata libertate, ob Cæsaris & Pompeji dissidium, in Græciam se contulit, ut litterarum studiis, bello procul, tranquillè, & tutè vacaret.

[e] Coss. Junio Silano, & Licinio Murena.

[f] Coss. Cornelio Lentulo Spinthere, & Q. Cæcilio Metello Nepote.

PUBLIUS VOLUMNIUS.

Publius Volumnius, notæ dicacitatis, ac limati judicii homo, interioribus instructus litteris; cui urbanitas & facetiæ *Eutrapeli* nomen fecerunt. Hunc Antonius, ut multi opinantur Interpretes, in bello civili Præfectum fabrum habuit.

TREBONIUS, & DOLABELLA.

Dolabella splendore generis Trebonio superior, variis ambo dignitatum gradibus, familiaritate Cæsaris, & ingrati vicissim erga Cæsarem animi vitio, turbulenta mente, infelici demum vitæ exitu propè pares.

Tribunatum uterque gessit publicæ tranquillitati propemodum exitialem. [g] Cajus Trebonius asper ad hunc honorem evectus, legem tulit, qua sancitum est, ut Cnejus Pompejus Hispanias duas, Marcus autem Crassus Syriam, & Parthicam expeditionem in quinquennium obtinerent, bellique essent in sua quisque provincia, ac pacis arbitri. Auctor idem fuit, ut Cæsari Galliarum administratio in aliud quinquennium prorogaretur. Exacto Tribunatu, in Galliam Cæsari legatus abiit; ortaque civili discordia, Prætor urbanus extra sortem [h] creatus est.

[g] An. u. c. 698. Coss. Cn. Pompejo Magno II. Marco Licinio Crasso II.

[h] An. u. c. 705. Coss. Cajo Cæsare II. Publio Servilio Vatia Isaurico.

Victis in Hispania Pompeji liberis, Cæsar quartùm sine collega

Consulatum iniit; sed eodem deposito, sibi in residuos anni menses Quintum Fabium Maximum, & Trebonium [i] subrogavit.

i An. u. c. 708.

Mortuo Cæsare, cujus & ipse percussor Trebonius fuit, [k] cùm Asiam à Senatu Proconsul obtinuisset, à Dolabella Smyrnæ crudeliter occisus est; quæstione primùm tormentis habita pecuniæ publicæ; deinde cervicibus fractis, abscisso capite, quod affixum gestari in pilo reliquum corpus trahi, atque laceratum in mare abjici jussit.

k An. u. c. 709.

Sic primus è conjuratis, suæ erga Cæsarem perfidiæ pœnas Trebonius dedit; vir, teste Vellejo, *adversus Cæsaris merita ingratissimus, particepsque cædis ejus, à quo ipse in Consulare provectus fastigium fuerat.*

Publius Cornelius Dolabella, Marci Ciceronis gener, Cæsari familiaris, malorum consiliorum auctor, ejusdemque contra Rempublicam defensor acerrimus; procax, temerarius, novarum rerum appetens; cùm grandem pecuniam deberet, à Patriciis transivit ad plebem, ut assequi Tribunatum posset.

[l] Hanc porrò dignitatem adeptus, ac lege de novis tabulis, seu de ære alieno rescindendo promulgata, maximos absente Cæsare excitavit Romæ tumultus. Id Cicero, scribens ad Atticum, sæpè conqueritur, epist. 12. lib. 11. *Quòd me audis fractiorem esse animo, quid putas? cùm videas accessisse ad superiores ægritudines, præclaras generi actiones, εἰρωνικῶς*: nam Dolabellæ actiones turpissimæ erant. Epist. 14. *Omnium conspectum horreo, præsertim hoc genero*; idest tam turpi, tam perdito, tam flagitioso, qui Cæsarem instigabat, ut vel Pompejanorum bona proscriberet, vel tabulas novas poneret.

l An. u. c. 706. Cajo Julio Cæsare Dictatore II. M. Antonio Magistro equitum Consules in reliquum anni tempus fuerunt Quintus Fusius Calenus Publius Vatinius.

Ter contra cives pugnasse idem Cicero testatur Philip. 2. num. 75. *Ter depugnavit Cæsar cum civibus; in Thessalia, Africa, Hispania, omnibus affuit his pugnis Dolabella, in Hispaniensi etiam vulnus accepit, si de meo quidem judicio quæris, nollem; sed tamen, etsi consilium à principio reprehendendum, laudanda constantia.*

Cæsar ad expeditionem Parthicam brevi profecturus, Consulem in reliquum tempus anni Dolabellam designaverat, [m] qui, Cæsare paulò post occiso, dignitatem ejus, ac fasces invasit, licèt nondum Prætorius erat, nec viginti quinque annos natus.

m An. u. c. 709. Coss. Cajo Julio Cæsare V. M. Antonio.

Tum libertatis de repentè factus assertor, erectam Cæsari columnam, inscriptamque, *Parenti patriæ*, evertit, seditionem à perditis de plebe hominibus excitatam compressit, ex illa autem seditiosorum manu, qui liberi erant, de saxo Capitolino dejecti sunt, servi in crucem acti. Incredibile, quantis hoc factum laudibus à Cicerone celebretur. Phil. 1. *Quem potes recordari, Dolabella, in vita tibi illuxisse diem lætiorem, quàm cùm, expiato foro, dissipato cursu impiorum, principibus sceleris pœna affectis, te domum recepisti.*

Anno sequente, cùm Syriam, invito Senatu, ac Trebonio crudeliter necato, occupasset, [n] Reipublicæ hostis, allaborante præsertim Tullio, judicatus est: Syria Cassio decreta, qui Dolabellam

n An. u. c. 710. Coss. Hircio, & Pansa.

Laodiceæ obsessum, desertum à cæteris, à seipso desperatum, ad mortem adegit.

PAPIRIUS PÆTUS.

Papirius Pætus, quorum majores summis in Republica honoribus perfuncti sunt, lepido fuit, & polito ingenio, amabili, ut ait Tullius, indole, & in omni genere jucunda, quique imaginem antiquæ, & vernaculæ festivitatis egregiè repræsentaret.

LUCIUS MUNATIUS PLANCUS.

Lucius Munatius Plancus, frater hic fuit Titi Planci Bursæ, qui graves cum Cicerone inimicitias gessit; Reipublicæ, ac Decimi Bruti Contra Antonium aliquamdiù defensor: destituta tandem Republica, ad Antonium cum Asinio Pollione transiit. Vell. lib. 2. *Plancus dubia, id est sua fide, diù, quarum esset partium, secum luctatus, ac sibi difficile consentiens, & nunc adjutor Decimi Bruti, mox ejusdem proditor.*

[o] Galliam ulteriorem cum tribus Legionibus obtinuit, in qua Lugdunum paulò post condidisse ab Eusebio traditur. o An. u. c. 709. Coss. C. Julio Cæsare V. M. Antonio.

In ipso quasi funestissimæ proscriptionis æstu duos Roma, dum undique cadaveribus inquinata erat, [p] triumphos videre, & in summo luctu lætitiam simulare coacta est. Lepidus ex Hispania triumphavit, ex Gallia verò Plancus: sic enim imperatum est à Triumviris: *Sacris omnes, & epulis dent hunc diem: qui contrà fecerit, proscriptus esto.* Itaque solemni pompa invectus est in Capitolium Lepidus, cùm interim proscriptorum diriperentur ædes, & eorum bona sub hasta publicè venderentur. Biduo antè triumphaverat ex Gallia Plancus; quam ob causam, incertum est; at Vellejus utriusque sic meminit: *Nec Planco defuit gratia ad impetrandum, ut frater ejus Plotius proscriberetur, eoque inter jocos militares, qui currum Lepidi, Plancique secuti erant, inter execrationem civium, usurpabant hunc versum:* p An. u. c. 710.

De Germanis, non de Gallis duo triumfant Consules.

Lepidus enim fratrem Lucium Paulum proscripserat, qui tamen ad Brutum evasit; Plancus verò Cn. Plotium, qui delitescens in agro Salernitano, proditus & occisus est. Consules autem erant Lepidus, & Plancus in sequentem annum designati, Lepido scilicet in locum Decimi Bruti suffecto.

Censuram Plancus obtinuit sub Octavio, cui persuasisse referunt, ut *Augustus* appellaretur.

CAJUS FURNIUS.

Cajum Furnium, [q] Tribunitia ornatum potestate declarat Cicero: nam superiore anno, cùm Proconsul abiret in Ciliciam, & Atticum ex itinere litteris rogaret, ne pateretur provinciam sibi ultra annum proro- q An. u. c. 703. Coss. Æmilio Paulo, C. Claudio Marcello.

gari; addit, se idem hoc Q. Hortensio, & furnio, quem sciebat anno insequenti futurum Tribunum plebis; mandasse.

r An. u. c. 717. r Proprætor Asiam obtinuit, qui Lucii Munatii Planci legatus in Gallia fuerat an. urbis 710. Majorem autem Prætura dignitatem non adeptum declarat his verbis Eusebius in Chronico: *Furnii*, inquit, *pater*, & *filius clari Oratores habentur, quorum filius Consularis ante patrem moritur*. t Legatus Augusti rebellantes Cantabros ad internecionem propè delevit.

t An. u. c. 731.

MARCUS ÆMILIUS LEPIDUS, & M. ANTONIUS.

Antonii domus plebeja, Lepidi Patricia majorum gentium fuit; utraque nobilis, summisque semper honoribus perfuncta: hic ab Æmilio Æneæ nepote; ille suam ab Hercule originem repetebat; ambo prospera diù, ac florente fortuna usi sunt; sed Antonii prosperitas egregiis erat animi subnixa dotibus: Lepidus constantem adeò fortunæ indulgentiam, nulla virtute meritus videtur; uterque Cæsaris amicitia, Tribunatus vinculo, amicorum proscriptione, libertatis, ac Reipublicæ ruina famosus.

Vellejus. Plutarchus. Antonio fuit eximia formæ dignitas, promissa barba, procerum corpus, frons largior, aduncus nasus, virilis ab omni parte facies, quæ pictam Herculis imaginem adumbraret: facetus ac dicax, perpotationi deditus, bello melior, quàm pace; militum ad mensam comes, quorum animos, ac benevolentiam nemo sibi melius conciliare didicit: mira fuit in eo morum simplicitas; in præmiis effusus, pœnisque; ad beneficia tamen, quàm ad supplicia proclivior: si quem aculeis offenderet, inflicto vulneri adhibebat illicò medelam, siquidem repungi poterat, & vicissim impunè perstringi, ex æquo hilaris, sive rideret alios, sive ab aliis ipse rideretur.

Cæsar illos in Consulatu collegas habuit, Lepidum anno 707. Antonium autem anno 709. quo Cæsar necatus est. Ambo sub eodem Dictatore Magistri equitum: uterq; necem ut Cæsaris ulcisceretur, factus est cum Octavio Triumvir: ille fratrem, hic avunculum proscripsit: Lepidus Pontifex maximus, Antonius etiam Orientis Imperator; ille non multò post copiis spoliatus ab Octavio, Circejos relegatus est; alter in Actiaca pugna victus ab Octavio, sibi mortem Alexandriæ conscivit: orbis fortè futurus Magister, nisi Cleopatræ servire maluisset, quàm orbi universo dominari: liberali vir ingenio, & quæ virtus principum virorum propria esse solet, præcipua benignitate in eos, quos res angustæ vexabant; immensas nempè opes, non ad privata commoda, sed ad salutem amicorum congestas esse dicebat.

Levis & inconstans Lepidus, minima domi ac militiæ gloria; in quo inerat cum mediocri virtute, summa vanitas.

SERVIUS GALBA.

Servius Galba nobili Sulpiciorum oriundus ſtirpe, nepos fuit, auctore Svetonio, illius Galbæ ſuæ ætatis eloquentiſſimi; proavus autem Galbæ Imperatoris. Cæſaris in Gallia legatus fuerat; ſed Conſulatus repulſam indignè paſſus, in Cæſarem ipſum cum Bruto & Caſſio conjuravit.

CAJUS ASINIUS POLLIO.

Cùm Cæſar Parthicam expeditionem meditaretur, & Magiſtratus per triennium creaſſet, provinciis quoque Rectores dedit, aliis quidem alios; Lepidum autem citeriori Hiſpaniæ, * Aſinium ulteriori, qui vivo adhuc Cæſare, in provinciam diſceſſit.

Poſt Cæſaris necem, contra Antonium aliquamdiù pro Republica ſtetit; ſed ubi Antonius, Lepidus, Octavius, inito inter ſe fœdere conjuncti ſunt, ad eorum partes cum duabus legionibus ſe contulit: primùm fortunam ſecutus, deinde amicitia quoque permotus Antonii. Vell. lib. 2. *Aſinius Pollio, firmus propoſito, & Julianis partibus fidus, Pompejanis adverſus, exercitum Antonio tradidit.*

* An. u. c. 709. Coſſ. Cajo Julio Cæſare V. Marco Antonio.

Vir nominis ſui princeps, eloquentiæ laude, Auguſti Cæſaris amicitia, dignitate Conſulari, Virgilii præconiis, Cenſuræ litterariæ ſeveritate, relato de Dalmatis Triumpho celeberrimus, omnium horarum homo, ſeriis, utpote, jociſq; pariter accommodatus; invidus laudi Ciceronis, & vitiorum, quotquot in ejus ſcriptis deprehenderat, cenſor aſſiduus.

Antonio ad pugnam Actiacam fidus; Cæſare enim, ut ad bellum veniret, hortante: *Mea*, inquit, *in Antonium merita majora ſunt, illius in me beneficia notiora; itaque diſcrimini veſtro me ſubſtraham, & ero præda victoris.*

Primus Romæ bibliothecam aperuit, in eaq; Marci Varronis imaginem viventis poſuit; res Græcorum ab eo Latinè ſcriptas, Suidas auctor eſt: leporum ac facetiarum pater à Catullo appellatur. Eum à bello civili ſcribendo deterret Horatius, lib. 2. Od. 1.

Periculoſæ plenum opus aleæ tractas, &c.

Ad extremum penè Auguſti principatum vixiſſe Tacitus affirmat; è vita diſceſſit in villa Tuſculana anno ætatis octogeſimo.

DECIMUS BRUTUS.

Decimus Brutus è Junia gente à Poſthumio adoptatus eſt, unde factum, ut ei cognomen *Albini* adhæſerit: Cæſari familiaris: ejuſdem in Gallia legatus; deſignatus ab eo Conſul; citeriori Galliæ præpoſitus, ac teſtamento, poſt Octavium, relictus hæres; Cæſaris tamen, poſt tot beneficia, percuſſor.

Mortuo Ceſare, eadem hæc Galliæ citerioris adminiſtratio à Senatu

Decimo Bruto confirmata; sed cùm Antonius, qui civile bellum excitare cupiebat, eam appeteret, suis utpote consiliis aptam, nec posset obtinere; [a] ideò Brutum Mutinæ inclusum, per menses multos obsedit.

a An. u. c. 710. Coss. Hircio, & Pansa.

Marcus Antonius hostis patriæ judicatus est, & obsidione soluta fugere coactus; at vix Brutus liber evaserat, cùm ecce nuntiatur, Octavium Cæsarem, cum Lepido, & Antonio societatem fœderis iniisse: viribus inferior ad Marcum Brutum, in Macedoniam proficisci statuit; sed paulò post desertus à suis, ad Aquilejam jussu Antonii [b] interficitur, *justissimasque*, inquit Vellejus, *optimè de se merito viro Cajo Cæsari pœnas dedit; cujus, cùm primus omnium amicorum fuisset, interfector fuit; & fortuna, ex qua fructum tulerat, invidiam in auctorem relegabat, censebatque æquum, quæ acceperat à Cæsare, retinere; Cæsarem, qui illa dederat, periisse.*

b An. u. c. 710.

CNEJUS MATIUS.

Cnejus Matius multiplicis vir doctrinæ, de quo, ni fallor, Aulus Gellius, cap. 6. lib. 6. Noctium Atticarum; quem consule.

CAJUS OPPIUS.

Vellejus Plutarchus.

Cajus Oppius Cæsari familiaris amicus, quique res ejusdem absentis cum Balbo curabat: à nonnullis creditur auctor operum, quæ ab aliis Hircio tribuuntur. Huic summa erat, si Tullio credimus, & in consilio capiendo prudentia, & in dando fides.

CAJUS CASSIUS LONGINUS.

Cassius fuit conjurationis in Cæsarem præcipuus auctor, bello quidem nobilis, sed iracundus, & natura asper: apud milites in pretio, sic tamen, ut ab iis timeri mallet, quàm amari: crudelis, & ferox: provinciarum, quibus præfuit, clades; hostibus implacabilis; inter familiares facetus, & dicax: in beneficum sibi Cæsarem crudeliter ingratus.

[c] Ex Quæstura Syriam aliquamdiù, donec Marcus Bibulus advenisset, administraverat, reliquiisque exercitus post cædem Marci Crassi conservatis, Parthos Antiochia fortiter repulerat.

c An. u. c. 701. Consule Pompejo sine collega.

[d] Tribunus plebis Pompejanam factionem amplexus est; & anno sequenti, classi Syriacæ à Pompejo præpositus; sed in Cæsarem cùm imprudens incidisset, se suasque naves ei tradidit; à quo deinde amplissimis honoribus decoratus est; ex animo tamen Pompejanis amicus, Cæsaremque dominum ægrè ferens, in eum conjuravit.

d An. u. c. 704. Coss. C. Claudio Marcello, Lucio Cornelio Lentulo.

[e] Ad urbem Philippos in Thessalia, cùm adversùs Octavium, & Antonium acie decertarent conjuratorum principes, ut Cassius sensit, eam partem exercitus, in qua erat, inclinare, ratus totum exercitum fusum esse, sibi manus intulit.

e An. u. c. 711. Coss. L. Munatio Planco, M. Æmilio Lepido secundùm.

Percussorum porrò Cæsaris nullus triennio ampliùs superstes fuit, & om-

& omnes violenta morte sublati, immò & quidam, eodem pugione quo Cæsarem confoderant, se ipsos interemerunt.

P. CORNELIUS LENTULUS SPINTHER.

Publii Lentuli Spintheris, qui Ciceronem restituit, filius, [f] in Asiam extra ordinem à Senatu missus est, ut colligeret Reipublicæ vectigalia, provinciamque præsidiis, Dolabella hoste judicato, firmaret; occiso Cæsare, semet ultrò conjuratis adjunxit; hujus facinoris participem se gloriatus; quod quidem alii fecere cum illo; sed postmodum, diverso mortis genere non secùs atque conjurati omnes, à Cæsarianis oppressi, interierunt.

[f] An. u. c. 709. Coss. Antonio, & Dolabella.

QUINTUS CORNIFICIUS.

Quintus Cornificius doctrina præstans, & ingenio, in eorum numero, qui de arte Rhetorica scripserunt, à Quintiliano reponitur: Africam Proconsul obtinuit, ut apertè satis declarant Ciceronis ad eum epistolæ. Cæsare interfecto, cùm Marcus Antonius Consul bellum cogitans, distributisque in sequentem annum provinciis, Calvisium Cornificio successorem destinasset, sortitionem hanc Senatus irritam fecit, & Cornificio, aliisque provinciarum rectoribus prorogavit imperium, donec usque Senatusconsulto iis succederetur: verùm aliquantò post, cùm ex fœdere inter Triumviros inito Cæsar junior Africam omnem cum finitimis insulis in quinquennium accepisset, cum Tito Sestio, qui Cæsaris eum nomine de provincia decedere jubebat, bellum gessit, proscriptos à Triumviris, & ex Italia profugos recepit, postque varia certamina prælio tandem victus, & interemptus est.

CAJUS MEMMIUS GEMELLUS.

Hic ille est, opinor, qui Lucium Lucullum [g] ex Mithridatica expeditione redeuntem, die ad populum dicta, triumphare aliquamdiù prohibuit.

[h] Præturam adeptus Vatinium in jus vocavit, ob gestum seditiosè Magistratum, legesque contra auspicia, moremque majorum factas; quin etiam ad Senatum retulit, ut Cajus Cæsar, qui superiore anno Consul fuerat, actorum suorum rationem reddere cogeretur: sed quæstionem cùm exercere vellet in Vatinium, vi de Tribunali deturbatus aufugit.

Post triennium cum Appio, & Ænobarbo Consulibus, obtinendi Consulatus gratia, turpi pactione coivit, eodemque anno de ambitu accusatus, damnatusque, Athenas in exilium profectus est.

Memmia gens plebeja fuit, quam à Mnestheo Æneæ socio originem duxisse auctor est Servius.

[g] An. u. c. 690. Coss. M. Tullio Cicerone, & Cajo Antonio.

[h] An. u. c. 695. Coss. L. Calpurnio Pisone, Aulo Gabinio.

QUINTUS VALERIUS ORCA.

Quintus Valerius Orca Prætura perfunctus [i] Africam obtinuit; quem paludatum Cicero, quòd ejus etiam opera in patriam rediisset, prosecutus est. Idem posteà Cæsaris legatus in Gallia, ejus, in bello civili partibus adhæsit.

[i] An. u. c. 697. Coss. Cn. Cornelio Lentulo Marcellino, & Lucio Marcio Philippo.

[k] Primo belli civilis anno, Sardiniam à M. Cotta relictam, Cæsaris jussu, una cum legione occupavit, ab eodemque deinde agris in Etruria dividendis præpositus est, addito Proprætoris nomine, ut majorem in provincia sua potestatem haberet.

[k] An. u. c. 704. Coss. Claudio Marcello, Cornelio Lentulo.

CLUVIUS.

Cluvius Puteolis in Campania natus, is est, nisi sum falsus, quem in epistola 56. lib. 13. Thermo de meliori nota commendat; illum quoque Cæsar agrorum divisioni præfecerat.

MARCUS RUTILIUS.

Idem cum Cluvio, jubente Cæsare, munus exercuit; majorum suorum gloria commendatus; quos inter enituit Publius Rutilius Rufus, qui Consulatum gessit anno urbis sexcentesimo quadragesimo octavo, ut Pighius habet; tum de vita sua, tum de bello Numantino scripsit; vir quo nemo Romæ extitit, morum innocentia illustrior.

CRASSIPES.

Crassipes ex nobili Furiorum gente, non alio mihi nomine cognitus, præterquàm quòd Quæstoris officium in Bithynia obire jussus est.

MARCUS BRUTUS.

Marcus Brutus è Junia gente, quæ Roma Tarquinios ejecerat, oriundus, post Cneii Servili adoptionem, M. Brutus Cæpio nominatus est. Pietate in patriam, candore morum, vitæ inocentia, elegantia ingenii, litterarum, ac Philosophiæ studio, Ciceroni, & optimo cuique charissimus extitit. Ejus pater, jussu Pompeji magni cæsus traditur; inde gravis inter utrumque simultas: civili nihilominùs dissensione orta, Pompeji factionem, quòd eam Cæsariana justiorem crederet, secutus est, doloremque suum Reipublicæ charitati posthabuit.

Vellejus. Plutarchus Cicero.

Post cladem Pharsalicam, Larissam fugiens, non modò servatus est incolumis, sed ad summas quoque dignitates evectus.

[l] Cæsar priùs in Africam quàm navigaret, eum Galliæ Cisalpinæ, necdum Prætorium præfecerat, quam singulari moderationis, & sapientiæ laude administravit; incorruptus Judex, & integer, summis pariter, & imis acceptus, exteris admirationi, ne quidem hostibus odio, quippe cui aliena mens erat à voluptatis & avaririæ sordibus, perpetuaque in omnes, & comparanda miraculo lenitas.

[l] An. u. c. 707. Coss. C. Julio Cæsare tertiùm, & M. Æmilio Lepido.

Cæsaris ejusdem beneficio [m] Præturam urbanam obtinuit; sed sui, Cæsarisque oblitus, necem ei, velut Tyranno, moliri ausus est, quem ut beneficum, & parentem colere debuerat; etsi non tam sponte sua, quàm Cassii impulsu id fecisse constat, nec sui, sed Reipublicæ unius causa; quod ipsum Antonius testimonio suo comprobavit, dicere solitus, cæteros in Cæsarem conjurasse, privatum ut odium satiarent; Brutum, ut publicæ dumtaxat utilitati consuleret.

m An. u. c. 709. Coss. C. Julio Cæsare quintùm M. Antonio.

[n] Vix erat peracta cædes, cùm Antonius, corrupto Cæsaris testamento, accitisq; Romam veteranis militibus, plebem in conjuratos excitavit. M. Brutus & Cassius, veteranorum, qui Cæsarem amabant, & plebejæ factionis metu, urbe cesserunt, ambo edictis testati, libenter se vel in perpetuo exilio victuros, dum Reipublicæ constaret concordia.

n An. u. c. 709. Coss. Cæsare & Antonio.

Cùm Cæsar bellum Parthicum cogitans, tam provincias, quàm Magistratus in plures annos ordinasset, M. Bruto Macedoniam. Syriam Cassio, quas ambo Prætura defuncti regerent, decreverat; verùm Cæsare paulò post occiso, Marcus Antonius, & Dolabella consules, contra acta Cæsaris, & invito Senatu, hic obtinuit Syriam; Macedoniam ille; Cajo Antonio fratri, cùm Galliam sibi ipse impetrasset, concessit: [o] at Senatus hoc anno, hostibus patriæ declaratis, & Dolabella, quòd Cajum Trebonium Proconsulem in Asia crudeliter necasset; & M. Antonio, quòd Gallia Cisalpina per vim occupata, Decimum Brutum Mutinæ obsideret, Marco Bruto Macedoniam cum Illyrico, Cajo autem Cassio Syriam, bellique contra Dolabellam gerendi curam attribuit; aliis insuper additis ex Ciceronis sententia honoribus, uti scilicet omnes transmarinarum provinciarum Rectores, Bruti, & Cassii imperata facerent, exercitusque, pecunias, & classem, prout libitum esset, colligerent. Hujus decreti auctoritate, Brutus copias accepit à Vatinio Proconsule, qui per annos aliquot Illyricum tenuerat, & Cajo Antonio Marci fratre, quòd insidias sibi strueret, interempto, firmum, & ipse exercitum, pro libertatis defensione, comparavit.

o An. u. c. 710. Coss. Pansa, & Hirtio.

[p] Cum Bruto, & Cassio, conjuratorum principibus, Octavius & Antonius acie decertarunt in campis Philippicis, vario primùm eventu, si quidem utrimq; dextra cornua vicerunt, & utrimque castra direpta sunt; sed Cassius, qui in eo cornu erat; quod pulsum est, ratus totum esse fusum exercitum, se ipse interemit. Brutus iterato post unum circiter mensem prælio, victus, & ipse mortem sibi conscivit, annum agens septimum, & trigesimum: vir gloria nemini posthabendus, nisi præpostera patriæ charitate, suaque in Cæsarem perfidia, suo nomini turpitudinis labem aspersisset.

p An. u. c. 711. Coss. L. Munatio Planco & M. Æmilio secundùm.

ACILIUS.

Hunc Senatus ipsa nocte, cùm jam legiones ad Octavium Cæsarem defecissent, clanculum misit in Picenum ad habendos delectus; sed à Cæsarianis in itinere captus, & servili, uti exierat, habitu ad

Cæſarem deductus fuit; Cæſar ei pœnam ad tempus remiſit, ut opinionem nanciſceretur clementiæ: aliquantò poſt cum aliis proſcriptus eſt. Illi conſanguineus Acilio, (nam affirmare non auſim eumdem eſſe) qui Maſſilienſi in obſidione invictum animi robur præ ſe tulit, de quo Svetonius, cap. 68. lib. 1. *Acilius navali ad Maſſiliam prælio, injecta in puppem hoſtium dextera, & abſciſſa, memorabile illud apud Græcos Cynegiri exemplum imitatus tranſiluit in navem, umbone obvios agens.* Aciliorum gens plebeja fuit, ſed multis Conſulatibus, & Triumphis inclyta.

QUINTUS ANCHARIUS.

q An. u. c. 694.

Quintus Ancharius ad Tribunitiam dignitatem [q] evectus eſt Coſſ. Cæſare & Bibulo: ſummis à Cicerone laudibus extollitur egregia illius in hoc munere fides, ac fortitudo, cùm auſus ſit Publii Vatinii collegæ perniciosis actionibus palàm adverſari.

r An. u. c. 698. Coſſ. Cn. Pompejo Magno II. & Licinio Craſſo II.

Ex Prætura Macedoniam ſortitus obtinuit, [r] Lucio Piſoni Proconſuli ſucceſſor datus, qui ex ſenatuſconſulto ob provinciam malè habitam revocatus erat.

LUCIUS CULLEOLUS.

De quo nihil peculiare habeo, quod dicam, præter illa quæ breviter in notis obſervavi.

QUINTUS GALLIUS.

Quintus Gallius Prætor urbanus ab Imperatore Cæſare, tum Conſule, Africam provinciam impetraverat; viſuſque malo dolo agere, à collegis Prætura ſummotus eſt. Domum ejus diripuit populus; Senatus capitalem in eum protulit ſententiam; Cæſar eum juſſit ad fratrem M. Gallium abire, qui nave conſcenſa, nuſquam poſteà comparuit. Sic de illius obitu Svetonius, lib. 2. cap. 27. ubi impotentiam Auguſti, & crudelitatem deſcribit. *Et Quintum Gallium Prætorem,* inquit, *in officio ſalutationis tabulas duplices veſte tectas tenentem, ſuſpicatus gladium occulere, nec quidquam ſtatim, ne aliud inveniretur, auſus inquirere, paulò poſt per Centuriones & milites raptum è Tribunali, ſervilem in modum torſit, ac fatentem nihil,* [ſ] *juſſit occidi, priùs oculis ejus ſua manu effoſſis, &c.* Conſule epiſtolam quartam libri octavi.

ſ An. u. c. 710. Triumviris Octavio Cæſare, Antonio, & Lepido.

APPULEJUS.

t An. u. c. 710 iiſdem Triumviris: interfectis ad Mutinam Coſſ. Hircio, & Panſa.

Hunc eſſe credibile eſt, cujus meminit Tullius Philippica ſexta, & ultima. [t] Hic Tribunus plebis Ciceronem populo excuſavit, falſumque oſtendit rumorem fuiſſe, qui per urbem ab inimicis ſparſus erat, ipſum, Conſulibus orbata Republica, faſces, & imperium quærere; à Senatu contra Antonium ſtetiſſe conſtat, & à Triumviris cum

altero Appulejo, ut refert Appianus, proscriptum; quorum alteruter, idem est cum eo ad quem scripta est Ciceronis epistola: Marcus tamen Appulejus mortis elapsus discrimine, Consulatum obtinuit cum Silio, de quo infrà.

P. SILIUS NERVA.

Publius Silius Nerva post Tribunatum, ac Præturam, Bithyniam & Pontum Proprætor [u] administravit. Cicero ad Atticum è Cilicia scribens, *Thermum, Silium*, inquit, *verè audis laudari; valdè honestè se gerunt.* [x] Consulatum longè post gessit eodem anno quo Augustus signa Crassi, & Aquilas à Parthis recepisse traditur; Augusti tandem legatus Alpinas subegit gentes; Pannoniosque cum Noricis in Istriam incursantes, ad pacis conditiones adegit.

[u] An. u. c. 702. Coss. Servio Sulpicio Rufo, & M. Claudio Marcello.
[x] An. u. c. 703.
An. u. c. 738.

CAJUS SEXTILIUS RUFUS.

Ciceronis ad Sextilium epistola, aliquamdiù post Ciceronis è Cilicia reditum scripta est, postquam devicto Pompejo, & transmarinis provinciis in potestatem redactis, Cæsar [y] Cyprum insulam Quæstori Sextilio commisisset; quæ insula priùs videtur Ciliciæ Proconsulibus paruisse, ab eo tempore, quo à Catone provinciæ formam acceperat. Cæsare interfecto, classi sub Cajo Cassio in Asia præfuit: quæ quidem omnia ex Tullii epistolis colliguntur.

[y] An. u. c. 706. Dictatore C. Julio Cæsare.

CAJUS TITIUS RUFUS.

Quæstura, Tribunatu, Ædilitate plebis perfunctus, urbanam demum jurisdictionem sortitus est eodem anno, quo C. Curtius Pæducænus Prætor, ut vocant, peregrinus extitit; ad quem scripta est libri decimi tertii quinquagesima nona epistola.

PUBLIUS SERVILIUS ISAURICUS.

Cùm summos in Republica Magistratus obiisset, Consulatum tandem [z] adeptus est, solusque Romæ dignitatem hanc exercuit, Cæsare in Macedonia contra Pompejum bellum gerente, ad eumdem honoris pervenit gradum anno urbis conditæ septingentesimo duodecimo, cùm Proconsul Asiam priùs gubernasset anno septingentesimo sexto, quo scriptæ sunt ad eum Ciceronis epistolæ.

[z] An. u. c. 705.

AULUS ALLIENUS.

Aulus Allienus Siciliæ Rector cum auctoritate Consulari: sic enim Hircius in bello Africano: *Cæsar deindè Allieno Prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo datis mandatis ipse navem conscendit.* Idem Allienus posteà Cæsari reliquum exercitum è Lilybæo transmisit in Africam, ut ibidem Hircius refert. *Allienus*, inquit, *interim Proconsul è Lilybæo*

in naves onerarias imponit legiones decimam-tertiam & decimam-quartam, &c. & in Africam mittit ad Cæsarem. Successisse Acilio videtur. Ejus extat denarius argenteus cum signo Trinacriæ, & Victoria in rostro navis.

TERENTIA.

Terentia quater nupsit: Ciceroni, Sallustio Historico, Messalæ Corvino, Vibio Rufo. Sic Dio lib. 57. A Cicerone eo nomine repudiata est, quòd ejus domum ære alieno opprimi passa esset. Vixit centum & tres annos.

MARCUS PORCIUS CATO UTICENSIS.

Vellejus. Sallustius. Plutarchus.

Porciæ gentis gloria à Marco Catone Censorio duxit initium; sed in Catone Uticensi supremum apicem attigit. In eo vel à prima ætate eluxit indoles, quæ nec allici blanditiis, nec minis terreri poterat, fortunæ dominatrix, adulationis impatiens, à vitio quolibet aliena; irasci non facilis, sed ubi exarserat, difficilis placari.

In virtutem tanto studio juvenis adhuc incubuit, ut divino instinctu eò videretur impelli; victus ei tenuis, vestitus simplex, vultu, dum vixit, gravi semper, ac severo: majori utique admiratione ac laude dignus, quòd in lucem non prodierit Curiorum, aut Fabriciorum tempore, quo frugalitatis amor Romano civi in partem cesserat, virtusque sola laboris incitamentum erat; ac merces. Ea vixit ætate Cato, qua Romæ principatum tenebant avaritia, luxus, ambitio, legum jacebat auctoritas, nullus justitiæ, religioni-ve locus; novam induerat faciem Romana Respublica, & continua flagitiorum serie, ultimam sibimet cladem imprudens parabat; in tanto cupiditatum, vitiorumque dominatu, Cato solus à virtute contra vitium stetit.

Si quæ nasceretur inter cives controversia, Catonis super hac judicium vim habebat oraculi; huic rei vel id unum testimonio est: de Tribunatu disceptabant viri civitatis primarii, nec patrum decretis adduci poterant, ut ambitu desisterent: ii tandem jurarunt, id se ratum habituros, quod Cato censuisset; hac ipsa re Testati pluris à se fieri sententiam Catonis, quàm auctoritatem Senatus.

* An. u. c. 698. Coss. Cn. Pompejo Magno II. & M. Licinio Crasso II.

* Designatis per vim Consulibus Pompejo, & Crasso, statutum Catoni fuit Præturam Reipublicæ causa petere, ut imminentem tyrannidem auctoritate majori prohiberet; sed per vim, obnunciationem, pecuniamque depulsus est: factusque Prætor in ejus locum Vatinius, homo sanè nequam: Bonis ingemiscentibus, & Catone ipso prænuntiante, quanta Reipublicæ mala ab iis impenderent, qui Prætorem esse Catonem nolebant.

a An. u. c. 699. Coss. Lucio Domitio Ænobarbo, & Appio Claudio Pulchro.

a Sequenti tandem anno Prætura donatus est, quam tanto exercuit integritatis, ac sapientiæ studio, ut id solum ei videretur habere rationem, quod haberet justitiam; homo, ut Vellejus ait, virtuti simillimus, visusque semper mortali conditione major.

[b] Consulatum petierat Marcus Cato, non privati honoris, sed Reipublicæ causa, cui perniciem nimia Cæsaris ac Pompeji potentia struebat: sed ejus petitioni utriusque fautores obstiterunt, quod palàm præ se ferret, se Consulem arma Cæsari erepturum; sua illi quoque austeritas obfuit, cùm non modo largiri nihil voluisset; ut cæteri; sed etiam à Senatu contendisset, ut soli candidati per se prensarent; itaque, irato in eum populo, repulsam passus est, indignante Tullio, ac meritò Catonem arguente, quòd Reipublicæ conservandæ gratia petitionis molestias devorare recusasset.

[c] Profligato ad Pharsalum Pompejo, cùm summum Catoni à militibus deferretur imperium, Scipioni viro Consulari, ipse tantùm Prætorius, parere maluit.

[d] Fusis iterum in Africa Pompejanis, Uticæ gladio se transfixit. Libertatis, quoad licuerat, columen ac defensor; sed hostium multitudine obrutus, cum illa simul interiit: neque enim Cato libertati superstes esse poterat, neque Catoni libertas.

b An. u. c. 702. Coss. Servio Sulpicio Rufo, & Marco Claudio Marcello.

c An. u. c. 705. Coss. Cæsare II. & Servilio Vatia Isaurico.

d An. u. c. 706. Cajo Julio Cæsare Dictatore II. M. Antonio Magistro equitum.

CAJUS CLAUDIUS MARCELLUS.

Tres Marcelli; unus *Marci*, duo *Caji* prænomine per triennium deinceps Consulatum gessere: primùm Marcus, cum Sulpicio anno urbis conditæ septingentesimo secundo, quibus Consulibus, in provinciam Cicero discessit: deinde anno urbis septingentesimo tertio, cum Lucio Paulo, Cajus, (ad quem hæc præsens epistola) Marci non frater germanus, sed patruelis; hisque Consulibus Cicero, absoluto imperio Romam è Cilicia reversus est. Tertio tandem anno, id est urbis septingentesimo quarto, belli civilis primo, alter Cajus, Marci biennio antè Consulis frater germanus, cum Lucio Lentulo; cujus anni primis diebus Cicero Proconsul ad urbem accessit, ut Triumphum peteret. Hic ille est Cajus, qui ex Octavia minore Augusti sorore, duas Marcellas reliquit, illumque Marcellum, qui jam Ædilitius in spem imperii adolescebat, cùm immatura morte sublatus est.

LUCIUS PAULUS.

Æmiliæ gentis Patriciæ, quem cùm Cæsar suis infensissimum partibus intelligeret, mille & quingentis talentis ad se traduxit; sed eatenùs tantùm ut non adversaretur.

TIRO.

Tullius Tiro de vita patroni sui Ciceronis, cujus libertus fuit, libros scripsit, quorum quartum citat Asconius Pedianus in oratione pro Milone; Gellius, lib. 13. cap. 9. *Tullius Tiro*, inquit, *Marci Ciceronis alumnus, & libertus, adjutorque in litteris studiorum ejus fuit. Is libros complures de usu, atque ratione linguæ Latinæ, item de variis, atque promiscuis quæstionibus composuit. In his esse præcipui videntur, quos Græco titulo Πανδέκτας inscripsit, tamquam omne rerum, atque doctrinarum genus continens.* Et libro septimo, capite tertio: *Tiro au-*

tem Tullius Marci Ciceronis libertus, sanè quidem fuit ingenio homo eleganti, ut haudquaquam rerum, litterarumque veterum indoctus.

ADDITAMENTUM.

Nescio quonam pacto contigit, ut, quoties Ventidii mentio facta Lib.15.c.4. est, ad indicem historicum id omninò rejecerim, quamvis nulla Ciceronis ad eum legatur epistola; quare ne sua Lectorem expectatio frustretur, hìc adjiciam quæ de Ventidio Gellius breviter, & accuratè scribit.

PUBLIUS VENTIDIUS BASSUS.

In sermonibus nuper fuit seniorum hominum, & eruditorum, multos in vetere memoria altissimum dignitatis gradum ascendisse, ignobilissimos priùs homines, & deprecatissimos. Nihil adeò de quoquam tantæ admirationi fuit, quanta fuerunt quæ de Ventidio Basso scripta sunt; eum Picentem fuisse, genere, & loco humili; & matrem ejus à Pompejo Strabone Pompeji Magni patre bello sociali, quo Asculanos subegit, captam cum ipso esse; mox triumphante Pompejo Strabone, eum quoque puerum inter cæteros ante currum Imperatoris sinu matris vectum esse, post cùm adolevisset, victum sibi ægrè quæsisse, eumque sordidè invenisse comparandis mulis, & vehiculis, quæ Magistratibus, qui sortiti provincias forent, præbenda publicè conduxisset, in isto quæstu notum esse cæpisse Cajo Cæsari, & cum eo profectum esse in Gallias: tum quia in ea provincia satis naviter versatus esset, & deinceps civili bello mandata sibi pleraque impigrè, & strenuè fecisset, non modò in amicitiam Cæsaris, sed ex ea in amplissimum quoque ordinem pervenisse, mox Tribunum quoque plebis, ac deinde Prætorem creatum, atque in eo tempore judicatum esse à Senatu hostem cum Marco Antonio: post verò conjunctis partibus, non pristinam tantùm dignitatem recuperasse, sed & Pontificatum, ac deinde Consulatum quoque adeptum esse: eamque rem tam intoleranter tulisse populum Romanum, qui Ventidium meminerat curandis mulis victitasse, ut vulgò per vias urbis versiculi perscriberentur.

(Anno u. c. 663.) (Anno u. c. 710.)

Concurrite omnes augures, haruspices.
Portentum inusitatum conflatum est recens.
Nam mulos qui fricabat, Consul factus est.

Eumdem Bassum Svetonius præpositum esse à Marco Antonio provinciis Orientalibus, Parthosque in Syriam introrumpentes tribus ab eo præliis fusos scribit, eumque primum omnium de Parthis triumphasse. Juvenalis Satyra septima, tam de Ventidii quàm de Servii Tullii Regis fortuna.

(Anno u. c. 715.)

Ventidius quid enim? quid Tullius? anne aliud quàm
Sidus? & occulti miranda potentia fati?
Servis regna dabunt, captivis fata triumphos.

COMMEN-

COMMENTARII IN EPISTOLAS FAMILIARES M. T. CICERONIS.

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

REX Ægypti Ptolemæus, cognomento Auletes, quia tibiis canere solitus erat, Populi Romani amicus fuit. Regno pulsus, ob acerbam tributorum exactionem, Romam confugit, Consulibus Metello, & Lentulo, anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo sexto. Acceptam ab Ægyptiis injuriam questus, petiit ut restitueretur; obtinuitque, Pompeji præsertim opera, quem dudum sibi devinxerat: quare factum est, referente Lentulo, Senatusconsultum, de Ptolemæo in regnum restituendo. Is honor spectabat Lentulum, cui Cilicia, non procul ab Ægypto distans, sortitò obtigerat; eidemque favebat Cicero, quòd ejus in primis authoritate ab exilio se revocatum agnosceret. Sed cùm mallet Ptolemæus à Pompejo reduci, summæ, præter cæteros, authoritatis viro; eam-

que ob rem, apertis largitionibus, Senatorum animos per legatum corrumperet (ipse enim jam Ephesum se contulerat); universi ordinis invidiam collegit; divulgato deinde per Catonem Tribunum plebis commentitio Sibyllæ oraculo, reductionem Regis in speciem vetante, eò redacta res est, ut nulla ampliùs Ptolemæo spes esset Ægyptum recuperandi; ægrè tandem obtinuit ut à Gabinio Syriæ Proconsule restitueretur.

EPISTOLA I.

P. Cornelio Lentulo Spinteri Proconsuli in Cilicia, & Ptolemæi reductionem præter modum cupienti, super hac re scribit, varias Senatorum sententias explicat, & suum ipsi studium operamque pollicetur. Cneio Cornelio Lentulo Marcellino, & L. Marcio Philippo Coss. anno urbis conditæ 697.

M. T. Cicero s. d. P. * Lentulo [1] Procoss.

EGO omni [2] officio, ac potius [3] pietate erga te, cæteris satisfacio omnibus, mihi ipse numquam satisfacio: tanta enim magnitudo est tuorum erga me [4] meritorum, ut, quoniam tu, [a] nisi perfecta re de me non conquiesti, ego, quia non idem in tua [b] causa [5] efficio, vitam mihi esse acerbam putem. [c] In causa hæc sunt: [6] Ammonius, regis legatus, apertè pecunia nos [7] oppugnat: res agitur per eosdem [8] creditores, per quos, cùm tu aderas, agebatur: [d] regis causa si qui sunt qui velint (qui pauci sunt) [e] omnes rem

INTERPRETATIO.

[a] *nisi me patriæ reddito.*
[b] *in reductione Regis* tibi demandanda.
[c] *hic status causæ est.*
[d] *Si qui sunt qui Regi faveant.*
[e] *omnes à Pompejo reduci Regem volunt.*

NOTÆ.

* *Lentulo*] Consule indicem historicum.

1 *Proconsuli*] Dicebantur ii Proconsules, qui decreto Senatus in provincias discedebant, ut eas cum imperio administrarent, sive gesserant Consulatum, sive non gesserant.

2 *Officio*] Officium munus est, ad quod natus quisque & institutus videtur, quale est, præceptoris docere; discere verò, discipuli.

3 *Pietate*] Addit officio pietas plenam amoris venerationem, quæ primò cadit in Deum, deinde in patriam & in propinquos, tum in homines de nobis optimè meritos.

4 *Meritorum*] Lege Clodia pulsum Ciceronem, in patriam Lentulus Consul restituit.

5 *Efficio*] Non erant hac parte dissimiles Lentulus & Cicero, quòd Lentulus, nisi confecto negotio Ciceronis, non conquieverit; Cicero verò ante confectum Lentuli negotium, conquievisse dicatur; sed quia Lentulus susceptam Tullii causam ad exitum adduxit, Cicero idem vix sperat se posse in causa Lentuli.

6 *Ammonius*] Roma Ptolemæus discesserat, veritus ne à Romanis, quos offenderat, sibi fieret injuria.

7 *Oppugnat*] Largitionibus hoc intendebat, ut Ptolemæi reductio non Lentulo committeretur, sed Pompejo.

8 *Creditores*] Epist. 2. lib. 2. ad Q. fratrem, *Creditores Regis apertè pecunias suppeditant contra Lentulum*. Creditores ii dicuntur, qui argentum, vel quid aliud credunt alteri, seu mutuum tradunt.

ad Pompejum deferri volunt ; senatus [f] religionis [9] calumniam, non religione sed malevolentia, & illius regiæ largitionis invidia, comprobat. Pompejum & hortari, & orare, & jam liberiùs accusare, & monere, ut magnam [10] infamiam fugiat, non desistimus : [g] sed planè nec precibus nostris, nec admonitionibus [11] reliquit locum. Nam cùm in sermone quotidiano, tum in senatu palam sic egit causam tuam, ut neque eloquentia majore quisquam, neque gravitate, nec studio, nec contentione agere potuerit, cum summa testificatione tuorum in se officiorum, & amoris erga te sui. [12] Marcellinum tibi esse iratum scis: is, hac regia causa excepta, cæteris in rebus se acerrimum tui defensorem fore ostendit. Quod dat, accipimus : quod instituit referre de religione, & sæpè jam retulit, [h] ab eo deduci non potest. Res ante idus acta sic est: nam hæc idibus manè scripsi. [13] Hortensii, & mea, & [14] Luculli sententia [i] cedit religioni [15] de exercitu : [k] (teneri enim res aliter non potest) sed [16] ex illo S. C. quod te referente factum est, tibi decernit ut regem reducas : [l] quod commodo Reip. facere possis : [m] ut exercitum

INTERPRETATIO.

[f] *fictam Sibyllini carminis interpretationem*, faux pretexte de Religion.

[g] *sed nec ipsum orare aut monere fuit opus*, ipse enim sua sponte, *cùm in sermone quotidiano*, &c.

[h] *persuaderi ei non potest, ut Sibyllinum oraculum negligat.*

[i] *cedit Sibyllæ oraculo*, reductionem Regis *cum exercitu* vetanti.

[k] *obtineri reductio Regis.*

[l] *modò id cum Reip. commodo fiat.*

[m] *ut tua authoritate restituatur Ptolemæus, at sine exercitu, ne quid fiat contra oraculum.*

NOTÆ.

9 *Religionis calumniam*] Calumnia apud Ciceronem, callida est & fraudulenta juris interpretatio ; religionis autem calumnia, de qua hìc agitur, talis erat. Cato Tribunus plebis, excogitaverat, divulgaratque Sibyllinum oraculum, quo videbatur Ptolemæi reductio, saltem cum exercitu prohiberi. Consule Dionem, lib. 39. Senatus probabat illud oraculum non religionis studio, sed invidia regiæ illius largitionis.

10 *Infamiam*] Vel ambitionis, si jam maximos honores adeptus, hunc qualemcumque Ægyptiæ legationis honorem appeteret : vel avaritiæ : videri enim poterat Ptolemæi pecunia corruptus : vel ingrati animi, hanc si reductionem Lentulo eripere conaretur ; cujus lege ; rei frumentariæ curationem summa cum potestate acceperat.

11 *Reliquit locum*] Adverte simulationem Pompeii, qui palam in senatu causam agebat Lentuli; clam autem per amicos, rebus unicè suis studebat.

12 *Marcellinum*] Cnejum Cornelium Lentulum Marcellinum, qui Consulatum hoc anno gerebat. Adversabatur Pompejo, propter nimiam ejus potentiam; item & Lentulo, quia Pompejum ornaverat.

13 *Hortensii*] Qui dicendi laude, itidem ut Cicero, floruit.

14 *Luculli*] Non Lucii, Mithridatico bello clari, qui superiori anno perierat; sed Marci, quem Lucii fratrem extitisse, Cicero, Plutarchus & alii testantur.

15 *De exercitu*] Censuerat antè Cicero reducendum esse Regem cum exercitu; at sententiam, ne religionem videretur lædere, mutavit.

16 *Ex illo senatusconsulto*] Lentulo, priusquam in provinciam abiret, reductionem Regis Senatus decreverat.

religio tollat, te auctorem senatus [17] retineat. Crassus [18] tres legatos decernit: nec excludit Pompejum: censet enim etiam ex iis, qui [19] cum imperio sunt: [20] Bibulus tres legatos, ex iis qui privati sunt: huic assentiuntur reliqui consulares, præter [21] Servilium, qui omninò reduci negat oportere: & [22] Volcatium, qui, [23] Lupo referente, Pompejum decernit: & [24] Afranium, qui assentitur Volcatio: quæ res auget [25] suspicionem [n] Pompeii voluntatis: nam advertebatur Pompeji familiares assentire Volcatio. [26] Laboratur vehementer: [27] inclinata res est. [o] [28] Libonis & [29] Hypsæi non obscura [30] concursatio & contentio, omniumque Pompeji familiarium studium, in eam opinionem rem adduxerunt, ut Pompejus cupere videatur: [p] cui qui nolunt, iidem tibi, quòd eum [31] ornasti, non sunt amici. [q] Nos in causa auctoritatem eò minorem habemus, quòd tibi [32] debemus: [r] [33] gratiam autem no-

INTERPRETATIO.

[n] *velle Pompejum* hunc sibi honorem *deferri.*

[o] *Libo & Hypsæus apertè pro Pompejo concursant & contendunt.*

[p] *qui Pompejo non favent.*

[q] *sententia mea eò minorem hac in re auctoritatem habet, quòd tibi sum obligatus.*

[r] *auctoritatem quoque meam minuunt homines, qui putant se rem gratam facere Pompejo.*

NOTÆ.

17 *Retineat*] Quia jam Senatus hoc statuerat ut Lentulus Ptolemæum reduceret.

18 *Crassus*] Qui cum Cesare & Pompejo summam rerum tenebat. Unde Lucanus:

Facta tribus dominis communis Roma.

Vide indicem historicum.

19 *Cum imperio*] Differunt hæc duo, esse cum imperio, & esse cum potestate: prius illud multò majus est. Imperium autem duplex fuit; alterum urbanum, quod erat penes majores Magistratus, idest Consules, & Prætores, & sine armis gerebatur: nec enim licebat intra urbis pomœria exercitum habere. Alterum provinciale, cui sæpè adjunctus erat exercitus. Hujusmodi fuit imperium Pompeji.

20 *Bibulus*] Marcus Calpurnius Bibulus Cæsari ob nimiam ejus potentiam, & Pompejo ob affinitatem ejus cum Cæsare, tunc temporis infensus.

21 *Servilium*] Virum Consularem, qui cognomen Isaurici ab Isauris devictis, mutuatus est.

22 *Volcatium*] Marci Æmilii Lepidi in Consulatu collegam.

23 *Lupo*] Tribuno plebis, & Pompeji illustrissimo defensore.

24 *Afranium*] Opera Pompeji ad Consulatum quadriennio antè pervenerat: is bello civili à Cæsare in Hispania victus, & liberatus, postea captus ab eodem in Africa, seditione militari orta, cæsus est.

25 *Suspicionem*] Quamvis cupiditatem suam dissimulabat, & Lentulo favere videbatur.

26 *Laboratur*] Vehementer contendunt tum qui Pompejo student, tum qui Lentulo, tum etiam qui neutri.

27 *Inclinata*] Metaphora ducta ab ædibus, quæ inclinatæ jamjam prolapsuræ sunt; significatque Lentuli causam in periculo versari.

28 *Libonis*] Erat is è Scribonia gente, Tribunus plebis, non amicitia modò, sed & affinitate cum Pompejo junctus, quippe cujus filia Sexto Pompejo nupserat.

29 *Hypsæi*] P. Plautius Hypsæus Pompeji, Mithridatico bello, Quæstor fuit.

30 *Concursatio*] Concursatio, eorum est propria, qui magistratus petunt, & civium captant suffragia.

31 *Ornasti*] Intelligit rei frumentariæ curam, quam ipsi Lentulus Consul detulit.

32 *Debemus*] Reditum in patriam.

33 *Gratiam*] Magnam in urbe & autho-

ſtram extinguit hominum ſuſpicio, quòd Pompejo ſe gratificari putant. Ut in rebus multò antè quàm profectus es, ab ipſo Rege, & ab intimis, ac domeſticis Pompeji clam [34] exulceratis, deindè palam à conſularibus exagitatis, & in ſummam invidiam adductis, [f] ita verſamur. Noſtram fidem omnes, amorem tui abſentis præſentes tui cognoſcent: ſi eſſet in iis fides, in quibus ſumma eſſe debebat, non laboraremus. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *Res ita ſe habent ut antequam profectus es, quando jam corrupta erant* omnia *ab ipſo Rege, & ab intimis ac domeſticis Pompeji, & quando jam apertè Conſulares largitionem Ptolemæi exagitaverant, & tamquam infamem, in ſummam invidiam adduxerant.*

NOTÆ.

ritatem & gratiam adeptus erat Cicero; at longè majorem Pompejus, cui multi gratam rem facere ſuſpicabantur, ſi reductionem Regis ipſi, quamvis in ſpeciem recuſanti, decernerent.

34 Exulceratis] Ducta eſt ab ulceribus translatio, quæ ſæpè, illato ungue, ingraveſcunt.

EPISTOLA II.

De regia cauſa ſcribit quid actum ſit in ſenatu, quid ipſe privatim fecerit cum Pompejo, Lentuli cauſa; quo pacto contra Catonem & Caninium Tribunos plebis, ne quid moliri poſſent, providerit. Eodem anno.

Cicero S. D. Lentulo.

[a] IDIBUS Jan. in ſenatu nihil eſt confectum: propterea quòd dies magna ex parte conſumptus eſt altercatione [1] Lentuli cos. & [2] Caninii Tribuni plebis, eo die nos quoque multa verba fecimus, maximeque viſi ſumus ſenatum commemoratione tuæ voluntatis erga illum ordinem commovere. Itaque poſtridie placuit, ut breviter ſententias diceremus: videbatur enim reconciliata nobis [3] voluntas ſenatus eſſe: quod tum dicendo, tum ſingulis appellandis, [b] rogandiſque perſpexeram. Itaque, cùm ſententia prima Bibuli pronuntiata eſſet, ut tres legati Regem reducerent: ſecunda Hortenſii, ut tu ſine exercitu reduceres: tertia Volcatii, ut Pompejus reduceret: poſtula-

INTERPRETATIO.

[a] *tertio decimo die Januarii.* [b] *rogandiſque* ſententiis.

NOTÆ.

1 Lentuli] Lentuli Marcellini, qui cùm vellet à Privatis Ptolemæum reduci, Pompejum excludebat.

2 Caninii] Legationem hanc Pompejo deferentis.

3 Voluntas Senatus] Quem apertæ Regis largitiones priùs à Lentulo Spinthere alienaverant.

tum est, ut Bibuli sententia [4] divideretur : [c] quatenus de religione dicebat, cuique rei jam obsisti non poterat, Bibulo assensum est : de tribus legatis, frequentes ierunt in alia omnia. Proxima erat Hortensii sententia, cùm Lupus Tribunus pleb. quòd ipse de Pompejo retulisset, [d] contendere cœpit, ante se oportere [5] discessionem facere, quàm Consules: ejus orationi vehementer ab omnibus reclamatum est : erat enim & [6] iniqua, & nova. Consules neque concedebant, neque valdè repugnabant : diem consumi volebant : id quod est factum : perspiciebant enim in Hortensii sententiam [e] multis partibus plures ituros : quamquam apertè [7] Volcatio assentirentur : multi [f] rogabantur, atque id ipsum [8] consulibus invitis : nam ii Bibuli sententiam valere cupierunt. Hac controversia usque ad noctem ducta, senatus est dimissus, & ego eo die casu apud Pompejum cœnavi : nactusque tempus hoc magis idoneum, quàm unquam antea, quòd post tuum discessum, is dies primus [g] [9] honestissimus nobis fuerat in senatu, ita sum cum illo loquutus, ut mihi viderer animum hominis ab omni alia cogitatione ad tuam dignitatem tuen-

INTERPRETATIO.

c *assensum est Bibulo*, *quatenus dicebat* nihil esse faciendum *contra religionem*, ac Sibyllinos versus, *cui rei jam obsisti non poterat*, quòd autem dixit *à tribus legatis* reducendum esse Ptolemæum, *in aliam prorsus sententiam discessum est*.

d *Contendere cœpit se debere priùs sententias rogare*, *quàm Consules*.

e *multò plures*.

f *rogabantur* sententiam ut dicerent.

g *mihi gloriosissimus*.

NOTÆ.

4 *Divideretur*] Quoties aliquis in dicenda sententia duo vel plura capita proponebat, si non probarentur omnia, postulabat, ut dividerentur, idest, ut separatim referretur de singulis. Sententiæ autem Bibuli erant partes duæ; prima, non esse reducendum cum exercitu Regem, propter oraculum Sibyllæ : altera, reducendum à tribus legatis, ex iis qui privati erant ; quare postulatum est ut de singulis sententiæ partibus seorsum referretur : si enim simul de utraque parte deliberatum esset, utramque simul aut rejici necesse erat, aut probari, quod multi nolebant.

5 *Discessionem*] Is magistratus discessionem faciebat, qui Senatum jubebat surgere, & in hanc vel in illam sententiam transire, cum hac formula : *Qui hæc sentitis, ite in hanc partem*; *qui aliter, ite in illam*. Hinc illud, *Pedibus ire in sententiam*. Hìc subjicio eorum nomina, qui vel Lentulo, vel Pompejo, vel neutri decernerent Regis Alexandrini reductionem, ut librum hunc quisque faciliùs intelligat. Decernebant Lentulo; Cicero, Hortensius, Lucullus, L. Racilius : Pompejo ; Volcatius, Afranius, Lupus, Libo, Hypsæus, Caninius, & amici Regis: neutri ; Marcellinus Consul, Servilius, Cato, Bibulus, major pars Senatus.

6 *Iniqua*] Iniquum enim, & contra majorum consuetudinem, ut in roganda sententia Tribuni plebis Consulibus præirent.

7 *Volcatio*] Qui Pompejo favebat ; porrò quòd apertè assentiebantur Consules Volcatio, non id ex animo, sed simulatè faciebant : nam neque à Lentulo, neque à Pompejo Regem reduci volebant, sed aut à privatis ex Bibuli sententia, aut prorsus non reduci.

8 *Consulibus*] Qui nec Lentulo hac in re, nec Pompejo studebant.

9 *Honestissimus*] Quia senatum hac die visus sum amicum tibi fecisse.

dam traducere: quem ego ipsum cùm audio, prorsùs eum libero omni [10] suspicione cupiditatis: cùm autem ejus familiares omnium ordinum video, perspicio id quod jam omnibus est apertum, totam rem istam jampridem à certis hominibus, non invito Rege ipso, consiliariisque ejus, esse [11] corruptam. Hæc scripsi ad XVI. Kal. Feb. ante lucem: eo die senatus erat futurus: nos in senatu (quemadmodum spero) dignitatem nostram, ut potest in tanta hominum perfidia & iniquitate, retinebimus. [h] Quod ad popularem rationem attinet, hoc videmur esse consequuti, ut ne [12] quid agi cum populo aut [13] salvis auspiciis, aut salvis legibus, [14] aut denique [15] sine vi possit. De his rebus, pridie quàm hæc scripsi, [i] [16] senatus authoritas gravissima intercesserat: cui cùm Cato & Caninius intercessissent, tamen est perscripta: eam ad te missam esse arbitror. De cæteris rebus quidquid erit actum, scribam ad te: & ut quàm rectissimè agantur, omni mea cura, opera, diligentia, gratia providebo. Vale.

INTERPRETATIO.

quod ad populum attinet, hoc mihi videor perfecisse, ut nihil agere possint Tribuni *cum populo contra te, si salva sint auspicia, salvaque leges, si denique nihil per vim geratur.*

[i] *Authoritas Senatus intervenit, cui Tribuni Cato & Caninius, cùm restitissent, nihilominus in tabulas est redacta.*

NOTÆ.

10 *Suspicione*] Huic suspicioni locum dederat Libonis & Hypsæi contentio, de qua sup.

11 *Corruptam*] Ut Pompejum suspicione cupiditatis liberaret, eam omnem in ejus familiares, Regisque consiliarios derivat.

12 *Agi cum populo*] Agere cum populo, ut apud Gellium legitur l. 13. c. 15. est *rogare quid populum, quod suffragiis suis aut jubeat, aut vetet*. Festus autem, *Cum populo*, inquit, *agere, est populum ad concilium aut comitia vocare*.

13 *Salvis*] Cicero, ut tribunitiam contra Lentulum actionem impediret, certos habebat Magistratus, qui, quo die comitia facta essent, de cœlo servarent: fas enim non erat, cùm servaretur de cœlo, quidquam decerni.

14 *Legibus*] Impediri quoque poterat actio tribunitia, intercessione, cui legibus parendum erat. Ex Tribunis autem quosdam habebat Tullius sibi deditos, paratosque vel ad servandum de cœlo, vel ad intercedendum.

15 *Sine vi*] Quam Tribuni plebis in ferendis legibus aliquando adhibebant.

16 *Authoritas*] Senatusconsultum & authoritas differunt; senatusconsultum dicebatur, cùm aliquid erat decretum à Senatu, nulla intercessione facta; sin facta esset intercessio, erat authoritas, quæ licèt erat inutilis, in publicas tamen tabulas referebatur.

EPISTOLA III.

Commendat Lentulo A. Trebonii negotia. Eodem anno.

Cicero S. D. Lentulo.

[1] AUlo Trebonio, qui in tua provincia magna negotia, & ampla, & expedita [2] habet, multos annos utor valdè familiariter: is cùm antea

NOTÆ.

1 *A. Trebonio*] Is eques fuisse creditur: Senatoribus enim negotiari, non turpe modo, sed & lege vetitum.

2 *Expedita*] Quorum cura molestiæ nihil afferat.

semper & suo [3] splendore, & nostra, cæterorumque amicorum commendatione, gratissimus in provincia fuit: tum hoc tempore propter tuum in me amorem, nostramque necessitudinem, vehementer confidit his meis litteris se apud te gratiosum fore. Quæ ne spes eum fallat, vehementer te rogo: commendoque tibi ejus omnia negotia, [4] libertos, procuratores, familiam: in primisque, ut quæ [5] T. Ampius de ejus re decrevit, ea comprobes: omnibusque rebus eum ita tractes, ut intelligat meam commendationem non vulgarem fuisse. Vale.

NOTÆ.

3 *Splendore*] Quem trahebat ex equestri ordine, qui Romæ summo semper in loco fuit.

4 *Libertos*] Liberti dicebantur; qui libertate donati fuerant, mediique servos inter & ingenuos, meliori quàm servi conditione, cùm civitatem adipiscerentur deteriore, quàm ingenui, cùm honores non caperent.

5 *T. Ampius*] Hic ante Lentulum Ciliciæ præfuerat, Prætorius vir, non Consularis.

Titus Ampius, *Eruditi legendum* Tampius *ex nummis contendunt.*

EPISTOLA IV.

Exponit Lentulo, cur frequenti senatu, multis ei faventibus, causam tamen non vicerit. Eodem anno.

Cicero s. d. Lentulo.

AD XVI. Kal. Febr. cùm in senatu pulcherrimè [1] staremus, quòd jam illam sententiam Bibuli de tribus [2] legatis pridie ejus diei fregeramus, unumque certamen esset relictum, sententia [3] Volcatii: res ab adversariis nostris [a] extracta est variis calumniis: [4] causam enim, frequenti senatu, in magna [5] varietate, magnaque invidia eorum qui à te causam regiam [b] aliò

INTERPRETATIO.

[a] *dilata est diversis artibus.* [b] *ad alios.*

NOTÆ.

1 *Staremus*] Stat pulcherrimè Orator, cùm ejus sententia & oratio multis probantur.

2 *De tribus legatis*] Quos esse privatos volebat Bibulus, ut Pompejum simul & Lentulum excluderet.

3 *Volcatii*] Censebat Volcatius (eratque id unum reliquum certamen) à Pompejo reducendum Regem esse.

4 *Calumniis*] Calumnias hìc vocat Cicero, ficta Senatorum colloquia, & à proposito aliena, quibus, infecta re, diem consumi volebant.

5 *Varietate*] Erant omninò quinque super hoc sententiæ: prima Hortensii, qui reductionem Ptolemæi Lentulo deferebat. Secunda Crassi, qui tribus legatis, etiamsi cum imperio essent. Tertia Bibuli, qui tribus item legatis, at privatis. Quarta Volcatii, qui uni Pompejo. Quinta Servilii, cui, Regem quovis modo reduci, non placebat.

6 Curionem

transferebant, obtinebamus. Eo die acerbum habuimus [6] Curionem, Bibulum multò [c] justiorem, penè etiam amicum : Caninius & Cato negarunt se legem [7] ullam ante [8] comitia esse laturos. Senatus haberi ante Kal. Febr. per legem [9] Pupiam (id quod scis) non potest : neque mense Feb. toto, nisi perfectis aut rejectis [10] legationibus. Hæc tamen opinio est populi Romani, à tuis invidis atque obtrectatoribus [d] nomen inductum fictæ religionis, non tam ut te impedirent, quàm ut ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam [11] vellet ire : dignitatis autem tuæ, nemo est quin existimet habitam esse rationem ab senatu. Nemo est enim qui nesciat, [e] quominus [12] discessio fieret, per adversarios tuos esse factum: qui nunc populi Romani [13] nomine, re autem vera sceleratissimo [14] latrocinio, si quæ conabuntur agere, satis provisum est, ut ne quid [15] salvis auspiciis, aut legibus, aut etiam sine vi agere possint. Ego neque de meo studio, neque de nonnullorum injuria scribendum mihi esse arbitror: quid enim aut me ostentem, qui, si vitam pro tua dignitate profundam, nullam partem videar tuorum meritorum assequutus? aut de aliorum injuriis querar, quod sine summo dolore facere non possum? Ego tibi [16] à vi, hac præsertim imbecillitate magistratuum [f] præstare nihil possum : vi excepta, possum confirmare, te & senatus, & populi Romani summo studio amplitudinem tuam retenturum. Vale.

INTERPRETATIO.

c plus favorable. d *pretextum religionis fictæ objectum esse*. e *quominus sententiæ ferrentur*. f *polliceri contra vim non possum*, repondre.

NOTÆ.

6 *Curionem*] C. Scribonius Curio, Consularis vir, & triumphalis, paterque illius, ad quem scriptæ sunt libri secundi Epistolæ.

7 *Legem*] Id placere debuit Lentulo, ejusque fautoribus, qui hanc sibi legem fore contrariam sciebant.

8 *Comitia*] Ante Sextilem mensem, quo creabantur Magistratus.

9 *Pupiam*] Quæ diebus Comitialibus, & ante kal. Feb. cogi Senatum vetabat.

10 *Legationibus*] Quibus audiendis, eo mense Senatus unicè vacabat.

11 *Vellet ire*] Quia constabat, Alexandrinos, nisi cogerentur, armis, numquam Regem recepturos esse.

12 *Discessio*] De discessione Senatorum sententiam ferentium, vide epistolam secundam.

13 *Nomine*] Tribunorum erat populi Romani partes defendere; sed hoc sæpiùs nomine abutentes, iniquissimis legibus Rempublicam labefactabant.

14 *Latrocinio)* Latrocinium non raró sumitur pro conventu improborum aliquid pravi molientium.

15 *Salvis auspiciis*] Consule Epistolam secundam.

16 *A vi*] Timebat Cicero ne Caninius pro Pompejo in Lentulum rogationem per vim ferret.

EPISTOLA V.

De statu Alexandrinæ causæ, & de lege à Catone contra Lentulum promulgata scribit. Eodem anno.

Cicero s. d. Lentulo.

[a] TAMETSI nihil mihi fuit optatius, quàm ut primùm abs te ipso, deindè à cæteris omnibus quàm gratissimus erga te esse cognoscerer: tamen afficior summo dolore, ejusmodi tempora post tuam profectionem esse consequuta, ut & meam, & cæterorum erga te fidem, & benevolentiam absens experirere. Te autem videre & sentire [b] [1] eamdem fidem hominum in tua dignitate, quam ego in mea salute sum expertus, ex tuis litteris intellexi. Nos cùm maximè consilio, studio, labore, gratia de causa regia niteremur, subitò exorta est nefaria Catonis [2] promulgatio, quæ nostra studia impediret, & animos [3] à minore cura ad summum timorem traduceret: sed tamen in ejusmodi rerum perturbatione, quamquam omnia sunt metuenda, nihil magis quàm perfidiam timemus: & Catoni quidem, [4] quoquo modo se res habet, profectò restitimus. De Alexandrina re, causaque regia tantùm habeo polliceri, me tibi absenti, tuisque præsentibus cumulatè satisfacturum: sed vereor ne aut [5] eripiatur nobis, aut [6] deseratur: quorum utrum minùs velim, non facilè possum existimare. Sed, si res coget, est quiddam tertium, quod neque Selicio, nec mihi displicebat, ut neque [c] jacere Regem pateremur, nec nobis repugnantibus, [7] ad eum deferri, ad quem propè jam delatum esse existimatur: à nobis agentur omnia diligen-

INTERPRETATIO.

a quamquam mihi quidem jucundum fuit occasionem datam, qua grati animi specimen dare tibi possem, multò tamen fuit injucundius, te opera & officio meo indiguisse, postquam profectus es in Ciliciam. b eamdem perfidiam. c non restitui Ptolemæum

NOTÆ.

1 *Eamdem fidem*] Uterque desertus est ab amicis: Tullius in exilii causa: Lentulus in causa Alexandrina.

2 *Promulgatio*] Qua Ciliciæ imperium Lentulo volebat eripi: subitò exortam fuisse dicit, quia negaverant Tribuni plebis se legem ullam ante comitia laturos.

3 *A minore cura*] Minor enim illa cura erat, eniti ut accederet aliquid ad dignitatem Lentuli, id quod ex Ptolemæi reductione sperabatur, quàm timor, ne tota dignitas eriperetur Lentulo, ex nefaria promulgatione Catonis.

4 *Quoquo modo*] Difficili enim loco res erat.

5 *Eripiatur*] Comissa Pompejo reductione Regis.

6 *Deseratur*] Nemini deferatur Ptolemæi restituendi cura.

7 *Ad eum*] Ad Pompejum: cur autem minimè illud displicebat? quia si Pompejo causa regia tradita esset, repulsam passus esse videbatur Lentulus; sin autem utroque rejecto, alia restituendi via inita esset, neuter repulsam passus videbatur, aut certè communis erat repulsa.

ter : [8] ut neque, si quid obtineri poterit, non contendamus : nec, si quid non obtinuerimus, repulsi esse videamur. Tuæ sapientiæ, magnitudinisque animi est, omnem amplitudinem & dignitatem tuam in virtute; atque in rebus gestis tuis, atque in tua gravitate positam existimare: si quid ex iis rebus, quas tibi fortuna elargita est, nonnullorum hominum perfidia detraxerit, id majori illis [d] fraudi, quàm tibi futurum. A me nullum tempus prætermittitur de tuis rebus & agendi & cogitandi, utorque ad omnia Q. Selicio: neque enim prudentiorem quemquam ex tuis, neque fide majore esse judico, neque amantiorem tui.

[9] Hîc quæ agantur, quæque acta sint, ea te & litteris multorum, & nuntiis cognoscere arbitror : quæ autem posita sunt in conjectura, quæque mihi videntur fore, ea puto tibi à me scribi oportere. Postea quàm Pompejus apud populum ad VIII. Idib. Feb. cùm pro Milone diceret, clamore convicioque [10] jactatus est, in senatuque à Catone asperè & acerbè, omnium magno silentio est accusatus, visus est mihi vehementer esse [11] perturbatus. Itaque Alexandrina causa, quæ nobis adhuc integra est, (nihil enim tibi [12] detraxit senatus, nisi id quod per eamdem religionem dari alteri non potest) videtur ab illo planè esse deposita. Nunc id speramus, idque molimur, ut cùm Rex intelligat sese, id quod cogitabat, ut à Pompejo reducatur, assequi non posse, &, nisi per te sit restitutus, desertum se atque abjectum fore, proficiscatur ad te : quod sine ulla dubitatione, si Pompejus paulùm modò ostenderit sibi placere, faciet : sed nosti [13] hominis tarditatem & taciturnitatem : nos tamen nihil quod ad eam rem pertineat, prætermittimus. Cæteris injuriis quæ propositæ sunt à Catone, facilè, ut spero, resistemus : amicum ex Consularibus neminem tibi esse video, præter Hortensium & Lucullum : cæteri sunt partim obscuriùs iniqui, partim non dissimulanter irati. Tu fac animo forti magnoque sis, speresque fore, ut fracto impetu [14] levissimi hominis, tuam [15] pristinam dignitatem & gloriam consequare. Vale.

INTERPRETATIO.

d culpæ.

NOTÆ.

8 *Ut neque*] Primùm enitar in eo, ut causa regia tibi decernatur, deinde si non potero id consequi, id agam, ut Pompejo ne tradatur.

9 *Hîc quæ*] Rectè probat Manutius hoc novæ Epistolæ initium videri.

10 *Jactatus*] A Clodio, Milonem de vi accusante.

11 *Perturbatus*] Et quòd accusatus esset à Catone, & magno omnium silentio: intellexit enim alienatum à se fuisse Senatum.

12 *Detraxit*] Longè enim antè concesserat Senatus, ut Ptolemæum Lentulus reduceret; nondùm hoc detraxerat; vetuerat tantùm referente posteà Marcellino Consule, ne reduceret cum exercitu, ob Sibyllinum oraculum, & fictæ religionis calumniam.

13 *Hominis*] Rarò quid sentiret evulgantis, idque semper tardius.

14 *Levissimi hominis*] Catonis adhuc adolescentis, & turbulenti. Alius est à Catone qui dictus est Uticensis.

15 *Pristinam*] Quæ nefaria Catonis promulgatione, Lentulo imperium abrogantis, in discrimen adducta erat.

EPISTOLA VI.

Lentulum ad constantiam hortatur. Eodem anno.

Cicero s. D. Lentulo.

QUÆ geruntur accipies ex Pollione, qui omnibus negotiis non interfuit solùm, sed præfuit. Me in summo dolore, quem in tuis rebus capio, maximè scilicet consolatur spes, quod valdè suspicor fore, ut infringatur hominum improbitas & consiliis tuorum amicorum, & ipsa die, qua debilitantur cogitationes & inimicorum & proditorum. Facilè secundo loco me consolatur recordatio [a] meorum temporum: quorum imaginem video in rebus tuis: nam, etsi [1] minore in re violatur tua dignitas, quàm mea salus afflicta sit; tamen est tanta [2] similitudo, ut sperem te mihi ignoscere, si ea non [3] timuerim, quæ ne tu quidem unquam timenda duxisti. Sed præsta te eum, qui mihi à teneris (ut Græci dicunt) unguiculis es cognitus: illustrabit (mihi crede) tuam amplitudinem hominum injuria: à me omnia summa in te studia officiaque expecta: non fallam opinionem tuam. Vale.

INTERPRETATIO.

a *exilii mei.*

NOTÆ.

1 *Minore*] Quia in Ciceronis causa salus agebatur; in causa Lentuli sola dignitas: salus autem dignitate potior est.

2 *Similitudo*] Propter amicorum utrinque perfidiam.

3 *Non timuerim*] Sensus est, non timui nefariam Catonis promulgationem, idque mihi, opinor, ignosces, cùm ne tu quidem me in exilium pulso, timueris, cùm sperares hanc injuriam mihi honori fore.

EPISTOLA VII.

Primò laudat prudentiam Lentuli in retinenda Pompeji amicitia. Secundò, de Alexandrina causa, & statu Præsenti civitatis scribit. Tertiò, de rebus domesticis aliqua subjungit. Pompejo & Crasso II. Coss. anno u. c. 698.

Cicero s. D. Lentulo Procoss.

LEGI tuas litteras, quibus ad me scribis, gratum tibi esse, quod crebrò certior per me fias de omnibus rebus, & meam erga te benevolentiam facilè perspicias: quorum alterum mihi, ut te plurimùm diligam, facere necesse est, [1] si volo is esse quem tu me esse voluisti: alterum facio libenter, ut

NOTÆ.

1. *Si volo is esse*] Sensus est; si velim eo loco dignus esse, in quem me tua virtute restituisti. Diximus in prima epistola, Lentulum non antè conquievisse, quàm ab exilio Ciceronem revocasset.

quoniam intervallo locorum & temporum disjuncti sumus, per litteras tecum quàm sæpissimè colloquar: quod si rariùs fiet quàm tu expectabis, id erit causæ, quòd non ejus generis meæ litteræ sunt, ut eas audeam temerè committere: quoties mihi certorum hominum potestas erit, quibus rectè dem, non prætermittam. Quod scire vis, qua quisque in te fide sit & voluntate: difficile dictu est de singulis: unum illud audeo, quod antea tibi sæpè significavi, nunc quoque, re perspecta & cognita, scribere: vehementer quosdam homines, & eos maximè, qui te & maximè debuerunt, & plurimùm juvare potuerunt, invidisse dignitati tuæ: simillimamque [2] in re dissimili, tui temporis nunc & nostri quondam fuisse rationem: ut quos tu Reipub. causa læseras, palàm te oppugnarent: quorum auctoritatem, dignitatem, voluntatemque defenderas, non tam memores essent virtutis tuæ, quàm laudis inimici. Quo quidem tempore, ut perscripsi ad te antea, cognovi Hortensium percupidum tui, studiosum Lucullum, ex magistratibus autem L. [3] Racilium & fide & animo in te singulari. Nam nostra propugnatio ac defensio dignitatis tuæ, [4] propter magnitudinem beneficii tui, fortasse plerisque officii majorem authoritatem habere videatur, quàm sententiæ: prætereà quidem de Consularibus nemini possum aut studii erga te, aut officii, aut amici animi esse testis. Etenim Pompejum, qui mecum sæpissimè, non solùm à me provocatus, sed etiam sua sponte, de te communicare solet, scis temporibus illis non sæpè [5] in senatu fuisse: cui quidem litteræ tuæ, quas proximè miseras, [6] quod facilè intellexerim, perjucundæ fuerunt. Mihi quidem humanitas tua, vel summa potiùs sapientia, non jucunda solùm, sed etiam admirabilis visa est. Virum enim excellentem, & tibi tua præstanti in eum [7] liberalitate devinctum, non nihil [1] suspicantem, propter aliquorum opi-

INTERPRETATIO.

1 *retinuisti illa epistola Pompejum, qui suspicabatur aliquantulùm, te alieno à se animo esse, quia multis videbatur Ptolemæi reductionem cupere.*

NOTÆ.

2 *In re dissimili*] Eadem ne crebriùs iterentur. Vide sup. ep.

3 *Racilium*] Anno superiori Tribunatum gesserat. Ex eo loco colligi potest, Tribunum plebis Magistratum fuisse, contrà quàm sentit Plutarcus, cui & Livius assentire videtur.

4 *Propter magnitudinem*] Epistola prima, *Nos in causa authoritatem eò minorem habemus, quòd tibi debemus:* quoniam à Lentulo singulare beneficium Tullius acceperat, plerique suspicabantur ab eo Lentuli causam defendi, non quòd defendendam sentiret, sed ut ingrati animi declinaret vitium.

5 *In senatu fuisse*] Vel quia conviciis à Catone lacessitus, ab insidiis sibi timebat, vel quia rei frumentariæ cum imperio erat præpositus, iis autem qui cum imperio essent, urbem ingredi non licebat, nisi facta priùs ab Senatu copia.

6 *Quod facilè intellexerim*] Dixerat superiori epistola, *nosti hominis tarditatem, & taciturnitatem*; nunc tamen apertè cognoscere se dicit, quid sentiret Pompejus.

7 *Liberalitate*] Annitente enim Lentulo Consule, potestas rei frumentariæ per quinquennium toto orbe terrarum Pompejo tradita fuerat.

nionem suæ cupiditatis, te ab se alienatum, illa epistola retinuisti: qui mihi cùm semper tuæ laudi favere visus est, etiam ipso suspiciosissimo [8] tempore Caniniano: tum verò lectis tuis litteris perspectus est à me toto animo de te ac de tuis ornamentis & commodis cogitare. Quare ea quæ scribam sic habeto, me cum illo re sæpè communicata, de illius ad te sententia atque auctoritate scribere: quoniam S. C. nullum extat, quo reductio Regis Alexandrini tibi [9] adempta sit, eaque quæ de ea scripta est, [10] authoritas, cui scis intercessum esse, ut ne quis omninò regem reduceret, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum [b] studium, quàm constantis Senatus consilium esse videatur, te posse perspicere, qui [11] Ciliciam [12] Cyprumque teneas, quid efficere, & quid consequi possis; & si [c] res facultatem habitura videatur, ut Alexandriam atque Ægyptum tenere possis, esse & tuæ, & nostri imperii dignitatis, [13] Ptolemaide, aut alio propinquo loco Rege collocato, te cum classe atque exercitu proficisci Alexandriam: ut, cùm eam pace præsidiisque firmatis, Ptolemæus [14] redeat in regnum: ita fore ut per te restituatur, quemadmodum Senatus initio censuit, & sine multitudine reducatur: quemadmodum homines [15] religiosi Sibyllæ placere dixerunt. Sed hæc sententia sic & illi, & nobis probabatur, ut ex eventu homines de tuo consilio existimaturos videremus: si cecidisset, ut volumus & optamus, omnes te & sapienter & fortiter: sin aliquid esset [16] offensum, eosdem illos, & cupidè & temerè fecisse, dicturos: quare quid assequi possis, non tam facile est nobis quàm tibi, cui propè in conspectu Ægyptus est, judicare: nos quidem hoc sentimus: si exploratum tibi sit, posse te illius.

INTERPRETATIO.

[b] emportement. [c] *& tuæ & imperii nostri dignitatis esse, si modò res facultatem tibi datura videatur obtinendæ Alexandriæ atque Ægypti, Ptolemaide, &c.*

NOTÆ.

8 *Tempore Caniniano*] Tempus vocat suspiciosissimum, quia suspicabantur non pauci, impulsum fuisse à Pompejo Caninium Tribunum plebis, ut pro eo contra Lentulum rogationem ferret.

9 *Adempta sit*] Quæ ei data fuerat ex Senatusconsulto, quod ipso Lentulo Consule referente factum erat.

10 *Authoritas*] Quid authoritas à senatusconsulto discrepet, diximus in epistola secunda.

11 *Ciliciam*] Minoris Asiæ provinciam, (nunc Caramania propria dicitur) Amano & Tauro montibus, Pamphilia, & mari circumscriptam; cujus urbs præcipua Tharsus fuit, ad Cydnum condita.

12 *Cyprum*] Nobilissima est in Pamphilio mari insula, Ciliciam inter & Syriam; *Cypre*.

13 *Ptolemaide*] Multæ sunt hujus nominis civitates, quarum duæ præter cæteras inclitæ: altera Pentapoleos Libyæ, olim *Barec*, nunc *Tolometa*: altera Phœniciæ, *Acre*, de qua hìc agitur.

14 *Redeat in regnum*] Post pacatam Ægyptum, præsidiisque firmatam, redeat in regnum Ptolemæus; appositè *redeat*, non reducatur, ut non violetur oraculum Sibyllæ.

15 *Religiosi*] Dictum ironicè de Catone & aliis, qui de religione minimè solliciti, religionis tamen nomine suam in Lentulum malevolentiam obtendebant.

16 *Offensum*] Alexandrinis Regem suum recipere nolentibus.

regni [17] potiri, non esse cunctandum: sin dubium, non esse conandum. Illud tibi affirmo, si rem istam ex sententia gesseris, fore ut absens à multis, cùm redieris, ab omnibus collaudere: [18] offensionem esse periculosam propter interpositam auctoritatem religionemque video: sed ego te ut ad certam laudem adhortor, sic [19] à dimicatione deterreo, redeoque ad illud quod initio scripsi, totius facti tui judicium non tam ex consilio tuo, quàm ex eventu homines esse facturos. Quòd si hæc ratio rei gerendæ [20] periculosa tibi videbitur, [21] placebat illud, ut, si Rex amicis tuis, qui per provinciam imperii tui pecunias ei credidissent, fidem suam præstitisset, & auxiliis eum tuis, & copiis adjuvares: eam esse naturam & rationem provinciæ tuæ, ut illius reditum vel adjuvando confirmares, vel negligendo impedires. In hac ratione quid res, quid causa, quid tempus ferat, tu facillimè optimeque perspicies: quid nobis placuisset, ex me potissimùm putavi te scire oportere. Quòd mihi [22] de nostro statu, de Milonis familiaritate, de levitate & imbecillitate Clodii gratularis: minimè miramur te tuis, ut egregium [23] artificem, præclaris operibus lætari. Quamquam est incredibilis hominum perversitas, (graviori enim verbo uti non libet) qui nos, quos favendo in communi causa retinere potuerunt, [24] invidendo abalienaverunt: quorum malevolentissimis obtrectationibus nos scito [25] de vetere illa nostra diuturnaque sententia propè jam esse depulsos: non nos quidem, ut nostræ dignitatis simus obliti, sed ut habeamus rationem aliquando etiam salutis. Poterat [26] utrumque præclarè si esset fides, si gravitas in hominibus Consularibus: sed tanta est in plerisque levitas, ut eos non tam constantia in Rep. nostra delectet, quàm splendor offendat. Quod eò liberiùs ad te scribo,

NOTÆ.

17 *Potiri*] Non vi & armis, sed humanitate, & prudentia, quæ cives Regi suo reconciliet.

18 *Offensionem*] Periculosum esse offendere, si res agatur armis, propter interpositam authoritatem Senatus, qui decreverat, ne quis omninò Regem reduceret: & propter oraculum Sibyllæ: etsi enim fictum erat religionis nomen, & authoritati Senatus fuerat à Tribunis intercessum, adeoque esset irrita, tamen si res minùs bene processisset, jactassent ii qui invidebant Lentulo, violatam esse religionem, atque authoritatem Senatus.

19 *A dimicatione*] Si res non possit nisi armis confici, hanc desere.

20 *Periculosa*] Periculosam esse censuit, hanc siquidem non est sequutus.

21 *Placebat illud*] Aliud consilium suggerit, ut Lentulus non quidem iret Alexandriam, ad placandos animos, urbemque præsidiis firmandam (id enim difficile videbatur & anceps) sed Ptolemæum redeuntem copiis auxiliisque adjuvaret; videret tamen antè an creditoribus suis, amicis Lentuli fidem suam Rex præstitisset, idest, ejusmodi cautiones interposuisset, ut dubitare creditores non possent quin esset soluturus.

22 *De nostro statu*] De pristina dignitate recuperata, & reditu ab exilio.

23 *Artificem*] Id scilicet Lentulus effecerat, ut Cicero dignitatem recuperaret ut Milonis uteretur familiaritate, ut Clodii nefariis conatibus obsisteret.

24 *Invidendo*] Hic obiter optimates perstringit, quorum invidia adductus fuerat, ut in tuenda Republica, ad Pompeji maximè voluntatem se conformaret.

25 *De vetere illa*] Cùm anteà crederet, neglecta salute, dignitati suæ, & Reipublicæ commodis unicè consulendum.

26 *Utrumque*] Salus utique & dignitas integra conservari.

quòd tu non solùm [27] temporibus iis, quæ per te sum adeptus, sed jam olim nascenti propè nostræ laudi, dignitati, virtutique præfuisti: [28] simul quòd video, non, ut antehac putabam, [29] novitati esse invisum meæ: in te enim, homine omnium [30] nobilissimo, similia invidorum vitia perspexi: [31] quem tamen illi esse in principibus facilè sunt passi, evolare altiùs certè noluerunt. Gaudeo tuam dissimilem fuisse fortunam: multùm enim interest, utrùm laus [32] imminuatur, an salus deseratur: me meæ tamen ne nimis pœniteret, tua virtute perfectum est: curasti enim ut plus additum ad memoriam nominis nostri, quàm ademptum [33] de fortuna videretur. Te verò moneo, cùm beneficiis tuis, tum amore incitatus meo, ut omnem gloriam, ad quam à pueritia inflammatus fuisti, omni cura atque industria consequare, magnitudinemque animi tui, quam ego semper sum admiratus, semperque amavi, ne unquam inflectas cujusquam injuria. Magna est hominum opinio de te, magna commendatio liberalitatis, magna memoria [34] Consulatus tui: hæc profectò vides quantò expressiora, quantoque illustriora futura sint, cùm aliquantùm ex provincia, atque ex imperio laudis accesserit. [35] Quamquam te ita agere volo, quæ per exercitum atque imperium gerenda sunt, ut hæc multò antè meditere: huc te pares hæc cogites, ad hæc te exerceas, [36] sentiasque id, quod quia semper sperasti, non dubito quin adeptus intelligas, te facillimè posse obtinere summum atque altissimum gradum civitatis. Quæ quidem mea cohortatio ne tibi inanis aut sine causa suscepta videatur, illa me ratio movit, ut te ex nostris [37] eventis communibus, admo-

NOTÆ.

27 *Temporibus iis*] Quibus erat restitutus in patriam.

28 *Simul quod*] Video causam cur mihi invideretur, non fuisse novitatem meam; quod tamen anteà putabam: tibi enim viro nobilissimo perinde ac mihi invisum est.

29 *Novitati*] Homines novi dicebantur ii, qui obscuro loco orti, industria sua honores assequebantur. Novus homo nobilis non erat, sed origo & fons nobilitatis posteris suis, eos scilicet honores adeptus, unde nobilitas nascitur. Talis fuit Cicero, ex Arpinate equite Consul Romæ factus, Juven. *Hic novus Arpinas*, &c.

30 *Nobilissimo*] Etsi plebejus erat Cornelius Lentulus, tamen erat nobilissimus, quia majores habebat præclarè meritos de patria, & summis Reipublicæ honoribus perfunctos. Non ergo opponuntur plebejus, & nobilis; sed novus, & nobilis; plebejus, & Patricius.

31 *Quem*] Passi sunt invidi te esse principes inter civitatis viros, sed altiùs evolare non permiserunt, præsertim in eo quòd reductionem regiam senatusconf. tibi decretam ademerunt.

32 *Imminuatur*] Longè minus est periclitari dignitatem, quàm salutem. Ep. 6. *Minore in re violatur tua dignitas, quàm mea salus afflicta sit.*

33 *De fortuna*] De bonis fortunæ, quæ sola amiseram.

34 *Consulatus tui*] Cùm me ab exilio revocasti.

35 *Quamquam*] Tacitè monet ut diù secum meditetur quid opus facto sit in reducendo Ptolemæo.

36 *Sentiasque*] Posse te assequi summum gradum civitatis, quem quia sperasti, non dubito quin postquam eum assecutus eris, intelligas te posse illum retinere. Non videtur hìc Cicero de Consulatu loqui, quo jam perfunctus erat Lentulus; sed de honore qui viris Consularibus de Republica optimè meritis habebatur; cujusmodi fuit Pompejus, qui civitatis, etiam peracto Consulatu, Princeps erat.

37 *Eventis communibus*] In quibus eamdem hominum perfidiam sumus experti.

38 *Summa*

nendum putarem, ut considerares in omni reliqua tua vita, quibus crederes, quos caveres. Quod scribis te velle scire, qui sit Reipublicæ status: summa [38] dissensio est, sed contentio dispar: nam qui plus opibus, armis, potentia valent, profecisse tantùm mihi videntur stultitia & [39] inconstantia adversariorum, ut jam etiam auctoritate plus valerent. Itaque, perpaucis adversantibus, omnia quæ [40] ne per populum quidem sine seditione assequi posse arbitrabantur, per Senatum [41] consequuti sunt: nam & stipendium Cæsari decretum est, & decem legati: &, ne [42] lege Sempronia succederetur, facilè perfectum est. Quod ego ad te breviùs scribo, quia me status hic Reipublicæ non delectat: scribo tamen, ut te admoneam, quod ipse litteris omnibus à pueritia deditus, experiendo tamen magis quàm discendo, cognovi, id ut tu rebus tuis integris discas, neque salutis nostræ rationem nobis habendam esse sine dignitate, neque dignitatis sine salute. Quòd mihi [43] de filia, & de Crassipede gratularis, agnosco humanitatem tuam, speroque & opto nobis hanc conjunctionem voluptati [44] fore. [45] Lentulum nostrum eximia spe, summæ virtutis adolescentem, cum cæteris artibus, quibus induisti semper ipse, tum in primis imitatione tui fac erudias: nulla enim erit hac præstantior disciplina: quem nos, & quia te dignus est filius, & quia nos diligit, semperque dilexit, in primis amamus, charumque habemus. Vale.

NOTÆ.

38 *Summa dissensio est*] Hinc Cæsar, Pompejus & Crassus, qui conjunctis viribus, de sua tantùm potentia laborabant: Cæsar in Galliis cum exercitu, Pompejus & Crassus Consules, inde verò reliqui optimates, qui pro Republica stabant, sed contentione & authoritate longè dispares.

39 *Inconstantia*] Arguit optimates inconstantiæ, quòd in gratiam cum P. Clodio, quem oderant, redierint; idcircò autem redierunt; quia Clodius oppugnare cœperat potentiam Cæsaris; sed reconciliando sibi Clodium, Ciceronem infensum Clodio à publica causa abalienarunt.

40 *Ne per populum quidem*] Magna erat Cæsaris apud populum potentia, quem liberalitate, agrorumque divisione sibi devinxerat.

41 *Consecuti sunt*] Improbat ea Cicero, quæ ipso annitente facta sunt, nam quòd prorogatum est Cæsari in quinquennium imperium contra legem Semproniam, quòd eidem decem legati decreti, cum stipendio militum; harum Tullius sententiarum princeps & author fuit: non tamen hæc Lentulo scribit, ne animum ejus offendat: porrò se ad Cæsarem adjunxerat Cicero, propter obtrectationes optimatum, qui sibi homini novo subinvidebant.

42 *Lege Sempronia*] In Oratione pro Balbo: *Senatus in angustiis ærarii victorem exercitum stipendio affecit; Imperatori decem legatos decrevit; lege Sempronia succedendum non censuit*. Lege autem Sempronia cautum erat, ut peracto quinquennio successor decerneretur.

43 *De filia*] Tullia nupta Crassipedi: jam nupserat L. Calpurnio Pisoni frugi; deinde Furio Crassipedi, tertiò Cornelio Dolabellæ.

44 *Fore*] Referendum ad *spero*, non ad *opto*, ut notat Manutius.

45 *Lentulum*] Lentuli filium, sed à Manlio Torquato adoptatum.

EPISTOLA VIII.

De reductione Ptolemaei, quoniam desperata erat, nihil scribit. Praesentem Reipublicae statum conqueritur, spemque facit Lentulo supplicationis obtinendae. Eodem anno.

Cicero s. d. Lentulo Procos.

DE omnibus rebus quae ad te pertinent, quid actum, quid constitutum sit, quid Pompejus susceperit, optimè ex Emplatorio cognosces: qui non solùm interfuit his rebus, sed etiam praefuit: neque ullum officium erga te hominis amantissimi, prudentissimi, diligentissimi praetermisit: ex eodem de toto statu rerum communium cognosces: quae quales sint, [1] non facile est scribere: sunt quidem certè in [2] amicorum nostrorum potestate, atque ita ut nullam [3] mutationem unquam hac hominum aetate habitura res esse videatur. Ego quidem, ut debeo, & ut tutè mihi praecepisti, & ut me dignitas utilitasque cogit, me ad [a] ejus rationes adjungo, [4] quem tu in meis rationibus tibi esse adjungendum putasti: sed te non praeterit, quàm sit [5] difficile, sensum in Republica praesertim rectum & confirmatum, deponere: verumtamen ipse me conformo ad ejus voluntatem, à quo [6] honestè dissentire non possum neque id facio (ut forsitan quibusdam videor) [7] simulatione. Tantùm enim animi [b] inductio, & mehercule amor erga Pompejum, apud me valet, ut quae illi utilia sunt, & quae ille vult, ea mihi omnia jam & recta, & vera videantur: neque, ut ego arbitror, errarent ne [8] adversarii quidem ejus, si, cùm pares esse non possent, pugnare desisterent. Me quidem etiam illa res consolatur, quòd ego is sum, cui vel maximè concedant omnes, ut vel ea defendam quae Pompejus velit, vel taceam, vel etiam (id quod mihi maximè lubet) ad nostra me studia referam litterarum: quod profectò faciam, si mihi [9] per ejusdem amicitiam licebit. Quae enim pro-

INTERPRETATIO.

[a] *Pompeji.* [b] *Propositum.*

NOTAE.

1 *Non est facile*] Mutata ratione Senatus, judiciorum, Reip. totius.

2 *Amicorum*] Pompeji, Caesaris, immò & Crassi, quibuscum in gratiam redierat.

3 *Mutationem*] Ob nimiam horumce trium potentiam.

4 *Quem tu*] Cujus authoritatem in meo reditu promovendo adhibendam esse existimasti: hac tota fermè epistola excusat se Cicero, quòd relictis tantisper Reipublicae partibus, ad Caesarem, Pompejum, & Crassum se adjunxerit ut eorum scilicet authoritate, quae summa erat, suam in tuto collocare salutem possit.

5 *Difficile*] Maluisset Cicero pro Republica stare contra potentiorum ambitionem; sed ut saluti suae consuleret, famam paulùm neglexit.

6 *Honestè*] Propter Pompeji in me merita.

7 *Simulatione*] Quasi deinceps adversari Pompejo non possim.

8 *Adversarii*] Cato, Bibulus, Domitius,

9 *Per ejusdem amicitiam*] Nam si me

posita fuerant nobis, cùm & honoribus amplissimis, & laboribus maximis perfuncti essemus, dignitas in sententiis dicendis, libertas in Republica [c] capessenda, ea sublata tota, sed nec mihi magis quàm omnibus: nam aut assentiendum est [10] nulla cum gravitate [11] paucis, aut frustrà dissentiendum. Hæc ego ad te ob eam causam maximè scribo, ut jam de [d] tua quoque ratione meditere: commutata tota ratio est Senatus, judiciorum, rei totius publicæ: otium nobis exoptandum est, quod ii qui potiuntur rerum [e] præstaturi videntur, si [12] quidam homines patientius eorum potentiam ferre potuerint. Dignitatem quidem illam Consularem fortis & constantis Senatoris, nihil est quod cogitemus: amissa est culpa eorum, qui à Senatu & [f] [13] ordinem conjunctissimum, & [14] hominem clarissimum abalienarunt. Sed, ut ea quæ conjunctiora rebus tuis sunt, revertar: Pompejum tibi valdè amicum esse cognovi: & [g] eo tu Consule, quantum ego perspicio, omnia quæ voles, obtinebis: quibus in rebus me ille sibi affixum habebit: neque à me ulla res, quæ ad te pertineat, negligetur: neque enim verebor ne sim ei molestus: cui jucundum erit etiam propter id ipsum, quòd me esse [h] gratum videbit. Tu velim tibi ita persuadeas, nullam rem esse minimam, quæ ad te pertineat: quæ mihi non carior sit quàm meæ res omnes: idque quum sentiam, sedulitate mihimet ipse satisfacere possum, re quidem ipsa ideò mihi non satisfacio, quòd nullam partem tuorum meritorum non modò referenda, sed ne cogitanda quidem gratia consequi possum. [i] Rem te valdè bene gessisse [15] rumor erat: expectabantur litteræ tuæ, de quibus eramus jam cum Pompejo loquuti: quæ si erunt allatæ, nostrum studium extabit [16] in conveniendis Magistratibus & Senatoribus. Cætera quæ ad

INTERPRETATIO.

[c] *administranda.* [d] *de tuis commodis.* [e] *permissuri.* [f] *equites Romanos.* [g] *quamdiù erit Consul.* [h] *beneficiorum tuorum memorem.* [i] *bellum te feliciter gessisse.*

NOTÆ.

rogat Pompeius ut in senatum veniam, ejusque defendam concilia; roganti deesse pro amicitia non possum.

10 *Nulla cum gravitate*] Iis enim jam obsequi, quibus anteà restiti Reip. studio, levitatis est.

11 *Paucis*] Sed quorum summa est in Senatu authoritas, Pompejum intelligo, Cæsarem, & Crassum.

12 *Quidam homines*] Cato, Bibulus, & alii adversarii.

13 *Ordinem conjunctissimum*] Notatur Cato, qui, Publicanis Asianis petentibus ut imminueretur locatio vectigalium, quæ, cupiditate prolapsi, nimiùm magno conduxerant, responsum à Senatu dari non est passus: hanc nactus occasionem Cæsar conciliandi sibi ordinis equestris, Publicanos remissionem petentes, tertia mercedum parte relevavit anno quo Consulatum gessit.

14 *Hominem Clarissimum*] Pompejum: notatur potissimùm Lucullus, qui non permiserat ut acta Pompeii in Asia confirmarentur. Confirmata sunt posteà referente Cesare Consule, cujus filiam uxorem Pompejus duxit.

15 *Rumor*] Certus posteà nuncius allatus est, unde sequentem epistolam inscribit: *Lentulo Imperatori*.

16 *In conveniendis*] Ut supplicatio publica tibi decernatur.

te pertinebunt, cùm etiam plus contenderimus, quàm possumus, minus tamen faciemus, quàm debemus. Vale.

EPISTOLA IX.

Quærenti Lentulo, cur cum inimicis in gratiam redierit, causas exponit consilii sui, & ostendit velle se rationem tum salutis habere, quàm dignitatis, & eorum obsequi voluntati, à quibus honestè dissentire non possit, Pompejum autem maximè significat. Domitio & Appio Coss. anno u. c. 699.

Cicero S. D. [1] Lentulo Imp.

PERJUCUNDÆ mihi fuerunt litteræ tuæ, quibus intellexi, te perspicere meam in te [2] pietatem: quid enim dicam benevolentiam? cùm illud ipsum gravissimum & sanctissimum nomen pietatis levius mihi meritis erga me tuis esse videatur? Quòd autem grata tibi mea erga te studia scribis esse, facis tu quidem abundantia quadam amoris, ut etiam grata sint ea quæ prætermitti sine [3] nefario scelere non possunt: tibi autem multò notior atque illustrior meus in te animus esset, si [4] hoc tempore omni, quo sejuncti fuimus, & unà, & Romæ fuissemus. Nam [5] in eo ipso quod te ostendis esse facturum, quodque & in primis potes, & ego à te vehementer expecto in sententiis Senatoriis, & in omni actione atque administratione Reipublicæ floruissemus: de qua ostendam equidem paulò post, quid sit meus sensus, & status: & rescribam tibi ad ea quæ quæris: sed certè & ego te auctore amicissimo ac sapientissimo, & tu me consiliario fortasse non imperitissimo, fideli quidem & benevolo certè usus esses. [6] Quamquam tua quidem causa, te esse Imperatorem, provinciamque bene gestis rebus cum exercitu victore obtinere, ut debeo, lætor: sed certè, qui tibi ex me fructus debentur, eos uberiores & præstantiores præsens capere potuisses: [7] in eis verò ulciscendis, quos tibi partim inimicos esse intelligis, propter tuam [8] propugnationem salutis meæ, partim invidere propter illius actionis [9] amplitudinem & gloriam,

NOTÆ.

1 *Lent. Imp.* Certus jam nuncius allatus erat, rem feliciter Lentulum gessisse, & Imperatorem appellatum esse à suo exercitu.

2 *Pietatem*] Vide Epistolam quintam.

3 *Nefario scelere*] Ingrati animi, quo nullum videtur odiosum magis.

4 *Hoc tempore*] Triennio, quo Romæ Cicero, in Cilicia Lentulus vixit.

5 *In eo ipso*] Scripserat Lentulus, se postquam in urbem rediisset, unà cum Cicerone, totum in tuenda Republica, ferendisque Consulari viro dignis sententiis, futurum; rescribit Cicero, si hoc tempore omni affuisses Romæ, id quod facturum te dicis, jam fecisses, & in sententiis Senatoriis, omnique actione, & administratione Reipublicæ ambo floruissemus.

6 *Tua causa*] Licèt alioqui te hìc Romæ adesse, mihi fuisset multò utilius.

7 *In eis verò*] Eos designat, qui contenderant ne Ptolemæus à Lentulo reduceretur.

8 *Propugnationem*] Lentulus in Consulatu suo causam Ciceronis à Clodio pulsi apertè suscepit, nec nisi perfecta re conquievit.

9 *Amplitudinem*] Gloriosum enim fuit, Clodio multisque aliis repugnantibus, reditum Ciceronis impetrare.

mirificum me tibi comitem præbuissem. Quamquam [10] ille perennis inimicus amicorum suorum, qui tuis maximis beneficiis ornatus, in te potissimùm [11] fractam illam & debilitatam vim suam contulit, [12] nostram vicem ultus est ipse sese: ea est enim conatus, quibus patefactis, nullam sibi in posterum non modò dignitatis, sed ne libertatis quidem partem reliquit. [a] Te autem, etsi mallem in meis rebus expertum, quàm etiam in tuis, tamen in molestia gaudeo, eamdem fidem cognoscere hominum, [13] non ita magna mercede, quàm ego maximo dolore cognoram. [14] De qua ratione tota jam videtur mihi exponendi tempus dari, ut tibi rescribam ad ea quæ quæris: certiorem te per litteras scribis esse factum, me cum Cæsare & [15] cum Appio esse in gratia: teque id non reprehendere adscribis. [16] Vatinium autem scire te velle ostendis, quibus rebus adductus defenderim & laudarim: quod tibi ut planiùs exponam, altiùs paulò rationem meorum consiliorum repetam necesse est. [17] Ego me, Lentule, initio rerum atque [18] actionum tuarum non solùm meis, sed etiam [19] Reipublicæ restitutum putabam: &, quoniam tibi incredibilem quemdam amorem, & omnia in te ipsum summa ac singularia studia deberem, Reip. quæ te in me restituendo multum [20] adjuvisset, eum certè me animum merito ipsius debere arbitrabar, quem anteà tantummodo communi officio civium, non aliquo erga me singulari beneficio, [21] debi-

INTERPRETATIO.

a *etsi autem mallem te in meis rebus expertum esse* perfidiam hominum, *quàm in tuis, tamen in hac molestia gaudeo te eamdem perfidiam hominum cognoscere non ita magno damno tuo, quàm ego maximo dolore cognoram.*

NOTÆ.

10 *Ille perennis*] Clodius, vel, ut Manutius sentit, Cato, qui ornatus beneficiis Lentuli, nefariam tulit rogationem, ut imperium Ciliciæ Lentulo abrogaretur.

11 *Fractam*] Quia Lentulo nihil nocuit.

12 *Nostram vicem*] Se ipse punivit, cùm à nobis puniendus esset.

13 *Non ita magna mercede*] Dignitas enim tua læsa est, mea salus in periculum adducta: Epist. 7. *Multum interest, utrum laus imminuatur, an salus deseratur.*

14 *De qua ratione*] Ut intelligas quanta sit hominum perfidia.

15 *Cum Appio*] Cum Appio, propter Clodium ejus fratrem, inimicitias contraxerat; cum Cesare autem, quòd liberiorem de statu temporum, orationem in judicio quodam habuisset: sed cum utroque in gratiam rediit, ut contra amicorum perfidiam, de qua sæpè expostulat, securum se præstaret.

16 *Vatinium*] Quem inprimis oderat, & sua & Reipublicæ causa: gesserat enim Tribunatum plebis pro Cæsaris libidine; deinde testimonium dixerat in P. Sextium familiarem Ciceronis. Valer. Max. lib. II. cap. 2. *Cicero Publium Vatinium dignitati suæ semper infestum, duobus publicis judiciis tutatus est.* Extat oratio in Vatinium.

17 *Ego*] Quòd redierit cum inimicis in gratiam, quòd ab antiquo tuendæ Reipublicæ instituto paulùm deflexerit, culpam in malevolos & obtrectatores derivat; per quos non licuit commodis Reipublicæ æquè atque antea servire.

18 *Actionum*] Suum in patriam reditum, Lentuli actionem vocat.

19 *Reip.*] Sic ut florere in ea possem, eamque pari modo defendere.

20 *Adjuvisset*] Quoniam mira fuit omnium ordinum ad restituendum Ciceronem consensio.

21 *Debitum*] Debent omnes cives pa-

tum præstitissem. Hac me mente fuisse, & Senatus ex me, te Consule, audivit, & tu in nostris sermonibus colloquutionibusque ipse vidisti: etsi jam [22] primis temporibus illis, multis rebus meus offendebatur animus, cùm, te agente [23] de reliqua nostra dignitate, aut occulta [24] nonnullorum odia, aut obscura in me studia cernebam. Nam neque [25] de monimentis meis ab iis adjutus es, à quibus debuisti: neque [26] de vi nefaria, qua cum fratre eram domo expulsus: neque hercule in iis ipsis rebus, quæ quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessariæ, tamen à me minimi putabantur, in meis damnis [27] ex authoritate Senatus resarciendis eam voluntatem quam expectaram, præstiterunt. Quæ cùm viderem (neque enim erant obscura) non tamen tam acerba mihi hæc accidebant, quàm erant illa grata [28] quæ fecerant. Itaque, quamquam & Pompejo plurimum, te quidem ipso prædicatore ac teste, debebam: & eum non solùm beneficio, sed amore etiam & perpetuo quodam judicio meo diligebam: tamen, non reputans [29] quid ille vellet, in omnibus meis sententiis de Republica pristinis permanebam. Ego, sedente Cn. Pompejo, cùm, ut laudaret P. Sextium, [30] introiisse in urbem, dixissetque [31] testis Vatinius, me, fortuna & felicitate C. Cæsaris commotum, [32] illi amicum esse cœpisse, dixi, me eam [33] Bibuli fortunam, quam ille afflictam putaret, [34] omnium triumphis victoriisque anteferre: dixique [35] eodem teste, alio loco, eosdem esse [36] qui Bibulum

NOTÆ.

triæ studere, cui nati sunt; sed ii maximè, quos patria singulari aliquo beneficio affecit.

22 *Primis temporibus*] Reditus mei ab exilio.

23 *De reliqua nostra dignitate*] Erat è Tullii dignitate, ut domus ipsi restitueretur, unde à Clodio pulsus fuerat; reique domesticæ resarcirentur damna: sed utrumque dum petiit, tum sensit alienatas à se optimatum voluntates.

24 *Nonnullorum*] Optimates notat, qui de reditu Ciceronis cùm laborassent, tamen re confecta, occultis odiis ab eo diffidere cœperunt, ea re scilicet offensi, quòd cum Pompejo & Cæsare in gratiam rediisset.

25 *De monimentis*] De domo restituenda, quam incenderat Clodius, extat oratio pro domo ad Pontifices.

26 *De vi*] Epistola tertia, lib. 4. ad Att. *Armatis hominibus ante diem tertium Non. nov. expulsi sunt fabri de area nostra, disturbata porticus Catulli, quæ ex senatusconsulto &c.*

27 *Ex authoritate*] Factum erat senatusconsultum, ut domus Ciceronis restitueretur. *Authoritas* autem *Senatus* pro senatusconsulto interdum usurpatur.

28 *Quæ fecerant*] Ut me patriæ redderent: est enim viri sapientis, beneficia potiùs, quàm injurias attendere.

29 *Quid ille vellet*] Placeretne Pompejo, ut pro more meo Reipublicæ jura defenderem.

30 *Cùm introiisset*] Quò introire, nisi facta Senatus potestate, non esset ausus: rem enim frumentariam cum imperio curabat.

31 *Testis*] In P. Sextium, quem Albinovanus de vi accusabat.

32 *Illi*] Cæsari, cui supplicationes, stipendium, & decem legatos Cicero decrevit.

33 *Bibuli*] Quem Vatinius, domi se continere coegit, ne Cæsaris acta impediret.

34 *Omnium*] Cæsaris & Pompeji.

35 *Eodem teste*] Pompejo.

36 *Qui Bibulum*] Notat, præter cæteros, Pompejum, qui Bibulo, vim Cæsaris prohibere cupienti, fortiter restitit.

exire domo prohibuissent, [37] & qui me coegissent. Tota verò [38] interrogatio mea nihil habuit aliud, nisi reprehensionem [39] illius Tribunatus : in quo omnia dicta sunt libertate, animoque maximo [40] de vi, [41] de auspiciis, [42] de donatione regnorum : neque verò [43] hac in causa modò, sed constanter sæpè in senatu : quinetiam, Marcellino & Philippo Consulibus, nonis April. mihi est Senatus assensus, ut [44] de agro Campano, frequenti Senatu, idibus Maji referretur. Num potui magis [45] in arcem illius causæ invadere? aut magis oblivisci [46] temporum meorum, & meminisse [47] actionum? hac à me sententia dicta, magnus animorum motus est factus, cùm eorum, quorum oportuit, tum illorum etiam, quorum [48] numquam putaram. Nam, hoc senatusconsulto in meam sententiam facto, Pompejus, [49] cùm nihil mihi ostendisset se esse offensum, [50] in Sardiniam & in Africam profectus est : eoque itinere [51] Lucam ad Cæsarem [52] venit : ubi multa [53] de mea sententia questus est Cæsar : quippe qui etiam [54] Ravennæ Crassum antè vi-

NOTÆ.

37 *Et qui me coegissent*] Ut in exilium discederem.

38 *Interrogatio*] Ita inscribitur oratio in Vatinium.

39 *Illius Tribunatus*] Quem Vatinius gessit, Consule Cæsare.

40 *De vi*] Illata collegæ Cæsaris Bibulo, quem etiam in vincula conjicere conatus est.

41 *De auspiciis*] A Vatinio spretis : neque enim licebat eo die ferri legem, quo die magistrátus servasset de cœlo. Vatinius spreta religione, legem tulit pro Cæsare, qui Rempublicam pro libidine sua Consul administrabat.

42 *Donatione regnorum*] Ut Cæsari Vatinius obsequeretur, fœdera cum civitatibus, Regibus, & Tetrarchis fecit, quod eidem his verbis objicit : *Volo ut mihi respondeas, fecerisne fœdera Tribunus plebis cum civitatibus, cum Regibus, cum Tetrarchis.*

43 *Hac in causa*] In causa Sextii habita in foro.

44 *De agro Campano*] Quem Cæsar Consul dividendum statuerat civibus Romanis, qui ternos pluresve liberos haberent. Cicero, cui hæc divisio minimè placebat, de re illa referri voluit, & quidem frequenti senatu, ut senatusconsultum fieret contra legem Cæsaris : fieri autem non poterat, nisi frequens Senatus esset, certusque numerus Senatorum sententiam diceret.

45 *In arcem*] Translatum à re bellica, quasi uti dicat; an potui magis adversari Cæsari & Pompejo?

46 *Meorum*] Exilii mei, quo moneri videbar, ne deinceps Potentiorum animos offenderem.

47 *Actionum*] Earum rerum quas feci pro Repub. cùm essem Consul : sic Lentulo animi sui constantiam commendat.

48 *Numquam putaram*] Pompejum indicat, qui tum Cæsari erat amicus.

49 *Cùm nihil mihi*] Nec enim solitus erat ostendere quid sentiret : epist. 1. lib. 8. *Solet aliud sentire & loqui.*

50 *In Sardiniam, &c.*] Ut frumentum Romam deportandum curaret : Sardinia autem, quam à Sardo Herculis filio conditam fuisse nonnulli volunt, insula est Italiæ, inter Tyrrhenum mare, & Balearicum sita.

51 *Lucam*] Extremum oppidum Galliæ Cisalpinæ, quam Cæsar cum Transalpina & Illyrico regebat; nunc Respublica sui juris, *la Republique de Lucques*, optimis legibus temperata.

52 *Venit*] Antequam in Sardiniam proficisceretur.

53 *De mea sententia*] Ad Campanum agrum quod pertinet; quæ sententia mea, si valuisset, timendum erat Cæsari, ne pleraque omnia quæ decreverat Consul, à Senatu rescinderentur; quia adversante Bibulo collega, & servante de cœlo decreverat.

54 *Ravennæ*] Ravenna urbs Galliæ Togatæ, aliàs Emiliæ, nunc Romandiolæ

dixisset, ab eoque in me esset incensus: sanè molestè Pompejum id ferre constabat. Quod ego cùm audissem ex aliis, maximè ex meo [55] fratre cognovi: quem cùm in Sardinia Pompejus paucis post diebus quàm Luca discesserat, convenisset: Te, inquit, ipsum cupio: nihil opportunius potuit accidere: nisi cum Marco fratre diligenter egeris, [b] dependendum tibi est quod mihi pro illo [56] spopondisti. Quid multa? questus est graviter: [57] sua merita commemoravit: quid egisset sæpissimè [58] de actis Cæsaris cum ipso meo fratre: quidque sibi is de me recepisset, in memoriam redegit: seque quæ [59] de mea salute egisset, voluntate Cæsaris egisse, ipsum meum fratrem testatus est: cujus causam, dignitatemque mihi ut commendaret, rogavit ut eam ne oppugnarem, si nollem, aut non possem tueri. Hæc cùm ad me frater pertulisset, & cùm antè tamen Pompejus ad me cum mandatis Vibullium misisset, [60] ut integrum mihi de causa Campana ad suum reditum reservarem: [c] collegi ipse me, & cum ipsa quasi Rep. sum colloquutus, ut mihi tam multa pro se perpesso atque perfuncto, concederet, ut officium meum, memoremque in benemeritos animum, [61] fidemque fratris mei præstarem: eumque quem bonum civem semper habuisset, [62] bonum virum esse pateretur. [63] In illis autem meis actionibus sententiisque omnibus, quæ Pompejum videbantur offendere, [64] certorum hominum, quos jam debes suspicari, sermones referebantur ad me: qui cùm illa sentirent in Repub. quæ ego agebam, semperque sensissent, me tamen non satisfacere Pompejo,

INTERPRETATIO.

[b] *persolvendum tibi.* [c] *ad me redii.*

NOTÆ.

Caput ad mare Adriaticum, paret summo Pontifici.

55 *Fratre*] Quem credibile est fuisse in Sardinia Pompeji legatum: nam hìc Prætor tunc erat Appius.

56 *Spopondisti*] Fratrem, si reduceretur ab exilio, nihil contra me aut Cæsarem moliturum.

57 *Sua merita*] Tum in Marcum Ciceronem, quem una cum Lentulo ab exilio revocarat: tum in Quintum ipsum, quem eo tempore fuisse in Sardinia Pompeji legatum suspicamur.

58 *De actis Cæsaris*] Promiserat Pompejo Quintus Cicero, fratrem suum, si reduceretur in patriam, acta Cæsaris confirmaturum.

59 *De mea salute*] De me restituendo.

60 *Ut integrum*] Ut causam agri Campani, ante suum reditum non attingerem: reipsa non attigit ut patet ex sequentibus.

61 *Fidemque*] Fidemque à fratre meo jam Pompejo obligatum, liberarem.

62 *Bonum virum*] Distinguit bonum civem à bono viro, quòd bonus civis patriæ, bonus vir amicitiæ satisfaciat.

63 *In illis autem*] Allatæ sunt duæ causæ, cur in gratiam cum Cæsare, & Pompejo redierit; prima quòd Cicero in reditu suo adjutorem causæ suæ Cæsarem habuisset: altera quòd Quintus Cicero pro Marco fratres spopondisset, nihil eum contra Cæsaris voluntatem esse facturum. Tertiam nunc addit, malevolentiam nonnullorum optimatum, qui cùm eadem sentirent pro Republica, quæ Cicero; tamen ejus laudi invidebant, offendi ab eo Pompejum & Cæsarem gaudebant, & inimicum ejus Clodium unicè diligebant.

64 *Certorum hominum*] Catonem in primis, Bibulum, L. Domitium Cæsaris inimicos significat.

65 *Funditus*

Cæsaremque inimicissimum mihi futurum, gaudere se ajebant. Erat hoc mihi dolendum, sed multò magis illud, quòd [d] inimicum meum (meum autem? imò verò, legum, judiciorum, otii, patriæ, bonorum omnium) sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fovebant, sic me præsente osculabantur, non illi quidem, ut mihi [e] stomachum facerent (quem ego [65] funditùs perdidi) sed certè ut facere se arbitrarentur. Hìc ego, quantum humano consilio efficere potui [66] circumspectis rebus omnibus, rationibusque subductis, summam feci cogitationum mearum omnium: quam tibi, si potero, breviter exponam. Ego, si ab improbis, & perditis civibus Rempublicam teneri viderem, sicut & [67] meis temporibus scimus, & [68] nonnullis aliis accidisse accepimus, [69] non modò præmiis (quæ apud me minimum valent) sed ne periculis quidem compulsus ullis (quibus tamen moventur etiam fortissimi viri) ad eorum causam me adjungerem, ne si summa quidem eorum in me merita constarent. Cùm autem in Republica Cn. Pompejus Princeps esset (vir is, qui hanc potentiam, & gloriam maximis in Rempublicam meritis, præstantissimisque rebus gestis esset consequutus, cujusque ego dignitatis ab adolescentia fautor, in [70] Prætura autem, & in Consulatu adjutor etiam extitissem) cumque idem auctoritate, & sententia per se, consiliis, & studiis tecum me adjuvisset, [f] meumque inimicum, unum in civitate haberet inimicum: non putavi famam inconstantiæ mihi pertimescendam, si quibusdam in sententiis paulùm me immutassem, meamque voluntatem ad summi viri, de meque optimè meriti dignitatem aggregassem. In hac sententia complectendus erat mihi Cæsar, ut vides [71] in conjuncta & causa, & dignitate. Hìc multum valuit cùm vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi, & Quinto fratri cum Cæsare fuisse, tum humanitas ejus, ac liberalitas brevi tempore & litteris, & officiis perspecta nobis, & cognita. Vehementer etiam res ipsa publica me movit: quæ mihi videbatur contentionem (præsertim maximis rebus à Cæsare gestis) cum illis viris nolle fieri, &, ne fieret, vehementer recusare. Gravissimè autem me in hanc mentem impulit, &

INTERPRETATIO.

[d] *Clodium.* [e] *iram commoverent.* [f] *Clodium.*

NOTÆ.

65 *Funditus perdidi*] Sic mihi impero, ut nulla me res ad iracundiam provocare possit.

66 *Circumspectis*] Omnia diligenter consideravi, rationes pro utraque parte subduxi, quarum summa facta, intellexi plura me ad Cæsaris & Pompeji conjunctionem, quàm ad optimatum partes tuendas hortari.

67 *Meis temporibus*] Cùm Cinna, Marius, Sylla rerum potirentur.

68 *Nonnullis aliis*] Decem viris Rempublicam gerentibus.

69 *Non modò*] Videretur addenda negatio, *non modò nullis præmiis*, sed eleganter omitti notat Manutius.

70 *In Prætura*] Prætor Cicero persuasit, ut Pompejo Mithridatici belli cura traderetur. Idem Consul retulit de supplicationibus decernendis, ob rem à Pompejo bene gestam Mithridatico bello.

71 *In conjuncta*] Primùm quia Cæsar & Pompejus pleraque communi consilio gesserant.

Pompeji fides [72] quam de me Cæsari dederat, & fratris mei, quam Pompejo. Erant præterea hæc animadvertenda in civitate, quæ sunt apud Platonem nostrum scripta divinitùs, QUALES in Republica Principes essent, [73] tales reliquos solere esse cives. Tenebam memoria, nobis Consulibus, ea fundamenta jacta ex Kalendis Januar. confirmandi Senatus, ut neminem mirari oporteret, Nonis Decembr. tantum vel animi fuisse in illo ordine, vel [74] auctoritatis. Idemque memineram, nobis privatis, [75] usque ad Cæsarem, & Bibulum Consules, cùm sententiæ nostræ magnum in Senatu pondus haberent, [76] unum ferè sensum fuisse bonorum omnium. Posteà, cùm tu Hispaniam citeriorem cum imperio obtineres, neque Respublica Consules haberet, sed [77] mercatores provinciarum, & seditionum [78] servos, ac ministros, [3] jecit quidam casus caput meum, [79] quasi certaminis causa, in mediam contentionem, dissensionemque civilem: quo in discrimine, cùm mirifica senatus, incredibilis Italiæ totius, singularis bonorum omnium consensio in me tuendo extitisset, [80] non dicam quid acciderit, (multorum est enim, & varia culpa) tantùm dicam brevi, [81] non mihi exercitum, sed duces defuisse. In quo, ut jam sit in iis culpa, qui me non defenderunt, non minor est in iis, qui reliquerunt: &, si accusandi sunt, qui pertimuerunt, magis etiam reprehendendi qui se timere simularunt. Illum quidem certè nostrum consilium jure laudandum est, quòd meos cives, & à me servatos, & me servare cupientes, spoliatos ducibus, * servis armatis objici noluerim, declararique maluerim, quanta vis esse potuisset in consensu bonorum, si iis [82] pro me stante pugnare licuisset, cùm afflictum excitare potuissent: quorum quidem animum tu non perspexisti solùm, cùm de me ageres, sed etiam [83] confirmasti, atque

INTERPRETATIO.

[3] *exposuit caput meum contentioni, & dissensioni civili.* * *Clodianis satellitibus.*

NOTÆ.

72 *Quam de me*] Quintus frater Pompejo, Pompejus Cæsari promiserat, Marcum Ciceronem ejus acta confirmaturum.

73 *Tales reliquos*] Ex quo intellexi, mutata optimatum sententia, mihi quoque sententiam esse mutandam.

74 *Auctoritatis*] In ferenda sententia contra conjuratos. Nonis Decem. factum est senatusconsultum de necandis Lentulo, Cethego, aliisque conjuratis.

75 *Usque ad Cæsarem, &c.*] Per triennium.

76 *Unum fuisse*] Mira fuit omnium bonorum hoc toto tempore in tuenda Republica consensio; quia præibat exemplo Tullius. *Quales autem sunt principes civitatis, tales ferè sunt reliqui cives.*

77 *Mercatores*] Pisonem & Gabinium, quibus Consulibus à Clodio pulsus est in exilium, mercatores appellat, quia caput Ciceronis, acceptis pretii loco provinciis, Clodio vendiderant.

78 *Servos*] Duce Clodio.

79 *Quasi certaminis*] Ob contentionem ortam inter cives, aliis Ciceroni, aliis Clodio faventibus.

80 *Non dicam*] A quibus desertus sim.

81 *Non exercitum*] Quia Senatus & equester ordo egregiè animati erant; sed deerant duces, Cæsar, & Pompejus, & Crassus.

82 *Pro me stante*] Antequam ejectus abirem in exilium.

83 *Confirmasti*] Cæsarem & Pompejum in causa Ciceronis tuenda Lentulus reti-

tenuisti. Qua in causa (non modò non negabo, sed etiam semper & meminero, & prædicabo libenter) usus es quibusdam nobilissimis hominibus, fortioribus in me restituendo, quàm fuerant iidem in [b] tenendo: qua in sententia [84] si constare voluissent, suam auctoritatem simul cum salute mea recuperassent: recreatis enim bonis viris consulatu tuo, & constantissimis atque optimis actionibus tuis excitatis, Cn. Pompejo præsertim ad causam adjuncto, cùm etiam Cæsar, rebus maximis gestis, singularibus ornatus, & novis honoribus, ac judiciis Senatus, ad uctoritatem ejus ordinis adjungeretur, nulli improbo civi locus ad Rempublicam violandam esse potuisset: sed attende, quæso, quæ sint consecuta. Primùm [85] illa furta muliebrium religionum: qui non pluris fecerat bonam Deam, [86] quàm tres sorores, impunitatem est eorum sententiis assecutus, qui cùm [87] Tribunus plebis pœnas [88] à seditioso cive [89] per bonos viros judicio persequi vellet, exemplum præclarissimum in posterum vindicandæ seditionis, de Republica [90] sustulerunt: [91] iidemque posteà non meum monumentum, (non enim illæ manu-

INTERPRETATIO.

b *in conservando*:

NOTÆ.

nuerat, cùm eos alienare conatus esset Clodius.

84 *Si constare*] Nec obtrectationibus suis, ac præsertim familiaritate Clodii me lædere.

85 *Illa furta*] Exponit iniquam agendi rationem optimatum in diligendo Clodio inimico suo, ut inde colligat Lentulus jure Ciceronem, iis relictis adhæsisse Pompeio & Cæsari. Primùm, inquit, nota sunt Clodii flagitia, scilicet furta muliebrium religionum, cùm Clodius, amore Pompejæ Cæsaris uxoris, in ædem bonæ Deæ, quo subire viris piaculum erat, veste muliebri clam est illapsus; ac deprehensus, de violatis bonæ Deæ sacris accusatus est. Hæc triennio ante exilium Ciceronis peracta sunt; quod notandum, ne quis putet superioribus verbis deceptus, post ejus reditum illa contigisse.

86 *Quàm tres sorores*] Qui post sorores suas constupratas, ipsius bonæ Deæ sacra violaverat, is impunitatem est assecutus eorum sententiis, qui, &c. quòd dicitur impùnitatem assecutus Clodius, non propterea absolutus Judicum sententia dicendus est, sed tantùm non punitus, quod ipsa vox *impunitas* significat. Deindè loquitur de judicio quodam reditum Ciceronis consecuto, quo judicio Milo Clodium de vi accusavit. Clodius enim, cùm reficeretur domus Ciceronis ex authoritate Senatus, fabros ex area expulit. Quinti fratris ædes inflammari jussit, eamdemque vim ædibus Milonis paravit: tum vocatus est in judicium de vi à Milone; sed Judices in Clodium propensi, extrahi judicium passi sunt usque ad Ædilitia comitia, quibus Ædilis creatus Clodius, vocari in judicium non potuit. Id Tullius hoc loco queritur.

87 *Tribunus pl.*] Milo.

88 *A seditioso cive*] Clodio.

89 *Per bonos viros*] Per integros Judices, notat optimates, qui suo hac in re muneri defuerunt.

90 *Sustulerunt*] Non puniendo Clodium.

91 *Iidemque*] Iidemque in atrio libertatis, quod erat non tam meum, quàm Senatus monumentum (quia neque manubiis meis erat ornatum, neque mea authoritate, sed Senatus, me tamen opus locante, extructum) inscribi cruentas litteras, ac nomen Clodii passi sunt, deleta priori inscriptione, quam exstare Senatus volebat, ut extaret publicum oppressæ conjurationis monumentum.

biæ meæ, sed operis locatio mea fuerat) monumentum verò senatus, [92] hostili nomine, & [93] cruentis inustum literis esse passi sunt. Qui me homines quòd salvum esse voluerunt, est mihi gratissimum: sed vellem, non solùm salutis meæ, quemadmodum medici, sed etiam, ut [94] aliptæ, [95] virium, & coloris rationem habere voluissent: nunc, ut [96] Apelles Veneris caput, & summa pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis inchoatam [97] reliquit: sic quidam homines [98] in capite meo solùm elaborarunt, reliquum corpus imperfectum, ac rude reliquerunt: in quo ego [99] spem fefelli non modò invidorum, sed etiam inimicorum meorum: qui de uno acerrimo, & fortissimo viro, meoque judicio, omnium magnitudine animi, & constantia præstantissimo, Q. Metello, L. F. quondam falsam opinionem acceperunt: [100] quem post reditum dictitant, fracto animo, & demisso fuisse: est verò [101] probandum, qui & summa voluntate cesserit, & egregia animi alacritate abfuerit, neque sanè redire curarit, eum ob id ipsum fractum fuisse animo, in quo cùm omnes homines, tum [102] M. illum Scaurum, singularem virum, constantia, & gravitate superasset. Sed, quod de illo acceperant, aut etiam [103] suspicabantur, de me idem cogitabant, abjectiore animo me futurum: cùm Respublica majorem etiam mihi animum, quàm unquam habuissem, daret: quæ jam declarasset, sese non potuisse me uno cive carere: cumque Metellum unius Tribuni plebis rogatio, me universa Respublica, duce Senatu, comitante Italia, [104] promulgantibus omnibus, referente Consule, comitiis [105] centuriatis, cunctis ordinibus, hominibusque incumbentibus, omnibus denique suis viribus recuperasset. Neque verò ego mihi posteà quidquam [i] assumpsi, neque hodie assumo, quod quemquam male-

INTERPRETATIO.

i *arrogavi.*

NOTÆ.

92 *Hostili nomine*] Clodii, qui hostis patriæ.

93 *Cruentis*] Quasi ex meo cruore confectis: indicant enim meam ejectionem, idest, interitum. Sic Manutius.

94 *Aliptæ*] Qui in Palæstris athletas ungebant oleo, ἀλείφω, ungo.

95 *Virium, & coloris*] Non tantùm revocassent ab exillo, nec salutem dumtaxat ut medici, reddidissent; sed colorem quoque & vires, idest, in pristinam dignitatem aliptis similes me restituissent.

96 *Apelles*] Pictor egregius, à quo uno se pingi Alexander voluit. Val. Max.

97 *Reliquit*] Præpropera morte oppressus.

98 *In capite*] Idest, salutis meæ curam aliquam; nullam dignitatis habuerunt.

99 *Spem fefelli*] Sperarunt enim me, repetita exilii mei memoria, post reditum segniorem fore ad tuendam Rempub. quod & Quinto Metello Lucii filio putant, falsò quidem, sed tamen putant contigisse.

100 *Quem post reditum*] Pulsus erat in exilium, quòd L. Saturnini legem de agro Gallico dividendo, per vim latam approbare noluisset.

101 *Probandum*] Quasi uti dicat; quo pacto probare possent fracto animo Metellum fuisse, qui, &c.

102 *M. illum Scaurum*] Patricium, gentis Æmiliæ, sæpè principem Senatus.

103 *Suspicabantur*] Fit enim sæpè ut adversa fortuna frangatur animus.

104 *Promulgantibus*] Omnibus fermè Magistratibus de meo reditu legem promulgantibus.

105 *Comitiis Centuriatis*] Comitia centuriata ea sunt, quibus populus per clas-

volentissimum jure possit offendere: tantùm enitor, ut neque amicis, neque etiam [106] Alienioribus opera, consilio, labore desim. Hic meæ vitæ cursus offendit eos fortasse, qui splendorem, & speciem hujus vitæ intuentur, sollicitudinem autem, & laborem perspicere non possunt. Illud verò non obscurè queruntur in meis sententiis, quibus ornem Cæsarem, [107] quasi desciverim à pristina causa. Ego autem cùm illa sequor, [108] quæ paulò antè proposui, [109] tum hoc non in postremis, [110] de quo cœperam exponere. Non offendes eumdem bonorum sensum, Lentule, [111] quem reliquisti: qui confirmatus Consulatu nostro, nonnumquam posteà interruptus & afflictus antè te Consulem, [112] recreatus abs te totus est, nunc ab iis à quibus tuendus fuerat, derelictus: idque non solùm fronte, atque vultu (quibus simulatio facillimè sustinetur) ii declarant, qui tum [113] nostro illo statu [114] optimates nominabantur, sed etiam [115] sententia sæpè jam [116] tabellaque docuerunt. Itaque tota jam sapientium civium (qualem me & esse & numerari volo) & sententia & voluntas mutata esse debet. Id enim jubet idem ille Plato, quem ego auctorem vehementer sequor: TANTUM contendere in Republica quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti, neque patriæ afferre oportere. Atque hanc quidem ille causam sibi ait non attingendæ Reipublicæ fuisse, quòd, cùm offendisset populum Atheniensem [117] propè jam desipientem senectute, cumque eum nec persuadendo, [118] nec cogendo regi posse vidisset, cùm persuaderi posse diffideret, cogi fas esse non arbitraretur. Mea ratio fuit alia, quòd, [119] neque desipiente populo, neque integra re [120] mihi ad consulendum capesseremne Rempublicam implicatus te-

N O T Æ.

ilum centuriis distributus, suffragium ferebat.

106 *Alienioribus*] Nec amicis, nec propinquis.

107 *Quasi*] Perindè ac si laudando Cæsarem, Reipublicæ essem oblitus.

108 *Quæ paulò antè*] Voluntatem Pompeji, ejus in me merita, fidem ei de me datam, Cæsaris præclarè gesta, &c. quæ me ad utrumque ornandum excitant.

109 *Tum hoc non*] Non parum me movet, ut Pompejo Cæsarique sim amicus.

110 *De quo*] Redit ad illud undè erat digressus, paulò longiusculè; cœperat exponere sententiam Platonis, qui quales essent in civitate principes, tales esse dicebat reliquos cives, sic ut mutatis principibus, mutaretur etiam status civitatis; eamdem sententiam nunc repetit, ut probet commutata civitate se ab instituto vitæ cursu deflectere tantillum potuisse.

111 *Quem reliquisti*] Discedens in Ciliciam cùm Proconsulari dignitate.

112 *Recreatus*] Oppresserat enim Clodius, Pisone & Gabinio Consulibus, authoritatem Senatus.

113 *Nostro illo statu*] Cùm florerem in Republica.

114 *Optimates*] Defensores Reipub.

115 *Sententia*] In Senatu, ubi cupiditati suæ, non civium commodis serviunt.

116 *Tabella*] In suffragiis, quibus absolvunt eos quos puniri oportebat.

117 *Propè jam desipientem*] Ex longo peccandi usu, adeò ut nullis remediis videretur sanari posse.

118 *Nec cogendo*] Quia vim patriæ afferre non licet.

119 *Neque desipiente*] Quia nondùm morbus inveteraverat: Consule enim Lentulo, florebat adhuc Respublica bonorum virorum consiliis.

120 *Mihi*] Ut Platoni, qui Rempublicam cùm numquam attigisset, consulere poterat, utrum illam attingeret, necne:

nebar. Sed lætatus tamen sum, quòd mihi liceret in eadem causa, & mihi [121] utilia, & cuivis bono recta defendere. Huc accessit commemoranda quædam, & divina Cæsaris in me fratremque meum liberalitas: qui mihi quascumque res gereret, tuendus esset, nunc in tanta felicitate, [122] tantisque victoriis, etiamsi in nos non is esset qui est, tamen ornandus videretur. Sic enim te existimare velim, [123] cùm à vobis meæ salutis auctoribus discesserim, neminem esse; cujus officiis tam esse devinctum non solùm confitear, sed etiam gaudeam. Quod quoniam tibi exposui, [124] facilia sunt ea, quæ à me de Vatinio, & de Crasso requiris. Nam de Appio quod scribis, sicut de Cæsare, [125] te non reprehendere, gaudeo tibi consilium probari meum. De Vatinio autem, [126] primùm reditus intercesserat in gratiam per Pompejum, statim ut ille Prætor est factus, cùm quidem ego ejus petitionem, gravissimis in senatu sententiis oppugnassem: neque tam illius lædendi causa, quàm defendendi, atque ornandi Catonis: post autem Cæsaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta. Cur autem laudarim, peto à te, ut id à me neve in hoc reo, neve in aliis requiras: ne tibi ego idem roponam, cùm veneris: tametsi possum vel absenti. Recordare enim [127] quibus laudationem [128] ex ultimis terris miseris. Nec hoc pertimueris: nam à me ipso laudantur, & laudabuntur iidem. [129] Sed tamen defendendi Vatinii fuit etiam ille stimulus, de quo in judicio, cùm illum defenderem, dixi me facere quiddam, quod [130] in Eunucho parasitus suaderet militi.

NOTÆ.

ego verò ejus pridem administratione implicatus tenebar.

121 *Utilia*] Utilia ob conjunctionem cum potentioribus: recta, & honesta, quia ipsi qui potentiores sunt, bene de Republica meriti sunt.

122 *Tantisque victoriis*] Quas in Gallia retulit.

123 *Cùm à vobis discesserim*] Vobis tamen exceptis, per quos restitutus in patriam, salutem recuperavi.

124 *Facilia sunt*] Quia conjuncta & communis omnium illorum causa est.

125 *Te non reprehendere*] Reditum in gratiam cum Appio: reconciliati sunt ambo per Pompejum, cujus filio nupta erat Appii filia. De Appio consule indicem historicum.

126 *Primùm reditus*] Quæris cur Vatinium laudarim? Dicam: primùm cur cum eo redierim in gratiam, reconciliavit nos Pompejus: statim atque Vatinius Prætor factus est, quem ego petentem Præturam, vehementer oppugnavi, non tam ut illum læderem, quàm tu juvarem competitorem ejus Catonem, qui tamen victus est. Deinde, rogatu Cæsaris, eumdem accusatum de ambitu defendi; immò etiam laudavi. Defendebant tres patroni, laudabant viri clarissimi civitatis, vel præsentes, vel per litteras, ut reis gratiam apud Judices conciliarent.

127 *Quibus*] Recordare enim quos laudaris, eos scilicet de quibus non optimè sentiebas.

128 *Ex ultimis terris*] Hispania citeriori, quam anno superiori cum imperio obtinebas; vel ex Cilicia, quam nunc obtines.

129 *Sed tamen*] Ob eam quoque rationem defendi Vatinium, ut par pari referrem optimatibus, qui mihi ut stomachum facerent, fovebant, & amplexabantur Clodium: ego quoque, injuriam ut injuria repellam, Vatinium defendi, optimatibus invisum.

130 *In Eunucho*] Comœdia Terentiana, inscripta, *Eunuchus*, Parasitus gnatho

[131] Ubi nominabit Phœdriam, tu Pamphilam
Continuò: si quando illa dicet, Phœdriam
Comessatum intromittamus; tu, Pamphilam
Cantatum provocemus: si laudabit hæc
Illius formam; tu hujus contra: denique
Par pro pari referto, quod eam mordeat.

Sic petivi à Judicibus, ut, quoniam quidam nobiles homines, & de me optimè meriti nimis amarent [132] inimicum meum, meque inspectante sæpè eum in senatu modò [133] severè seducerent, modò familiariter, atque hilarè amplexarentur: quoniamque illi haberent [134] suum Publium, darent mihi ipsi [135] alium Publium, in quo possem eorum animos mediocriter lacessitus leviter repugnare: neque solùm dixi, sed etiam sæpè facio, diis, hominibusque approbantibus. Habes de Vatinio, cognosce de Crasso. Ego, cùm mihi cum illo magna jam gratia esset, quòd ejus omnes gravissimas injurias, communis concordiæ causa, voluntaria quadam oblivione [136] contriveram: repentinam [137] ejus defensionem Gabinii, quem proximis superioribus diebus acerrimè oppugnasset, tamen, si sine ulla mea contumelia suscepisset, tulissem: sed, cùm me [138] disputantem, non lacessentem, læsisset, exarsi, non solùm præsenti, credo, iracundia, (nam ea tam vehemens fortasse non fuisset) sed, cùm inclusum illud odium multarum [a] ejus in me injuriarum, quod ego [139] effudisse me omne arbitrabar, residuum tamen insciente me fuisset, omne repentè [140] apparuit. Quo quidem tempore ipso quidam homines, & iidem illi, quos sæpè [141] nutu, significationeque appello, cùm se maximum fructum cepisse dicerent [142] ex libertate mea, meque tum deni-

INTERPRETATIO.

[a] *Crassi*.

NOTÆ.

suaderet militi Thrasoni, ubi, &c.

131 *Ubi nominabit*] Statim ut Thais meretricula nominabit Phœdriam rivalem Thrasonis, tu Thraso continuò Pamphilam nominato, ut suspicetur Thais Pamphilam à te amari, si quando Thais dicat, intromittamus Phœdriam ad convivium, dic tu, ut meretriculam repungas, Pamphilam provocemus ad canendum.

132 *Inimicum meum*] Clodium.

133 *Severè seducerent*] Idest, sevocarent quasi res magni ponderis in aurem dicturi.

134 *Suum Publium*] Clodium.

135 *Alium Publium*] In Vatinio, in quo tuendo obtrectatores meos repungerem.

136 *Contriveram*] Privatas injurias communis concordiæ causa volens obliteraveram.

137 *Ejus defensionem*] Defensionem Gabinii susceptam à Crasso, idest, non expectatam, cùm antea idem Crassus Gabinium oppugnasset.

138 *Disputantem*] Cùm sententiam in senatu dicerem, nec lacesserem Crassum, ipse me lacessivit.

139 *Effudisse*] Quando privatas simultates in gratiam patriæ deposui.

140 *Apparuit*] Significat vetus suum odium erga Crassum, quod oblivione sepultum putabat, resedisse occultum in pectore, deinde repentè erupisse.

141 *Nutu*] Neminem horum nominatim appellat.

142 *Ex libertate*] In Republica tuenda, oppugnandisque potentioribus, Pompejo scilicet, Crasso, & Cæsare: quæ li-

que sibi esse visum Reipublicæ qualis fuissem, restitutum, cumque ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset: gaudere se dicebant, mihi & illum [143] inimicum, & eos, qui in eadem causa essent, numquam amicos futuros: quorum iniqui sermones cùm ad me per homines honestissimos perferrentur, cumque Pompejus ita contendisset, ut nihil unquam magis, ut cum Crasso redirem in gratiam, Cæsarq; per litteras maxima se molestia ex illa [144] contentione affectum ostenderet: habui non [145] temporum solùm rationem meorum, sed etiam [146] naturæ: Crassusque, ut quasi testata populo Romano esset nostra gratia, penè à meis Laribus in provinciam est profectus: nam cùm mihi [147] condixisset, cœnavit apud me in mei generi Crassipedis hortis. Quamobrem ejus causam, quod te scribis audisse, magna illius commendatione susceptam, defendi in senatu, sicut mea fides postulabat. Accepisti, quibus rebus adductus, quamque rem, causamque defenderim, [148] quique meus in Republica sit pro mea parte capessenda status: de quo sic velim statuas, me hæc eadem sensurum fuisse, [149] si mihi integra omnia ac libera fuissent: nam neque pugnandum arbitrarer contra tantas opes, neque delendum, etiam si id fieri posset, summorum civium principatum: neque permanendum in una sententia, conversis rebus, ac bonorum voluntatibus immutatis, sed temporibus assentiendum: NUMQUAM enim præstantibus in Republica gubernanda viris laudata est in una sententia perpetua permansio: sed ut in navigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum [1] tenere non queas; cùm verò id possis, mutata velificatione assequi, stultum est eum tenere cum periculo cursum quem ceperis, potiùs quàm, eo commutato, quò velis tamen pervenire: sic, cùm omnibus nobis in administranda Republica propositum esse debeat, id quod à me sæpissimè dictum est, cum dignitate otium, NON idem semper dicere, sed idem semper [150] spectare debemus. Quamobrem, ut paulò antè posui, si essent omnia mihi solutissima, tamen in Republica non alius essem atque nunc

INTERPRETATIO.

1 *attingere*.

NOTÆ.

bertas maximè enituit in oratione contra Vatinium.

143 *Inimicum*] Pompejum, cui cum Cæsare & Crasso communis erat causa, idemque propositum Rempublicam opprimendi.

144 *Ex illa contentione*] In qua odium meum vetus erga Crassum apparuit.

145 *Temporum*] Exilii, quo admonebar, ut potentiorum animos non læderem, ne salus iterum mea in discrimen veniret.

146 *Naturæ*] Sed indolis meæ, quæ placari est facilis, & à contentione abhorret.

147 *Condixisset*] Denunciasset se apud Ciceronem cœnaturum.

148 *Quique meus*] Et qui sit meus in Republica administranda status, ad me quod attinet.

149 *Si mihi integra*] Quamvis integrum mihi esset Pompejum, Cæsarem & Crassum oppugnare, idem sentirem faciendum in Republica, quod facio.

150 *Spectare*] Nempè bonum Reipublicæ.

151 *Hominem*

sum. Cùm verò in hunc sensum & alliciar beneficiis [151] hominum, & compellar [152] injuriis, facilè patior ea me de Rep. sentire ac dicere, quæ maximè cùm mihi, tum etiam Reip. rationibus putem conducere. Apertiùs autem hæc ago, ac sæpiùs quòd & Quintus, frater meus, [153] legatus est Cæsaris, & nullum meum [154] minimum dictum, non modò factum, pro Cæsare intercessit, quod ille non ita illustri gratia exceperit, ut ego eum mihi devinctum putarem. Itaque ejus omni & gratia, quæ summa est, & opibus, quas intelligis esse maximas, sic fruor ut meis: nec mihi aliter potuisse videor hominum perditorum de me consilia frangere, nisi cum præsidiis iis quæ semper habui, nunc etiam potentium benevolentiam conjunxissem. His ego consiliis si te præsentem habuissem (ut opinio mea fert) essem usus eisdem. Novi enim temperantiam & moderationem naturæ tuæ: novi animum tum mihi amicissimum, tum nulla [155] in cæteros malevolentia [m] suffusum, contraque cùm magnum & excelsum, tum etiam apertum & simplicem. Vidi ego quosdam [156] in te tales, quales tu eosdem in me videre potuisti: quæ me moverunt, [157] movissent eadem te profectò: sed, quocumque tempore mihi potestas præsentis tui fuerit, tu eris omnium moderator consiliorum meorum: tibi erit eidem, cui salus mea fuit, etiam dignitas curæ. Me quidem certè tuarum actionum, sententiarum, voluntatum, rerum denique omnium socium comitemque habebis: neque mihi in omni vita res tam erit ulla proposita, quàm ut quotidie vehementiùs te de me optimè meritum esse lætere. Quòd rogas ut mea tibi scripta mittam, quæ post discessum tuum scripserim: sunt orationes quædam, quas [158] Menocrito dabo, neque ita multæ [159] ut pertimescas. Scripsi etiam (nam etiam ab orationibus disjungo me ferè, referoque ad [160] mansuetiores musas, quæ me maximè, sicut jam à prima adolescentia delectarunt) scripsi igitur [161] Aristotelico more, quemadmodum quidem volui, tres libros in disputatione ac dialogo de Oratore: quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles:

INTERPRETATIO.

[m] *infectum*.

NOTÆ.

151 *Hominum*] Cæsaris & Pompeji.

152 *Injuriis*] Quorumdam optimatum, qui splendori meo invident.

153 *Legatus*.] In Gallia.

154 *Minimum meum dictum*] Nihil non modò feci pro Cæsare, sed ne dixi quidem, quod summi beneficii in loco non habuerit, & eo nomine multum se mihi debere non profiteatur.

155 *In cæteros*] Eoque dissimilis es optimatibus cæteris.

156 *In te tales*] Malevolos nimirum, & obtrectatores.

157 *Movissent*] Ut suaderes mihi faciendum quod feci.

158 *Menocrito*] Lentuli servo.

159 *Ut pertimescas*] Jocus, quasi scripta sua si fuissent longiora, molesta Lentulo futura fuissent.

160 *Mansuetiores*] Mansuetiores Musas vocat ea studia, quæ à forensi tumultu semota, privatim ac domi coluntur.

161 *Aristotelico more*] Non vulgari, sed exquisita quadam arte, uniusque Aristotelis propria.

abhorrent enim à communibus præceptis, & omnem antiquorum & Aristotelicam, & [162] Isocraticam rationem oratoriam complectuntur. Scripsi etiam versibus tres libros de [163] temporibus meis: quos jampridem ad te misissem, si esse edendos putassem: sunt enim testes, & erunt sempiterni meritorum tuorum erga me, meæque in te pietatis. [164] Sed, quia verebar, non eos qui se læsos arbitrarentur (etenim id feci parcè & molliter) sed eos quos erat infinitum bene de me meritos omnes nominare. Quos tamen ipsos libros, si quem cui rectè committam, invenero, curabo ad te perferendos. Atque istam quidem partem vitæ consuetudinisque nostræ totam ad te defero: quantum litteris, quantum studiis, veteribus nostris delectationibus consequi poterimus, [165] id omne ad arbitrium tuum, qui hæc semper amasti, libentissimè conferemus. Quæ ad me de tuis rebus domesticis scribis, quæque mihi commendas, ea tantæ mihi curæ sunt, ut me nolim admoneri, rogari verò sine magno dolore vix possim. Quod de Quinti fratris negotio scribis: te priore æstate, quòd morbo impeditus in [166] Ciliciam non transieris, conficere non potuisse, nunc autem omnia facturum ut conficias: id scito esse ejusmodi, ut frater meus verè existimet, adjuncto isto fundo patrimonium fore suum per te constitutum. Tu me de tuis rebus omnibus, & de Lentuli tui, nostrique studiis, & [167] exercitationibus velim quamfamiliarissimè certiorem & quamsæpissimè facias: existimesque neminem cuiquam neque chariorem, neque jucundiorem unquam fuisse, quàm te mihi: idque me, non modò ut tu sentias, sed ut omnes gentes, etiam ut posteritas omnis intelligat, esse facturum. Appius in sermonibus anteà dictitabat, posteà dixit etiam in senatu palàm, sese, si licitum esset [168] legem curiatam ferre, [169] sortiturum esse cum collega provinciam: [170] si curiata lex non esset, [171] se paraturum cum collega, tibique successurum: legem curiatam Consuli ferri [172] opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex S. C. [173] provinciam haberet,

NOTÆ.

162 *Isocraticam*] Hic Isocrates alius est ab illo Isocrate discipulo Socratis; vixitque temporibus Aristotelis.

163 *Temporibus*] De exilio meo, & reditu in urbem.

164 *Sed*] Sed eos non misi, quia verebar, &c.

165 *Totum id ad arbitrium*] Totum id arbitrio tuo permitto.

166 *Ciliciam*] Partem provinciæ tuæ,

167 *Exercitationibus*] Oratoriis.

168 *Legem curiatam*] Lex Curiata erat, quæ Curiatis Comitiis ferebatur. Comitia Curiata fiebant, cùm populus per curias congregabatur.

169 *Sortiturum*] Lege Curiata vetitum erat Consulibus Prætoribusque in provincias succedere, nisi priùs eas inter se sortiti essent.

170 *Si Curiata*] Ob intercessionem alicujus Tribuni plebis.

171 *Se paraturum*] Partiturum cum collega Domitio. Consules vel sortiebantur provincias, vel comparabant inter se; idest, conveniebant inter se utram utri caperent.

172 *Opus esse*] Dixit Appius, partes equidem esse Consulis ferre legem Curiatam; verùm ad id cogi non posse. Consulatur index historicus in Appio.

173 *Provinciam*] Nullam habebat nominatim; sed tantùm factum erat senatusconsultum de ambobus Consulibus in provincias mittendis.

lege Cornelia imperium habiturum, [174] quoad in urbem introiisset. Ego quid ad te tuorum quisque necessariorum scribat, nescio: varias esse opiniones intelligo. Sunt qui putent non posse te decedere, quòd sine lege curiata tibi succedatur: sunt etiam qui, si decedas, à te relinqui posse, qui provinciæ præsit. Mihi non tam de jure certum est, (quamquam ne id quidem valdè dubium est) quàm illud, ad tuam summam amplitudinem, dignitatem, liberalitatem, qua te scio libentissimè solere frui, pertinere, te sine ulla mora provinciam successori [175] concedere: præsertim cùm sine suspicione [176] tuæ cupiditatis non possis illius cupiditatem refutare: ego utrumque puto meum esse, &, quod sentiam, ostendere; &, quod feceris, defendere.

SCRIPTA jam epistola superiore, accepi tuas litteras [177] de publicanis: quibus æquitatem tuam non potui non probare: [178] felicitate autem, quod vellem, consequi potuisses, ne ejus ordinis, quem semper ornasti, rem, aut voluntatem offenderes: equidem non desinam tua decreta defendere: sed nosti consuetudinem hominum: scis quàm graviter inimici illi ipsi [179] Q. Scævolæ fuerint: tibi tamen sum auctor, ut quibus rebus possis, eum tibi ordinem aut reconcilies, aut mitiges: id etsi difficile est, tamen mihi videtur esse prudentiæ tuæ. Vale.

NOTÆ.

174 *Quoad in urbem*] Inde colligitur lege Cornelia imperium à Proconsule tandiu retentum, donec introiret in urbem.

175 *Concedere*] Etiam sine lege Curiata succedente. Nota hìc Proconsulem potuisse abire in provinciam sine lege Curiata, sed tunc ei viaticum ex publico non suppenditari: quare dicit Appius, legem hanc utilem quidem esse, non verò necessariam.

176 *Tuæ cupiditatis*] In retinenda diutius provincia.

177 *De Publicanis*] Contra quos decreta fecisti, ne provinciæ molesti essent.

178 *Felicitate*] Vellem te sic felicem esse, ut hunc ordinem (Publicanorum) non offenderes, maxima enim authoritate valent.

179 *Q. Scævolæ*] Qui Prætor eos offenderat.

EPISTOLA X.

Valerio significat se gratias egisse Lentulo de beneficiis in ipsum collatis: De cætero jocosa est, & referta salibus Epistola.

M. Cicero s. D. L. Valerio Jurisconsulto.

[1] CUR enim tibi hoc non gratificer, nescio: præsertim cùm his temporibus, [2] audacia pro sapientia liceat uti. [3] Lentulo nostro egi per litteras

NOTÆ.

1 *Cur enim*] Curte Jurisconsultum non appellem, quamquam Jurisconsultus non sis, Consule inscriptionem Epistolæ, *Valerio Jurisconsulto*.

2 *Audacia*] Causam addit, quia plerique Jurisconsulti nominantur, qui sunt in jure minimè versati; sed audaces, sibique præfidentes: cùm tu igitur non idem facias, cur non tibi, tamquam Jurisconsulto gratificer? Juris tamen peritum non fuisse Valerium ex aliis epistolis liquet lib. 3. ad Appium: *L. Valerium Jurisconsultum valdè tibi commendo, etiamsi non est Jurisconsultus: melius enim ei cavere volo, quàm ipse aliis solet.*

3 *Lentulo*] Ciliciam, in qua tum versabatur Valerius, administranti.

tuo nomine gratias diligenter : sed tu velim desinas jam nostris litteris uti, & nos aliquando revisas, & ibi malis esse, ubi [4] aliquo numero sis, quàm istic ubi solus sapere videare : quamquam qui istinc nunc veniunt, partim te superbum esse dicunt, [5] quòd nihil respondeas : partim contumeliosum, quòd [6] malè respondeas. Sed jam cupio tecum coram jocari : quare fac, ut quamprimùm venias : neque in [7] Apuliam tuam accedas, ut possimus salvum venisse gaudere : nam [8] illò si veneris, tamquam [9] Ulisses, cognosces tuorum neminem.

N O T Æ.

4 *Aliquo numero*] Uti reliquos inter Jurisconsultos nomen hìc aliquod obtineas : Perpetuus jocus.

5 *Quòd nihil*] Valerius nihil respondebat, quia rarò, propter imperitiam, consulebatur : id autem Tullius joco eleganti in ejus superbiam confert.

6 *Quòd malè*] Lepidè : non enim, quia contumeliosus erat, sed quia juris & legum ignarus, malè respondebat.

7 *In Apuliam*] Ne tuo nos, qui hic Romæ sumus, aspectu prives.

8 *Illò*] In Apuliam.

9 *Tamquam Ulisses*] Qui ob diuturnam absentiam à nemine suorum cognitus est: hæc autem Valerio cur tribuit? an quòd à patria longiùs absfuisset, an potiùs, ut conjicit Manutius, perstringitur jocosè ejus ignobilitas? ut dicat Cicero: *Nemo te cognoscet, quia obscuro loco natus es.*

LIBER II.

AD CURIONEM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Excusat se Curioni de litterarum infrequentia; ad gloriam & virtutem hortatur; suam illi demum senectutem commendat. Domitio Calvino, & Valerio Messala Coss. anno urbis conditæ septingentesimo.

M. Cicero s. d. C. [1] Curioni.

QUAMQUAM me nomine negligentiæ suspectum tibi esse doleo : tamen non tam mihi molestum fuit, accusari abs te officium meum quàm jucundum requiri : præsertim cùm, in quo accusabar, culpa [2] vacarem : in quo autem desiderare te significabas meas litteras, præ te ferres [3] perspectum mihi quidem, sed tamen dulcem & optatum amorem tuum : equidem neminem prætermisi, quem quidem ad te perventurum putarem, cui litteras non dederim : etenim quis est

N O T Æ.

1 *Curioni*] Consule indicem historicum.

2 *Vacarem*] Quia in scribendo minimè negligens fui.

3 *Perspectum*] Exilii mei tempore.

tam in scribendo impiger, quàm ego? à te verò bis, terve ad summum, & eas perbreves accepi : quare si iniquus es in me Judex : condemnabo eodem ego te crimine : sin me id facere noles, te mihi æquum præbere debebis. Sed de litteris hactenus : non enim vereor, ne non scribendo te expleam : præsertim si in eo genere studium meum non aspernabere. Ego, te [4] absuisse tàm diù à nobis, & doleo, quòd carui fructu jucundissimæ consuetudinis tuæ : & lætor, quòd absens omnia cum maxima dignitate es consecutus, quòdque in omnibus tuis rebus, meis optatis fortuna respondit. Breve est, quod me tibi præcipere meus incredibilis in te amor cogit. Tanta est expectatio vel animi, vel ingenii tui : ut ego te obsecrare, obtestarique non dubitem, sic ad nos [5] confirmatus revertare, ut quam expectationem tui concitasti, hanc sustinere, ac tueri possis. Et quoniam meam tuorum erga me meritorum memoriam nulla unquam delebit oblivio : te rogo, ut memineris, quantæcumque tibi accessiones fient & fortunæ, & dignitatis, eas te non potuisse consequi, nisi meis puer olim fidelissimis, atque amantissimis consiliis paruisses : quare hoc animo in nos esse debebis, ut ætas nostra jam [6] ingravescens, in amore, atque in adolescentia conquiescat tua. Vale.

NOTÆ.

4 *Absuisse*] In Asia Curio versabatur.

5 *Confirmatus*] Paratus ad sustinendam expectationem quam de se concitaverat.

6 *Ingravescens*] Attigerat quinquagesimum quartum ætatis annum.

EPISTOLA II.

Scribit de obitu patris, seque illi parentis futurum loco pollicetur. Eodem anno.

Cicero S. D. Curioni.

GRAVI [1] teste privatus sum amoris summi erga te mei, patre tuo [2] clarissimo viro : qui, cùm suis laudibus, tum verò te filio, superasset omnium fortunam, si ei contigisset, ut te antè videret, quàm à vita discederet : sed spero nostram amicitiam non egere testibus: tibi patrimonium dii [3] fortunent : me certè habebis, cui charus æquè sis, & perjucundus, ac fuisti patri. Vale.

NOTÆ.

1 *Teste*] Curio adolescens in gratiam irati patris, Tullii opera, redierat.

2 *Clarissimo viro*] Consulari scilicet, ac triumphali. Val. Max. lib. 9. c. 1. frugalitatem in eo laudat; nequitiam in filio reprehendit.

3 *Fortunent*] Ut damni nihil facias.

EPISTOLA III.

Admonet Curionem, ut virtute, non muneribus & spectaculis, populum sibi conciliet. Eodem anno.

Cicero S. D. Curioni.

[1] RUPÆ studium non defuit declarandorum munerum tuo nomine: sed nec mihi placuit, nec cuiquam tuorum, quidquam te absente fieri quod tibi, cùm venisses, [2] non esset integrum. Meam quidem sententiam aut scribam ad te posteà pluribus: aut, ne ad eam meditere, [3] imparatum te offendam, coramque contra [4] istam tuam rationem, [5] meam dicam: ut aut te in meam sententiam adducam, aut certè testatum apud animum tuum relinquam, quid senserim: ut, si quando, quod nolim, [6] displicere tibi tuum consilium cœperit, possis meum recordari. Brevi tamen sic habeto, in eum statum temporum tuum reditum incidere, ut iis bonis, quæ tibi natura, studio, fortuna data sunt, faciliùs omnia quæ sunt in Republica amplissima, consequi possis, quàm muneribus: quorum neque [7] facultatem quisquam admiratur: (est enim copiarum, non virtutis) neque quisquam est, quin [8] satietate jam defessus sit. Sed aliter atque ostenderam, facio, qui ingrediar ad explicandam rationem sententiæ meæ: quare omnem hanc disputationem in adventum tuum differo. Summa scito in expectatione te esse, eaque à te expectari, quæ à summa virtute, summoque ingenio expectanda sunt, ad quæ si es, ut debes, paratus (quod ita esse confido) plurimis, maximisque [9] muneribus & nos amicos, & cives tuos universos, & Rempublicam afficies: illud profectò cognosces, mihi te neque chariorem, neque jucundiorem esse quemquam. Vale.

NOTÆ.

1 *Rupæ*] Rupæ liberto tuo voluntas non defuit promittendi populo, nomine tuo, munera.

2 *Non esset integrum*] Ut id faceres, vel omitteres, prout ex amicorum tuorum concilio Romæ judicares.

3 *Imparatum*] Ne quid objicere possis.

4 *Istam tuam rationem*] Qua adductus es, ut munera populo Romano promitti velles.

5 *Meam*] Qua adducor ut te dissuadeam à muneribus populo dandis.

6 *Displicere*] Displicuit sanè: nam alieno oppressus ære, cùm neque creditoribus facere satis, nec temporis prorogationem obtinere posset, relicto Reipublicæ patrocinio, totum se addixit Cæsari. Consule indicem historicum.

7 *Facultatem*] Magnitudinem, abundantiam.

8 *Satietatem*] Tales enim ludi sæpè jam coram populo exhibiti sunt.

9 *Muneribus*] Si virtute præcellas, hoc erit amplissimum munus, quo & cives, & amicos ornare possis.

EPISTOLA IV.

Hortatur Curionem ad studium virtutis, ut expectationi, quam sui fecit, respondeat. Eodem anno.

Cicero s. D. Curioni.

EPISTOLARUM genera multa esse non ignoras, sed unum illud certissimum, cujus causa inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absentes, si quid esset, quod eos scire, aut nostra, aut ipsorum interesset. Hujus generis litteras à me profectò non expectas: tuarum enim rerum domesticarum habes & scriptores, & nuntios: in meis autem rebus nihil est sanè novi. Reliqua sunt epistolarum genera duo, quæ me magnoperè [1] delectant: unum familiare, & jocosum: alterum severum, & grave: utro me minùs deceat uti, non intelligo. Jocerne tecum per litteras? civem mehercule non puto esse, qui [2] temporibus his ridere possit. An gravius aliquid scribam? quid est, quod possit graviter à Cicerone scribi ad Curionem, nisi de Republica? atque in hoc genere hæc mea causa est, ut neque ea quæ nunc sentio, [3] velim scribere. Quamobrem quoniam mihi nullum scribendi argumentum relictum est, utar ea clausula, qua soleo: teque ad studium summæ laudis cohortabor: est enim tibi gravis [4] adversaria constituta & parata, incredibilis quædam expectatio: quam tu una re facillimè vinces, [5] si hoc statueris, quarum laudum gloriam adamaris, quibus artibus eæ laudes comparantur, in iis esse elaborandum. In hanc sententiam scriberem plura, nisi te tua sponte satis incitatum esse considerem: & hoc, quidquid attigi, non feci inflammandi tui causa, sed testificandi amoris mei. Vale.

NOTÆ.

1 *Delectant*] Quæ tamen usurpare non licet.

2 *Temporibus*] Quæ ad interitum Reipublicæ vergunt, ob nimiam Pompeji & Cæsaris potentiam.

3 *Velim scribere*] Ne Cæsarem & Pompejum quibuscum in gratiam redierat, offenderet.

4 *Adversaria*] Eò quòd acriter Curioni erat connitendum, ut expectationem quam sui reliquerat, sustineret aut vinceret.

5 *Si hoc statueris*] Si statuas in his artibus tibi esse laborandum, quibus eæ laudes comparantur, quarum gloriam adamaveris.

EPISTOLA V.

Gratulatur Curioni, quòd Romæ non sit, ubi Respublica laborat domesticis malis; & ibi sit, ubi laudem ex rectè factis consequatur. Postremò eum ad Reipublicæ defensionem excitat. Eodem anno.

Cicero s. D. Curioni.

[1] HÆC negotia quo modo se habeant, ne [2] epistola quidem narrare audeo tibi: etsi, ubicumque es, ut scripsi ad te anteà, in eadem

NOTÆ.

1 *Hæc negotia*] Quis sit præsens Reipublicæ status.

2 *Ne epistola*] Dicere enim, aut scribere quid sentias periculosum, ob Pompeji & Cæsaris potentiam.

es [3] navi : tamen, quòd abes, gratulor : vel quia non vides ea quæ nos : vel quòd excelso, & illustri loco sita sit laus tua, in plurimorum & sociorum, & civium conspectu : quæ ad nos nec obscuro, nec vario sermone, sed & clarissima, & una omnium voce perfertur. Unum illud nescio, gratulerne tibi, an timeam, quòd mirabilis est expectatio reditus tui : non quò verear, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat : sed mehercule, ne, cùm veneris, non [4] habeas jam, quod cures : ita sunt omnia debilitata, jam propè & extincta. Sed hæc ipsa, nescio, rectene sint litteris commissa : quare cætera cognosces ex aliis. Tu tamen, sive habes aliquam spem de Republica; sive [5] desperas, ea para, meditare, cogita, quæ esse in eo cive, ac viro debent, qui sit Rempublicam afflictam, & oppressam miseris temporibus, ac perditis moribus in veterem libertatem, ac dignitatem vindicaturus. Vale.

NOTÆ.

3 *Es navi*] In eodem versaris discrimine : qui enim eadem vehuntur navi, idem illi naufragii periculum impendent.

4 *Non habeas*] Mederi non possis Reipublicæ, quæ fracta ac debilitata est.

5 *Desperas*] Contende tamen, ut boni saltem civis officium impleas.

EPISTOLA VI.

Milonem Curioni summo studio commendat in petitione Consulatus. Eodem anno.

Cicero S. D. Curioni.

NONDUM erat auditum, te ad Italiam adventare, cùm Sex. Villium, Milonis mei familiarem, cum his ad te litteris misi : sed tamen, cùm appropinquare tuus adventus putaretur, & te jam ex Asia Romam versus profectum esse constaret : magnitudo rei fecit, ut non vereremur, ne nimis citò mitteremus, cùm has ad te quamprimùm perferri litteras magnoperè vellemus. Ego, si mea in te essent officia solùm, Curio, tanta, quanta magis à te ipso prædicari, quàm à me ponderari solent : verecundius à te, si qua magna res mihi petenda esset, contenderem. GRAVE est enim homini [a] pudenti, petere aliquid magnum ab eo, de quo se bene meritum putet : ne id, quod petat, exigere magis, quàm rogare, & in mercedis potiùs, quàm beneficii loco numerare videatur : sed quia tua in me vel nota omnibus, vel ipsa [1] novitate meorum temporum clarissima & maxima extiterunt. ESTQUE animi [b] ingenui, cui multùm debeas, eidem plurimùm velle debere : non dubitavi id à te per litteras petere, quod mihi omnium esset ma-

INTERPRETATIO.

[a] *modesto*. [b] *candidi*.

NOTÆ.

1 *Novitate*] Cùm mutata fortuna in exilium abiit.

2 *In*

ximum, maximèque necessarium : neque enim sum veritus, ne sustinere tua in me vel innumerabilia beneficia non possem : cùm præsertim considerem, nullam esse gratiam tantam, quam non vel capere animus meus in accipiendo, vel in remunerando, cumulandoque illustrare possit. Ego omnia mea studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem [2] in Milonis Consulatu fixi, & locavi : statuique, in eo me non officii solùm fructum, [3] sed etiam pietatis laudem debere quærere. Neque verò cuiquam salutem, ac fortunas suas tantæ curæ fuisse unquam puto, quantæ mihi sit honos ejus: in quo omnia mea posita esse decrevi. Huic te unum tanto adjumento esse, si volueris, posse intelligo, ut nihil sit prætereà nobis requirendum. Habemus hæc omnia : bonorum studium conciliatum [4] ex Tribunatu, propter nostram (ut spero te intelligere) causam : vulgi, ac multitudinis propter magnificentiam [5] munerum, liberalitatemque naturæ : juventutis, & [6] gratiosorum in suffragiis, propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam : nostram suffragationem si [7] minùs potentem, at probatam tamen, & justam, & debitam, & proptereà fortasse etiam [8] gratiosam. [9] Dux nobis, & auctor opus est, & eorum [10] ventorum, quos proposui, moderator quidam, & quasi gubernator : qui si ex omnibus unus optandus esset, quem tecum conferre possemus, non haberemus : quamobrem, si me memorem, si gratum, si bonum virum [11] vel ex hoc ipso, quòd tam vehementer de Milone laborem, existimare potes, si dignum denique tuis beneficiis judicas : hoc à te peto, ut subvenias huic meæ sollicitudini, ut huic meæ laudi, vel (ut veriùs dicam) [12] propè saluti tuum studium dices. De ipso T. Annio tantùm tibi polliceor, te majoris animi, gravitatis, constantiæ, benevolentiæ erga te, si complecti hominem volueris, habiturum esse neminem : mihi verò tantum decoris, tantum dignitatis adjunxeris, ut eumdem te facilè agnoscam fuisse [13] in laude mea,

NOTÆ.

2 *In Milonis Cons.*] In munienda Miloni ad Consulatum via.

3 *Sed etiam pietatis*] Tanta sunt Milonis in me merita, ut non officio solùm, tamquam amicus, sed etiam pietate velut parens colendus sit.

4 *Ex tribunatu* [Tribunus multos sibi conciliavit, quia causam Ciceronis summo studio amplexus est, cumque revocandum ab exilio curavit, quo nihil facere potuit populo jucundius.

5 *Munerum*] Ludorum, quos Ædilis exhibuit.

6 *Gratiosorum*] Habemus & eorum studium, qui sunt in suffragiis officiosi, quia ipsemet Milo in eo genere, idest in suffragiis officiosus est.

7 *Si minùs potentem*] Modestiæ causâ, authoritatem & gratiam suam elevat.

8 *Gratiosam*] Erit enim grati animi indicium.

9 *Dux*] Quem sequantur ii quos sibi Milo conciliavit, & quo authore Consularem ei dignitatem deferant.

10 *Ventorum*] Civium, qui etsi faveant Miloni, gubernatore tamen egent, eumdem ut cursum feliciter teneant.

11 *Vel ex hoc ipso*] In gratia referenda maximè elucet bonitas indolis.

12 *Propè saluti*] Rex acriùs urgeri non potuit; quasi Ciceronis ipsa salus in Milonis Consulatu reposita esset.

13 *In laude mea*] Quam consequar, si Milo Consulatum, te duce & authore adipiscatur.

qui fueris [14] in salute. Ego, ni te videre scirem, cùm hæc ad te scriberem, [15] quantùm officii sustinerem, quantoperè mihi esset in hac petitione Milonis omni non modò contentione, sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. Nunc tibi omnem rem, atque causam, [16] meque totum commendo, atque trado. Unum hoc sic habeto: si à te hanc rem impetraro, me penè plus tibi, quàm ipsi Miloni, debiturum: non enim mihi tam mea salus chara fuit, in qua præcipuè sum ab illo adjutus, quàm pietas erit in referenda gratia jucunda: eam autem unius tui studio me assequi posse confido. Vale.

NOTÆ.

14 *In salute*] Cùm patriæ, te adjutore, sum redditus.

15 *Quantùm officii*] Quantùm in hac commendatione munus sustineam ob immensa propè Milonis in me beneficia.

16 *Neque totum*] Quia in Milonis Consulatu mea omnia posita esse decrevi.

EPISTOLA VII.

Curioni de Tribunatu gratulatur: deindè petit, ut sibi Proconsulis munus, quod habebat in Cilicia, prorogari non sinat. Ser. Sulpicio, & M. Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo secundo.

Cicero Procos. s. d. Curioni Trib. plebis.

SERA gratulatio reprehendi non solet, præsertim si nulla negligentia prætermissa est: longè enim absum: audio serò: sed & tibi gratulor: &, ut sempiternæ laudi tibi sit iste Tribunatus, exopto: teque hortor, ut omnia gubernes, & moderere prudentia tua, ne te [1] auferant aliorum consilia: nemo est, qui sapientiùs tibi suadere possit te ipso: [2] numquam labere, si te audies: non scribo hoc temerè: cui scribam, video: novi animum, novi consilium tuum: non vereor, ne quid timidè, ne quid stultè facias, si ea defendes, quæ ipse recta esse senties. Quòd in id Reipublicæ tempus [3] non incideris, sed veneris, (judicio enim tuo, non casu, in ipsum discrimen rerum contulisti Tribunatum tuum) profectò vides, [4] quanta vis in Republica temporum sit, quanta varietas rerum, quàm incerti exitus, quàm flexibiles hominum voluntates: quid insidiarum, quid vanitatis in vita, non dubito quid cogites: sed amabo te, cura, & cogita, nihil novi, sed illud idem, quod initio scripsi: tecum loquere, te adhibe in consilium, te audi, tibi obtempera: alteri qui meliùs dare consilium possit, quàm tu, non fa-

NOTÆ.

1 *Auferant*] Verebatur id quod accidit, ne Curio, relictis Reipublicæ partibus, Cæsari adhæreret.

2 *Numquam labere*] Rectum semper virtutis cursum tenebis.

3 *Non incideris*] Quia cùm posset Curio tribunatum suum differre in tempus magis tranquillum, videbatur Tribunatum hoc anno petiisse, ut Rempublicam seditionibus agitatam juvaret.

4 *Quanta vis*] Quæ sæpè sapientissimorum evertit consilia.

cilè inveniri potest : tibi verò ipsi certè nemo meliùs dabit. Dii immortales, cur ego non adsum vel spectator laudum tuarum, vel particeps, vel socius, vel minister consiliorum? [5] tametsi hoc minimè tibi deest : sed tamen efficeret magnitudo, & vis amoris mei, consilio te ut possem juvare. Scribam ad te plura aliàs : paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios : ut, quoniam sanè feliciter, & ex mea sententia Rempublicam gessimus, unis litteris [6] totius æstatis res gestas ad Senatum perscriberem. [7] De sacerdotio tuo, quantam curam adhibuerim, quamque difficili in re, atque causa, cognosces ex iis litteris, quas Thrasoni, liberto tuo, dedi. Te, mi Curio, pro tua incredibili in me benevolentia, meaque item in te singulari, rogo, atque oro, [8] ne patiare mihi quidquam ad hanc provincialem molestiam temporis prorogari : præsens tecum egi, cùm te Tribunum plebis isto anno fore non putarem : itemque petivi sæpiùs per litteras, sed tum quasi à Senatore nobilissimo, & adolescente gratiosissimo, nunc à Tribuno plebis, & à Curione Tribuno : non ut decernatur aliquid novi, quod solet esse difficilius; sed ut ne quid novi decernatur : & [9] ut S. C. & leges defendas, eaque mihi [10] conditio maneat, qua profectus sum : hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

N o t æ.

5 *Tametsi hoc*] Etsi enim deessent amici consiliorum tuorum participes, tibi ipse dux es, optimusque Consiliarius.

6 *Totius æstatis*] Res gestas feliciter in Amano monte.

7 *De sacerdotio*] De Pontificatu, quem petiit, obtinuitque post patris item Pontificis obitum.

8 *Ne patiare*] Sed Tribunitiam potestatem oppone.

9 *Et ut senatuscons.*] Quæ annuam jubent esse provinciam.

10 *Conditio*] Ne plus anno Ciliciam administrarem.

E P I S T O L A VIII.

Cœlium objurgat in conscribendis rebus levissimis ineptè sedulum. Hortatur ut totum se tradat Pompejo. Eodem anno.

Cicero Procos. s. d. M. [1] Cœlio Rufo.

[a] Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, ut mihi gladiatorum [2] compositiones, ut [3] vadimonia dilata, & [4] Chresti compilatio-

I n t e r p r e t a t i o.

[a] *Quid? An tu existimas hoc me tibi mandasse, ut ad me scriberes, &c.*

N o t æ.

1 *M. Cœlio*] Is est qui litteras, quæ octavo libro leguntur, ad Ciceronem scripsit. Vide indicem historicum.

2 *Compositiones*] Gladiatores antè certamen componebantur, & comparabantur qui, cùm quo dimicaret, ut pares essent. Hinc par gladiatorum.

3 *Vadimonia*] Prorogatum tempus litigandi : vadatur enim, qui vocat aliquem in jus, & jubet ut certo die antè Judicem se sistat.

4 *Chresti*] Furta, latrocinia : quis au-

nem mitteres, & ea, quæ nobis, cùm Romæ sumus, narrare nemo audeat? vide [5] quantùm tibi meo judicio tribuam: (nec mehercule injuria) [b] πολιτικώτερον enim te adhuc neminem cognovi) ne illa quidem curo mihi scribas quæ maximis in rebus Reipublicæ geruntur quotidie: nisi quid ad me ipsum pertinebit: scribent alii: multi nuntiabunt: perferet multa etiam ipse rumor: quare ego nec præterita, nec præsentia abs te, sed ut ab homine longè in posterum prospiciente, futura expecto: ut, ex tuis litteris cùm [6] formam Reipublicæ viderim, quale ædificium futurum sit, scire possim: neque tamen adhuc habeo, quod te accusem, neque enim fuit, quod tu plus providere posses, quàm quivis nostrum, in primisque ego, qui cum Pompejo complures dies nullis in aliis, nisi de Republica sermonibus [7] versatus sum: quæ nec possunt scribi, nec scribenda sunt, tantùm habeto, civem egregium esse Pompejum, & ad omnia, quæ providenda sunt in Republica, & animo, & consilio paratum: quare da te homini: complectetur, mihi crede: [8] jam iidem illi & boni, & mali cives videntur, qui nobis videri solent. Ego cùm [9] Athenis decem ipsos dies fuissem, multumque mecum Gallus noster Caninius, proficiscebar inde pridie Non. Quint. cùm hoc ad te litterarum dedi. Tibi cùm omnia mea commendatissima esse cupio, tum nihil magis, quàm ne tempus nobis provinciæ prorogetur: in eo mihi sunt omnia: quid, quando, & quomodo, & per quos agendum sit, tu optimè constitues. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *peritiorem Reipublicæ gubernandæ.*

NOTÆ.

tem sit ille Chrestus, non constat.

5 *Quantùm*] Neque enim res præteritas perscribi à te volo, sed futuras; quod soli viri prudentes, & acri judicio possunt.

6 *Formam*] Statum Reipublicæ: translatio petita ab Architectis, qui ex forma ædificii, quale sit ædificium futurum ostendunt, forma ædificii, *le plan d'un batiment*. Dabis igitur primùm formam Reipublicæ, deinde conjecturam tuam de futuro toto ædificio scribes, ut qualis sit futura Respublica intelligam.

7 *Versatus sum*] Ex quibus sermonibus Tarenti habitis, futurum Reipublicæ statum conjeci.

8 *Iidem*] Eosdem in bonorum & malorum civium numero reponit, quos ego & tu reponendos esse censemus.

9 *Athenis*] Athenæ, urbs Græciæ quondam primaria, quam Tullius doctrinarum inventricem nominat.

EPISTOLA IX.

Cœlio gratulatur Ædilitatem, deque Hirro ejus competitore repulsam passo jocatur. Eodem anno.

Cicero Procos. S. D. M. Cœlio Rufo, Ædili Cur. designato.

PRIMUM tibi, ut debeo, gratulor, lætorque tum præsenti, tum etiam [1] sperata tua dignitate, serius non negligentia mea, sed ignorantia rerum

NOTÆ.

1 *Sperata*] Ædilitas enim gradus erat ad majores Magistratus.

omnium: in his enim sum locis, quò & propter longinquitatem, & propter latrocinia tardissimè omnia perferuntur: & cùm gratulor, tum verò quibus verbis tibi gratias agam, non reperio, [2] quòd ita factus sis, ut dederis nobis, quemadmodum scripseras ad me, quem semper ridere possemus: itaque cùm primùm [3] audivi, [4] ego ille ipse factus sum, (scis quem dicam) [5] egique omnes illos adolescentes, quos ille jactitat: [6] difficile est loqui. [7] Te autem contemplans absentem, & quasi tecum coram loquerer, non ædepol quantam egeris rem, neque quantum facinus feceris: quod quia [8] præter opinionem mihi acciderat, [9] referebam me ad illud: Incredibile hoc factu objicitur: [10] repentè verò incessi omnibus lætitiis: in quo cùm objurgarer, quòd nimio gaudio penè desiperem, ita me defendebam: [11] Ego voluptatem animi nimiam: quid quæris? dum illum rideo, penè sum factus [12] ille. Sed hæc pluribus, multaque alia & de te, & ad te, cùm primùm ero aliquid nactus otii. Te verò, mi Rufe, diligo, quem mihi fortuna dedit amplificatorem dignitatis meæ, ultorem non modò inimicorum, sed etiam invidorum meorum: ut eos partim scelerum suorum, partim etiam ineptiarum pœniteret. Vale.

N O T Æ.

2 *Quòd ita*] Quòd eo modò Ædilitatem adeptus sis.

3 *Audivi*] Te Ædilem designatum, Hirrumque repulsum esse.

4 *Ille ipse*] Hirrus, idest, illius personam indui: venerunt enim in mentem omnia quæ mihi de illo scripseras.

5 *Egique*] Mihique repræsentavi omnes illos adolescentes, quorum se suffragiis jactitabat Ædilem fore.

6 *Difficile est loqui*] Quæ de Hirro mecum animo cogitaverim.

6 *Te autem contemplans*] Divinare nemo possit quò vox illa *contemplans* referatur: nulla dubitatio est, quin ex Poeta vetustiore locum hunc expresserit Cicero usque ad *feceris* quare; frustra quæratur constructio, cùm locus integer non sit. Sic explicari potest: Te autem contemplans, &c. non ædepol, ajebam, exprimi potest quantam, ò Cœli, rem egeris, & quantum, &c. quando Hirrum dejecisti.

8 *Præter opinionem*] Ut is qui gratiosæ juventutis patrocinio fretus, Ædilitatem se consecuturum sperabat, spe sua dejiceretur.

9 *Referebam me ad illud*] Ad illud dictum Poetæ, quod in Hirrum cadebat: facilè ergo crediderim sequentia verba, *incredibile hoc factu objicitur*, illius Poetæ esse; quæ sic expono: Incredibile, inquiebam, mihi videtur quòd Hirrum Cœlius dejecerit.

10 *Repentè verò*] Manutius hoc quoque dictum vult ab eodem illo Poeta.

11 *Ego voluptatem*] Iterum Poeta loquitur: ego voluptatem animi nimiam, gratum errorem arbitror.

12 *Ille*] Tam stultus quàm ille est.

EPISTOLA X.

Cœlium negligentiæ in scribenda arguit, tum res à se gestas in Amano monte; & expugnationem Pindenissi magnificè narrat. Eodem anno.

Cicero Imp. s. d. Cœlio Rufo Ædili Cur. designato.

[1] TU vide, quàm ad me litteræ non perferantur: non enim adduci possum, ut abs te, posteà quàm Ædilis factus es, nullas putem datas,

N O T Æ.

1. *Tu vide*] Tu vide ut ad me litteræ tuæ non perferantur.

præsertim cùm esset tanta res, [2] tantæ gratulationes : [3] de te, quia quod sperabam : de [4] Hillo, (balbus enim sum) [5] quod non putabam. Atqui sic habeto, nullam me epistolam accepisse tuam post comitia ista præclara, [6] quæ me lætitia extulerunt : ex quo vereor, ne idem eveniat in meas litteras : equidem numquam domum misi unam epistolam, quin esset ad te altera : nec mihi est te jucundius quidquam, nec charius. Sed balbi non sumus : ad rem redeamus. Ut [7] optasti, ita est : velles enim, ais, tantummodò ut haberem negotii, quod esset ad laureolam satis. [8] Parthos times, quia diffidis copiis nostris : ergo ita accidit. Nam, Parthico bello nunciato, locorum quibusdam angustiis, & natura montium fretus, ad [9] Amanum exercitum adduxi, satis probè ornatum auxiliis, & quadam auctoritate apud eos qui me non norant, nominis nostri : [10] multum est enim in his locis : Hiccine est ille, qui urbem? quem senatus? [11] nosti cætera. Cùm venissem ad Amanum, qui mons mihi cum Bibulo [12] communis est, divisus [13] aquarum divortiis : [14] Cassius noster, quod mihi magnæ voluptati fuit, feliciter ab Antiochia hostem rejecerat. Bibulus provinciam acceperat : intereà cum meis copiis omnibus vexavi Amanienses, hostes sempiternos: multi occisi, capti : reliqui dissipati : castella munita, improviso adventu capta, & incensa. Ita

NOTÆ.

2 *Tantæ gratulationis*] Idest, tanta gratulatione digna, adeoque mihi perscribenda, ut tibi gratularer.

3 *De te*] Quia, quod sperabam Ædilis factus es.

4 *De Hillo*] Cœlius de Hirro competitore suo loquens, ita scripserat epist. 4. lib 8. *Spero te celeriter auditurum & de nobis quod sperasti, & de illo quod vix sperare ausus es*. Quibus verbis Cicero respondens, eadem penè repetit; & quia scripserat Cœlius *de illo* facetè & salsè, aspirationem Cicero addidit, ut Hirri nomen more balborum, qui *r* literam exprimere non possunt, enunciaret : scripsit ergo *de Hillo*; deinde subjunxit, *balbus enim sum*. In sequentibus autem, cùm *r* literam expeditè proferat, *balbi*, inquit, *non sumus*. Hæc Manutius.

5 *Quod non putabam*] Ædilitatis repulsam passurum.

6 *Quæ me lætitia*) Quia te Ædilem fecerunt.

7 *Ut optasti*] Optabat Cœlius, ut triumphandi materiam in Cilicia Tullius inveniret.

8 *Parthos times*] Numero potiores; dicam igitur quomodo res se habuerit. Ad Parthos quod attinet, consule indicem historicum.

9 *Ad Amanum*] Tauri montis pars est, ab Orientali Ciliciæ, parte, quam claudit, ad Euphratem excurrens; hodie *Montenegro* appellari creditur, hic ad mare Issicum fauces efficit, quas Amani portas, seu Pylas vocant.

10 *Multum est enim*] Multus est enim hominum sermo exclamantium : hiccine est ille Cicero, qui urbem servavit? quem Senatus parentem patriæ appellavit.

11 *Nosti cætera*] Quæ mihi ob res in Consulatu præclarè gestas, decreta sunt.

12 *Communis est*] Pars enim Amani montis in Syria est Bibuli provincia, pars in Cilicia provincia Ciceronis.

13 *Aquarum divortiis*. Fit aquarum divortium, cùm aquæ dividuntur.

14 *Cassius*] Quæstor M. Crassi in Syria fuerat; quo cæso exercitus reliquias Antiochiam adduxerat, unde hostes repulit. Cicero Phil. 11. de Cassio : *Magnas ille res gessit ante Bibuli adventum, cùm Parthorum nobilissimo duces, maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit*.

[15] victoria justa Imperator appellatus [16] apud Issum : quo in loco sæpè, ut ex te audivi, [17] Clitarchus tibi narravit, Darium ab Alexandro esse superatum : abduxi exercitum ad [18] infestissimam Ciliciæ partem : ibi quintum & vigesimum jam diem aggeribus, [19] vineis, turribus oppugnabam oppidum munitissimum Pindenissum, tantis opibus, tantoque negotio, ut mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi [20] nomen oppidi : quod si, ut spero, cepero : tum verò litteras publicè mittam. Hæc ad te in præsenti scripsi, ut speres te assequi id [21] quod optasti. Sed, ut redeam ad Parthos : hæc æstas habuit hunc exitum satis felicem : ea quæ sequitur, magno est in timore : quare, mi Rufe, vigila, primùm ut mihi succedatur : sin id erit, ut scribis, &, ut ego arbitror, [22] spissiùs : illud, quod facile est, ne quid mihi temporis prorogetur. De Republica ex tuis litteris, ut anteà tibi scripsi, cùm præsentia, tum etiam futura magis expecto : quare, ut ad me omnia quamdiligentissimè perscribas, te vehementer rogo. Vale.

N O T Æ.

15 *Victoria justa*] Quæ satis est ad obtinendum nomen Imperatoris : qui enim certum numerum hostium occidisset, is ab exercitu Imperator appellabatur, & in epistolis inscribebat, *Imperator*.

16 *Apud Issum*] Issus urbs est Syriam inter & Ciliciam ab Isso, vicinus ille maris Mediterranei sinus, Issicus vocatus.

17 *Clitarchus*] Alexandri Historicus, ejusdemque in expeditione Persica comes.

18 *Infestissimam*] Latrociniis.

19 *Vineis*] Instrumentum bellicum, quo tecti milites ad mœnia subibant.

20 *Nisi nomen oppidi*] Jocosè dictum: nihil mihi deest ad summam gloriam, nisi ut ab illo oppido capto nominer Pindenissanus, ut à devicta Africa Scipio vocatus est Africanus.

21 *Quod optasti*] Ut negotii tantum haberem, quantum sufficeret triumpho.

22 *Spissiùs*] Idest, tardiùs, ut in Bruto, *spissè atque vix ad Antonium pervenimus*.

E P I S T O L A XI.

Miro se teneri urbis desiderio scribit, se dedisse operam ut Pantheræ quas Ædilis Cœlius petierat, conquirerentur. Postremò litteras ab eodem de Reipublicæ statu postulat. Lucio Æmilio Paulo, & Cajo Claudio Marcello Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

Cicero Imper. s. D. Cœlio Ædili Cur.

PUTARES ne unquam accidere posse, ut mihi verba deessent, neque solùm ista vestra [1] oratoria, sed hæc etiam levia [2] nostratia? Desunt autem propter hanc causam, quòd mirificè sum sollicitus quidnam de provinciis [3] decernatur. Mirum me desiderium tenet urbis, in-

N O T Æ.

1 *Oratoria*] Cœlius inter Oratores locum habuit : Oratores autem non nisi verbis elegantibus & exquisitis utuntur.

2 *Nostratia*] Quæ vulgò & sine delectu usurpamus.

3 *Decernatur*] Timebat ne Cilicia im-

credibile meorum, atque in primis tui, satietas autem provinciæ: vel quia [4] videmur eam famam consecuti, ut non tam accessio quærenda, quàm fortuna metuenda sit: vel quia totum negotium non est dignum viribus nostris, qui majora in Republica onera sustinere & possimus, & soleamus: vel quia [5] belli magni timor impendet, quod videmur effugere, si ad constitutam diem decedemus. [6] De Pantheris per eos, qui venari solent, agitur mandato meo diligenter, sed mira paucitas est, & eas quæ sunt, valdè ajunt queri, quòd [7] nihil cuiquam insidiarum in mea provincia, nisi sibi, fiat. Itaque constituisse dicuntur in [8] Cariam ex nostra provincia decedere, sed tamen sedulò fit, & in primis à [9] Patischo: quidquid erit, tibi erit, sed quid planè esset, nesciebamus. Mihi mehercule magnæ [10] curæ est Ædilitas tua, ipsa dies me admonebat, scripsi enim hæc [11] ipsis Megalensibus. Tu velim ad me de omni Reipublicæ statu quamdiligentissimè perscribas, ea enim certissima putabo quæ ex te cognovero. Vale.

N o t æ.

perium sibi prorogaretur.

4 *Videmur*] Ne si tardiùs decedam ex provincia, plus famæ detrahatur, quàm accedat.

5 *Belli*] Parthici.

6 *De Pantheris*] Quas petierat Cœlius pro ludis quos populo Romano daturus erat.

7 *Quod nihil*] Jocus: commendat æquitatem suam: significat enim nullas, se Proconsule, compilationes in Cilicia factas.

8 *Cariam*] Regio est minoris Asiæ, Lyciam inter & Ioniam. Urbs primaria fuit Halicarnassus, in qua Mausolus regnavit.

9 *Patischo*] Venatore, quem Cœlius ipse noverat.

10 *Curæ est*] Unde intelligas de Pantheris sedulò fieri.

11 *Ipsis Megalensibus*] Tempore, quo Ædiles Megalenses, ludos instituunt; quare Megalensium ludorum tempus, quod in mensem Aprilem cadit, me admonet ut de Pantheris cogitem, & de ludis, quos mense Septembri populo Romano daturus es. Megalenses autem ludi in honorem magnæ Deæ celebrabantur: sic dicti sunt à Megalesio templo, propè Pessinuntem in Phrygia; unde ejus simulacrum Romam advectum est.

EPISTOLA XII.

Petit à Cœlio litteras de rebus urbanis; eumque hortatur, ut in urbe malit, quàm in provincia vivere. Eodem anno.

Cicero Imp. s. d. Cœlio Ædili Cur.

Sollicitus equidem eram de rebus urbanis: ita tumultuosæ [1] conciones, [2] ita molestæ quinquatrus afferebantur: nam [3] citeriora nondum

N o t æ.

1 *Conciones*] Tribunorum plebis, qui Cæsaris causam in Gallia agentis, cum tumultu Romæ defendebant.

2 *Ita molestæ*] Ita turbulentæ dicuntur fuisse quinquatrus festi Minervæ, sic dicti à numero quinque dierum, quibus celebrabantur. Ovidius lib. 3. Fastor.

Una dies media est, & fiunt sacra Minervæ.

Nomina quæ à junctis quinque diebus habent.

3 *Citeriora*] Idest, quæ Romæ post quinquatrus peracta sunt.

4 Malta

audiebamus: sed tamen nihil me magis sollicitabat, quàm in his molestiis non me, si qua ridenda essent, ridere tecum: sunt enim [4] multa, sed ea non audeo scribere: illud molestè fero, nihil me adhuc his de rebus habere tuarum litterarum. Quare, etsi cùm tu hæc leges, ego jam annuum munus confecero: tamen obviæ mihi velim sint litteræ tuæ, quæ me erudiant de omni Republica, ne hospes planè veniam: hoc melius quàm tu facere nemo potest. [5] Diogenes tuus, homo modestus, à me cum Philone [6] Pessinunte discessit: iter habebant ad [7] Dejotarum regem: quamquam omnia nec benigna, [8] nec copiosa cognorant. Urbem, mi Rufe, cole, & in ista luce vive: omnis enim peregrinatio (quod ego [9] ab adolescentia judicavi) obscura, & sordida est iis, quorum industria Romæ potest illustris esse. Quod cùm probè scirem, utinam in sententia permansissem: cum una mehercule ambulatiuncula, atque uno sermone nostro omnes fructus provinciæ non confero. Spero me integritatis laudem consecutum: [10] non erat minor ex contemnenda, quàm ex conservata provincia: [11] spes triumphi, inquis? satis gloriosè triumpharem, si non essem tamdiù quidem in desiderio rerum mihi charissimarum: sed, ut spero, propediem te videbo: tu mihi obviam mitte epistolas te dignas. Vale.

NOTÆ.

4 *Multa*] Quæ ridere possimus, significat nonnullorum ineptias, quas ex amicorum litteris cognoverat.

5 *Diogenes*]. Amicus tuus cum Philone liberto tuo.

6 *Pessinunte*] Urbs est Phrygiæ, templo Cybeles inclyta, cui ἀπὸ τοῦ πεσεῖν nomen inditum est, quòd illius Deæ simulacrum è cœlo lapsum divinis hic honoribus coli cœptum sit.

7 *Dejotarum*]. Ita vulgatæ lectiones, quibus veteres libros omnes manuscriptos repugnare ait Manutius, legendumque censet, *Adiatorigem*, quem Comanorum Regem hoc tempore fuisse docet Strabo.

8 *Nec copiosa*]. Apud Regem ad quem profecti sunt: benignitas ad voluntatem juvandi pertinet, copia ad facultatem: utrumque autem Regi defuisse significat.

9 *Ab adolescentia*] Maximè cùm Quæsturam in Sicilia gessit: tum enim cognovit obscuros esse Magistratus, qui in Provincia gererentur.

10. *Non erat minor*] Laudem integritatis adeptus sum in provincia, quæ ne minimum quidem in me sumptum fecit: sed in recusanda provincia, eamdem integritatis & abstinentiæ laudem essem consecutus, cùm intellexissent omnes me lucri studio non trahi.

11 *Spes triumphi*] Objectio Cœlii: Si non administrasses provinciam, quæ spes triumphi fuisset?

EPISTOLA XIII.

Respondet Epistolæ nonæ libri octavi. Eodem anno.

Cicero Imp. s. d. Cœlio Ædili Cur.

RARAS tuas quidem, (fortasse enim non perferuntur) sed suaves accipio litteras: vel quas proximè acceperam, quàm prudentes, quàm multi & officii, & consilii. Etsi omnia sic constitueram mihi agenda, ut tu admonebas: tamen confirmantur nostra consilia, cùm sentimus prudentibus, fideliterque suadentibus idem videri. Ego Appium (ut sæpè tecum

locutus sum) valde diligo : meque ab eo diligi statim cœptum esse, ut [1] simultatem deposuimus, sensi : nam & honorificus in me consul fuit, & suavis amicus, & studiosus studiorum etiam meorum. Mea verò officia ei non defuisse, tutè es testis : [2] quoniam κωμικὸς μάρτυς, ut opinor, accidit Phania : & mehercule etiam pluris eum feci, quòd te amari ab eo sensi : jam me [3] Pompeji totum esse scis : Brutum à me amari intelligis. Quid est causæ, cur mihi non sit in optatis, complecti [4] hominem florentem ætate, opibus, honoribus, ingenio, liberis, propinquis, affinibus, amicis ? [5] collegam meum præsertim, & in ipsa [6] collegii laude, & scientia studiosum mei ? Hæc eò pluribus scripsi, quòd mihi significabant tuæ litteræ subdubitare, qua essem erga illum voluntate : credo te audisse aliquid : falsum est, mihi crede, si quid audisti. [7] Genus institutorum, & rationum mearum dissimilitudinem nonnullam habet cum illius administratione provinciæ : ex eo quidam suspicati fortasse sunt [8] animorum contentione, non opinionum dissensione me ab eo discrepare : nihil autem feci unquam, neque dixi, quod contra illius existimationem esse vellem. [9] Post hoc negotium autem, & temeritatem nostri Dolabellæ, deprecatorem me pro illius periculo præbeo. [10] Erat in eadem epistola veternus civitatis : gaudebam sanè, & congelasse nostrum [11] amicum lætabar otio. Extrema pagella pupugit me tuo [12] chirographo. [13] Quid ais ? Cæsarem nunc defendit Curio ? quis hoc putaret [14] præter me ? nam, ita [15] vivam, putavi. Dii immortales, [16] quàm ego risum nostrum desidero. Mihi erat in animo, quoniam [17] jurisdictionem confe-

NOTÆ.

1 *Simultatem*] Simultas erat inter Appium, & Ciceronem, propter Clodium fratrem Appii, eumdemque Ciceronis inimicum ; sed simultatem hanc, authore Pompejo, deposuerunt.

2 *Quoniam*] Indicat Phaniam libertum Appii conciliatorem fuisse amicitiæ inter Appium & Ciceronem : commeabat enim ab uno ad alterum ; vocat comicum testem, quia testes qui superveniunt in comœdiis, patefacta rei veritate, turbas vulgò sedant.

3 *Pompeji*] Pompejum hìc nominatim appellat, quia socer erat Appii filiæ. Item posteà Brutum qui gener Appii.

4 *Hominem*] Appium.

5 *Collegam*] In Auguratu.

6 *Collegii laude*] Ob libros quos de jure augurali scriptos misit ad Ciceronem.

7 *Genus institutorum*] Ratio quam in administranda Cilicia sequor, non nihil dissimilis est administrationi Appii, cui successi.

8 *Animorum contentione*] Odio & invidia in Appium.

9 *Post hoc negotium*] Post illam dissimilitudinem in administratione provinciæ, cùm ausus esset Dolabella accusare Appium de ambitu, deprecator accessi pro Appii periculo.

10 *Erat in eadem epistola*] Quam scripsisti, nona est libri octavi, ubi hæc sunt : *Nisi ego cum Tabernariis & Aquariis pugnarem, veternus civitatem occupasset.*

11 *Amicum*] Curionem, quem novi turbulentum, nihil in Republica turbarum excitare. Verba Cœlii in eadem epistola 9. hæc sunt : *Curioni nostro Tribunatus conglaciat* :

12 *Chirographo*] Id est, ob eas res quas ipse manu tua scripsisti, cùm Librarii manu in reliqua epistola usus esses.

13 *Quid ais ?*] In extrema illa pagella.

14 *Præter me*] Qui hominem novi.

15 *Ita vivam*] Juramenti genus.

16 *Quàm ego risum*] Quàm ego cupio ridere de rebus illis.

17 *Jurisdictionem*] Forum egerat Laodiceæ omnium diœcesium, præter Ciliciæ ; quare adjungit se eò iturum, ut reliquam

ceram, civitates [18] locupletaram, publicanis etiam [19] superioris lustri reliqua sine sociorum ulla querela conservaram: privatis, summis, infimis fueram jucundus, proficisci in Ciliciam Nonis Maji: &, cùm primùm [20] æstiva attigissem, [21] militaremque rem collocassem, decedere ex S. C. Cupio te Ædilem videre: miroque desiderio me urbs afficit, & omnes mei, tuque in primis. Vale.

N O T Æ.

jurisdictionem conficiat. Ita Manutius.

18 *Locupletaram*] Hic locus explicatur verbis ipsis Ciceronis, epist. 2. lib. 6. ad Atticum: *Mira erant in civitatibus ipsorum furta Græcorum, quæ Magistratus sui fecerant, quæsivi ipse de iis qui annis decem proximis magistratum gesserant. Apertè fatebantur; itaque sine ulla ignominia suis humeris pecunias populi retulerunt.*

19 *Superioris lustri*] Provinciales homines vectigalia publicanis debebant superioris etiam lustri, quæ ut libenter solverent, Ciceronis opera & authoritate factum est. Ita Manutius epistola eadem ad Atticum: *Populi nullo gemitu, Publicanis, quibus hoc ipso lustro nihil solverant, etiam superioris lustri reddiderunt; itaque Publicanis in oculis sumus.* Græcorum autem Olympiadi respondebat lustrum Latinorum, quod quinto quoque anno ineunte absolvebatur; quo tempore novi creabantur Censores. Lustrum, inquit Varro, tempus quinquennale dicitur à luendo, hoc est solvendo; quòd quinto quoque anno instituereturcensus seu æstimatio bonorum cujusque, secundùm quam tributa pendebantur: lustrorum initium Servio Tullio regi, uno Scriptorum consensu, defertur.

20 *Æstiva*] Locus quo æstatis tempore adducuntur milites.

21 *Militaremque*] Præsidium contra Parthos.

E P I S T O L A XIV.

Fabium Cælio commendat. Eodem anno.

Cicero Imp. s. d. Cœlio Ædili Cur.

MARCO Fabio, viro optimo, & homine doctissimo, familiarissimè utor, mirificèque eum diligo, cùm propter summum ejus ingenium, summamque doctrinam, tum propter singularem modestiam: ejus negotium sic velim suscipias, ut si esset res mea. Novi ergo vos [1] magnos patronos hominem occidat oportet, qui vestra opera uti velit: sed in hoc homine nullam accipio excusationem: omnia relinques, si me amabis, cùm tua opera Fabius uti volet. Ego res Romanas vehementer expecto & desidero: in primisque quid agas, scire cupio: nam jam diù propter hyemis magnitudinem nihil novi ad nos afferebatur. Vale.

N O T A.

1 *Magnos patronos*] Qui soletis causas nullas, nisi graves, recipere, quales sunt eorum qui hominem occiderunt.

EPISTOLA XV.

Respondet epistolis undecimæ, duodecimæ, & septimæ decimæ libri octavi. Eodem anno.

Cicero Imp. s. d. Cœlio Ædili Cur.

NON potuit accuratiùs agi, neque prudentiùs, quàm actum est à te cum Curione [1] de supplicatione: & mehercule confecta res est ex mea sententia, cùm celeritate, tum quòd [2] is qui erat iratus, [3] competitor tuus, & [4] idem meus, assensus est [5] ei, qui ornavit res nostras divinis laudibus. Quare scito me sperare ea quæ [6] sequuntur: ad quæ tu te para. [7] Dolabellam à te gaudeo primum laudari, deindè etiam amari: nam ea quæ speras Tulliæ meæ prudentia [8] temperari posse, scio, [9] cui epistolæ tuæ respondeant: [10] quid si meam legas, quam ego tum ex tuis litteris misi ad Appium? sed quid agas? [11] sic vivitur: quod actum est, dii approbent: spero fore jucundum generum nobis: multùm in eo tua nos humanitas adjuvabit. [12] Resp.

NOTÆ.

1 *De supplicatione*] Mihi decreta, confectaque; supplicatio dicebatur, cùm P.R. in Deorum templa, de victoria parta gratias acturus veniebat. Mos erat ut provinciarum Rectores, postquam ab exercitu Imperatores fuerant appellati, lictores haberent laureatos, laureatasque ad Senatum litteras de re bene gesta mitterent, quibus Imperatoris nomen ac supplicationes impetrarent à Senatu; cùm autem primis temporibus in unum alterumve diem ægrè supplicatio decerneretur, eo demum progressa res est, ut supplicationes etiam in quinquaginta decretæ sint, Camillo Vejis captis in quatriduum, quot dierum, nullo antè bello concesserant: Cnejo Pompejo, Mithridatico bello confecto, duodecim: Cæsari, bello Gallico, primùm quindecim, post viginti: Hirtio, Pansæ, & Octaviano, Mutina liberata, quinquaginta dierum decretæ sunt; qua quidem in re tum Imperatoris qui victoriam retulerat, tum ipsius victoriæ ratio habebatur.

2 *Is*] Hirrus.

3 *Competitor tuus*] In Ædilitate.

4 *Et idem meus*] In auguratu & utrimque victus est.

5 *Ei*] M. Catoni, qui licèt Ciceroni supplicationem non decreverat, res tamen ab eo in provincia bene gestas, publicè celebrarat. Extat ea de re Catonis ad Ciceronem epistola lib. 15.

6 *Quæ sequuntur*] Triumphum, quem plerique, post supplicationem, obtinebant.

7 *Dolabellam*] Qui eo tempore Tulliæ nupsit. Vide indicem historicum.

8 *Temperari posse*] Nonnulla Dolabellæ vitia, filiæ meæ prudentia corrigi posse.

9 *Cui epistolæ tuæ*] Ei scilicet qua scripseras de temeritate Dolabellæ, qui Appium de ambitu accusare erat ausus: postrema autem epistola ais fore moderatiorem Dolabellam prudentia Tulliæ meæ.

10 *Quid si meam*] Quid si epistolam legas quam ego de eodem Dolabella scripsi ad Appium, excerptam ex tuis litteris: significat epist. 10. lib. 3. in qua sic loquitur de Dolabella: *cujus sermo stultus & puerilis erat, jam antea ad me à M. Cœlio familiari nostro perscriptus.*

11 *Sic vivitur*] Hæc est humanæ vitæ consuetudo, ut multa nobis nec opinantibus eveniant: absente autem Cicerone, nec opinante, hæ nuptiæ factæ sunt, vel saltem sic esse factas simulat.

12 *Resp.*] Quam Tribuni plebis perturbant, in primisque Curio, qui Cæsaris causam contra optimates acriter tuebatur.

me valdè sollicitat faveo Curioni: Cæsarem [13] honestum esse cupio : pro Pompejo emori possum : sed tamen [14] ipsa Republica nihil mihi est charius : * in qua tu, non [15] valdè te jactas : [16] districtus enim mihi videris esse, quòd & bonus civis & bonus amicus es. Ego de provincia decedens, Quæstorem [17] Cœlium præposui provinciæ. Puerum, inquis? at Quæstorem, at nobilem adolescentem, at [18] omnium ferè exemplo : neque erat superiore honore usus, quem præficerem. [19] Pontinius multo antè discesserat : à [20] Q. fratre impetrari non poterat : quem tamen si reliquissem, dicerent iniqui, non me planè post annum, ut Senatus voluisset, ex provincia decessisse, quoniam alterum me reliquissem : fortasse & illud adderent, Senatum eos voluisse provinciis præesse, qui anteà non præfuissent : fratrem meum triennium Asiæ præfuisse. Denique nunc sollicitus non sum : si fratrem reliquissem, omnia timerem : postremò, non tam mea sponte, quàm potentissimorum [21] duorum exemplo, qui omnes Cassios, Antoniosque complexi sunt, hominem adolescentem non tam allicere volui, quàm [22] alienare nolui : hoc tu meum consilium laudes necesse est : mutari enim non potest. [23] De Ocella parum planè ad me scripseras, & in [24] actis non erat. Tuæ res gestæ ita notæ sunt, ut trans montem [25] Taurum, etiam [26] de Matrinio sit auditum. Ego, nisi quid me [27] Etesiæ morabuntur, celeriter (ut spero) vos videbo. Vale.

INTERPRETATIO.

* *de qua tu non valdè laboras.*

NOTÆ.

13 *Honestum esse*] Honorificè tractari.

14 *Ipsa Rep*] Quam tres illi, Curio, Cæsar, Pompejus perturbant.

15 *Non valdè*] Quia neque Rempublicam, neque Cæsarem defendebat : posteà ad Cæsarem transiit.

16 *Districtus*] Incertus enim videris esse, quòd ut bonus civis favere optimatibus velles, ut bonus amicus, Curioni, Cæsari, Pompejo.

17 *Cœlium*] Cajum Cœlium, ad quem scripta est ultima epistola hujus libri.

18 *Omnium exemplo*] Qui decedentes è provincia Quæstorem præponere solebant.

19 *Pontinius*] Dignitate superior, Præturam enim gesserat, & de Allobrogibus triumphaverat.

20 *A Quinto*] Qui tum erat M. Ciceronis legatus : ab eo impetrari non poterat, ut, me decernente, provinciam administraret.

21 *Duorum*] Pompeji & Cæsaris : Pompejus sine sorte delegit Q. Cassium, Cæsar Antonium, & sic illustres familias sibi conciliarunt. Vide epist. 6. lib. 6. ad Atticum.

22 *Alienare*] Alienassem, si quem alium præposuissem provinciæ.

23 *De Ocella*] De servio Ocella bis in adulterio deprehenso parùm planè ad me scripseras; noluit scilicet Cœlius, ubi deprehensus esset, indicare.

24 *In actis*] Quibus urbanæ res perscribuntur.

25 *Taurum*] Maximus est totius Asiæ mons, quam perpetuo jugo ab occasu in ortum divisit.

26 *De Matrinio*] Erat Scriba Ædilitius, qui cum videtur Cœlius aliqua de re contendisse.

27 *Etesiæ*] Quot annis flare incipiunt circa tempus Caniculæ, desinuntque post quadraginta dies, dicti sunt E'τήσιαι, idest annui.

EPISTOLA XVI.

Respondet epistolæ quæ est decima sexta lib. 8. qua Cœlius eum rogabat, ut belli civilis tempore in oppidum aliquod bello vacuum secederet, neque Pompejum sequeretur. Cajo Claudio Marcello, & Lucio Cornelio Lentulo Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quarto, & belli civilis primo.

Cicero Imp. s. d. Cœlio Ædili Cur.

MAGNO dolore me affecissent tuæ litteræ, nisi jam & ratio ipsa depulisset omnes molestias, & diuturna desperatione rerum [a] obduruisset animus ad dolorem novum: sed tamen, quare acciderit, ut ex meis [1] superioribus litteris id [2] suspicarere, quod scribis, nescio: [3] quid enim fuit in illis, præter querelam temporum, quæ non animum meum magis sollicitum haberent, quàm tuum? nam non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre. Illud miror, adduci potuisse te, qui me penitus nosse deberes, ut me existimares aut tam improvidum, qui [4] ab excitata fortuna ad inclinatam, & propè jacentem desciscerem: aut tam inconstantem, ut collectam gratiam [5] florentissimi hominis effunderem, [6] à meque ipse deficerem, & quod initio, semperque fugi, civili bello interessem. Quod est igitur meum triste [7] consilium? ut discederem fortasse in aliquas solitudines: [8] nosti enim non modò stomachi mei, cujus tu similem quondam habebas, sed etiam oculorum in hominum [9] insolentium indignitate fastidium. Accedit etiam [10] molesta hæc pompa lictorum meorum, no-

INTERPRETATIO.

[a] *nisi diuturna desperatio rerum, doloris novi sensum ademisset.*

NOTÆ.

1 *Superioribus*] Hæ litteræ non extant;

2 *Id suspicarere*] Ut bello civili implicarer, meque cum Pompejo conjungerem.

3 *Quid enim*] Unum enim illud ex meis litteris potuisti colligere, iniquitatem scilicet temporum, & cladem Reipublicæ me conqueri, quæ certè non magis mentem meam sollicitant, quàm tuam.

4 *Ab excitata fortuna*] Ab excitata & florente Cæsaris fortuna ad inclinatam Pompeji, qui relicta Italia, fugit in Græciam.

5 *Florentissimi hominis*] Cæsaris, jam fortuna sic prosperè functi; ut totam Italiam, pulso Pompejo, obtineret.

6 *A meque ipse deficerem*] Qui civile bellum odio semper habuerim.

7 *Consilium*] Quod litteris meis expressi, an adhærendi, ut tu suspicatus es Pompejo: nequaquam, sed ab urbe discedendi.

8 *Nosti enim*] Nosti enim, non modò ut stomachus meus, sed vel oculi mei fastidiant certos homines, idest Cæsarianos.

9 *Insolentium*] Cæsariani fuga Pompeji evaserant ferociores, & optimatibus insultabant: addit autem, similem Cœlio fuisse quondam stomachum, idest animum, quando Rempublicam contra improbos tuebatur.

10 *Molesta*] Præterea studium solitudinis me tenet: alioquin enim latere non possum, sed quocumque pergo, præeunt lictores tamquam Imperatori appellato ab

menque imperii, quo appellor : eo si onere carerem, [b] quamvis parvis Italiæ latebris contentus essem : sed incurrit hæc nostra laurus non solùm in oculos, sed jam etiam in [11] voculas malevolorum : quod cùm ita esset, nihil tamen unquam de [12] profectione, nisi [13] vobis approbantibus, cogitavi. Sed mea prædiola tibi nota sunt : in his mihi necesse est esse, ne amicis molestus sim. Quòd autem [c] in maritimis facillimè sum, moveo nonnullis suspicionem, velle me [14] navigare : quod tamen fortasse non nollem, si possem ad otium : [d] nam ad bellum quidem, quì convenit? præsertim [15] contra eum, cui spero me satisfecisse : [16] ab eo, cui tamen satisfieri nullo modo potest. Deindè sententiam meam tu facillimè perspicere potuisti jam ab illo tempore, cùm in Cumanum mihi [17] obviam venisti : non enim te celavi : sed nonne tum providisti, quàm abhorrerem ab urbe relinquenda? [18] quod cùm audissem, nonne tibi affirmavi, quidvis me potiùs perpessurum, quàm ex Italia ad bellum civile exiturum? quid ergo accidit, cur consilium mutarem? nonne omnia potiùs, ut in sententia permanerem? credas hoc mihi velim, quod puto te existimare, ex his miseriis nihil aliud me quærere, nisi ut homines aliquando intelligant, me nihil maluisse, quàm pacem : ea desperata, nihil tam fugisse, quàm arma civilia : hujus me constantiæ puto fore, ut numquam pœniteat : etenim memini in hoc genere gloriari solitum esse familiarem nostrum Q. Hortensium, quòd numquam [19] bello civili interfuisset : hoc nostra laus erit illustrior, quòd illi tribuebatur ignaviæ : de nobis id existimari posse [20] non arbitror. Nec me ista [21] terrent, quæ mihi à te ad timorem fidissimè, atque amantissimè proponuntur. Nulla est enim acerbitas, quæ non omnibus, hac orbis terrarum perturbatione, impendere videatur : quam quidem ego à Republica meis privatis, & domesti-

INTERPRETATIO.

[b] *quantumvis* [c] *in maritimis locis libenter sum :* [d] *neque enim convenit me bello interesse, qui semper pacem amavi.*

NOTÆ.

exercitu, ob rem bene gestam contra Parthos.

11 *In voculas*] Qui pompam lictorum, ac laureatos fasces mihi præire vident, contumeliosè multa dicunt; quasi pulso Pompejo, quem sequutus sum, tamen cogitarem triumphare.

12 *De profectione*] In Græciam, quò jam se receperat Pompejus.

13 *Vobis*] Te & meis.

14 *Navigare*] Ad Pompejum.

15 *Contra eum*] Cæsarem, cui spero me satisfecisse, quòd huc usque Pompejum non sim secutus.

16 *Ab eo*] Pompejo, quem si nunc sequar, nihilominus illi non faciam satis : diutius enim me cunctatum queretur : istuc *ab eo* referendum ad superius verbum *navigare*, hac sententia; quì possum navigare ad bellum à Pompejo contra Cæsarem, idest, stando à Pompejo contra Cæsarem?

17 *Obviam*] E' Cilicia redeunti.

18 *Quod cùm audissem*] Pompejum, relicta urbe, in Græciam profugisse.

19 *Civili bello*] Syllæ & Marii temporibus gesto.

20 *Non arbitror*] Quid ni arbitraretur? fortè ob Catilinæ conjurationem extinctam.

21 *Terrent*] Quæ scripsisti, ut Pompejanas mihi partes dissuadeas. Cœlil.

cis incommodis libentissimè, [22] vel istis ipsis quæ tu me mones ut caveam, [e] redemissem. Filio meo, quem tibi charum esse gaudeo, si erit ulla Respublica, satis amplum patrimonium relinquam memoriam nominis mei: sin autem nulla erit, nihil accidet ei separatim à reliquis civibus. Nam, quod rogas, ut respiciam [23] generum meum, adolescentem optimum, mihique carissimum: an dubitas, cùm scias, quanti cùm illum, tum verò Tulliam meam faciam, quin ea me cura vehementissimè sollicitet? & eò, quòd in communibus miseriis hac tantùm oblectabar [f] speculà, Dolabellam meum, vel potiùs nostrum, fore ab [24] iis molestiis, quas liberalitate sua contraxerat, liberum: [g] velim quæras, quos ille dies sustinuerit, in urbe dum fuit, quàm [25] acerbos sibi, quàm mihi ipsi socero non honestos. [26] Itaque neque ego hunc [27] Hispaniensem casum expecto, de quo mihi exploratum est [28] ita esse, ut tu scribis: nec quidquam astutè cogito: si quando erit civitas, erit profectò nobis locus: sin autem non erit, in easdem solitudines tu ipse, ut arbitror, venies, in quibus nos consedisse audies. Sed ego fortasse [h] vaticinor, & hæc omnia meliores habebunt exitus: recordor enim [29] desperationes eorum, qui senes erant adolescente me: eos ego fortasse nunc imitor, & utor ætatis vitio: velim ita sit: [i] sed tamen, togam [30] prætextam texi. [31] Oppio, puto te audisse: [k] nam Curtius noster [32] dibaphum cogitat: [l] sed

INTERPRETATIO.

[e] à Republica in me transtulissem: *[f] exigua spe:* *[g] cogita obsecro:* *[h] hallucinor.* *[i] sed tamen Oppium in Ædilitate obtinenda juvi.* *[k] Curtius noster amicus Auguratum desiderat.* *[l] sed Hortensius*, cujus locum occupare debet, *nondum mortuus est*.

NOTÆ.

verba hæc sunt: *Si existimes eamdem rationem fore Cæsari in dimittendis adversariis & conditionibus ferendis, erras; nihil nisi atrox, & sævum cogitat, atque etiam loquitur.*

22 *Vel istis ipsis*] Periculis, incommodis, quæ mones ut caveam. Sic autem Cœlius eum monuerat. *Cogita ne te tuosque omnes funditùs evertas, &c.*

23 *Generum*] Dolabellam.

24 *Ab iis molestiis*] Ab ære alieno, quod liberalitate sua, & incommodis sumptibus contraxerat: victore enim Cæsare, constabat neminem fore qui Dolabellam Cæsaris familiarem de creditis pecuniis appellare auderet.

25 *Quàm acerbos*] Ob æris alieni magnitudinem.

26 *Itaque*] Hoc referendum existimo ad ea quæ dixit, non se terreri iis periculis quæ cavenda dixerat Cœlius; quare, inquit, neque expecto exitum belli Hispaniensis, ut consilium manendi, vel discedendi ex urbe capiam, id quod astuti hominis esset.

27 *Hispaniensem casum*] Exitum belli quod in Hispania Cæsar adversus Petrejum & Afranium, Pompeji legatos, gerebat anno belli civilis primo.

28 *Ita esse*] Hispania scilicet potiturum Cæsarem.

29 *Desperationes*] Syllanis temporibus desperabant salvam fore Rempublicam, quæ tamen in pristinum statum restituta est.

30 *Prætextam*] Ædilitatis togam primam, & hic pro ipsa Ædilitate sumitur.

31 *Oppio*] Amico Cæsaris.

32 *Dibaphum*] Idest purpuram bis tinctam, qua Augures utebantur.

33 *Infectior*

eum [33] insectormoratur. Hæc adsperſi, ut ſcires, me tamen [34] in ſtomacho ſolere ridere. De Dolabella quod ſcripſi, ſuadeo videas, tamquam ſi res tua agatur. Extremum illud erit: nos nihil turbulenter, nihil temerè faciemus: te tamen oramus, [35] quibuſcumque erimus in terris, ut nos, liberoſque noſtros ita tueare, ut amicitia noſtra, & tua fides poſtulabit. Vale.

N O T Æ.

33 *Inſector*] Ideſt Hortenſius Orator & Augur, qui tingere debebat veſtem Curtii, ideſt, morte ſua locum inter Augures Curtio relinquere; animam autem tunc agebat Hortenſius.

34 *In ſtomacho*] Vel cùm iratus ſum.

35 *Quibuſcumque in terris*] Sive in ſolitudinem diſcedam, ſive proficiſcar ad Pompejum.

EPISTOLA XVII.

Reſpondet binis litteris Cneji Salluſtii, qui Bibuli in Syria Proconſulis Quæſtor erat. Lucio Æmilio Paulo, & C. Claudio Marcello Coſſ. anno urbis conditæ ſeptingenteſimo tertio.

Cicero Imp. s. d. [1] Cnejo Salluſtio [2] Procoſ.

LITTERAS à te mihi [a] ſtator tuus reddidit [3] Tarſi ad XVI. Kal. Sext. his ego ordine, ut videris velle, reſpondebo. De ſucceſſore meo nihil audivi: nec [4] quemquam fore arbitror: [b] quin ad diem decedam, nulla cauſa eſt, præſertim ſublato metu Parthico: commoraturum me nuſquam ſanè arbitror: [5] Rhodum, [6] Ciceronum cauſa puerorum, acceſſurum puto: neque id tamen certum eſt: ad urbem velim quamprimùm venire: ſed tamen iter meum Reipublicæ & rerum urbanarum ratio gubernabit. [7] Succeſſor tuus

INTERPRETATIO.

[a] *apparitor*. [b] *nihil impedit quominus diſcedam* ex provincia *ſtato tempore*.

N O T Æ.

1 *Cnejo Salluſtio*] Sic legendum ut patet ex litteris ad Atticum; non *Caninio*. Conſule indicem hiſtoricum.

2 *Procoſ.*] Proconſul quoque appellatur Sextius, epiſt. 6. lib. 5. qui tamen Quæſtor cum Antonio Proconſule in Macedoniam profectus eſt, quare mendum in utrumque locum irrepſiſſe facilè crediderim, legendumque *Proquæſtori*.

3 *Tarſi*] Urbs Ciliciæ caput, multiplici nomine illuſtris, ſed eo maximè quòd Paulum Gentium Doctorem orbi dederit.

4 *Nec quemquam*] Quia Tribuni plebis interceſſerant, ne ſucceſſor Cæſari mitteretur; quæ res impedimentum provinciis cæteris objecit.

5 *Rhodum*] Rhodus inſula maris Carpatii nobiliſſima; ab ea Rhodii equites, qui indè à Solimano pulſi anno ſalutis 1522. Melitam domo Caroli V. Imperatoris obtinuerunt.

6 *Ciceronum*] Duo erant; Alter filius Ciceronis, alter nepos ex filia.

7 *Succeſſor*] Hunc infrà nominat Marium.

non potest ita maturare ullo modo, ut tu me in Asia possis convenire. [8] [c] De rationibus referendis, non erat incommodum te nullam referre: quam tibi scribis à [9] Bibulo fieri potestatem: sed id vix mihi videris per legem Juliam facere posse: quam Bibulus [10] certa quadam ratione non servat, tibi magnopere servandam censeo. Quod scribis Apamea præsidium [11] deduci non oportuisse: videbam idem cæteros existimare, molesteque ferebam, de ea re minùs commodos sermones malevolorum fuisse. Parthi [12] transierint, nec ne, præter te, video dubitare neminem: itaque omnia [13] præsidia, quæ magna, & firma paraveram, commotus hominum non dubio sermone, dimisi. Rationes mei quæstoris nec verum fuit me tibi mittere, nec tum erant confectæ: eas nos [14] Apameæ deponere cogitabamus. [15] De præda mea, [16] præter quæstores urbanos, id est populum Romanum [17] teruncium nec attigit, nec tacturus est quisquam. [18] Laodiceæ me prædes accepturum arbitror omnis pecuniæ publicæ, ut & mihi, & populo cautum sit sine vecturæ periculo. Quod scribis ad me [19] de drachmis cccIↃↃↃ, nihil est quod in isto genere cuiquam possim commodare: [d] omnis enim pecunia ita tractatur, ut [20] præda à præfectis, quæ autem [21] mihi attributa est, à quæstore curetur. Quod quæris, quid existimem de legionibus, quæ decretæ sunt in [22] Syriam: anteà dubitabam, venturæ ne essent, nunc mihi non est dubium, quin, si anteà auditum erit otium esse in Syria, venturæ non sint,

INTERPRETATIO.

[c] *potuisti sine incommodo nullam rationem reddere* pecuniæ administratæ, *pro facultate tibi à Bibulo lata; quamquam id mihi, &c.*

[d] *nam omnis pecunia ita tractatur, ut prædæ curam habeant Præfecti: illius verò* pecuniæ *quæ mihi data est, Quæstor curam habeat.*

NOTÆ.

8 *De rationibus deferendis*] Per legem à Cesare latam, provinciarum rationes referri oportebat, idest reddi rationem pecuniæ, & administrationis provinciæ.

9 *A Bibulo*] Cui Proconsuli si tu Quæstor obtemperes, nihil indè incommodi patieris.

10 *Certa quadam ratione*] Bibulus infensus Cæsari, non servabat legem Juliam, quia latam contra auspicia dicebat, se nimirum de cœlo servante.

11 *Deduci non oportuisse*] Quod dicis præsidium Apamea removendum non fuisse ob incursiones Parthorum, &c.

12 *Transierint*] Euphratem, patriam repetentes.

13 *Præsidia*] Apameæ, aliisque in locis collocatæ.

14 *Apameæ*] Lex Julia jubebat deponi rationes in duobus, oppidis, & earum exemplum Romam mitti. De Apamea vide epist. septimam libri tertii.

15 *De præda*] Quæ devictis Amanensibus, ab exercitu meo facta est.

16 *Præter Quæstores*] Quorum erant partes populi Romani pecuniam curare.

17 *Teruncium*] Nummum sic appellatum, quia tres uncias continet.

18 *Laodiceæ*] Oppidum est minoris Asiæ, ubi prædes se accepturum dicit, ut quantum pecuniæ Laodiceæ relinqueret tantum sibi persolveretur Romæ.

19 *De drachmis cccIↃↃↃ*] Centum millibus; quæ summa ad nostram monetam si reducatur, efficit librarum quadraginta millia, *quarante mille Francs.*

20 *Præda*] Idest pecunia quæ confecta est ex spoliis hostium.

21 *Mihi attributa est*] Ut exercitus Imperatori.

22 *In Syriam*] Ad propulsandas Parthorum incursiones.

[23] Marium quidem successorem tardè video esse venturum, proptereà quòd Senatus ita decrevit, ut cum legionibus iret. Uni epistolæ respondi: venio ad alteram. Petis à me, ut Bibulo te quamdiligentissimè commendem: in quo mihi voluntas non deest: sed locus videtur esse tecum expostulandi: solus enim tu ex omnibus, qui cum Bibulo sunt, certiorem me numquam fecisti, quàm valdè Bibuli voluntas à me sine [24] causa abhorreret. Permulti enim ad me detulerunt, cùm magnus Antiochiæ [25] metus esset, & magna spes in me, atque in exercitu meo, solitum dicere, quidvis se perpeti malle, quàm videri eguisse [26] auxilio meo: quod ego [27] officio quæstorio te adductum reticere de Prætore tuo non molestè ferebam: quamquam, quemadmodum [28] tractarere, audiebam: ille autem, cùm [29] ad Thermum de Parthico bello scriberet, ad me litteram numquam misit, ad quem intelligebat ejus belli periculum [30] pertinere: tantùm [31] de auguratu filii sui scripsit ad me: in quo ego misericordia [32] commotus, & quòd semper amicissimus [33] Bibulo fui, dedi operam, ut ei quamhumanissimè scriberem: ille, si omnibus est malevolus, quod numquam existimavi: [e] minùs offendor in me: sin à me est alienior, nihil tibi litteræ meæ proderunt. Nam, ad senatum, quas Bibulus litteras misit, in iis, quod mihi cum illo erat commune, sibi soli attribuit: se ait curasse, ut cum quæstu populi [34] pecunia permutaretur: quod autem meum erat proprium, ut [35] alariis [36] transpadanis uti negarem, id etiam populo se remisisse scribit: quod verò illius erat solius, id mecum communicat: [37] equitibus auxiliariis, inquit, cùm ampliùs frumenti postularemus. Illud verò pusilli animi, & ipsa malevolentia [f] jejuni, atque inanis, quòd

INTERPRETATIO.

[e] *minùs me offendit, quòd in me sit malevolus.* [f] *humilis.*

NOTÆ.

23 *Marium*] Tuum in Quæstura successorem.

24 *Sine causa*] Immò gravi de causa infensus erat Ciceroni, qui Cæsarem in curia ornaverat, eique supplicationes quindecim dierum, stipendium, ac decem legatos decerni curaverat: quæ quidem omnia ad Cæsaris potentiam, quem Bibulus oderat, accessionis plurimùm attulerunt.

25 *Metus*] A Parthis.

26 *Auxilio meo*] Ad repellendos Parthos.

27 *Officio Quæstorio*] Quæstoris enim est dicta factave sui Proconsulis reticere.

28 *Tractarere*] Quamquam poteras & de me iis certiorem facere; noveram enim quam tecum iniquè ageret.

29 *Ad Thermum*] Q. Minutium Thermum Asiæ Proprætorem.

30 *Pertinere*] Ob Ciliciam, quæ Syriæ finitima est.

31 *De Auguratu*] Quem Bibuli filius petebat.

32 *Commotus*] Jam enim duobus liberis orbatus erat Bibulus.

33 *Bibulo*] Filio petenti Auguratum.

34 *Pecunia*] Collecta ex Parthorum devictorum spoliis: permutare pecuniam, est operam dare ut alicubi numeretur, quæ alibi solvatur.

35 *Alariis*] Quòd noluerim uti alariis, idest equitibus auxiliariis, qui in alis collocantur ad tuendos pedites.

36 *Transpadanis*] Trans Padum lectis.

37 *Equitibus auxiliariis*] Sunt verba Bibuli petentis à populo Romano commeatus. Loquitur autem suo & Ciceronis nomine, *cùm postularemus*: id Ciceroni dis-

[38] Ariobarzanem quem Senatus per me regem appellavit, mihique commendavit, iste in litteris non regem, sed regis [39] Ariobarzanis filium appellat: hoc animo qui sunt, deteriores fiunt rogati: sed tibi morem gessi: litteras ad eum scripsi: quas cùm acceperis, facies quod voles. Vale.

N O T Æ.

plicet, qui commeatum militibus suis suppeditarat.

38 *Ariobarzanem*] Regem Cappadociæ, Cicerone referente appellatum.

39 *Ariobarzanis*] Quem Mithridates regno bis expulit; quem Romani bis restituerunt; semel Sylla: iterum Pompejus.

EPISTOLA XVIII.

Suadet ut decedens Quæstorem potius quàm legatos provinciæ, suo loco præficiat. Eodem anno.

M. Cicero Imp. s. D. Q. [1] Thermo Proprætori.

OFFICIUM meum erga Rhodonem, cæteraque mea studia, quæ tibi, ac tuis præstiti; tibi, homini [a] gratissimo, grata esse vehementer gaudeo: mihique scito in dies majori curæ esse dignitatem tuam: quæ quidem à teipso integritate, & clementia tua sic amplificata est, ut nihil addi posse videatur: sed mihi, magis magisque quotidie de [b] rationibus tuis cogitanti, placet illud meum consilium, quod initio Aristoni nostro, ut ad me venit, ostendi, graves te suscepturum inimicitias, si [2] adolescens potens, & nobilis à te ignominia affectus esset, & hercle sine dubio erit ignominia: [3] habes enim neminem honoris gradu superiorem. Ille autem, ut omittam nobilitatem, hoc ipso vincit viros optimos, hominesque innocentissimos, legatos tuos, quòd & quæstor est, & quæstor tuus: nocere tibi iratum neminem posse perspicio: sed tamen tres fratres, summo loco natos, promptos, non indisertos, te nolo habere iratos, præsertim jure: quos video deinceps Tribunos plebis per triennium fore. Tempora autem Reipublicæ qualia futura sint, quis scit? mihi quidem turbulenta videntur fore: cur ego te velim incidere in terrores [4] tribunitios? præsertim cùm sine cujusquam reprehensione legatis quæstorem possis anteferre: quid si dignum se majoribus suis præbue-

INTERPRETATIO.

[a] *officiorum memori.* [b] *quid tibi maximè conducat.*

N O T Æ.

1 *Q. Thermo*] Adi historicum indicem.

2 *Si adolescens*] Si Quæstorem tuum, adolescentem potentem, nobilem, provinciæ non præposueris, cùm ex ea decedes.

3 *Habes*] Quæstor legatis dignitate superior erat.

4 *Tribunitios*] Nemo nisi periculosè offendebat Tribunum plebis, qui poterat lege lata civem ex urbe ejicere.

rit, ut spero, & opto, tua laus ex aliqua parte fuerit: [c] sin quid offenderit, sibi totum, nihil tibi offenderit. Quæ mihi veniebant in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabar, quòd in Ciliciam proficiscebar, existimavi me ad te oportere scribere: tu quod egeris, id velim Dii approbent: sed, si me audies, vitabis inimicitias, & [d] posteritatis otio consules. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *sin aliquid peccabit* in administratione provinciæ, *tota offensio in illum, non in te recidet.* [d] *& posterorum tuorum quieti prospicies.*

EPISTOLA XIX.

Significat optatiorem sibi Quæstorem obtingere non potuisse. Hortatur ut maturè veniat. Eodem anno.

M. Cicero Imp. s. d. C. Cœlio Caldo, L. F. Quæst.

CUM optatissimum nuncium accepissem, te mihi quæstorem obtigisse, eo jucundiorem mihi eam [1] sortem sperabam fore, quo diutiùs in provincia mecum fuisses: magni enim videbatur interesse, ad eam [2] necessitudinem, quam nobis sors tribuisset, consuetudinem quoque accedere: postea, cùm mihi nihil neque à te ipso, neque ab ullo alio de adventu tuo scriberetur, verebar ne id ita caderet, quod etiam nunc vereor, ne antequam tu in provinciam venisses, ego de provincia decederem: accepi autem à te missas litteras in Cilicia, cùm essem in castris, ad x. Kal. Quint. scriptas humanissimè, quibus facilè & officium, & ingenium tuum perspici possit: sed neque undè, neque quo die datæ essent, aut quo tempore te expectarem, significabant: nec is, qui attulerat, à te acceperat, ut ex eo scirem, quo ex loco, aut quo tempore essent datæ: quæ cùm essent incerta, existimavi tamen esse faciundum, ut ad te [a] statores meos, & lictores cum litteris mitterem: quas si satis opportuno tempore accepisti, gratissimum mihi feceris, si ad me in Ciliciam quamprimum [3] veneris. Nam, quod ad me Curius, consobrinus tuus, mihi, ut scis, maximè necessarius, quod item C. Virgilius, propinquus tuus, familiarissimus noster, de te accuratissimè scripsit, valet id quidem apud me multum, sicuti debet hominum amicissimorum diligens commendatio: sed tuæ litteræ, [4] de tua præsertim dignitate, & de

INTERPRETATIO.

[a] *apparitores meos.*

NOTÆ.

1 *Sortem*] Quia sorte Quæsturam acceperat.

2 *Necessitudinem*] Quæ maxima erat Consulem inter & Quæstorem.

3 *Veneris*] Antequam ex illa decedam.

4 *De tua dignitate*] Quas mihi scribis

nostra conjunctione maximi sunt apud me ponderis: mihi quæstor optatior obtingere nemo potuit: quamobrem, quæcumque à me ornamenta in te [5] proficiscentur, ut omnes intelligant, à me habitam esse rationem tuæ, majorumque tuorum dignitatis: sed id jam facilius consequar, si ad me in Ciliciam veneris: quod ego & mea, & Reipublicæ, & maximè tua interesse arbitror. Vale.

N O T Æ.

de dignitate Quæstoris tibi tradita.

5 *Proficiscentur*] Sunt qui post *proficiscentur*, addunt, *elaborabo*, hac sententia, efficiam ut, quæcumque ornamenta in te conferam, omnes intelligant me rationem habuisse dignitatis tuæ, & majorum tuorum.

LIBER III.

AD APPIUM.

EPISTOLA I.

Excusat brevitatem epistolæ, eoquòd Appius à Phania de Republica statu certior fieri poterat; suam in Appium benevolentiam testatur; Phaniam laudat, Cilicemque ejus libertos. Postremò Valerium Jurisconsultum cum joco familiari commendat. S. Sulpicio, & M. Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo secundo.

M. Cicero s. d. Appio Pulchro Imperatori.

Si ipsa Respublica tibi narrare posset, quo modo sese haberet, non faciliùs ex ea cognoscere posses, quàm ex liberto tuo Phania: ita est homo non modò prudens, verùm etiam, quod vidi, curiosus. Quapropter ille tibi omnia explanabit: id enim mihi & ad brevitatem est aptius, & ad reliquas res [1] providentius. De mea autem benevolentia erga te etsi potes ex eodem Phania cognoscere, tamen videntur etiam aliquæ [2] meæ partes. Sic enim tibi persuade, charissimum te mihi esse, cùm propter multas suavitates ingenii, officii, humanitatis tuæ: tum quod ex litteris tuis, & multorum sermonibus intelligo, omnia, quæ à me profecta sunt in te, tibi accidisse gratissima. Quod cùm ita sit, perficiam

N O T Æ.

1 *Providentius*] Reliquas res quæ ad Rempublicam pertinent, tutius ex Phania cognosces, quàm ex litteris, quibus omnia committi non debent.

2 *Meæ partes*] Videtur meum esse munus, significare tibi, quàm te sincerè & ex animo diligam.

profectò, ut longi temporis usuram qua [3] caruimus, intermissa nostra consuetudine, & gratia, crebritate, & magnitudine officiorum meorum farciam: idque me, quoniam tu ita vis, puto [a] non [4] invita Minerva esse facturum: [b] [5] quam quidem ego si fortè de tuis sumpsero, non solùm Pallada, sed etiam Appiada nominabo. Cilix, libertus tuus, anteà mihi minus fuit notus: sed, ut mihi reddidit à te litteras, plenas & amoris, & officii, mirificè ipse suo sermone [c] subsecutus est humanitatem litterarum tuarum: jucunda mihi ejus oratio fuit, cùm de animo tuo, cùm de sermonibus, quos de me haberes quotidie, mihi narraret: quid quæris? biduo factus est mihi familiaris, ita tamen, ut Phaniam valde sim desideraturus: quem cùm Romam remittes, quod, ut putabamus, celeriter eras facturus: omnibus ei de rebus, quas agi, quas curari à me voles, mandata des velim. L. [6] Valerium Jurisconsultum valde tibi commendo, sed ita [7] etiam, si non est Jurisconsultus: melius enim ei cavere volo, [8] quàm ipse aliis solet: valdè hominem diligo: est ex meis domesticis, atque intimis familiaribus: omninò tibi agit gratias: sed idem scribit, meas litteras maximum apud te pondus habituras: id eum ne fallat, te etiam atque etiam rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

a non invito genio. b quam quidem Minervam si ex monumentis familiæ tuæ nominare voluero, non jam Pallada, sed Appiada nominabo. c imitatus est.

NOTÆ.

3 *Qua caruimus*] Ob inimicitias quæ graves ipsi cum Clodio Appii fratre intercesserant.

4 *Invita Minerva*] Qui natura & ingenio repugnante, opus aliquod aggreditur. Is invita Minerva dicitur aggredi, eò quòd litterarum studiis hæc Dea præesset. Horatius:

Tu nihil invita dices faciesve Minerva.

5 *Quam quidem ego*] Appiades Deæ dictæ sunt à Grammaticis Pallas, Pax, Concordia, Venus, Vesta, quarum templa propè forum Cæsaris extructa erant: sic autem appellatæ ab Aqua Appia, quam ille idem forum Appiorum unus deduci curavit. Ad illud respexit Cicero scribens ad Appium.

6 *Valerium Jurisconsultum*] Quem jam antea Lentulo Ciliciæ Proconsuli commendarat. Vide ultimam epistolam primi libri.

7 *Etiamsi non est*] In jure minùs versatum fuisse jam indicavit in epistola ultima libri primi.

8 *Quàm aliis*] Quorum causas ob ignorantiam non optime tueri solitus erat.

EPISTOLA II.

Ciliciam provinciam sortitus petit ab Appio, cui succedebat, ut eam sibi quammaximè aptam explicatamque tradat. Eodem anno.

Cicero Procos. s. D. Ap. Pulchro Imp.

CUM & [1] contra voluntatem meam, & præter opinionem accidisset, ut mihi [2] cum imperio in provinciam proficisci necesse esset, in multis,

NOTÆ.

1 *Contra voluntatem*] Administrationem provinciæ jam antè Cicero rejecerat; domi quàm bello melior: cùm enim ex Consulatu in Galliam aut in Macedoniam ire posset, utramque volens cessit: in epist. ad Catonem, ep. 4. lib. 15. *Provinciam ornatam, & spem non dubiam triumphi neglexi.*

2 *Cum imperio*] Vide epistolam primam libri primi.

& [3] variis molestiis, cogitationibusque meis hæc una consolatio occurrebat, quòd neque tibi amicior, quàm ego sum, quisquam posset succedere: neque ego ab ullo provinciam accipere, qui mallet eam mihi quammaximè aptam explicatamque tradere: quòd si tu quoque eamdem de mea voluntate erga te spem habes: ea te profectò numquam fallet. A te maximoperè pro nostra summa conjunctione, tuaque singulari humanitate etiam atque etiam peto, & quæso, ut, quibuscumque rebus potes, (potes autem plurimis) prospicias & consulas rationibus meis. Vides ex [4] S. C. provinciam esse habendam: si eam, quoad ejus facere potueris, quàm expeditissimam mihi tradideris, facilior erit mihi quasi [5] decursus mei temporis: quid in eo genere efficere possis, tui consilii est: [6] ego te, quod tibi veniet in mentem mea interesse, valdè rogo. Pluribus verbis ad te scriberem, si aut tua humanitas longiorem orationem expectaret: aut id fieri nostra amicitia pateretur: aut [7] res verba desideraret, ac non pro se ipsa loqueretur: hoc velim tibi persuadeas, si rationibus meis à te provisum esse intellexero, magnam te ex eo, & perpetuam voluptatem esse capturum. Vale.

NOTÆ.

3 *Variis molestiis*] Quas & urbis absentia, & Parthorum vicinitas homini ad bellum minimè nato creabant.

4 *Ex senatusconf.*] Statuerat Senatus, ut duas provincias Consulares, Syriam, & Ciliciam Bibulus & Cicero sorte deligerent. Ciceroni Cilicia obtigit.

5 *Decursus*] Faciliùs annuum administrationis meæ tempus decurram.

6 *Ego te*] Ego te valdè rogo, ut efficias, id omne quod intelliges mea interesse.

7 *Aut res*] Quandoquidem Proconsul debet operam dare, tum honoris sui, tum Reipublicæ causa, ut provinciam successori suo quàm maximè explicatam tradat.

EPISTOLA III.

Petit ab Appio idem quod in superiori epistola, maximè verò ut militum numerus non imminuatur. Eodem anno.

Cicero Procos. S. D. Appio Pulchro Imperatori.

AD XI. Kal. Jun. [1] Brundisium cùm venissem, Q. Fabius legatus tuus, mihi præsto fuit, eaque me ex tuis mandatis monuit, quæ non modò mihi, ad quem pertinebant, sed universo senatui venerant in mentem, præsidio firmiori [2] opus esse ad istam provinciam: censebant enim omnes ferè,

NOTÆ.

1 *Brundisium*] Urbem Salentinorum maritimam, contra Tarentum; undè rectus est in Græciam trajectus. *Brindisi*. Gallis *Brindes*, portum habet tutum, ab Ætolis, Diomedis sociis, conditum. Lucanus lib. 2. de Pompejo loquens,

.... *profugusque per Appula rura*
Brundusii tutas conscendit Magnus in arces.

Nunc civitas Archiep. regni Neapolitani, in provincia Hidruntina, & in ora maris Adriatici.

2 *Opus esse*] Ut Cilicia tuta esset ab incursionibus Parthorum.

3 Negaret

ut in Italia supplementum meis, & Bibuli legionibus scriberetur: id cùm Sulpitius Cos. passurum se [3] negaret, multa [4] nos quidem questi sumus, sed tantus consensus senatus fuit, ut maturè proficisceremur, parendum ut fuerit: itaque fecimus. Nunc, quod à te petii litteris iis, quas Romæ tabellariis tuis dedi, [5] velim tibi curæ sit, quæ successori [6] conjunctissimo, & amicissimo commodare potest is, qui, provinciam tradit, ut ea pro nostra constantissima voluntate erga te, cura, ac diligentia tua complectare: ut omnes intelligant, nec me benevolentiori cuiquam succedere, nec te amiciori potuisse provinciam tradere: Ex iis litteris, quarum exemplum ad me misisti, quas in senatu recitari voluisti, sic intellexeram, permultos à te milites esse dimissos: sed mihi Fabius idem demonstravit, id te cogitasse facere, sed cùm ipse à te discederet, integrum militum numerum fuisse. Id si ita est, pergratum mihi feceris, si istas exiguas copias, quas habuisti, quamminimum imminueris: qua de re S.C. quæ facta sunt, ad te missa esse arbitror: [7] equidem pro eo, quanti te facio, quidquid feceris, approbabo: sed te quoque confido ea esse facturum, quæ mihi intelliges maximè esse accommodata. Ego C. Pontinium, legatum meum, Brundisii expectabam: eumque antè Kal. Jun. Brundisium venturum arbitror: qui cùm venerit, quæ primùm navigandi nobis facultas data erit, ea utemur. Vale.

N O T Æ.

3 *Negaret*] Ne militibus Italia nudaretur.

4 *Multa nos*] Ego & Bibulus.

5 *Velim tibi curæ sit*] Da operam, obsecro, ut hanc mihi benevolentiam præstes, quam præstare potest is qui provinciam tradit successori amicissimo; idest, ut explicatam, optimoque præsidio firmatam relinquas.

6 *Conjunctissimo*] Propter Auguratum quem una exercebant.

7 *Equidem*] Quoniam plurimi te facio, quidquid feceris, non possum non approbare.

E P I S T O L A IV.

Significat expectari à se L. Clodium cum Appii mandatis; suum illi studium in omnibus rebus pollicetur; causas, quibus ad eum diligendum adducatur, recenset. Eodem anno.

Cicero Procos. s. d. Appio Pulchro Imperatori.

PRIDIE Non. Jun. cùm essem Brundisii, litteras tuas accepi, quibus erat scriptum, te L. [1] Clodio mandasse, quæ illum mecum loqui velles: eum sanè expectabam, ut ea, quæ à te afferret, quamprimùm cognoscerem. Meum studium erga te & officium, tametsi multis jam rebus spero tibi esse cognitum, tamen in iis maximè declarabo, quibus plurimùm significare potuero, tuam mihi existimationem & dignitatem charissimam

N O T Æ.

1 *L. Clodio*] Præfecto Fabrum. Quale esset illud munus, docet septima epistola.

esse. Mihi & Q. Fabius Virgilianus, & C. Flaccus L. F. & diligentissimè M. Octavius Cn. F. demonstravit, me à te plurimi fieri : quod egomet multis argumentis jam anteà judicaram, maximeque illo [2] libro augurali, quem, ad me amantissimè scriptum, suavissimum misisti : mea in te omnia summa necessitudinis officia [a] constabunt : nam cùm te ipsum, ex quo tempore tu me diligere cœpisti, quotidiè pluris feci ; [3] tum accesserunt etiam conjunctiones necessariorum tuorum : duos enim [4] duarum ætatum plurimi facio, [5] Cn. Pompejum filiæ tuæ socerum, & M. [6] Brutum, generum tuum : [7] collegii quoque conjunctio, præsertim tam honorificè [8] à te approbata, [9] non mediocre vinculum mihi quidem attulisse videtur ad voluntates nostras copulandas. Sed, si Clodium convenero, ex illius sermone ad te scribam plura : & ipse operam dabo, ut te quamprimùm videam. Quod scribis, manendi tibi causam eam fuisse, ut me convenires ; id mihi, ne mentiar, gratum est. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *non obscura erunt.*

NOTÆ.

2 *Illo libro Augurali*] Quem de institutis & disciplina Augurum scripserat Appius, Tullioque dedicaverat.

3 *Tum accesserunt*] His accedit amicitia quæ mihi summa est cum necessariis & affinibus tuis.

4 *Duarum ætatum*] Senescente Pompejo, Bruto juvene.

5 *Cnejum Pompejum*] Cujus ex filiis alter Appii filiæ nupsit.

6 *M. Brutum*] Alteram hic Appii filiam uxorem duxerat ; qua deindè dimissa, Porciæ Catonis Uticensis filiæ nupsit.

7 *Collegii conjunctio*] Quia uterque Augur fuit.

8 *A te approbata*] Cùm ad me librum Auguralem scripsisti.

9 *Non mediocre vinculum*] Quia neminem licebat inter Augures cooptare, qui vel uni è collegio infensus esset.

EPISTOLA V.

Agit Appio gratias, quòd effecerit ut explicatam sibi provinciam traderet ; tum rationem exponit itineris sui, quò certiùs de congressu statuere Appius possit. Eodem anno.

Cicero Procos. s. d. Appio Pulchro Imperatori.

[1] TRALLES veni ad VI. Kal. Sext. ibi mihi præsto fuit L. Lucilius cum litteris, mandatisque tuis : quo quidem homine neminem potuisti nec mihi amiciorem, nec, ut arbitror, ad ea cognoscenda, quæ scire

NOTÆ.

1 *Tralles*] Urbem Asiæ minoris, inter Caystrum & Meandrum fluvios : hanc Ptolemæus Cariæ, Strabo Ioniæ, Stephanus Lydiæ attribuit.

volebam, aptiorem, prudentioremve mittere: ego autem & tuas litteras legi libenter, & audivi Lucilium diligenter. Nunc, quoniam & tu ita sentis (scribis enim, quæ de [2] nostris officiis ego ad te scripserim, etsi ea jucunda fuerunt, tamen, quoniam ex alto repetita sunt, non necessaria te putasse) & re vera, confirmata amicitia, & perfecta fide, commemoratio officiorum supervacanea est: eam partem orationis prætermittam: tibi tamen agam, ut debeo, gratias: animadverti enim, & didici ex tuis litteris, [3] te omnibus in rebus habuisse rationem, ut mihi consuleres, restituerésque, & præparares quodammodo omnia, quo mea ratio facilior, & solutior esse posset. Hoc tuum officium cùm mihi gratissimum esse dicam: sequitur illud, ut te existimare velim, mihi magnæ curæ fore, atque esse jam, primùm ut ipse tu, tuique omnes, deindè etiam ut reliqui scire possint, me tibi esse amicissimum: quod quibus adhuc non satis est perspectum, ii [a] mihi nolle magis hoc animo nos esse, quàm non intelligere videntur: sed profectò intelligent: neque enim obscuris personis, nec parvis in causis res agetur: sed hoc fieri meliùs quàm dici, aut scribi, volo. Quòd itinerum meorum ratio te nonnullam in dubitationem videtur adducere, visurusne me sis in provincia: ea res sic habet. Brundisii cùm loquerer cum Phania liberto tuo, veni in eum sermonem, ut dicerem, me libenter ad eam partem provinciæ primùm esse venturum, quò te maximè velle arbitrarer: tunc mihi ille dixit, classe te velle decedere: perfore accommodatum tibi, si [4] ad Sidam, maritimam partem provinciæ, navibus accessissem. Dixi me esse facturum: itaque fecissem, nisi mihi L. Clodius noster [5] Corcyræ dixisset, minimè id esse faciendum: te [6] Laodiceæ fore ad meum adventum: erat id mihi multò brevius, multoque commodius, cùm præsertim te ita malle arbitrarer: tua ratio posteà est commutata: nunc, quid fieri possit, tu facillimè statues: ego tibi meum consilium exponam. Pridie Kal. Sext. puto me Laodiceæ fore: ubi per paucos dies, dum pecunia accipitur, quæ mihi ex publica permuta-

INTERPRETATIO.

a *ii quibus nondum perspecta satis est* amicitia nostra, *videntur potiùs nolle nos* ambo amico *esse animo, quàm id ignorare.*

NOTÆ.

2 *De nostris officiis*] Quibus inter nos mutuò certavimus.

3 *Te in omnibus*] Te in omnibus rebus dedisse operam, ut paratam mihi, & expeditam provinciam traderes, quo faciliùs illam & commodiùs regerem.

4 *Ad Sidam*] Urbem Pamphiliæ ad mare sitam, non procul à Cilicia: ampla quondam erat Metropolis hodie penè extincta.

5 *Corcyræ*] Insula est Ionio in mari; oppidum habet permunitum ejusdem nominis, nunc *Corfou*, cum duplici arce in colle, armamentario, & portu capacissimo; subest ditioni Venetorum.

6 *Laodiceæ*] Ex multis urbibus quæ sic appellatæ sunt, duæ principem locum obtinent; altera in Syria sita est quæ nomen accepit à Laodice matre Seleuci Nicanoris; altera in Phrygia, & Lyco fluminis

tione debetur, commorabor. Deinde iter faciam ad exercitum: ut circiter Id. Sext. putem me ad [7] Iconium fore, sed, si quid nunc me fallit in scribendo, procul enim aberam ab re ipsa, & locis) simul ac progredi cœpero, quàm celerrimis potero, & quàm crebèrrimis litteris faciam, ut tibi nota sit omnis ratio dierum, atque itinerum meorum: oneris tibi imponere nec audeo quidquam, nec debeo: sed, quod tuo commodo fieri possit, utriusque nostrum magni interest, priùs ut te conveniam, quàm decedas: quam facultatem si quis casus eripuerit, mea tamen in te omnia officia constabunt, non secùs, ac si te vidissem. Tibi de nostris rebus nihil sum antè mandaturus per litteras, quàm desperaro, coram me tecum agere posse. Quod te à [8] Scævola petisse dicis, ut, dum tu abesses, antè adventum meum provinciæ præesset: eum ego Ephesi vidi, fuitque mecum familiariter triduum illud, quod ego Ephesi commoratus sum: nec ex eo quidquam audivi, quod sibi à te mandatum diceret: sanè vellem potuisse obsequi voluntati tuæ: non enim arbitror noluisse. Vale.

NOTÆ.

imposita, de qua hîc agitur.

7 *Iconium*] Urbem Asiæ minoris in Lycaonia, etiam nunc ampla est, & probè munita, Caramaniæ latè sumptæ caput & ubi manet totius regionis Præfectus, nunc *Cogni* sub dominio Turcarum. Hîc Ciceronem exercitus expectabat.

8 *A Scævola*] Fuit Muciæ gentis cognomen. Hunc Appii vel Quæstorem in Cilicia fuisse, vel legatum credibile est.

EPISTOLA VI.

Declarat non per se, sed per Appium stetisse quominùs congrederentur, se tamen illi fore semper amicissimum: de ratione itineris nonnulla subjungit. Eodem anno.

Cicero Procos. S. D. Appio Pulchro Imperatori.

[1] CUM meum factum cum tuo comparo, [a] etsi non magis mihi faveo in nostra amicitia tuenda, quàm tibi, tamen multò magis meo facto delector, quàm tuo. Ego enim Brundisii quæsivi [2] ex Phania, cujus mihi videbar & fidelitatem erga te perspexisse, & nosse locum, quem apud te is teneret, quam in partem provinciæ maximè putaret te velle ut in succedendo primùm venirem: cùm ille mihi respondisset, nihil me tibi gratius fa-

INTERPRETATIO.

[a] *quamquam existimo* me non magis esse sedulum *in nostra amicitia tuenda, quàm tu sis.*

NOTÆ.

1 *Cùm factum meum*] Congressum Appii optabat Tullius; id verò declinare velle Appius videbatur.

2 *Ex Phania*] Vide epistolam quintam.

cere posse, quàm si ad Sidam navigassem: etsi minus dignitatis habebat ille adventus, & ad multas res mihi minùs erat aptus, tamen me ita dixi esse facturum. Idem ego cùm L. Clodium Corcyræ convenissem, hominem ita tibi conjunctum, ut mihi, cum illo cùm loquerer, tecum loqui viderer: dixi ei me ita facturum esse, ut in eam partem, quam Phania rogasset, primùm venirem: tunc mihi ille cùm gratias egisset, magnoperè à me petivit, ut Laodiceam protinùs irem: [3] te in prima provincia velle esse, ut quamprimùm decederes: quin, nisi ego successor essem, quem tu cuperes videre, te, anteà quàm tibi successum esset, decessurum fuisse: quod quidem erat consentaneum cum iis litteris, quas ego Romæ acceperam, ex quibus perspexisse mihi videbar, quàm festinares decedere. Respondi Clodio me ita esse facturum, ac multò quidem libentiùs, quàm si illud esset faciendum, [4] quod promiseram Phaniæ: itaque & consilium mutavi, & ad te statim mea manu scriptas litteras misi, quas quidem ex tuis litteris intellexi, satis maturè ad te esse perlatas. Hoc ego meo facto valdè delector: nihil enim potuit fieri amantius: considera nunc vicissim tuum. Non modò [5] ibi non fuisti, ubi me quamprimùm videre posses; sed [6] eò discessisti, quò ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum [7] lege, ut opinor, Cornelia constituti essent: [b] ut tuum factum illis, qui, quo animo inter nos simus, ignorant, alieni hominis, ut levissimè dicam, & fugientis congressum: meum verò conjunctissimi & amicissimi esse videatur. Ac mihi tamen antequam in provinciam venirem, redditæ sunt à te litteræ: quibus etsi te Tarsum proficisci demonstrabas, tamen mihi non dubiam spem mei conveniendi afferebas: cùm intereà, credo equidem malevoli homines, (altè enim patet hoc vitium, & est in multis) sed tamen probabilem materiam nacti sermonis, ignari meæ constantiæ, conabantur alienare à te voluntatem meam, qui [c] te forum Tarsi agere, statuere multa, decernere, judicare dicerent: cùm posses jam suspicari tibi esse successum: quæ ne ab iis quidem fieri solerent, qui brevi tempore sibi succedi putarent. Horum ego sermone non movebar: quinetiam (credas mihi velim)

INTERPRETATIO.

[b] *adeò ut illi, qui ignorant quo animo inter nos simus, putent tuam agendi rationem esse hominis alieni, & fugientis congressum.*

[c] *te jus Tarsi dicere.*

NOTÆ.

3 *Te in prima provincia*] Cujus prima urbs erat Laodicea, de qua in proximè sup. epist. Solebat autem decessor successorem suum in prima provincia præstolari.

4 *Quod promiseram Phaniæ*] Scilicet ad Sidam me navigaturum.

5 *Ibi non fuisti*] Laodiceæ, in prima provincia.

6 *Eò discessisti*] In Ciliciam, quæ ultima provincia est.

7 *Lege Cornelia*] Qua cautum erat, ne provinciarum Rectores, ultra dies triginta post successoris adventum, in provincia morarentur.

si quid tu ageres, levari me putabam molestia: & ex annua provincia, quæ mihi longa videretur, propè jam undecim mensium provinciam factam esse gaudebam, si [8] absenti mihi unius mensis labor [9] detractus esset. Illud (verè dicam) me movet, in tanta militum paucitate abesse [10] tres cohortes, quæ sint plenissimæ, nec me scire ubi sint. Molestissimè autem fero, quòd te ubi visurus sim, nescio: eòque ad te tardiùs scripsi, quòd quotidie te ipsum expectabam: cùm intereà ne litteras quidem ullas accepi, quæ me docerent quid ageres, aut ubi te visurus essem. Itaque virum fortem, mihique in primis probatum, Antonium præfectum [11] evocatorum, misi ad te, cui, si tibi videretur, cohortes traderes: ut, dum tempus anni esset idoneum, aliquid negotii [12] gerere possem: in quo, tuo consilio ut me sperarem esse usurum, & amicitia nostra, & litteræ tuæ fecerant: quod ego ne nunc quidem despero: sed planè quando, aut ubi te visurus sim, nisi ad me scripseris, ne suspicari quidem possum. Ego, ut me tibi amicissimum esse, & æqui, & iniqui intelligant, curabo: de tuo in me animo iniquis secus existimandi videris nonnihil loci dedisse: id si correxeris, mihi valde gratum erit: & ut habere rationem possis, quo loco me, [13] salva lege Cornelia, convenias: ego in provinciam veni pridie Kal. Sext. iter in Ciliciam facio [14] per Cappadociam: castra movi ab Iconio pridie Kal. Septemb. Nunc tu & ex diebus, & ex ratione itineris, si putabis me esse conveniendum, constitues quo loco id commodissimè fieri possit, & quo die. Vale.

NOTÆ.

8 *Absenti mihi*] Ab urbe Tarsensi, ubi forum agebas: in provinciam enim Cicero jam venerat.

9 *Detractus*] Jurisdictione quam Tarsi Appius exercebat.

10 *Tres cohortes*] Romana cohors tribus manipulis, manipulus autem duabus constasse centuriis dicitur: in hanc rem plura si quæris, consule Cantelium nostrum Valerii Maximi doctissimum interpretem.

11 *Evocatorum*] Hi erant emeriti milites, qui, si postularet necessitas, modò litteris, modò precibus, interdum etiam nuntiis ab Imperatore ad militiam evocabantur. Hos in provincia Cicero contraxerat.

12 *Gerere possem*] Bellum significat, quod ipsi contra Amanienses perpetuum fuit.

13 *Salva lege*] Vide superiora.

14 *Per Cappadociam*] Asiæ minoris regio est ampla, in qua olim multæ urbes & celebres. Hanc ab Occidente Galatia & Lycaonia terminant; à Meridie Cilicia, ab ortu Euphrates, à Septentrione Euxinus Pontus: alia via poterat, eaque breviori in Ciliciam venire; per Cappadociam autem transiit, ut finitimos Reges Parthis non apertè inimicos, in officio contineret.

EPISTOLA VII.

Appii querelam confutat; de Appio vicissim & justiùs queritur, virtutem extollens contra inanem nobilitatis arrogantiam. Luc. Paulo, & C. Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

Cicero [1] Imp. s. d. [2] Appio Pulchro.

PLURIBUS verbis ad te scribam, cùm plus otii nactus ero: hæc scripsi subitò, cùm Bruti pueri Laodiceæ me convenissent, & se Romam properare dixissent: itaque nullas iis, præterquam ad te, & ad Brutum, dedi litteras. [3] Legati Apameani mihi [4] volumen à te plenum querelæ iniquissimæ reddiderunt, quòd eorum [5] ædificationem litteris meis impedissem. Eadem epistola [6] petebas, ut eos quamprimùm, ne in hyemem inciderent, ad facultatem ædificandi liberarem: & simul [7] peracutè querebare, quòd eos [8] tributa exigere vetarem priùs, quàm ego, re cognita, permisissem: genus enim quoddam fuisse impediendi, cùm ego cognoscere non possem, nisi cùm ad hyemem me ex Cilicia [9] recepissem: ad omnia accipe, & cognosce [10] æquitatem expostulationis tuæ. Primùm, cùm ad me aditum esset ab iis, qui dicerent à se intolerabilia tributa [11] exigi: quid habuit iniquitatis, me scribere, ne facerent antequam ego rem, causamque cognoscerem? Non poteram, credo, antè hyemem: sic enim scribis. Quasi verò ad cognoscendum ego ad illos, non illi [12] ad me venire debuerint: tam longè? inquis: quid? cùm dabas iis litteras, per quas mecum agebas, ne eos

NOTÆ.

1 *Imp.*] Sic inscribenda est hæc epistola, quia data est Laodiceæ, quò se receperat Cicero, devictis Amaniensibus, & Pindenisso capto, atque adeò Imperatoris titulo insignitus.

2 *Appio*] Qui Romæ tum versabatur; undè litteras querelarum plenas ad Tullium miserat.

3 *Legati Apameani*] Apameæ plures extitere. Apamea Syriæ, clara olim, ad fluvium Orontem, à Seleuco Rege condita, ac de sororis nomine appellata. Apamea Bithyniæ ad Propontidem propè Cianum sinum, priùs Myrtea, sicut & hodie à Turcis nominatur. Apamea Phrygiæ majoris, quæ & Cibotos, & Celænæ, nunc *Apamiz*, ad Mursyam fluvium posita, & à Seleuco quoque Rege extructa; olim sub Metropoli Antiochena Pisidiæ, post & ipsa Metropolis effecta, nunc paucis incolis habitata jacet. De hac nunc sermo est.

4 *Volumen*] Litteras *volumen* appellat, quòd earum longitudo voluminis figuram exhibet.

5 *Ædificationem*] Templum in honorem Appii, ut Manutius explicat, extruere volebant.

6 *Petebas*] Petebas ut eis quamprimùm facultatem ædificandi concederem, ne hyeme post adveniente, prohiberentur.

7 *Peracutè*] Quia tibi venit in mentem ea queri, de quibus nemo alter cogitasset.

8 *Tributa*] Necessaria ad extructionem hujus Templi.

9 *Me recepissem*] In Asiam, eosque convenissem ad causam hanc cognoscendam.

10 *Æquitatem*] Ironicè dictum.

11 *Exigi*] Ut Templum illud erigeretur.

12 *Ad me*] In Ciliciam, ut rem hanc examinarem,

impedirem quominùs antè hyemem ædificarent, non eos ad me venturos arbitrabare? tametsi id quidem fecerunt ridiculè: quas enim litteras afferebant, ut opus æstate facere possent, eas mihi post brumam reddiderunt. Sed scito, & multò plures esse, qui de tributis recusent, quàm qui exigi velint, & me tamen, quod te velle existimem, esse facturum. De Apameanis hactenùs. A Pausania, Lentuli liberto, [13] accenso meo, audivi, cùm diceret, te secum esse questum, quòd tibi obviam non prodiissem. Scilicet contempsi te: nec potest fieri me quidquam superbius. Cùm puer tuus ad me [14] secunda ferè vigilia venisset, isque te antè lucem Iconium mihi venturum nuntiasset, incertumque, utra via, cùm essent duæ: altera Varronem, tum familiarissimum: altera Q. Leptam, [15] præfectum fabrum meum, tibi obviam misi: mandavi utrique eorum, ut antè ad me excurrerent, ut tibi obviam prodire possem: currens Lepta venit, mihique nuntiavit, te jam castra prætergressum esse: confestim Iconium veni: cætera jam tibi nota sunt. An ego tibi obviam non prodirem? primùm [16] Appio Claudio? deinde [17] Imperatori? deinde [18] more majorum? deinde, quod caput est, amico? præsertim cùm in isto genere multò etiam [a] [19] ambitiosiùs facere soleam, quàm honos meus & dignitas postulet. Sed hæc hactenus. Illud idem Pausania dicebat te dixisse: Quid? Appius [20] Lentulo, Lentulus Appio processit obviam, Cicero Appio noluit? Quæso, etiamne tu [21] has ineptias, homo, mea sententia, summa prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerum usu: adde [22] urbanitatem, quæ est virtus, ut

INTERPRETATIO.

[a] *studiosiùs.*

NOTÆ.

13 *Accenso*] Sic legendum, non *Cæsonio*, ut quidam habent codices: Romanis autem in more fuit, accensi munus libertis deferre.

14 *Secundæ vigilia*] Veteres noctem in quatuor partes æquales dividebant easque pro anni tempore longiores, aut breviores, quibus singulis, quia singulæ militum custodiæ vigilabant, vigiliæ nomen est inditum.

15 *Præfectum fabrum*] Hanc lectionem probat Cicero in libro de Oratore, *Jam ut Censoriæ tabulæ loquuntur, fabrum & procum audeo dicere, non fabrorum aut procorum*. Præfectus autem fabrum dicebatur, eorum Judex, quos exercitus habebat Tignarios, Carpentarios, &c. munus hoc quæstuosissimum fuisse docet Vegetius.

16 *Appio Clodio*] Erat is ex Patricia gente, majorum nobilitate clarus honoribus ipse defunctus amplissimis, opibus præterea, affinibus, amicisque præpollens.

17 *Imperatori*] Ob rem in provincia benè gestam adversùs hostes, Imperator à militibus appellatus erat.

18 *More majorum*] Id moris erat, ut provinciæ qui succederet, decessori iret obviam.

19 *Ambitiosiùs*] Submissiùs, ut nonnulli explicant, & indecentiùs quàm &c. nos in interpretatione Manutium sequuti sumus.

20 *Lentulo*] Lentulo Spintheri Appius, Appio Tullius in Ciliciæ administratione successit.

21 *Tu has ineptias*] Ita ne hujusmodi ineptiæ in mentem tibi venire possint, tibi, inquam, homini, &c.

22 *Urbanitatem*] Multùm huic nomini tribuisse Stoicos author est Plutarchus, adeò ut *urbanum* hunc dicerent, omni qui prorsùs vitio careret.

23 *Appio-*

Stoici rectiſſimè putant: ullam [b] [23] Appietatem, aut Lentulitatem, valere apud me plus, quàm ornamenta virtutis exiſtimas? cùm ea [24] conſecutus nondum eram, quæ ſunt hominum opinionibus ampliſſima, tamen iſta veſtra nomina numquam ſum [25] admiratus: viros eos, qui ea vobis reliquiſſent, magnos arbitrabar. Poſteà verò quàm ita & accepi, & geſſi [c] maxima imperia, ut mihi nihil neque ad honorem, neque ad gloriam acquirendum putarem: ſuperiorem quidem numquam, ſed parem vobis me ſperavi eſſe factum. Nec mehercule aliter vidi exiſtimare vel Cn. Pompejum, quem omnibus, qui unquam fuerunt, vel P. Lentulum, quem mihi ipſi antepono: tu ſi aliter exiſtimas, nihil errabis, ſi paulò diligentiùs, ([26] ut quid ſit [d] ἐξοχὴ, [27] quid ſit [e] εὐγένεια, intelligas) [28] Athenodorus, Sandonis filius, quid de his rebus dicat, attenderis. Sed, ut ad rem redeam, me tibi non amicum modò, verùm etiam amiciſſimum exiſtimes velim: profectò omnibus meis officiis efficiam, ut ita eſſe verè poſſis judicare: tu autem ſi id agis, ut minùs mea cauſa, dum ego abſum, debere videaris, [29] quàm ego tua laborarim: libero te iſta cura:

[f] [30] πάρ' ἐμοί γε καὶ ἄλλοι
Οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς.

ſin autem natura es [g] φιλαίτιος, illud [h] non perficies: quò minùs tua cauſa velim: hoc aſſequere, ut, quam in partem accipias, minùs laborem. Hæc ad te ſcripſi liberiùs, fretus conſcientia officii mei, benevolentiæque, quam à me [31] certo judicio ſuſceptam, quoad tu voles, conſervabo. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *an Appii, aut Lentuli* nobilitatem. [c] *maximas* Reip. *dignitates*. [d] *excellentia* [e] *nobilitas*. [f] *apud me quidem & alii* erunt *qui me colent, maximè verò Conſiliarius Jupiter*. [g] *querulus*. [h] *non perficies ut minùs tibi faveam*.

NOTÆ.

23 *Appietatem*] Plus nimio ſibi de ſua nobilitate placebat Appius, quod quidem vitium Claudiæ familiæ inſitum fuiſſe, notavit poſteà Tacitus his verbis: *Tiberium Neronem maturum annis, ſpectatum bello, ſed vetere, atque inſita Claudiæ familiæ ſuperbia*.

24 *Conſecutus nondum eram*] Præturam, Conſulatum, &c.

25 *Sum admiratus*] Quia re vera pro nihilo habenda ſunt omnia nobilitatis inſignia, niſi virtus comes adſit.

26 *Ut quid ſit ἐξοχὴ*] Declarat hac voce Tullius nobilitatem quæ virtute comparatur.

27 *Quid ſit εὐγένεια*] Nobilitas eſt, quæ majoribus tantùm debetur. Primam extollit Cicero, alteram niſi virtute & egregiis in Republica meritis nitatur, pro nihilo putat.

28 *Athenodorus*] Philoſophus Auguſto perfamiliaris, & ejuſdem, ut multi putant, præceptor, ad extremam uſque ſenectutem vixit.

29 *Quàm ego tua laborarim*] Cùm multis in rebus ſuam Appio operam navaſſet Cicero, tum maximè in publica ſupplicatione ipſi decernenda.

30 *Πάρ', &c.*] Expreſſus ex Homero locus, quo Tullius ſignificat, quamquam deſpiciatur ab Appio, fore tamen alios, à quibus colatur, quos inter Pompejum Jovis nomine deſignat.

31 *Certo judicio*] Id eſt, ea mente ſuſceptam, ut ſincerè & perpetuò retinerem.

EPISTOLA VIII.

Appii querelas iterum refellit, addita sui facti excusatione; ipsumque Appium aut levem significat, qui sermonibus iniquorum crediderit; aut nimis astutum, qui ea quæ ipse cogitet, in alios transferat. Hæc epistola antè septimam collocanda fuit. Ser. Sulpitio, & M. Marcello Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo secundo.

Cicero Proconsul s. d. Appio Pulchro.

ETSI, quantum ex litteris tuis intelligere potui, videbam te hanc epistolam, cùm [a] [1] ad urbem esses, esse lecturum, [b] refrigerato jam [c] levissimo sermone hominum [2] provincialium: tamen, cùm tu tam multis verbis ad me de improborum oratione scripsisses, faciendum mihi putavi, ut tuis litteris brevi responderem. Sed prima duo capita epistolæ tuæ tacita mihi quodammodo relinquenda sunt: nihil enim habent, quod aut [3] definitum sit, aut certum, nisi, me vultu, & taciturnitate significasse, tibi non esse amicum: idque [d] pro tribunali, cùm aliquid ageretur, & nonnullis in conviviis intelligi potuisse. Hoc totum nihil esse, [4] possum intelligere; sed cùm sit nihil, nec quid dicatur quidem intelligo: illud quidem scio, meos multos, & illustres, & ex superiore, & ex æquo loco sermones habitos cum tua summa laude, & cum magna significatione nostræ familiaritatis, ad te verè potuisse deferri. Nam [5] quod ad legatos attinet, quid à me fieri potuit aut [6] [e] elegantius, aut justius, quàm ut sumptus egentissimarum civitatum minuerem sine ulla imminutione dignitatis tuæ, præsertim ipsis civitatibus postulantibus? [7] nam mihi totum genus legationum tuo nomine profici-

INTERPRETATIO.

[a] *Propè urbem*. [b] *imminuto*. [c] *falso prorsùs*. [d] *cùm è superiore loco dicerem*. [e] *commodius*.

NOTÆ.

1 *Cùm ad urbem*] Qui triumphum petebant ob res in provincia benè gestas, extra urbem expectare solebant, donec lege lata triumphantes ingrederentur. Triumphum petiit Appius, sed ne obtineret, Dolabellæ accusatione factum est.

2 *Provincialium*] Phryges & Lycaones intelligit, qui de Cicerone falsa quædam Appio narraverant.

3 *Definitum sit*] Quia nullam rem singillatim nec certum indicium ostendis, undè colligas me tibi non esse amicum.

4 *Possum intelligere*] Quia novi quàm benè sim erga te animatus, undè nec intelligo quid à te dicatur.

5 *Quod ad legatos*] Cùm Ciliciam expilasset Appius, timuit ne in jus vocaretur; quare petiit ut provincia sumptu publico legatos mitteret, qui suam administrationem coram Senatu laudarent: istuc verò factu inutile Tullius infra ostendit.

6 *Elegantius*] Intacta siquidem dignitate tua, civitatum sumptus minui.

7 *Nam mihi*] Si legationem hanc prohibui, feci levandæ provinciæ, non tui lædendi gratia, cùm nescirem eam unicè ob rem legatos Romam proficisci, ut te laudarent.

scentium notum non erat. Apameæ cùm essem, multarum civitatum [f] principes ad me detulerunt, sumptus decerni legatis nimis magnos, cùm solvendo civitates non essent: hìc ego multa simul cogitavi. Primùm, te, hominem non solùm sapientem, verumetiam, ut nunc loquimur, urbanum, non arbitrabar [8] genere isto legationum delectari: idque me arbitror [9] Synnadis pro tribunali multis verbis disputavisse: [g] primùm Appium Claudium Senatui, populoque Romano non [10] Myndensium testimonio, (in ea enim civitate mentio facta est) sed sua sponte esse laudatum: deindè, me ista vidisse multis accidere, ut eorum causa legationes Romam venirent, sed his legationibus non meminisse ullum tempus laudandi, aut locum dari: studia mihi eorum placere, quòd in te bene merito grati essent, consilium totum videri minimè necessarium: si autem vellent declarare in eo officium suum, [h] laudaturum me, si quis suo sumptu functus esset officio: concessurum si legitimo: non permissurum, si infinito: quid enim reprehendi potest? nisi quod addis, visum esse quibusdam [11] edictum meum quasi consultò ad istas legationes impediendas esse accommodatum. Jam non tam mihi videntur injuriam facere ii, qui hæc disputant, [i] quàm si cujus aures ad hanc disputationem patent. Romæ composui edictum: nihil addidi, nisi quòd Publicani me rogarunt, cùm * Samum ad me venissent, ut [k] de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum. [l] Diligentissimè scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumptus civitatum: quo in capite sunt quædam nova, salutaria civitatibus, quibus ego magnoperè delector. Hoc verò ex

INTERPRETATIO.

[f] *primarii cives.*

[g] *Myndensium non egere testimonio, ut Senatui populoque Romano commendaretur à se ipso commendatus satis.*

[h] *approbaturum me, si quis sumptu suo legationem hanc obiret; concessurum, si publico* sumptu, *at modico.*

[i] *quàm hi qui talia dicentibus aures præbent.*

[k] *ut unum edicti tui* caput *transferrem in meum.*

[l] *diligentissimè conservatum est* caput illud.

NOTÆ.

8 *Genere isto legationum*] Quæ & inanes essent, & civitates jam egenas exhaurirent.

9 *Synnadis*] Prygiæ majoris oppido, cujus diœcesis Ciceronis provinciæ attributa fuerat; fuit posteà Archiepiscopalis & Metropolis ingens, suo quoque marmore nobilis; hodie penè jacet. Meminit Synnadæ Claudianus in Eutropium:

Marmore, purpureis cedit cui Synnada venis?

10 *Myndensium*] Myndus, nunc *Mentese*, teste Leunclavio, urbs Cariæ maritima, non procul Halicarnasso; hoc tempore primaria regionis, & Præfecti sedes. Myndensium, *in manuscriptis* Midænsium *legitur; ex quo plerique Interpretes perperam finxere Mindensium, sive Myndensium, quòd Myndos urbs Cariæ nota iis esset. Sed* Midaensium *legi oportuit, ab oppido Phrygiæ Midajo, quod Græci* Μιδάειον *scribunt: fuit enim pars ea Phrygia sub Proconsulis Ciliciæ administratione, à qua longè Myndos Carica abfuit.*

11 *Edictum*] Ad cujus normam jus in provincia dicerem; cui edicto nihil à me est additum contra hanc legationem quam tantoperè cupiebas.

* *Samum*] Samos Ciceroni Samus, in

quo ſuſpicio nata eſt, me exquiſiviſſe aliquid, in quo te offenderem, [12] translatitium eſt: neque enim eram tam [13] deſipiens, ut privatæ rei cauſa legari putarem, qui & tibi non privato, & pro re non privata ſua, ſed publica, non in privato, ſed in publico orbis terræ conſilio, ideſt in ſenatu, ut gratias agerent, mittebantur. [14] Neque, cùm edixi, ne quis injuſſu meo proficiſceretur, excluſi eos, qui me in caſtra, & qui trans Taurum perſequi non poſſent: nam id eſt maximè in tuis litteris irridendum: quid enim erat, quòd me perſequerentur in caſtra, Taurumve tranſirent, cùm ego Laodicea uſque ad Iconium iter ita fecerim, ut me omnium illarum [15] diœceſium, quæ cis Taurum ſunt, omniumque earum civitatum magiſtratus legationeſque convenirent? Niſi fortè poſteà cœperunt legare, quàm ego Taurum tranſgreſſus ſum: quod certè non ita eſt: cùm enim Laodiceæ, cùm Apameæ, cùm Synnadis, cùm [16] Philomeli, cùm Iconii eſſem, quibus in oppidis omnibus commoratus ſum: omnes jam iſtius generis legationes erant conſtitutæ. Atque hoc tamen te ſcire volo, me de iſto ſumptu legationum, aut minuendo, aut remittendo decreviſſe nihil, niſi quod principes civitatum à me poſtulaſſent, [17] ne in venditionem tributorum, & illam acerbiſſimam exactionem, quam tu non ignoras, [18] capitum, atque oſtiorum inducerentur ſumptus minimè neceſſarii. Ego autem, cùm hoc ſuſcepiſſem, non ſolùm juſtitia, ſed etiam miſericordia adductus, ut levarem miſeriis perditas civitates, & perditas maximè [19] per magiſtratus ſuos, non po-

NOTÆ.

ſula maris Icarii, Ioniæ adjacet è regione Epheſi. Hic vaſa fabricari cœpta ſunt, teſte Aulo Gellio.

12 *Translatitium eſt*] Illud utique non novum, ſed in veteres ſimultates noſtras transferendum eſt, quas nondum extinctas eſſe plerique ſuſpicantur. Utrùm Ciceronis mentem hìc aſſequar, non affirmaverim; alii aliter declarant; interpretationem noſtram, cui placuerit, ſequatur.

13 *Deſipiens*] Sic locum explico. Intelligere potes, mihi numquam fuiſſe in animo, ad legationem hanc quod attinet, te offendere, quam quidem numquam putavi fuiſſe decretam, privatæ rei cauſa, quæque tua multùm intereſſet; ſed tantùm ut in Senatu gratias publicè ageret, quod minimè neceſſarium ſemper judicavi.

14 *Neque cùm edixi*] Duo videtur Appius objeciſſe Ciceroni; primum, edixiſſe ne quis injuſſu ſuo è provincia diſcederet; ſecundum, trans Taurum abiiſſe, quò civitatum legati eum perſequi non poſſent, ut facultatem eundi Romam peterent, quo facto, videbantur excludi, id eſt, prorsùs omni eundi Romam poteſtate privari. Hoc ultimum confutat Cicero, dum oſtendit nihil fuiſſe opus ut eum legati extra Taurum perſequerentur; ſiquidem priùs montem Taurum quàm tranſiret, iſtius generis legationes jam audierat.

15 *Diœceſium*] Idem apud Romanos Diœceſis fuit, quod apud nos Præfectura, vel juriſdictio. Tres autem Aſiaticæ Diœceſes Ciliciensi provinciæ in gratiam Tullii additæ ſunt; Synnadenſis, Apamenſis, Cibyratica.

16 *Philomeli*] Philomelum urbs Phrygiæ magnæ, versùs confinia Galatiæ.

17 *Ne in venditionem tributorum*] Quoniam tributa, ſtatim atque imponuntur, colligi non poſſunt; venduntur alicui, qui quanti emit, tantum in præſenti numerat de ſuo, tum deindè facta ſibi cogendi poteſtate, acerbè & crudeliter exigit.

18 *Capitum*] Per ſingula capita, ſingulaſque domos tributa exigebantur ab iis, qui illa emerant.

19 *Per Magiſtratus*] Vocem hanc de induſtria ſubjungit, ne videatur ſingilla-

tui in illo sumptu non necessario negligens esse. Tu, cùm istiusmodi sermones ad te delati de me sunt, non debuisti credere: sin autem eo genere delectaris, ut, quæ tibi in mentem veniant, aliis attribuas: genus sermonis inducis in amicitiam [m] minimè liberale. Ego, si in provincia de tua fama detrahere unquam cogitassem, non ad generum tuum Lentulum, neque ad libertum tuum Brundisii, neque ad Præfectum fabrum Corcyræ, quem in locum me venire velles, [n] retulissem. Quare potes, doctissimis hominibus auctoribus, quorum sunt de amicitia gerenda præclarissimè scripti libri, genus hoc totum orationis tollere: [20] [21] Disputabant, ego contrà disserebam: [22] Dicebant, ego negabam. An mihi de te nihil esse dictum unquam putas? [o] ne hoc quidem, quòd cùm me Laodiceam venire voluisses, Taurum ipse transisti? quòd iisdem diebus [p] meus conventus erat Apameæ, Synnadis, Philomeli, [23] tuus Tarsi? non dicam plura, ne, in quo te objurgem, id ipsum videar imitari: illud dicam, ut sentio: si ista, quæ alios loqui dicis, ipse sentis, tua summa culpa est: sin alii tecum hæc loquuntur, tua tamen, quòd audis, culpa nonnulla est: mea ratio in tota amicitia nostra constans & gravis reperietur: quòd si quis me [24] astutiorem fingit, [25] quid potest esse callidius, quàm cùm te absentem semper defenderim, cùm præsertim mihi usu venturum [26] non arbitrarer, ut ego quoque absens à te defendendus essem, nunc committere, ut tu jure optimo me absentem deserere posses? [27] unum genus excipio sermonis, in quo persæpè aliquid dici-

INTERPRETATIO.

[m] *indignum* homine *liberaliter* educato.
[n] *non tam* apertè *dixissem quem in locum me venire velles*.

[o] putasne non mihi dictum esse, *quòd cùm me Laodiceam, &c.*
[p] *jus dicebam*.

NOTÆ.

tim Appium avaritiæ, & crudelitatis in regenda provincia insimulare; quam tamen ab ipso vexatam fuisse alibi docet.

20 *Disputabant*] Paucis exprimit genus hominum, qui videri volunt amici, cùm amici verè non sint; finguntque ea in gratiam amici confutasse, quæ numquam à quoquam alio, sed à se ipsis excogitata sunt: sic ergo loquentem inducit Appium, *disputabant &c.*

21 *Disputabant*] Hæc contra te loquebantur; sed ego te contra illos defendebam.

22 *Dicebant*] A te legationem fuisse impeditam, quòd laudi meæ inviderес; ego verò negabam: fortè nemo homo hoc Appio dixerat, sed ipse Appius hoc de Cicerone suspicabatur; mentem verò suam ut meliùs tegeret, hujusmodi sermones aliis tribuebat.

23 *Tuus Tarsi?*] Hoc jure poterat queri Cicero, qui jam provinciæ administrationem aggressus erat.

24 *Astutiorem*] Quasi consultò ad impediendam legationem, suum Tullius edictum accommodasset.

25 *Quid potest esse callidius*] Ironicè dictum: neque enim in eo callidum se Cicero, sed stultum exhibuisset, ut patet ex iis quæ sequuntur.

26 *Non arbitrarer*] Non enim fore putabat ut in provinciam iret.

27 *Unum excipio genus sermonis*] Cùm assero nihil hîc esse dictum contra te, excipio sermones hujusmodi, quos equidem haberi tu nolles, quamquam in legatos dumtaxat tuos, Præfectosque, non in te ipsum cadant.

tur, quod te putem [28] nolle dici: si aut legatorum tuorum cuipiam, aut Præfectorum, aut Tribunorum militum malè dicitur: quod tamen ipsum non mehercule adhuc accidit me audiente, ut aut graviùs diceretur, aut in plures, quàm mecum Corcyræ Clodius est locutus, cùm in eo genere maximè quereretur te [q] aliorum improbitate minùs felicem fuisse [r] hos ego sermones, quòd & multi sunt, & tuam existimationem (ut ego sentio) non offendunt, lacessivi numquam, sed non valdè repressi: [29] si quis est, qui neminem bona fide in gratiam putet redire posse, non nostram is perfidiam coarguit, sed indicat suam, simulque non de meis pejus, quàm de te, existumat: sin autem quem mea instituta in provincia non delectant, & quadam [30] dissimilitudine institutorum meorum, ac tuorum lædi se putat, cùm uterque nostrum rectè fecerit, sed non idem uterque secutus sit: hunc ego amicum habere non curo. Liberalitas tua, ut hominis nobilissimi, latiùs in provincia patuit: nostra si angustior, & si de tua prolixa, beneficaque natura limavit aliquid posterior annus, [31] propter quamdam tristitiam temporum, [t] non debent mirari homines, cùm & natura semper ad largiendum [32] ex alieno fuerim restrictior, & [33] temporibus, quibus alii moventur, iisdem ego movear, me esse [34] acerbum sibi, ut sim dulcis mihi. De rebus urbanis, quòd me certiorem fecisti, cùm per se mihi gratum fuit, tum quòd significasti tibi omnia mea mandata curæ fore, in quibus unum illud te præcipuè rogo, ut cures, [u] ne quid mihi ad hoc negotii aut oneris accedat, aut temporis: Hortensiumque, [35] nostrum collegam, & familiarem roges, ut, si unquam mea causa quidquam aut sensit, aut fecit, [x] de hac quoque sententia bima decedat, qua mihi nihil potest esse inimicius. De nostris re-

INTERPRETATIO.

[q] legatorum præfectorumque *tuorum*.

[r] *hos ego sermones non excitavi, sed neque admodum reprimere* curavi, *quia & communes sunt, nec tuam existimationem, ut opinor, offendunt*. [s] *imminuit*.

[t] *non debent mirari homines, si ipsis sim acerbus, ut laudi meæ consulam*.

[u] *ne Ciliciæ administratio ultra annum prorogetur*.

[x] *roga Hortensium, ut sententiam non ferat de conservando mihi* per biennium provinciæ imperio.

NOTÆ.

28 *Nolle dici*] Quia Proconsul in regimine provinciæ, non omni modo vacare culpa, sed suorum etiam facta præstare debet: quare fieri vix potest, ut Præfecti accusentur, quin Proconsul ipse in partem & culpæ, & accusationis veniat.

29 *Si quis est qui, &c.*] Idcirco nonnulli hæc de Cicerone & Appio garriebant, quòd crederent veteres inimicitias ex animo non deposuisse.

30 *Dissimilitudine*] Quia liberalem se Appius, se verò restrictiorem Cicero præbuit.

31 *Propter quamdam tristitiam temporum*] Quæ impedimento fuerunt, quominùs liberalitatem tuam imitarer.

32 *Ex alieno*] Asperiùs perstringit Appium, quem indicat ex alieno liberalem fuisse.

33 *Temporibus*] Quæ miserrima evaserant Magistratuum avaritia.

34 *Acerbum sibi*] Non imitando largitiones tuas.

35 *Nostrum collegam*] In Auguratu.

bus quod scire vis Tarso Nonis Octobr. [36] Amanum versus profecti sumus: hæc scripsi postridie ejus diei, cùm castra haberem [37] in agro Mopsuhestiæ: si quid egero, scribam ad te: neque domum unquam ad meos litteras mittam, quin adjungam eas, quas tibi reddi velim. De Parthis quod quæris, fuisse nullos puto. [38] Arabes qui fuerunt, admisto [39] Parthico ornatu, dicuntur omnes revertisse: hostem esse [40] in Syria negant ullum. Tu velim ad me quàm sæpissimè, & de tuis rebus scribas, & de meis, & de Reipublicæ statu: [41] de quo sum sollicitus eò magis, quòd ex tuis litteris cognovi, Pompejum nostrum [42] in Hispaniam iturum. Vale.

NOTÆ.

36 *Amanum versus*] Hoc in monte quæ gesserit, scripsit ad Cœlium, ep. 10. lib. 2. sed fusiùs ad Catonem, epist. 4. lib. 15.

37 *In agro Mopsuhestiæ*] Urbem hanc in Cilicia, ad Pyramum fluvium, Mopsus Argivorum Rex condidit, quam ideò Græci Μόψου ἑςίαν nominant.

38 *Arabes*] Syriis natio finitima, undè facilis erat in Ciliciam irruptio: Arabes fuisse olim ditissimos inde colligitur, quòd *Arabum Gazæ* proverbii locum apud Horatium obtineant.

39 *Parthico ornatu*] Quo plus terroris incuterent.

40 *In Syria*] Nunc *Suristan* Turcis, provincia Asiæ pulcherrima, inter Ciliciam, & mare Syrium ad Occasum, & Mesopotamiam ad Ortum; Euphrate fluvio hanc sejungente, illam monte Amano, cui Armenia minor ad Septentrionem incumbit, ad Meridiem verò Arabia deserta, & Palæstina: tota subest Turcarum dominio.

41 *De quo sum sollicitus*] Timebat, ne quid ex absentia Pompeji, Respublica detrimenti caperet; sed opinione sua falsus est: Hispaniam enim si Pompejus petiisset, nullum exticisset civile bellum, ut alibi ipse Tullius fatetur.

42 *In Hispaniam*] Quam per legatos Petrejum & Afranium, administrabat.

EPISTOLA IX.

Appii litteris humanissimè respondet: de spe triumphi gratulatur; invitat ad perficiendos libros Augurales; supplicationes sibi decerni petit. L. Paulo & C. Marcello Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

Cicero Imp. s. d. Appio Pulchro.

VIX tandem legi litteras dignas Appio Clodio, plenas humanitatis, officii, diligentiæ. Adspectus videlicet urbis tibi tuam pristinam urbanitatem reddidit: nam quas ex itinere, antequam ex Asia egressus es, ad me litteras misisti, unas [1] de legatis à me prohibitis proficisci, alteras [2] de Apameanorum ædificatione impedita, legi perinvitus: itaque conscientia meæ constantis erga te voluntatis rescripsi tibi subiratus: iis vero litteris lectis, quas Philotimo, liberto meo, dedisti, cognovi, intellexique in provincia mul-

NOTÆ.

1 *De legatis*] Quos Appius ire Romam cupiebat, ut ab iis coram Senatu laudaretur. Vide sup. epist.

2 *De Apameorum ædificatione*] De iis epist. 7.

tos fuisse, qui nos quo animo inter nos sumus, esse nollent: [a] ad urbem verò ut accesseris, vel potiùs ut primùm tuos videris, cognosce te ex iis, qua in te absentem fide, qua in omnibus officiis tuendis erga te observantia, & constantia fuissem: itaque quanti illud me æstimare putas, quod est in tuis litteris scriptum? si quid acciderit, quod ad meam dignitatem pertineat, etsi vix fieri possit, tamen te parem mihi [3] gratiam relaturum: tu verò facilè facies: NIHIL est enim quod studio, & benevolentia, vel amore potiùs effici non possit. Ego, etsi & ipse ita judicabam, & fiebam crebrò à meis per litteras certior, tamen maximam lætitiam cepi ex tuis litteris de spe minimè dubia, & planè explorata triumphi tui: neque verò ob eam causam, quò ipse faciliùs consequerer, (nam id quidem [b] [4] Ἐπικούρειον est) sed mehercule, quòd tua dignitas, atque amplitudo mihi est ipsa chara per se. Quare, [c] quoniam plures tu habes, quàm cæteri, quos scias in hanc provinciam proficisci, quòd te adeunt ferè omnes, si quid velis: gratissimum mihi feceris, si ad me, simul atque adeptus eris, quod & tu confidis, & ego opto, litteras miseris. [d] [5] Longi subsellii, ut noster Pompejus appellat, judicatio, & mora, si quem tibi item unum, alterumve diem abstulerit, (quid enim potest amplius?) [e] tua tamen dignitas suum locum obtinebit: sed, si me diligis, si à me diligi vis, ad me litteras, ut quamprimùm lætitia afficiar, mittito. [f] Et velim, reliquum quod est promissi, ac muneris tui, mihi persolvas: cùm ipsam cognitionem juris auguralis consequi cupio: tum mehercule tuis incredibiliter studiis erga me, muneribusque delector. [g] Quòd autem à me tale quiddam desideras, sanè mihi considerandum est, quonam te remunerer potissimùm genere: nam profectò non est meum: qui in scribendo, ut soles admirari, tantum industriæ ponam, committere, ut scribendo negligens fuisse videar, præsertim cùm id non modò negligentis, sed etiam ingrati animi crimen futurum sit. Verùm hæc videbimus.

INTERPRETATIO.

[a] *ubi verò ad urbem accessisti, intellexi te cognovisse ex tuis, qua, &c.*

[b] *Epicureum.*

[c] *Quoniam igitur scis multò meliùs quàm cæteri, quinam in Asiam proficiscantur, quia priùs te adeunt ferè omnes* quæsitum, numquid habeas quod nunciari *velis.*

[d] *si Senatores ad judicandum tardi, tibi unum aut alterum diem protrahendo auferant; nihil enim* prætereà nocere *tibi possunt.*

[e] *triumphum nihilominùs tibi debitum obtinebis.*

[f] *& velim ut mittas mihi reliquos* de jure Augurali libros, *quos promisisti.*

[g] *quod autem à me exigis ut scribam aliquid quod muneri huic tuo respondeat.*

NOTÆ.

3 *Gratiam relaturum*] Te scilicet parem mihi gratiam relaturum, si quid acciderit, &c. etsi vix speras id accidere posse: loquitur de supplicatione, quam sibi decerni cupiebat Cicero, quemadmodum anteà Appio decernendam curaverat; Appius autem posse id fieri vix sperabat, ob Cæsaris & Pompeji dissidia, quæ Senatorum animos aliò avocabant.

4 Ἐπικούρειον] Quòd Epicurei nihil præter utilitatem privatam curare crederentur.

5 *Longi subsellii*] Senatus à Pompejo jocosè appellabatur *longum subsellium*, ob

varias

Illud, quod polliceris, velim pro tua fide, diligentiaque, & pro nostra non instituta, sed jam inveterata amicitia cures, enitare, [6] ut supplicatio nobis quàm honorificentissimè, quamprimùmque decernatur. Omninò seriùs misi litteras, quàm vellem: in quo cùm difficultas navigandi fuit odiosa: tum [7] in ipsum discessum senatus incidisse credo meas litteras, [h] sed id feci adductus auctoritate, & consilio tuo: idque à me rectè factum puto, quòd non statim, ut Imperator appellatus sim, sed [i] aliis rebus additis, [k] æstivisque confectis, litteras miserim. Hæc igitur tibi erunt curæ, quemadmodum ostendis: meque totum, & mea, & meos commendatos habebis. Vale.

INTERPRETATIO.

h si statim post primam victoriam de Amanensibus relatam, non scripsi ad Senatum, *id feci &c.*

i *Tindenisso expugnato.*

k *dimissis in biberna militibus.*

NOTÆ.

varias plurium magistratuum, & pugnantes sententias, quæ rerum exitum mire protrahebant. Quod tunc quoque contigit, cùm de Appii triumpho consultum est.

6 *Ut supplicatio*] Pro rebus in Amano monte bene & fœliciter gestis. Quid sit supplicatio, vide epist. 15. lib. 2. p. 52.

7 *In ipsum discessum Senatus*] Aprili mense, ut putat Manutius, cujus ferè dies omnes vel ludis addicebantur, vel festi erant, vel Comitiales, per quos lege Pupia haberi Senatus non poterat.

EPISTOLA X.

Se graviter commotum esse scribit, quòd Appius à Dolabella de majestate sit accusatus; addit, eumdem Dolabellam Tulliæ, se inscio, nupsisse, & quia suspicabatur Appius, prohibitas à Cicerone legationes, quæ Romam ad suam laudem ire decrevissent, hanc ei suspicionem conatur adimere: indicat postremò, sperare se, futurum, ut ei Censura deferatur; neque spem fefellit eventus. Eodem anno.

Cicero Imperator s. d. Appio Pulchro.

CUM est ad nos allatum [a] de temeritate eorum, qui tibi negotium facesserent, etsi graviter primo nuntio commotus sum, quòd nihil tam præter opinionem meam accidere potuit: tamen, ut me collegi, cætera mihi facillima videbantur, quòd & in te ipso maximam spem, & in tuis magnam habebam, multaque mihi veniebant in mentem, quamobrem [b] istum laborem tibi etiam honori putarem fore. Illud planè molestè tuli, quòd certissimum, & justissimum triumphum hoc invidorum consilio esse tibi ereptum videbam: [c] quod tu si tanti facies, quanti ego semper

INTERPRETATIO.

a *de temeritate Dolabellæ, qui te majestatis & ambitus accusavit.*

b *istam injuriam.*

c *si triumphum minimi facies, ut ego minimi semper judicavi esse faciendum.*

[1] judicavi faciendum esse: facies sapienter, & ages victor ex inimicorum [d] dolore triumphum justissimum: ego enim planè video fore nervis, opibus, sapientiaque tua, vehementer ut inimicos tuos pœniteat intemperantiæ suæ. De me tibi sic, contestans omnes deos, promitto, atque confirmo: me pro tua dignitate (malo enim dicere, quàm pro salute) in hac provincia, cui tu præfuisti, rogando, deprecatoris: laborando, propinqui: auctoritate, chari hominis (ut spero) apud civitates: gravitate, imperatoris suscepturum officia, atque partes: omnia volo à me & postules, & expectes: vincam meis officiis cogitationes tuas. Q. Servilius perbreves à te mihi litteras reddidit, quæ mihi tamen nimis longæ visæ sunt: injuriam enim mihi fieri putabam, cùm rogabar: [e] nollem accidisset tempus, in quo perspicere posses, quanti ego te, quanti [f] Pompejum, [g] quem unum ex omnibus facio, ut debeo, plurimi, quanti [h] Brutum facerem: quamquam in consuetudine quotidiana perspexisses, sicut perspicies: [i] sed quoniam accidit, si quid à me prætermissum fuerit, commissum facinus & admissum dedecus confitebor. [k] [2] Pontinius, qui à te tractatus est præstanti ac singulari fide, cujus tui beneficii sum ego testis, [l] præstat tibi memoriam, benevolentiamque, quam debet: qui cùm, maximis rebus suis coactus, à me invitissimè decessisset, tamen, ut vidit tua interesse, conscendens jam navem [3] Epheso Laodiceam revertit. [m] Talia cùm te studia videam habiturum esse innumerabilia, planè dubitare non possum, quin tibi amplitudini ista sollicitudo futura sit: si verò efficis ut [4] Censores creentur, & si ita gesseris censuram, ut & debes, & potes: non tibi solùm, sed tuis omnibus video in perpetuum summo te præsidio futurum. Illud pugna, & enitere, [n] ne quid nobis temporis prorogetur: ut, cùm hìc tibi satisfecerimus, [o] istic quoque nostram in te benevolentiam

INTERPRETATIO.

[d] *malevolentia.*

[e] *nollem accidisset hæc* injusta Dolabellæ accusatio.

[f] *socerum* filiæ tuæ.

[g] *quem unum pluris facio quàm omnes.*

[h] *generum tuum.*

[i] *Sed quoniam accidit* ut, quod nollem, Dolabella te accusaret, *si quid prætermittam,* quod tibi hac in re subsidio esse possit, *fatebor me commisisse crimen, & admisisse quod non decet.*

[k] *Pontinius cui* certa *præstantis & fidelis* amicitiæ signa *præbuisti.*

[l] *memorem se præstat* beneficii tui.

[m] *cùm videam te innumerabiles habiturum* tuæ causæ *studiosos* defensores, *non dubito quin gloriosa tibi futura sit hæc accusatio.*

[n] *enitere ne mihi plus anno prorogetur provinciæ regimen.*

[o] *Romæ.*

NOTÆ.

1 *Judicavi*] Cicero, cùm esset Consul, & provinciam ornatam, Galliam scilicet, & spem certam triumphi neglexerat.

2 *Pontinius*] Vir Prætorius, qui de Allobrogibus ipso Appio Consule annitente, triumphaverat.

3 *Ephesò*] Urbs est Ioniæ maritima, in Asia minori, Dianæ templo in primis nobilitata.

4 *Censores*] A censu, qui quinto quoque anno haberi solitus erat, Censores dicti sunt; quorum erat civium omnium familias & facultates describere, populum

navare possimus. Quæ de hominum, atque ordinum omnium erga te studiis scribis ad me, minimè mihi miranda, & maximè jucunda acciderunt: eademque ad me perscripta sunt à familiaribus meis: itaque capio magnam voluptatem, cùm tibi, cujus mihi amicitia non solùm [p] ampla, sed etiam jucunda est, ea tribui video, quæ debeantur: tum verò etiamnum remanere in civitate nostra studia propè omnium consensu erga fortes & industrios viros: quæ mihi ipsi [q] una semper tributa merces est laborum, & vigiliarum mearum. Illud verò mihi permirum accidit, tantam temeritatem fuisse [r] in eo adolescente, cujus ego salutem duobus [5] capitis judiciis summa contentione defendi, ut, tuis inimicitiis suscipiendis, [f] oblivisceretur patroni omnium fortunarum, ac rationum suarum, præsertim cùm tu omnibus vel ornamentis, vel præsidiis redundares, illi (ut levissimè dicam) multa deessent: [6] cujus sermo stultus & puerilis erat jam anteà ad me à M. [7] Cœlio, familiari nostro, perscriptus: de quo item sermone multa scripta sunt abs te: ego autem citiùs cum eo, qui tuas inimicitias suscepisset, veterem conjunctionem diremissem, [t] quàm novam conciliassem: neque enim de meo erga te studio dubitare debes: neque id est obscurum cuiquam in provincia, nec Romæ fuit: [u] sed tamen significatur in tuis litteris suspicio quædam, & dubitatio tua: de qua [8] alienum tempus est mihi tecum expostulandi, purgandi autem mei necessarium. [x] Ubi enim ego cuiquam [9] legationi fui impedimento, quominùs Romam ad laudem tuam mitteretur? [z] aut in quo potui, si te palàm odissem, minùs quod tibi obesset, facere? si clam, magis apertè inimicus esse? Quòd si essem ea perfidia qua sunt ii qui in nos hæc conferunt: tamen ea stultitia certè non fuissem, ut aut in obscuro odio apertas inimicitias, aut, in quo tibi nihil nocerem, summam ostenderem voluntatem no-

INTERPRETATIO.

[p] *gloriosa.* [q] *maxima.*
[r] *in Dolabella.*
[f] *ob iviisceretur me patronum suarum fortunarum*, tibi amicissimum esse.
[t] *quam novam* nuptiis filiæ *conciliassem.*
[u] *sed tamen significas in tuis litteris, tibi suspectam esse & dubiam fidem meam.*

[x] *non enim impedivi quominùs legatio Romam mitteretur ad te laudandum.*
[z] *si te palàm odissem, nihil poteram facere, quod tibi minùs noceret*, quàm prohibendo hanc legationem; *& si clam* te odissem, *non* poteram *apertiùs* significare *me tibi inimicum esse.*

NOTÆ.

in Tribus partiri, in omnium mores inquirere, &c. Censuræ, inquit Livius, origo parva fuit, at tanto deinde incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen esset.

5 *Capitis judiciis*] Judicium capitis, quo quis libertate, aut civitate, aut capite, mulctatur.

6 *Cujus sermo stultus*] Fortè dixerat Dolabella, accusationem hanc Ciceroni socero suo probari.

7 *A M. Cœlio*] Non extant hæ Cœlii litteræ, de quibus hic Cicero: in iis enim quæ ad nos pervenerunt, nulla sermonis hujusce à Dolabella facti, habetur mentio.

8 *Alienum*] Quòd nolit ex accusatione jam sollicito Appio dolorem afferre.

9 *Legationi*] De hac legatione vide epist. 8.

cendi. Ad me adire quosdam memini, qui dicerent, nimis magnos sumptus legatis decerni: quibus ego non tam imperavi, quàm censui, sumptus legatis quammaximè [10] ad legem Corneliam decernendos: atque in eo ipso me non perseverasse, testes sunt [11] rationes civitatum: in quibus, quantùm quæque voluit, legatis tuis datum induxit. Te autem quibus mendaciis homines levissimi onerarunt? non modò sublatos sumptus, sed etiam [a] à procuratoribus eorum, qui jam profecti essent, repetitos, & ablatos, eamque causam multis omninò non eundi fuisse. Quererer tecum, atque expostularem, nisi, ut suprà scripsi, purgare me tibi [b] hoc tuo tempore, quàm accusare te, mallem, idque putarem esse rectius: itaque nihil de te, quòd credideris, de me, quamobrem non debueris credere, pauca dicam: nam si me virum bonum, si dignum iis studiis, eaque doctrina, cui me à pueritia dedi, si satis magni animi, non minimi consilii in maximis rebus perspectum habes: nihil in me non modò perfidiosum, & insidiosum, & fallax in amicitia, sed ne humile quidem, aut [c] jejunum debes agnoscere: sin autem me astutum, & occultum lubet fingere: [d] quid est, quod minùs cadere in ejusmodi naturam possit, quàm aut florentissimi hominis aspernari benevolentiam, aut ejus existimationem oppugnare in provincia, cujus laudem [e] domi defenderis: aut in [f] ea re animum ostendere inimicum, in qua nihil obsis: aut id eligere ad perfidiam, quod ad indicandum odium apertissimum sit, ad nocendum levissimum? Quid erat autem, cur ego in te tam implacabilis essem, [g] cùm te ex fratre meo ne tunc quidem, cùm tibi propè necesse esset eas agere partes, inimicum mihi fuisse cognovissem? [h] cùm verò reditum nostrum in gratiam uterque expetisset, [i] quid in Consulatu tuo frustrà mecum egisti, quod me aut facere, aut sentire voluisses? quid mihi mandasti, [k] cùm te [12] Puteolis prosequerer, in quo non expectationem tuam diligentia mea vicerim? Quòd si id est maximè astuti, omnia ad suam utilitatem referre: quid mihi tandem erat utilius, quid commodis meis aptius [l] quàm hominis no-

INTERPRETATIO.

a *sed etiam me repetiisse hanc pecuniam à procuratoribus, &c.*

b *calamitoso hoc tempore*, quo in judicium vocaris.

c *nihil vanum.*

d *quid est quod possit minùs convenire ingenio callido & occulto, quàm Appii Claudii florentissimi hominis, &c.*

e *Romæ.*

f *in legatione impedienda.*

g *cùm ex fratre meo cognovissem, te mihi ne tunc quidem inimicum fuisse, cùm tibi propè necesse esset inimici agere partes*, propter P. Clodium fratrem tuum mihi infensissimum.

h *& siquidem ego & tu reconciliationem mutuam* sincerè *expetiimus*, quare occulti odii me insimulas.

i *quid in Consulatu tuo me sentire, aut facere voluisti, quod* non fecerim, aut senserim?

k *cùm te* euntem in provinciam, *honoris causa, comitarer.*

l *Appii Claudii.*

NOTÆ.

10 *Ad legem Corneliam*] quæ definierat sumptus provinciarum legatis decernendos.

11 *Rationes*] Tabulæ sunt publicæ; quæ rationes accepti expensique continent.

12 *Puteolis*] Maritima urbs Campaniæ,

bilissimi, atque honoratissimi conjunctio, cujus opes, ingenium, liberi, [m] affines, propinqui, mihi magno vel ornamento, vel præsidio esse possent? quæ tamen ego omnia in expetenda amicitia tua, non astutia quadam, sed aliqua potiùs sapientia secutus sum. Quid illa vincula, quibus quidem libentissimè adstringor, quanta sunt? studiorum similitudo, suavitas consuetudinis, delectatio vitæ, atque victus sermonis societas, [n] litteræ interiores. [o] Atque hæc domestica. [p] Quid illa tandem popularia? reditus illustris in gratiam, in quo ne per imprudentiam quidem errari potest sine suspicione perfidiæ: amplissimi [q] sacerdotii collegium, in quo non modò amicitiam violari apud majores nostros fas non erat, sed ne cooptari quidem sacerdotem licebat, qui cuiquam ex collegio esset inimicus. Quæ ut omittam tam multa, atque tanta, quis unquam tanti quemquam fecit, aut facere potuit, aut debuit, quanti ego Cn. Pompejum, socerum filiæ tuæ? Etenim, si merita valent, patriam, liberos, salutem, dignitatem, memetipsum mihi per illum [13] restitutum puto: si consuetudinis jucunditas: quæ fuit unquam amicitia consularium in nostra civitate conjunctior? si ulla amoris, atque officii signa: quid mihi ille non commisit? quid non mecum communicavit? quid de se in senatu, cùm ipse abesset, per quemquam agi maluit? quibus ille me rebus non ornatissimum voluit amplissimè? qua denique ille facilitate, qua humanitate tulit [r] contentionem meam [14] pro Milone, adversantem interdum actionibus suis? quo studio providit, [f] ne qua me illius [15] temporis invidia attingeret, cùm me consilio, cùm auctoritate, cùm armis denique [16] texit suis? quibus quidem temporibus hæc in eo gravitas, hæc animi altitudo fuit, non modò ut [17] Phrygi alicui, aut Lycaoni, quod tu in legatis fecisti, sed ne summorum quidem hominum malevolis de me sermonibus crederet. Hujus igitur filius cùm sit gener tuus, cumque præter

INTERPRETATIO.

[m] *Pompejus & Brutus.*

[n] *scientiæ reconditæ.*

[o] hæc autem quæ hactenus commemoravi, *privata sunt, & inter nos.*

[p] quid illa commemorem, *quæ publica sunt, & patent omnibus?*

[q] *auguratus*, quem una exercemus.

[r] *summum studium quo Milonem defendi, quamquam* studium hoc meum *interdum adversaretur Pompeji consiliis.*

[f] *providit ut ab improborum invidia tutus essem.*

NOTÆ.

in regno Neapolitano, aquis calidis celeberrima. *Pouzol.*

13 *Restitutum puto*] Pompeio clam annitente, pulsus est in exilium Cicero, quoniam ejus cum Cæsare & Crasso societatem asperius perstringebat: ut ab exilio revocaretur, effecit idem Pompejus, fore sperans, ut beneficii memor, de præsenti Reipublicæ statu queri desineret.

14 *Pro Milone*] Ob necem Clodii in judicium vocato.

15 *Temporis invidia*] Eò quòd multi crederent Tullii consilio, Clodium à Milone interfectum esse.

16 *Armis texit suis*] Quo die, pro Milone dixit in senatu Cicero, Pompejus qui tum solus Consulatum gerebat, curiam armatis militibus sepsit, ne quid ex illa contentione detrimenti Resp. caperet.

17 *Phrygi, aut Lycaoni*] Phrygia, &

hanc conjunctionem affinitatis, quàm sis Cn. Pompejo charus, quamque jucundus, intelligam: quo tandem animo in te esse debeo? cùm præsertim eas ad me is litteras miserit, quibus, etiam si tibi, cui sum amicissimus, hostis essem, placarer tamen, totumque me ad ejus viri, ita de me meriti, voluntatem, nutumque converterem. Sed hæc hactenus: pluribus enim etiam fortasse verbis, quàm necesse fuit, scripta sunt. Nunc ea, quæ à me [t] perfecta, quæque instituta sunt, cognosce: atque hæc agimus, & agemus [u] magis pro dignitate, quàm pro periculo tuo: te enim, ut spero, propediem censorem audiemus: [18] cujus magistratus officia, quæ sunt [19] maximi animi, [20] summique consilii, tibi diligentiùs, & accuratiùs, quàm hæc, quæ nos de te agimus, cogitanda esse censeo. Vale.

INTERPRETATIO.

t *quæ perfeci, & quæ incepi.* u *magis ut tuam dignitatem tueamur, quàm ut avertamus à te periculum*, quod nullum tibi ab accusatione impendet.

NOTÆ.

Lycaonia duæ sunt *Asiæ* minoris provinciæ, quas ad Ciliciam pertinuisse, vel ex hoc loco constat.

18 *Cujus magistratus*] Non propriè: Magistratus enim & jus dicebat, & habebat imperium: censori autem neutrum contigit.

19 *Maximi animi*] Quia Censoris erat Consulares etiam viros, si quid deliquissent, è senatu interdum dejicere.

20 *Summique consilii*] Quod in mores universæ civitatis inquireret.

EPISTOLA XI.

Appio de crimine majestatis absoluto gratulatur, eumdemque de ambitu absolvendum confirmat. Eodem anno.

Cicero Imperator S. D. Appio Pulchro, ut spero, Censori.

CUM essem in castris ad fluvium [1] Pyramum, redditæ mihi sunt uno tempore à te epistolæ duæ, quas ad me Q. Servilius Tarso miserat: earum [a] in altera dies erat adscripta nonarum Aprilium: in altera, quæ mihi recentior videbatur, dies non erat: respondebo igitur superiori priùs: in qua scribis ad me [b] de absolutione [2] majestatis, de qua etsi permultum antè

INTERPRETATIO.

a *in altera, dies Aprilis quinta ascripta erat.* b *de majestatis crimine te absolutum.*

NOTÆ.

1 *Pyramum*] Pyramus, hodie *Malinistra*, transit in Ciliciam per Tauri montis angustias, multaque habet admiratione digna. Consule Strabonem, lib. 12.

2 *Majestatis.*] Majestatis reus habetur qui dicit ea, moliturve, quæ Reipublicæ.

certior factus eram litteris, nuntiis, fama denique ipsa : (nihil enim fuit clarius: non quò quisquam aliter putasset: sed nihil de insignibus ad laudem viris obscurè nuntiari solet) tamen eadem illa lætiora fecerunt mihi tuæ litteræ: non solùm, quia planiùs loquebantur, & uberiùs, quàm vulgi sermo: sed etiam quia magis tibi videbar gratulari, cùm de te ex te ipso audiebam. Complexus igitur sum cogitatione te absentem, epistolam verò osculatus, etiam ipse mihi gratulatus sum: quæ enim à cuncto populo, à senatu, à judicibus, ingenio, industriæ, virtuti tribuuntur: [c] quia mihi ipse assentor fortasse cùm ea esse in me fingo, mihi quoque ipsi tribui puto: nec tam gloriosum exitum tui judicii extitisse, sed tam pravam [d] inimicorum tuorum mentem fuisse mirabar. [e] [3] De ambitu verò quid interest, inquies, an de majestate? [f] ad rem nihil: [g] alterum enim non attigisti, alteram auxisti. Verumtamen [h] est majestas (ut [4] Sylla voluit) ne in quemvis impunè declamare liceret: [i] ambitus verò ita apertam vim habet, ut aut accusetur [5] improbè, aut defendatur: qui enim facta, aut non facta largitio ignorari potest? [k] tuorum autem honorum cursus cui suspectus unquam fuit? me miserum, qui non affuerim: quos ego risus excitassem. Sed de majestatis judicio duo mihi illa ex tuis litteris jucundissima fuerunt: unum, quòd te ab ipsa Republica defensum scribis, quæ quidem etiam in summa bonorum, & fortium civium copia tueri tales viros deberet, nunc verò eò magis, quòd tanta penuria est in omni vel honoris, vel ætatis gradu, ut tam orba civitas tales tutores complecti debeat: alterum, quòd Pompeji & Bruti fidem, benevolentiamque mirificè laudas: lætor virtute, & officio cùm tuorum ne-

INTERPRETATIO.

c *quia puto assentatione fortè nimia, easdem dotes, industriam, & ingenium in me esse.*

d *Dolabellæ.*

e *at, inquies, nihil-ne differunt majestatis & ambitus crimen?* & an putas eumdem utriusque judicii fore exitum?

f *nihil differunt ad causam tuam, quod attinet*, æquè falsò de utroque crimine accusatus es, de utroque pariter absolveris.

g *crimen enim* ambitus *non admisisti*, *majestatem verò* populi Romani non modò non minuisti, *sed auxisti*.

h *at si voluit Sylla eum esse majestatis reum, qui de alterius fama detraheret*; de Dolabella quid sentiendum, qui te innocentem majestatis accusavit?

i *crimen verò ambitus ita apertum esse solet, ut accusari aut defendi non possit, nisi improbè*: si enim facta est largitio ad extorquenda suffragia, defenditur improbè: si non facta, improbè accusatur: *ignorari autem non potest utrum facta, aut non facta sit largitio.*

k *jam verò quis unquam suspicatus est te largitione honores esse assequutum?*

NOTÆ.

Principis, aut Imperii dignitatem offendunt.

3 *De ambitu*] Ambitus accusatur qui largitionibus ad honores sibi viam aperuit.

4 *Sylla*] Is est qui Dictaturam per vim occupavit, eamque tertio post deposuit anno, oppressa libertate, eademque pariter restituta illustris.

5 *Improbè*] Juvat hic annotare, totum id contra Dolabellam ab Cicerone non dici ex animo, sed tantùm ut tempori serviat, & Appio blandiatur.

cessariorum, meorum amicissimorum, [l] tum maximè alterius omnium sæculorum, & gentium principis, [m] alterius jampridem juventutis, celeriter, ut spero, civitatis. [n] De mercenariis testibus à suis civitatibus [o] notandis; [p] nisi jam aliquid factum est per [6] Flaccum, fiet à me, cùm per Asiam decedam. Nunc ad alteram epistolam venio. Quòd ad me quasi formam communium temporum, & totius Reipublicæ misisti expressam: prudentia litterarum tuarum valdè est mihi grata: video enim & pericula leviora, [7] quàm timebam, & majora præsidia, si quidem, ut scribis, omnes vires civitatis se [8] ad Pompeji ductum applicaverunt: tuumque simul promptum animum, & alacrem perspexi ad defendendam Rempublicam, mirificamque cepi voluptatem ex hac tua diligentia, quòd in summis tuis occupationibus mihi tamen Reipublicæ statum per te notum esse voluisti: nam augurales libros ad commune utriusque nostrum otium serva: ego enim à te cùm tua [q] promissa per litteras flagitabam, [9] ad urbem te otiosissimum esse arbitrabar: nunc tamen, ut ipse polliceris, pro auguralibus libris orationes tuas confectas omnes expectabo. [10] Tullius, cui [r] mandata ad me dederas, non convenerat me: nec erat jam quisquam mecum tuorum, præter omnes meos, qui sunt omnes tui. Stomachosiores tuas litteras quas dicas esse, non intelligo: bis ad te scripsi, me purgans diligenter, te leviter accusans in eo, quòd de me citò credidisses: quod genus querelæ mihi quidem videbatur esse amici: sin tibi displicet, non utar eo posthac: sed si, ut scribis, eæ litteræ non fuerunt disertæ, scito meas non fuisse: ut enim [11] Aristarchus Homeri versum negat, quem non probat: sic tu, (libet enim mihi jocari) quod disertum non erit, ne putaris meum. Vale, & in censura, si jam es Censor, ut spero, [12] de proavo multùm cogitato tuo.

INTERPRETATIO.

l *Pompeji.*

m *Bruti, qui jampridem juventutis, & brevi, ut spero, civitatis futurus est princeps.*

n *de testibus qui mercede conducti sunt, ut* in te testimonium dicerent.

o *puniendis.*

p *si nondum factum est per Flaccum, ut* punirentur.

q libros augurales *à te mihi promissos.*

r *mandata* mihi deferenda.

NOTÆ.

6 *Per Flaccum*] Quis is esset Flaccus ignoratur: putat Manutius fuisse aliquem ex cohorte Ciceronis à quo missus est, ut mercenarios testes à suis civitatibus ignominia notandos curaret.

7 *Quàm timebam*] Ob Cæsaris & Pompeji dissensionem.

8 *Ad Pompeji ductum*] Cujus causam à Reipublicæ causa sejungi non posse plerique credebant.

9 *Ad urbem te otiosissimum*] Non licuit Appio diu propè urbem otiari; ambitus enim & majestatis accusatus, spem triumphi abjecit, ut urbem ingressus, objectum sibi crimen dilueret.

10 *Tullius*] Aliquem ex familiaribus Appii fuisse credibile est.

11 *Aristarchus*] Grammaticus Alexandrinus, Aristophanis discipulus, quos Homeri versus non probabat, Homeri negabat esse: hinc factum ut alienorum Scriptorum censores etiam nunc Aristarchi dicantur.

12 *De proavo*] Appio cæco, qui Censuram summa cum dignitate gesserat, quamquam Cicero non magnam hìc habet temporis rationem: Appius enim cæcus erat proavo antiquior.

EPISTOLA XII.

Gratulatur Appio de crimine ambitus absoluto, seque illi purgat de Tullia Dolabellæ in matrimonium collocata. Eodem anno.

Cicero Imp. s. d. Appio Pulchro.

GRATULABOR tibi priùs, (ita enim rerum ordo postulat) deindè ad me convertar. Ego verò vehementer gratulor de judicio ambitus, neque id, quod nemini dubium fuit, absolutum te esse: sed illud, quòd quò melior civis, quò vir clarior, quò fortior amicus es, quoque plura virtutis & industriæ ornamenta in te sunt, eò mirandum est magis, [a] nullam [1] ne in tabellæ quidem latebra fuisse absconditam malevolentiam, quæ te impugnare auderet: non horum temporum, non horum hominum, atque morum negotium: nihil jam sum pridem admiratus magis. [b] De me autem [c] suscipe paulisper meas partes, & eum te esse finge, qui ego sum: si facilè inveneris, quod dicas, noli ignoscere [2] hæsitationi meæ. Ego verò velim mihi, Tulliæque meæ, (sicut tu amicissimè, & suavissimè optas) prosperè evenire [d] ea quæ, me insciente, facta sunt [e] à meis: [f] sed ita cecidisse, ut agerentur eo tempore, spero omninò cum aliqua felicitate, & opto: verumtamen plus me [g] in hac spe, tua sapientia, & humanitas consolatur, [h] quàm opportunitas temporis. Itaque quemadmodum expediam exitum hujus institutæ orationis, non reperio: neque enim tristius dicere quidquam debeo [i] ea de re, quam tu ipse omnibus optimis prosequeris: [k] neque non me tamen [3] mordet aliquid: [l] in quo unum non vereor, ne tu parum perspicias ea

INTERPRETATIO.

[a] *te à nullo Senatore vel in occultis etiam suffragiis impugnatum esse; quod rarum est his temporibus* ita corruptis.

[b] *de nuptiis autem* Tulliæ, quas mihi crimini vertis.

[c] *in eo, quo sum loco, te colloca, & eum te esse puta, qui ego sum*: tùm enim intelliges *mihi ignoscendum esse nunc hæsitanti, quia & tu pariter hæsitares*. [d] *nuptias*. à Terentia uxore, & à M. Cœlio.

[f] *sed quoniam ita cecidit, ut hæ nuptiæ fierent Dolabella te accusante, spero omninò has mihi fælices fore*, Dolabellam tibi reconciliando. [g] vos ambo reconciliandi.

[h] *quam quod nunc sim & Dolabellæ socer & tuus amicus*. [i] *de hoc conjugio, de quo tu ipse fœliciter ominaris*.

[k] *aliquid tamen me sollicitat*.

[l] *in quo, unum certo scio, te prorsus perspicere &c.*

NOTÆ.

1 *Ne in tabellæ*] Lege Cassia cautum fuisse scribit Asconius, ut in tabella sententiam suam Judices scriberent; qui verò oderant aliquem, neque id audebant palam testari in tabellis, occultè & latenter impugnabant.

2 *Hæsitationi*] Quia non poterat explicare, utrum mallet factas, an infectas cum Dolabella nuptias: si factas offendi videbatur Appius, quem Dolabella accusaverat; si infectas, videbatur non optimè ominari de filiæ conjugio.

3 *Mordet aliquid*] Ideò mentis erat anxius, quia Tulliæ nupserat Dolabella

quæ gesta sunt, ab aliis esse gesta, quibus ego ita mandaram, ut, cùm tam longè [4] absuturus essem, [m] ad me ne referrent, agerent quod probassent. [n] In hoc autem mihi illud occurrit. [o] Quid tu igitur, si affuisses? [p] Rem probassem : de tempore, nihil te invito, nihil sine consilio egissem tuo. Vides sudare me jamdudum laborantem, quomodo [q] ea tuear, quæ mihi tuenda sunt, & [r] te non offendam : leva me igitur hoc onere : numquam enim mihi videor tractasse causam difficiliorem : sed tamen sic habeto : [s] nisi jam tunc omnia negotia cum summa tua dignitate diligentissimè confecissem : tametsi nihil videbatur ad meum erga te pristinum studium addi posse : tamen, hac mihi affinitate renuntiata, [t] non majore equidem studio, sed acriùs, apertiùs, significantiùs dignitatem tuam defendissem : [u] decedenti mihi, & jam imperio annuo terminato, ante diem tertiam Non. Sext. cùm ad Sidam navi accederem, & mecum Q. [5] Servilius esset, litteræ à meis sunt redditæ : dixi statim Servilio, (etenim videbatur esse [6] commotus) ut omnia à me majora [x] expectaret : quid multa? benevolentior tibi, quàm fui, nihilo sum factus, diligentior quidem ad declarandam benevolentiam multò : nam ut vetus nostra simultas anteà stimulabat me, ut caverem ne cui suspicionem fictè reconciliatæ gratiæ darem : sic [y] affinitas nova curam mihi affert cavendi, ne quid de summo meo erga te amore detractum esse videatur. Vale.

INTERPRETATIO.

m *ad me* de his nuptiis *ne scriberent*.
n *sed in ea re mihi illud objicies*.
o *quid tu igitur fecisses, si affuisses Romæ?*
p *affinitatem* cum Dolabella *probassem*; *tempus autem* hujus affinitatis jungendæ *consilio reliquissem tuo*. q *eas nuptias*.
r *& te* Dolabellæ inimicum *non offendam*.
s *nisi jam* matrimonii hujus tempore. *fecissem omnia, ut majestatis absolutionem obtineres*.
t *non propensiorem utiq; in te voluntatem*: neque enim poteram, *sed acriorem diligentiam in dignitate tua defendenda exhibuissem*, ne suspecta tibi esset fides mea.
u *decedenti mihi* ex provincia.
x ad defensionem tuæ dignitatis.
y *affinitas Dolabellæ*.

NOTÆ.

eodem tempore quo Appium accusabat, quamquam sperabat fore ut hæ nuptiæ utriusque reconciliationi viam facerent.

4 *Absuturus essem*] In Cilicia tum erat.

5 *Servilius*] Amicus erat Appii, ab eo fortè in Ciliciam missus, ut provinciarum, quas rapinis exhauserat, odia mitigaret, impediretque quominus Romam legati mitterentur, qui testimonium in Appium dicerent.

6 *Commotus*] Ob litteras quas tum Cicero de nuptiis Tulliæ cum Dolabella accepit : fingit autem, ut blandiatur Appio, hunc sibi nuntium displicuisse.

EPISTOLA XIII.

Gratias agit Appio, quòd in supplicatione sibi decernenda strenuè elaboraverit. Pauca subjungit de Dolabella, & Appii dissidio, quod brevi tamen extinctum iri sperat. Eodem anno.

Cicero Imp. s. d. Appio Pulchro.

QUASI divinarem, [a] tali in officio fore mihi aliquando expetendum studium tuum, sic cùm [b] de tuis rebus gestis agebatur, [c] inserviebam honori tuo : dicam tamen verè : plus quàm acceperas reddidisti. Quis enim ad me non perscripsit, te non solùm auctoritate orationis, sententia tua, quibus ego à tali viro contentus eram, sed etiam opera, consilio, [d] domum veniendo, conveniendis meis, [e] nullum onus officii cuiquam reliquum fecisse? [f] hæc mihi ampliora multò sunt, quàm illa ipsa, propter quæ hæc laborantur. [g] INSIGNIA enim virtutis multi etiam sine virtute assecuti sunt : talium virorum tanta studia assequi [h] sola virtus potest. Itaque mihi propono fructum amicitiæ nostræ ipsam amicitiam, qua nihil est [i] uberius, præsertim in iis studiis, quibus uterque nostrum devinctus est : nam tibi me profiteor & in Republica socium, de qua idem sentimus, & in quotidiana vita conjunctum cum iis artibus, studiisque quæ colimus. Velim ita fortuna tulisset, ut quanti ego omnes tuos facio, tanti tu [k] meos facere posses : quod tamen ipsum, nescio qua permotus animi divinatione, non despero : [l] sed hoc nihil ad te : [m] nostrum est onus. [n] Illud velim sic habeas, quod intelliges, hac re novata, additum potiùs aliquid ad meum erga te studium, cui nihil videbatur addi posse, quàm quidquam esse detractum. Cùm hæc scribebam, Censorem jam te esse sperabam : eò brevior est hæc epistola, &, ut [o] adversus magistrum morum, modestior. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *in supplicatione obtinenda.*
[b] *de tuis* in provincia *præclarè gestis.*
[c] *curabam ut supplicatio tibi decerneretur.*
[d] *magistratibus conveniendis* ut mihi faverent.
[e] *nihil cuiquam faciendum reliquisse.*
[f] *hæc pluris facio,* nempè studium & benevolentiam tuam, *quàm supplicationem, & triumphum, pro quibus* obtinendis *illa adhibentur.*
[g] *honores.*
[h] *mea sola virtus Appii studium conciliare mihi potest.*
[i] *fructuosius.*
[k] *Dolabellam.*
[l] *sed nihil ad te attinet* de reconciliatione cum Dolabella laborare.
[m] *mea sunt partes* efficere ut Dolabella tibi reconciliari à te postulet.
[n] *sic habeto futurum ut re ipsa perspicias, hac nova affinitate, &c.*
[o] *coram Censore.*

LIBER IV.

AD SULPICIUM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Respondet Sulpicio colloquium petenti. Scripta est, cùm Cæsar, pulso ex Italia Pompejo, bellum contra ejus legatos in Hispaniam pararet. L. Lentulo & C. Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quarto, qui primus belli civilis fuit.

M. Cicero s. d. [1] Ser. Sulpicio.

[2] CAjus Trebatius, familiaris meus, ad me scripsit, te ex se quæsisse quibus in locis essem: molestèque ferre, quòd me propter valetudinem tuam, cùm [3] ad urbem accessissem, non vidisses, & hoc tempore velle te mecum, si propiùs accessissem, [4] [a] de officio utriusque nostrum communicare. Utinam, Servi, [b] salvis rebus (sic enim est dicendum) colloqui potuissemus inter nos: profectò aliquid opis occidenti Reipublicæ tulissemus: cognoram enim jam absens, te [c] hæc mala multò antè providentem, defensorem pacis, & [5] in consulatu tuo, & post consulatum fuisse: ego autem cùm consilium tuum probarem, & idem ipse sentirem, nihil proficiebam: serò enim [d] veneram: [6] [e] solus eram: [f] [7] rudis esse videbar in causa: inci-

INTERPRETATIO.

[a] *quid jam nos deceat facere.* [b] *salva Republica.* [c] *bellum civile.* [d] ex provincia [e] pacis studiosus. [f] *videbar ignorare veras* dissensionis civilis *causas*.

NOTÆ.

1 *Ser. Sulpicio*] Consule indicem hist.

2 *Trebatius*] Jurisconsultus in Gallia fuit cum Cæsare ante civile bellum.

3 *Ad urbem*] Reversus è Cilicia, triumphum ex more expectabat; sed spe triumphi, ob civiles discordias depulsus, in Cumanum secessit.

4 *De officio*] Quid ageret, incertum ipsi erat: licebat per Cæsarem nullarum esse partium, at quietè domi, procul ab armorum tumultu vivere. Pompejus contra, eum hostis habebat loco, qui suis in castris non fuisset: adhærere Cæsari tutius erat; Pompejum sequi, honestius, quoniam ille validiorem exercitum, hic omnes propè Consulares viros, ipsamque adeò Rempublicam secum habebat.

5 *In Consulatu*] Quem gessit cum M. Marcello, anno urbis conditæ septingentesimo secundo: tunc Sulpitius author fuerat, ut pacis conservandæ gratia, Cæsari prorogaretur Galliarum administratio, eidemque absenti Consulatus ex populi decreto deferretur: sed utrumque rejecit M. Marcellus Sulpicii Collega, quod cum denuntiatum esset Cæsari, admota ad ensis capulum dextera, *hic*, inquit, *impetrabit*. Sic Appianus.

6 *Solus eram*] Non quòd revera solus Cicero, sed quòd pauci cum illo pacem sincerè vellent.

7 *Rudis*] Dum Ciliciæ præfuit, m ult

deram in hominum pugnandi [8] cupidorum insanias : tunc, [9] quoniam nihil jam videmur posse opitulari Reipublicæ, si quid est in quo nobismetipsis consulere possimus, non ut aliquid ex pristino statu nostro retineamus, sed ut quàm honestissimè lugeamus, nemo est omnium, quicum potiùs mihi, quàm tecum, communicandum putem. Nec enim clarissimorum virorum, quorum similes esse debemus, exempla : neque doctissimorum, quos semper coluisti, præcepta te fugiunt. Atque ipse anteà ad te scripsissem, te frustrà in senatum, sive potiùs [10] in conventum Senatorum esse venturum, ni veritus essem, ne [g] ejus animum offenderem, qui à me, [h] ut [11] te imitarer, petebat : cui quidem ego, cùm me rogaret ut adessem in senatu, eadem omnia, quæ à te de pace, & de Hispaniis dicta sunt, ostendi me esse dicturum. Rem vides, quo modo se habeat, orbem terrarum, [12] imperiis distributis, ardere bello: urbem sine legibus, sine judiciis, sine jure, sine fide, relictam direptioni, & incendiis. Itaque mihi venire in mentem nihil potest, non modò quod sperem, sed vix jam quod audeam optare : sin autem tibi, homini prudentissimo, videtur utile esse, nos colloqui : quamquam longius etiam cogitabam ab urbe discedere (cujus jam etiam nomen invitus audio) tamen propiùs accedam. Trebatio mandavi, ut, [i] si quid tu eum velles ad me mittere, ne recusaret : idque ut facias, velim : aut, si quem tuorum fidelium voles, ad me mittas : ne aut tibi exire ex urbe necesse sit, aut mihi accedere : ego tibi tantum tribuo, quantum mihi fortasse [13] arrogo : ut exploratum habeam, quidquid nos communi sententia statuerimus, id omnes homines probaturos. Vale.

INTERPRETATIO.

[g] *Cæsaris.* [h] *ut exemplo tuo irem in senatum.* [i] *si aliquam ob rem,*

NOTÆ.

Romæ peracta sunt, quorum ignarus erat.

8 *Cupidorum*] è Pompejanis nonnullos indicat, qui controversiam armis quàm fœdere dirimi maluerunt.

9 *Nunc*] Pulso ex Italia Pompejo, & Cæsare contra ejus legatos bellum in Hispaniam parante.

10 *In conventum*] Senatum non appellat, vel quod liberè decernendi potestas omnis ablata esset; vel quòd plerique Senatores cum utroque Consule fugientem Pompejum sequuti essent.

11 *Ut te imitarer petebat*] Cæsar, pulso in Græciam Pompejo, cùm Romam Brundisio contenderet, in eo itinere Ciceronem vidit, & nonnulla adversus eum questus, rogavit demum, ut in urbem, exemplo Sulpitii, & in senatum veniret: cui Cicero cum dignitate respondit, id esse supervacaneum, se nihil prorsus de priori discessurum sententia; authorem fore semper, ut positis armis, de pace ageretur, nec in Hispaniam adversus Pompeji legatos properaret, quod iniquè tulit Cæsar.

12 *Imperiis distributis*] Divisus erat Cæsarem inter & Pompejum totus orbis, cùm ille Gallias & Italiam, hic verò Græciam, Hispanias, & reliquas populi Romani provincias obtineret.

13 *Arrogo*] *Arrogare dicimus nobis ea quæ nostra non sunt*, inquit Manutius.

EPISTOLA II.

Quærenti Sulpicio quid sibi in tanta rerum perturbatione agendum esset, explicat sententiam suam; ostenditque, Pompeji causam Cæsariana sibi honestiorem videri. Eodem anno.

Cicero s. d. Sulpicio.

AD III. Kal. Majas, cùm essem [1] in Cumano, accepi tuas litteras: quibus lectis, cognovi non satis prudenter fecisse [2] Philotimum: qui, cùm abs te mandata haberet, ut scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, litteras tuas misisset: quas intellexi breviores fuisse, quòd eum perlaturum putasses: sed tamen, postquam litteras tuas legi, [3] Postumia tua me convenit, & [4] Servius noster: his placuit, ut tu in Cumanum venires: [a] quod etiam, mecum, ut ad te scriberem, egerunt. Quòd meum consilium exquiris: id est tale, ut capere faciliùs ipse possim, quàm alteri dare: quid enim est, quod audeam suadere tibi homini summa auctoritate, summaque prudentia? si, quid rectissimum sit, quærimus: [b] perspicuum est: si, quid maximè expediat: obscurum: sin ii sumus, qui profectò esse debemus, ut nihil arbitremur expedire, nisi quod rectum, honestumque sit, [5] non potest esse dubium, quid faciendum nobis sit. Quod existimas meam causam conjunctam esse cum tua, certè similis in utroque nostrum, cùm optimè sentiremus, error fuit: nam omnia utriusque consilia ad concordiam spectaverunt: qua cùm ipsi Cæsari nihil esset utilius, gratiam quoque nos inire ab eo, defendenda pace, arbitrabamur: quantùm nos [6] fefellerit, & quem in locum res deducta sit, vides: neque solùm ea perspicis, [7] quæ geruntur, [8] quæque jam gesta sunt, sed etiam qui cursus rerum, [9] qui exitus futurus sit. Ergo aut probare oportet ea [c] quæ fiunt: [d] aut interesse, etiamsi

INTERPRETATIO.

[a] *meque rogarunt ut id ad te scriberem.* [b] eundum esse ad Pompejum. [c] *à Cæsare.* [d] *aut Romæ versari.*

NOTÆ.

1 *In Cumano*] Villa Ciceronis juxta Cumas, in Campania.

2 *Philotimum*] Terentiæ fuit libertus.

3 *Postumia*] Sulpitii uxor.

4 *Servius*] Sulpitii filius, qui Brundusium, ut ibi Pompejum improvisò occuparet, jam antè advolarat.

5 *Non potest esse dubium*] Quin navigandum sit ad Pompejum, etiamsi non expedire videatur. Vide sup. epist.

6 *Fefellerit*] Ambo falsi sunt opinione, cùm Cæsarem ad concordiam propensum esse crediderunt, qui imperium armis occupare statuerat, hæc Euripidis carmina sæpius usurpans:

Nam si violandum est jus, regnandi gratia.
Violandum est, aliis rebus pietatem colas.

7 *Quæ geruntur*] In Hispania, ubi Cæsar, quo tempore Tullius hæc Sulpitio scripsit, cum Petrejo & Afranio bellabat.

8 *Quæque gesta sunt*] Cum ejecto Pompejo, & occupata Italia, Cæsar Ærarium per vim invasit.

9 *Qui exitus*] Quem ipse prævidit, legum scilicet & libertatis oppressio.

non probes : quorum [10] altera mihi turpis, altera etiam [11] periculosa ratio videtur. Restat, ut discedendum putem : in quo reliqua videtur esse deliberatio, quod consilium in discessu, quæ loca sequamur : omninò cum miserior res numquam accidit, tum ne deliberatio quidem difficilior : nihil enim constitui potest, quod non incurrat [12] in magnam aliquam difficultatem. Tu, si videbitur, ita censeo facias : ut, si habes jam statutum, quid tibi agendum putes, in quo non sit conjunctum consilium tuum cum meo, [e] supersedeas hoc labore itineris : sin autem est, quod mecum communicare velis, ego te expectabo : tu, quod tuo commodo fiat, quamprimùm velim venias, sicut intellexi & Servio, & Postumiæ placere. Vale.

INTERPRETATIO.

[e] *nihil opus est ut me convenias, si jam statuisti Cæsari adhærere : sin verò Pompejum sequi velis, te expectabo.*

NOTÆ.

10 *Altera mihi turpis*] Quoniam quæ fiunt à Cæsare, Rempublicam funditus evertunt.

11 *Periculosa*] Si autem improbentur acta Cæsaris, necesse est in ejus offensionem incurrere, quo nihil periculosius.

12 *In magnam difficultatem*] Quia mare Adriaticum occupabat Dolabella, Cretense Curio, Sardiniam Valerius, totam fermè Italiam M. Antonius.

EPISTOLA III.

Victo ad Pharsalum Pompejo, Cæsar Achaja Sulpicium præfecerat. Hunc de Reipublica interitu dolentem Cicero consolatur. Credibile est scriptam fuisse post bellum Africanum, anno urbis conditæ septingentesimo septimo, Cæsare tertiùm, & M. Lepido Coss.

Cicero S. D. Sulpicio.

VEHEMENTER te esse sollicitum, & in communibus miseriis præcipuo quodam dolore angi, multi ad nos quotidie deferunt: quod quamquam minimè miror, & [a] meum quodammodo agnosco : doleo tamen te, sapientia præditum propè singulari, non tuis bonis delectari potiùs, quàm alienis malis laborare. Me quidem, etsi nemini concedo, qui majorem ex pernicie, & peste Reipublicæ molestiam traxerit : tamen multa jam consolantur, maximèque [*] conscientia consiliorum meorum: multò enim antè tamquam ex aliqua specula prospexi [b] tempestatem futuram : neque id solùm mea sponte, sed multò etiam magis monente, & denuntiante te. Etsi enim absfui magnam partem [1] consulatus tui : tamen & absens cognoscebam, quæ

INTERPRETATIO.

[a] *& meum* dolorem in tuo *quodammodo agnosce.* [b] *civile bellum.* [*] *recordatio.*

NOTÆ.

1 *Consulatus tui*] Servio Sulpicio, & M. Marcello Consulibus, in Ciliciam Proconsul abiit anno urbis conditæ septingentesimo secundo.

esset tua in hoc pestifero bello cavendo, & prædicendo sententia : & ipse affui primis temporibus tui consulatus, cùm accuratissimè monuisti senatum, collectis omnibus bellis civilibus, ut & illa timerent, quæ meminissent, & scirent, [2] cùm superiores, nullo tali exemplo anteà in Republica cognito, tam crudeles fuissent, [3] quicumque posteà Rempublicam oppressisset armis, multò intolerabiliorem futurum. Nam quod exemplo fit, id etiam jure fieri putant, & aliquid, atque adeò multa addunt, & afferunt de suo. Quare meminisse debes, eos qui auctoritatem, & [4] consilium tuum non sunt secuti, sua stultitia [5] occidisse, cùm tua prudentia salvi esse potuissent. Dices : Quid me ista res consolatur in tantis tenebris, & quasi [c] [6] parietinis Reipublicæ? Est omninò vix consolabilis dolor : tanta est omnium rerum amissio, & desperatio recuperandi : [d] sed tamen & Cæsar ipse ita de te judicat, & omnes cives sic existimant, quasi lumen aliquod, extinctis cæteris, elucere sanctitatem, & prudentiam, & dignitatem tuam. Hæc tibi ad levandas molestias magna esse debent. Quòd autem à tuis abes, id eò leviùs ferendum est, quòd eodem tempore à multis ac magnis molestiis abes : quas ad te omnes perscriberem, nisi vererer, ne ea cognosceres absens, quæ quia non vides, mihi videris meliore esse conditione, quàm nos, [7] qui videmus. Hactenus existimo nostram consolationem rectè adhibitam esse, quoad certior ab homine amicissimo fieres iis de rebus, quibus levari possent molestiæ tuæ : [e] reliqua sunt in te ipso neque mihi ignota, nec minima solatia, &, ut quidem ego sentio, multò maxima : quæ ego ipse experiens quotidie sic probo, ut ea mihi salutem afferre videantur. Te autem ab initio ætatis, memoria teneo, summè omnium doctrinarum studiosum fuisse, omniaque, quæ à sapientissimis ad benè vivendum tradita essent, summo studio, curaque didicisse: quæ quidem, vel [f] optimis rebus, & usui, & delectationi esse possent : his verò temporibus habemus aliud nihil, in quo acquiescamus : [g] nihil faciam insolenter : nec te, tali vel scientia, vel natura præditum, hor-

INTERPRETATIO.

c *in Reipublicæ exitio.*

d *sed tamen & Cæsar ipse, & omnes cives tanti te faciunt, ut existiment, te quasi lumen aliquod, exstinctis cæteris, elucere ob sanctitatem, &c.*

e *est in te omnium doctrinarum cognitio ad consolandum aptissima.*

f *stante Republica.*

g *arroganter facerem, si te tali scientia præditum hortarer, ut ad eas, &c.*

NOTÆ.

2 *Superiores*] Sylla, Marius, &c. qui bella civilia Reipublicæ funestissima fecerunt.

3 *Quicumque postea*] Pompejus, aut Cæsar.

4 *Consilium tuum*] Ut Cæsari non succederetur in administratione Galliæ, eidemque absenti Consulatum liceret ante tempus petere, ne offensus ad arma rem deduceret.

5 *Occidisse*] Jam ceciderant in bello civili Pompejus Magnus, L. Lentulus, Bibulus, Domitius Ænobarbus, Scipio Pompeii socer, & M. Cato, qui odio in Cæsarem bellum paci temerè prætulerant.

6 *Parietinis*] Sunt parietum ruinæ, seu muri vetustate propè consumpti.

7 *Qui videmus*] Cæsari reconciliatus Cicero, Romæ tum vivebat.

1 *Subtitatili*

tabor, ut ad eas te referas artes, quibus à primis temporibus ætatis studium tuum dedisti: tantùm dicam, quod te spero approbaturum, me, postea quam [h] illi arti, cui studueram, nihil esse loci neque in curia, neque in foro viderim, omnem meam curam, atque operam ad philosophiam contulisse: [i] tuæ scientiæ excellenti, ac singulari non multo plus, quàm nostræ, relictum est loci. Quare non equidem te moneo, sed mihi ita persuasi, te quoque [k] in iisdem versari rebus, quæ etiam si minùs prodessent, animum tamen à sollicitudine abducerent. Servius quidem tuus in omnibus ingenuis artibus, in primisque [l] in hac, in qua ego me scripsi acquiescere, ita versatur, ut excellat: à me verò sic diligitur, ut tibi uni concedam, prætereà nemini: [m] mihique ab eo gratia refertur: [n] in quo ille existimat, quod facilè appareat, cùm me colat, & observet, tibi quoque in eo se facere gratissimum. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] *eloquentiæ.*
[i] *scientiæ* juris civilis, & Pontificii.
[k] *in iisdem studiis.*
[l] *in Philosophia.*
[m] *meque amantem redamat.*
[n] *& facilè apparet, persuasum illi esse, rem tibi facere gratissimam, cùm me colit & observat.*

EPISTOLA IV.

Laudat Sulpicii scripta, probat quòd Achaiæ administrationem non recusarit: scribit de M. Marcelli reditu, de suo Philosophiæ studio, de Servii filii virtutibus, de Reipublicæ statu, de Cæsare. Cæsare tertiùm Cos. & M. Æmilio Lepido, Pompejanis in Africa profligatis, anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero S. D. Sulpicio.

ACCIPIO excusationem tuam, qua usus es, cur sæpiùs ad me litteras [a] uno exemplo dedisses: sed accipio ex ea parte, quatenus aut negligentia, aut improbitate eorum qui epistolas accipiant, fieri scribis, ne ad nos perferantur. Illam partem excusationis, qua te scribis, orationis paupertate, (sic enim appellas) iisdem verbis epistolas sæpiùs mittere, nec agnosco, nec probo: & ego ipse, quem tu per jocum (sic enim accipio) divitias orationis habere dicis, me non esse verborum admodum inopem agnosco: [b] εἰρωνεύεσθαι enim non necesse est: sed tamen idem (nec hoc [c] εἰρωνευόμενος) facilè cedo tuorum scriptorum [1] subtilitati, & elegantiæ. Consilium

INTERPRETATIO.

[a] *iisdem verbis.* [b] *dissimulare.* [c] *dissimulans.*

NOTA.

1 *Subtilitati & elegantiæ*] Qua sibi nomen insigne fecit Sulpicius, ut testatur ipse Cicero in libro de claris Oratoribus; & Quintil. in libro Institutionum IX.

tuum, quo te usum scribis, hoc [c] [2] Achaicum negotium non recusavisse, cùm semper probavissem, tum multò magis probavi, lectis tuis proximis litteris: omnes enim causæ, quas commemoras, justissimæ sunt, tuaque & auctoritate, & prudentia dignissimæ. [d] Quòd aliter cecidisse rem existimas, atque opinatus sis: id tibi nullo modo assentior: sed quia tanta perturbatio & confusio est rerum, ita perculsa & prostrata fœdissimo bello jacent omnia, ut is cuique locus, ubi ipse sit, miserrimus esse videatur: propterea & [e] tui te consilii pœnitet, & nos, qui [f] domi sumus, tibi beati videmur: at contra nobis non tu quidem vacuus molestiis, sed præ nobis beatus: atque hoc ipso melior est tua, quàm nostra conditio: quòd tu, quid doleas, scribere audes, nos ne id quidem tutò possumus: nec id [g] victoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius victoriæ, quæ civilibus bellis semper est insolens. Uno te vicimus, quòd [3] de Marcelli, collegæ tui, [h] salute paulò antè quàm tu, cognovimus, etiam mehercule, quòd, quemadmodum ea res ageretur, vidimus: nam sic fac existimes, post has miserias, idest, postquam armis disceptari cœptum est de jure publico, nihil esse actum [i] aliud cum dignitate: nam & ipse Cæsar, accusata [4] acerbitate Marcelli (sic enim appellabat) laudataque honorificentissimè & [5] æquitate tua, & prudentia, repentè præter spem dixit, se Senatui roganti de Marcello, [k] ne hominis quidem causa, negaturum: fecerat autem hoc Senatus, ut cùm [6] à L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cùm C. [7] Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus consurgeret, & ad Cæsarem supplex accederet: noli quærere: ita mihi pulcher hic dies visus est, ut speciem aliquam viderer videre quasi reviviscentis Reipublicæ. Itaque cùm om-

INTERPRETATIO.

c *Achajæ administrationem.*
d *quod dicis te absentem majoribus molestiis affici, quàm nos qui Romæ sumus.*
e *Achaicæ procurationis.*
f *Romæ*
g *Cæsaris.*
h *reditu in urbem.*
i præter M. Marcelli restitutionem.
k *ne Marcelli quidem causa,* à quo tamen graviter offensus fuerat.

NOTÆ.

2 *Achaicum negotium*] Achaja propriè dicta pars est Peloponnesi, & ad sinum usque Corinthiacum pertinet; latè verò sumpta, totum hunc tractum complectitur, qui *hellas*, appellatus est, dividiturque in Bœotiam, Phocidem, Locres, & Doridem. Toti Græciæ præfuisse Sulpicium ex multis locis colligitur.

3 *De Marcelli collegæ*] Cum Sulpicio consulatum gessit, devicto autem Pompejo, quem erat sequutus, exulabat. Ejus reditum à Cæsare Senatus obtinuit; sed cùm Romam contenderet, ab uno è suis occisus est.

4 *Acerbitate Marcelli*] Qui cùm esset Consul, de successore Cæsari vel ante tempus mittendo fortiter egit: in eum jussit delectum haberi, &c. quæ omnia fusè commemorat Svetonius.

5 *Æquitate*] Qua Sulpicius collegæ suo, tam iniqua in Cæsarem molienti, acriter restiterat.

6 *A L. Pisone*] Cæsaris socero, in quem extat Ciceronis oratio.

7 *C. Marcellus*] M. Marcelli frater, qui biennio post Marcum Consulem, & ipse Consul fuit cum L. Lentulo.

nes antè me rogati gratias Cæsari egissent, præter [k] Volcatium ([l] is enim, si eo loco esset, negavit se facturum fuisse) ego rogatus, mutavi meum consilium : nam statueram, non mehercule inertia, sed desiderio pristinæ dignitatis, in perpetuum tacere : fregit hoc meum consilium, & Cæsaris magnitudo animi, & Senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Cæsari gratias : [m] meque metuo ne etiam in cæteris rebus [n] honesto otio privarim : quod erat unicum solatium in malis : sed tamen, quando effugi [o] ejus offensionem, qui fortasse arbitraretur, me hanc Rempublicam non putare, si perpetuò tacerem, modicè hoc faciam, aut etiam [p] intra modum, ut & illius voluntati, & meis studiis serviam, nam etsi à prima ætate me omnis ars & doctrina liberalis, & maximè Philosophia delectavit : tamen hoc studium quotidie [q] ingravescit, credo & ætatis maturitate ad prudentiam, & his temporum vitiis, ut nulla res alia levare animum molestiis possit : à quo studio te abduci negotiis, intelligo ex tuis litteris : sed tamen aliquid jam noctes te adjuvabunt. Servius tuus, vel potiùs noster, summa me observantia colit : cujus ego cùm omni probitate, summaque virtute, tum studiis, doctrinaque delector : is mecum sæpè de tua mansione, aut decessione communicat : adhuc in hac sum sententia, nihil ut faciamus, nisi quod maximè Cæsar velle videatur. Res sunt ejusmodi, ut, si Romæ sis, nihil te præter tuos delectare possit : de reliquis nihil melius [r] ipso est : cæteri & cætera [s] ejusmodi, ut, si alterutrum necesse sit, audire ea malis, quàm videre. Hoc nostrum consilium nobis minimè jucundum est, qui te videre cupimus : sed consulimus tibi. Vale.

INTERPRETATIO.

[l] *is enim negavit se in patriam rediturum fuisse, si esset in eodem statu quo Marcellus.*

[m] *& metuo ne sæpè deinceps* in senatu contra quàm proposueram, cogar verba facere, *& Philosophiæ tamdiu vacare non liceat.*

[n] *Philosophico.*

Cæsaris.

[o] *minus quàm modicè.*

[q] *augetur.*

[r] *Cæsare.*

[s] *eo sita sunt in loco.*

NOTÆ.

8 *Volcatium*] Triennio antè Ciceronem ad Consulatum pervenerat; & Catonem imitatus, Stoicorum more vivebat.

EPISTOLA V.

Ciceronem ex obitu filiæ, dolere penè confectum, Sulpicius solatur. C. Julio Cæsare quartùm Consule sine collega, anno urbis conditæ septingentesimo octavo, devictis jam in Hispania Pompeji liberis.

Sulpicius S. D. Ciceroni.

POSTEAQUAM mihi renuntiatum est de obitu Tulliæ filiæ tuæ, [a] sanè quam pro eo, ac debui, graviter, molestèque tuli, communemque

INTERPRETATIO.

[a] *profectò.*

eam calamitatem existimavi: qui si [b] istic affuissem, neque tibi defuissem, coramque meum dolorem tibi declarassem. Etsi genus hoc consolationis miserum, atque acerbum est: propterea quia per quos id fieri debet, propinquos, ac familiares, ipsi pari molestia afficiuntur, neque sine lacrymis multis id conari queunt: ut magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere, quàm aliis posse suum officium præstare: tamen, quæ in præsentia mihi in mentem venerunt, decrevi brevi ad te perscribere: non quòd ea te fugere existimem: sed quòd forsitan dolore impeditus, minùs ea perspicias. Quid est quòd tantoperè te commoveat tuus dolor intestinus? cogita, [c] quemadmodum adhuc fortuna nobiscum egerit: ea nobis erepta esse, quæ hominibus non minus, quàm liberi, chara esse debent, patriam, honestatem, dignitatem, honores omnes: [d] hoc uno incommodo addito, quid ad dolorem adjungi potuit? aut qui non in illis rebus exercitatus animus [e] callere jam debet, atque omnia minoris æstimare? An [f] illius vicem (credo) doles? quoties in eam cogitationem necesse est & tu veneris, & nos sæpè incidimus, hisce temporibus [g] non pessimè cum iis esse actum, quibus sine dolore licitum est mortem cum vita commutare? Quid autem fuit, quod illam hoc tempore ad vivendum magnoperè invitare posset? quæ res? quæ spes? quod animi solatium? ut, cum aliquo adolescente primario conjuncta, ætatem ageret? licitum est tibi, (credo) pro tua dignitate ex hac juventute generum diligere, cujus fidei liberos tuos tutò committere putares. An ut ea liberos ex sese pareret, quos cùm florentes videret, lætaretur, [h] qui rem à parente traditam per se tenere possent, honores ordinatim petituri essent in Republica, in amicorum negotiis liberalitate sua uterentur? quid horum fuit, quod non priùs, quàm datum, ademptum sit? At verò malum est liberos amittere: malum, nisi hoc pejus sit, [1] hæc sufferre, & perpeti. Quæ res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si fortè eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Asia rediens, cum ab [2] Ægina [3] Megaram versus navigarem, cœpi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Ægina, ante Megara, dextra [4] Piræus, sinistra [5] Corinthus:

INTERPRETATIO.

[b] *Romæ* [c] *quàm acerbè*
[d] *potuitne obitus filiæ ad dolorem tuum aliquid addere?*
[e] *obduruisse, & adversa omnia habere pro nihilo?*
[f] *filiæ tuæ morte.*
[g] *hos fuisse fœlices, qui morte naturali extincti sunt.*
[h] *qui relictas à patre divitias sua industria conservarent.*

NOTÆ.

1 *Hæc*] Amissionem scilicet patriæ, dignitatum, &c.

2 *Ægina*] insula maris Ægei, in sinu Saronico, haud procul à Piræo portu sita; *Engia*.

3 *Megaram*] Urbs est juxta Isthmum Corinthiacum, media inter Peloponnesum, Atticam, & Bœotiam. Patria fuit Euclidis Geometræ.

4 *Piræus*] Athenarum portus quadringentarum navium capacitate, & latitudine muri celeberrimus, nunc *Port-Lion.*

5 *Corinthus*] Achaiæ urbs quondam ditissima, quam L. Mummius expugnavit,

quæ oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata & diruta ante oculos jacent : cœpi egomet mecum sic cogitare : Hem, nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit, aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, cùm, uno loco, tot oppidorum cadavera projecta jaceant : [i] visne tu te Servi cohibere, & meminisse, hominem te esse natum? Crede mihi, cogitatione ea non mediocriter sum confirmatus : hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas. Modò, uno tempore tot viri clarissimi [6] interierunt : de imperio præstereà [7] tanta diminutio facta est : omnes provinciæ conquassatæ sunt : in unius [k] muliereulæ animulâ si jactura facta sit, tantoperè commoveris? quæ si hoc tempore non suum diem obiisset, paucis post annis tamen ei moriendum fuit, quoniam homo nata fuerat. Etiam tu [l] ab hisce rebus animum ac cogitationem tuam avoca : atque ea potiùs reminiscere, quæ digna tua persona sunt : illam, quàm diù opus fuerat, vixisse : una cum Republica fuisse : te patrem suum, Prætorem, Consulem, Augurem vidisse : [8] adolescentibus primariis nuptam fuisse : omnibus bonis propè perfunctam esse : cùm Respublica occideret, vita excessisse : quid est quòd tu, aut illa cum fortuna [m] hoc nomine queri possitis? Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, & eum, qui aliis consueveris præcipere, & dare consilium, neque imitari malos medicos, qui in alienis morbis profitentur se tenere medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt, sed potiùs quæ aliis tutè præciperè soles, ea tutè tibi subjice, atque apud animum propone. NULLUS dolor est, quem non longinquitas temporis minuat, atque molliat, hoc te expectare tempus, tibi turpe est, ac non ei rei sapientia tua te occurrere, [n] quòd si quis etiam [9] inferis sensus est, qui illius amor in te fuit, pietasque in omnes suos, hoc certè illa te facere non vult, da hoc illi mortuæ, da cæteris amicis, & familiaribus, qui tuo dolore mœrent, da patriæ, ut si qua in re opus sit, opera, & consilio tuo uti possit. Denique quoniam in eam fortunam devenimus, [o] ut etiam huic rei nobis serviendum sit, noli committere, [p] ut quisquam te putet non tam filiam, quàm Reipub. tempora,

INTERPRETATIO.

[i] *hæc tecum* accuratius *perpende Servi,* inquiebam, *&* *memineris te, &c.*
[k] *filiæ tuæ?*
[l] *ab hac cogitatione quæ te excruciat.*
[m] *quia morte extincta est.*
[n] *quod si mortuis inest sensus, certè Tullia & pro suo in te amore, ac pietate in suos, ægrè patitur extra modum te dolere.*
[o] *ut etiam hoc sit nobis considerandum.*
[p] ex Cæsaris amicis.

NOTÆ.

diruitque anno urbis conditæ sexcentesimo sexto, signis, tabulisque pretiosissimis Romam asportatis.

6 *Interierunt*] Pompejus, Bibulus, Cato, &c.

7 *Tanta diminutio*] Cæsis tot hominum millibus, ex quo civile bellum exarserat.

8 *Adolescentibus primariis*] C. Calpurnio Pisoni frugi, Furio Crassipedi, & P. Cornelio Dolabellæ, qui omnes Patriciæ gentis erant.

9 *Inferis sensus est*] Philosophos inter hac de re lis erat, cùm alii vellent una cum corpore sensum omnem extingui; alii vero quibus Cicero, Platonem sequu-

& aliorum [10] victoriam lugere. Plura me ad te de hac re scribere pudet, ne videar prudentiæ tuæ diffidere. Quare, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi. Vidimus aliquoties secundam pulcherrimè te ferre fortunam, magnamque ex ea re te laudem adipisci: fac aliquando intelligamus, adversam quoque te æquè ferre posse, neque id majus quàm debeat, tibi onus videri: ne ex omnibus virtutibus hæc una tibi videatur deesse. Quod ad me attinet, cùm te tranquilliore esse animo cognovero, de his rebus quæ hìc geruntur, quemadmodumque se provincia habeat, certiorem faciam. Vale.

N O T Æ.

tus, adhæsit, in morte residere sensum defenderent.

10 *Victoriam*] Quam Cæsar paulò antè de Pompeji liberis retulerat in Hispania.

EPISTOLA VI.

Respondet Sulpicio, suum dolorem, lectis illius litteris, aliqua ex parte lenitum; at majorem esse, quàm ut omninò pelli queat: solatii tamen plurimum ex ejus præsentia & colloquio sperare. Eodem anno.

Cicero s. d. Sulpicio.

EGO verò, Servi, vellem, ut scribis, [a] in meo gravissimo casu affuisses: quantùm enim præsens me adjuvare potueris & consolando, & propè æquè dolendo, facilè ex eo intelligo, quòd litteris tuis lectis, aliquantulùm acquievi: nam & ea scripsisti, quæ levare luctum possent, & in me consolando, non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti. [b] Servius tamen tuus, omnibus officiis, quæ [c] illi tempori tribui potuerunt, declaravit, & quanti ipse me faceret, & quàm suum talem erga me animum tibi gratum putaret fore: cujus officia jucundiora scilicet sæpè mihi fuerunt, numquam tamen [d] gratiora. Me autem non oratio tua solùm, & societas penè ægritudinis, sed etiam auctoritas consolatur: turpe enim esse existimo, me non ita ferre casum meum, ut tu, tali sapientia præditus, ferendum putas: sed opprimor interdum, & vix resisto dolori, quòd ea me solatia deficiunt, quæ cæteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortuna non defuerunt. Nam & [1] Q. Maximus, qui filium Consularem, clarum virum, &

INTERPRETATIO.

[a] *in obitu filiæ.* [b] *filius tamen tuus.* [c] *huic meæ calamitati.* [d] *utiliora.*

N O T Æ.

1 *Quintus Maximus*] *Cunctator* à belli gerendi ratione: *Verrucosus* à verruca quam gerebat in labiis; à morum suavitate *ovicula* dictus est, Annibale devicto clarus; sed amisso filio, viro Consulari, longè illustrior, illius mortem fortiter sic tulit, ut ipsi dixerit in foro laudationem, scriptamque in vulgus ediderit.

magnis rebus gestis, amisit : & [2] L. Paulus, qui duos septem diebus : & vester [3] Gallus : & [4] M. Cato, qui summo ingenio, summa virtute filium perdidit, iis temporibus fuerunt, ut eos tum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex Republica consequebantur. Mihi autem, amissis [5] ornamentis iis, quæ ipse commemoras, quæque eram maximis laboribus adeptus, unum manebat illud [e] solatium, quod ereptum est: non amicorum negotiis, non Reipublicæ procuratione [f] impediebantur cogitationes meæ : nihil in foro agere libebat : adspicere [6] curiam non poteram : existimabam, id quod erat, omnes me & industriæ meæ fructus, & fortunæ perdidisse : sed, cùm cogitarem hæc mihi tecum, & cum quibusdam esse communia, & [g] cùm frangerem jam ipse me, cogeremque illa ferre toleranter: [h] habebam quò confugerem, ubi conquiescerem, cujus in sermone, & suavitate omnes curas, doloresque deponerem. Nunc autem hoc tam gravi vulnere [7] etiam illa, quæ consenuisse videbantur, recrudescunt : non enim, ut tum me à Republica mœstum domus excipiebat, quæ levaret : sic nunc, domo mœrens, ad Rempublicam confugere possum, ut in ejus bonis acquiescam. Itaque & [8] domo absum, & [9] foro : quòd nec eum dolorem, quem à Republica capio, domus jam consolari potest, nec domesticum Respub. quo magis expecto, teque videre quamprimùm cupio : major mihi levatio afferri nulla potest, quàm conjunctio consuetudinis, sermonumque nostrorum : quamquam sperabam tuum adventum (sic enim audiebam) appropinquare. Ego autem cùm multis de causis te exopto quamprimùm videre, tum etiam, ut antè commentemur inter nos, qua ratione nobis traducendum sit hoc tempus, quod est totum ad [i] unius voluntatem accommodandum, & prudentis, & liberalis, &, ut perspexisse mihi videor, nec à me alieni,

INTERPRETATIO.

[e] *filia.*
[f] *non inpediebatur dolor meus.*
[g] *cùm mihi vim inferrem.*
[h] *habebam* filiam meam, *ad quam confugerem.*
[i] *Cæsaris.*

NOTÆ.

2 *L. Paulus*] Æmilia de gente vir in paucis inclytus, & L. Pauli, qui ad Cannas cecidit filius. Hic duos filios, quos ex secunda uxore susceperat, septem dierum spatio amisit : alter paulò antè patris de Perseo triumphum; alter paucis diebus post obiit. Vide Valerium M. lib. v. c. x.

3 *Gallus Sulpitiæ gentis*] Fortè is est qui Consul Ligures devicit.

4 *M. Cato*] Major, & Censorius, Porciæ gentis caput, quem Tullius il libro de senectute, de morte filii sui præclarè loquentem facit.

5 *Ornamentis*] Dignitate; libertate, patria.

6 *Curiam*] Triplex potissimum fuit hujus vocabuli acceptio : curia enim & pars populi, & ædes, ubi triginta curiæ sacra sua peragebant; & locus ille ubi Senatus haberi solebat, de qua hìc agitur : nota forum pro judiciis, curiam sumi pro senatu, quòd judicia in foro fierent, Senatus in curia haberetur.

7 *Etiam illa*] Illa incommoda quæ civile bellum intulit.

8 *Domo*] quia obiit filia.

9 *Foro*] Quia interiit Respublica.

& tibi amicissimi : quod cùm ita sit, magnæ tamen est deliberationis, quæ ratio sit ineunda nobis, non agendi aliquid, sed illius concessu, & beneficio quiescendi. Vale.

EPISTOLA VII.

M. Marcellum, incertum quid consilii, victo Pompejo, caperet, hortatur, ut confugiat ad Cæsarem, Romamque redeat, id C. Marcellum ipsius fratrem, id Rempublicam, id rationem rei familiaris postulare. C. Julio Cæsare tertiùm, & M. Æmilio Lepido Coss. post bellum Africanum, anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero s. d. * M. Marcello.

ETSI eo te adhuc consilio usum intelligo, ut id reprehendere non audeam, non quin ab eo ipse dissentiam, sed quòd ea te sapientia esse judicem, ut meum consilium non anteponam tuo : tamen & amicitiæ nostræ vetustas, & tua summa erga me benevolentia, quæ mihi jam à pueritia tua cognita est, me hortata est, ut ea scriberem ad te, quæ & saluti tuæ conducere arbitrarer, & non aliena esse ducerem à dignitate. Ego eum te esse, qui [a] horum malorum initia multò antè videris, consulatum [1] magnificentissimè, atque optimè gesseris, præclarè memini : sed idem etiam illa vidi, neque te consilium civilis belli [2] ita gerendi, [3] neque copias Cn. Pompeji, nec [4] genus exercitus probare, semperque summè diffidere : qua in sententia me quoque fuisse memoria tenere te arbitror : itaque neque tu multùm interfuisti rebus gerendis, & ego id semper egi, ne interessem : non enim iis rebus pugnabamus, quibus valere poteramus, consilio, auctoritate, causa, quæ erant in nobis superiora, sed lacertis, & viribus, quibus pares non eramus. Victi sumus igitur, aut, si vinci [b] dignitas non potest, fracti certè & abjecti. In quo tuum consilium nemo potest non maximè laudare, quòd cum spe vincendi simul abjecisti, certandi etiam cupiditatem, ostendistique, sapientem, & bonum civem initia belli civilis invitum suscipere, extrema non libenter persequi. Qui non idem consilium, quod tu, secuti

INTERPRETATIO.

a *belli civilis.* b *virtus.*

NOTÆ.

* *M. Marcello*] Consule indicem historicum.

1 *Magnificentissimè*] Opinor quòd nimiam Cæsaris potentiam frangere conatus esset. Vide epist. 4.

2 *Ita gerendi*] Neque enim sapienter fecit Pompejus, dum urbem Italiamque deseruit.

3 *Neque copias*] Quas, adventu Cæsaris nunciato, exiguas habuit; cùm tamen antea promisisset, futurum ut terram si percussisset pede, integri statim exercitus adessent.

4 *Genus exercitus*] qui collectitius erat & tyro, cùm Cæsar robustissimas secum legiones haberet.

5 Se

ſunt, eos video in duo genera eſſe diſtractos: aut enim renovare bellum conati ſunt, hique [5] ſe in Africam contulerunt: aut, quemadmodum nos, victori ſeſe crediderunt: [6] medium quoddam tuum conſilium fuit, qui hoc fortaſſe humilis animi duceres, illud pertinacis. Fateor à pleriſque, vel dicam ab omnibus, ſapiens tuum conſilium, à multis etiam magni ac fortis animi judicatum: ſed habet iſta ratio, ut mihi quidem videtur, quemdam modum: præſertim cùm tibi nihil deeſſe arbitrer ad tuas fortunas omnes obtinendas, præter voluntatem: ſic enim intellexi, nihil aliud eſſe, quod dubitationem afferret [c] ei, penes quem eſt poteſtas, niſi quòd vereretur, ne tu illud beneficium omninò non putares: de quo quid ſentiam, nihil attinet dicere, cùm appareat, ipſe [7] quid fecerim: ſed tamen, ſi jam ita conſtituiſſes, ut abeſſe perpetuò malles, quàm ea quæ nolles, videre: tamen id cogitare deberes, ubicumque eſſes, te fore in ejus ipſius, quem fugeres, poteſtate: qui ſi facilè paſſurus eſſet, te, carentem patria, & fortunis tuis, quietè, & liberè vivere: cogitandum tibi tamen eſſet, Romæ ne, & domi tuæ, cujuſmodi res eſſet, an [8] Mytilenis, aut Rhodi malles vivere. Sed cùm ita latè pateat ejus poteſtas, quem veremur, ut terrarum orbem complexa ſit: nonne mavis ſine periculo tuæ domi eſſe, quàm cum periculo alienæ? equidem, etiamſi oppetenda mors eſſet, domi, atque in patria mallem, quàm in externis atque alienis locis: hoc idem omnes, qui te diligunt, ſentiunt: quorum eſt magna pro tuis maximis, clariſſimiſque virtutibus multitudo. Habemus etiam rationem rei familiaris tuæ, quam diſſipari nolumus: nam, etſi nullam poteſt accipere injuriam, quæ futura perpetua ſit, propterea quòd neque [d] is, qui tenet Rempublicam pateretur, neque ipſa Reſpublica tamen impetum [e] prædonum in tuas fortunas fieri nolo: ii autem qui eſſent, auderem ſcribere, niſi te intelligere confiderem. Hic te unius ſollicitudines, unius etiam multæ, & aſſiduæ lachrymæ C. [9] Marcelli, fratris optimi, deprecantur: nos cura, & dolore proximi ſumus, precibus tardiores, quod jus adeundi, cùm ipſi [10] deprecatore eguerimus, non habemus: gratia tantum poſſumus, quantum victi: ſed tamen conſilio, ſtu-

INTERPRETATIO.

[c] *Cæſari.* [d] *Cæſar.* [e] *Cæſarianorum.*

NOTÆ.

5 *Se in Africam*] Ut Scipio Pompeji ſocer, Cato, Labienus.

6 *Medium quoddam, &c.*] Quòd nec bellum renovare poſt cladem Pharſalicam, nec ad Cæſaris clementiam confugere volueris.

7 *Quid fecerim*] Pompejanis ad Pharſalum cæſis, Tullius ad Cæſarem adiit, à quo benignè acceptus eſt.

8 *Mytilenis*] Urbs fuit Lesbiorum primaria, cujus nomine tota inſula *Mitylene* dicta eſt, nunc *Metelin*.

9 *C. Marcelli*] Hæc verba indicant, Cajum Marcellum, etſi anteà Conſul, Cæſaris oppugnaverat potentiam, civili tamen bello non interfuiſſe, alioquin deprecatore ipſe quoque eguiſſet.

10 *Deprecatore*] Pro Cicerone in primis deprecatus eſt Dolabella ejus gener & Cæſaris amicus.

dio, Marcello non desumus : à tuis reliquis non adhibemur : ad omnia parati sumus. Vale.

EPISTOLA VIII.

Reditum in patriam Marcello iterùm suadet. Eodem anno.

Cicero s. d. Marcello.

NEQUE monere te audeo, præstanti prudentia virum, nec confirmare, maximi animi hominem, virumque fortissimum, consolari verò nullo modo : nam si ea, quæ acciderunt, ita fers, ut audio: gratulari magis virtuti debeo, quàm consolari dolorem tuum: sin te tanta mala Reipub. frangunt: non ita abundo ingenio, ut te consoler, cùm ipse me non possim. Reliquum est igitur, ut tibi me in omni re eum præbeam, præstemque, ut ad omnia, quæ tui velint, ita adsim præsto, ut me non solùm omnia debere tua causa, quæ possum, sed ea quoque, quæ non possum, putent. [a] Illud tamen vel tu me monuisse, vel censuisse puta, vel propter benevolentiam tacere non potuisse, ut, quod ego facio, tu quoque animum inducas, si sit aliqua Respublica, in ea te esse oportere, judicio omnium, reque principem, necessitate cedentem tempori: sin autem nulla sit, hunc tamen aptissimum esse etiam ad exulandum locum: si enim libertatem [b] sequimur, qui locus hoc dominatu vacat? sin qualemcumque locum, quis est domestica sede jucundior? sed, mihi crede, etiam [c] is, qui omnia tenet, favet ingeniis: nobilitatem verò, & dignitatem hominum, quantùm ei [d] res, & [e] ipsius causa concedit, amplectitur. Sed plura quàm statueram: redeo ergo ad unum illud, me tuum fore cum tuis, [f] si modò [1] erunt tui: sin minùs, me certè in omnibus rebus satis nostræ conjunctioni, amorique facturum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *at illud quod sequitur accipe, vel tamquam monitum, aut velut consilium, quod tibi si non ausim dare, tacere tamen propter benevolentiam non possim, ut scilicet idem in animum inducas quod mihi jam persuasum est, si pars aliqua Reipublicæ superfit, in ea te debere principem obtinere locum, & uni Cæsari necessitate cedere; sin periit omninò Respublica, cogita Romæ potiùs quàm ubivis exulandum.*

[b] *quærimus.*

[c] *Cæsar.*

[d] *natura* belli civilis.

[e] ses interests.

[f] *si modò te adjuvant.*

NOTA.

1 *Erunt tui*] Hæc verba declarant Marcellum suis charum non fuisse, & de ejus reditu, si fratrem excipias, nihil admodum laborasse. Conjecturam hanc adjuvant superioris epistolæ verba, *à tuis reliquis non adhibemur*.

EPISTOLA IX.

Eidem eadem de re scribit. Eodem anno.

Cicero s. D. Marcello.

Etsi perpaucis antè diebus dederam Q. Mutio litteras ad te pluribus verbis scriptas, quibus declaraveram, quo te animo censerem esse oportere, & quid tibi faciendum arbitrarer: tamen cùm Theophilus, libertus tuus, proficisceretur, cujus ego fidem erga te benevolentiamque perspexeram, sine meis litteris eum ad te venire nolui. Iisdem igitur de rebus etiam atque etiam hortor, quibus superioribus litteris hortatus sum: [a] ut in ea Republica, quæcumque est, quamprimùm velis esse. Multa videbis fortasse, quæ nolis, non plura tamen quàm audis quotidie: [b] non est porrò tuum, uno sensu solùm oculorum moveri: cùm illud idem auribus percipias, quod etiam majus videri solet, minùs laborare. [1] At tibi ipsi dicendum erit aliquid, quod non sentias, aut faciendum, quod non probes. Primùm, TEMPORI cedere, id est necessitati parere, semper sapientis est habitum: deindè, non habet, [c] ut nunc quidem est, [2] id vitii res: dicere fortasse quæ sentias, non licet: tacere planè licet: omnia enim delata ad unum sunt: [d] is utitur consilio ne suorum quidem, sed suo: [e] quod non multò secus fieret, si is Rempublicam teneret, quem secuti sumus. [f] An, qui in bello, cùm omnium nostrum conjunctum esse periculum suo cerneret, certorum hominum [3] minimè prudentium consilio uteretur, [g] eum magis communem censemus in victoria futurum fuisse, quàm incertis in rebus fuisset? & qui nec te Consule, tuum sapientissimum [4] consilium secutus esset, nec [5] fratre tuo consu-

INTERPRETATIO.

[a] *ut Romam, quocumque est in statu, quamprimùm redeas.*

[b] *porrò non decet ea te dolere tantùm quæ vides, & de iis minùs laborare, quæ auribus percipis, licèt* quæ audis, *majora videri solent, quàm reverà sunt.*

[c] *prout nunc se res habent.*

[d] *Cæsar.*

[e] *quòd non multò aliter se haberet, si Pompejus Rempublicam teneret.*

[f] *Pompejus, belli tempore, certos homines carentes prudentia consulebat;* nobiscum nihil communicans, *etsi cerneret nostram causam cum sua communem esse.*

[g] *an putas eumdem, si victor extitisset, magis usurum fuisse nostris consiliis, quàm usus est, cùm de victoria dimicabat.*

NOTÆ.

1 *At tibi*] Objectio, quam statim diluit.

2 *Id vitii res*] *Dicere scilicet quod non sentias, & facere quod non probes.*

3 *Minimè prudentium*] Domitium indicat, Lentulum, Scipionemque Pompeji socerum, quos jam anteà duplici culpavit nomine, primùm quidem quòd bellum paci prætulerint, deindè verò quòd bellum sine consilio gesserint.

4 *Consilium*] De bello civili vitando.

5 *Fratre tuo*] Qui biennio post Marcum Marcellum, primo scilicet belli civilis anno, cum Lentulo Consul fuit.

latum ex auctoritate tua gerente, [h] vobis auctoribus uti voluerit, nunc omnia [i] tenentem, nostras sententias desideraturum censes fuisse? OMNIA sunt, misera in bellis civilibus: quæ majores nostri ne semel quidem, nostra ætas sæpè jam sensit: sed MISERIUS nihil, quàm ipsa victoria: quæ etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores, impotentioresque reddit, ut etiamsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur: MULTA enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam invito facienda sunt. An tu non videbas mecum simul, quàm [k] illa crudelis esset futura victoria? igitur [l] tunc quoque patria careres, ne, quæ nolles, videres? Non, inquies: ego enim ipse tenerem opes, & dignitatem meam: at erat tuæ virtutis, in minimis res tuas ponere, [6] de Republica vehementiùs laborare. Deindè, [m] qui finis istius consilii est? [n] nam adhuc & factum tuum probatur, & ut in tali re, etiam fortuna laudatur: factum, quòd & initium belli [o] necessariò secutus sis, & [p] extrema [7] sapienter persequi nolueris: fortuna, [q] quòd [8] honesto otio tenueris & [9] statum, & [10] famam dignitatis tuæ: nunc verò nec locus tibi ullus dulcior esse debet patria, nec eam diligere minùs debes, quòd deformior est, sed misereri potiùs: nec eam, multis claris viris orbatam, privare etiam aspectu tuo. Denique, si fuit magni animi, non esse supplicem victori: vide, ne superbi sit, aspernari ejusdem liberalitatem: &, si sapientis est carere patria, duri non desiderare: & si Republica non possis frui, [r] stultum est nolle privata. Caput illud est, ut, si [11] ista vita tibi commodior esse videatur, cogitandum tamen sit, ne tutior non sit: magna gladiorum est licentia: sed in externis locis minor etiam ad facinus verecundia. Mihi salus tua tantæ curæ est, ut Marcello fratri tuo aut par, aut certè proximus sim. Tuum est consulere temporibus, & incolumitati, & vitæ, & fortunis tuis. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] *vestrum consilium sequi.*
[i] *si nunc rerum potiretur.*
[k] *Pompejanorum.*
[l] *victore Pompejo.*
[m] *quò spectat tuum illud consilium de* exulando?
[n] *nam & omnes tuam agendi rationem probant*, adduntque *tibi fortunam favisse, quantum in tali re favere potest.*
[o] *invitus.*
[p] *ad finem usque dimicare nolueris.*
[q] *quòd honestum otium sequutus, famam tuam incolumem servaveris.*
[r] *stultum est velle rem familiarem* perdere.

NOTÆ.

6 *De Repub.*] Quam Pompejani victores oppressissent.

7 *Sapienter*] Quia profligato Pompejo stultum erat nolle arma deponere.

8 *Honesto otio*] *Otio*, quia procul ab armorum tumultu aberat; *honesto*, quia nihil abjecti fecerat, ut saluti consuleret.

9 *Statum*] Quem non tenuerunt ii, qui bellum in Africa renovarunt: vel enim in acie interfecti sunt, vel summas difficultates perpessi.

10 *Famam*] Quam videntur imminuisse qui supplices ad Cæsarem accesserunt: utrumque declinavit Marcellus, sed Cicero mediam illi rationem proponit, in eo positam, ut Cæsaris liberalitatem non aspernetur, qua si frui velit, & vitam & famam incolumem conservet.

11 *Ista vita*] Quam Mitylenis exul agebat.

EPISTOLA X.

Marcellum hortatur, ut Romam ociùs revisat. Eodem anno.

Cicero s. d. Marcello.

Etsi nihil novi, quod ad te scriberem, habebam, magisque litteras tuas jam expectare incipiebam, vel te potiùs ipsum: tamen, cùm Theophilus proficisceretur, non potui nihil ei litterarum dare. Cura igitur, ut quamprimùm venias: venies enim, mihi crede, expectatus, neq; solùm nobis, id est tuis, sed prorsùs omnibus: venit enim mihi in mentem, subvereri interdum, ne te delectet [a] tarda decessio: quòd si nullum haberes sensum, nisi oculorum, prorsùs tibi ignoscerem, si [b] quosdam nolles videre: sed cùm leviora non multò essent, quæ audirentur, quàm quæ viderentur, suspicarer autem multùm interesse rei familiaris tuæ, te quamprimùm venire, idque in omnes partes valere: putavi ea de re te esse admonendum: sed quoniam, quod mihi placeret, ostendi, reliqua tu pro tua prudentia considerabis: me tamen velim, [c] quod ad te tempus expectemus, certiorem facias. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *ne tardiùs ad nos redire velis.* [b] *Cæsarianos.* [c] *quo planè tempore.*

EPISTOLA XI.

Significat se rediturum in patriam, commotum consilio & authoritate Ciceronis. Eodem anno.

Marcellus s. d. Ciceroni.

Plurimum valuisse apud me tuam semper auctoritatem, cùm in omni re, tum in hoc maximè negotio potes existimare: cùm mihi C. Marcellus frater, amantissimus mei, non solùm consilium daret, sed precibus quoque me obsecraret, [a] non priùs mihi persuadere potuit, quàm tuis est effectum litteris, ut uterer vestro potissimùm consilio. [b] Res quemadmodum sit acta, vestræ litteræ mihi declarant. Gratulatio tua etsi est mihi probatissima, quòd ab optimo fit animo: tamen hoc mihi multò jucundius est, & gratius, quòd in summa paucitate amicorum, propinquorum, ac necessariorum, qui verè meæ saluti faverent, te cupidissimum mei, singularemque mihi benevolentiam præstitisse cognovi. Reliqua sunt ejusmodi,

INTERPRETATIO.

[a] *effecisti litteris tuis, quod frustrà tentaverat frater meus, ut exulandi consilium abjicerem.*

[b] *quemadmodum sit impetrata redeundi facultas.*

quibus ego, quoniam hæc erant tempora, facilè, & æquo animo carebam: [c] hoc verò ejusmodi esse statuo, ut sine talium virorum, & amicorum benevolentia, neque in adversa, neque in secunda fortuna quisquam vivere possit. [d] Itaque hoc ego mihi gratulor: tu verò, ut intelligas, homini amicissimo te tibi tribuisse officium, te tibi præstabo. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *Hoc verò mihi persuasum est neminem in qualibet fortuna vivere posse sine benevolentia amicorum, qui tui sint similes:* [d] *itaque de tua amicitia mihi gratulor.*

EPISTOLA XII.

Scribit de interitu Marcelli, ejus funere, & monumento Athenis extructo: C. Julio Cæsare quartùm Consule sine collega, anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Servius s. d. Ciceroni.

ETSI scio non jucundissimum me nuntium vobis allaturum: [a] tamen quoniam CASUS, & natura in bonis dominatur, visum est faciendum, [b] quoquo modo res se haberet, vos certiores facere. Ad x. Kal. Jun. cùm ab [1] Epidauro Piræum navi advectus essem, ibi Marcellum, [2] collegam nostrum conveni, eumque diem ibi consumpsi, ut cum eo essem: postero die, cùm ab eo digressus essem, eo consilio, ut ab Athenis in [3] Bœotiam irem, [c] reliquamque jurisdictionem absolverem: ille, uti ajebat, supra [d] [4] Maleas Italiam versùs navigaturus erat. Postridie ejus diei, cùm ab Athenis proficisci in animo haberem, [e] [5] circiter horam decimam noctis, Posthu-

INTERPRETATIO.

[a] *tamen quoniam casu, & natura* non improbis modò, *sed etiam bonis vita eripitur:* [b] *quomodo* Marcellus *interfectus est.*

[c] *ut in reliquis urbibus jus dicerem.* [d] *superato Malearum Promontorio.* [e] *duabus circiter horis antè Solis ortum.*

NOTÆ.

1 *Epidauro*] Tres in Europa nominis hujusce urbes Ortelius constituit; unam in Dalmatia, quæ nunc etiam Emporio, & Republica nobilis, *Ragusa*; alteram in Peloponneso ad sinum Argolicum, quam *Limeram* Strabo vocat, *Monobasiam* Cedrinus, Itali verò *Malvasiam*; tertiam quoque in Peloponneso collocat, in Argia regione ad Saronicum sinum, quæ Æsculapii templo celeberrima, nunc *Pigrada* Nigrà, *Cheronesi* Sophiano; de qua hîc agitur. De Piræo diximus in epist. 5. hujusce libri.

2 *Collegam nostrum*] In Consulatu.

3 *Bœotiam*] Quæ Græciæ regio est, ex una parte, Atticæ; ex altera, Thessaliæ finitima. Hîc nota quod anteà diximus, maximam Græciæ partem ad provinciam Sulpitii pertinuisse.

4 *Maleas*] Peloponnesi Promontorium, haud procul à sinu Laconico navigantibus periculosum: nunc *Capo Malio*.

5 *Circiter horam decimam*] Noctem in duodecim horas, quovis anni tempore Romani dividebant; adeò ut æstivarum noctium contractiores horæ essent, dierum

mius, familiaris ejus, ad me venit: & mihi nuntiavit, M. Marcellum, collegam nostrum, post cœnæ tempus à P. Magio Chilone, familiari ejus, pugione percussum esse, & duo vulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite [f] secundùm aurem, sperare tamen eum vivere posse: Magium se ipsum interfecisse: posteà se à Marcello ad me missum esse, qui hæc nuntiaret, & rogaret, uti cogerem medicos: coegi; & è vestigio eò sum profectus prima luce: cùm non longè à Piræo abessem, [g] puer Acidini mihi obviam venit cum [6] codicillis, in quibus erat scriptum, paulò antè lucem Marcellum diem suum obiisse. Ita vir clarissimus ab homine teterrimo acerbissima morte est affectus: & cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus est amicus, qui ei mortem afferret: ego tamen ad tabernaculum ejus perrexi, inveni duos libertos, & paucolos servos: reliquos ajebant profugisse [7] metu perterritos, quòd dominus eorum antè tabernaculum interfectus esset: coactus sum in eadem illa lectica, qua ipse delatus eram, meisque lecticariis in urbem eum referre: ibique [h] pro ea copia, quæ Athenis erat, funus ei satis amplum faciendum curavi. Ab Atheniensibus, locum sepulturæ [8] intra urbem ut darent, impetrare non potui, quòd religione se impediri dicerent: neque tamen id anteà cuiquam concesserant, quod proximum fuit, uti in quo vellemus [9] gymnasio eum sepeliremus, nobis permiserunt: nos in nobilissimo orbis terrarum gymnasio [10] Academiæ locum delegimus: ibique eum combussimus: posteaque curavimus, ut iidem Athenienses in eodem loco monumentum ei marmoreum faciendum locarent, ita quæ nostra officia fuerunt [11] pro collegio, & propinquitate, & vivo, & mortuo omnia ei præstitimus. Vale. Datæ pridie Kal. Jun. Athenis.

INTERPRETATIO.

[f] *juxtà*: [g] *servus*: [h] *prout locus permisit.*

NOTÆ.

verò longiores, hibernarum noctium longiores horæ, dierum breviores.

6 *Codicillis*] Tabellæ ceratæ erant, in quibus aliquid stylo aut breviter, aut festinanter scriptum fuerat, à *codice*, seu arboris libro sic appellatæ; quoniam stylus iis pungendo scriberet, *Pugillaria* quoque dicebantur.

7 *Metu perterritos*] Quia lege decretum erat, ut morte servi plecterentur, qui dominum non defendissent.

8 *Intra urbem*] Hoc Solon lege prohibuerat; quam deindè Romani in duodecim tabulas transtulerunt.

9 *Gymnasio*] Eo nomine dicta sunt loca, in quibus Palæstritæ nudi luctabantur: γυμνὸς, *nudus*. Idem posteà vocabulum iis locis concessum est, ubi Philosophi de quolibet scientiæ genere disputabant.

10 *Academiæ*] Locus arboribus consitus, mille circiter passus Athenis distans, quem volunt sic appellatum ab Academo quodam, qui Platoni illum, ac discipulis tradidit, ut de rebus hìc Philosophicis disserer ent. Undè Academici Philosophi Cic. lib. 1. Acad. *Illi autem qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, cœtus erant & sermones habere soliti, de loci vocabulo nomen habuerunt.*

11 *Pro Collegio*] Quia Marcelli collega in Consulatu fuit.

EPISTOLA XIII.

Exulanti Nigidio spem reditus facit, eamque in rem illi studium, operamque pollicetur. C. Julio Cæsare tertiùm, & M. Lepido Coss. anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero s. d. P. [1] Nigidio Figulo.

QUærenti mihi jam diù, quid ad te potissimùm scriberem, non modò certa res ulla, sed ne genus quidem litterarum usitatum veniebat in mentem. Unam enim partem, & consuetudinem earum epistolarum, quibus secundis rebus uti solebamus, [a] tempus eripuerat: perfeceratque fortuna, ne quid tale scribere possem, aut omninò cogitare: relinquebatur triste quoddam, & miserum, & his temporibus consentaneum genus litterarum: id quoque deficiebat me: in quo debebat esse aut promissio auxilii alicujus, aut consolatio doloris tui. Quod pollicerer, non erat: ipse enim [2] pari fortuna abjectus, aliorum opibus casus meos sustentabam: sæpiusque mihi veniebat in mentem, queri quòd ita viverem, quàm gaudere quòd viverem: quamquam enim nulla me ipsum privatim perculit insignis injuria: nec mihi quidquam tali tempore in mentem venit optare, quod non ultrò mihi Cæsar detulerit: tamen nihilo minùs eis conficior curis, ut hoc ipsum quòd maneam in vita, peccare me existimem: careo enim cùm familiarissimis multis, quos aut mors eripuit nobis, aut distraxit fuga, tum omnibus amicis, quorum benevolentiam nobis conciliarat per me quondam te socio defensa Respublica, versorque in eorum naufragiis, & bonorum direptionibus: nec audio solùm, quod ipsum esset miserum, sed etiam id ipsum video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari, quibus nos olim adjutoribus [b] illud incendium extinximus: & in qua urbe modò gratia, auctoritate, & gloria floruimus, in ea nunc iis quidem omnibus caremus. Obtinemus ipsius Cæsaris summam erga nos humanitatem: [c] sed ea plus non potest, quàm vis, & mutatio omnium rerum, atque temporum: itaque orbus iis rebus omnibus, quibus & natura me, & voluntas, & consuetudo assuefecerat: cùm cæteris, ut quidem videor, tum mihi ipse displiceo: natus enim ad agendum semper aliquid dignum viro, nunc non modò agendi rationem nullam habeo, sed ne cogitandi quidem: & qui anteà aut obscuris hominibus, aut etiam sontibus opitulari poteram, nunc P. Nigidio, uni

INTERPRETATIO.

[a] *bellum civile*: [b] *Catilinæ conjurationem.* [c] *sed humanitas Cæsaris reddere mihi non potest ea quæ temporum perturbatio eripuit.*

NOTÆ.

1 *P. Nigidio Figulo*] Vide indicem historicum.

2 *Pari fortuna*] Uterque enim Pompejanas partes sequutus erat.

a ego

omnium doctissimo, & sanctissimo, & maxima quondam gratia, & mihi certè amicissimo, ne benignè quidem polliceri possum. Ergo hoc ereptum est litterarum genus. Reliquum est, ut consoler, & afferam rationes, quibus te à molestiis coner abducere: at ea quidem facultas, vel tui, vel alterius consolandi, in te summa est, si unquam in ullo fuit: itaque eam partem, quæ ab exquisita quadam ratione, & doctrina proficiscitur, non attingam, tibi totam relinquam. Quid sit forti, & sapienti homine dignum, quid gravitas, quid altitudo animi, quid acta tua vita, quid studia, quid artes, quibus à pueritia floruisti, à te flagitent, tu videbis, [d] ego, quod intelligere, & sentire, quia sum Romæ, & quia curo, attendoque, possum, id tibi affirmo, te [e] in istis molestiis, in quibus es, hoc tempore, non diutiùs futurum: [f] in iis autem, in quibus etiam nos sumus, fortasse semper fore. Videor mihi perspicere, primùm [g] ipsius animum, qui plurimùm potest, propensum ad salutem tuam: non scribo hoc temerè: quo minùs familiaris sum, [h] hoc sum ad investigandum curiosior. [i] Quò faciliùs, quibus est iratior, respondere tristiùs possit, hoc est adhuc tardior ad te molestia liberandum: familiares verò ejus, & ii quidem, qui illi jucundissimi sunt, mirabiliter de te & loquuntur, & sentiunt. Accedit eodem vulgi voluntas, vel potiùs consensus omnium: [k] etiam illa, quæ minimùm nunc quidem potest, sed possit necesse est, Respublica quascumque vires habebit, ab iis ipsis, quibus tenetur, de te propediem, mihi crede, impetrabit. Redeo igitur ad id, ut jam tibi etiam pollicear aliquid, quod primò omiseram: nam & [l] complectar ejus familiarissimos, qui me admodùm diligunt, multùmque mecum sunt, & in [m] ipsius consuetudinem, quam adhuc meus pudor mihi clausit, insinuabo: & certè omnes vias persequar, quibus putabo ad id quod volumus, pervenire posse: in hoc toto genere plura faciam, quàm scribere audeo. [n] Cætera, quæ tibi à multis prompta esse certò scio, à me sunt paratissima: nihil in re familiari mea est, quod ego meum malim esse, quàm tuum: hac de re, & de hoc genere toto hoc scribo parciùs, quod te (id quod ipse confido) sperare malo, te esse usurum [o] tuis. Extremum illud est, ut te horter, & obsecrem, animo ut maximo sis, nec ea solùm memineris, quæ ab aliis magnis viris accepisti, sed illa etiam, quæ ipse ingenio, studioque peperisti: quæ si colliges, & sperabis omnia optimè: & quæ ac-

INTERPRETATIO.

[d] *ego quantum intelligere & sentire possum quia sum, &c.*

[e] *in exilio.*

[f] *in communibus* autem molestiis.

[g] *Cæsaris.*

[h] *eò curiosiùs investigo* quid sentiat.

[i] *ideò Cæsar ab exilio tardiùs te revocat, ut iis, quibus* ob bellum in Africa renovatum *iratior est, & faciliùs possit, & asperiùs veniam denegare.*

[k] *etiam Respublica, quæ minimùm nunc potest, sed quæ necessariò auctoritatem brevi suam recuperabit,* Respublica, inquam, *qualiscumque est, à Cæsare ipso: cujus nutum sequitur, tuum propediem reditum impetrabit.*

[l] *conciliabo mihi Cæsaris amicos.*

[m] *Cæsaris.*

[n] *sum paratissimus ad cætera tibi officia præstanda, quæ certò scio à multis tibi offerri.*

[o] fortunis.

cident, qualiacumque erunt, sapienter feres: sed hæc tu meliùs, vel optimè omnium. Ego, quæ pertinere ad te intelligam, studiosissimè omnia, diligentissimeque curabo, tuorumque [p] tristissimo meo tempore meritorum erga me memoriam conservabo. Vale.

INTERPRETATIO.

[p] *exilii mei tempore.*

EPISTOLA XIV.

Respondet Plancio, qui pristinam dignitatem beneficio Cæsaris recuperatam, novasque cum Publia nuptias, dimissa Terentia, gratulatus erat. Eodem anno, cùm in Africa bellum gereretur.

Cicero s. d. Plancio.

BINAS à te accepi litteras, [1] Corcyræ datas: quarum alteris mihi gratulabare, quòd audisses meam me pristinam dignitatem [2] obtinere: alteris dicebas, te velle, [a] quæ egissem, benè, ac feliciter evenire. Ego autem, si dignitas est benè de Republica sentire, & [b] bonis viris probare, quod sentias, obtineo dignitatem meam: sin autem in eo dignitas est, quod sentias, aut re efficere si possis, aut denique libera oratione defendere: ne vestigium quidem ullum est reliquum nobis dignitatis: agiturque præclarè, si nosmetipsos regere possumus, ut ea, quæ partim jam adsunt, partim impendent, moderatè feramus: quod est difficile [3] in ejusmodi bello, cujus exitus [c] ex altera parte cædem ostentat, [d] ex altera servitutem. Quo in periculo non nihil me consolatur, cùm recordor, hæc me tum vidisse, cùm [e] secundas etiam res nostras, non modò adversas, pertimescebam; videbamque, quanto periculo [f] de jure publico disceptaretur armis: quibus si [g] ii vicissent, ad quos ego, pacis spe, non belli cupiditate adductus, accesseram, intelligebam tamen, & [h] iratorum hominum, & cupidorum, & insolentium quàm crudelis esset futura victoria: sin autem victi essent, quantus interi-

INTERPRETATIO.

[a] *novas nuptias.*
[b] *& efficere, ut quod sentias, boni viri probent.*
[c] *Pompejanis victoribus.*
[d] *Cæsare superiore.*
[e] *cùm etiam Pompeji victoriam pertimescerem.*
[f] *uter rerum potiretur* Cæsar, an Pompejus.
[g] *Pompejani.*
[h] *Pompejanorum.*

NOTÆ.

1 *Corcyræ*] Epist. 5. lib. 3.

2 *Obtinere*] Profligato ad Pharsalum Pompejo, in Italiam Cicero revertitur, ubi à Cæsare, & à Cæsaris amicis humanissimè tractatus est, at pristinam dignitatem non obtinuit.

3 *In ejusmodi bello*] Quod in Africa Scipio Pompeji socer, & Cato renovarunt.

tus esset futurus civium partim [4] amplissimorum, partim etiam optimorum: qui me hæc prædicentem, atque optimè consulentem saluti suæ, malebant nimium timidum, quàm satis prudentem, existimari. [i] Quòd autem mihi de eo, [5] quod egerim, gratularis: te ita velle, certò scio: sed ego [k] tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quàm Rempublicam offendissem: [6] quibus enim pro meis immortalibus beneficiis charissima mea salus, & meæ fortunæ esse debebant: cùm propter eorum scelus, nihil mihi intra meos parietes tutum, nihil insidiis vacuum viderem, novarum me necessitudinum fidelitate contra [7] veterum perfidiam muniendum putavi. Sed de nostris rebus satis, vel etiam nimiùm multa. De tuis, velim ut eo sis animo, quo debes esse, idest ut ne quid tibi præcipuè timendum putes: si enim status erit aliquis civitatis, quicumque erit, te omnium periculorum video expertem fore: nam [l] alteros tibi jam placatos esse intelligo, [m] alteros numquam iratos fuisse. De mea autem in te voluntate sic velim judices, me, quibuscumque rebus opus esse intelligam, quamquam videam quis sim hoc tempore, & quid possim, opera tamen & consilio, studio quidem certè rei, famæ, saluti tuæ præsto futurum. Tu velim, & quid agas, & quid acturum te putes, facias me quàm diligentissimè certiorem. Vale.

INTERPRETATIO

i *quòd autem novum mihi matrimonium gratularis, certò scio te* sincerè *optare*, ut mihi feliciter eveniat.

k *victo ad Pharsalum Pompejo.*

l *Cæsarianos.*

m *Pompejanos.*

NOTÆ.

4 *Amplissimorum*] Quia Consulares viri, & Magistratus ferè omnes Pompejanis partibus adhæserant.

5 *Quod egerim*] Absente Tullio, ejus bona dissipaverat, minusque pudicè, ut nonnullis placet, se gesserat Terentia; quapropter illam in reditu dimisit, & alienum æs ab illa contractum ut solveret, Publiliæ, seu Publiæ virgini ditissimæ nupsit.

6 *Quibus enim*] Hæc de Quinto fratre, ejusque filia intelligenda sunt; à quibus apud Cæsarem vehementer accusatus est, quòd ejus consilio ad Pompeji partes transiissent.

7 *Veterum*] Significat uxorem, fratrem & fratris filium.

EPISTOLA XV.

Hortatur Plancium, ut communes miserias fortiter ferat. Eodem anno.

Cicero s. d. Plancio.

Accepi perbreves tuas litteras, quibus id quod scire cupiebam, cognoscere non potui: cognovi autem id, quod mihi dubium non fuit: nam, quàm fortiter ferres communes miserias, non intellexi: quàm me amares, facilè perspexi: sed hoc scieram: illud si scissem, ad id meas litteras accommodassem. Sed tamen etsi anteà scripsi, quæ existimavi scribi oportere:

tamen [a] hoc tempore breviter commonendum putavi, [b] ne quo periculo te proprio existimares esse: in magno omnes, sed tamen [1] in communi sumus, [c] quare non debes aut propriam fortunam, & præcipuam postulare, aut communem recusare: quapropter eo animo simus inter nos, quo semper fuimus: quod de te sperare, de me [d] præstare possum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *prostrata Republica.*
[b] *ne existimares te privato in periculo versari.*
[c] *non debes de fortuna queri, quasi tibi uni inimica esset.*
[d] *affirmare.*

NOTÆ.

1 *In communi*] Quia Pompejum ambo sequuti erant.

LIBER V.

AD METELLUM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Queritur Metellus Celer, fratrem suum Metellum Nepotem à Cicerone oppugnatum. D. Junio Silano, & L. Licinio Marcello Coss. anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo primo.

Q. [1] Metellus Q. F. Celer [2] Procos. s. D. M. Tullio Ciceroni.

SI vales, benè est. [a] Existimaram pro mutuo inter nos animo, & [3] pro reconciliata gratia, neque me [4] absentem ludibrio læsum iri, nec [5] Metellum

INTERPRETATIO.

[a] *quia reconciliati sumus ambo, & jam mutuis nos animis amamus, speraveram, neque me absentem à te irridendum esse, neque futurum, ut Metellus frater per te in vita & in fortunis oppugnaretur, quia fortè dixit* aliquid quod tibi displicuit.

NOTÆ.

1 *Q. Metellus*] Consule indicem historicum.

2 *Proconsul*] Quamvis Consulatum nondum gesserat. Vide epistolam primam libri primi.

3 *Pro reconciliata gratia*] Significat sibi anteà fuisse cum Cicerone simultates, quod tamen in responsione Cicero negat.

4 *Absentem*] Galliam citeriorem administrabat.

5 *Metellum fratrem*] Quintum Metellum Nepotem, eo tempore Tribunum plebis, cujus erat frater non germanus qui-

fratrem, [6] ob dictum, capite ac fortunis per te oppugnatum iri: quem [b] si parum pudor ipsius defendebat, vel [7] familiæ debebat nostræ dignitas, vel [8] meum studium erga vos, remque publicam satis sublevare: nunc video illum [c] circumventum, me desertum à quibus minimè conveniebat. Itaque in luctu, & squalore sum, qui provinciæ, qui exercitui præsum, qui bellum gero: quæ quoniam nec ratione, [d] nec majorum nostrorum clementia administrastis, non erit mirandum si vos pœnitebit. Te tam mobili in me meosque esse animo, non sperabam. Me intereà nec domesticus dolor, nec cujusquam injuria à Republica abducet. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *si virtus fratris non potuit hunc præstare tutum ab oppugnatione tua, ratio saltem habenda fuit, & familiæ nostræ, quæ nobilissima est; & amoris nostri, qui in te semper, & in Rempublicam* summus extitit.
[c] *oppressum.*
[d] *& quia hac in re majorum meorum clementiam non es imitatus.*

NOTÆ.

dem, sed patruelis tantùm, ut habet Pighius. Vide indicem historicum.
6 *Ob dictum*] Dixit Metellus Nepos coram populo, non licuisse Ciceroni Lentulum, Cethegum, & reliquos cives, indicta causa, necare.
7 *Familiæ dignitas*] Magna sanè fuit, cùm longa annorum serie, Metelli, vel Consulatu, vel dignitate Censoria, vel honore triumphali floruerint.
8 *Vel meum studium*] Tempore conjurationis Catilinariæ, cùm Prætor esset.

EPISTOLA II.

Refellit ea quæ Metellus in superiori epistola ipsi objecerat. Eodem anno.

M. Cicero S. D. Q. Metello Q. F. Celeri Procos.

SI tu, exercitusque valetis, bene est. Scribis ad me, te existimasse pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia numquam te à me ludibrio læsum iri: [a] quod cujusmodi sit, satis intelligere non possum: sed tamen suspicor ad te esse allatum, me, in senatu, [b] cùm disputarem, permultos esse, qui Rempublicam à me [1] conservatam dolerent, [c] dixisse, à te propinquos tuos, quibus negare non potuisses, impetrasse ut ea, quæ statuisses tibi in senatu de mea laude esse dicenda, reticeres: quod cùm dice-

INTERPRETATIO.

[a] *quid hæc verba sibi velint.*
[b] *cùm affirmarem.*
[c] *suspicor tibi renuntiatum esse, me dixisse in senatu, fratrem tuum, cui hoc denegare non poteras, à te impetrasse, ut taceres ea quæ statueras in senatu de mea laude dicere.*

NOTÆ.

1 *Conservatam*]. Extincta conjuratione Catilinaria.

rem, illud adjunxi: mihi tecum ita [1] [d] dispertitum officium fuisse in Reipublicæ salute retinenda, ut ego urbem à domesticis insidiis & ab intestino scelere, tu Italiam, & ab armatis hostibus, & ab occulta conjuratione defenderes: atque hanc nostram tanti, & tam præclari muneris societatem à tuis propinquis labefactatam: qui, cùm tu à me rebus amplissimis, atque honorificentissimis ornatus esses, timuissent [e] ne qua mihi pars abs te voluntatis mutuæ tribueretur. Hoc in sermone, cùm à me exponeretur, quæ mea expectatio fuisset orationis tuæ, [3] quantoque in errore [f] versatus essem: visa est oratio non injucunda, [g] & mediocris quidam est risus consecutus, non in te, sed magis in errorem meum, & quòd me abs te cupisse laudari, apertè atque ingenuè confitebar. Jam hoc non potest, in te non honorificè esse dictum, me in clarissimis meis, atque amplissimis rebus [h] tamen aliquod testimonium tuæ vocis habere voluisse. Quod autem ita scribis, pro mutuo inter nos animo: quid tu existimes esse in amicitia mutuum, nescio: equidem hoc arbitror, [i] cùm par voluntas accipitur, & redditur. Ego si hoc dicam, me tua causa [4] prætermisisse provinciam, [k] tibi ipse levior videar esse: meæ enim rationes ita tulerunt, atque ejus mei consilii majorem in dies singulos fructum, voluptatemque capio: illud dico, me, ut primùm in concione [l] provinciam deposuerim, statim, quemadmodum eam tibi traderem, cogitare cœpisse. Nihil dico [5] de sortitione vestra: tantùm te suspicari volo, nihil in ea re [6] per collegam meum [7] me insciente esse factum.

INTERPRETATIO.

[d] *divisum.*

[e] *ne partem aliquam gloriæ tuæ in me conferres.*

[f] quòd de me tacuisses.

[g] *& mediocriter omnes riserunt, non de te, sed de errore meo.*

[h] *tamen voluisse me tantisper abs te laudari.*

[i] *cùm paribus officiis amici certant*, quod tu non fecisti.

[k] *stultior tibi videbor esse*, dices enim non tua causa id me fecisse, *sed quia meæ rationes postulabant*, ut Romæ manerem.

[l] *Galliam recusaverim.*

NOTÆ.

1 *Ita dispertitum*] Ubi primùm exarsit Catilinæ conjuratio, Tullius in urbe, ut eam defenderet, remansit. Metellus autem Prætor in agrum Picenum præmissus est, ut Italiam ab armatis hostibus servaret incolumem.

3 *Quantoque in errore versatus essem*] Quæ fecerat in Consulatu Tullius, hæc volebat à primariis civibus ubique celebrari, idque à Metello, contrà quàm sperabat, prætermissum ægrè tulit.

4 *Prætermisisse provinciam*] Consulatu Cicero perfunctus, potuit in Galliam Proconsul discedere; illam tamen Metello volens reliquit.

5 *De sortitione*] Quæ facta est inter Metellum, & alios Prætores ejus collegas. Quid sit sortitio, vide epistolam nonam libri primi.

6 *Per collegam*] Is erat Cajus Antonius, Triumviri patruus, cui Macedoniam sibi sorte datam Cicero concessit, quòd esset triumphorum feracior provincia; idque fecit ut collegam ab Catilina faciliùs abductum, ad suas, & Reipublicæ partes alliceret, sibi Gallia, quæ Antonio obvenerat, reservata: sed illam quoque paulò post Metello, ut antè dictum est, regendam commisit.

7 *Me insciente*] Significat non sua mi-

Recordare cætera, quàm citò senatum illo die, [8] facta sortitione, coegerim: quàm multa de te verba fecerim, cùm tu ipse mihi dixisti, orationem meam non solùm in te honorificam, sed etiam [m] [9] in collegas tuos contumeliosam fuisse. Jam illud senatusconsultum quod eo die factum est, [n] [10] ea præscriptione est, ut, dum id extabit, officium meum in te obscurum esse non possit. Posteà verò quàm [11] profectus es, velim recordere, quæ ego de te in senatu egerim, quæ in concionibus dixerim, quas ad te litteras miserim. Quæ cùm omnia collegeris, tu ipse velim judices, satisne videatur, his omnibus rebus tuus adventus, cùm proximè [12] Romam venisti, mutuò respondisse. Quod scribis de reconciliata nostra gratia: non intelligo cur reconciliatam esse dicas, quæ numquam immutata est. Quod scribis non oportuisse Metellum, fratrem tuum, [13] ob dictum à me oppugnari: primùm, hoc velim existimes, animum mihi istum tuum vehementer probari, & fraternam plenam humanitatis ac pietatis voluntatem: deindè, si qua ego in re fratri tuo Reipublicæ causa restiterim, peto ut mihi ignoscas: tam enim sum amicus Reipublicæ, quàm qui maximè: si verò meam salutem contra illius impetum in me crudelissimum defenderim: satis habeas, nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri: quem ego cùm comperissem, omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare, atque meditari, egi [14] cum Claudia, uxore tua, & cum vestra sorore [15] Mutia (cujus erga me studium, pro Cn. Pompeji necessitudine, multis in rebus perspexeram) ut eum [o] ab illa injuria deterrerent. Atque ille, quod te audisse credo, [p] pridie Kalend. Jan. qua injuria nemo unquam in aliquo magistratu improbissimus civis affectus est, ea me consulem affecit, cùm Rempublicam conservassem, atque abeun-

INTERPRETATIO.

[m] *in alios Prætores.* [n] *tam honorifico titulo.* [o] mihi inferenda. [p] *Ultimo Consulatus mei die.*

NOTÆ.

nùs, quàm Antonii opera factum, ut Galliam Metellus obtineret.

8 *Facta sortitione*] Qua Metello, rejectis ejus collegis, Galliæ citerioris administratio delata est.

9 *In collegas tuos*] Metelli, in administratione Galliæ petenda, competitores.

10 *Ea præscriptione*] Senatusconsulto, quo decernebatur Metello Gallia, plerique Senatores adnitente Cicerone, scribendo assenserant; quod ipsi Metello gloriosum in primis fuit.

11 *Profectus es*] In agrum nempè Picenum, ubi permansit, donec Catilina cum exercitu profligatus est; neque enim priùs Galliæ procurationem suscepit.

12 *Romam venisti*] Peracto Catilinæ bello, Romam Metellus venit, priùs in Galliam quàm proficisceretur.

13 *Ob dictum*] Consule superiorem epistolam.

14 *Cum Claudia*] Libidinibus suis famosa mulier, Clodii soror, & Metellorum consobrina, de qua fusè Cicero in oratione pro Cœlio.

15 *Cum Mutia sorore*] Latè sumitur hìc vocabulum sororis, sicut & anteà fratris nomen pro eo, quod est sanguine conjunctum esse; neque enim germana soror Metellorum, sed consobrina tantùm fuit: nupserat autem Pompejo, sed illam dimisit, quia pudicè parùm se gesserat, & ab ipso Cæsare stupratam fuisse non levis erat suspicio.

tem magistratu [16] concionis habendæ potestate [17] privavit: cujus injuria mihi tamen honore summo fuit: nam, cùm ille nihil mihi, [18] nisi ut jurarem, permitteret, magna voce juravi verissimum, [19] pulcherrimumque jusjurandum: quod populus item magna voce, me verè jurasse, juravit. Hac accepta tam insigni injuria, tamen illo ipso die misi ad Metellum communes amicos, qui agerent cum eo, ut ab illa mente desisteret: quibus ille respondit, sibi non esse integrum: etenim paulò antè in concione dixerat, ei, [20] qui in alios animadvertisset indicta causa, dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. [21] Hominem gravem, & civem egregium, qui qua pœna senatus, consensu bonorum omnium, eos affecerat, qui urbem incendere, magistratus, ac senatum trucidare, bellum maximum conflare voluissent, eadem dignum judicaret [q] eum, qui curiam cæde, urbem incendiis, Italiam bello liberasset. Itaque ego Metello fratri tuo præsenti restiti: nam in senatu Kal. Jan. sic cum eo de Repub. disputavi, ut sentiret sibi cum viro forti, & constanti esse pugnandum. Ad III. Non. Jan. cùm agere cœpisset, tertio quoque verbo orationis suæ me appellabat, mihi minabatur: neque illi quidquam deliberatius fuit, quàm me, quacumque ratione posset, non judicio, neque disceptatione, sed vi, atque [r] impressione evertere. Hujus ego temeritati si virtute, atque animo non restitissem, quis esset, qui me in consulatu non casu, potiùs existimaret, quàm consilio fortem fuisse? Hæc si Metellum cogitare de me nescisti: debes existimare, te maximis de rebus à fratre esse cælatum: sin aliquid impertivit tibi sui consilii: lenis à te, & facilis existimari debeo, qui nihil tecum de his ipsis rebus expostulem: etsi intelligis, non me dicto Metelli, ut scribis, sed consilio ejus, animoque in me inimicissimo esse commotum. Cognosce nunc humanitatem meam: si humanitas appellanda est in acerbissima injuria remissio animi; ac dissolutio. Nulla est à me unquam sententia dicta in fratrem tuum: quotiescumque aliquid [22] est actum, [23] sedens iis assensi, [s] qui mihi lenissimè sentire visi sunt: addam illud etiam, quod jam ego curare non debui, sed tamen

INTERPRETATIO.

[q] *Ciceronem*. [r] *impetu*. [s] *qui mitiorem* in fratrem tuum *sententiam tulerunt*.

NOTÆ.

16 *Concionis habendæ*] De rebus in Consulatu gestis.

17 *Privavit*] Pro Tribunitia potestate, quam tum Metellus Nepos habebat.

16 *Nisi ut jurarem*] Consules abeuntes magistratu, jurare coram populo solebant, nihil à se factum in Consulatu, nisi quod Reipublicæ conduceret.

19 *Pulcherrimumque jusjurandum*] Mea nimirùm unius opera Rempublicam & urbem salvam permanere.

20 *Qui in alios animadvertisset*] Lentulum, & Cethegum intelligit, jussu Ciceronis, & Senatus, propter conjurationem in carcere jugulatos.

21 *Hominem gravem*] Ironicè dictum.

22 *Est actum*] Contra Metellum Nepotem, qui ob rem in Tribunatu malè gestam, in judicium vocatus est.

23 *Sedens*] Sedebat ille, qui sententiam suam de re aliqua paucis dicebat: stabat autem

fieri non molestè tuli, atque etiam, ut ita fieret, pro mea parte adjuvi, [t] ut S.C. meus inimicus, quia tuus frater erat, sublevaretur. Quare non ego oppugnavi fratrem tuum, sed fratri tuo repugnavi: nec in te, ut scribis, animo fui mobili, sed ita stabili, ut in mea erga te voluntate, etiam desertus ab officiis tuis permanerem. Atque hoc ipso tempore [24] tibi, penè minitanti nobis per litteras, hoc rescribo atque respondeo. Ego dolori tuo non solùm ignosco, sed summam etiam laudem tribuo: [u] meus enim me sensus, quanta vis fraterni sit amoris, admonet: à te peto, ut tu quoque æquum te judicem dolori meo præbeas: si acerbè, si crudeliter, si sine causa sum à tuis oppugnatus, ut statuas mihi non modò non cedendum, sed etiam tuo, atque exercitus tui auxilio in ejusmodi causa utendum fuisse. Ego te mihi semper amicum esse volui, me ut tibi amicissimum esse intelligeres, laboravi: maneo in voluntate, & quoad voles tu, permanebo: citiusque amore tui fratrem tuum odisse desinam, quàm illius odio quidquam de nostra benevolentia detrahatur. Vale.

INTERPRETATIO.

[t] *permisi ut senatusconsultum fieret in gratiam Metelli, quia frater tuus* patruelis *erat, licèt inimicus meus.* [u] *sentio enim per me ipse.*

NOTÆ.

autem, qui pluribus verbis, quid sentiret, aperiebat.

24 *Tibi penè minitanti*] Consule superiorem epistolam.

EPISTOLA III.

Scribit, contemni à se fratris sui in Ciceronem obtrectationes, & convicia. Incertus annus.

Q. [1] Metellus Nepos s. D. Ciceroni.

[a] HOMINIS importunissimi contumeliæ, quibus me [b] [2] crebris concionibus [3] onerat, tuis erga me officiis leniuntur, &, ut sunt leves hujusmodi homines, à me despiciuntur: libenterque, commutata persona, te [4] mihi fratris loco esse duco: de illo ne meminisse quidem volo:

INTERPRETATIO.

[a] *Clodii.* [b] *crebris, &* contumeliosis in te *litteris mihi molestus est.*

NOTÆ.

1 *Quintus Metellus Nepos*] Consul fuit anno urbis conditæ 696. & Consulatu gesto, in Hispaniam missus est, cui per triennium præfuit. Ciceroni fuerat infensus, ut satis apertè declarant duæ superiores epistolæ, sed ipsi postea reconciliatus, operam dedit, Clodio licèt repugnante, ut ab exilio revocaretur.

2 *Crebris concionibus*] Quæ Romæ quidem habebantur à Clodio; sed in Hispaniam ad Metellum perferebantur.

3 *Me onerat*] Quod adjutore me de exilio fueris reductus.

4 *Mihi fratris*] Fratrem eo sensu Clo-

tametsi bis eum [5] invitum servavi. De me, meisque rebus, ne vobis multitudine litterarum molestior essem, ad Lollium perscripsi: de rationibus etiam [d] provinciæ quid vellem fieri, ut is vos doceret, & commonefaceret. [e] Si poteris, velim pristinam tuam erga me voluntatem conserves. Vale.

INTERPRETATIO.

[d] *Hispaniæ.* [e] *si permittant* fratris injuriæ.

NOTÆ.

dium appellat, quod sanguine, vel affinitate saltem esset ipsi conjunctus.

5 *Invitum.*] Quia pœnæ metu à flagitiis non abstinuit, sed palam peccavit, & impunè: bis autem in judicium vocatus est. Nota, sequentem epistolam huic præponendam videri.

EPISTOLA IV.

Metelli Nepotis Consulatum gerentis auxilium exul implorat. P. Lentulo, & Q. Metello Nepote Coss. anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo sexto.

Cicero s. d. Metello Nepoti Cos.

LITTERÆ Quinti fratris, & T. [a] Pomponii, necessarii mei, tantum mihi spei dederant, ut in te non minus auxilii, quàm [b] in tuo collega mihi constitutum fuerit. Itaque ad te litteras statim misi, per quas, [c] ut fortuna postulabat, & gratias tibi egi, & [d] de reliquo tempore auxilium petii: posteà mihi non tam meorum litteræ, quàm sermones eorum, [e] qui hac iter faciebant, animum tuum immutatum significabant: quæ res fecit, ut tibi litteris obstrepere non auderem. Nunc mihi Quintus frater meus, mitissimam tuam orationem, quam in senatu habuisses, perscripsit: [f] qua inductus, ad te scribere [1] sum coactus: & abs te, quantum tua fert voluntas, peto, quæsoque, [g] ut tuos mecum serves potiùs, quàm propter arrogantem crudelitatem [h] tuorum me oppugnes. [i] Tu, tuas [2] inimicitias ut Reipub. donares, te vicisti, alienas ut contra Rempublicam confirmes, adduceris? Quòd si mihi tua clementia opem tuleris, omnibus in rebus me fore in tua

INTERPRETATIO

[a] Attici.
[b] *in P. Lentulo.*
[c] *prout conditio* exulis.
[d] *& in futurum tempus.*
[e] *Dyrrachio.*
[f] *qua inductus sum ut ad te scriberem.*
[g] *ut tuos amicos.*
[h] *Clodiorum.*
[i] *tu te vicisti, ita ut tuas* proprias *inimicitias Reipublicæ gratia deponeres; potest ne fieri ut inimicitias Clodii contra Rempublicam defendas?*

NOTÆ.

1 *Sum coactus*] Ut ingrati animi vitium fugerem.

2 *Inimicitias*], Quas aliquamdiu cum ipso Cicerone acerbissimas gessit.

potestate tibi confirmo: [b] sin mihi neque magistratum, neque senatum, neque populum auxiliari propter eam vim, quæ me cum Republica vicit, licuerit: [1] vide, ne cùm velis revocare tempus omnium conservandorum, cùm qui servetur, [3] non erit, non possis. Vale.

INTERPRETATIO.

b *Quòd si consules, Senatus, populusque auxiliari mihi nequeunt, propter violentiam Clodii qui me cum Republica oppressit.*

1 *Voles aliquando conservare optimos cives, neque poteris, quia nullus supererit, quem conservare possis.*

NOTA.

3 *Non erit*] Indicat, fore ut Clodius, nisi reprimatur ejus furor, idem aggrediatur quod Catilina, & ultimum Reipublicæ, optimisque civibus exitium inferat.

EPISTOLA V.

Cajo Antonio in Macedonia Proconsuli, ingrati animi vitium objicit, & Titum Pomponium Atticum enixè commendat. D. Junio Silano, & L. Licinio Murena Coss. anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo primo.

Cicero s. D. [1] C. Antonio M. F. [2] Imp.

ETSI statueram nullas ad te litteras mittere, nisi commendatitias ([a] non quòd eas intelligerem satis apud te valere, sed ne iis, qui me rogarent, aliquid de nostra conjunctione imminutum esse ostenderem) tamen cùm T. Pomponius, homo omnium meorum in te studiorum, & officiorum maximè conscius, tui cupidus, nostri amantissimus, ad te proficisceretur, aliquid mihi scribendum putavi: præsertim, cùm aliter ipsi Pomponio satisfacere non possem. Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini videri debeat: omnia enim à me [3] in te profecta sunt, quæ ad tuum commodum, quæ ad honorem, quæ ad dignitatem pertinerent: pro his rebus nullam mihi abs te relatam esse gratiam, tu es optimus testis: contra etiam esse [4] aliquid abs te profectum, ex multis audivi: (nam, [b] comperisse me

INTERPRETATIO.

a *fore ut apud te valerent.* b *certò cognovisse.*

NOTA.

1 *C. Antonio*] Marci Antonii Oratoris filius fuit, & Ciceronis in Consulatu collega.

2 *Imperatori*] C. Antonius, victo per Petrejum legatum Catilina, laureatos fasces in Macedoniam provinciam detulit, & Imperator appellatus est. Dio, lib. 37.

3 *In te profecta sunt*] Primò quidem Macedoniam sorte sibi concessam, Antonio tradiderat. Vide epistolam secundam hujus libri. Eumdem post in senatu defendit, cùm de eo revocando actum est.

4 *Aliquid abs te profectum*] Undè colligi poterat, Antonium ab Cicerone alie-

non audeo dicere: [c] ne fortè [5] id ipsum verbum ponam, quod abs te ajunt falsò in me solere conferri) sed ea, [d] quæ ad me delata sunt, malo te ex Pomponio, cui non minùs molesta fuerunt, quàm ex meis litteris, cognoscere. Meus in te animus quàm singulari officio fuerit, & senatus, & populus Romanus testis est: tu, quàm gratus erga me fueris, ipse existimare potes: quantum mihi debeas, cæteri existiment: ego, quæ tua causa anteà feci, voluntate sum adductus, posteaque constantia: [e] [6] sed reliqua (mihi crede) multò majus meum studium, majoremque gravitatem, & laborem desiderant: [f] quæ ego si non profundere ac perdere videbor, omnibus meis viribus sustinebo: [g] sin ingrata esse sentiam, non committam, ut tibi ipse [7] insanire videar: ea quæ sint, & cujusmodi, poteris ex Pomponio cognoscere. Atque ipsum tibi Pomponium ita commendo, ut quamquam ipsius causa confido te facturum esse omnia, tamen abs te hoc petam, ut, si quid residet in te amoris erga me, id omne in Pomponii negotio ostendas: hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

INTERPRETATIO.

c *ne fortè idem tibi objiciam, quod abs, &c.*
d de querelis tuis.
e *sed reliqua* pericula quæ tibi imminent.
f *laborem meum tua causa lubens insumam, modo ut videam beneficii te memorem esse*
g *quod si intelligo te de meis officiis nihil admodum laborare.*

NOTÆ.

natum esse.

5 *Id ipsum verbum*] Dictitabat Antonius, certò cognovisse Ciceroni se nullatenus charum esse.

6 *Sed reliqua*] Prævidebat Cicero fore ut Antonius male administrata Macedonia, in judicium vocaretur; & reipsa triennio post, Consulibus Cæsare & Bibulo, accusatus est à M. Cœlio, deinde damnatus, apud Cephalonios quindecim annis exulavit, donec occiso Cæsare, à M. Antonio revocatus, paulò post obiit.

7 *Insanire videar*] Quippe dementis est suam ingrato homini operam navare.

EPISTOLA VI.

Significat, suum omne studium adhibuisse, ne Sestio succederetur. De domo à se empta nonnihil jocosè subjungit. Eodem anno.

Cicero S. D. P. [1] Sest. L. F. Proc.

CUM ad me Decius [a] librarius venisset, egissetque mecum, ut operam darem, ne tibi hoc tempore succederetur: quamquam illum hominem

INTERPRETATIO.

a *scriba.*

NOTÆ.

1 *Sestio*] Sic scribendum, non *Sextio*: neque enim ullus ex *Sextiorum* familia legitur, qui Quæsturam Macedoniæ gesserit. Pighius. Sestius Antonio in Macedo-

frugi, & tibi amicum existimabam, tamen, quòd memoria tenebam, ejusmodi ad me litteras anteà misisses, non satis credidi [b] homini prudenti, tam valdè esse mutatam voluntatem tuam : sed postea quàm & Cornelia tua Terentiam convenit, & ego cum Q. Cornelio locutus sum, adhibui diligentiam, quotiescumque senatus fuit, ut adessem: plurimumque in eo negotii habui, ut Q. Fusium Tribunum plebis, & cæteros, ad quos tu [2] scripseras, cogerem mihi potiùs credere, quàm tuis litteris: omninò res tota in mensem Januarium rejecta erat, sed facilè [3] obtinebatur. Ego, tua gratulatione commotus, quòd ad me pridem scripseras, velle te benè evenire, quòd [c] de Crasso domum emissem, emi eam ipsam domum [4] xxxv., aliquantò post tuam gratulationem. Itaque nunc me scito tantum habere æris alieni, [5] ut cupiam conjurare, [6] si quis me recipiat : sed partim [7] odio inducti me excludunt, & apertè vindicem conjurationis oderunt: [8] partim non credunt, & à me insidias metuunt, nec putant ei nummos deesse posse, qui [d] ex obsidione [9] fœneratores exemerit: [10] omninò semissibus magna copia est : ego autem meis rebus gestis hoc sum assecutus, [e] ut [11] bonum nomen existimer. Domum tuam, atque ædificationem omnem perspexi, & vehementer probavi. [12] Antonium, etsi ejus in me officia omnes desiderant, tamen in senatu gravissimè, ac diligentissimè defendi: senatumque vehementer oratione mea, atque auctoritate commovi. Tu ad me velim litteras crebriùs mittas. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *Sestio.* [c] *à Crasso.* [d] *ex gravi periculo.* [e] *ut bonæ fidei debitor existimer.*

NOTÆ.

nia Proconsuli Quæstor fuit. Proconsul autem hic appellatur, quemadmodum Sallustius in epist. 17. lib. 2. quam consule. Fuit acerrimus defensor Tullii, à quo vicissim defensus est, cùm de vi accusaretur.

2 *Scripseras*] Te velle successorem tibi decerni.

3 *Obtinebatur*] Et omnes in hanc facilè sententiam ibant, ut tibi non succederetur.

4 *xxxv.*] Tricies quinquies, subintellige centena millia sestertium, monetæ Gallicæ, *trois cens cinquante mille Francs.*

5 *Ut cupiam conjurare*] Jocus est; ad Catilinam, ejusque socios respicit, qui conjuraverant in patriam, ut æs alienum, quod contraxerant, facilius excuterent,

6 *Si quis me recipiat*] In societatem conjurationis.

7 *Odio inducti*] Quia conjuratos oppressi.

8 *Partim non credunt*] Adduci non possunt ut credant deesse mihi pecuniam.

9 *Fœneratores*] Quorum thesauros expilassent Catilinarii, nisi Cicero obstitisset.

10 *Omninò semissibus*] Sensus est : non deest illi nummorum copia, qui usuras semisses velit pendere, idest senos annuos pro centenis, dicimus Gallicè *six pour cent.* Hæc autem civilis & moderata fuit usura.

11 *Bonum nomen*] Nomen significat debitam pecuniam; sed hic pro debitore ipso sumitur; indicatque Tullius, id se assecutum suis rebus gestis ut existimaretur bonæ fidei debitor, & cui tuto pecuniæ credi possent.

12 *Antonium*] Ciceronis in Consulatu collegam. Vide superiorem epist.

EPISTOLA VII.

Leviter queritur quòd Pompejus, sibi de oppresso Catilina, non esset pro rei magnitudine litteris gratulatus. Hanc putat Manutius scriptam esse ante cæteras omnes quæ hoc volumine continentur. Eodem anno.

Cicero s. d. Cn. Pompejo, Cn. F. Magno Imp.

SI tu exercitusque valetis, bene est. Ex litteris tuis, quas [a] publicè misisti, cepi una cum omnibus incredibilem voluptatem: tantam enim [1] spem otii ostendisti, quantam ego semper omnibus te uno fretus pollicebar: sed hoc scito, [2] tuos veteres hostes, novos amicos, vehementer [3] litteris perculsos, atque [4] ex magna spe deturbatos jacere. Ad me autem litteras quas misisti, [b] quamquam exiguam significationem tuæ erga me voluntatis habebant, tamen mihi scito jucundas fuisse: nulla enim re tam lætari soleo, quàm meorum officiorum [c] conscientia, [d] quibus si quando [5] non mutuò respondetur, apud me plus officii residere, facillimè patior. [e] Illud non dubito, quin, si te mea summa erga te studia parum mihi adjunxerunt, Respublica nos inter nos conciliatura, conjuncturaque sit: ac, ne ignores quid ego in tuis litteris desiderarim, scribam apertè, sicut & mea natura, & nostra amicitia postulat. [6] Res eas gessi, quarum aliquam in tuis litteris, & nostræ necessitudinis, & Reipublicæ causa, gratulationem expectavi: quam ego abs te prætermissam esse arbitror, quòd verebare, [7] ne cujus animum offenderes: sed scito, ea quæ nos pro salute patriæ gessimus, orbis terræ

INTERPRETATIO.

[a] *ad senatum* [b] *quamquam parùm significabant tuam erga me voluntatem.*

[c] *recordatione.*

[d] *meis officiis si quando amici non respondent*, haud multum laboro; *nam facillimè patior me officiosiorem illis esse.*

[e] *si mea erga te studia te mihi parùm conciliarunt, non dubito quin Respublica, &c.*

NOTÆ.

1 *Spem otii*] Ab externis scilicet bellis, Mithridate devicto, quo diuturniorem hostem Respublica Romana neque potentiorem habuit; quapropter Romani ejus audita morte, quasi uti in uno, innumeri fuissent extincti hostes, summo cum plausu dies festos egerunt.

2 *Tuos veteres hostes*] Crassum fortè, & Lucullum, qui licèt apertas cum Pompejo simultates non agerent, ejus tamen laude multum dolebant, Lucullus in primis, cui Mithridatici belli gloriam Pompejus præripuerat.

3 *Litteris*] Quas Pompejus ad Senatum populumque Romanum de rebus à se præclarè gestis miserat.

4 *Ex magna spe*] Quam habebant, si Pompejus cladem accepisset.

5 *Non mutuo respondetur*] Obiter, & tacitè Pompejo ingrati animi vitium exprobrat, & certè non pauca fuerunt Ciceronis in illum officia, in primis operam dederat ut Mithridaticum ei bellum, revocato Lucullo, deferretur. Plutarchus in utriusque vita.

6 *Res eas gessi*] Quo tempore Mithridatico bello finem imposuit Pompeius, eodem Tullius Romæ Consul Catilinæ conjurationem extinxit.

7 *Ne cujus*] Cæsarem fortè & Crassum

judicio, ac testimonio comprobari: quæ, cùm veneris, tanto consilio, tantaque animi magnitudine à me gesta esse cognosces, [a] ut tibi, multò majori, [8] quàm Africanus fuit, me, non multò minorem [9] quàm Lælium, facilè & in Republica, & in amicitia adjunctum esse patiare. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *tu, qui* rerum bellicarum *gloria Africanum superas, me in* administratione Reipublicæ, *non minorem Lælio, libenter amicum accipies, & in Republica administranda socium.*

NOTÆ.

significat, quos multi nec levi conjectura suspicati sunt, Catilinariæ conjurationis fuisse participes.

8 *Quam Africanus*] P. Cornelius Africanus Scipio, P. Cornelii in Hispania cæsi filius, qui, sæpè devictis in Hispania Cartaginensibus, bellum tandem in Africam transtulit, ubi Pœnis iterum cum Annibale profligatis, Africani nomen est adeptus, quod suis deinde posteris hæreditarium reliquit.

9 *Quam Lælium*] Nemo quisquam, opinor dici non audivit, quanta esset Lælii cum Scipione amicitiæ necessitudo. Cum Lælio Tullius se comparat, quia negotium suum in opprimenda conjuratione, urbanum magis & domesticum fuit, quàm bellicum & militare; Lælii autem gloria domi magis quàm militiæ claruit.

EPISTOLA VIII.

Scribit Crasso, in Syria tunc agenti, quàm strenuè causam ejus, & dignitatem in senatu defenderit, omniaque pollicetur, quæ ad illius commodum & amplitudinem pertinere intelliget. L. Domitio Ænobarbo, & Appio Pulchro Coss. anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo nono.

Cicero S. D. M. [1] Licinio P. F. Crasso.

QUANTUM meum studium extiterit dignitatis tuæ vel tuendæ, vel etiam augendæ, non dubito, quin ad te omnes tui perscripserint: non enim fuit aut mediocre, aut obscurum, aut ejusmodi, quod silentio posset præteriri. Nam & [2] cum consulibus, & cum multis consularibus tanta contentione decertavi, quanta numquam anteà ulla in causa: [a] suscepique mihi perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentis tuis: [b] veterique nostræ

INTERPRETATIO.

[a] *& apud me statui tuam perpetuo dignitatem propugnare.*

[b] *& abundè reddidi officium, jamdiù quidem debitum veteri nostræ necessitudini; sed temporum varietate interruptum.*

NOTÆ.

1 *M. Licinio Crasso*] Mirum quamobrem in inscriptione omissa sit vox illa, *Proconsuli*; siquidem Crassus ex Consulatu in Syriam Proconsul abiit.

2 *Cum consulibus*] Qui fortasse contendebant, ut Crassus revocaretur, quod

necessitudini jam diù debitum, sed multa [3] varietate temporum interruptum officium cumulatè reddidi. Neque mehercule unquam mihi tui aut colendi, aut ornandi voluntas defuit: sed quædam pestes hominum, laude aliena dolentium, & te nonnumquam à me alienarunt, & me aliquando immutarunt tibi: sed extitit tempus optatum mihi magis, quàm speratum, ut, florentissimis tuis rebus, mea perspici posset & memoria nostræ voluntatis, & amicitiæ fides. Sum enim consecutus, non modò ut domus tua tota, sed ut cuncta civitas me tibi amicissimum esse cognosceret, itaque & præstantissima omnium fœminarum uxor tua, & eximia pietate, virtute, gratia tui [c] Crassi meis consiliis, monitis, studiis, actionibusque nituntur: & senatus, populusque Romanus intelligit, tibi absenti nihil esse tam promptum, aut tam paratum, quàm in omnibus rebus, quæ ad te pertineant, operam, curam, diligentiam, auctoritatem meam. Quæ sint acta, quæque agantur, domesticorum tibi litteris declarari puto. De me sic existimes, ac tibi persuadeas vehementer velim, non me repentina aliqua voluntate, aut fortuitò ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam, incidisse, [d] sed, ut primùm forum attigerim, spectasse semper ut tibi possem quàm maximè esse conjunctus: quo quidem ex tempore, memoria teneo, neque meam tibi observantiam, neque mihi tuam summam benevolentiam, ac liberalitatem defuisse: [e] si qua interciderunt, non tam re, quàm suspicione violata, ea cùm fuerint & falsa, & inania, sint evulsa ex omni memoria, vitaque nostra: is enim tu vir es, & eum me esse cupio, ut, quoniam in eadem Reipublicæ tempora incidimus, conjunctionem, amicitiamque nostram utrique nostrum laudi semper fore. Quamobrem [f] tu quantum tuo judicio tribuendum nobis esse putes, statues ipse, &, ut spero, statues ex nostra dignitate: ego verò tibi profiteor, atque polliceor eximium, & singulare meum studium in omni genere officii, quod ad honestatem, & gloriam tuam spectet: in quo, etiam si multi mecum contendent, tamen, cum reliquis omnibus, tum [g] Crassis tuis judicibus, omnes facilè superabo: quos quidem ego ambos unicè diligo, [h] sed in Marco benevolentia impari: hoc magis sum [4] Publio deditus, quòd me quamquam à pueritia sua semper,

INTERPRETATIO.

[c] *liberi tui.* [d] *sed ex quo forenses causas agere cœpi.*
[e] *si nonnulla intervenerunt discordiæ semina, quæ non tàm re* amicitiam *violarunt, quam violare visa sunt.*
[f] *ipse per te judicabis quantum mihi tribuere debeas.* [g] *liberis tuis.*
[h] *Marcum tamen minùs diligo.*

NOTÆ.

in provinciam inauspicato, & contra Tribuni plebis diras & execrationes discessisset, ut propè Ciceronis è foribus & mensa in Syriam provinciam Crassus abierit. Vide epistolam nonam libri primi.

3 *Varietate temporum*] Venerat Crassus, ut scriptum antea, in suspicionem Catilinariæ conjurationis, qua potissimum de causa simultates cum illo Tullius gesserat, sic tamen postea reconciliati sunt ambo

4 *Publio*] Cujus inprimis opera, facta fuerat Crassum inter & Ciceronem reconciliatio, in bello Partico periit, adolescens omni laudum genere cumulatus.

I Pi

tamen hoc tempore maximè, ficut alterum parentem, & obfervat, & diligit. Has litteras velim exiftimes fœderis habituras effe vim, non epiftolæ, meque ea quæ tibi promitto, ac recipio, fanctiffimè effe obfervaturum, diligentiffiméque facturum. Quæ à me fufcepta defenfio eft, te abfente, dignitatis tuæ, in ea jam ego non folùm amicitiæ noftræ, fed etiam conftantiæ meæ caufa permanebo. Quamobrem fatis effe hoc tempore arbitratus fum, hoc ad te fcribere, me, fi quid ipfe intelligerem aut ad voluntatem, aut ad commodum, aut ad amplitudinem tuam pertinere, mea fponte id effe facturum: fin quippiam aut à te effem admonitus, aut à tuis effecturum ut intelligeres, nihil neque te fcripfiffe, neque quemquam tuorum fruftrà ad me detuliffe. Quamobrem velim ita & ipfe ad me fcribas de omnibus minimis, maximis, mediocribufque rebus, ut ad hominem amiciffimum: & tuis præcipias, ut opera, confilio, auctoritate, gratia mea fic utantur in omnibus publicis, privatis, forenfibus, domefticis tuis, amicorum, hofpitum, clientum tuorum negotiis, ut, quoad ejus fieri poffit præfentiæ tuæ defiderium meo labore minuatur. Vale.

EPISTOLA IX.

Vatinius ex Confulatu, à Cæfare Dictatore in Illyricum miffus, fua negotia Ciceroni commendat. Cæfare quartùm Confule fine collega, anno urbis conditæ feptingentefimo octavo.

P. [1] Vatinius [2] Imp. s. d. Ciceroni fuo.

SI vales, bene eft: ego valeo. Si tuam confuetudinem [a] in patrociniis tuendis fervas, P. Vatinius cliens ad te venit, qui pro fe caufam dicier vult: non, puto, repudiabis [b] in honore, quem [3] in periculo recepifti: ego autem [c] quem potiùs adoptem, aut invocem, quàm illum, quo defendente vincere didici? an verear, ne, qui potentiffimorum hominum confpirationem neglexerit pro mea falute, is pro honore meo, pufillorum, ac malevolorum obtrectationes, & invidias non profternat, atque obterat? Quare, fi me, ficut foles, amas, fufcipe me totum, atque hoc quidquid eft oneris, ac muneris, pro mea dignitate tibi tuendum, ac fuftinendum puta. Scis

INTERPRETATIO.

[a] *in amicis defendendis:* [b] *in fupplicatione* à Senatu impetranda: [c] *quem potius eligam patronum?*

NOTÆ.

1 *P. Vatinius*] Homo profligatiffimus, in quem fic invectus eft Cicero, ut patefactis ejus flagitiis; in fummum populi Romani odium adduxerit: hine factum eft ut in proverbii loco, *odium Vatinianum*, pro capitali odio acciperetur. Deinde tamen, rogatu Cæfaris, eumdem Vatinium de ambitu accufatum Tullius defendit. Vide ep. 9. lib. 1.

2 *Imperator*] Ab exercitu appellatus, ob res benè in Illyrico geftas.

3 *In periculo*] Quando accufatus, &

meam fortunam nescio [d] quo modo facilè obtrectatores invenire, [e] non meo quidem mehercule merito : [f] sed quanti id refert, si tamen [4] fato nescio quo accidit? si quis fortè fuerit, qui nostræ dignitati obesse velit, peto à te, ut tuam consuetudinem, & [g] liberalitatem in me absente defendendo mihi præstes. [h] Litteras ad senatum nostris de rebus gestis quo exemplo miseram, infrà tibi perscripsi. Dicitur mihi tuus [i] servus [k] anagnostes fugitivus cum [5] Vardæis esse : de quo tu mihi nihil mandasti : ego tamen, terra marique ut conquireretur, præmandavi : & profectò tibi illum reperiam, nisi si [6] in Dalmatiam aufugerit : & indè tamen aliquando eruam. Tu nos fac ames. Vale. Ad. v. Id. Quint. ex castris, [7] Narona.

INTERPRETATIO.

[d] *quo facto :* [e] *non mea culpa :* [f] *sed nihil refert :* [g] *benignitatem :* [h] *litteras tibi scripsi iisdem verbis, quibus ad senatum miseram :* [i] *Dionysius :* [k] *Lector.*

NOTÆ.

defendente Cicerone absolutus est.

4 *Fato nescio quo accidit*] Ut malevoli quidam homines laudi meæ invideant.

5 *Cum Vardæis esse*] Dalmatiæ sunt populi, quos Plinius Italiæ populatores vocat.

6 *In Dalmatiam*] Pars est Illyrici, quam Augustus Romano Imperio subjecit.

7 *Narona*] Urbs Dalmatiæ in ora sinus cognominis, qui pars est sinus Adriatici, *Golfo di Narenza*.

EPISTOLA X.

Scribit de Dionysio Ciceronis servo, de Catilio Pirata, de rebus à se in Dalmatia gestis, pro quibus supplicationes sibi decerni postulat. Eodem anno, Julio Cæsare quartùm Consule sine collega.

Vatinius Imperator S. D. Ciceroni.

SI vales, bene est : ego quidem valeo. [1] De Dionysio tuo adhuc nihil [a] extrico, & eo minùs, quòd me frigus Dalmaticum, quod [b] illinc ejecit, [c] etiam hìc refrigeravit : sed tamen non desistam, quin illum aliquando eruam. Sed tamen omnia mihi [d] dura imperas : [2] [e] de Catilio nescio quid ad

INTERPRETATIO.

[a] *Nihil certi comperio :* [b] *ex Dalmatia.* [c] *etiam hic, ubi nunc sum, negligentiorem me fecit.* [d] *factu difficilia :* [e] *nescio quid à me vehementer flagitas in gratiam Catilii.*

NOTÆ.

1 *Dionysio*] Vide superiorem epistolam.

2 *De Catilio*] Dalmatiæ Pirata ; quem bello ceperat Vatinius.

me scripsisti deprecationis diligentissimæ : [3] apage te cum nostro Sext. Servilio : nam mehercule ego [f] illum quoque amo : sed hujuscemodi vos clientes, hujusmodi causas recipitis? hominem unum omnium crudelissimum, [h] qui tot ingenuos, matresfamilias, cives Rom. occidit, arripuit, disperdidit, regiones vastavit? [i] simius, [k] non semissis homo contra me arma tulit, & eum bello cepi. Sed tamen, mi Cicero, quid facere possum? omnia mehercule cupio, quæ tu mihi imperas : meam animadversionem, & supplicium, quo usurus eram in eum, quem cepissem, remitto tibi, & condono : quid illis respondere possum, qui sua bona direpta, naves expugnatas, fratres, liberos, parentes occisos, [l] actione expostulant? si mehercule Appii [m] os haberem, [4] in cujus [5] locum suffectus sum, tamen hoc sustinere non possem. Quid ergo est? faciam omnia sedulò, quæ te sciam velle : [n] defenditur à Q. Volusio, tuo discipulo : si fortè ea res poterit [o] adversarios fugare, [p] in eo maxima spes est. Nos, si quid erit [q] istic opus, defendes. [6] Cæsar adhuc mihi injuriam facit : de meis supplicationibus, & rebus gestis Dalmaticis adhuc non refert : quasi verò non [7] justissimi triumphi in Dalmatia res gesserim : nam si hoc expectandum sit, dum totum bellum conficiam : viginti oppida sunt Dalmatiæ, antiqua : quæ [r] ipsi sibi adsciverunt, ampliùs sexaginta : hæc nisi omnia expugno, si mihi supplicationes non decernuntur, longè alia conditione ego sum, ac cæteri imperatores.

Ego, [8] post supplicationes mihi decretas in Dalmatiam profectus sum, sex oppida vi oppugnando cepi : [9] unum hoc, quod erat maximum, quater à me jam captum : quatuor enim turres, & quatuor muros cepi, & arcem eorum totam : ex qua me nives, frigora, imbres detruserunt : indigneque, mi Cicero, oppidum captum, & bellum jam confectum relinquere sum

INTERPRETATIO.

[f] Servilium.
[g] qui fieri potest, ut tam sceleratos clientes, qualis est Catilius, & hujusmodi causas defendatis?
[h] qui tot nobiles viros, tot honoratas fœminas.
[i] homo sordidus.
[k] minimi pretii. lege.
[m] impudentiam.
[n] defenditur Catilius.
[o] accusatores.
[p] spero fore ut absolvatur.
[q] Romæ.
[r] ad suas partes attraxerunt.

NOTÆ.

3 *Apage*] Vox abigentis & fastidientis aliquid : fingit autem se procul rejicere Ciceronis & Servilii pro Catilio deprecationem.
4 *In cujus*] Jampridem apud Euboicum sinum Appius obierat.
5 *Locum*] In Auguratu, ut multi conjiciunt.
6 *Cæsar*] Qui Romam ex Hispania redierat : devictis Pompeji liberis.
7 *Justissimi*] Ob numerum cæsorum hostium.
8 *Post supplicationes*] Scripta, necdum missa epistola, certior factus est de supplicationibus sibi decretis.
9 *Unum hoc quod*] Unum oppidum quod frigore coactus reliquit.

coactus. Quare te rogo, si opus erit, ad Cæsarem [10] meam causam agas, meque tibi in omnes partes defendendum putes: hoc existimans, neminem te tui amantiorem habere. Vale. Nonis Dec. Narona.

Notæ.

10 *Meam causam*] De triumpho impetrando.

EPISTOLA XI.

Vatinio grati animi laudem tribuit, suumque studium pollicetur; sub finem de Dionysio servo fugitivo rogat, & Dalmatis malè precatur. Eodem anno, aut proximè sequenti.

Cicero s. d. Vatinio Imperatori.

Grata tibi esse officia mea, non miror: cognovi enim te gratissimum omnium, idque numquam destiti prædicare: nec enim tu mihi [1] gratiam modò habuisti, verùm etiam cumulatissimè retulisti: quamobrem reliquis tuis rebus omnibus pari me studio erga te, & eadem voluntate cognosces. Quòd mihi feminam primariam Pompejam, uxorem tuam, commendas: [2] cum Sura nostro statim, tuis litteris lectis, locutus sum, ut ei meis verbis diceret, [a] ut quidquid opus esset, mihi denuntiaret, me omnia quæ ea vellet, summo studio, curaque facturum: itaque faciam, eamque si opus esse videbitur, ipse conveniam. Tu tamen ei velim scribas, ut nullam rem neque tam magnam, neque tam parvam putet, quæ mihi aut difficilis, aut parùm me digna videatur: omnia quæ in tuis rebus agam, & non laboriosa mihi, & honesta videbuntur. De Dionysio, si me amas, [b] confice: [c] quamcumque ei fidem dederis, præstabo: [d] si verò improbus fuerit, ut est, duces eum captivum [3] in triumpho. Dalmatis dii malè faciant, [e] qui tibi molesti sunt: sed, ut scribis, brevi capientur, & illustrabunt res tuas gestas: semper enim habiti sunt bellicosi. Vale.

Interpretatio.

[a] *ut significaret mihi quacumque in re opera mea indigeret.*

[b] *Perfice* quod mihi de Dionysio promisisti.

[c] *quidquid* ei meo nomine de impunitate *promiseris, servabo.*

[d] *quòd si noluerit ad te ultrò reverti, ut nolle intelligo:* [e] *qui tibi nimis acriter resistunt.*

Notæ.

1 *Gratiam habuisti*] Quòd te & defenderim, & laudarim. Vide epist. 9.

2 *Cum Sura*] Cognomen aut liberti, aut civis etiam ingenui.

3 *In triumpho*] Triumphavit Vatinius post necem Cæsaris, oppressa rursùs ab Octaviano Republica.

EPISTOLA XII.

Lucceium historiarum scriptorem rogat, ut res à se in Consulatu gestas & statim, & separato volumine describat. Hanc epistolam valdè bellam vocat ipse Cicero. Lentulo Marcellino, & L. Marcio Philippo Coss. anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo septimo.

Cicero s. D. L. * Lucceio Q. F.

CORAM me tecum eadem hæc agere sæpè conantem deterruit pudor quidam penè [a] subrusticus: quæ nunc expromam absens audaciùs: epistola enim non erubescit. Ardeo cupiditate incredibili, neque, ut ego arbitror, reprehendenda, nomen ut nostrum scriptis illustretur, & celebretur tuis: quod etsi mihi sæpè ostendis te esse facturum: tamen ignoscas velim huic festinationi meæ: genus enim scriptorum tuorum, etsi erat semper à me vehementer expectatum, tamen vicit opinionem meam, meque ita vel cepit, vel incendit, ut cuperem quàm celerrimè res nostras monumentis commendari tuis. [b] Non enim me solùm commemoratio posteritatis ad spem quamdam immortalitatis rapit, sed etiam illa cupiditas, ut vel auctoritate testimonii tui, vel indicio benevolentiæ, vel suavitate ingenii vivi perfruamur. Neq; tamen, hæc cùm scribebam, eram nescius, [c] quantis oneribus premerere susceptarum rerum, & jam institutarum: sed quia videbam [1] Italici belli, & [2] civilis historiam jam penè à te esse perfectam, dixeras autem mihi, te reliquas res ordiri, deesse mihi nolui, quin te admonerem, ut cogitares, conjunctène malles cum cæteris rebus [d] nostra contexere, an ut multi Græci fecerunt, [3] Callisthenes Troicum bellum, [4] Timæus

INTERPRETATIO.

[a] *ineptus.* [b] *neque enim solùm rapior ardore nominis mei posteris commendandi; sed cupio vivus perfrui authoritate testimonii tui.* [c] *quantas res & susceperas, & jam inceperas.*
[d] *historiam conjurationis Catilinariæ.*

NOTÆ.

* *Lucceio*] Consule indicem historicum.

1 *Italici belli*] Seu socialis, quod Romanis intulerunt quidam Italiæ populi, ægrè ferentes, civitatis jure se esse privatos, ancipiti diù fortuna pugnatum; Romani tandem vicerunt.

2 *Civilis*] Quod à Mario simul & Sylla excitatum, Rempublicam tantùm non oppressit.

3 *Callisthenes*] Patria Olynthius, Aristotelis discipulus & affinis, Alexandrum Magnum bello Persico comitatus est, ejusque præclarè gesta litteris mandavit: ab eo tamen interfectus, vel quia more Persico, divino cultu venerandum non censuerit; vel quòd in eum conjurasse putaretur: vir summa dicendi & facultate, & libertate præditus.

4 *Timæus*] Historicus, genere Siculus. Ejus doctrinam laudat Cicero lib. 2. de Oratore; sed eumdem arrogantiæ Plutarchus insimulat, quòd historiam scripturum se gloriaretur, qua facilè Thucydidem superaret. Fuit & alter Timæus Locrensis, cujus nomine Plato librum inscripsit.

[5] Pyrrhi, [6] Polybius [7] Numantinum, qui omnes à perpetuis suis historiis ea, quæ dixi, bella separaverunt, tu quoque item civilem conjurationem ab hostilibus, externisque belli sejungeres. Equidem ad nostram laudem non multùm video interesse, sed ad properationem meam quiddam interest, non te expectare, dum ad locum venias, [e] at statim causam illam totam, & tempus arripere. Et simul, si uno in argumento, unaque in persona mens tua tota versabitur, cerno jam animo, quantò omnia uberiora, atque ornatiora futura sint. Neque tamen ignoro, quàm impudènter faciam, qui primùm tibi tantum oneris imponam, (potest enim mihi denegare occupatio tua) deindè etiam, ut ornes me, postulem: quid, si illa tibi non tantoperè videntur ornanda? sed tamen, QUI SEMEL verecundiæ fines transierit, eum [f] benè, & naviter oportet esse impudentem. Itaque te planè etiam atque etiam rogo, ut & ornes ea vehementiùs etiam, quàm fortasse sentis, & in eo leges historiæ negligas, [g] gratiamque illam, de qua suavissimè quodam in proœmio scripsisti, à qua te affici non magis potuisse demonstras, quàm [8] Herculem [h] [9] Xenophonteum illum à voluptate, ea si me tibi vehementiùs commendabit, ne aspernere, amorique nostro plusculum etiam, quàm concedit veritas, largiare. Quòd si te adducemus, ut hoc suscipias, erit (ut mihi persuadeo) materies digna facultate, & copia tua: à principio enim conjurationis usque ad reditum nostrum videtur mihi modicum quoddam [i] corpus confici posse. In quo & illa poteris uti civilium commutationum scientia, vel in explicandis causis rerum novarum, vel in remediis incommodorum, cùm & reprehendes ea quæ vituperanda duces, &, quæ placebunt, exponendis rationibus comprobabis: &, si liberiùs,

INTERPRETATIO.

[e] *at statim narrationem hujus conjurationis aggredi.* [f] *valdè, & audacter.*

[g] *& noli in gratiam veritatis spernere tuam illam in me benevolentiam, si me tibi commendatiorem illa facit, quamquam demonstras,* hac benevolentia *te non magis commoveri, quàm, &c.*

[h] *de qua Xenophon scribit.* [i] *volumen.*

NOTÆ.

5 *Pyrrhi*] Epirotarum Regis, qui genere materno, ab Achille; paterno autem, ab Hercule oriundum se jactitabat: eventu diverso contra Romanos bellum gessit. Vide Plutarchum in ejus vita.

6 *Polybius*] Megalopoli in Peloponneso natus, Africani minoris comes, & præceptor. Romanam historiam libris quadraginta complexus est, cum tanti faciebat Brutus, ut in rebus adversis, ab ejus lectione, doloris medicinam peteret.

7 *Numantinum*] Numantia Hispaniæ Tarraconensis civitas, à Romanis, post obsidionem viginti annorum, prorsùs excisa. Nunc *Puente Garay*.

8 *Herculem Xenophonteum*] Xenophon narrat, Herculem, cùm adhuc pubesceret, necdum statuisset apud se quodnam vitæ sequeretur genus, in solitudinem exiisse, ibique sedentem hæsisse incertum, cùm duas cerneret vias; voluptatis unam, alteram virtutis, utram ingredi melius esset.

9 *Xenophonteum*] Xenophon, non historiarum dumtaxat scriptor egregius, sed actor rerum, maximèque bellicarum fuit: navavit enim duobus regibus, primùm Cyro minori, deindè Agesilao præclaram in acie operam; & ipse quoque Imperator admi-

ut consuesti, agendum putabis, [10] multorum in nos perfidiam, insidias, proditionem notabis : multam etiam casus nostri tibi varietatem in scribendo suppeditabunt, plenam cujusdam voluptatis, quæ vehementer animos hominum in legendo scripto retinere possit : NIHIL est enim aptius ad delectationem lectoris, quàm temporum varietates, fortunæque vicissitudines : quæ etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt jucundæ : HABET enim præteriti doloris secura recordatio delectationem : cæteris verò, nulla perfunctis propria molestia, casus alienos sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est jucunda. Quem enim nostrum ille moriens [11] apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi avelli jubet spiculum, posteaquam ei percunctanti dictum est, clypeum esse [k] salvum : ut etiam in vulneris dolore, æquo animo cum laude moreretur. Cujus studium in legendo non erectum [12] Themistoclis fuga, [13] redituque retineretur ? [l] etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet quasi enumeratione fastorum : at viri sæpè excellentis ancipites, variique casus habent admirationem, expectationem, lætitiam, molestiam, spem, timorem : si verò exitu notabili concluduntur, expletur animus jucundissimæ lectionis voluptate : [m] quod mihi acciderit optatius, si in hac sententia fueris, ut à continentibus tuis scriptis, in quibus perpetuam rerum gestarum historiam complecteris, secernas [14] hanc quasi fabu-

INTERPRETATIO.

[k] *in hostium manus non devenisse.*

[l] *nam simplex narratio rerum non multò plus nos movet, quàm nuda fastorum enumeratio.*

[m] *quod mihi jucundius erit, si volueris ab serie tuorum scriptorum hanc nostram peculiarem de Catilinæ conjuratione historiam secernere,* ut separatim hanc describas.

NOTÆ.

nistravit bellum ductu suo : ob suavitatem sermonis, dictus est *Apis Attica*.

10 *Multorum perfidiam*] Pompeji potissimùm, qui Clodio ut faveret, Ciceronem prodidit, & in exilium ejici passus est.

11 *Apud Mantineam*] Arcadiæ in Peloponneso urbem, Epaminondæ Thebani & victoria & morte nobilitatam. Hic vicit Lacedæmonios; sed lethali accepto vulnere, paulò post interiit. Vir non militari tantùm gloria, sed integritate vitæ, & doctrinæ laude inclitus, & eò usque veritatis amans, ut ne joco quidem mentiretur.

12 *Themistoclis*] Dulcis Atheniensium clarissimi, cujus in primis opera, ad Salaminam navali prælio Persæ devicti sunt, Xerxesque turpi fuga saluti consulere coactus: sed ob nimiam & gloriam & severitatem, aut potiùs ob suspicionem proditionis, urbe pulsus, ad Artaxersem Persarum Regem confugit; à quo exceptus honorificè, Græcis, quos Rex secum habebat, præpositus est Imperator; sed aliquantò post, epoto sanguine Taurino, ut nonnullis placet, mortem occubuit, ne bellum patriæ inferre cogeretur.

13 *Redituque*] Quoniam planè constat omnium fermè historiarum testimonio, Athenas numquam rediisse Themistoclem, nonnulli putant pro *reditu*, legendum esse *interitu*; vel certè Tullium iis annalibus habuisse fidem, qui Plutarchi, & aliorum in cognitionem non venerunt, aut quibus credendum non censuerunt.

14 *Hanc quasi fabulam*] Fabulam vo-

lam rerum, eventorumque nostrorum: habet enim varios actus, [15] multasque actiones & consiliorum, & temporum. Ac non vereor, ne assentatiuncula quadam aucupari tuam gratiam videar, cùm hoc demonstrem, me à te potissimùm ornari, celebrarique velle: neque enim tu is es, qui, quid sis, nescias, & qui non eos magis, qui te non admirentur, invidos, quàm eos, qui laudent, assentatores arbitrere. Neque autem ego sum ita demens, ut me sempiternæ gloriæ per eum commendari velim, qui non ipse quoque in me commendando propriam ingenii gloriam consequatur. [n] Neque enim Alexander ille gratiæ causa [16] ab Apelle potissimùm pingi, & à Lysippo fingi volebat, sed quòd illorum arte cùm ipsis, tum etiam sibi gloriæ fore putabat: [o] atque illi artifices, corporis simulacra ignotis nota faciebant: quæ vel si nulla sint, nihilo sunt tamen obscuriores clari viri. Nec minus enim est [17] Spartiates [18] Agesilaus ille [p] perhibendus, qui neque pictam, neque fictam imaginem suam passus est esse, quàm qui in eo genere laborarunt: unus enim Xenophontis libellus in eo Rege laudando facilè omnes imagines omnium, statuasque superavit. Atque hoc præstantius mihi fuerit & ad lætitiam animi, & ad memoriæ dignitatem, [q] si in tua scripta pervenero, quàm si in cæterorum, [r] quòd non ingenium mihi solùm suppeditatum fuerit tuum, sicut [19] Timoleonti à Timæo, aut [20] ab Herodoto Themistocli, sed etiam auctoritas clarissimi, & spectatissimi viri, & in Reipublicæ ma-

INTERPRETATIO.

[n] *neque enim volebat Alexander ab Apelle pingi, & fingi à Lysippo, tantùm ut illis gratificaretur.*

[o] *Apelles & Lysippus externam solùm corporis imaginem exprimebant, quæ etsi nulla esset, eamdem tamen gloriam adepti essent clari viri.* [p] *laudandus.*

[q] *si tua potiùs quàm cæterorum scripta me celebraverint.*

[r] *quia non solùm illustrabis me ingenio tuo,* cùm sis scriptor optimus, *sicut Timæus Timoleontem, & Temistoclem Herodotus illustravit, sed etiam authoritate tua, cùm sis vir clarissimus, &c.*

NOTÆ.

cat, non eo sensu, quòd res fictas, sed quòd varios, instar fabulæ, eventus contineret.

15 *Multasque actiones*] Quarum aliæ consiliis hominum, aliæ tempori potiùs quàm consilio tribui debent.

16 *Ab Apelle*] Apelles Cous fuit, Lysippus Sicyonius; ille pingendi, hic fingendi arte clarissimus. De utroque Horatius, epist. 2. l. 2.

17 *Spartiates*] Sparta, quæ & Lacedæmon, clarissima Peloponnesi civitas, optimis à Lycurgo instituta legibus, & laboris usque ad prodigium patiens.

18 *Agesilaus*] Lacedæmoniorum Rex, statura quidem parva, altero claudus pede; sed ob egregias animi dotes, & re, & cognomento magnus. Consule Plutarchum in ejus vita.

19 *Timoleonti*] Corinthius fuit, bellica vir laude, & admirabili abstinentia inclytus; qui missus Syracusas contra Dionysium Tyrannum, hunc ad deditionem compulit, & Syracusanis libertatem restituit.

20 *Ab Herodoto*] Halicarnassi natus est; informem antè historiam primus ornavit; ejus idcircò parens dictus, temporum omnium memoriam usque ad navalem apud Mycalem pugnam, libris novem complexus est, & singulos singularum Musarum nomine inscripsit.

ximis, gravissimisque caussis cogniti, atque in primis probati, [r] ut mihi non solùm præconium, quod cùm [21] in Sigæum venisset, Alexander [22] ab Homero [23] Achilli tributum esse dixit, sed etiam grave testimonium impertitum clari hominis magnique videatur: placet enim Hector ille mihi [t] [24] Nævianus, qui non tantùm laudari se lætatur, sed addit etiam, à laudato viro. Quòd si à te non impetro, hoc est, si qua te res impedierit, (neque enim fas esse arbitror, quidquam me rogantem abs te non impetrare) cogar fortasse facere, quod nonnulli sæpè reprehendunt: scribam ipse de me, multorum tamen exemplo, & [25] clarorum virorum: sed, quod te non fugit, hæc sunt in hoc genere vitia: & verecundius ipsi de sese scribant necesse est, si quid est laudandum, & prætereant, si quid fortè reprehendendum est: accedit etiam, ut minor sit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant, & dicant verecundiores esse præcones [26] ludorum gymnicorum, qui, cùm cæteris coronas imposuerint victoribus, eorumque nomina magna voce pronuntiarint, cùm ipsi ante ludorum [u] missionem corona donentur, alium præconem adhibeant, ne sua voce ipsi se victores esse prædicent. Hæc nos vitare cupimus, &, si recipis causam nostram, vitabimus: idque ut facias, rogamus. Ac, ne fortè mirere, cur, cùm mihi sæpè ostenderis te accuratissimè nostrorum temporum consilia, atque eventus litteris mandaturum, à te id nunc tantoperè, & tam multis verbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de qua initio scripsi, festinationis [x] quòd alacres animo sumus, ut & cæteri, viventibus nobis, ex libris tuis nos cognoscant, & nosmetipsi vivi gloriola nostra perfruamur. His de rebus quid acturus sis, si tibi non est molestum, rescribas mihi velim: si enim suscipis causam, conficiam commentarios rerum omnium: sin autem differs me in tempus aliud, coram tecum loquar: tu intereà non cessabis & ea, [y] quæ habes instituta, perpolies, nosque diliges. Vale.

INTERPRETATIO.

[r] *quare non solùm consequar hanc gloriam, quam Alexander, cùm in Sigæum venisset, dixit consecutum Achillem, ex eo quòd Homerum* habuit suæ vitæ scriptorem, *sed insuper accedet approbatio tua, idest clari hominis, magnique.*

[t] *apud Nævium Poetam.*

[u] *finem.*

[x] *quia moræ sum impatiens.*

[y] *& quæ incœpisti.*

NOTÆ.

21 *In Sigæum*] Promontorium Troadis in Phrygia.

21 *Ab Homero*] Homerus, Poetarum princeps, Iliade & Odissea clarissimus: ubi natus: cœcus fuerit, necne obscurum est.

23 *Achilli*] Pelei & Thetidis filius à Poetis fingitur, & Græcorum, ut Trojanorum Hector, fortissimus; cui Alexander dicitur invidisse, quòd rerum à se gestarum præconem Homerum habuisset.

24 *Nævianus*] Nævius Poeta Comicus, natione Campanus, bellum primum Punicum, in quo meruit ipse stipendia, carmine celebravit.

25 *Et clarorum virorum*] L. Sullæ, M. Scauri, P. Rutilii.

26 *Ludorum Gymnicorum*] Quia nudi decertabant: γυμνὸς, *nudus*.

EPISTOLA XIII.

Significat Lucceio quantam ex ejus litteris consolationem ceperit: additque Reipublicæ statum numquam futurum meliorem quàm nunc sit. Cæsare quartùm Consule sine collega, anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Cicero s. d. Lucceio.

QUAMQUAM ipsa consolatio litterarum tuarum mihi gratissima est, declarat enim summam benevolentiam conjunctam pari prudentia: tamen illum fructum ex iis litteris vel maximum cepi, quòd te præclarè res humanas contemnentem, & optimè contra fortunam paratum, armatumque cognovi. Quam quidem laudem sapientiæ statuo esse maximam, NON aliunde pendere, [a] nec extrinsecus aut benè, aut malè vivendi suspensas habere rationes: quæ cogitatio cùm mihi non omninò excidisset (etenim penitus insederat) vi tamen [b] tempestatum, & concursu calamitatum erat aliquantum labefactata, atque convulsa: cui te opitulari & video, & id fecisse etiam proximis litteris, multumque profecisse sentio. Itaque hoc sæpiùs dicendum, tibique non significandum solùm, sed etiam declarandum arbitror, nihil mihi esse potuisse tuis litteris gratius. Ad consolandum autem cùm illa valent, quæ eleganter, copioseque collegisti, tum nihil plus quàm quod firmitudinem, gravitatemque animi tui perspexi, quam non imitari, turpissimum existimo. Itaque hoc etiam fortiorem me puto, quàm te ipsum [c] præceptorem fortitudinis, quòd tu mihi videris spem nonnullam habere, [d] hæc aliquando futura meliora: [1] casus enim gladiatorii, similitudinesque eæ, tum rationes [e] in ea disputatione à te collectæ, vetabant [f] me Reipublicæ penitùs diffidere. Itaque alterum minùs mirum, fortiorem te esse, cùm aliquid speres: alterum mirum, spe ulla teneri. Quid est enim non [g] ita affectum, ut id non deletum, extinctumque omne esse fateare? circumspice omnia membra Reipublicæ, quæ notissima sunt tibi: nullum reperies profectò, quod non fractum, debilitatumve sit: quæ persequerer, si aut meliùs ea viderem, quàm tu vides, aut commemorare possem sine dolore: quamquam tuis monitis, præceptisque omnis est abjiciendus dolor. Ergo & [h] domestica feremus, ut censes, & [i] publica paulò etiam fortiùs fortasse,

INTERPRETATIO.

[a] *nec ab externis rebus, quæ incertæ sunt, pendere, ut fœliciter aut miserè vivas.*
[b] *dissensionum civilium.*
[c] *qui mihi fortitudinis præcepta tradis.*
[d] *statum futurum aliquando meliorem.*
[e] *in tuis litteris.*
[f] *me de Republica penitùs desperare.*
[g] *eò calamitatis redactum.*
[h] *mortem filiæ.*
[i] *Reipublicæ interitum.*

NOTÆ.

1 *Casus enim gladiatorii*] Lucceius in sua ad Tullium epistola, quæ non extat, Gladiatoris adhibuerat similitudinem, qui victus non cadit animis, at renovata pu-

quàm tu ipse, qui præcipis: te enim spes aliqua consolatur, ut scribis: nos autem erimus etiam in omni desperatione fortes, ut tu tamen idem & hortaris, & præcipis. Das enim mihi jucundas [2] recordationes conscientiæ nostræ, rerumque earum, quas, te in primis auctore, gessimus: præstitimus enim patriæ non minùs certè quàm debuimus, plus profectò quàm est ab animo cujusquam, aut consilio hominis postulatum. Ignosces mihi de me ipso aliquid prædicanti: quarum enim tu rerum cogitatione nos levare ægritudine voluisti, earum etiam commemoratione lenimur. Itaque, ut mones, quantum potero, me ab omnibus molestiis, & angoribus abducam: transferamque animum [k] ad ea, quibus secundæ res ornantur, adversæ adjuvantur: tecumque & ero tantum, quantum patietur utriusque ætas, & valetudo: &, si esse una minùs poterimus, quàm volumus, [l] animorum tamen conjunctione, iisdem studiis ita fruemur, ut numquam non una esse videamur. Vale.

INTERPRETATIO.

[k] *ad studia litterarum.* [l] *conjunctis tamen animis.*

NOTÆ.

gna, victorem adversarium aliquando prosternit; quo quidem exemplo, ad spem libertatis recuperandæ Ciceronem erigebat.

2 *Recordationes conscientiæ*] Idest, rerum quas in Consulatu contra Catilinam gesserat.

EPISTOLA XIV.

Quærit causam cur Cicero tam diù ab urbe absit, hortaturque ut lugendi modum faciat. Eodem anno.

Lucceius S. D. Ciceroni.

SI vales, bene est: ego valeo, sicut soleo, paululò tamen etiam deteriùs, quàm soleo. Te [a] requisivi sæpiùs, ut viderem: Romæ quia posteà non fuisti, quàm à me discesseras, miratus sum: quod item nunc miror: non habeo certum, quæ te res [b] hinc maximè retrahat: si solitudine delectare, cùm scribas, & aliquid agas, [c] eorum, quorum consuesti, gaudeo, neque reprehendo tuum consilium: nam nihil isto potest esse jucundius, non modò miseris his temporibus, & luctuosis, sed etiam tranquillis, & optatis: præsertim vel animo defatigato tuo, qui nunc requietem quærat ex magnis occupationibus: vel erudito, qui semper aliquid ex se promat; quod alios delectet, te ipsum laudibus illustret: sin autem, sicut [d] hic dum eras, & lachrymis, & tristitiæ te tradidisti: doleo, quia doles, & angere: nec possum

INTERPRETATIO.

[a] *quæsivi sæpiùs* occasiones *tui videndi.*
[b] *ab urbe.*
[c] *quæ* agere *consuevisti.*
[d] *Romæ.*

te, si concedis, quod sentimus, ut liberiùs dicamus, non accusare: quid enim? tu solus [1] aperta non videbis, qui propter acumen occultissima perspicis? tu non intelliges te querelis quotidianis nihil proficere? non intelliges duplicari sollicitudines, quas elevare tua te prudentia postulat? Quòd si non possumus aliquid proficere suadendo, gratia contendimus, & rogando: [e] si quid nostra causa vis, ut istis te molestiis laxes, & ad convictum nostrum redeas, & [f] ad consuetudinem vel nostram communem, vel tuam solius, ac propriam: [g] cupio non obtundere te, si non delectare nostro [2] studio: cupio deterrere, ne permaneas [3] in incepto: [4] cùm duæ res istæ contrariæ me conturbent: ex quibus aut [5] in altera mihi velim, si potes, obtemperes, [h] aut [6] in altera non offendas. Vale.

INTERPRETATIO.

[e] *modo velis aliquid mea causa facere.*
[f] *vel ita vive, ut nos vivimus omnes, aut vive saltem, ut solebas ipse.*
[g] *nolo tibi esse importunus.*
[h] *aut certè de altera non offendaris.*

NOTÆ.

1 *Aperta*] Idest, querelas scilicet nihil omninò prodesse.
2 *Studio*] Idest cupiditate qua teneor levandi doloris tui.
3 *In incepto*] Semper dolendi.
4 *Contrariæ*] Quia neque plura scribere audeo, ne tibi sim importunus; plura tamen cupio scribere, ut à mœrore te abducam.
5 *In altera*] In hoc meo desiderio minuendi doloris tui.
6 *In altera*] Quòd instò acriùs & urgeo, ut molestiam hanc, quam tum de Reipublicæ, tum de filiæ interitu capis, à te procul amandes.

EPISTOLA XV.

Causas exponit Lucceio, cur doleat, & ab urbe procul absit. Eodem anno.

Cicero s. d. Lucceio.

OMNIS amor tuus ex omnibus partibus se ostendit in iis litteris, quas à te proximè accepi, non ille quidem mihi ignotus, sed tamen gratus, & optatus: dicerem, jucundus, nisi id verbum in omne tempus perdidissem, neque [a] ob unam eam causam, quam tu suspicaris, & in qua me lenissimis, & amantissimis verbis utens, re graviter accusas, sed quòd [b] illius tanti vulneris quæ remedia esse debebant, ea nulla sunt. Quid enim? ad amicosne confugiam? [c] quàm multi sunt? habuimus enim ferè communes: quorum alii occiderunt, alii nescio quo pacto [1] obduruerunt. Tecum

INTERPRETATIO.

[a] *ob interitum filiæ.* [b] *doloris ex obitu filiæ.* [c] *jam sunt paucissimi.*

NOTÆ.

1 *Obduruerunt*] Ii nempè, qui in exilium ultro proficisci, quàm in patriam servitute oppressam redire maluerunt, ut Marcellus, &c.

vivere possem equidem, & maximè vellem: [4] vetustas est, amor, consuetudo, studia paria: quod vinculum, quæ res deest nostræ conjunctioni? possumusne igitur esse una? nec mehercule intelligo, quid impediat: sed certè adhuc non fuimus, cùm essemus vicini [2] in Tusculano, [3] in Puteolano: nam, quid dicam, in urbe? in qua, [4] cùm forum commune sit, vicinitas non requiritur: sed, casu nescio quo, in ea tempora nostra ætas incidit, ut, cùm maximè florere nos oporteret, tum vivere etiam [5] puderet. Quod enim mihi poterat esse perfugium spoliato & domesticis, & forensibus ornamentis, atque solatiis? litteræ, credo, quibus utor assiduè: quid enim aliud facere possum? sed nescio quo modo ipsæ illæ excludere me à portu, & perfugio videntur, & quasi exprobrare, quòd in ea vita maneam, in qua nihil insit, nisi propagatio miserrimi temporis. Hic tu ea me abesse urbe miraris, in qua domus nihil delectare possit, [e] summum sit odium temporum, hominum, [6] fori, curiæ? Itaque sic litteris utor, in quibus consumo [7] omne tempus, non ut ab his medicinam perpetuam, sed ut exiguam doloris oblivionem petam: quòd si id egissemus ego atque tu (quod ne in mentem quidem nobis veniebat propter quotidianos metus) omne tempus una fuissemus, neque me valetudo tua offenderet, neque te mœror meus: quod, quantum fieri poterit, consequamur: quid enim utrique nostrum aptius? propediem te igitur videbo. Vale.

INTERPRETATIO.

dudum nos novimus. [e] *ubi omnia sunt odiosa mihi, tempus, homines, forum, curia.*

NOTÆ.

2 *In Tusculano*] Villa Ciceronis apud Tusculum.

3 *In Puteolano*] Altera Ciceronis villa juxta Puteolos in Campania.

4 *Cùm forum commune sit*] Quò cives quotidie conveniunt.

5 *Puderet*] Amissa libertate.

6 *Fori*] In foro judicia, in curia senatus habebatur. Vide epist. 6. lib. 4.

7 *Omne tempus*] Quod cladem Pharsalicam subsecutum est.

EPISTOLA XVI.

Titium interitu liberorum vehementiùs dolentem consolatur. Incertum quo præcisè anno: post prælium Pharsalicum scriptam esse Manutius existimat.

Cicero S. D. Titio.

ETSI unus ex omnibus minimè sum ad te consolandum accommodatus, quòd tantum ex tuis molestiis cepi doloris, ut consolatione ipse egerem: tamen, cùm longiùs à summi luctus acerbitate meus abesset dolor, quàm tuus, statui nostræ necessitudinis esse, meæque in te benevolentiæ, non tacere tanto in tuo mœrore tam diù, sed adhibere aliquam modicam consolationem, quæ levare dolorem tuum posset, si minùs sanare potuisset. Est autem consolatio pervulgata quidem illa maximè, quam semper

in ore, atque in animo habere debemus, HOMINES nos ut esse meminerimus, ea lege natos, ut omnibus fortunæ telis proposita sit vita nostra: neque esse recusandum, quo minùs ea, qua nati sumus, conditione vivamus: neve tam graviter eos casus feramus, quos nullo consilio vitare possumus: eventisque aliorum memoria repetendis, nihil accidisse nobis novi cogitemus. Neque hæ, neque cæteræ consolationes, quæ sunt à sapientissimis viris usurpatæ, memoriæque & litteris proditæ, tantum videntur proficere debere, quantum status ipse nostræ civitatis, & hæc perturbatio temporum perditorum: cùm beatissimi sint, qui liberos non susceperunt, minùs autem miseri, qui his temporibus amiserunt, [a] quàm si eosdem bona, aut denique aliqua Repub. perdidissent. [b] Quòd si tuum te desiderium movet, [c] aut si tuarum rerum cogitatione mœres: non facilè exhauriri tibi istum dolorem posse universum puto. Sin illa te res cruciat [1] quæ magis amoris est, ut [d] eorum, qui occiderunt, miserias lugeas: ut ea non dicam, quæ sæpissimè & legi, & audivi, nihil mali esse in morte, in qua si resideat sensus, immortalitas illa potiùs, quàm mors, ducenda sit: sin sit amissus, nulla videri miseria debeat, quæ non sentiatur: hoc tamen non dubitans, confirmare possum, ea [2] misceri, parari, impendere Reipub. quæ qui reliquerit, nullo modo mihi quidem deceptus esse videatur. Quid est enim jam non modò pudori, probitati, virtuti, rectis studiis, bonis artibus, sed omninò libertati, ac saluti, loci? non mehercule quemquam audivi hoc gravissimo, & pestilentissimo anno adolescentulum, aut puerum mortuum, qui mihi non à diis immortalibus ereptus ex his miseriis, atque ex iniquissima conditione vitæ videretur. [e] Quare si tibi unum hoc detrahi potest, ne quid iis, quos amasti, mali putes contigisse: permultum erit ex mœrore tuo diminutum: relinquetur enim [f] simplex illa jam cura doloris tui, quæ non cum illis communicabitur, sed ad te ipsum propriè referetur: in qua non est jam gravitatis, ac sapientiæ tuæ, quam tu à puero præstitisti, ferre immoderatiùs casum incommodorum tuorum, qui sit ab eorum, quos dilexeris, miseria, maloque sejunctus. Etenim cum semper te & privatis in rebus, & publicis præstitisti, tuenda tibi ut sit gravitas, & constantiæ serviendum: nam, quod allatura est ipsa diuturnitas, quæ maximos luctus vetustate tollit, id nos præripere consilio, prudentiaque debemus: etenim si nul-

INTERPRETATIO.

[a] *quàm si eosdem, florente, aut aliquo modo superstite Republica, perdidissent.*
[b] *quòd si tua unicè causa doles.*
[c] *aut si teipsum dumtaxat in filiorum obitu consideras.*
[d] *liberorum.*
[e] *quare si tibi hoc unum persuadere potes, nihil liberis tuis fato functis mali contigisse.*
[f] *idest, supererit dolor ille solus, quem tua unicè causa capis.*

NOTÆ.

1 *Quæ magis amoris est*] Aliorum scilicet potiùs quàm propria incommoda dolere.

2 *Ea misceri*] Ex quo tempore civilis exarsit dissensio.

la unquam fuit, liberis amissis, tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit: certè nos, quod est dies allatura, id consilio anteferre debemus: neque expectare temporis medicinam, quam [g] repræsentare ratione possimus. His ego litteris [h] si quid profecissem, existimabam [i] optandum quiddam me esse assecutum: sin minùs fortè valuissent, officio tamen esse functum benevolentissimi, atque amicissimi: quem me tibi & fuisse semper existimes velim, & futurum esse confidas. Vale.

INTERPRETATIO.

g accelerare. h si te consolatus essem. i crederem me obtinuisse quod in primis optandum est mihi.

EPISTOLA XVII.

Excusat tarditatem litterarum suarum, & hortatur ut exilii casum constanter ferat. Cæsare tertiùm, & Lepido Coss. anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero s. D. P. [1] Sestio P. F.

NON oblivione amicitiæ nostræ, [a] neque intermissione consuetudinis meæ, superioribus temporibus ad te nullas litteras misi, [b] sed quòd priora tempora in ruinis Reipub. nostrisque jacuerunt: [c] posteriora autem me à scribendo tuis injustissimis, atque acerbissimis incommodis retardarunt: cùm verò & intervallum jam satis longum fuisset, & tuam virtutem, animique magnitudinem diligentiùs essem mecum recordatus: non putavi esse alienum institutis meis, hæc ad te scribere. Ego te, P. Sesti, & primis temporibus illis, quibus [d] in invidiam absens, & in crimen vocabare, defendi: & cùm in [2] tui familiarissimi judicio, ac periculo tuum nomen conjungeretur, quam potui accuratissimè te, tuamque causam tutatus sum: & proximè [3] recenti adventu meo [e] cùm rem aliter institutam offendissem, ac mihi placuisset, si affuissem, tamen nulla re saluti tuæ defui: [f] cùmque eo tempore [4] invidia annonæ, inimici non solùm tui, verumetiam amicorum tuorum, iniquitas

INTERPRETATIO.

a aut quod velim intermittere consuetudinem ad te scribendi.
b sed quia iis temporibus, quæ statim bellum civile subsecuta sunt, in mærore jacui.
c deinde verò tuum injustissimum exilium retardavit me à scribendo.
d in odium.
e causam tuam aliter dispositam invenissem.
f & quia non solùm inimicus tuus, verùm etiam amici tui, ob annonam tibi invidebant.

NOTÆ.

1 *P. Sestio*] Diversus est ab eo quem Cicero defendit. Vide indicem historicum.
2 *Tui familiarissimi*] Fortè Milonem significat.
3 *Recenti adventu meo*] Post impetratam à Cæsare veniam.
4 *Invidia annonæ*] Videtur Sestius

totius judicii, multaque alia Reipublicæ vitia plus [g] quàm causa ipsa, veritasque [f] valuissent, [h] Publio tuo neque opera, neque consilio, neque labore, neque gratia, neque testimonio defui. Quamobrem, omnibus officiis amicitiæ diligenter à me, sanctèque servatis, ne hoc quidem prætermittendum esse duxi, te ut hortarer, rogaremque, ut & hominem te, & virum esse meminisses: id est ut & communem, incertumque casum, quem neque vitare quisque nostrum, [i] neque præstare ullo pacto potest, sapienter ferres, & dolori fortiter, ac fortunæ resisteres, cogitaresque & in nostra civitate, & in cæteris, quæ rerum potitæ sunt, multis fortissimis, atque optimis viris, injustis judiciis, tales casus incidisse. Illud utinam ne verè scriberem, ea te Repub. carere, in qua neminem prudentem hominem res ulla delectet. De tuo autem filio, vereor, ne, si nihil ad te scripserim, debitum ejus virtuti videar testimonium [k] non cepisse: sin autem omnia, quæ sentio, perscripserim, ne refricem meis litteris desiderium, ac dolorem tuum: sed tamen prudentissimè facies, si illius pietatem, virtutem, industriam, ubicumque erit, tuam esse, tecum esse [l] duces: nec enim minùs nostra sunt, quæ animo complectimur, quàm quæ oculis intuemur. Quamobrem & illius eximia virtus, summusque in te amor magnæ tibi consolationi debet esse, & nos, cæterique, qui te non ex fortuna, sed ex virtute tua pendimus, semperque pendemus: & maximè animi tui conscientia, cùm tibi nihil meritò accidisse reputabis, & illud adjunges, HOMINES sapientes turpitudine, non casu, & delicto suo, non aliorum injuria, commoveri. Ego, & memoria nostræ veteris amicitiæ, & virtute, atque observantia filii tui monitus, nullo loco deero neque ad consolandum, neque ad levandum fortunam tuam: tu si quid ad me fortè scripseris, perficiam ne te frustrà scripsisse arbitrere. Vale.

INTERPRETATIO.

[g] *quàm causæ tuæ æquitas.* [h] *filio tuo.* [i] ni en repondre. [k] *non audivisse.* [l] *existimabis.*

NOTÆ.

frumentum plebi vili pretio vendidisse, ut ejus aucuparetur gratiam; quam largitionem ejus inimici, in primis Clodius, in malam partem interpretati, exilio damnandum curarunt.

5 *Maluissent*] Cumque inimicorum tuorum invidia, & multa Reipublicæ vitia plus valuissent ad te condemnandum, quàm causæ tuæ æquitatis ad absolvendum.

EPISTOLA XVIII.

Fabium exulem consolatur. Cæsare in Gallia bellum gerente, & Pompejo tertium Consule sine collega, anno urbis conditæ septingentesimo primo.

Cicero s. D. [1] T. Fabio.

ETSI egomet, qui te consolari cupio, consolandus ipse sum, proptereà quòd nullam rem graviùs jam diù tuli, quàm incommodum

NOTÆ.

1 *Tito Fabio*] Vide indicem historicum.

2 *Dedit*

tuum: tamen te magnoperè non hortor solùm, sed etiam pro amore nostro rogo, atque oro, te colligas, virumque præbeas, & , qua conditione omnes homines, & quibus temporibus nati sumus, cogites. Plus tibi virtus tua [2] dedit, quàm fortuna [3] abstulit: propterea quòd adeptus es, quod non multi homines [4] novi: amisisti, quod plurimi homines nobilissimi. Ea denique videtur [5] conditio impendere legum, judiciorum, temporum, ut optimè actum cum eo videatur esse, qui quàm levissima pœna ab hac Republica discesserit. Tu verò, qui & fortunas, & liberos habeas, & nos, cæterosque necessitudine, & benevolentia tecum conjunctissimos: [6] quique magnam facultatem sis habiturus nobiscum, & cum omnibus tuis vivendi: [7] [a] & cùm unum sit judicium ex tam multis, quod reprehendatur, ut [b] quod una sententia, [c] eaque dubia, [d] potentiæ alicujus condonatum existimetur: omnibus his de causis debes istam molestiam quàm levissimè ferre. Meus animus erit in te, liberosque tuos semper, quem tu esse vis, & qui esse debet. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *& quia judicium quod in te pronunciatum est, ab omnibus reprehenditur.*
[b] *& quia uno tantùm suffragio* vicerunt inimici tui.
[c] *cujus nescitur author.*
[d] *quia denique illud suffragium datum videtur authoritati Pompeji, omnibus his de causis, &c.*

NOTÆ.

2 *Dedit*] Hominum studia, honores, existimationem.
3 *Abstulit*] Abstulerat patriam, & amicorum consortium.
4 *Novi*] *Novus*, & *nobilis* opponuntur. Vide epist. 7. libri primi.
5 *Impendere conditio legum*] Ob immensam Pompeji authoritatem.
6 *Quique magnam facultatem*] Significat futurum brevi, ut in patriam ab exilio revocetur.
7 *Et cùm unum sit judicium*] Verborum quemdam circuitum adhibet Tullius, ne sententiæ hujus iniquitatem in Pompejum, penes quem erat judiciorum potestas, conferre videatur.

EPISTOLA XIX.

Rufum hortatur, ut Pompeji partibus adhæreat. Claudio Marcello, & Cornelio Lentulo Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quarto & belli civilis primo.

Cicero S. D. [1] Rufo.

Etsi mihi numquam dubium fuit, quin tibi essem charissimus: tamen quotidie magis id perspicio: [a] extatque id, quod mihi ostenderas qui-

INTERPRETATIO.

[a] *facisque quod promiseras litteris tuis, fore scilicet, ut eò studiosiùs mihi nunc inservires, quàm in Cilicia, quò liberiùs,* quàm in Cilicia, *tuum posses judicium,* & studium *sequi.*

NOTÆ.

1 *Rufo*] Fuit Ciceronis in Cilicia Quæstor.

busdam litteris, hoc te studiosiorem in me colendo fore, quàm in provincia fuisses, ([b] etsi meo judicio, nihil ad tuum provinciale officium addi potest) [2] quo liberius judicium esse posset tuum. Itaque me & superiores litteræ tuæ admodum delectaverunt, quibus & [c] expectatum meum adventum abs te amanter videbam, & [d] cùm aliter res cecidisset, ac putasses, te meo consilio magnoperè esse lætatum: & his proximis litteris [e] magnum cepi fructum & judicii, & officii tui: judicii, quòd intelligo te, id quod omnes fortes, ac boni viri facere debent, nihil putare utile esse, nisi quod rectum, honestumque sit: officii, quòd te mecum, quodcumque cepissem consilii, polliceris fore: quo neque mihi gratius, neque, ut ego arbitror, tibi honestius esse quidquam potest. [f] Mihi consilium [3] captum jam diù est: de quo ad te, non quo celandus esses, nihil scripsi anteà, [g] sed quia communicatio consilii tali tempore, quasi quædam admonitio videtur esse officii, vel potiùs efflagitatio ad coeundam societatem vel periculi, vel laboris. Cùm verò ea tua sit voluntas, humanitas, benevolentia erga me, [h] libenter amplector talem animum, sed ita (non enim dimittam pudorem in rogando meum) [i] si feceris id quod ostendis, magnam habebo gratiam: si non feceris, ignoscam: & alterum timori, alterum mihi te negare non potuisse arbitrabor. [k] Est enim res profectò maxima: [4] quid rectum sit, apparet: quid expediat, obscurum est: ita tamen, ut si nos ii sumus, qui esse debemus, id est studio digni, & litteris nostris, dubitare non possimus, quin ea maximè conducant, quæ sunt rectissima. Quare tu, [l] si simul placebit, statim ad me venies: [m] sin idem placebit, atque eodem, nec continuò poteris, [n] omnia tibi ut nota sint, faciam: quidquid statueris, te mihi amicum: sin [o] id quod opto, etiam amicissimum judicabo. Vale.

Interpretatio.

[b] *quamquam studiosiùs me colere non potes*, quàm coluisti *in Quæstura Ciliciæ.*

[c] *quibus videbam meum in urbem adventum à te vehementius expectari.*

[d] *& cùm Romam non venissem, meum tibi consilium placuisse.*

[e] *agnovi summo cum fructu & sapientiam, & amicitiam tuam.*

[f] *statui jam diù sequi Pompejum.*

[g] *sed quia meum hoc tibi consilium communicando, visus essem admonere te officii erga me tui, vel potiùs efflagitare, ut idem mecum periculum inires.*

[h] *libenter admitto tuum hoc in me studium.*

[i] *si mecum ubique esse voles.*

[k] *est enim maxima res deliberationis.*

[l] *si vis mecum ire ad Pompejum.*

[m] *quòd si vis stare mecum à Pompejo, & ire in eumdem locum, nec tamen potest statim huc mecum* navigare.

[n] *scribam tibi omnia quæ statuero* de discessus mei tempore.

[o] *quòd si* venis ad me, *ut opto.*

Notæ.

2 *Quo liberiùs*] Quia Rufus in Quæstorio munere, poterat coactus videri, ut Tullium Proconsulem studiosiùs coleret: Quæstoris enim erat, suam Rectori provinciæ fidem, diligentiamque in omnibus præstare.

3 *Captum esse jam diù*] Extant nihilominùs multæ ad Atticum epistolæ, quibus ab eo petit quid agendum sibi censeret.

3 *Quid rectum sit, apparet*] Sequi scilicet Pompejum, qui Rempublicam habere secum videbatur.

EPISTOLA XX.

Excusat se Rufo querenti per litteras, quòd rationes provinciæ ad ærarium, eo non expectato, Cicero properasset deferre, cùm in iis aliquid immutatum priùs esse vellet. Eodem anno.

Cicero s. d. Rufo.

[a] QUO modo potuissem, te convenissem, si eò, quò constitueras, venire voluisses: quare, etsi mei commodi causa [b] commovere me noluisti; tamen ita existimes velim, me antelaturum fuisse, [c] si ad me misisses, voluntatem tuam commodo meo. Ad ea, quæ scripsisti, commodiùs equidem possem de singulis ad te rebus scribere, si M. [1] Tullius, scriba meus, adesset: à quo mihi exploratum est, in [d] rationibus dumtaxat referendis, (de cæteris rebus affirmare non possum) nihil eum fecisse scientem, quod esset contra aut rem, aut existimationem tuam: deinde, si rationum referendarum [2] jus vetus, & mos antiquus maneret, [e] me relaturum rationes, nisi tecum pro conjunctione nostræ necessitudinis contulissem, confecissemque, non fuisse. Quod igitur fecissem [f] [3] ad urbem, si consuetudo pristina maneret, id (quando [4] lege Julia relinquere rationes in provincia necesse erat, [g] easdemque totidem verbis referre ad ærarium) feci in provincia, [h] neque id feci, ut te ad meum arbitrium adducerem: [i] sed tribui tibi tantum, quantum me tribuisse numquam pœnitebit: totum enim scribam meum, quem tibi video nunc esse suspectum, tibi tradidi: tu ei M. Mindium, fratrem tuum, adjunxisti: rationes confectæ me absente sunt tecum, [k] ad quas ego nihil adhibui præter lectionem: ita accepi librum à

INTERPRETATIO.

[a] *quoquo modo potuissem.*

[b] *eò me venire noluisti.*

[c] *si mihi significasses, eò te venisse, quò anteà constitueras.*

[d] dans la reddition des comptes de la Province.

[e] *me relaturum non fuisse in ærarium rationes meas, priùs quàm cum tuis contulissem;* avant que de les voir collationè aux vostres.

[f] *Romam.*

[g] *& earum exemplar ad ærarium afferre.*

[h] *neque ea mente feci, ut te cogerem ea facere quæ vellem.*

[i] *sed ea tibi concessi, quæ tibi me concessisse numquam pœnitebit.*

[k] *quas rationes tantummodo legi* nulla re immutata.

NOTÆ.

1 *M. Tullius*] Ciceronis libertus, qui patroni prænomen & nomen assumpserat.

2 *Jus vetus*] In eo positum erat, ut rationes in provincia non relinquerentur; tunc enim Proconsules, cùm accesserant ad urbem, rationes suas cum suis Quæstoribus conferebant.

3 *Ad urbem*] Propè urbem: Proconsuli enim triumphum petenti, urbem ingredi non licebat.

4 *Lege Julia*] Julius Cæsar in primo Consulatu legem tulerat, ut rationes in

quod ego in rationibus referendis etiamnum corrigere possim: [k] de eo mihi cùm s. c. non sim usus, quid per leges liceat, considerandum est: [l] te certè in pecunia exacta ita efferre ex meis rationibus relatis non oportuit: nisi quid me fallit: sunt enim alii peritiores. Illud cave dubites, quin ego omnia faciam, quæ interesse tua, aut etiam velle te existimem, si ullo modo facere possim. Quod scribis [19] de beneficiis, scito à me & tribunos militum, & præfectos, & [20] contubernales dumtaxat meos delatos esse: in quo quidem ratio me fefellit: [m] liberum enim mihi tempus ad eos deferendos existimabam dari: posteà certior sum factus, [n] triginta diebus deferri necesse esse, quibus rationes retulissem: sanè molestè tuli, non illa beneficia tuæ potiùs ambitioni reservata esse, quàm meæ, qui ambitione nihil uterer: de centurionibus tamen, & de tribunorum militum contubernalibus, [o] res est in integro: [p] genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat. [q] Reliquum est de H-S. centum millibus, de quibus memini mihi à te [21] Myrina litteras esse allatas, [r] non mei errati, sed tui: in quo peccatum videbatur esse, si modò erat, fratris tui, & Tullii: sed cùm id corrigi non posset, quòd jam depositis rationibus ex provincia decessissemus: credo me quidem tibi pro animi mei voluntate, [22] proque ea spe [s] facultatum, quam tum habebamus, quàm humanissimè potuerim, scripsisse: [t] sed neque tum me humanitate mearum litterarum [23] obligatum puto, neque tuam hodie epistolam.

INTERPRETATIO.

k *considerandum quid per leges liceat, cùm ea de re senatusconsultum nondum extet,* quod impediat quominùs corrigere possim rationes meas.

l *certè non oportuit de pecunia collecta sic te esse sollicitum, & ita irasci quòd rationes meas in ærarium retulerim.*

m *existimabam enim liberum esse mihi quovis tempore eorum deferre nomina.*

n *triginta diebus, postquam rationes retulissem.*

o *potes eorum nomina deferre.*

p *pro his enim beneficiis lex nullam certam diem definivit.*

q *restat ut loquar de H-S centum millibus,* des dix mille livres, *de quibus memini à te mihi scriptum esse ex civitate Myrinensi.*

r *in quo nihil à me peccatum est, sed à te vel potiùs à fratre tuo & à Tullio scriba.*

s *commodorum.*

t *at spero futurum, ut litteræ quas humanissimè ad te scripsi, non sint mihi detrimento.*

NOTÆ.

19 *De beneficiis*] Proconsules, Quæstoresque Romam reversi, relatisque ad ærarium suis rationibus, eorum nomina deferebant, qui strenuam & fidelem in provincia operam navassent. Illi autem *deferri in beneficiis* dicebantur, quòd eorum fides, & labor Reipublicæ profuisset: in quo erat & Proconsulum Quæstorumque, qui deferebant, ambitio quædam, ostendendis non suis solùm, verùm etiam aliorum in Rempublicam meritis, & beneficiis.

20 *Contubernales*] Nobiles erant adolescentes, qui cum Proconsulibus in provincias discedebant, ut ad publica negotia maturiùs animum applicarent.

21 *Myrina*] Quæ & Sebastopolis Plinio, urbs Æolidis maritima.

22 *Proque ea spe facultatum*] His verbis videtur significare bello civili factum esse initium, & amissam spem commodorum, quam antè habuerat.

23 *Obligatum*] In suis ad Rufum litteris fassus erat Cicero, se mutuam ab eo accepisse pecuniam.

[u] de H-S. centum sic accepisse, ut ii accipiunt, quibus epistolæ per hæc tempora [24] molestæ sunt. Simul illud cogitare debes, me [x] omnem pecuniam, quæ ad me salvis legibus pervenisset, Ephesi apud publicanos deposuisse: id fuisse [y] H-S. XXII.: eam omnem pecuniam Pompejum abstulisse: quod ego sive æquo animo fero, sive iniquo, [z] [25] de H-S. centum millibus æquo animo ferre debes, & existimare, [a] eo minùs ad te vel de tuis cibariis, vel de mea liberalitate pervenisse: [b] quòd si mihi expensa [c] ista H-S. centum tulisses: tamen, quæ tua est suavitas, quique in me amor, nolles à me hoc tempore [d] æstimationem accipere: [e] nam numeratum si cuperem, non erat. Sed hæc jocatum me putato, ut ego te existimo: ego tamen, cùm Tullius rure redierit, mittam eum ad te, si quid ad rem putabis pertinere. [f] Hanc epistolam cur non scindi velim, causa nulla est. Vale.

INTERPRETATIO.

[u] dix mille livres.
[x] *maximam partem.*
[y] deux cens vingt mille livres.
[z] dix mille livres.
[a] *vel minorem tibi commeatum à Senatu attributum fuisse, vel me minùs in te extitisse liberalem.*
[b] *quòd si mihi commodasses.*
[c] ces dix mille livres.
[d] *possessionem æstimatam accipere pro pecunia mihi commodata.*
[e] *nam si cuperem numerare tibi præsentem pecuniam, non possem, quia* deficit.
[f] *epistolam hanc, ubi lecta erit, lacerare poteris.*

NOTÆ.

24 *Molestæ sunt*] Quia pecuniam à debitoribus exigebant, quæ propter civiles motus parata non erat.

25 *Tu de H-S. centum millibus*] Quam summam Rufus fortè amissurus erat.

EPISTOLA XXI.

Cupidum se esse significat Messinii videndi, eumque hortatur, ut acerbitatem temporum litterarum studio mitiget. Cæsare tertiùm, & Lepido Consulibus, cùm Cæsar in Africa bellum gereret, anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero S. D. L. Messinio.

GRATÆ mihi tuæ litteræ fuerunt, ex quibus intellexi, quod etiam sine litteris arbitrabar, videndi mei te summa cupiditate affectum esse: quod ego ita libenter accipio, [a] ut tamen tibi non concedam. [b] Nam tecum esse, ita mihi omnia, quæ opto, contingant, ut vehementer velim: [c] etenim, cùm esset major & virorum, & civium bonorum, & jucundorum hominum, & amantium mei copia, tamen erat nemo, quicum essem libentius, quàm

INTERPRETATIO.

[a] *ut tamen* super hac re *tibi non cedam.*
[b] *nam tecum esse, tam vehementer velim, quàm velim, ut mihi contingant omnia quæ opto.*
[c] *etenim si tum, cùm erat major multitudo, &c.*

tecum, & pauci quibuscum æquè libenter: [d] hoc verò tempore, cùm alii interierint, alii absint, [e] alii mutati voluntate sint, unum medius-fidius tecum diem libentius posuerim, quàm hoc omne tempus cum plerisque eorum, quibuscum vivo necessariò: noli enim existimare, mihi non solitudinem jucundiorem esse, qua tamen ipsa uti non licet, quàm sermones eorum, qui frequentant domum meam, excepto uno, aut ad summum altero. Itaque utor eodem perfugio, quo tibi utendum censeo, litterulis nostris, prætereà etiam conscientia consiliorum meorum: ego enim is sum, quemadmodum tu facillimè potes existimare, [f] qui nihil unquam mea potiùs, quàm meorum civium causa fecerim: [1] cui nisi invidisset [g] is, quem tu numquam amasti, (me enim amabas) & ipse beatus esset, & omnes boni: ego sum [h] qui nullius vim plus valere volui, quàm honestum otium: idemque, cùm [i] illa ipsa arma, quæ semper timueram, plus posse sensi, quàm illum consensum bonorum, [2] quem ego idem effeceram, quavis tuta conditione pacem accipere malui, quàm viribus cum [k] valentiore pugnare. Sed & hæc, & multa alia coram brevi tempore licebit: neque me tamen ulla res alia Romæ tenet, nisi expectatio [l] rerum Africanarum: videtur enim mihi res [3] in propinquum adducta discrimen. Puto autem [4] mea nonnihil interesse, quamquam id ipsum quid intersit, non sanè intelligo: verumtamen, quidquid illinc nuntiatum sit, [m] non longè abesse à consiliis amicorum: est enim res ipsa jam n eum locum adducta, ut, quamquam [5] multum intersit inter eorum causas, qui dimicant, tamen inter victorias [6] non multum interfuturum putem. Sed planè animus, qui dubiis rebus forsitan fuerit infirmior, desperatis confirmatus est multum: quem etiam superiores tuæ litteræ con-

INTERPRETATIO.

[d] *sed cùm in Pharsalica pugna.*
[e] *non eodem in me animo.*
[f] *qui civium meorum commoda, meis semper commodis antè tulerim.*
[g] *Pompejus.*
[h] *ego sum qui honestam pacem bello quovis potiorem esse duxi.*
[i] *Cæsaris.*
[k] *Cum Cæsare.*
[l] *Africani belli.*
[m] *non longè absum ab amicis, ut ab iis consilium* capiam.

NOTÆ.

1 *Cui nisi invidisset is*] Respicit, opinor, ad illud tempus, quo proditus à Pompejo, & Clodiano furori, contra datam fidem, expositus, in exilium abiit.

2 *Quem ego effeceram*] Effecerat in Consulatu Cicero, ut boni cives societatem de tuenda Republica simul coirent; sed ubi Cæsar Italiam armatus subiit, privatis quisque commodis, publico neglecto, consulit.

3 *In propinquum adducta discrimen*] Quia jam in Africa dimicandum erat de summa rerum, Cæsarianos inter & Pompejanos.

4 *Mea non nihil interesse*] Quoniam Pompejanis adhuc partibus faverat, quamvis reconciliatus erat Cæsari.

5 *Multum intersit*] Pompejanam utique meliorem judicabat.

6 *Non multum interfuturum*] Victoria enim ex parte Pompeji cædem, ex parte Cæsaris servitutem ostendebat, utrobique libertatis,

firmarunt: quibus intellexi, quàm fortiter [7] injuriam ferres: [n] juvitque me, tibi cùm summam humanitatem, tum etiam tuas litteras profuisse. [o] Verùm enim scribam: teneriore mihi animo videbare, sicut omnes ferè, qui, vita ingenua, in beata, & libera civitate viximus: sed ut illa secunda moderatè tulimus: sic hanc non solùm adversam, sed etiam funditùs eversam fortunam fortiter ferre debemus: ut hoc saltem in maximis malis boni consequamur, ut mortem, quam etiam beati contemnere debebamus, propterea quòd nullum sensum esset habitura, nunc, sic affecti, non modò contemnere debeamus, sed etiam optare. Tu, si me diligis, fruere isto otio, tibique persuade, PRÆTER culpam, ac peccatum, quo semper caruisti, & carebis, homini accidere nihil posse, quod sit horribile, aut pertimescendum. Ego, si videbitur rectè fieri posse, ad te veniam brevi: si quid acciderit, ut mutandum consilium sit, te certiorem faciam statim. Tu ita fac cupidus mei videndi sis, ut istinc te ne moveas tam infirma valetudine, nisi ex me priùs quæsieris per litteras, qui te velim facere. Me velim, ut facis, diligas, valetudinique tuæ, & tranquillitati animi servias. Vale.

INTERPRETATIO.

[n] *sum lætatus, quòd & tua summa humanitas, & scientia tibi* hoc tempore *profuerit.*
[o] *nam ut verum fatear.*

NOTÆ.

libertatis, & Reipublicæ interitum.
7 *Injuriam ferres*] Messinius jussu Cæsaris aberat ab urbe, quòd initio belli civilis Pompejo adhæsisset.

LIBER VI.

AD TORQUATUM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Torquatum, quòd Pompejo favisset, exulantem Cicero consolatur. Cæsare quartùm Consule sine Collega, & in Hispania cum Pompeji filiis bellante, ut Manutius suspicatur, anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Cicero S. D. A. Torquato.

ETSI ea perturbatio est omnium rerum, ut suæ quemque fortunæ maximè pœniteat, nemoque sit, quin ubivis, quàm ibi, ubi est, esse malit: tamen mihi dubium non est, quin [1] hoc tempore bono viro Romæ esse,

NOTÆ.

1 *Hoc tempore*] Quo pugnatur in Hispania cum Pompeji liberis.

miserrimum sit: nam, etsi quocumque in loco quisque est, idem est ei sensus, & eadem acerbitas ex interitu rerum & publicarum, & suarum: tamen oculi augent dolorem, qui ea, quæ cæteri audiunt, intueri coguntur, nec avertere à miseriis cogitationem sinunt. Quare, etsi multarum rerum desiderio te angi necesse est: tamen illo dolore, quo maximè te confici audio, quòd Romæ non sis, animum tuum libera: etsi enim cum magna molestia tuos, tuaque desideras: tamen [2] illa quidem, quæ requiris, suum statum tenent, nec melius, si tu adesses, tenerent, nec sunt ullo in proprio periculo: nec debes tu, cùm de tuis cogitas, aut [a] præcipuam aliquam fortunam postulare, [b] aut communem recusare. De te autem ipso, Torquate, est tuum [c] sic agitare animo, ut non adhibeas in consilium cogitationum tuarum desperationem, aut timorem. [d] Nec enim is, qui in te adhuc injustior, quàm tua dignitas postulabat, fuit, non magna signa dedit animi erga te mitigati: [e] nec tamen is ipse, à quo salus petitur, habet explicatam, aut exploratam rationem salutis suæ: CUMQUE omnium bellorum exitus incerti sint, [f] ab altera victoria tibi periculum nullum esse perspicio, quod quidem sejunctum sit ab omnium interitu: [g] ab altera te ipsum numquam timuisse, certò scio. Reliquum est, ut te id ipsum, quod ego quasi [3] consolationis loco pono, maximè excruciet, commune periculum Reipublicæ, cujus [4] tanti mali, quamvis docti viri [5] multa dicant, tamen vereor ne consolatio ulla possit [6] vera reperiri, [h] præter illam quæ tanta est, quantum in cujusque animo roboris est, atque nervorum. Si enim, BENE sentire, rectèque facere, satis est ad benè beatèque vivendum: [i] vereor, ne eum, qui se optimorum consiliorum [k] conscientia sustentare possit, miserum esse nefas sit dicere: [l] nec enim nos arbitror, victoriæ præmiis ductos, patriam [m] olim, & liberos, & fortunas reliquisse: [n] sed quoddam nobis officium justum, &

INTERPRETATIO.

[a] *aut queri quasi privatam calamitatem patiaris.*

[b] *aut eam calamitatem recusare, quæ omnibus communis est.*

[c] *sic debes de tua fortuna sentire, ut nihil desperationi, aut timori tribuas.*

[d] *nam Cæsar magna signa dedit, &c.*

[e] *& idem Cæsar, qui servat alios, suæ vix potest saluti consulere.*

[f] *Cæsariana.* [g] *Pompejana.*

[h] *præter illam, quam quisque capere potest ex animi sui robore, & constantia.*

[i] *non debet, ut opinor, miser ille dici, qui cogitat se semper benè sensisse.*

[k] *recordatione.*

[l] *nec enim interfuimus bello civili, ut victoriæ præmium reciperemus.*

[m] *initio* belli civilis.

[n] *sed quia credidimus id nos debere & Reipublicæ, & nostræ dignitati.*

NOTÆ.

2 *Illa quæ requiris*] Liberi scilicet, amici, bona.

3 *Consolationis loco pone*] Posuit jam anteà, cùm dixit, non esse recusandam hanc fortunam, quæ nobis cum omnibus communis esset.

4 *Tanti mali*] Interitus scilicet Reipublicæ.

5 *Multa dicant*] Quæ ad consolandum valent.

6 *Vera*] Id est, quæ dolorem prorsùs omnem tollat.

pium, & debitum Reipublicæ, nostræque dignitati videbatur: [o] qui neq; cùm id faciebamus, tam eramus amentes, ut explorata nobis esset victoria. [p] Quare si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse: non debemus ita cadere animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse numquam putarimus. Simus igitur ea mente, quam ratio, & veritas præscribit, ut nihil in vita nobis [q] præstandum præter culpam putemus: eaque cùm careamus, omnia humana placatè & moderatè feramus. Atque hæc eò pertinet oratio, ut perditis rebus omnibus, tamen ipsa virtus se sustentare posse videatur: sed si est spes aliqua rebus communibus, ea tu, quicumque status est futurus, carere non debes. Atque hoc mihi scribenti veniebat in mentem, me eum esse, [7] cujus tu desperationem accusare solitus esses, quemque auctoritate tua cunctantem, & diffidentem excitare. Quo quidem tempore non ego [r] causam nostram, [8] sed consilium improbabam: serò enim nos [s] iis armis adversari videbam, quæ multò antè [9] confirmata per nosmetipsos erant, dolebamque, [10] pilis, & gladiis, non consiliis, neque auctoritatibus nostris, [t] de jure publico disceptari. [u] Neque ego ea quæ facta sunt, fore cùm dicebam, divinabam futura: [x] sed quod & fieri posse, & exitiosum fore, si evenisset, videbam, id ne accideret, timebam: [y] præsertim cùm, [11] si mihi alterutrum de eventu, atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod evenit, exploratiùs possem promittere: iis enim rebus præstabamus, quæ non prodeunt in aciem: usu autem armorum, & militum robore inferiores eramus. Sed tu [z] illum animum nunc adhibe quæso, quo me [a] tum esse oportere censebas. Hæc eò

INTERPRETATIO.

[o] *& cùm ad bellum proficiscebamur, non eramus tam amentes, ut certam nobis esse victoriam putaremus.*

[p] *quare si victi sumus, quod initio belli judicavimus accidere posse.*

[q] *vitandum.*

[r] *Pompejanam.*

[s] *Cæsarianis.*

[t] *de Republica.*

[u] *& cùm dicebam, fore ut* Pompejus *vinceretur, non hoc certò divinabam.*

[x] *sed videbam fieri posse, ut cladem acciperet* Pompejus, *idque si eveniret*, prævidebam *exitiosum fore, quare timebam ne id contingeret.*

[y] *& verò si interrogatus essem, uter vincere deberet, victoriam* Cæsari *certiùs, quàm* Pompejo *promisissem.*

[z] *illud robur.*

[a] *initio belli civilis.*

NOTÆ.

7 *Cujus tu desperationem*] Quia sæpè dicebat Cicero, actum esse de Republica, si res ad arma deduceretur, adeòque pacem vel iniquis conditionibus esse faciendam.

8 *Sed consilium*] Pompejanorum, qui controversiam armis dirimi volebant.

9 *Confirmata per nosmetipsos*] Cæsaris potentiam confirmaverunt Pompejus & Cicero, cùm ei Galliarum administrationem in alterum quinquennium prorogari curaverunt, & in omnibus absentem juverunt.

10 *Pilis*] Quibus erant inferiores Pompejani, non consilio, & authoritate quibus erant superiores.

11 *Si mihi alterutrum*] Longè anteà præviderat, victorem fore Cesarem, quòd legiones haberet robustissimas, tironem verò & collectitium exercitum Pompejus.

scripsi, quòd mihi nunc [12] Philargyrus tuus, omnia de te requirenti, fidelissimo animo, ut mihi quidem visus est, narravit, te interdum sollicitum solere esse vehementiùs: quod facere non debes, nec dubitare, quin aut [b] aliqua Repub. sis futurus, qui esse debes: aut perdita, non afflictiore conditione, quàm cæteri. Hoc verò tempus, quo exanimati omnes, & [13] suspensi sumus, hoc moderatiore animo ferre debes, quòd & [c] in ea urbe es, ubi nata, & alta est ratio, ac moderatio vitæ: & habes [14] Ser. Sulpicium, quem semper unicè dilexisti, qui te profectò & benevolentia, & sapientia consolatur: cujus si essemus auctoritatem & consilium secuti, [d] [15] togati potiùs potentiam, quàm armati victoriam subissemus. Sed hæc longiora fortasse fuerunt, quàm necesse fuit: illa, quæ majora sunt, breviùs exponam. Ego habeo, cui plus quàm tibi debeam, neminem: quibus tantum debebam, quantum tu intelligis, eos mihi hujus belli, [16] casus eripuit: [e] qui sim autem hoc tempore, intelligo: sed quia NEMO est tam afflictus, qui si nihil aliud studeat, nisi id quod agit, non possit navare aliquid, & efficere: omne meum consilium, operam, studium, certè velim existimes tibi, tuisque liberis esse debitum. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *si supersit pars aliqua Reipublicæ, statum tuum in urbe obtinebis.*

[c] *Athenis.*

[d] *paruissemus quidem* Cæsari, *sed* Consuli *togato, non armato* duci.

[e] *quàm sim miser.*

NOTÆ.

12 *Philargyrus*] Torquati libertus.

13 *Suspensi*] Ob Hispaniense bellum, cujus in dies exitus expectabatur.

14 *Ser. Sulpicium*] Quem eodem tempore Græciæ Cæsar præfecerat.

15 *Togati*] Si Cæsar, ut ipse petierat, depositis armis, Consul esset factus.

16 *Casus eripuit*] Pompejum in primis, & Lentulum, quorum opera fuerat ab exilio revocatus.

EPISTOLA II.

Torquato spem facit de reconciliato Cæsaris animo; subjungitque, nihil ei præcipuè timendum esse. Scripta videtur eodem anno.

M. Cicero s. D. A. Torquato.

PETO à te, ne me putes oblivione tui rariùs ad te scribere, quàm solebam, sed aut gravitate valetudinis, qua tamen jam paululùm videor levari, aut quòd absim ab urbe, ut qui ad te proficiscantur, scire non possim: quare velim ita statutum habeas, me tui memoriam summa cum benevolentia tenere, tuasque omnes res non minori mihi curæ, quàm meas esse. [1] Quòd majore in varietate versata est adhuc tua causa, quàm homines aut

NOTÆ.

1 *Quòd majore in varietate*] In eo fuit hæc varietas, quòd cùm Torquato concessus fuisset à Cæsare in Italiam reditus, & fere sperarent ejus amici, ut in urbem quo-

volebant, aut opinabantur: mihi crede, non est [a] pro malis temporum, quod molestè feras: necesse est enim, [b] aut armis urgeri Rempublicam sempiternis: aut, his positis, recreari aliquando, aut funditus interire: [c] si arma valebunt, nec [d] eos, à [e] quibus reciperis, vereri debes, nec [f] eos, quos adjuvisti: sin armis aut conditione positis, aut defatigatione abjectis, aut victoria detractis, civitas respiraverit: & dignitate tua frui tibi, & fortunis licebit: sin omninò interierint omnia, fueritque is exitus, quem vir prudentissimus [2] M. Antonius [3] jam tum timebat, cùm tantum instare malorum suspicabatur: misera est illa quidem consolatio, tali præsertim civi, & viro, sed tamen necessaria, NIHIL esse præcipuè cuiquam dolendum in eo, quod accidat universis: [g] quæ vis insit [4] in his paucis verbis (plura enim committenda epistolæ non erant,) si attendes, quod facis, profectò etiam sine meis litteris intelliges, te aliquid habere, quod speres: nihil, [h] quod aut hoc, aut aliquo Reipublicæ statu timeas: omnia si interierint, [i] cùm superstitem te esse Reipublicæ ne si liceat quidem velis, ferendam esse fortunam, præsertim quæ absit à culpa. Sed hæc hactenus. Tu velim scribas ad me, quid agas, & ubi futurus sis, ut aut quò scribam, aut [5] quò veniam, scire possim. Vale.

INTERPRETATIO.

a *si* tempora consideres, *quæ pessima sunt.*
b *aut perpetuò armis disceptari de Republica:* c *si semper armis disceptatur.*
d *Cæsarianos.*
e *per quos tibi licet in Italiam redire.*
f *Pompeianos.*
g *si attendes: uti facis, quanta vis insit. &c.*
h *aut præsenti, aut aliquo* alio *statu Reipublicæ.*
i *quandoquidem, etsi posses, nolles tamen te esse superstitem Reipublicæ* eversæ.

NOTÆ.

que redeundi potestas ei fieret, in hoc se difficilem Cæsar præbuerit.

2 *M. Ant.*] Summus ille Orator à Cicerone tantoperè laudatus, & cujus ingenium, eloquentiam, & mores in Bruto expressit.

3 *Jam tum timebat*] Priùs quàm civile bellum ortum esset Syllam inter & Marium, quo in bello cæsus est.

4 *In his paucis verbis*] Quæ suprà attulit, *necesse est enim, aut armis urgeri Rempublicam,* &c. quæ verba Torquato consolationis nonnihil afferre debent, ut patet ex ipso contextu.

5 *Aut quò veniam*] Undè apparet jam tum Athenis, in Italiam Torquatum advenisse.

EPISTOLA III.

Torquatum de præsenti rerum statu plus nimio sollicitum consolari pergit. Scripta est hæc epistola paucis diebus post primam, eodem anno.

M. Cicero s. D. A. Torquato.

SUPERIORIBUS litteris benevolentia magis adductus, quàm quòd res ita postularet, [1] fui longior: neque enim confirmatione nostra egebat

NOTÆ.

1 *Fui longior*] Verba hæc indicant, scriptam hanc fuisse epistolam paucis post primam diebus.

virtus tua : [a] neque erat ea mea causa, atque fortuna, ut, cui omnia deessent, alterum confirmarem : hoc item tempore brevior esse debeo : [b] sive enim tum nihil opus fuit tam multis verbis, nihilo magis nunc opus est : [c] sive tum opus fuit, illud satis est, præsertim cùm accesserit nihil novi : nam etsi quotidie aliquid audimus [d] earum rerum, quas ad te perferri existimo : [e] summa tamen eadem est, & idem exitus, quem ego tam video animo, quàm ea quæ oculis cernimus. Nec verò quidquam video, quod non idem te videre certò sciam : nam etsi, quem exitum [f] acies habitura sit, divinare nemo potest : [g] tamen & belli exitum video ; [h] &, si id minus, [i] [2] hoc quidem certè, cùm sit necesse alterutrum vincere, qualis futura sit vel hæc, vel illa victoria : [k] idque cùm optimè perspexi, tale video, nihil ut mali videatur esse futurum, si id vel antè acciderit, quod vel maximum ad timorem proponitur : ITA enim vivere, ut non sit vivendum, miserrimum est : mori autem nemo sapiens miserum duxit, ne beato quidem. Sed in [l] ea es urbe, in qua hæc vel plura, & ornatiora [3] parietes ipsi loqui posse videantur. Ego tibi hoc confirmo, ETSI levis est consolatio ex miseriis aliorum, [m] nihilo te nunc majore in discrimine esse, quàm quemvis aut eorum, [4] qui discesserint, aut eorum, qui remanserint : [5] alteri dimicant : [6] alteri victorem timent : [7] Sed hæc consolatio levis : [8] illa gravior, qua te uti spero : ego certè utor : nec enim [n] dum ero, angar ulla re, cùm omni vacem culpa : &, [o] si non ero, sensu omninò carebo. Sed rursùs [p] γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας, qui ad te hæc.

INTERPRETATIO.

[a] *neque is erat mearum rerum status, ut ego cui omnia, &c.*
[b] *quòd si in prima epistola non opus fuit* multis verbis, *nec multa* certè *hæc exigit.*
[c] *quòd si* in prima epistola *opus fuit multis verbis, hæc saltem sufficiunt*, nec plura nunc debent addi.
[d] *belli Hispanici* contra Pompeji liberos.
[e] *idem tamen periculum.*
[f] *pugna Hispanica.*
[g] *tamen video bellum non fore diuturnum.*
[h] *quòd si hoc minùs* quoque video.
[i] *tamen, cùm sit necesse, ut vel Pompejani, vel Cæsariani vincant, video qualis futura sit vel Pompejanorum, vel Cæsarianorum victoria.*
[k] *iisque attentè consideratis, video nihil mali nobis futurum, si mors, quæ maximum ad timorem* malum *proponitur, nobis acciderit, etiam priùs quàm* bellum civile terminetur.
[l] *Athenis.*
[m] *non majore te nunc in discrimine.*
[n] *dum vivam.*
[o] *& post mortem.*
[p] *sed noctuam Athenas deportat, qui ad te hæc scribit.*

NOTÆ.

2 *Hoc quidem certè*] Significat sæpè Cicero futuram fuisse crudelem victoriam, in quamlibet partem inclinaret.

3 *Parietes ipsi*] Quoniam Athenis Philosophi benè multi de contemptu mortis haud semel disseruerant.

4 *Qui discesserint*] Post cladem Pharsalicam nonnulli, relicto Pompejano exercitu, desperatisque rebus, secesserant, ut Marcellus, Torquatus, &c. Alii in Pompejana causa tuenda pertinaces remanserant, ut Scipio, Petrejus, Cato, Labienus, Pompeji liberi, &c.

5 *Alii*] Qui remanserant.

6 *Alii*] Qui secesserant.

7 *Sed hæc consolatio levis*] Considerare scilicet fortunam aliorum nostra meliorem non esse.

8 *Illa gravior*] Illa melior, quæ consistit in recta conscientia.

9 *Noctuam Athenas*] Adagium est, inde petitum, quòd ingens fuerit noctua-

Mihi tu, tui, tua omnia maximæ curæ sunt, &, dum vivam, erunt. Vale.

NOTÆ.

rum Athenis multitudo, vel ex moneta, quam Athenienses Noctuæ imagine signabant : simili utimur proverbio, ut ostendamus aliquid supervacaneum esse; cùm vernaculè dicimus, *c'est porter de l'eau à la mer.*

EPISTOLA IV.

Torquatum ita consolatur, ut tamen de Republica vix quidquam sperandum esse significet. Scripta est paucis diebus post superiorem proximam, eodem anno.

M. Cicero s. d. A. Torquato.

NOVI, quod ad te scriberem, nihil erat: & tamen, si quid esset, sciebam te à tuis certiorem fieri solere : de futuris autem rebus etsi semper difficile est dicere, tamen interdum conjectura possis propiùs accedere, cùm res est ejusmodi, [a] cujus exitus provideri possit. Nunc tantùm videmur intelligere, [b] non diuturnum bellum : [c] etsi id ipsum nonnullis videatur secus : equidem cùm hæc scribebam, aliquid jam actum putabam: [d] non quòd ego certò scirem, sed quòd non difficilis erat conjectura. Nam cùm omnis belli Mars communis, & cùm semper incerti exitus præliorum sint : tum hoc tempore ita magnæ utrinque copiæ, ita paratæ ad depugnandum esse dicuntur, ut, utercumque vicerit, non sit mirum futurum. Illa in dies singulos magis magisq; [e] opinio hominum confirmatur : etiam si inter causas armorum aliquantum intersit, [1] tamen inter victorias non multùm interfuturum : [f] [2] alteros propemodum jam sumus experti : [g] de altero, nemo est quin cogitet quàm sit metuendus [3] iratus victor armatus. Hoc loco si videor augere dolorem tuum, quem consolando levare debebam; fateor me communium malorum consolationem nullam invenire, præter illam, quæ tamen, si possis eam suscipere, maxima est, quaque ego quotidie magis

INTERPRETATIO.

a *ut ejus exitus, &c.*
b *non diuturnum fore bellum* Hispaniense.
c *quamqam alii aliter judicent.*
d *putabam* bellum Hispaniense *jam ex parte terminatum.*
e *hoc sibi persuasum homines habent, non multum fore discriminis inter victorias; etiamsi inter causas, &c.*
f *Pompeianos.*
g *de Cæsare.*

NOTÆ.

1 *Tamen inter victorias*] Vide superiorem epist.

2 *Alteros*] Pompejani jam ab initio belli declaraverant, hunc hostis habituros loco qui castris Pompeji relictis, ad otium se conferret : & certè post expeditionem Pharsalicam, ut Plutarchus scribit, Cicero ipse à Pompejo juniori penè interfectus est, quia dixerat sibi esse deliberatum in otio deinceps, & omni bello procul vivere.

3 *Iratus*] Iis qui Pompejo favissent.

utor, CONSCIENTIAM rectæ voluntatis maximam consolationem esse rerum incommodarum; nec esse ullum magnum malum præter culpam: à qua quando tantum absumus, ut etiam optimè senserimus, [4] eventusq; magis nostri consilii, [5] quàm consilium reprehendatur, & quando præstitimus, quod debuimus: moderatè, [6] quod evenit, feramus. Sed hoc mihi tamen non sumo, ut te consoler de communibus miseriis, quæ & ad consolandum majoris ingenii, & ad ferendum singularis virtutis indigent. Illud cuivis facile est docere, cur præcipuè tu dolere nihil debeas: [h] ejus enim, qui tardior in te levando fuit, quàm fore putaramus, non est mihi dubia de tua salute sententia: [i] de aliis autem non arbitror te expectare quid sentiam: [k] Reliquum est ut te angat, quòd absis à tuis tam diù: res molesta, præsertim ab iis pueris, quibus nihil potest esse festivius: sed, ut anteà ad te scripsi, tempus est hujusmodi, ut suam quisque conditionem miserrimam putet: & ubi quisque sit, ibi esse minimè velit. Equidem nos quòd Romæ sumus, miserrimum esse duco, non solùm quòd in omnibus malis acerbius est videre, quàm audire; sed etiam [l] quòd ad omnes casus subitorum periculorum magis objecti sumus, quàm si abessemus: etsi me ipsum consolatorem tuum non tantùm litteræ, quibus semper studui, quantùm [m] longinquitas temporis mitigavit: quanto fuerim dolore meministi: in quo prima illa consolatio est, vidisse me plus, quàm cæteros, cùm cupiebam quamvis iniqua conditione pacem: quod etsi casu, non divinatione mea factum est: tamen hac inani prudentiæ laude delector. Deindè, quod mihi ad consolationem commune tecum est, si [n] jam vocer ad exitum vitæ, non ab ea Republica avellar, qua carendum esse doleam, [o] præsertim cùm id sine ullo sensu futurum sit. Adjuvat etiam ætas, & acta jam vita, quæ cùm cursu suo benè confecto delectatur, tum vetat [p] in eo vim timere, quò nos jam natura ipsa penè perduxerit. Postremò [q] is vir, vel etiam [r] ii viri hoc bello occiderunt, ut impudentia videatur, eamdem fortunam, si res cogat, recusare: equidem mihi omnia propono: nec ullum est tantum malum, quod non putem impendere: sed CUM PLUS in metuendo mali sit, quàm

INTERPRETATIO.

[h] *non enim dubito quin Cæsar salutem tuam velit, quamquam in te servando tardior fuit, quàm fore putabamus.*
[i] *de Pompejanis autem,* si vicerint.
[k] *unus igitur tibi superesse dolor potest, quod scilicet absis à tuis; id esse molestum fateor, abesse præsertim à pueris.*
[l] *quod subitis periculis magis objecti sumus in urbe.*
[m] *diuturnitas:*
[n] *si vita mihi eripiatur:*
[o] *præsertim cùm mors sensum omnem auferat.*
[p] *in morte, à qua propè jam absumus:*
[q] *Pompejus.*
[r] *Bibulus, Lentulus, &c.*

NOTÆ.

4 *Eventusque*] Quia victus est Pompejus, quem Cicero sequutus erat.
5 *Quàm consilium*] Quia Pompejanas ad partes accesserat, ea tantùm mente; ut publicam libertatem tueretur.
6 *Quod evenit*] Pharsalicam cladem.

[r] in illo ipso, quod timetur, desino: præsertim [s] cùm id impendeat, in quo non modò dolor nullus, verùm finis etiam doloris futurus sit. Sed hæc satis multa, vel plura potiùs, quàm necesse fuit: facit autem non loquacitas mea, sed benevolentia longiores epistolas. [7] Servium discessisse Athenis, molestè tuli: non enim dubito, quin magnæ tibi levationi sit solitus esse quotidianus congressus, & sermo cùm familiarissimi hominis, tum optimi & prudentissimi viri. Tu velim te, ut debes, & soles, tua virtute sustentes: ego, quæ te velle, quæque ad te, & ad tuos pertinere arbitrabor, omnia studiosè, diligenterque curabo: quæ cùm faciam, benevolentiam tuam erga me imitabor, merita non assequar. Vale.

INTERPRETATIO.

[r] in malo ipso: [s] cùm mors impendeat, in qua, &c.

NOTÆ.

7 *Servium*] Sulpicium, quem Græciæ Cæsar præfecerat.

EPISTOLA V.

Cæcinam, jussu Cæsaris, in quem scripserat, exulantem consolatur, & fortunæ melioris in spem adducit: hac epistola septimæ respondet à Cæcina scriptæ. Cæsare tertiùm, & Lepido Coss. paulò antequam Cæsar in Hispaniam contra Pompeji liberos abiret, anno u. c. septingentesimo septimo.

Cicero s. d. A. Cæcinæ.

QUOTIESCUMQUE filium tuum video, (video autem ferè quotidie) polliceor ei studium quidem meum, & operam sine ulla exceptione aut laboris, aut occupationis, aut temporis: gratiam autem, atque auctoritatem cum hac exceptione, quantum valeam, quantumque possim. [1] Liber tuus, & lectus est, & legitur à me diligenter, & [2] custoditur diligentissimè. Res, & fortunæ tuæ mihi maximæ curæ sunt, quæ quidem quotidie faciliores mihi, & meliores videntur: multisque video magnæ esse curæ: quorum de studio, & de sua spe filium ad te perscripsisse certò scio. Iis autem de rebus, quas conjectura consequi possumus, non mihi sumo, ut plus ipse prospiciam quàm te videre, atque intelligere mihi persuaserim: sed tamen, quia fieri potest, ut tu ea perturbatiore animo cogites, puto

NOTÆ.

1 *Liber tuus*] In quo non leviter Cæsarem Cæcina perstrinxerat, quanquam Manutius existimat hìc agi de libro quem in laudem Cæsaris scripserat Cæcina; putatq; librum, quo eumdem laceravit, scriptum esse anteà; quod probabilius: quare hæc epistola post septimam est collocanda.

2 *Et custoditur*] Ne fortè, si prodiret in publicum, priùs Cæsari quàm probaretur, implacabilem Cæsar se præberet.

esse meum, qui sentiam, exponere. [a] Ea natura rerum est, & [3] is temporum cursus, ut non possit ista aut tibi, aut cæteris fortuna esse diuturna, neque hærere [4] in tam bona causa, & in tam bonis civibus tam acerba injuria. [b] Quare ad eam spem, quam extra ordinem de te ipso habemus, [c] non solùm propter dignitatem, & virtutem tuam, (hæc enim ornamenta sunt tibi etiam cum aliis communia) accedunt tua præcipua, propter eximium ingenium, summamque virtutem: cui mehercule [d] hic, cujus in potestate sumus, multum tribuit. Itaque ne punctum quidem temporis in ista fortuna fuisses, [e] nisi eo ipso bono tuo, quo delectatur, [5] se violatum putaret: quod ipsum lenitur quotidie: significaturque nobis [f] ab iis, qui simul cum eo vivunt, tibi hanc ipsam opinionem ingenii apud ipsum plurimùm profuturam. Quapropter primùm fac animo forti, atque magno sis. Ita enim natus, ita educatus, ita doctus es, ita etiam cognitus, ut tibi id faciendum sit: deindè spem quoque habeas firmissimam propter eas causas, quas scripsi. A me verò tibi omnia, liberisq; tuis paratissima esse confidas velim: id enim & vetustas nostri amoris, & [g] mea consuetudo in meos, & tua multa erga me officia postulant. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *ejusmodi sunt res humanæ.*
[b] *quare tuum eximium ingenium, summaque doctrina faciunt, ut spem de tua salute habeamus extraordinariam.*
[c] *præter dignitatem, & indolis tuæ præstantiam, quæ ornamenta sunt tibi, &c.*
[d] *Cæsar enim plurimùm tribuit & ingenio, & doctrinæ.*
[e] *nisi tuo ingenio se læsum putaret.*
[f] *Balbo & Appio.*
[g] *& mea communis agendi ratio ergu meos amicos.*

NOTÆ.

3 *Is temporum*] Quæ mutationi semper sunt obnoxia.
4 *In tam bona causa*] Ad libertatem propugnandam suscepta.
5 *Se violatum*] Libro, quem Cæcina in Cæsarem ediderat; de quo Svetonius in ejus vita.

EPISTOLA VI.

Ut Cæcinam exulem consoletur, divinationem quamdam inducit, sumptam ex Cæsaris ingenio; & ex belli civilis natura: spemque facit, fore quamprimùm, ut patriæ restituatur. Hanc putat Manutius scriptam esse ante proximam superiorem, *eodem anno.*

Cicero S. D. Cæcinæ.

VEREOR ne desideres officium meum: quod tibi pro nostra & [a] meritorum multorum, & studiorum, & [1] partium conjunctione deesse

INTERPRETATIO.

[a] *officiorum.*

NOTÆ.

1 *Partium conjunctione*] Uterque pro Reipublicæ causa à Pompejo steterat.

non debet : sed tamen vereor ne litterarum à me officium requiras : quas tibi & jam pridem, & sæpè misissem, [b] nisi quotidie meliùs expectans : [1] gratulationem, quàm confirmationem animi tui, complecti litteris maluissem : nunc autem, ut spero, brevi gratulabimur : itaque in aliud tempus id argumentum epistolæ differo. [c] His autem litteris animum tuum, quem minimè imbecillum esse & audio, & spero, & si non sapientissimi, at amicissimi hominis auctoritate confirmandum etiam atque etiam puto : [d] nec iis quidem verbis, quibus te consoler ut afflictum, & jam omni spe salutis orbatum, sed ut eum, de cujus incolumitate non plus dubitem, quàm te memini dubitare de mea : nam cùm ex Republica [3] expulissent ii, qui illam cadere posse, stante me, non putarunt : memini me ex multis hospitibus, qui ad me ex Asia, in qua tu eras, venerant, audire, [e] te de glorioso, & [4] celeri reditu meo confirmare. Si te ratio quædam [5] Etruscæ disciplinæ, quam à patre, nobilissimo atque optimo viro, acceperas, non fefellit : nec nos quidem nostra divinatio fallet, quam tum sapientissimorum virorum [f] monumentis, atque præceptis, plurimoque, ut tu scis, doctrinæ studio, tum magno etiam usu tractandæ Reipublicæ, magnaque nostrorum temporum varietate consecuti sumus : cui quidem divinationi hoc plus confidimus, [g] quòd ea nos nihil in his tam obscuris rebus, tamque perturbatis unquam omninò fefellit : dicerem quæ anteà futura [h] dixissem, ni vererer, [i] ne ex eventis fingere viderer : sed tamen [6] plurimi sunt testes, me & initio, ne conjungeret se cum Cæsare, monuisse Pompejum, [k] & posteà, ne sejungeret : conjunctione frangi senatus [l] opes, disjunctione civile bellum excitari videbam. At qui utebar familiarissimè Cæsare, Pompejum faciebam plurimi : sed erat meum consilium cùm fidele Pompejo, tum salutare utrique. Quæ præterea providerim, prætereo : nolo enim [m] hunc, de me optimè meritum,

INTERPRETATIO.

[b] *nisi maluissem tibi gratulari* de reditu, *quàm* exulem *consolari*.
[c] *his autem litteris*, aliud intendo nihil *quàm ut animum tuum, quem minimè imbecillum esse audio, confirmem* adhuc *authoritate mea*; & per meipsum, *qui si non sum homo sapientissimus; certè sum tibi amicissimus*:
[d] *nec iis quidem verbis* utar.
[e] *te solitum asseverare, me gloriosè & celeriter rediturum*.
[f] *monitis, atque documentis*.
[g] *quòd illa divinatio numquam me fefellit in his, &c.* [h] *dixeram*.
[i] *ne res, postquam evenerunt, divinare viderer*.
[k] *& postea, ne se* à Cæsare *sejungeret*.
[l] *authoritatem*. [m] *Cæsarem*.

NOTÆ.

1 *Gratulationem*] Pro reditu brevi impetrando.
3 *Expulissent ii*] Clodius, Gabinius, Piso, à quibus in exilium pulsus est; indicat quoque Cæsarem, Pompejum, & Crassum, qui pulso Cicerone, faciliorem sibi ad Tyrannidem aditum aperiebant.
4 *Celeri*] Contigit post menses XVII.
5 *Etruscæ disciplinæ*] Gente fuit Etruscus Cæcina; undè optimi Augures Romam venere. Etruria autem, seu Tuscia, notissima est Italiæ provincia, hodie *la Toscane*.
6 *Plurimi sunt testes*]. Vox illa Cicero-

existimate, [7] ea me suasisse Pompejo, [n] quibus ille si paruisset, esset hic quidem clarus in toga, & princeps; sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet. [o] Eumdem [8] in Hispaniam censui: quod si fecisset, [9] civile bellum nullum omninò fuisset. [p] [10] Rationem haberi absentis non tam pugnavi ut liceret, quàm ut, quando ipso [11] Consule pugnante, [12] populus jusserat, haberetur. [13] Causa belli orta est: quid ego prætermisi aut monitorum, aut querelarum? cùm vel iniquissimam pacem justissimo bello anteferrem? [q] Victa est auctoritas mea non tam à Pompejo, ([14] nam is movebatur) quàm ab iis, qui duce Pompejo freti, peropportunam & [15] rebus domesticis, [16] & cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant. Suf-

INTERPRETATIO.

n *quibus si paruisset Pompejus, esset quidem clarus in toga, quamvis tantam potentiam non habuisset, quantam habuit.*

o *censui debere* Pompejum *in Hispaniam ire.*

p *contendi permittendum esse, ut Cæsar absens Consulatum peteret, quandoquidem hoc jam licebat, idque comprobaverat populus, ipso Pompejo tertiùm Consule petente.*

q *neglecta est opinio & authoritas mea.*

NOTÆ.

nis nota est omnibus: *Utinam, Cnei Pompei, cum Cajo Cæsare societatem, aut numquam coisses, aut numquam diremisses.*

7 *Ea me suasisse*]. Quænam suaserit, explicat in Philip. 2. his verbis: *Duo tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompejo suaserim; unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaret; alterum, ne pateretur fieri, ut absentis ejus ratio haberetur.* Sed in eo peccavit Pompejus, quòd utrumque Cæsari concesserit eo tempore, quo denegandum ipsi erat, & denegaverit, tum cùm maximè concedere debuisset.

8 *In Hispaniam*] Quæ data fuerat Pompejo, sicut & Syria Crasso, & Cæsari Gallia.

9 *Nullum omninò civile bellum, &c.*] Quia promiserat Cæsar Romam se venturum sine exercitu, ut Consulatum præsens peteret, modò ut Pompejus in Hispaniam iret.

10 *Rationem haberi absentis*] Ubi Cicero vidit eò rem esse deductam, ut necesse esset, vel absenti Cæsari Consulatum deferre, vel bellum civile excitari, author fuit ut Cæsar vel absens Consul fieret. Distingue igitur duo tempora; alterum, quo putavit Cicero, Cæsaris absentis, in petitione Consulatus non habendam esse rationem; alterum, quo habendam esse censuit. Prima sententia Cæsaris frangebat potentiam; altera bellum civile tollebat, sed neglectum est Ciceronis in utroque tempore consilium; indè civilis orta dissensio.

11 *Consule pugnante*] Is fuit Pompejus, qui tertiùm consul contendit, & effecit ut absens Consulatum petere posset, ep. 5. ad Atticum, lib. 8.

12 *Populus jusserat*]. Dicitur jubere populus, cùm legem à Magistratu latam comprobat; legem autem tulerant Tribuni plebis, ut absenti consulatus deferri posset.

13 *Causa belli orta est*] Ex iis nempè fontibus, quòd Pompejus in Hispaniam provinciam suam abire recusaverit, quòd Cæsari successorem in Galliarum administratione designaverit, quòd ejusdem absentis in petitione Consulatus, rationem haberi noluerit.

14 *Nam is movebatur*]. Honorificè enim ad Cæsaris conditiones respondit, nec alienus à pace visus est.

15 *Rebus domesticis*] Quidam ex amicis Pompeji, ut Lentulus, Faustus, Libo, &c. æris alieni oppressi magnitudine, armis decertari volebant.

16 *Et cupiditatibus*] Quòd & exercitibus, & provinciis præficiendos se sperarent.

ceptum bellum est, [17] quiescente me: [r] depulsum ex Italia, manente me quoad potui: sed valuit apud me plus [18] pudor meus, [19] quàm timor: veritus sum deesse Pompeji saluti, [20] cùm ille aliquando non defuisset meæ. Itaque vel officio, [s] vel fama bonorum, vel pudore victus, ut in fabulis [21] Amphiaraus, sic ego prudens, & sciens [t] ad pestem [22] antè oculos positam sum profectus: quo in bello nihil adversi accidit non prædicente me. Quare quando, ut Augures, & Astrologi solent, ego quoque Augur publicus [u] ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii, & divinationis meæ, debet habere fidem nostra prædictio: non igitur [23] ex alitis volatu, nec [24] è cantu sinistro oscinis, [x] ut in nostra disciplina est, nec [25] è tripudiis [26] solistimis, aut somniis tibi auguror: sed habeo alia signa, quæ observem: quæ etsi non sunt certiora illis, minùs tamen habent vel obscuritatis, [27] vel erroris. Notantur autem mihi ad divinandum

INTERPRETATIO.

[r] *transportatum ex Italia* in Græciam, *manente me* in Italia.

[s] *vel ne à bonis vituperarer.*

[t] *ad cladem certissimam.*

[u] *siquidem ex iis quæ supra prædixi, feci ut divinationes meæ auctoritatem semper apud te haberent, hæc nostra* præsens de te *prædictio debet quoque apud te fidem invenire: non igitur in hac divinatione, quam de tuo reditu facio, Augurum nostrorum consuetudinem aut præcepta sequor, sed habeo alia, &c.*

[x] *ut tradunt Augures nostri.*

NOTÆ.

17 *Quiescente me*] Quia, ut scribit ad Atticum, sumptis armis, belli nullam partem attigit.

18 *Pudor*] Quia ferre non potuit sermones eorum, qui cunctationem hanc ægrè ferentes, in eum multa contumeliosè dicebant; in Græciam itaque ad Pompejum transivit.

19 *Quàm timor*] Manifestæ cladis, quam & sibi, & Pompejo imminere prævidebat.

20 *Cùm ille aliquando*] A Pompejo proditus, in exilium pulsus fuerat: ejusdem aliquantò post opera restitutus est.

21 *Amphiaraus*] Græcus Vates, qui cùm certò sciret se interiturum, si ad bellum Thebanum proficisceretur, latitavit; sed ab uxore proditus, & ab Adrasto Rege Argivorum cum cæteris ire compulsus, hiatu terræ absorptus est.

22 *Antè oculos positam*] Quia Cæsar; rebus iis, quibus victoria quæritur, instructus, adversus Pompejum imparatum pugnabat.

23 *Ex alitis volatu*] Sic aves à veteribus distinguebantur, quæ ore canentes facerent auspicium, dicebantur *Oscines*; quæ volatu *Alites*. Ita Festus.

24 *Cantu sinistro*] Sinistrum ad Auspicia quod attinet, idem est ac prosperum, *sinistrumque* & *sinistimum* auspicium dicitur, quia sinit aliquid fieri. Ita Festus. Cicero autem lib. 2. de divinatione: *Haud ignoro quæ bona sint, sinistra nos dicere, etiamsi dextera sint, id est prospera.*

25 *E tripudiis*] Cicero lib. 2. de divinatione: *Cùm pascuntur aves, necesse est aliquid ore cadere, & terram pavire; undè terripavium primò, post terripudium dictum est; hoc quidem jam tripudium dicitur.*

26 *Solistimis*] Solistimum ab offa dictum est, quæ cadens ex ore pulli, solum feriebat. Fœlix autem tum credebant auspicium, si pulli per quos auspicabantur, sic avidè comedissent, ut iis comedentibus, aliquid ab ore decidisset.

27 *Vel erroris*] Hæc omnia signa, quorum facta est jam mentio, veteres certissima esse putabant; sed quia erant obscura, in iis interpretandis sæpiùs errabant.

signa duplici quadam via: quarum alteram duco è Cæsare ipso, alteram è temporum civilium natura, atque ratione. In Cæsare hæc sunt, mitis [28] clemensque natura, qualis exprimitur præclarè [29] illo libro querelarum tuarum: accedit, quòd mirificè ingeniis excellentibus, quale est tuum, delectatur: [y] præterea cedit multorum justis, & officio incensis, non inanibus, aut ambitiosis voluntatibus: in quo vehementer eum [z] consentiens Etruria movebit. [30] Cur hæc igitur adhuc parùm profecerunt? Quia non putat [a] se sustinere causas posse multorum, si tibi, cui [31] justius videtur irasci posse, concesserit. Quæ est igitur, inquies, spes ab irato? [b] Eodem fonte se hausturum intelligit laudes suas, è quo sit [32] leviter aspersus: postremò, homo est valdè acutus, & multùm providens: [c] intelligit, [d] te, hominem in parte Italiæ minimè contemnenda facilè omnium nobilissimum, & [e] in communi Repub. cuivis summorum tuæ ætatis vel ingenio, vel [f] gratia, vel [g] fama populi Romani parem, non posse prohibere à Repub. diutiùs: [h] nolet hoc temporis potius esse aliquando beneficium, quàm jam suum. Dixi de Cæsare: nunc dicam de temporum, rerumque natura. Nemo est tam inimicus ei causæ, quam Pompejus animatus melius, [33] quàm paratus susceperat, qui nos malos cives dicere, aut homines improbos audeat. In quo admirari soleo gravitatem, & justitiam, & sapientiam Cæsaris: numquam nisi honorificentissimè Pompejum appellat. At in ejus personam multa fecit asperiùs: armorum ista, & victoriæ sunt facta, non Cæsaris, at nos.

INTERPRETATIO.

[y] *præterea facilem se prabet multis pro tuo reditu supplicantibus, quoniam id faciunt affectu sincero, non vana ostentatione.*

[z] *pro te quoque supplicans.*

[a] *se resistere posse multorum precibus, si faciliorem se tibi prabuerit, cui justiùs, &c.*

[b] *sperat, fore ut eum laudes, quem anteà accusaveris.*

[c] *videt te non posse diutiùs excludi à Republica.*

[d] *quoniam homo es totius Etruriæ nobilissimus.*

[e] *& quia in ditione Romana summum quemvis æquas.*

[f] *authoritate.*

[g] & cùm sit nemo *quem Populus Romanus pluris faciat.*

[h] quare non dubium, *quin malit tuum reditum jam sibi, quàm aliquando tempori attribui.*

NOTÆ.

28 *Clemensque natura*] De qua Plinius lib. 7. cap. 25. *Cæsari proprium & peculiare clementiæ insigne, qua usque ad pænitentiam omnes superavit.*

29 *Libro querelarum tuarum*] Quem Cæcina post victorias Cæsaris, in ejus laudem scripserat, & in quo de sua calamitate querebatur.

30 *Cur hæc igitur*] Objectio cui statim respondet; *quia non putat, &c.*

31 *Justiùs*] Quoniam antè Pharsalicam pugnam Cæsarem offendit libro qui dicitur à Svetonio criminosissimus.

32 *Leviter aspersus*] Immò etiam duriter acceptus, ut dicitur infra; sed ita loquitur Cicero, ne Cæcinæ, spem reditus impetrandi minuat.

33 *Quàm paratus*] Existimaverat Pompejus, copias Cæsaris ad se transvolaturas: nullum ideò delectum fecit, satis esse sibi dictitans, si pede terram percuteret, undè legiones armatæ erumperent; sed opinione falsus est.

quemadmodum est complexus? [i] [34] Cassium sibi legavit. [35] Brutum Galliæ præfecit, [36] Sulpicium Græciæ: [37] Marcellum, cui maximè succensebat, cum summa illius dignitate restituit. Quò igitur hæc spectant? rerum hoc natura, & civilium temporum non patietur: [k] nec manens, nec mutata ratio feret, primùm ut non, [38] in causa pari, eadem sit & conditio, & fortuna omnium: deindè ut in eam civitatem boni viri, & boni cives, nulla ignominia notati, non revertantur, in quam tot, nefariorum scelerum [39] condemnati, reverterunt. Habes augurium meum: [l] quo, si quid addubitarem, non potiùs uterer, quàm illa consolatione, qua facilè fortem virum sustentarem, [m] te, si explorata victoria arma sumpsisses pro Repub. (ita enim tum putabas) non nimis esse laudandum: [n] sin propter incertos exitus, eventúsque bellorum posse accidere, ut vinceremur, putasses: [o] non debere ad secundam fortunam benè paratum fuisse, adversam ferre nullo modo posse. Disputarem etiam, quanto solatio tibi [p] conscientia tui facti, quantæ delectationi in rebus adversis litteræ esse deberent. Commemorarem non solùm veterum, sed horum etiam recentium, vel [40] ducum, vel comitum tuorum gravissimos casus: etiam externos multos claros viros nominarem: LEVAT enim dolorem communis quasi legis, & humanæ conditionis recordatio. Exponerem etiam, quemadmodum [q] hìc, & quanta in turba, quantaq; in confusione rerum omnium viveremus: necesse est enim [r] minore desiderio perdita Republica carere, [s] quàm bona: [t] sed hoc genere nihil opus est. Incolumem te citò, ut spero, vel potiùs ut perspicio, videbimus. Intereà tibi absenti, & huic, qui adest, imagini animi, & corporis tui constantissimo, atque optimo filio tuo studium, officium, operam, laborem meum jampridem & pollicitus sum, & detuli: [u] nunc hoc ampliùs,

INTERPRETATIO.

[i] *legatum suum esse voluit.*

[k] *sive præsens rerum status maneat, sive mutetur, cùm in eadem fueris causa, eadem tua conditio erit quæ nostra.*

[l] *cui si tantisper diffiderem, non illo uterer, quemadmodum non utor illa consolatione, &c.*

[m] *diceremque te non magnoperè esse laudandum, si arma sumpsisti pro Republica, cum certa spe vincendi.*

[n] *quòd si propter incertos bellorum exitus, existimasti fieri posse, ut vinceremur.*

[o] *tam debuisti ad fortunam adversam, quàm ad prosperam paratus esse.*

[p] *recordatio.*

[q] *Romæ.*

[r] *minori dolore.* [s] *quàm florente.*

[t] *sed hanc tibi consolationem* afferre.

[u] *sed eò nunc ampliùs tuo filio operam meam* defero, *&c.*

NOTÆ.

34 *Cassium*] Qui cum Bruto in Cæsarem posteà conjuravit.

35 *Galliæ præfecit*] Beneficium eò majus, quòd nondum Præturam gessisset.

36 *Sulpicium*] Vide epist. 12. lib. 4.

37 *Marcellum*] Epist. 4. lib. 4.

38 *In causa pari*] Quia quos supra nominavit, contra Cæsarem pugnaverant; quibus tamen à Cæsare ignotum est.

39 *Condemnati*] Quos restituerat Cæsar.

40 *Ducum*] Pompeji, Lentuli, &c.

quòd me amicissimè quotidie magis Cæsar amplectitur, [x] familiares quidem ejus sicuti neminem: apud quem quidquid valebo vel auctoritate, vel gratia, valebo tibi. Tu cura, ut cùm firmitudine te animi, tum etiam spe optima sustentes. Vale.

INTERPRETATIO.

[x] *amici autem* Cæsaris, *neminem alium magis, quàm me, colunt.*

EPISTOLA VII.

Cæcina loquitur de libris à se in Cæsarem, & pro Cæsare scriptis: deindè Tullium rogat, ut sibi potestatem redeundi impetret. Huic epistolæ respondet Cicero epistola quinta, quæ propterea post hanc fuit collocanda, quemadmodum & hæc septima post octavam, quæ sequitur. *Eodem anno.*

Cæcina S. D. Ciceroni.

QUOD tibi non tam celeriter [1] liber est redditus, ignosce [2] timori nostro, & miserere [3] temporis: filius, ut audio, pertimuit (neque injuria) si liber [a] exisset, quando non tam interest quo [4] animo scribatur, quàm quo accipiatur, [b] ne ea res ineptè mihi noceret: cùm præsertim adhuc [c] styli pœnas dem. Qua quidem in re, [d] singulari sum fato: nam cùm [5] mendum scripturæ litura tollatur, [6] stultitia fama mulctetur: meus [e] error exilio corrigitur: cujus summa criminis est, quòd [7] armatus adversario maledixi. Nemo [f] nostrum est, ut opinor, quin vota victoriæ suæ fecerit: nemo, quin etiam cùm [g] de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, ut quamprimùm Cæsar superaretur, optarit. [h] Hoc si non cogitat, [i] omnibus rebus felix est: si scit, [8] & persuasus est, quid irascitur ei, qui

INTERPRETATIO.

[a] *prodiisset* in lucem.
[b] *ne liber ille alieno fortè editus tempore mihi noceret.*
[c] *libri à me* in Cæsarem scripti.
[d] *multò miserior sum cæteris.*
[e] *levis culpa.*
[f] *Pompejanorum.*
[g] *pro alia re.*
[h] *si nescit contra se vota facta esse.*
[i] *omni ex parte.*

NOTÆ.

1 *Liber*] Ad placandum Cæsarem, à Cæcina scriptus.
2 *Timori*] Ne Cæsaris in offensionem, vel Cæsarem laudans, incurreret.
3 *Temporis*] Quo nemini licet, id liberè dicere quid sentiat.
4 *Quo animo*] Hunc librum composuerat eo animo, ut Cæsarem leniret; at timuit ne Cæsar in malam partem id interpretaretur.
5 *Mendum*] Comparat culpæ levitatem, cum pœna, quam exul patitur.
6 *Stultitia fama*] Quia, qui stultè aliquid agit, stultitiæ famam colligit.
7 *Armatus*] Pro Pompejo.
8 *Et persuasus est*] Contra se vota esse facta.

9 Sed

aliquid scripsit contra suam voluntatem, cùm ignorit omnibus, [k] qui multa deos venerati sint contra ejus salutem? [9] Sed, ut eodem revertar, causa hæc fuit timoris: [l] [10] scripsi de te parcè medius fidius, & timidè, [m] non revocans me ipse, [n] sed penè refugiens. [o] Genus autem hoc scripturæ non modò liberum, sed incitatum, atque elatum esse debere, quis ignorat? [p] solutum existimatur esse, alteri maledicere: tamen cavendum est, [q] ne in petulantiam incidas: [r] impeditum, seipsum laudare, ne vitium arrogantiæ subsequatur: solùm verò liberum, alterum laudare: [s] de quo quidquid detrahas, necesse est aut [t] infirmitati, aut invidiæ assignetur. [u] Ac nescio an tibi gratiùs, opportuniusque acciderit: nam quod præstare non poteram, primum erat [x] non attingere: secundum beneficium, quamparcissimè facere: sed tamen ego me quidem [y] sustinui: [11] multa minui, multa sustuli: complura ne posui quidem: QUEMADMODUM igitur scalarum gradus si alios tollas, alios incidas, nonnullos malè hærentes relinquas, [z] ruinæ periculum struas, non adscensum pares: [a] sic tot malis tum victum, tum fractum studium scribendi, quid dignum auribus, aut probabile potest afferre? Cùm verò ad ipsius Cæsaris nomen veni, toto corpore contremisco, [12] non pœnæ metu, [13] sed ipsius judicii: totum enim Cæsarem non novi. [b] Quem putas animum esse, ubi secum loquitur? hoc probabit: hoc verbum [c] suspiciosum est: quid si muto? at vereor, ne pejus sit. [14] Age verò, laudo aliquem,

INTERPRETATIO.

[k] *qui sæpè deos precati sunt, ut ipsum perderent.*

[l] *te modicè laudavi in libro meo.*

[m] *non quòd pristinam meam de te sententiam mutarim.*

[n] *sed* à te fusius laudando, *metu abstinui.*

[o] *cùm autem alterum laudamus, quis ignorat, non modò libero, sed etiam elato stylo laudandum esse?*

[p] *multi existimant licere in aliquem liberè invehi.*

[q] *ne plus nimiò maledicas.*

[r] *difficile est.*

[s] sed & unum hic metuendum est, *si enim de ejus laudibus aliquid minuas.*

[t] *imbecillitati* ingenii.

[u] *hoc tibi, opinor, gratius erit, si cogites, te à me* modicè laudatum, quia verebar ne minùs benè te laudarem.

[x] *nullo modo te laudare, vel saltem quàm parcissimè.*

[y] *quamobrem me ipse retinui.*

[z] *casum potiùs quàm ascensum parabis.*

[a] *sic ego tot malis fractus quid possum scribere approbatione dignum?*

[b] *quantùm putas me cruciari, quoties mecum hæc cogito.*

[c] *afferet ipsi suspicionem aliquam.*

NOTÆ.

9 *Sed ut eodem revertar*] Sed ut revertar ad causam, propter quam liber meus non tam celeriter est tibi redditus, id timori meo, ut jam dixi, tribuendum est.

10 *Scripsi de te*] In eo libro quem in laudem Cæsaris edidit Cæcina.

11 *Multa*] Quæ ad Ciceronis gloriam pertinebant. Hæc autem à Cæcina puto prætermissa esse, non tantùm quia desperabat posse Ciceronis laudes assequi; sed ne Cæsarem, contra quem Tullius à Pompejo steterat, offenderet.

12 *Non pœnæ metu*] Cæsarem enim laudabat.

13 *Sed ipsius judicio*] Sed ne laudes à Cæcina scriptas, in malam partem interpretaretur.

14 *Age verò*] Loquendi modus, quo

num offendo? [d] cùm porrò non offendam, quid si non vult? [e] armati stylum persequitur, victi, & nondum restituti quid faciet? Auges etiam tu mihi timorem, qui [15] in Oratore tuo [f] caves tibi per Brutum, & ad excusationem socium quæris: [g] ubi hoc omnium patronus facis, quid me, veterem tuum, nunc omnium clientem, sentire oportet? [h] In hac igitur calumnia timoris, [i] [16] & cæcæ suspicionis tormento. [k] cùm plurima ad alieni sensus conjecturam, non ad suum judicium scribantur, quàm difficile sit [l] evadere, si minùs expertus es, quòd te ad omnia summum, atque excellens armavit ingenium, nos sentimus. Sed tamen ego filio dixeram, librum tibi legeret, & [m] auferret: aut ea conditione daret, si [n] reciperes te correcturum, hoc est, si totum alium faceres. [17] De Asiatico itinere, quamquam summa necessitas, premebat, ut imperasti, feci. Te pro me quid horter? vides tempus venisse, quo necesse sit [o] de nobis constitui: nihil est, mi Cicero, [p] quòd filium meum expectes: adolescens est: omnia excogitare [18] vel studio, vel ætate, vel metu non potest: totum negotium tu sustineas oportet: in te mihi omnis spes est: tu pro tua prudentia, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Cæsar, tenes: à te omnia proficiscantur, & per te ad exitum perducantur necesse est: [q] apud ipsum multùm, apud [r] ejus omnes plurimùm potes: [s] unum si tibi persuaseris, non hoc esse tui muneris, si quid rogatus fueris, ut facias, (quamquam id magnum & amplum est)

INTERPRETATIO.

[a] *sed finge* Cæsarem *à me non offendi, fortè à me laudari non vult.*

[e] *me persequitur, quia armatus contra ipsum scripsi, quanto magis persequetur, si jam victus & exul scribam* aliquid quod ipsi displiceat?

[f] *adhibes tibi Brutum in cautionem, & eum vocas in societatem tuæ culpæ, ut faciliùs excuseris.*

[g] *quòd si hoc facis, tu qui omnium patronus es.*

[h] *in hoc falso timore.*

[i] *& in hac incerta suspicione quæ me cruciat.*

[k] *quoniam qui scribit, attendere debet. non quod ipse probet, sed quod alii probaturi sint.*

[l] *sic scribere, ut* nihil timeas.

[m] *& auferret* à te postquam legisses.

[n] *promitteres.*

[o] *de meo in patriam reditu.*

[p] *quod speres, ut pro me filius meus* agat.

[q] *Cæsarem.*

[r] amicos.

[s] *negotium hoc meum perficies, si tibi persuadeas, non modo id tibi faciendum esse, quod te rogo, quamquam & hoc laudabile.*

NOTÆ.

se ipse corrigit, quasi dicat, sed cur timeam offendere Cæsarem, quem laudare intendo.

15 *In Oratore tuo*] Liber est, ubi Tullius perfectum Oratorem expressit, in quo sic Brutum alloquitur: *Testificor me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum: volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut si sustinere tantam quæstionem non potuero, injusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti.* Orat. 35.

16 *Cæcæ suspicionis*] Ne fortè Cæsarem, cùm laudare velit, offendat.

17 *De Asiatico itinere*] Cæcinæ Asiam cogitanti author fuit Tullius, ut in Sicilia remaneret, ut indicat sequens epistola, quæ tamen antè hanc scripta est.

18 *Vel studio*] Quia studium vehemens est animi affectio, quæ rationi sæpè, & ingenio officit.

[t] ſed totum tuum eſſe onus, perficies: [u] niſi fortè aut in miſeria nimis ſtultè, aut in amicitia nimis impudenter tibi onus impono: [x] ſed utrique rei excuſationem tuæ vitæ conſuetudo dat: nam quòd ita conſueſti pro amicis laborare, non jam ſic ſperant abs te, ſed etiam ſic imperant tibi familiares. Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto à te ne exeat: aut ita corrigas, ne mihi noceat. Vale.

INTERPRETATIO.

[t] *ſed totius negotii onus tibi eſſe traditum*, ut illud ſolus ſuſtineas.

[u] *ſed fortè dices, me, quia ſum miſer, non ſatis conſideratè, & quia ſum tibi amicus, nimiùm audacter hoc tibi onus imponere.*

[x] *ſed inconſiderantiam, & impudentiam meam pro ſolita humanitate tua excuſabis.*

EPISTOLA VIII.

Scribit ſibi conceſſum à Cæſaris amicis, ut Cæcina poſſit in Sicilia commorari: ibique ut ſubſidat, ſuadet. Jam monui hanc epiſtolam antè proximam ſuperiorem collocandam eſſe. *Eodem anno.*

Cicero s. d. Cæcinæ.

CUM eſſet mecum [1] Largus, homo tui ſtudioſus, locutus [a] Kal. Jan. tibi præfinitas eſſe: quòd omnibus in rebus perſpexeram, quæ [2] Balbus & [3] Oppius, abſente Cæſare, egiſſent, [b] ea ſolere illi rata eſſe: egi vehementer cum his, ut hoc mihi darent [c] tibi in Sicilia, quoad vellemus, uti eſſe liceret: qui mihi [d] cùm ſueſcent, aut libenter polliceri, [e] ſi quid eſſet ejuſmodi, quod eorum animos non offenderet: aut etiam negare, & afferre rationem, cur negarent: [f] huic meæ rogationi potiùs non continuò reſponderunt: eodem die tamen ad me reverterunt, mihi hoc dederunt, ut eſſes in Sicilia, quoad velles: [g] ſe præſtaturos, nihil ex eo te offenſionis habiturum. Quando, quid tibi permittatur, cognoviſti: quid mihi placeat, puto te ſcire oportere. Actis his rebus, litteræ à te mihi ſunt redditæ: quibus à me conſilium petis, quid ſim tibi auctor, in Sicilia-ne ſubſidas, an ut ad

INTERPRETATIO.

[a] *ultra Kalendas Jan. te non* poſſe in Sicilia commorari.

[b] *ea ſolere à Cæſare confirmari.*

[c] *ut poſſes, quoad vellemus, in Sicilia remanere.*

[d] *cùm conſuevisſent.*

[e] *modo id quod petebam, eos non offenderet.*

[f] nihil promiſerunt, aut negaverunt: *ſed potiùs huic meæ rogationi non ſtatim reſponderunt.*

[g] *ſe effecturos.*

NOTÆ.

1 *Largus*] Romanæ gentis cognomen.

2 *Balbus*] Qui Cæſaris abſentis procurabat negotia, & apud eumdem cum Oppio in primis gratioſus erat.

3 *Oppius*] Cæſaris in bello Africano contra Pompejanos legatus.

reliquias Asiaticæ negotiationis proficiscare: hæc tua deliberatio non mihi convenire visa est cum oratione Largi. Ille enim mecum, quasi tibi non liceret in Sicilia diutiùs commorari, ita locutus erat: tu autem, quasi concessum sit, ita deliberas. Sed ego, sive hoc, sive illud est, in Sicilia censeo commorandum: [h] propinquitas locorum vel ad impetrandum adjuvat crebris litteris, & nuntiis, [i] vel ad reditus celeritatem, re aut impetrata, quod spero, [4] aut aliqua ratione confecta. Quamobrem censeo magnoperè commorandum. [5] T. Furfanio Postumio familiari meo, legatisque ejus, item meis familiaribus, diligentissimè te commendabo, cùm venerint: erant enim omnes [6] Mutinæ: viri sunt optimi, & tui similium studiosi, & mei necessarii. Quæ mihi venient in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabor, ea mea sponte faciam: si quid ignorabo, de eo admonitus, omnium studia vincam. Ego, etsi coram de te cum Furfanio ita loquar, ut tibi litteris ad eum nihil opus sit, tamen, quoniam tuis placuit te habere meas litteras, quas ei redderes, morem eis gessi: earum litterarum exemplum infrà scriptum est. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] *propinquitas locorum faciet, ut per crebras litteras & nuncios facilius obtineas* reditum tuum.

[i] *quod si facultatem impetras in urbem, aut in Italiam certè redeundi, celeriùs ad nos redibis.*

NOTÆ.

4 *Aut aliqua ratione confecta*] Indicat futurum, ut si minùs Romam, saltem in Italiam redeundi copiam obtineat.

5 *T. Furfanio*] Qui Siciliam Proconsul administrabat: quare autem sit legendum, non *Furfano*, vide procemium.

6 *Mutinæ*] Colonia, & urbs Galliæ Cisalpinæ, in via Æmilia. *Modene*.

EPISTOLA IX.

Cæcinam Furfanio Siciliæ Proconsuli commendat. Eodem anno.

Cicero S. D. T. Furfanio Proconsuli.

CUM A. Cæcina tanta mihi familiaritas, consuetudoque semper fuit, ut nulla major esse possit: nam & patre ejus, claro homine & forti viro, plurimùm usi sumus: & hunc à puero, quod & spem mihi magnam afferebat summæ probitatis, summæque eloquentiæ, & vivebat mecum conjunctissimè non solùm officiis amicitiæ, sed etiam studiis communibus, sic semper dilexi, ut non ullo cum homine conjunctiùs viverem. Nihil attinet me plura scribere: quàm mihi necesse sit ejus salutem, & fortunas, quibuscumque rebus possim, tueri, vides. [a] Reliquum est, ut, cùm cognorim pluribus rebus, quid tu & de bonorum fortuna, & de Reipublicæ calamita-

INTERPRETATIO.

[a] *restat ut quandoquidem pluribus indiciis cognovi quid sentires.*

tibus sentires, nihil à te petam, nisi ut ad eam voluntatem, quam tua sponte erga Cæcinam habiturus esses, tantus cumulus accedat commendatione mea, quanti me à te fieri intelligo: hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

EPISTOLA X.

Trebiano, quòd Pompejo pertinaciùs adhæsisset, exulanti, suum universum studium pollicetur, spemque aliquam fortunæ melioris ostendit. Cæsare tertiùm, & Lepido Consulibus, post bellum Africanum, anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero s. D. Trebiano.

EGO, quanti te faciam, semperque fecerim, quanti me à te fieri intellexerim, sum mihi ipse testis: nam & consilium tuum, [1] vel casus potiùs, [2] diutiùs in armis civilibus commorandi, semper mihi magno dolori fuit: [a] & hic eventus, quod tardiùs quàm est æquum, & quàm ego vellem, recuperes fortunam, & dignitatem tuam, mihi non minori curæ est, quàm tibi semper fuerint casus mei. Itaque & Postumuleno, & Sextio, & sæpissimè Attico nostro, proximeque Theudæ, liberto tuo, totum me patefeci: & his singulis sæpè dixi, quacumque re possem, me tibi, & liberis tuis satisfacere cupere: idque tu ad tuos velim scribas, hæc quidem certè, quæ in potestate mea sunt, ut operam, studium, consilium, rem, fidem meam sibi ad omnes res paratam putent. Si auctoritate, & gratia tantum possem, quantum in ea Repub. de qua ita meritus sum, posse deberem: tu quoque is esses, qui fuisti, cùm omni gradu amplissimo dignissimus, tum certè [b] ordinis tui facilè princeps. Sed quandò eodem tempore, [3] eademque de causa nostrum uterque [c] cecidit: tibi & illa polliceor, [4] quæ suprà scripsi, quæ sunt adhuc mea, & ea, quæ prætereà videor mihi ex aliqua parte retinere, [5] tamquam ex reliquiis pristinæ dignitatis: neque enim ipse Cæsar, ut multis rebus intelligere potui, est alienus à nobis: & omnes ferè familiaris-

INTERPRETATIO.

a *& hac* altera *calamitas tua*, quæ consistit in eo, *quòd tardiùs, &c.*

b *equestris.*

c *dignitatem amisit.*

NOTÆ.

1 *Vel casus*] Ut Trebiani culpam minuat, hanc à voluntate in casum fortunamque transfert.

2 *Diutiùs*] Quia post pugnam Pharsalicam, Trebianus ab armis non discessit; sed in Africa rursùs dimicavit pro Pompejanis, duriorem sibi Cæsarem expertus est.

3 *Eadémque de causa*] Quoniam uterque pro Pompejo arma sumpserat.

4 *Quæ suprà scripsi*] Consilium, scilicèt, operam, fidem, &c.

5 *Tamquam ex reliquiis*] Neque enim Cicero primam recuperat authoritatem, sed authoritatis velut reliquias, annuente Cæsare conservabat.

ſimi ejus, [e] caſu devincti magnis meis veteribus officiis, me diligenter obſervant, & colunt. Itaque [d] ſi quis mihi erit aditus de tuis fortunis, id eſt de tua incolumitate, in qua ſunt omnia, agendi: quod quidem quotidie magis ex eorum ſermonibus adducor ut ſperem: agam per me ipſe, & moliar. Singula perſequi non eſt neceſſe: univerſum ſtudium meum, & benevolentiam ad te defero: ſed magni mea intereſt, hoc tuos omnes ſcire, quod tuis litteris fieri poteſt, ut intelligant omnia Ciceronis [e] patere Trebiano: hoc eò pertinet, ut nihil exiſtiment eſſe tam difficile, [f] quod non, pro te mihi ſuſceptum, jucundum ſit futurum. Vale.

INTERPRETATIO.

[d] *ſi qua mihi via aperiatur de tuis fortunis agendi, &c.* [e] *eſſe in poteſtate Trebiani.* [f] *quod non pro te* libenter & *jucundè aggrediar.*

NOTÆ.

6. *Caſu devincti*]. Quia non præviderat aliquando fore ut eorum auxilio indigeret.

EPISTOLA XI.

Excuſat ſe, quòd non ſcripſerit, conſolatur, meliorem fortunam promittit. Eodem anno.

Cicero s. d. Trebiano.

[1] ANtea miſiſſem ad te litteras, ſi genus ſcribendi invenirem: [a] tali enim tempore aut conſolari amicorum eſt, aut polliceri: conſolatione non utebar, quòd ex multis audiebam, quàm fortiter, ſapienterque ferres injuriam temporum, quamque te vehementer conſolaretur [b] conſcientia factorum, & conſiliorum tuorum. Quod quidem ſi facis, magnum fructum ſtudiorum optimorum capis: in quibus te ſcio ſemper eſſe verſatum: idque ut facias, etiam atque etiam te hortor. [c] Simul & illud tibi, homini peritiſſimo rerum, & exemplorum, & omnis vetuſtatis, ne [d] ipſe quidem rudis, [e] ſed in ſtudio minùs fortaſſe, quàm vellem, at in rebus, atque uſu plus etiam, quàm vellem, verſatus, ſpondeo tibi acerbitatem iſtam, & injuriam non diu-

INTERPRETATIO.

[a] *nam in adverſa fortuna, amici debent* amicos *conſolari, vel* opem illis *promittere.*
[b] *recordatio.*
[c] *& ſimul, quamquam ſis homo rerum peritiſſimus, &c.*
[d] *ego, qui non ſum harum-ce ſcientiarum omninò ignarus.*
[e] *ſed in doctrinæ ſtudio minùs verſatus quàm vellem, at in rerum experientia plus quàm vellem, tibi, inquam, ſpondeo, &c.*

NOTÆ.

1. *Anteà miſiſſem*]. Manutius putat hanc epiſtolam ſcriptam eſſe ante ſuperiorem; quia prima hæc verba, *anteà miſiſſem ad te litteras*, nullas anteà Ciceronem litteras ad eum miſiſſe declarant.

turnam fore. Nam [f] & ipse, qui plurimùm potest, quotidie [g] mihi delabi ad æquitatem, & [2] ad rerum naturam videtur: & [h] ipsa causa est, ut jam simul cum Repub. quæ in perpetuum jacere non potest, necessariò reviviscat, atque recreetur: quotidieque [3] fit aliquid lenius, & liberalius, quàm timebamus. [i] Quæ quoniam in temporum inclinationibus sæpè parvis posita sunt: omnia momenta observabimus, neque ullum prætermittemus tui juvandi, & levandi locum. Itaque illud alterum, quod dixi, [4] litterarum genus [k] quotidie mihi, ut spero, fiet proclivius, ut etiam polliceri possim: id re, quàm verbis, faciam libentiùs. Tu velim existimes, & plures te amicos habere, [l] quàm qui in isto casu sint, ac fuerint, quantum quidem ego intelligere potuerim, & me concedere eorum nemini. Fortem fac animum habeas, & magnum: quod est in uno te: quæ sunt in fortuna, [5] temporibus regentur, & consiliis nostris providebuntur. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *Cæsar.*
[g] *mihi justior & mitior videtur.*
[h] *& Pompeji causa ejusmodi est.*
[i] *& quoniam omnia ut plurimùm pendent ex minimis temporum mutationibus.*
[k] *spero fore ut quotidie tibi faciliùs aliquam opem polliceri queam, quod est alterum, ut dixi, litterarum genus.*
[l] *quàm alii omnes, qui in eadem tecum calamitate fuerunt.*

NOTÆ.

2 *Ad rerum naturam*] Qua movetur homo, ut alteri homini benefaciat.
3 *Fit aliquid lenius*] A Cæsare.
4 *Litterarum genus*] Quod in eo positum est ut amicis afflictis opem polliceamur.
5 *Temporibus*] Quæ asperrima quæque mitigant.

EPISTOLA XII.

Gratulatur de reditu in patriam impetrato; hortaturque ut præteritis calamitatibus ex animo deletis, dignitatis recuperationem rei familiaris jacturæ anteponat. Eodem anno.

Cicero S. D. Trebiano.

[1] DOLABELLAM anteà tantummodò diligebam: obligatus ei nihil eram: nec enim acciderat mihi opus esse: & ille mihi debebat, [2] quòd non defueram ejus periculis: nunc, tantò sum devinctus ejus beneficio, quòd & anteà [a] in re, & hoc tempore [b] in salute tua cumulatissi-

INTERPRETATIO.

[a] *in fortunis tuis tibi* conservandis. [b] *in reditu tuo* impetrando.

NOTÆ.

1 *Dolabellam*] Generum anteà Ciceronis, quicum, etiam repudiata Tullia, sanctissimè nihilominùs amicitiam coluit.
2 *Quod non defueram*] Bis eum in ca-

mè mihi satisfecit, ut nemini plus debeam: qua in re tibi gratulor ita vehementer, ut te quoque mihi gratulari, quàm gratias agere malim: alterum omninò non desidero: alterum verè facere poteris. Quod reliquum est, quando tibi virtus, & dignitas tua reditum ad tuos aperuit: est tuæ sapientiæ, magnitudinisque animi, quid amiseris, oblivisci: quid recuperaveris, cogitare: vives cum tuis, vives nobiscum: plus acquisivisti [c] dignitatis, quàm amisisti rei familiaris: quæ ipsa tum esset jucundior, si ulla res esset publica. Vestorius, noster familiaris, ad me scripsit, te mihi maximas gratias agere: hæc prædicatio tua mihi valdè grata est: eaque te uti facilè patior cùm apud alios, tum mehercule apud [3] Sironem nostrum amicum: quæ enim facimus, ea prudentissimo cuique maximè probata esse volumus. Te cupio videre quamprimùm. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *gloriæ.*

NOTÆ.

pitis periculo, vel antè contractam affinitatem defenderat.

3 Sironem] Hunc Philosophum fuisse ferunt, eoque præceptore usum fuisse Virgilium.

EPISTOLA XIII.

Reditum ejus à Cæsare impetratum esse nuntiat; additque, perdita fundiiùs Republica, ad litterarum studia confugiendum. Eodem anno.

Cicero s. D. Ampio Balbo.

GRATULOR tibi, mi Balbe, [1] vereque gratulor: nec sum tam stultus, ut te [a] usura falsi gaudii frui velim, [2] deinde frangi repentè, atque ita cadere, ut nulla res te ad æquitatem animi posteà possit extollere. Egi [b] tuam causam apertiùs, quàm tempora nostra ferebant: [c] vincebatur enim fortuna ipsa debilitatæ gratiæ nostræ tui charitate, & meo perpetuo erga te amore, culto à te diligentissimè: omnia promissa, confirmata, certa & rata sunt, quæ ad reditum, & salutem tuam pertinent: vidi, cognovi,

INTERPRETATIO.

[a] *vana gaudii imagine.*

[b] *egi de tuo reditu liberiùs, quàm ferebat miserrima mea conditio.*

[c] *nam amor in te meus, quem tu coluisti diligentissimè, coegit me plura aggredi, quàm pati videbatur & fortuna, & authoritas mea, quæ multùm imminuta est.*

NOTÆ.

1 Vereque] Quia confectum erat negotium de Balbi reditu.

2 Frangi repentè] Quod contingit, ubi rem aliter, quàm spes erat, cecidisse cognovimus.

interfui: etenim omnes Cæsaris familiares satis opportunè habeo implicatos consuetudine, & benevolentia, sic, ut, [d] cùm ab illo discesserint, me proximum habeant: hoc [3] Pansa, Hirtius, [4] Balbus, Oppius, [5] Matius, [6] Postumius planè ita faciunt, ut me unicè diligant: [e] quod si mihi pro me efficiendum fuisset, non me pœniteret pro ratione temporum ita esse molitum: [f] sed nihil est a me inservitum temporis causâ: veteres mihi necessitudines cum his omnibus intercedunt: quibuscum ego agere de te non destiti: principem tamen habemus Pansam, tui studiosissimum, mei cupidum, qui valet [g] apud illum non minùs auctoritate, quàm gratia. [7] Cimber autem Tullius mihi planè satisfecit: valent tamen apud Cæsarem non tam [8] ambitiosæ rogationes, quàm necessariæ: [9] quas quia Cimber habebat, plus valuit quam pro ullo alio valere potuisset: [10] diploma statim non est datum, quod mirifica est improbitas in quibusdam, qui tulissent acerbiùs veniam tibi dari, [h] quem illi appellant tubam belli civilis: multaque ita dicunt, [11] quasi non gaudeant [i] id bellum incidisse. Quare visum est occultiùs agendum, neque ullo modo divulgandum, [k] de te jam esse perfectum: [l] sed id erit perbrevi: nec dubito quin legente te has litteras, confecta jam res futura sit. Pansa quidem mihi, gravis homo & certus, non solùm confirmavit, [m] verùm etiam recepit, perceleriter se ablaturum diploma: mihi tamen placuit, hæc ad te præscribi: minùs enim te firmum sermo [n] Apulejæ tuæ, lachrymæque [o] Ampiæ declarabant, quàm significant litteræ tuæ: atq; illæ arbitrabantur, cùm à te abessent ipsæ, multò in graviore te cura futurum. Quare magnoperè putavi, angoris, & doloris tui levandi causa, pro certis ad te ea, quæ essent certa, perscribi oportere. Scis me anteà sic solitum esse

INTERPRETATIO.

[d] *ita ut, Cæsare excepto, neminem pluris quam me faciant.*

[e] *quòd si mihi pro meo reditu elaborandum fuisset, haud aliter, si consideretur præsens temporum status, elaborare voluissem.*

[f] *quamquam nullam habui rationem* præsentis *meæ conditionis.*

[g] *apud Cæsarem.*

[h] *quia te appellant, &c.*

[i] *bellum civile excitatum esse.*

[k] *tuum reditum jam esse impetratum.*

[l] *sed brevi divulgabitur.*

[m] *verùm etiam promisit, se diploma celeriter impetraturum.* [n] *uxoris.* [o] *filiæ.*

NOTÆ.

3 *Pansa*] Consul posteà cum Hirtio, uterque adversùs Antonium in Mutinensi prælio dimicans, ex vulneribus obiit.

4 *Balbus, Oppius*] Vide epist. 8.

5 *Matius*] Qui doctissimus à Cicerone dicitur in epist. 15. lib. 7.

6 *Postumius*] Et hic Cæsari amicus.

7 *Cimber*] Cæsaris familiaris; in eum posteà conjuravit.

8 *Ambitiosæ*] Quæ vana ostentatione fiunt, ut nostra apud principem authoritas palàm fiat.

9 *Quas quia*] Et quia Cimber visus est non ostentatione, sed necessitate, & officio adductus pro te deprecari, ideò plus valuit, &c.

10 *Diploma*] Litteræ erant Cæsaris obsignatæ sigillo, reditum Ampio concedentes. sic appellatæ, quòd duplicarentur: διπλόω, duplico.

11 *Quasi non gaudeant*] Quia fortè direpta & parvo empta fuerant proscriptorum bona, quorum omnimodam possessionem sibi arrogabant Cæsariani.

scribere ad te, magis ut consolarer fortem virum, atque sapientem, quàm ut [p] exploratam spem salutis ostenderem, [q] nisi eam, quam ab ipsa Repub. cùm hic ardor extinctus esset, sperari oportere censerem: recordare tuas litteras, quibus & magnum animum mihi semper ostendisti, & ad omnes casus ferendos constantem, atque paratum: quod ego non mirabar, cùm recordarer te & à primis temporibus ætatis in Republica esse versatum, & [12] tuos magistratus [r] in ipsa discrimina incidisse salutis, fortunarumque communium: [s] & in hoc ipsum bellum esse ingressum, non solùm ut victor beatus, sed etiam, si ita accidisset, victus ut sapiens esses. Deindè, cùm studium tuum consumas in virorum fortium factis memoriæ prodendis, considerare debes, [t] nihil tibi esse committendum: quamobrem eorum, quos laudas, non te similem præbeas. Sed hæc oratio magis esset apta [13] ad illa tempora, quæ jam effugisti: nunc verò tantùm te para [14] ad hæc nobiscum ferenda: quibus ego si quam medicinam invenirem, tibi quoque eamdem traderem: sed est unum perfugium, doctrina, ac litteræ, quibus semper usi sumus: quæ secundis rebus delectationem modò habere videbantur, nunc verò etiam salutem. Sed ut ad initium revertar, [u] cave dubites, quin omnia de salute ac reditu tuo perfecta sint. Vale.

INTERPRETATIO.

[p] *certam.*
[q] *nisi banc spem, quam putabam expectari oportere ab ipsa Republica, quando bellum* civile *extinctum erit.*
[r] *in perturbata Republica tempora.*
[s] *&* Pompejum *in bello ita secutus es, ut non modò beatus in victoria, si vincere contigisset, sed* constans *in clade, & sapiens esse debueris.*
[t] *non esse permittendum, ut eos, quos laudas, non imiteris.*
[u] *pro certo habeas, omnia de salute, & de reditu tuo confecta esse.*

NOTÆ.

12 *Et tuos magistratus*] Ampius enim Tribunus plebis fuit Cicerone Consule, cùm jam erumperet Catilinæ conjuratio: Prætor verò Pisone & Gabinio Consulibus, & Clodio Rempublicam suis legibus turbante. Hæc Pighius.
13 *Ad ista tempora*] Quando privata pericula impendebant.
14 *Ad hæc*] Ad has calamitates ferendas, quæ bonis omnibus sunt communes.

EPISTOLA XIV.

Hortatur Ligarium, ut de sua salute benè speret, & interim adversam fortunam patienter ferat. Eodem anno.

Cicero s. d. Q. Ligario.

ETSI [a] tali tuo tempore me aut consolandi, aut juvandi tui causa scribere ad te aliquid pro nostra amicitia oportebat: tamen adhuc id non feci, quia neque lenire videbar oratione, neque levare posse dolorem tuum.

INTERPRETATIO.

[a] *exilii tui tempore.*

posteà verò quàm magnam spem habere cœpi, fore ut te brevi tempore incolumem haberemus: facere non potui, quin tibi & sententiam & voluntatem declararem meam. Primùm igitur scribam, quod intelligo, & perspicio, non fore in te Cæsarem duriorem: nam & [b] res eum quotidie, & dies, [c] & opinio hominum, &, ut mihi videtur, etiam sua natura mitiorem facit: idque cùm de reliquis sentio, tum de te etiam audio ex familiarissimis ejus: quibus ego ex eo tempore, quo primùm [1] ex Africa nuntius venit, supplicare unà cum fratribus tuis non destiti: quorum quidem & virtus, & pietas, & amor in te singularis, & assidua, & perpetua salutis tuæ cura tantum proficit, ut nihil sit, quod non ipsum Cæsarem tributurum existimem: & si tardiùs fit quàm volumus, magnis occupationibus [d] ejus, à quo omnia petuntur, aditus ad eum difficiliores fuerunt: & simul Africanæ causæ [2] iratior, diutiùs velle videtur eos habere sollicitos, à quibus se putat diuturnioribus esse molestiis conflictatum: sed [3] hoc ipsum intelligimus eum quotidie remissiùs & placatiùs ferre. Quare mihi crede, & memoriæ manda, me tibi id affirmasse, te in istis molestiis diutiùs non futurum. Quando, quid sentirem, exposui, quid vellem tua causa, re potiùs declarabo, quàm oratione: & si tantum possem, quantum in ea Repub. de qua ita meritus sum, ut tu existimas, posse debebam, ne tu quidem in istis incommodis esses: [4] eadem enim causa opes meas fregit, quæ tuam salutem in discrimen adduxit: sed tamen quidquid imago veteris meæ dignitatis, quidquid reliquæ gratiæ valebunt, studium, consilium, opera, gratia, fides mea nullo loco deerit tuis optimis fratribus. Tu fac habeas fortem animum, quem semper habuisti, primùm ob eas causas, quas scripsi: [e] deindè, quòd ea de Repub. semper voluisti, atque sensisti, ut non modò nunc secunda sperare debeas, sed etiam, si omnia adversa essent, tamen [f] conscientia & factorum, & consiliorum tuorum, quæcumque acciderent, fortissimo & maximo animo ferre deberes. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *nam & ipsa causa.* [c] *Cæsaris.* [d] *deindè tam benè erga Rempublicam affectus fuisti, ut non, &c.* [e] *& quia videt homines de te benè sentire.* [f] *recordatione.*

NOTÆ.

1 *Ex Africa nuntius*] De clade hìc à Pompejanis accepta.

2 *Iratior*] Iis qui ad Pharsalum devicti, non modò non confugerant ad Cæsarem, sed bellum in Africa renovarant.

3 *Hoc ipsum*] Quòd in Africa adversus eum pugnaveris.

4 *Eadem enim causa*] Pompeji, quem Ligarius & Cicero sequuti erant.

EPISTOLA XV.

Quid pro Ligario fecerit, tum de ejus reditu quid sit sperandum, commemorat. Eodem anno.

Cicero s. d. Ligario.

ME scito omnem meum laborem, omnem operam, curam, studium in tua salute consumere: nam cùm te semper maximè dilexi, tum fratrum tuorum, quos æquè, atque te, summa benevolentia sum complexus, singularis pietas, [a] amorque fraternus nullum me patitur officii erga te, studiiq; munus, aut tempus prætermittere. Sed quæ faciam, fecerimque pro te, ex illorum te litteris, quàm ex meis, malo cognoscere: quid autem sperem, aut confidam, & exploratum habeam de salute tua, id tibi à me declarari volo. Nam si quisquam est timidus in magnis, periculosisque rebus, semperque magis adversos rerum exitus metuens, quàm sperans secundos, is ego sum: &, si hoc vitium est, eo me non carere confiteor. Ego idem tamen cùm [b] [1] ad 11. Kal. intercalares priores rogatu fratrum tuorum, venissem manè ad Cæsarem: [c] atq; omnem adeundi, & conveniendi illius indignitatem, & molestiam pertulissem, cùm fratres, & propinqui tui jacerent ad pedes, & ego essem locutus, quæ causa, quæ tuum tempus postulabat: non solùm ex oratione Cæsaris, quæ sanè mollis, & liberalis fuit, sed etiam ex oculis, & vultu, & multis prætereà signis, quæ faciliùs perspicere potui, quàm scribere, [d] hanc in opinionem discessi, ut mihi tua salus dubia non esset. Quamobrem fac animo magno, fortique sis: &, si turbidissima sapienter ferebas, tranquilliora læte feras: ego tamen tuis rebus sic adero, [e] ut difficillimis: neque Cæsari solùm, sed etiam amicis ejus omni-

INTERPRETATIO.

[a] *& amor quo te complectuntur.*
[b] *vigesimo primo Novembris.*
[c] *postquam diutiùs, & cum molestia opportunum expectavi tempus illum alloquendi.*
[d] *adductus sum ut crederem certam esse tuam salutem.* [e] *quasi adhuc essent difficillimæ.*

NOTÆ.

1 *Ad 11. Kalendas intercalares*] Vel ut Fabritius habet in vita Ciceronis, *pridie Kalendas intercalares priores.* Id ut intelligatur observandum est, Romanum annum à Julio Cæsare tertiùm Consule fuisse correctum: eò enim jam labes processerat, ut mensis Januarius Octobris XIII. die, aliquando etiam antè hoc tempus inciperet: Cæsar ex Ægyptiorum consuetudine certior factus de anni Solaris modo, hunc ipsum in usum civilem transtulit, quod qua ratione præstiterit, omnium accuratissimè Censorinus declarat: *adeòque aberratum est ut C. Cæsar Pontifex maximus suo tertio, & M. Æmilii Lepidi Consulatu, quo retrò delictum corrigeret, duos menses intercalarios dierum sexaginta septem in menses Novembrem & Decembrem interponeret, cùm jam mense Februario dies tres & viginti intercalasset, faceretque eum annum dierum quadringentorum quadraginta quinque.* Eadem Svetonius prodit in vita Cæsaris, capite quadragesimo: *quò autem magis in posterum è Kalendis Januarii nobis temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem, interjecit duos alios, fuit-*

bus, quos mihi amicissimos esse cognovi, pro te, sicut adhuc feci, libentissimè supplicabo. Vale.

NOTÆ.

que is annus, quo hæc constituebantur quindecim mensium cum intercalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat: quare Tullius per illud, *pridie Kalendas, &c.* significat diem ultimum mensis Novembris, qui dies antecedebat primum diem primi mensis intercalaris.

EPISTOLA XVI.

Continet hæc epistola gratulationem, benevolentiam, officium.

Cicero S. D. Basilio.

TIBI gratulor: mihi gaudeo: te amo: tua tueor: à te amari, & quid agas, quidque istic agatur, certior fieri volo. Vale.

EPISTOLA XVII.

Petit ut absentem se tueatur, seque beneficii memorem fore significat. Probabile est scriptam fuisse, Antonio & Dolabella Coss. anno quo interfectus est Cæsar, urbis conditæ septingentesimo nono.

[1] Bithynicus S. D. Ciceroni.

SI mihi tecum non & multæ, & justæ causæ amicitiæ privatim essent, repeterem initia amicitiæ ex parentibus nostris: quod faciendum iis existimo, qui paternam amicitiam nullis ipsi officiis prosecuti sunt. Itaque contentus ero nostra ipsorum amicitia: cujus fiducia peto à te, ut absentem me, quibuscumque in rebus opus fuerit, tueare, si [a] nullum officium tuum apud me intermoriturum existimas. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *si modo existimas tuorum beneficiorum me fore memorem.*

NOTÆ.

1 *Bithynicus*] Vide indicem historicum.

EPISTOLA XVIII.

Significat sibi nihil esse optatius, quàm ut cum Bithynico vivat; tum deindè illi se conjunctissimum esse testatur. Incertus annus.

Cicero S. D. Bithynico.

CUM cæterarum rerum causa cupio esse aliquando Rempublicam [a] constitutam: [b] tum velim, mihi credas, accidere id etiam, quò magis

INTERPRETATIO.

[a] *in pristinum statum restitutam:* [b] *quod in primis cupio, ut faciliùs à te exigam id quod in litteris promittis.*

expetam promissum tuum, quo in litteris uteris: scribis enim, [c] si ita sit, te mecum esse victurum: gratissima mihi tua voluntas est: facisque nihil alienum necessitudine nostra, judiciisque patris tui de me, summi viri: nam sic habeto, [1] beneficiorum magnitudine eos, [2] qui temporibus valuerunt, aut valeant, conjunctiores tecum esse quàm me, necessitudine neminem. Quamobrem grata mihi est & memoria tua nostræ conjunctionis, & ejus etiam augendæ voluntas. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *si respublica rursùm vigeat.*

NOTÆ.

1 *Beneficiorum magnitudine*] Quòd ei à Cæsare Siciliæ administratio tradita sit, si modò is est Bithynicus, qui Siciliam administravit.

2 *Qui temporibus*] Qui tempore belli civilis summam authoritatem aut habuerunt, aut etiam nunc habent. Manutius putat indicari Cæsarem, & Antonium, qui, quo anno interfectus est Cæsar, Consulatum gerebat. Consule indicem historicum.

EPISTOLA XIX.

Rescribit Leptæ quærenti quid per legem liceat iis qui præconium aut facerent, aut fecissent. Pauca deindè subjungit de bello Hispaniensi, de Leptæ negotio, de Oratore suo, de mansione urbana. Cæsare quartùm Consule sine collega, anno urbis conditæ septingentesimo octavo, quo bellum in Hispania contra Pompeji liberos gerebat.

Cicero s. d. [1] Leptæ.

[a] SIMUL accepi à Seleuco tuo litteras, statim quæsivi è Balbo [b] per [2] codicillos, quid esset [3] in lege: rescripsit, eos [c] [4] qui facerent præconium, vetari esse [5] in decurionibus: qui fecissent, non vetari. Quare bono animo

INTERPRETATIO.

[a] *ubi primùm tuæ mihi litteræ redditæ sint:* [b] *per breves litteras:* [c] *qui præconis artem tum exercerent, non posse fieri decuriones.*

NOTÆ.

1 *Leptæ*] Is fuerat Ciceronis in Cilicia Proconsulis fabrum Præfectus.

2 *Per codicillos*] Consule ep. 12. libri 4.

3 *In lege*] A Cæsare scripta, & post ejus ex Hispania reditum, Romæ promulganda.

4 *Qui facerent præconium*] Præcones; vile hominum genus, quorum erat audientiam in concionibus facere, proscripta bona auctioni proponere; in judiciis reos, testes, judices appellare, &c.

5 *In Decurionibus*] Sic vocabantur coloniarum & municipiorum Senatores, quòd initio decem tantùm essent, idemque retinuere nomen, quamquam ad centum usque numerus creverit.

sint & tui, & mei familiares: [d] neque enim erat ferendum, cùm, qui hodie [6] haruspicinam facerent, in senatu Romæ legerentur: eos, qui aliquando præconium fecissent, [7] in municipiis decuriones esse non licere. [8] De Hispaniis [e] novi nihil: magnum tamen exercitum [9] Pompejum habere constat: nam Cæsar ipse ad nos misit exemplum [10] Paciæci litterarum, in quo erat, illi XI. esse legiones: scripserat etiam Messalla Q. Sallasso, Q. Curtium, fratrem ejus, jussu Pompeji, inspectante exercitu, interfectum: quòd consensisset cum Hispanis quibusdam, si in oppidum nescio quod Pompejus rei flumentarię causa venisset, eum comprehendere, ad Cæsaremque deducere: [f] De negotio tuo, quòd sponsor es pro Pompejo: si [11] Balbus consponsor tuus redierit, homo in re familiari non parùm diligens, non desinam cum illo communicare, [g] si quid expediri possit: quod videbatur mihi ille confidere. [12] Oratorem meum tantopere à te probari vehementer gaudeo: mihi quidem sic persuadeo, me, quidquid habuerim judicii [h] de dicendo, in illum librum contulisse: qui si est talis: qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum: sin aliter, non recuso, quin, quantùm de illo libro, tantumdem de mei judicii fama detrahatur. [i] Leptam nostrum cupio delectari jam talibus scriptis: etsi abest maturitas ætatis, jam tamen personare aures ejus hujusmodi vocibus, non est inutile. Me Romæ tenuit omninò Tulliæ meæ [13] partus: sed, cùm ea, quemadmodum spero, satis firma sit, teneor tamen, dùm à [14] Dolabellæ procuratoribus exigam [15] primam pensio-

INTERPRETATIO.

[d] *neque enim æquum erat, ut qui præconium fecissent, non essent Decuriones in municipiis, siquidem ii qui hodie haruspicinam faciunt, in Senatorum numerum Romæ aggregantur.*

[e] *novi nihil* accepi.

[f] *quod pertinet ad negotium tuum, in quo te sponsorem pro Pompejo fecisti.*

[g] *si quo modo terminari possit* illud negotium.

[h] *de arte dicendi.*

[i] *filium tuum.*

NOTÆ.

6 *Haruspicinam*] Artem divinandi ex cæsis hostiarum intestinis: fortè jocatur in Cæsarem, qui haruspices, aliosque ejusmodi abjectissimos homines in Senatorium ordinem aggregabat.

7 *In municipiis*] Municipiorum duplex genus; nonnullis civitas Romana cum jure suffragii concessa fuit, aliis non item, illi Romanas, hi suas leges sequebantur, illis petendi magistratus jus datum est, negatum aliis.

8 *De Hispaniis*] Ubi tum Cæsar cum Pompeji liberis præliabatur.

9 *Pompejum*] Cnejum Magni filium, qui ad Mundam victus, paulò post fortiter dimicans occisus est.

10 *Paciæci*] Hispani hominis, ut nomen indicat, sed Romana civitate donati.

11 *Balbus*] Alii pro Balbo *Galbam* reponunt.

12 *Oratorem*] Librum de Oratore scriptum.

13 *Partus*] Ex quo decessisse author est Plutarchus.

14 *Dolabellæ*] Qui tum legatus Cæsaris erat in Hispania, Tulliamque paulò anteà repudiarat.

15 *Primam pensionem*] Mos erat, ut post divortium, tribus pensionibus per triennium, uxori rejectæ dos redderetur.

nem: & mehercule [16] non tam sum peregrinator jam, quàm solebam [k] ædificia mea me delectabant, & otium: [l] domus est, quæ nulli villarum mearum cedat: [m] otium omni desertissima regione majus. Itaque ne litteræ quidem meæ impediuntur: in quibus sine ulla interpellatione versor. Quare, ut arbitror, priùs hìc te nos, quàm istic tu nos videbis. Lepta suavissimus ediscat [17] Hesiodum, & habeat in ore, [n] [18] Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα,

INTERPRETATIO.

[k] *villæ*: [l] *jam* Romæ *domum* habeo. [m] *tamque* Romæ *sum otiosus*, *quàm si in desertissima regione versarer*. [n] *virtutis verò sudorem*.

NOTÆ.

16 *Non tam sum peregrinator*] Reddit rationem cur solito rariùs suas villas invisat, quoniam Romæ jam & domi habebat quod anteà quærebat in villis suis, otium scilicet, & splendida ædificia.

17 *Hesiodum*] Poetam Græcum, qui factus à patre ovium custos, inter dormiendum somniavit se repentè Poetam esse factum.

18 Τῆς δ' ἀρετῆς] Hesiodi locus est, ubi docet, non nisi summo cum labore virtutem acquiri; undè vulgò Poetæ finxerunt, monte super difficillimo sitam esse.

EPISTOLA XX.

Cæsar, victis in Hispania Pompeji liberis, ludos per singulas Romæ regiones exhibere decreverat; eorum sibi curam demandari cupiebat Lepta; id Cicero improbat. Scripta est cùm ex Hispania, victis Pompeji liberis, Cæsar rediret, anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Cicero S. D. Leptæ.

[a] MACULAM officio functum esse gaudeo: ejus [1] Falernum mihi semper idoneum visum est [2] diversorio: si modò tecti satis est [3] ad comitatum nostrum recipiendum: [4] cæteroqui is mihi locus non displicet: [b] nec ea re [5] Petrinum tuum deseram: [c] nam & villa, & amœnitas illa commo-

INTERPRETATIO.

[a] *gaudeo Pompejum Maculam nobis hospitium paraſſe*: [b] *nec propterà*. [c] *nam tua villa ad commorandum apta est, altera verò ad divertendum*.

NOTÆ.

1 *Falernum*] Villa in Falerno, regione Campaniæ, cujus vina laudantur.

2 *Diversorio*] Locus, quò mentis recreandæ causa divertimus, haud diù mansuri, sive noster sit, sive alienus.

3 *Ad comitatum*] Quia Cæsari ex Hispania redeunti, obviam ire cogitabat.

4 *Cæteroqui*] Id est, modò sit ampla satis hæc villa ad recipiendos domesticos meos.

5 *Petrinum*] Villæ nomen à vico Petrino, haud procul Sinuessa, maritima campaniæ

rationis est, non diversorii. [d] De curatione aliqua munerum [6] regionum, cum Oppio locutus sum: nam Balbum, posteaquàm tu es profectus, non vidi: tantis pedum doloribus afficitur, ut se conveniri nolit: omninò de tota re, ut mihi videris, sapientiùs faceres, si non curares: quod enim [e] eo labore assequi vis, [7] nullo modo assequere: tanta est enim [f] intimorum multitudo, ut ex his potiùs aliquis effluat, quàm novo sit aditus, præsertim [g] qui nihil afferat præter operam, [h] in qua ille se dedisse beneficium putabit, [8] si modò ipsum sciet, non accepisse. [i] Sed tamen aliquid videbimus, in quo sit spes: [k] aliter quidem non modò non appetendum, sed etiam fugiendum puto. Ego me [9] Asturæ diutiùs arbitror commoraturum, quoad [l] ille quandoque veniat. Vale.

INTERPRETATIO.

[d] *quod attinet ad hanc ludorum curam,* quam petis, *& quos* Cæsar *per singulas* Romæ *regiones daturus est.*
[e] *ludis curandis:* [f] *amicorum.*
[g] *si nihil afferat præter laborem.*
[h] *quod si Cæsar sciat te hos ludos curasse putabit se beneficium tibi dedisse, non à te accepisse.*
[i] *vidimus tamen quid nobis tua causa sit sperandum.*
[k] *si nulla sit spes, non modo non appetendam* hanc ludorum *curam, &c.* [l] *Cæsar.*

NOTÆ.

paniæ urbe; undè Horat. *Sinuessanumque Petrinum.*
6 *Regionum*] Per regiones hìc intelliguntur quædam urbis Romæ partes quarum certi fines ab Augusto postea statuti sunt.
7 *Nullo modo assequere*] Ut sis inter Cæsaris domesticos, & familiares.
8 *Si modo ipsum sciet*] Adeò minima illa negligit, gravioribus negotiis implicatus.
9 *Asturæ*] Oppidum olim; nunc exiguum castrum, & fluvius Larii, haud longè à Terracina, ubi Cæsarem ex Hispania redeuntem Tullius expectavit.

EPISTOLA XXI.

Monet Toranium, ut ibi, ubi est, commoretur, donec intelligat quid sibi agendum sit. Tempore belli Hispaniensis, eodem anno.

Cicero s. d. [1] Toranio.

DEDERAM triduò antè pueris [2] Cn. Plancii litteras ad te: eò nunc ero brevior, teque, ut antè consolabar, hoc tempore monebo. Nihil puto tibi esse utilius, quàm [3] ibidem operiri, quoad scire possis quid tibi agendum sit: [a] nam præter navigationis longæ, & hiemalis, & [b] minimè portuosæ

INTERPRETATIO.

[a] *nam præter quàm quòd evitabis periculum navigationis, &c.* [b] *ex qua vix poteris portum attingere.*

NOTÆ.

1 *Toranio*] Vide indicem historicum.
2 *Cneji Plancii*] Pro quo extat Ciceronis oratio.
3 *Ibidem*] Nonnulli hìc Siciliam, alii Corcyram interpretantur.

periculum, quod vitaveris, [c] ne illud quidem non, quamvis subitò, cùm certi aliquid audieris, te istinc posse proficisci: [d] nihil est præterea, cur advenientibus te [4] offerre gestias: multa præterea metuo, quæ cum [5] Chilone nostro communicavi: quid multa? loco opportuniore in his malis nullo esse potuisti, ex quo te, quocumque opus erit, facillimè, & expeditissimè conferas: [e] Quòd si recipiet ille se, ad tempus aderis: sin (quoniam multa accidere possunt) aliqua res eum vel impediet, vel morabitur: tu ibi eris, ubi omnia scire possis: hoc mihi prorsùs valdè placet. De reliquo, ut te sæpè per litteras hortatus sum, ita velim tibi persuadeas, te in hac causa nihil habere, quod timendum sit, præter communem casum civitatis: qui etsi est gravissimus, tamen ita viximus, & id ætatis jam sumus, ut omnia, quæ non nostra culpa nobis accident, fortiter ferre debeamus: [f] Hic tui omnes valent, [6] summaque pietate te desiderant, & diligunt, & colunt. Tu & cura, ut valeas, & te [7] istinc ne temerè commoveas.

INTERPRETATIO.

[c] *at verò, ubi primùm certi aliquid audieris de tuo reditu impetrato, poteris ex hoc loco, ubi es, quàm citissimè volueris, Romam proficisci.*

[d] *nihil est necesse, ut Cæsarianis* ex Hispania *redeuntibus obviam procedas.*

[e] *quòd si Cæsar ex* Hispania Romam *redierit:* [f] *Romæ.*

NOTÆ.

4 *Offerre te gestias*] Ut eorum opera tibi Cæsarem concilies.

5 *Chilone*] Clientis, vel liberti nomen est.

6 *Summaque pietate*] Vide epistolam primam libri primi.

7 *Istinc*] E Sicilia, vel è Corcyra.

EPISTOLA XXII.

Toranium exulem consolatur, seque illi ad imitandum proponit. Eodem anno.

Cicero S. D. Toranio.

ETSI cùm hæc ad te scriberem, aut appropinquare exitus hujus [a] calamitosissimi belli, aut jam aliquid actum & confectum videbatur: tamen quotidie [b] commemorabam, te unum in tanto exercitu mihi fuisse assensorem, & me tibi: solosque nos vidisse, quantum esset in eo bello mali, in quo, spe pacis exclusa, ipsa victoria futura esset acerbissima, [1] quæ aut interitum allatura esset, si victus esses, aut, si vicisses, servitutem. Itaque

INTERPRETATIO.

[a] *civilis, & Hispaniensis* [b] *memoria repetebam, nos dumtaxat ambos in Pompejano exercitu id sensisse.*

NOTÆ.

1 *Quæ aut interitum*] Alibi tamen dictitat, ex Pompeji victoria mortem, ex victoria Cæsaris servitutem expectandam.

ego, quem tum [2] fortes illi viri, & sapientes, [3] Domitii, & Lentuli, timidum esse dicebant, (& eram planè: *ti*mebam enim ne evenirent ea quæ acciderunt) idem nunc nihil timeo, & ad omnem eventum paratus sum: cùm aliquid videbatur [c] caveri posse, tum id negligi dolebam; nunc verò eversis omnibus rebus, cùm consilio profici nihil possit, una ratio videtur, quidquid evenerit, ferre moderatè: præsertim cùm omnium rerum mors sit extremum: & mihi sim conscius, me, quoad licuerit, dignitati Reipublicæ consuluisse, &, hac amissa, salutem retinere voluisse. Hæc scripsi, non ut de me ipse dicerem, sed ut tu, qui conjunctissima fuisti mecum & sententia, & voluntate, eadem cogitares. MAGNA enim consolatio est, cùm recordere, etiam si [d] secus acciderit, te tamen rectè, vereque sensisse. Atque utinam liceat aliquando aliquo Reipublicæ statu nos frui, interq; nos conferre sollicitudines nostras, quas pertulimus tum, cùm timidi putabamur, quia dicebamus ea futura, quæ facta sunt. De tuis rebus nihil esse, quod timeas, præter universæ Reipublicæ interitum, tibi confirmo. De me autem sic velim judices, quantum ego possim, me tibi, saluti tuæ, liberisque tuis summo cum studio præsto semper futurum. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *declinari*: [d] *aliter*.

NOTÆ.

2 *Fortes illi viri, & sapientes*] Ironicè hoc dictum.

3 *Domitii, & Lentuli*] L. Domitius pater, & Cnejus Domitius filius, Lucius Lentulus, & P. Lentulus, qui bello controversiam dirimi, exclusa pace, voluerunt.

EPISTOLA XXIII.

Domitium consolatur amicorum casum plus æquo dolentem; eumque rogat, ut cùm Reipublicæ satisfecerit, saluti jam suæ consulat. Cæsare tertiùm, & Lepido Coss. anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero S. D. Domitio.

[a] NON ea res me deterruit, quo minùs, [1] posteaquam in Italiam venisti, litteras ad te mitterem, quòd tu ad me nullas miseras: sed quia nec quid tibi pollicerer, ipse egens rebus omnibus, nec quid suaderem,

INTERPRETATIO.

[a] *si nondum ad te scripsi, ex quo venisti in Italiam, non ideò certè, quia nondum ad me scripseras; sed quia, &c.*

NOTÆ.

1 *Posteaquam in Italiam*] Profligato in Thessalia Pompeji exercitu, in quo dimicaverat contra Cæsarem hic Domitius, Domitii Ænobarbi, ut multi existimant, filius.

cùm mihimetipsi consilium deesset, nec quid consolationis afferrem, in tantis malis reperiebam. [b] Hæc quamquam nihilo meliora sunt, nunc etiam atque etiam multò desperatiora: tamen inanes esse meas litteras, quàm nullas, malui. [c] Ego si te intelligerem plus conatum esse suscipere Reipublicæ causa muneris, quàm quantum præstare potuisses, [d] tamen, quibuscumque rebus possem, ad eam conditionem te vivendi, quæ daretur, quæque esset, hortarer: [e] sed cùm consilii tui benè, fortiterque suscepti eum tibi finem statueris, [1] quem ipsa fortuna terminum nostrarum contentionum esse voluisset: oro, obtestorque te pro nostra vetere conjunctione, ac necessitudine, proque summa mea in te benevolentia, & tua in me pari, te ut nobis, parenti, conjugi tuisque omnibus, quibus es, fuistique semper charissimus, salvum conserves, incolumitati tuæ, tuorumque, [f] qui ex te pendent, consulas: quæ didicisti, quæque ab adolescentia, pulcherrimè à sapientissimis viris tradita, memoria, & scientia comprehendisti, iis hoc tempore utare: quos conjunctos summa benevolentia, plurimisque officiis amisisti, eorum desiderium si non æquo animo, at forti feras. Ego quid possim, nescio, vel potiùs me parum posse sentio: illud tamen tibi polliceor, me, quæcumque saluti, dignitatique tuæ conducere arbitrabor, tanto studio esse facturum, quanto semper tu & studio, & officio in meis rebus fuisti. Hanc meam voluntatem ad matrem tuam, optimam feminam, tuique amantissimam, detuli: si quid ad me scripseris, ita faciam, ut te velle intellexero: [g] sin tu minùs scripseris, ego tamen omnia, quæ tibi utilia esse arbitrabor, summo studio, diligenterque curabo. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *quamquam Reipublicæ conditio non jam melior, immò etiam desperatior sit, tamen malui frustrà tibi, quàm nullo modo scribere.*

[c] *si ego viderem te voluisse, etiam post Pharsalicam cladem, conservare armis Rempublicam, quæ conservari non poterat.*

[d] *te nihilominùs quantùm possem, hortarer, eam ut vitæ conditionem acciperes, quæ tibi offerretur, quamquam non esset optima.*

[e] *sed quoniam victo ad Pharsalum Pompejo, bellandi finem fecisti, quemadmodum & fortuna voluit tunc bellandi finem faciendum.*

[f] *quorum incolumitas in tua incolumitate sita est.*

[g] *& quamvis contingeret ut ad me non scriberes.*

NOTÆ.

1 *Quem ipsa fortuna*] Benè multi Pompejani, post Pharsalicam cladem, ab armis discesserunt; inter quos Domitius.

LIBER VII.

AD MARIUM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Ludos, quos in consecratione theatri à se extructi Pompejus iterum Consul dedit, describit Cicero, & extenuat; ne Marium iis non interfuisse pœniteret. Pompejo & Crasso iterum Consulibus, anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo octavo.

M. Cicero s. d. M. Mario.

SI te dolor aliquis corporis, aut infirmitas valetudinis tuæ tenuit, quò minùs ad ludos venires: [a] fortunæ magis tribuo, quàm sapientiæ tuæ: [b] sin hæc, quæ cæteri mirantur, contemnenda duxisti, & cùm per valetudinem posses, venire tamen noluisti: utrumque lætor, & sine dolore corporis te fuisse, [c] & animo valuisse, cùm ea, quæ sine causa mirantur alii, neglexeris: [d] modò ut tibi constiterit fructus otii tui: quo quidem tibi perfrui mirificè licuit, cùm esses [e] in ista amœnitate penè solus relictus. Neque tamen dubito, quin tu ex illo cubiculo tuo, [f] ex quo tibi [1] Stabianum perforasti, & patefecisti [2] Sejanum, per eos dies matutina tempora lectiunculis consumpseris: cùm illi intereà, qui te [g] istic reliquerunt, spectarent, [h] communes mimos semisomni: reliquas verò partes diei tu consumebas aliis delectationibus, quas tibi ipsi ad arbitrium tuum compararas: nobis autem erant ea perpetienda, quæ scilicet [3] P. Mæcius probavisset. Omninò, si quæris, ludi apparatissimi, [i] sed non tui stomachi: conjecturam enim facio de

INTERPRETATIO.

[a] *te feliciorem quàm sapientem judico.*
[b] *quòd si hæc* spectacula, *quæ vulgus miratur.*
[c] *tibique mentem sic sanam fuisse, ut ea quæ sine, &c.*
[d] *modò fructum aliquem ex otio tuo perceperis:* [e] *in hac villa amœna.*
[f] *undè tibi prospectus est in agros Stabianum, & Sejanum.*
[g] *ruri.* [h] *vulgares ludos.*
[i] *sed qui tibi non placerent, neque enim placuerunt mihi.*

NOTÆ.

1 *Stabianum*] Stabiæ urbs maritima Campaniæ, à Sylla bello sociali excisa, pro qua novæ Stabiæ non procul conditæ, *Castell' à mare di Stabia.*

2 *Sejanum*] Villa, cujus vix ullum hodie vestigium apparet.

3 *P. Mæcius*] Cujus erat examinare poemata, prius quàm in scena recitarentur; de quo fortè Horatius in arte poetica.

meo: nam primùm [k] honoris causa in scenam redierant ii, [l] [4] quos ego honoris causa de scena decessisse arbitrabar: deliciæ verò tuæ noster [5] Æsopus [m] ejusmodi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret: is jurare cùm cœpisset, vox eum defecit in illo loco, [6] si sciens fallo. Quid tibi ego alia narrem? nosti enim reliquos ludos: quid? ne id quidem leporis habuerunt? quod solent mediocres ludi: [n] apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem: quo quidem apparatu non dubito quin animo æquissimo carueris: [o] quid enim delectationis habent [7] sexcenti muli [8] in Clytemnestra? [p] [9] aut in Equo Trojano craterarum tria millia? aut [q] armatura varia peditatus, & equitatus in aliqua pugna? quæ popularem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attulissent. Quòd si tu per eos dies [r] operam dedisti [10] Protogeni tuo: dummodò is tibi quidvis potiùs, quàm orationes meas, legerit, ne tu haud paulò plus, quàm quisquam nostrum delectationis habuisti. Non enim te puto [11] Græcos, aut [12] Oscos ludos desiderasse, præsertim cùm Oscos ludos vel [13] in senatu [s] nostro spectare possis, [t] Græcos verò ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam via Græca ire soleas.

INTERPRETATIO.

[k] *nam primùm Mimi veteres, ut Pompejum honorarent, in scenam redierant.*

[l] *quos Mimos arbitrabar scenam* in omne tempus *reliquisse, quòd essent ætate provectiores.*

[m] *tam malè personam suam egit, ut spectatores eum cessare ultrò passi essent.*

[n] *nam apparatus magnificentia.*

[o] *quæ enim delectatio! videre scilicet sexcentos mulos exhibitos in tragœdia quæ inscribitur* Clytemnestra.

[p] *aut videre in tragœdia, quæ dicitur* Equus Trojanus, *craterarum tria millia.*

[q] *multiplex armorum genus.*

[r] *legentem Protogenem audisti.*

[s] *Arpinati.*

[t] *à ludis autem Græcis ita sis alienus, ut, &c.*

NOTÆ.

4 *Quos honoris causa*] Quia natu grandiores Mimos, non decebat in scenam deinceps prodire.

5 *Æsopus*] Tragœdus, qui artem Mimicam exercendo, immensas opes comparavit.

6 *Si sciens fallo*] Verba jusjurandi per Jovem Lapidem, cujus hic erat ritus, *Lapidem silicem tenebant juraturi per Jovem, hæc verba dicentes: Si sciens fallo, tum me Diespiter salva urbe, arceque, bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem.* Ita festus. Jusjurandum hoc sanctissimum vocat Gellius lib. 1. c. 21.

7 *Sexcenti muli*]. Numerus finitus pro infinito.

8 *In Clytemnestra*] Attii Poetæ tragœdia, quæ Agamemnonis è Troja reditum exprimebat cum mulis hostili præda onustis. Clytemnestra autem fuit Agamemnonis uxor, quæ Trojani belli tempore, Ægisti amore capta, redeuntem in patriam maritum, adulteri ope, per insidias occidit; at eadem post ab Oreste filio, unà cum Ægisto interfecta est.

9 *Equo Trojano*] Livii Andronici tragœdia, in qua craterarum ex præda Trojana ingens ostendebatur multitudo.

10 *Protogeni*] Anagnostes erat Marii.

11 *Græcos*] Triplex ludorum genus Pompejus exhibuit; Latinos, Græcos, Oscos, lingua & habitu discrepantes:

12 *Oscos ludos*] Rusticos, & turpes; ab Oscis Campaniæ populis, qui, quòd impura verba sæpiùs usurparent, nomen hoc sortiti sunt; undè obscœna verba pro impudicis vulgò dicimus.

13. *In senatu nostro*] Non quòd re ve-

Nam quid ego te [14] athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris? in quibus ipse Pompejus confitetur se & [u] operam, & oleum [15] perdidisse. Reliquæ sunt [16] venationes, binæ per dies quinque, magnificæ, nemo negat: sed quæ potest esse homini [x] politico delectatio, [y] cùm aut homo imbecillus [z] à valentissima bestia laniatur, aut præclara bestia [a] venabulo transverberatur? quæ tamen si videnda sint, sæpè vidisti: neque nos, qui hæc spectavimus, quidquam novi vidimus. Elephantorum extremus dies fuit: [b] in quo admiratio magna vulgi, atque turbæ; delectatio nulla extitit: quin etiam [17] misericordia quædam consecuta est, atque opinio ejusmodi, esse quamdam illi belluæ cum genere humano societatem. His ego tamen diebus, [18] ludis [19] scenicis, [c] ne fortè videar tibi non modò beatus, sed liber omninò fuisse, dirupi penè me [d] [20] in judicio Galli Caninii, familiaris tui: [e] quòd si tam facilem populum haberem, quàm [21] Æsopus habuit, libenter mehercule [f] artem desinerem, tecumq; & cum similibus nostri viverem. [g] Nam me cùm

INTERPRETATIO.

[u] *& laborem, & sumptus perdidisse*, quia paucis placuerunt.

[x] *viro gravi*. [y] *quando*. [z] *à leone*.

[a] *venantium telo transfigitur*.

[b] *in quo*, elephantorum *aspectus admirationem multitudini, delectationem nullam attulit*.

[c] *ut intelligas, me his diebus, dum ludi scenici habebantur, non modò non beatum, sed ne liberum quidem fuisse*.

[d] *in defendendo Caninio*.

[e] *quòd si mihi per populum liceret discedere à causis, sicut Æsopo licuit per populum, scenam relinquere*.

[f] *patronum agere cessarem*.

[g] *nam si me vel anteà tædebat causas agere, quamvis tunc & ætas, & ambitio ad id me hortarentur*.

NOTÆ.

ra hi ludi in senatu Arpinati exhiberentur; sed jocatur Cicero in Arpinatum Senatorum linguam, Osca lingua mistam propter vicinitatem.

14 *Athletas*] De quibus sic breviter Aristoteles: *Qui celeritate valet, is cursor est: qui potest tum premere, tum continere, Luctator: qui percutiendo pellere, Pugil: qui horum utroque modo, Pancratio idoneus: qui ad hæc cuncta aptus, Quinquertio*.

15 *Perdidisse*] Quia pauci ex his ludis delectationem perceperunt.

16 *Venationes binæ*] Quia, ut ait Manutius, manè datæ, post meridiem instauratæ sunt.

17 *Misericordia quædam consecuta*] Cujus causam Plinius exponit his verbis lib.8. c.7. Elephanti, *amissa fugæ spe, misericordiam vulgi inenarrabili habitu quærentes supplicavere, quadam sese lamentatione complorantes, tanto populi dolore, ut oblitus Imperatoris, ac munificentiæ honori suo exquisitæ, flens universus consurgeret, dirasque Pompejo, quas ille mox luit, imprecaretur*. Habet eadem Dio, lib.39. ubi horum ludorum magnificentiam copiosè describit.

18 *Ludis scenicis*] Per ludos scenicos, tragœdias indicat, de quibus supra, Clytemnestram, Equum Trojanum, Græcos præterea, & Oscos ludos.

19 *Scenicis*] A verbo Græco Σκηνὴ, umbra: antequam enim theatrorum esset usus, sub frondibus & umbraculis carmina à Pastoribus decantabantur.

20 *In judicio*] Ne locus hic scrupulum injiciat, notandum est, non licuisse, quamdiù ludi anniversarii habebantur, exercere judicia, quia festi erant dies, iidemq; nefasti; secus autem, si extra ordinem darentur, quales erant Pompejani, de quibus hic agitur: quare nihil impedimento fuit, quominùs eo tempore causas ageret Cicero.

21 *Æsopus habuit*] Qui cùm suam, in theatro personam malè sustinuisset, eam

anteà tædebat, cùm & ætas, & ambitio hortabantur, [h] & licebat denique, quem nolebam, non defendere: [i] tum verò hoc tempore vita nulla est: neque enim fructum ullum laboris expecto: & cogor nonnunquam homines [22] non optimè de me meritos, rogatu eorum, qui benè meriti sunt, defendere. Itaque quæro [k] causas omnes aliquando vivendi arbitratu meo: teque & istam rationem otii tui, & laudo vehementer, & probo: quòdque nos minùs intervisis, hoc fero animo æquiore, quòd si Romæ esses, tamen [l] neque nos lepore tuo, neque te, si quis est in me, meo frui liceret, propter molestissimas occupationes meas: [m] quibus si me relaxaro, (nam, ut planè exolvam, non postulo) [n] te ipsum quidem, qui multos annos nihil aliud commentaris, docebo profectò, quid sit humaniter vivere. Tu modò istam imbecillitatem valetudinis tuæ sustenta, & tuere, ut facis, ut nostras villas obire, & [o] mecum nostra simul lecticula concursare possis. Hæc ad te pluribus verbis scripsi, quàm soleo, non otii abundantia, sed amoris erga te: quòd me quadam epistola subinvitaras, si memoria tenes, ut ad te aliquid ejusmodi scriberem, [p] quominùs te prætermisisse ludos pœniteret: quod si assecutus sum, gaudeo: sin minùs, hoc me tamen consolor, quòd posthac ad ludos venies, nosque vises, [q] neque in epistolis relinques meis spem aliquam delectationis tuæ. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] *& quamquam tunc licebat eos non defendere, quos nolebam.*

[i] *quantò nunc magis*, hæc forensis exercitatio *injucunda mihi esse debet: neq; enim, &c.*

[k] *occasiones omnes.*

[l] *neque ego suavi convictu tuo frui possem, neque tu meo; si tamen is ego sum, cujus convictus sit suavis.*

[m] *de quibus si aliquid detraxero: neq; enim postulo, ut ab iis me prorsùs liberem.*

[n] *docebo te, quid sit jucundè & honestè vivere, quamquam à pluribus annis aliud nihil cogitas.* [o] *& in eadem mecum lectica.*

[p] *ut minùs.*

[q] *neque delectationem tuam unicè repones in epistolis meis.*

NOTÆ.

deponere, repugnante nemine, potuit.

22 *Non optimè de me meritos*] Gabinium, quem, authore Pompejo, defendit, quamvis ab eo Consule in exilium pulsus erat, & Vatinium turpissimum hominem, suæque dignitati semper infestum, quem rogatu Cæsaris tutatus est. Consule Valerium Maximum, libro 4. de reconciliatione; & epistolam nonam libri primi.

EPISTOLA II.

Promittit Mario, ejus negotium sibi curæ fore; addit deinde quanti sit facienda T. Munatii Planci Bursæ condemnatio. Sulpicio & Marcello Coss. an. u. c. 702.

Cicero s. D. Mario.

[1] MANDATUM tuum curabo diligenter: [a] sed homo acutus ei mandasti potissimùm, cui expediret illud venire quamplurimo:

INTERPRETATIO.

[a] *at certè imprudens es, qui mihi mandas, ut curem tibi vendi prædium, quod mea interest ut vendatur quàm maximo pretio.*

NOTÆ.

1 *Mandatum*] Cicero relictus fuerat hæres cujusdam prædii, cum aliis quibusdam

[b] sed eò vidisti multùm, quòd præfinisti, quo ne pluris emerem: quòd si mihi permisisses, qui meus amor in te est, [c] confecissem cum cohæredibus: [d] nunc, quando tuum pretium novi, [e],[2] licitatorem potiùs apponam, quàm illud minoris veneat: sed de joco satis est. Tuum negotium agam, sicuti debeo, diligenter. [f] [3] De Bursa te gaudere certò scio: sed nimis verecundè mihi gratularis: putas enim, ut scribis propter hominis [g] sordes minùs me magnam illam lætitiam putare: credas mihi velim, magis me judicio hoc, [4] quàm morte inimici lætatum. Primùm enim [h] judicio malo, quàm gladio: [i] deindè, gloria potiùs amici, [5] quàm calamitate: in primisque me delectavit, tantum studium [k] bonorum in me extitisse contra incredibilem contentionem clarissimi ac [l] potentissimi viri: postremò, quod vix verisimile fortasse videatur, oderam multò pejus [m] hunc, quàm illum ipsum Clodium: [n] illum enim oppugnaram, hunc defenderam. [o] Et ille, cùm omnis Respublica in meo capite discrimen esset habitura, [p] magnum quiddam spectavit, [q] nec sua quidem sponte, sed eorum auxilio, qui, me stante, stare non poterant: [r] hic [6] simiolus animi causa me, in quem inveheretur, delegerat: persua-

INTERPRETATIO.

[b] *sapienter tamen fecisti, qui* certam pecuniæ summam *præfinieris, quam in emptione non transgrederer.*

[c] *negotium absolvissem.*

[d] *nunc quoniam intelligo quid pecunia velis* insumere in hac emptione.

[e] *subornabo potiùs aliquem, qui majus pretium offerat, quàm ut patiar infra summam à te præfinitam* prædium *vendi.*

[f] *quòd Bursa* damnatus fuerit. [g] *vitia.*

[h] *malo* perdere inimicum *judicio quàm gladio.*

[i] deindè volo ut inimici mei clades conjuncta sit *cum amici mei gloria, non cum ejus calamitate.*

[k] *judicium.* [l] *Pompeji.*

[m] *Bursam.*

[n] *Clodium enim oppugnaram; Bursam verò defenderam.*

[o] *& Clodius, cùm videret Rempublicam periclitaturam, si ego periissem.*

[p] *magnum quid facturum se putavit, si* me perderet.

[q] *quamquam non per se ipsum* me oppugnavit; *sed improborum auxilio, qui me incolumi, incolumes esse non poterant.*

[r] *sed Bursa homo contemptissimus me elegit, quem injuria afficeret.*

NOTÆ.

busdam cohæredibus; hoc prædium cùm Marius emere cuperet, hujus emptionis curam Tullio commisit, summamque pecuniæ præfinivit, quam vellet in id insumere: quare Cicero jocandi causa eum arguit imprudentiæ, quòd negotium hoc sibi demandaret, cujus intererat, ut prædium illud quàm maximo pretio venderetur.

2 *Licitatorem*] Is est qui subornatus à venditore, pretium alio majus pro re emenda pollicetur. *Encherisseur.*

3 *De Bursa*] Is est Titus Munatius Plancus Bursa, qui Tribunus plebis, Pompejo tertiùm Consule Ciceronem in Milonis causa insectatus est, & populum excitavit, ut P. Clodii à Milone occisi corpus in foro simul cum curia combureret; quare statim post depositam Tribunitiam potestatem, de vi damnatus est: at Cæsar rerum potitus eum cum aliis exulibus restituit. Dio lib. 40.

4 *Morte inimici*] Clodii, quem Milo interfecit.

5 *Quàm calamitate*] Milonem indicat, qui Clodium cùm occidisset, exilio mulctatus est.

6 *Simiolus*] Per contemptum sic ap-

ſeratque nonnullis invidis meis, [r] ſe in me [7] emiſſarium ſemper fore. Quamobrem valdè jubeo [8] gaudere te: magna res geſta eſt: numquam ulli fortiores cives fuerunt, quàm qui auſi ſunt eum [s] contra tantas opes ejus, à quo ipſi lecti judices erant, condemnare: quod feciſſent numquam, [u] niſi iis dolori meus fuiſſet dolor. Nos hìc multitudine, & [9] celebritate judiciorum, & [10] novis legibus ita diſtinemur, [x] ut quotidie vota faciamus, [11] ne intercaletur, ut quamprimùm te videre poſſimus. Vale.

INTERPRETATIO.

[r] *ſe paratum ſemper fore ad mihi nocendum.*
[s] *contra tantam authoritatem Pompeji.*
[u] *niſi doluiſſent me à Burſa læſum fuiſſe.*
[x] *ut quotidie deos precer, ne dierum interpoſitione tempus prorogetur.*

NOTÆ.

pellat, eò quòd Burſa in Cicerone exagitando, Clodium turpiter imitaretur.

7 *Emiſſarium*] Emiſſarii dicuntur, qui ſubitas ad excurſiones, occaſiones data, parati ſunt.

8 *Gaudere te*] Quòd Burſa ſit damnatus.

9 *Celebritate judiciorum*] Ob rerum magnitudinem, quæ tum in curia agitabantur.

10 *Novis legibus*] Quas anno proximè ſuperiori, Pompejus tertiùm Conſul tulerat.

11 *Ne intercaletur*] Patet ex hoc loco, licitum fuiſſe Pontificibus, dies extra ordinem inſerere arbitratu ſuo, quando res prorogationem temporis exigebat.

EPISTOLA III.

Cauſas explicat, cur fuſo ad Pharſalum Pompejano exercitu, ab armis ipſe diſceſſerit. Cæſare tertiùm, & Lepido Conſulibus, anno urbis conditæ ſeptingenteſimo ſeptimo.

Cicero S. D. Mario.

PERSÆPE mihi cogitanti [1] de communibus miſeriis, in quibus tot annos verſamur, & (ut video) verſabimur, ſolet in mentem venire illius temporis, [a] quo [2] proximè fuimus unà: quin etiam ipſum diem memoria teneo. Nam ad III. Idus Majas, [3] Lentulo & Marcello Coſſ. cùm in [4] Pompejanum veſperi veniſſem, tu mihi ſollicito animo præſtò fuiſti: ſollicitum autem te habebat cogitatio tum officii, tum etiam periculi mei: ſi manerem [5] in Ita-

INTERPRETATIO.

[a] *quo poſtremum unà ſermonem habuimus.*

NOTÆ.

1 *De communibus miſeriis*] Quas Pompeji, Cæſariſque diſcordia in Rempublicam invexit.

2 *Proximè*] Anno belli civilis primo.

3 *Lentulo & Marcello*] Anno urbis conditæ ſeptingenteſimo quarto, quo civile bellum exarſit.

4 *Pompejanum*] Villam Ciceronis, propè Nolam in Campania.

5 *In Italia*] Undè jam Pompejus in Græciam navigarat.

lia verebare, [6] ne officio deessem: si proficiscerer ad bellum, [7] periculum te meum commovebat. Quo tempore vidisti profectò me quoque ita conturbatum, ut non explicarem, quid esset optimum factu: pudori tamen malui, famæque cedere, quàm salutis meæ rationem ducere. Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quàm propter vitia multa, quæ [b] ibi offendi, quò veneram: primùm, neque magnas copias, neque bellicosas: deinde, [c] extra ducem, paucosque præterea (de principibus loquor) [8] reliqui primùm in ipso bello [9] rapaces, deinde in oratione [10] ita crudeles, [d] ut ipsam victoriam horrerem: maximum autem [11] æs alienum amplissimorum virorum: quid quæris? [12] nihil boni [13] præter causam: Quæ cùm vidissem, desperans victoriam, primùm cœpi suadere pacem, cujus fueram semper auctor: deindè, cùm ab ea sententia Pompejus valdè abhorreret, suadere institui, ut bellum [e] duceret: hoc interdum probabat, & in ea sententia videbatur fore, & fuisset fortasse, [14] nisi quadam ex pugna cœpisset suis militibus confidere. Ex eo tempore [f] vir ille summus, nullus imperator fuit: [g] signa tirone, & collectitio exercitu cum legionibus robustissimis contulit: [15] victus, turpissimè, amissis etiam castris, solus fugit: hunc ego belli mihi finem feci: [h] nec putavi, cùm integri pares non fuissemus, fractos superiores fore: discessi ab eo bello, in quo aut in acie [16] cadendum fuit, aut in aliquas insidias [17] incidendum, aut deveniendum [18] in victoris manus, [19] aut ad Jubam confugiendum, aut capiendus tamquam [20] exilio locus, aut consciscenda [21] mors voluntaria: certè nihil fuit præterea, si te victori nolles, aut

INTERPRETATIO.

b *in exercitu Pompejano.*
c *excepto Pompejo.*
d *ut ipsam Pompejanorum victoriam extimescerem.* e *protraheret.*
f *Pompejus nihil dignum Imperatore egit.*
g *etsi tirones habere, & collectitios milites prælium nihilominus commisit cum robustissimis* Cæsaris *legionibus.*
h *nec putavi fieri posse, ut vinceremus post acceptam Pharsalicam cladem, qui nondum adversa pugna fracti, resistere* Cæsari *non poteramus.*

NOTÆ.

6 *Ne officio deessem*] Erga Rempublicam, & Pompejum.
7 *Periculum te meum*] Quia Pompejus par robore Cæsari non erat.
8 *Reliqui*] Qui Pompejum sequebantur.
9 *Rapaces*] Scipio in primis Pompeji socer, de cujus avaritia Cæsar lib. 3. belli civilis.
10 *Ita crudeles*] Crudelem scilicet Cæsarianis interitum minabantur.
11 *Æs alienum*] Quo multi ex Pompejanis oppressi, peropportunos rebus domesticis, civiles tumultus existimabant.
12 *Nihil boni*] In Pompejanis copiis.
13 *Præter causam*] Quia Reipublicæ causam tueri videbantur.
14 *Nisi quadam ex pugna*] Ad Dyrrachium Macedoniæ oppidum commissa, unde Cæsar inferior discessit; eratque confectum bellum, si victoria sua Pompejus uti novisset.
15 *Victus*] Ad Pharsalum.
16 *Cadendum fuit*] Ut L. Domitio.
17 *Incidendum*] Ut Pompejo.
18 *In victoris manus*] Ut Cassio.
19 *Aut ad Jubam confugiendum*] Ut Scipioni.
20 *Exilio locus*] Ut Marcello.
21 *Mors voluntaria*] Ut Catoni.

non auderes committere. Ex omnibus autem iis, quæ dixi incommodis, nihil tolerabilius exilio, præsertim innocenti, ubi nulla adjuncta est turpitudo : addo etiam, cum ea urbe careas, in qua nihil sit, quod videre possis sine dolore. [i] Ego cùm meis, ([k] [22] si quidquam nunc cujuspiam est) [l] etiam in meis esse malui : quæ acciderunt, omnia dixi futura : veni domum, non quòd optima vivendi conditio esset, [m] sed tamen, si esset aliqua forma Reipublicæ, tamquam in patria ut essem : si nulla, tamquam in exilio. Mortem mihi cur consciscerem, causa nulla visa est : cur optarem, multæ : [n] vetus est enim, [o] UBI non sis, qui fueris, non esse cur velis vivere : sed tamen VACARE culpa, magnum est solatium : præsertim cùm habeam duas res, quibus me sustentem, optimarum artium scientiam, & maximarum rerum gloriam : quarum altera mihi vivo numquam eripietur, altera ne mortuo quidem. Hæc ad te scripsi verbosiùs, & tibi molestus fui, quod te cùm mei, tum Reipublicæ cognovi amantissimum : notum tibi omne consilium meum esse volui, ut primùm scires, [p] me numquam voluisse plus quemquam posse, quàm universam Rempub. posteà autem quàm [23] alicujus culpa tantum valeret [q] unus, ut obsisti non posset, me voluisse pacem : amisso exercitu, & [r] eo duce, in quo spes fuerat uno, [s] me voluisse etiam reliquis omnibus, postquam non potuerim, mihi ipsi finem fecisse belli : nunc autem, [t] si hæc civitas est, civem esse me : si non, exulem esse non incommodiore loco, quàm si me [24] Rhodum, aut Mitylenas contulissem. Hæc tecum coram [u] malueram : [x] sed quia longiùs fiebat, volui per litteras eadem, ut haberes quid diceres, si quando in [25] vituperatores meos incidisses. Sunt enim, qui cùm meus interitus nihil fuerit Reipublicæ profuturus, criminis loco putent esse, quòd vivam, [y] quibus ego certò scio non videri satis multos perisse, [z] qui si me audissent,

INTERPRETATIO.

[i] *ego malui esse cum meis amicis & propinquis.*

[k] *si tamen est aliquid, quod* suum *quispiam possit appellare.*

[l] *& in mea quoque patria.*

[m] *sed tamen ut* Romæ *essem tamquam in patria, si esset, &c.*

[n] *hanc enim sententiam veteres usurparunt.*

[o] *postquam desiisti esse, qui antè fueras.*

[p] *me numquam passum esse, ut civium aliquis majorem, quàm Respublica, authoritatem haberet.* [q] *Cæsar.* [r] *Pompeio.*

[s] *me reliquis etiam omnibus pacem suasisse, quam persuadere cùm non potuerim, mihi saltem belli finem feci.*

[t] *si* Roma *civitatis adhuc formam retinet.*

[u] dicere.

[x] *sed quia non poteram, nisi tardiùs tecum colloqui.*

[y] *qui vellent, ut certò scio, plures adhuc cives interiisse.*

[z] *qui si mihi* pacem suadenti *morem gessissent.*

NOTÆ.

22 *Si quidquam*] Cùm omnium Cæsar potiatur.

23 *Alicujus culpa*] Pompeji, cujus opera ad summam potentiam Cæsar pervenerat.

24 *Quàm si me Rhodum, &c.*] Quò nonnulli successerant, ne victoris in potestatem venirent.

25 *Vituperatores*] Crimini datum est Tullio, quòd citiùs ad Cæsarem, relictis Pompejanis, confugerit.

quamvis [a] iniqua pace, honestè tamen viverent, armis enim inferiores, non causa, fuissent. Habes epistolam verbosiorem fortasse quàm velles, quod tibi ita videri putabo, nisi mihi longiorem remiseris. Ego, si quæ volo, expediero, brevi tempore te, ut spero, videbo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *iniquis conditionibus.*

EPISTOLA IV.

Præmonet Marium de adventu suo in Pompejanum. Eodem anno.

Cicero s. d. Mario.

AD VII. Kalend. in [1] Cumanum veni cum Libone tuo, vel nostro potiùs: in Pompejanum statim cogito, sed faciam te antè certiorem, te cùm semper valere cupio, tum certè dum [2] hìc sumus, vides enim [a] quanto post unà futuri sumus, quare, [3] [b] si quid constitutum cum podagra habes, fac in alium diem differas, cura igitur ut valeas, & me [c] hoc biduo, aut triduo expecta. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quamprimùm nos una futuros.*
[b] *Quare si constituisti podagra eo tempore laborare.*
[c] *intra duos aut tres dies.*

NOTÆ.

1 *Cumanum*] Villa propè Cumas in Campania.
2 *Hic*] In vicinis prædiis: uterque enim villas habebat in Pompejano.
3 *Si quid constitutum*] Jocus est.

EPISTOLA V.

Commendat studiosissimè Trebatium Jurisconsultum Cæsari Galliarum Proconsuli. Domitio Ænobarbo, & Appio Clodio Consulibus, anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo nono.

M. Cicero s. d. C. Cæsari Imp.

VIDE quàm mihi persuaserim, te me esse alterum, non modò in iis rebus, quæ ad me ipsum, sed etiam in iis quæ ad meos pertinent. C. Trebatium cogitaram, quocumque [1] exirem, mecum ducere, ut eum [a] meis omnibus studiis, & beneficiis quam ornatissimum domum reducerem, [b] sed postea

INTERPRETATIO.

[a] *benevolentiæ meæ indiciis.* [b] *sed posteà quàm vidi Pompeium commorari Romæ diutiùs, &c.*

NOTÆ.

1 *Exirem*] In Hispaniam Pompeji legatus.

quam & [2] Pompeji commoratio diuturnior erat, quàm putaram, & mea quædam tibi, [c] non ignota [3] dubitatio aut impedire profectionem meam videbatur, aut certè tardare: [d] vide, quid mihi sumpserim: cœpi velle ea Trebatium expectare à te, quæ sperasset à me: neque mehercule minùs ei [e] prolixè de tua voluntate promisi, quàm eram solitus de mea polliceri. Casus verò mirificus quidam intervenit, quasi vel testis opinionis meæ, vel sponsor humanitatis tuæ: nam cùm de hoc ipso Trebatio cum Balbo nostro loquerer accuratiùs domi meæ, litteræ mihi dantur à te, quibus in extremis scriptum erat: M. Orfium, quem mihi commendas, [4] vel regem Galliæ faciam, vel hunc Leptæ delega: si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. Sustulimus manus & ego, & Balbus: tanta fuit opportunitas, ut illud nescio quid non fortuitum, sed divinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium, atque ita mitto, ut initio mea sponte, post autem invitatu tuo mittendum duxerim: hunc, mi Cæsar, sic velim omni tua comitate complectare, [f] ut omnia, quæ per me possis adduci ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas: de quo tibi homine hoc spondeo, [g] non illo vetere verbo meo, quod, cùm ad te de Milone scripsissem, jure lusisti, [h] sed more Romano, quo modo homines non inepti loquuntur, probiorem hominem, meliorem virum, [i] pudentiorem esse neminem: [k] accedit etiam, quod familiam ducit, in jure civili singularis memoria, summa scientia: huic ego neque tribunatum, neque præfecturam, [l] neque ullius beneficii certum nomen peto: benevolentiam tuam, & liberalitatem peto: neque impedio, quominùs, si tibi ita placuerit, etiam hisce eum ornes gloriolæ insignibus: totum denique hominem tibi trado [m] de manu (ut ajunt) in manum tuam istam & victoria, &

INTERPRETATIO.

[c] *non ignotus timor.* [d] *Vide quid ausus sim.*

[e] *liberaliter.*

[f] *ut omnia quæ invitatu meo in meos conferre velles, &c.*

[g] *non frigidè illum tibi commendans, quemadmodum anteà Milonem,* de qua commendatione *jure jocatus es.*

[h] *sed gravissimè; quemadmodum viri sapientes facere solent.*

[i] *honestiòrem virum.*

[k] *accedit etiam, quòd in jure civili sectatores habeat, &* quasi discipulorum *familiam, quia scientiam juris apprimè callet.*

[l] *neque ullum nominatim beneficium huic à te peto.*

[m] Trebatii curam depono; *tibique committo: totam, tibi, inquam, victoriis, & fide præstanti.*

NOTÆ.

2 *Pompeji commoratio*] Neque enim Pompejus abiit in provinciam, sed eam per legatos administravit; unde belli civilis initia. Vide epistolam 6. libri 6.

3 *Dubitatio*] Timebat ne sibi absenti negotium Clodius facesceret.

4 *Vel Regem Galliæ*] Loquendi modus, quo Cæsar affirmat, fore certo, ut M. Orfius fiat legatus Leptæ: ex duabus enim propositionibus excluditur difficilior, quasi diceret: nisi facio Orfium Leptæ legatum, ut cupis, hunc faciam ego Regem Galliæ; nisi malis communem scripturam sequi, & sic explicare: vel ego Orfii fortunam curabo; vel si minùs mihi confidis tu, ipsum Leptæ commenda. Lepta autem fuerat Ciceronis in Cilicia fabrum Præfectus, qui tum cum Cæsare in Gallia militabat.

fide præstantem: [n] sumus enim putidiusculi, quàm per te vix licet: [o] verùm, ut video, licebit. Cura ut valeas: & me, ut amas, ama. Vale.

INTERPRETATIO.

[n] *sum fortè* in commendando Trebatio *diligentior, quàm tua humanitas patitur.*

[o] *sed* nimiam hanc diligentiam meam, *in bonam, ut opinor, partem accipies.*

EPISTOLA VI.

Trebatium urbe Roma ægrè carentem hortatur, ut urbis, urbanarumque rerum oblitus, de provincia, quò se contulerat, unicè cogitet. Eodem anno.

M. Cicero S. D. C. Trebatio.

IN omnibus meis epistolis, quas ad Cæsarem, aut Balbum mitto, [a] legitima quædam est accessio commendationis tuæ: nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meæ erga te benevolentiæ: tu modò ineptias istas, & desideria urbis, & [b] urbanitatis depone: & [1] quo consilio profectus es, id assiduitate, & virtute consequere. Hoc tibi tam ignoscemus nos amici, quàm [2] ignoverunt Medeæ, quæ Corinthum, [3] arcem altam, [c] habebant, matronæ opulentæ optimates: quibus illa manibus [d] gypsatissimis persuasit, ne sibi illæ vitio verterent, quòd abesset à patria.

Nam multi suam rem benè gessere, & publicam patria procul:
Multi qui domi ætatem agerent, propterea sunt improbati.

Quo in numero tu certè fuisses, nisi te extrusissemus. Sed plura inscribemus aliàs. Tu, qui [e] cæteris cavere didicisti, [4] in Britannia [f] [5] ne ab essedariis decipiaris, caveto: &, quando Medeam agere cœpi, illud semper memento: qui ipse sibi sapiens prodesse nequit, ne quidquam sapit. Cura ut valeas.

INTERPRETATIO.

[a] *soleo te illi non vulgariter commendare.* [b] *rerum urbanarum.* [c] *habitabant.*

[d] *candidissimis.* [e] *aliis consulere solitus es.* [f] *ne in essedariorum manus devenias.*

NOTÆ.

1 *Quo consilio*] Ut Cæsaris esset in familiaribus, ejusque ope rem suam meliorem faceret.

2 *Ignoverunt Medeæ*] Quæ secuta Jasonem, & ab eodem repudiata Corinthum venit: locum hunc ex veteri tragœdia mutuatus est Cicero.

3 *Arcem altam*] Quæ dicitur Acrocorinthus.

4 *In Britannia*] In Angliam cum Cæsare profectum esse Trebatium falso putabat Tullius.

5 *Ab essedariis*] Qui ex essedis pugnant: de quibus sic loquitur Cæsar lib. 5. belli Gallici: *Equites hostium, essedariique acriter prælio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt.* Essedum autem genus erat vehiculi in Britannia commune.

6 *Et quando*] Hæc fermè omnia ex veteri Poeta Cicero deprompsit.

EPISTOLA VII.

Studium suum in commendando Trebatio significat; monet ut in Cæsaris familiaritatem se insinuet, & ab eodem expectet omnia. Eodem anno.

Cicero s. d. Trebatio.

EGO te commendare non desisto: sed quid proficiam, ex te scire cupio: spem maximam habeo in Balbo: ad quem de te diligentissimè, & sæpissimè scribo. Illud soleo mirari, non me toties accipere tuas litteras, quoties à Q. fratre mihi afferuntur. [1] In Britannia [2] nihil esse audio neque auri, neque argenti: id si ita est, [3] essedum aliquod suadeo rapias, & ad nos quamprimum recurras: [a] sin autem sine Britannia tamen assequi id, quod volumus, possumus: perfice ut sis in familiaribus Cæsaris: multùm te in eo [4] frater adjuvabit meus, multùm Balbus, sed, mihi crede, [b] tuus pudor, & labor, plurimùm: [c] imperatorem liberalissimum habes, [5] ætatem opportunissimam, commendationem certè singularem: ut tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse videare. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quod si absque Britannia potes, uti volumus, ad opes, dignitatesque per Cæsarem pervenire,* [b] *honestas tua.* [c] *Cæsarem.*

NOTÆ.

1 *In Britannia*] Quò Trebatium abiisse putabat Cicero, ut dictum est in proximè superiori epistola.

2 *Nihil auri*] Jocatur cum Trebatio, quem pecuniæ avidissimum noverat.

3 *Essedum aliquod rapias*] Et illud jocosè dicit; nam Trebatium à Cæsare sejungi nolebat.

4 *Frater*] Quintus Tullius Cæsaris in Gallia legatus.

5 *Ætatem opportunissimam*] Ferendis laboribus, & colligendæ principum virorum amicitiæ.

EPISTOLA VIII.

Trebatium leviter reprehendit, qui Tribunatum à Cæsare sibi delatum recusaverat. Eodem anno.

Cicero s. d. Trebatio.

SCRIPSIT ad me Cæsar perhumaniter, nondum te sibi satis esse familiarem propter occupationes suas, sed certò fore: cui quidem ego rescripsi, quàm mihi gratum esset futurum, si quamplurimum in te studii, officii, liberalitatis suæ contulisset, sed ex tuis litteris cognovi [1] præproperam

NOTÆ.

1 *Præproperam festinationem tuam*] In recusando legionis tribunatu, quem Cæsar tibi obtulit,

2 *Cùm*

quamdam festinationem tuam: & simul sum admiratus, cur [a] tribunatus commoda, dempto præsertim labore militiæ, contempseris. [b] Querar [2] cum Vacerra, & Manilio: nam [3] Cornelio nihil audeo dicere: [c] cujus tu periculo stultus es, quando te ab eo sapere didicisse profiteris: [d] quin tu urges istam [4] occasionem, & facultatem, qua melior numquam reperietur? Quod scribis [5] de illo Prætiano jureconsulto, ego te ei non desino commendare: scribit etiam ipse mihi, [6] te sibi gratias agere debere: de eo quid sit, cura ut sciam. Ego [7] vestras Britannicas litteras expecto. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *cur stipendio tribuni legionis frui nolueris.* [b] *accusabo te apud amicos tuos.* [c] *in quem tua stultitia videtur recidere.* [d] *cur non urges.*

NOTÆ.

2 *Cum Vacerra & Manilio*] Amicis Trebatii, iisque, ut credibile est, jureconsultis.

3 *Cornelio*] Trebatii in jure magistro: reprehenso autem discipulo, videtur & reprehendi magister.

4 *Occasionem*] Primas militiæ dignitates per Cæsarem obtinendi.

5 *De illo Prætiano*] Quem constat ex iis verbis majori apud Cæsarem gratia valuisse: quandoquidem ei Trebatium commendat.

6 *Te sibi*] Quòd officii nonnihil in te contulisset.

7 *Vestras Britannicas*] Falso ratus, ut monui anteà, in Britanniam cum Cæsare profectum.

EPISTOLA IX.

Litterarum officium à Trebatio requirit; monetque ut urbis desiderium deponat. Eodem anno.

Cicero S. D. Trebatio.

JAM diù ignoro quid agas: nihil enim scribis: neque ego ad te his duobus mensibus scripseram: quia cum Quinto, fratre meo, non eras: quò mitterem, aut cui darem, nesciebam. cupio scire, quid agas, & ubi sis hyematurus, equidem velim, cum Cæsare, sed ad eum, [1] propter ejus occupationes, nihil sum ausus scribere: [2] ad Balbum tamen scripsi. tu tibi deesse noli, [a] seriùs potiùs ad nos, dum plenior, quòd [b] huc properes, nihil est,

INTERPRETATIO.

[a] *tardiùs ad nos redi, dum opulentior redeas.* [b] *Romam.*

NOTÆ.

1 *Propter ejus occupationes*] In quibusdam codicibus legitur, *propter ejus luctum*: hoc enim tempore, ut scribit Dio, Julia filia Cæsaris, & Pompeji uxor mortem occubuit: vulgatam, duce Manutio, scripturam sequimur.

2 *Ad Balbum*] Ut ejus opera cum Cæsare hyemares.

præsertim [c] Vacerra mortuo : sed tibi consilium non deest : quid constitueris, cupio scire. [d] Cn. Octavius, an Cn. Cornelius ? tuus quidem familiaris, [3] summo genere natus, [4] terræ filius : is me, quia scit tuum familiarem esse crebrò ad cœnam invitat : adhuc non potuit [5] perducere : sed mihi tamen gratum est. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *amico tuo.* [d] *tuus familiaris, qui vocatur Cnejus Octavius, aut Cnejus Cornelius,* neque enim memini.

NOTÆ.

3 *Summo genere natus*] Hoc dictum ironicè.

4 *Terræ filius*] Sic appellantur obscurissimæ stirpis homines.

5 *Perducere*] Nec enim decebat Ciceronem summis honoribus perfunctum, apud infimæ sortis hominem cœnare.

EPISTOLA X.

Trebatium arrogantiæ per jocum arguit, quia scripserat, se à Cæsare ob juris scientiam plurimi fieri; tum timiditatis, quia transire in Britanniam cum Cæsare recusaverat; alia nonnulla subjungit. Eodem anno.

Cicero s. d. Trebatio.

LEGI tuas litteras, ex quibus intellexi, [a] te Cæsari nostro valdè jureconsultum videri. Est quod gaudeas, [b] te in ista loca venisse, ubi aliquid [1] sapere viderere : quòd si in Britanniam quoque profectus esses : profectò nemo in illa tanta insula [2] peritior te fuisset, verumtamen (rideamus licet : sum enim [3] à te invitatus) subinvideo tibi, ultrò te etiam accersitum [c] ab eo, ad quem cæteri, non propter ejus superbiam, sed propter occupationem, adspirare non possunt. Sed tu in ista epistola nihil mihi scripsisti de tuis rebus : quæ mehercule mihi non minori curæ sunt, quàm meæ. Valdè metuo, [4] ne frigeas in hibernis : quamobrem camino

INTERPRETATIO.

[a] *te à Cæsare plurimi fieri ob scientiam juris civilis.*

[b] *in Galliam, ubi doctus videri possis.*

[c] *à Cæsare.*

NOTÆ.

1 *Sapere*] Quoniam summa erat apud Gallos juris ignoratio.

2 *Peritior*] Id quod cavillatur; neque enim arduum est, rudes inter, & litterarum ignaros, quales tum Britanni erant, aliquam doctrinæ laudem assequi.

3 *A te invitatus*] Gloriosiùs de se prædicando, ridendi occasionem Trebatius dederat.

4 *Ne frigeas in hibernis*] Hæc omnia per ludum; frigebat enim Trebatius in hibernis, quòd nihil tum ageret, nec ejus opera Cæsar ad rem bellicarum uteretur, vel ideò frigere dicitur, quòd non multum ditesceret homo avarus.

luculento utendum censeo: idem & [5] Mucio, & Manilio placebat, præsertim qui [d] sagis non abundares: quamquam vos nunc istic [e] satis calere audio: [6] quo quidem nuntio valdè mehercule de te timueram. [f] Sed tu in re militari [7] multò es cautior, quàm in advocationibus: [g] qui neque in Oceano natare volueris studiosissimus homo natandi: neque spectare [h] essedarios, [i] quem anteà [8] [9] ne Andabatam quidem defraudare poteramus. Sed jam satis jocati sumus. Ego de te ad Cæsarem quàm diligenter scripserim, tutè scis; quàm sæpè, ego: sed mehercule jam intermiseram, ne viderer liberalissimi hominis, meique amantissimi voluntati erga me diffidere: sed tamen his litteris, quas proximè dedi, putavi esse [k] hominem commonendum: id feci. Quid profecerim, facias me velim certiorem, & simul de toto statu tuo, consiliisque omnibus: scire enim cupio quid agas, quid expectes, [l] quàm longum istum tuum discessum à nobis futurum putes: [m] sic enim tibi persuadeas velim, unum mihi esse solatium, quare faciliùs possim pati, te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam: [n] sin autem id non est, nihil duobus nobis est stultius, me qui te non Romam attraham: te, qui non [o] huc advoles. [p] Una mehercule nostra vel severa, vel jocosa congressio pluris erit, quàm non modò hostes, sed etiam [10] fratres nostri Ædui: quare omnibus de rebus fac ut quamprimùm sciam. Aut consolando, aut consilio, [q] aut re juvero.

INTERPRETATIO.

[d] *vestimentis militaribus*. [e] *Cæsarem acriter pugnare*. [f] *sed tu in bello tibi magis caves, quàm clientibus tuis in advocati officio*.

[g] *qui neque in Britanniam* cum Cæsare *navigare volueris*, tu, *qui studiosissimus, &c.*

[h] *Britannos pugnantes ex curribus*.

[i] *tu, quem nullo anteà spectaculo fraudare potuissemus, etiamsi oculos Andabatarum more clausos habuisses*, adeò spectaculorum eras avidus. [k] *Cæsarem*.

[l] *quamdiù te à nobis absuturum existimas*.

[m] *scito enim, me libentiùs passurum absentiam tuam, si intellexero, hanc tibi utilem esse*. [n] *quòd si tua tibi absentia nihil prodest*.

[o] *Romam*.

[p] *una certè nostra, vel de seriis, vel de jocosis rebus congressio, nobis erit multò jucundior, quàm congressio, non modo hostium, sed ne Æduorum quidem, quamquam Romanorum fratres dicantur*. [q] *aut pecunia*.

NOTÆ.

5 *Mucio, & Manilio*] Trebatii amicis & Jurisconsultis, qui Romæ tum videbant.

6 *Quo quidem nuncio*] Qui Romam venerat de Britannis cum Cæsare fortiter dimicantibus.

7 *Multò es cautior*] Trebatii & in acie timiditatem & mediocrem in jure civili scientiam notat; periculum enim declinabat in bello; neque semper eos fœliciter defendebat, quorum erat patronus.

8 *Ne Andabatam*] De Andabatis hæc Erasmus: *Andabatæ fuerint ne populi clausis oculis soliti pugnare, an gladiatorum genus qui clausis oculis tenderent in adversarium, an potiùs lusus genus, ut propemodum ex Seneca licet conjicere, nondum, ut ingenuè fatear, compertum satis habeo*.

9 *Ne Andabatam quidem defraudare*] Adagium esse videtur in eos usurpari solitum, qui acutùm ita cernerent, ut nihil iis, etsi oculos Andabatarum more clauderent, occultum esse possit. Andabata autem dicitur à voce Græca Ἀναβάτης interposita litera *d*, ut in pluribus aliis vocabulis, idest *ascensor*, quòd ex equis pugnarent, galea frontem, oculosque tecti.

10 *Fratres nostri Ædui*] Ædui populi fuere Galliæ Celticæ potentissimi inter Ligerim & Ararim, quorum primaria civitas Augustodunum, *Autun*, nunc in Burgundiæ Ducatu. Fratres populi Romani, cognita eorum fide, dicti sunt, de quibus sic Tacitus lib. 11. *Prin.: Ædui, Senatorum in urbe jus adepti sunt, datum id fæderi antiquo, & quia soli Gallorum, fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant*.

EPISTOLA XI.

Jocatur primùm cum Trebatio; deindè illi author est, ut in Gallia, si facultates hic auget, remaneat; sin minùs, Romam revertatur. Anno urbis conditæ septingentesimo, in interregno.

Cicero s. D. Trebatio.

NISI antè Roma profectus esses, nunc eam certè relinqueres: quis enim [1] [2] tot interregnis [3] jureconsultum desiderat? [a] ego omnibus, [4] undè petitur, hoc consilii dederim, ut à singulis interregibus binas advocationes postulent. Satisne tibi videor abs te [5] jus civile didicisse? Sed heus tu, quid agis? ecquid fit? video enim te jam jocari per litteras: [b] [6] hæc signa [7] meliora sunt, quàm in meo Tusculano: [c] sed quid fit, scire cupio, [8] consuli quidem te à Cæsare scribis: [d] sed ego tibi ab illo consuli mallem: [e] quod

INTERPRETATIO.

[a] *ego omnibus, à quibus nunc petitur pecunia, author essem, ut à singulis interregibus unam aut alteram causæ suæ actionem peterent*, deux audiences.

[b] joci quibus uteris, tuæ lætitiæ indicia, *sunt anteponenda signis*, idest statuis, *quæ sunt in meo Tusculano*.

[c] *tamen scire cupio* quænam sit tuæ tantæ lætitiæ *causa*.

[d] *sed mallem ego tuis Cæsarem commodis consulere*.

[e] *quòd si Cæsar te jam beneficiis ornat*, *aut saltem ornaturum speras*.

NOTÆ.

1 *Tot interregnis*] Interregnum erat spatium illud quo jus Romæ non reddebatur, quia nullus tum Romæ Magistratus erat qui jus diceret: interrex enim, non juris dicendi gratia, sed ut comitia Consulibus creandis haberet, eligebatur. Interregnum autem Romæ primum fuit, cùm Romulo mortuo, nondum Rex creatus esset.

2 *Tot interregnis*] Anno urbis conditæ septingentesimo, Roma, propter intestinos motus, magistratibus per sex menses caruit: vixque septimo mense, Calvinus, & Messala Consulatum inierunt interregni autem dies non plures quàm quinque fuerunt, undè patet, sex circiter & triginta hoc anno interregna fuisse.

3 *Jureconsultum desiderat*] Quia nihil jureconsulto opus est, quamdiu jus non redditur.

4 *Undè petitur*] *Undè petitur*, dicebatur is à quo pecunia in judicio, tamquam debita petebatur.

5 *Jus civile*] Hæc jocando, & de industria dicit Tullius ut videatur parum versatus in jure civili; tribus enim deprehenditur ficta Ciceronis, ad jus quod attinet, ignorantia: 1. quia non is à quo pecunia petitur, sed is qui pecuniam petit, judicium solet postulare, pecuniæ exigendæ causa. 2. quia ab interregibus advocationes non petebantur, cùm jus interreges non dicerent. 3. quoniam etsi jus dixissent vix tamen uni una per quinque dies, quibus interregnum unius durabat, dari poterat advocatio, siquidem non quovis die judicium habere liceret.

6 *Hæc signa*] Ludit in ambigua significatione vocis; eadem enim vox, & *indicium*, & *statuam* significat.

7 *Meliora sunt*] Æs enim alienum Cicero contraxerat, coemendis signis, seu statuis quas in villa Tusculana collocaverat. Trebatius autem nullo sumptu jocabatur.

8 *Consuli*] Propter juris notitiam, quæ tamen in Trebatio eximia non erat.

st aut fit, aut futurum putas, perfer istam militiam, & permane: [f] ego enim desiderium tui spe tuorum commodorum consolabor: [g] sin autem ista sunt inaniora, recipe te ad nos: [h] nam aut erit hic aliquid aliquando: aut, si minùs, una mehercule collocutio nostra pluris erit, [i] quàm omnes [9] Samarobrivæ: denique, si te citò retuleris, [k] sermo nullus erit: [l] sin frustrà diutiùs abfueris, [m] non modò Laberium, sed etiam sodalem nostrum Valerium pertimesco: [n] mira enim persona induci potest [10] Britannici jureconsulti. [o] Hæc ego non rideo, quamvis tu rideas: sed de re severissima tecum, ut soleo, jocor. Remoto joco, tibi hoc amicissimo animo præcipio, ut, [p] si istic mea commendatione tuam dignitatem obtinebis, [q] perferas nostri desiderium; [r] honestatem, & facultates tuas augeas: [s] sin autem ista frigebunt, recipias te ad nos: omnia tamen, quæ vis, & tua virtute profectò, & nostro summo erga te studio consequere. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *ego enim meum de absentia tua dolorem consolabor spe commodorum tuorum.*

[g] *quòd si frustra speras te à Cæsare ditandum.*

[h] *nam ut Romæ dives aliquando fieri poteris.*

[i] *quàm centum urbes Ambiano similes.*

[k] *nemo te propterea deridebit, si citò redieris.*

[l] *quòd si* in Gallia *nullo tuo emolumento remanseris.*

[m] *non modo timeo ne Laberius* mimus, *sed etiam ne sodalis noster Valerius te ludat.*

[n] *potest enim cum risu maximo induci in scenam Jureconsultus Britannicus.*

[o] *hæc ego non parvi facio, & quamvis tecum, ut soleo, jocor; res tamen magni momenti agitur.*

[p] *si in Gallia cum dignitate versari poteris.*

[q] *patere libenter te à nobis abesse.*

[r] *famam, & opes.*

[s] *quòd si vix speras hæc duo posse te assequi in Gallia, Romam redi.*

NOTÆ.

9 *Samarobrivæ*] Samarobriva Galliæ Belgicæ civitas, ubi Trebatius cum Cæsare hyemavit, *Amiens*; quamquam nonnulli Cameracum esse velint, *Cambray*.

10 *Britannici*] Suam in jure scientiam fortè nimium apud Gallos Trebatius ostentaverat; timebat ergo Tullius ne Romanis histrionibus ad jocandum materiam præberet: dicit autem *Jureconsulti Britannici*, non *Gallici*; primò, quia aliquamdiu existimavit Trebatium in Britanniam cum Cæsare navigasse: secundò, quia Britanni Gallis rudiores erant, quare & risu dignior Trebatius, qui gloriabatur se à Barbaris pro egregio jureconsulto haberi.

EPISTOLA XII.

Epicureorum opiniones, jocosè reprehendit, ipsumque Trebatium, quem Epicureum esse factum, ex Pansa cognoverat. Eodem anno, in interregno.

Cicero S. D. Trebatio.

MIRABAR, quid esset quòd tu mihi litteras mittere intermisisses: indicavit mihi [1] Pansa [2] meus [3] Epicureum te esse factum: [a] ò castra præclara!

INTERPRETATIO.

[a] *præclaram certè militiam*, cui tu nomen dedisti.

NOTÆ.

1 *Pansa*] Qui posteà cum Hirtio Consulatum gessit.

2 *Meus*] Vox amorem indicans.

3 *Epicureum*] Epicurus Philosophus

quid tu fecisses, si te [4] Tarentum, & non [5] Samarobrivam misissem? jam tum mihi non placebas, [b] cùm idem intuebare, quod & Titius, familiaris meus: sed quonam modo jus civile [6] defendes, cùm omnia tua causa facias, non civium? [c] ubi porrò illa erit formula fiduciæ, UT inter bonos benè agier oportet? quis enim est bonus, qui faciat nihil, nisi sua causa? [d] quod jus statues [7] communi dividundo, cùm commune nihil possit esse [e] apud eos, qui omnia voluptate sua metiuntur? [f] quo modo autem tibi placebit [8] Jovem lapidem jurare, cùm scias Jovem iratum esse nemini posse? [g] quid fiet porrò [9] populo Ulubrano, si tu statueris [h] πολιτεύεσθαι, non oportere? Quare, si planè [i] à nobis deficis, molestè fero: sin [k] Pansæ assentari commodum est, ignosco: modò scribas aliquando ad nos, quid agas, & à nobis quid agi, quid fieri, aut curari velis. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *cùm mollem Titii familiaris mei vitam imitabare.*

[c] *quomodo observabis illam juris formulam, quæ jubet ut inter bonos fides servetur: neque enim is bonus, aut fidelis esse potest, qui* ex doctrina Epicuri, *nihil facit nisi sua causa.*

[d] *quam servabis æquitatem in bonorum communium divisione, cùm Epicurei ad privatum commodum omnia referant!*

[e] *apud Epicureos.*

[f] *quomodo per Jovem jurabis, cùm certò existiment* Epicurei, *Jovem non curare mortalia.*

[g] *populi Ulubrani curam non habebis, si* Epicureorum more *censeas.*

[h] *Rempublicam administrari.*

[i] *Academicis.*

[k] *quod si è re tua est* Epicureum te fieri, *ut Pansæ* Epicureo *assenteris.*

NOTÆ.

celeberrimus, qui summum bonum posuit in voluptate sive corporis, sive animi: aliter enim alii sentiunt: loquitur autem hìc Cicero ex eorum sententia, qui fœlicitatem in corporis voluptatibus ab Epicuro collocari putant.

4 *Tarentum*] Extrema quondam magnæ Græciæ civitas in Salentinorum confinio, hodie regni Neapolitani, cum Principatus titulo, *Tarente*, mollis civitas, & libidini dedita. Horatius 2. serm. Sat. 4.

Pectinibus patulis jactat se molle Tarentum.

5 *Samarobrivam*] Cujus incolæ feroces, & laboribus assueti.

6 *Defendes*] Quia jureconsulti est, aliis consulere; Epicurei verò sibi uni; resigitur ardua jureconsultum simul, & Epicureum esse.

7 *Communi dividundo*] Locutio ex jure civili deprompta.

8 *Jovem lapidem*] Vide epistolam primam hujus libri.

9 *Populo Urbano*] Qui erat in Trebatii clientela Ulubræ autem, ignobile tum erat Latii oppidum, cujus hodie nullum vestigium extat.

EPISTOLA XIII.

Cessationis litterarum excusationem affert, quam non accipiente Trebatio, inde occasionem liberiùs jocandi arripit. Eodem anno, in interregno.

Cicero s. d. Trebatio.

[a] ADeone me injustum esse existimasti, ut tibi irascerer, quòd [1] parum mihi constans, & nimiùm cupidus decedendi viderere, ob eamque causam me arbitrarere litteras ad te jam diù non misisse? mihi [2] perturbatio animi tui, quam primis litteris perspiciebam, molestiam attulit: [b] neque alia fuit ulla causa intermissionis litterarum, nisi quòd, ubi esses, planè nesciebam. [3] Hìc tu me etiam insimulas, nec [c] satisfactionem meam accipis: audi mi [4] Testa: utrum superbiorem te pecunia facit, an quòd te [d] imperator consulit? moriar, ni, quæ tua gloria est, puto te malle à Cæsare consuli, quàm [e] inaurari: [f] si verò utrumque est, quis te feret, præter me, qui omnia ferre possum? Sed ut ad rem redeam, te [g] istic invitum non esse, vehementer gaudeo: & ut illud erat [5] molestum, sic hoc est jucundum: tantùm metuo, [h] ne artificium tuum tibi parùm prosit: [i] nam, ut audio istic

[6] Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt.

Interpretatio.

[a] *fieri ne potest ut credideris me tibi iratum esse, quia visus es mihi non satis constans, nimiùmque cupidus* è Gallia Romam *redeundi?*

[b] *nulla tamen alia fuit.*

[c] *excusationem.* [d] *Cæsar.* [e] *divitem fieri.*

[f] *si verò* Cæsar *te & consulit, & ditat.*

[g] *in Gallia.*

[h] *ne juris civilis scientia parùm tibi* inter arma *prosit.*

[i] *nam Galli, ut audio, rem repetunt, non jure legibus, sed vi & ferro.*

Notæ.

1 *Parum mihi constans*] Quia vix in Galliam Trebatius advenerat, cùm Romam redire cogitavit.

2 *Perturbatio animi tui*] Quem pœnitebat in Gallias esse profectum.

3 *Hìc*] Licèt excusationem afferam intermissionis litterarum, me tamen insimulare non cessas.

4 *Testa*] Trebatii cognomen.

5 *Molestum*] Et sicut ægrè ferebam, velle te Romam repetere, sic mihi jucundum est, velle te nunc in Gallia morari.

6 *Non ex jure manu consertum*] Formula juris versu Enniano comprehensa, quæ sic explicatur: quoties de re præsenti, & in conspectu posita, lis erat, uterque litigator illam manu prehendebat; significans hoc gestu suam esse, sibique attribuere velle, hinc *manu conserere* dictum est: si verò de re procul posita, verbi gratia de agro, orta esset contentio, adeò ut Prætor huc se conferre non posset; litigatores ambo vocabant se mutuò consertum manu, hoc est manum consererent: sic autem res se habebat; una proficiscebantur in agrum, unde glebam ad Prætorem deferebant, quam uterque manu tenens, totum sibi agrum vindicabat, donec Prætor ei traderet, cui, re diligentiùs examinata, tradendum judicabat. *Gell. libro ultimo noctium Atticarum.*

[k] Et tu soles ad vim faciendam adhiberi? [l] Neque est, quod [7] illam exceptionem in interdicto pertimescas, quòd tu prior vi hominibus armatis non veneris: [m] scio enim te non esse procacem in lacessendo. [n] Sed ut ego quoque te aliquid de nostris cautionibus admoneam, [8] [o] Treviros [9] vites censeo: audio [p] capitales esse: [q] [10] mallem, auro, argento, ære essent. Sed aliàs jocabimur. Tu ad me de istis rebus omnibus scribas velim quàm diligentissimè. Ad III. Non. Mart. Vale.

INTERPRETATIO.

[k] *tu verò*, qui jureconsultus es, & timidus, *non soles ad vim inferendam adhiberi*.

[l] *neque debes pertimescere illam exceptionem, quæ in causis* interdum à Prætore usurpatur, qui talis est, *modò tu prior per vim & armis præsentem possessorem non dejeceris*.

[m] *scio enim quòd neminem prior armis lacessas*.

[n] *sed ut ego quoque meis monitis tibi consulam*.

[o] *suadeo tibi ut Trevirenses fugias*.

[p] *bellicosos*.

[q] *mallem tua causa, ut pecuniosi essent*.

NOTÆ.

7 *Exceptionem in interdicto*] Interdictum, Prætoris erat actio, seu sententia, qua jubebat aliquem in eam possessionem restitui, undè per vim ab alio dejectus erat, donec judicio fieret notum utri deberetur. Quoties autem interdictum illud, seu sententiam ferebat Prætor, hanc addebat exceptionem, modò qui restitui postulat, *prior vi hominibus armatis præsentem possessorem non dejecerit*. Nihil erat autem, ut in interpretatione diximus, quòd hanc exceptionem Trebatius extimesceret; qui præ timiditate sua, neminem unquam prior lacessiverat.

8 *Treviros*] Galliæ Belgicæ populos, quorum urbs primaria Treviri, seu Augusta Trevirorum, *Treves*, ad Mosellam fluvium à Trebora, Nisi Assyriorum Regis fratre, condita, & nominata, anno antè Christum natum 1496. Roma multo antiquior.

9 *Vites*] Quia Labienum Cæsaris legatum obsederant, sed ab eo castris erumpente, fusi sunt.

10 *Mallem*] Tullius pro more suo ludit in vocum ambiguitate: erant enim Romæ Triumviri capitales, qui & Treviri dicebantur, carceris custodiæ præpositi: erant & Triumviri seu Treviri Monetales, qui monetæ præerant, idest, auro, argento, æri tum flando, tum feriundo; is itaque hujus loci sensus est, mallem Treviros istos, qui profligati sunt à Labieno, pecuniosos & Monetales esse, quàm capitales & bellicosos: iis enim devictis, opulentior evasisses.

EPISTOLA XIV.

Trebatium, qui nullas litteras miserat, familiariter & jocosè reprehendit, Eodem, ut credibile est, anno.

Cicero s. D. Trebatio.

[1] CHRYSIPPUS Vettius, Cyri Architecti libertus, fecit ut te non immemorem putarem mei: salutem enim mihi verbis tuis nuntiavit:

NOTÆ.

1 *Chrysippus*] Architectus.

2 *Quòd*

valdè jam [a] lautus es, qui gravere litteras ad me dare, [b] homini præsertim propè domestico. [c] [2] Quòd si scribere oblitus es, minùs multi jam te [3] advocato [4] causa cadent: sin nostri oblitus es, dabo operam, ut [d] istuc veniam antè, quàm planè ex animo tuo effluam: sin [e] æstivorum timor te debilitat, [f] aliquid excogita, [5] ut fecisti de Britannia. Illud quidem perlibenter audivi ex eodem Chrysippo, te esse Cæsari familiarem: sed mehercule mallem, id quod erat æquius, de tuis rebus ex tuis litteris quàm sæpissimè cognoscere: quod certè ita fieret, [g] si tu maluisses [6] benevolentiæ quàm litium, jura perdiscere. Sed hæc jocati sumus, & tuo more, & nonnihil etiam nostro. Te valdè amamus, nosque à te amari tum volumus, tum etiam confidimus. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *delicatus.* [b] *Chrysippo.*
[c] *quòd si oblitus es scripto clientes tuos defendere, multò pauciores posthac habebis.*
[d] *in Galliam.* [e] *æstivi belli.*
[f] *fac ut evites illud bellum, sicuti declinasti Britannicum iter.*
[g] *si tu maluisses amicitiæ quàm juris præcepta discere.*

NOTÆ.

2 *Quòd si scribere*] In hoc verbo ludit eleganter Tullius: videtur enim de litteris scribendis unicè loqui, cùm tamen Jurisconsultorum scriptionem respiciat: scribebant enim formulas sponsionum, testamentorum, &c.

3 *Te advocato*] Sumitur hìc Advocatus pro eo, qui præscripta litigandi formula, defendit eos à quibus consulitur.

4 *Causa cadent*] Cavillatur ut anteà Cicero, quasi uti Trebatius clientes suos malè defenderet.

5 *Ut fecisti de Britannia*] Quò proficisci cum Cæsare noluerat, vel naufragii, vel essedariorum Britannorum metu. Vide proximè superiores epistolas.

6 *Benevolentiæ*] Quæ postulat, ut ad amicos de rebus nostris, nosmetipsi scribamus.

EPISTOLA XV.

Trebatii absentiam ægrè se ferre declarat, eidemque gratulatur, de Caji Matii familiaritate. Eodem anno.

Cicero s. D. Trebatio.

QUAM sint morosi, qui amant, vel ex hoc intelligi potest. Molestè ferebam anteà, te invitum [a] istic esse: [b] pungit me rursùs, quòd scribis te esse [c] istic libenter: [d] neque enim, mea commendatione te non delectari, facilè patiebar: & nunc angor, quidquam tibi sine me esse jucundum: [e] sed tamen hoc malo nos ferre desiderium, quàm te non [1] ea quæ spero,

INTERPRETATIO.

[a] *in Gallia.* [b] *jam doleo* [c] *in Gallia.* [d] *indignabar enim te non delectari, quòd te Cæsari commendassem.* [e] *malo tamen hanc absentiam patienter ferre.*

NOTÆ.

1 *Ea quæ spero*] Famam scilicet, & opes.

consequi. Quòd verò in C. Matii, suavissimi, doctissimique hominis, familiaritatem venisti, non dici potest quàm valdè gaudeam: qui, fac, ut te quàm maximè diligat: mihi crede, nihil ex ista provincia potes, quod jucundius sit, deportare. Cura ut valeas.

EPISTOLA XVI.

Trebatium ob sapientiam videtur laudare, reipsa timiditatis illum insimulat: nullum facit hac in epistola cavillandi finem. Eodem anno.

Cicero s. d. Trebatio.

[a] IN Equo Trojano scis esse in extremo, [1] SERO SAPIUNT: [b] tu tamen, mi [2] Vetule, non serò: [c] primùm illas rabiosulas, [3] sat fatuas, dedisti: deindè, [4] quòd in Britannia [d] non nimis φιλοτέωρον te præbuisti, planè non reprehendo: [e] nunc verò [5] in hybernis [6] injectus mihi videris: itaque te commovere non curas: [f] USQUEQUAQUE sapere oportet: [g] [7] id erit telum acerrimum. Ego, si foris cœnitarem, [8] Cn. Octavio, familiari tuo, [h] non defuissem: cui tamen dixi, cùm me aliquoties invitaret, [9] oro te, quis tu es?

INTERPRETATIO.

[a] *sub finem tragœdiæ, quæ inscribitur*, Equus Trojanus, *scis esse hæc verba*: Trojani serò sapiunt.

[b] *tu verò maturè sapere* didicisti.

[c] *primùm ad me scripsisti* litteras *sat rabidas, & insulsas*.

[d] *non nimis cupidum spectandi* essedarios.

[e] *nunc verò hibernas, atque adeò* Samarobriva *pedem non effers*.

[f] *ubique, ut facis*.

[g] *hæc sapientia validissimo tibi erit præsidio*. [h] *cum eo cœnavissem*.

NOTÆ.

1 *Serò sapiunt*] Dictum in Trojanos, qui noluerunt initio belli reddere Helenam: rebus autem desperatis, eam velle se reddere dixerunt, at seriùs; indè prodiit adagium, *serò sapiunt*.

2 *Vetule*] Sic Trebatium nominat, quòd tranquillæ vitæ commoda, diuturno usu apprimè calleret.

3 *Sat fatuas*] Scripserat enim, esse sibi constitutum pecuniam ocyus colligere, relictaque Gallia, Romam reverti, quo certè nihil insulsius.

4 *Quòd in Britannia*] Quò noluerat cum Cæsare proficisci, quia timebat Britannos ex essedis, seu curribus pugnantes. Vide epistolam decimam.

5 *In hybernis*] Quamvis hyemandi tempus nondum erat; his tribus argumentis Cicero per jocum probat Trebatium maturè sapere. Primò, quòd benè nummatus vellet ocyùs Romam revisere. Secundò, quòd metu periculi in Britanniam ire recusasset. Tertiò, quòd per totum annum hybernaret.

6 *Injectus*] Cum nonnullis ego facilè crediderim depravatam hanc esse scriptionem, legendumque esse *vinctus*: neq; enim videtur posse dici latinè, *injectus in hybernis*, *sed in hyberna*.

7 *Id erit telum acerrimum*] Alii fortiter dimicando sibi consulebant, Trebatius, periculum, ut Tullius jocatur, sapienter declinando.

8 *Cnejo Octavio*] De quo in epistola nona.

9 *Oro te, quis tu es?*] Tanta erat generis obscuritas; audebat tamen homo ignobilis Ciceronem Consularem virum,

sed mehercule, [10] extra jocum, homo bellus est: vellem eum tecum abduxisses. Quid agat is, ecquid [11] in Italiam venturi sitis hac hyeme, fac planè sciam. Balbus mihi confirmavit, te divitem futurum: [i] id utrum Romano more locutus sit, benè nummatum te futurum, [12] an quomodo Stoici dicunt, omnes esse divites, qui cœlo & terra frui possunt, postea videro. Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quòd negent te [k] [13] percunctantibus respondere: sed tamen est, quod gaudeas: constat enim inter omnes, neminem te uno [14] Samarobrivæ juris peritiorem esse. Vale.

INTERPRETATIO.

[i] *nondum mihi certum est, utrum te divitem dicat eo sensu, quo Romani vocem hanc interpretantur, id est, pecuniosissimum.*
[k] *iis qui te consulunt.*

NOTÆ.

ad cœnam vocare.

10 *Extra jocum*] Immò ad finem usque in joco perseverat.

11 *In Italiam*] Id est in Cisalpinam, quò Cæsar, quotannis ad conventus agendos proficisci solitus erat.

12 *An quomodo Stoici*] Quorum princeps Zeno: sic dicti sunt à verbo Græco στοὰ, Porticus, ubi præcepta sua tradebant. Eorum sententias recenset Cicero, quas inter hæc ad rem nostram facit, solos sapientes, formosos esse, etiamsi distortissimi sint: divites, etiamsi mendicissimi: Reges esse, quamvis servitutem serviant.

13 *Te percunctantibus*] Alter in Trebatium jocus, qui consulentibus non respondebat, eò quòd à nullo, vel saltem à paucis consuleretur; friget enim in bello jus civile.

14 *Samarobrivæ*] Ubi fortè nulli, vel ignari certè Jureconsulti erant. Perpetua cavillatio.

EPISTOLA XVII.

Gratulatur Trebatio, quòd urbis desiderium deposuerit; eumque hortatur, ut Cæsaris amicitiam plurimi faciat, quam ipsi fore utilem promittit. Eodem anno.

Cicero s. d. Trebatio.

EX tuis litteris & [1] Quinto fratri gratias egi, & te aliquandò collaudare possum, quòd jam videris [a] certa aliqua in sententia constitisse: nam primorum mensium litteris tuis vehementer commovebar, [b] quòd mihi interdum (pace tua dixerim) levis in urbis, urbanitatisque desiderio, interdum

INTERPRETATIO.

[a] *velle te in Gallia morari.*
[b] *quòd mihi interdum videbaris, Romam urbem, resque Romanas, per inconstantiam desiderare.*

NOTÆ.

1 *Quinto fratri*] Qui Cæsaris in Gallia legatus de Trebatio optimè meritus erat.

[2] piger, interdum timidus in labore militari, sæpè autem etiam, quod à te alienissimum est; [3] subimpudens videbare: tamquam enim [4] syngrapham [c] ad imperatorem, non epistolam, attulisses, sic pecunia ablata, domum redire properabas: nec tibi in mentem veniebat, [5] eos ipsos, qui cum syngraphis venissent Alexandriam, [6] nullum adhuc nummum auferre potuisse. Ego, si mei commodi rationem ducerem, te mecum esse maximè vellem: non enim mediocri afficiebar vel voluptate ex consuetudine nostra, vel utilitate ex consilio, atque opera tua: sed cùm te ex adolescentia tua in amicitiam, & fidem meam contulisses, semper te non modò tuendum mihi, sed etiam augendum, atque ornandum putavi. Itaque, quoad opinatus sum me [d] in provinciam exiturum, [e] quæ ad te ultrò attulerim, meminisse te credo: [f] posteaquam mea mutata ratio est, cùm viderem me à Cæsare honorificentissimè tractari, & unicè diligi, hominisque liberalitatem incredibilem, & singularem fidem nossem: sic ei te commendavi, & tradidi, ut gravissimè, diligentissimèque potui: [g] quod ille ita & accepit, & mihi sæpè litteris significavit, & tibi verbis, & re ostendit, mea commendatione sese valdè esse commotum. Hunc tu virum nactus, si me aut sapere aliquid, aut velle tua causa putas, ne dimiseris: &, si qua te fortè res aliquando offenderit, cùm ille aut occupatione, [7] aut difficultate tardior tibi erit visus, perferto, [h] & ultima expectato: [i] quæ ego tibi & jucunda, & honesta præstabo. Pluribus te hortari non debeo: tantùm moneo, neq; amicitiæ confirmandæ clarissimi ac liberalissimi [k] viri, neque [8] uberioris provinciæ, neq; ætatis magis idoneum tempus, hoc si amiseris, te esse ullum unquam reperturum: hoc, quemadmodum vos scribere soletis in vestris libris, idem [9] Q. Cornelio videbatur. In Britanniam te non esse profectum, vehementer gaudeo: quòd &

INTERPRETATIO.

[c] *ad Cæsarem.*
[d] *in Hispaniam Pompeji legatum.*
[e] *quomodo mea tibi officia obtulerim.*
[f] *posteaquam consilium mutavi.*
[g] & sicut graviter Cæsari te commendavi, *sic te amantissimè complexus est.*
[h] *& ad finem usque constans esto.*
[i] *hæc enim tua constantia tibi erit & jucunda, & honorifica.*
[k] *Cæsaris.*

NOTÆ.

2 *Piger*] Qui militiæ tribunatum, defatigationis metu neglexerat.

3 *Subimpudens*] Qui scilicet absq; labore voluisset à Cæsare statim ditari.

4 *Syngrapham*] Qua quis alteri promittit se certam ei pecuniam soluturum, *une obligation*. Festivè autem addit Cicero, epistolam apud Cæsarem commendatitiam se Trebatio dedisse, non verò syngrapham, qua accepta teneretur Cæsar pecuniam Trebatio confestim numerare.

5 *Eos ipsos*] Qui Ptolomæo Alexandrinorum Regi pecunias crediderant; qua de re fusiùs in libro primo.

6 *Nullum adhuc nummum*] Immò etiam ex iis nonnulli in carcerem conjecti sunt; quare in re vera jocatur Tullius.

7 *Aut difficultate*] Si tardiùs impetras id quod petis, vel ob rei quam petis difficultatem, vel ob Cæsaris occupationes, ne proptereà absterrearis à proposito.

8 *Uberioris provinciæ*] Galliæ, quam Cæsar elegerat, quòd esset & opulenta, & triumphorum ferax.

9 *Q. Cornelio*] Qui jus civile Trebatium edocuerat.

tu labore caruisti, & ego te de rebus illis [10] non audiam : ubi sis hibernaturus, & [11] qua spe, aut conditione, perscribas ad me velim. Vale.

NOTÆ.

10 *Non audiam*] Te gloriantem de rebus in Britannia gestis. Perpetua cavillatio.

11 *Qua spe*] Futuri commodi, qua conditione præsentis.

EPISTOLA XVIII.

Laudat Trebatium, qui scripserat sibi certum esse in Gallia permanere; in ejus deindè parsimoniam cavillatur. Eodem anno.

Cicero s. d. Trebatio.

ACCEPI à te aliquot epistolas uno tempore, quas tu diversis temporibus dederas : in quibus me cætera delectarunt, significabant enim te [a] istam militiam jam firmo animo ferre, & esse fortem virum, & constantem : [b] quæ ego paulisper in te ita desideravi non imbecillitate animi tui, sed magis ut desiderio nostri te [c] æstuare putarem. Quare perge, ut cœpisti : forti animo istam tolera militiam : multa, mihi crede, assequere : ego enim renovabo commendationem, [d] sed tempore sic habeto, non tibi majori esse curæ, ut iste tuus à me discessus fructuosissimus tibi sit, quàm mihi. Itaque [e] quando [1] vestræ cautiones infirmæ sunt, [f] Græculam tibi [2] misi cautionem [g] chirographi mei. Tu me velim de ratione Gallici belli certiorem facias : ego enim [3] ignavissimo cuique maximam fidem habeo. Sed ut ad epistolas tuas redeam, cætera bellè: [h] illud miror, quis solet eodem exemplo plures dare, qui sua manu scribit ? [i] Nam quòd [4] in palimpsesto, laudo equidem

INTERPRETATIO.

[a] *Gallicam.* [b] *quæ constantia tibi aliquando defuit.* [c] *ardere.* [d] *sed opportunè.*

[e] *quandoquidem jus tuum civile parùm tibi* in Gallia *prodest.*

[f] *misi tua causa litteras commendatitias* ad Cæsarem *Græcè exaratas.*

[g] *& scriptas mea manu.*

[h] *miror, quòd cùm soleas tua manu scribere, plures tamen iisdem verbis ad me litteras scribas.*

[i] *nam laudo parsimoniam tuam, in eo, quòd vetusta uteris charta ad mihi scribendum.*

NOTÆ.

1 *Vestræ cautiones*] Cautiones; sunt formulæ quædam, seu monita, quæ Jurisconsulti iis tradunt, à quibus consuluntur.

2 *Misi cautionem*] Id est commentationem, quæ tantum est habitura pondus, quantum Jurisconsulti cautio.

3 *Ignavissimo cuique*] Fortes quippè dimicant, ignavi autem spectant, & tranquillè notant singula; quare iis narrantibus tutissimè credi potest.

4 *Palimpsesto*] A Πάλιν, *iterum*, & Ψάω, *rado*; membrana est iterùm abrasa, in qua aliquid jam scriptum fuit; hunc autem locum ut intelligas, hæc observa: Trebatius in Palimpsesto, seu veteri membrana epistolam scripserat, eo consilio, ut eam in pura post charta descriptam ad Ciceronem mitteret; verùm mutato deindè describendi

[5] parſimoniam : ſed miror, quid in illa chartula fuerit, quod delere malueris, [k] [6] quàm hæc ſcribere : [7] niſi fortè tuas formulas : non enim puto te meas epiſtolas delere, ut reponas tuas : [8] an hoc ſignificas nihil fieri, frigere te, ne chartam quidem tibi ſuppeditare ? jam iſta tua culpa eſt, qui [9] verecundiam tecum extuleris, & non hîc nobiſcum reliqueris : ego te Balbo, cùm ad vos proficiſcetur, [l] more Romano commendabo. Tu, ſi [m] intervallum longius erit mearum litterarum, ne ſis admiratus : [n] eram enim abſuturus menſe Aprili. Has litteras ſcripſi [10] in Pontino, cùm ad villam M. Æmilii [11] Philemonis divertiſſem : ex qua jam audieram fremitum [o] clientium meorum, quos quidem tu mihi conciliaſti. Nam Ulubris, honoris mei cauſa, [p] vim maximam [12] ranunculorum ſe commoſſe conſtabat. Cura ut valeas. VI. Idus April. de Pontino.

EPISTOLAM tuam, quam accepi ab L. Arruntio, [q] conſcidi innocentem : nihil enim habebat, quod non vel in concione rectè legi poſſet : ſed & Arruntius [r] ita te mandaſſe ajebat, & tu adſcripſeras. [s] Verum illud eſto : nihil te ad me poſteà ſcripſiſſe demiror, præſertim [13] tam novis rebus. Vale.

INTERPRETATIO.

k *quàm deſcribere* in altera charta litteras, quas ultimò ad me miſiſti.

l *diligentiſſimè.*

m *ſi ad te non ſcribo, niſi multo poſt tempore.*

n *abero enim.*

o *Umbranorum quos mihi diſcedens commendaſti.*

p *maximam civium multitudinem veniſſe mihi obviam, ut me ſalutarent.*

q *laceravi, quamquam nihil continebat, quod vel publicè legi non poſſet.*

r *dixit mihi cupere te, ut* hanc laceratem, *tuque idem mihi ſcripſeras.*

s *quidquid ſit, factum eſt quod mandaſti.*

NOTÆ.

conſilio, Palimpſeſtum, id eſt veterem chartam Ciceroni miſit, iis tantummodò deletis, quæ præter epiſtolam præſcripta erant.

5 *Parſimoniam*] Vel avaritiam potiùs, qua Trebatium laboraſſe Tullius indicat.

6 *Quàm hæc ſcribere*] Eorum ſententiæ me ſocium ultrò aſcripſerim, qui putant legendum eſſe *exſcribere*, id eſt *deſcribere*, & articulum *hæc* tollendum : vulgaris enim ſcriptura vix explicari poteſt.

7 *Niſi fortè*] Niſi fortè dicas, nihil in hac charta fuiſſe ſcriptum, præter juris formulas, res nempè minimi momenti, & quas conſervare nihil opus eſſet.

8 *An hoc ſignificas* ?] An ideò ſcripſiſti in veteri charta, ut mihi ſignificares, te nihil in Gallia lucri facere ? adeò ut & charta tibi deſit : *ſuppeditare* verbum eſt hîc neutrum abſolutum.

9 *Verecundiam*] Quæ impedimento eſt, quominus opes à Cæſare petas ; ſed hæc omnia ironicè : neque enim verecundior Trebatius fuit.

10 *In Pontino*] Prædium fuit, undè Pontina Volſcorum palus, juxta forum Appii.

11 *Philemonis*] Gentis Æmiliæ liberti.

12 *Ranunculorum*] Sic vocat Ulubranos cives, ob paludes Ulubris propinquas.

13 *Tam novis rebus*] Quas in Gallia Cæſar geſſerat.

EPISTOLA XIX.

Significat conscriptum à se Topicorum librum, de quo jam anteà rogatus fuerat à Trebatio; addit, obscurum esse opus, & quod intelligi sine interprete nequeat. Scripta est post sequentem epistolam, Pansa & Hirtio Consulatum ineuntibus, anno urbis conditæ septingentesimo decimo.

Cicero S. D. Trebatio.

VIDE quanti apud me sis : etsi jure id quidem : non enim amore te vinco : verumtamen, quod præsenti tibi propè subnegarem, non tribuerem certè, id absenti [a] debere non potui. Itaque ut primùm [1] [b] Velia navigare cœpi, [c] institui [2] topica Aristotelica conscribere, ab ipsa urbe commonitus [3] amantissima tui : eum librum tibi misi [4] Rhegio, scriptum quàm planissimè res illa scribi potuit : sin tibi quædam videbuntur obscuriora, cogitare debebis, NULLAM artem [e] litteris sine interprete, & sine aliqua exercitatione percipi posse. [f] Non longè abieris : num jus civile vestrum ex libris cognosci potest? qui quamquam plurimi sunt, doctorem tamen, lumenque desiderant : quamquam tu, si attentè leges, si sepiùs, [g] per te omnia consequere, ut certè intelligas. [h] Ut verò etiam ipsi tibi loci, proposita quæstione, occurrant, exercitatione consequere : [i] in qua quidem nos te continebimus, si & salvi [5] redierimus, & [k] salva ista offenderimus. Vale. v. Kalend. Sext. Rhegio.

INTERPRETATIO.

[a] *persolvere volui :* [b] *è portu Velino.*
[c] *cœpi Aristotelis præcepta de locis Rhetoricis conscribere :* [d] *quàm clarissimè.*
[e] *ex ipsis tantùm verbis.*
[f] *exempla in promptu sunt.*
[g] *hoc saltem consequeris, ut omnia sine Doctore intelligas.*
[h] *at verò, ut proposita quæstione, argumenta statim invenire possis, exercitatione tibi opus est.*
[i] *de qua quidem tecum agam.*
[k] *& incolumem Rempublicam.*

NOTÆ.

1 *Velia*] Urbs Lucaniæ, haud procul ab sinu Præstano. De ea Horatius lib. 1. ep. 15.
Quæ sit hyems Veliæ, quod cœlum, valla, Salerni.

2 *Topica*] Sic dicta, quia docent, qua ratione certis ex locis argumenta depromi queant.

3 *Amantissima tui*] Quòd suas hìc Trebatius possessiones haberet.

4 *Rhegio*] Urbs aliàs Brutiorum, nunc Calabriæ ulterioris caput, in regno Neapolitano. Sic dictam Strabo asserit, ἀπὸ τοῦ ῥαγῆναι, id est à fractione, quòd indè Sicilia, olim continenti juncta, vi fluctuum, & terræ fractione avulsa fuerit. Virgilius lib. 3. Æneid.
Hæc loca vi quondam, & vasta convulsa ruina.

5 *Redierimus*] è Græcia, quò se conferre decreverat propter tumultus novos, quos Romæ, post Cæsaris necem, Antonius excitarat.

EPISTOLA XX.

Veliensibus charum esse Trebatium scribit; hortatur ne possessiones vendat. Scripta est antè superiorem, eodem anno.

Cicero s. d. Trebatio.

AMABILIOR mihi Velia fuit, quòd te ab ea sensi amari : [a] sed quid ego dicam te, quem quis non amat? [1] Rufio [2] medius fidius tuus ita desiderabatur, ut si esset unus è nobis : sed ego te non reprehendo, [b] qui illum [3] ad ædificationem tuam traduxeris : quamquam enim Velia non est vilior, quàm [4] Lupercal : [c] tamen istuc malo, quàm hæc omnia : [d] tu, si me audies, quem soles, has paternas possessiones [e] tenebis, (nescio quid enim Velienses verebantur) neque [5] Heletem, nobilem amnem, relinques, nec [f] Papirianam domum deseres : quamquam illa quidem habet lucum, [g] à quo etiam advenæ teneri solent : [6] quem tamen si excideris, [7] multùm prospexeris. Sed in primis opportunum videtur, his præsertim temporibus, [8] habere perfugium primùm [h] eorum urbem, quibus charus sit, deindè etiam tuam domum, tuosque agros, [i] eaque remoto salubri, amœnoque loco : idque etiam mea interesse mi Trebati, arbitror. Sed valebis, meaque negotia [k] videbis, meque, diis juvantibus, antè brumam [9] expectabis. Ego à

INTERPRETATIO.

[a] *sed cur dico te* amari à Veliensibus, *cùm sit nemo, qui te non amet.*

[b] *quod ædificationis tuæ curam illi commiseris.*

[c] *tamen Romam malo, quàm hæc omnia,* quæ sunt Veliæ.

[d] *tu, si mihi, ut soles, credis.*

[e] *retinebis; Velienses enim verebantur, ne eas desereres.*

[f] *nec domum de Papirio emptam.*

[g] *quem etiam advenæ mirari solent.*

[h] *Veliensium.*

[i] *& hæc omnia habere in loco remoto, &c.*

[k] *curabis.*

NOTÆ.

1 *Rufio*] Trebatii vel gentilis, vel libertus qui Velinas ejus possessiones curabat.

2 *Medius fidius*] Jurandi formula, quam hæc tria verba conficiebant, *me*, *dia*, id est Jovem, & *fidius*, qui pro filio ponitur; estque sensus : *Ita me Jovis filius adjuvet.*

3 *Ad ædificationem*] Quam Romæ Trebatius inceperat in regione Lupercali proxima.

4 *Lupercal*] Locus urbis Romæ ad radices montis Palatini, Deo Pani sacer; cujus sacra, Lupercalia; & sacerdotes, Luperci dicebantur, vel à Lupa quæ Romulo Remoque lac præbuit.

5 *Heletem*] Cujus ad ripam sita erat Velina Trebatii domus.

6 *Quem tamen si excideris*] Opinio erat Lucos, quia sacri erant, sine scelere incidi non posse; at Marcus Cato docuit, quomodo rectè, & sine piaculo id fieri posset.

7 *Multum prospexeris*] Pulcherrimus tibi erit è tota tua domo longissimusque prospectus.

8 *Perfugium*] Quo posset ob civiles motus, tranquillitatis gratia, secedere.

9 *Expectabis*] Romæ quò redire cogitabat,

Sex. Fabio, Niconis discipulo, librum abstuli [l] [10] Νικῶνος περὶ πολυφαγίας: ò medicum suavem, meque docilem ad hanc disciplinam! sed Bassus noster me de hoc libro celavit: te quidem non [m] videtur. Ventus increbrescit. Cura ut valeas. XIII. Kalend. Sext. Velia.

INTERPRETATIO.

[l] *Niconis de edacitate*. [m] celavisse.

NOTÆ.

tabat, ut Kalendis hic Januariis adesset.

10 *Niconis*] Medici Epicurei, qui docebat, valetudinem cum edacitate firmam posse servari.

EPISTOLA XXI.

Silii amici sui causam Trebatio commendat. Anno quo Cæsar occisus est, ut Manutius existimat, id est urbis conditæ septingentesimo nono.

M. Cicero s. D. C. Trebatio.

SILII causam [1] te docui: is posteà fuit apud me: cùm ei dicerem tibi videri, [2] sponsionem illam [a] nos [3] sine periculo facere posse, [4] si bonorum Turpiliæ possessionem [5] Q. Cæpio Prætor ex edicto suo mihi dedit: negare ajebat [6] Servium [b] tabulas testamenti esse eas, quas instituisset is, [c] qui factionem testamenti non habuerit: hoc idem [7] Offilium dicere: [d] tecum se locutum negabat: meque rogavit, ut se, causamque suam tibi

INTERPRETATIO.

[a] *nos posse pecuniam sine periculo promittere.* [b] *testamentum hoc esse ratum, quod is fecisset.* [c] *qui jus faciendi testamenti non habuerat.* [d] Silius *addebat, tecum hac de re nondum esse locutum.*

NOTÆ.

1 *Te docui*] Quid juris haberet Silius in hæreditate Turpiliæ petenda.

2 *Sponsionem*] Qui litem intendebat alteri, de re qualibet, tamquam sibi debita, promittebat se daturum, si litem perderet, certam adversario pecuniam, eamdem & adversarius, si causa caderet, spondebat, ut eo metu reprimeretur nimia litigandi libido. Hæc autem actio vocabatur sponsio, seu promissio.

3 *Sine periculo*] Quia Silius facilè probare poterat, suam esse Turpiliæ hæreditatem.

4 *Si bonorum Turpiliæ*] Sunt hæc verba sponsionis quam Silius facere paratus erat. Plerique autem putant pro *si* legendum *ni*; & videtur id postulare sensus, qui talis est: *ni* bonorum Turpiliæ possessionem Quintus Cæpio Prætor ex edicto suo mihi dedit, spondeo me daturum adversario tantum pecuniæ, quantum in sponsionibus promitti solet.

5 *Quintus Cæpio*] hunc credibile est fuisse M. Brutum, qui in Cæsarem conjuravit: quo enim anno Cæsar interfectus est, Præturam exercuit: adoptatus autem fuerat ab avunculo Quinto Servilio Cæpione.

6 *Servium*] Sulpitium, quem Tullius in Bruto Jurisconsultorum principem nominat.

7 *Offilium*] Doctrina juris inclytum,

commendarem. Nec vir melior, mi Testa, nec mihi amicior P. Silio quisquam est, te tamen excepto. Gratissimum igitur mihi feceris, si ad eum ultrò veneris, eique pollicitus eris: sed, si me amas, quamprimùm: hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

EPISTOLA XXII.

Authoritate Jurisconsultorum, suam de quadam controversia opinionem probat. Eodem, ut videtur, anno.

Cicero S. D. Trebatio.

[a] ILLUSERAS heri inter scyphos, quòd dixeram controversiam esse, [b] [1] possetne hæres, quòd furtum anteà factum esset, rectè furti agere. Itaque etsi domum benè potus, seroque redieram: tamen [c] id caput, ubi hæc controversia est, notavi, & descriptum tibi misi: ut scires, id quod tu neminem sensisse dicebas, [2] Sex. Ælium, M. Manilium, M. Brutum sensisse; ego tamen Scævolæ, & Testæ assentior. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *heri me inter cœnam irriseras.* [b] *an hæres haberet actionem adversùs eum furem, qui furatus esset, antequam ipse hæres esset.* [c] *hunc locum.*

NOTÆ.

1 *Possetne hæres*] Videtur sensisse Trebatius, hujusmodi actionem haberi non posse.

2 *Sex. Ælium, M. Manilium, &c.*] Jurisconsultorum nomina.

EPISTOLA XXIII.

Gallus emerat statuas Ciceroni, cùm tamen pictas Cicero tabellas mallet; rescribit itaque, ex iis emptionibus nullam sibi cordi esse; tum subjungit, id vehementer probare, quòd proximam domum conducere velit. Incertum quo anno.

Cicero S. D. M. Fabio Gallo.

[a] TANTUM ex Arpinati veneram, cùm mihi à te litteræ redditæ sunt: ab eodemque accepi [1] Aviani litteras: [b] in quibus hoc erat liberalissimum: [c] [2] nomina se facturum, cùm venisset, [d] qua ego vellem die:

INTERPRETATIO.

[a] *vix ex Arpinati veneram.* [b] *In quibus hoc erat liberalitatis plenum, quòd scriberet.* [c] *se, cùm venisset, relaturum in codicem* quidquid debeo pro statuis. [d] *ut solvam, quandocumque mihi commodum erit.*

NOTÆ.

1 *Aviani*] Statuarii, de quo Gallus signa Ciceroni emerat.

2 *Nomina*] Quia in hisce codicibus seu tabulis, debitorum, & creditorum nomina scribebantur.

[e] fac quæso, qui ego sum, esse te : [f] estne aut tui pudoris, aut nostri, [g] primùm rogare de die, [h] deindè plus annua postulare ? Sed essent, mi Galle, omnia facilia, [i] si & ea mercatus esses, quæ ego desiderabam, [k] & ad eam summam, quam volueram : [l] ac tamen isthæc ipsa, quæ te emisses scribis, non solùm rata mihi erunt, seu etiam grata : [m] planè enim intelligo, te non modò studio, sed etiam amore usum, quæ te delectarint, hominem, ut ego semper judicavi, in omni judicio elegantissimum, quæque me digna putaris, coemisse. Sed velim maneat [3] Damasippus in sententia : prorsùs enim [n] ex istis emptionibus nullam desidero : tu autem ignarus [o] instituti mei, [p] quanti ego genus omne signorum omnium non æstimo, tanti ista quatuor, aut quinque sumpsisti : [q] [4] Sed Bacchas istas cum Musis Metelli comparas : [5] quid simile? [r] primùm ipsas ego musas numquam tanti putassem atque id fecissem musis omnibus approbantibus : [s] sed tamen erat aptum bibliothecæ, studiisque nostris congruens : Bacchis verò ubi est [6] apud me locus ? Aut pulchellæ sunt : novi optimè, & sæpè vidi : [t] nominatim tibi signa, mihi nota, mandassem, si probassem : ea enim signa ego emere soleo, [u] quæ [7] ad similitudinem gymnasiorum exornent mihi [8] in palæstra locum. [x] Martis

INTERPRETATIO.

[e] *finge te esse qui ego sum*, mettez-vous en ma place.

[f] *nonne & mihi, & tibi probro erit?*

[g] *primùm prorogationem temporis ad solvendum petere.*

[h] *hanc deindè dilationem ultra annum producere.*

[i] *si emisses pictas tabellas.*

[k] *nec pluris emisses, quàm volueram.*

[l] *attamen tuam hanc emptionem non confirmabo modò, sed & gratam habebo.*

[m] *nam sum certus, te, qui de rebus optimè judicas, eas statuas coemisse, & quia tibi placuerunt, & quia me dignas esse credidisti.* [n] *ex ipsis imaginibus quas emisti.*

[o] *voluntatis meæ.*

[p] *pro istis quatuor aut quinque statuis; tantum pecuniæ solvisti, quantum ego numerare nollem pro omni statuarum genere.*

[q] *sed Baccharum figuras, quas emisti mihi comparas cum Musarum signis quæ Metellus apud se habet.*

[r] *primùm ipsa Musarum simulacra tanto numquam pretio coemissem.*

[s] *hæ tamen* Musarum statuæ *aptæ essent bibliothecæ.*

[t] *tibi nominatim mandassem, ut hæc signa, quæ mihi nota sunt, emeres; si mihi placuissent.*

[u] *quæ bibliothecam meam exornent.*

[x] *Martis autem simulacrum an mihi, qui pacem amo, convenit?*

NOTÆ.

3 *Damasippus*] Vir in statuis undique conquirendis bellè curiosus, qui fortè dixerat empturum se hæc signa, si minùs Tullio probarentur. Horat. Sat. 3. lib. 2. *Insanit, veteres statuas Damasippus emendo.*

4 *Bacchas*] Mulieres fuere, quæ tertio quoque anno Bacchi orgia magnis ululatibus, ad Citherontem montem in Græcia celebrabant. Harum autem sculptas imagines Gallus permagno emerat; quare & in delectu peccaverat, & in pretio.

5 *Quid simile*] Inter Baccharum hæc simulacra quæ emisti, & Musarum statuas, quas habet Metellus.

6 *Apud me*] Quem Bacchus non delectat.

7 *Ad similitudinem Gymnasiorum*] Quæ Deorum, aut Heroum statuis exornari solebant. De Gymnasiis vide epistolam 12. libri 4.

8 *In Palestra*] ἀπὸ τῆς Πάλης, id est à Lucta nomen accepit, & non secus at-

verò signum quo mihi pacis auctori? [9] gaudeo nullum Saturni signum fuisse: hæc enim duo signa putarem mihi æs alienum attulisse. [10] Mercurii malem aliquod fuisset: [y] feliciùs, puto, cum Aviano transiere possemus. Quod tibi destinaras Trapezophoron: si te delectat, habebis: sin autem sententiam mutasti, ego [a] habebo scilicet. [b] Ista quidem summa næ ego multò libentiùs emerim [11] diversorium [12] Tarracinæ, ne semper hospiti molestus sim: omninò [13] liberti mei video esse culpam, cui planè res certas mandaram: itemque Junii, quem puto tibi notum esse, Aviani familiarem. [c] [14] Exedria quædam mihi nova sunt instituta in porticula Tusculani: ea volebam tabellis ornare: [d] etenim si quid generis istiusmodi me delectat, pictura delectat: sed tamen, si ista mihi sunt habenda, certiorem velim me facias, ubi sint, quando accersantur, quo genere vecturæ: si enim [15] Damasippus in sententia non manebit: aliquem [e] pseudodamasippum vel cum jactura [16] reperiemus. Quod ad me [17] de domo scribis iterùm, jam id ego proficiscens mandaram meæ Tulliæ: ea enim ipsa hora acceperam tuas litteras: egeram etiam cum tuo [18] Nicia, quòd is utitur, ut scis, familiariter [19] Cassio: ut redii autem, priùs quàm tuas legi has proximas litteras, quæsivi de mea Tullia, quid egisset: [f] per [20] Liciniam se egisse dicebat: [g] sed opi-

INTERPRETATIO.

y *minoris ab Aviano emere possemus.*
z *mensæ fulcimentum.*
a *retinebo.*
b *ista quidem pecunia.*
c *cœpi extruere nova exedria in porticu Tusculana.*
d *nam si quid in eo ornamentorum genere delectat, maximè pictura.*
e *aliquem Damasippo similem.*
f *se ea de re cum Licinia collocutam esse.*
g *sed Cassius, ut opinor, sororis opera non multùm utitur.*

NOTÆ.

que Gymnasium pro quavis exercitatione, aut quolibet exercitationis loco sumitur. Videtur autem Gymnasii nomen patere latiùs, quàm Palestræ: hæc enim Gymnasii pars est. Gymnasium autem, Palæstram & cætera loca complectitur.

9 *Nullum Saturni signum*] Quia tristem eventum portendit.

10 *Mercurii*] Quia mercaturis præerat; undè & nomen mutuatus est: ejus autem auspicio sperabat futurum fuisse, ut ea signa minoris emisset.

11 *Diversorium*] Vide epist. 19. lib. 6.

12 *Tarracinæ*] Seu Terracinæ, quæ & Anxur dicta est, urbs aliàs Volscorum in Latio, nunc Campaniæ Romanæ, in ditione Pontificia, & in confinio regni Neapolitani.

13 *Liberti mei*] Qui meam super hac emptione mentem non apertè satis declaravit.

14 *Exedria*] Loca in Porticibus, ubi sedentes disputare solebant.

15 *Damasippus*] Qui promiserat ea se coempturum signa, modò si à Tullio rejicerentur.

16 *Reperiemus*] Cui hæc signa minoris vendam, quàm à te coempta sunt.

17 *De domo*] Quam juxta meas ædes vis conducere.

18 *Nicia*] Galli liberto.

19 *Cassio*] Ædium harumce domino. Suspicor autem legendum esse *Crasso*, qui Liciniæ gentis, nisi dicamus Liciniam fuisse Cassii sororem, non germanam quidem, sed consobrinam.

20 *Per Liciniam*] Quæ domum incolebat fratris; undè, absente & insciente Decio, exire non audebat.

nor Cassium uti non ita multùm sorore: eam porrò negare se audere, cùm vir abesset (est enim profectus in Hispaniam Decius) illo & absente, & insciente [h] migrare. Est mihi gratissimum, tanti à te æstimatam consuetudinem vitæ, victusque nostri, primùm ut eam domum sumeres, ut non modò propè me, sed planè mecum habitare posses: deindè, ut migrare tantoperè festines: [i] sed, ne vivam, si tibi concedo, ut ejus rei tu cupidior sis, quàm ego sum. Itaque omnia experiar: video enim, quid mea intersit, quid utriusque nostrum. Si quid egero, faciam ut scias: tu & ad omnia rescribes: &, quando te expectem, facies me, si tibi videbitur, certiorem. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] in has ædes. [i] *at moriar, si vehementiùs quàm ego, id cupis.*

EPISTOLA XXIV.

Significat, quàm injustè de se queratur Tigellius: Cæsare quartùm Consule sine collega, anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

M. Cicero s. d. M. Fabio Gallo.

AMORIS quidem tui, quoquò me verti, [a] vestigia, [b] vel proximè [1] de Tigellio: sensi enim ex litteris tuis [c] valdè te laborasse: amo igitur [2] voluntatem: [d] sed pauca de re. [3] Capius, opinor, olim, NON omnibus dormio: [4] sic ego non omnibus, mi Galle, servio: [5] etsi quæ est hæc servitus? [e] olim, [f] cùm regnare existimabamur, non tam ab ullis, quàm hoc tempore observor à familiarissimis Cæsaris omnibus, [6] præter istum: id ego in

INTERPRETATIO.

[a] video. [b] *idque nuperrimè in Tigellii negotio.* [c] *te valdè mea causa sollicitum esse.* [d] *sed de hac re pauca* dicamus. [e] *stante Republica.* [f] *cùm florebam authoritate.*

NOTÆ.

1 *De Tigellio*] Qui praviter in Tullium erat invectus, quòd Phameæ defensionem, quam susceperat, in alterum diem diferre voluisset. Hic Tigellius libertus erat, cognomento Hermogenes, Phameæ nepos, & canendi arte præstans,

2 *Voluntatem*] Quia Tigellium Ciceroni placare frustrà conatus erat.

3 *Capius*] A Festo nominatur Cippius, qui somnum simulabat, ut impunè magis uxor sua mœcharetur; quique servo pocula furtim auferenti, in aurem insusurravit: *Non*, inquit, *omnibus dormio*; quasi uti dixisset: *dormio quidem ut uxor, &c. sed non dormio, ut impunè, quod meum est, mihi fureris.* Consule Plutarchum in Erotico, ubi hominem hunc Calbam, non Capium appellat.

4 *Sic ego*] Quibusdam apud Cæsarem gratiosis, temporum causa, serviebat; sed non omnibus, quos inter Tigellius fuit.

5 *Hæc servitus*] Dictum rectè corrigit; familiares enim Cæsaris colebat, ut amicos, non ut dominis serviebat.

6 *Præter istum*] Tigellium, cujus amicitiam non admodum curabat, quòd homo,

lucris pono, non ferre hominem pestilentiorem. [7] patria sua: [g] eumque addictum jam tum puto esse [8] Calvi Licinii [9] Hipponacteo præconio: at vide, [h] quid succenseat. [10] Phameæ causam susceperam, [i] ipsius quidem causa: erat enim mihi sanè familiaris: is ad me venit, dixitque judicem, [k] sibi operam dare constituisse [l] eo ipso die, quo [11] de P. Sextio in consilium iri [12] necesse erat: respondi, nullo modo me facere posse, [m] cùm vellem: alium diem si sumpsisset, me ei non defuturum: [n] ille autem, qui sciret se [o] nepotem bellum tibicinem habere, & sat bonum [13] unctorem, discessit à me, ut mihi videbatur, iratior. [p] Habes Sardos [14] venales, [q] alium alio nequiorem: cognosti meam causam, & istius [15] Salaconis iniquitatem. [r] Catonem tuum mihi mitte: cupio enim legere: me adhuc non legisse, turpe utrique nostrum est. Vale.

INTERPRETATIO.

[g] *& quem, ut opinor, Calvus Licinius mordaci carmine infamem reddidit.*

[h] *quare* Tigellius *mihi succenseat.*

[i] *Phamæ.*

[k] *causam suam cognoscere*, de luy donner audiance.

[l] *quo necesse erat Judicum de P. Sextio sententias audire*,

[m] *etiamsi vellem.*

[n] *Phameas autem.*

[o] *Tigellium.*

[p] *jam intelligis quo sint ingenio Sardi venales.*

[q] *nempè nequitia invicem contendunt.*

[r] *librum à te de Catone scriptum.*

NOTÆ.

nequam esse, licèt alioqui Cæsaris amicus.

7 *Patria sua*] Sardinia, cujus aer, propter paludes, pestilens; de qua Silius Italicus.

——*tristis cælo, & multa vitiata palude.*

8 *Calvi Licinii*] Poeta fuit, & Orator illustris; sed maledicus, adeò ut ne Cæsari quidem pepercerit.

9 *Hipponacteo*] Hipponax Poeta fuit Ephesius, adeò deformis, ut ejus effigiem populo deridendam Pictores exponerent; quod indignè passus, tam amaro carmine illos insectatus est, ut ex iis aliquot ad suspendium adegisse dicatur: undè in proverbium abiit, *Hipponacteum præconium.*

10 *Phameæ*] Liberti.

11 *De P. Sextio*] Quem de vi accusatum, antè multos annos jam defenderat.

12 *Necesse fuit*] Quoniam lege Pompeja, præfiniti dies erant, quibus agi causam oporteret; eodem verò & uno die, Sextii & Phameæ rebus providere Cicero non poterat.

13 *Unctorem*] Putat Manutius, nec immeritò legendum esse, *Cantorem*: hoc enim potissimùm nomine erat apud Cæsarem gratiosus.

14 *Venales*] Tigellium & Phameam, oriundos è Sicilia: in utrumque cavillandi, ex communi adagio ansam quærit: subacta enim à Tito Sempronio Sardinia, tanta mancipiorum multitudo Romam adducta est, ut ex eorum vilitate adagium prodierit, *Sardi venales.*

15 *Salaconis*] Tigellii, quem sic appellat à voce Græca Σαλάκων; quæ mollitiem ex Aristophane, ex Suida verò superbiam exprimit; vel significat eum, qui cùm sit pauper, se divitem esse simulat.

EPISTOLA XXV.

Epistolam Galli salvam esse scribit, eidemque monenti, ut de Cæsare cautè loqueretur, gratias agit. Eodem anno.

M. Cicero s. d. M. Fabio Gallo.

QUOD epistolam conscissam doles, noli laborare: salva est domi: petes, cùm libebit. [a] Quòd autem me mones, valdè gratum est: idque ut semper facias, rogo: videris enim mihi vereri, ne, [b] si istum habuerimus, [c] rideamus [1] γέλωτα Σαρδώνιον. [d] Sed heus tu, [e] [2] manum de tabula: [3] magister [4] adest citiùs quàm putaramus: [f] vereor ne in Catonem, [5] Cato in nos. Mi Galle, [g] cave putes quidquam melius, quàm epistolæ tuæ partem ab eo loco, Cætera labuntur: secretò hoc audi: [h] tecum habeto: ne Appellæ quidem liberto tuo dixeris: [i] præter duo nos loquitur isto modo nemo: benè, malève, [k] videro: [l] sed, quidquid est, nostrum est: [m] urge igitur, [n] nec transversum unguem, quod ajunt, à stylo: [o] is enim est dicendi opifex: [p] atque ego quidem aliquantum jam etiam noctis sumo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] ne in Cæsarem jocemur.
[b] *si Cæsarem magistrum habuerimus.*
[c] *ne nostro damno jocemur.*
[d] *sed hæc attende.*
[e] *desinamus de Catonis laudibus scribere.*
[f] *vereor ne, si Catonem laudemus, Cato nobis sit exitio.*
[g] *crede mihi, nihil elegantius est epistola tua, ab eo loco ubi hæc scripta sunt,* cætera labuntur.
[h] *nemini dixeris, ne Appellæ quidem, &c.*
[i] *nemo sic loquitur, præter nos duo.*
[k] *mihi adhuc incertum.*
[l] sed ille scribendi modus, *sive bonus est, sive malus, nobis peculiaris est.*
[m] *perge igitur.*
[n] *ne minimùm cesses à stylo exercendo.*
[o] *stylus enim optimus dicendi magister.*
[p] *in eadem ego exercitatione noctis aliquantum consumo.*

NOTÆ.

1 *Γέλωτα Σαρδώνιον*] Risum Sardonium, id est risum cum dolore conjunctum; oritur proverbium illud ab herba quadam quæ nascitur in Sardinia, & gustata, mortem affert, sic mutato morientium vultu, ut ridere videantur.

2 *Manum de tabula*] Adagium illud sumptum est à pueris pingendi artem discentibus, qui magistro absente, aliquid in tabula praviter pingunt; adveniente autem, citò manum retrahunt, ne deprehensi vapulent.

3 *Magister*] Julius Cæsar Dictator, id est Magister populi, ut docet Seneca.

4 *Adest citiùs*] Ab Hispania, ubi Pompeji liberos ingenti prælio vicerat.

5 *Cato in nos*] Cato fuerat Cæsari hostis infensissimus: Catonem ergo laudare, periculosum.

EPISTOLA XXVI.

Scribit se morbum contraxisse, quòd herbas malè conditas comedisset. P. Lentulo, & Q. Metello Nepote Consulibus, anno urbis condita sexcentesimo nonagesimo sexto.

Cicero s. d. Gallo.

CUM decimum jam diem graviter ex intestino laborarem, neque iis, qui mea opera uti volebant, [a] probarem me non valere, quia febrim non haberem: fugi in Tusculanum, cùm quidem biduum ita jejunus fuissem, ut ne aquam quidem gustarem: itaque confectus langore, & fame, [b] magis tuum officium desideravi, quàm abs te requiri putavi [1] meum. Ego autem cùm omnes morbos reformido, [c] tum quo Epicurum tuum Stoici [2] malè accipiunt, [d] quia dicat δυσουρικὰ καὶ δυσεντερικὰ πάθη sibi molesta esse: quorum [e] alterum morbum edacitatis esse putant, [f] alterum etiam [g] turpioris intemperantiæ: sanè [h] δυσεντερίαν pertimueram: sed visa est mihi vel loci mutatio, vel animi etiam relaxatio, vel ipsa fortasse jam [3] senescentis morbi [i] remissio profuisse. [k] Attamen, ne mirere, undè hoc acciderit, quomodove commiserim: [l] lex sumptuaria, quæ videtur [m] λιτότητα attulisse, [n] ea mihi fraudi fuit: nam, dum volunt [4] isti lauti [o] terra nata, [p] quæ lege excepta sunt, [q] in honorem adducere, fungos, [r] heluellas, herbas omnes ita condiunt, ut nihil possit esse suavius. In eas cùm incidissem [5] in cœna augurali apud [6] Lentulum, tanta me [s] διάῤῥοια arripuit, ut hodie primùm videatur cœpisse consistere. Ita ego, [t] qui me ostreis, & [7] murenis facilè abstinebam,

INTERPRETATIO.

[a] *persuaderem.* [b] *magis desideravi ut me inviseres.*
[c] *tum hunc maximè quo Epicurum laborantem Stoici reprehendebant.*
[d] *qui dicebat vesicæ, & viscerum morbos sibi molestos esse.*
[e] *ventris tormina.*
[f] *vesicæ morbum.*
[g] *obscœnæ libidinis.*
[h] *intestinorum dolorem.*
[i] *imminutio.*
[k] *tamen ut scias quomodo morbum hunc contraxerim, & in quo peccaverim.*
[l] *lex de moderando in conviviis sumptu.*
[m] *frugalitatem.*
[n] *ea mihi nocuit.* [o] *herbas.*
[p] *quæ lege non prohibentur.*
[q] *honoris causa apponere.*
[r] *olera minuta.*
[s] *ventris profluvium.*
[t] *qui me facilè abstinebam piscibus delicatissimis, ab herbis vulgaribus deceptus sum.*

NOTÆ.

1 *Meum*] Quod tibi, morbo detentus, non possum persolvere.
2 *Malè accipiunt*] Quia putabant Stoici, Epicurum his morbis exagitatum fuisse, ob edacitatem, & impudicitiam.
3 *Senescentis*] Quòd jam à decem diebus viscerum morbo vehementiùs torqueretur
4 *Isti lauti*] Ii scilicet qui opiparè Ciceronem exceperant.
5 *In cœna augurali*] Mos fuit, ut Augures, inito sacerdotio, splendidam toti collegio cœnam darent.
6 *Lentulum*] Filium Lentuli, ad quem scriptæ sunt primi libri epistolæ.
7 *Muranis*] Muræna piscis est, longitudine haud absimilis Anguillæ, notisque albicantibus distinctus: fuit autem apud veteres maximis in deliciis.

EPI-

à beata etiam, & malva deceptus sum: posthac igitur erimus cautiores: tu tamen cùm audisses ab Anicio, (vidit enim me nauseantem) non modò mittendi causam justam habuisti, sed etiam visendi. Ego [u] hìc cogito commorari, quoad me reficiam: nam & vires, & [x] corpus amisi: sed, si morbum depulero, facilè, ut spero, illa revocabo. Vale.

INTERPRETATIO.

u in Tusculano. x vegetum corporis habitum.

EPISTOLA XXVII.

Acerbiores ad Ciceronem litteras Gallus dederat; iis Cicero stomachosiùs respondet. Cæsare dominante, sed incertum quo anno.

Cicero s. d. [1] Gallo.

MIROR [2] cur me accuses, cùm tibi id facere non [3] liceat: quod si liceret, tamen [4] non debebas. [a] [5] EGO enim te in consulatu observaram: & ais fore ut te Cæsar [b] restituat. Multa tu quidem dicis, sed tibi nemo credit. Tribunatum plebis dicis te [c] mea causa petisse: utinam semper esses tribunus: [d] [6] intercessorem non quæreres. Negas me audere, [7] quod sentiam dicere: quasi tibi, cùm parum pudenter me [8] rogares, parùm fortiter responderim. Hæc tibi [9] scripsi, ut [e] isto ipso in genere, in quo aliquid posse vis, te nihil esse cognosceres: quòd si humaniter mecum questus esses, libenter tibi me, & [10] facilè purgassem: non enim mihi ingrata sunt, [11] quæ fecisti.

INTERPRETATIO.

a *objicis enim, quòd in Consulatu meo me honoraveris.*
b patriæ.
c *ut revocarer ab exilio.*
d *non quæreres qui pro te Cæsarem rogaret.*
e *in acutè dictis.*

NOTÆ.

1 *Gallo*] Alius est ab eo, ad quem proximè scripsit.
2 *Cur me accuses*] Ingrati animi, & negligentiæ.
3 *Non liceat*] Nihil siquidem feci, quod reprehendere possis.
4 *Non debebas*] Ob mutuam amicitiam.
5 *Ego enim*] Verba sunt ex epistola Galli desumpta.
6 *Intercessorem*] Ludit in ambiguitate vocis: intercedere enim, cùm de Tribunis agitur, idem valet quod se opponere: hìc autem intercessor idem est quod deprecator. Rogaverat autem Tullium Gallus, ut sibi Cæsarem reconciliaret.
7 *Quod sentiam dicere*] Nec certè poterat, oppressa per Cæsarem libertate.
8 *Rogares*] Per litteras impudentius ad me scriptas.
9 *Scripsi*] Asperiori stylo.
10 *Facilè purgassem*] Facilè me excusassem, quòd nondum Cæsari pro te supplicaverim, probabile est tunc exulasse Gallum.
11 *Quæ fecisti*] Mea causa dum Consul eram.

EPISTOLA XXVI.

Scribit se morbum contraxisse, quòd herbas malè conditas comedisset. P. Lentulo, & Q. Metello Nepote Consulibus, anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo sexto.

Cicero s. d. Gallo.

CUM decimum jam diem graviter ex intestino laborarem, neque iis, qui mea opera uti volebant, [a] probarem me non valere, quia febrim non haberem: fugi in Tusculanum, cùm quidem biduum ita jejunus fuissem, ut ne aquam quidem gustarem: itaque confectus langore, & fame, [b] magis tuum officium desideravi, quàm abs te requiri putavi [1] meum. Ego autem cùm omnes morbos reformido, [c] tum quo Epicurum tuum Stoici [2] malè accipiunt, [d] quia dicat δυσουρικὰ καὶ δυσεντερικὰ πάθη sibi molesta esse: quorum [e] alterum morbum edacitatis esse putant, [f] alterum etiam [g] turpioris intemperantiæ: sanè [h] δυσεντερίαν pertimueram: sed visa est mihi vel loci mutatio, vel animi etiam relaxatio, vel ipsa fortasse jam [3] senescentis morbi [i] remissio profuisse. [k] Attamen, ne mirere, undè hoc acciderit, quomodove commiserim: [l] lex sumptuaria, quæ videtur [m] λιτότητα attulisse, [n] ea mihi fraudi fuit: nam, dum volunt [4] isti lauti [o] terra nata, [p] quæ lege excepta sunt, [q] in honorem adducere, fungos, [r] heluellas, herbas omnes ita condiunt, ut nihil possit esse suavius. In eas cùm incidissem [5] in cœna augurali apud [6] Lentulum, tanta me [s] διάῤῥοια arripuit, ut hodie primùm videatur cœpisse consistere. Ita ego, [t] qui me obstreis, & [7] murenis facilè abstinebam,

INTERPRETATIO.

[a] *persuaderem.* [b] *magis desideravi ut me inviseres.*
[c] *tum hunc maximè quo Epicurum laborantem Stoici reprehendebant.*
[d] *qui dicebat vesicæ, & viscerum morbos sibi molestos esse.*
[e] *ventris tormina.*
[f] *vesicæ morbum.*
[g] *obscœnæ libidinis.*
[h] *intestinorum dolorem.*
[i] *imminutio.*
[k] *tamen ut scias quomodo morbum hunc contraxerim, & in quo peccaverim.*
[l] *lex de moderando in conviviis sumptu.*
[m] *frugalitatem.*
[n] *ea mihi nocuit.* [o] *herbas.*
[p] *quæ lege non prohibentur.*
[q] *honoris causa apponere.*
[r] *olera minuta.*
[s] *ventris profluvium.*
[t] *qui me facilè abstinebam piscibus delicatissimis, ab herbis vulgaribus deceptus sum.*

NOTÆ.

1 *Meum*] Quod tibi, morbo detentus, non possum persolvere.

2 *Malè accipiunt*] Quia putabant Stoici, Epicurum his morbis exagitatum fuisse, ob edacitatem, & impudicitiam.

3 *Senescentis*] Quòd jam à decem diebus viscerum morbo vehementiùs torqueretur

4 *Isti lauti*] Ii scilicet qui opiparè Ciceronem exceperant.

5 *In cœna augurali*] Mos fuit, ut Augures, inito sacerdotio, splendidam toti collegio cœnam darent.

6 *Lentulum*] Filium Lentuli, ad quem scriptæ sunt primi libri epistolæ.

7 *Muranis*] Muræna piscis est, longitudine haud absimilis Anguillæ, notisque albicantibus distinctus: fuit autem apud veteres maximis in deliciis.

EPI-

à beata etiam, & malva deceptus sum: posthac igitur erimus cautiores: tu tamen cùm audisses ab Anicio, (vidit enim me nauseantem) non modò mittendi causam justam habuisti, sed etiam visendi. Ego[u] hìc cogito commorari, quoad me reficiam: nam & vires, &[x] corpus amisi: sed, si morbum depulero, facilè, ut spero, illa revocabo. Vale.

INTERPRETATIO.

u in Tusculano. x vegetum corporis habitum.

EPISTOLA XXVII.

Acerbiores ad Ciceronem litteras Gallus dederat; iis Cicero stomachosiùs respondet. Cæsare dominante, sed incertum quo anno.

Cicero S. D. [1] Gallo.

MIROR[2] cur me accuses, cùm tibi id facere non[3] liceat: quod si liceret, tamen[4] non debebas. [a] [5] EGO enim te in consulatu observaram: & ais fore ut te Cæsar[b] restituat. Multa tu quidem dicis, sed tibi nemo credit. Tribunatum plebis dicis te[c] mea causa petisse: utinam semper esses tribunus: [d] [6] intercessorem non quæreres. Negas me audere,[7] quod sentiam dicere: quasi tibi, cùm parum pudenter me[8] rogares, parùm fortiter responderim. Hæc tibi[9] scripsi, ut[e] isto ipso in genere, in quo aliquid posse vis, te nihil esse cognosceres: quòd si humaniter mecum questus esses, libenter tibi me, &[10] facilè purgassem: non enim mihi ingrata sunt,[11] quæ fecisti,

INTERPRETATIO.

[a] *objicis enim, quòd in Consulatu meo me honoraveris.*
[b] patriæ.
[c] *ut revocarer ab exilio.*
[d] *non quæreres qui pro te Cæsarem rogaret.*
[e] *in acutè dictis.*

NOTÆ.

1 *Gallo*] Alius est ab eo, ad quem proximè scripsit.
2 *Cur me accuses*] Ingrati animi, & negligentiæ.
3 *Non liceat*] Nihil siquidem feci, quod reprehendere possis.
4 *Non debebas*] Ob mutuam amicitiam.
5 *Ego enim*] Verba sunt ex epistola Galli desumpta.
6 *Intercessorem*] Ludit in ambiguitate vocis: intercedere enim, cùm de Tribunis agitur, idem valet quod se opponere: hìc autem intercessor: idem est quod deprecator. Rogaverat autem Tullium Gallus, ut sibi Cæsarem reconciliaret.
7 *Quod sentiam dicere*] Nec certè poterat, oppressa per Cæsarem libertate.
8 *Rogares*] Per litteras impudentius ad me scriptas.
9 *Scripsi*] Asperiori stylo.
10 *Facilè purgassem*] Facilè me excusassem, quòd nondùm Cæsari pro te supplicaverim, probabile est tunc exulasse Gallum.
11 *Quæ fecisti*] Mea causa dum Consul eram.

sed, quæ scripsisti, molesta. Me autem, [12] propter quem cæteri liber sunt, [13] tibi liberum non visum, demiror : nam si falsa fuerunt, quæ tu ad me, ut ais, [14] detulisti, quid ego tibi debeo? sin vera, tu es optimus testis, quid mihi populus Romanus [15] debeat. Vale.

N o t æ.

12 *Propter quem*] Detecta, & extincta conjuratione Catilinaria.
13 *Tibi liberum*] A Gallo objectum Ciceroni fuerat, non audere, quod sentiret, libere dicere ; id iniquo fert animo Tullius.
14 *Detulisti*] De conjuratis.
15 *Debeat*] Salutem scilicet, & libertatem.

EPISTOLA XXVIII.

Probat concilium Curii, qui amissa libertate, in Græciam se contulerat ; additque se totum litteris tradidisse. Cæsare dominante, sed incerto anno.

M. Cicero s. d. Man. Curio.

MEMINI, cùm mihi desipere videbare, quòd [a] istic potiùs viveres, quàm nobiscum : erat enim multò domicilium [b] hujus urbis ([c] cùm quidem hæc urbs) aptiùs humanitati & suavitati tuæ, quàm tota [1] Peloponnesus, [d] nedum [2] Patræ : nunc contra & [e] vidisse mihi multùm videris, cùm [f] propè desperatis his rebus, te in Græciam contulisti, & hoc tempore non solùm sapiens, qui [g] hinc absis, sed etiam beatus : quamquam quis, qui aliquid sapiat, nunc beatus esse potest ? [h] Sed quod tu, cui licebat, [i] pedibus es consecutus, ut ibi esses, [k] ubi nec [3] Pelopidarum : nosti cætera : nos [l] idem propemodum consequimur alia ratione: [m] cùm enim salutationi nos dedimus amicorum, [n] quæ fit hoc etiam frequentiùs, quàm solebat, quòd, [o] quasi avem albam, videntur [p] benè sentientem civem videre : abdo me in bibliothecam : [q] itaque opera efficio tanta, quanta fortasse tu senties:

INTERPRETATIO.

a *in Græcia*. b *Romæ*. c *quando Roma* libera erat.
d *imò etiam quàm Patræ*.
e *& mihi prudentissimus fuisse videris*.
f *imminente bello civili*.
g *Roma*.
h *tibi verò quia permissum fuit* procul abire.
i *discessu tuo hoc effecisti, ut &c.*
k *ubi sceleratissimorum civium* flagitia non videres. l *ego fermè idem, atque tu, efficio*.
m *postquam enim manè salutaverunt me amici*.
n *quod quidem sæpiùs facere nunc solent*.
o *quasi rem novam vel boni ominis*.
p *optimè erga Rempublicam affectum*.
q *itaque ea scribo volumina, quæ vel tibi probabuntur*.

N o t æ.

1 *Peloponnesus*] Peninsula maxima Græciæ sic à Pelope Rege nominata, inter maria Ægæum, & Ionium : *la Moree*.
2 *Patræ*] Colonia, & urbs Achajæ in Peloponneso, ubi Curius negoti batur.
3 *Pelopidarum*] Indicat Cæsarianos,

intellexi enim ex tuo sermone quodam, cùm mœstitiam meam, & desperationem accusares, domi tuæ dicere te, [r] ex meis libris animum meum desiderare: sed mehercule & tum Rempublicam lugebam, quæ non solùm suis erga me, sed etiam meis erga se beneficiis erat mihi charior: & hoc tempore, quamquam me non ratio solùm consolatur, quæ plurimùm debet valere, sed etiam dies, quæ stultis quoque mederi solet, tamen doleo ita communem rem esse dilapsam, ut ne spes quidem, meliùs aliquando fore, relinquatur: nec verò nunc quidem culpa [s] in in eo est, in cujus potestate omnia sunt (nisi fortè [4] idipsum esse non debuit) sed alia casu, alia etiam nostra culpa sic acciderunt, ut de præteritis non sit querendum: reliquam spem nullam video: quare ad [t] prima redeo: sapienter [u] hæc reliquisti, si consilio: feliciter, si casu. Vale.

INTERPRETATIO.

r desiderare te, ut reverà talis essem, qualis esse videor in libris meis.

s in Cæsare. *t ad initium epistolæ.*

u Romam.

NOTÆ.

quos utique cum Atreo & Thieste Pelopis liberis comparat, quorum tanta crudelitas, ut in proverbium abiisse videatur.

4 *Idipsum*] Nisi fortè culpandus est Cæsar, quòd unus Romæ dominetur.

EPISTOLA XXIX.

Significat se memorem esse beneficii à Tullio accepti, & litteras ab eo commendatitias petit ad Sulpicii successorem. Cæsare quartùm Consule sine collega, Q. Fabio, & C. Trebonio eodem anno Coss. anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Man. Curius s. D. M. Cic. suo.

SI vales, bene est: sum enim [a] χρήσει μὲν tuus, [b] κτήσει δὲ Attici nostri: [c] ergo fructus est tuus, mancipium illius: [d] quod quidem si inter [1] senes coemptionales venale proscripserit, [e] egerit non multùm: [f] at illa nostra prædicatio quanti est? [g] nos, quòd simus, quòd habeamus, quòd homines

INTERPRETATIO.

a sum usu quidem tuus. *b possessione verò Attici.*

c ergo ususfructus ad te pertinet; possessio verò ad Atticum.

d quòd si me inter vilia mancipia vendendum exponat. *e lucri parum faciet.*

f at illa nostra de te prædicatio non minimi facienda.

g fateor enim tibi me debere vitam, fortunas, famam.

NOTÆ.

1 *Senes coemptionales*] Coemptionalis senex, vile erat, nec admodum utile mancipium, quod emptori simul cum pretiosa merce, auctuarii loco sæpè dabatur: *par dessus le marche.*

existimemur, id omne abs te habere. Quare, Cicero mi, persevera constanter nos conservare: & Sulpicii [2] successori nos [3] [h] de meliore nota commenda, quò faciliùs tuis præceptis obtemperare possimus: teque [i] ad urbem lubentes videre, & [k] nostra defigere, deportareque [4] tutò possimus: sed, amice magne, noli hanc epistolam [5] Attico ostendere: [6] sine eum errare, & putare me virum bonum esse, nec solere [l] duos parietes [7] de eadem fidelia dealbare. Ergo, patrone mi, benè vale, Tironemque meum saluta nostris verbis. D. A. D. IV. Kal. Novemb.

INTERPRETATIO.

[h] *diligentissimè.* [i] *Romæ.* [k] *& meas opes firmare*, Romamque *deportare.*

[l] *nec solere me eodem officio duos demereri.*

NOTÆ.

2 *Successori*] Acilio Proconsuli, qui Sulpicio in Achajæ administratione successit.

3 *De meliore nota*] Translatio ducta à doliis, quibus variæ solebant notæ imprimi, ut dignoscerentur vina.

4 *Tutò*] Favore scilicet Achajæ Proconsulis.

5 *Attico ostendere*] Qui forsan ægrè tulisset, non sibi modo, sed etiam Ciceroni mancipatum esse Curium.

6 *Sine*] Permitte ut sibi persuadeat, me sui unius esse mancipium.

7 *De eadem fidelia*] Adagium est natum à fabris, duos, vel plures etiam unica fidelia parietes dealbantibus.

EPISTOLA XXX.

Præsentem Reipublicæ statum deplorat; de Caninio ad aliquot horas creato Consule, deque litteris commendatitiis ad Acilium scriptis Cæsare quintùm, & M. Antonio Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo nono.

Cicero s. d. Curio.

EGO verò jam te nec hortor, nec rogo, ut domum redeas: quin [a] hinc ipse evolare [1] cupio, & aliquò pervenire, ubi nec [*] [2] Pelopidarum nomen nec facta audiam. Incredibile est, quàm turpiter mihi facere videar, qui his rebus intersim: næ tu videris multò antè providisse, quid impenderet, tum cùm hinc profugisti: quamquam enim hæc etiam auditu acerba sunt: tamen audire tolerabilius est, quàm videre: [3] in campo certè non fuisti, cùm [4] hora secunda, [5] comitiis quæstoriis institutis, sella Q. Maximi, [6] quem [b] illi consu-

INTERPRETATIO.

[a] *Roma.* [b] *Cæsariani.* [*] *Cæsarianorum.*

NOTÆ.

1 *Cupio*] Ob Cæsaris tyrannidem.

2 *Pelopidarum*] Consule vigesimam octavam epistolam.

3 *In campo*] Martio scilicet, ubi comitia habebantur.

4 *Hora secunda*] Post ortum Solis: est autem sermo de ultimo Decembris die.

5 *Comitiis Quæstoriis*] Cùm jam incepta essent comitia ad creandos sequentis anni Quæstores. Usus quidem erat, ut Quintili mense fierent; sed in Decembrem idcircò rejecta sunt, quia Cæsar, Hispaniensi occupatus bello, aberat: reversus autem, triumphare priùs voluit, quàm haberet comitia.

6 *Quem Consulem esse dicebant*] Neque

lem esse dicebant, [7] posita esset: quo mortuo nuntiato, sella sublata est. [c] Ille autem, qui [8] comitiis tributis esset [9] auspicatus, [10] centuriata habuit, [11] consulem [12] hora septima renuntiavit, qui usque [13] ad Kalend. Jan. esset, quæ erant futuræ manè postridie. Ita Caninio Consule scito [14] neminem prandisse: nihil tamen eo consule mali factum est: fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. Hæc tibi ridicula videntur: non enim ades: quæ si videres, [15] lachrymas non teneres. Quid si cætera scribam? sunt enim innumerabilia generis ejusdem: quæ quidem ego non ferrem, nisi me in philosophiæ portum contulissem, & nisi haberem socium studiorum meorum Atticum nostrum: cujus [d] quando proprium te esse scribis mancipio & [e] [16] nexu, meum autem [17] usu & fructu: contentus isto sum. Id enim cujusque est proprium, quo quisque fruitur, atque utitur. Sed hæc aliàs pluribus. [18] Acilius, qui in Græciam cum legionibus missus est, [f] maximo meo beneficio est: bis enim est à me [19] judicio capitis [g] rebus salvis defensus: & est

INTERPRETATIO.

[c] *Cæsar autem qui auspicia sumpserat, ut comitia tributa tantùm haberet.*

[d] *siquidem.*

[e] *& obligationis vinculo.*

[f] *mihi maximè obligatus est.*

[g] *fælici successu.*

NOTÆ.

enim Fabius videbatur esse verè Consul, qui contra leges, neque populi suffragiis, hanc dignitatem obtinuerat. Hæc certè quomodo contigerint, juvat hìc paucis edocere: Cæsar cùm rediret ex Hispania, priùs urbem quàm ingrederetur, Consulatum sine collega cepit; sed aliquanto post, eodem abdicato magistratu, in ternos reliquos menses Q. Fabium cum Trebonio Consulem suffecit; at verò cùm Fabius postremo Consulatus die è vita discessisset, statim ejus loco Cæsar Caninium Consulem renuntiavit, qui ad sequentem usque diem magistratum hunc exerceret: unde cavillandi occasionem Tullius arripuit. Sic Dio lib. XLIII.

7 *Posita esset*] Ut comitiis interesset.

8 *Comitiis Tributis*] Tributa comitia sunt ea, in quibus plebs per Tribus divisa, sententiam rogabatur. In iis creari solebant minores Magistratus, quos inter Quæstor fuit. De Tribubus, Curiis, Centuriis vide Aul. Gellium, & Valerium Maximum.

9 *Esset auspicatus*] Mos ille Romanorum fuit, ut quoties grave quidquam aggrediebantur, vel de cœlo servarent, vel de rei eventu aves consulerent: idque propriè dicitur auspicari, seu augurari.

10 *Centuriata*] Quando populus per classium Centurias distributus, suffragium ferebat: in iis majores Magistratus, ut Consul, Prætor, &c. eligebantur.

11 *Consulem*] Caninium Rebilum, qui Cæsaris fuerat in Gallia legatus.

12 *Hora septima*] Post Solem exortum.

13 *Ad Kalendas*] Postero enim die Cæsar & Antonius designati Consules, Consulatum inierunt.

14 *Neminem prandisse*] Quia post horam prandii Caninius factus est Consul.

15 *Lachrymas non teneres*] Ob Cæsaris & Antonii injustam dominationem, qui leges, & majorum instituta penitus pessumdabant.

16 *Nexu*] Formula juris est. Nexi dicebantur, qui cùm alieno æri solvendo non essent, in servitutem creditoribus tradebantur, usque donec debito se liberassent.

17 *Usu*] Vide superiorem epistolam.

18 *Acilius*] Sulpicii, in Græciæ administratione successor. Vide epistolam quinquagesimam libri decimi tertii.

19 *Judicio capitis*] Quo quis damnatus vel civitatem amittebat, vel libertatem: nulli enim, nisi perduellionis reo, vita adimi poterat.

homo non ingratus, meque vehementer observat: ad eum de te diligentissimè scripsi, eamque epistolam cum hac conjunxi: quam ille cùm acceperit, ecquid tibi pollicitus sit, velim ad me scribas. Vale.

EPISTOLA XXXI.

Invitat ad mutua officia, & Romam ut revertatur, rogat, veteris urbanitatis retinendæ causa. Eodem anno.

Cicero s. D. Curio.

FACILE perspexi ex tuis litteris, [a] quod semper studui, & me à te plurimi fieri, & te intelligere, quàm mihi charus esses. Quod quando uterque nostrum consecutus est: reliquum est, ut officiis certemus inter nos: quibus æquo animo vel vincam te, vel vincar abs te. Acilio non fuisse necesse meas [1] dari litteras, facilè patior. Sulpicii tibi operam intelligo ex tuis litteris non multùm opus fuisse, [b] propter res tuas ita contractas, ut, quemadmodum scribis, [2] nec caput, nec pedes. Equidem vellem uti pedes haberent, ut aliquando redires: vides enim [c] exaruisse jam veterem [3] urbanitatem, ut Pomponius noster [4] suo jure possit dicere, nisi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam. [5] Ergo is tibi, nos ei succedimus: veni igitur, quæso, [6] ne tantum semen urbanitatis unà cum Repub. intereat. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *id quod semper desideravi.* [b] *propter res tuas ita implicatas, ut in integrum vel Proconsulis opera restitui non possint.* [c] *defecisse.*

NOTÆ.

1 *Dari litteras*] Quòd forte Curius, suis rebus dissipatis, è Græcia discessum pararet.

2 *Nec caput*] Adagium quo significatur quanta fuerit negotiorum Curii confusio.

3 *Urbanitatem*] Facetias, leporem, sales, quibus antea excelluerunt Lælius, L. Crassus Orator, &c.

4 *Suo jure*] Quia cùm facetiis excelleret Atticus, hoc merito dicere poterat: *Nisi nos pauci sales Atticos retineamus, omninò deficient.*

5 *Ergo*) Ergo tu primum in urbanitate locum obtines; Atticus secundum; tertium ego.

6 *Ne tantum semen*] Quod in hisce tribus reliquum supererat.

EPISTOLA XXXII.

Prima pars epistolæ de acutè dictis agit; secunda de judiciis; tertia de Republica; quarta de Dolabella nondum genero. M. Marcello, & Sulpicio Consulibus, Cicerone Proconsule in Cilicia, & Curione Tribuno plebis designato, anno urbis conditæ septingentesimo secundo.

Cicero s. d. Volumnio.

QUOD [1] sine prænomine familiariter, ut debebas, ad me epistolam misisti: primùm addubitavi, num [2] à Volumnio Senatore esset, quocum mihi est magnus usus: deinde [a] εὐτραπελία litterarum fecit, ut intelligerem tuas esse: quibus in litteris omnia mihi perjucunda fuerunt: præter illud, [b] quòd parùm diligenter [3] possessio salinarum mearum à te procuratore defenditur. Ais enim, [c] ut ego discesserim, [d] omnia omnium dicta, in his etiam [4] Sestiana, in me conferri: quid? tu id pateris? nonne defendis? non resistis? equidem [e] sperabam ita notata me reliquisse genera dictorum meorum, [f] ut cognosci sua sponte possent: [g] sed quando tanta fæx est in urbe, ut nihil sit tam [h] ἄκυρον, quod non alicui venustum esse videatur: [i] pugna, si me amas, [5] nisi acuta ἀμφιβολία, nisi elegans [6] ὑπερβολή, nisi [7] παράγραμμα bellum, nisi ridiculum [8] παρὰ προσδοκίαν, nisi cætera, quæ sunt à me in secundo libro de Oratore [k] per Antonii personam disputata de ridiculis,

INTERPRETATIO.

[a] *urbanitas.* [b] *quòd parùm diligenter defendas facetias meas, cùm tamen hanc tibi curam commisissem.*
[c] *ex quo discessi* in Ciliciam.
[d] *omnia omnium, & ipsius quoque Sestii* insulsa joca *mihi attribui.*
[e] *putabam.*
[f] *ut ab aliis discerni sua venustate possent.*
[g] *sed quandoquidem Romæ tam hebeti sunt ingenio.*
[h] *ineptum.*
[i] *fac, quæso, ut jures, hæc dicta non esse mea, nisi* ingeniosa sint.
[k] *sub Antonii persona.*

NOTÆ.

1 *Sine prænomine*] Huic *Publio* prænomen erat, ut habet Nepos in vita Pomponii Attici.

2 *A Volumnio Senatore*] Hæc indicant verba, Volumnium hunc, ad quem Cicero scribit, Senatorem non fuisse, sed Equitem; cui ob facetias, & acutè dicta, *Eutrapelo* cognomen fuit.

3 *Possessio salinarum*] Salinæ, loca sunt, ubi sal fit: hìc autem jocosè sumuntur pro salibus ipsis, facetiisque, quibus excellebat Cicero.

4 *Sestiana*] Sestium, opinor, intelligit, quem Catulus limatissimus Poeta, velut insulsum scriptorem ridet.

5 *Nisi acuta*] Hìc profert multiplex urbanitatis genus, quam libris suis asperserat; ἀμφιβολία, sermo est ambiguus, qui varios scilicet in sensus derivari potest.

6 ὑπερβολή] Hyperbole, qua fit ut sententia supra veritatem extollatur, ut illud orationis pro lege Manilia, *Plura bella gessit, quàm alii legerunt.*

7 Παράγραμμα] Agnominatio] qua unius litteræ mutatio diversam sententiam efficit: ut pro *Tiberius Claudius Nero*, *Biberius Cladius Mero.*

8 Παρὰ προσδοκίαν] Præter expectatio-

[l] ἐντέχνα, & arguta apparebunt, ut [9] sacramento contendas mea non esse. [m] Nam de judiciis quòd quereris, multò [10] laboro minùs: [n] trahantur per me pedibus omnes rei: sit vel [11] Selius tam eloquens, ut possit probare se [12] liberum: non laboro: [o] urbanitatis possessionem, amabo, quibusvis [13] interdictis defendamus: in qua [14] te unum metuo, contemno cæteros. Derideri te putas? nunc demum intelligo te [15] sapere. Sed mehercule, extra jocum, valdè mihi tuæ litteræ facetæ, elegantesque visæ sunt: illa, [16] quamvis ridicula essent, sicut erant, mihi tamen [17] risum non moverunt: cupio enim [p] nostrum illum amicum in tribunatu quamplurimum habere [18] gravitatis, idque cùm ipsius causa, (est enim mihi, ut scis, in amoribus) tum mehercule etiam Reipub. quam quidem, quamvis in me ingrata sit, tamen amare non desinam. Tu, mi Volumni, quando & [q] instituisti, & mihi vides esse gratum, scribe ad me quamsæpissimè de rebus urbanis, de Repub. jucundus est mihi sermo litterarum tuarum: prætereà [19] Dolabellam, quem ego perspicio, & judico cupidissimum esse, atque amantissimum mei, cohortare, & confirma, & redde planè meum: [20] non mehercule quòd quidquam desit, sed quia valdè cupio, non videor nimiùm laborare. Vale.

INTERPRETATIO.

artificiosa. [m] *nam quòd quereris jus malè reddi* absente me.

[n] *suppliciis omnibus afficiantur rei, non laboro.*

[o] *urbanitatis possessionem vel sententiam Prætoris retineamus.*

[p] *Curionem.*

[q] *incepisti.*

NOTÆ.

nem; de quo urbanitatis genere sic ipse Cicero: *Ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationem.*

9 *Sacramento contendas*] Sacramento contendebatur, cùm duo, deposita apud Judicem pecunia, litigabant; ita ut victor suam auferret, victi verò pecunia rediret ad ærarium. Consule Varronem, qui pecuniam hanc sic depositam *sacramentum appellat.*

10 *Laboro minùs*] Quàm de tuendâ facetiarum mearum possessione.

11 *Selius*] Ineptus Orator.

12 *Se liberum*] Fuisse genere servum ex hoc loco cognoscitur.

13 *Interdictis*] Interdictum, decretum erat, quo Prætor aliquid aut jubebat, aut prohibebat, maximè cùm de rei alicujus possessione agebatur, vocem hanc Tullius hìc festivè usurpat.

14 *Te unum*] Qui cæteros urbanitate vincis.

15 *Te sapere*] Qui laudes per jocum oblatas non admittis.

16 *Quamvis ridicula essent*] Quæ Volumnius de Curione ad res novas propenso, Ciceroni scripserat. Vide epist. 13. lib. 2. & indicem historicum in Curione.

17 *Risum non moverunt*] Quia Tullius ex animo amabat Curionem, timebatque id quod accidit, ne novitate ductus Reipublicæ causam desereret.

18 *Gravitatis*] Qua certè caruit: per summam enim levitatem ab Senatorum partibus, ad Cæsarem transiit.

19 *Dolabellam*] Ejus posteà generum.

20 *Non mehercule*] Fateor nihil deesse amori, quo me Dolabella prosequitur; sed quia valdè cupio me ab eo amari, idcircò arbitror, me non nimiùm laborare in amicitia ejus paranda.

EPISTO-

EPISTOLA XXXIII.

Post Reipublicæ casum, declamationibus vacabat Cicero; ad eamdem exercitationem Volumnium invitat, additque, sibi certum esse, modò Cæsar permittat, & forum relinquere, & Curiam. Scripta videtur post bellum Africanum, Cæsare tertiùm, & Lepido Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero s. d. Volumnio.

Quod [1] declamationibus nostris cares, damni nihil facis. [a] Quòd [2] Hirtio invideres, nisi eum amares: non erat causa invidendi: nisi fortè ipsius eloquentiæ magis, quàm quòd me audiret, invideres: nos enim planè, mi suavissime Volumni, aut [3] nihil sumus, aut nobis quidem ipsis displicemus, [b] gregalibus illis, quibus, te plaudente, vigebamus, [4] amissis: [c] ut, etiamsi aliquando aliquid dignum nostro nomine emisimus, [d] ingemiscamus, quòd hæc pennigero, non armigero in corpore tela exerceantur, ut ait [5] Philoctetes [6] apud Attium, abjecta gloria: sed tamen omnia mihi erunt, si tu veneris, hilariora: [e] quamquam venies, ut ipse intelligis, in maximarum quasi concursum occupationum: [f] quas si, ut volumus, exceperimus, ego verò [g] multam salutem & [7] foro dicam, & [8] curiæ, vivamque tecum multùm, & cum omnibus nostris amatoribus. Nam & Cassius tuus, & Dolabella noster, vel potiùs uterque noster, studiis iisdem tenentur, & [h] meis æquissimis utuntur auribus: [i] opus est huc limatulo, & politulo tuo judicio, & [k] illis interioribus litteris [l] meis, [m] quibus sæpè [9] verecundiorem me in loquendo

INTERPRETATIO.

[a] *quod scribis, fore ut invideres Hirtio nisi eum amares.* [b] *æqualibus nostris.*

[c] *adeò ut etiamsi aliquem aliquando librum dignum meo nomine in lucem emisi.*

[d] *ingemiscam tamen, quòd ingenium meum, non ut anteà in agendis causis, sed in declamationibus, absq; ulla gloria exerceam.*

[e] *quamquam invenies me, ut ipse intelligis, maximis implicatum occupationibus.*

[f] *quas si superavero.*

[g] *relinquam forum & curiam.*

[h] *meque declamantem libenter audiunt.*

[i] *hìc requirimus, judicium tuum limatum & politum.*

[k] *& hanc doctrinam tuam non vulgarem.*

[l] *qua, ut mea delector.*

[m] *qua sic me vincis, ut me verecundiorem in dicendo facias.*

NOTÆ.

1 *Declamationibus*] Quibus se totum tradiderat, oppressa per Cæsarem Repub.

2 *Hirtio*] Quem Tullius artem declamandi docebat.

3 *Nihil sumus*] In arte Oratoria.

4 *Amissis*] In bello civili.

5 *Philoctetes*] Herculis comes, qui graviter vulneratus, ingemiscebat, quòd telis ab Hercule sibi datis uti non posset in armatos homines; sed iis aves sine gloria configere cogeretur, sic ingemiscebat Tullius, quòd ingenii & eloquentiæ suæ telum non ut anteà, &c. Consule interpretationem.

6 *Apud Attium*] Tragœdiarum scriptorem.

7 *Foro*] Ubi causas agebat.

8 *Et Curiæ*] Ubi sententiam suam dicebat.

9 *Verecundiorem*] Jocatur hìc Cicero,

facis. Mihi enim [n] judicatum est, si modò hoc Cæsar aut patietur, aut volet, [o] deponere illam jam personam, in qua [10] me sæpè illi ipsi probavi, ac me totum in litteras abdere, tecumque, & cum cæteris earum studiosis honestissimo otio perfrui. [p] Tu, vellem, ne veritus esses, ne perinvitus legerem tuas litteras, si mihi, quemadmodum scribis, longiores fortè misisses: ac velim posthac si statuas, tuas mihi litteras longissimas quasque gratissimas fore. Vale.

INTERPRETATIO.

[n] *deliberatum est.* [o] *non ultrà causas agere, licèt me causas agentem sæpè jam Cæsar laudaverit.* [p] *vellem ut tu numquam timuisses, ne perinvitus, &c.*

NOTÆ.

quippè qui Volumnium, & eloquentia, & omni eruditionis genere longè superabat. 10 *Me sæpè illi probavi*] Ex quo Cæsar summam rerum tenebat, venerat in Curiam Cicero, causasque egerat, ut pro Ligario, pro Dejotaro, &c.

LIBER VIII.

COELII AD CICERONEM.

EPISTOLA I.

Commentarium mittit rerum urbanarum; & excusat se, quòd ad illa colligenda alienam operam adhibuerit: hæc deindè subjungit, de comitiis Transpadanorum, de successione Galliarum, de Pompejo cupere se aliquid cognoscere; de Cæsare varia divulgari: aliaque nonnulla. Respondet Cicero iis litteris quæ libro 2. leguntur hoc initio: Quid? tu me, &c. *Ser. Sulpicio, & M. Marcello Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo secundo, quo Tullius in Ciliciam Proconsul discessit.*

M. Cœlius Rufus s. D. M. Ciceroni.

QUOD [a] tibi decedenti pollicitus sum, me omnes res urbanas diligentissimè tibi perscripturum: [b] data opera paravi, qui sic omnia persequeretur, ut verear, [c] ne tibi arguta nimiùm hæc sedulitas videatur. [d] Tametsi tu scio quàm sis curiosus, & quàm omnibus peregrinantibus gratum

INTERPRETATIO.

[a] *in Ciliciam abeunti.*
[b] *omni studio quæsivi aliquem, qui sic omnia,* quæ Romæ geruntur, *colligeret.*
[c] *ne tibi nimiùm diligens videar.*
[d] *quamquam scio, quàm tu sis curiosus.*

sit, minimarum quoq; rerum, quæ [e] domi gerantur, fieri certiores: [f] tamen in hoc te deprecor, ne meum hoc officium arrogantiæ condemnes, quòd hunc laborem alteri delegavi: [g] non quin mihi suavissimum sit & occupato, & ad litteras scribendas, ut tu nosti, pigerrimo, [h] tuæ memoriæ dare operam: sed ipsum volumen, quod tibi misi, facilè, ut ego arbitror, me excusat: [i] nescio cujus otii esset, non modò perscribere hæc, sed omninò animadvertere: [k] omnia enim sunt ibi s. c. edicta, fabulæ, rumores. [l] Quod exemplum si fortè minùs te delectarit, ne molestiam tibi [m] cum impensa mea exhibeam, fac me certiorem. Si quid in Republica majus actum erit, quod isti [n] operari [o] minùs commodè persequi possint: & quemadmodum actum sit, [p] & quæ existimatio consecuta, quæque de eo spes est, diligenter tibi perscribemus. [q] Ut nunc est, [r] nulla magnoperè expectatio est: nam & illi rumores [1] de comitiis transpadanorum, [s] [2] Cumarum tenus caluerunt. Romam cùm venissem, [t] ne tenuissimam quidem auditionem de ea re accepi: prætereà [u] Marcellus quidem adhuc nihil retulit [3] de successione provinciarum Galliarum: [4] in Ka-

INTERPRETATIO.

[e] Romæ. [f] tamen hoc à te peto, ut me arrogantiæ non condemnes, quòd, &c.

[g] mihi quidem suavissimum fuisset, quamvis occupato, &c.

[h] ea tibi scribere, quæ mei te memorem facerent.

[i] nescio, utrum esset aliquis tam otiosus, ut ea posset non modò, &c.

[k] nihil Romæ, præter senatusconsulta, edicta vanos de hoc & illo sermones.

[l] quod volumen.

[m] cum laboris & chartæ jactura.

[n] Librarii, Secretaires.

[o] minùs benè colligere possint.

[p] & quid ea de re homines opinentur.

[q] quomodo res se nunc habent.

[r] nihil admodum magni expectamus.

[s] ultra Cumas non progressi sunt.

[t] nihil prorsùs ea de re audivi.

[u] Marcellus nihil adhuc in senatu proposuit de successore Cæsari tribuendo.

NOTÆ.

1 *De comitiis Transpadanorum*] Voluit Cæsar, ut creditum est haberi comitia in quibus Transpadanæ Galliæ civitates quæ tum Coloniæ dumtaxat erant, in municipiorum formam redigerentur, haberentq; quatuor viros, qui quidem in municipiis idem erant; quod Romæ Consules: rem hanc attigisse videtur Cicero ep. 2. lib. 5. ad Atticum: *Erat*, inquit, *rumor de transpadanis, eos jussos quatuor viros creare; quod si ita est, magnos motus timeo*. Timebat autem, quia postremis hisce Reipublicæ temporibus, municipia suffragii jus Romæ cum civitate habebant; undè permagna Cæsari fieret potentiæ accessio.

2 *Cumarum tenùs*] Urbs erat Campaniæ, in ora littorali, juxta Puteolos, ab Eubœensibus condita, & à Saracenis excisa: non longè Cumanum erat, villa à Cicerone commemorata; & antrum Cumanæ Sybillæ, quæ & Cumæa à Virgilio dicitur.

3 *De successione Galliarum*] Galliarum administratio Cæsari in quinquennium tradita fuit, ipso Cæsare, & Bibulo Consulibus; eidem post prorogata est in aliud quinquennium, Consulibus Pompejo & Crasso; octavum tunc administrationis suæ annum agebat, quando M. Marcellus, qui tum erat cum Sulpicio Consul, hostisque Cæsaris acerrimus, decrevit ad Senatum referre, ut Cæsari antè præfinitum tempus succederetur. Consule indicem historicum in Cæsare.

4 *In Kalendas Junias*] Senatusconsul-

Kend. Jun. ut mihi ipse dixit, eam distulit relationem: [x] sanè quàm eos sermones repressit, [5] qui de eo tum fuerunt, cùm Romæ nos essemus. Tu si Pompejum, ut volebas, [y] [6] offendisti, [z] qui tibi visus sit, & quam orationem habuerit tecum, quàmque ostenderit voluntatem, (solet enim aliud sentire, & loqui, neque tamen tantùm valere ingenio, ut non appareat quid cupiat) fac mihi perscribas. Quod ad Cæsarem attinet, crebri, & non [a] belli de eo rumores, sed [7] susurrationes dumtaxat veniunt: alius, [b] equitem perdidisse, [c] quod opinor certè factum: alius, septimam legionem vapulasse, ipsum [8] apud Bellovacos circumsideri, interclusum ab reliquo exercitu: neque adhuc certi quidquam est: neque hæc incerta tamen vulgò [d] jactantur, sed inter paucos, quos tu nosti planè, secretò narrantur: at [9] Domitius, [10] cùm manus ad os apposuit. [e] Te ad IX. Kalend. Jun. [11] subrostrani ([f] quod illorum capiti sit) dissiparant periisse: ita ut in urbe, ac foro toto maximus rumor fuerit, te à [12] Q. Pompejo Rufo in itinere occisum: [g] ego, qui scirem Q. Pompejum [13] Baulis [14] embæneticam facere, [h] & usque eò, ut ego misererer ejus esuriei, [i] non sum commotus: &, [k] hoc mendacio, si qua pericula tibi impenderent, ut defungeremur optavi. [15] Plancus quidem tuus [16] Ravennæ

INTERPRETATIO.

[x] *omninò.* [y] *invenisti.* [z] *qualis.*
[a] *boni.* [b] *equitatum.*
[c] *quod puto verum esse.* [d] *sparguntur.*
[e] *otiosi homines divulgarant te periisse.*
[f] *quod malum utinam in illos recidat.*
[g] *ego qui sciebam Q. Pompejum artem nauticam Baulis exercere.*
[h] *& usque eò* redactum esse inopiæ.
[i] *rumorem hunc neglexi.*
[k] *& optavi, ut omnia pericula, quæ tibi impendere possunt, tam certò effugias, quàm illud effugisti.*

NOTÆ.

tum de provinciis Consularibus, non Kal. Juniis, sed pridie Kal. Octobr. referente Marcello, factum est.

5 *Qui de eo tum fuerunt*] Nempè sermo pervulgatus erat, fore ut Marcellus, statim post initam Consulis dignitatem de successore Cæsaris in senatu ageret.

6 *Offendisti*] Tarenti illum offendit.

7 *Susurrationes*] Incerti sunt, & paucorum hominum sermones.

8 *Apud Bellovacos*] Bellovacum urbs Galliæ Belgicæ, *Beauvais.*

9 *Domitius*] L. Domitius Ænobarbus Consularis, qui Cæsarem penitùs oderat.

10 *Cùm manus*] Multa contra Cæsarem narrat; sed manu ad os admota, significans, hæc in vulgus spargenda non esse.

11 *Subrostrani*] Sic vocat infimam & otiosam plebem sub rostris versari solitam.

12. *Q. Pompejo Rufo*] Sullæ Dictatoris ex filia nepote, qui Tribunus plebis magnos in Republica motus pro factione Clodiana, contra Milonem & Tullium excitavit: posteà majestate aut de vi condemnatus, in exilium pulsus est.

13 *Baulis*] Campaniæ locus est, inter Misenum, & lacum Baianum, ubi Romanis exulibus per leges licebat esse.

14 *Embæneticam*] Ab ἐμβαίνειν, id est, navem conscendere, fortè quòd mercatura maritima, sibi victum Pompejus Baulis exul quæreret.

15 *Plancus tuus*] Id ironicè dictum: nam Titus Munatius Plancus Bursa, Tribunus plebis cum Q. Pompejo Rufo, populum in Ciceronem Milonis patronum instigavit, se diem illi dicturum jactitans.

16 *Ravennæ*] Ubi Plancus exulabat. Ravenna aliàs Æmiliæ, nunc Roman-

est, & [l] magno [17] congiario donatus à Cæsare, [m] nec beatus, [n] nec benè instructus est. [o] Tui [18] politici libri [p] omnibus vigent. Vale.

INTERPRETATIO.

[l] *& magnam à Cæsare pecuniæ summam accepit.* [m] *nec idcircò locupletior est.* [n] *immò adhuc eget.* [o] *tui de Republica libri.* [p] *ab omnibus leguntur.*

NOTÆ.

diolæ caput, urbs antiquissima, tribus milliaribus à littore maris distans, anno quippè post diluvium 480. à Thessalis, teste Strabone, vel à Sabinis, teste Plinio, condita est: sita erat in provincia Cæsaris.

17 *Congiario*] Congiarium munus erat, quo viri principes populos donare solebant.

18 *Politici*] Quædam dumtaxat horum librorum fragmenta ad nos usque pervenerunt.

EPISTOLA II.

Scribit, Messalam ambitus absolutum fuisse, ejusque defensorem Hortensium à populo scribit sibilis exceptum; quædam breviter adjicit de Republica, de suis in Ædilitate competitoribus, &c. Eodem anno.

Cœlius s. d. Ciceroni.

[1] CERTE, inquam, [2] absolutus est: [a] me repræsentante pronuntiatum est, & [b] quidem [3] omnibus ordinibus, sed singulis in unoquoque genere sententiis. [c] Vide modò, inquis non mehercules: nihil enim unquam tam præter opinionem, tam quod videretur omnibus indignum, accidit: quin ego, cùm pro amicitia validissimè faverem [d] ei, & me jam ad dolendum [4] præparassem: postquam factum est, obstupui, & mihi visus sum [f] captus esse: [5] quid alios putas? clamoribus scilicet maximis [g] judices corripuerunt: & ostenderunt [h] planè esse quod fieri non posset: [i] itaque relictus

INTERPRETATIO.

[a] *præsente me pronuntiata est sententia.* [b] *nec omnes modò generatim ordines, sed singuli etiam cujusque ordinis Judices eum absolverunt.* [c] *jocaris, inquies? certè non jocor.* [d] *Messalæ.*

[e] *postquam absolutus est.* [f] *stupore oppressus.* [g] *Judices ipsos accusaverunt.* [h] *hanc Messalæ absolutionem planè intolerabilem esse.* [i] *itaque absolutus contra legem Liciniam.*

NOTÆ.

1 *Certè, inquam*] Affirmando Cœlius orditur, ratus vix adductum iri Ciceronem, ut crederet; ambitus absolutum fuisse Messalam, quem optimè noverat, corruptis pecunia suffragiis, ad Consulatum pervenisse.

2 *Absolutus est*] Messala, qui anno urbis conditæ septingentesimo, cum Cnæjo Domitio Calvino, per ambitum Consul fuit.

3 *Omnibus ordinibus*] Senatorum, Equitum, Tribunorum ærarii.

4 *Præparassem*] Non dubitans quin foret damnandus.

5 *Quid alios putas*] Quantò magis alios,

[6] lege Licinia, [7] majore esse periculo videtur: accessit huc, quòd postridie ejus absolutionis [8] in theatrum Curionis [9] Hortensius introiit: puto, [k] ut suum gaudium gauderemus: [l] hic tibi strepitus, fremitus, clamor, tonitruum, & rudentum sibilus. Hoc magis animadversum [m] est, [n] quòd intactus à sibilo pervenerat Hortensius ad senectutem: sed tum [o] ita benè, [p] ut in totam vitam cuivis satis esset, & pœniteret [q] eum jam [r] vicisse. De Republica quod tibi scribam, nihil habeo. [10] Marcelli impetus resederunt, non inertia, sed, ut mihi videbatur, [11] consilio. [s] De comitiis consularibus incertissima est existimatio. [t] Ego incidi in [12] competitorem nobilem, & nobilem agentem: nam M. Octavius, Cn. F. & C. Hirrus mecum petit: hoc ideò scripsi, quòd scio te acriter [13] propter Hirrum nuntium nostrorum comitiorum expectaturum: tu tamen simul ac me designatum audieris, [u] ut tibi curæ sit, [14] quod ad pantheras attinet, rogo. [x] Syngrapham Sitianam tibi commendo. Commentarium rerum urbanarum primum dedi L. Castrinio Pæto, secundum ei, qui has litteras tibi reddet. Vale.

INTERPRETATIO.

k *ut ei gratularemur* de causa Messalæ fœliciter defensa.

l *tum à populo exsibilatus est tanto strepitu, ut vel tonare Jovem, vel asinos rudere jurasses.*

m *observatum.*

n *quòd numquam Hortensium ea populus contumelia affecerat.*

o sibilis exceptus est.

p *ut quivis satis haberet, sic semel in tota vita exsibilatum fuisse.*

q *Hortensium.*

r *causam obtinuisse.*

s *incertum est quinam futuri sint Consules.*

t *ego duos habeo competitores, quorum unus est nobilis, alter nobilem se fingit.*

u *cura ut Pantheras ad me mittas.*

x *Fac ut Sitius persolvat mihi pecuniam ex singrapha quam mihi dedit,* suivant son obligation.

NOTÆ.

qui Messalam non amant, hæc absolutio attonitos fecit.

6 *Lege Licinia*] Quæ cives ambitus crimine convictos puniri jubebat.

7 *Majore periculo*] Quia futurum erat, ut Messala de corruptis judiciis accusaretur, majore periculo, quàm de ambitu.

8 *Theatrum*] Quod in funere patris sui Curio dedit.

9 *Hortensius*] Quo defendente, incolumis è judicio Messala evaserat.

10 *Resederunt*] Desiit Marcellus Consul agere de successore Cæsari ad Galliam administrandam tribuendo: crediderim tamen falsum hac parte Cœlium: numquam enim hac in re Marcellus refrixit, ut colligere est ex epist. 5. hujusce libri.

11 *Consilio*] Quia cùm Sulpicium collegam in hac altercatione sibi adversantem haberet, fœlicem rei exitum desperabat.

12 *Competitorem*] In Ædilitate quam petiit, & obtinuit hoc anno Cœlius.

13 *Propter Hirrum*] Qui ausus fuerat nondum Ædilitius Ciceronis Consulatu jam perfuncti, in Auguratu petendo, competitor esse.

14 *Quod ad Pantheras*] Vide epist. 11. lib. 2.

EPISTOLA III.

Suam in scribendo sedulitatem prædicat, quamque ægrè careat Ciceronis præsentia, testatur; ad varia deindè negotia sermonem convertit. Eodem anno.

M. Cœlius s. d. M. Ciceroni.

[a] EST-NE? vici, & tibi sæpè, quod negaras discedens curaturum, litteras mitto? [b] est, siquidem perferuntur, quas do: atque hoc eò diligentiùs factito, quòd cùm otiosus sum, planè ubi delectem otiolum meum, non habeo. Tu cùm Romæ eras, hoc mihi certum, ac jucundissimum [c] vacanti negotium erat, tecum id otii tempus consumere: [d] idque non mediocriter desidero: ut non modò mihi solus esse, sed Romæ, te profectò, solitudo videatur facta: & qui, quæ mea negligentia est, multos sæpè dies ad te, cùm hic eras, non accedebam, nunc, quotidie non esse te, ad quem cursitem, discrucior, [e] maximè verò, ut te dies noctesque quæram, [f] [1] competitor Hirrus curat: quo modo illum putas, auguratus tuum competitorem, [g] dolere, & dissimulare [h] me certiorem, quàm se, candidatum? [i] de quo ut, quem optas, quamprimùm nuntium accipias, tua medius fidius magis, quàm mea causa cupio: [2] nam mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam: [k] sed hoc usque eò suave est, quod si acciderit, tota vita risus nobis deesse non poterit: [3] sed tanti? sed est mehercule: [l] nec multùm M. Octavius eorum odia, qui Hirrum premunt, quæ permulta sunt, sublevat: quòd [4] ad

INTERPRETATIO.

[a] *ergo-ne verum* id quod dixeras? fore ut tibi non scriberem.

[b] *vides jam non deesse litteras, modò ad te perferantur*: [c] *non occupato*.

[d] *tantoque tui desiderio teneor, ut non modò mihi videar esse solus, sed & Roma quoque, postquam profectus es, videatur mihi facta solitudo*.

[e] *maximè verò Hirrus in causa est; quamobrem vehementer cupiam te Romæ esse*, ut ejus in Ædilitate petenda ineptias una rideamus.

[f] *qui tuus in* Auguratu *competitor fuit*.

[g] *dolere, quamquam dolorem suum dissimulat*.

[h] *me certius, quàm se, Ædilem faciendum*.

[i] *de quo* Hirro, *tua magis, quàm mea causa cupio, ut quamprimùm accipias Æ*dilitatem ei esse denegatam.

[k] *sed si contingat ut cum vincam, erit id ita suave, ut tota vita risus nobis deesse non possit*.

[l] *& licèt M. Octavius*, qui dignitatem eamdem petit, populo sit satis odiosus, *populi tamen in Hirrum odia non minuit*.

NOTÆ.

1 *Competitor Hirrus*] Vide superior. ep.

2 *Nam me*] Nam mea causa non cupio ut Hirrus repulsam ferat: si enim fio Ædilis, fiam fortasse cum aliquo, qui divitiis Hirrum superet, quod è re mea non erit; opibus enim certandum erit in sumptu ludorum.

3 *Sed tanti*] at inquies: an ita ridiculè Hirrus se gerit, ut, si repulsam patiatur, perpetuam indè ridendi materiam capiamus? Ita est profectò.

4 *Ad Philotimi*] Cùm Milo ob interfectum Clodium, suorum bonorum publi-

Philotimi liberti officium, & bona Milonis attinet : dedimus operam, ut & Philotimus quàm honestissimè Miloni [m] absenti, ejusque necessariis satisfaceret, & secundùm ejus fidem, & sedulitatem æstimatio tua conservaretur. Illud nunc à te peto, si eris (ut spero) otiosus, aliquod ad nos, ut intelligamus nos tibi curæ esse, [n] σύνταγμα conscribas. [6] Quì tibi istuc, inquis, in mentem venit homini non inepto? aliquid ex tam multis tuis [o] monumentis extare, quod nostræ amicitiæ memoriam posteris quoque prodat, velim : [p] cujusmodi puto quæris : tu aptius, qui omnem nosti disciplinam, quod maximè conveniat, excogitabis, [q] genere tamen, quod & ad nos pertineat, & [r] διδασκαλίαν quamdam, ut versetur inter manus, habeat.

INTERPRETATIO.

[m] Massiliæ *exulanti*. [n] *librum*. [o] *scriptis*. [p] *quæres cujus generis librum velim*. [q] *sit tamen ejusmodi, ut à mea persona non sit alienus*. [r] *& aliquid doceat; quò frequentiùs legatur*.

NOTÆ.

cationem timeret, curavit Cicero, ut ea Philotimus Terentiæ libertus in auctione emeret, hac lege, ut eadem Miloni posteà restitueret, & Milo vicissim, ad remunerandam Philotimi fidem, & sedulitatem tantum ei persolveret, quantum æstimasset Tullius.

5 *Satisfaceret*] Bona restituendo.

6 *Quì tibi*] Certè non ineptus es, cui hoc in mentem veniat, quique velis mea industria nominis tibi famam quærere.

EPISTOLA IV.

Quid rerum in urbe actum sit, accuratè narrat. Eodem anno.

M. Cœlius s. d. M. Ciceroni.

INVIDEO tibi tam multa quotidie, quæ mirere, [a] istuc perferuntur : primùm illud, [1] absolutum Messalam, [2] deindè eumdem condemnatum: [3] C. Marcellum Consulem [b] factum : [4] M. Calidium à [c] repulsa [5] postulatum

INTERPRETATIO.

[a] *in Ciliciam*. [b] *designatum* [c] *postquam repulsam passus est, accusatum fuisse à duobus fratribus Gallis*.

NOTÆ.

1 *Absolutum Messalam*] Qui de ambitu postulatus fuerat.

2 *Eumdem condemnatum*] Ob Judices corruptos. Vide epist. 2. hujus libri.

3 *C. Marcellum*] M. Marcelli, qui tum erat Consul, fratrem patruelem.

4 *M. Calidium*] Is Orator fuit Tribunatu & prætura insignis : C. Marcelli in Consulatu competitor repulsam tulit. In vulgatis codicibus perperam pro M. Calidio, M. Claudius legitur, ut probat Pighius ad annum urbis conditæ septingentesimum tertium.

5 *Postulatum*] Fortè de ambitu.

6 *A*

[6] à Galliis duobus : P. Dolabellam [7] xv. virum factum : hoc tibi non invideo caruisse te pulcherrimo spectaculo, & [8] Lentuli Cruris [d] repulsi [9] vultum non vidisse, at qua spe, quàm certa opinione [10] descenderat? [e] quàm ipso diffidente Dolabella? & hercules, nisi [11] nostri equites acutiùs vidissent, penè concedente [f] adversario [g] superasset. Illud te non arbitror miratum, Servium, Tribunum plebis designatum, [12] condemnatum : cujus locum [13] C. Curio petiit : [h] sanequam multis incutit, qui eum, facilitatemque ejus non norunt, [14] magnum metum : sed, ut spero, & volo, & [i] ut se fert ipse, [k] bonos, & senatum malet : [l] totus, ut nunc est, hic scaturit : [m] hujus autem voluntatis initium, & causa est, quòd eum non mediocriter Cæsar, qui solet infimorum hominum amicitias sibi qualibet impensa adjungere, valdè contempsit : [n] qua in re mihi videtur illud perquam venustè cecidisse, quod à reliquis usque eò est animadversum : ut Curio, qui nihil consilio facit, ratione, & insidiis usus videretur in evitandis eorum consiliis, qui se intenderant adversarios in ejus tribunatum : [15] Lælios, & Antonios, & id genus [o] valentes dico. Has ego tibi litteras eo [p] majore misi intervallo, quòd comitiorum dilationes occupatiorem me habebant, & expectare in dies exitum cogebant : ut, con-

INTERPRETATIO.

[d] *quindecimviratu exclusi.*

[e] *quantum ipsi Dolabellæ timorem incussit?*

[f] *Dolabella.*

[g] quindecimviratum *obtinuisset.*

[h] *maximum certè metum injicit iis, qui, &c.*

[i] *& ut ipse declarat.*

[k] *bonos & senatum malet*, quàm improbos, & plebem tueri.

[l] *prout nunc est, hanc rem omninò desiderat.*

[m] *ideò vult, & bonos, & Senatores defendere, quòd eum, &c.*

[n] *qua in re illud perquam venustè accidit, quod ab aliis etiam observatum est. Curionem scilicet, qui nihil consilio facit, consilium tamen & rationem adhibuisse, ut insidias eorum evitaret, à quibus in Tribunatus petitione oppugnabatur.*

[o] *potentes* viros.

[p] *ideò serius ad te misi.*

NOTÆ.

6 *A Galliis*] Sic legendum Corradius putat, non *à Gallis*, quod eo fit verisimilius, quia Calidius ipse ex duobus Galliis fratribus alterum accusaverat, quem defendit Cicero, ut constat ex libro de claris Oratoribus, in quo sunt hæc : *Memini, cùm M. Calidius in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque à se esse deprehensum.*

7 *Quindecimvirum*] Quindecim viris mandata erat custodia librorum Sibyllinorum.

8 *Lentuli*] Hunc opinatur Manutius esse Lentulum Cruscellum, qui anno sequenti Consul designatus est.

9 *Vultum*] Qui tristis erat ob acceptam in quindecimviratus petitione repulsam.

10 *Descenderat*] In campum Martium, ubi comitia creandis sacerdotibus fiebant,

11 *Nostri Equites*] Quorum voluntates Dolabellæ ad obtinendum quindecimviratum Cœlius conciliaverat. *Nostri*, quia Cœlius & Cicero equestri loco nati erant.

12 *Condemnatum*] De ambitu, quippe qui largitione ad Tribunitiam dignitatem pervenisset.

13 *C. Curio*] Consule Procemium.

14 *Magnum metum*] Ne Rempublicam turbaret; quod accidit, cum relictis Senatorum partibus, ad Cæsarem transiit.

15 *Lælios & Antonios*] Amicos Cæsaris, cui tum Curio infensus erat.

fectis omnibus, te facerem certiorem: ad Kalend. Sext. usque expectavi: [q] prætoriis moræ quædam inciderunt: [r] mea porrò quem eventum sint habitura, nescio: [s] opinionem quidem, quod [16] ad Hirrum attinet, incredibilem [17] ædilium pl. comitiis nacta sunt: [t] nam M. Cœlium Vicinianum mentio illa fatua, quam deriseramus olim, & promulgatio [18] de dictatore subitò dejecit, & [u] dejectum magno clamore insecuta est: [x] inde [19] Hirrum cuncti jam, non faciendum, flagitare: spero te celeriter, & de nobis, quod sperasti, & [y] de illo, quod [20] vix sperare ausus es, auditurum. De Repub. jam novi quidquam expectare desieramus: sed, cùm senatus habitus esset [z] ad Apollinis ad XI. Kal. Sext. & referretur [21] de stipendio Cn. Pompeji, mentio facta est de legione ea, [22] quam expensam tulit [23] C. Cæsari Pompejus, [a] [24] quo numero esset, quo appeteretur, cùm ex Gallia coactus est dicere Pompejus se legionem abducturum, [b] sed non statim sub mentionem, &

INTERPRETATIO.

[q] *Prætoria comitia nescio quid retardavit.*
[r] *Ædilitia.*
quod ad Hirrum attinet, in comitiis ubi creati sunt Ædiles plebis, omnium fuit opinio, illum Ædilitate Curuli excludendum esse.
[t] *nam M. Cœlius Vicinianus jam exclusus est, quia* Tribunus plebis *promulgaverat* Pompejum *creandum esse Dictatorem; de qua stulta promulgatione ambo risimus.*
[u] *& exclusum magnis clamoribus & conviciis populus accepit.*
[x] *excluso Cœlio, cuncti flagitare cœperunt, ut Hirrus non fieret* Ædilis Curulis.
[y] *de Hirro.*
[z] *in Apollinis æde.*
[a] *quot haberet ea milites, & quot habere exigeret.*
[b] *abducturum dixit, sed non statim post mentionem* de ea legione factam, *& obtrectatorum efflagitationem.*

NOTÆ.

16 *Ad Hirrum*] Cœlii, in Ædilitate petenda, competitorem.

17 *Ædilium pl.*] Ædiles Romæ sex omninò fuerunt; duo *plebis*, *Curules* duo, totidem *Cereales*. De his consule Cantelium nostrum in Procœmio Valerii Maximi, ubi singula, quæ ad Romanos Magistratus attinent, apertè simul & doctè prosequitur.

18 *De dictatore*] Domitio & Appio Consulibus, cùm ingens esset candidatorum Consularium contentio, desperata concordiæ spe, sermo fuit de Pompejo Dictatore creando: hæc autem sententia authores in primis habuit Vicinianum, & Hirrum, plebis, eo tempore, Tribunos. Dictaturam nihilominus à Pompejo recusatam Dio tradit lib. 40.

19 *Inde Hirrum*] Qui cum Viciniano de Dictatura Pompeji sermonem injecerat, plebi simul & Senatoribus injucundum; quoniam hæc dignitas habebat omnia regiæ dignitatis tum insignia, tum jura.

20 *Vix separare ausus es*] Non modo Hirrum non esse designatum, quod sperasti; sed etiam, quod vix separare ausus esses, turpissime dejectum. Consule epistolam decimam libri secundi.

21 *De stipendio*] Quod legionibus persolveret, quas partim habebat in Hispaniis, partim Arimini.

22 *Quam expensam tulit*] Idest, quam tradidit: nam *expensam ferre*, est in tabulas referre, quod expensum, ac datum alicui sit.

23 *C. Cæsari*] Cæsar, etsi Gallos sæpè jam vicerat; majora tamen pericula veritus, Pompejum rogavit, ut ex legionibus quas Proconsul habebat, unam aut alteram ad se proficisci juberet; quod utique peractum est, necdum enim utriusque odia eruperant.

24 *Quo numero*] Varius fuit, pro temporum varietate, militum in legione numerus; Cæsaris & Pompeji ætate, nihil

[25] convicium [26] obtrectatorum. Inde interrogatus [27] de successione C. Cæsaris: [c] de qua, hoc est provinciis, placitum est, ut quamprimùm ad urbem reverteretur Cn. Pompejus, ut [28] coram eo de successione provinciarum ageretur: nam [29] Ariminum ad exercitum Pompejus erat iturus, & statim iit: puto Idib. Sext. de [d] ea re factum iri: profectò [30] aut transfigetur aliquid, aut [31] turpiter intercedetur: nam in disputando conjecit illam [32] vocem Cn. Pompejus, [33] omnes oportere senatui dicto audientes esse: ego tamen sic nihil expecto, quo modo [34] Paulum Consulem designatum [35] primum sententiam [36] dicentem. Sæpiùs te admoneo [37] de syngrapha Sitiana: cupio enim te intelligere, [e] eam rem ad me valdè pertinere: item [38] de Pantheris, ut [39] Cibyratas accersas, curesque mihi [40] ut vehantur. Præterea nuntiatum nobis, & pro certo jam habetur, [41] Regem Alexandrinum mortuum: [42] quid mihi sua-

INTERPRETATIO.

[c] *& tu de Galliis simul, & aliis provinciis ageretur, placuit ut, &c.*

[d] *de provinciarum successione.*

[e] *hanc pecuniam mihi valdè necess. esse.*

NOTÆ.

super hoc fixum erat; ideò facta hìc mentio, quot milites ea legio contineret, quam Cæsari Pompejus commodaverat: ex Plutarcho tamen colligitur in ea fuisse peditum sex millia.

25 *Convicium*] Convicium, prout hìc sumitur, est vehementior sine intermissione postulatio.

26 *Obtrectatorum*] Intelligit, nisi sum falsus, Catonem, Bibulum, Domitium, Cæsaris inimicos qui Pompejo ob eam causam obtrectabant, quòd Cæsari unam ex suis legionibus misisset; vehementiusque contendebant ut eam repeteret.

27 *De successione Cæsaris*] Vide epistolam primam.

28 *Coram eo*] Quoniam erat cum imperio Pompejus, non licebat ipsi urbem introire, nisi facta priùs à Senatu facultate.

29 *Ariminum*] Urbs antiqua juxta Rubiconem fluvium, Galliam à Flaminia dividens: à Cæsare primùm occupata, civili bello initium dedit: nunc *Rimini*.

30 *Aut transfigetur*] Aut fiet senatusconsultum de revocandis iis qui provincias obtinent; idque potissimùm, ut Cæsari Gallia adimatur; vel huic decreto intercedent Tribuni plebis Cæsariani: & certè à quatuor post à intercessum est.

31 *Turpiter*] Vocem hanc addit Cœlius, ut ostendat ab optimatum partibus stare; verùm anno sequenti, cum Ædilis esset, sententiam mutavit.

32 *Vocem*] Ex qua intellectum est, vel revocandum è Gallia Cæsarem, vel Tribunos plebis intercessuros.

33 *Omnes*] Ergo & Cæsarem, si Senatus ei successorem destinasset.

34 *Paulum*] Consulem designatum. Is est Paulus Æmilius, quem Cæsar ingenti pecuniæ summa sibi conciliavit.

35 *Primum*] Consules designati sententiam primi rogabantur: eorum autem prior, qui priore loco designatus erat.

36 *Dicentem*] Cæsaris auro corruptus, nihil de successione provinciarum dixit.

37 *De syngrafa Sitiana*] De qua in epist. 2.

38 *De Pantheris*] Epistola undecima libri secundi.

39 *Cibyratas*] Cibyra Licaoniæ oppidum, cujus incolæ venandi peritissimi erant.

40 *Vehantur*] Pantheræ à Cibyratis captæ.

41 *Regem Alexandrinum*] Ptolemæum, quem Gabinius quadriennio antè in regnum restituerat. Epist. 1. lib. 1.

42 *Quid mihi suadeas*] Fortè procurationem hujus regni, permittente Senatu, inire cogitabat.

deas, quomodo regnum illud sese habeat, quis procuret, diligenter mihi perscribas. Kalend. Sext. Vale.

EPISTOLA V.

Ciceronem monet, ut priusquam Parthi bellum inferant, statuat quid sibi agendum sit; timere se ne viribus sit inferior; de provinciarum successione nonnihil addit. Huic & superiori Cicero una respondet epistola, quæ decima est libri secundi. Eadem anno.

M. Cœlius s. D. M. Ciceroni.

QUA tu cura sis, quod ad pacem [a] provinciæ tuæ, finitimarumque regionum attinet, nescio: ego quidem vehementer [b] animi pendeo: [c] nam si hoc moderari possemus, ut pro viribus copiarum tuarum belli quoque existeret magnitudo: &, quantum gloriæ, [1] triumphoque opus esset, assequeremur, periculosamque, & [2] gravem illam dimicationem evitaremus: nihil tam esset optandum: nunc, si Parthus movet aliquid, scio, non mediocrem fore contentionem: tuus porrò exercitus vix unum saltum [3] tueri potest. [d] Hanc autem nemo ducit rationem: [e] sed omnia desiderantur [4] ab eo, (tamquam nihil denegatum sit ei, quo minùs quamparatissimus esset) qui publico negotio præpositus est. Accedit huc, quòd successionem futuram propter Galliarum [5] controversiam non video [g] tametsi hac de re puto te constitutum, quid facturus esses, habere: tamen, quò maturiùs constitueres, cùm hunc eventum providebam, visum est ut te facerem certiorem: [6] nosti

INTERPRETATIO.

[a] *Ciliciæ.* [b] *sum sollicitus.*

[c] *nam si hoc possemus efficere, ut Parthicum bellum cum tuis copiis æquaretur.*

[d] *hæc autem nemo considerat.*

[e] *sed ab eo, qui publico negotio præest, expectantur omnia, tamquam nihil opis esset ei denegatum, quo minùs, &c.*

[f] *præterea non video quomodo tibi successor dari possit. Propter &c.*

[g] *licèt puto tibi jam esse constitutum, quem tuæ provinciæ, decedens præficere velis.*

NOTÆ.

1 *Triumphoque opus esset*] Ad triumphum satis erat hostium quinque millia una acie occidisse. Val. Max.

2 *Gravem illam dimicationem*] Si Parthorum omnes copiæ congrediantur.

3 *Tueri potest*] Ob militum paucitatem, de qua sæpè Tullius queritur.

4 *Ab eo*] Ab Imperatore, aut Proconsule.

5 *Controversiam*] M. Marcellus Consul de successione provinciarum retulerat ea mente, ut Cæsari antè expletum decennium successor designaretur: sed divinat Cœlius, id quod accidit, à Tribunis plebis intercessum iri, ne Cæsari, atque adeò ne cæteris Proconsulibus succederetur: epi. 1. hujus libri. Nolebat autem Tullius Ciliciæ administrationem sibi ultra annum prorogari. Vide epist. 7. & 8. libri secundi.

7 *Nosti enim*] Scis enim usitatum esse, ut Proconsul decedens, Quæstorem suum provinciæ suæ præficiat, usque donec à Senatu successor mittatur. Id utique Cicero fecit cum aliis pluribus: nam C. Cassium M. Crassus in Syria, M. Antonium

enim hæc [7] tralatitia: [8] de Galliis constituetur: [9] erit, qui intercedat: deinde [10] alius existet, qui, nisi liberè liceat de omnibus provinciis decernere senatui, reliquas impediat: sic multum, ac diù [11] ludetur, atque ita diù, ut plus [12] biennium in his [h] tricis [13] moretur. Si quid novi de Republica, quod tibi scriberem, haberem, usus essem mea consuetudine, ut diligenter, & quid actum esset, & quid ex eo futurum sperarem, perscriberem, sanè tamquam in quodam [14] silice jam omnia adhæserunt. [i] Marcellus idem illud de provinciis [15] urget, sed neque adhuc frequentem senatum efficere potuit. [k] Quòd si hoc præterito anno Curio tribunus, & eadem actio de provinciis introibit, [l] quàm facile nunc sit omnia [16] impedire, & [m] quàm hoc Cæsari, qui, sua causa, Rempublicam non [17] curent, superet, non te fallit. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] *impedimentis.*

[i] *Marcellus negotium de provinciarum successoribus urget.*

[k] *quòd si sequenti anno Curio fiat Tribunus, & iterùm de provinciarum successione agatur.*

non te fallit, quàm tunc erit facile omnia impedire.

[m] *& quantum negotii in hoc sit habiturus Cæsar, qui suæ potentiæ causa, Rempublicam non curat.*

NOTÆ.

Cæsar in Gallia, & C. Antonium Q. Thermus in Asia eodem hoc tempore Quæstores suos legionibus & provinciis præfecerant.

7 *Tralatitia*] Ideft usitata, seu usu translata.

8 *De Galliis constituetur*] Fiet decretum generale de successoribus in omnes provincias mittendis, ut in eo Galliæ includantur, quas adimere Cæsari volunt Pompejus & Marcellus, &c. Epist. 1.

9 *Erit*] Huic decreto intercedent Tribuni plebis, qui favent Cæsari, Galliæ administrationem retinere cupienti: cùm enim hanc in decennium tum à populo, tum à Senatu obtinuerit, nec spatium illud finitum adhuc sit, numquam adducetur, ut provinciam & arma deponat.

10 *Alius existet*] Tribunus plebis, Pompejanarum partium fautor, qui impediet quominùs de cæteris provinciis statuatur, nisi sit liberum Senatui de omnibus, non excepta Gallia decernere.

11 *Ludetur*] Temporis multum in iis altercationibus consumetur.

12 *Plus biennium*] Verè conjicit Cœlius; numquam enim res, nisi bello civili, peracta est.

13 *Moretur*] Hic passivè sumitur.

14 *In quodam silice*] Actio illa de successione provinciarum, erat silex quidam, *un écueil*, in quo sic adhærebant Senatores, ut ad alterius negotii tractationem progredi non possent.

15 *Urget*] Quare falsus est Cœlius, quando scripsit in 2. ep. Marcelli, ad rem hanc quod attinet, resedisse impetus.

16 *Impedire*] Cæsariani enim impedimento erunt, quominùs Cæsari succedatur; Pompejani vicissim dabunt operam, ne cæteris provinciis successores decernantur.

17 *Curent*] Censet Manutius, quia de uno Cæsare sermo habetur, legendum esse, *curet*.

EPISTOLA VI.

Scribit Hirrum, in Ædilitate competitorem, depulsum fuisse; de provinciarum successione nihil adhuc confectum significat; Pantheras petit, M. Feridium commendat, addit nonnulla de Favonio, Pompejo, Calidio. Eodem anno, Servio Sulpicio, & M. Marcello Coss. anno u. c. 702.

M. Cœlius s. D. M. Ciceroni.

[a] SIC tu, inquis, [1] Hirrum tractasti? immò, si scias, quàm facile, [2] quàm ne contentionis quidem minimæ fuerit: pudeat te, ausum illum unquam esse incedere tamquam [3] tuum competitorem: post repulsam verò [b] risus facit, [c] civem bonum ludit, & [d] contra Cæsarem [4] sententias dicit: [e] expectationem corripit: [5] Curionem prorsùs non mediocriter [6] objurgatus: [7] hac repulsa se mutavit: prætereà qui numquam in foro apparuerit, non multùm in judiciis versatus sit, [f] agit causam liberalis, sed [8] rarò post meridiem. De provinciis quod tibi [9] scripseram Idibus Sextil. actum iri, [10] interpellat judicium Marcelli Consulis designati: [11] in Kal. rejecta causa est: [g] ne frequentiam quidem [12] efficere potuerant: has litteras ad IV. Non. Sept. dedi, cùm ad eam diem ne [h] profligatum quidem quidquam esset: ut video, [i] causa hæc integra in proximum annum [13] transferetur: &, quan-

INTERPRETATIO.

[a] *ita ne, inquies, Hirrum exclusisti?*
[b] *risum movet.*
[c] *civem bonum se fingit.*
[d] *censet succedendum Cæsari.*
[e] *dilationem super hoc reprehendit.*
[f] *ultrò causas recipit.*
[g] *nondum frequentem senatum cogere potuerunt.*
[h] *nihil adhuc quidquam profectum esset.*
[i] *tota hæc de successione provinciarum actio.*

NOTÆ.

1 *Hirrum*] Qui Cœlii in ædilitate Curuli competitor depulsus fuit.

2 *Contentionis minimæ fuerit*] Hirrum dejicere.

3 *Tuum competitorem*] In Auguratu.

4 *Sententias dicit*] Ut videretur à Senatu stare, cui Cæsaris potentia invisa erat.

5 *Curionem*] Hujus objurgationis causam ignoro, cum eo tempore nondum Cæsari Curio se tradidisset, nisi fortè dicas id Hirrum ex aliquot indiciis jam suspicatum esse.

6 *Objurgatus*] Antiquo more pro *objurgavi*.

7 *Hac repulsa*] Ex quo repulsam tulit Hirrus, vitæ rationem mutare visus est, optimique civis partes tueri: hæc autem omnia per jocum à Cœlio dicuntur.

8 *Raro post meridiem*] Quia pauci patrocinio Hirri utebantur.

9 *Scripseram*] Epistola quarta.

10 *Interpellat*] Impediit Claudii Marcelli Consulis designati judicium, quominus de successione provinciarum senatusconsultum tunc fieret: quod si designatus Consul, Cæsaris partibus studere visus est, certè ubi magistratum iniit, ei palam est adversatus.

11 *In Kalendas*] Septembris; quo tamen die factum non est senatusconsultum, sed pridie Kal. Octob.

12 *Efficere potuerant*] In frequenti autem senatu fieri senatusconsultum non licebat.

13 *Transferetur*] Hoc falsum, siquidem hoc anno pridie Kal. Oct. factum est hac de re à Senatu decretum; nisi dicamus in eo decreto actum esse dumtaxat de provin-

tum divino, [14] relinquendus tibi erit, qui provinciam obtineat : [k] nam non expedietur successio : [l] quando Galliæ, quæ habent [15] intercessorem, [16] in eamdem conditionem, quam cæteræ provinciæ, vocantur : hoc mihi non est dubium : quò tibi magis scripsi, ut [17] ad hunc eventum te parares. Ferè litteris omnibus tibi de pantheris scripsi : turpe tibi erit, [18] Patiscum Curioni decem misisse, [m] te non multis partibus plures : quas ipsas Curio mihi, & alias Africanas decem donavit : ne putes illum tantùm prædia rustica dare scire. Tu, si modò memoria tenueris, & [19] Cibyratas accersieris, itemque in [20] Pamphyliam litteras miseris, (nam ibi plures capi ajunt) quod voles, efficies : hoc vehementius laboro nunc, quòd [21] seorsum à [n] collega puto mihi [22] omnia paranda. Amabo te, [23] impera tibi : hoc cura : soles libenter, ut ego, [o] majorem partem nihil curare : in hoc negotio nulla tua, nisi loquendi, cura est, hoc est imperandi, & mandandi : nam simul atque erunt captæ, qui alant eas, & deportent, habes eos, [p] quos [24] ad Sitianam syngrapham misi. [q] Puto, etiamsi nullam spem mihi litteris ostenderis, me istò missurum alios. M. Feridium, [25] equitem Romanum, amici mei filium,

INTERPRETATIO.

[k] *nam tibi non designabitur successor.*

[l] *quandoquidem vult Senatus, Gallias eamdem cum cæteris provinciis conditionem subire*; quod fieri non potest, *ob Tribunorum plebis*, qui Cæsari favent, *intercessionem*. [m] *te non multò plures.*

[n] *M. Octavio.*

[o] *ex majore parte res negligere.*

[p] *ii quos misi, ut ex syngrapha Sitiana pecuniam istic exigant, Pantheras alent, & deportabunt.*

[q] *etiamsi nullam* de Pantheris *mihi spem ostenderes, alios tamen, ut opinor, istò mitterem*, qui eas mea mihi accerserent.

NOTÆ.

ciis Consularibus, nulla Galliarum hoc anno facta sigillatim mentione, sed in sequentem rejecta, Consulibus L. Æmilio, & C. Marcello.

14 *Relinquendus*] E' Cilicia decedens Tullius, suo loco reliquit C. Cœlium Quæstorem suum.

15 *Intercessorem*] Ex Tribunis plebis aliquem, qui numquam permittet ut Cæsari successor in Galliam mittatur, ex quo fiet ut neque tibi decernatur, nec cuivis alteri.

16 *In eamdem conditionem*] Ut sicut cæterarum provinciarum Rectoribus, ita Cæsari succedatur.

17 *Ad hunc eventum*] Ne successorem, expleto administrationis tuæ anno, sperares, id quod tam vehementer expetis.

18 *Patiscum*] Tibi multo authoritate inferiorem.

19 *Cibyratas*] Vide epistolam quartam.

20 *Pamphyliam*] Regio est Asiæ minoris ad Austrum, & versus oram littoralem maris Mediterranei, seu Pamphylii ab ea sic dicti; terminatur à Septentrione Pisidia, & Lycaonia provinciis, nec non paulum Phrygia magna; nunc pars est Occidentalis Caramaniæ, & Turcis paret.

21 *Seorsum*] Atque adeò majore sumptu.

22 *Omnia*] Quæ ad ludos pertinent.

23 *Impera tibi*] Hoc tibi munus impone, ut Pantheras ad me mittas.

14 *Ad Sitiana*] Epist. 4.

25 *Equitem Romanum*] Equites Romani ii tum dicebantur, quibus à Censoribus, & equus publicus, & annulus aureus datus esset : iis census equestris esse debuit, qui sestertium quadringentorum millium erat, insigne fuit tum annulus aureus, quo à plebe, tum angustus clavus, quo à Senatoribus discernerentur.

bonum, & strenuum adolescentem, qui ad suum negotium [e] istuc venit, tibi commendo: & te rogo, ut eum in tuorum numero habeas. Agros [f] quos fructuarios habent civitates, vult tuo beneficio, quod tibi facile, & honestum factu est, immunes esse, [g] gratos, & bonos viros tibi obligaris. Nolo te putare [26] Favonium à [27] columnariis [28] præteritum: optimus quisque eum non fecit. [h] Pompejus tuus apertè, Cæsarem provinciam tenere cum exercitu, & [29] Consulem esse: tamen [30] hanc sententiam dixit: nullum hoc tempore senatusconsultum faciendum: [31] Scipio hanc, ut Kalend. Mart. de provinciis Galliis, [32] neu quid conjunctim, referretur: contristavit hæc sententia [33] Balbum Cornelium, & scio eum conquestum esse [34] cum Scipione: [35] Calidius [36] in defensione sua fuit disertissimus, [37] in accusatione satis frigidus. Vale.

INTERPRETATIO.

[e] *in Ciliciam:*
qui civitatibus annuum vectigal pendunt
[g] *patrem, & filium.*

[h] *Pompejus tuus apertè improbat consilium Cæsaris,* qui vult *provinciam tenere cum exercitu, & Consulatum petere.*

NOTÆ.

26 *Favonium*] Catonis amicum, & imitatorem. Hic Cæsaris percussoribus se immiscuit, & tamquam hujus facinoris particeps, post victoriam Philippensem interfectus est.

27 *A columnariis*] Putat Manutius per columnarios hic intelligi plebem infimam, quæ ad columnam mæniam in judicium sæpè vocabatur.

28 *Præteritum*] Quomodo præteritus seu depulsus est in petitione Præturæ? quem constat, ut habet Pighius, hoc anno Prætorem extitisse, nempè Consulibus Sulpicio, & Marcello: sic igitur explicari potest locus ille; Favonium Prætorem fecerunt plebeji homines, & abjecti, non optimi cives, quorum minor est numerus.

29 *Et Consulem esse*] Cùm intelligeret Cæsar, id palam ab adversariis agi, ut provincia spoliatus & exercitu Romam privatus rediret, Senatum rogavit, sibi ut absenti fas esset consulatum petere, provinciamque simul & exercitum, ex parte saltem, retinere, donec Consul renuntiaretur; initio quidem Pompejus huic assensus est petitioni; post verò apertè restitit.

30 *Hanc sententiam dixit*] Qua significavit nondum a Cæsare prorsus esse alienatum.

31 *Scipio*] Pompeji socer: author fuit ut de Galliis nominatim in Senatu referretur; quod quidem iniquum erat, & sui in Cæsarem odii certissimum argumentum.

32 *Neu quid conjunctim*] Nec fieret sermo de Hispaniis, quas per legatos Pompejus regebat.

33 *Balbum Cornelium*] Gadibus in Hispania natum Cæsari amicissimum.

34 *Cum Scipione*] Cujus hac parte sententia, & hoc saltem anno rejecta est: nam uti diximus anteà, factum est senatusconsultum pridie Kal. Octob. de provinciis Consularibus, non verò de Galliis separatim, nisi in sequenti anno.

35 *Calidius*] De quo in epist. 4.

36 *In defensione*] Cùm accusatus est à duobus Galliis. Vide eamdem epist.

37 *In accusatione*] Cùm accusaret Q. Gallium defendente Cicerone.

EPISTO-

EPISTOLA VII.

Agit primùm de privatis quibusdam judiciis, tum de Republicæ statu; postremò de se ipso. Eodem anno.

M. Cœlius s. d. M. Ciceroni.

Etsi de Republica quæ tibi scribam, habeo: tamen nihil, quo magis gavisurum te putem, habeo, quàm hoc: scito C. Sempronium Rufum, rufum, [1] mel, ac delicias tuas, [a] calumniam [b] maximo plausu tulisse: quæris, qua in causa? M. Tutium, accusatorem suum, post ludos Romanos reum lege Plautia [2] de vi fecit, [3] hoc consilio, quòd videbat, [4] si extraordinarius nemo reus accessisset, sibi hoc anno causam esse dicendam. [5] Dubium porrò illi non erat, quid futurum esset: [c] nemini hoc deferre munusculum maluit, quàm suo accusatori. Itaque sine ullo [6] subscriptore descendit, & Tutium reum fecit: at ego, simulatque audivi, [d] invocatus ad subsellia [e] rei accurro: surgo, neque verbum [7] de re facio: totum Sempronium [f] usque eò perago, [g] ut Vestorium quoq; interponam, & [h] illam fabulam narrem, quemadmodum tibi pro beneficio dederit, si quid in injuriis suis esset, quod Vestorius teneret. [i] Hæc quoque magna nunc contentio forum tenet. M. Servilius, [k] postquam, ut cœperat, omnibus in rebus turbarat, [l] nec, quod

INTERPRETATIO.

[a] *accusationem falsam excogitasse.*
[b] *omnibus approbantibus.*
[c] Tutium *accusatorem suum accusare maluit, quàm quemlibet alterum.*
[d] *non vocatus.*
[e] *M. Tutii.*
[f] *sic in tota oratione mea exagito.*
[g] *ut de Vestorio quoque mentionem faciam.*
[h] *idque in primis ei exprobravi, quemadmodum tibi beneficii loco promiserit, nihil se Vestorio nociturum, quidquid à Vestorio damni passus esset,* promissis tamen eum non stetisse.
[i] *altera quoque.*
[k] *postquam rem omnem familiarem suam dissipavit.*
[l] *nec habuit quidquam domi, quod non vendiderit.*

NOTÆ.

1 *Mel, ac delicias*] Sic vocamus ea, quibus mirè delectamur.

2 *De vi*] Legem tulit Plotius, ut causæ de vi extra ordinem, antè quamlibet aliam agerentur.

3 *Eo consilio*] C. Sempronius, cùm à M. Tutio accusatus esset, & causam suam eo anno nollet agi, (fortè quòd ex judicibus aliquot sibi tunc infensos haberet) accusavit accusatorem suum lege Plotia, de vi, eo consilio, ut interposita extraordinaria causa, consumeretur annus integer, atque adeò suæ causæ judicium, in annum sequentem necessariò rejiceretur.

4 *Si extraordinarius*] *Extraordinarius reus* dicebatur is, cujus causa non ordine, ut aliæ causæ, sed primo loco, cæteris in aliud tempus rejectis, agitabatur.

5 *Dubium porrò illi non erat*] Intelligebat Sempronius se certò damnatum iri, si cogeretur hoc anno causam suam dicere.

6 *Subscriptor*] Subscriptor is erat, qui accusatori opem ferebat.

7 *De re*] Id est de accusatione quam in Tutium Sempronius per fraudem excogitavit.

non venderet, quidquam reliquerat, [m] maxima nobis traditus erat invidia: [n] neque Laterensis Prætor, postulante Pausania, nobis patronis, quo ea pecunia pervenisset, recipere voluit: [o] quòd Pilius, [8] necessarius Attici nostri, de repetundis [p] eum postulavit: [q] magna illicò fama surrexit, & de damnatione ferventer loqui est cœptum: [r] quo vento projicitur Appius minor, ut indicet, pecuniam ex bonis paternis pervenisse ad Servilium, [s] [9] prævaricationisque causa diceret [10] depositum H-S LXXXI. admiraris [11] amentiam: [12] quid si actiones stultissimas, [13] quid si nefarias patris confessiones audisses? [14] mittit in concilium eosdem illos, [15] qui lites æstimarant, judices: [16] cùm æquo numero sententiæ fuissent, [17] Laterensis, leges ignorans, pro-

INTERPRETATIO.

[m] *se mihi tradidit defendendum, cum nulli non invisus esset.*

[n] *neque Laterensis Prætor admittere voluit rogationem Pausaniæ, qui petebat ut* sibi liceret agere contra eos, *ad quos pecunia* Servilio credita *pervenerat.*

[o] *statim atque Pilius &c.*

[p] *Servilium.*

[q] *magnus illicò rumor fuit, damnatum iri Servilium.*

[r] *qua fama incitatus Appius minor, indicavit, &c.*

[s] *dixitque patrem suum, Servilio, ut prævaricaretur, tradidisse.*

NOTÆ.

8 *Necessarius Attici nostri*] Cujus uxor è Piliorum familia fuit.

9 *Prævaricationisque*] Prævaricari, est à munere suo deflectere, & alicui contra justitiæ leges favere; quod fecit Sempronius; cùm enim de repetundis Appium justè accusasset, ejus posteà pecunia corruptus, accusatione destitit; undè factum est, ut Appius multorum licet criminum conscius, absolveretur.

10 *Depositum H-S LXXXI*] Sestertium octogies semel, subintellige centena millia, *huit cens dix mille livres*, licèt hæc summa videtur esse major quàm ut huic loco conveniat.

11 *Amentiam*] Summa certè fuit in Appio minore, qui palàm indicabat patrem suum non potuisse, nisi priùs accusatore corrupto, incolumem è judicio evadere.

12 *Quid si actiones*] Quid? si dixero, quàm multa contra prudentiam in hac accusatione gesserit.

13 *Quid si*] Quid? si audisses Appium apertè fatentem flagitium patris, qui turpi largitione salutem suam emerat.

14 *Mittit in concilium*] eos Judices, qui patrem suum absolverunt, adhibet ad damnandum Servilium; quod aliud fuit insignis stultitiæ in Appio minore argumentum: neque enim damnare Servilium de prævaricatione possunt, quin suum de absolutione Appii patris judicium, atque adeò seipsos damnare videantur; quare eos judices ut suspectos rejicere debuerat.

15 *Qui lites æstimarant*] Id est, qui Appium de repetundis judicaverant; in causis enim repetundarum lites æstimabantur, ut quantum à reo damnato esset exigendum, cognosceretur. Quis autem sit ille Appius, quem Servilius accusaverat, deindè accepta pecunia, curaverat absolvendum, haud facile est statuere, nisi sit Appius Pulcher, quem cum Domitio Ænobarbo Consulem vidimus: is enim Sardiniam, ut Plutarchus habet, avarè administraverat.

16 *Cùm equo numero*] Quando par erat utrobique sententiarum in judicio numerus; reus absolvebatur, habita scilicet humanitatis ratione, id quoque Laterensis ignorabat; Servilium enim absolutum declaravit, non propter sententiarum paritatem, quod facere debuerat; sed quoniam ex tribus ordinibus, duo illum absolverant, quamvis, ut antè docui, plures aliquando numerarentur in ordine uno sententiæ ad damnandum, quàm in aliis duobus ad absolvendum.

17 *Laterensis leges ignorans*] Ut locus

nuntiavit quid singuli ordines judicassent: & ad extremum,[18] ut solent,[t] [19] Non redigam. Postquam discessit, & pro absoluto Servilius haberi cœptus, [20] legisque unum & centesimum caput legit, in quo ita erat: quod eorum judicum major pars judicarit, id jus, ratumque esto: [21] in tabulas [22] absolutum non retulit, [23] ordinum judicia perscripsit: [24] postulante rursùs Appio, [25] cum L. Lollio transegit, & se relaturum dixit: sic nunc neque absolutus, neque damnatus Servilius, de repetundis, [26] saucius Pilio [27] tradetur: nam [28] de divinatione Appius, [29] cùm calumniam jurasset, [u] contendere ausus non est, [x] Pilioque cessit: [y] & ipse de pecuniis repetundis à

INTERPRETATIO.

[t] absolvam [u] suam hanc accusationem urgere ausus non est. [x] sed hanc totam Pilio cessit. [y] Appius minor de repetundis accusatus est à Servilii propinquis.

NOTÆ.

ille, cujus alioqui obscurior est sensus, intelligatur, sic explico. Judices ex triplici ut plurimùm ordine seligebantur; Senatorio scilicet, Equestri, & Tribunitio Ærarii. Contingebat autem non raro, ut reus ille condemnatus haberetur, quem ordines duo absolvissent, & unus tantùm condemnasset, quia in judiciis id lege ratum erat, non quod plures ordines, sed quod plures judices statuissent; at fieri poterat, ut plures in uno ordine judices invenirentur, qui condemnarent, quàm in duobus aliis qui absolverent: legis hujusce ignarus Laterensis Prætor, Servilium absolutum pronuntiavit, quia ex tribus ordinibus, unus dumtaxat eum condemnaverat, absolverant duo, quamvis par in utramque partem sententiarum esset numerus.

18 *Ut solent*] Prætores, postquam pronuntiarunt quid judices senserint.

19 *Non redigam*] Quid hæc verba significent, non constat; tamen ex orationis serie conjicitur absolutionis esse formulam.

20 *Legisque*] Quæ nimirum ad judicia pertinet.

21 *In tabulas*] In quas reorum absolutiones, & damnationes referebantur.

22 *Absolutum non retulit*] Laterensis, lecto legis capite 101. intellexit; in judiciis numerandas esse judicum sententias, omissa ordinum mentione, & cùm in Servilii absolutione ordinum rationem habuisset, agnovit inscitiam suam, & Servilium in tabulas absolutum non retulit; sed hic quoque errore lapsus est, dum putavit absolvi non posse Servilium, quia Judicum major pars ei non favisset, cùm par sententiarum numerus ad absolvendum esset satis.

23 *Ordinum judicia perscripsit*] Prætor incertus animi quid faceret, cùm neque vellet ejurare quod pronuntiaverat, nec contra legem quidquam committere, Servilium neque absolutum, neque damnatum in tabulas retulit, contentus in iis scribere, quid singuli ordines judicassent.

24 *Postulante rursùs*] Appio rursùm accusante Servilium de repetundis, quem anteà de prævaricatione postulaverat.

25 *Cum L. Lollio*] Lollio, Servilii fortè amico, promisit Laterensis se relaturum in tabulas Servilium ut absolutum de crimine prævaricationis.

26 *Saucius*] Quia hucusque neq; damnatus; neque absolutus; sed multis Infamiæ maculis, in superiori prævaricationis judicio notatus, faciliùs posteà damnari poterat.

27 *Tradetur*] Servilius tradetur Pilio, ut repetundarum ab eo accusetur.

28 *Nam de divinatione*] Nam cùm ageretur, utrùm Appius an Pilius Servilium de repetundis postularet: *divinatio* enim dicebatur oratio, in qua de accusatore deligendo disputabatur.

29 *Cùm calumniam*] Et Appius jure-

Serviliis est postulatus, & prætereà de vi reus [30] à quodam suo emissario est factus, [31] rectè hoc par habet. Quod ad Rempublicam pertinet, omninò multis diebus, [32] expectatione Galliarum actum nihil est: aliquando tamen, re sæpè relata, & graviter acta, & planè perspecta [33] Cn. Pompeji voluntate in eam partem, ut [1] eum decedere post Kalend. Mart. placeret, senatusconsultum quod tibi misi, factum est, [34] auctoritatesque perscriptæ. [35] Senatusconsulti auctoritas. Pridie Kalend. Octob. in æde Apollinis [36] scribendo affuerunt, L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Villius L. F. Pom. Annalis, C. Septimius, T. F. Quirina, C. Luccejus C. F. Pup. Hirrus, C. Scribonius C. F. Pop. Curio, L. Atejus L. F. An. Capito, M. Oppius M. F. Terentinæ. [37] Quod M. Marcellus cos. [38] V. F. de provinciis consularibus: [39] D. E. R. I. C. uti [40] L. Paulus, [41] C. Marcellus coss. cùm magistratum [42] inissent, ad Kalendas Mart. quæ in suo magistratu futuræ essent, de consularibus provinciis ad senatum referrent, neve quid priùs ex Kalendis Mart. [43] neve quid conjunctim de ea re referretur à consulibus: [44] utique ejus rei causa [45] per dies comitiales se-

INTERPRETATIO.

[1] *Cæsarem*.

NOTÆ.

jurando affirmaret velle se Servilii accusatorem esse.

30 *A quodam*] A quodam ex iis quos ad accusandum alios, subornabat.

31 *Rectè hoc par habet*] Appius minor, & emissarius ille à quo in judicium vocatur, sunt duo egregii adversarii, id est, sunt ambo homines nequam.

32 *Expectatione Galliarum*] Cæteris omissis, unum id agitabat Senatus, utrùm è Galliis revocandus Cæsar esset.

33 *Cneji Pompeji*] Qui cùm paulò antè Marco Marcello contra Cæsarem agenti restitisset, cum eodem nunc consentiebat de successore Cæsari decernendo.

34 *Authoritatesque perscriptæ*] Id est nomina Senatorum, qui præsentes adfuerunt, cùm senatusconsultum factum est.

35 *Senatusconsulti authoritas*] Id est, hæc sunt nomina eorum, quorum authoritate, senatusconsultum de provinciis Consularibus factum est.

36 *Scribendo affuerunt*] Hæc fuit solemnis formula, quam præmittebant senatusconsultis, qua declaratur ex sequentium Senatorum consensu, factum esse senatusconsultum; quasi uti dicat: Præsentis senatusconsulti testes & approbatores fuere qui sequuntur.

37 *Quòd M. Marcellus*] Hæc verba sunt initium senatusconsulti, quod referente M. Marcello conscriptum est: nulla fit Sulpicii collegæ mentio, quia belli civilis metu, Cæsari, antè præfinitum lege tempus, succedendum non putabat.

38 *V. F.*] Id est, verba fecit, seu retulit.

39 *D. E. R. I. C.*] Sic interpretare: de ea re ita censuerunt.

40 *L. Paulus*] Initio Consulatus, multa dixit contra Cæsarem; sed ingenti pecuniæ delinitus summa, conticuit.

41 *C. Marcellus*] Vide superiorem epistolam.

42 *Inissent*] Mos erat ut Kalendis Januariis inirent.

43 *Neve quid conjunctim*] Et ne quid aliud conjunctim cum provinciarum causa Consules proponerent, ut citiùs ad exitum perduceretur.

44 *Utique*] Antiqua locutio, pro atque ut.

45 *Per dies Comitiales*] Per quos senatum habere vetitum erat.

natum haberent, [a] S.Q.C. facerent: & [b] cùm de ea re ad senatum referretur à Consulibus, [46] qui eorum [47] in CCC. judicibus essent, [48] sex abducere liceret: si quid de ea re [49] ad populum, plebemve lato opus esset, ut Ser. Sulpicius, M. Marcellus Cos. Præt. Trib. Pl. [50] quibus eorum videretur, ad populum, plebemve ferrent: [51] quòd ii non tulissent, uti quicumque deinceps essent, ad populum, plebemve ferrent.

[52] I. V. Pridie Kalend. Octob. in æde Apollinis: [53] scribendo affuerunt, L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Villius L. F. Pomp. Annalis, C. Septimius, T. F. Quirina, C. Scribonius, C. F. Pop. Curio, L. Atejus L. F. An. Capito, M. Oppius M. F. Terentina. Quod M. Marcellus Cos. V. F. de provinciis: D. E. R. I. C. senatum existimare, neminem eorum, [54] qui potestatem habent intercedendi, impediendi, moram afferre oportere, quo minùs de Republica [55] quamprimùm ad senatum referri, [56] S. Q. C. fieri possit: qui impedierit, eum senatum existimare contra Rempublicam fecisse: si quis huic S. C. intercesserit: senatui placere, [57] auctoritatem perscribi, & [58] de ea re.

I N T E R P R E T A T I O.

[a] *& senatusconsultum.* [b] *& statim atque de provinciis Consularibus ab utroque Consule relatum erit.*

N O T Æ.

46 *Qui eorum*] Ex trecentis Senatoribus, qui sunt causarum judices, si qui judiciis eo tempore occupati sunt, licebit eos ab judiciis in senatum abducere; ne numerus desit, senatusconsulto faciendo necessarius.

47 *In trecentis*] Mirum trecentos hìc tantùm ordinis Senatorii Judices recenseri, cùm trecenti sexaginta electi à Pompejo tertiùm Consule, tum judicarent; nisi fortè maluit ut aliis in locis perfectum numerum quàm imperfectum appellare.

48 *Sex*] Malim cum Manutio legere *eos*, adeò ut sit sensus; Senatores omnes à quolibet alio negotio, ad illud unum de provinciis Consularibus abducendos esse.

49 *Ad populum, plebemve*] Per populum, ut opinor, intelligit, Patricios plebeji generis, quibus non erat opum satis, ut Senatores essent, vel Equites: per plebem verò, vulgus infimum: ad plebem tantùm referebat Tribunus plebis, quia non nisi plebem convocandi jus ipsi erat: ad populum verò Consules, & Prætores, quibus utique licebat cives omnes edicto convocare.

50 *Quibus eorum*] Quicumque eorum vellent ad populum plebemve referre.

51 *Quòd ii*] Quòd si Ser. Sulpicius, & M. Marcellus id populo, plebique non proposuissent; decretum est, uti L. Paulus Æmilius, & C. Claudius Marcellus designati in sequentem annum Consules id facerent.

52 *I. V.*] Quid hæ duæ literæ significent, mihi planè obscurum est: ad rei porrò intelligentiam non multùm, ut videtur, conferunt.

53 *Scribendo affuerunt*] Vide superiora ejusdem epistolæ.

54 *Qui potestatem habent*] Tribunos plebis potissimùm indicat.

55 *Quamprimùm*] Post Kalendas Martias.

56 *Senatusq; consultum fieri*] A Consulibus anni sequentis de successione provinciarum.

57 *Authoritatem*] Id est sententiam Senatus: quando senatusconsultum intercessione prohibebant Tribuni plebis, vocabatur authoritas, non senatusconsultum. Consule epist. 2. libri 1.

58 *De ea re*] De Tribunorum scilicet intercessione, *touchant l'opposition des Tribuns*.

ad senatum, populumque [59] referri. [60] Huic senatusconsulto intercessit [61] C. Cœlius, L. Vicinius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa. [62] Item senatui placere, de militibus, qui in exercitu C. Cæsaris sunt, qui eorum stipendia emerita, causas, quibus de causis missi fieri debeant, habeant, ad hunc ordinem referri, ut eorum ratio habeatur, causæque cognoscantur: si quis huic senatusconsulto intercesserit: senatui placere, [63] auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum, populumque referri. Huic senatusconsulto intercessit C. Cœlius, C. Pansa Trib. Pleb. Itemque senatui placere, [64] in Ciliciam provinciam, [65] inque octo reliquas provincias, quas Prætorii [66] pro Prætore obtinerent, [67] eos, qui Prætores fuerunt, neque in provincia cum imperio fuerunt, [68] quos eorum ex senatusconsulto cum imperio in provincias pro Prætore mitti oportere, eos sortitò in provincias mitti placere: si [69] ex eo numero, quos S. C. in provincias ire oporteret, ad numerum non essent, qui in eas provincias proficiscerentur: [70] tum, uti quodque

NOTÆ.

59 *Referri*] A Consulibus, Prætoribus, & cæteris, quibus id visum esset.

60 *Huic senatusconsulto*] Duæ fuerunt, ut conjicio, ejusdem senatusconsulti partes, quas iidem Senatores, uti vidimus, comprobarunt. Prima quidem statutum est, ut in sequenti anno de provinciis Consularibus universè ageretur: secunda verò constitutum, ut ejusdem sequentis anni Consules de successione provinciarum decernerent. De primo senatusconsulto, seu primi senatusconsulti parte, non admodum laborarunt Tribuni plebis, Cæsaris amici; quia nihil ex ea damni Cæsar pati videbatur; alteram prohibuerunt, qua scilicet videbant dignitatem Cæsaris, & authoritatem oppugnari, eique Galliarum administrationem adimi.

61 *C. Cœlius, &c.*] Hi quatuor Tribunatum hoc anno gerebant, Coss. Servio Sulpicio, & M. Marcello.

62 *Item*] Quòd si ex Cæsaris militibus aliqui veterani sunt & emeriti, dimissionemque suam aliqua de causa obtinere debent; Senatui placere, ut res illa suo ordini proponatur; id autem fiebat, ut Cæsaris imminueretur exercitus.

63 *Authoritatem perscribi*] Vide paulò superiora ejusdem epistolæ.

64 *In Ciliciam provinciam*] Quæ tum Consularis erat; hanc siquidem regebat Cicero, vir Consulatu perfunctus; sed eo consilio Prætoriam Senatores voluerunt esse, ut duæ tantùm superessent Consulares, quibus succedi posset; Syria scilicet, & Gallia ulterior; nam citerior Prætori post tradita fuit; Hispanias verò in quinquennium jam antè Pompejus obtinuerat; quare Gallia ulterior Lucio Domitio, Scipioni autem Pompeji socero Syria obvenit; id quoque factum est ut Cæsar è Gallia necessariò revocaretur: cùm enim duæ tantùm provinciæ Consulares restarent, duoque viri Consulares provinciis Consularibus essent donandi, necesse erat ut alterutri contingeret Gallia, atque adeò ut Cæsari auferretur, sed huic quoq; decreto Tribuni plebis obstiterunt.

65 *Inque octo reliquas provincias*] Quæ Prætoriæ erant: hæ nominantur ab authoribus: Macedonia, Ionia, Asia, Sicilia, Sardinia, Bithynia, Creta, & Mauritania, cujus una pars Jubæ, altera Romanis parebat.

66 *Pro Prætore*] Cum authoritate Prætoris.

67 *Eos qui Prætores*] Placere Senatui, ut ii qui Prætores jamdudum fuerant, necdum provincias administraverant, in eas sortitò mitterentur.

68 *Quos eorum*] Mitterentur, inquam, ii, quos ex senatusconsulto mitti oportebat cum authoritate Prætoris.

69 *Si ex eo numero*] Quòd si numerus eorum Prætorum, qui senatusconsulto mittebantur, provinciarum numerum non æquabat.

70 *Tum uti*] Tum decretum est, uti ex collegio eorum, qui proximè post primos, Præturam exercuerant, necdum in

collegium primum Prætorum fuisset, neque in provincias profecti essent, ita forte in provincias proficiscerentur: si [71] ad numerum ii non essent: tunc deinceps proximi cujusque collegii, qui Prætores fuissent, neque in provincias profecti essent, [72] in sortem conjicerentur, quoad [73] is numerus effectus esset, quem ad numerum in provincias mitti oporteret: si quis huic senatusconsulto intercessisset, [74] auctoritas perscriberetur. Huic S. C. intercessit C. Cœlius, C. Pansa Tribunus plebis. [75] Illa præterea Cn. Pompeji sunt animadversa, quæ maximè confidentiam attulerunt hominibus, ut diceret, se [76] antè Kalendas Mart. non posse sine injuria de provinciis Cæsaris statuere, post Kalendas Mart. se non dubitaturum. [77] Cùm interrogaretur, si qui tum intercederent, [78] dixit, hoc nihil interesse, utrùm Cæsar senatui dicto audiens futurus non esset, an pararet, qui senatum decernere non pateretur. [79] Quid si, inquit alius, & Consul esse, & exercitum habere volet? [80] at ille, quàm clementer: [81] quid, si filius meus fustem mihi impingere volet? [82] his vocibus, ut existimarent homines Pompejo cum Cæsare esse negotium, effecit. Itaque jam, ut video, alterutram ad conditionem descendere vult Cæsar: [83] ut aut maneat, neque hoc anno [84] sui

NOTÆ.

provincias cum imperio discesserant, in eas forte proficiscerentur.

71 *Si ad numerum*] Quòd si ii quoque ad numerum explendum non sufficerent.

72 *In sortem conjicerentur*] Sortirentur provincias. De provinciarum sortitione vide indicem.

73 *Is numerus*] Novem, qui octo provincias Prætorias regerent, & Ciliciam, quæ quidem hoc anno Consularis erat, sed inter Prætorias post annumeranda.

74 *Authoritas*] Id est Senatorum sententia descripta conservaretur.

75 *Illa præterea*] Hæc deindè verba quæ pronuntiavit Pompejus, se nimirum non posse sine injuria de successione Galliarum antè Kalendas Martias statuere; post Kalendas autem Martias, se non dubitaturum de iisdem decernere; hæc, inquam, verba adduxerunt homines, ut crederent, deliberatum esse Pompejo, Cæsaris frangere potentiam, quam ipse anteà confirmaverat, quando tertiùm Consul contendit, ut Cæsar vel absens Consulatum petere posset quamquam hoc legibus vetitum erat.

76 *Antè Kalendas Martias*] Quo die, sequentis anni Consules de provinciis Consularibus referre debebant. Observa istud fuisse Senatus consilium, ut de Gallia dumtaxat: & Syria fieret mentio, quoniam Hispanias Pompejo quavis ratione conservatas esse volebant: id quod Cæsarem in primis offendit.

77 *Cùm interrogaretur*] Cùm interrogaretur Pompejus, quid tum sentiret, si huic decreto intercederetur, *si on s'opposoit à ce decret du Senat*.

78 *Dixit*] Respondit, nihil differre utrùm Cæsar senatusconsulto non obediret, an paratos haberet homines, qui hoc senatusconsultum impedirent; quibus verbis innuit, Cæsarem Reipublicæ hostem judicandum, si quis Tribunus plebis huic decreto Senatus, de successione Galliarum, intercederet.

79 *Quid si*] Si verò, inquit alter, Pompejum interrogans, si Cæsar vult esse Consul, & simul exercitum retinere.

80 *At ille*] Tum Pompejus leniter respondens.

81 *Quid, si filius meus*] Hoc tam horrendum esset, ait, ac si filius meus fustem mihi vellet impingere.

82 *His vocibus*] His verbis Pompejus effecit, ut existimarent homines eum Cęsari fore contrarium.

83 *Aut ut maneat*] Cum exercitu in Gallia etiam extra decennium ipsi lege præfinitum.

84 *Sui*] Absentis.

[85] ratio habeatur: aut, si [86] designari poterit, [87] decedat. [88] Curio se [89] contra eum totum parat: quid assequi possit, nescio. [90] Illud video, benè sentientem, etsi nihil effecerit, cadere non posse. Me tractat liberaliter, & mihi [91] suo munere negotium imposuit: nam si mihi non dedisset eas, quæ ad ludos ei advectæ erant Africanæ, [92] potuit supersederi: nunc, quando dare necesse est; velim tibi curæ sit, quod à te semper petii, ut aliquid istinc [93] bestiarum habeamus: Sitianamque [94] syngrapham tibi commendo: libertum Philonem istuc misi, & Diogenem Græcum, quibus mandata, & litteras ad te dedi: eos tibi, [95] & rem, de qua misi, velim curæ habeas: nam, quàm vehementer ad me pertineat, in iis quas tibi illi reddent litteris descripsi. Vale.

N O T Æ.

85 *Ratio habeatur*] In petitione Consulatus.

86 *Si designari poterit*] Consul, etiamsi Roma absit.

87 *Decedat*] E Gallia; utramvis conditionem Senatores admitterent, imperium sibi reservabat Cæsar, vel enim in Galliis cum exercitu, vel Romæ Consul remanebat: neq; unquam adduci potuit, ut Romam privatus rediret, veritus (id quod ejus inimici sæpè minati erant) ne ob res contra jus actas, in judicium vocatus, opprimeretur.

88 *Curio*] Tribunus plebis designatus, Reipublicæ tum studiosus, Cæsaris posteà acerrimus defensor. Consule indicem historicum in Curione.

89 *Contra eum*] Contra Cæsarem.

90 *Illud vides*] Et si contingeret ut nihil noceret Cæsari, video tamen in suo semper statu permansurum, quia Reipublicæ partes tuetur.

91 *Suo munere*] Quia mihi dono dedit bestias ex Africa illi advectas, ideò nunc cogor ludos exhibere.

92 *Potuit*] Potueram ludos Ædilitios non dare.

93 *Bestiarum*] De Pantheris loquitur, quas jam sæpiùs ab ipso petierat.

94 *Syngrapham*] Vide epist. 2.

95 *Et rem*] Et pecuniam à Sitio exigendam.

E P I S T O L A VIII.

Scribit ea quæ de Parthico bello fama Romam pertulerat, & de successione provinciarum quid à Consulibus statuendum existimet; tum addit de agri campani divisione, de Ciceronis decessu, &c. Eodem anno.

M. Cœlius s. d. M. Ciceroni.

[a] SANEQUAM litteris [1] C. Cassii, & Dejotari sumus commoti: nam Cassius, cis [2] Euphratem copias Parthorum esse, scripsit: [3] Dejotarus,

INTERPRETATIO.

[a] *profectò*

N O T Æ.

1 *C. Cassii*] Post interfectum Crassum, cujus Quæstor erat, reliquias exercitus reduxit in Syriam, ibique contra Parthos rem optimè gessit.

2 *Cis Euphratem*] Romani Imperii ab Oriente terminum.

3 *Dejotarus*] Qui Galatiæ Rex à Senatu, Pompeji opera factus, amicitiam populi

profectas [4] per Commagenem [5] in provinciam nostram: [b] ego quidem præcipuum metum, quod ad te attinebat, habui, [c] qui scirem quàm paratus ab exercitu esses, [d] ne quod hic tumultus dignitati tuæ periculum afferret: [e] nam de vita, si paratior ab exercitu esses, [6] timuissem: nunc hæc exiguitas copiarum, [f] recessum, non dimicationem mihi tuam præsagiebat: hoc quo modo acciperent homines, [g] quàm probabilis necessitas futura esset, vereor etiam nunc, neque priùs desinam formidare, quàm tetigisse te Italiam audiero. Sed de Parthorum transitu nuntii varios sermones excitarunt: alius enim, Pompejum [7] mittendum: alius, ab urbe non [8] removendum: alius, [9] Cæsarem cum suo exercitu: alius, consules: [10] nemo tamen ex senatusconsulto privatos. Consules autem, [h] quia verentur ne illud senatusconsultum fiat, [11] ut paludati exeant, & contumeliosè præter eos [12] ad alium res transferatur, omninò senatum [i] haberi nolunt, [k] usque eò ut parùm diligentes in Republica videantur: [l] [13] sed honestè, [14] sive negligentia, sive inertia est,

INTERPRETATIO.

[b] *ego quidem tui potissimùm causa timui.* [c] *quia sciebam exiguas tibi copias esse.* [d] verebar in Primis ne Parthicus *hic tumultus tuæ dignitati famæve noceret.* [e] *nam ad salutem tuam quod attinet, magis timuissem, si fortiorem habuisses exercitum.* [f] *spem mihi faciebat, fore ut non dimicares, sed recederes,* que vous feriez retraite. [g] *& utrùm persuaderi posset hominibus, te necessitate compulsum fuisse, ut redires.* [h] *quia verentur ne senatusconsultum fiat, quo non sibi, sed aliis paludamentum, atque adeò Parthici belli cura tribuatur, quod sanè ipsis injuriosum esset.* [i] *convocari.* [k] *adeò ut parùm de Republica laborare videantur.* [l] *quidquid sit, fingunt se nolle hanc provinciam, sive id proficiscatur ex eorum urbanitate, sive ex negligentia, aut inertia.*

NOTÆ.

puli Romani sanctissimè semper coluit, & in hoc Parthici belli discrimine, cum suis copiis ad Ciceronem adiit; in bello civili quia Pompeio adhæserat, à Cæsare parte regni mulctatus est; hunc deinde à Philippo quodam accusatum, quòd Cæsari apud se divertenti struxisset insidias, Cicero defendit.

4 *Per Commagenem*] Commagene Syriæ regio est, juxta Euphratem fluvium, inter Ciliciam ad occidentem, & Mesopotamiam ad ortum, Armeniæ minori ad Septentrionem finitima.

5 *In provinciam nostram*] De Syria loquitur; quamvis enim Commagene pars erat Syriæ, Antiocho tamen, non Romanis parebat: in Syriam autem si Parthi invasissent, summum Ciliciæ discrimen imminebat, ob utriusque provinciæ vicinitatem.

6 *Timuissem*] Quia cum Parthis Tullius non sine periculo confixisset.

7 *Mittendum*] Cum summa authoritate contra Pathos dimicandi.

8 *Non removendum*] Ut Reipublicæ adesset, cui Cæsar exitium parare videbatur.

9 *Cæsarem*] Qui tum adhuc erat in Gallia mittendum cum suo exercitu contra Parthos.

10 *Nemo*] Nemo tamen censet, aliquos ex iis qui sunt sine magistratu aut imperio ad illam expeditionem mittendos esse.

11 *Paludati*] Paludamentum vestis erat militaris, non purpura tantùm, sed cocco etiam, & auro distincta: hac induti duces ad bellum ex urbe proficisci solebant.

12 *Ad alium*] Idest vel ad Pompejum, vel ad Cæsarem, &c.

13 *Sed honestè*] Sive nolint alium huic negotio destinari, ne tibi fiat injuria, qui Ciliciam administras.

14 *Sive negligentia*] Sive, ut paulò

[m] sive ille, quem proposui, [15] metus, latet sub hac temperantiæ existimatione, nolle provinciam. A te litteræ non venerunt : &, nisi Dejotari subsecutæ essent, [n] in eam opinionem [16] Cassius venerat, quæ diripuisset ipse, ut viderentur ab hoste vastata : finxisse bellum, & [17] Arabas in provinciam immisisse, eosque Parthos esse senatui renuntiasse : quare tibi suadeo, quicumque est istic status rerum, diligenter, & cautè perscribas: [18] ne aut velificatus alicui dicaris, aut aliquid, [o] quod referret scire, reticuisse. Nunc exitus est anni : nam ego has litteras ad XIV. Kalendas Decembres scripsi : planè nihil video [19] ante Kalendas Januarias agi posse : nosti [20] Marcellum quàm tardus, & parum efficax sit, itemque Servium, quàm cunctator. [p] Cujusmodi putas hos esse ? [q] aut qui id, [21] quod nolint, conficere posse, qui, quæ cupiunt, tamen ita frigidè agunt, ut nolle existimentur? novis magistratibus autem, si Parthicum bellum erit, hæc causa primos menses occupabit : sin autem aut non erit istic bellum, [r] aut tantum erit, [s] ut vos, aut successores, parvis additis copiis, sustinere possint: [22] Curionem video [t] se dupliciter jactaturum : primùm, ut aliquid Cæsari adimat : inde, ut aliquid Pompejo tribuat, [u] quodvis, quamlibet tenue munusculum. [x] Paulus porrò non humanè de provincia loquitur: hujus cupiditati [y] occursurus est [23] Furnius noster : [24] plures suspicari non possum. [25] Hæc novi: alia, quæ possunt accidere,

INTERPRETATIO.

[m] *seu metus ille de quo anteà dixi, lateat sub hac externa moderationis imagine.*

[n] *plerique existimabant artificium esse Cassii, qui bellum fortè finxerat, & in provinciam immiserat Arabas, ut ea quæ expilarat ipse, ab Parthis expilata esse viderentur.* [o] *quod scire necesse esset.*

[p] *quid existimas ab iis* Consulibus *expectandum esse.*

[q] *putas-ne eos posse conficere id quod nolunt, qui, quod volunt, tam frigidè agunt, ut, &c.*

[r] *aut ejusmodi erit, ut, &c.*

[s] *ut tu, aut successores* tui.

[t] *se duplici ratione, optimatum gratiam sibi conciliaturum.*

[u] *exiguum quamvis, & tenue sit munusculum.*

[x] *liberè pronuntiat dandum esse* successorem Cæsari. [y] *restiturus.*

NOTÆ.

antè dixi, parùm de Republica laborent.

15 *Metus*] Ne si fortè senatusconsultum de Imperatore ad bellum Parthicum mittendo fieret, non sibi, sed alteri cuivis hæc provincia decerneretur.

16 *Cassius*] Qui avaritiæ vitio laborabat.

17 *Arabas*] Syriæ finitimos, quam suis nonnumquam excurtionibus, & latrociniis infestam reddebant.

18 *Ne aut velificatus*] Ne aut assentandi gratia, litteras Cassii tuis confirmes.

19 *Ante Kalendas Jan.*] Quo die magistratum inibant novi Consules.

20 *Marcellum*] M. Marcellum, & Ser. Sulpicium Consulari dignitate propè defunctos.

21 *Quod nolint*] Ut de bello scilicet Parthico senatusconsultum fiat.

22 *Curionem*] Qui etiam nunc & Reipublicæ, & Pompeji se defensorem fingebat. Consule indicem historicum.

23 *Furnius*] Tribunus plebis.

24 *Plures suspicari non possum*] Qui Pauli, præter Furnium, cupiditati resistere velint : sed falsus est Cœlius, accessit enim & Curio, qui multo vehementius quàm cæteri, Cæsaris, in successione provinciarum, causam egit.

25 *Hæc novi*] Hæc sunt quæ de præ-

non cerno: [26] multa tempus afferre, & præparata multa scio: [27] sed intra fines hos, quæcumque acciderint, vertentur. Illud addo, actiones C. Curionis [28] de agro Campano: [z] de quo negant Cæsarem laborare, [a] sed Pompejum valdè velle, ne vacuus advenienti Cæsari pateat. Quod ad tuum [29] decessum attinet, illud tibi non possum polliceri, me curaturum, [30] ut tibi succedatur: illud certè præstabo, [31] ne quid ampliùs prorogetur. [b] Tui consilii est, si tempus, si senatus coget, si honestè à nobis recusari non poterit, velisne perseverare: [c] mei officii est meminisse, qua obtestatione decedens, mihi, ne paterer fieri, mandaris. Vale.

INTERPRETATIO.

z *de quo* agro dividendo.

a *sed Pompejum ardenter cupere illam divisionem, ne Cæsar è Gallia reversus hanc sibi arroget.*

b *tuum est statuere, utrum velis remanere in provincia tua, si Senatus volet, &c.* an ex ea contra Senatus voluntatem discedere.

c *meum est* autem *meminisse, quàm vehementer à me petieris, cùm ires in* Ciliciam, *ut non paterer, tibi* ultra annum *administrationem tuæ provinciæ prorogari.*

NOTÆ.

senti rerum statu cognita habeo.

26 *Multa tempus*] Multa jam parata esse scio, aliaque multa tempus afferre posse.

27 *Sed intra fines hos*] Sed quidquid novi tempus afferat, illud utique pertinebit ad ea negotia, de quibus hac in epistola tecum egi.

28 *De agro Campano*] In primis dabit operam Curio, ut ager Campanus sequenti anno, ante Cæsaris adventum, dividatur.

29 *Decessum*] Ex Cilicia, cujus administrationem sibi plus anno prorogari Cicero timebat.

30 *Ut tibi succedatur*] Ut senatusconsulto nominetur aliquis, qui cum authoritate vel Consulis, vel Prætoris tibi succedat.

31 *Ne tibi prorogetur*] Id certè Cœlius præstitit: Tullius enim, finita annua administratione, Quæstorem suo loco provinciæ præfecit, Romamque reversus est.

EPISTOLA IX.

Hæc præcipua sunt hujus epistolæ capita; de Appio ab Dolabella accusato; de Tulliola eidem Dolabellæ in matrimonium collocanda; de Curione, qui relictis Reipublicæ partibus, ad Cæsarem transierat; de Pantheris. Paulo Æmilio & C. Marcello Coss. anno urbis conditæ 703.

M. Cœlius s. d. M. Ciceroni.

NON dubito, quin perlatum ad te sit, [1] Appium à Dolabella [2] reum factum: [a] sanequam non ea, qua existimaveram invidia: [b] neque enim

INTERPRETATIO.

a *at certè non ea qua speraveram hominum approbatione.* b *sapienter enim se gessit Appius.*

NOTÆ.

1 *Appium*] De Appio & Dolabella diximus in indice historico.

2 *Reum factum*] Vide epist. decimam, undecimam & duodecimam libri tertii.

stultè Appius: qui simul atque Dolabella accessit [3] ad tribunal, [4] introierat in urbem, triumphique postulationem abjecerat: quo facto [c] retudit sermones: paratiorque visus est, quàm speraverat accusator: [d] is nunc in te maximam spem habet: scio tibi [e] eum non esse odio: [f] quàm velis eum obligare, [5] in tua manu est: cum quo simultates si tibi non fuissent, [g] liberiùs tibi de tota re esset: [h] nunc si ad illam summam veritatem legitimum jus exegeris: cavendum tibi erit, [i] ne parum simpliciter & candidè posuisse inimicitias videaris. [k] In hanc partem porrò tutum tibi erit, si quid volueris, gratificari: nemo enim [6] necessitudine, & amicitia te deterritum ab officio dicet. [l] [7] Illud mihi occurrit, quòd [8] inter postulationem, & nominis delationem, [9] uxor à Dolabella discessit: quid mihi discedens [10] mandaris, memini: quid ego tibi scripserim, te non arbitror oblitum: non est jam tempus plura narrandi: unum illud monere te possum: [m] si res tibi non displicebit, tamen hoc tempore nihil de tua voluntate ostendas: & expectes, quemadmodum exeat [n] ex hac causa, [o] [11] ne qua invidiosum tibi sit, si emanarit: [p] porrò significatio ulla si intercesserit, [q] clariùs [12] quàm deceat, [13] aut expediat, fiat:

INTERPRETATIO.

[c] *accusationem confutavit.* [d] *Appius.*

[e] *Appium.*

[f] *potes eum, quantum tibi visum fuerit, juvare.*

[g] *operam illi tuam liberius navare posses.*

[h] *nunc si summo jure cum Appio agere statutum habueris.* [i] *ne parum sincerè.*

[k] *porrò tale nihil de te dicetur, si volueris Appio gratificari.*

[l] *illud me sollicitum habet.*

[m] *si matrimonium hoc.*

[n] *ex illa accusatione se expediat.*

[o] *ne quam tibi infamiam afferat ea res, si fortè divulgata sit.*

[p] *porrò si contingat, ut aliquid* de hoc matrimonio *homines resciant.*

[q] *tum poteris illud promulgare*, etiam *clariùs quàm & decere, & expedire videatur.*

NOTÆ.

3 *Ad tribunal*] Ut coram Prætore Appium accusaret.

4 *Introierat in urbem*] In quam introitus triumphum petenti prohibitus erat; sed Appius, objecta triumphandi spe Romam ingressus est, ut se ipse defenderet.

5 *In tua manu est*] Quia cum accusaretur Appius ob res in Cilicia malè gestas, Tullius ejus successor impedire poterat quominùs inde testes in eum mitterentur.

6 *Necessitudine, & amicitia*] Cum Dolabella, quem sibi generum Tullius exoptabat.

7 *Illud mihi occurrit*] Illud in mentem mihi venit, quòd postquam Dolabella postulavit ut sibi liceret Appium accusare; & priusquam nomen ejus deferret, uxor, &c.

8 *Inter postulationem*] Tres erant, ut locus hic indicat, accusationis quasi gradus: primò postulabatur ut aliquem accusare liceret; secundò nomen ejus deferebatur; tertiò accusabatur.

9 *Uxor*] Inde colligitur, non modo virum cum uxore, sed uxorem etiam cum viro divortium facere.

10 *Mandaris*] Ut collocandæ Tulliæ curam susciperem.

11 *Ne qua invidiosum*] Si homines intellexerint velle te cum Dolabella affinitatem contrahere, qui Appium, qui cùm recens in gratiam rediisti, in jus vocat.

12 *Quam deceat*] Neque enim decebat connubium illud in cognitionem hominum tam cito venire, ob eam rationem quam proximè attigi.

13 *Aut expediat*] Fieri quippe non poterat, quin matrimonium illud displiceret

[r] neque ille tacere eam rem poterit, quæ [14] suæ spei tam opportuna acciderit, quæque in negotio conficiendo tantò illustrior erit: [s] cùm præsertim is sit, qui, si perniciosum sciret esse, loqui de hac re, vix tamen se contineret. Pompejus dicitur valdè [15] pro Appio laborare: ut etiam putent alterutrum de filiis [16] ad te missurum. Hic nos omnes [t] absolvimus, & [u] hercule confecta, omnia fœda & inhonesta sunt. Consules autem [17] habemus summa diligentia: adhuc senatusconsultum, nisi [18] de feriis Latinis, nullum facere potuerunt. [x] Curioni nostro tribunatus conglaciat: sed dici non potest, quomodo hìc omnia jaceant: nisi ego cum [19] tabernariis, & [20] aquariis pugnarem, & [y] veternus civitatem occupasset. Si Parthi vos [z] nihil calfaciunt, [a] nos hìc frigore frigescimus: [b] tamen, quoquo modo hìc omnia jaceant, [c] potuit sine Parthis. [21] Bibulus in Amano nescio quid cohorticularum amisit: hoc sic nuntiatum est. Quod tibi suprà scripsi, Curionem frigere: [d] jam calet: [e] nam ferventissimè concerpitur: [f] levissimè enim, quia [22] de intercalando non

INTERPRETATIO.

[r] *neque enim Dolabella hanc affinitatem, &c.*
[s] *cùm maximè ejusmodi sit* Dolabella, *ut etiam si perniciosum, &c.*
[t] Appium *absolutum iri putamus*.
[u] *& certè* in hac accusatione *multa confecta sunt contra justitiam & decus.*
[x] *Curio noster in Tribunatu suo otiatur.*
[y] *languor* socordia.
[z] *nihil* negotii *vobis facessunt*.
[a] *nos Romæ cessatione torpemus.*
[b] *quamquam Romæ langueamus omnes otio.*
[c] *vos tamen à Parthis* oppugnari non optamus.
[d] *jam otiari desiit.*
[e] *graviter* ab optimatibus *accusatur*.
[f] *per summam enim inconstantiam.*

NOTÆ.

Appio, qui Dolabellam habebat inimicum: at verò Appium offendere, opibus, amicis, genere potentem, periculosum erat. Vide epistolas 4. & 8. libri tertii.

14 *Suæ spei*] Sperabit utique Dolabella affinitatem tuam sibi utilem fore, ad obtinendam Appi damnationem; eidemque affinitati ex hac damnatione decus accessurum.

15 *Pro Appio*] Cujus filiæ nupserat Pompeji filius.

16 *Ad te missurum*] Ut non sinas è provincia tua testes in Appium Romam venire.

17 *Habemus*] Paulum Æmilium, & C. Marcellum.

18 *De feriis Latinis*] Latinæ feriæ ab Tarquinio Superbo institutæ dicuntur. Fuit in Albano monte locus, quò Populus Romanus, & Latini fœderati conveniebant, ut communi consensu sacrificium hìc facerent; & quia Jovi Latiali fiebat, *Latiar* vocatum est. In eo taurus immolari solebat, ejusque caro populo distribui; porrò Consules non antè paludati in provincias abire consueverant, quàm hasce ferias indixissent, & cum Latinarum urbium magistratibus celebrassent: unum iis diem dicavit Rex Superbus, exactis Regibus additus est alter; post fœdus cum Latinis à Spurio Cassio Consule ictum, tertius; anno demum urbis trecentesimo nonagesimo sexto, pacata quæ diu civitatem turbaverat, de plebejo Consulatu, seditione, quartus. Ita Sigonius.

19 *Cum tabernariis*] Qui merces in tabernis, seu officinis venales proponunt.

20 *Et aquariis*] Aquæductum curatoribus, qui publicas aquas ad usum fortè privatum convertebant: hæc autem ad Ædiles Curules provincia pertinebat.

21 *Bibulus*] Syriæ tunc Proconsul.

22 *Quia de intercalando*] Quia non obtinuerat à Collegio Pontificum, ut dies adderetur, quo plus haberet temporis ad

obtinuerat, [23] transfugit ad populum, & pro Cæsare loqui cœpit, legemque [g] viariam, [h] [24] non dissimilem agrariæ Rulli, & [i] [25] alimentariam, quæ jubet Ædiles metiri, jactavit: hoc nondum fecerat, cùm priorem epistolæ partem scripsi. Amabo te, si [k] quid, quod opus fuerit, Appio facies, [l] ponito me in gratiam. [m] De Dolabella integrum tibi reserves, suadeo: & [n] huic rei, de qua loquor, & dignitati tuæ, [26] æquitatisque opinioni hoc ita facere expedit. Turpe tibi erit, [27] pantheras Græcas me non habere. Vale.

INTERPRETATIO.

[g] *de muniendis viis.*

[h] *non dissimilem huic* legi. *quam Rullus tulit, de agris populo* sine solutione *dividendis.*

[i] *palamque dictitavit laturum se de alimentis legem, quæ juberet Ædiles* frumentum gratis popu'o *metiri.*

[k] *si tibi deliberatum est opem Appio ferre.*

[l] *reconcilia me cum illo.*

[m] *suadeo tibi ut ad reditum usque tuum differas* Tulliæ tuæ *cum Dolabella matrimonium.*

[n] *hoc enim ita facere expedit, ut consulas, & huic matrimonio, & dignitati tuæ, & omnium de tua æquitate opinioni.*

NOTÆ.

ea perficienda, quæ pro Cæsare aggressus erat. Hanc intercalandi potestatem Pontifices habuisse constat ex Macrobio, lib. I. Sat. *Dies ille, quo abundare annum diximus, eorum est permissus arbitrio, qui fastis præerant, ut, cùm vellent, intercalarent*; idest, interponerent; atque adeò longiorem annum, vel breviorem facerent: quos verò ait Macrobius fastis præfuisse, ii fuerunt Pontifices, ut ex Livio colligitur. Observat Dio, Curionem ipsum, cùm intercalationem hanc petiit, Pontificem extitisse.

23 *Transfugit ad populum*] Desertor optimarum partium, populo & Cæsari adhæsit.

24 *Non dissimilem*] In eo maximè; quòd viarum sibi curam, ut Rullus agrorum divisionem in quinquennium, committi vellet.

25 *Et alimentariam*] Ut ea lege infimam plebem sibi conciliaret, & Cæsari.

26 *Æquitatis opinioni*] Iniquus enim videaris esse, si jam affinitatem jungas cum Dolabella, qui Appium, novum amicum tuum accusat.

27 *Pantheras Græcas*] Non Pamphyliam modo, & Ciliciam; sed hanc maximè Asiæ minoris partem, quæ Regis Attali fuerat, Græci homines incolebant, atque interdum Græcia vocabatur. De Pantheris jam sæpè anteà.

EPISTOLA X.

Agit de Parthici belli periculo, de Cornificii nuptiis, de Paulæ divortio, de Ocellæ adulterio. Eodem anno.

M. Cœlius s. d. M. Ciceroni.

QUAM citò tu [a] istinc decedere cupias, nescio: [1] ego quidem eò magis, quò adhuc feliciùs rem gessisti: dum istic eris, de belli Parthici

INTERPRETATIO.

[a] *è Cilicia.*

NOTÆ.

1 *Ego quidem*] Ego quidem eò magis cupio te decedere ex provincia, quò feli-

periculo cruciabor, [b] ne hunc risum meum metus [2] aliqui perturbet. Breviores has litteras [3] properanti [4] publicanorum tabellario subitò dedi: tuo liberto pluribus verbis scriptas pridie dederam. Res autem novæ nullæ sanè acciderunt, [5] nisi hæc vis tibi scribi, [6] quæ certè vis. Cornificius adolescens [7] Orestillæ filiam sibi despondit. Paula Valeria soror [8] Triarii, divortium sine causa, quo die vir è provincia venturus erat, fecit: nuptura est [9] D. Bruto: [10] nondum retulerat: multa in hoc genere incredibilia, te absente, acciderunt. Ser. Ocella nemini persuasisset se mœchum esse, [c] nisi triduo bis [11] deprehensus esset: quæris, ubi? ubi hercules ego minimè vellem: relinquo tibi, quod ab aliis quæras: neque enim displicet mihi, [12] imperatorem singulos percunctari, cum qua sit aliquis deprehensus. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *ne meam de tuis* præclarè gestis *lætitiam*. c *nisi bis intra tres dies*.

NOTÆ.

cius in ea rem gessisti; vereorque ne fortuna tibi favere desinat.

2 *Aliqui*] Vetusta locutio pro *aliquis*.

3 *Properanti*] In provinciam tuam.

4 *Publicanorum*] Qui populi Romani in Asia redditus, & vectigalia publica condicto pretio exigenda redemerant: *les Fermiers generaux*.

5 *Nisi hæc vis tibi scribi*] Quamquam leviora videntur esse.

6 *Quæ certè vis*] Sunt enim ejusmodi, ut afferre tibi delectationem queant.

7 *Orestillæ*] Quæ Catilinæ conjux, aut certè amica fuerat.

8 *Triarii*] è Valeria gente, doctrina & eloquentia nobilis; in bello civili periit.

9 *Decimo Bruto*] De quo fusius in libro decimo.

10 *Nondum retulerat*] Nondum è domo mariti, quæ sua sunt, abstulerat; vel potiùs de novis nuptiis nondum eos consuluerat, qui super hac re consuli debent; locus sanè obscurus; hæc Manutii interpretatio mihi præ cæteris probatur.

11 *Deprehensus esset*] In adulterio.

12 *Imperatorem*] Jocus est, quamquam id Imperatorem dedecere videatur, ut de adulteriis interroget; devictis Amanensibus, Cicero ab exercitu Imperator fuerat appellatus.

EPISTOLA XI.

Ciceroni significat, decretas ei fuisse ab Senatu supplicationes pro rebus in Amano monte præclarè gestis; tum docet quæ fuerit cujusque super hoc & voluntas, & sententia; addit Pompeji & Curionis altercationes de successore Cæsaris. Eodem anno.

M. Cœlius S. D. M. Ciceroni.

NON diù, sed acriter nos tuæ [1] supplicationes torserunt: [a] incideramus enim in difficilem nodum: nam [2] Curio [b] tui cupidissimus,

INTERPRETATIO.

[a] *magna quippe nobis difficultas occurrit* superanda. [b] quamquam est *tui cupidissimus*.

NOTÆ.

1 *Supplicationes*] Quas Cicero pro rebus in provincia bene gestis, petierat. De supplicationibus vide epistolam decimam quintam libri primi.

2 *Curio*] Tribunus plebis, & Cæsaris defensor.

mus, [c] cui omnibus rationibus [3] comitiales [4] eripiebantur, [5] negabat se ullo modo pati posse, decerni supplicationes : ne, si quid [6] furore Pauli [7] adeptus esset boni, sua culpa [8] videretur amisisse, & [d] prævaricator [9] causæ publicæ existimaretur. [e] Itaque ad pactionem descendimus : & confirmarunt Consules, se his supplicationibus in hunc annum non usuros : planè, quòd utrisque Consulibus [10] gratias agas, est, [11] Paulo magis certè : nam Marcellus sic respondit [f] ei, [g] spem [12] in istis supplicationibus non habere : [h] Paulus, se omninò in hunc annum non edicturum. Renuntiatum nobis erat, [13] Hirrum diutiùs dicturum : [i] prendimus eum : [14] non modò non fecit, sed cùm de hostibus ageretur, & posset [k] rem impedire, si, [l] [15] ut numeraretur, postularet, tacuit : tantùm Catoni assensus est : [m] qui, de te & locutus hono-

INTERPRETATIO.

[c] *quoniam omni ratione prohibebatur quo minus* diebus comitialibus *agere posset cum populo*.

[d] *proditor*.

[e] *itaque rem tuam hac pactione confecimus ut statuerent Consules, se nulli alteri, præter te, supplicationem hoc anno concessuros*.

[f] *Paulo*.

[g] *ejusmodi supplicationes* tamquam inutiles, *se minimi facere*.

[h] *Paulus autem dixit se nullas hoc anno supplicationes*, tuis exceptis, *decreturum*.

[i] *rogavimus*.

[k] *supplicationem*.

[l] *si postulasset, ut cæsi* à te hostes *numerarentur*.

[m] *qui licèt honorificè de te loquutus est, supplicationes tamen non decrevit*.

NOTÆ.

3 *Comitiales*] Dies scilicet, quibus agere cum populo licebat.

4 *Eripiebantur*] Ne quid pro Cæsare contra Senatus voluntatem à populo impetraret; magistratus autem, ut prohiberent quominus tribuni plebis diebus comitialibus agerent cum populo, de cœlo servabant, palamque profitebantur se quid infaustum vel audisse, vel vidisse; & sic illicò cœtum dirimebant.

5 *Negabat*] Indignatus Curio sibi eripi licentiam cum populo colloquendi, vicem ut rependeret, senatusconsultum de Tullii supplicationibus impedire quovis modo nitebatur.

6 *Furore*] Furorem vocat constantiam Pauli Consulis, qui nondum Cæsaris corruptus pecunia, insanos Curionis impetus imprimebat.

7 *Adeptus esset boni*] Hunc fructum ex Pauli furore, seu potius constantia, se percipere Curio dicebat, quòd justam haberet causam Senatorum decretis intercedendi.

8 *Videretur amisisse*] Si pateretur in gratiam Ciceronis fieri senatusconsultum.

9 *Causæ Publicæ*] Cujus propugnator volebat Curio videri, licèt eam funditùs everteret.

10 *Gratias agas*] Non quòd revera Ciceronis prorsùs faverent, sed quod ejus causæ, uti poterant, non sunt adversati.

11 *Paulo magis certè*] Ob eam rationem quam subjicit; nam, cùm jurasset se nulli hunc in annum edicturum supplicationes, Ciceronem excepit.

12 *Spem in ipsis supplicationibus*] Quasi uti dii nihil eas admodum curarent.

13 *Hirrum*] Ciceronis in Auguratu antea competitorem.

14 *Non modo non fecit*] Non modo diem loquendo non consumpsit; hoc artificio solebant uti Senatores quando nihil confici volebant.

15 *Si ut numeraretur, postularet*] Ex iis verbis videtur posse colligi, falsò scripsisse Ciceronem, tot à se cæsos hostes, quot requirebantur triumpho & supplicationibus obtinendis, Ciceronis ætate supplicatio decernebatur ei, qui mille hostium; triumphus autem, qui quinque millia cecidisset.

16 *Non*

rificè [16] non decrerat supplicationes: [n] tertius ad hos [17] Favonius accessit: quare [18] pro cujusque natura, & instituto gratiæ sunt agendæ: [19] his, quod tantùm voluntatem ostenderunt pro sententia: [20] cùm impedire possent, non pugnarunt: [21] Curioni verò, quòd de suarum actionum cursu tua causa deflexit: nam [22] Furnius, & [23] Lentulus, ut debuerunt, quasi eorum res esset, unà nobiscum circumierunt, & [24] laborarunt. [25] Balbi quoq; Cornelii operam, & sedulitatem laudare possum: nam cum Curione vehementer locutus est: & eum, si [o] aliter fecisset, injuriam [26] Cæsari facturum dixit: [27] tum ejus fidem in suspicionem adduxit: [p] decrerant, qui iniquè transigi volebant, [28] Domitii, [29] Scipiones: quibus hac re ad intercessionem evocandam interpellantibus, [q] venustissimè Curio respondit, se eò libentiùs non intercedere, [r] quòd quosdam, qui decernerent, videret confici nolle. Quod ad Rempublicam attinet, [s] in unam causam omnis contentio [30] conjecta est: de provinciis, inquam, adhuc est: [t] incubuisse cum senatu Pompejus videtur, ut Cæsar [31] antè Idus Novembres decedat. Curio omnia potiùs subire constituit, quàm id pati: cæteras suas [32] abjecit actiones: [u] nostri porrò, quos tu

INTERPRETATIO.

[n] *idem cum Catone & Hirro sensit Favonius.*

[o] *si tuis supplicationibus obsisteret.*

[p] *Domitius, & Scipio, qui nolebant rem hanc ex sententia tua transigi, tibi tamen supplicationem decreverunt, ut ea simulatione Curionem* Pompejanis infensum, *ad intercedendum allicerent.*

[q] *acutissimè.*

[r] *quòd videret supplicationes ab his tibi decerni, qui reverà supplicationes impediri volebant.*

[s] *res una in Senatu agitatur.*

[t] *contendisse.*

[u] *optimates, quorum tu imbecillitatem nosti.*

NOTÆ.

16 *Non decrerat*] Invidia fortè, qua vel ipse Cato, Tullii licèt amicissimus, non caruit, optimates enim plerique ægrè ferebant, novum hominem, jam summos assequutum magistratus, altiùs evolare.

17 *Favonius*] Catonis amicus.

18 *Pro cujusque natura*] Ad Catonem in primis respicit, cujus erant mores severissimi.

19 *His*] Hirro & Favonio debes gratias habere, qui quidem sententiam pro te suam non dixerunt, sed sententiæ Catonis ostenderunt assentiri se velle.

20 *Cùm impedire*] Cùm tuæ petitioni obstare possent, non obstiterunt.

21 *Curioni*] Curioni verò obligatum te esse scio, quòd tua causa desiit senatusconsulto intercedere.

22 *Furnius*] Plebis hoc anno Tribunus.

23 *Lentulus*] Credibile est fuisse Lentulum Spintherem, Ciceronis ubique propugnatorem acerrimum.

24 *Et laborarunt*] Ut tibi supplicatio decerneretur.

25 *Balbi quoque Cornelii*] Gadibus nati. Epist. 6.

26 *Cæsari*] Cui Cicero charus erat.

27 *Tum ejus fidem*] Præterea Curioni dixit, fore ut illius cum Cæsare reconciliatio ficta videretur, si Tullio, quem Cæsar amabat, noceret.

28 *Domitii*] L. Domitius Ænobarbus anteà Consul.

29 *Scipiones*] Quintus Metellus Scipio, Pompeji socer & cum Domitio, fautor obstinatissimus.

30 *Conjecta est*] De Proconsule in locum Cæsaris Galliæ præficiendo.

31 *Antè Idus Novembres*] Id est, antequam legitimum administrationis tempus abiisset, quod certè iniquum fuit; maximè cùm Pompejus Hispanias retineret.

32 *Abjecit actiones*] Ut Cæsaris causam unicè defenderet.

benè nosti, ad extremum certamen rem deducere [33] non audent. [x] Scena rei totius hæc. Pompejus, tamquam Cæsarem [34] non impugnet, [35] sed, quod illi æquum putet, constituat, ait Curionem [36] quærere discordias: valdè autem [37] non vult, & planè timet, Cæsarem Consulem designari priùs, quàm exercitum, & provinciam tradiderit: [y] accipitur satis malè à Curione: & totus [38] ejus secundus consulatus [z] exagitatur: hoc tibi dico: [39] si omnibus rebus prement Curionem, Cæsar defendetur: intercessorem si, quod videntur, reformidabunt, Cæsar, quod volet, manebit. Quam quisque sententiam dixerit, [40] in commentario est rerum urbanarum: è quo tu, quæ digna sunt selige: multa transi, in primis [41] ludorum explosiones: & funerum, & cæterarum ineptiarum plura habet inutilia: denique malo in hanc partem errare, ut, quæ non desideras, audias, quàm quidquam, quod opus est, prætermittatur. Tibi curæ fuisse [42] de Sitiano negotio, gaudeo: sed, quando suspicaris minùs certa fide [43] eos tibi visos: [a] tamquam procurator sic agas, rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[x] *res tota sic se habet.*
[y] *contumeliosè tractatur* Pompejus.
[z] *impugnatur.*
[a] *quasi rem hanc tuæ curæ commisissem.*

NOTÆ.

33 *Non audent*] Ausi sunt tandem, sed damno suo, quia cùm in sententiam Metelli Scipionis, confectum esset in Cæsarem senatusconsultum, exarsit illicò bellum civile, in quo perierunt.

34 *Non impugnet*] Quem tamen impugnabat acerrimè, siquidem & authoritate Proconsulis privare, & Consulatu excludere tentabat.

35 *Sed quod illi æquum putet, constituat*] Immò iniquissimum hoc fuisse, superiùs ostendi, & Cæsari perniciosissimum: si enim passus esset spoliari se & provincia, & exercitu, revenissetq; privatus Romam, accusatus esset ab adversariis suis, & certissimè damnatus.

36 *Quærere discordias*] Per speciem causæ publicæ tuendæ.

37 *Non vult*] Pompejus.

38 *Ejus secundus Consulatus*] In quo Pompejus effecerat, ut Gallia Cæsari in alterum quinquennium traderetur.

39 *Si omnibus rebus*] Quoquo modo se gerant Pompejani, res eis, ut opinor, ex sententia non succedet: nam Curioni si prorsùs resistunt, Cæsar ab aliis amicis suis defendetur: si verò Curionem, ut videtur, reformidant, Cæsar, quoad volet, & provinciam, & exercitum retinebit.

40 *In Commentario*] Quem tibi misi de rebus in urbe gestis.

41 *Ludorum explosiones*] Id erat populo Romano solemne, ut quos oderat, ad spectacula accedentes exploderet, ejiceretque.

42 *De Sitiano negotio*] Vide epistolam secundam.

43 *Eos*] A quibus erat exigenda pecunia.

EPISTOLA XII.

Tullia cum Dolabella conjugium Ciceroni gratulatur; tum differit de Curionis intercessione, & successione provinciarum; mortem Hortensii demum significat. Eodem anno.

M. Cœlius s. d. M. Ciceroni.

GRatulor tibi affinitate [a] viri medius fidius optimi: nam hoc ego de illo existimo: [b] cætera porrò, quibus adhuc ille sibi [1] parùm utilis fuit, & [c] ætate jam sunt decursa: & consuetudine, atque authoritate tua, [d] pudore Tulliæ, si qua restabunt, confido, celeriter sublatum iri: [e] non est enim pugnax vitiis, neque hebes ad id, quod melius sit, intelligendum: deindè, quod maximum est, ego illum valdè amo. Vides Cicero Curionem nostrum [f] lautum intercessionis de provinciis exitum habuisse? [2] nam cùm de intercessione referretur: quæ relatio fiebat ex senatusconsulto, primaque [3] M. Marcelli sententia pronuntiata esset, qui agendum cum tribunis plebis censebat: [g] frequens senatus in alia omnia iit: [h] stomacho est scilicet [4] Pompejus Magnus nunc ita languenti, ut vix id, quod sibi placeat, reperiat: [i] [5] transierant illuc, ut ratio esset ejus habenda, qui neq; exercitum, neque

INTERPRETATIO.

[a] *Dolabellæ.* [b] *quòd si nonnulla hucusque egit, quibus aliquantulùm sibi nocere visus est.*
[c] *ea jam ætate diminuta sunt, & si quæ restant, &c.*
[d] *sapientia.*
[e] *nec enim in vitiis est pertinax, novitque quid sibi conducat.*
[f] *vides nostri Curionis de successione provinciarum gloriosum exitum fuisse.*
[g] *pleriq; Senatores à Marcello dissenserunt.*
[h] *nunc animo Pompejus sic debilitato est, & ancipiti.*
[i] *senserant habendam esse rationem* Cæsaris in petitione Consulatus, *quamvis nec exercitum, nec provinciam deponeret.*

NOTÆ.

1 *Parùm utilis fuit*] Temeritatem Dolabellæ in accusando significat. Duo hic annotare non pigebit; primum, Dolabellam Tulliæ nupsisse, cùm adhuc in Cilicia versaretur Cicero, quamquam ei fuisset author Cœlius, ut illas in reditum usque rejiceret. Secundum, graviter Appium tulisse hanc affinitatem contractam cum Dolabella accusatore suo; quod ut excuset Tullius, affirmat in litteris quæ libro tertio continentur, hujusce connubii se nec authorem fuisse, nec conscium: at verò aliter eum sentire, aliter loqui crediderim: id enim vehementer expetebat, veritusque, ne si longiùs in posterum differret, hisce nuptiis impedimento esset Appius, illas quamprimùm fieri passus est; tum finxit se absente, & inscio, & tantùm non invito confectas esse.

2 *Nam cùm de intercessione*] Nam cùm proponeretur quid sentiendum esset de Curionis intercessione.

3 *M. Marcelli*] Qui anno proximè superiori Consul Cæsari antè tempus succedendum censebat.

4 *Pompejus Magnus*] Qui leges in secundo & tertio Consulatu tulerat, tum ut Cæsari in alterum quinquennium decerneretur Gallia, tum ut ejus absentis, in petendo Consulatu ratio haberetur; nunc erat incertus animi utrùm leges ipse suas tueretur, aut rescinderet.

5 *Transierant*] Adducti nimirum Curionis intercessione.

provincias traderet: [k] quemadmodum hoc Pompeius laturus sit, cùm cognoscat, quidnam Reipublicæ futurum sit, si aut non curet, vos senes divites videritis. [6] Q. Hortensius, cùm has litteras scripsi, animam agebat. Vale.

INTERPRETATIO.

[k] *cùm Pompejus cognoscat quid indè Respublica* detrimenti *passura sit, vestrum est, qui senes estis, & in Republica primarii videre, utrùm* Pompeius *id impedire vel* non possit, *vel non curet.*

NOTÆ.

6 *Hortensius*] Vir & eloquentia, & Consulari dignitate inclytus.

EPISTOLA XIII.

De Appii injuriis, & ingrato animo queritur. Eodem anno.

Cœlius S. D. Ciceroni.

[1] PUDET me tibi confiteri, & queri de Appii, hominis ingratissimi, injuriis, qui me odisse, quia magna mihi debebat beneficia, cœpit: &, [a] cùm homo avarus, ut ea solveret, sibi imperare non posset, occultum bellum mihi indixit: ita occultum tamen, ut multi mihi renuntiarent, & ipse facilè animadverterem malè eum de me cogitare: posteà quàm verò comperi eum [2] collegium tentasse, deindè apertè cum quibusdam locutum, [3] cum L. Domitio, ut nunc est, mihi inimicissimo homine, deliberare velle, [b] hoc munusculum deferre Cn. Pompejo: [c] ipsum reprehenderem, & ab eo deprecarer injuriam, quem vitam mihi debere putarem, impetrare à me non potui: [d] quid ergo est? [e] tamen, quasi aliquid, amicis, qui testes erant meorum in illum meritorum, locutus sum: [f] posteà quàm illum, ne cui satisfaceret quidem, me dignum habere sensi: [g] malui collegæ ejus, homini

INTERPRETATIO.

[a] *& cùm hoc sibi imperare non posset homo avarus, ut,* quæ *mihi* debet beneficia, *solveret.*

[b] *posteà quàm vidi egisse cum Domitio, ut in gratiam Pompeji, ignominia me notaret.*

[c] *à me quidem impetrare non potui, ut hunc hominem, qui mihi vitam debet, alloquerer, rogaremque hanc mihi ne injuriam inferret.*

[d] *quid ergo putas* me fecisse?

[e] *cum amicis mihi & ipsi* communibus *collocutus sum, ratus id* effecturum *aliquid.*

[f] *sed posteaquàm intellexi, ne velle quidem Appium mihi se verbis excusare.*

[g] *malui me tradere* Pisoni ejus in censura *collegæ, quamvis mihi non sit amicissimus, nec propter meam in te benevolentiam, æquissimus.*

NOTÆ.

1 *Pudet*] Quia scilicet Appium anteà laudaverat.

2 *Collegium tentasse*] Stimulasse Augures, ut aliquid in me molirentur. Augur erat Appius.

3 *Cum L. Domitio*] Qui cum Appio,

alienissimo mihi; &, propter [4] amicitiam tuam, non æquissimo, me obligare, [h] quàm illius simiæ vultum subire. Id postquam rescivit, [i] incanduit, & me causam inimicitiarum quærere clamitavit: [k] ut, si mihi in pecunia minus satisfecisset, per hanc speciem simultatis eum consectarer: posteà non [l] destitit accersere palàm Servium accusatorem, inire cum Domitio consilia: [m] quibus cùm parùm procederet, ut ulla lege mihi ponerent accusatorem, [n] compellari ea lege me voluerunt, qua dicere non poterant: insolentissimi homines [o] summis [5] Circensibus ludis [6] meis [p] postulandum me lege [7] Scantinia curant: [q] vix hoc erat Pola elocutus, cùm ego Appium Censorem eadem lege postulavi, [8] quod melius caderet, nihil vidi: [r] nam si est à populo, & non infimo quoque approbatum, ut majorem Appio dolorem [9] fama, quàm [s] postulatio, attulerit: prætereà cœpi [10] sacellum, [t] in domo quod est, ab eo petere. Conturbat me mora servi hujus, [u] qui tibi litteras attulit: [x] nam, acceptis prioribus litteris, ampliùs quadraginta mansit. Quid tibi scribam nescio. [11] Scis Domitio diem timori esse? expecto te valdè, & quamprimùm videre cupio. A te peto, ut meas injurias [y] proinde doleas, ut me existimas & dolere, & ulcisci tuas solere. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] *quàm Appii turpissimi hominis clementiam implorare.*

[i] *exarsit iracundia.*

[k] *quasi per speciem latentis odii, vellem eum in infamiam vocare, si pecuniam mihi debitam non persolveret.*

[l] *non destitit excitare Servium, ut mihi litem intenderet.*

[m] *sed cùm non possent lege ulla mihi accusatorem opponere.*

[n] *ea lege me reum facere voluerunt, in qua nihil erat, quod exprobrare mihi possent.*

[o] *extremis diebus ludorum meorum.*

[p] *accusandum.*

[q] *vix illud mihi crimen objecerat Pola* Servius, *cùm ego Appium eodem crimine in judicium vocavi.*

[r] nam hæc mea agendi ratio *sic nobilissimo cuique plebeji ordinis est probata.*

[s] *accusatio.*

[t] *quod sibi arrogavit.*

[u] *quem ad te misi cum litteris.*

[x] nam dies *ampliùs quadraginta abierunt,* ex quo tempore *priores ad te litteras ei dedi.*

[y] *eodem modo.*

NOTÆ.

Consulatum gesserat.

4 *Propter amicitiam*] Quia Cicero ejectus erat in exilium, Pisone Consule, & consentiente.

5 *Circensibus*] Circenses ludi vel à circo dicti sunt, in quo exhibebantur; vel ab ensibus in circuitu ita dispositis, ut timidis gladiatoribus fugæ spes omnis adimeretur.

6 *Meis*] Quos Cœlius in ædilitate sua dederat.

7 *Lege Scantinia*] Lege quam Scantinius de nefario marium concubitu tulit.

8 *Quod melius caderet*] Nihil vidi quod utilius esset ad propositum meum, quàm ejusdem sceleris Appium arguere, quod in me conferre volebat.

9 *Fama*] Cùm divulgatum est, ipsummet Appium, cujus erat, pro munere Censorio, aliorum mores emendare, flagitii adeò turpis insimulari.

10 *Sacellum*] Locus, ubi deorum Penatium imagines asservari solebant, & coli: ejusmodi sacella publica esse debebant, & patere populo: ex iis autem si quæ à privatis occupata essent, Censoris erat operam dare, ut ea populo restituerentur. Cœlius igitur in invidiam eo nomine adduxit Appium, quòd hujus generis sacellum ereptum populo sibi privatim attribuisset.

11 *Scis Domitio*] Scis Domitium timere ne forsan in die comitiorum Auguratus repulsam ferat. Vide sequentem epistolam.

EPISTOLA XIV.

Hæc præcipua sunt hujus epistolæ capita : 1. L. Domitii Ænobarbi in Auguratus petitione repulsa : 2. Saturninus ab Cnejo Domitio Calvino in judicium vocatus : 3. Cæsaris & Pompeji dissensio : 4. Appii Censoris in corrigendis civium moribus ridicula sedulitas. Eodem anno.

M. Cœlius s. d. M. Ciceroni.

[a] TANTI non fuit [1] Arsacem capere, [2] Seleuciam [3] expugnare, ut earum rerum, quæ hìc gestæ sunt, spectaculo careres: numquam tibi oculi doluissent, si [b] in repulsa [4] Domitii vultum vidisses: [5] magna illa comitia fuerunt: [c] & planè studia ex partium sensu apparuerunt: [6] perpauci, necessitudinem secuti, officium præstiterunt. Itaque mihi est Domitius inimicissimus, [7] ut ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit, quàm me: atque eò magis, [d] quòd [8] per injuriam sibi putat ereptum, cujus ego auctor fuerim: nunc furit tam gavisos homines [9] suum dolorem, unumq; me studiosiorem [10] Antonii. Nam Cn. Saturninum adolescentem ipse [11] Cn. Domitius reum fecit, [e] sanequam superiore à vita invidiosum: quod judi-

INTERPRETATIO.

[a] *mallem ut vidisses ea quæ hìc Romæ geruntur, quàm Parthorum cepisses Regem, aut Seleuciam expugnasses.*

[b] *si tristem Domitii vultum vidisses in repulsa* quam tulit.

[c] *& quisque apertè declaravit, quarum partium studiosior esset.*

[d] *quia putat* Auguratum *& per injuriam, & authore me ereptum sibi fuisse.*

[e] *certè* bonis omnibus *jam invisum ob vitam pudicè minùs anteà transactam.*

NOTÆ.

1 *Arsacem*] Sicut Ægyptii suos Reges dixere Ptolemæos, sic Parthi Arsacidas ab Arsace, qui regnum Parthicum primus instituit; fuit igitur singulis Regibus commune nomen: quo enim tempore Ciliciam regebat Cicero, Rex Parthorum appellatione propria Orodes dicebatur.

2 *Seleuciam*] Multæ fuerunt hujus nominis civitates: hìc agitur de Seleucia, quæ tum erat Parthorum Regia, à Seleuco Nicanore ædificata.

3 *Expugnare*] Quia Romam nuntius venerat, cum Parthis Ciceronem congredi.

4 *Domitii*] Qui Auguratum petierat. Vide sup. epist.

5 *Magna illa*] Non Centuriata tamen, sed Tributa: Augures enim tunc populus tributim divisus creabat. Magna vocat, quia magna contentione peracta sunt.

6 *Perpauci*] Perpauci in ferendis suffragiis præstiterunt quod æquitas & officium exigebant; quia plerique amicitiæ dumtaxat & necessitudinis habuere rationem.

7 *Ut ne familiarem*] Notatur hìc pessima Domitii indoles, qui familiares etiam suos odisset.

8 *Per injuriam*] Quod ipse vir Consularis postpositus esset Marco Antonio, qui Tribunatum plebis nequidem adhuc gesserat.

9 *Suum dolorem*] Quem ex hac repulsa Domitius hauserat.

10 *Antonii*] Qui Domitii in Auguratu competitor, Domitio prælatus fuerat.

11 *Cnejus Domitius*] Filius Lucii, de quo hucusque sermo fuit.

cium nunc in expectatione est, [12] etiam in bona spe, post Sext. Peducæi absolutionem. [13] De summa Republica sæpè tibi scripsi [14] me annum pacem non videre: [f] &, quò propiùs ea contentio, quàm fieri necesse est, accedit, eò clariùs id periculum apparet: [g] propositum hoc est, de quo, [15] qui rerum potiuntur, sunt dimicaturi: quòd Cn. Pompejus constituit non pati, C. Cæsarem consulem aliter fieri, nisi exercitum, & provincias tradiderit: Cæsari autem persuasum est, se salvum esse non posse, si ab exercitu recesserit: [h] fert illam tamen conditionem, ut ambo exercitus tradant: [16] sic illi amores, & [17] invidiosa conjunctio [i] non ad occultam recedit obtrectationem, sed ad bellum se erumpit: [k] neque, mearum rerum quid consilii capiam, reperio: neque dubito quin te quoque hæc deliberatio sit perturbatura: nam mihi [l] cum hominibus his & gratia, & necessitudo est: [m] tum causam illam, non homines, odi. Illud te non arbitror fugere, quin homines in dissensione domestica debeant, quàm diù civiliter sine armis certetur, honestiorem sequi partem: ubi ad bellum & castra ventum sit, firmiorem: & id melius [n] statuere, quod tutius sit. In hac discordia video Cn. Pompejum senatum, [o] quique res judicant, secum habiturum: ad Cæsarem omnes, [18] qui cum timore, [19] aut mala spe vivant, accessuros: [p] exercitum [20] conferendum non esse omninò sat spatii sit ad considerandas utriusque copias, & ad eligendam partem. Propè oblitus sum,

INTERPRETATIO.

[f] *& quoniam ea crescit discordia multò magis quàm necesse est, ideò belli periculum clariùs apparet.*

[g] *en causa propter quam, qui rerum, &c.*

[h] *hanc tamen offert conditionem* Cæsar, *ut ipse, & Pompejus exercitus dimittant.*

[i] *non occultam modò simultatem, sed* apertum *etiam bellum producent.*

[k] *quænam ex duobus sequar, meis ut rebus consulam, ignoro.*

[l] *cum Pompejo & Cæsare.*

[m] *tum bellum ipsum, non belli authores odi.*

[n] *judicare.*

[o] *& ipsos judices.*

[p] *magnum est ambos inter exercitus discrimen; sed quidquid sit, satis otii superest ad considerandas, &c.*

NOTÆ.

12 *Etiam in bona spe*] Spes ex maxima absolutum iri Saturninum, flagitiosum licèt adolescentem, postquam Sext. Peducæus multorum criminum conscius absolutus est.

13 *De summa Republica*] Quod ad præsentem Reipublicæ statum pertinet.

14 *Me annum*] Videre me, per annum adhuc pacem durare non posse.

15 *Qui rerum potiuntur*] Cæsar, Pompejus, cæterique optimates, quorum alii Cæsari studebant, alii Pompejo.

16 *Sic illi amores*] Qui Cæsarem inter & Pompejum fuerant, ex quo maximè Juliam Cæsaris filiam Pompejus duxerat.

17 *Invidiosa conjunctio*] Triumviratus ille, quem Cæsar, Pompejus, & Crassus jam antè inierant, ut pro libidine sua Rempublicam administrarent.

18 *Qui cum timore*] Qui judicia timent, ob flagitia quæ admiserunt.

19 *Aut mala spe*] Aut qui nihil emolumenti sperant, nisi perturbata Republica.

20 *Conferendum non esse*] Quia Cæsarianæ copiæ Pompejanis multò meliores.

quod maximè fuit scribendum. Scis Appium censorem [21] hìc ostenta facere? [22] de signis, & tabulis, [23] de agri modo, de [24] ære alieno [25] acerrimè agere? [26] persuasum est ei, censuram [27] lomentum, aut [28] nitrum esse: errare mihi videtur: [29] nam sordes eluere vult, venas sibi omnes, & viscera aperit: curre, per deos, atque homines, & quamprimùm [30] hæc risum veni: [31] legis Scantiniæ judicium apud Drusum fieri: [32] Appium de tabulis & signis agere: crede mihi, est properandum. Curio noster sapienter id [33] quod remisit de stipendio Pompeji fecisse existimatur: ad summam quæris, quid putem futurum? si alteruter [34] eorum [35] ad Parthicum bellum non eat, video magnas impendere discordias: quas ferrum, & vis judicabit: uterque & animo, & copiis est paratus: si sine summo periculo fieri posset, magnum, & jucundum tibi fortuna spectaculum parabat. Vale.

NOTÆ.

21 *Hìc ostenta*] Hìc res facere quibus vix adhiberi possit fides. Jocatur in Appium Censorem, qui civium vitia vitiosissimus ipse emendare volebat.

22 *De signis*] Vult aliorum intemperantiam ad signa, & tabulas quod attinet, cohibere, cùm ipse tabulis & signis ultra modum delectetur.

23 *De agri modo*] De moderanda agrorum possessione.

24 *De ære alieno*] Ut debitoribus aliquid de summa remitteretur, cùm fortè debitores suos summo jure tractaret.

25 *Acerrimè agere*] Non quòd de iis rebus leges tulerit, quas ferre Censoris non erat; sed quod authoritate Censoria nimios impedire sumptus conaretur.

26 *Persuasum est ei*] Putat Appius, se posse censura sua, tamquam lomento aut nitro, vitiorum suorum infamiam delere.

27 *Lomentum*] Farina fabacea, qua veteres usi sunt, ut rugas tollerent.

28 *Nitrum*] Salis genus, abluendis sordibus aptissimum.

29 *Nam sordes*] Nam vitia sua cùm vult tegere, ea clariùs aperit, seque talem omnibus, qualis est, declarat: nemo enim non videt iisdem implicatum esse criminibus, quæ cæteris ascribit.

30 *Hæc risum veni*] Quamprimùm Romam advola, ut Appium præsens ipse rideas.

31 *Legis Scantiniæ*] Videbis judicium fieri de lege Scantinia coram Livio Druso Prætore, qui quidem eadem lege in judicium vocandus esset. De illa consule proximè superiorem epistolam.

32 *Appium de tabulis &c.*] Videbis Appium acerrimè in eos agentem, qui signa & tabellas habent, licèt ipse, cùm provinciis præesset, signa è templis abstulerit, sibique vindicarit.

33 *Quod remisit*] Quando actum in senatu de stipendio Pompeji legionibus persolvendo; Curio, qui tum Cæsari adhærebat, huic decreto statim restitit, post verò assensus est.

34 *Eorum*] Cæsaris, aut Pompeji.

35 *Ad Particum bellum*] Post Crassi cædem, Parthi in Romanorum provincias invadere cogitabant, eosque repellere nemo posse videbatur, nisi Pompejus, aut Cæsar, ambo laude bellica præ cæteris insignes.

EPIST. XV.

EPISTOLA XV.

Orto civili bello, Cæsarem sequutus est Cœlius; hunc laudat, Pompejumque reprehendit; addit se teneri desiderio conveniendi & alloquendi Ciceronis; interim ad Alpes sibi vel invito iter faciendum. Lentulo & Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quarto.

M. Cœlius s. D. M. Ciceroni.

ECQUANDO tu hominem [1] ineptiorem, quàm tuum Cn. Pompejum, vidisti, [a] qui tantas turbas, qui [2] tam nugax esset, [3] commorit? ecquem autem Cæsare nostro [4] acriorem in rebus gerendis, eodem in victoria [5] temperatiorem aut legisti, aut audisti? quid est? [b] nunc tibi nostri milites, qui durissimis, & frigidissimis locis, teterrima hyeme, bellum [c] ambulando [6] confecerunt, [d] [7] malis orbiculatis esse pasti videntur: [e] quid? jam, inquis, gloriosè omnia: si scias, [8] quàm sollicitus sum, tum [9] hanc meam gloriam, [10] quæ ad me nihil pertinet, derideas: quæ tibi exponere, nisi coram, non possum: idque celeriter fore spero: [f] nam me, cùm expulisset ex Italia Pompejum, constituit ad urbem vocare: id quod jam existimo confectum: nisi

INTERPRETATIO.

[a] *qui tantum bellum nullo militari apparatu concitavit.*

[b] *numquid Cæsariani milites, qui, &c.*

[c] *quasi ludendo.*

[d] *tibi videntur nutriti cibis delicatis.*

[e] *gloriaris, inquies, quòd* vobis Cæsarianis hucusque fœliciter *omnia* successerint, immò verò *si scias, &c.*

[f] *nam* Cæsar *statuit me Romam accersere, ubi Pompejum ex Italia expulerit, quem jam expulsum existimo.*

NOTÆ.

1 *Ineptiorem*] Qui sibi nimium præfidens, nullas, imminente civili bello, copias conscripserit; quare, præter opinionem, & ex improviso occupatus est, & turpiter fugere coactus.

2 *Tam nugax*] Contempto nimirum Cæsare, cujus legiones ad se transfvolaturum falsò existimabat.

3 *Commorit*] Commovit Pompejus, quia parem: commovit & Cæsar, quia superiorem ferre non poterat.

4 *Acriorem*] Cui nullus unquam celeritate & vigilantia imperator par extitit.

5 *Temperatiorem*] Qui L. Domitium Ænobarbum, Lentulum Spintherem, aliosque Corfinii captos, sibique infensissimos incolumes dimiserit; laus certè Cæsari peculiaris, quòd fuerit ad pœnitentiam usque clemens.

6 *Confecerunt*] Sermo est de Rubiconis transitu, & Corfinio capto, quibus Romam delatis, Pompejus Brundusium se recepit.

7 *Malis orbiculatis*] Poma orbiculata dicuntur à Varrone, quæ rotunda sunt, ab eoque tamquam optima laudantur. Cæsaris autem milites duris assueti, hujus generis alimenta spernebant.

8 *Quàm sollicitus sum*] Ob pericula quæ Reipublicæ imminent.

9 *Hanc meam gloriam*] Quam videor ex Cæsaris fortuna colligere.

10 *Quæ ad me nihil pertinet*] Quæ nihil me delectat, quia cum civium & libertatis clade conjuncta est.

maluit Pompejum Brundisii [11] circumsedere: [g] peream, si minima caussa est properandi istò mihi, quòd te videre, & omnia intima conferre discupio: habeo autem quàm multa: hui vereor, quod solet fieri, ne, cùm te videro, [12] omnia obliviscar. Sed tamen quodnam ob scelus iter mihi necessarium retrò [13] ad Alpes versus [14] incidit? [15] adeò, quòd [16] Intemelii in armis sunt, neque de magna causa. [17] Bellienus, [18] verna Demetrii, qui ibi cum præsidio erat, Domitium quemdam, nobilem illic, Cæsaris hospitem, [h] à contraria factione nummis acceptis, comprehendit, & strangulavit: civitas ad arma iit: eò nunc [i] cohortibus mihi per nives eundum est. [k] Usquequaque, inquis, se [19] Domitii mali dant. [l] Vellem quidem [20] Venere prognatus, tantum animi habuisset [21] in vestro Domitio, quantum ipse [22] Psecade natus in hoc habuit. Ciceroni F. S. D. Vale.

INTERPRETATIO.

[g] *moriar, si aliam ob causam Romam properare velim, nisi quia te videre, &c.*
[h] *corruptus pecunia factionis* Domitio *contrariæ.* [i] cum *cohortibus.*
[k] *ubique, inquis, Domitii molesti sunt.*
[l] *vellem equidem ut* Cæsar, *divina stirpe natus, sic Domitium vestrum occidisset, sicut verna* Demetrii *Domitium hunc occidit.*

NOTÆ.

11 *Circumsedere*] Id certè fecisset Cæsar, si paratam habuisset classem.

12 *Omnia obliviscar*] Tantam ex mutuo conspectu voluptatem nonnumquam amici percipiunt, ut cætera obliviscantur.

13 *Ad Alpes versus*] Vetusta locutio.

14 *Incidit*] Nunc, cùm maximè ad te accurrere vellem.

15 *Adeò quòd*] Eam ob rem illud iter suscipio, quia Intemelii, &c.

16 *Intemelii*] Intemelium maritima est Liguriæ civitas: Albium Intemelium à Strabone à Tacito Albintimilium dicitur; nunc *Vintimiglia*, *Ventemille*.

17 *Bellienus*] Qui verna quondam Demetrii fuit; nunc Intemelii cum præsidio versatur.

18 *Verna*] Servus ex ancilla natus.

19 *Domitii*] L. Domitium Ænobarbum indicat, qui Cæsaris odio, civile bellum excitavit, ut Cæsarem perderet.

20 *Venere prognatus*] Genus quippe suum ad Æneam Veneris filium Cæsar referebat.

21 *In vestro Domitio*] Quoniam Domitium capitaliter oderat Cœlius, dolebat ei Cæsarem pepercisse.

22 *Psecade natus*] Hæc duo Cœlius opponit, *Cæsar Venere prognatus*, & *Bellienus Psecade natus*: Psecades dicebantur à Græcis ancillæ, quæ matronarum capillos pigmentis & fuco conspergebant.

EPISTOLA XVI.

Pulso ex Italia Pompejo, author est Ciceroni Cœlius, ut Cæsarem sequatur, aut certè in locum aliquem à bello vacuum secedat. Eodem anno.

M. Cœlius S. D. M. Ciceroni.

EXANIMATUS sum [1] tuis litteris, quibus te [2] nihil nisi triste cogitare ostendisti: neque, id quid esset, perscripsisti: [a] neque non tamen quale

INTERPRETATIO.

[a] *& tamen, quale hoc esset, quibusdam signis indicasti.*

NOTÆ.

1 *Tuis litteris*] Quæ ad nos usque non pervenerunt.

2 *Nihil nisi triste*] Ob suam & Reipublicæ cladem.

esset, [3] quod cogitares, aperuisti: has ad te illicò litteras scripsi. [4] Per fortunas tuas, Cicero, per liberos te oro, & obsecro, [b] ne quid gravius de salute, & incolumitate tua consulas: nam deos, hominesque, amicitiamque nostram testificor, me neque temerè tibi prædixisse, neque temerè monuisse, sed, postquam Cæsarem convenerim, sententiamque ejus, qualis futura esset [5] parta victoria, cognoverim, [6] te certiorem fecisse. [c] Si existimas eamdem rationem fore Cæsari in dimittendis adversariis, & conditionibus ferendis, erras: nihil nisi atrox & sævum cogitat, atque etiam loquitur: iratus [7] senatui [8] exiit: [9] his intercessionibus planè [d] incitatus est: non mehercule erit deprecationi locus. Quare, si [10] tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tuæ reliquiæ tibi charæ sunt, si aliquid apud te nos, si vir optimus [11] gener tuus valet (quorum fortunas non debes velle conturbare) sequere [e] eam causam, in cujus victoria salus [12] nostra est: [13] ne aut odisse, aut relinquere cogamur, [14] aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus: denique illud cogita, [15] quod offensæ fuerit, in ista cunctatione te priùs subiisse: nunc te contra [f] victorem facere, quem [g] dubiis rebus lædere noluisti, & [h] ad eos fugatos accedere, quos resistentes sequi nolueris, summæ stultitiæ est. Vide ne, dum pudet te [16] parum optimatem esse, parum diligenter, quid optimum sit, eligas: quòd si [17] totum tibi persuadere non possum: [i] saltem,

INTERPRETATIO.

[b] *ne consilium aliquod tuæ saluti contrarium capias.*

[c] *falleris, si speras Cæsarem tam fore lenem in venia suis adversariis, post victoriam, concedenda, quàm lenis fuit in conditionibus* de pace anteà *offerendis*.

[d] *iracundia elatus est.*

[e] *Cæsarianam.* [f] *Cæsarem.* [g] *de victoria adhuc incertum.*

[h] *Pompejanos.*

[i] *saltem expecta, donec resciatur, cuinam se dedant Hispaniæ.*

NOTÆ.

3 *Quòd cogitares*] Ad Pompejum, qui fugerat in Græciam, proficisci cogitabat.

4 *Per fortunas*] In rebus miseris usitata obsecratio, quæ summum & dolorem & amorem indicat.

5 *Parta victoria*] An lenis, an severa.

6 *Te certiorem*] Tibi me scripsisse, atrocem ac severam fore.

7 *Senatui*] Quòd Pompejo, non sibi faveret.

8 *Exiit*] In Hispaniam, cum Petrejo & Afranio, Pompeji legatis, dimicaturus.

9 *His intercessionibus*] Maximè L. Metelli Trib. pl. qui, quascumque res agere Cæsar instituerat, impedire conabatur.

10 *Si tibi tu*] Hic epistolæ locus non sine magno fletu lectus est à pueris Ciceronis, ut ipse testatur lib. 10. ep. 9. ad Atticum.

11 *Gener tuus*] Dolabella, unus ex Cæsaris legatis.

12 *Nostra est*] Mea, & Dolabellæ.

13 *Ne aut*] Ne aut te, si Pompejum sequeris, non Cæsariani odisse cogamur.

14 *Aut impiam*] Aut impia vota contra salutem tuam facere, quandoquidem Pompejano cuilibet precari cladem debemus.

15 *Quod offensæ fuerit*] Si times ne Pompejus offendatur, si remanseris in Italia, cogita, tibi jam offensum esse quòd ad eum non statim accesseris.

16 *Te parum optimatem*] Dum pudet, te non satis bonum civem esse, quoniam ad Pompejum non transis, qui Rempublicam tueri videtur, vide, ne negligas, quod tibi maximè conducit.

17 *Totum*] Ut relicto scilicet Pompejo, Cæsarem convenias.

dum, quid [18] de Hispaniis agamus, scitur, expecta: [k] quas tibi nuntio adventu Cæsaris fore nostras : quam isti spem habeant amissis Hispaniis, nescio : quod porrò tuum consilium sit [l] ad desperatos accedere, non medius fidius reperio: [19] hoc, quod tu, non dicendo, mihi significasti, Cæsar audierat : ac simul atque [m] ave mihi dixit, statim, quid de te audisset, exposuit : negavi me scire : sed tamen ab eo petii, ut ad te litteras [20] mitteret, quibus maximè ad remanendum commoveri posses: me secum in Hispaniam ducit : nam, [n] nisi ita faceret, ego prius, quàm ad urbem accederem, ubicumque esses, ad te percurrissem, & hoc à te præsens contendissem, atque omni vi te retinuissem. Etiam atque etiam, mi Cicero, cogita, ne te, tuosque omnes funditus evertas, ne te sciens, prudensque eò demittas, unde exitum vides nullum esse : quòd si te aut voces [21] optimatium commovent, aut [22] nonnullorum hominum insolentiam, & jactationem ferre non potes, eligas, censeo, aliquod oppidum vacuum à bello, [o] dum hæc decernuntur, quæ jam erunt confecta: id si feceris, & ego te sapienter fecisse judicabo, & [23] Cæsarem non offendes. Vale.

INTERPRETATIO.

[k] *quas prædico Cæsari se tradituras, ubi primùm huc Cæsar advenerit.*
[l] *ad Pompejanos.* [m] *me salutavit.*
[n] *si me in Hispaniam non duceret.*
[o] *dum hæc bello decernuntur quod brevi confectum erit.*

NOTÆ.

18 *De Hispaniis*] Quò se contulit Cæsar, ut eas in potestatem suam redigeret, priusquam Pompejum in Græciam persequeretur.

19 *Hoc*] Te velle in Græciam ad Pompejum navigare.

20 *Mitteret*] Reipsa misit, leguntur-que lib. 10. epist. ad Atticum.

21 *Optimatium*] Objurgantium Ciceronem, quòd Pompejum, atque ipsam adeò Rempublicam deseruisset.

22 *Nonnullorum hominum*] Cæsarianorum, qui, velut hostibus quasi profligatis insolentius se jactabant.

23 *Cæsarem non offendes*] Id enim consilii Cæsar ipse Tullio dederat.

EPISTOLA XVII.

Fatetur, se Curionis amore, & Appii odio, Cæsari potiùs quàm Pompejo adhæsisse; hanc prætereà culpam partim in fortunam, partim in Ciceronem ipsum confert: postremò, quid jam contra Cæsarem moliatur, exponit. C. Julio Cæsare secundùm, & P. Servilio Vatia Isaurico Coss. anno belli civilis secundo, urbis conditæ 705.

M. Cœlius s. D. M. Ciceroni.

[a] ERGO me potiùs [1] in Hispania fuisse tum, quàm [2] Formiis, cùm tu profectus es [3] ad Pompejum? [b] quod utinam aut [4] Ap. Claudius in

INTERPRETATIO.

[a] *miserum me qui potiùs in Hispania fuerim quàm Formiis &c.*
[b] *utinam Appius Claudius Cæsarem, aut Curio* Pompejum esset sequutus.

NOTÆ.

1 *In Hispania*] Ubi cum Cæsare bellum gesserat contra legatos Pompeji.

2 *Formiis*] Urbe Campaniæ maritima. Initio belli civilis descriptæ sunt à Consulibus Italiæ regiones, quam quisque tueretur. Capuam sumpsit Tullius, fuitque, ut ipse scribit, E'πίσκοπος totius oræ maritimæ à Formiis, &c.

3 *Ad Pompejum*] Qui tum in Græciam abierat.

4 *Appius Claudius*] Pompejanarum partium fautor, Cœlioque infensissimus.

ista parte, aut [5] C. Curio : cujus amicitia me [c] paulatim in hanc perditam causam imposuit : nam mihi sentio bonam mentem [6] iracundia & [7] amore ablatam. Tu porrò, [d] cùm ad te, proficiscens noctu [8] Ariminum, venissem, dum mihi pacis mandata das ad Cæsarem, & [9] mirificum civem agis, amici officium neglexisti, [10] neque mihi consuluisti. Neque hæc dico, [11] quòd diffidam huic causæ : sed, crede mihi, perire satius est, quàm [12] hos videre : [13] quòd si timor vestræ crudelitatis non esset, ejecti jam pridem hinc essemus : nam hìc nunc, [14] præter fœneratores paucos, nec homo, nec ordo quisquam est, [e] nisi Pompejanus : equidem jam effeci, [15] ut maximè plebs, &, qui anteà noster fuit, populus, vester esset : [16] cur hoc, inquis? [17] immò reliqua expecta : [18] vos invitos vincere coegero : [19] irritavi in me Catonem :

INTERPRETATIO.

[c] *paulatim me compulit ut hanc Cæsarianam causam amplecterer.*

[d] *cùm* ego *noctu proficiscens Ariminum, te* ex itinere *convenissem.*

[e] *qui Pompejo non studeat.*

NOTÆ.

5 *C. Curio*] Cæsarianus, & Cœlii familiaris; duplici ergo de causa fatetur Cœlius Cæsari se tradidisse : primò, ut ab Appio, quem oderat, procul abesset : secundò, ut ab Curione non discederet, quem unicè amabat. Tertiam infrà subjicit multò quàm cæteræ, valentiorem.

6 *Iracundia*] In Appium.

7 *Amore*] In Curionem.

8 *Ariminum*] Quam urbem Cæsar Rubicone trajecto primùm occupavit.

9 *Mirificum civem*] Cujus est domesticos motus sedare.

10 *Neque mihi consulisti*] Neque enim, uti debueras, author fuisti, ut neglecto Cæsare, ad Pompejum me converterem:

11 *Quòd diffidam*] Quòd timeam, ne Cæsar à Pompejo vincatur.

12 *Hos*] Cæsarianos, multa contra jus, fasque Romæ molientes.

13 *Quòd si timor*] Quòd si Pompejus, in hoc plus nimio crudelis non esset minatus eos pro hostibus ex æquo habiturum, & qui Romæ initio belli mansissent, & qui castra Cæsaris essent sequuti, nos esse Pompejanos apertè profiteremur, & à Cæsarianis pridem discessissemus.

14 *Præter fœneratores paucos*] Quibus in primis Cæsar favet, & qui propterea addicti sunt Cæsari.

15 *Ut maximè plebs*] Antea jam à nobis dictum est, per plebem à nonnullis intelligi vulgus infimum; per populum verò, eos, qui, licèt erant Patricii, in populari tamen remanebant ordine, quia censu, & Senatorio, & Equestri carebant; sic igitur locus explicari potest: equidem jam effeci, ut plebis infima, quam Cæsar sibi conciliare semper studuerat, & qui ex popularibus Patriciis Cæsari adhærebant, ii nunc omnes in Pompejum propendeant inclinatione voluntatis. Quibus autem beneficiis populum, & plebem sibi Cœlius devinxerit, & quare defecerit à Cæsare, consule indicem historicum, ubi hæc fusius habentur.

16 *Cur hoc inquis*] Quare, inquies, id fecisti, ut qui priùs Cæsariani erant, nunc bene sint in Pompejum affecti.

17 *Immò*] Respondet objectioni Cœlius hoc modo : desine hoc mirari, majora quippe contra Cæsarem in gratiam Pompeji meditor.

18 *Vos invitos*] Dabo operam, ut Cæsarem, etiam inviti, superetis ; id aggressus est seditionibus Romæ concitandis, sed inani exitu, ut Procemium docet.

19 *Irritavi in me Catonem*] Quænam ex his verbis erui sententia possit, non video; verumtamen, ut nihil intactum relinquam, sic locum hunc interpretari mihi visum est: quòd si, ad Cæsarem transeundo, Catonem irritavi, eumdem nunc mihi, relicto Cæsare, reconciliabo; vel, Cæsari deiu-

[20] vos dormitis, nec hæc adhuc mihi videmini intelligere, [21] qua nos pateamus, & qua simus imbecilli: [22] atque hoc nullius præmii spe faciam, sed quòd apud me plurimùm solet valere doloris, atque [23] indignitatis causa: quid [24] istic facitis? [25] prælium expectatis, quod firmissimum est? [f] vestras copias non novi: [g] nostri valdè depugnare, & facilè agere, & esurire consuerunt. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *Pompejanas.* [g] *Cæsariani milites.*

NOTÆ.

ceps sic implacabilem me præbebo, ut me Catonem alterum esse dicatis. De Catonis in Cæsarem odio nemo non audivit.

20 *Vos dormitis*] Vos Pompejani, negligentes estis.

21 *Qua nos*] Qua ratione Cæsariani vinci possint, & qua parte sint debiles.

22 *Atque hoc nullius*] Meam Pompejo navabo operam, nulla quidem adductus spe præmii, sed ut dolori meo & indignationi faciam satis.

23 *Indignitatis*] Hæc vera causa est, quamobrem à Cæsare Coelius desciverit, nimirum quòd Cæsar urbanam jurisdictionem Trebonio, non sibi commisisset. Vide indicem historicum.

24 *Istic*] In Græcia, quò Cæsar, post primum Hispaniense bellum, discessit, contra Pompejum dimicaturus: quasi uti dicat, nihil esse, quòd Pompejani suis confisi viribus, in Græcia Cæsarem expectent, armis debellari non posse, cùm fortissimum exercitum haberet; sed satius esse populi Romani, & totius Italiæ animos ad defectionem sollicitare, sollicitavit ipse Coelius, at frustra.

25 *Prælium expectatis*] Si certum vobis est prælio congredi, validissimum erit ex parte Cæsaris, cujus copiæ Pompejanis multo meliores.

LIBER IX.

AD VARRONEM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Expetit Varronis adventum in urbem, ut se cum eo de communibus miseriis, & Reipublicæ interitu quoquo modo consoletur. Cæsare tertiùm, & Lepido Coss. Africani belli tempore, anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

M. Cicero s. d. [1] M. Terentio Varroni.

EX iis litteris, quas Atticus à te missas mihi legit, quid ageres, & ubi esses, cognovi: quando autem te visuri essemus, nihil sanè ex eisdem

NOTÆ.

1 *M. Terentio Varroni*] De hoc consule Proœmium.

litteris potui suspicari : in spem tamen venio, appropinquare tuum adventum : qui mihi utinam [2] solatio sit : [a] etsi tot, tantisque rebus urgemur, ut nullam allevationem quisquam non stultissimus sperare debeat. Sed tamen aut tu potes me, aut ego te fortasse aliqua re juvare : scito enim me, posteaquam [3] in urbem venerim, rediisse cum veteribus amicis, id est cum libris nostris, in gratiam : etsi non idcircò eorum usum dimiseram, quòd iis succenserem, sed quòd eorum me suppudebat. Videbar enim mihi, [b] cùm me in res turbulentissimas, infidelissimis sociis, demisissem, [4] præceptis illorum non satis paruisse : ignoscunt mihi, & revocant in consuetudinem pristinam : teque, quòd in ea permanseris, [5] sapientiorem, quàm me, dicunt fuisse. Quamobrem, [c] quando placatis his utor, videor sperare debere, si te viderim, & [d] ea quæ premant, & ea quæ impendeant, me facilè [e] transiturum, quamobrem, [f] sive in Tusculano, sive in Cumano ad te placebit, sive, [6] quod minimè velim, Romæ : dummodo simul simus, perficiam profectò, ut id utrique nostrum commodissimum esse videatur. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quamquam premimur tot tantisque malis, ut nullum quisquam solatium, modo sit sanæ mentis, sperare debeat.*

[b] *cùm me in civile bellum, perfidis ut Pompejanis gratificarer, conjecissem.*

[c] *siquidem meis jam libris sum reconciliatus.* [d] *mala.*

[e] *evasurum.*

[f] *sive placebit* me *ad te, vel in Tusculanum, vel in Cumanum* venire.

NOTÆ.

2 *Solatio sit*] Post superatum à C. Cæsare Pompejum, eversa videbatur Respublica; hinc maximum hausit dolorem Cicero, quem sermonibus, & consuetudine Varronis lenire se velle ostendit.

3 *In urbem*] Non esset ausus in urbem redire, cùm tulisset arma contra Cæsarem, nisi ei ultro Cæsar pepercisset, ac redire Romam permisisset. Hanc Cæsaris clementiam exornat in orationem pro Ligario.

4 *Præceptis illorum*] Monebant enim me libri mei, ne dissensione civili temerè me implicarem.

5 *Sapientiorem*] Peccaverat quidem Varro, quòd in bellorum civilium fluctus se demisisset, sapientior tamen certè, post Pharsalicam pugnam fuit; non enim se, ut Cicero, mœrori permisit, aut libros abjecit, sed in eorum usu constanter perseveravit.

6 *Quòd minimè velim*] Non omninò negat velle se Romæ versari, sed quemvis alium locum ait, se Romæ anteferre, & hanc vim habet vox *minimè*.

EPISTOLA II.

Censet conspectum hominum vitandum utrique, dum Cæsarianorum, ob Africanam victoriam plausus, ac gratulationes defervescant; deindè causas exponit, cur ipsemet ex urbe non discedat. Eodem anno.

Cicero s. D. Varroni.

CANINIUS, idem tuus, & idem noster, cùm ad me pervesperi venisset, & se postridie manè ad te iturum esse dixisset : dixi ei me dat urum aliquid manè, & ut peteret, rogavi : conscripsi epistolam noctu : nec

ille ad me rediit : oblitum credidi : attamen eam ipsam epistolam misissem per meos, nisi audissem ex eodem, postridie te manè Tusculano exiturum. At [1] tibi repentè paucis post diebus, cùm minimè expectarem, venit ad me Caninius manè : proficisci ad te statim, dixit: [a] etsi erat ἕωλος illa epistola, [b] præsertim tantis posteà novis rebus allatis : tamen perire [2] meam lucubrationem nolui, & [c] eam ipsam Caninio dedi : sed cum eo, & homine docto, & amantissimo tui, [3] locutus ea sum, quæ pertulisse illum ad te existimo. Tibi autem idem consilii do, quod mihimetipsi : ut vitemus oculos hominum, si linguas minùs facilè possumus: [d] qui enim victoria se efferunt, quasi victos nos intuentur : qui autem victos esse [e] nostros molestè ferunt, [4] nos dolent vivere. Quæres fortasse, cur, cùm hæc in urbe sint, non absim, quemadmodum tu: [5] tu enim ipse, qui & me, & alios prudentia vincis, omnia, credo, vidisti : nihil omninò te fefellit. [f] Quis est tam [6] lynceus, qui in tantis tenebris nihil offendat? nusquam incurrat? Ac mihi quidem jampridem venit in mentem, [g] bellum esse, aliquò exire, ut ea, quæ agebantur hìc, quæque dicebantur, nec viderem, nec audirem: [h] sed calumniabar ipse: [i] putabam, qui obviam mihi venisset, ut cuique commodum esset, suspicaturum, aut dicturum, etiamsi non suspicaretur: [k] Hic aut metuit, & ea re fugit : aut aliquid cogitat, & habet navem paratam. [l] Denique levissimè qui suspicaretur, & qui fortasse me novisset optimè, putaret me idcircò discedere, quòd [m] quosdam homines oculi mei ferre non possent. Hæc ergo suspicans, Romæ maneo : & tamen

INTERPRETATIO.

[a] *etsi vetus, atque obsoleta erat illa epistola.*

[b] *præsertim delata Romam Africana Cæsaris victoria.* [c] *epistolam.*

[d] *Cæsariani.*

[e] *Pompejanos.*

[f] *quis est tam perspicax, qui in tanta rerum perturbatione non peccet aliquando?*

[g] *optimum esse.*

[h] *sed hac vana cogitatione ipse me morabar.*

[i] *putabam* eum, *qui in me incidisset, prout cuique visum esset, suspicaturum, aut licèt non suspicaretur*, ex invidia *dicturum.*

[k] *aut Cicero metuit* Cæsarem, *&* *idcircò fugit.*

[l] *denique, qui minus malignè suspicaretur.*

[m] *victores Cæsarianos.*

NOTÆ.

1 *At tibi*] (*Tibi*) ornatus caussa, hìc & alibi à Cicerone additur.

2 *Meam lucubrationem*] Idest laborem, quem in exaranda hac epistola posui.

3 *Locutus ea sum*] Quæ fortè litteris tuto credi non poterant.

4 *Nos dolent*] Quia fortè viso Varrone, Tullio, & aliis quibus Cæsar pepercerat, cogitabant de sorte amicorum vel consanguineorum suorum, qui Pharsalicis in campis perierant.

5 *Tu enim ipse*] Illud *enim*, vim habet reconditam, quasi diceret jocando : Tu fortasse, tu nimirum omnia vidisti, nihil unquam te fefellit ; quòd ipsum deinde confutat ; *quis est tam lynceus*, *&c.* Duo igitur Varroni respondet, objicienti cur Romæ versaretur. Primum, se posse falli, cùm nemo sit tam lynceus, &c. Alterum verè se cogitasse Roma discedere, sed certis de caussis adhuc expectasse.

6 *Lynceus*] Unus fuisse dicitur ex Argonautis, ea præditus oculorum acie, ut parietes

[n] λεληθότως consuetudo diuturna [7] callum jam obduxit stomacho meo. Habes rationem mei consilii: [o] tibi igitur hæc. Censeo latendum tantisper ibidem, dum defervescat [8] hæc gratulatio, & simul dum audiamus quemadmodum negotium confectum sit: confectum enim esse existimo: [p] magni autem intererit, qui fuerit [9] victoris animus, qui exitus rerum: quamquam, quò me conjectura ducat, habeo: sed expecto tamen: te verò nolo, nisi ipse rumor jam [10] raucus erit factus, ad [11] Bajas venire: [12] erit enim nobis honestius etiam, cùm hinc discesserimus, videri venisse in illa loca ploratum potiùs, quàm natatum. Sed hæc tu melius: [r] modò stet nobis illud, unà vivere in studiis nostris, à quibus [s] antea delectationem modò petebamus, nunc verò etiam salutem: [t] non deesse, si quis adhibere volet, non modò ut [13] architectos, verumetiam ut fabros ad ædificandam Rempublicam potiùs libenter accurrere: sin nemo utetur opera, tamen & scribere & legere [14] πολιτείας, &, si minùs [15] in curia, atque in foro, at in litteris, & libris, ut doctissimi veteres fecerunt, [16] navare Reipublicæ, & de moribus, ac legi-

INTERPRETATIO.

[n] *sensim* [o] *tibi igitur hæc* suadeo; *censeo, &c.*

[p] *magni autem* nostra *intererit*, nosse, *&c.*

[q] *quamquam conjicio satis, quid futurum sit.*

[r] *modò hoc sit nobis deliberatum.*

[s] *florente Republica.*

[t] & modò statutum habeamus, *non recusare, immò potiùs libenter accurrere, si quis, &c.*

NOTÆ.

parietes ipsos penetrare visu, & ad inferos usque prospexisse diceretur.

7 *Callum*] Metaphora est: callus propriè de cute intelligitur, quæ labore, & exercitatione durescit: transfertur ad animum, qui malorum assuetudine, quasi callum quemdam contrahit, epist. 5. lib. 4. *In illis rebus exercitatus animus callere jam debet*.

8 *Hæc gratulatio*] Ob victoriam Africanam, quam Cæsar de Scipione, Juba, aliisque Pompejanis reportavit.

9 *Victoris animus*] Ad clementiam proclivis, an ad crudelitatem? hoc enim cognito, melius, quid facto sit opus, statuemus.

10 *Raucus.*] Nisi plausus ob Cæsaris victoriam deferbuerint, rumorque, qui de illa victoria jactatur, raucus factus sit, idest, multùm imminutus, metaphora: qui enim rauci sunt, vix audiuntur.

11 *Bajas*] Campaniæ urbem suis aquis inclytam, quò Romani sæpiùs, & oblectationis, & valetudinis causa se conferebant.

12 *Erit enim honestius*] Si inquit, ad aquas Bajanas nunc eamus, cùm recens est Africani triumphi nuncius, minùs id decorum videbitur, eruntque qui oblectationis unius ergò nos eò venisse dicant: sin expectamus; non natatum nos venisse sed ploratum judicabunt, quod nobis multò honestius.

13 *Ut Architectos*] Non sperabat Cicero, dominante Cæsare, tantum se habiturum authoritatis, quantum stante Rep. habuerat; non recusat tamen operam suam Reipublicæ collabenti navare, sive architecti, idest civis primarii, sive fabri vices fungatur. Architecti consilio, fabri manu dumtaxat valent.

14 Πολιτείας] De ratione administrandæ Reipublicæ.

15 *In curia*] Rempub. Cicero juvabat: primùm in senatu, sive in curia, dicenda sententia; deindè in foro, agendis causis.

16 *Navare*] Corruptus videtur hic locus: fortè legendum, *Rempublicam juvare*; vel addendum *operam*.

bus quærere. Mihi hæc videntur: tu quid sis acturus, & quid tibi placeat: pergratum erit, si ad me scripseris.

EPISTOLA III.

Varronem monet, se ad eum venturum, & utrique contemnendam hominum imperitorum reprehensionem, quam propter amœnitatem loci incurrent. Hæc epistola deberet esse libri hujus ordine secunda. Eodem anno.

Cicero s. d. Varroni.

ETSI, quid scriberem non habebam, tamen Caninio ad te eunti non potui [2] nihil dare: quid ergo potissimùm scribam? quod velle te puto, citò me ad te esse venturum: etsi vide quæso, satisne rectum sit, nos, hoc tanto [3] incendio civitatis, [a] in istis locis esse: [b] dabimus sermonem iis, qui nesciunt, nobis, quocumque in loco simus, [4] eumdem cultum, eumdem victum esse: [5] quid refert? tamen in sermonem incidemus, [c] [6] valdè id credo, laborandum est, ne, cùm omnes in omni genere & scelerum, & flagitiorum volutentur: nostra nobiscum, aut inter nos cessatio vituperetur: ego verò, neglecta [d] barbarorum inscitia, te persequar: quamvis enim hæc sint misera, quæ sunt miserrima: tamen artes nostræ nescio quo modo nunc uberiores fructus ferre videntur, quàm olim ferebant: sive quia nulla nunc in re alia acquiescimus: sive quòd [f] gravitas morbi facit, ut medicinæ egeamus, [g] eaque nunc appareat, cujus vim non sentiebamus, [h] cùm valebamus. [i] Sed quid ego hæc ad te, cujus domi nascuntur, [7] γλαῦκ εἰς ἀθήνας? [k] nihil scilicet, nisi ut, rescribens aliquid, [8] me expectares: sic igitur facies. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *Bajis.* [b] *dabimus occasionem loquendi.*

[c] *at negligendus est sermo eorum, qui cùm ipsi flagitiosè vivant, nos injuria reprehendunt, quòd honestum inter nos otium persequamur.* [d] *indoctorum.*

[e] *quamvis enim Reipublicæ status sit miserrimus.*

[f] *libertatis & patriæ interitus.*

[g] *eaque* medicina *nunc sentiatur.*

[h] *incolumi Republica.*

[i] *sed cur hæc tibi trado* præcepta, *quæ apud te* nascuntur.

[k] *nihil igitur ultra addam, nisi ut rescribas aliquid, meque expectes.*

NOTÆ.

1 *Etsi*] Hæc ipsa epistola est, de qua in proxima superiore fit mentio, quam vocat ἕωλον, quòd esset tardiùs ad Varronem perlata.

2 *Nihil dare*] Litterarum.

3 *Incendio*] Hac tanta Reipublicæ perturbatione orta ex bellis civilibus.

4 *Eumdem cultum*] Philosophi, quæcumque tandem acciderent, sive prospera, sive adversa, eumdem vitæ tenorem servabant, ut neque prosperis efferri, neque deprimi adversis viderentur.

5 *Quid refert?*] Quasi dicat: Nihil hoc refert, quòd victum, & cultum non mutemus: incurremus enim semper in calumniam & reprehensionem hominum.

6 *Valdè id credo*] Ironia est. Consule interpret.

7 *Γλαῦκ εἰς Ἀθήνας*] Epist. 3. lib. 6.

8 *Me expectares*] Romæ tamen Cicero commoratus est, ut epistola superior indicat, quæ post hanc scripta est.

EPISTOLA IV.

De Varronis in urbem adventu ; ex quorumdam Philosophorum sententia jocatur. Eodem anno.

Cicero s. D. Varroni.

[a] [1] Περὶ δυνατῶν me scito, [b] κατὰ Διόδωρον κρίνειν : [2] quapropter, si venturus es, scito, necesse esse te venire : si [c] autem non es, τῶν ἀδυνάτων est venire : [d] nunc vide, utra te κρίσις magis delectet, Χρυσιππεία ne, an hæc, quam [3] noster Diodotus non [e] concoquebat. Sed de his etiam rebus, otiosi cùm erimus, loquemur : hoc etiam est [f] κατὰ Χρύσιππον δυνατὸν. [4] De Costio mihi gratum est : nam id etiam Attico mandaram. [g] Tu si minus ad nos, nos accurremus ad te : si hortum in bibliotheca habes, nihil deerit. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *de possibilibus.* [b] *juxta Diodori sententiam judicare.*

[c] *sin autem non es* venturus, *impossibile est te venire*, cela est parmi les choses impossibles.

[d] *nunc vide utra te sententia magis delectet, an* sententia *Chrysippi, &c.*

[e] *non probat.*

[f] *judicio Chrysippi possibile.*

[g] *tu si non ad nos* accurres.

NOTÆ.

1 Δυνατῶν] Latina vox cùm deesset, Græcam adhibuit ; tradit Quintilianus lib. 3. Institutionum orat. cap. 8. δυνατὸν à Latinis dici *possibile* ; quam vocem, etsi duriorem esse fatetur, probare tamen videtur. quia sola est.

2 *Quapropter*] Diodori Dialectici sententiam, ac Chrysippi Stoici pluribus explicat Cicero in libro de Fato, his verbis: *Maximè tibi, Chrysippe, cum Diodoro certamen est : ille enim id solùm fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit ; & quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse ; & quidquid non sit futurum, id negat fieri posse; tu, & quæ non sint futura, posse fieri dicis ; ut frangi hanc gemmam, etiamsi id numquam futurum sit ; neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quamquam id millesimo antè anno Apollinis oraculo editum esset.*

3 *Noster Diodorus*] Philosophus Stoicus, qui cum Cicerone multos annos vixit : in multis codicibus legitur *Diodorus*, sed mendosè ; nec enim agitur de *Diodoro* Dialectico, de quo suprà ; sed de *Diodoro* Stoico.

4 *De Costio*] Quod mihi de Costio scripsisti, gratum est : cum eo videtur Tullius habuisse negotii nonnihil.

EPISTOLA V.

Probat diem, quo conventuri sunt in Cumanum ; deindè laudat & suum, & Varronis consilium. Eodem anno.

Cicero s. D. Varroni.

[a] MIHI verò ad nonas benè maturum videtur fore, neque solùm propter Rempublicam, sed etiam [1] propter anni tempus: quare diem

INTERPRETATIO.

[a] *mihi verò percommodum videtur fore, ad Nonas* ire in Cumanum, *non solùm propter bonum publicum, sed etiam propter anni tempestatem* opportunam.

NOTÆ.

1 Negat antè Nonas eundum in Cumanum ; primum propter Rempublicam, ne

istum probo: itaque eumdem ipse sequar. [b] [2] Consilii nostri, nisi eos quidem, qui id secuti non sunt, non pœniteret, nobis pœnitendum putarem: [3] secuti enim sumus non spem, sed officium: reliquimus autem [4] non officium, sed desperationem: ita [5] verecundiores fuimus, quàm qui se domo non commoverunt: saniores, quàm qui, amissis opibus, domum non reverterunt: [6] sed nihil minus fero, quàm severitatem otiosorum: &, quoquo modo res se habet, [7] magis illos vereor, qui in bello occiderunt, quàm hos curo, [8] quibus non satisfacimus, quia vivimus. Mihi si spatium fuerit in Tusculanum antè Nonas veniendi, istic te videbo: sin minùs, persequar in Cumanum: & antè te certiorem faciam, ut [c] [9] lavatio parata sit. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *consilii nostri nobis pœnitendum non putarem, etiamsi eos qui aliud secuti sunt, non pœniteret.*

[c] *ut balneum paratum sit.*

NOTÆ.

quo tempore lugeri debet interitus Reipublicæ, in amœnis villis oblectare se viderentur; deindè propter anni tempestatem, quam antè Nonas non satis opportunam putabat.

2 *Consilii*] Victo ad Pharsalum Pompejo, Pompejanorum alii arma deposuerunt, ut Cicero, & Varro, alii bellum de integro renovandum censuerunt, ut Cato, Scipio, &c. ait Cicero consilii sui numquam fore, ut se pœniteat, etiamsi alios renovati belli non pœniteret, quos tamen non dubitat pœnitere.

3 *Secuti enim, &c.*] Bellum suscepimus contra Cæsarem, non spe victoriæ, sed officio solo, & amore patriæ ducti.

4 *Non officium*] Cùm autem ab armis discessimus post prælium Pharsalicum, non existimandi sumus officio nostro defuisse, nulla siquidem spes erat vincendi Cæsaris; sed nos desperationi non dedisse, ut ii qui in Africa novos tumultus excitarunt.

5 *Verecundiores*] Comparat se cum duobus hominum generibus; cum iis qui secuti sunt Pompejum, & cum iis qui Romæ manserunt, quos postea otiosos appellat, belli civilis exitum domi expectantes. His otiosis se & Varronem verecundiores fuisse ait; id est, ut ego interpretor, magis observantes Reipublicæ, pro qua dimicare cum Pompejo voluerunt; iis verò, qui victi cruento prælio, & amissis opibus, arma non deposuerunt, sed in Africam convolarunt, saniores, quia cùm nulla spes victoriæ superesset, sani hominis videbatur esse, victori se permittere. Quid sit verecundia docet Cicero in Officiis: *Justitiæ partes sunt, non violare homines; verecundia, non offendere.*

6 *Sed nihil*] Nullos homines minùs fero, quàm otiosos illos, qui severè nos reprehendunt, quòd ab armis discessimus; nam neque reprehendendi sumus, quandoquidem patriam juvare non antè destitimus, quàm desperatæ res essent; & si reprehendendi sumus, certè non ab iis otiosis qui se ne loco quidem in tanto Reipublicæ periculo commoverunt, sed ab iis qui belli civilis extrema persecuti sunt.

7 *Magis illos vereor*] Parùm curo eos qui domi inertes & otiosi manserunt; si quos autem vereor, eos vereor, qui in bello civili sunt, qui mihi exprobrare videntur, quòd statim in Italiam redierim.

8 *Quibus non satisfacimus*] Dolent nos, qui domum reversi sumus post Pharsalicam pugnam, vivere. Vide epistolam hujus libri secundam.

9 *Lavatio*] Significatum habet duplicem: nam & pro ipso, ut ita dicam, actu lavandi sumitur, & pro loco, ubi quis lavatur: hìc pro loco.

EPISTOLA VI.

Nunciat adventum Cæsaris ex Africa; culpam belli civilis Pompejo tribuit potiùs quàm Cæsari: Varronem laudat de sua in litteris constantia. Eodem anno.

Cicero s. d. Varroni.

CANINIUS noster me tuis verbis admonuit, ut scriberem ad te, si quid esset, quod putarem te scire oportere. [a] Est igitur adventus in expectatione: neque tu id ignoras: sed tamen, cùm ille scripsisset, ut opinor, se in * [1] Alsiense venturum, [b] scripserunt [c] ad eum [2] sui, ne id faceret: multos ei [3] molestos fore, ipsumque multis: [4] Ostiæ videri commodius eum exire posse: id ego non intelligebam quid interesset: sed tamen Hirtius mihi dixit, & se ad eum, & Balbum, & Oppium scripsisse, [d] ut ita faceret: homines, ut cognovi, amantes tui: hoc ego idcircò nosse te volui, ut scires, hospitium tibi, [5] ubi parares, vel potiùs utrobique: quid enim ille facturus, incertum est: [6] & simul ostentavi tibi, me istis esse familiarem, & consiliis eorum interesse: quod ego cur nolim, nihil video: [7] NON enim est idem, ferre, si quid ferendum est, & probare, si quid probandum non est: [8] etsi, quid non probem quidem, nescio, præter initia rerum: nam hæc in voluntate fuerunt: vidi enim, (nam [9] tu aberas) [e] nostros amicos cupere bellum,

INTERPRETATIO.

[a] *est igitur adventus* Cæsaris *expectatione.* * *in Alsiensem agrum.* [b] *scripserunt ad Cæsarem sui, ne id faceret; fore enim ipsi multos molestos, eumque multis fore molestum.* [c] *ad Cæsarem.* [d] *ut Ostiam appelleret.* [e] *Pompejanos.*

NOTÆ.

1 *In Alsiense*] Alsium vulgò, nunc creditur *Palo*, Castrum gentis Ursinæ in Ducatu Bracciani ad mare Tyrrhenum.

2 *Sui*] Hirtius, Balbus, Oppius.

3 *Molestos*] Ob villarum multitudinem, quas hic Romani proceres habebant.

4 *Ostiæ*] Ostia, quondam Latii, nunc Campaniæ Romanæ civitas, duodecim miliaribus ab urbe Roma distans, in ora maris Tyrrheni, & ad ostia Tiberis.

5 *Ubi parares*] An in Alsiensi agro, an Ostiæ.

6 *Et simul*] Hæc cum superioribus hoc modo conjungenda sunt; nosse te volui quæ id mihi dixerit Hirtius, primùm ut scires hospitium tibi ubi parares, deinde ut simul intelligeres me istis, id est amicis Cæsaris, Hirtio, Balbo, Oppio familiarem esse.

7 *Non enim est idem*] Aliud est ferre aliquid, aliud probare; Cæsaris consilia in bello civili fero quidem, quia ferre necessitas temporum cogit, non item probo.

8 *Etsi*] Correctio; etsi non video quid non probem, præter initia belli civilis; quæ enim posteà mala passi sumus, necessitati adscribenda sunt; sola initia belli reprehensione digna; peccavit Cæsar quòd provinciam à populo, invito Senatu, acceperit, quòd absens consulatum petere voluerit; peccarunt itidem Pompejani, quia belli nimis cupidi fuerunt: hæc enim cùm voluntatis & consilii essent, culpa non vacabant, cætera conditioni bellorum, ac necessitati tribuenda.

9 *Tu aberas*] Pompeji in Hispania legatus.

[f] hunc autem non tam cupere, quàm non timere: ergo hæc consilii fuerunt, reliqua necessaria: vincere autem aut hos, aut alios necesse est: scio te semper mecum in luctu fuisse, cùm videremus, quàm illud ingens malum alterutrius exercitus [10] ex ducum interitu: tum verò, extremum malorum omnium esse civilis belli victoriam: [11] quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus: crudeliter enim otiosis minabantur: eratque iis & tua invisa voluntas, & mea oratio: [12] nunc verò si essent nostri potiti, valdè intemperantes fuissent: erant enim nobis perirati, [13] quasi quidquam de nostra salute decrevissemus, quod non idem illis censuissemus: aut quasi utilius Reipublicæ fuerit, eos etiam ad [14] bestiarum auxilium confugere, quàm vel mori, vel cum spe si non optima, at aliqua tamen vivere. At in perturbata Republica vivimus: quis negat? sed hæc viderint ii, [15] qui nulla sibi subsidia ad omnes vitæ status paraverunt: huc enim ut venirem, [16] superior longius, quàm volui, fluxit oratio: cùm enim te semper magnum hominem duxi: tum, quòd his tempestatibus es propè solus in portu, fructusque doctrinæ percipis eos, qui maximi sunt, ut ea consideres, eaque tractes, quorum & usus, & delectatio est omnibus [17] istorum & actis, & voluptatibus anteponenda.

[18] Equidem hos tuos Tusculanenses dies instar esse vitæ puto: libenterq; omnibus omnes opes concesserim, ut mihi liceat, vi nulla interpellante, isto modo vivere: quod nos quoque imitamur, ut possumus, & in nostris studiis libentissimè conquiescimus: quis enim hoc non dederit nobis, ut, cùm opera nostra patria sive non possit uti, sive nolit, ad eam vitam revertamur, quam [19] multi docti homines, fortasse non rectè, sed tamen multi etiam Reipublicæ præponendam putaverunt?

INTERPRETATIO.

[f] *Cæsarem.*

NOTÆ.

10 *Ex ducum interitu*] Sive Cæsar, sive Pompejus occideret.

11 *Quam quidem*] Verebar etiam ne Pompejani, ad quos nos adjunxeramus, vincerent; quia crudeliter otiosis, qui domi se continuerant, minabantur; eratque iis, & tua voluntas, & mea oratio molesta, quia bellum dissuadebamus.

12 *Nunc verò*] Hoc bello Africano, quòd recens gestum est, si Pompejani Cæsarem vicissent, valdè intemperantes fuissent.

13 *Quasi*] Immeritò tamen, inquit, nobis irascebantur Pompejani: quod enim positis armis, salutis nostræ causa fecimus, idem illis, ut facerent, authores fuimus.

14 *Bestiarum*] Bellum renovare in Africa, & ad bestias, id est ad elephantos Regis Mauritaniæ confugere, quàm Cæsaris jussu mori, vel cum spe aliqua placandi Cæsaris vivere: quorsùm autem mori satiùs putat, quàm ad Jubam & Afros confugere? quia, ut ait in epistola ad Atticum septima libri undecimi: *Non fuit defendenda Respublica auxiliis fallacissimæ gentis.*

15 *Qui nulla*] Nos enim præsidium habemus in litteris.

16 *Superior*] Eò digressus erat, quia suprà dixerat se familiarem esse Cæsarianis, & eorum consiliis interesse, quod cur nollet, nullam se videre causam.

17 *Istorum*] Cæsarianorum victoriis.

18 *Equidem*] Equidem hos dies quos Tusculani in Philosophiæ studio collocas tanti faciendos puto, quanti quisque vitam suam æstimat.

19 *Multi*] Plato, aliiq; viri doctissimi, omissa Reipublicæ cura, se totos sapientiæ

quæ igitur studia,[20] magnorum hominum sententia,[21] vacationem habent etiam publici muneris,[22] iis, concedente Republica cur non abutamur? Sed plus facio, quàm Caninius mandavit: is enim, si quid ego scirem, rogarat, quod tu nescires: ego tibi ea narro, quæ tu meliùs scis, quàm ipse, qui narro: faciam ergo illud, quod rogatus sum, ut eorum, quæ temporis hujus sint,[23] quæ tua interesse audiero, ne quid ignores. Vale.

NOTÆ.

studio, ac contemplationi dederunt.

20 *Magnorum*] Doctorum, ut Platonis, &c. de quo suprà.

21 *Vacationem habent*] Liberant nos à Reipublicæ cura, etiam cùm nostram illa curam exigit.

22 *Iis*] Iis jam studiis cur non prorsùs utamur; Siquidem id permittit Respublica, quæ cùm ad unum devenerit, nostro deinceps labore non indiget.

23 *Quæ tua interesse*] Elegans, & clara quidem sententia; sed quæ repugnat manuscriptis omnibus, in quibus legitur, *quæ tua audiero*; libenter cum Manutio legerem, *quæque tua audiero*.

EPISTOLA VII.

Monet Cæsaris reditum appropinquare, prodeundum esse obviam, nesciri qua via sit ex Africano bello rediturus. Eodem anno.

Cicero S. D. Varroni.

COENABAM apud Sejum, cùm utrique nostrum redditæ sunt à te litteræ. Mihi verò [1] jam maturum videtur: nam quòd anteà * [2] calumniatus sum, [3] indicabo malitiam meam: volebam propè alicubi esse, si [4] quid bonæ salutis [a] [5] Σύν τε δύ' ἐρχομένω: nunc [b] quando confecta sunt

INTERPRETATIO.

* *nam quòd anteà fingebam me cogitare.* [a] *utroque eunte simul.* [b] *quandoquidem profligati sunt in* Africa Pompejani.

NOTÆ.

1 *Jam maturum*] Ut Cæsari ex Africano bello redeunti obviam prodeamus.

2 *Calumniatus sum*] Veteres libri ferè omnes habent, *te calumniatus sum*, sed *te* cum Manutio putamus redundare: nec enim qua in re calumniatus sit Varronem Cicero, dici potest; calumniatus est ergo ipse secum, ea se cogitare simulans, & scribens, quæ nullo modo cogitabat; respicit ad hæc verba epistola secunda hujus libri, *Calumniabar ipse, putabamque, qui mihi obviam venisset, suspicaturum, aut dicturum, etiam si non suspicaretur: hic, &c.* Erat hoc calumniari; non enim id verè putabat Cicero, ut ostenditur ex istis verbis hujus epistolæ, *indicabo malitiam meam*. Hanc calumniæ significationem si quis velit aliis confirmari exemplis, habet in primo libro quamplurima. Epist. 1. 4. &c.

3 *Indicabo malitiam meam*] Veram indicabo causam quamobrem manebam ego Romæ, teque hortabar, ne longiùs à me discederes. Vide epistolam secundam hujus libri.

4 *Si quid bonæ salutis*] Si quid boni nuncii de Pompejanorum victoria in Africa huc veniret: at quorsùm volebat propè alicubi esse Varronem? quia timebat ire solus obviam Pompejanis victoribus; erant enim ipsi perirati, ut patet ex epistola sexta, quòd ab armis discesserat: tutiorem autem se putavit, si una cum Varrone obviam illis prodiret.

5 Σὺν τε] Versus ille sumptus est ex

omnia, [c] dubitandum non est, [6] quin equis, viris: nam, ut audivi [7] de Lucio Cæsare filio, mecum ipse. Quid hic mihi faciet patri? itaque non desino [8] apud istos, qui nunc dominantur, cœnitare: quid faciam? tempori serviendum est: [d] sed ridicula missa, præsertim cùm sit nihil quod rideamus.

[9] Africa terribili tremit, horrida terra, tumultu.

Itaque nullum est [10] ἀποπροηγμένον, quod non verear. Sed, quod quæris, [e] quando, qua, quò nihil adhuc scimus: [11] istuc ipsum de Bajis: nonnulli dubitant, an per Sardiniam veniat: illud enim adhuc [12] prædium suum [13] non inspexit: nec ullum habet [14] deterius, sed tamen non contemnit: [f] ego omninò magis arbitror [15] per Siciliam: vel jam sciemus: adventat enim [16] Dolabella: eum puto [17] magistrum fore.

INTERPRETATIO.

[c] *dubitandum non est, quin* Cæsari obviam prodire debeamus.

[d] *sed jocos omittamus*.

[e] *quando* venturus sit Cæsar, *qua via*, *quem in locum*.

[f] *ego certè magis puto per Siciliam* venturum.

NOTÆ.

decimo Iliados; totius hujusce loci sensus ille est: volebam alicubi propè nos esse, ut si quid boni nuncii de Pompejanis in Africa victoribus huc veniret, possemus ambo simul obviam ire; sed nihil bonæ salutis venit, victi enim sunt Pompejani.

6 *Equis viris*] Omni cura: metaphora ducta à conflictu militari, in quo equis virisque certatur.

7 *De Lucio Cæsare*] C. Cæsar jusserat L. Cæsarem propinquum suum necari, quia perpetuò contra ipsum pugnaverat; hinc secum Cicero, si Lucio Cæsari non pepercit propinquo suo, quid mihi faciet? sumpsit hunc locum ex Andria Terentii, qui vim hic ut habeat, mutanda hoc modo ratiocinatio, si in suos crudelis Cæsar fuit, qualis in alienos erit.

8 *Apud istos*] Hirtium, Balbum, Oppium, amicos Cæsaris, quibus supra dixit se esse familiarem.

9 *Africa*] Versus Ennianus.

10 ἀποπροηγμένον] Naturæ bona dicebantur à Stoicis ἀποπροηγμένα, id est rejecta, quia minimi facienda erant; quasi diceret Cicero, ita sunt omnia perturbata, ut minimùm quodque verear.

11 *Istuc ipsum*] Istuc ipsum quod affirmant, Cæsarem venturum Bajas, nescitur: dubitatur enim à nonnullis an per Sardiniam; ergo nec locum ad quem venturus sit, nec qua via, adhuc scimus.

12 *Prædium*] Jocatur, & Cæsaris potentiam post victoriam usque adeò extollit, ut, quæ anteà provinciæ populi Romani erant, Cæsaris tantùm essent prædia.

13 *Non inspexit*] Inspexerat Cæsar cætera prædia, id est, cæteras provincias; primùm Galliam, cui, decem annis præfuit; deindè Hispaniam, cùm contra Pompeji legatos bellum gereret; tertiùm, Græciam, cùm insequeretur Pompejum; quartùm Africam, cùm reliquias belli persequeretur.

14 Deterius] Quia Sardinia est cœlo insalubri.

15 *Per Siciliam*] Falsus est: tradit enim Hirtius venisse per Sardiniam.

16 *Dolabella*] Gener Ciceronis, & Cæsaris legatus, quem mox ex Africano bello rediturum expectabat.

17 *Magistrum*] Eram illi magister in arte eloquentiæ, ego nunc illo utar magistro; is enim me docebit, quo pacto gratiam Cæsaris amissam recuperem. Plura de Dolabella in indice eorum ad quos scribit Cicero.

18 Πολλοὶ

a [18] Πολλοὶ μαθηταὶ κρείττονες διδασκάλων.
ſed tamen, ſi ſciam [19] quid tu conſtitueris, meum conſilium accommodabo potiſſimùm ad tuum, quare expecto tuas litteras. Vale.

INTERPRETATIO.

a *multi diſcipuli meliores magiſtris.*

NOTÆ.

18 Πολλοὶ] Senarius ignoti Poetæ.
19 *Quid tu conſtitueris*] De modo, & tempore quo Cæſari obviam prodeundum eſt.

EPISTOLA VIII.

Mittit Varroni libros Academicarum quæſtionum, ac viciſſim à Varrone, quos promiſerat, petit. Cæſare quartùm Conſule ſine collega, anno urbis conditæ ſeptingenteſimo octavo.

Cœlius s. d. Varroni.

a ETSI, munus flagitare, quamvis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet, niſi concitatus, tamen ego expectatione [1] promiſſi tui moveor, ut admoneam te, non [2] ut flagitem: miſi autem ad te [3] quatuor admonitores, non nimis verecundos, noſti enim profectò b os ejus [4] adoleſcentioris Academiæ: [5] ex ea igitur media excitatos miſi: qui, metuo, ne te fortè flagitent, ego autem mandavi, ut rogarent. Expectabam omninò

INTERPRETATIO.

a *etſi ne populus quidem, niſi in ſeditione, ſolet munus flagitare, quamvis quis antè* munus ei *promiſerit.*
b *impudentiam.*

NOTÆ.

1 *Promiſſi*] Promiſerat Varro Ciceroni libros, fortè quos de Latina lingua poſtea ad eumdem miſit.
2 *Flagitem*] Admonere promiſſi, immò poſtulare minus eſt, quàm flagitare: de oratore; *etſi admonitum te venimus, non flagitatum.*
3 *Quatuor admonitores.*] Quatuor libros Academicos.
4 *Adoleſcentioris*] Academici Philoſophi à reliquis Philoſophis eo potiſſimùm nomine differebant, quòd nihil percipi, aut ſciri poſſe dicerent; nec tamen ita conſentiens inter eos opinio fuit, quin aliqua re paulatim inter ſe diſcreparent; inde multiplex Academia; Cicero duas agnovit; veterem & novam; Laertius tres, Sextus Empiricus etiam quinque: veteris Academiæ principes fuerunt Democritus, Anaxagoras, Empedocles, Parmenides, Xenophanes, Socrates, Plato, &c. recentioris, Arceſilas, Carneades, Philo, aliique. Majorem præ ſe modeſtiam tulit vetus Academia: nova minus verecunda fuit, quam propterea adoleſcentiorem appellat: hæc omnium ſententias impugnabat; illa non item, quippe quæ nonnulla Peripateticis, & Stoicis haud ægrè concederet.
5 *Ex ea igitur.*] Ex media igitur recentiore Academia, depromptos dialogos ad te mitto.

jam diu, [6] meque sustinebam, ne ad te priùs ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, ut possem te remunerari quamsimillimo munere: sed, cùm tu tardiùs faceres, id est, ut ego interpretor, [7] diligentiùs: teneri non potui, quin conjunctionem studiorum, amorisque nostri quo possem litterarum genere declararem: feci igitur sermonem inter nos habitum in Cumano, cùm esset una [8] Pomponius: [a] tibi dedi partes [9] Antiochinas, quas à te probari, intellexisse mihi videbar, mihi sumpsi [10] Philonis: puto fore, ut, cùm legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod numquam locuti sumus: sed nosti [11] morem dialogorum. Posthac autem, mi Varro, quamplurima, si videbitur, & de nobis & inter nos: serò fortasse: sed superiorum temporum [12] fortuna Reipublicæ causam sustineat: hæc ipsi præstare debemus: atque utinam, quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu civitatis, hæc inter nos studia exercere possemus: [13] quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes honestas nobis & curas, & actiones darent: nunc autem quid est, sine his cur vivere velimus? [14] mihi verò cum his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem. Sed hæc coram, & sæpiùs. [15] Migrationem, & emptionem feliciter evenire volo, tuumque in ea re consilium probo. Cura ut valeas.

INTERPRETATIO.

[a] *tibi dedi in illo dialogo personam Antiochi, quem, ut mihi videtur, intellexeram à te probari.*

NOTÆ.

6 *Meque sustinebam*] Meque continebam, ne prior ad te scriberem, cùm scribere tamen maximopere cuperem.

7 *Diligentius*] Qui diligentius & accuratius scribunt, tardiores ferè sunt, nec quidquam, nisi lentè & fastidiosè probant; hujusmodi fuerit fortasse Varro in iis libris quos missurum se Ciceroni promisit; nam in aliis non videtur fuisse, ut qui tam multa scripserit, & septingentos libros ediderit.

8 *Pomponius*] Atticus, is ad quem epistolarum scripsit volumina.

9 *Antiochinas*] Antiochus Ascalonita magister fuit Varronis; uterque adhæsit veteri Academiæ.

10 *Philonis*] Patroni novæ accademiæ.

11 *Morem dialogorum*] Dialogos qui scribunt satis habent veri quesiisse similitudinem.

12 *Fortuna Reipublicæ*] Quòd si hæc studia superiori tempore non exercuimus, in nobis culpa non est, sed hoc Reipublicæ fortunæ tribuendum, quæ cùm florens esset nostram operam desiderabat; nunc verò cùm nihil Reipublicæ causa oppressa civitate, agere possimus, summoque abundemus otio, in culpa simus, nisi frequentes inter nos, & de nobis sermones conferamus: nostrum est hæc tempora præstare, illorum nobis est reddenda ratio, *nous en devons repondre*.

13 *Quamquam*] Correctio. Optabat ut studia uterque posset exercere bono aliquo, & certo statu civitatis; tum se corrigit; quamquam siquis esset ejusmodi certus status civitatis, non satis superesset otii ad litteras: nam publica negotia nos aliò abstraherent: aliæ quæpiam rationes, &c. nunc autem quid est cur vivere velimus sine his studiis?

14 *Mihi verò*] Mihi hoc statu rerum usque adeò insuavis vita est, ut cum his ipsis studiis, quo uno solatio utor, vix possim vivere.

15 *Migrationem*] In ædes nuper emptas.

EPISTOLA IX.

Author est Dolabella Ciceroni socero suo, ut se, inclinata jam ad Cæsarem victoria, cum eo conjungat, vel certè Athenis, aut in alia civitate quieta exitum belli civilis expectet. Cæsare iterùm, & Servilio Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo quinto, belli civilis secundo.

Dolabella s. d. M. Ciceroni.

SI vales, gaudeo: & ipse valeo, & Tullia nostra rectè valet. Terentia minùs bellè habuit: sed certum scio, jam convaluisse eam: præterea rectissimè sunt apud te omnia. [a] Etsi nullo tempore in suspicionem tibi debui venire, [1] partium causa potiùs quàm tua, tibi suadere, ut te aut cum Cæsare, nobiscumque conjungeres, aut certè in otium referres: præcipuè nunc, jam [2] inclinata victoria, ne possum quidem in ullam aliam incidere opinionem, nisi in eam, in qua scilicet tua de re tibi suadere videar, quod piè tacere non possum. Tu autem, mi Cicero, si hæc accipies, ut, sive probabuntur tibi, sive non probabuntur, ab optimo certè animo, ac deditissimo tibi & cogitata, & scripta esse judices. Animadvertis Cn. Pompejum nec [3] nominis sui, nec rerum gestarum gloria, nec etiam [4] regum, aut nationum clientelis, quas ostentare crebrò solebat, esse tutum: & hoc etiam, quod infimo cuique contigit, illi non posse contingere, ut honestè effugere possit, pulso Italia, amissis Hispaniis, [5] capto exercitu veterano, [6] circumvallato nunc denique: quod, nescio, an ulli unquam nostro acciderit imperatori. Quamobrem, quid aut ille sperare possit, aut tu, animum adverte pro tua prudentia: sic enim facillimè, quod tibi utilissimum erit, consilii capies. Illud autem à te peto, ut, si [b] jam ille [7] evitaverit hoc periculum,

INTERPRETATIO.

[a] etsi nullo tempore suspicari debuisti, me partium & Cæsaris causa potius, quàm tua suadere tibi, ut te cum Cæsare & nobiscum conjungeres, aut certè te referres in otium, nunc præcipuè cùm jam inclinata est ad Cæsarem victoria; nullam in aliam venire possum suspicionem, nisi in eam, in qua videar id tibi suadere quòd piè non possum non suadere: [b] si jam Pompejus evitavit hoc periculum Dyrrachicum.

NOTÆ.

1 *Partium*] Cæsaris, quem semper in bello civili secutus est Dolabella; Phil. 2. *Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania: omnibus affuit his pugnis Dolabella.*

2 *Inclinata*] Cùm hæc scriberet Dolabella, Italia & Hispania in potestate erant Cæsaris.

3 *Nec nominis sui*] *Magnus* à Sylla vocatus fuerat, eoque nomine litteras obsignabat.

4 *Regum clientelis*] Jactabat se percussa semel terra, integros educturum exercitus. Vide Plutarchum.

5 *Capto*] In Hispanis capto exercitu veterano; cùm Pompeji nomine præerant Petrejus, & Afranius.

6 *Circumvallato*] Obsesso ad Dyrrachium.

7 *Evitaverit*] Non modo evitavit hoc periculum Pompejus, sed tamquam victor Dyrrachium reliquit. Vide Plutarchum.

& abdiderit in classem, tu tuis rebus consulas, & aliquando tibi potiùs, quàm cuivis, sis amicus: satisfactum est jam à te vel officio, vel familiaritati: [8] satisfactum etiam partibus, & ei Reipublicæ quam tu probabas: reliquum est, ubi nunc est Respublica, ibi simus potiùs, quàm, dum [9] illam veterem sequimur, simus in nulla. Quare velim, mi jucundissime Cicero, si fortè Pompejus, pulsus his quoque [10] locis, rursus alias regiones petere cogatur, ut tu vel Athenas, vel in quamvis quietam recipias civitatem, quod si eris facturus, velim mihi scribas, ut ego, si ullo modo potero, ad te advolem. Quæcumque de tua dignitate ab imperatore erunt impetranda, qua est humanitate Cæsar, facillimum erit ab eo tibi ipsi impetrare: & meas tamen preces apud eum non minimum auctoritatis habituras puto. Erit tuæ quoque fidei, & humanitatis, curare, ut is tabellarius, quem ad te misi, reverti possit ad me, & à te mihi litteras referat. Vale.

NOTÆ.

8 *Satisfactum, &c.*] Satisfecisti officio erga Pompejum, satisfecisti familiaritati quæ tibi cum illo intercessit; satisfecisti partibus, idest Pompejanis quos eras secutus.

9 *Illam veterem*] Rempublicam veterem, qualis fuit ante bellorum civilium initia, cùm libertate cives fruerentur.

10 *Locis*] Dyrrachio, quemadmodum ex Italia pulsus jam fuerat.

EPISTOLA X.

Jocatur de lite inter Niciam, & Vidium exorta, cujus ambo Ciceronem arbitrum elegerunt. Cæsare quartùm Consule sine collega, anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Cicero S. D. Dolabellæ.

NON sum ausus [1] Salvio nostro nihil ad te litterarum dare: nec mehercule habebam, quid scriberem, nisi, te à me mirabiliter amari: de quo, etiam nihil scribente me, te non dubitare certò scio. Omninò mihi magis litteræ sunt expectandæ à te, quàm à me tibi: nihil enim Romæ geritur, quod te putem scire curare: nisi fortè scire vis, me inter [2] Niciam nostrum, & Vidium, judicem esse: profert alter, ut opinor, duobus versiculis [3] expensum Niciæ: alter [4] Aristarchus hos [a] ὀβελίζει: ego,

INTERPRETATIO.

a delet.

NOTÆ.

1 *Salvio*] liberto.

2 *Niciam*] Grammaticum, familiarem Dolabellæ.

3 *Expensum*] Vidius profert versiculos duos, in quibus scriptum est, quid pecuniæ expensum sit Niciæ: Nicias verò tamquam Aristarchus illos versiculos notat veru, idest, ut adulterinos rejicit.

4 *Aristarchus*] Aristarchus, si quos versus in Homeri libris scriptos minimè pro-

tamquam criticus antiquus, judicaturus sum, [b] utrum sint [5] τοῦ ποιητοῦ, an παρεμβεβλημένοι. Puto te nunc dicere, Oblitusne es igitur [c] fungorum illorum, quos apud Niciam, & ingentium culinarum cum Sophia Septimæ? Quid ergo? [d] tu adeò mihi excussam severitatem veterem putas, ut ne [6] in foro quidem reliquiæ pristinæ frontis appareant? sed tamen suavissimum [e] συμβιώτην nostrum præstabo integellum: nec committam, ut, si ego eum condemnaro, [7] tu restituas: ne habeat [8] Plancus Bursa, apud quem litteras discat. [f] Sed quid ago? cum mihi sit incertum, tranquillone sis animo, an, [9] ut in bello, in aliqua majuscula cura, negotiove versere: [g] laboro longius. Cùm igitur mihi erit exploratum, te libenter esse risurum, scribam ad te pluribus: te tamen hoc scire volo, vehementer populum sollicitum fuisse [10] de P. Syllæ morte antequam certum scierit: nunc quærere desierunt, quomodo perierit: satis putant se scire, [11] quod sciunt: ego cæteroqui animo æquo fero: unum vereor, ne [12] hasta Cæsaris [h] refrixerit. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *utrum* versiculi *sint Poëtæ, an interjecti*, seu ficti à Vidio.

[c] *fungorum, quos apud Niciam* comedisti, *& lautæ cœnæ cum Sophia Septimæ* filia.

[d] an *tu adeò mihi ereptam severitatem* amoremque justitiæ *veterem putas; ut ne in foro quidem conservem reliquias pristinæ severitatis.*

[e] *convictorem conservabo integrum.*

[f] *sed quare ioco.*

[g] *progredior* in jocis *longiùs* quàm par est.

[h] *ne bonorum venditio à Cæsare facta cessaverit.*

NOTÆ.

babat, nec Homeri putabat esse, notabat obelisco; hinc qui Censoris sibi partes sumit. vocatur Aristarchus.

5 Τοῦ ποιητοῦ] Perpetuus jocus: sicut Aristarchus versus Homeri expendebat, & notam ad malos, idest. qui Homericis additi essent, apponebat: sic ego versiculos quos profert Vidius, examino, ut judicem utrum veri sint, an adulterini: ut allegoriam hanc & jocum intelligas, per versiculos intellige codicem expensi; per Homerum Poetam, Vidium; per suppositos versus, ea scripta quæ in codicem expensi dolo Vidii irrepserunt.

6 *In foro*] Jocatur; arbiter enim delectus erat, ut privatim utriusque litem componeret.

7 *Tu restituas*] Carpit malignè; & jocosè Cæsarem, qui cives lege damnatos Pompeia, restituerat: *Ego verò*, inquit, *non patiar hunc Niciam, si erit à me condemnatus, per te restitui.*

8 *Plancus Bursa*] Ut cùm erit damnatus Nicias Grammaticus, non habeat Plancus Bursa, à quo litteras doceatur. Hic Bursa fuit unus veterum Ciceronis inimicorum, & ignarus in paucis.

9 *Ut in bello*] Ut ferè contigit in bello: vim hujus particulæ aliis exemplis illustro de senectute, *multæ etiam ut in homine Romano litteræ*: de claris Oratoribus, *at hi quidem ut populi Romani ætas est, senes, ut Atheniensium sæcula numerantur, adolescentes debent videri.*

10 *De P. Syllæ*] P. Sylla, is fortè, pro quo scripsit orationem Cicero, odiosus erat populo Romano, non tam quia propinquus erat Syllæ Dictatoris, qui cives Romanos proscripserat, quàm quòd proscriptorum bona emeret; hujus Publii mortem cùm Romani accepissent, verebantur, ne falsus esset rumor.

11 *Quòd sciunt*] Revera periisse; parum autem curant, quo genere mortis perierit.

12 *Hasta*] Ironia. Subjecerat Cæsar posita hasta, bona Pompejanorum voci præconis, cùm id indignè ferret Cicero; tamen vereri se dicit, ne hasta refrixerit, idest, ne emptores desint, præsertim mortuo P. Sylla.

EPISTOLA XI.

Significat se præ dolore, quem cepit ex morte Tulliolæ suæ, nihil scripsisse ad Dolabellam; posse verò ejus consuetudine, ac sermonibus mærorem suum levari. Eodem anno.

Cicero s. d. Dolabellæ suo.

[1] VEL meo ipsius interitu mallem litteras meas desiderares, quàm eo casu, quo sum gravissimè afflictus: quem ferrem certè moderatiùs, si te haberem: nam & oratio tua prudens, & amor erga me singularis multùm levaret, sed quoniam brevi tempore, ut opinio nostra est, te sum visurus: ita me affectum offendes, ut multùm à te possim juvari: [a] non quo ita sim fractus, ut aut hominem me esse oblitus sim, aut fortunæ succumbendum putem: sed tamen hilaritas illa nostra, & suavitas, quæ te præter cæteros delectabat, erepta mihi omnis est: firmitatem tamen, & constantiam, si modò fuit aliquando in nobis, eamdem cognosces, quam reliquisti. Quod scribis, [b] præliâ te mea causa sustinere: [c] non tam id laboro, ut, si qui mihi obtrectent, à te refutentur, quàm intelligi cupio, quod certè intelligitur, me à te amari: quod ut facias, te etiam atque etiam rogo: ignoscasque brevitati mearum litterarum: nam & celeriter una futuros nos arbitror, & nondum satis [2] confirmatus sum ad scribendum. Vale.

INTERPRETATIO.

a non quòd. b te cum meis obtrectatoribus mea causa rem habere; c equidem nihil moror eorum calumnia, magni verò facio, quòd omnes intelligant me à te amari.

NOTÆ.

1 *Vel meo ipsius*] Ægrè fers, quòd litteras à me non acceperis, utinam id contigisset meo potius, quàm filiæ meæ interitu: Hanc duxerat uxorem, Dolabella, sed cum ea divortium posteà fecerat.

2 *Confirmatus*] Ex dolore, quem filiæ interitus attulit.

EPISTOLA XII.

Gratulatur de valetudine Bajis celeriter recuperata; mittit orationem habitam pro Rege Dejotaro. Eodem anno.

Cicero s. d. Dolabellæ.

GRATULOR [1] Bajis [2] nostris, siquidem, ut scribis, salubres repentè factæ sunt: nisi fortè te amant, & tibi assentantur, & tamdiu, dum

NOTÆ.

1 *Bajis*] Campaniæ est civitas juxta mare sita.

2 *Nostris*] Blanditur ipsismet Bajis, quæ enim nostra appellamus, chariora habemus.

tu ades, sunt [3] oblitæ sui: quod quidem si ita est, minimè miror, cœlum etiam, & terras vim suam, si tibi ita conveniat, dimittere. Oratiunculam pro Dejotaro, quam requirebas, habebam mecum: quod non putaram: itaque eam tibi misi: velim sic legas, ut causam tenuem, & [4] inopem, nec scriptione magnoperè dignam: sed ego hospiti veteri, & amico [a] munusculum mittere [5] levidense crasso filo, [b] [6] cujusmodi ipsius solent esse munera. Tu velim animo sapienti, fortique sis, ut tua moderatio, & gravitas [c] aliorum infamet injuriam. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *mittere volui exiguum munus, vile, nec magni pretii.*

[b] *qualia solent esse ipsius Dejotari munera.*

[c] *Cæsarianorum crudelitatem magis infamem reddat.*

NOTÆ.

3 *Sunt oblitæ sui*] Quia cùm lentiùs afferre sanitatem solerent, visæ sunt in gratiam Dolabellæ vim habere insolitam, suæque tarditatis in sanando oblivisci.

4 *Inopem*] Quæ non amplam dicendi materiam suppeditat.

5 *Levidense*] Isidorus vestem levidensem appellat, quæ raro filo, leviterque densata est, cui pavidensem opponit.

6 *Cujusmodi*] Notatur Dejotarus ut parum liberalis.

EPISTOLA XIII.

Commendat Dolabellæ Suberinum, & Phanium, qui Pompeji partes erant in Hispania secuti; petitque ut ab Cæsare reditum in patriam utrique impetret. Eodem anno.

Cicero S. D. Dolabellæ.

C. Suberinus [1] Calenus & meus est familiaris, & [2] Leptæ, nostri familiarissimi, perneccessarius: is cùm, [3] vitandi belli causa, profectus esset in Hispaniam cum M. Varrone ante bellum, ut in ea provincia esset, in qua nemo nostrum [4] post Afranium [5] superatum, bellum ullum fore putarat, incidit in ea ipsa mala, quæ summo studio vitaverat: oppressus est enim [6] bello repentino: quod bellum commotum [7] à Scapula, ita posteà confirmatum est à Pompejo, ut nulla ratione se ab illa miseria eripere posset. Eadem causa ferè est M.

NOTÆ.

1 *Calenus*] Calenum urbs est Campaniæ, in regno Neapolitano, agri fertilitate, & optimo vino celebratissima. Hor. lib. 1. Carm. Ode. 20.

Cæcubum, & prælo domitam Caleno, tu bibes uvam.

2 *Q. Leptæ*] Quis ille foret, ex 7. epist. libri 3. scimus: *Q. Leptam Præfectum fabrum meum tibi obviam misi.*

3 *Vitandi belli*] Civilis, quòd in Thessalia primùm, deinde in Africa gestum est.

4 *Post Afranium*] Virum Consularem, unum ex tribus legatis Pompeji in Hispania; reliqui duo erant M. Varro, & Petrejus.

5 *Superatum*] A Cæsare, cui Pompeji copias ad Ilerdam tradere coactus est.

6 *Bello repentino*] Quod à Pompeji liberis excitatum est.

7 *A Scapula*] Equite Romano, libe-

Planii [8] Heredis, qui est item Calenus, Leptæ nostri familiarissimus. Hosce igitur ambos sic tibi commendo, ut majore cura, studio, sollicitudine animi commendare non possim: [a] volo ipsorum causa: meque in eo vehementer & amicitia movet, & humanitas. [9] Lepta verò cùm ita laboret, ut ejus fortunæ videantur in discrimen venire, non possum ego non aut proximè, atque ille, aut etiam æquè laborare. Quapropter, etsi sæpè expertus sum, quantùm me amares: tamen sic velim tibi persuadeas, id me in hac re maximè judicaturum. Peto igitur à te, vel, si pateris, oro, ut homines miseros, & [10] fortuna, quam vitare nemo potest, magis quàm culpa, calamitosos, conserves incolumes: velisque, per te [b] me hoc muneris cùm ipsis amicis hominibus, tùm municipio Caleno, quicum mihi magna necessitudo est, tum Leptæ, quem omnibus [11] antepono, dare. Quod dicturus sum, puto equidem non valdè ad rem pertinere, sed tamen nihil obest dicere: res familiaris alteri eorum valdè exigua est, alter [12] vix equestris. Quapropter, quando his Cæsar vitam sua liberalitate concessit, nec est quod iis præterea magnoperè possit adimi: reditum, si me tantùm amas, quantùm certè amas, hominibus [c] confice: in quo nihil est, præter viam longam: quam idcirco non fugiunt, ut & vivant cum suis, & moriantur domi: quod ut enitare, contendasque, vel potiùs ut perficias, (posse enim te mihi persuasi) vehementer te etiam atque etiam rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

a *ambo mihi maximè cordi sunt.* b *me beneficium illud dare.* c *impetra.*

NOTÆ.

rorum Pompeji in Hispania duce, qui clade ad Mundam accepta, ne Cæsaris in potestatem veniret, servo interficiendum se dedit.

8 *Heredis*] Accipe tamquam Planii, qui his litteris commendatur, cognomen.

9 *Lepta verò*] Cùm autem eo redactus sit Lepta, ut in periculo sit amittendæ rei familiaris, non possum quin equè laborem pro ipsius salute, atque ipse laborat, aut certè proximus illi sim, neque ulli alteri concedam.

10 *Et fortuna*] Nam profectus erat in Hispaniam, vitandi belli causa.

11 *Antepono*] Calenis omnibus qui ex eodem sunt ac Lepta municipio.

12 *Vix equestris*] Vix habet quadringenta millia sestertium: is enim erat equestris census.

EPISTOLA XIV.

Laudat Dolabellam, qui se libertatis acerrimum præbebat defensorem, aramque Cæsari mortuo erectam subverti jusserat. M. Antonio, & Dolabella Coss. paulò post Cæsaris necem, anno urbis conditæ 709.

Cicero s. d. Dolabellæ Cos.

ETSI contentus eram, mi Dolabella, [1] tua gloria, satisque ex ea magnam lætitiam, voluptatemq; capiebam: tamen non possum non con-

NOTÆ.

1 *Gloria*] Quam sibi Dolabella pepererat eversa Cæsaris columna, servis cruci affixis,

fiteri, cumulari me maximo gaudio, quòd vulgò hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus: neminem conveni, (convenio autem quotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri, qui valetudinis causa, [2] in hæc loca conveniant, præterea ex municipiis frequentes necessarii mei) quin omnes, cùm te summis laudibus ad cœlum extulerunt, mihi continuò maximas gratias agant: negant enim se dubitare, quin tu, meis preceptis, & consiliis obtemperans, præstantissimum te civem, & singularem [3] Consulem præbeas: quibus ego quamquam verissimè possum respondere, te, quæ facias, tuo judicio, & tua sponte facere, nec cujusquam egere consilio: tamen neque planè assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis à meis consiliis profecta videatur: neque valdè nego: [a] sum enim avidior etiam, quàm satis est, gloriæ: est tamen non alienum à dignitate tua, quod ipsi [4] Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiendis [5] Nestorem: mihi verò gloriosum, te juvenem consulem florere laudibus, quasi [b] [6] alumnum disciplinæ meæ. [7] L. quidem Cæsar, cùm ad eum ægrotum [8] Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus: tamen antè, quàm me planè salutavit, ò mi Cicero, inquit, gratulor tibi, cùm tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego apud sororis filium valerem, jam salvi esse possemus. Dolabellæ verò tuo & gratulor, & gratias ago: quem quidem, post te consulem, solùm possumus verè consulem dicere: [c] deindè multa de facto, ac de re gesta: tum nihil magnificentius, nihil præclarius actum unquam, nihil Reipublicæ salutarius: atque hæc una vox omnium est. A te autem peto, ut [d] me hanc quasi falsam hæreditatem alienæ gloriæ sinas [9] cernere: meque aliqua ex parte in societatem

INTERPRETATIO.

[a] *sum enim plusculùm amans laudis, quàm oportet.* [b] *quasi discipulum meum.*

[c] *tum multa* dicere cœpit *de facto, & de ara, ac columna eversa.*

[d] *ut patiaris hæredem me esse tuæ gloriæ, quamvis hanc non merear.*

NOTÆ.

affixis, seditiosisque civibus morti addictis.

2 *In hæc loca*] Bajas.

3 *Consulem*] Mortuo Cęsare, Dolabella, quem Cęsar iturus ad expeditionem Parthicam, sibi suffecerat, venit in forum cum insignibus Consularibus.

4 *Agamemnoni*] Agamemnon Rex Regum dictus, quia in bello Trojano, ad quod multi Reges erant profecti, totius exercitus curam habuit.

5 *Nestorem*] Cujus ab ore melle dulcior fluebat oratio, dissentientes inter se Gręcos conciliabat, ejusque consiliis in primis utebatur Agamemnon.

6 *Alumnum*] Alumnus est, & qui alit, & qui alitur: hic posteriore sumitur sensu.

7 *L. quidem Cæsar*] Avunculus M. Antonii. Ab Antonio ipso, oppressa iterùm, post Cęsaris necem, per Triumviros Republica, proscriptus est; sed cùm milites ad eum interficiendum ab Octavio missi venissent, ad sororem Juliam, eamdemque Antonii matrem, confugit, à qua servatus est incolumis.

8 *Neapolim*] *Naples*, regni cognominis caput, anteà Partenope.

9 *Cernere*] Cernere hęreditatem, idem est quod adire.

tuarum laudum venire patiare: quamquam, mi Dolabella, (hæc enim jocatus sum) libentiùs omnes meas, si modò sunt aliquæ meæ laudes, ad te transfuderim, quàm aliquam partem exhauserim ex tuis: nam cùm te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti: tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius: NIHIL est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius. Semper amavi, ut scis, M. Brutum, propter ejus summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem, atque constantiam: tamen [10] Idibus Mart. [11] tantum accessit ad amorem, ut mirarer locum fuisse augendi in eo, quod mihi jampridem cumulatum esse videbatur. Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantùm accessit, ut mihi nunc denique [12] amare videar, anteà dilexisse. Quare quid est quod ego te horter, ut dignitati & gloriæ servias? proponam tibi claros viros, quod facere solent, qui hortantur? neminem habeo clariorem, quàm te ipsum: te imitere oportet, [13] tecum ipse certes: nec licet quidem tibi jam tantis rebus gestis, non tui similem esse: quod cùm ita sit, hortatio non est necessaria, gratulatione magis utendum est: [e] contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis non modò non invidiosa, sed etiam popularis esset, & cùm bonis omnibus, tum infimo cuiq; gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuæ: sed contigit magnitudine tum [14] animi, tum etiam ingenii, atque consilii: legi enim concionem tuam: nihil illa sapientius: [f] [15] ita pedetentim, & gradatim tum accessus à te ad causam facti, tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret: liberasti igitur & [16] urbem periculo, & civitatem metu: [g] neq; solùm ad tempus maximam uti

INTERPRETATIO.

[e] *contigit enim tibi, quod nescio an ulli contigerit, ut summa severitas pœnæ non modò odiosa non esset, sed etiam grata omnibus.*

[f] *ita accessisti sensim & pedetentim ad rem narrandam, & ab ea* narratione *tam prudenter recessisti* ad improbos castigandos, *ut res ipsa omnium consensu admoneret, te* non impetu, sed ratione & consilio *reos punire.*

[g] *neque solùm actio tua aliquandiù nobis proderit, sed exemplo tuo, cæteri* ad Rempublicam defendendam *excitabuntur.*

NOTÆ.

10 *Idibus Martiis*] Quo die Cæsarem Brutus, conjuratorum princeps, interfecit. Epist. 4. lib. 12. *Vellem Idibus Martiis me ad cœnam invitasses.*

11 *Tantùm accessit*] Post eversam columnam Cæsaris, & sumptas de audacibus, ac sceleratis servis, Reipublicæ ac libertatis hostibus, pœnas.

12 *Amare*] Nota discrimen inter voces ejusdem in speciem significationis: amare plus quiddam est, quàm diligere.

13 *Tecum ipse certes*] Ut jam non alios, sed te ipsum, si possis, superes.

14 *Animi*] Laudat tria in Dolabella, animum, ingenium, consilium; animum in puniendis reis, & evertenda columna; ingenium & consilium, in concione, qua Reipublicæ hostes vehementer accusavit.

15 *Ita pedetentim*] Non potuit laudari meliùs Dolabellæ prudentia, qui obstrepentem & seditiosam plebem, belluam scilicet, ut ait Horatius, multorum capitum oratione sua haud aliter atque catenis aureis ad se pertraxit.

16 *Urbem periculo*] Observa quoque discrimen inter urbem, & civitatem; urbi

litatem attulisti, sed etiam ad exemplum: quo facto intelligere debes in te positam esse Rempublicam: [h] tibique non modò tuendos, sed etiam ornandos esse illos [17] viros, à quibus [18] initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, ut spero. Tu, quoniam Rempublicam, nosque conservas, fac ut diligentissimè te ipsum, mi Dolabella, custodias. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] *non modò tibi tuendos ab injuria, sed honoribus afficiendos.*

NOTÆ.

parabatur incendium, civibus verò cædes, instigante populum Antonio, & ad ulciscendam Cæsaris mortem, impellente.

17 *Viros*] M. Brutum, C. Cassium; adde alios. Huic Ciceronis epistolæ, quæ facilè inter pulcherrimas numeratur, rescripsit Dolabella, epist. 21. lib. 14. ad Atticum.

18 *Initium libertatis*] Expectantur à te cætera, ut eamdem, quam Brutus & Cassius, gloriam consequaris.

EPISTOLA XV.

Respondet duabus epistolis Pæti; alteri, se ejus valetudine magnoperè perturbatum, cùm superfit unus in quo vestigia Romana, & antiquæ festivitatis agnoscat; alteri, se perstare in sententia de emenda domo Neapoli, nec esse cur Romæ vivere malit, ubi Cæsaris nutu omnia reguntur. Cæsare tertiùm, & Lepido Consulibus, confecto Africano bello, anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero s. d. Papirio Pæto.

DUABUS tuis epistolis respondebo: uni, quam triduo antè acceperam à Zetho: alteri, quam attulerat Phileros tabellarius. Ex prioribus tuis litteris intellexi pergratam tibi esse curam meam valetudinis tuæ: quam tibi perspectam esse gaudeo: [a] sed, mihi crede, non perindè, ut est reapse, ex litteris perspicere potuisti: nam cùm à satis multis (non enim possum aliter dicere) & coli me videam, & diligi, nemo est illorum omnium mihi te jucundior: nam quòd me amas, quòd id & jam pridem, & constanter facis, est id quidem magnum, [1] atque haud scio, an maximum, sed tibi com-

INTERPRETATIO.

[a] *sed mihi crede, non æquè potuisti* curam meam *perspicere ex litteris, atque est reipsa.*

NOTÆ.

1 *Atque haud scio*] Hic & alibi sæpiùs negationem omittit, quam nemo necessariam non credat: videtur enim dicendum, *atque haud scio an non omnium maximum*; contra verò, ubi minimè necessariam esse negationem dicas, eadem utitur eleganter, ut epist. 14. *Contigit tibi quod haud scio an nemini:* videretur enim ponendum esse, *an ulli.*

mune cum multis: quòd tu ipse tam amandus es, tamque dulcis, tamque in omni genere jucundus, id est propriè tuum. [b] Accedunt non [2] Attici, sed salsiores, quàm illi Atticorum, Romani veteres, atque urbani sales: ego autem ([c] existimes licet quod lubet) mirificè capior facetiis, maximè [3] nostratibus, præsertim cùm eas videam primùm [d] oblitas Latio, tum, cùm in urbem nostram est infusa [4] peregrinitas, nunc verò etiam [5] braccatis, & [6] transalpinis nationibus, ut nullum veteris leporis vestigium appareat: itaque, te cùm video, omnes mihi [7] Granios, omnes [8] Lucilios, verè ut dicam, [9] Crassos quoque, & [10] Lælios videre videor: moriar si, præter te, quemquam reliquum habeo, in quo possim imaginem antiquæ & [11] vernaculæ festivitatis agnoscere: ad hos lepores cùm amor erga me tantus accedat, miraris me tanta perturbatione valetudinis tuæ tam graviter examinatum fuisse? [e] Quòd autem altera epistola purgas te, non dissuasorem mihi emptionis Neapolitanæ fuisse, [12] sed auctorem commorationis urbanæ: [13] neq; ego aliter accepi:

INTERPRETATIO.

[b] *adde jocos non Atticos, sed festiviores Atticis, Romanos veteres, & proprios hujus urbis.*

[c] *permitto ut judices quidquid tibi videbitur.*

[d] *iniquitas à Latinis* vicinis, *tum cùm* Cæsar *infudit peregrinos in urbem nostram, nunc verò etiam à Gallis Braccatis.*

[e] *quòd autem excusas te, non dissuasisse mihi emptionem domus Neapolitanæ sed suasisse tantùm ut Romæ* interdum *commorarer.*

NOTÆ.

2 *Attici*] Qui præ cæteris erant apud Romanos in pretio.

3 *Nostratibus*] Romanis, non autem Latinis, nedum Gallicis: Latinos distinguit à Romanis, & Latinos intelligit Latii totius, excepta Roma, incolas.

4 *Peregrinitas*] Cùm à Cæsare donati sunt civitate Romana peregrini, idest Latini, sic enim Latini à Romanis vocabantur; neq; solùm peregrini, id est Latini donati civitate, sed etiam Galli; tam Transalpini, quàm Cisalpini, ex quibus etiam nonnulli in senatum recepti sunt. Id verò Tullius indignè pati videtur.

5 *Braccatis*] Gallia Braccata, quæ propriè fuit Romanorum Narbonensis provincia: sic dicta est à Braccis, vestimenti scilicet genere, quod gerebant. Hæc Romanis paruit, priusquam Cæsar in Gallias Proconsul abiret: quatuor omninò continet regiones, Occitaniam, Provinciam, Delphinatum, & Sabaudiam.

6 *Transalpinis*] Hoc indicat vocabulo, quidquid Galliarum Cæsar Romano subjecit imperio.

7 *Granios*] Granius præco fuit notæ dicacitatis, cujus sæpè meminit Cicero.

8 *Lucilios*] Lucilius Satyras scripsit primus: fit apud Horatium frequens illius mentio, ab eoque notatur quòd nimis citò versus ederet.

9 *Crassos*] Lucius Crassus Orator insignis, quem cum M. Antonio loquentem facit Cicero in tribus libris de Oratore. Hic in Philippum Consulem cùm acriùs invectus esset, lateris dolore correptus, septimo post die mortem obiit.

10 *Et Lælios*] C. Lælius, cognomine Sapiens, is qui in libro de amicitia inducitur loquens, sermonis elegantia adeò clarus, ut quæ Terentius fabellas exhibebat, eæ propter elegantiam putarentur à Lælio scriptæ.

11 *Vernaculæ*] Romanæ, quando nondum erat à Latinis, Gallisve corrupta.

12 *Sed auctorem*] Sed suasisse, ut neq; semper essem Romę, neque ab ea semper abessem, sed modò Romę, modò Neapoli habitarem.

13 *Neque ego aliter*] *Neque* pro *non*; sed vim habet haud paulò majorem, quasi diceret, *ne ego quidem ipse aliter sensi.*

intellexi tamen idem, quòd his intelligo litteris, [f] non existimasse te, mihi licere, id quod ego arbitrabar, res has non omninò quidem, sed [14] magnam partem relinquere. [15] Catulum mihi narras, [16] & illa tempora: quid simile? ne mihi quidem ipsi tunc placebat diutiùs abesse ab Reipublicæ custodia: [17] sedebamus enim in puppi, clavumque tenebamus: nunc autem vix est in sentina locus: [18] an minùs multa senatusconsulta futura putas, si ego sim Neapoli? [g] Romæ cùm sum, & urgeo forum, [19] senatusconsulta scribuntur apud amatorem tuum, familiarem meum: & quidem, cùm in mentem venit, [20] ponor ad scribendum: & antè audio senatusconsultum in [21] Armeniam, & [22] Syriam esse perlatum, [h] quòd in meam sententiam factum esse dicatur, quàm omninò mentionem ullam de ea re esse factam: atque hoc

INTERPRETATIO.

[f] non putasse te mihi licere, sicut ego putabam, Reipublicæ administrationem saltem ex parte relinquere.

[g] cùm Romæ sum, & frequento forum.
[h] quòd ex mea sententia perscriptum dicatur esse.

NOTÆ.

14 *Magnam partem*] Sume quasi adverbium esset, non autem quasi regatur à verbo *relinquere*. Sic Tuscul. lib. 4. num. 211. *Stoici magnam partem in his partiendis occupati sunt*.

15 *Catulum*] Objicis mihi Q. Catulum numquam Reipublicæ curam deposuisse; nota istud, *narras*, frequenter à Tullio adhiberi solitum, quodque tum maximè est elegans, cùm quis refutatur. Quintus Catulus Consul anno 675. M. Lepidum collegam acta Syllæ Dictatoris, qui tum mortuus est, rescindere conantem fortiter repressit, Censor dedicavit Capitolium, ingentis vir animi, quem nec spes nec metus ab instituto vitæ cursu unquam dimovere potuit: patre natus est Q. Catulo, qui Marii in Consulatu collega Cimbros ad internecionem usque delevit.

16 *Et illa tempora*] Quibus Catulus vixit.

17 *Sedebamus*] Rempublicam cum summa auctoritate gubernabam; nunc autem à puppi ad sentinam delapsus sum, immò ne in sentina quidem locus mihi est ad laborandum: idest, nullam, ne minimam quidem Reipublicæ partem attingo.

18 *An minùs multa*] Sive sim Romæ, ut vis, sive absim Roma, & habitem, ut cogito, Neapoli, non minùs multa senatusconsulta, ac decreta fient; nec enim meis Cæsar utitur consiliis.

19 *Senatusconsulta scribuntur*] Jocus in Cæsarem, senatusconsulta, quæ, ut vox ipsa præfert, decreta sunt Senatus, postquam res in curia aliquandiù agitata est, senatusconsulta, inquam, scribuntur domi apud Cæsarem amatorem tuum, apud quem plurimùm potes, meum familiarem: jocosè & hoc postremum dictum puto, *meum familiarem*.

20 *Ponor ad scribendum*] Mendosùs locus: opinor cum Manutio legendum esse, *ponor affuisse scribendo*; idest, nomen meum à Cæsare suis in decretis apponitur, quasi iis decretis scribendis adfuissem, quibus tamen minimè adfui.

21 *Armeniam*] Duplex Armenia fuit, major, & minor; illa ab occasu Cappadociam, à Septentrione Colchidem Iberiam, & Albaniam; ab Ortu mare Caspium, & Hircanum; ab Austro Mesopotamiam, & Assyriam attingebat, hodiè Turcomanniam appellant. Minor ad Septentrionem & Occasum Cappadocia; ad Ortum Euphrate fluvio; ad Austrum Cilicia & Syria claudebatur. Nunc *Aladuli* dicitur.

22 *Syriam*] Quæ pulcherrimas inter Asiæ provincias jure reponitur; ab Occasu Ciliciam habet, & mare Syriacum; ab Ortu Mesopotamiam, minorem Armeniam à Septentrione; à Meridie Arabiam

nolim me jocari putes : nam mihi scito jam à regibus ultimis allatas esse litteras, quibus mihi gratias agant; quòd se mea sententia [23] reges appellaverim : quos ego non modò reges appellatos, sed omninò natos nesciebam. [24] Quid ergo est? tamen, quàm diu hìc erit noster hic [i] præfectus moribus, parebo auctoritati tuæ : cùm verò abierit, ad [k] fungos me tuos conferam : [l] domum si habebo, in denos dies, singulos sumptuariæ [25] legis conferam : [m] sin minùs invenero, quod placeat, decrevi habitare apud te : scio enim me nihil gratius tibi facere posse. [n] Domum Sullanam desperabam jam, ut tibi proximè scripsi, sed tamen non abjeci: tu, velim, ut scribis, cum fabris eam perspicias : [o] si enim nihil est in parietibus, aut in tecto vitii, cætera mihi probabuntur. Vale.

INTERPRETATIO.

i *Cæsar*: k Champignons.

l *domum si habebo* Neapoli, *partiar in decem dies sumptus; quos lex sumptuaria* à Cæsare lata *præscripsit in singulos dies*.

m *si non invenero Neapoli domum quæ mihi placeat*.

n *desperabam jam* me empturum Neapoli *domum Sullæ, ut ibi nuper scribebam; sed tamen non abjeci spem*.

o *si enim parietes & tectum sint integra*.

NOTÆ.

desertam; & Palæstinam: Syri leves novarum rerum cupidi, & voluptatum amantes erant.

23 *Reges appellaverim*] Constat ex ep. 17. libri secundi: Ariobarzanem factum esse Regem ex sententia Ciceronis, & ita appellatum in Senatu; nunc verò, inquit, quos ne natos quidem scio, ii mihi gratias agunt, quasi ex mea sententia Reges creati sint: sic mihi Cæsar illudit.

24 *Quid ergo est? tamen*] Quid ergo mutem sententiam de relinquenda urbe? tamen consiliis tuis parebo, quandiù hic Cæsar versabitur. Nota, quos odimus, non suo nomine, sed alieno ferè appellamus, præsertim si joci aliquid insit in nomine alieno, ut hic inesse puto; porrò moribus præfectus est Cæsar à Senatu in triennium: Antè dixerat, *apud amatorem tuum; meum familiarem*.

25 *Legis*] Quam tulit Cæsar post bellum Africanum; indicatque Tullius, se, non modò non contra legem, sed potiùs infra legem cœnaturum.

EPISTOLA XVI.

Significat se benevolentiam Cæsaris omni ope tueri, neque id ab officio boni viri alienum putare: sub finem epistolæ salibus & jocis indulget. Eodem anno.

Cicero s. d. Papirio Pæto.

DELECTAVERUNT me litteræ tuæ: in quibus primùm amavi amorem tuum, qui te ad scribendum incitavit, verentem ne Silius suo nuntio aliquid mihi sollicitudinis attulisset: de quo & tu mihi anteà scripseras, bis quidem eodem exemplo, facilè ut intelligerem te esse commotum: & ego tibi accuratè rescripseram, ut, quoquo modo, in tali re, atque tempore aut liberarem te ista cura, aut certè levarem; sed quando proximis quoque

litteris ostendis, quantæ curæ tibi sit [1] ea res, sic, mi Pæte, habeto, quidquid arte fieri potuerit, (non enim jam satis est consilio pugnare : artificium quoddam excogitandum est) sed tamen quidquid elaborari, aut effici potuerit ad [2] istorum benevolentiam conciliandam, & colligendam summo studio me consecutum esse, nec frustrà, ut arbitror. Sic enim color, sic observor ab omnibus iis, qui à Cæsare diliguntur, ut ab eis me amari putem : nam [3] etsi non facilè dijudicatur amor verus, & fictus, nisi aliquod incidat ejusmodi tempus, ut, quasi aurum igne, sic benevolentia fidelis periculo aliquo perspici possit : cætera sunt signa communia : sed ego uno utor argumento, quamobrem me ex animo, vereque arbitrer diligi, quòd & nostra fortuna ea est, & illorum, ut simulandi causa non sit. [a] De illo autem quem penes est omnis potestas, nihil video, quod timeam, nisi quòd omnia sunt incerta, [4] cùm à jure discessum est : [b] nec præstari quidquam potest, quale futurum sit, quod positum est in alterius voluntate, ne dicam libidine. Sed tamen ejus ipsius nulla re à me offensus est animus, est enim adhibita [c] in ea re ipsa summa à nobis moderatio : ut enim olim arbitrabar esse meum, liberè loqui, cujus opera esset in civitate libertas : [d] sic, ea nunc amissa, nihil loqui, quod offendat aut illius, aut eorum, qui ab illo diliguntur, voluntatem. [5] Effugere autem si velim nonnullorum acutè, aut facetè dictorum offensionem, fama ingenii mihi est abjicienda : quòd si id possem, non recusarem. [6] Sed tamen ipse Cæsar habet peracre judicium : &, ut Servius frater tuus, quem litteratissimum fuisse judico, facilè diceret, hic versus Plauti non est, hic est, quòd tritas haberet aures notandis generibus Poetarum, &

INTERPRETATIO.

[a] *de Cæsare*. [b] *nec certò affirmari quidquam potest*. [c] *in dictis jocularibus*. [d] *sic nunc amissa libertate* arbitror meum esse *nihil loqui*.

NOTÆ.

1 *Ea res*] Id quod nuntiaverat Silius; quid autem illud sit, assequi non licet, nisi levi conjectura; tamen ex iis quæ continentur hac epistola, fit verisimile Cæsarem offensum esse jocularibus dictis Ciceronis.

2 *Istorum*] Cæsaris amicorum, Oppii, Balbi, &c.

3 *Etsi non facilè*] Perturbata videtur aliquantulùm ratio Latini sermonis, sed neglecto verborum contextu, Cicero solius habuit rationem sententiæ, quod & sæpè alibi facit, præsertim in orationibus. Sic autem hujus epistolæ locus restitui posset; etsi non facilè discernitur amor verus à ficto, nisi aliquod tempus incidat, quo tempore, sicut aurum igne, sic amor periculo aliquo perspiciatur; tamen omissis cæteris signis, quæ communia sunt unum habeo certum, quare existimem me verè & sincerè diligi à Cæsarianis, nempè quòd cùm florentissima sit illorum fortuna, victore Cæsare, mea verò afflicta & humilis sit, nullam videantur habere causam simulandi amoris erga me.

4 *Cùm à jure*] Quoties armis, ac viribus omnia geruntur, non autem jure ac legibus.

5 *Effugere*] Quòd si velim vitare invidiam, quam incurro propter nonnulla acutè & facetè dicta, necesse est ut famam ingenii abjiciam, quam tamen abjicere non recusarem, si vel sic possem aliorum offensionem vitare.

6 *Sed tamen ipse Cæsar*] Sed tamen cùm peracri sit judicio Cæsar, non videtur verendum, ne fidem adhibeat iis qui

consuetudine legendi : sic audio Cæsarem, cùm volumina jam confecerit [e] [7] ἀποφθεγμάτων, si quid afferatur ad eum pro meo, [f] quod meum non sit, rejicere solere : [8] quod eò nunc magis facit, quia vivunt mecum ferè quotidiè illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis, cùm dixi, nec illiterata, nec insulsa esse videantur : [9] hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur : ita enim ipse mandavit : sic fit ut, si quid prætereà de me audiat, non audiendum putet : quamobrem [10] Oenomao tuo nihil utor : etsi posuisti joco versus Attianos : sed quæ est invidia? aut quid nunc mihi videri potest? [g] verùm fac esse omnia : sic video philosophis placuisse, iis qui mihi soli vim videntur virtutis tenere : NIHIL esse sapientis præstare, nisi culpam : qua videor mihi dupliciter carere : & quòd ea senserim, quæ rectissima fuerunt : & quòd, cùm viderem præsidii non satis esse de ea obtinenda, viribus certandum [11] cum valentioribus non putarim : ergo in officio boni civis certè non sum reprehendendus. Reliquum est, ne quid stultè, ne quid temerè dicam, faciamve contra potentes : id quoque puto esse sapientis : cætera verò, quid quisque me dixisse dicat, aut quomodo [h] ille accipiat, aut qua fide mecum vivant ii, qui me assiduè colunt, & observant, [12] præstare non possum. Ita fit, ut & superiorum consiliorum conscientia, & præsentis temporis moderatione me consoler, & illam [13] Attii similitudinem non modò jam ad invidiam, sed ad fortunam transferam :

INTERPRETATIO.

[e] *facetè dictorum.* [f] *quod à me dictum non sit.*

[g] *sed demus ita esse,* mihique invideri, *sic video judicasse Philosophos, qui soli mihi videntur naturam virtutis cognoscere, nempè viri sapientis esse, nihil aliud cavere quàm culpam.*

[h] *Cæsar.*

NOTÆ.

me malitiosè accusabunt, eaque me joculariter contra eum dixisse, quæ non dixerim, referent: ille enim continuò quæ à me erunt acutè dicta, dignoscet ab iis quæ à me dicta non sunt, ut Servius frater tuus Plautinos versus consuetudine legendi, & quia assuetas habebat aures notando stylo Poetarum, ab iis qui Plauti non essent discernebat.

7 Α'ποφθεγμάτων] Svetonius facit hujus libri mentionem, eumque appellat *dicta collectanea*.

8 *Quod eò nunc magis facit*] Cæsar nunc multò magis ea rejicit, quæ pro meis afferuntur, cùm tamen mea non sint, quia vivunt mecum, &c.

9 *Hæc ad illum*] Quæ amicis Cæsaris confabulando, & jocando facetè dixi, nec insulsè, hæc ad Cæsarem perferuntur cum reliquis nunciis : acta non tantùm erant leges, & edicta, sed quæcumque privatim fierent, posteriori sensu accipe hic *acta*.

10 *Oenomao tuo*] Attii tragœdia, quæ inscribitur Oenomaus : etsi fateor te aptè, & in loco usum versibus Attianis : mihi fit verisimile, *quod & Manutio visum est*, versibus illis, qui non extant, contineri sententiam aliquam, qua admonerentur homines vitare invidiam; tum subjungit Cicero, sed quæ est invidia? estne aliquid, quod in me invideri possit in hac tanta mutatione fortunæ & dignitatis.

11 *Cum valentioribus*] Opinor cum Cæsare : semper author pacis fui.

12 *Præstare*] *Je ne puis pas en repondre, cela ne depend pas de moy.*

13 *Attii similitudinem*] Hunc locum sic intellige: Tu ex versibus Attianis, & ex illa similitudine quam adhibet Attius, concludis effugiendam mihi invidiam; hanc ego

quam existimo, levem, & imbecillam, ab animo firmo, & gravi, tamquam fluctum à saxo, frangi oportere. Etenim, cùm plena sint [14] monumenta Græcorum, quemadmodum sapientissimi viri regna tulerint vel Athenis, vel [15] Syracusis, cùm, servientibus suis civitatibus, fuerint ipsi quodam modo liberi: [16] ego me non putem tueri meum statum sic posse, ut neque offendam animum cujusquam, nec frangam dignitatem meam? Nunc venio ad jocationes tuas: [1] quando tu, secundùm Oenomaum Attii, non, ut olim solebat, [17] Atellanum, sed, ut nunc fit, Mimum introduxisti: quem tu mihi [18] popilium, quem denarium narras? quam [19] tyrotarichi patinam? facilitate mea ista ferebantur anteà: nunc mutata res est. Hirtium ego, & Dolabellam dicendi discipulos habeo, cœnandi magistros: puto enim te au-

INTERPRETATIO.

[1] *quandoquidem post Oenomaum Attii introduxisti mimicam* fabulam, *ut nunc fieri solet, non autem Atellanam, ut olim solebat.*

NOTÆ.

ego similitudinem ad res meas si transferam, non invidiam modò timendam mihi, sed etiam fortunam ducerem: quid enim quisque me dixisse dicat, aut quomodo mea dicta sit Cæsar accepturus, aut quantum sit in Cæsarianis qui me colunt, fidei; hæc omnia à fortuna pendent, nec ea præstare possum, sed neque valdè sunt viro sapienti pertimescenda.

14 *Monumenta*] Plenæ sunt historiæ Græcorum exemplis, quibus declaratur, quemadmodum viri sapientes tyrannos tulerint, quibus tyrannis regnantibus illi sapientes, umbram tamen aliquam, aut speciem libertatis retinebant: talis fuit Athenis Socrates, Syracusis verò regnante Dionysio Tyranno, Plato: talis, &c.

15 *Syracusis*] Urbe Siciliæ quondam celeberrima, quam Archias Corinthius condidit, quam expugnavit Marcellus, illustremque fecit Archimedes, *mirabilium*, ut Livius ait, *inventor*.

16 *Ego me*] Quidni ego pariter eum me præstare possim, ut neque Cæsaris animum offendam, ei apertè resistendo, neque tamen ulla demissione animi dignitatem meam frangam.

17 *Atellanum*] Quandoquidem lusisti me jocisque tuis perstrinxisti, non modestè, ut olim Atellanarum actores solebant, sed liberiùs, ut mimi nunc faciunt: attingit duplex genus fabularum, quod erat frequens apud Romanos, Atellanam & Mimum; Atellana dicta est ab Atella Oscorum Oppido in Campania, nunc *Aversa* dici potest; Capuam inter & Neapolim sita: undè Valerius hoc genus ludi accitum esse tradit; Mimus ab imitatione: sunt autem hæc inter utramque fabulam discrimina, quantum ex Tito Livio, Valerio Maximo, & Donato conjici licet; primùm, Atellana Osco sermone componebatur, Mimus Romano: Atellana in plures actus distribuebatur, quibus actibus inserebantur exordia, quæ actionem veluti secabant, ad animos ludicris, & ridiculis quibusdam (id enim vocatur exordium) relaxandos: Mimus continentem habebat, nec interruptam actionem: in Atellana plures erant Actores, in Mimo unus: Atellana dicax illa quidem, sed modestè: Mimus verò etiam scurriliter; undè Atellanarum Actores nullam incurrebant notam infamiæ, secus Actores Mimorum, qui tribu movebantur, nec stipendia faciebant.

18 *Popilium*] *Popilius*, quem alii Pompilum vocant, piscis est; denarius autem, ut nonnullis placet, edulium, quamquam similius verò est intelligi *denarium*, quo se *Polypum* empturum scripserat Pætus. Hæc igitur dicit Cicero, *Ne mihi deinceps apponas ejusmodi cibos, quibus olim ego pro facilitate mea delectabar, at quæ nunc fastidio.*

19 *Tyrotarichi*] Tyrotarichus genus est obsonii, confectum ex caseo & salsamen-

dixisse, (si fortè ad vos omnia perferuntur) illos apud me declamitare, me apud illos cœnitare. [20] Tu autem quòd mihi bonam copiam ejures, nihil est: tum enim, cùm rem augebas, [21] quæsticulis te faciebam attentiorem: nunc, cùm [22] tam æquo animo bona perdas, non eo sis consilio, ut cùm me hospitio recipias, [23] æstimationem te aliquam putes accipere: etiam hæc levior est plaga ab amico, quàm à debitore. [k] Nec tamen eas cœnas quæro, ut magnæ reliquiæ fiant: quod erit, [24] magnificum sit, & lautum: memini te mihi Phameæ cœnam narrare: [25] temperius fiat: [l] cætera eodem modo: quòd si perseveras me ad [26] matris tuæ cœnam vocare, [27] feram id quoque: volo enim videre animum, qui mihi audeat [28] ista, quæ scribis, apponere, aut etiam [29] polypum Miniani Jovis similem: crede mihi, non audebis, antè meum adventum fama ad te de mea nova lautitia veniet: eam extimesces: [m] neque est quòd in [30] promulside spei ponas aliquid: quam totam sustuli: solebam

INTERPRETATIO.

[k] *nec tamen desidero cœnas ita lautas, ut magnæ sint reliquiæ: tantùm, quod apponetur,* volo *magnificum sit, & splendidum.* [l] *cætera fiant eodem modo quo fiunt apud Phameam.* [m] *neq; debes spem ponere in potione ex mulso, quam penitus* à cœnis meis *sustuli.*

NOTÆ.

tis; Τυρὸς caseus, & Τάριχος salsamentum.

20 *Tu autem*] Tu autem nihil est, quòd jures te non habere undè sumptum facias; qui ejurat, significat se id quod desideratur, præstare non posse: ego enim tum, cùm rem atque opes habebas, reddebam te parcum, & tenacem Lucelli tui, faciebam ut rei augendæ & conservandæ attentior esses.

21 *Quæsticulis*] Quæsticulus, exiguus quæstus, seu lucellum.

22 *Tam æquo animo*] Ironia. Quid autem jacturæ fecerat, vide sequentem notam.

23 *Æstimationem*] Noli putare te, postquam me hospitem habueris, æstimationem, qualem jam à debitoribus tuis accepisti, accepturum. Cæsar, cùm videret creditas pecunias non solvi, jussit per arbitros æstimari possessiones, quanti quæque earum antè bellum fuissent, atque eæ creditoribus traderentur; æstimatione verò facta, quarta ferè pars debiti deperibat: cùm autem Papirius, ad quem hæc epistola, ex hoc Cæsaris decreto de æstimatione possessionum, magnam in bonis suis plagam à debitoribus accepisset, jocosè illum consolatur; primum, quòd æquo animo bona sua perdat; deindè quòd nihil à se conviva apud ipsum, timendum sit, ne quam adhuc similem bonorum æstimationem accipiat; postremò, quòd si plagam tamen aliquam in bonis accepturus est, levior sit plaga ab amico, quàm à debitore.

24 *Magnificum, & lautum*] Illud ad cibi genus, hoc ad apparatus elegantiam pertinet.

25 *Temperiùs*] Id est maturiùs, locutio vetusta pro *Temporiùs*; veteres enim dixerunt, *tempus temperis*.

26 *Matris*] Mater Pæti frugalissima erat, nec amabat in cœnis lautitiam ac sumptus.

27 *Feram*] Patiar ad tenuem me vocari cœnam.

28 *Ista*] Vilissima fercula.

29 *Polypum*] Viliorem piscem, nec magni pretii; ita appellatum à multitudine pedum: qui Polypus jusculo tinctus, rubrum colorem induit; qualem habet Jupiter Capitolinus, cujus facies rubro perfusa est colore; undè cognomen Miniano, vel, ut alii dicunt, Miniato. Minium, *du Vermillon*.

30 *Promulside*] Promulsis, potio ex mulso: mulsum autem est potio ex vino melleque confecta.

enim anteà delectari oleis, & [31] lucanicis tuis. Sed quid hæc loquimur? liceat modò [n] isto venire: tu verò (volo enim abstergere animi tui metum) ad tyrotarichum antiquum redi: [32] ego tibi unum sumptum afferam, quòd balneum calfacias oportebit: cætera more nostro: superiora illa lusimus. De villa Seliciana & curasti diligenter, & scripsisti facetissimè. Itaque puto me [33] prætermissurum: [34] salis enim satis est, sanniorum parum. Vale.

INTERPRETATIO.

[n] *Neapolim.*

NOTÆ.

31 *Lucanicis*] Lucanica, farciminis genus quoddam ex suilla carne confectum, & à Lucanis inventum.

32 *Ego tibi*] Ego una re tibi sumptum afferam, quia necesse erit ut balneum mea causa calfacias.

33 *Prætermissurum*] Non empturum villam Selicianam.

34 *Satis enim*] Scripserat Papirius villam Selicianam, quam emere Cicero cogitabat, salinas habere: rescribit Cicero, non sibi salem deesse, (salem hìc pro facetiis accipit) sed deesse quod sale condiatur; quasi diceret: *Sale quidem & facetiis abundamus, sed materia ridendi his luctuosis temporibus erepta est.* Sannio is est qui jocosè luditur.

EPISTOLA XVII.

Cùm sparsus esset rumor, Cæsarem agros & municipia quædam militibus suis divisurum, Pæto hoc periculum metuenti rescribit quid sciat, vel potiùs quid nesciat, & qua ratione id damni, ad eum si perveniat, ferendum sit, monet. Eodem anno, post bellum Africanum.

Cicero s. d. Papirio Pæto.

NON tu homo ridiculus es, qui, cùm [1] Balbus noster apud te fuerit, ex me quæras, quid [2] de istis municipiis, & agris futurum putem? quasi aut ego quidquam sciam, quod iste nesciat: aut, si quid aliquando scio, non ex isto soleam scire: [3] immò verò, si me amas, tu fac, ut sciam quid de nobis futurum sit: [4] habuisti enim in tua potestate, ex quo vel ex sobrio, vel certè ex ebrio scire posses. [5] Sed ego ista, mi Pæte, non quæro:

NOTÆ.

1 *Balbus*] Cornelius Balbus Gaditanus ex intimis Cæsaris.

2 *Ipsis municipiis*] Num putem divisurum agros Cæsarem militibus suis.

3 *Immò verò*] Tantum abest, ut te doceam quid de ipsis agris, & municipiis facturus sit Cæsar, ut potiùs per te doceri velim quid futurum sit, non de agris, sed de nobis ipsis, & de nostra salute.

4 *Habuisti enim*] Fuit enim apud te Balbus, ex quo si minùs sobrio, certè ebrio scire omnia potes; ebrietas apta ad eliciendum arcanum.

5 *Sed ego ista*] Sed ego nolo hæc ad me scribas; primùm, quia quòd vivo jam ferè à quadriennio, ex quo bellum civile

[a] primùm quia de lucro propè jam quadriennium vivimus, si aut hoc lucrum est, aut hæc vita, superstitem Reipublicæ vivere: deindè, quod scire quoque mihi videor, quid futurum sit: fiet enim, quodcumque volent, qui valebunt: [6] valebunt autem semper arma: nobis igitur satis esse debet, quidquid conceditur: hoc si quis pati non potuit, [7] mori debuit: [8] Vejentem quidem agrum, & [9] Capenatem metiuntur: hic non longè abest à Tusculano: [10] nihil tamen timeo: fruor, dum licet: opto, ut semper liceat: si id minùs contigerit: tamen, [11] quando ego, vir fortis, idemque philosophus, vivere pulcherrimum duxi, non possum [b] eum non diligere, cujus beneficio id consecutus sum: qui si cupiat esse Rempublicam qualem fortasse & ille vult, & omnes optare debemus: quid faciat tamen non habet: ita se cum multis [12] colligavit. Sed longiùs progredior: scribo enim [13] ad te: hoc tamen scito, non modò me, qui consiliis non intersum, sed ne ipsum quidem principem scire quid futurum sit: [14] nos enim illi servimus, ipse temporibus: ita nec ille, quid tempora postulatura sint, nec nos, quid ille cogitet, scire possumus. Hæc tibi anteà non rescripsi, [c] non quò [15] cessator esse solerem, præsertim in litteris: sed, cùm explorati nihil haberem, nec tibi sollicitudinem ex dubitatione mea, nec spem ex affirmatione afferre volui. Illud tamen adscribam, quod est verissimum, me his temporibus adhuc [d] de isto

INTERPRETATIO.

[a] *primùm, quia quòd ab annis quatuor vivo, id appono lucro.*
[b] *Cæsarem.*
[c] *non quòd solerem piger esse, præsertim in scribendis litteris.*
[d] *de periculosa ista agrorum divisione.*

NOTÆ.

geri cœptum est, id pono in lucro, si tamen lucrum est, aut si vita appellanda est, eversa Republica vivere, deindè quia, vel si non scribas, præsentire videro quid futurum sit.

6 *Valebunt autem*] Sententia est; valebunt semper armati, ut constet illa constructio: fiet enim quodcumque volent, qui valebunt.

7 *Mori debuit*] Ut multi, qui vel in acie occisi sunt, vel post Pompeji necem se ipsi interemerunt.

8 *Vejentem*] Veii, Hetruriæ urbs antiquissima, non procul à Tiberi, Romam inter & Fescenniam posita: Camillus longa decem annorum obsidione captam funditùs evertit.

9 *Capenatem*] Hetruriæ quoque oppidum, undè Capenates Italiæ populi.

10 *Nihil tamen*] Non timeo, ne dati à Cæsare arbitri Tusculanum agrum metiantur, & militibus dividant.

11 *Quando ego vir fortis*] Quandoquidem ego idem vir fortis, idemq; Philosophus, contra virorum fortium, ac Philosophorum sententiam, pulcherrimum judicavi vivere eversa Republica, cùm & viri fortes, & sapientissimi Philosophi pulcherrimum ducant ruinis patriæ non superesse.

12 *Colligavit*] Tam arctam societatem habet Cæsar cum suis militibus, ut restituere Rempublicam, vel si velit maximè, vix tamen possit: multa enim, ut idem alibi dicit, victori, eorum arbitrio per quos vicit, facienda sunt.

13 *Ad te*] Qui hæc meliùs, quàm ego ipse, nosti.

14 *Nos enim illi*] Nos enim servimus Cæsari, ipse verò Cæsar temporibus servit, quibus se accommodet, necesse est.

15 *Cessator*] Piger, otii plus satis cupidus.

Periculo nihil audisse: tu tamen pro tua sapientia debebis optare optima, cogitare difficillima, ferre quæcumque erunt. Vale.

EPISTOLA XVIII.

Tres Papirio causas affert, quare Hirtium & Dolabellam in arte eloquentiæ doceat: Primùm, ut Cæsarem sibi per eos conciliet, deindè ut recuperet valetudinem; postremò, ut artem illam suam non intermittat. Sub finem epistolæ jocis perpetuis indulget. Eodem anno, revertente ex Africa Cæsare.

Cicero s. D. Papirio Pæto.

CUM essem otiosus in Tusculano, propterea quòd [1] discipulos [2] obviam miseram, ut iidem me quammaximè conciliarent familiari suo, accepi tuas litteras plenissimas suavitatis: ex quibus intellexi, probari tibi meum consilium, quòd, ut [3] Dionysius Tyrannus, cùm Syracusis expulsus esset, Corinthi dicitur ludum aperuisse: sic ego sublatis judiciis, amisso [4] regno forensi, [a] ludum quasi habere cœperim: quid quæris? me quoque delectat consilium: [5] multa enim consequor: primùm, id quod maximè nunc opus est, [6] munio me ad hæc tempora: [b] id cujusmodi sit, nescio: tantùm video, nullius adhuc consilia me huic anteponere: nisi fortè mori melius fuit: [7] in lectulo, fateor; sed non accidit: in acie non fui: cæteri quidem, Pompejus, Lentulus tuus, Scipio, Afranius [8] fœdè perierunt: at Cato præclarè. Jam istuc quidem, cùm volemus, licebit: demus modò operam, ne tam necesse nobis sit, [9] quàm illi fuit: id quod agimus.

INTERPRETATIO.

[a] *aperire scholam cœperim.* [b] *an optimum sit illud* meum consilium, *nescio.*

NOTÆ.

1 *Discipulos*] Hirtium, & Dolabellam: epist. 16. *Hirtium ego & Dolabellam discendi discipulos habeo, cœnandi magistros.*

2 *Obviam miseram*] Cæsari ex Africano bello redeunti, cui sunt valdè familiares.

3 *Dionysius*] Dionysius minor, majoris filius, ob summam crudelitatem expulsus Syracusis, Corinthum venit, ubi ludum aperuit, ut imaginem regni aliquam, inquit Cicero, pueris imperando, conservaret.

4 *Regno forensi*] Florente Republica, regnabat in foro Tullius eloquentia sua.

5 *Multa enim*] Multiplicem enim ex hac vivendi ratione fructum percipio.

6 *Munio me*] Amicos mihi, Cæsaris familiares jungo, ut eorum amicitia munitus, Cæsare infesto non utar.

7 *In lectulo*] Objecerat sibi, at fortè melius fuerat mori; objectionem diluit; in lectulo, &c. in acie? aberam; tum enim, cùm ad Pharsalum dimicatum est, eram Dyrrachii.

8 *Fœdè*] Scipionis mors aliter videtur perlata ad Ciceronem, ac re ipsa contigit; non enim fœda morte interiit, sed honesta; sibi enim ipse, quemadmodum Cato, necem conscivit, sed de his omnibus consule indicem historicum.

9 *Quàm illi fuit*] Majores intercesserant inimicitiæ Cæsari cum Catone, quàm cum Cicerone; quare Catoni Cæsar victor

[10] Ergo hoc primùm: sequitur illud: ipse melior fio, primùm valetudine quam intermissis exercitationibus amiseram: [c] deindè ipsa illa, si qua fuit in me, facultas orationis, nisi me ad has exercitationes retulissem, exaruisset. [d] Extremum illud est, quod tu nescio [11] an primùm putes: [e] plures jam pavones confeci, quàm tu pullos columbinos: [f] tu istic te Atteriano jure delectato, ego me hìc Hirtiano: veni igitur, si vir es, & disce jam [12] προλεγόμενα, quæ quæris: [g] etsi [13] sus Minervam: [h] sed quando, ut video, [14] æstimationes tuas vendere non potes, neque ollam [15] denariorum implere: Romam tibi remigrandum est: [i] satius est hìc [16] cruditate, quàm istic fame: video te bona perdidisse: [17] spero idem istuc familiares tuos. Actum igitur de te est, nisi provides: [k] potes mulo isto, quem tibi reliquum dicis esse, [l] quando cantherium comedisti, Romam pervehi: [m] sella tibi erit in ludo, tamquam hypodidascalo, proxima: eam [18] pulvinus sequetur. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *deindè illa ipsa facultas dicendi, si quam habui, in me, quasi exaruisset, nisi me ad illas* umbratiles *exercitationes retulissem.*

[d] *postrema illa ratio est, quam fortè omnium optimam judicabis.*

[e] *ego plures consumpsi pavones, quàm tu consumpsisti pullos columbinos.*

[f] *tu Neapoli oblecta te jusculo Atterii; ego me Romæ oblectabo jusculo Hirtii.*

[g] *quamquam peritiorem me doceo.* [h] *sed quoniam, ut video, non potes vendere bona* debitorum tuorum, *quæ æstimata sunt.*

[i] *præstat Romæ mori ex abundantia nimia, quàm ex fame Neapoli.*

[k] vehi *poteris mulo isto, quem tibi dicis superesse.*

[l] *si quidem equum tuum vendidisti*, ut cibos tibi parares.

[m] *sellam habebis in mea schola meæ proximam, tamquam magister mihi secundus.*

NOTÆ.

magis erat timendus, quàm Ciceroni.

10 *Ergo hoc primùm*] Ergo hæc me prima ratio impulit ad aperiendum quasi ludum, in quo familiares Cæsaris eloquentiæ præceptis imbuerem; nempè ut mihi ad Cæsaris amicitiam per illos aditum munirem. Altera ratio fuit valetudinis cura: his enim exercitationibus fit melior mea valetudo; postrema, facultas ipsa dicendi, quæ mihi assidua tractatione excolenda est, ne arescat.

11 *An primùm putes?*] Ironia, qua Pætum notat tamquam exquisitarum epularum cupidum.

12 Προλεγόμενα] Vocantur ea, quæ libris præponuntur, & iis, quæ posteà dicuntur, veluti facem præferunt: hìc Προλεγόμενα intelligit cœnas Hirtii, in quibus tot pavones convivæ confecerant, & quæ Pætum admonebant, quàm lautus deberet esse.

13 *Sus Minervam*] Proverbium in eos, qui alios se peritiores docere conantur.

14 *Æstimationes tuas*] Vide epistolæ 16. notam vigesimam tertiam.

15 *Denariorum*] Verisimile est Pætum Ciceroni significasse rediturum se Romam, cùm ollam denariorum, venditis debitorum æstimationibus, implevisset.

16 *Cruditate*] Cruditatem efficit ciborum multitudo, quos concoquere stomachus non potest.

17 *Spero*] Timeo, ne tui familiares sua pariter bona perdant.

18 *Pulvinus*] Et habebis, ut commodiùs sedeas, pulvinum.

EPISTOLA XIX.

Scripserat Pætus ad se Balbum divertisse, ac pertenui apparatu contentum fuisse. Id Cicero malitiosè interpretatur, quasi significare velit Pætus Ciceroni, Balbi frugalitatem, cùm ad se Neapolim veniet, imitandam. Eodem anno.

Cicero s. d. Papirio Pæto.

[1] TAMEN à malitia non discedis: tenuiculo apparatu significas Balbum fuisse contentum: [2] hoc videris dicere, cùm reges tam sint continentes, multò magis consulares esse oportere. [a] Nescis me ab illo omnia expiscatum: recta enim à porta domum meam [3] venisse: neque hoc admiror, quòd non ad tuam potiùs: sed illud, quòd nec [b] ad suam: ego autem tribus primis verbis: [c] Quid noster Pætus? At ille adjurans, nusquam se unquam libentiùs. [4] Hoc si verbis assecutus es, aures ad te afferam non minùs elegantes: sin autem obsonio, peto à te, ne pluris esse Balbos, quàm disertos putes. Me quotidie aliud ex alio impedit: sed, si me expediero, ut in ista loca venire possim, non committam, ut te serò à me certiorem factum putes. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *nescis me à Balbo omnia indagando cognovisse, recta enim domum meam venit.*
[b] *nec ad suam venerit.*
[c] *ego autem tribus primis verbis* interrogavi, *quid noster Pætus! at ille jurans,* dixit, *nusquam se unquam libentiùs divertisse.*

NOTÆ.

1 *Tamen*] Numquam ne, licèt toties monitus, desistes malitiosè agere?

2 *Hoc videris*] Videris hoc dicere: si reges, id est Balbus, qui regiam propè dignitatem adeptus est ob amicitiam Cęsaris, apud quem perquàm est gratiosus, tantam continentiam & frugalitatem in epulis amant; multò magis amare debent Consulares, id est Cicero: jam Consulatum gesserat ab annis septemdecim.

3 *Venisse*] *Venisse* pro *venit*, vel referri debet ad *nescis*.

4 *Hoc si verbis*] Si sermonis tui elegantia hoc assecutus es, ut nusquam libentiùs Balbus, quàm domi tuę maneret, afferam ad te aures non minus elegantes; sin id obsonio, & exquisitis epulis assecutus es, peto à te, ut ne pluris Balbos, quàm disertos facias, id est, ęquè lautè me excipias ac Balbum; jocus in nomen Balbi, quem ideò sic appellatum volunt, quòd minùs expeditè loqueretur. Se autem disertum nuncupat, ut ludat in nomine, seque Balbo opponat: disertos enim docet esse Cicero, qui genus orationis habent expeditum, liquidum, profluens.

EPISTOLA XX.

Significat se vitam priori vitæ dissimilem vivere, & abjecta Reipublicæ cura, magnam diei partem in curanda cute consumere. Eodem anno.

Cicero s. d. Papirio Pæto.

DUPLICITER delectatus sum tuis litteris, & quòd ipse risi, & quòd te intellexi jam posse ridere: me autem à te, ut [1] scurram velitem, malis oneratum esse, non molestè tuli. Illud doleo, in ista loca venire me, ut constitueram, non potuisse: habuisses enim non hospitem, [2] sed contubernalem: [3] at quem virum? non eum, [a] quem tu es solitus promulside conficere: integram famem [4] ad ovum affero: [b] itaque ad assum vitulinum opera perducitur: [c] illa mea, quæ solebas anteà laudare, ò hominem facilem! ò hospitem non gravem, abierunt: nam omnem nostram de Republica curam, cogitationem de dicenda in senatu sententia, commentationem causarum abjecimus: [d] in Epicuri nos, [5] adversarii nostri, castra conjecimus, [e] nec tamen ad hanc [6] insolentiam, sed ad illam tuam lautitiam: veterem, dico, cùm in sumptum habebas: [7] etsi numquam plura prædia habuisti: pro-

INTERPRETATIO.

[a] *quem solebas satiare potione mulso condita.* [b] *& ita strenuè comeditur usque ad vitulinum assum*, qui finis cœnę.

[c] *illud meæ vitæ genus, quod solebas anteà laudare* his verbis, *ò hominem frugem! ò hospitem commodum! præteriit*; aliter nunc vivo.

[d] *secutus sum doctrinam Epicuri, quem habuimus adversarium.*

[e] *nec tamen ita secutus sum, ut* velim imitari *immoderatos* Epicureorum *sumptus, sed lautitiam dumtaxat tuam, veterem scilicet, & cùm rem habebas ad sumptus faciendos.*

NOTÆ.

1 *Scurram velitem*] Sic explica, ut Manutius tradit: non molestè fero, me ut scurram tyronem neque valdè utilem, sarcinis, pomisque tuis oneratum esse; (fortè miserat ad Ciceronem poma;) vel ut innuere videtur Stephanus in voce *veles*, patienter fero me à te contemptum, & conviciis oneratum, tamquam scurram nimis levem, qui nimis leviter jocis uteretur.

2 *Sed contubernalem*] Hospites apud eos, ad quos divertunt, non diù manent; non ita contubernales; terrere videtur velle Pętum, & istuc jocosè, quasi magnum ex adventu Ciceronis damnum, res sua passura fuisset.

3 *At quem virum!*] Similis constructio Terentii in Eunucho: *at quem deum! qui templa cœli summo sonitu concutit.*

4 *Ad ovum*] Ovum initium erat cœnę, finis verò mala. Horatius de Tigellio canendi peritissimo:

Si collibuisset ab ovo, usque ad mala citaret.

ęstate tamen, finis mensę erat vitulina caro assa; undè additur, *usque ad vitulinum assum.*

5 *Adversarii nostri*] In libris Philosophicis sępè exagitat Epicurum, qui summum bonum in voluptatibus ponebat; nunc mutata sententia, simulat se ad eum convolasse.

6 *Insolentiam*] Nimios ac profusos sumptus. Pro Sexto Roscio: *Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena.*

7 *Etsi numquam*] Cùm dixisset se imitari lautitiam Pęti, non hanc recentem, quę rebus accisis, perquàm tenuis erat, sed illam

inde te para: cum homine edaci tibi res est, & qui jam aliquid intelligat: [f] [8] ὀψιμαθεῖς autem homines scis quàm insolentes sint: [g] dediscendæ tibi sunt [9] sportellæ, & [10] artolagani tui: [h] nos jam artis tantum habemus, ut Verrium tuum, & Camillum, qua munditia homines? qua elegantia? vocare sæpiùs audeamus: sed vide [11] audaciam: etiam Hirtio cœnam dedi, sine pavone tamen: in ea cœna coquus meus, præter jus fervens, [12] nihil potuit imitari. Hæc igitur est nunc vita nostra: [13] manè salutamus domi & bonos viros multos, sed tristes, & hos lætos victores: [14] qui me quidem perofficiosè, & peramanter observant: [i] ubi salutatio defluxit, litteris me involvo: aut scribo, aut lego. Veniunt etiam, qui me audiant, quasi doctum hominem, quia paulò sum, quàm ipsi, doctior: inde corpori omne tempus datur: patriam [k] eluxi jam & graviùs, & diutiùs, quàm ulla mater unicum filium, sed cura, si me amas, ut valeas: ne ego, te [l] jacente, bona tua comedam: [15] statui enim tibi ne ægroto quidem parcere. Vale.

INTERPRETATIO.

scis quàm superbi sint ii, qui sero artem aliquam discunt.

[g] *oblivisci debes* tua illa *bellaria, & placentas, quas mihi solebas apponere.*

[h] *ego jam tantum scientiæ assecutus sum in* extruendis cœnis, *ut invitare audeam sæpiùs* ad cœnam *Verrium tuum, & Camillum, homines* in cœnis *maximè elegantes & lautos.*

[i] *postquam salutationis tempus præteriit, studeo.*

[k] *flevi*, [l] *ægrotante.*

NOTÆ.

illam veterem, cùm res suppetebat in sumptus, mirari videtur, cur non Pætus eidem lautitiæ nunc quoque indulgeat, cùm plura quàm olim prædia habeat: festivus jocus; nam tametsi plura habebat prædia, non erat propterea opulentior, immò ut diximus, quarta pars bonorum ipsi deperierat: prædia enim illa invitus acceperat à debitoribus pro pecunia quam illis crediderat. Vide notam in hanc vocem, *æstimationes*, epist. 16. hujus libri.

8 Ὀψιμαθεῖς] Sero didicerat Cicero artem magnificas cœnas extruendi; didicit verò ab Hirtio & Dolabella, apud quos cœnabat.

9 *Sportellæ*] Sportellæ, sive sportulæ. in secundis mensis apponebantur: erant autem genera bellariorum; sportula sub alia acceptione frequenter sumitur pro cibis qui in populum erogabantur.

10 *Artolagani*] Panis genus ad delicias confecti, cujusmodi sunt placentæ.

11 *Audaciam*] Qui scilicet Hirtium, quo nemo alius in arte extruendi convivii, peritior, vocaverim ad cœnam, cui tamen pavones defuerunt, quibus numquam carent Hirtianæ cœnæ.

12 *Nihil potuit*] Hæc per jocum dicit, propterea enim coquus non potuit imitari lautitiam, quæ in cœnis Hirtii elucebat, nisi fortè in jusculo ferventi quia sumptibus pepercit Cicero; culpam autem suam in coquum festivè conjicit.

13 *Manè salutamus*] Matutinas horas damus salutandis, primò bonis viris, Pompejanis scilicet, qui tristes sunt ob amissam Rempublicam, deinde salutandis Cæsarianis lætis, ac victoribus.

14 *Qui me*] Refer ad Cæsarianos; non enim mirum si observetur à Pompejanis.

15 *Statui enim*] Nulli impensæ lautitiæve domi tuæ parcere, ne siquidem ægrotes.

EPISTOLA XXI.

Scripserat duo Pætus; primùm, se, cùm imitari esset conatus fulmina Ciceronis, non potuisse; alterum, Papirios omnes majores suos plebejos fuisse; ad utramque epistolæ partem Cicero rescribit, & Pætum honorificè confutat. Incertus hujus epistolæ annus; omnes tamen ad Pætum litteras post Pharsalicam, plerasque post Africanam victoriam scripsisse Cicero videtur.

M. Cicero s. d. Papirio Pæto.

[a] AIN tandem? insanire tibi videris, quòd imitere verborum meorum, ut scribis, fulmina? tum insanires, si consequi non posses: cùm verò etiam vincas me, priùs irrideas, quàm te, oportet: quare [1] nihil tibi opus ést illud à Trabea, sed potiùs [b] ἀπότευγμα meum: verumtamen quid tibi ego videor in epistolis? nonne [c] [2] plebejo sermone agere tecum? nec enim semper [3] eodem modo: quid enim simile habet epistola aut judicio, aut concioni? quin ipsa judicia non solemus omnia tractare uno modo: privatas causas, & eas tenues, agimus subtiliùs: capitis, aut famæ, scilicet ornatiùs: epistolas verò quotidianis verbis texere solemus. Sed tamen mi Pæte, qui tibi venit in mentem negare, Papirium quemquam unquam nisi plebejum fuisse? fuerunt enim [4] patricii minorum gentium: quorum princeps [5] L. Papirius Mugillanus: qui Consul cum L. Sempronio Atratino fuit,

INTERPRETATIO.

[a] *aisne tu verò?* [b] *aberratio.* [c] *humili.*

NOTÆ.

1 *Nihil tibi opus est*] Noli dicere locum quem adduxisti ex Trabea Poeta in te convenire, qui in me magis convenit: tu enim potius habes verborum fulmina, Trabeæque sententia ad me tota pertinet; totum meum est ἀπότευγμα, ideſt ego in eloquentia, quod cupio, non assequor, ἀποτυγχάνειν aberrare, seu non assequi, quod intenditur: Pætus autem ostenderat Trabeæ ipsius verbis, se non posse exprimere aut assequi fulmina Ciceronis.

2 *Plebejo*] Non quòd insulsus, sed quia familiaris, neque elatus est sententiis à plebejo sermone abhorrentibus.

3 *Eodem modo*] Aliter scribitur epistola, aliter oratio: quid enim epistola simile habet orationi, quæ coram Judicibus, aut coram populo habetur? immò ne ipsas quidem causas, quæ coram Judicibus perorantur, eodem tractamus modo; privatas causas subtilius, ideſt limatius, accuratius, minuta quæque persequendo; capitis verò causas, aut famæ, majori copia, aut eloquentia, majori verborum ac sententiarum ornatu. Causæ privatæ de controversiis, publicæ de criminibus constitutæ erant. Nota illud *scilicet* vim quamdam & elegantiam addens.

4 *Patricii minorum gentium*] Romulus initio regni sui centum creavit Senatores, qui honoris causa, patres appellati sunt; eorum verò filii dicti sunt Patricii: Patricii verò minorum gentium vocabantur, quorum patres è plebe admittebantur in Senatum, quamquam Manutius ait minorum gentium Patricios fuisse, quos Tarquinius Priscus in curiam allegit.

5 *L. Papirius Mugillanus*] Ubi legis *Consul*, lege *Censor*, & vicissim; præposterè enim hæc Librarius descripsit: certè ex

cùm anteà censor cum eodem fuisset, annis post R. C. cccxii. sed tum [6] Papisii dicebamini : post hunc xiii. fuerunt, [7] sella curuli, ante L. Papirium Crassum, qui primus Papisius [d] est vocari desitus: is dictator cum L. Papirio Cursore magistro equitum factus est : annis post R. C. ccccxv. & quadriennio post consul cum C. Duilio : hunc secutus est cursor, homo [8] valdè honoratus : deinde [9] L. Masso ædilitius : inde multi Massones : quorum quidem tu omnium patriciorum imagines habeas volo : deinde Carbones, & Turdi insequuntur : hi plebeji fuerunt, quos contemnas, censeo : nam, præter hunc Cn. Carbonem, quem [10] Damasippus occidit, civis è Repub. Carbonum nemo fuit : cognovimus Cn. Carbonem, & ejus fratrem scurram : quid his improbius? de hoc amico meo, Rubriæ filio nihil dico : tres illi fratres fuere, C. Cn. M. Marcus, P. Flacco accusante, condemnatus, [11] fur magnus ex Sicilia. Cajus accusante L. Crasso, [12] cantharidas sumpsisse dicitur : is & tribunus plebis seditiosus, & [13] P. Africano vim attulisse existimatus est: [14] hoc verò, qui Lilybæi à Pompejo nostro interfectus est, improbior nemo, meo judicio fuit: jam pater ejus, accusatus à M. Antonio [e] [15] sutorio atramento absolutus putatur. [16] Quare ad patres, censeo, revertare: plebeji [17] quàm fuerint importuni, vides. Vale.

INTERPRETATIO.

[d] *desiit.* [e] du Vitriol.

NOTÆ.

Livio constat; Consulatum priùs Mugillanum quàm Censuram gessisse : ubi autem est *annis trecentis, & duodecim*, refer ad tempus Censuræ, non ad tempus Consulatus.

6 *Papisii*] Non in hac una voce facta est mutatio litteræ *s* in *r*, sed in aliis quibusdam Valesii postea *Valerii*, & Fusii *Furii* dicti sunt.

7 *Sella curuli*] In qua sedebant majores Magistratus, ut Consul, Prætor, Tribunus militum, &c. ebore constabat, Hor.

Cui libet hic fasces dabit, eripietque curule,
Cùm volet importunus ebur.

8 *Valdè honoratus*] Hunc cursorem tradit Livius Alexandro Magno bellica virtute æquatum.

9 *L. Masso Ædilitius*] Masso, quartum cognomen gentis Papiriorum ; primum enim posuit Mugillanum, deinde Crassum, tum Cursorem. Ædilitius is est qui Ædilis tantùm fuit, nec altiores honoris gradus adeptus est. Cura annonæ, ludorum, ædium sacrarum, ad Ædiles pertinebat.

10 *Damasippus*] Damasippus Prætor urbanus multos optimates, inter quos erat hic Cnejus Carbo, jussu C. Marii, qui Præneste obsidebatur, necavit.

11 *Fur magnus*] Legendum, *fugit Marcus è Sicilia.*

12 *Cantharidas*] Succus Cantharidis vermis graveolentis epotus necat. Ovid.

Cantharidum succos, dante parente, bibas.

13 *P. Africano*] P. Africanus Semproniæ uxoris insidiis occisus est, conscio sceleris C. Carbone, qui propterea vim Africano dicitur attulisse. Vide lib. 2. de Oratore.

14 *Hoc verò*] Cneio scilicet Carbone, qui ter Consul fuit, acerrimeque cum Sylla conflixit. Is demum Lilybæi in Sicilia Pompejo interfectus est.

15 *Sutorio atramento*] Quod vim necandi habet : sumpsit autem ut se à severitate Judicum voluntaria morte liberaret.

16 *Quare ad Patres*] Quare censeo, ut ad Papirios qui Patricii fuerunt, originem tuam referas.

17 *Quàm importuni*] Quàm fuerint improbi, nihilque Romano cive dignum egerint, in libro xii. ep. 12. *importunissimi latrones*, idest improbissimi.

EPISTOLA XXII.

Stoicorum de libertate loquendi sententiam exponit. Incertus annus.

Cicero s. d. Papirio Pæto.

AMO verecundiam, [1] vel potiùs libertatem loquendi : atque hoc Zenoni placuit, homini mehercule acuto : etsi [2] Academiæ nostræ cum eo magna rixa est; sed, ut dico placet Stoicis suo quamque rem nomine appellare: sic enim disserunt nihil esse obscœnum, nihil turpe dictu: nam, si quod sit in obscœnitate flagitium, id aut in re esse, aut in verbo : nihil esse tertium : in re non est : itaque non modò in comœdiis res ipsa narratur, [3] ut ille in [4] Demiurgo modo, (fortè nosti canticum : meministi Roscium.) Ita me destituit nudum : totus est sermo verbis tectus, re impudentior : sed etiam in tragœdiis : quid est enim illud? Quæ mulier una? quid, inquam, est? [5] Usurpata duplex cubile : quid illud? Pheræi hic cubile inire est ausus. Quid est? Virginem me quondam invitam per vim violat. Jupiter bone, violat? atqui idem significat, sed alterum nemo tulisset. Vides igitur, cùm eadem res sit, quia verba non sint, nihil videri turpe : ergo in re non est : multò minùs in verbis : si enim, quod verbo significatur, id turpe non est : verbum quod significat, turpe esse non potest. Anum appellas alieno nomine : cur non suo potiùs? si turpe est, ne alieno quidem : si non est, suo potiùs. Caudam antiqui penem vocabant, ex quo est propter similitudinem peniculus : at hodie penis est in obscœnis : at verò Piso ille Frugi in annalibus suis queritur adolescentes peni deditos esse : quod tu in epistola appellas suo nomine, ille tectius penem : sed quia multi, factum est tam obscœnum, quàm id verbum, quo tu usus es. Quid, quod vulgò dicitur, cùm nos te volumus convenire, num obscœnum est? memini in senatu disertum consularem ita eloqui, Hanc culpam majorem, an illam dicam? potuit obscœnius? non, inquis : non enim ita sensit : non ergo in verbo est : docui autem in re non esse : nusquam igitur est. Liberis dare operam, quàm honestè dicitur : etiam patres rogant filios : ejus operæ nomen non audent dicere. Socratem fidibus docuit nobilissimus fidicen : is Connus vocitatus est : num id obscœnum putas? Cùm loquimur, terni, nihil flagitii dicimus : at, cùm bini, obscœnum.

NOTÆ.

2 *Vel potius*] Pugnare secum videtur, nisi si hæc assentandi causa Pæto, & jocosè dicit : legi mallet Manutius pro *vel potiùs alii verò*: ego si quid mutarem, sic legerem : Amo verecundiam, tu verò libertatem loquendi, qua in litteris tuis usus es, cùm obscœnam vocem adhibuisti.

2 *Academiæ*] Negabant : Academici suo quamque rem nomine appellari debere : ajebat Zeno, Stoicorum princeps.

3 *Ut ille*] Ut Roscius Histrio in tragœdia Demiurgo dicebat, fortè nosti, ò Pæte, quo modo caneretur in illa Tragœdia, meministi quomodo loqueretur Roscius : *modo*, inquit, *ita me destituit nudum*.

4 *Demiurgo*] Tragœdia, quam scripsit Turpilius.

5 *Usurpata*] Quæ usurpavit : est & apud Macrobium examplum simile verbi

est. Græcis quidem, inquies: nihil est ergo in verbo, quando & ego græcè scio: & tamen tibi dico, bini, idque tu facis, quasi ego græcè, non latinè, dixerim. Ruta, & menta, rectè utrumque: volo mentam pusillam ita appellare, ut rutulam: non licet. Bella tectoriola dicis: dic ergo etiam pavimenta isto modo: non potes. Vides igitur nihil esse, nisi ineptias, turpitudinem nec in verbo esse, nec in re: itaque nusquam esse. Ergo in verbis honestis obscœna ponimus: quid enim, non honestum verbum est divisio? at inest obscœnum: cui respondet intercapedo: num hæc ergo obscœna sunt? nos autem ridiculè, si dicimus, ille patrem strangulavit, honorem non præfamur: sin de Aurelia aliquid, aut Lollia, honos præfandus est. Et quidem jam non etiam obscœna verba pro obscœnis sunt: batuit, inquit, impudenter: depsit, multò impudentiùs: atqui neutrum est obscœnum: STULTORUM plena sunt omnia. Testes, verbum honestissimum in judicio, alio loco non nimis: at honesti Colei Lanuini, Cliternini non honesti. Quid? ipsa res modò honesta, modò turpis: suppedit, flagitium est: jam erit nudus in balneo, non reprehendes. Habes scholam Stoicam: [a] ὁ σοφὸς εὐθυῤῥήμων ἔσῃ: quàm multa ex uno verbo tuo? Te adversus me omnia audere, gratum est: ego servo, & servabo (sic enim assuevi) Platonis verecundiam. Itaque tectis verbis ea ad te scripsi, quæ apertissimis agunt Stoici: sed illi etiam crepitus ajunt æquè liberos ac ructus esse oportere: [b] honorem igitur [6] Kalendis Martiis. Tu me diliges, & valebis.

INTERPRETATIO.

[a] *sapiens rectiloquus eris.* [b] *honorem igitur Kalendis Martiis* habendum putavi.

NOTÆ.

usurpor tamquam deponentis.
6 *Kalendis*] Kalendæ Martiæ colebantur à matronis summa cum religione, propterea quòd sacra Junoni esset illa dies: si quis causam roget, quamobrem integram hanc epistolam non interpretor, Tullii ipsius verbis respondeo: *amo verecundiam.*

EPISTOLA XXIII.

Audivisse se ait de articulari morbo quo Pætus laborabat; se tamen ad eum venturum, & cum eo cœnaturum, modò coquus valeat, nec sit arthriticus. Cæsare tertiùm, & Lepido Consulibus anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero S. D. Papirio Pæto.

HERI veni in Cumanum: cras ad te fortasse: sed, cùm certum sciam, faciam te paulò antè certiorem, etsi M. Ceparius, cùm mihi [1] in silva Gallinaria obviam venisset, quæsissemque, quid ageres, dixit te in lecto esse,

NOTÆ.

1 *In silva Gallinaria*] Silva Gallinaria sita est inter ostia Vulturni, & Literni, juxta

quod [a] ex pedibus laborares: tuli scilicet moleste ut debui: sed tamen constitui ad te venire, ut & viderem te, & viserem, & cœnarem etiam: non enim arbitror coquum etiam te [b] arthriticum habere: expecta igitur hospitem cùm minimè edacem, tum inimicum cœnis sumptuosis. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *podagra laborares.* [b] *articulari morbo laborantem.*

NOTÆ.

litus in Campania: est & insula Gallinaria in mari Ligustico, quæ vulgo nunc dicitur, *l' Isola d' Arbenga*, quam nonnulli cum silva Gallinaria perperam hic confundunt.

EPISTOLA XXIV.

Magnæ sibi curæ promittit fore Rufum, quem Pætus commendaverat; deinde hortatur Pætum ad cœnas, & amicorum convictum repetendum; denique summum erga Rempublicam studium profitetur. Post Cæsaris necem, Hirtio & Pansa Coss. anno urbis conditæ septingentesimo decimo.

Cicero S. D. Papirio Pæto.

RUFUM istum, amicum tuum, de quo iterum jam ad me scribis, adjuvarem quantùm possem, etiam si ab eo læsus essem, cùm te tantoperè viderem ejus causa laborare: cùm verò & ex tuis litteris, & illius ad me missis, intelligam & judicem, magnæ curæ ei salutem meam fuisse, non possum ei non amicus esse: neque solùm tua commendatione, quæ apud me, ut debet, valet plurimùm, sed etiam voluntate, ac judicio meo. Volo enim te scire, mi Pæte, initium mihi suspicionis, & cautionis, & diligentiæ fuisse [1] litteras tuas: quibus litteris congruentes fuerunt aliæ posteà multorum. Nam & [2] Aquini, & [3] Fabrateriæ consilia sunt inita [a] de me quæ te video inaudisse, & [4] quasi divinarent, quàm his molestus essem futurus, nihil aliud egerunt, nisi, me ut opprimerent: quod ego non suspicans, incautior fuissem,

INTERPRETATIO.

[a] *de me* opprimendo.

NOTÆ.

1 *Litteras tuas*] Scripserat Pætus, Antonium iniisse consilium opprimendi Ciceronis: id autem ad Pætum Rufus, is qui hac epistola commendatur, detulerat.

2 *Aquini*] Fuit apud Volscos colonia, & municipium, tenue nunc oppidum, vulgo *Aquino* in Aprutio *l' Abruzzo*, regni Neapolitani provincia.

3 *Fabrateriæ*] Volscorum quoque oppidum fuit, ad Trerum fluvium, qui in Lirim labitur: hodie *Falvatera* & *Falvaterra*.

4 *Quasi divinarent*] Quasi Antonius cum suis præsentiret, quàm eos acerbè in

nisi à te admonitus essem. Quamobrem iste tuus amicus apud me commendatione non eget: utinam ea fortuna Reipublicæ sit, ut ille me quamgratissimum possit cognoscere. Sed hæc hactenus. Te ad cœnas itare desisse, molestè fero: magna enim te delectatione, & voluptate privasti: deinde etiam vereor, (licet enim verum dicere) ne nescio quid illud, quod solebas, dediscas, & obliviscare cœnulas facere: nam [5] si tum, cùm habebas quos imitarere, non multùm proficiebas, quid nunc te facturum putem? Spurina quidem, cùm ei rem demonstrassem, & vitam tuam superiorem exposuissem, [6] magnum periculum summæ Reipublicæ demonstrabat, [7] nisi ad superiorem consuetudinem [b] tum, cùm Favonius flaret, revertisses: [c] hoc tempore ferri posse, si fortè tu frigus ferre non posses. Sed mehercule, mi Pæte, extra jocum, moneo te, quod pertinere ad beatè vivendum arbitror, ut cum viris bonis, jucundis, amantibus tui vivas: nihil est aptius vitæ, nihil ad beatè vivendum accommodatius: nec id ad voluptatem refero, sed ad communitatem vitæ, atque victus, remissionemque animorum, quæ maximè sermone efficitur familiari, qui est in conviviis dulcissimus: [d] ut sapientiùs nostri, quàm Græci: illi συμπόσια, aut σύνδειπνα, id est compotationes, aut concœnationes: nos convivia, quòd tum maximè simul vivitur. Vides, ut te philosophando revocare coner ad cœnas? Cura ut valeas: id, [e] foris cœnitando, facillimè consequere. Sed cave, si me amas, existimes me, quòd jocosius scribam, abjecisse curam Reipublicæ. Sic tibi, mi Pæte, persuade, me dies & noctes nihil aliud agere, nihil curare, [8] nisi ut mei cives salvi, liberique sint. Nullum locum prætermitto monendi, agendi, providendi: hoc denique animo sum, ut si in hac cura, atque administratione vita mihi ponenda sit, præclarè actum mecum putem. Etiam atque etiam vale.

INTERPRETATIO.

[b] *tum, cùm Zephirus flans* ver reduceret.

[c] *hoc tempore* perfrigido *ignosci tibi posse*, si ad cœnas non itares, *quia fortè frigus ferre non potes.*

[d] *ut sapientiùs Latina lingua exprimitur, quàm Græca.*

[e] *apud amicos frequenter cœnando.*

NOTÆ.

Senatu essem exagitaturus (indicat orationes Philippicas) de me opprimendo cogitarunt.

5 *Si tum cùm habebas*] Si tum cùm habebas Hirtium & Dolabellam, quos imitari posses, non sumptuosas cœnas apparabas, quid nunc mortuo Cæsare adeoque Hirtio & Dolabella Cæsaris familiaribus nostram societatem fugientibus, putem te facturum?

6 *Magnum periculum*] Ironia.

7 *Nisi ad*] Nisi ad pristinam consuetudinem cum amicis cœnandi redires.

8 *Nisi ut mei*] Occiso Cæsare, sperabat posse libertatem Reipublicæ restitui: rectè suos cives vocat, appellatus est enim *Parens patriæ*.

EPISTOLA XXV.

Ostentat Pæto suam in arte militari scientiam; administrabat enim tum cùm hæc scriberet Ciliciam Proconsul, sub finem M. Fabium commendat. L. Paulo, & C. Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

M. Cicero Imp. s. d. Papirio Pæto.

[1] SUMMUM me ducem litteræ tuæ reddidere, planè nesciebam te tam peritum esse rei militaris. [2] Pyrrhi te libros, & Cyneæ video lectitasse, itaque obtemperare cogito præceptis tuis; [a] hoc amplius, naviculárum habere aliquid in ora maritima: contra equitem [3] Parthum negant ullam armaturam meliorem inveniri posse. Sed quid ludimus? nescis, quo cum imperatore tibi negotium sit [b] Κύρου παιδείαν, quam contriveram legendo, totam [4] in hoc imperio explicavi. Sed jocabimur aliàs coram, &, ut spero, brevi: nunc [c] ades ad imperandum, vel ad parendum potiùs: [5] sic enim antiqui loquebantur. Cum M. Fabio, quod scire te arbitror, summus mihi est usus, valdeque eum diligo, cùm propter summam probitatem ejus, ac singularem modestiam, tum quòd in iis controversiis, quas habeo cum tuis combibonibus [6] Epicureis, optima opera ejus uti soleo: is cùm ad me Laodiceam venisset, mecumque eum ego esse vellem, repentè percussus est atrocissimis litteris, in quibus scriptum erat, fundum Herculanensem à Q. Fabio fratre [d] proscriptum esse, qui fundus cum eo communis esset. Id M. Fabius pergraviter tulit, existimavitque, fratrem suum, hominem non sapientem, impulsu inimicorum suorum eò progressum esse: nunc, si me amas, mi Pæte, negotium totum suscipe, molestia Fabium libera: auctoritate tua nobis opus est, & consilio, & etiam gratia: noli pati litigare fratres, & judiciis

INTERPRETATIO.

[a] *prætereà cogito habere naves aliquot in ora maritima.* [b] *Cyri institutionem.*
[c] *veni ut tibi imperetur.*
[d] *propositum esse venalem.*

NOTÆ.

1 *Summum*] Præcepta enim de re militari præclara tradidisti.

2 *Pyrrhi*] Pyrrhus Epirotarum Rex, qui cum Romanis bellum gessit, ejusque legatus Cineas, libros de re bellica conscripserunt, quos perlegisse Pætum, & inde sua illa præcepta hausisse per jocum ait Cicero.

3 *Parthum*] Ironia: neque enim navalibus, sed equestribus ut plurimum præliis, & quidem fugiendo rem Parthi gerebant.

4 *In hoc imperio*] Ego præcepta quæ Xenophon libris de institutione Cyri Persarum Regis complexus est, in administratione Proconsulari Ciliciæ executus sum.

5 *Sic enim*] Antiqui dicebant *ad imperandum* passivè:

6 *Epicureis*] Tres maximè insignes controversiæ fuerunt de summo bono; alii quippe summum bonum in virtute sola, alii in virtute conjuncta cum divitiis, honestisque voluptatibus ponebant; primam tuebantur

[7] turpibus conflictari. Mathonem, & Pollionem inimicos habet Fabius: quid multa? non mehercule tam perscribere possum, quàm mihi gratum feceris, si [a] otiosum Fabium reddideris: id ille in te positum esse putat, mihique persuadet. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *securum.*

NOTÆ.

tuebantur Stoici, secundam Epicurei, tertiam Academici, quos Cicero sequebatur.

7 *Turpibus*] Quia turpe est fratres litibus inter se dissidere. Sic Horatius: —— *indigni fraternum rumpere fœdus.*

EPISTOLA XXVI.

Describit hilarem cœnam in qua interfuit, apparatam à Volumnio Eutrapelo. Eodem anno.

Cicero s. D. Papirio Pæto.

ACCUBUERAM [1] hora nona, cùm ad te [2] harum exemplum [a] in codicillis exaravi: dices, ubi? apud Volumnium [3] Eutrapelum: & quidem [4] supra me Atticus, infra Verrius, familiares tui. Miraris tam exhilaratam esse severitatem nostram? quid ergo faciam? te consulo, qui [5] philosophum audis: [6] angar? excruciemne me? quid assequar? deinde, quem ad finem? Vivas, inquis, in litteris: an quidquam me aliud agere censes? haud possem vivere, nisi in litteris viverem: sed est earum etiam non satietas, sed quidam modus: à quibus cùm discessi, [7] etsi minimum mihi est in cœna, quod tu unum ζήτημα Dioni philosopho posuisti: tamen, [8] quid potiùs fa-

INTERPRETATIO.

[a] *in pugillaribus raptim scripsi.*

NOTÆ.

1 *Hora nona*] Cœnæ apud veteres tempus erat.

2 *Harum exemplum*] Absens, primum in codicillis scripsi, deinde eosdem domi in cartam transtuli.

3 *Eutrapelum*] Ita dictus est Volumnius, quia festivo ingenio.

4 *Supra me*] Describit dispositionem accumbentium: medius accumbebat Cicero, quæ sedes honoratior erat secundus à Cicerone Atticus supra, idest in summo lecto; tertius in inferiori parte lecti Verrius; reliqui convivæ in imo lecto accumbebant.

5 *Philosophum*] Dionem, ita infra nominatur.

6 *Angar*] Noli dividere, quasi opponantur, *angar & excruciem*: sed potius conjunge, quasi *egone angar, & me excruciem?*

7 *Etsi minimum*] Etsi cœnulas minimè omnium curo, contra quam tu facis, qui Dioni petenti qua de re velles differere, respondisti te nihil aliud, nisi ut cœnæ à mane inciperent, nullamque aliam quæstionem posuisti Philosopho.

8 *Quid potiùs faciam*] Postquam diu libris meis ac litteris me involvi, non re-

ciam, priùs quàm me dormitum conferam, non reperio. Audi reliqua: infra Eutrapelum Cyteris accubuit. [9] In eo igitur, inquis, convivio Cicero ille, Quem adspectabant, cujus ob os Graji ora obvertebant sua? non mehercule suspicatus sum illam affore: sed tamen ne Aristippus quidem ille [b] Socraticus erubuit, cùm esset objectum, [10] habere cum Laida: Habeo, inquit, non habeor à Laide: græcè hoc melius: tu, si voles, interpretabere. [c] Me verò nihil istorum ne juvenem quidem movit unquam, ne nunc senem: convivio delector: ibi loquor aliquid, [11] quod in solum, ut dicitur, & gemitum etiam in risus maximos [d] transfero: an tu id melius, qui etiam philosophum irriseris? [e] cùm ille, [12] si quis quid quæreret, dixisset, cœnam te quærere à mane dixeris? [13] ille Baro te putabat quæsiturum, [f] unum cœlum esset, an innumerabilia: [14] quid ad te? at hercule cœna numquid ad te? ibi præsertim? Sic igitur vivitur: quotidie aliquid legitur, aut scribitur: deinde ne amicis nihil tribuamus, epulamur unà [15] non modò non contra legem, si ulla nunc lex est, sed etiam intra legem, & quidem aliquanto. Quare nihil est, quòd adventum nostrum extimescas: [g] non multi cibi hospitem accipies, sed multi joci. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *Socratis discipulus*:

[c] *ego verò numquam ejusmodi voluptatum amore captus sum etiam juvenis, multo minùs nunc senex* [d] *converto*.

[e] *cum ille* Philosophus *petiisset, utrum aliquis aliquid quæreret*, tu verò Philosophum irridens *dixeris, te cœnam quærere* longissimam, *quæ à mane inciperet*.

[f] utrum *unum cœlum esset, aut innumerabiles cœli*.

[g] *accipies hospitem non edacem, sed joci amantem*.

NOTÆ.

perio quid potiùs faciam, me ut honestè oblectem, quàm si cœnatum eam cum amicis.

9 *In eo igitur*] Objectio. Potuitne interesse convivio cum meretricula Cicero ille quem aspectabant, cujus ob os Græci ora obvertebant sua; quasi diceret, hiccine ille Cicero vir Consularis, qui tantam in civitate Romana gravitatem præ se tulit? Sequitur Ennianus versus ex Telamone Tragœdia, ubi hæc de Telamone patria ejecto habentur: *Hiccine Telamon ille est, modo quem gloria ad cœlum extulit, quem expectabant, &c.*

10 *Habere cum*] Eum consuetudinem habere cum Laide meretrice; responsum Aristippi fuit, ἔχω, ἀλλ᾽ οὐκ ἔχομαι, *habeo, non habeor*, ita quidem interpretor, inquit Cicero, tu si voles interpretare meliùs quam interpretatus sum.

11 *Quòd in solum*] Quòd in solum venit, idest, quidquid temerè menti occurrit.

12 *Si quis quid*] Solebant Græculi homines de quacumque proposita extempore disserere; talis fuit ille Dio, qui petiit, si quis quid à se quæreret; respondit Pætus cœnam se longiorem quærere, nihil aliud.

13 *Ille Baro*] Idest, fatuus ille Philosophus.

14 *Quid ad te*] Quid tua refert, sit unum cœlum, an innumerabilia? tum addit jocans; at hercule cœna, quam te quærere, & amare dixisti, numquid ad te pertinet? certè multum, præsertim si tuis non instruatur sumptibus, sed ab amicis tibi detur.

15 *Non modo non contra*] Lex sumptuaria certos fines impensis cœnarum præscripserat; hanc à se legem ait Cicero adeo non violari, ut aliquanto intra legem sumptus faciat, ac minores quàm qui lege permissi sunt.

LIBER X.

AD PLANCUM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Hortatur Plancum ad Rempublicam contra arma Antonii defendendam. Antonio & Dolabella Coss. anno urbis conditæ septingentesimo nono.

Cicero s. d. [1] L. Munatio Planco Imp. Cos. des.

ET absfui, [2] proficiſcens in Græciam : & poſteaquam de medio curſu, Reipublicæ ſum voce revocatus, numquam per M. Antonium quietus fui : cujus tanta eſt non inſolentia, (nam id quidem vulgare vitium eſt) ſed immanitas, non modò ut vocem, ſed ne vultum quidem liberum poſſit ferre cujuſquam. Itaque mihi maximæ curæ eſt, non de mea quidem vita, cui ſatisfeci, vel [3] ætate, vel factis, vel, ſi quid etiam hoc ad rem pertinet, gloria : ſed me patria ſollicitat, in primiſque, mi Plance, expectatio conſulatus tui : quæ [4] ita longa eſt, ut optandum ſit, ut poſſimus ad id tempus Reipublicæ ſpiritum ducere. Quæ poteſt enim ſpes eſſe in ea Republica, in qua hominis impotentiſſimi, atque intemperantiſſimi armis oppreſſa ſunt omnia? & in qua nec ſenatus, nec populus vim habet ullam? nec leges ullæ ſunt, nec judicia, nec omninò ſimulacrum aliquod, aut veſtigium civitatis? Sed, quando [5] acta omnia mitti ad te arbitrabar, nihil erat, quod ſingulis de rebus ſcriberem. Illud autem erat amoris mei, quem à tua pueritia ſuſceptum non ſervavi ſolùm, ſed etiam auxi, monere te, atque hortari, ut in Rempublicam omni cogitatione, curaque incumberes : quæ [6] ſi ad tuum tempus perducitur, facilis gubernatio eſt : ut perducatur autem, magnæ tum diligentiæ eſt, tum etiam fortunæ : ſed & te ali-

NOTÆ.

1 *L. Munatio Planco*] Quæ de Planco ſcitu digna ſunt, index hiſtoricus ea continet.

2 *Proficiſcens*] Cùm unius Antonii nutu Romæ omnia gererentur, ex urbe diſceſſit Cicero, & Athenas cogitans, jam mare conſcenderat; ſed ab Auſtro in Italiam rejectus eſt, & Romam, patriæ ipſius, ut ait, voce revocatus.

3 *Ætate*] Erat tum natus annos duos, & ſexaginta; factis, oppreſſo Catilina; gloria, cùm appellatus eſt patriæ parens: *Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.*

4 *Ita longa*] Cur longa? deſignatus enim erat Conſul, ut epiſtolæ oſtendit inſcriptio; verùm iſtuc, ſed non in annum proximum : Cæſar enim ad expeditionem Parthicam profecturus, Conſules in triennium deſignavit; primo anno Conſules fuere Antonius, & loco Cæſaris, qui hoc eodem anno interfectus eſt, Dolabella; his altero anno ſucceſſuri erant Hirtius, & Panſa; tertio, Brutus & Plancus : ad hæc Planci Conſulis tempora non pervenit Cicero.

5 *Acta omnia*] Ideſt, quæ ſingulis diebus Romæ geruntur.

6 *Si ad tuum*] Si non funditus perit

quantò antè, ut spero, [7] habebimus: &, præterquam quòd Reipublicæ consulere debemus, tamen tuæ dignitati ita faveimus, ut omne nostrum consilium, studium, officium, operam, laborem, diligentiam, ad amplitudinem tuam conferamus: ita facillimè & Reipublicæ, quæ mihi charissima est, & amicitiæ nostræ, quam sanctissimè nobis colendam puto, me intelligo satisfacturum. Furnium nostrum tanti à te fieri, quantùm ipsius humanitas & dignitas postulat, nec miror, & gaudeo: teque hoc existimare volo, quidquid in eum [a] judicii, officiique contuleris, id ita me accipere, ut in me ipsum te putem contulisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *bonæ opinionis.*

NOTÆ.

Respublica ante tuum Consulatum.
7 *Habebimus*] Visuri te Romæ sumus. Administrabat Plancus, cum hæc scribit Cicero Transalpinam Galliam.

EPISTOLA II.

Excusat se Planco, quòd in senatum, cùm res & honor Planci ageretur, non venerit; causa autem fuit, Antonii nimia potentia. Eodem anno.

Cicero S. D. Planco Imp. Cos. des.

MEUM studium honori tuo pro necessitudine nostra non defuisset, si aut tutò in senatum, aut honestè venire potuissem; sed nec sine periculo quisquam, liberè de Republica sentiens, versari potest in summa impunitate gladiorum: nec nostræ dignitatis videtur esse, ibi sententiam de Republica dicere, ubi me & meliùs, & propiùs audiant [a] armati, quàm senatores. Quapropter in privatis rebus nullum neque officium, neque studium meum desiderabis: ne [b] in publicis quidem, si quid erit, in quo me interesse necesse sit, unquam deero, ne cum periculo quidem meo, dignitati tuæ. In iis autem rebus, [c] quæ nihilominus, ut ego absim, confici possunt, peto à te, ut me rationem habere velis & salutis, & dignitatis meæ. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *milites* Antonii. *ne in publicis quidem rebus unquam deero dignitati tuæ, vel cum periculo meo, si quid erit, propter quod adesse me oporteat in senatu.*
[c] *quæ, etiamsi absim à senatu, æquè tamen possunt confici.*

EPISTOLA III.

Cohortatur Plancum ad Rempublicam tuendam. Hirtio & Pansa Coss. anno urbis conditæ septingentesimo decimo.

Cicero s. d. Planco Imp. Cos. des.

CUM ipsum [1] Furnium per se vidi libentissimè, tum hoc libentiùs, quod illum audiens, te videbar audire: nam & in re militari virtutem & in administranda provincia justitiam, & in omni genere prudentiam mihi tuam exposuit: & prætereà mihi non ignotam in consuetudine, & familiaritate suavitatem tuam adjunxit: prætereà, summam erga se liberalitatem: quæ omnia mihi [2] jucunda, hoc extremum etiam gratum fuit. Ego, Plance, necessitudinem constitutam habui cum domo vestra antè aliquantò, quàm tu natus es, amorem autem erga te ab ineunte pueritia tua, confirmata jam ætate familiaritatem, cùm studio meo, tum [3] judicio tuo constitutam: his de causis mirabiliter faveo dignitati tuæ: quam mihi tecum statuo esse communem. Omnia summa consecutus es, VIRTUTE duce, comite fortuna: eaque es adeptus adolescens, multis invidentibus, quos ingenio, industriaque [a] fregisti: nunc me, amantissimum tui, nemini concedentem, qui tibi vetustate necessitudinis [b] potior possit esse, si audies: omnem tibi reliquæ vitæ dignitatem ex optimo Reipublicæ statu acquires. Scis profectò, (nihil enim te [c] fugere potuit) fuisse quoddam tempus, cùm homines existimarent, te nimis [4] servire temporibus: quod ego quoque existimarem, si te ea, quæ patiebare, [5] probasse etiam arbitrarer: sed, cùm intelligerem, quid sentires, [6] prudenter te arbitrabar videre, quid posses nunc alia ratio est omnium rerum: tuum judicium est, idque liberum: consul es designatus, optima ætate, summa eloquentia, [d] maxima [7] orbitate Reipublicæ virorum.

INTERPRETATIO.

[a] *vicisti*, [b] *charior*. [c] *latere*. [d] *Republica maximè spoliata talibus viris*.

NOTÆ.

1 *Furnium*] Planci legatum.

2 *Jucunda*] Sæpe vocabula hæc duo *jucundum & gratum* opponit Cicero; hoc verò utriusque videtur esse discrimen, gratum illud est, de quo grates referendæ sunt: sic officium, quo quis alterum in calamitate consolatur, gratum quidem est, se non jucundum.

3 *Judicio tuo*] Judicabat Plancus sibi perutilem & gloriosam esse Ciceronis amicitiam.

4 *Servire temporibus*] Nimirum favere Cæsari. Fuit Plancus in Gallia, in Hispania, & in Africa Cæsaris legatus.

5 *Probasse*] Multa patimur, quæ non probamus, epist. 6. lib. 9. *Non enim est idem ferre si quid ferendum est; & probare, si quid probandum non est.*

6 *Prudenter*] Videbas te, Cæsare rerum potiente, nihil facere posse Reipublicæ causa, nunc verò, eo mortuo, alia est ratio rerum, & jam subvenire patriæ potes contra Antonium.

7 *Orbitate*] Extinctis Pompejo, Catone, &c.

talium: incumbe, per deos immortales, in eam curam, & cogitationem, quæ tibi summam dignitatem & gloriam afferat: unus autem est, hoc præsertim tempore, per tot annos Republica devexata, Reipublicæ benè gerendæ cursus ad gloriam. Hæc amore magis impulsus scribenda ad te putavi, quàm quòd arbitrarer te monitis, & præceptis meis egere: sciebam enim, ex iisdem te hæc, [8] haurire fontibus, ex quibus ipse hauseram: quare modum faciam: hoc tantùm significandum putavi, ut potiùs amorem tibi ostenderem meum, quàm ostentarem prudentiam. Intereà quæ ad dignitatem tuam pertinere arbitrabor, studiosè, diligenterque curabo. Vale.

NOTÆ.

8 *Haurire fontibus*] Ex Græcorum libris, ex quibus, quasi ex fontibus, præclara vivendi, ac parandæ laudis præcepta hausisti..

EPISTOLA IV.

Propensam Ciceroni voluntatem ostendit Reipublicæ benè gerendæ, ac tuendæ. Eodem anno.

Plancus s. d. Ciceroni.

GRATISSIMÆ mihi tuæ litteræ fuerunt, quas ex Furnii sermone [a] te scripsisse animadverti: [b] ego autem præteriti temporis excusationem affero, quòd te profectum audieram, nec multò antè rediisse scivi, quàm ex epistola tua cognovi: nullum enim in te officium, ne minimum quidem, sine maxima culpa videor posse præterire: in quo tuendo habeo causas plurimas, vel paternæ necessitudinis, vel meæ à pueritia observantiæ, vel tui erga me mutui amoris: quare, mi Cicero, [1] quod mea, tuaque patitur ætas, persuade tibi te unum esse, in quo ego colendo patriam mihi constituerim, sanctitatem: omnia igitur tua consilia mihi non magis prudentiæ plena, quæ summa est, videntur, quàm fidelitatis, [c] quam ego ex mea conscientia metior. Quare, si aut aliter sentirem, certè admonitio tua me reprimere: aut, si dubitarem, hortatio impellere posset, ut id sequerer, quod tu optimum putares. Nunc verò quid est, quod me [2] in aliam partem trahere possit? quæcumque in me bona sunt, aut fortunæ beneficio tributa, aut meo labore parta,

INTERPRETATIO.

[a] *tua manu scripsisse* [b] *propterea non scripsi ante hoc tempus, quia acceperam te in* Græciam *profectum esse, nec multo antè quàm accepi tuas litteras te rediisse cognovi.* [c] *de qua judico ex mea ipsius erga te fidelitate.*

NOTÆ.

1 *Quòd mea, tuaque*] Persuade tibi (patitur enim ita me loqui ætas tua maturior meaque non ita provecta) te unum esse, quem colere velim pari pietate, ac parentes meos, quibus nihil nobis sanctius.

2 *In aliam partem*] Quem ego fructum deficiens à Republica sperare queam? cum nihil jam desiderare possim, etiam inimi-

etsi à te propter amorem [3] cariùs sunt æstimata, tamen vel inimicissimi judicio tanta sunt, ut præter bonam famam, nihil desiderare videantur. Quare hoc unum tibi persuade, quantùm viribus eniti, consilio providere, auctoritate movere potuero, hoc omne Reipublicæ semper futurum. Non est ignotus mihi sensus tuus: neque, [a] si facultas, optabilis mihi quidem, tui præsentis esset, unquam à tuis consiliis discreparem: nec nunc committam, ut ullum meum factum reprehendere jure possis. Sum in expectatione omnium rerum, [4] quid in Gallia citeriore, quid in urbe Januario mense geratur, ut sciam, interim maximam hìc sollicitudinem, curamque sustineo, ne inter aliena vitia [b] hæ gentes nostra mala suam putent occasionem: quòd si proinde, ut ipse mereor, mihi successerit: certè & tibi, cui maximè cupio, & omnibus viris bonis satisfaciam. Fac valeas, meque mutuò diligas.

INTERPRETATIO.

a si te præsentem habere possem, quod optabile mihi esset. [b] *ne Galli nostras dissensiones putent esse occasionem* se jugo nostro eripiendi.

NOTÆ.

cissimorum judicio, præter bonam famam, quæ amore, ac defensione patriæ comparari debet.

3 *Carius sunt æstimata*] Dixerat Cicero epist. sup. *Omnia summa consecutus es virtute duce, comite fortuna.*

4 *Quid in Gallia citeriore*] Primùm, quid in Gallia Cisalpina geratur ad Mutinam quæ obsidetur à Marco Antonio, à D. vero Bruto defenditur; deinde quid Romæ à novis Coss. Hirtio & Pansa.

EPISTOLA V.

Adhortatur pariter Plancum ad suscipiendam patriæ suæ contra Antonium defensionem. Eodem anno.

Cicero S. D. Planco Imp. Cos. des.

BINAS à te accepi litteras eodem exemplo: quod ipsum argumento mihi fuit diligentiæ tuæ. Intellexi enim te laborare, ut ad me tuæ expectatissimæ litteræ perferrentur: ex quibus cepi fructum duplicem, mihique in comparatione difficilem ad judicandum, amoremne erga me tuum, an animum in Rempublicam pluris æstimandum putarem: EST omninò patriæ charitas, meo quidem judicio, maxima: sed amor, voluntatisque conjunctio plus certè habet suavitatis. Itaque commemoratio tua paternæ necessitudinis, benevolentiæque ejus, quam erga me à pueritia contulisses, cæterarumque rerum, quæ ad eam sententiam pertinebant, incredibilem mihi lætitiam [2] attulerunt. Rursus declaratio animi tui, quem haberes de Republica, quemque habiturus es-

NOTÆ.

2 *Attulerunt*] Videretur dicendum, *attulit*, sed verbum hoc referendum ad paternam necessitudinem, benevolentiam, cæterasque res; quasi diceret: Paterna necessitudo, benevolentia, cæteraque omnia quæ litteris tuis commemorasti, incredibilem

ses, mihi erat jucundissima: eoque major erat hæc lætitia, quòd ad illa superiora accedebat. Itaque te non hortor solùm, mi Plance, sed planè etiam oro, quod feci iis litteris, quibus tu humanissimè respondisti, ut tota mente, omnique animi impetu in Rempublicam incumbas: nihil est quod tibi majori fructui, gloriæque esse possit: NEC quidquam ex omnibus rebus humanis est præclarius, aut præstantius, quàm de Republica benè mereri, adhuc enim patitur tua summa humanitas & sapientia, me, quod sentiam, liberè dicere. Fortuna suffragante videris res maximas consecutus, quod quamquam sine virtute non potuisses, tamen ex maxima parte ea, quæ es adeptus, [2]fortunæ, temporibusque tribuuntur, his temporibus difficillimis, Reipublicæ quidquid subveneris, id erit totum, & proprium tuum. Incredibile est omnium, [3]latronibus exceptis, odium in Antonium, magna spes in te, & in tuo exercitu, magna expectatio, cujus, per deos, gratiæ, gloriæque cave tempus [4]amittas, sic moneo, ut filium, sic faveo, ut mihi, sic hortor, ut & pro patria, & amicissimum. Vale.

NOTÆ.

mihi lætitiam attulerunt.

2 *Fortunæ*] Quæ te cum Cæsare conjunxit,& ejusdem sortis participem te fecit.

3 *Latronibus*] Antonii sociis.

4 *Amittas*] Abire sinas, è manibus elabi patiare.

EPISTOLA VI.

Idem argumentum. Eodem anno.

Cicero s. D. Planco Imp. Cos. des.

QUÆ locutus est Furnius noster de animo tuo in Rempublicam, ea gratissima fuerunt senatui, populoque Romano probatissima, quæ autem recitatæ sunt litteræ in senatu, nequaquam consentire cum Furnii oratione visæ sunt, [1]pacis enim auctor eras, cùm collega tuus, vir clarissimus à fœdissimis latronibus obsideretur, qui aut, positis armis, pacem petere debent, aut, si pugnantes eam postulant, victoria pax, non pactione, parienda est, sed de pace litteræ vel [2]Lepidi, vel tuæ, quam in partem acceptæ sint, ex viro optimo, [3]fratre tuo, & C. Furnio poteris cognoscere, me autem impulit tui charitas, ut, quamquam nec tibi ipsi consilium deesset, & fratris, Furniique benevolentia, fidelisque prudentia tibi præsto esset futura, vellem

NOTÆ.

1 *Pacis enim*] Suadebas faciendam pacem cum Antonio, quo tempore collega tuus D. Brutus obsidebatur Mutinæ ab eodem Antonio, fœdissimisque Antonii sociis: quis autem cum iis pacem facere velit, nisi aut ipsi sponte arma deponant, aut arma deponere cogantur?

2 *Lepidi*] Qui postea Triumvir fuit cum Octavio, & M. Antonio.

3 *Fratre tuo*] Plancus fratres habuit duos; alterum virum optimum salutisque publicæ studiosum, cujus hic fit mentio: alterum T. Plancum Bursam stantem ab Antonio contra Rempublicam.

4 *Adhuc*

tamen meæ quoque auctoritatis pro plurimis nostris necessitudinibus præceptum ad te aliquod pervenire. Crede igitur mihi, Plance, omnes, quos [4] adhuc gradus dignitatis consecutus sis, (es autem adeptus amplissimos) eos honorum vocabula habituros, non dignitatis insignia, nisi te cum libertate populi Romani, & cum senatus auctoritate conjunxeris. Sejunge te, quæso, aliquando ab iis, cum quibus te non tuum judicium, sed [5] temporum vincula conjunxerunt. Complures in perturbatione Reipublicæ Consules dicti: quorum nemo consularis habitus, nisi qui animo extitit in Rempublicam consulari. Talem igitur te esse oportet, qui primùm te ab impiorum civium, tui dissimillimorum, societate sejungas, deinde, te senatui, bonisque omnibus [6] auctorem, principem, ducem præbeas: postremò, ut pacem esse judices, non in armis positis, sed in abjecto armorum, & servitutis metu. Hæc si ages, & senties, tum eris non modò consul, & consularis, sed magnus etiam consul, & consularis, sin aliter: tum in istis amplissimis nominibus honorum non modò dignitas nulla erit, sed erit summa deformitas. Hæc impulsus benevolentia scripsi paulò severiùs: quæ tu in experiendo, [7] ea ratione, quæ te digna est, vera esse cognosces. XIII. Kalend. April.

NOTÆ.

4 *Adhuc*] Nota Ciceronem iis locis ponere *adhuc* ubi nos poneremus *hactenus: ad hunc diem:* & certè dubium est utrum ea vis insit huic vocabulo, *hactenus* quam illi tribuimus: videtur enim sumendum pro *ad hunc locum*.

5 *Temporum vincula*] Cæsari primùm adhæsisti, nunc Antonio obscurè favere videris.

6 *Auctorem*] Gradatio; auctor consilio juvat, dux etiam manu.

7 *Ea ratione*] Iis rebus agendis; quæ te sunt dignæ, nempe defendenda Republica.

EPISTOLA VII.

Excusat primò brevitatem litterarum suarum, deinde studium in Rempublicam suum profitetur; tum dignitatem suam Ciceroni commendat. Eodem anno.

Plancus Imp. Cos. des. Cic. S. D.

PLURA tibi de meis consiliis scriberem, rationemque omnium rerum redderem verbosius, quo magis judicares omnia me Reipublicæ præstitisse, quæ & tua exhortatione excepi, & mea affirmatione tibi [a] recepi: (non minùs enim à te probari, quàm diligi, semper volui: nec te magis in culpa defensorem mihi paravi, quàm prædicatorem meritorum meorum esse volui) sed breviorem me duæ res faciunt: una, quòd [1] publicis litteris omnia sum [b] persecutus: altera, quòd M. Varisidium, equitem Romanum, fa-

INTERPRETATIO.

a promisi. b exposui.

NOTÆ.

1 *Publicis litteris*] Epistola sequenti, quam populo Romano misit.

miliarem meum, ad te ipsum transire jussi, ex quo omnia cognoscere posses. Non medius fidius mediocri dolore afficiebar, [2] cùm alii occupare possessionem laudis viderentur: [1] sed usque mihi temperavi, dum perducerem eò rem, ut dignum aliquid & [3] consulatu meo, & vestra expectatione efficerem quod spero, si me fortuna non fefellerit, me consecuturum: ut, maximo præsidio Reipublicæ nos fuisse, & nunc sentiant homines, & in posterum memoria teneant. A te peto, ut dignitati meæ suffrageris: &, [4] quarum rerum spe ad laudem me vocasti, harum fructu in reliquum facias alacriorem, non minùs posse te, quàm velle, exploratum mihi est. Fac valeas, meque mutuò diligas.

INTERPRETATIO.

1 *tamdiù nolui explicare consilium meum, donec, &c.*

NOTÆ.

2 *Cum alii occupare*] Quòd aliis defensæ Reipublicæ laus tribueretur, non mihi.

3 *Consulatu*] Non præsenti, Consules enim erant hoc anno Hirtius & Pansa: sed sequenti.

4 *Quarum rerum*] Fac, ut non tantùm spe honorum me incendas, sed etiam ipsa eorumdem honorum consecutione, me alacriorem ad defendendam Rempublicam facias.

EPISTOLA VIII.

Causas explicat, cur tardiùs apertam Reipublicæ defensionem professus sit; simulque, quid virium ad oppugnandum Antonium habeat, exponit. Eodem anno.

Plancus Imp. Cos. des. S. D. Cos. Præt. Trib. pl. S. P. PL. Q. R.

SI cui fortè videor, diutiùs & hominum expectationem, & spem Reipublicæ de mea voluntate tenuisse suspensam, huic priùs excusandum me esse arbitror, quàm de insequenti officio quidquam ulli pollicendum: non enim præteritam culpam videri volo [1] redemisse, sed optimæ mentis cogitata jampridem, maturo tempore enuntiare. Non me præteribat, in tanta sollicitudine hominum, & tam perturbato statu civitatis fructuosissimam esse professionem bonæ voluntatis: magnosque honores ex ea re complures consecutos videbam: sed, cùm in eum casum me fortuna demisisset, ut aut celeriter pollicendo, [2] magna in spe ad proficiendum impedimenta opponerem: aut, si in eo [3] mihi temperavissem, majores occasiones ad opitulandum haberem: expeditius

NOTÆ.

1 *Redemisse*] Præclarè factis emendasse; quòd enim incertos ac suspensos animos de mea voluntate tenui, nihil mihi peccasse videor, sed consilia mea suo loco enuncianda distulisse.

2 *Magna in spe*] Sperabam Reipublicæ me profuturum, at verebar, si matutius auxilium ei meum pollicerer ne huic spei impedimenta opponerem.

3 *Mihi temperavissem*] Si tardius præ-

iter communis ſalutis, [4] quàm meæ laudis, eſſe volui. [5] Nam quis in ea fortuna, quæ mea eſt, & ab ea vita, quam in me cognita hominibus arbitror, & cum ea ſpe, quam in manibus habeo, aut ſordidum quidquam pati, aut perniciosum concupiſcere poteſt? ſed aliquantum nobis temporis, & magni laboris, & multæ impenſæ opus fuit, ut quæ Reipublicæ, boniſque operibus polliceremur, exitu præſtaremus: neque ad auxilium patriæ nudi cum bona voluntate, ſed cum facultatibus accederemus: confirmandus erat exercitus nobis, magnis ſæpè præmiis ſollicitatus, ut ab Republica potiùs [6] moderata, quàm ab uno infinita, ſperaret: confirmandæ complures civitates, quæ ſuperiore anno largitionibus, conceſſionibuſque præmiorum erant obligatæ: ut & [7] illa vana putarent, & eadem à melioribus auctoribus petenda exiſtimarent: eliciendæ etiam voluntates reliquorum, qui finitimis provinciis, exercitibuſque præfuerunt: ut potiùs cum pluribus ſocietatem defendendæ libertatis iniremus, quàm cum paucioribus funeſtam orbi terrarum victoriam pareremus. Muniendi verò noſmet ipſi fuimus, aucto exercitu, auxiliiſque multiplicatis, [8] ut, cùm præferremus ſenſus apertè, tum etiam invitis quibuſdam, ſciri quid defenſuri eſſemus, non eſſet periculóſum. Itaque numquam diffitebor, multa me, ut ad effectum horum conſiliorum pervenirem, & [9] ſimulaſſe invitum, & diſſimulaſſe cum dolore: quòd præmatura denuntiatio boni civis imparati quàm periculoſa eſſet, ex caſu [10] collegæ videbam. Quo nomine etiam C. Furnio legato, viro forti, atque ſtrenuo, plura etiam verbo, quàm ſcriptura, mandata dedimus, ut & tectiùs ad vos perferrentur, & nos eſſemus tutiores: quibuſque rebus & communem ſalutem muniri, & nos armari conveniret, præcepimus: ex quo intelligi poteſt, curam Reipublicæ ſummæ defendendæ jampridem apud nos excubare: nunc, cùm deum benignitate ab omni re ſimus paratiores, non ſolùm benè ſperare de nobis homines, ſed exploratè judicare volumus. Legiones habeo quinque ſub ſignis, & ſua ade, virtuteque Reipublicæ conjunctiſſimas, & noſtra liberalitate nobis obſequentes: provinciam omnium civitatum conſenſu paratiſſimam, & ſumma contentione

N O T Æ.

ſidium Reipublicæ pollicitus eſſem.

4 *Quàm meæ laudis*] Si enim expeditam ac facilem viam ad laudem quæſiſſem, ſtatim & apertè defenſorem me libertatis eſſem profeſſus, ſed ea ratione impedimenta ad ſalutem ac libertatem Reipublicæ opponebam.

5 *Nam quis*] Oſtendit non fuiſſe pertimeſcendum, ne ipſe ſeſe cum Antonio ad evertendam Rempublicam conjungeret, ſive ante acta vita, ſive præſens fortuna, quæ erat florentiſſima, ſive futuri honores ſpectarentur; erat enim deſignatus Conſul.

6 *Moderata*] Moderatam mercedem potius à Republica, quàm ab Antonio immenſa præmia ſperaret.

7 *Illa vana*] Antonii præmia vana putarent, & eadem à melioribus authoribus, ideſt, à ſenatu expectarent.

8 *Ut cùm præferremus*] Ut cùm inciperem apertè profiteri defenſionem libertatis, non eſſet periculoſum ſciri, &c.

9 *Simulaſſe*] Finxiſſe amicum me eſſe Antonio, cui revera ſum infenſus, & meum erga Rempublicam ſtudium occultaſſe, quamquam & ſincerum eſt, & maximum.

10 *Collegæ*] D. Bruti, cui, quòd ſtatim patriæ defenſorem ſe palam præbuit,

* ad officia certantem: equitatus, auxiliorumque tantas copias, quantas [11] hæ gentes ad defendendam suam salutem, libertatemque conficere possunt. Ipse ita sum animo paratus vel provinciam tueri, vel ire quò Respublica vocet, vel tradere exercitum, auxilia, provinciamque, ut vel omnem impetum belli in me convertere non recusem: si modò meo casu aut confirmare patriæ salutem, aut periculum morari possim. [12] Hæc si jam expeditis omnibus rebus, tranquilloque statu civitatis polliceor, in damno meæ laudis, Reipublicæ commodo lætabor: sin ad societatem integerrimorum & maximorum periculorum accedam: consilia mea æquis judicibus ab obtrectatione invidorum defendenda commendo: mihi quidem ipsi fructus meritorum meorum in Reipublicæ incolumitate satis magnus est paratus. Eos verò, qui meam auctoritatem, & multò magis vestram fidem secuti, nec ulla spe decipi, nec ullo metu terreri potuerunt, ut commendatos vobis habeatis, petendum videtur. Vale.

NOTÆ.

ab Antonio Mutinæ obsessus est.
* *Ad officia certantem*] Idest, ut suo erga Rempublicam officio satisfaciat.
11 *Hæ gentes*] Galli Transalpini.
12 *Hæc si jam*] Et quamvis hæc mea promissa jacturam mihi laudis allatura essent, bono tamen Reipublicæ lætabor, sin &c.

EPISTOLA IX.

Propensum in Rempublicam animum profitetur; dignitatem suam modestè commendat; monet in copiis suis, quæ firmissimæ sunt, magnam spem reponendam. Eodem anno.

Plancus Imp. Cos. des. s. d. Ciceroni.

NIHIL me tibi temerè scripsisse, aut te cæteris de me frustrà [a] recepisse, lætor: certè hoc majus habes testimonium amoris mei, quo maturiùs tibi, quàm cæteris, consilia mea volui esse nota: [b] in dies verò, meritorum meorum fieri accessiones, pervidere te spero, cogniturum magis recipio. Quod ad me attinet, mi Cicero, ([1] ita ab imminentibus malis Respublica me adjuvante, liberetur) [c] sic honores, præmiaque vestra suspicio, conferenda certè cum immortalitate, ut sine his nihil de meo studio, perseverantiaque sim remissurus. Nisi in multitudine optimorum civium impetus

INTERPRETATIO.

[a] *promisisse* [b] *existimo te perspicere merita mea in Rempublicam in dies crescere.*
[c] *sic admiror honores & præmia vestra, quæ comparari possunt cum immortalitate, ut* tamen, *si mihi non* tribuerentur, *parem perseverantiam & curam* Reipublicæ *habiturus essem.*

NOTÆ.

1 *Ita ab imminentibus*] Modus affirmandi, ac jurandi Virg. *equidem de te nil tale verebar, nec fas: non ita me referat tibi magnus ovantem Jupiter*: eleganter

animi mei fuerit singularis, & opera præcipua, nihil ad meam dignitatem accedere volo suffragatione vestra: [2] concupisco autem nihil mihi, contra quàm ipse pugno: sed [3] & temporis, & rei te moderatorem facilè patior esse: [a] NIHIL aut serò, aut exiguè à patria civi tributum potest videri. Exercitum ad VI. Kal. Majas [4] Rhodanum trajeci: magnis itineribus [5] Vienna equites mille via breviore præmisi: ipse, si à [6] Lepido non impediar, celeritate satisfaciam: sin autem in itinere meo se opposuerit, ad tempus consilium capiam: copias adduco & [e] genere, & numero, & fidelitate firmissimas. Te, ut diligas me, si [7] mutuo te facturum scis, rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *nulla merces, aut sera, aut parva videri debet, quæ civi à Republica tribuitur.* [e] *fortitudine.*

NOTÆ.

cum *ita* jungitur particula *ut*; in Catilinam, *nam ita mihi salva Republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, &c.*

2 *Concupisco*] Locus corruptus; alii legunt *contra quam*; alii, *contra quòd?* alii *contraque*; quomodo verò cumque legatur, hæret aqua, nisi si dicat Plancus non tam privatum meum bonum concupisco, quàm publicum: legendumque putarem, *contraque*, cui particulæ vis hæc subesset; nihil mihi concupisco, sed ipse semper pugno securus futuri, seu nihil magnopere de futuro honore sollicitus.

3 *Temporis & rei*] Volo te decernere; quos mihi honores conferendos putes, quove tempore.

4 *Rhodanum*] Maximus Galliæ Narbonensis fluvius; ex Adula monte, *monte S. Gotbardi*, è regione Rheni oritur, ac Sedunos in occasum præterlapsus, egressusque Lemano lacu, ad Lugdunum Ararim excipit; deinde Viennam, Valentiam, Avenionem, & Arelatem urbes irrigat; celeritate sua nobilis; unde Tibullus.

Testis Arar Rhodanusque celer, magnusque Garumna.

Ausonius:

Qua rapitur præceps Rhodanus, &c.

5 *Vienna*] An ex urbe Vienna, an per urbem Viennam: postremum magis placet: porrò præmittebantur illi equites ut Mutinam venirent ab Antonio obsessam; Vienna, Allobrogum Metropolis in Delphinatu, urbs antiquissima, olimque celeberrima, ad Rhodanum, *Vienne en Dauphinè*.

6 *Lepido*] Nondum apertè se conjunxerat Lepidus cum Antonio, & ita Plancus dubitabat, sibine in itinere restiturus esset Lepidus.

7 *Mutuo te*] Multi legunt, *mutuo me*, idem est sensus; sive enim Plancus mutuo amat, sive Cicero, & amabit uterque, & uterque amabitur.

EPISTOLA X.

Plancum ad Rempublicam copiis suis adjuvandam hortatur, eidemque maxima virtutis suæ præmia proponit. Eodem anno.

Cicero S. D. Planco Imp. Cos. des.

ETSI satis ex Furnio nostro cognoveram, quæ tua voluntas, quod consilium de Republica esset, tamen, lectis tuis litteris, [a] liquidiùs de toto

INTERPRETATIO.

[a] *clariùs sententiam tuam cognovi.*

sensu tuo judicavi: quamobrem, quamquam in uno [1] prælio omnis fortuna Reipublicæ disceptat, (quod quidem, cùm hæc legeres, jam [b] decretum arbitrabar fore) tamen ipsa fama, quæ de tua voluntate percrebuit, magnam es laudem consecutus. Itaque si [2] consulem Romæ habuissemus, declaratum esset à senatu cum tuis magnis honoribus, quàm gratus esset conatus, & apparatus tuus: cujus rei non modò non præteriit tempus, sed ne [3] maturum quidem etiam nunc, meo quidem judicio, fuit. IS ENIM denique honos mihi videri solet, qui non propter spem futuri beneficii, sed propter magna merita claris viris defertur, & datur. Quare, sit modò aliqua Respublica, in qua honos elucere possit: omnibus, mihi crede, amplissimis honoribus abundabis. IS AUTEM, qui verè appellari potest honos, non [4] invitamentum ad tempus, sed perpetuæ virtutis est præmium. Quamobrem, mi Plance, incumbe toto pectore ad laudem: subveni patriæ: opitulare [5] collegæ: omnium gentium consensum, & incredibilem conspirationem adjuva: me tuorum consiliorum adjutorem, dignitatis fautorem, omnibus in rebus tibi amicissimum, fidelissimumque cognosces: ad eas enim causas, quibus inter nos amore sumus, officiis, vetustate conjuncti, patriæ charitas accessit: eaque effecit, ut tuam vitam anteferrem meæ. IV. Kalend. April.

INTERPRETATIO.

[b] *confectum putabam fore.*

NOTÆ.

1 *Prælio*] Mutinensi.

2 *Consulem*] alterutrum; nam neque Hirtius, neque Pansa Romæ aderant, sed Mutinam, ad liberandam obsidione civitatem, ambo erant profecti.

3 *Maturum quidem*] Non enim, ut infra explicat, verus honos decernitur, nisi rectè factis; tu solam adhuc voluntatem juvandæ Reipublicæ præ te tulisti; adhuc conatus audiuntur, expectatur ipsa res.

4 *Invitamentum*] Non est conferendus honos alicui, ut invitetur ad bene agendum, sed rei bene gestæ præmium esse debet.

5 *Collegæ*] D. Bruto, quem Antonius Mutinæ obsessum tenet.

EPISTOLA XI.

Gratias agit Ciceroni pro ipsius erga se officiis; narrat de Mutinensi soluta obsidione, fugatoque Antonio. Eodem anno.

Plancus s. D. Ciceroni.

IMMORTALES ago tibi gratias, agamque dum vivam: nam, [1] relaturum me, affirmare non possum: tantis enim tuis officiis non videor mihi

NOTÆ.

1 *Relaturum*] Agere gratias minus est quàm referre: is agit gratias, qui alteri de se bene merito gratum animum ostendit, beneficium prædicat, &c. ille verò gratias refert, qui par pari refert, facta factis remuneratur.

respondere posse: nisi fortè, ut tu gravissimè, disertissimèque scripsisti, ita sensurus es, ut me referre gratiam putes, cùm memoria tenebo. Si de filii tui dignitate esset actum, amabilius certè nihil facere potuisses. [2] Primæ tuæ sententiæ infinitis cum muneribus, posteriores ad tempus arbitriumque amicorum meorum compositæ, oratio assidua & perpetua de me, jurgia cum obtrectatoribus propter me, notissima mihi sunt: non mediocris adhibenda mihi est cura, ut Reipublicæ me civem dignum tuis laudibus præstem, in amicitia tua memorem, atque gratum. Quod reliquum est, tuum munus tuere, & me, [*] si, quem esse voluisti, eum exitu, rebusque cognoscis, defende ac suscipe. Cùm Rhodanum copias trajecissem, fratremque cum tribus millibus equitum præmisissem, ipse iter ad Mutinam dirigerem: in itinere de prælio facto, Brutoque & Mutina obsidione liberatis audivi: animadverti [a] nullum alium receptum Antonium, reliquiasque, quæ cum eo essent, habere, nisi in his partibus: duasque ei spes esse propositas, unam Lepidi, ipsius alteram exercitus: quod quædam pars exercitus non minùs [3] furiosa est, quàm qui cum Antonio fuerunt: equitatum revocavi: ipse in [4] Allobrogibus constiti, [b] ut proinde ad omnia paratus essem, ac res me moneret. Si [c] nudus huc se Antonius conferet: facilè mihi videor per me sustinere posse, remque publicam ex vestra sententia administrare, quamvis ab exercitu Lepidi recipiatur: si verò copiarum aliquid secum adducet, & si [5] decima legio veterana, quæ nostra opera revocata cum reliquis est, [d] ad eumdem furorem redierit: tamen, ne quid detrimenti fiat, dabitur opera à me: idque me præstiturum spero, dum istinc copiæ trajiciantur, conjunctæque nobiscum faciliùs perditos opprimant. Hoc tibi spondeo, mi Cicero, neque animum, neque diligentiam mihi defuturam cupio mehercules nullam residuam sollicitudinem esse: sed, si fuerit, nec animo, nec benevolentiæ, nec patientiæ cujusquam pro vobis cedam. Do quidem ego operam, ut etiam Lepidum ad hujus rei societatem incitem: omniaque ei obsequia polliceor,

INTERPRETATIO.

[*] *si reipsa talem me esse cognoscis, qualem me esse voluisti.*

[a] *nusquam posse Antonium se recipere cum reliquis copiarum suarum, nisi in hanc partem Galliæ.* [b] *ut ad omnia paratus essem, statim atque res me moneret.*

[c] *spoliatus copiis.* [d] *ad eumdem furorem* deficiendi à Republica *redierit*.

NOTÆ.

2 *Primæ tuæ sententiæ*] Notæ mihi sunt primæ sententiæ, quæ in mea causa dictæ sunt in senatu, quarum auctor fuisti, & quibus mihi amplissima munera decernebas; novi etiam posteriores, quarum auctores amici mei jurgia etiam nota, quæ à te & ab amicis mea causa suscepta sunt.

3 *Furiosa*] Furiosos milites vocat, qui ab Republica desciverant, Antonioque se conjunxerant.

4 *Allobrogibus*] Allobroges, populi Galliæ Narbonensis, inter Isaram fluvium, lacum Lemanum, & Rhodanum fluvium contenti; quorum caput est Vienna.

5 *Decima legio veterana*] Hæc legio olim sub Cæsare Imperatore magnam adepta erat in Galliis fortitudinis laudem; tum verò parebat Lepido.

si modò Rempublicam respicere volet: utor in hac re adjutoribus, [6] interpretibusque fratre meo, & Laterense, & Furnio nostro: non me impedient privatæ offensiones, quominùs pro Reipublicæ salute etiam cum [7] inimicissimo consentiam. Quòd si nihil profecero, nihilominùs maximo sum animo, & majore fortasse cum mea gloria vobis satisfaciam. Fac valeas, meque mutuò diligas.

NOTÆ.

6 *Interpretibusque*] Utar adjutoribus in hac re, & interpretibus fratre meo & M. Juventio Laterensi, Lepidi legato. Interpres is est qui obscura, & linguam peregrinam interpretatur, & qui in alia quavis re sequester est, & conciliator, ut pacis interpres; hic sume posteriori sensu.

7 *Inimicissimo*] Lepido.

EPISTOLA XII.

Gratulatur de scriptis ad Senatum litteris, quas ait omnibus mirum in modum placuisse, quòd summum præferrent Reipublicæ amorem; tum eumdem ad rem urgendam, patriamq; liberandam vehementer hortatur. Eodem anno.

Cicero S. D. Planco Imp. Cos. des.

Etsi Reipublicæ causa maximè gaudere debeo, tantum ei te præsidii, tantum opis attulisse [a] extremis penè temporibus: tamen, [1] ita te victorem complectar Republica recuperata, ut magnam partem mihi lætitiæ tua dignitas affert: quam & esse jam, & futuram amplissimam intelligo. Cave enim putes ullas litteras unquam gratiores, quàm tuas, in senatu esse recitatas. Idque contigit tum meritorum tuorum in Rempublicam eximia quadam magnitudine, tum verborum, sententiarumque gravitate: quod mihi quidem minimè novum: qui & te nossem, & tuarùm litterarum ad me missarum promissa meminissem, & haberem à Furnio nostro tua penitùs consilia cognita: sed senatui majora visa sunt, quàm erant expectata: non quòd unquam de tua voluntate dubitasset, sed nec, quantum facere posses, [2] nec, quò progredi velles, exploratum satis habebat. Itaque cùm ad VII. id. April. manè mihi tuas litteras M. Varisidius reddidisset, easque legissem, incredibili gaudio sum elatus: cùmque magna multitudo optimorum virorum, & ci-

INTERPRETATIO.

[a] *desperata propè Reipublicæ salute.*

NOTÆ.

1 *Ita te victorem*] *Complectar* est in subjunctivo, estque hæc sententia: ita mihi detur te complecti victorem recuperata Rep. ut mihi nulla res plus lætitiæ attulit quam dignitas tua. Ejusdem constructionis aliud exemplum subjicio: Ita me servet Jupiter, ut propior illi quam ego sum, ac tu, nemo est.

2 *Nec quò progredi*] Exploratum senatus non habebat, quo esses copias tuas ducturus.

3 Nam

vium [b] me de domo deduceret, feci continuò omnes participes meæ voluptatis. Interim ad me venit Munatius noster, ut consueverat, & ego ei litteras tuas ostendi: nihil dum enim sciebat: [3] nam ad me primum Varisidius: idque sibi à te mandatum esse dicebat: paulò post idem mihi Munatius eas litteras legendas dedit, quas ipsi miseras, & eas, quas publicè: placuit nobis, ut statim ad Cornutum [4] prætorem urbanum litteras deferremus, qui, quòd consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum. Senatus est continuò convocatus, frequensque convenit propter famam, atque expectationem tuarum litterarum: recitatis litteris, [c] oblata religio Cornuto est, [5] pullariorum admonitu, non satis diligenter eum auspiciis operam dedisse: idque à [6] nostro collegio comprobatum est: itaque res dilata est in posterum. Eo autem die magna mihi fuit pro tua dignitate contentio cum [7] Servilio: qui cùm gratia effecisset, ut sua sententia prima pronuntiaretur: [d] frequens eum senatus reliquit, & in alia omnia discessit: meæque sententiæ, quæ secunda pronuntiata erat, cùm frequens assentiretur senatus, rogatu Servilii [8] P. Titius [e] intercessit. Res in posterum dilata: venit paratus Servilius, [9] Jovi ipsi iniquus, cujus in templo res agebatur: hunc quemadmodum fregerim, quantaque contentione Titium intercessorem abjecerim, ex aliorum te litteris malo cognoscere: unum hoc ex meis: senatus gravior, constantior, amicior tuis laudibus esse non potuit, quàm tum fuit: nec verò tibi senatus amicior, quàm cuncta civitas: mirabiliter enim populus Romanus universus, & omnium generum, ordinumque consensus ad liberandam Rempublicam conspiravit. Perge igitur, ut agis, nomenque tuum commenda immortalitati: atque hæc omnia, quæ habent speciem gloriæ, [f] collecta inanissimis splendoris insignibus, contemne, brevia, fugacia, caduca existima. Verum DECUS in virtute positum est, quæ maximè illustratur magnis in Rempublicam meritis. [10] eam facultatem habes maximam: quam quando complexus es, tene, & perfice ut ne minùs [11] Respublica tibi, quàm tu Reipublicæ debeas.

INTERPRETATIO.

[b] *me exeuntem domo comitaretur.*
[c] *objecta est difficultas ex parte religionis, admonentibus pullariis, eum non satis diligenter operam dedisse auspiciis.*
[d] *plerique Senatores ab eo dissenserunt, & aliam omninò sententiam secuti sunt.*
[e] *se opposuit.* [f] *quæ scilicet colligi solent ex vanis dignitatum titulis.*

NOTÆ.

3 *Nam ad me*] Nam domum meam primum Varisidius venit.

4 *Prætorem urb.*] Erat Prætoris urbani civibus Romanis jus dicere & cùm aberant Consules, Consulare munus sustinere.

5 *Pullariorum*] Qui è pullorum tripudio auguria captabant.

6 *Nostro collegio*] Augurum collegio.

7 *Servilio*] P. Servilio Isaurici filio, qui collega Cæsaris in Consulatu fuit.

8 *P. Titius*] Tribunus plebis.

9 *Jovi ipsi*] injuriosus in ipsum Jovem; cujus in templo (Capitolino) res agebatur. Habebatur senatus in deorum templis.

10 *Eam facultatem*] Acquirendæ veræ gloriæ.

11 *Resp.*] Quæ tanta jam in te beneficia contulit.

me tuæ dignitatis non modò fautorem, sed etiam amplificatorem cognosces: id tum Reipublicæ, quæ mihi est mea vita charior, tum nostræ necessitudini debere me judico. Atque in his curis, quas contuli ad dignitatem tuam, cepi magnam voluptatem, quòd benè cognitam mihi T. Munatii prudentiam, & fidem, magis etiam perspexi in ejus incredibili erga te benevolentia, & diligentia. III. id. April. Vale.

EPISTOLA XIII.

Scribit de senatusconsulto ad augendam Planci dignitatem perscripto; hortaturque ad belli reliquias persequendas. Eodem anno.

Cicero s. d. Planco Imp. Cos. des.

UT primùm potestas data est augendæ dignitatis tuæ, nihil prætermisi in te ornando, quod positum esset [a] aut in præmio virtutis, aut in honore verborum: id ex ipso s.c. poteris cognoscere: ita enim est perscriptum, [1] ut à me de scripto dicta sententia est: quam senatus frequens secutus est summo studio, magnoque consensu. Ego, quamquam ex tuis litteris, quas mihi misisti, perspexeram te magis judicio bonorum, [b] quàm insignibus gloriæ delectari: tamen considerandum nobis existimavi, etiam si tu nihil postulares, quantum tibi à Republica deberetur. Tu [2] contexes extrema cum primis: qui enim M. Antonium oppresserit, is bellum confecerit: itaque Homerus non [3] Ajacem, nec Achillem, sed Ulyssem appellavit πτολίπορθον. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *vel in honoribus tibi decernendis, vel in extollenda tua fide.*

[b] *quàm honoribus à Senatu delatis.*

NOTÆ.

1 *Ut à me de scripto*] Fortè, ut à me dicta est sententia quam scripseram, & quam recitabam.

2 *Contexes*] Conjunges belli finem cum initio belli, efficies ut ultima primis consentiant, affectum jam bellum, magnaq; ex parte opera Octavii profligatum, conficies.

3 *Ajacem*] Etsi Ajax & Achilles bellica virtute præstantiores essent Ulysse, neuter tamen dictus est ab Homero πτολίπορθος, *eversor urbis*, solus Ulysses ita appellatus est, quia bello Trojano, incensa urbe, finem fecit.

EPISTOLA XIV.

Pergit Plancum adhortari, ut belli Antoniani reliquias penitus extinguat. Eodem anno.

Cicero s. d. Planco Imp. Cos. des.

O GRATAM famam [1] biduo antè victoriam, de subsidio tuo, de studio, de celeritate, de copiis: atqui, etiam hostibus fusis, spes omnis

NOTÆ.

1 *Biduo antè*] Biduo antequam ad Mutinam vinceretur Antonius, allatæ ad nos

in te est: fugisse enim ex prælio Mutinensi dicuntur notissimi [2] latronum duces: EST aut non minus gratum extrema delere, quàm prima depellere. Equidem expectabam jam tuas litteras, idque cum multis: sperabamq; etiam Lepidum [3] temporibus admonitum, [4] tecum & Reipublicæ satis esse facturum. In illam igitur curam incumbe, mi Plance, ut ne qua scintilla teterrimi belli relinquatur: quod si erit factum, & Rempublicam divino beneficio affeceris, & ipse æternam gloriam consequere. III. id. Maji. Vale.

NOTÆ.

litteræ de subsidio, quod Reipublicæ ferre parabas, de tuo in patriam studio, &c.

2 *Latronum*] Hostium patriæ: ita ferè semper Antonium, ejusq; socios appellat.

3 *Temporibus*] Admonitum: utrum, quia periclitabatur salus patriæ, ejusque quasi opem implorabat, an potiùs quia superato ad Mutinam Antonio, pertimescere debebat eventum similem, si à Republica desciscerct; sic temporibus, id est Antonii clade admonebatur ut patriæ succurreret.

4 *Tecum & Reip.*] Corruptus videtur hic locus, nisi malimus hæc verba sic interpretari, sperabam Lepidum tecum facturum, & satis Reipublicæ esse facturum; *tecum facturum*, id est in tuam sententiam iturum.

EPISTOLA XV.

Quid paret ad opprimendum Antonium, exponit. Eodem anno.

Plancus S. D. Imp. Ciceroni.

[1] HIS litteris scriptis, quæ posteà accidissent, scire te, ad Rempublicam putavi pertinere. Sedulitas mea, ut spero, & mihi, & Reipublicæ tulit fructum: namque assiduis [2] internuntiis cum Lepido egi, ut [a] omissa omni contentione, reconciliataque voluntate nostra, communi consilio Reipublicæ succurreret: se, liberos, urbem pluris, quàm unum perditum, [3] abjectumque latronem, putaret: obsequioque meo, si ita faceret, ad omnes res [4] abuteretur, profeci itaque per Laterensem internuntium: fidem mihi dedit, se Antonium, si prohibere [b] sua provincia non potuisset, bello persecuturum, me, ut venirem, copiasque conjungerem, rogavit, eoque magis, quòd & Antonius ab equitatu firmus esse dicebatur, & Lepidus ne me-

INTERPRETATIO.

[a] *ut simultate omni deposita.* [b] *Hispania.*

NOTÆ.

1 *His litteris*] Undecimam hujusce libri epistolam designat.

2 *Internuntiis*] Laterense, & Furnio.

3 *Abjectum latronem*], M. Antonium, accepta Mutinensi clade jam ex parte profligatum.

4 *Abuteretur*] Quoquo modò uteretur, modò ad Reipublicæ commodum.

diocrem quidem equitatum habebat : [c] nam etiam ex paucitate ejus, non multis antè diebus, decem, qui optimi fuerant, ad me transierunt. Quibus rebus ego cognitis, cunctatus non sum, [d] in cursu bonorum consiliorum Lepidum adjuvandum putavi : adventus meus quid profecturus esset, vidi : vel quòd equitatu meo persequi, atque opprimere equitatum ejus possem : [5] vel quòd exercitus Lepidi eam partem, quæ corrupta est, & ab Republica alienata, & corrigere, & coercere præsentia mei exercitus possem. Itaque [6] in Isara, flumine maximo, quod in finibus est Allobrogum, ponte uno die facto, exercitum ad IIII. id. Maji traduxi. Cùm mihi verò nuntiatum esset, [7] L. Antonium, præmissum cum equitibus, & cohortibus, [8] ad Forum Julii venisse : fratrem cum equitum quatuor millibus, ut occurreret ei, misi ad prid. id. Maji : ipse maximis itineribus cum quatuor legionibus expeditis, & reliquo equitatu subsequar : si nos mediocris modò fortuna Reipublicæ adjuverit : & audaciæ perditorum, & nostræ sollicitudinis hìc finem reperiemus : [e] quòd si latro, præcognito nostro adventu, rursùs in Italiam se recipere cœperit : Bruti erit officium occurrere ei : cui scio nec consilium, nec animum defuturum : ego tamen, si id acciderit, fratrem cum equitatu mittam, qui sequatur, Italiam à vastatione defendat. Fac valeas, meque mutuò diligas.

INTERPRETATIO.

c *nam ex paucis equitibus, quos Lepidus habet, decem optimi, &c.*

d *quamdiu Lepidus in Rempublicam bene animatus erat.* e *quòd si M. Antonius.*

NOTÆ.

5 *Vel quòd exercitus*] Vel quia videbam futurum, ut exercitus mei præsentia coercere possem eos Lepidi milites, qui à Republica deficere cogitabant.

6 *In Isara*] Isara, l'Isere, ou *la Lizere*, oritur in Sabaudiæ Ducatu, ac paulò supra Valentiam in Rhodanum se exonerat.

7 *L. Antonium*] M. Antonii fratrem.

8 *Ad forum Julii*] Forum Julii. *Frejus*, urbs est Provinciæ, *la Provence*, dimidia circiter leuca ab littore maris Mediterranei.

EPISTOLA XVI.

Quàm grata fuerint & opportunæ Planci litteræ, significat; eique auctor est, ut consilio Senatus deinceps non expectato, se ipse in rebus subitis consulat. Eodem anno.

Cicero S. D. Planco.

NIHIL post hominum memoriam gloriosius, nihil gratius, ne tempore quidem ipso opportunius accidere vidi, quàm tuas, Plance, litteras : redditæ sunt enim, frequenti senatu, Cornuto, cùm is [1] frigidas sanè,

NOTÆ.

1 *Frigidas*] Quia pacem cum Antonio suadebat inconstantes autem, quia modo Reipublicæ, modo Antonii partibus favere videbatur.

& inconstantes recitasset litteras Lepidi: sub eas statim recitatæ sunt tuæ, [a] non sine magnis quidem clamoribus: cùm rebus enim ipsis essent, & studiis, beneficiisq; in Rempub. gratissimæ, tum erant gravissimis verbis, & sententiis. Flagitare senatus institit Cornutum, [b] ut referret statim de tuis litteris: ille se considerare ait velle: cùm ei magnum convicium fieret cuncto à senatu, quinque Tribuni plebis retulerunt. Servilius rogatus rem distulit: ego eam sententiam dixi, cui sunt assensi ad unum: ea quæ fuerit, ex senatusconsulto cognosces. Tu quamquam consilio non eges, vel abundas potiùs; tamen hoc animo esse debes, ut nihil huc rejicias, neve in rebus tam subitis, [c] tamque angustis à senatu consilium petendum putes: ipse tibi sis senatus: quocumque te ratio Reipublicæ ducet, sequare: cures, ut antè factum aliquid à te egregium audiamus, quàm futurum putarimus. Illud tibi promitto, quidquid erit à te factum, id senatum, non modò ut fideliter, sed etiam ut sapienter factum, comprobaturum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *haud sine magno plausu.* [b] *ut statim proponeret, quid de tuis litteris* esset sentiendum. [c] *quæque spatium consulendi senatus non concedunt.*

EPISTOLA XVII.

Præsentem belli statum describit; se excusat de fratre à se Romam dimisso; suam demum Ciceroni dignitatem commendat. Eodem anno.

Plancus Imp. s. d. Ciceroni.

[1] ANTONIUS id. Maji ad forum Julii cum primis copiis venit. [2] Ventidius bidui spatio abest àb eo. Lepidus [3] ad forum Voconii castra habet: qui locus à Foro Julii quatuor & viginti millia passuum abest: ibiq; me expectare constituit, quemadmodum ipse mihi scripsit: [4] quòd si omnia mihi integra & ipse, & fortuna servaverit: [a] recipio vobis, celeriter me negotium ex sententia confecturum. Fratrem meum, assiduis laboribus, concursationibusq, confectum, graviter se habuisse, anteà tibi scripsi; sed

INTERPRETATIO.

[a] *promitto.*

NOTÆ.

1 *Antonius*] Antonius victus in Mutinensi prælio in Galliam profugit, sperans Lepidi & Planci copias ad se traducturum; quod ei consilium feliciter cessit.

2 *Ventidius*] Antonii legatus. Vide indicem historicum.

3 *Ad forum Voconii*] Oppidum Galliæ Narbonensis in Provincia, *la provence*, nunc dicitur aliis *Draguignan*, aliis *le Luc*. Vide Honoratum Bouche, libro tertio hist. Provinciæ, tom. 1. p. 150.

4 *Quòd si omnia*] Quòd si Lepidus pergat Rempublicam tueri, mihique fortuna faverit.

tamen, cùm primum posse ingredi cœpit, non magis sibi, quàm Reipublicæ convaluisse se existimans, ad omnia pericula princeps esse non recusabat: sed ego eum non solùm hortatus sum, verumetiam coegi [b] isto proficisci: quòd illa valetudine magis conficere se, quàm me tueri posset in castris: & quòd acerbissimo interitu [5] consulum Rempublicam nudatam, [6] tali cive prætore in urbanis officiis indigere existimabam: quod si quis vestrum non probabit, mihi prudentiam in consilio defuisse sciat, non illi erga patriam fidelitatem. Lepidus tandem, quod ego desiderabam, fecit, ut [7] Appellam ad me mitteret, quo obside [8] fide illius, & societatis in Republica administranda uterer: [9] studium in ea re suum mihi L. Gellius; de tribus fratribus Segaviano probavit: quo ego interprete novissimè ad Lepidum sum usus: [c] amicum eum Reipublicæ cognoscere videor: [d] libenterque ei sum testimonio, & omnibus ero, qui benè merentur. Fac valeas, meque mutuò diligas, dignitatemque meam, si mereor, tuearis, sicut adhuc singulari cum benevolentia fecisti. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *Romam.* [c] *mihi videtur amicus esse Reipublicæ.* [d] *& ei libenter testimonium illud tribuo, & tribuam omnibus, &c.*

NOTÆ.

5 *Consulum*] Hirtii & Pansæ, qui ad Mutinam interierant.

6 *Tali cive Prætore*] Cnejus Munatius Plancus, Lucii frater, urbanam Præturam hoc anno gerebat: Prætoribus autem urbanis extra pomærium, non nisi concedente Senatu, Reipublicæ causa licebat egredi.

7 *Appellam*] Vel erat ille legatus Lepidi, vel ei in primis amicus.

8 *Fide*] Pro *fidei*.

9 *Studium in ea re suum*] Gellius in eo suum erga me studium indicavit, quòd dederit operam, ut Appella ad me mitteretur; in negotio autem trium fratrum (quod quale sit ignoratur) suam Segaviano, vel ut vult Manutius, Sexto Gaviano benevolentiam probavit.

EPISTOLA XVIII.

Causas explicat, quamobrem ad Lepidum, cujus fidem suspectam habet, proficiscatur. Eodem anno.

Plancus S. D. Ciceroni.

QUID in animo habuerim, cùm Lævus, Nervaq; discesserunt à me, & ex litteris, quas eis dedi, & ex ipsis cognoscere potuisti, qui omnibus rebus, consiliisq; meis interfuerunt. Accidit mihi, quod homini [a] pudenti & cupido satisfaciendi Reipub. bonisque omnibus accidere solet ut consilium sequerer [1] periculosum magis, [b] dum me probarem, quàm tutum,

INTERPRETATIO.

[a] *infamiam timenti.* [b] *dummodo civem me bonum ostenderem.*

NOTÆ.

1 *Periculosum*] Ob dubiam Lepidi fidem.

quod habere posset [c] obtrectationem. Itaque, post discessum [2] legatorum, cùm binis continuis litteris & Lepidus me, ut venirem, rogaret, & Laterensis multò etiam magis propè implorans, obtestaretur, non ullam rem aliam extimescens, quàm eamdem, quæ mihi quoque facit timorem, varietatem, atque infidelitatem exercitus ejus: non dubitandum putavi quin succurrerem, meque communi periculo offerrem: [d] sciebam enim: & cautius illud erat consilium, expectare me ad Isaram: dum Brutus trajiceret exercitum, [3] & cum collega consentiente, sicut milites faciunt, hostibus obviam ire: tamen, si quid Lepidus [4] benè sentiens detrimenti cepisset, hoc omne assignatum iri aut pertinaciæ meæ, aut timori videbam, si aut hominem [e] offensum mihi, conjunctum cum Republica non sublevassem, aut ipse à certamine belli tam necessarii me removissem. [f] Itaque potiùs periclitari volui, si possem mea præsentia, & Lepidum tueri, & [g] exercitum facere meliorem, quàm nimis cautus videri. [h] Sollicitiorem certè hominem non suis contractis neminem puto fuisse: nam quæ res nullam habebat dubitationem, si [5] exercitus Lepidi absit, ea nunc magnam affert sollicitudinem, [i] magnumque habet casum: mihi enim si contigisset, ut prior occurrerem Antonio, [k] non mehercule horam constitisset: tantum ego & mihi confido, & sic perculsas illius copias, Ventidiique [6] mulionis castra despicio. Sed non possum non exhorrescere, si [l] quid intra cutem subest vulneris, quod priùs nocere potest, quàm sciri, curarique possit: sed certè, [m] nisi uno loco metaremur, magnum periculum ipse Lepidus, magnum ea pars exercitus adiret, quæ benè de Republica sentit, magnam etiam perditi hostes accessionem sibi fecissent, si quas copias à Lepido abstraxissent: quæ si adventus meus represserit, agam gratias fortunæ, constantiæq; meæ, quæ me ad hanc experientiam excitavit. Itaque ad XII. Kal. Jun. ab Isara castra movi: pontem tamen, quem in Isara feceram, castellis duobus ad capita positis, reliqui, præsidiaq; ibi firma posui: ut venienti Bruto, exercituiq; ejus sine mora transitus esset pa-

INTERPRETATIO.

[c] *reprehensionem*.

[d] *sciebam utique multò esse cautius expectare me, &c.*

[e] *mihi inimicum*.

[f] *itaque malui cum periculo experiri*.

[g] *& ejus exercitum* Reipublicæ *magis fidelem reddere*.

[h] *puto neminem sollicitiorem fuisse*, quàm ego sum *aliena culpa*.

[i] *dubiumque habet exitum*.

[k] *certè intra horæ spatium profligatus esset*.

[l] *si* Lepidus *à Republica deficere clàm meditatur*.

[m] *nisi eumdem ad locum* ego & Lepidus *haberemus castra*.

NOTÆ.

2 *Legatorum*] Lævi & Nervæ.

3 *Et cum collega*] Et cum Decimo Bruto, qui mecum in Republica defendenda consentit, sicut ipsius milites; & mei in eadem defensione consentiunt, &c.

4 *Benè sentiens*] Vel certè simulans se de Republica benè sentire.

5 *Si exercitus*] Cujus infidelitas, & inconstantia mihi timorem affert.

6 *Mulionis*] Consule Procemium in Ventidio.

ratus. Ipse, ut spero, [a] diebus octo, quibus has litteras dabam, cum Lepidi copiis me conjungam. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *intra octo dies post hasce litteras scriptas.*

EPISTOLA XIX.

Planci gratiarum actiones sibi gratissimas fuisse dicit; eumdem hortatur, ut opprimendo Antonium, bello civili finem imponat. Eodem anno.

Cicero s. D. Planco Imp.

QUAMQUAM gratiarum actionem à te non desiderabam, cùm te re ipsa, atque animo scirem esse gratissimum: tamen (fatendum est enim) fuit ea mihi perjucunda: sic enim vidi, quasi ea, quæ oculis cernuntur, me à te amari: dices, * Quid anteà? Semper quidem, sed numquam illustrius. Litteræ tuæ mirabiliter gratæ sunt senatui cum rebus ipsis, quæ erant gravissimæ, & maximæ, fortissimi animi, summique consilii, tum etiam gravitate sententiarum, atq; verborum. Sed, mi Plance, incumbe, ut belli extrema perficias: in hoc erit summa [1] & gratia, & gloria. Cupio omnia Reipublicæ causa: sed mehercule, in ea conservanda jam defatigatus, non multò plus faveo patriæ, quàm tuæ gloriæ: [2] cujus maximam facultatem tibi dii immortales, ut spero, dedere: quam complectere, obsecro: qui enim Antonium oppresserit, is hoc teterrimum bellum, periculosissimumque confecerit. Vale.

NOTÆ.

* *Quid anteà*] Numquid non anteà vidisti te à me amari?

1 *Et gratia*] Si bellum conficias, summam indè tibi & authoritatem, & gloriam conciliabis.

2 *Cujus*] Cujus & stabiliendæ, & amplificandæ.

EPISTOLA XX.

Petit ut de fide Lepidi, quid certò sit credendum, scribat, utrùm à Republica stet, an se cum Antonio conjunxerit; deindè hortatur, ut ultimam bello manum imponat. Eodem anno.

Cicero s. D. Planco.

ITA erant omnia, quæ istinc afferebantur, incerta, ut, quid ad te scriberem, non occurreret: [a] modò enim, quæ vellemus, de Lepido, modò contrà nuntiabantur. De te tamen constans fama, nec decipi posse, nec

INTERPRETATIO.

[a] *modò enim, Lepidum non esse conjunctum cum Antonio, modò contrà nuntiabatur.*

1. *Sed*

vinci : quorum alterius fortuna partem habet quamdam : alterum proprium est prudentiæ tuæ. Sed accepi litteras à collega tuo datas idibus Maji : in quibus erat, te ad se scripsisse, à Lepido non recipi Antonium : quod erit certius, si tu ad nos idem scripseris : [1] sed minùs audes fortasse propter inanem lætitiam litterarum superiorum. [2] Verùm ut errare, mi Plance, potuisti : (quis enim id effugerit?) sic, decipi te non potuisse, quis non videt? [3] nunc verò etiam erroris causa sublata est : culpa enim illa, BIS AD EUMDEM, vulgari reprehensa proverbio est : sin, ut scripsisti ad collegam, [4] ita se res habet : omni cura liberati sumus, nec tamen erimus priùs, quàm, ita esse, tu nos feceris certiores. Mea quidem, ut ad te sæpiùs scripsi, hæc sententia est : qui reliquias hujus belli oppresserit, eum totius confectorem fore : quem te & opto esse, & confido futurum. Studia mea erga te, quibus certè nulla esse majora potuerunt, tibi tam grata esse, quàm ego putavi fore, minimè miror, vehementerque lætor : quæ quidem tu, [5] si rectè istic erit, majora, & graviora cognosces. IV. Kal. Jun.

NOTÆ.

1 *Sed minus*] Sed fortasse non audes nobis significare, Lepidum nunc adhærere Antonio, quoniam ante cum lætitia scripsisti eumdem in tuas & Reipublicæ partes inclinare.

2 *Verùm ut errare*] At nihil est, quod istuc te sollicitet : amor enim patriæ fecit ut errares, dum ea de Lepidi fide credere voluisti, quæ vera esse cupiebas, te ipse volens decepisti, nemo alter invitum te fefellit : nota quòd errare multo sit levius, quàm decipi, hoc imprudentis, illud hominis cujuscumque est.

3 *Nunc verò etiam erroris*] Jam verò, quoniam semel errasti, ne quidem errare tibi licet deinceps, nisi velis vulgari proverbio reprehendi, *bis ad eumdem lapidem offendit*; quod incauti hominis vitium est.

4 *Ita se res habet*] Non se conjunxit cum Antonio Lepidus.

5 *Si rectè istic erit*] Idest, si Antonium opprimas.

EPISTOLA XXI.

Lepidi perfidiam, & ejus cum Antonio conjunctionem nuntiat; novas sibi copias auxilio mitti postulat; suam commendat dignitatem. Eodem anno.

Plancus S. D. Ciceroni.

PUDERET me [1] inconstantiæ mearum litterarum, si non hæc ex [a] aliena levitate penderent. Omnia feci, quare, Lepido conjuncto ad Rempublicam defendendam, minore sollicitudine vestra [b] perditis resisterem : om-

INTERPRETATIO.

[a] *Lepidi*. [b] *Antonianis*.

NOTÆ.

1 *Inconstantiæ*] Quia cùm scripsisset se de Lepidi fide se bene sperare, nunc ejus perfidiam nuntiare cogebatur.

nia ei, & petenti recepi, & ultrò pollicitus sum, scripsique tibi biduo antè, confidere me bono Lepido esse usurum, communique consilio bellum administraturum. Credidi [2] chirographis ejus, affirmationi præsentis Laterensis, qui tum apud me erat, reconciliaremque me Lepido, fidemque haberem, orabat. Non licuit diutiùs benè de eo sperare : illud certè cavi, & cavebo, ne mea credulitate * Reipublicæ summa fallatur. Cùm Isaram flumen, uno die ponte confecto, exercitum traduxissem, pro magnitudine rei celeritatem adhibens, quòd petierat per litteras ipse, ut maturarem venire : præsto mihi fuit [3] stator ejus cum litteris, quibus, ne venirem, denunciabat : se posse [c] conficere per se negotium : intereà ad Isaram expectarem. Indicabo temerarium meum consilium tibi : nihilominùs ire decreveram, existimans eum socium gloriæ vitare : putabam posse me nec de laude [d] jejuni hominis delibare quidquam, & subesse tamen propinquis locis, [e] ut, si durius aliquid esset, succurrere celeriter possem. [f] Ego non malus homo hoc suspicabar : at Laterensis, vir sanctissimus, suo chirographo mittit mihi litteras : in eisque, desperans de se, de exercitu, de Lepidi fide, querensque se destitutum, apertè denuntiat, videam ne fallar : [g] suam fidem solutam esse, Reipublicæ ne desim : exemplar ejus chirographi Titio dedi : ipsa chirographa omnia, & quibus credidi, & ea, quibus fidem non habendam putavi, Lævo Cispio dabo perferenda, qui omnibus his interfuit rebus. Accessit eò, ut milites ejus, cùm Lepidus concionaretur, improbi per se, corrupti etiam per eos, qui præsunt, Canidios, Rufrenosque, & cæteros, quos, cùm opus erit, scietis, conclamarint viri boni, pacem se velle, neque esse cum ullis pugnaturos, duobus jam consulibus singularibus occisis, tot civibus pro patria amissis, hostibus denique omnibus judicatis, bonisque publicatis : [h] neque hoc aut vindicarat Lepidus, aut sanarat. [4] Huc me venire, & duobus exercitibus conjunctis objicere exercitum fidelissimum, maxima auxilia, principes Galliæ, provinciam cunctam, summæ dementiæ, & temeritatis esse vidi : mihique, si ita oppressus essem, remque publicam mecum perdidissem, mortuo non modò honorem, sed misericordiam quoque defuturam. Itaque rediturus sum, [5] nec tanta munera perditis hominibus dari posse sinam. Exercitum locis ut habeam opportunis, provinciam tuear, etiamsi [i] ille exercitus defici-

INTERPRETATIO.

* *ne Resp. in ultimum discrimen veniat.*
[c] *Antonium per se vincere.*
[d] *gloriam appetentis.*
[e] *ut, si periculum adiret Lepidus, &c.*
[f] *ego minimè astutus.*
[g] *suis deinceps promissis non teneri.*
[h] *neque hanc* suorum militum audaciam *punierat Lepidus, aut correxerat.* [i] *Lepidi.*

NOTÆ.

2 *Chirographis*] Litteris propria ejus manu scriptis.

3 *Stator*] Per statorem intelligitur vel Tabellarius, vel Lictor.

4 *Huc*] Ubi sunt Antonius & Lepidus.

5 *Nec tanta munera*] Nec patiar à sceleratis hominibus tanta percipi commoda, qualia sunt exercitum fidelissimum, maxima auxilia, &c. aut perdere, aut ad suas partes allicere.

verit, [k] omnia ut integra servem, dabo operam, quoad exercitus huc summittatis, [6] parique fœlicitate Rempublicam hìc vindicetis: nec depugnare, si occasio tulerit: nec obsideri, si necesse fuerit: nec mori, si casus inciderit, pro vobis paratior fuerit quisquam. Quare hortor te, mi Cicero, exercitum huc trajiciendum quamprimum cures, & matures priùs, quàm hostes magis corroborentur, & nostri perturbentur: in quo si celeritas erit adhibita, Resp. in possessione victoriæ, deletis sceleratis, permanebit. Fac valeas, meque diligas. Fatrem meum tibi, fortissimum civem, & ad omnia paratissimum, [l] excusem litteris? qui ex labore in febriculam incidit assiduam, & satis molestam: cùm primùm poterit istuc recurrere, non dubitabit, ne quo loco Reipublicæ desit. Meam dignitatem commendatam habeas, rogo: concupiscere me nihil oportet: habeo te & amantissimum mei, &, quod optavi, summæ auctoritatis: tu videris, quantum, & [m] quando tuum munus apud me velis esse. Tantùm te rogo, [n] in Hirtii locum me subdas, & [o] ad tuum amorem, & ad meam observantiam. Vale.

INTERPRETATIO.

k nihil ut damni patiar. l nihil opus est excusare tibi litteris, &c.
m & quo tempore vis de me bene mereri.
n cures me fieri Consulem in locum Hirtii.
o & quia me amas & quia te colo.

NOTA.

6 Parique fœlicitate] Tàmque fœliciter hìc, quàm Mutinæ injurias Reipublicæ ulciscamini.

EPISTOLA XXII.

Agrorum sibi divisionem demandari Plancus cupiebat, militum ut gratiam colligeret. Super hoc respondet Cicero. Eodem anno.

Cicero S. D. Planco.

IN te, & [a] in collega omnis spes est diis approbantibus: concordia vestra, quæ senatui declarata litteris vestris est, mirificè & senatus, & cuncta civitas delectata est. Quod ad me scripseras [b] de re agraria: si [c] consultus senatus esset, [d] ut quisque de te honorificentissimam sententiam dixisset, eam secutus essem: [e] qui certè ego fuissem: sed, propter tarditatem sententiarum, moramque rerum, cùm ea, [f] quæ consulebantur, ad exitum non pervenirent, commodissimum mihi, Plancoque fratri visum est, [g] uti eo, quod.

INTERPRETATIO.

a in Decimo Bruto. b de agrorum divisione tibi demandanda.
c si rem hanc Senatus in deliberationem vocasset.
d assensus essem ei, qui sententiam de te honorificentissimam dixisset.
e quin ego de te primus honorificè *pronunciassem.*
f de quibus in senatu fiebat deliberatio.
g uti eo senatusconsulto, *quod quidem arbitratu nostro compositum non est, sed quis fuerit impedimento &c.*

ne nostro arbitratu componeretur, quis fuerit impedimento, arbitror te ex Planco litteris cognovisse: sed sive in S. C. sive in cæteris rebus desideras aliquid, sic tibi persuade, tantam esse apud omnes bonos tui charitatem, ut nullum genus amplissimæ dignitatis excogitari possit, quod tibi non paratum sit. Litteras tuas vehementer expecto, & quidem tales, quales maximè opto. Vale.

EPISTOLA XXIII.

Excusat se, quòd Lepido fidem habuerit; suam diligentiam declarat in conservandis copiis, accepta Lepidi cum Antonio conjunctione; subsidium Cæsariani exercitus efflagitat. Eodem anno.

Plancus s. d. Ciceroni.

NUMQUAM mehercule, mi Cicero, me pœnitebit maxima pericula pro patria subire, dum, si quid acciderit mihi, à reprehensione temeritatis absim. Confiterer imprudentia me lapsum, si unquam Lepido ex animo credidissem: CREDULITAS enim error est magis, quàm culpa, & quidem in optimi cujusque mentem facillimè irrepit: sed ego non [a] hoc vitio penè sum deceptus: Lepidum enim pulchrè noram. Quid ergo est? [b] pudor me, qui in bello maximè est periculosus, [c] hunc casum coegit subire: [d] nam, si uno loco essem, verebar ne cui obtrectatorum viderer & nimiùm pertinaciter Lepido offensus, & mea [1] patientia etiam alere bellum. Itaque copias propè in aspectum Lepidi, Antoniique adduxi, quadragintaque millium passuum spatio relicto, consedi, eo consilio, ut vel celeriter accedere, vel salutariter recipere me possem: adjunxi hæc in loco eligendo, flumen oppositum, ut haberem [e] in quo mora transitus esset: [2] Vocontii [*] sub manu ut essent, per quorum loca mihi fideliter pateret iter. Lepidus, desperato adventu meo, quem non mediocriter [f] captabat, se cum Antonio conjunxit ad IV. Kal. Jun. eodemque die ad me castra moverunt: viginti millia passuum cùm abessent, res mihi nuntiata est: dedi operam deum benignitate, ut & celeriter me reciperem, & hic discessus nihil fugæ simile haberet: non miles ullus, non eques, non quicquam impedimentorum amitteretur, aut ab illis ferventibus latronibus interciperetur. Itaque pridie Non. Jun. omnes copias Isaram trajeci, pontesque, quos feceram, [g] interrupi, ut & [h] spatium ad se

INTERPRETATIO.

[a] credulitate. [b] infamiæ metus. [c] coegit me Lepido credere. [d] si enim à Lepido longius abfuissem. [e] quòd transitum retardaret. [*] propè ut essent. [f] insidiosè quærebat. [g] disjeci. [h] & milites mei spatium haberent ad animum recipiendum.

NOTÆ.

1 *Patientia*] Iis lubens assentiar, qui *pertinacia* pro *patientia* reponunt.

2 *Vocontii*] Populi fuere Galliæ Narbonensis, ubi hodie diœcesis Diensis in

colligendum homines haberent, & ego me intereà cum collega conjungerem, quem triduo, cùm has dabam litteras, expectabam. [3] Laterensis nostri & fidem, & animum singularem in Rempublicam semper fatebor: sed certè nimia ejus indulgentia in Lepidum, ad hæc pericula perspicienda fecit eum minùs sagacem: qui quidem cùm in fraudem se deductum videret, manus, quas justius in Lepidi perniciem armasset, sibi afferre conatus est: in quo casu tamen interpellatus, adhuc vivit, & [4] dicitur victurus. Sed tamen de hoc mihi parum certum est: & magno cum dolore parricidarum [5] elapsus sum iis: veniebant enim eodem furore in me, quo in patriam, incitati: [i] iracundias autem harum rerum recentes habebant, quòd Lepidum [k] castigare non destiteram, ut extingueret bellum: quòd [6] colloquia facta improbabam, quòd legatos, [7] fide Lepidi missos ad me, in conspectum venire vetueram: quòd C. Catinium Vestinum trib. mil. missum ab Antonio ad eum cum litteris, [l] exceperam: in quo hanc capio voluptatem, quòd certè, quò magis me petiverunt, tantò majorem iis frustratio dolorem attulit. Tu, mi Cicero, quod adhuc fecisti, idem præsta, [m] ut vigilanter, nervoseque nos, qui stamus in acie, subornes, veniat [8] Cæsar cum copiis, quas habet firmissimas, aut, si ipsum aliqua res impedit, exercitus ejus mittatur, cujus ipsius [9] magnum periculum agitur, [n] quidquid aliquando futurum fuit in castris perditorum contra patriam, hoc omne jam convenit. Pro urbis verò salute cur non omnibus facultatibus, quas habemus, utamur? quòd si vos istic [o] non defueritis, profectò, quod ad me attinet, omnibus rebus abundè Reipublicæ satisfaciam. Te quidem, mi Cicero, in dies mehercule habeo chariorem, sollicitudinesque meas quotidie magis tua merita [p] exacuunt, ne quid aut ex amore, aut ex judicio tuo perdam. Opto, ut mihi liceat jam [q] præsenti

INTERPRETATIO.

i *idcircò autem mihi nuperrimè irascebantur.* k *objurgare.*

l *interceperam.*

m *nervosque omnes in hoc intende, ut nos omnibus ad bellum necessariis instruas.*

n *quidquid sceleratorum in castris Antonii & Lepidi aliquando futurum erat, huc omnes jam convenerunt.*

o *Romæ.* p *excitant.*

q *officiis quæ piè* Reipublicæ *exhibeo.*

NOTÆ.

Delphinatu, & diœcesis Vasionensis in Comitatu Vindaxino.

3 *Laterensis*] Qui Lepidi legatus erat.

4 *Dicitur victurus*] Non vixit: sic enim Vellejus libro secundo: *sub Antonii ingressum, Juventius Laterensis, vir vita ac morte consentaneus, cùm acerrimè suasisset Lepido, ne se cum Antonio, hoste judicato, jungeret, irritus consilii, gladio se ipse transfixit.*

5 *Elapsus sum iis*] Elapsus sum è manibus Antonii & Lepidi, patriæ parricidarum: quidam pro *iis* scriptum esse volunt *his*, quòd mihi quoque simile verò videtur.

6 *Colloquia*] Vel cum Antonio, vel cum Antonii legatis contra Rempublicam facta.

7 *Fide Lepidi*] Antonio Lepidus promiserat, fore ut ejus legati honorificè à Planco tractarentur.

8 *Cæsar*] Octavianus, ab Julio Cæsare adoptatus est, & post Augustus Imperator appellatus.

9 *Magnum periculum*] Ob inimicitias quas cum Antonio tum gerebat.

pietate meorum officiorum tua beneficia tibi facere jucundiora. Vale. VIII. Idus Jun. [10] Civarone, ex finibus Allobrogum.

NOTÆ.

10 *Civarone*] Manutius, & Sirmundus in notis ad Sidonium putant legi oportere *Cularone*, quæ Gratianopolis est. Negat id Honoratus Bouge, lib. 3. hist. Provinciæ, c. 7. p. 145. & rectè negat; vide ibi quibus argumentis, existimantque nonnulli, castrum esse in Sabaudia ad Isaram, quòd vocatur hodiæ *Civron*.

EPISTOLA XXIV.

Memorem se fore beneficiorum pollicetur; præsentem exercitus sui statum describit; auxiliares copias postulat; Octavianum in Republica tuenda negligentem accusat. Eodem anno.

Plancus Imp. Cos. des. S. D. Ciceroni.

FACERE non possum, quin in singulas res meritaque tua tibi gratias agam: sed mehercule facio cum pudore: neque enim tanta necessitudo, quantam tu mihi tecum esse voluisti, desiderare videtur gratiarum actionem: neque ego lubenter pro maximis tuis beneficiis tam vili munere defungor orationis: & malo præsens observantia, indulgentia, assiduitate memorem me tibi probare. Quòd si mihi vita contigerit, omnes gratas amicitias, atque etiam [a] pias propinquitates in tua observantia, indulgentia, assiduitate vincam: amor enim tuus, ac judicium de me utrùm mihi [1] plus dignitatis in perpetuum, an voluptatis quotidie sit allaturus, non facilè dixerim. [b] De militum commodis fuit tibi curæ: quos ego non potentiæ meæ causa (nihil enim me [c] non salutariter cogitare scio) ornari volui à senatu, sed primùm, quòd ita meritos judicabam: deinde, quòd ad omnes casus conjunctiores Reipublicæ esse volebam: novissimè, ut ab omni omnium [2] sollicitatione aversos eos [3] tales vobis præstare possem, quales adhuc fuerunt. [d] Nos adhuc hìc omnia integra sustinuimus: * quod consilium nostrum: etsi, quanta sit aviditas hominum, non sine causa, talis victoriæ, scio: tamen vobis probari spero: [e] non enim, si quid in his exercitibus sit offensum, magna subsidia Respub. habet expedita, quibus subitò impetui, ac latrocinio parricidarum

INTERPRETATIO.

a *pia propinquorum obsequia.* b *de militum* meorum. c *non* Reipublicæ *salutare.* d *Rempublicam*, vitato prælio, *in discrimen nondum adduximus.*
* *quod consilium, vobis ut spero, probabitur, licèt scio, quàm ardenter homines cupiant*, Antonium *à me* commisso prælio *vinci.*
e *si quam enim, præliando gravem jacturam facerem, non magna subsidia, &c.*

NOTÆ.

1 *Plùs dignitatis*] Dignitas ad judicium, voluptas ad amorem pertinet.
2 *Sollicitatione aversos*] Planci milites Antonius & spe & præmio sollicitabat.
3 *Tales*] Idest, Reipublicæ semper fidelissimos.

resistat: copias verò nostras notas tibi esse arbitror: in castris meis legiones sunt veteranæ tres, tironum vel luculentissima ex omnibus una, in castris Bruti una veterana legio, altera [4] bima, octo tironum: ita universus exercitus numero amplissimus est, [5] firmitate exiguus: quantum autem in acie tironi sit committendum, nimium sæpè [6] expertum habemus: ad hoc robur nostrorum exercituum sive Africanus exercitus, qui est veteranus, sive Cæsaris accessisset, æquo animo [f] summam Rempublicam in discrimen deduceremus: aliquanto autem [g] propius esse, quod ad Cæsarem attinet, videbamus: nihil destiti eum litteris hortari: neque ille intermisit affirmare, se sine mora venire: cùm interim aversum illum ab hac cogitatione, [7] ad alia consilia video se contulisse: ego tamen ad eum Furnium nostrum cum mandatis, litterisque misi, si quid fortè proficere posset. Scis tu, mi Cicero, [h] quod ad Cæsaris amorem attinet, societatem mihi esse tecum: [i] vel quòd in familiaritate Cæsaris, vivo illo, jam tueri eum, & diligere mihi fuit necesse: vel quòd [k] ipse, quoad ego nosse potui, moderatissimi, atque humanissimi fuit sensus: [l] vel quòd ex tam insigni amicitia mea, atque Cæsaris, hunc, filii loco & illius, & [8] vestro judicio substitutum, non perinde habere mihi turpe videtur: sed [m] quidquid tibi scribo, dolenter mehercule magis, quàm inimicè facio. Quòd vivit Antonius, hodie quòd Lepidus una est, quòd exercitus habent non contemnendos, quòd sperant, quòd audent, [9] id omne Cæsari acceptum referre possunt: neque ego superiora repetam: sed ex eo tempore, quo ipse mihi professus est se venire, si venire voluisset, aut oppressum jam bellum esset, aut in adversissimam illis Hispaniam cum detrimento eorum maximo [n] extrusum. Quæ mens eum, aut quorum consilia à tanta gloria, sibi verò etiam necessaria, ac salutari a vocarint,

INTERPRETATIO.

[f] *sortem Reipublicæ certamini committeremus.*

[g] *propiorem esse exercitum Octavii, quàm Africanum.*

[h] *id mihi tecum esse commune, quòd Octavium amem.*

[i] *primò quia cum Julio Cæsari, dum viveret, essem familiaris, mihi necesse fuit tueri filium ejus, ac diligere.*

[k] *Octavius.*

[l] *vel quia turpe mihi esset eum non insigniter amare, quem Julius Cæsar, & suo, & vestro judicio adoptavit.*

[m] *quare, si quid durius* in eum *scribo, dolore magis quàm odio ductus id facio.*

[n] *amandatum.*

NOTÆ.

4 *Bima*] Quæ duos tantùm annos militavit.

5 *Firmitate exiguus*] Quia Tironum numerus multo major, quàm veteranorum erat.

6 *Expertum habemus*] In Pharsalica maximè pugna; idcircò enim Cæsaris exercitus superior discessit, quòd ex veterano milite constaret.

7 *Ad alia consilia*] Ad petitionem consulatus.

8 *Vestro judicio*] Quoniam Octavii adoptionem Cæsaris testamento factam, Senatus comprobarat.

9 *Id omne Cæsari*] Id omne debetur Octavio, qui nec Decimo Bruto reconciliari vult, nec Antonium fugientem persequi.

& ad cogitationem [10] consulatus [11] bimestris, summo cum terrore [12] hominum, & [13] insulsa cum efflagitatione transtulerint, [o] exputare non possum. Multùm in hac re mihi videntur necessarii ejus, & Reipublicæ, & ipsius causa [14] proficere posse, plurimùm, ut puto, tu quoque: [p] cujus ille [15] tanta merita habet, quanta nemo, præter me: numquam enim obliviscar, maxima ac plurima me tibi debere. De his rebus, ut [q] exigeret cum eo, Furnio mandavi: quòd si quantam debeo, habuero apud eum auctoritatem, plurimùm [16] ipsum juvero. Nos intereà duriori conditione bellum sustinemus, [17] quòd neque expeditissimam dimicationem putamus, neque tamen refugiendo commissuri sumus, ut majus detrimentum Respublica accipere possit. Quòd si aut Cæsar [18] se respexerit, aut Africanæ legiones celeriter venerint, securos vos ab hac parte reddemus. Tu, ut instituisti, me diligas, rogo, [r] proprieque tuum esse, tibi persuadeas. V. Kal. Sext. ex castris.

INTERPRETATIO.

[o] divinare. [p] qui tantis illum beneficiis, quantis neminem unquam, ornasti, me excepto. [q] tractaret. [r] meque tui juris omninò esse.

NOTÆ.

10 *Consulatus*] Ut in locum Hirtii, aut Pansæ sufficeretur.

11 *Bimestris*] Fortè legendum *quinquemestris*: illud enim spatium supererat ad exitum anni, nisi si dicamus cum Manutio, *bimestris* poni pro *exigui temporis*.

12 *Hominum*] Eorum scilicet, qui percussorum Cæsaris amici erant, vel propinqui: nihil enim ab eo timendum non erat, qui Consul factus, patris necem ulcisci posset.

13 *Insulsa*] Vel quia cum uno Cicerone de Consulatu obtinendo agebat; vel quòd hanc dignitatem contra leges, idest ante præfinitam ætatem, postularet.

14 *Proficere posse*] Dando operam, ut à Consulatus petitione desistat, & Antonium armis persequatur.

15 *Tanta merita*] Tanta fuerunt, ut M. Brutus Ciceronem ipsum objurgaverit, ob nimiam ejus in Octavium indulgentiam, quæ Reipublicæ multum perniciosa, & Tullio fuit inutilis.

16 *Ipsum juvero*] Illius enim interest, ut Antonius qui cum inimicitias exercet, pereat.

17 *Quòd neque*] Quia puto non expedire, ut cum duobus, Antonio scilicet & Lepido, prælio dimicem.

18 *Se respexerit*] Nihil ut ab dignitate sua alienum faciat, sed Rempublicam potius mecum tueatur.

EPISTOLA XXV.

Modestè arguit Furnium, quòd Præturam nimiùm celeriter adipisci vellet.

Cicero S. D. C. Furnio.

SI interest, id quod homines arbitrantur, Reipublicæ te, [a] ut instituisti, atque fecisti, navare operam, rebusque maximis, quæ ad extinguendas

INTERPRETATIO.

[a] cœpisti;

b te

reliquias [1] belli pertinent, [b] interesse: nihil videris melius, neque laudabilius, neque honestius facere posse: istamque operam tuam, [c] navitatem, animum in Rempublicam [2] celeritati præturæ anteponendam censeo. Nolo enim te ignorare, quantam laudem consecutus sis: mihi crede, [d] proximam Planco, idque ipsius Planci testimonio, prætereà fama, [*] scientiaque omnium. Quamobrem, si quid operis tibi etiam nunc restat, id maximoperè censeo persequendum. Quid enim honestius? aut quid honesto anteponendum? sin autem satisfactum Reipublicæ putas: celeriter ad [3] comitia, quando maturè futura sunt, veniendum censeo: dummodo ne quid hæc ambitiosa festinatio imminuat ejus gloriæ quam [e] consecuti sumus. Multi clarissimi viri, cùm Reipublicæ [4] darent operam, [5] annum petitionis suæ non obierunt [f] quod eò facilius nobis est, quòd non est annus hic tibi destinatus: ut, si Ædilis fuisses, [g] post biennium tuus annus esset: [h] nunc nihil prætermittere videbere usitati, & quasi legitimi temporis ad petendum. Video autem: [6] Planco consule, [i] etsi etiam sine eo rationes expeditas haberes, tamen splendidiorem petitionem tuam fore, [k] si modo ista ex sententia confecta essent. Omninò plura me scribere, [l] cùm tuum tantum consilium, judiciumque sit, non ita necesse arbitrabar: sed tamen sententiam meam tibi ignotam esse nolebam: cujus est hæc summa, ut omnia te metiri dignitate malim, quàm ambitione; majoremque fructum ponere [7] in perpetuitate laudis, quàm in celeritate præturæ. Hæc eadem locutus sum domi meæ, adhibito Quinto fratre meo, & Cæcina, & Calvisio, studiosissimis tui, cùm Dardanus, libertus tuus, interesset: omnibus probari videbatur oratio mea: sed tu optimè judicabis. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *te præsentem adesse.* [c] *industriam.*

[d] *maximam post Plancum laudem* in bello *adeptus es.* [*] *sententiaque.*

[e] *consecutus es.*

[f] *eò faciliùs Præturæ petitionem nunc potes omittere.*

[g] *non nisi tamen post biennium petere Præturam posses.*

[h] *nunc autem*, si omissa petitione remanes in provincia tua, *legitimum ad petendum tempus servare videberis.*

[i] *etsi posses sine Planco facilè Præturam adipisci.*

[k] *si modo bellum Antonianum fœliciter confectum esset.*

[l] *cùm singulari prudentia valeas.*

NOTÆ.

1. *Belli*] Contra Antonium susceptì.

2. *Celeritati*] Decreverat petere Præturam, cùm nondum Ædilis fuisset.

3. *Comitia*] Prætoria; in sequentem enim annum designati jam erant Consules.

4. *Darent operam*] Bello foris impediti.

5. *Annum*] Romam non venerunt, ut vel anno legitimo magistratus peterent; quia Reipublicæ salutem ambitioni suæ anteponebant.

6. *Planco*] Qui Consul in sequentem annum designatus erat.

7. *In perpetuitate laudis*] Perpetuam assequeris laudem, si pergis, ut cœpisti, Rempublicam armis tueri.

EPISTOLA XXVI.

Scripserat Furnius ad comitia Prætoria se venturum: Cicero dissuadet, & comitia in mensem Januarium rejicienda significat. Eodem anno.

Cicero s. d. Furnio.

LECTIS tuis litteris, quibus declarabas aut omittendos Narbonenses, aut cum periculo dimicandum, illud magis [1] timui, quod vitatum, non molestè fero. Quod de Planci & Bruti concordia scribis, in eo vel maximam spem pono victoriæ. [2] De Gallorum studio, nos aliquando cognoscemus, ut scribis, cujus id opera maximè excitatum sit: sed etiam, mihi crede, [3] cognovimus. Itaque jucundissimis tuis litteris stomachatus sum in extremo: scribis enim, si in Sextilem [4] comitia, [5] citò te: si jam [6] confecta, [7] citiùs, [8] ne diutius cum periculo fatuus sis. O mi Furni, quàm tu causam tuam non nôsti, qui alienas tam facilè [9] discas: [10] tu nunc candidatum te putas, & id cogitas, ut aut ad comitia curras: aut, si jam confecta, domi tuæ sis, scilicet ne cum maximo periculo, ut scribis, stultissimus sis: non arbitror te ita sentire: omnes enim tuos ad laudem impetus novi: quòd si, ut scribis, ita sentis: non magis te, quàm de te judicium reprehendo meum. Te adipiscendi magistratus [11] levissimi, & divulgatissimi, si ita adipiscare, ut plerique præpropera festinatio abducet à tantis laudibus, quibus te omnes in cœlum jure, & verè ferunt? [12] Scilicet id agitur, utrum hac petitione, an proxima prætor fias, non ut ita de Republica mereare, omni honore ut dignissimus judicere. Utrum nescis, [13] quàm altè ascenderis: an pro nihilo id putas? si nescis, [14] tibi ignosco: nos [15] in culpa sumus: [16] sin intelligis,

NOTÆ.

1. *Timui*] Ne cum periculo dimicares.
2. *De Gallorum*] De Gallia ulteriori loquitur, quam Plancus cum tribus legionibus à Cæsare obtinuerat.
3. *Cognovimus*] Tua industria factum esse, ut Galli Reipublicæ faverent.
4. *Comitia*] Indicta sint.
5. *Citò te*] Romam, relicto exercitu, advolaturum.
6. *Confecta*] sint comitia, & nulla Præturæ obtinendæ spes sit reliqua.
7. *Citiùs*] Romam te venturum, nec Reipublicæ deinceps navaturum operam.
8. *Ne diutiùs*] Ne diutius cum periculo pro Republica dimices nullo tuo emolumento, quod existimas dementis esse.
9. *Discas*] Aliorum causas defendere solitus erat.
10. *Tu nunc*] Tu putas esse jam legitimum ad petendum tempus, cùm reverà non sit. Vide proximè sup. epist. aut si confecta sunt comitia, nec Prætor designatus es, cogitas domi latere, deposita Reipublicæ administratione, ne diutiùs, ut ais, pro Republica pericula subeas, nullo tuo fructu, quod dementis est.
11. *Levissimi*] Prætura, levis est & vulgaris dignitas, hanc si præproperè, & Reipublicæ damno adipiscaris, eaque festinatio privabit te tantis laudibus, &c.
12. *Scilicet*] Ironia, cujus hic sensus est: *non jam agitur, utrùm, &c. agitur id potiùs, ut ita de, &c.*
13. *Quàm altè*] Quanta sit hominum de te existimatio.
14. *Tibi ignosco*] Quia errore tantùm, non malitia peccas.
15. *In culpa sumus*] Peccavi ego, qui nondum id tibi significavi.
16. *Sin intelligis*] Nomen tuum ab om-

ulla tibi est prætura vel officio, quod pauci, vel gloria, quàm omnes sequuntur, dulcior? Hac de re & ego, & Calvisius, homo magni judicii, tuique amantissimus, te accusamus quotidie: comitia tamen,[a] [17] quando ex his pendes, quantum facere possumus, quòd multis de caussis Reipublicæ [18] arbitramur conducere, in Januarium mensem[b] protrudimus. Vince igitur, & Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quandoquidem illa expectas.* [b] *rejecimus.*

NOTÆ.

nibus celebrari; an ulla Prætura est tibi, vel officio tuo, vel gloria dulcior.

17. *Quando*] Quandoquidem hæc animo habes infixa.

18. *Arbitramur conducere*] Ut, qui pro Republica dimicant, spe comitiorum, ac dignitatum diutiùs excitentur.

EPISTOLA XXVII.

Lepidum parcè & molliter increpat, quòd amplissimis honoribus à Senatu ornatus, nondum ei gratias egisset; tum hortatur, ut pacis, Antonium inter & bonos cives conciliandæ animum deponat. Eodem anno.

Cicero S. D. M. Lepido.

QUOD mihi pro mea summa erga te benevolentia magnæ curæ est, ut quàm amplissima dignitate sis, molestè tuli, te senatui gratias non egisse, cùm esses ab eo ordine ornatus[1] summis honoribus Pacis inter cives conciliandæ te cupidum esse, lætor: pacem eam si à servitute sejungis, consules & Reipublicæ, & dignitati tuæ: sin ista pax[a] perditum hominem in[2] possessionem[3] impotentissimi dominatus restitutura est: hoc animo scito esse omnes[b] sanos, ut mortem servituti anteponant. Itaque sapientiùs, meo quidem judicio, facies, si te in istam pacificationem non interpones, quæ neque senatui, neque populo, neque cuiquam bono probatur. Sed hæc audies ex aliis, aut certior fies litteris. Tu pro tua prudentia, quid optimum factu sit, videbis.

INTERPRETATIO.

[a] *Antonium:* [b] *sapientes viros.*

NOTÆ.

1. *Summis honoribus*] Equestrem ei statuam inauratam decreverat Senatus cum inscriptione præclara, & absenti triumphum. Sic Tullius in epist. ad Brutum: *In Lepido reprehendimur, cui, cùm statuam in Rostris statuissemus, iidem illam evertimus.*

2. *In possessionem*] Quam Mutinensi clade amiserat.

3. *Impotentissimi dominatus*] In quo nihil jure; vi omnia, & scelere geruntur.

EPISTOLA XXVIII.

Subirascitur Trebonio, quòd Antonium incolumem servaverit eo die quo Cæsar occisus est; suum deinde libertatis recuperandæ studium significat. Eodem anno.

Cicero s. D. C. [1] Trebonio.

QUAM vellem [a] [2] ad illas pulcherrimas epulas me idibus Mart. invitasses! [b] reliquiarum nihil haberemus: at nunc [c] cum his tantum negotii est, ut [d] vestrum illud divinum in Rempublicam beneficium nonnullam habeat [3] querelam: quòd verò à te, viro optimo, [4] seductus est, tuoque beneficio adhuc vivit [e] hæc pestis: interdum, quod mihi [5] vix fas est, tibi subirascor: mihi enim negotii plus reliquisti [6] uni, quàm, præter me, omnibus. Ut enim primum post Antonii fœdissimum [7] discessum senatus haberi liberè potuit, [f] ad illum animum meum reverti pristinum, quem tu cum cive acerrimo, patre tuo, in ore & amore semper habuisti. Nam, cùm senatum ad XIII. Kalend. Jan. tribuni plebis vocavissent, deque alia re referrent, totam Rempublicam sum complexus, egique acerrimè, senatumque jam languentem, & defessum, ad pristinam virtutem, consuetudinemque revocavi, magis animi, quàm ingenii viribus. Hic dies, meaque contentio, atque actio spem primùm populo Romano attulit libertatis recuperandæ: nec verò ipse posteà tempus ullum intermisi de Republica non cogitandi solùm, sed etiam agendi. Quòd nisi res urbanas, actaque omnia ad te perferri arbitrarer, ipse perscriberem quamquam eram maximis occupationibus impeditus: sed illa cognosces ex aliis, à me pauca, & ea summatim. Habemus fortem senatum, consulares partim timidos, partim malè sentientes.

INTERPRETATIO.

[a] *ad cædem Cæsaris.* [b] *non jam superstes viveret Antonius.*
[c] *cum Antonianis.*
[d] *mors illata Cæsari.*
[e] *Antonius.*
[f] *ad pristinum illud* tuendæ libertatis *studium redii, quod tu & pater tuus semper & laudastis, & amastis.*

NOTÆ.

1. *Trebonio*] Consule indicem historicum à nobis huic operi præfixum; ubi quæ conferunt ad hujus libri intelligentiam paucis descripta leges.

2. *Ad illas pulcherrimas*] Cædem Cæsaris vocat egregium facinus, quòd ex eo spes affulserit libertatis recipiendæ; sed opinione Cicero falsus est.

3. *Querelam*] Ob conservatum Antonium.

4. *Seductus est*] Sejunctus ab aliis, & à Trebonio ante fores curiæ detentus, usque donec Cæsar interficeretur; hoc paulò fusius in tabulis historicis Bruti, Planci, Lepidi, Trebonii, &c.

5. *Vix fas est*] Propter mutuam necessitudinem.

6. *Uni*] Capitali quippè odio dissidebant inter se Antonius, & Cicero.

7. *Discessum*] Ex urbe, ut Decimo Bruto, & Reipublicæ bellum inferret.

magnum damnum factum est in [8] Servio. [9] L. Cæsar optimè sentit: sed, quòd avunculus est, non acerrimas dicit sententias: [10] consules egregii: præclarus D. [11] Brutus: egregius [12] puer Cæsar: de quo spero equidem reliqua: hoc verò certum habeto, nisi [a] ille [13] veteranos celeriter conscripsisset, legionesque duæ de exercitu Antonii ad ejus se auctoritatem contulissent, atque is oppositus esset terror Antonio, nihil Antonium sceleris, nihil crudelitatis præteriturum fuisse. Hæc tibi etsi audita esse arbitrabar, volui tamen notiora esse: plura scribam, si plus otii habuero. Vale.

INTERPRETATIO.

a Octavius Cæsar.

NOTÆ.

8 *In Servio*] In Servio Sulpitio, qui mortem obierat.

9 *L. Cæsar*] Avunculus Antonii.

10 *Consules*] Hirtius & Pansa.

11 *Decimus Brutus*] Galliæ Cisalpinæ à Senatu præpositus.

12 *Puer Cæsar*] Octavius; annos tum natus novemdecim.

13 *Veteranos*] Qui Julio Cæsari militaverant.

EPISTOLA XXIX.

Suum erga salutem Ampii studium significat, bonoque animo esse jubet. Incertus annus: probabile est scriptam esse Cæsare tertiùm, & Lepido Coss. anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero S. D. [1] Ampio Balbo.

De meo studio erga salutem, & incolumitatem tuam credo te cognosse ex litteris tuorum: quibus me cumulatissimè satisfecisse, certò scio: nec iis concedo, quamquam sunt singulari in te benevolentia, ut te salvum malint, quàm ego: illi mihi necesse est concedant, ut tibi plus, quàm ipsi, hoc tempore [2] prodesse possim: quod quidem nec destiti facere, nec desistam, & jam in maxima re feci, & fundamenta jeci salutis tuæ. Tu fac bono animo, magnoque sis, meque tibi nulla re defuturum esse confidas. Pridie Non. Quint. Vale.

NOTÆ.

1 *Ampio Balbo*] Vide indicem historicum.

2 *Prodesse possim*] Quia Cæsaris familiares, quorum summa erat authoritas, Ciceronem unicè diligebant. Id clariùs indicat in epistola 13. libri 6. ad eumdem scripta.

EPISTOLA XXX.

Pugnam, victoriamque Mutinensem de Antonio relatam describit. Hirtio & Pansa Coss. anno urbis conditæ septingentesimo decimo.

[1] Ser. Galba s. D. Ciceroni.

DECIMO septimo Kalendas Maji, quo die Pansa in castris Hirtii erat futurus, cum quo ego eram, (nam ei obviam processeram millia passuum centum, quo maturiùs veniret), Antonius legiones eduxit duas, secundam, & quintam trigesimam, & [2] cohortes prætorias duas, unam suam, alteram Silani, & [3] evocatorum partem. Ita obviam venit nobis, quòd nos quatuor legiones tironum habere solum arbitrabatur: sed noctu, quo tutiùs venire in castra possemus, [4] legionem Martiam, cui ego præesse solebam, & duas cohortes prætorias miserat Hirtius nobis. Cùm equites Antonii apparuissent, contineri, neque legio Martia, neque cohortes prætoriæ potuerunt: quas sequi cœpimus coacti, quando eas retinere non poteramus. Antonius [5] ad Forum Gallorum suas copias continebat: neque sciri volebat, se legiones habere: tantùm equitatum, & [6] levem armaturam ostendebat. Postea quàm vidit se invito legionem ire Pansa, sequi se duas legiones jussit tironum. posteà quàm angustias paludis, & silvarum transivimus, acies est instructa à nobis duodecim cohortium: nondum venerant legiones duæ, cùm repentè Antonius in aciem suas copias de vico produxit, & sine mora concurrit. Primò ita pugnatum est, ut acriùs non posset ex utraque parte pugnari: sed dexterius cornu, in quo ego eram cum Martiæ legionis cohortibus octo, impetu primo fugaverat legionem trigesimam quintam Antonii, ut ampliùs passus quingentos ultra aciem, quo loco steterat, processerit. Itaque, cùm equites nostrum cornu circuire vellent, recipere me cœpi, & [6] levem armaturam opponere Maurorum equitibus, ne aversos nostros aggrederentur. Interim video me esse inter Antonianos, Antoniumque post me esse aliquanto: repentè equum immisi ad eam legionem tironum, quæ veniebat ex castris scuto rejecto. Antoniani me insequi: nostri pila conjicere velle: ita nescio quo fato sum servatus, quòd citò sum

NOTÆ.

1 *Ser. Galba*] Vide indicem historicum.

2 *Cohortes Prætorias*] Cohors Prætoria ducem ubique sequebatur; ab ipso vel ex familiaribus, vel ex fortissimis delecta. Cohortes Prætorias novem ad corporis custodiam Augustus adhibuit, quæ quidem primùm Imperii robur, & decus extitere; posteà verò Imperatorum ac Reipublicæ pernicies.

3 *Evocatorum*] Vide ep. sextam lib. 3.

4 *Legionem Martiam*] Quæ relicto Antonio ad Octavianum transierat.

5 *Ad forum Gallorum*] Vicus in Flaminia, quæ nunc *Romandiola*, situs: hodie vocatur *Castel Franco*.

6 *Levem armaturam*] Levis armaturæ milites, quæ minimæ fiduciæ manus erat; alii aliis temporibus fuere: primùm quidem Ferentarii, &c. Consule Cantelium nostrum in suo de Romana militia tractatu.

à nostris cognitus. [7] In ipsa Æmilia, ubi cohors Cæsaris prætoria erat, diù pugnatum est: cornu sinisterius, quod erat infirmius, ubi Martiæ legionis duæ cohortes erant, & cohors prætoria, pedem referre cœperunt, quòd ab equitatu circuibantur, quo vel plurimum valet Antonius: cùm omnes se recepissent nostri ordines, recipere me novissimus cœpi ad castra. Antonius, tamquam victor, castra putavit se posse capere: quò cùm venit, complures ibi amisit, nec egit quidquam. Audita re Hirtius cum cohortibus viginti veteranis redeunti Antonio in sua castra occurrit, copiasque omnes ejus delevit, fugavitque eodem loco, ubi erat pugnatum, ad Forum Gallorum. Antonius cum equitibus hora noctis quarta se in castra sua ad Mutinam recepit. Hirtius in ea castra rediit, unde Pansa exierat, ubi duas legiones reliquerat, quæ ab Antonio erant oppugnatæ: sic partem majorem suarum copiarum Antonius amisit veteranarum: nec id tamen sine aliqua jactura cohortium prætoriarum nostrarum, & legionis Martiæ fieri potuit: [8] aquilæ duæ, signa sexaginta sunt relata Antonii: res benè gesta est. Ad XII. Kal. Maji, ex castris. Vale.

NOTÆ.

7 *In ipsa Æmilia*] In via Æmilia quam stravit in primo Consulatu Marcus Æmilius Lepidus, is qui Pontifex maximus, Consul, Censorque fuit, & Princeps Senatus sexies lectus; perducta est Arimino, ubi Flaminiæ committebatur, Aquilejam usque. Ita Manutius.

8 *Aquilæ duæ*] Signa alia peditum fuerunt, alia equitum, alia legionis, alia manipulorum: primùm quidem *Aquila*, *Lupus*, *Minotaurus* ex Vegetio, *Equus* & *Aper* ex Plinio: tum præ cæteris principatum obtinuit *Aquila*, ita ut aliis, in castris relictis, sola in acie ordines anteiret: quam denique C. Marius secundùm Consul, tamquam fœlix victoriarum omen, repudiatis aliis, legionibus Romanis consecravit; tria signorum genera posterioribus temporibus usurpata; Elephas, Sphinx, & Draco; Elephas à Cajo Cæsare, quòd quinta legio Elephantas vicisset: ita Cantelius in eodem tractatu supra citato.

EPISTOLA XXXI.

Excusat se, quòd suum erga Rempublicam studium litteris nondum expresserit; seque libertatis fore defensorem, testatur. Eodem anno.

C. Asinius Pollio s. D. Ciceroni.

MINIME mirum debet tibi videri, nihil me scripsisse de Republica, [a] posteà quàm itum est ad arma: nam [1] saltus Castulonensis, qui sem-

INTERPRETATIO.

[a] *postquam* Antonio, interfecto Cæsare, *bellum indictum est*.

NOTÆ.

1 *Saltus Castulonensis*] Castulo fuit quondam Oretanorum in Bæticæ finibus, versus Orientem urbs, quondam inter primas Hispaniæ nobilis. Saltui Castulonensi nomen dedit.

per tenuit nostros tabellarios, etsi nunc frequentioribus latrociniis infestior factus est, tamen nequaquam tanta in mora est, quanta qui locis omnibus dispositi ab utraque parte scrutantur tabellarios, & retinent itaque, nisi nave perlatæ litteræ essent, omninò nescirem, quid [b] istic fieret: nunc verò nactus occasionem, posteà quàm navigari cœptum est, cupidissimè, & quàm creberrimè potero, scribam ad te. [c] Ne movear [2] ejus sermonibus, quem tametsi nemo est qui videre velit, tamen nequaquam proinde, ac dignus est, oderunt homines, periculum non est: adeò est enim [3] invisus mihi, ut nihil non acerbum putem, quod commune cum illo sit: natura autem mea, & studia trahunt me ad pacis & [4] libertatis cupiditatem: itaque illud initium [5] civilis belli sæpè deflevi. Cùm verò non liceret mihi [d] nullius partis esse, quia utrobique magnos inimicos habebam, [e] ea castra fugi, in quibus planè tutum me ab insidiis [6] inimici sciebam non futurum: compulsus [f] eò [7] quò minimè volebam, [g] ne in extremis essem, planè pericula non dubitanter adii. [h] Cæsarem verò, quòd me in tanta fortuna, modò cognitum, vetustissimorum familiarium loco habuit, dilexi summa cum pietate, & fide: quæ mea sententia gerere mihi licuit, [i] ita feci, ut optimus quisque maximè probarit: [k] quod jussus sum, eo tempore atque ita feci, ut appareret, invito imperatum esse. Cujus facti injustissima invidia erudire me potuit, quàm jucunda libertas, & quàm misera sub dominatione vita esset. Ita, si id agitur, ut rursus in potestate omnia [8] unius sint: quicumque is est, ei me profiteor inimicum: nec periculum est ullum, quod pro libertate aut refugiam, aut deprecer. Sed consules neque senatusconsulto neque litteris suis præceperant mihi, quid facerem: unas enim post idus Mart. de

INTERPRETATIO.

[b] *in Italia.* [c] *timendum non est, ne movear, &c.*
[d] *nec Cæsarem, nec Pompejum sequi.*
[e] *Pompejana.*
[f] *ad Cæsaris exercitum.*
[g] *& ne inter infimos* Cæsariani exercitus *essem, planè, &c.*
[h] *Cæsarem autem dilexi, quia licet in summa fortuna collocatus erat, me tamen recens cognitum, &c.* [i] *ea moderatione.*
[k] *quod jussus sum* à Cæsare, *sic ægrè perfeci, &c.*

NOTÆ.

2 *Ejus*] Id putat Manutius de Antonio dici jam Mutinam obsidente, & Asinium ad suas partes forsan invitante. Alii de Lepido; nonnulli etiam de Balbo intelligunt, qui discordiarum cupidus, non bonos de Pollione, cujus erat Quæstor, rumores spargebat. Vide sequentem epistolam; Manutii tamen sententia mihi præ cæteris probatur.

3 *Invisus*] Antonius, ex quo Rempublicam armis opprimere aggreditur, cùm anteà amicus illi essem.

4 *Libertatis*] Quam, renovato bello civili, Antonius pessundat.

5 *Civilis belli*] Pompejum inter & Cæsarē.

6 *Inimici*] Vel Catonis, ab Asinio quondam accusati, vel Labieni, qui Asinium in jus vocaverat.

7 *Quo minimè volebam*] Hæc addit, ut palàm faciat, se Cæsari adhæsisse, non quòd Cæsarem amaret; sed quia Pompeji castra, ob Catonis & Labieni præsentiam timebat.

8 *Unius*]. Ad Antonium maximè respicit;

mùm à [9] Pansa litteras accepi, in quibus hortatur me, ut senatui scribam, me & exercitum in potestate ejus futurum: [m] quod, cùm Lepidus concionaretur, atque omnibus scriberet, se consentire cum Antonio, maximè contrarium fuit: [n] nam quibus commeatibus, invito illo, per illius provinciam legiones ducerem? aut, si cætera transissem, num etiam Alpes poteram transvolare, quæ præsidio illius tenentur? Adde huc, quòd perferri litteræ nulla conditione potuerunt: sexcentis enim locis excutiuntur, deinde etiam retinentur à Lepido tabellarii. Illud me [10] Cordubæ pro concione dixisse, nemo vocabit in dubium, provinciam me nulli, nisi qui à senatu missus venisset, traditurum: [o] nam de legione trigesima tradenda quantas habuerim contentiones, quid ego scribam? qua tradita, quantò pro Republica infirmior futurus fuerim, quis ignorat? hac enim legione noli acrius, aut pugnacius quidquam putare esse: quare me eum existima esse, qui primùm pacis cupidissimus sim, (omnes enim cives planè studeo esse salvos) deinde qui & me, & Rempublicam vindicare in libertatem paratus sim. Quòd [11] familiarem meum in tuo numero habes, opinione tua mihi gratus est: invideo illi tamen, quòd ambulat, & jocatur tecum. Quæres, [12] quanti æstimem, si unquam licuerit vivere in otio, experieris: nullum enim vestigium abs te discessurus sum. Illud vehementer admiror, non scripsisse te mihi, manendo in provinciane, an ducendo exercitum in Italiam, Reipublicæ magis satisfacere possim. Ego quidem, etsi mihi tutius, ac minus laboriosum est manere, tamen, quia video tali tempore multò magis legionibus opus esse, quàm provinciis, quæ præsertim recuperari nullo negotio possunt, constitui, [p] ut nunc est, cum exercitu proficisci: deindè ex litteris, quas Pansæ misi, cognosces omnia: nam earum tibi exemplar misi: XVII. Kal. April. Cordubæ.

INTERPRETATIO.

[m] *quod vix fieri poterat, quoniam Lepidus palàm prædicabat, &c.*

[n] *quomodo enim invito Lepido per Hispaniam citeriorem*, quam obtinet, *legiones*, *quæ commeatibus indigent*, *ducerem?*

[o] *quàm importunè fuerim sollicitatus ut legionem trigesimam traderem, &c.*

[p] *pro* præsenti *rerum statu.*

NOTÆ.

spicit; quem tamen post cum Planco & Lepido sequutus est.

9 *A Pansa*] Consule, qui cum Hirtio collega in Mutinensi bello cecidit.

10 *Cordubæ*] Hispaniæ Bæticæ urbs nobilis ad fluvium Bætim, magnorum ingeniorum mater, Senecarum & Lucani patria: *Cordove*. Strabo à Marco Marcello fundatam ait, anno ab urbe condita quingentesimo octogesimo quinto: Silius Annibalis ætate Cordubæ mentionem facit; quod si verum est, ex eo M. Marcellus eam laudem tulit, quòd eam urbem ædificiorum elegantia & majestate exornatam municipii jure donavit.

11 *Familiarem*] Quis ille sit Asinii familiaris non constat, nisi dicamus cum Manutio, esse Cornelium Gallum, quem in sequenti epistola idem Asinius familiarem suum nominat.

12 *Quanti æstimem*] Ambulare tecum & jocari.

EPISTOLA XXXII.

Balbi furta, rapinas, immanitatem describit; deinde significat, qua moderatione sit usus, ut exercitum & provinciam in Reipublicæ potestate conservaret. Eodem anno.

Asinius Pollio s. d. Ciceroni.

[1] BALBUS quæstor, magna numerata pecunia, magno pondere auri, majore argenti coacto, [2] de publicis exactionibus, ne stipendio quidem militibus reddito, [a] duxit se à [3] Gadibus, & triduum tempestate retentus [4] ad Calpen, Kal. Junii trajecit sese [5] in regnum Bogudis, [b] planè benè peculiatus. [c] His rumoribus utrùm Gades referatur, an Romam, (ad singulos enim nuntios turpissimè consilia mutat) nondum scio: sed, præter furta, & rapinas, & virgis cæsos socios, hæc quoque fecit, ut ipse gloriari solet, [d] eadem, quæ C. Cæsar: ludis, quos Gadibus fecit, [6] Herennium Gallum histrionem, [e] summo ludorum die [7] annulo aureo donatum, [f] in quatuordecim sessum deduxit: [8] tot enim fecerat; ordines equestris loci:

INTERPRETATIO.

[a] *recessit à Gadibus*: [b] *magno instructus peculio*.

[c] *nondum scio, utrum audita* Antonii ad Mutinam *clade, Gades an Romam se referat*: [d] *fecit* Gadibus in patria sua, *eadem quæ* Romæ *Cæsar*.

[e] *ultimo*.

[f] *inter equites locum dedit*.

NOTÆ.

1 *Balbus*] Gaditanus, filius fratris Lucii Cornelii Balbi, qui Gadibus in Hispania natus, ac bello Sertoriano Imperatoribus Romanis probatus, bello confecto à Cneio Pompejo civitate Romana donatus est, & quia per Lucium Cornelium, hoc ille beneficium obtinuit, Lucius Cornelius Balbus vocatus est: is de quo nunc agimus, *Minor* appellatur, ut à patre distingui possit.

2 *De publicis exactionibus*] Quibus præesse Quæstoris erat.

3 *A Gadibus*] Gades, Pœnis *Gadir*, quæ vox eorum lingua idem significat quod *spes*; hic olim duæ fuerunt ejusdem nominis insulæ, authoribus Strabone & Plinio: Major, & Minor; hodie unica tantùm extat cum urbe cognomine, nunc *Gadiz*, portus Hispaniæ nobilissimus; inde fretum Gaditanum, *le detroit de Gibraltar*.

4 *Ad Calpen*] Montem Hispaniæ præaltum in littore freti Gaditani, nunc *le mont Tarif*, cui in Africa respondet *Abyla*; fuisse Herculis columnas, vulgaris opinio est.

5 *In regnum Bogudis*] In Mauritaniam: Bogudem Cæsar commilitonem suum vocabat, eumdemque pluribus ornabat beneficiis: bello, post mortem Cæsaris, Antonium inter & Octavianum orto, Antonii partibus adhæsit, & Methonæ tandem, ab Agrippa, qui hanc urbem expugnavit, interfectus est.

6 *Herennium*] Balbus Herennium Histrionem in Equestrem ordinem Gadibus admisit, quemadmodum Cæsar Romæ, Laberium.

7 *Annulo aureo*] Quem Romani equites gestabant, suæ dignitatis insigne.

8 *Tot enim fecerat*] Ut Romani theatri consuetudinem exprimeret: Equites enim Romani in quatuordecim proximis gradibus lege Roscia sedebant.

[9] quatuorviratum sibi [10] prorogavit: [g] [11] comitia [12] biennii biduo habuit, hoc est, renuntiavit [13] quos ei visum est: [14] exules reduxit, [15] non horum temporum, sed illorum, quibus à seditiosis [h] [16] senatus trucidatus, aut expulsus est Sex. Varo [17] proconsul: [i] Illa verò jam ne Cæsaris quidem exemplo, [k] quòd ludis [18] prætextam de suo itinere ad L. [19] Lentulum proconsulem sollicitandum posuit: & quidem, cùm ageretur, [20] flevit, memoria rerum gestarum commotus: [l] [21] gladiatoribus autem Fadium quemdam, [22] militem Pompejanum, quia, cùm [m] depressus in ludum, [23] bis gratis depugnasset, [n] auctore sese nolebat, & ad populum confugerat, primùm Gallos equites [24] immisit in populum, (conjecti enim sunt lapides [o] in eum cùm arriperetur Fadius) deindè abstractum [25] defodit in ludo, & vivum combussit.

INTERPRETATIO.

[g] *duorum dierum spatio, magistratus in biennium designavit, id est, creavit, quos, &c.*

[h] *Senatus* Gaditanus.

[i] *quæ sequuntur, ne Cæsaris quidem exemplo* fecit.

[k] *comœdiam exhibuit, quæ suum repræsentaret iter ad Lentulum, &c.*

[l] *quo die gladiatores pugnabant.*

[m] *compulsus.*

[n] *pugnare amplius nolebat, ipso* quamvis Balbo *jubente.* [o] *in Balbum.*

NOTÆ.

9. *Quatuorviratum*] Quæ dignitas in municipiis, Romanorum Consulatui respondebat.

10. *Prorogavit*] Sicut Cæsar Dictaturam sibi prorogaverat.

11. *Comitia*] Gaditanorum.

12. *Biennii*] Cæsaris exemplo, qui ad expeditionem Parthicam profecturus, Consules Romæ in triennium designaverat.

13. *Quos ei visum est*] Id quoque fecerat Cæsar, à quo renuntiati sunt Consules Hirtius & Pansa, Plancus & D. Brutus.

14. *Exules reduxit*] Haud secùs atque Cæsar, qui Pompeja lege damnatos omnes, præter Milonem, urbi restituit.

15. *Non horum temporum*] Qui exules culpa fortè vacant, atque adeò justè revocari possunt.

16. *Senatus*] Decuriones Gaditani; sic enim appellabantur municipiorum Senatores.

17. *Proconsul*] Consulatum tamen non gesserat. Vide epistolam primam libri primi, pag. 2.

18. *Prætextam*] Comœdiæ genus, in quo, ut ait Manutius, argumento Romano, prætextati viri, id est magistratus inducebantur. Horatius in arte Poetica:

Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas.

19. *Ad L. Lentulum*] Hic erat Consul primo belli civilis anno, & cum Pompejo in Græciam abiit. Balbus minor ad eum, Italia priùs quàm cederet, missus est, Cæsarisque nomine invitavit, ut Romam relicto Pompejo, reverteretur.

20. *Flevit*] Cùm exhiberetur illa fabula: quare autem hoc Balbo crimini vertit Asinius? quoniam his lacrymis Balbus indicabat, quanto Cæsaris, atque adeò tyrannidis desiderio teneretur.

21. *Gladiatoribus autem*] Locutio per se obscura, sed quam paucis in interpretatione exposuimus.

22. *Militem Pompejanum*] Quem proptereà oderat Balbus, Cæsarianorum partium defensor.

23. *Bis gratis*] Fortè quòd nullò tunc vitæ discrimine, sed animi tantùm gratia dimicasset; sed quia jubebatur à Balbo, cum gladiatoribus periculosè, & seriò congredi, noluit, & ad populum confugit, ut ejus ope liber evaderet.

24. *Immisit*] Balbus.

25. *Defodit in ludo*] In loco, ubi gladiatorum certamen exhibebat.

cùm quidem pransus, [16] nudis pedibus, [17] tunica soluta, [18] manibus ad tergum rejectis, inambularet, & illi misero [p] [19] quiritanti, [30] civis Romanus sum, responderet, [31] Abi nunc, populi fidem implora. Bestiis verò cives Romanos, in his [q] circulatorem quemdam auctionum, notissimum hominem [32] Hispali, quia deformis erat, objecit. [r] Cum hujusmodi portento res mihi fuit: sed de illo plura coram. [s] Nunc, quod præstat, quid me velitis facere, constituite: tres legiones firmas habeo, quarum unam vigesimam octavam cùm ad se initio belli accersisset Antonius hac pollicitatione, quo die in castra venisset, [33] denarios quingenos singulis militibus daturum, in victoria verò eadem præmia, quæ suis legionibus: ([t] quorum quis ullum finem, aut modum futurum putavit?) [u] incitatissimam retinui, ægrè mehercule: nec retinuissem, si [34] uno loco habuissem, utpote cùm singulæ quædam cohortes seditionem fecerint. Reliquas quoque legiones non destitit litteris, atque infinitis pollicitationibus incitare: nec verò minus Lepidus ursit me & suis Antonii litteris, ut legionem trigesimam mitterem sibi. Itaque, quem exercitum neque vendere ullis præmiis volui, nec eorum periculorum metu, quæ, victoribus illis portendebantur, diminuere, debetis existimare retentum, & conservatum Reipublicæ esse, atque ita credere, quodcumque imperassetis, facturum fuisse, si, [x] quod jussistis, feci. Nam & provinciam in otio, & exercitum in mea potestate tenui: finibus meæ provinciæ nusquam excessi: militem non modò legionarium, sed ne auxi-

INTERPRETATIO.

[p] *clamanti.* [q] *qui in circulis solebat auctionari*, vendre à l'encant.

[r] *hic ille est homo barbarus, quicum mihi agendum fuit.*

[s] *quod majoris momenti est*, quàm de Balbo loqui.

[t] *quibus* præmiis, *nullum, ut opinor, finem aut modum posuisset.*

[u] *advolantem* ad Antonii castra.

[x] *si quidem jam feci quod jussistis.*

NOTÆ.

16 *Nudis pedibus*] Indecorè, & contra Romanorum consuetudinem, qui calceis in publico, domi soleis utebantur.

27 *Tunica soluta*] Zona deposita, vel furiosi, vel sacrificantis more, quasi uti fadium immolasset, ut Virg. de Didone lib. 4.

Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, &c.

28 *Manibus*] Quod inurbanum vulgò habetur, & superbiæ nonnumquam argumentum est. Hæc autem omnia in Balbo & cive Romano & Quæstore meritò culpat Asinius.

29 *Quiritanti*] Is quiritare dicitur, inquit Varro, qui Quiritum fidem clamans implorat.

30 *Civis Romanus sum*] In quem non licet tali supplicio sævire.

31 *Abi nunc*] Vox insultantis in alterius miseria.

32 *Hispali*] Hispaniæ Bæticæ caput, ad fluvium Bætim: urbs nobilis, & opulenta, mœnium firmitate, armis, virisque munita; ædificia publica & privata regiarum instar, & magno numero, ager præcipua bonitate est: emporium celebre, nunc *Seville*; de qua urbe sic Hispani, *Cui Deus favet, ei dat domum Hispalis.*

33 *Denarios quingenos*] Hæc summa valet monetæ Gallicæ circiter ducentas libras.

34 *Si uno loco*] Quoniam tota simul legio Asinii imperium excussisset.

liarium quidem ullum quoquam misi, &, si quos equites decedentes nactus sum, supplicio affeci: quarum rerum fructum satis magnum, Republica salva, tulisse me putabo: sed Respublica si me satis novisset, & major pars senatus, majores ex me fructus tulisset. Epistolam quam Balbo, cùm etiam nunc in provincia esset, scripsi, legendam tibi misi: [y] etiam prætextam, si voles legere, [35] Gallum Cornelium, familiarem meum, poscito. VI. Id. Jun. Cordubæ. Vale.

INTERPRETATIO.

[y] *comœdiam quoque si voles legere, hanc pete à Cornelio Gallo.*

NOTÆ.

35. *Gallum Cornelium*] Hunc putat Manutius esse Cornelium Gallum Poetam, de quo Virgilius in Bucolicis, & Dio lib. 53. De hoc & Ammianus Marcellinus, libr. 17. his verbis: *Cornelius Balbus, Octaviano res tenente Romanas, Ægypti Procurator exhausit civitatem; reversusque cùm furtorum arcesseretur, & depopulatæ provinciæ, metu nobilitatis acriter indignatæ, cui negotium dederat Imper. stricto incubuit ferro.*

EPISTOLA XXXIII.

Deplorat casum Reipublicæ, quæ Mutinensi prælio & Consules, & militum robur amiserat; additque, se venturum in Italiam, ut publicæ saluti succurrat. Eodem anno.

Asinius Pollio S. D. Ciceroni.

QUò tardiùs certior fierem de præliis apud Mutinam factis, Lepidus effecit, qui meos tabellarios novem dies retinuit: tametsi, tantam calamitatem Reipublicæ quàm tardissimè audire, optandum est, sed illis, [a] qui prodesse nihil possunt, neque mederi. Atque utinam eodem senatusconsulto, quo Plancum, & Lepidum in Italiam accersistis, me quoque jussissetis venire: profectò non accepisset Respublica [1] hoc vulnus: [2] quo si qui lætantur in præsentia, quia videntur & duces, & veterani Cæsaris partium interiisse:

INTERPRETATIO.

[a] non mihi *qui prodesse possum, & mederi.*

NOTÆ.

1. *Hoc vulnus*] Vel quia Reipublicæ copiis novum addidisset robur, vel quia conciliandæ pacis author extitisset.

2. *Quo si qui*] Quòd si ex Pompejanis aliqui eo Reipublicæ vulnere nunc lætantur, quia Hirtius & Pansa amici anteà Cæsaris. & veterani ejusdem milites, occubuerunt. Pompejani sic Cæsarem oderant, ut, quamvis uterque Consul, pro Republica dimicans cecidisset, utrumque tamen interiisse gauderent, quoniam Cæsari familiares fuerant. Nota hìc, Antonium in Mutinensi prælio victum quidem ac fugatum fuisse, sed non mediocri exercitus Reipublicæ damno.

tamen postmodum necesse est doleant? cùm vastitatem Italiæ respexerint: nam & robur, & soboles militum interiit: si [b] quidem, quæ nuntiantur, ulla ex parte vera sunt. Neque ego non videbam, quanto usui Reipublicæ essem futurus, si ad Lepidum venissem: [c] omnem enim cunctationem ejus discussissem, præsertim adjutore Planco: sed [d] scribenti ad me ejusmodi litteras, quas leges, & [3] concionibus videlicet, quas [4] Narbone habuisse dicitur, similes, [e] palpare necesse erat, si vellem [5] commeatum, per provinciam ejus iter faciens, habere. Præterea verebar, ne, si antè, quàm ego incepta perficerem, prælium confectum esset, [f] pium meum consilium [g] raperent in contrariam partem obtrectatores mei, propter amicitiam, quæ mihi cum Antonio, [h] [6] non major tamen quàm Planco, fuit: itaque [7] à Gadibus mense Aprili binos tabellarios in duas naves imposui, & tibi, & consulibus, & Octaviano scripsi, ut me faceretis certiorem, quonam modo plurimùm possem prodesse Reipublicæ: [i] Sed, ut rationem ineo, quo die prælium Pansa commisit, eodem à Gadibus naves profectæ sunt: nulla enim post hyemem fuit ante eam diem navigatio: & hercule, longè remotus ab omni suspicione futuri civilis tumultus, penitus in [8] Lusitania legiones in hibernis collocaram. Ita porrò festinavit [k] uterque confligere, tamquam nihil pejus timerent, quàm ne sine maximo Reipublicæ detrimento bellum * componeretur: sed si properandum fuit, nihil non summi ducis consilio gest-

INTERPRETATIO.

[b] *si modò quæ nuntiantur, aliqua ex parte vera sunt.*

[c] *effecissem, ut Lepidus Reipublicæ defensionem sine mora susciperet.*

[d] *sed cùm ad me* Lepidus *litteras scriberet.*

[e] *necessè erat blandiri me* Lepido, *ut per ejus provinciam iter faciens, haberem cibaria* ad exercitum alendum.

[f] in Rempublicam *officiosum.*

[g] *pessimam in partem interpretarentur, dicerentque, me in Italiam venisse,* ut Antonio succurrerem.

[h] *quamquam non major fuit mea, quàm Planci cum Antonio amicitia.*

[i] *sed quantum conjicio.*

[k] *Hirtius & Pansa.* * *finiretur.*

NOTÆ.

3. *Concionibus*] Quibus dictitabat se cum Antonio consentire. Vide epistolam trigesimam primam.

4. *Narbone*] Narbo Marcius Tectosagum in Narbonensi provincia civitas; quò prima Romanorum deducta est colonia à Quinto Marcio Rege Consule, anno urbis conditæ sexcentesimo trigesimo quinto. Unde autem dicta sit Narbo Marcius, vide Honoratum Bouge, lib. 2. hist. Provinciæ, tom. 1. pag. 415. & Pighium in Romanis Annalibus ad eumdem annum, ubi ambo rectè probant scribendum esse, *Marcius*, non *Martius*; à Marcio enim Consule sic appellata est, non à Martia legione Cæsaris: longè enim antè Cæsarem hæc colonia condita est, & Marcia nominata.

5. *Commeatum*] Quem mihi non nisi ægrè dedisset, eunti contra Antonium, quicum se consentire palàm prædicabat.

6. *Non major*] Indignari videtur Pollio, quòd cùm non magis dilexerit Antonium, quàm Plancus, Planco tamen magis quàm sibi, Senatus confideret, eo simul cum Lepido arcessito in Italiam, ut Antonium persequeretur; sed horum nemini fidendum fuit: nam hi tres relictis non multò post Reipublicæ partibus, Antonio adhæserunt.

7. *A Gadibus*] Epist. 32.

8. *In Lusitania*] Hispaniæ regione ne-

tisse Hirtium video. Nam hæc mihi scribuntur [9] ex Gallia Lepidi, & nuntiantur: Pansæ exercitum concisum esse: Pansam ex vulneribus [10] mortuum: eodem prælio Martiam legionem interiisse, & L. Fabatum, & C. Pæduceum, & [11] D. Carfulenum: Hirtiano autem prælio & quartam legionem, & omnes peræquè Antonii cæsas: item Hirtii quartam, cùm castra quoque Antonii cepisset, à quinta legione concisam esse: ibi Hirtium quoque periisse, & [12] Pontium Aquilam: dici etiam, Octavianum cecidisse: (quæ si, quod dii prohibeant, vera sunt, non mediocriter doleo) Antonium turpiter Mutinæ obsessionem reliquisse, sed habere equitatum, ac legiones sub signis armatas tres, & P. Vagieni unam, inermes benè multos: [13] Ventidium quoque se cum legione septima, octava, nona conjunxisse: [l] si nihil in Lepido spei sit, descensurum ad extrema, & non modò nationes, sed etiam servitia concitaturum: [14] Parmam direptam: L. Antonium Alpes occupasse. Quæ si vera sunt, nemini nostrum cessandum est, neque expectandum, quid decernat senatus: res enim cogit huic tanto incendio succurrere omnes, qui aut imperium, aut nomen denique populi Romani salvum esse volunt. Brutum enim XVII. cohortes, & duas [m] non frequentes tironum legiones, quas conscripserat Antonius, habere audio: neque tamen dubito, quin omnes, qui supersint de Hirtii exercitu, confluant [n] ad eum: [o] nam in delectu non multum spei puto esse, præsertim cùm nihil sit periculosius, quàm spatium confirmandi sese Antonio dari: anni autem tempus libertatem majorem mihi dat: propterea quia frumenta aut in agris, aut in villis sunt: [p] itaque proximis litteris consilium meum expedietur: nam neque deesse, [q] neque superesse Reipublicæ volo: maximè tamen doleo, adeò & longo, & infesto itinere ad me veniri, ut die quadragesimo post, aut ultra etiam, quàm facta sunt, omnia nuntientur. Vale.

INTERPRETATIO.

[l] *si videt Antonius Lepidum non posse corrumpi:* [m] *non integras.*
[n] *ad Decimum Brutum.*
[o] *in conscribendis novis militibus.*
[p] *itaque ex litteris, quæ ad me proximè perferentur, statuam quid sit mihi consilii capiendum.*
[q] *neque vivere post interitum Reipublicæ.*

NOTÆ.

mini incognita, *le Portugal.*

9. *Ex Gallia Lepidi*] Narbonensi, quam tum Lepidus tenebat.

10. *Mortuum*] Bononiæ mortuus est.

11. *Et D. Carfulenum*] Qui omnes in exercitu Reipublicæ pugnaverant.

12. *Pontium Aquilam*] Unum ex percussoribus Cæsaris, qui Decimi Bruti tunc legatus hoc prælio cecidit.

13. *Ventidium*] Epist. 17. 18. 34. & lib. undec. epist. 10.

14. *Parmam direptam*] A L. Antonio Marci fratre. Parma, Galliæ Cispadanæ urbs, nunc Ducatus caput, in Farnesiorum familia, *Parme.*

EPISTOLA XXXIV.

Victus ad Mutinam Antonius, in Transalpinam Galliam venerat, sperans Lepidi copias ad se traducturum; significat Lepidus, in Antonii adventu quid egerit; deinde sibi gratum ait fuisse, quòd iniquis de se rumoribus Cicero non crediderit. Eodem anno.

[1] M. Lepidus [2] Imperator iterùm, [3] Pontifex maximus s. d. Ciceroni.

SI vales, bene est: ego quoque valeo. Cùm audissem, Antonium cum suis copiis, præmisso [4] L. Antonio cum parte equitatus, [5] in provinciam meam venire, cum exercitu meo [a] à confluente [6] Rhodano castra movi, ac contra eos venire institui. Itaque continuis itineribus [7] ad Forum Vocontium veni, & ultra castra [8] ad flumen Argenteum contra [b] Antonios feci: [9] P. Ventidius suas legiones tres conjunxit cum eo, & ultra me castra posuit: habebat anteà legionem secundam, & ex reliquis legionibus magnam multitudinem, sed inermium: equitatum habet magnum: nam omnis [10] ex prælio integer discessit, ita ut sint amplius equitum [11] xxx. itaque ad me complures milites, & equites ab eo transierunt: & in dies singulos ejus copiæ minuuntur. [12] Silanus, & [13] Culeo ab eo discesserunt: nos, & si gravi-

INTERPRETATIO.

[a] *ab eo loco ubi* Arar *in Rhodanum incidit.* [b] *Antonianos.*

NOTÆ.

1. *M. Lepidus*] Consulatur index historicus.

2. *Imperator iterum*] Inde fit conjectura bis ab exercitu, ob duas victorias, salutatum Imperatorem.

3. *Pontifex maximus*] In locum Cæsaris, Antonii opera, furtim creatus.

4. *L. Antonio*] Marci fratre.

5. *In provinciam meam*] In Galliam Narbonensem, ipsi à Cæsare cum citeriore Hispania concessam.

6. *Rhodano*] Vide epistolam nonam.

7. *Ad forum Vocontium*] Lege potiùs, *ad forum Voconii*; de quo suprà.

8. *Ad flumen Argenteum*] Nunc *Argentis*, Galliæ Narbonensis fluvius, qui in mare Mediterraneum labitur; non procul ab ostio situm est forum Julii, nunc *Frejus*.

9. *P. Ventidius*] Antonii legatus, de quo in indice historico.

10. *Ex prælio*] Mutinensi, ubi superatus Antonius.

11. *xxx.*] De hoc numero quid statuendum sit, non constat: plerique addunt, *millia*, sed huic ego sententiæ vix assenserim: aliter enim de equitatu Antonii scriptum est à Planco, longè secùs etiam à Plutarcho, qui ait, Antonium, postquam cum Lepido & Planco conjunctus est, secum in Italiam duxisse peditum septemdecim integras legiones, & decem millia equitum. Adducor ut credam, id à Lepido, ostentationis causa, dici, ut sibi plus laudis conciliet, Antonium si vincat; invidiæ minùs, si vincatur, aut certè si Antonium in castra sua cogatur admittere, quem re ipsa post admisit: ex superioribus autem tum Planci, tum Asinii litteris perspicitur dubia Lepidi fides, & propensa semper in Antonium voluntas, per quem amplissima à Cæsare consecutus erat.

12. *Silanus*] Tribunus militum in exercitu Lepidi.

13. *Culeo*] Qui Alpium custodiæ à Lepido præpositus, ad Antonium transierat.

14 *Contra*

ter ab his læsi eramus, quòd [14] contra nostram voluntatem ad Antonium ierant, tamen, nostræ humanitatis, & [15] necessitudinis causa, eorum salutis rationem habuimus : nec tamen eorum [16] opera utimur, neque in castris habemus, neque ulli negotio præfecimus. Quod ad bellum hoc attinet, nec senatui, nec Reipublicæ deerimus : quæ posteà egerimus, faciam te certiorem. [c] Etsi omni tempore summa studia officii mutuò inter nos certatim constiterunt pro nostra inter nos familiaritate, & proinde diligenter ab utroque conservata sunt : tamen non dubito, in tanto & tam repentino motu Reipublicæ, quin nonnulla [17] de me falsis rumoribus à meis obtrectatoribus, me indigna ad te delata sint, quæ tuum animum magnoperè moverent pro tuo amore in Rempublicam : ea te moderatè accepisse, neque temerè credendum judicasse, à meis procuratoribus certior sum factus : quæ mihi, ut debent, gratissima sunt. Memini autem & [18] illa superiora, quæ abs tua voluntate profecta sunt ad meam dignitatem augendam, & ornandam : quæ perpetuò animo meo fixa manebunt. Abs te, mi Cicero, magnoperè peto, si meam vitam, studium diligentissimè superioribus temporibus in Republica administranda, quæ Lepido digna sunt, perspecta habes, [19] ut paria, aut eo ampliora reliquo tempore expectes, & [d] proinde tua auctoritate me tuendum existimes, quo tibi plura tuo merito debeo. Vale. XII. Kal. Jun. ex castris, ex Ponte Argenteo.

INTERPRETATIO.

[c] *quamvis pro nostra familiaritate, mutuis inter nos officiis constanter certavimus*, ut neuter de altero queri possit.

[d] *quapropter existima, eò me diligentiùs à te defendendum esse, quò plura in me beneficia contulisti.*

NOTÆ.

14 *Contra nostram voluntatem*] Immò ex ipsius voluntate : neque enim dubium, quin jam cum Antonio consentiret, quidquid secùs Ciceroni scribat.

15 *Necessitudinis*] Quam Imperator cum suis militibus habet, maximè si aliquam in exercitu dignitatem obtineant.

16 *Opera utimur*] Ut suam cum Antonio societatem tegeret : hìc observasse non pigebit, Asinium & Ciceronem à Lepido, dissimili ratione fuisse delusos. Lepidus Narbone palàm dictitabat sibi cum Antonio convenire, ne Pollio, qui tum Hispaniam ulteriorem regebat, in Italiam cum exercitu contra Antonium transmitteret; idem Lepidus ad Ciceronem scribens, asserit, velle se Antonium, velut hostem patriæ, bello persequi, ut novos, Tullii opera, honorum gradus Romæ assequatur; quamquam credibile est unum Ciceronem delusum fuisse, Lepidumque, Pollionem, & Plancum ejusdem in Rempublicam perfidiæ jam tum fuisse conscios.

17 *De me*] De mea cum Antonio societate.

18 *Illa superiora*] Triumphus absenti Lepido decretus, statua equestris inaurata, aliaque id genus honorum insignia, eidem, opera Ciceronis, à Senatu concessa, ut in Reipublicæ defensione perseveraret.

19 *Ut paria*] Prò certo habeas, me deinceps eadem Reipublicæ, & majora, si possim, officia præstiturum : longè aliter, ac loquitur, sensisse comprobavit eventus.

EPISTOLA XXXV.

Lepidus culpam suæ cum Antonio conjunctionis in Antonium confert. Eodem anno.

Lepidus Imperator iterùm, Pontifex Maximus S. D. S. P. PL. Q. R.

SI vos liberique vestri valetis, bene est: ego quidem valeo. Deos hominesque testor, Patres conscripti, qua mente, & quo animo semper in Rempublicam fuerim, & [1] quàm nihil antiquius communi salute, ac libertate judicarim, quod vobis brevi probassem, nisi mihi [2] fortuna proprium [3] consilium extorsisset. [a] Nam exercitus cunctus [4] consuetudinem suam in civibus conservandis, communique pace, seditione facta, retinuit, [b] meque tantæ multitudinis civium Romanorum salutis, atque incolumitatis causam suscipere, ut verè dicam, coegit. In qua re ego vos, Patres conscripti, oro, atque obsecro, ut, [c] privatis offensionibus omissis, summæ Reipublicæ consulatis, [d] ne misericordiam nostram, exercitusque nostri in civili dissensione sceleris loco ponatis: quòd si salutis omnium, ac dignitatis rationem habueritis: melius & vobis, & Reipublicæ consuletis. Data IV. Kal. Jun. à Ponte Argenteo. Valete.

INTERPRETATIO.

a *totus enim meus exercitus, seditione facta, palam professus est, velle se pro more suo, civium consulere saluti, & pacem facere.*

b *meque coegit tot conservare cives*, qui periissent, si cum Antonio dimicassem.

c *ut, si vestrum aliqui ab Antonio offensi sunt, privatis offensionibus omissis, &c.*

d *& quod exercitus meus fecit humanitate adductus, & misericordia, ne sceleris, &c.*

NOTÆ.

1 *Et quàm nihil antiquius*] Id simulatè dictum existima.

2 *Fortuna*] Antonius, qui ab exercitu Lepidi ex improviso receptus est: ingressus castra, rerumque potitus, humaniter egit cum Lepido, eumque salutando, patrem appellavit; & quamvis pro nutu omnia regeret, titulum illi tamen, & honorem Imperatoris conservare non destitit; quæ humanitas, inquit Plutarchus, adjunxit ei quoque Munatium Plancum, qui non procul cum magnis copiis considebat.

3 *Consilium*] Contra Antonium pro Republica pugnandi.

4 *Consuetudinem suam*] Consuetudinis hujusce videbantur obliti, tot siquidem Romanorum millia, Romano gladio occubuerant.

LIBER XI.

AD BRUTUM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Occiso Cæsare, cùm Antonius seditionem excitasset, ad ulciscendam mortem Cæsaris, conjurati ex urbe fugerunt, ducibus M. Bruto & Cassio; Brutus scribit de rerum statu, authorque est, ut ex Italia migrent. M. Antonio, & Dolabella Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo nono.

[1] D. Brutus s. d. M. Bruto, & C. Cassio.

QUO in statu simus, cognoscite. Heri vesperi apud me [2] Hirtius fuit: quâ mente esset Antonius, demonstravit, pessima scilicet, & [3] infidelissima: nam se, neque mihi [4] provinciam dare posse ajebat, neque arbitrari tutò in urbe esse quemquam nostrum: adeò esse militum concitatos animos, & plebis: quod utrumque esse falsum, puto vos animadvertere, atque illud esse verum, quod Hirtius demonstrabat: [a] timere eum, ne, si mediocre auxilium dignitatis nostræ habuissemus, nullæ partes [5] iis in Republica relinquerentur. Cùm in his angustiis versarer, placitum est mihi, ut postularem [6] legationem liberam mihi, [b] reliquisque nostris, ut aliqua causa proficiscendi

INTERPRETATIO.

[a] timere Antonium, ne, si nostram aliqua ex parte dignitatem in urbe retinemus, neminem Cæsariani reperiant, qui suas partes tueatur. [b] Cæsaris percussoribus.

NOTÆ.

1 *D. Brutus*] Consule indicem historicum.

2 *Hirtius*] Consul designatus.

3 *Infidelissima*] Nam occiso Cæsare, cùm in Capitolium recessissent conjurati, eos inde retraxerat Antonius, dato etiam obside filio, & de obliteranda injuriarum memoria ad Senatum retulerat; sed mutato mox consilio, ad seditionem populum impulit, & percussores cœpit insectari.

4 *Provinciam*] Citeriorem Galliam Bruto decreverat Cæsar, eoque interfecto, decretum confirmarat Senatus; sed Antonius id negabat fieri posse: hanc enim sibi provinciam, ad conflandum bellum civile, reservabat.

5 *Iis*] Qui Cæsaris ulcisci mortem habebant in animo.

6 *Legationem liberam*] Libera legatio, privatorum, non Reipublicæ negotia spectabat: hanc dari mos erat à Senatoribus, ut is quem legabant, honorificentiùs ab exteris exciperetur, palamque esset, hunc annuente Senatu, in provinciam venisse: neque enim aliter ex urbe egredi licebat. Brutus eò redactus loci, ut assignatam sibi provinciam obtinere non posset, nec Ro-

[7] honesta quæreretur: hoc se [8] impetraturum pollicitus est: nec tamen impetraturum confido: tanta est [c] hominum insolentia, [d] & nostri insectatio: [e] ac, si dederint [9] quod petimus, tamen paulò post futurum puto ut hostes judicemur, aut [10] aqua & igni nobis interdicatur. [f] Quid ergo est, inquis, tui consilii? [g] Dandus est locus fortunæ: cedendum ex Italia, migrandum Rhodum, aut aliquò terrarum arbitror: si melior casus fuerit, revertemur Romam: si mediocris, in exilio vivemus: si pessimus, [11] ad novissima auxilia descendemus. [h] Succurret fortasse hoc loco alicui vestrum, cur novissimum tempus expectemus potiùs, quàm nunc aliquid moliamur. Quia ubi consistamus, non habemus, præter [12] Sext. Pompejum, & [13] Bassum Cæcilium, qui mihi videntur, hoc nuntio [i] de Cæsare allato, [14] firmiores futuri: satis in tempore ad eos accedemus, ubi, quid valeant, scierimus. [k] Pro Cassio, & te si quid velitis me recipere, recipiam: postulat enim hoc Hirtius ut faciam. Rogo vos, quamprimùm mihi rescribatis: nam non dubito, quin de his rebus ante horam quartam Hirtius me certiorem sit facturus: quem in locum convenire possimus, quò me velitis venire, rescribite. Post novissimum Hirtii sermonem, placitum est mihi postulare, ut liceret nobis esse Romæ [l] publico præsidio: quod [m] illos nobis concessuros non puto: magnam enim [15] invidiam iis faceremus: nihil tamen non postulandum putavi, quod æquum esse statuerem. Valete.

INTERPRETATIO.

c *Cæsarianorum.*
d *ita furiosè nos persequuntur.*
e *quòd si liberam nobis legationem concesserint.*
f *quid igitur censes faciendum esse.*
g *cedendum* adversæ *fortunæ.*
h *fortasse vestrum aliquis objiciet.*
i *de Cæsare occiso.*
k *si velitis, ut tuo, & Cassii nomine fidem meam obligem, obligabo.*
l *concessis à Republica ad nostram custodiam militibus.*
m *Cæsaris amicos.*

NOTÆ.

mæ tutò versari, hujusmodi liberam legationem sibi expetendam censebat.

7 *Honesta*] Ne fugisse ex urbe, vel in exilium proficisci viderentur.

8 *Se impetraturum*] Promiserat Hirtius futurum, ut ab Antonio liberam legationem Bruto impetraret, ut omni procul infamiæ nota, Roma proficisceretur.

9 *Quod petimus*] Legationem nempè liberam.

10 *Aqua & igni interdicatur*] Qua pœna solebant exules affici.

11 *Ad novissima*] Experiemur ultima auxilia, ergastula solvemus, mancipia, ac nationes exteras concitabimus.

12 *Sextum Pompejum*] Pompeji Magni filium, qui tum in Hispania versabatur.

13 *Bassum*] Qui tum erat in Syria.

14 *Firmiores*] In conservanda libertate.

15 *Invidiam*] Timerent enim, ne sibi indignaretur populus, si videret percussores Cæsaris, id est suæ libertatis vindices, non posse tutò in urbe sine præsidio publico versari.

EPISTOLA II.

Quærunt ab Antonio Consule Brutus & Cassius, tutos ne se Romæ in tanta veteranorum frequentia fore censeat. Eodem anno.

M. Brutus, & C. Cassius Prætor s. d. M. Antonio Cos.

De tua fide, & benevolentia in nos nisi persuasum esset nobis, non conscripsissemus hæc tibi: quæ profectò, [a] quando istum animum habes, in optimam partem accipies. Scribitur nobis, magnam veteranorum multitudinem Romam convenisse jam, & [1] ad Kal. Jun. futuram multò majorem. [b] De te si dubitemus, aut vereamur, [c] simus [2] nostri dissimiles: sed certè, cùm ipsi [3] in tua potestate fuerimus, tuoque adducti consilio dimiserimus ex municipiis [4] nostros necessarios, [5] neque solùm edicto, sed etiam litteris id fecerimus: digni sumus, quos habeas tui consilii participes: in ea præsertim re, quæ ad nos pertinet. Quare petimus à te, facias nos certiores tuæ voluntatis in nos, putesne nos tutos fore in tanta frequentia veteranorum: quos etiam [6] de reponenda ara cogitare audimus: [d] quod velle te, probare vix quisquam posse videtur, [7] qui nos salvos, & honestos velit. Nos [e] ab

INTERPRETATIO.

a *quandoquidem nobis es fidelis amicus.*
b *si suspecta nobis esset fides tua.*
c *contra indolem, & consuetudinem nostram ageremus.*
d *quòd si velis* Aram Cæsaris reponi, consilium illud tuum *probare*, &c.
e *in Cæsaris interitu.*

NOTÆ.

1 *Ad Kalendas Jun.*] In hunc diem Senatum Antonius indixerat Phil. prima: *Ecce Kalendis Juniis, quibus ut adessemus, ediderat, mutata omnia, nihil per Senatum, multa, & magna per populum, & absente populo, & invito. Veterani qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissimè caverat, non ad conservationem earum rerum quas habebant, sed ad spem novarum prædarum incitabantur.*

2 *Nostri dissimiles.*] Sic erant à natura facti Brutus & Cassius, ut optimo cuique confiderent; Antonium autem optima fide virum esse vel credebant, vel credere se simulabant, ut eum sibi devincirent.

3 *In tua potestate fuerimus*]. Brutus & Cassius, uti dictum est anteà, in Capitolium interfecto Cæsare confugerant; undè cùm descendissent, hospitio accepti sunt, Brutus quidem à Lepido, ab Antonio verò Cassius.

4 *Nostros necessarios*] Conjuratorum affines, una cum clientibus & servis, Romam frequentes advenerant, ut iis essent contra Cæsarianos præsidio; sed hæc præsidia conjurati, quæ post acceptam ab Antonio fidem, minimè sibi necessaria ducebant, ultrò dimiserunt.

5 *Neque edicto*] Idque fecerant, non expectato Consulis jubentis edicto, sed ejus dumtaxat litteris admoniti; unde colligi potuit, quantùm Antonii benevolentiæ & fidei tribuerent.

6 *De reponenda ara.*] Quam Cæsari mortuo erectam Dolabella Consul everterat.

7 *Qui nos salvos*] Ara quippe Cæsaris iterùm erecta, videbantur Brutus & Cassius non jam tyrannum, sed deum percussisse.

initio spectasse otium, nec quidquam[8] aliud à [f] libertate communi quæsisse, exitus declarat: fallere nemo nos potest, nisi tu: quod certè abest à virtute tua, & fide: sed alius nemo facultatem habet decipiendi nos: tibi enim uni credidimus, & credituri sumus. Maximo [g] de nobis timore afficiuntur amici nostri: quibus etsi tua fides explorata est, tamen illud in mentem venit multitudinem veteranorum facilius impelli [h] ab alio quolibet, quàm à te retineri [i] posse. Rescribas nobis ad omnia, rogamus. [k] Nam illud valdè leve est, ac nugatorium, ea de re nuntiatum esse veteranis, quod de commodis eorum mense Junio laturus esses: quem enim impedimento futurum putas, [9] cùm de nobis certum sit nos quieturos? Non debemus cuiquam videri nimiùm vitæ cupidi, cùm accidere de nobis nihil possit sine pernicie, & confusione omnium rerum. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *præter libertatem.*
[g] *nostra causa.*
[h] *ab aliis Cæsarianis impelli posse ad vim inferendam.*
[i] ne vim nobis inferant.
[k] *non enim sit ulli verisimile, ideò denuntiatum esse veteranis, ut in urbem convenirent, quia referre ad Senatum de eorum præmiis cogitabas; cùm enim constet nos quieturos, neminemque nostrum huic rei impedimento fore*, nihil necesse erat tantam convocare multitudinem.

NOTÆ.

8 *Aliud à libertate*] Græca locutio in Latium invecta; sic & Horatius:

Ne-ve putes alium sapiente, bonoque beatum:

idest, Noli putare quemquam beatum esse præter sapientem & bonum.

9 *Cùm de nobis certum sit*] His verbis indicant Cassius & Brutus, intelligere se veteranos Romam contra percussores Cæsaris vocari.

EPISTOLA III.

Queruntur cum Antonio de contumeliosis ejus litteris, parumque se illius minas extimescere significant; immò pertimescendum ipsi Antonio Cæsaris exitum, si, ut ille, tyrannidem occupare conetur. Eodem anno.

Brutus & Cassius Præt. S. D. Antonio Cos.

LITTERAS tuas legimus simillimas [1] edicti tui, [2] contumeliosas, [3] minaces, minimè dignas, quæ à te nobis mitterentur: nos, Antoni, te nulla lacessivimus injuria: [a] neque miraturum credidimus, si [4] prætores, & ea di-

INTERPRETATIO.

[a] *neque credidimus mirum tibi fore, si nos, cùm simus Prætores, &c.*

NOTÆ.

1 *Edicti tui*] Quid contineret edictum illud Antonii, non constat: putat Corradus minatum esse optimis civibus idem supplicium, quod de sceleratis in conjuratione Catilinaria Cicero sumpserat.

2 *Contumeliosas*] In quibus parricidæ nominabantur.

3 *Minaces*] Quia Cæsaris ulturum se necem declarabat.

4 *Si Prætores*] Brutus erat Prætor urbanus, cæteris Prætoribus dignitate major, quique, dum aberant Consules, Consulare munus in urbe sustinebat.

gnitate homines, aliquid [5] edicto postulassemus à consule : quòd si indignaris ausos esse id facere : concede nobis ut doleamus, [6] ne hoc quidem abs te Bruto, & Cassio tribui. [b] Nam de delectibus habitis, & pecuniis imperatis, exercitibus sollicitatis, & nuntiis [7] trans mare missis, quòd te questum esse negas: [c] nos quidem tibi credimus, optimo animo te fecisse: [d] sed tamen neque agnoscimus quidquam eorum, & [e] te miramur, cùm hæc reticueris, non potuisse continere iracundiam tuam, quin nobis de morte Cæsaris objiceres. [f] Illud verò quemadmodum ferendum sit, tutè cogita : non licere Prætoribus, [8] concordiæ, ac libertatis causa, per edictum [9] de suo jure decedere, quin consul arma minetur : quorum fiducia, nihil est, quòd nos terreas: neque enim decet, aut convenit [10] nobis, periculo ulli submittere animum nostrum: [g] neque est Antonio postulandum, ut iis imperet, quorum opera liber est: [h] nos si alia hortarentur, ut bellum civile suscitare vellemus, litteræ tuæ nihil proficerent: NULLA enim minantis auctoritas apud

INTERPRETATIO.

[b] *nam quòd ais te questum non esse de delectibus militum à nobis habitis, de, &c.*

[c] *nos quidem credimus te id optimo animo fecisse*, & amore nostri.

[d] *sed tamen & negamus habitos esse à nobis militum delectus.*

[e] *& miramur te, cùm de* delectibus habitis, & pecuniis imperatis *questus non sis, tamen objecisse nobis litteris tuis necem Cæsaris.*

[f] *tu verò cogita, quomodò ferre hoc possimus, non licere Prætoribus, vitandæ seditionis causa, postulare à Consule*, ut edicto sibi concedatur abesse Roma, *quod nihil aliud est, quàm jus suum minuere.*

[g] *neque postulare debet Antonius, ut iis dominetur, quibus*, occiso tyranno, *libertatem suam debet.*

[h] *si aliis de causis ad bellum civile excitandum impelleremur, litteræ tuæ* quantumvis minaces, *nos à proposito non deterrerent.*

NOTÆ.

5 *Edicto*] Hic discrepant Manutius, & Hubertinus : ille intelligit, *edicto nostro*; hic, *edicto tuo* ; ego libentiùs assentior Hubertino, & sic explico: Mirari non debes, si nos Prætores, in eoque dignitatis gradu constituti, postulemus, ut edictum aliquod facias nobis honorificum ; & commodum, quo possimus, absque ulla dedecoris labe, & salvis legibus, abesse Roma.

6 *Nec hoc quidem*] Quasi ut dicat: Id si negas Prætoribus, & tanta dignitate viris, deberes concedere amicis Bruto & Cassio ; si nullam habes dignitatis nostræ rationem, aliquam saltem habere te decet mutuæ necessitudinis, & datæ ultrò citroque fidei ; quod cùm non facias, saltem patere ut repulsam hanc molestè feramus.

7 *Trans mare missis*] Præsertim ad Trebonium in Asiam, & in Bityniam ad Tullium Cimbrum, qui ambo conjurationis in Cæsarem participes fuerant.

8 *Concordiæ*] Ideò petierunt à Consule, ut sibi liceret per edictum abesse Roma, ne qua fortè, propter interfectum Cæsarem seditio moveretur; sibi verò maximè timebant à veteranis.

9 *De suo jure decedere*] Quia ultra decem dies ab urbe Prætor abesse non poterat, quin maximam authoritatis suæ partem amitteret : plena igitur erat æquitatis illa Bruti & Cassii postulatio, quandoquidem de suo jure decedere, quàm civitatem & Rempublicam turbare, malebant.

10 *Nobis*] Neque enim convenit nobis, qui patriam à Cæsaris tyrannide servavimus, pericula declinare.

liberos est: sed pulchrè intelligis, [i] non posse nos quoquam impelli: & fortassis ea re minaciter agis, [k][11] ut judicium nostrum metus videatur. Nos in hac sententia sumus, ut te cupiamus etiam in libera Republica magnum, atque [l] honestum esse: [m] vocemus te ad nullas inimicitias: sed tamen pluris nostram libertatem, quàm tuam amicitiam, æstimemus. Tu etiam atque etiam vide, quid suscipias, quid sustinere possis: neque quàm diù vixerit Cæsar, sed [n] quàm non diù regnarit, fac cogites. Deos quæsumus, consilia tua Reipublicæ salutaria sint, ac tibi, si minus, ut salva, atque honestâ Republica tibi quamminimùm noceant, optamus. Pridie Non. Sext.

INTERPRETATIO.

i *non posse nos ad perturbandam Rempublicam impelli.*
k *ut quod judicio nostro decrevimus, metu armorum tuorum facere videamur.*
l *honoratum.*
m *non te provocemus ad discordiam.*

NOTÆ.

11 *Ut judicium nostrum*] Consilium nostrum de non movendis in Republica turbis.
12 *Quàm non diù regnarit*] Nam profligatis ad Mundam Pompeji liberis, menses tantùm quinque regnavit Cæsar: rediit enim Octobri mense ex Hispania, idibus verò Martiis occisus est.

EPISTOLA IV.

Petit Brutus à Cicerone, ut suam dignitatem defendat, sibique pro re benè gesta supplicationes decernat. Eodem anno.

D. Brutus [1] Imperator [2] cos. des. s. d. Ciceroni.

SI de tua in me voluntate dubitarem, multis à te verbis peterem, [a] ut dignitatem meam tuerere: sed profectò est ita, ut mihi persuasi, me tibi esse curæ. Progressus sum ad [b] inalpinos cum exercitu, [c] non tam nomen captans imperatorium, quàm cupiens militibus satisfacere, firmosq; eos [d] ad tuendas nostras res efficere: quod mihi videor consecutus: nam & liberalitatem nostram, & animum sunt experti: cum omnium bellicosissimis bellum gessi, multa castella cepi, multa vastavi: non sine causa ad senatum litteras

INTERPRETATIO.

a *ut supplicationem mihi decerneres.*
b *Alpium incolas.*
c *non tam quærens Imperator appellari.*
d *ad libertatem defendendam.*

NOTÆ.

1 *Imperator*] Sic à militibus appellatus erat; epist. 10. lib. 2. pag. 47. not. 15.
2 *Consul design.*] Cum L. Planco in annum septingentesimum undecimum; epist. 1. libri decimi.

3 *Tua*

misi. Adjuva nos [3] tua sententia: quod cùm facies, ex magna parte [e] communi commodo inservieris.

Interpretatio.

[e] *ipsi Reipublicæ inservies.*

Notæ.

3. *Tua sententia*] Ad hanc supplicationem obtinendam, quam litteris à Senatu peto.

EPISTOLA V.

Brutum, ad persequendum Antonium, tollendamque tyrannidem, hortatur. Eodem anno.

Cicero s. d. Bruto Imp.

Lupus, familiaris noster, cùm à te venisset, cùmque Romæ quosdam dies commoraretur, ego eram in iis locis, in quibus maximè [1] me tutò esse arbitrabar: [a] eò factum est, ut ad te Lupus sine meis litteris rediret, cùm tamen curasset tuas ad me perferendas. Romam autem veni ad v. id. Decemb. nec habui quidquam antiquius, [2] quàm ut Pansam statim convenirem: ex quo ea de te cognovi, [3] quæ maximè optabam. Quare hortatione tu quidem non eges, si ne [b] illa quidem in re, quæ à te gesta est post hominum memoriam maxima, hortatorem desiderasti: illud tamen breviter significandum videtur, populum Romanum omnia à te expectare, atque in te aliquando recuperandæ libertatis omnem spem ponere. Tu, si dies, noctesque memineris, quod te facere certò scio, [4] quantam rem gesseris: non obliviscere profectò, quantæ tibi etiam nunc gerendæ sint: si enim [c] [5] iste [6] provinciam nactus erit, cui quidem ego semper amicus fui antè quàm illum intellexi non modò apertè, sed etiam libenter cum Republica bellum gerere: spem reliquam nullam video salutis. Quamobrem te obsecro iisdem precibus, quibus senatus populusque Romanus, [d] ut in perpetuum Rempublicam [7] dominatu regio liberes: [8] ut principiis consentiant exitus: tuum est

Interpretatio.

[a] *propterea:* [b] *in cæde Cæsaris:* [c] *Antonius:* [d] te precatur *ut* scilicet *in perpetuum, &c.*

Notæ.

1 *Me tutò*] Roma discesserat, ab Antonio Consule sibi timens; sed paulò post rediit: epist. 1. libri 10.

2 *Quam ut Pansam*] Consulem designatum cum Hirtio in annum sequentem. Vide epistolam 1. libri 10.

3 *Quæ de te optabam*] Te optimo in Rempublicam animo esse, & in Antonium infensissimo.

4 *Quantam rem gesseris*] Interficiendo Cæsarem.

5 *Iste*] Vox contemptus.

6 *Provinciam*] Galliam Cisalpinam, tibi à Senatu decretam; de qua in epistola prima hujus libri.

7 *Dominatu regio*] Extincto enim Cæsare, regius adhuc in Antonio dominatus manebat.

8 *Ut principiis consentiant, &c.*] Regem unum, occiso Cæsare, sustulerat Bru-

hoc munus, tuæ partes: à te hoc civitas, vel omnes potiùs gentes non expectant solùm, sed etiam postulant. Quamquam, cùm hortatione non egeas, ut suprà scripsi, [a] non utar ea pluribus verbis: faciam illud, quod meum est, ut tibi omnia mea officia, studia, curas, cogitationes pollicear, quæ ad tuam laudem & gloriam pertinebunt. Quamobrem velim tibi ita persuadeas, me tum reipublicæ causa, quæ mihi vita mea charior est, tum, quo tibi ipsi faveam, tuamque dignitatem amplificari velim, tuis [9] optimis consiliis, amplitudini, gloriæ nullo loco defuturum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *non te hortabor.*

NOTÆ.

tus: hortatur jam Cicero, ut Antonium, Cæsaris exemplo dignitatem regiam occupantem opprimat.

9. *Optimis consiliis*] De opprimendo Antonio, & Republica in libertatem vindicanda.

EPISTOLA VI.

Pollicetur nullo se loco Bruti laudibus defuturum; idque satis jam in curia declaratum esse significat. Eodem anno.

Cicero S. D. Bruto Imp.

LUPUS noster cùm Romam sexto die Mutina venisset, postridie me manè convenit, tuaque mihi mandata diligentissimè exposuit, & litteras reddidit. Quòd mihi tuam dignitatem commendas, eodem tempore existimo te mihi meam dignitatem commendare, quam mehercule non habeo tua chariorem. Quare mihi gratissimum facies, si exploratum habebis, tuis laudibus nullo loco nec consilium, nec studium meum defuturum. [a] Cùm tribuni plebis edixissent, senatus adesset [1] ad XIII. Kal. Jan. [b] haberentque in animo de præsidio [2] consulum designatorum referre: quamquam statueram in senatum ante Kalend. Jan. non venire: tamen, cùm eo die ipso [3] edictum

INTERPRETATIO.

[a] *edicto senatum convocassent, ad, &c.*
[b] *vellentque proponere, ut Consulibus designatis præsidium* militare ad sui tutelam contra Cæsarianos tribueretur.

NOTÆ.

1 *Ad decimum tertium Kal.*] Qua die Cicero Philippicam tertiam in Antonium pronunciavit.

2 *Consulum designatorum*] Hirtii & Pansæ; epist. sup.

3 *Edictum*] Quo promittebat Brutus, se Galliam citeriorem cum exercitu suo in Senatus, populique Romani potestate retenturum. Consule Phil. tertiam & quartam.

tuum propositum esset, nefas esse duxi, aut ita haberi senatum, ut de tuis divinis Rempublicam meritis sileretur, quod factum esset, nisi ego venissem: aut, etiam si quid honorificè de te diceretur, me non adesse. Itaque in senatum veni manè: quod cùm esset animadversum, frequentissimi senatores convenerunt: quæ de te in senatu egerim, quæ [1] in concione maxima dixerim, aliorum te litteris malo cognoscere: illud tibi persuadeas velim, me omnia, quæ ad tuam dignitatem augendam pertinebunt, quæ est per se amplissima, summo semper studio suscepturum & defensurum: [c] quod quamquam intelligo me cum multis esse facturum: tamen appetam hujus rei principatum. Vale.

INTERPRETATIO.

c & licèt intelligo defensionem tuam mihi cum multis esse communem, volo tamen in ea suscipienda principem locum tenere.

NOTÆ.

In concione] Ad populum frequentem de te habita.

EPISTOLA VII.

Suadet Bruto, in iis quæ è Republica forent, authoritatem Senatus ne expectet, sed unam Senatus voluntatem intueatur. Eodem anno.

Cicero S. D. Bruto Imperatori.

[a] CUM [1] adhibuisset domi meæ Lupus me, & Libonem, & Servium consobrinum tuum: quæ mea fuerit sententia, cognosse te ex C. Sejo arbitror, qui nostro sermoni interfuit: reliqua, quamquam statim Sejum Græcejus est subsecutus, tamen ex Græcejo poteris cognoscere. Caput autem est hoc, quod te diligentissimè percipere, & meminisse velim, ut ne in libertate, & salute populi Romani conservanda auctoritatem senatus expectes [2] nondum liberi: ne & [3] tuum factum condemnes, ([4] nullo enim publico consilio Rempublicam liberasti: quo est etiam res illa major, & clarior) &

INTERPRETATIO.

a cùm Lupus me, & Libonem, & Servium consuluisset.

NOTÆ.

1 *Adhibuisset*] In consilium, ut una statuerent; utrum a Bruto, non expectata Senatus authoritate, Antonius Consul oppugnandus esset.

2 *Nondum liberi*] Neque enim poterat Senatus liberè, propter Antonii amicos, quæ vellet, decernere.

3 *Tuum factum*] Cædem Cæsaris tyranni.

4 *Nullo enim publico consilio*] Nulla enim Senatus authoritate, aut decreto, Cæsarem tyrannum sustulisti, quo major est hujus facti gloria, quidni possis absque Senatus authoritate manifesta Antonium oppugnare.

b 5 adolescentem, vel puerum potiùs Cæsarem judices temerè fecisse, qui tantam causam publicam privato consilio susceperit: denique homines 6 rusticos, sed fortissimos viros, civesque optimos, dementes fuisse judices, primùm milites veteranos, 7 commilitones tuos, deinde legionem Martiam, legionem Quartam, quæ 8 suum consulem hostem judicaverunt, seque ad salutem Reipublicæ defendendam contulerunt. Voluntas senatus pro auctoritate haberi debet, cùm auctoritas impeditur metu: postremò suscepta tibi causa jam 9 bis est, 10 ut non sit integrum: primùm idibus. Mart. deinde proximè, exercitu novo, & copiis comparatis. Quamobrem ad omnia ita paratus, atque animatus esse debes, non, ut nihil facias, nisi jussus, sed ut ea geras, quæ ab omnibus summa cum admiratione laudentur. Vale.

INTERPRETATIO.

b *& ne videaris Octavium reprehendere, qui Reipublicæ* contra Antonium *defensionem privato consilio suscepit.*

NOTÆ.

5 *Adolescentem*] Octavianum Cæsarem, qui tum natus erat annos 19. de cujus animo sic Vellejus: *C. Cæsar decimum nonum annum ingressus, mira ausus, ac mira consecutus privato consilio, majorem Senatu pro Republica animum habuit, primumque à Calatia, mox à Casilino, veteranos excivit paternos, quorum exemplum secuti alii, brevi in formam justi coiere exercitus.*

6 *Homines rusticos*] Veteranos milites, quibus agros assignaverat Cæsar, laborum præmia.

7 *Commilitones*] Qui tecum, Cajo Cæsare duce, militarunt in Gallia.

8 *Suum consulem*] Antonium hostem patriæ pronuntiarunt, seque conjunxerunt Octaviano, ut cum eo saluti Reipublicæ providerent.

9 *Bis est*] Primùm idibus Martiis cùm Cæsarem occidisti, deinde cùm nuperrimè exercitum novum contra Antonium comparasti, ne Galliam Cisalpinam occuparet.

10 *Ut non sit integrum*] Retrò pedem referre, & Reipublicæ curam deinceps omittere.

EPISTOLA VIII.

Significat expectari Romæ legatos, quos ad Antonium, de pace Senatus miserat; additque, spem recuperandæ libertatis in Bruto positam esse. Hirtio & Pansa Coss. anno urbis conditæ septingentesimo decimo.

Cicero s. D. Bruto Imp.

EO tempore 1 Polla tua misit, ut ad te, si quid vellem, darem litterarum, cùm, quid scriberem, non habebam: omnia enim erant suspensa propter expectationem 2 legatorum: qui quid egissent, nihil dum nuntia-

NOTÆ.

1. *Polla tua*] Sive Paula, ut alibi nominatur, Bruti uxor.

2. *Legatorum*] Pisonis, & Philippi; qui Antonium convenerant.

batur : hæc tamen ſcribenda exiſtimavi : primùm, ſenatum, populumq; Romanum de te laborare [3] non ſolùm ſalutis ſuæ cauſa, ſed etiam dignitatis tuæ : [a] admirabilis eſt enim quædam tui nominis charitas, amorque in te ſingularis omnium civium. Ita enim ſperant, atque confidunt, ut anteà [b] rege, ſic hoc tempore [c] regno te Rempublicam [4] liberaturum. Romæ delectus habetur, totaque Italia : ſi hic delectus appellandus eſt, cùm ultrò ſe offerunt omnes : tantus ardor animos hominum occupavit deſiderio libertatis, odioque diutinæ ſervitutis. De reliquis rebus à te jam expectare litteras debemus, quid ipſe agas, quid noſter Hirtius, quid Cæſar meus : quos ſpero brevi tempore ſocietate victoriæ tecum copulatos fore. Reliquum eſt ut de me id ſcribam, quod te ex tuorum litteris & ſpero, & malo cognoſcere, me neque ulla in re, neque unquam defuturum dignitati tuæ. Fac valeas.

INTERPRETATIO.

a *mirum eſt enim; quantùm nominis tui memoria ſit omnibus chara.*

b *Cæſare*

c *regia poteſtate* Antonium ſi opprimas.

NOTÆ.

3 *Non ſolùm ſalutis*] Tunc Brutus obſidebatur Mutinæ ab Antonio, cui Ciſalpinæ Galliç adminiſtrationem concedere noluerat.

4 *Liberaturum*] Sperant enim omnes futurum, profligato penitus Antonio, ut nemo deinceps Regem ſe profiteri audeat.

EPISTOLA IX.

Hortatur Ciceronem, ut amiſſo ad Mutinam utroque Conſule, operam det, ne hoſtes Reipublicæ convaleſcant; Lepidum in libertatis defenſione confirmet; tum quid ipſe contra Antonium facturus ſit, exponit. Eodem anno.

Brutus s. d. Ciceroni.

[1] PANSA amiſſo, quantum detrimenti Reſpublica acceperit, non te præterit : nunc auctoritate, & prudentia tua proſpicias oportet, ne inimici noſtri, conſulibus ſublatis, ſperent ſe convaleſcere poſſe. Ego, ne conſiſtere poſſit in Italia Antonius, dabo operam : ſequar eum confeſtim, utrumque me præſtaturum ſpero, ne aut [2] Ventidius elabatur, aut Antonius in Italia moretur : in primis rogo te, ad hominem [3] ventoſiſſimum Le-

NOTÆ.

1 *Panſa*] Non Panſa modò, ſed & Hirtius alter Conſul ad Mutinam ceciderat; priorem nihilominùs tantùm nominat, quòd majori valeret authoritate, quamquam in prçlio Mutinenſi prçſtantiorem Hirtius ſe ducem prçſtiterat.

2 *Ventidius*] Qui tum elapſus eſt, facto trans Apenninum itinere difficillimo; de Ventidio, & a iis qui in hac epiſtola nominantur, conſule indicem hiſtoricum.

3 *Ventoſiſſimum*] Verſatili in primis

pidum mittas, ne nobis bellum redintegrare possit, Antonio tibi conjuncto. Nam [4] de Pollione Asinio, [a] puto te perspicere, quid sit facturus: multæ, & bonæ, & firmæ sunt legiones Lepidi, & Asinii. Neq; hæc idcirco tibi scribo, quòd te non eadem animadvertere sciam, [b] sed quòd mihi persuasissimum est, Lepidum [5] rectè facturum numquam, si fortè vobis id de hoc dubium est. [6] Plancum quoque confirmetis, oro, quem spero, pulso Antonio, Reipublicæ non defuturum. Si se Alpes Antonius trajecerit, constitui præsidium [7] in Alpibus collocare, & te de omni re facere certiorem. IV. Kalendas Maji, ex castris, Rhegii.

INTERPRETATIO.

[a] *sed quia pro certo habeo, si fortè adhuc ea de re dubitas, Lepidum numquam in Reipublicæ fide permansurum.*

[b] *non dubito quin sua tibi, propter amicitiam mutuam, consilia aperiat.*

NOTÆ.

ingenio, & perspecta levitate virum.

4 *De Pollione Asinio*] Qui partem Hispaniæ à Cæsare Proconsul acceperat. epist. 31. lib. 10.

5 *Rectè facturum*] Favebat Antonio, duplici præcipuè de causa; primùm, quia Antonius filiam suam Lepidi filio in matrimonium collocarat; deinde quia Lepidus, interfecto Cæsare, pontificatum, opera Antonii obtinuerat.

6 *Plancum*] Consulem designatum, cujus erat dubia quoque in Rempub. fides. Vide decimum librum.

7 *In Alpibus*] Ut in Italiam redeundi spes illi nulla superet.

EPISTOLA X.

Scribit de nonnullorum erga se malevolentia, de Antonii consiliis, deque periculis Reipublicæ. Eodem anno.

Brutus s. D. Ciceroni.

NON mihi Rempublicam [1] plus debere arbitror, quàm me tibi: gratiorem me esse in te posse, quàm isti [2] perversi sint in me, exploratum habes; si tamen hæc temporis videantur dici causa, [3] malle me tuum judicium, quàm ex altera parte omnium istorum: [a] tu enim à certo sensu, & vero judicas de nobis: quod isti ne faciant, summa malevolentia,

INTERPRETATIO.

[a] *tu enim sincerè, ut res est, de me judicas.*

NOTÆ.

1 *Plus debere*] Quæ mihi tamen plurimum debet ob sublatum Cæsarem.

2 *Perversi*] Antoniani, qui Cæsaris perversores oderant.

3 *Malle me*] Secuti sumus editionem Manutii; neque enim eodem modo legitur hic locus, qui fortè mendo non caret: illud autem, *malle me*, refer ad *explora-*

& [b] livore impediuntur: [c] interpellent me, quo minus honoratus sim dum ne interpellent, quo minus Respublica à me commodè administrari possit: quæ quanto sit in periculo, quàm potero brevissimè exponam. Primùm omnium, quantam perturbationem rerum urbanarum afferat obitus [4] consulum, [d] quantamque cupiditatem hominibus injiciat [5] vacuitas, non te fugit. Satis me multa scripsisse, quæ litteris commendari possint, arbitror. Scio enim, cui scribam. Revertor nunc ad Antonium: qui [6] ex fuga cùm parvulam manum peditum haberet inermium, [7] ergastula solvendo, omneque genus hominum arripiendo, satis magnum numerum videtur effecisse. Huc accessit manus Ventidii: quæ, trans Apenninum itinere facto difficillimo, [8] ad Vada pervenit, atque se ibi cum Antonio conjunxit: est numerus veteranorum, & armatorum satis frequens cum Ventidio: consilia Antonii hæc sint necesse est: aut ad Lepidum ut se conferat si recipitur: aut [9] Apennino, Alpibusque se teneat, & [e] decursionibus per equites, quos habet, multos, vastet ea loca, in quæ incurrerit: aut [10] rursus se in Etruriam referat, quòd ea pars Italiæ sine exercitu est. Quòd si me Cæsar audisset, atque Apenninum transisset: in tantas angustias Antonium compulissem, ut inopia potiùs quàm ferro, conficeretur: sed [11] neque Cæsari imperari potest: [12] nec Cæsar exercitui suo: quod utrumque pessimum est. Cùm hæc talia sint:

INTERPRETATIO.

[b] *Invidia.* [c] *nihil curo utrùm impediant quominùs honores* in Republica *assequar, modò non impediant, quominùs Rempublicam ab* Antonii *tyrannide liberem.*

[d] *& quantam* rerum novarum *cupiditatem vacua, & spoliata* Consulibus *Resp. afferat.*

[e] *invasionibus subitis.*

NOTÆ.

tum habeo. Sin autem, inquit Brutus, aliqui putant hæc à me dici, gratiam à te ut ineam, & quia servio temporibus, exploratum habes, me unius tui judicium & approbationem omnium approbationi & judicio anteponere.

4 *Consulum*] Hirtii, & Pansæ.

5 *Vacuitas*] Notat eos qui mortuorum Consulum in locum substitui volebant, & in primis Octavianum, qui non suo tempore Consulatum peteret, id est, multò antè quàm ætatem legibus præscriptam attigisset.

6 *Ex fuga*] Qua sibi consuluit victus in prælio ad Mutinam commisso.

7 *Ergastula*] Liberando servos, & mancipia vinculis: ergastulum sumitur & pro mancipiorum carcere, & pro ipsis mancipiis, ut hìc.

8 *Ad Vada*] Nempè *Sabata, vel Sabatia: Vadum* autem *Sabatium* jacet inter Apenninum, & Alpes, in ora maritima Genuensi, nec longe Savona distat; impeditissimus locus ad iter faciendum ob palustres campos, qui *Vada* dicuntur.

9 *Apennino*] Mons Apenninus in partes duas Italiam secat; alteram ad mare Inferum, sive Tuscum; alteram ad mare superum, sive Sinum Adriaticum.

10 *Rursus se in Etruriam*] Quid ait, *rursus in Etruriam?* quo nondum copias Antonius duxerat: sic explica, rursus in Italiam, cujus Etruria pars est. Etruria, *la Toscane.*

11 *Imperari potest*] Ob nimiam ejus potentiam.

12 *Nec Cæsar exercitui*] Hæc odio Cæsaris dicta sunt: nam si fidem habemus Historicis, milites habuit ad nutum promptissimos: quòd si verum loquitur Brutus,

quo minus [f] quod ad me pertinebit, homines interpellent, ut suprà scripsi, non impedio: [13] hæc quemadmodum explicari possint, aut à te cùm explicabuntur, ne impediantur, timeo: alere jam milites non possum: cùm ad Rempublicam liberandam accessi, [14] H-S mihi fuit pecuniæ CD ampliùs tantum abest ut meæ rei familiaris liberum sit quidquam, ut meos jam omnes amicos ære alieno obstrinxerim: [g] septenum numerum legionum alo, qua difficultate, tu arbitrare: non, si [15] Varronis thesauros haberem, [h] subsistere sumptui possem. Cùm primùm de Antonio exploratum habuero, faciam te certiorem. Tu me amabis, ita, [i] si hoc idem me in te facere senseris. III. Non. Maji, ex castris, [16] Dertona. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *quo minùs prohibeant, ne dignitates ego assequar.* [g] *septem legiones.*

[h] *par esse possem sumptui faciendo.*
[i] *si modò te à me amari intellexeris.*

NOTÆ.

dicendum cum Seb. Corrado, veteranos, qui erant in Octaviani exercitu, quoniam percussores Cæsaris oderant, adduci non potuisse, ut cum illis se conjungerent.

13 *Hæc quemadmodum*] Hæc quæ modò dicturus sum de summa rerum inopia, vereor primùm, quemadmodum in senatu explicari, & exponi possint; deinde cùm à te explicabuntur, vereor ne malevoli homines impediant, quominùs res ex voto succedat.

14 *H-S.*] Hæc summa efficit quatuor milliones librarum Gallicarum, *quatre millions.*

15 *Varronis*] Hìc hærent interpretes; neque enim Varro inter opulentos numeratus est, nisi alter extiterit nobis incognitus. Corradus putat factam hìc Varronis mentionem, quia scripsit librum, Περὶ πλούτου; suspicatur Manutius per Varronem adumbrari, hominem nequam, & dissolutum, Antonium scilicet, qui thesauros Cæsaris ad opis ædem positos expilavit.

16 *Dertona*] Romanorum colonia, quam Genuam inter & Placentiam Strabo collocat, *Tortona*. Cluverius locum hunc appellans scripsit, *ex castris Dertonæ*.

EPISTOLA XI.

Scribit de fuga Antonii post prælium Mutinense, de ejus ad Lepidum profectione, deque dubia Planci fide. Eodem anno.

Brutus Imp. cos. des. S. D. Ciceroni.

[a] EODEM exemplo litteræ à te mihi redditæ sunt, quo pueri mei attulerunt. Tantum me tibi debere existimo, quantum persolvere difficile est. Scripsi tibi, quæ hìc gererentur: in itinere est [1] Antonius, ad

INTERPRETATIO.

[a] *similes iis litteris, quas pueri mei, &c.*

NOTÆ.

1 *Antonius*] Victus in Mutinensi prælio, ad Lepidum se contulit, ut ab exercitu receptus, afflictam posset fortunam restituere.

Lepidum proficiscitur : [b] ne de Planco quidem spem adhuc abjecit , ut [2] ex libellis ejus animadverti , qui in me inciderunt : in quibus , quos ad [3] Asinium , [4] quos ad Lepidum , quos ad Plancum mitteret , scribebat : [c] ego tamen non habui ambiguum , & statim ad Plancum misi , & [d] biduo [5] ab Allobrogibus , & [e] totius Galliæ legatos expecto , quos [6] confirmatos domum remittam . Tu , [f] quæ istic opus erunt administrari , prospicies , ut ex tua voluntate , reique publicæ commodo fiant : malevolentiæ hominum in me , si poteris , [g] occurres : si non poteris , hoc te consolabere , quòd me [h] de statu meo nullis contumeliis deterrere possunt . Pridie Non . Maji , ex castris , [i] finibus [7] Statiellensium.

INTERPRETATIO.

[b] *nondum desperat posse sibi Plancum adjungere.*
[c] *non fui incertus animi* quid facerem , *sed statim , &c.*
[d] *& intra duos dies.*
[e] *& Galliæ Cisalpinæ.*
[f] *quæ Romæ fieri oporteat.*
[g] *resistes.*
[h] *à proposito defendendæ Reipublicæ.*
[i] *in finibus.*

NOTÆ.

2 *Ex libellis*] Libelli differunt ab epistolis , quòd breviores epistolis essent , & dissimili modo complicarentur .

3 *Ad Asinium , &c.*] Hi tres amici Cæsaris olim extiterant , & tum exercitui quisque suo præerat ; spem ideò maximam in iis collocabat Antonius , ab iisdemque vicissim cavendum sibi Brutus existimabat : neuter erravit , à Republica quippè defecerunt , ut Antonio faverent .

4 *Quos*] Quosnam occultos nuncios .

5 *Ab Allobrogibus*] Quos in provincia sua habebat Brutus .

6 *Quos confirmatos*] In consilio juvandæ Reipublicæ .

7 *Statiellensium*] *Aquæ Statiellorum* , urbs Liguriæ , inter Vada Sabata , & Dertonam ; hodie vocatur *Acqui* .

EPISTOLA XII.

Occultè queritur de Bruti tarditate in persequendo Antonio , qui , si adhibita celeritas esset , facilè opprimi poterat . Eodem anno .

Cicero S. D. Bruto Imp. cos. des.

TRES uno die à te accepi epistolas , unam brevem , quam Flacco Volumnio dederas ; duas [a] pleniores , quarum alteram Tabellarius T. Vibii attulit , alteram ad me misit Lupus . Ex tuis litteris , & ex Græceji oratione non modò non restinctum bellum , sed etiam inflammatum videtur . Non dubito autem pro tua singulari prudentia , quin perspicias , [b] si aliquid firmitatis nactus sit Antonius , [1] omnia illa tua præclara in Rempublicam me-

INTERPRETATIO.

[a] *longiores* . [b] *si vires resumpserit Antonius.*

NOTÆ.

1. *Omnia illa*] Duo potissimùm ; necem Cæsaris , & victoriam Mutinensem .

rita ad nihilum esse ventura. Ita enim Romam erat nuntiatum, ita persuasum omnibus, cum paucis inermibus, perterritis metu, fracto animo fugisse Antonium: [c] qui si ita se habet, ut quemadmodum audiebam de Græcejo, confligi cum eo sine periculo non possit: non ille mihi fugisse à Mutina videtur, sed locum belli gerendi mutasse. [d] Itaque homines [2] alii facti sunt: nonnulli etiam queruntur, quòd persecuti non [e] sitis: opprimi potuisse, si celeritas adhibita esset, existimant. [f] Omninò EST hoc populi, maximèque nostri, [g] in eo potissimùm abuti libertate, [3] per quem eam consecutus sit: sed tamen providendum est, [h] ne quæ justa querela esse possit. Res sic se habet: is bellum confecerit, qui Antonium oppresserit: hoc [4] quam habeat vim, te existimare malo, quàm [5] me apertiùs scribere. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *quòd si nunc in eo statu est, ut, &c.*
[d] *milites itaque tui non iidem jam sunt, qui erant anteà*, nempè fortes, & invicti.
[e] Antonium.
[f] *hic mos est populi.*
[g] *in eum præ cæteris liberrimè loqui, per quem libertatem, &c.*
[h] *ne de te populus Romanus justè queri possit.*

NOTÆ.

2 *Alii facti sunt*] Nostra si non placet interpretatio, locum hunc sic explica: Romani qui sperabant per te profligatum iri Antonium, de sua spe propè jam dejecti sunt.

3 *Per quem*] Populus Romanus liberè Brutum accusat negligentiæ, quamquam, occiso Cæsare, libertatem per Brutum obtinuerat: his tamen verbis obiter illum monet, ne committat, ut rei malè gestæ culpam in eum jure conferre possint.

4 *Quam habeat vim*] Iis verbis indicat, fore ut, oppresso Antonio, plus assequatur laudis, quàm cæteri Reipublicæ liberatores; spes autem tantæ gloriæ vim habere debebat maximam ad permovendum Brutum.

5 *Me apertiùs*] Ne fortè alios, qui suam quoque operam in Republica servanda posuerant, offendat.

EPISTOLA XIII.

Excusat tarditatem suam in persequendo Antonio; præsentem rerum statum declarat, ac fælicem belli exitum pollicetur. Eodem anno.

Brutus Imp. cos. des. S. D. Ciceroni.

JAM non ago tibi gratias: [a] cui enim re vix referre possum, huic verbis non patitur satisfieri. Attendere te volo, [b] quæ in manibus sunt: qua enim prudentia es, nihil te fugiet, si meas litteras diligenter legeris. Sequi confestim Antonium his de causis, Cicero, non potui: eram sine equitibus,

INTERPRETATIO.

[a] *quomodo enim tua in me merita verbo æquarem, qua nullis obsequiis possem assequi.*
[b] *quod in potestate mea positum est.*

sine jumentis: Hirtium periisse nesciebam: Cæsari [1] non credebam [2] priùs quam convenissem, & collocutus essem: hic dies hoc modo abiit: postridie manè à Pansa sum arcessitus [3] Bononiam: cum in itinere essem, nuntiatum mihi est, eum mortuum esse: recurri ad meas copiolas: sic enim verè eas appellare possum: sunt extenuatissimæ, & inopia omnium rerum pessimè acceptæ. Biduo me Antonius antecessit, itinera fecit multò majora fugiens, quàm ego sequens: ille enim [d] ut [c] passim, ego ordinatim: quacumque ivit, ergastula solvit, homines arripuit: constitit nusquam priùs, quam [5] ad Vada venit: quem locum volo tibi esse notum: jacet inter Apenninum, & Alpes, impeditissimus ad iter faciendum, cùm abessem ab eo millia passuum triginta, & se jam Ventidio conjunxisset, concio ejus ad me est allata, in qua petere cœpit à militibus, ut se trans Alpes sequerentur: sibi cum M. Lepido [6] convenire. Succlamatum est, & frequenter à militibus Ventidianis, (nam suos valdequam [7] paucos habet) sibi aut in Italia pereundum esse, aut vincendum: etiam orare cœperunt, ut [8] Pollentiam iter facerent cùm sustinere eos non posset, in posterum diem [e] iter suum contulit. Hác re mihi nuntiata, statim quinque cohortes Pollentiam præmisi, meumque iter eo contulit: [f] hora ante præsidium meum Pollentiam venit, quàm [9] Trebellius cum equitibus sanequam sum gavisus: in hoc enim victoriam puto consistere: [10] In spem venerant, quòd neque Planci quatuor legiones omnibus suis copiis pares arbitrabantur, neque ex Italia tam celeriter exercitum trajici posse credebant: quos ipsi adhuc satis [g] arroganter Allobroges, equitatusque omnis, qui eò præmissus erat à nobis, sustinebant, nostroque adventu sustineri faciliùs posse confidimus: tamen, si quo etiam casu.

INTERPRETATIO.

[c] *sine ordine*. [d] *retinere*.
[e] Pollentiam *contendit*.
[f] *mei milites Pollentiam venerunt hora antè quàm Trebellius veniret cum equitibus* Antonii.
[g] *audacter*.

NOTÆ.

1 *Non credebam*] Quia Cæsaris ille filius, ego Cæsaris percussor.

2 *Priusquam convenissem*] An statim convenerint, dubium est, post victoriam certè Mutinensem adduci numquam potuit Octavianus, ut cum Bruto colloqueretur, quem ob necem Cæsaris capitaliter oderat.

3 *Bononiam*] Quò se receperat post prælium Mutinense, & ubi ex vulneribus obiit. Bononia Galliæ Togatæ urbs dicta à Plinio *Felsina*, Academia celebris, *Boulogne*.

4 *Ut passim*] Atque adeò velociùs; timor prætereà fugienti alas addebat.

5 *Ad Vada*] Vide epistolam decimam.

6. *Convenire*] Ultrò citroque data & accepta fide.

7 *Paucos*] Quia plerique ad Mutinam ceciderant.

8 *Pollentiam*] Urbem Liguriæ, ubi Tanarus & Stura confluunt, veterum monumentis celebratissimam, cujus exigua nunc etiam vestigia manent; cum vulgari vocabulo *Polenza*, sive *Polenzo*.

9 *Trebellius*] Quem fraudatorem creditorum Cicero in Philippicis vocat.

10 *In spem venerant*] In Galliam ulteriorem trajiciendi, quoniam neque, &c.

" Isaram se trajecerint, ne quid detrimenti Reipublicæ injungant, summa à nobis dabitur opera. Vos magnum animum, optimamque spem de summa Republica habere volumus, " cùm & nos, & exercitus nostros, singulari concordia conjunctos, ad omnia pro vobis videatis paratos: sed tamen nihil de diligentia remittere debetis, dareque operam, ut quamparatissimi ab exercitu, reliquisque rebus pro vestra salute contra sceleratissimam conspirationem hostium confligamus: qui quidem eas copias, quas diù [h] simulatione Reipublicæ comparabant, subitò ad patriæ periculum converterunt.

INTERPRETATIO.

[h] *ad speciem, ut Reipublicæ providerent.*

NOTÆ.

11. *Isaram*] Epist. 15. lib. 10.

12 *Cùm & nos*] Brutum scilicet, & Plancum, qui ad Antonium nondum defecerat.

EPISTOLA XIV.

Rescribit ad Bruti litteras, de creandis Decemviris, de ornando Octaviano, & ad Italiæ præsidium retinendo; de accersendo M. Bruto in Italiam: sub finem hortatur ad extinguendas belli reliquias. Eodem anno.

Cicero s. D. Bruto Imp.

MIRABILITER, mi Brute, lætor mea consilia, measque sententias à te probari [1] de decemviris, [2] de adornando adolescente: sed quid refert? mihi crede, homini [a] non glorioso, [b] planè jam, Brute, frigeo: [c 3] ὄργανον enim erat meum senatus: id [d] jam est dissolutum: [e] tantam spem

INTERPRETATIO.

a *qui me ostentare non soleo.*

b *languidior jam sum factus.*

c *instrumentum enim meum erat Senatus,* qui me in Antonium incitabat.

d *jam Senatus,* audita Antonii clade, *de sua in eum indignatione* plurimùm *remisit.*

e *adeò tua præclara è Mutinensi urbe eruptio, & Antonii fuga, certam victoriæ spem attulerant.*

NOTÆ.

1 *De Decemviris*] Creatis, aut creandis, ut in Consulatum ab Antonio gestum inquirerent, vel ut præessent divisioni agrorum, quos veteranis Senatus assignaverat.

2 *De adornando*] Octaviano, quem ad suam, & libertatis perniciem adornasse Tullium exitus declaravit: Consulatum, opinor, intelligit, quem sibi in locum Hirtii aut Pansæ Octavianus deposcebat.

3. *Ὄργανον*] Aptissima metaphora: alibi comparat Oratorem cum tibicine, sicut fidicen sine tibiis canere, sic Orator absque Senatu loqui non potest.

attulerat exploratæ victoriæ tua præclara Mutinæ eruptio, fuga Antonii, conciso exercitu, [4] ut omnium animi relaxati sint, meæque illæ vehementes contentiones tamquam σκιαμαχίαι, esse videantur. Sed, ut ad rem redeam: [1] legionem Martiam, & quartam negant, qui illas norunt, ulla conditione ad te posse perduci. Pecuniæ, quam desideras, ratio potest haberi, eaque habebitur. De Bruto [5] accersendo, Cæsareque ad Italiæ præsidium tenendo, valdè tibi assentior: sed, ut scribis, habes obtrectatores: quos equidem facillimè sustineo, sed impediunt tamen. Ex Africa legiones expectantur: sed bellum istic renatum homines mirantur: nihil tam præter spem unquam: nam, die tuo natali, victoria nuntiata, in multa sæcula videbamus Rempublicam liberatam: novi timores [6] retexunt superiora. Scripsisti autem ad me iis, quas idibus Maji dedisti, modò te accepisse à Planco litteras, non recipi à Lepido Antonium: id si ita est, omnia faciliora: sin aliter, magnum negotium; cujus exitum ne extimescam, tuæ partes sunt: ego plus, quam feci, [7] facere non possum: te tamen, id quod spero, [8] omnium maximum, & clarissimum videre cupio. Vale.

INTERPRETATIO.

1 *qui norunt legionem Martiam & Quartam, ajunt, non posse illas perduci ad te sequendum*, quia Cæsarem, sub quo diù militaverunt, & quem adhuc colunt, occidisti.

NOTÆ.

4 *Ut omnium animi*] Ut omnium animi metu jam soluti sint & liberi, meæque illæ vehementes in Antonium contentiones, tamquam umbratiles pugnæ, idest, pugnæ sine periculo ullo, & animi tantùm causa susceptæ jam videantur: de Philippicis orationibus sermo est, quas devicto Antonio, fallendi dumtaxat temporis causa, pronuntiare se ait: vocavit Philippicas, imitatus eas, quas in Philippum Macedoniæ Regem habuerat Demosthenes.

5 *Accersendo*] Marco Bruto in Italiam, undè cum Cassio discesserat, tum Antonianorum metu, tùm ut exercitum pro libertatis defensione colligeret.

6 *Retexunt*] Retexere, est quasi novam telam ordiri; ordiri de integro opus, quasi nihil fecisses: novi, inquit, timores retexunt superiora, idest, irrita reddunt quæcumque contra Antonium gessimus; bellum renatum, præterita mala, & pericula revocat.

7 *Facere non possum*] Verissimè: nihil enim non molitus est, ut Antonium perderet.

8 *Omnium*] Qui Antonium oderunt.

EPISTOLA XV.

Adhortatur ad Rempublicam tuendam. Eodem anno.

Cicero s. D. Bruto Imp.

ETSI mihi tuæ litteræ jucundissimæ sunt, tamen jucundius fuit, quòd in summa occupatione tua Planco collegæ mandasti, ut te mihi per litteras excusaret: quod fecit ille diligenter: mihi autem nihil amabilius officio,

tuo, & diligentia. Conjunctio tua [1] cum collega, concordiaque vestra, quæ litteris communibus declarata est, senatui, populoque Romano [2] gratissima accidit. Quod superest, perge, mi Brute, & jam non cum aliis, sed tecum ipse certa. Plura scribere non debeo, præsertim ad te, [a] quo magistro brevitatis uti cogito. Litteras tuas vehementer expecto, & quidem [3] tales, quales maximè opto.

INTERPRETATIO.

[a] *cujus brevitatem* in scribendis litteris *imitari volo*.

NOTÆ.

1. *Cum collega*] Planco: ambo enim in eumdem annum designati fuerant à Cæsare Consules.

2. *Gratissima accidit*] Non diù; Plancus enim, ut erat homo dubiæ fidei, posteà secutus est Antonium.

3. *Tales*] Quæ nuncient oppressum Antonium, & liberatam Rempublicam.

EPISTOLA XVI.

Rogat Brutum, ut L. Lamiam adjuvet in petitione Præturæ. Antonio & Dolabella Coss. anno urbis conditæ septingentesimo nono.

Cicero s. d. Bruto Imperatori.

PERMAGNI interest, quo tibi hæc tempore epistola reddita sit, utrùm, cùm sollicitudinis aliquid haberes, an, cùm ab omni molestia vacuus esses. Itaque ei præcepi, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolæ tibi reddendę: nam quemadmodum coram, qui ad nos intempestivè adeunt, molesti sæpè sunt: sic epistolæ offendunt, [1] non loco redditæ: si autem, ut spero, nihil te perturbat, nihil impedit, & ille, cui mandavi, satis scitè, & commodè tempus ad te cepit adeundi: confido me, quod velim, à te facilè impetraturum: [2] L. Lamia præturam petit: hoc ego utor uno omnium plurimùm: magna vetustas, magna consuetudo intercedit: quodque plurimùm valet, nihil mihi ejus est familiaritate jucundius: magno præthereà beneficio ejus, magnoque merito sum obligatus: nam [a] Clodianis temporibus, [b] cùm equestris ordinis princeps esset, proque mea sa-

INTERPRETATIO.

[a] *quando enim Clodius Tribunus plebis* me exagitabat.

[b] *cum* Lamia *equestris, &c. acriterque contenderet, ne in exilium abirem.*

NOTÆ.

1. *Non loco*] Non loco, nec tempore redditæ. Sic Horatius epist. 13. lib. I.

Augusto reddes signata volumina Vinni,
Si validus, si lætus erit, si denique poscet. &c.

2. *Lucius Lamia*] Nobili Æliorum è gente, cujus auctor antiquissimus fuisse Lamus creditur. Ita Horatius Od. XVII. lib. III.

Æli vetusto nobilis ab Lamo.

lute acerrimè propugnaret, [c] à Gabinio cos. relegatus est: quod ante id tempus civi Romano contigit nemini: hoc cùm populus Romanus meminerit, me ipsum non meminisse turpissimum est. Quapropter persuade tibi, mi Brute, me petere præturam: quamquam enim Lamia [d] summo splendore, summa gratia est, [e] usus magnificentissimo munere ædilitio: tamen, quasi ea ita non essent, ego suscepi totum negotium. Nunc, si me tanti facis, quanti certè facis, [f] quando equitum centurias tenes, in quibus regnas, mitte ad Lupum nostrum, ut is nobis centurias conficiat. Non tenebo te pluribus: ponam in extremo, quod sentio: nihil est, Brute, cùm omnia à te expectem, quod mihi gratius facere possis. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *ipse à Gabinio Consule*, amico Clodii, *in exilium* mea causa *pulsus est*.

[d] *Clarissimo genere ortundus est*, *summamque authoritatem habet*.

[e] *Populumque sibi*, *ludorum magnificentia*, *in Ædilitate devinxit*.

[f] *quandoquidem summa est tua apud equites authoritas*, *significa Lupo nostro*, *ut ad Centuriata Comitia eos mittat*, qui Præturam Lamiæ deferant,

EPISTOLA XVII.

Idem Argumentum. Eodem anno.

Cicero s. d. Bruto Imp.

LAMIA uno omnium familiarissimè utor: Magna ejus in me non dico officia, sed merita, eaque sunt populo Romano notissima: [a] is, magnificentissimo munere ædilitatis [1] perfunctus, petit præturam: omnesq; intelligunt, nec dignitatem ei deesse, [1] nec gratiam: [b] sed is ambitus extare videtur, ut ego omnia pertimescam, totamq; petitionem Lamiæ mihi sustinendam putem. In ea re quantùm me possis adjuvare, facilè perspicio: nec verò [c] quantùm mea causa velis, dubito: velim igitur, mi Brute, tibi persuadeas, nihil me majore studio à te petere, nihil te mihi gratius facere posse, quam si omnibus tuis opibus, [d] omni studio Lamiam in petitione juveris: quod ut facias, vehementer te rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *postquam is Ædilitiam dignitatem magnificentissimè obiit*.

[b] *sed tantus est* petentium Præturam *ambitus*: la brigue est si forte.

[c] *quantùm mihi faveas*.

[d] *omni cura*.

NOTÆ.

1 *Perfunctus*] Quo tempore Cæsar cum Pompeji liberis in Hispania bellum gerebat, id est biennio antè: quod legitimum erat spatium inter Ædilitatem & Præturam.

1 *Nec gratiam*] Apud populum. Vide epist. proximè sup.

EPISTOLA XVIII.

Brutum leviter reprehendit, quòd profligato ad Mutinam Antonio tamen timere se significasset. Post interfectos Hirtium & Pansam Consules, anno urbis conditæ septingentesimo decimo.

Cicero s. d. Bruto Imperatori.

Etsi ex mandatis, quæ Galbæ, Volumnioque ad senatum dedisti, [1] quid timendum, suspicandumque putares, suspicabamur: tamen timidiora mandata videbantur, quàm erat dignum tua, populique Romani [2] victoria: senatus autem, mi Brute, fortis est, & habet fortes [3] duces. Itaque molestè ferebat, se à te, quem omnium, quicumque fuissent, fortissimum judicaret, timidum atque ignavum judicari: etenim cùm, [a] te incluso, spem maximam omnes habuissent in tua virtute, [4] florente Antonio; quis erat, qui quidquam timeret, profligato illo, te liberato? Nec verò Lepidum timebamus: quis enim esset, qui illum tam furiosum arbitraretur, ut, qui in maximo bello pacem velle se dixisset, is in optatissima pace bellum Reipublicę indiceret? Nec dubito, quin tu plus provideas: sed tamen, [5] tam recenti gratulatione, quam [6] tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus, renovatio timoris magnam molestiam afferebat. Quare velim equidem, id quod spero, ut planè abjectus, & fractus sit Antonius: sin aliquid virium fortè collegerit, sentiet, nec senatui consilium, nec populo Romano virtutem deesse, nec Reipublicæ, te vivo, imperatorem. XIV. Kalendas Junii. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *te obsesso* Mutinæ.

NOTÆ.

1 *Quid timendum*] Timebat, ne Antonius ad Lepidum se conferret, cumque conjunctus, Reipublicæ bellum rursus indiceret, quod re ipsa contigit.

2 *Victoria*] De Antonio ad Mutinam relata.

3 *Duces*] Se ipsum occultè significat Cicero, qui suis contra Antonium orationibus senatores in Antonium excitabat.

4 *Florente*] Ante cladem acceptam, cùm florentem adhuc exercitum haberet.

5 *Tam recenti gratulatione*] Indicat supplicationem, quæ decreta est Decimo Bruto ob Mutinensem victoriam.

6 *Tuo nomine*] Ob liberatam obsidione Mutinam, tuumque felicem ex illa urbe discessum.

EPISTOLA XIX.

Suam, reique publicæ vicem timet; rogat ne quid Vicetinis injuria fiat. Eodem anno.

Brutus s. d. Ciceroni.

Ad senatum quas litteras misi, velim priùs perlegas, & si qua tibi videbuntur, commutes: necessariò me scripsisse ipse animadvertes: nam cùm

cùm putarem quartam & Martiam legiones [1] mecum futuras, ut [2] Druso, [3] Pauloque placuerat, vobis assentientibus, minus [4] de reliquis rebus laborandum existimavi: nunc verò cùm sim cum tironibus egentissimis, valdè & [a] meam, & vestram vicem timeam necesse est. [5] Vicetini me, & M. Brutum præcipuè [b] observant: his, ne quam patiare injuriam fieri in senatu [c] [6] vernarum causa, à te peto: causam habent optimam, officium in Rempublicam summum, [d] genus hominum adversariorum seditiosum, & inertissimum. XII. Kal. Jun. [7] Vercellis.

INTERPRETATIO.

a *meum ac vestrum periculum.* b *honorant.* c *abjectissimorum hominum causa.* d *habentque adversarios seditiosos, & inertes.*

NOTÆ.

1 *Mecum futuras*] Post obitum Consulum Hirtii & Pansæ. Vide interpretationem quintam epistolæ 14.
2 *Druso*] Senatori ex Livia gente.
3 *Pauloque*] Lucio Æmilio Paulo, qui à Lepido fratre Triumviro proscriptus est.
4 *Reliquis rebus*] Quas à Senatu petierat Brutus, nec fortè impetrarat.
5 *Vicetini*] Seu Vicentini. Vicentia urbs Venetæ ditionis Mediterranea; nobilis juxta & antiqua; vulgò nunc *Vicenza*.
6 *Vernarum*] Per contemptum vernas appellat Vicetinorum adversarios.
7 *Vercellis*] Vercellæ, Galliæ Circumpadanæ civitas, Libicorum caput, juxta Insubriam, seu Ducatum Mediolanensem; hodie *Vercelli*.

EPISTOLA XX.

Timet Brutus, ne Octavianum Cicero vocula offenderit; monet ut veteranorum animos quovis modo reconciliet. Eodem anno.

Brutus Imperator S. D. Ciceroni.

QUOD pro me non facio, id pro te facere meus in te amor, tuaque officia cogunt, ut timeam: sæpè enim mihi cùm esset dictum, [a] neque à me contemptum, novissimè Labeo Segulius, [b] homo sui simillimus, narravit mihi, apud Cæsarem se fuisse, multumque sermonem de te habitum esse: ipsum Cæsarem nihil sanè de te questum: [c] [1] nisi dictum, quòd diceret te dixisse laudandum [d] adolescentem, ornandum, [e] tollendum, se non

INTERPRETATIO.

a *neque neglexissem id quod mihi dictum erat.* b *homo nequam & vafer.* c *nisi de vocula, quam à te pronunciatam dicebat.* d *Octavianum.* e *se non permissurum ut possit interfici.*

NOTÆ.

1 *Nisi dictum*] Substantivum est, sumiturque pro brevi & acuta sententia.
2 *Tollendum*] Ambigua vox; nunc honorem, nunc mortem significat: tollere

esse commissurum, ut tolli possit, [f] hoc ego Labeonem credo illi retulisse, aut finxisse dictum, non ab adolescente prolatum. Veteranos verò pessimè [g] loqui, volebat Labeo me credere, & tibi ab iis instare periculum, maximèque indignari, quòd [3] in Decemviris neque Cæsar, neque ego habiti essemus, atque omnia [4] ad vestrum arbitrium essent collata. Hæc cùm audissem, & jam [5] in itinere essem, committendum non putavi, priùs ut Alpes transgrederer, quàm, quid [h] istic ageretur, scirem: [i] nam de tuo periculo, crede mihi, jactatione verborum, & denuntiatione periculi sperare eos, te perterrefacto, adolescente [6] impulso, posse magna consequi præmia, & totam istam cantilenam ex hoc pendere, ut quamplurimùm lucri faciant: [k] neque tamen non te cautum esse volo, & insidias vitantem: nihil enim tua mihi vita potest esse jucundius, neque charius. Illud vide, ne, timendo, magis timere cogare: &, [l] quibus rebus potest occurri veteranis, occurras: [m] primùm, quod desiderant de Decemviris, facias: [n] deinde de præmiis, si tibi videtur, agros militum eorum, qui cum Antonio veterani fuerunt, his dandos censeas ab utrisque nostrum, [o] de nummis, lentè, ac ratione habita pecuniæ: senatum de ea re constiturum, quatuor legionibus iis, quibus agros dandos censuisti, [p] video facultatem fore ex agris Syllanis & agro Cam-

INTERPRETATIO.

f *puto ego Octavianum Cæsarem de te id quæstum non esse, sed Labeonem finxisse hanc voculam,* quasi à te pronuntiata esset, *& Cæsari retulisse.*

g de te.

h *Romæ.*

i *quòd enim ad periculum tuum spectat, crede mihi, hæc omnia quæ jactant, crebrisque sermonibus, velut cantilenam usurpant, eo consilio ab illis jactantur, ut te perterrefacto, & irritato Cæsare, quàm maximum quæstum inde faciant.*

k *volo tamen ut tibi caveas, periculumque declines.*

l *& placa veteranos, ea ratione qua placari possunt.*

m *primùm* me & Cæsarem *Decemviros creari cures.*

n *deinde, quod ad præmia* veteranorum attinet, *censeas, veteranis, qui offenso in te animo sunt, dividendos à me, & à Cæsare agros militum eorum, qui Antonio adhæserunt.*

o *de pecunia* quam veterani appetunt, *non facilè largiaris,* ne ab ea tantis in periculis imparati simus, *tantumque dicas, senatum, quid opus facto sit, constituturum.*

p *Video posse commodè agros, quos Sylla militibus suis assignaverat, & partem agri Campani,* quam Cæsar primo suo Consulatu non diviserat, *assignari quatuor legionibus, quibus agros dandos judicastis.*

NOTÆ.

enim modò est extollere, & ornare; modò interficere, in malam partem Cæsar interpretatus est.

3 *In Decemviris*] In quibus erat Cicero, quique creati fuerant, ut ab Antonio Consulatus rationem reposcerent, vel agros veteranis distribuendi curam susciperent.

4 *Ad vestrum arbitrium*] His neglectis, qui pro salute patriæ, & cum vita periculo extra Romam dimicant.

5 *In itinere*] Ad prosequendum Antonium.

6 *Impulso*] Exulcerato Octaviani animo, propter illam tuam voculam, *tollendum Cæsarem.*

pano : [q] æqualiter, aut forte agros legionibus assignari puto oportere. Hæc me tibi scribere non prudentia mea hortatur, [r] sed amor in te, & [s] cupiditas otii, quod sine te consistere non potest. Ego, nisi valdè necesse fuerit, ex Italia non excedam : legiones armo, paro : spero me non pessimum exercitum habiturum ad omnes casus, & impetus hominum : de exercitu, quem Pansa habuit, legionem mihi Cæsar non remittit. Ad has litteras statim mihi rescribe, tuorumque aliquem mitte, si quid reconditum magis erit, meque scire opus esse putaris. Vale. VIII. Kal. Jun. [7] Eporædia.

INTERPRETATIO.

q *puto æqualiter dividendos militibus agros, sive ductis sortibus, distribuendos.*
r *hæc tibi non scribo, quasi existimem plura me videre*, quàm tu videas.
s *amor pacis, quæ, &c.*

NOTÆ.

7 *Eporædia*] Salassorum urbs, in Gallia Transpadana, non procul à Vercellis : hodie appellatur *Jurea* & *Invrea*.

EPISTOLA XXI.

Rescribit ad superiorem Bruti epistolam.

Cicero S. D. Bruto Imperatori.

DII isti [1] Segulio malè faciant, homini nequissimo omnium, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt : quid ? [a] tu illum tecum solum, aut cum Cæsare, qui neminem prætermiserit, qui cùm loqui potuerit, cui non eadem ista dixerit ? te tamen, mi Brute, sic amo, ut debeo, quòd istud, quidquid esset, [2] nugarum me scire voluisti : signum enim magnum amoris dedisti. Nam quòd idem Segulius ait veteranos queri, quòd tu & Cæsar in Decemviris non essetis : utinam ne ego quidem essem : [b] quid enim [3] molestius ? sed tamen, cùm ego sensissem, [c] de iis, qui exercitus haberent, sententiam ferri oportere : [d] iidem illi qui solent, reclamarunt : [e] itaque excepti etiam estis, me vehementer repugnante. Quocirca Segulium negligamus, qui [f] [4] res novas quærit : non quò veterem comederit (nullam enim habuit) sed

INTERPRETATIO.

a *tune illum* Segulium *tecum solum, aut cum Cæsare* locutum *contra me putas ? qui, &c.*
b creatus Decemvir, *quid enim* hoc magistratu *nunc molestius.*
c *te, & Cæsarem Decemviros esse creandos.*
d *obtrectatores tui restiterunt.*
e *exclusi estis à decem viratu.*
f *rerum perturbationem.*

NOTÆ.

1 *Isti Segulio*] De quo postremis tuis litteris scripsisti : *isti*, per contemptum & indignationem.

2 *Nugarum*] Nugas appellat sermones, quos Segulius Labeo cum Cæsare, & Bruto habebat. Vide sup. epist.

3 *Molestius*] In tanta rerum perturbatione.

4 *Res novas*] Ambigua vox ; vult autem Cicero intelligi patrimonium, *non quò veterem comederit* : idest ; non quòd patrimonium aliquod suum vetus ; absumpse-

hanc ipsam, [5] recentem novam devoravit. Quod autem scribis, te, quod pro te ipso non facias, id pro me facere, ut de me timeas aliquid: omni te, vir optime, mihique charissime Brute, de me metu libero. Ego enim, quæ provideri poterunt, non fallar in iis: [g] quæ cautionem non habebunt, de iis non ita valdè loboro: [*] sim etenim impudens, si plus postulem, quàm homini à rerum natura [6] tribui potest. Quod mihi præcipis, ut caveam, ne, timendo, magis timere cogar: & sapienter, & amicissimè præcipis: sed velim tibi persuadeas, cùm te constet excellere hoc genere virtutis, ut numquam extimescas, numquam perturbere, me huic tuæ virtuti proximè accedere. [h] Quamobrem neque metuam quidquam, & cavebo omnia: sed vide, ne tua jam, mi Brute, [7] culpa futura sit, si ego quidquam timeam: tuis enim opibus, & [8] consulatu tuo, etiamsi timidi essemus, tamen omnem timorem abjiceremus, præsertim cùm persuasum omnibus esset, mihique maximè, nos à te unicè diligi. Consiliis tuis, quæ scribis, [9] de quatuor legionibus, deque agris assignandis ab [i] utrisque vestrum, vehementer assentior: itaque, [k] cùm quidam de collegis nostris agrariam curationem [10] ligurirent, disturbavi rem, totamque vobis integram reservavi: si quid erit occultius, &, ut scribis, reconditum, meorum aliquem mittam, quo fideliùs ad te litteræ perferantur. Vale. Pridie Non. Jun.

INTERPRETATIO.

[g] *quæ caveri non poterunt.* [*] *essem enim impudens, si plus postularem, &c.*

[h] *sic cavebo ab inimicis meis, ut nihil tamen eos extimescam* [i] *à te & ab Octaviano.*

[k] *cùm aliqui de Decemviris collegis meis vehementer cuperent agros assignare militibus; ego perfeci, ut tibi & Octaviano integrum id relinqueretur.*

NOTÆ.

rit, quod nullam ei fuit, sed hanc ipsam rem, (fortè bona aliqua ei à Cæsare attributa) devoravit.

5 *Recentem novam*] Recentem, quia nuperrimè hæreditatem illam, quæcumque tandem illa sit, & unde illa sit, acceperat: novam, quia nullam unquam anteà: novum enim ad rem, recens ad tempus pertinet: novum est, quod nunc primùm habemus; recens, quod nuper.

6 *Tribui potest*] Natura autem non dedit homini, ut omnia cavere & providere possit, cùm sapientissimus quisque non rarò cæcutiat.

7 *Tua culpa*] Quòd victum Antonium non oppresseris, cujus tamen unius furorem extimesco.

8 *Consulatu tuo*] Non tum erat Consul Brutus, cùm hæc Tullius scriberet, sed designatus in annum sequentem.

9 *De quatuor legionibus*] Vide epistolam superiorem.

10 *Ligurirent*] Id est, appeterent, ambirent, nisi malis cum Budæo sic explicare, cùm legis Agrariæ mentionem sensim tentarent, & cum magna suavitate in animo versarent.

EPISTOLA XXII.

Commendat Bruto Appium Claudium. Eodem anno.

Cicero S. D. Bruto Imperatori.

CUM Ap. Claudio [a] C. F. summa mihi necessitudo est, multis ejus officiis, & meis mutuis constituta: peto à te majorem in modum, vel humanitatis tuæ, vel mea causa, ut eum auctoritate tua, quæ plurimùm valet, [1] conservatum velis: volo te, cùm [2] fortissimus vir cognitus sis, etiam clementissimum existimari: magno tibi erit ornamento, nobilissimum adolescentem beneficio tuo esse salvum: [b] cujus quidem causa hoc melior debet esse, quòd, pietate adductus, [3] propter patris restitutionem se cum Antonio conjunxit: quare etsi [4] minùs veram causam habebis, tamen vel probabilem aliquam poteris inducere: [c] nutus tuus potest hominem summo loco natum, summo ingenio, summa virtute, officiosissimum præterea, & gravissimum, incolumem in civitate retinere: quod ut facias, ita à te peto, ut majore studio, magisve ex animo petere non possim. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *Caji filio.* [b] *cui quidem eò libentiùs favere debes, quòd &c.* [c] *si velis, potes; &c.*

NOTÆ.

1 *Conservatum*] Facias, ne judicetur hostis patriæ, quia post Cæsaris necem se cum Antonio conjunxit.

2 *Fortissimus*] Et in cæde Cæsaris, & in Mutinensi prælio.

3 *Propter patris restitutionem*] Indicare videtur, patrem Appii Claudii exulem in patriam ab Antonio Consule revocatum esse; cujus beneficii in patrem collati, ut memorem se Appius exhiberet, Antonii signa sequutus erat.

4 *Minùs veram*] Quia reverà Appius contra patriam arma tulit.

EPISTOLA XXIII.

Bono jubet esse animo Ciceronem, beneque de Republica sperare. Eodem anno.

Brutus S. D. Ciceroni.

NOS hìc valemus rectè, & quo meliùs valeamus, operam dabimus. Lepidus [a] commodè de nobis sentire videtur: omni timore deposito, debemus liberè Reipublicæ consulere: [b] quòd si omnia essent aliena, tamen [1] tribus tantis exercitibus, [c] propriis Reipublicæ valentibus, magnum ani-

INTERPRETATIO.

[a] *in Rempublicam optimè affectus.*
[b] *& quamvis Lepidus à Republica alienus esset.*
[c] *addictis Reipublicæ, & fortissimis.*

NOTÆ.

1 *Tribus*] Quibus præsunt Octavianus, Plancus, & Decimus Brutus.

mum habere debebas, quem & semper habuisti, & nunc, [d] fortuna adjuvante augere potes. Quæ tibi superioribus litteris mea manu scripsi, terrendi tui causa [2] homines loquuntur: [3] si [e] frænum momorderis, [4] peream, si te omnes, quotquot sunt, conantem loqui ferre poterunt. Ego, tibi ut anteà scripsi, dum mihi à te litteræ veniant, in Italia morabor. Vale. VIII. Kal. Jun. Eporædia.

INTERPRETATIO.

[d] *victoria Mutinensi.* [e] *eorum minas si neglexeris.*

NOTÆ.

2 *Homines*] Malevoli, qualis est Segulius Labeo. Consule epist. 20.

3 *Si frænum momorderis*] Translatio ducta ab equis, qui postquam momorderunt frænum, contemnunt sessores suos, & excutiunt; sic tu, si malevolos homines contempseris, sustinere te, mihi crede, vel conantem loqui, multò minùs loquentem, poterunt.

4 *Peream*] Modus affirmandi, idest, non recuso mortem.

EPISTOLA XXIV.

Ademptum ait sibi timorem omnem Bruti litteris, optimèque jam de Republica sperare. Eodem anno.

Cicero s. d. Bruto.

[a] NARRO tibi: anteà subirascebar brevitati tuarum litterarum: [b] nunc mihi loquax esse videor: te igitur imitabor. [c] Quàm multa quàm paucis! Te rectè valere, operamque dare, [1] ut quotidie [d] meliùs: [2] Lepidum commodè sentire: tribus exercitibus, [e] quidvis nos oportere confidere: si timidus essem, tamen ista epistola mihi omnem metum abstersisses: sed, ut mones, [f] [3] frænum momordi: etenim, [g] qui, te incluso, omnem spem habuerim in te, quid nunc putas? [h] cupio [4] jam vigiliam meam, Brute,

INTERPRETATIO.

[a] *fateor ingenuè:* [b] *nunc mihi* penè *subirascor, quia videor loquax.*

[c] *quàm multa paucis* verbis complexus es; *te rectè, &c.* [d] *meliùs valeas.*

[e] *rem quamlibet sperandam nobis esse, cùm tres exercitus habeamus.*

[f] *malevolos contempsi.*

[g] *si, te obsesso* Mutinæ, *tamen in te spem omnem habui, multò nunc magis te liberato.*

[h] *curam Reipublicæ, pro qua hucusque vigilavi, in te transferre.*

NOTÆ.

1 *Ut quotidie meliùs*] Multa quoque paucis complectitur Cicero, ut amici brevitatem imitetur. Nullam patitur hæc epistola difficultatem, si vigesima tertia priùs lecta fuerit.

2 *Lepidum*] Consule superiorem epistolam.

3 *Frænum momordi*] Vide superiorem epistolam.

4 *Vigiliam meam*] Translatio petita ab

tibi tradere, [i] sed ita ut ne desim constantiæ meæ. Quod scribis, in Italia te moraturum, dum tibi litteræ meæ veniant: si per hostem licet, [k] non erraris: [5] multa enim Romæ: [l] sin adventu tuo bellum confici potest, nihil sit antiquius. Pecunia, [m] expeditissima quæ erat, tibi decreta est. Habes amantissimum Servilium: nos non desumus. Vale. VIII. Id. Jun.

INTERPRETATIO.

[i] *sic tamen, ut ejus defensionem non deseram.* [k] *rectè facies.*

[l] *sin verò adventus tuus in urbem bello finem impositurus est, nihil tibi sit antiquius* quàm ociùs redire.

[m] *quæ paratissima erat.*

NOTÆ.

excubiis militum: noctem in quatuor vigilias Veteres distribuebant.

5 *Multa enim Romæ*] Dicuntur, quamobrem in Italia diutiùs morandum non sit. Laconismus. Vide notam 3. seq. epistolæ.

EPISTOLA XXV.

Scribit, omnem Reipublicæ spem positam esse in Bruto, & in Planco ejusdem Bruti collega. Eodem anno.

Cicero s. d. Bruto Imperatori.

EXPECTANTI mihi tuas quotidie litteras Lupus noster subitò denuntiavit, ut ad te scriberem, si quid vellem: ego autem, etsi, quid scriberem, non habebam, (acta enim ad te mitti sciebam: [a] inanem autem sermonem litterarum tibi injucundum esse audiebam) brevitatem secutus sum te magistro: scito igitur in te, & [1] in collega spem omnem esse. [b] De Bruto autem nihil adhuc certi: quem ego, quemadmodum præcipis, privatis litteris ad bellum commune vocare non desino: qui utinam jam adesset: [2] [c] intestinum urbis malum, quod est non mediocre, minùs timeremus. Sed quid ago? non imitor [d] λακωνισμὸν tuum: [e] altera jam pagella procedit. Vince, & vale: XIV. Kal. Quint.

INTERPRETATIO.

[a] *sciebam autem displicere tibi litteras, quæ rerum essent inanes.*

[b] *de Marco Bruto.*

[c] *domesticam civium dissensionem.*

[d] *tuam Laconicam brevitatem.*

[e] *jam complevi primam paginam.*

NOTÆ.

1 *In collega*] In Planco; ambo, ut anteà jam dictum, designati erant Consules.

2 *Intestinum*] Ortum ex ambitione Octaviani Cæsaris, quem ad petitionem Consulatus, nonnulli maximo Reipublicæ detrimento impellebant.

3 *Λακωνισμὸν*] Lacones Peloponnesi populi, qui summam in loquendo brevitatem affectabant.

EPISTOLA XXVI.

Timet Reipublicæ, ob Lepidi cum Antonio conjunctionem; legiones ac stipendium petit. Eodem anno, sed antè superiorem.

Brutus Imperator s. d. Ciceroni.

IN maximo meo dolore hoc solatio utor, quòd intelligunt homines, non sine causa me timuisse, ista, [1] quæ acciderunt. [2] Deliberent, utrùm trajiciant legiones ex Africa, necne, & ex Sardinia: [3] Brutum accersant, necne: mihi stipendium dent, an non, decernant: ad senatum litteras misi: crede mihi, [4] nisi ista omnia ita fiunt, quemadmodum scribo, [5] magnum nos omnes adituros periculum. Rogo te, videte, quibus hominibus negotium detis, qui ad me legiones adducant, & fide opus est, & celeritate. Vale. III. Non. Jun. ex castris.

NOTÆ.

1 *Quæ acciderunt*] Lepidi cum Antonio conjunctionem.

2 *Deliberent*] Hæc ironicè, & cum stomacho dicta sunt; quasi verò in tanto rerum discrimine cunctationi locus esse debeat. Non consulto, sed facto jam opus est Sic II. Æneidos Turnus appropinquantibus hostibus:

Cogite consilium, & pacem laudate sedentes;
Illi armis in regna ruunt.

3 *Brutum*] Ex Macedonia.

4 *Nisi ista omnia fiant*] Nisi ad me legiones & stipendium mittantur.

5 *Periculum*] Quod futurum erat, prævidit; libertas enim diù luctata cum hostibus suis; tandem inita inter Octavianum, Lepidum, & Antonium societate, solo afflicta est, ejusque defensores perierunt.

EPISTOLA XXVII.

Querelas quasdam Matii diluit, prolixa & accurata commemoratione veteris utriusque necessitudinis, Antonio & Dolabella Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo nono, quo Cæsar interfectus est.

Cicero s. d. C. Matio.

NONDUM satis constitui, molestiæne plus, an voluptatis attulerit mihi Trebatius noster, homo tum plenus officii, tum utriusque nostrum amantissimus. Nam cùm in Tusculanum vesperi venissem, postridie ille ad me, nondum satis firmo corpore cùm esset, manè venit: quem cùm objurgarem, quòd parùm valetudini parceret: tum ille, nihil sibi fuisse [a] longiùs, quàm ut me videret. Numquidnam, inquam, novi? detulit ad me querelam tuam: de qua priùs quàm respondeo, pauca præponam. Quantum memoria repetere præterita possum, nemo est mihi te amicus antiquior;

INTERPRETATIO.

[a] optatiùs.

sed

ſed VETUSTAS habet aliquid commune cum multis, amor non habet: dilexi te, quo die cognovi, meque à te diligi judicavi. Tuus deinde [1] diſceſſus, iſque diuturnus, [2] ambitio noſtra, & [3] vitæ diſſimilitudo [b] non eſt paſſa voluntates noſtras conſuetudine conglutinari: tuum tamen erga me animum agnovi multis annis ante bellum civile, cùm Cæſar eſſet in Gallia: quod enim vehementer mihi utile eſſe putabas, nec inutile eſſe Cæſari, perfeciſti, ut ille me diligeret, coleret, haberet in ſuis. Multa prætereo, quæ temporibus illis inter nos familiariſſimè dicta, ſcripta, communicata ſunt: graviora enim ſunt conſecuta, & initio belli civilis, cùm Brunduſium verſus ires [4] ad Cæſarem, veniſti ad me [5] in Formianum: primùm, hoc ipſum [6] quanti, [7] temporibus illis? deinde, [c] oblitum me putas [8] conſilii, ſermonis, humanitatis tuæ? quibus rebus intereſſe memini Trebatium. Nec verò oblitus ſum litterarum tuarum, quas ad me miſiſti, cùm [9] Cæſari obviam veniſſem in agro, ut arbitror, [10] Trebulano. Secutum illud tempus eſt, cùm me ad Pompeium proficiſci ſive [11] pudor meus coegit, [12] ſive officium, ſive [13] fortuna: quod officium tuum, quod ſtudium vel in abſentem me, vel in præſentes meos defuit? quem porrò omnes mei & mihi, & ſibi te amiciorem judicaverunt? Veni [14] Brunduſium: oblitumne me putas, qua celeritate, ut primùm audieris, ad me [15] Tarento advolaris, quæ [d] tua fuerit aſſeſſio, oratio, confirmatio animi mei fracti communium miſeriarum metu?

INTERPRETATIO.

[b] *ſummam illam noſtram conſuetudinem aliquantulum interpellarunt.*
[c] *putaſne me oblitum, &c.*
[d] *tua apud me commoratio.*
[e] *quomodo confirmaris animum meum fractum, &c.*

NOTÆ.

1 *Diſceſſus*] In Galliam, ubi novem & amplius annos ſub Cæſare ſtipendia fecit.

2 *Ambitio noſtra*] Honorum cupiditas, qua qui ſtimulantur, amicitiæ leges nihil admodum curare ſolent.

3 *Vitæ diſſimilitudo*] Tullius in foro, Matius in caſtris verſatus eſt.

4 *Ad Cæſarem*] Quando fugientem ex Italia Pompejum inſequebatur.

5 *In Formianum*] Formiani agri villam in Campania.

6 *Quanti*] Quanti faciendum ſcilicet, quòd à recto deflexeris itinere, ut me amicum tuum inviſeres.

7 *Temporibus illis*] Perturbatiſſimis, cùm nulla fidei, amicitiæ nulla habetur ratio, ſed vi & armis geruntur omnia.

8 *Conſilii*] Ciceroni Matius author extiterat, ut nullam belli civilis partem attingeret; idipſum ei ſuaſerat Cæſar, neutri Tullius hac parte credidit.

9 *Cùm Cæſari*] Brunduſio redeunti, poſt ejectum ex Italia Pompejum.

10 *In agro Trebulano*] Trebulam in Campania collocant Ptolæmeus & Livius *Monte Leone*, ut quidam exiſtimant.

11 *Sive pudor*] Quia Reipublicæ ſuſtinere partes putabatur Pompejus; Reipublicæ autem deeſſe Tullius non poterat.

12 *Officium*] Pompeji nempè opera fuerat ab exilio revocatus: poſtulabant autem officii leges, ut ſe beneficii memorē exhiberet.

13 *Fortuna*] Quæ nos ſæpè vel reluctantes in ultima pericula impellit.

14 *Brunduſium*] Profligato in campis Pharſalicis Pompejo.

15 *Tarento*] Urbe Calabriæ. Vide indicem Geographicum.

Tandem aliquando Romæ esse cœpimus: quid defuit nostræ familiaritati? in maximis rebus, quonam modo me gererem [f] adversus Cæsarem, usus tuo consilio sum. In reliquis officiis cui tu tribuisti, [g] excepto Cæsare præter me, ut domum ventitares, horasque multas sæpè suavissimo sermone consumeres? tum cùm etiam, si meministi, [h] ut hæc φιλοσοφούμενα scriberem, tu me [16] impulisti. [17] Post Cæsaris reditum quid tibi majori curæ fuit, quàm ut essem ego illi quàm familiarissimus? quod effeceras. [i] Quorsum igitur hæc oratio longior, quàm putaram? quia sum admiratus, te, qui hæc nosse deberes, quidquam à me commissum, quod esset alienum nostra amicitia, credidisse: nam præter hæc, quæ commemoravi, quæ [k] testata sunt, & illustria, habeo multa occultiora, quæ vix verbis exequi possum: omnia me tua delectant, sed maximè maxima cùm fides in amicitia, consilium, gravitas, constantia, tum lepos, humanitas, litteræ: quapropter redeo nunc ad querelam. Ego te [18] suffragium tulisse in illa lege, primùm non credidi: deinde si credidissem, numquam id sine aliqua justa causa existimarem te fecisse: dignitas tua facit, ut animadvertatur, quidquid facias: malevolentia autem hominum, ut nonnulla [l] durius, quàm à te facta sint, proferantur: [m] ea si tu non audis, quid dicam nescio: equidem, [19] si quando audio, tam defendo, quàm me scio à te contra iniquos meos solere defendi. Defensio autem est duplex: alia sunt quæ [n] liquidò negare soleam, [o] ut de isto ipso suffragio: alia, quæ defendam à te [p] piè fieri, & humanè, ut de [20] curatione ludorum: sed te hominem doctissimum, non

INTERPRETATIO.

[f] *erga* [g] *neminem invisebas, præter me, & Cæsarem.*
[h] *ad scribendos libros Philosophicos impulisti.* [i] *quorsum igitur hæc ad te scribo fusiùs, &c.*
[k] *manifesta.*
[l] *in deteriorem partem accipiantur.*
[m] *hoc genus excusationis si non admittis.*
[n] *apertè.*
[o] *sicut nego te suffragio tuo probasse* legem Cæsaris.
[p] *benignè.*

NOTÆ.

16 *Impulisti*] Maximè tamen, ut eos scriberet, adductum se à Bruto, affirmat in quæstionibus Tusculanis.

17 *Post Cæsaris reditum*] Ex Hispania, confectis omnibus civilibus bellis quinquies Romam venit Cæsar post excitatam civilem discordiam: primò, ejecto ex Italia Pompejo: secundò, debellatis in Hispania Pompeji legatis Petrejo & Afranio: tertiò, post devictum in Ægypto Ptolemæum, & Pharnacem in Asia: quartò, post Africanum bellum, Scipione, Juba, & Catone profligatis: quintò demùm, superatis ad Mundam in Hispania Pompeji liberis.

18 *Suffragium tulisse*] Initio belli civilis legem tulerat Cæsar, ut arbitri darentur, per quos æstimarentur agri, & possessiones quanti quæque earum ante bellum fuissent, eæque creditoribus traderentur; undè cùm damni plurimùm creditores perciperent, hujus legis invidiam à se Matius amovebat.

19 *Si quando audio*] Te accusari quasi legi Cæsaris suffragatus esses.

20 *Curatione ludorum*] Interfecto Cæsare, ludos ab Octaviano factos procura-

fugit, [q] si Cæsar rex fuerit, quod mihi quidem videtur [r] [21] in utramq; partem de tuo officio disputari posse: vel in eam, qua ego uti soleo, laudandam esse fidem, & humanitatem tuam, qui amicum etiam mortuum diligas: vel in eam, qua nonnulli utuntur, libertatem patriæ vitæ amici anteponendam: ex his sermonibus utinam essent delatæ ad te disputationes meæ. Illa verò duo, [s] quæ maxima sunt, laudum tuarum, quis aut libentiùs, quàm ego, commemorat, aut sæpiùs: te & non suscipiendi belli civilis gravissimum auctorem fuisse, & [22] moderandæ victoriæ? in quo qui mihi non assentiretur, inveni neminem. Quare habeo gratiam Trebatio, familiari nostro, qui mihi dedit causam harum litterarum: quibus nisi credideris, me omnis officii & humanitatis expertem judicaris: quo nec mihi gravius quidquam potest esse, nec à te alienius. Vale.

INTERPRETATIO.

[q] si modò id verum est, quod mihi videtur, Cæsarem Regem fuisse.

[r] tuam ludorum Cæsaris curationem in utramque partem accipi posse.

[s] in quibus laus tua maxima consistit.

NOTÆ.

verat Matius; id Cicero affirmat se in eam partem interpretatum, ut piè & humanè fecisse Matium diceret.

21 *In utramque partem*] In hac ludorum curatione, nonnulli fidem Matii & humanitatem laudabant, inter quos Cicero: dictitabant alii amicitiæ nimis indulsisse Matium, cùm patriæ salus esse debeat omni amicitia antiquior, nec debuisse curare ludos exhibitos in honorem Cæsaris, qui regiam potestatem exercuerat, oppressa libertate.

22 *Moderandæ victoriæ*] Rogando Cæsarem, victis ut civibus parceret.

EPISTOLA XXVIII.

Respondet Matius superiori Ciceronis epistolæ. Eodem anno.

MATIUS S. D. CICERONI.

MAGNAM voluptatem ex tuis litteris cepi, quòd, quam speraram, atque optaram, habere te de me opinionem cognovi: de qua etsi non dubitabam, tamen, quia maximi æstimabam, ut incorrupta maneret, laborabam. Conscius autem mihi eram, nihil à me commissum esse, quod boni cujusquam offenderet animum: eo minùs credebam, plurimis, atq; optimis artibus ornato tibi temerè quidquam persuaderi potuisse; [a] præsertim in quem mea propensa, & perpetua fuisset, atque esset benevolentia. Quod quandò, ut volui, scio esse, respondebo criminibus, quibus tu pro me, ut par erat, tua singulari bonitate, & amicitia nostra, sæpè restitisti.

INTERPRETATIO.

[a] tibi, inquam, quem singulari semper benevolentia complexus sum.

nota enim mihi sunt, quæ in me post Cæsaris mortem contulerint. [b] Vitio mihi dant, quòd mortem hominis necessarii graviter fero, atque eum, quem dilexi, periisse indignor: ajunt enim patriam amicitiæ præponendam esse: [c] perinde ac si jam vicerint, obitum ejus Reipublicæ fuisse utilem: [d] sed non agam astutè, fateor me ad istum gradum sapientiæ [1] non pervenisse: neque enim Cæsarem in dissentione civili sum secutus: sed amicum, [e] quamquam re offendebar, tamen non deserui: neque bellum unquam civile, aut etiam causam dissensionis probavi, quam etiam nascentem extingui, summè studui. Itaque, in victoria [f] hominis necessarii, neque honoris, neque pecuniæ dulcedine sum captus: quibus præmiis [g] reliqui, minùs apud eum, quàm ego, cùm possent, immoderatè sunt abusi. Atque etiam res familiaris mea lege Cæsaris [2] diminuta est: cujus beneficio plerique, qui Cæsaris morte lætantur, remanserunt in civitate. Civibus victis ut parceretur, æquè ac pro mea salute laboravi. [h] Possum igitur, qui omnes voluerim incolumes, eum, à quo id impetratum est, periisse non indignari? [i] cùm præsertim iidem homines illi & [3] invidiæ, & exitio fuerint. [k] Plecteris ergo, inquiunt, quando [l] factum nostrum improbare audes: ò superbiam inauditam! [m] alios in facinore gloriari, aliis ne dolere quidem impunè licere. [n] At hæc etiam servis semper libera fuerunt, timerent, gauderent, dolerent suo potiùs, quàm alterius, arbitrio: quæ nunc, ut quidem isti dictitant, libertatis auctores metu nobis extorquere conantur: sed nihil agunt: nullius unquam periculi terroribus ab officio, aut ab humanitate desciscam: NUMQUAM enim honestam mortem fugiendam, sæpè etiam appetendam putavi. Sed quid

INTERPRETATIO.

[b] *me reprehendunt, quia necem Cæsaris graviter fero*, hominisque privati *amicitiam charitati Reipublicæ antepono*.

[c] *quasi verò persuaserint mortem Cæsaris utilem Reipublicæ fuisse*, adeoque parum amantem esse patriæ, qui interiisse Cæsarem indignè ferat.

[d] *nihil dissimulabo*.

[e] *quamquam civile mihi bellum displicebat*.

[f] *Cæsaris amici mei*.

[g] *Cæsariani, qui minus tamen apud eum* poterant, *quàm ego*.

[h] *possumne igitur ego, qui omnes volui incolumes non indignari periisse eum, à quo aliorum incolumitas impetrata est*.

[i] *cùm præsertim illi Cæsariani Cæsarem in invidiam & odium populi adduxerint, eidemque fuerint exitio*, siquidem ab illis occisus est.

[k] *punieris*.

[l] *cædem Cæsaris*.

[m] *itane percussores Cæsaris ejus nece glorientur, mihi verò ne dolere quidem impunè liceat?*

[n] *ne servis quidem hoc negatum est, ut arbitrio suo dolerent, gauderent, &c. mihi nec dolendum, nec lætandum, nisi arbitrio alieno*.

NOTÆ.

1 *Non pervenisse*] Ut putem obitum Cæsaris prodesse Reipublicæ, vel potiùs, ut Reipublicæ causa, hominis amicissimi casum graviter ferre non debeam.

2 *Diminuta est*] Consule superiorem epistolam, ubi de hac lege dictum est.

3 *Invidiæ*] Propter immodicos honores, quibus Cæsar eos ornavit; utrùm autem loquatur de iis qui Cæsarem secuti erant, an potiùs de iis quibus Cæsar pe-

mihi succenset, si id opto, ut pœniteat eos sui facti? cupio enim Cæsaris mortem omnibus esse acerbam: [o] at debeo pro civili parte Rempublicam velle salvam: id quidem me cupere, nisi & antè acta vita, & reliqua mea spes, tacente me, probat: dicendo vincere non postulo. Quare majorem in modum te rogo, [p] ut rem potiorem oratione ducas: mihique, [q] si sentis expedire rectè fieri, credas, nullam communionem cum improbis esse posse. An quod adolescens præstiti, cùm etiam errare cum excusatione possem, id [r] nunc ætate præcipitata, commutem, [s] [4] ac me ipse retexam? non faciam: neque, quod displiceat, committam, præterquam quòd hominis mihi conjunctissimi, [t] ac viri amplissimi doleo gravem casum: [u] quòd si aliter essem animatus, numquam, quod facerem, negarem, ne & in peccando improbus, & in dissimulando timidus, ac vanus existimarer. [5] At ludos, quos [x] Cæsaris victoriæ Cæsar adolescens fecit, curavi. At id ad privatum officium, non ad statum Reipublicæ pertinebat: quod tamen munus & hominis amicissimi memoriæ, ac honoribus præstare etiam mortui debui, & optimæ spei adolescenti, [y] ac dignissimo Cæsare, petenti negare non potui. Veni etiam consulis Antonii sæpè domum salutandi causa: ad quem, qui me parum patriæ amantem esse existimant: rogandi quidem aliquid, aut auferendi causa frequentes ventitasse reperies. Sed quæ hæc est arrogantia, quòd [z] Cæsar numquam interpellavit, quin, quibus vellem, atque etiam quos ipse non diligebat, tamen iis uterer: [a] eos, qui mihi amicum eripuerunt, carpendo me, efficere conari, ne, quos velim, diligam? sed non vereor ne aut meæ vitæ modestia parum valitura sit in posterum

INTERPRETATIO.

[o] *at debeo* (id enim objiciunt) *ut bonus civis Rempublicam velle salvam; ego verò nolo ex verbis meis, sed ex mea anteacta vita, & ex reliqua mea spe judicari utrùm velim salvam Rempublicam, necne.*

[p] *ut facta mea aliorum sermonibus potiora ducas.*

[q] *si existimas utile esse rectè vivere, crede nullam mihi societatem esse posse cum improbis.*

[r] *in summa senectute.*

[s] *vivendique ritum,* quem hucusque secutus sum, *deponam?*

[t] *sed fateor me Cæsaris viri amplissimi gravem casum dolere.*

[u] *quòd si facerem aliquid improbè* contra amicitiam quam debeo Cæsari, *certè illud faterer, nec improbitati dissimulationis & mendacii culpam adderem.*

[x] *ob Julii Cæsaris de Pompejo victorias.*

[y] *& qui Cæsare* patre suo *dignissimus est.*

[z] *Cæsar impedimento mihi non fuit, quominùs, &c.*

[a] *illi autem, qui Cæsarem occiderunt, mihi obtrectant, & efficere conantur, ne &c.*

NOTÆ.

perceperat, tuum esto judicium.

4 *Ac me ipse retexam*] Illi se retexunt, qui factum mutant, seu qui, quod fecerunt, ita damnant, quasi malè factum fuerit; translatio ab arte textrinæ, cùm opus, quod jam texere quis cœpit, retexit, id est, destruit; ut faciebat Penelope Ulyssis uxor, quæ, quod diurna opera texuerat, nocte retexebat, ac dissolvebat.

5 *At ludos*] Ludos significat, de quibus hæc Svetonius: *ludis, quos primos consecratos ei hæres Augustus edebat, stella crinita per septem dies continuos fulsit.* Consule superiorem epistolam.

contra falsos rumores: aut etiam ii, qui me non amant propter meam in Cæsarem constantiam, non malint mei, quàm [6] sui similes amicos habere. Mihi quidem [b] si optata contingent: quod reliquum est vitæ, in otio [7] Rhodi degam: [8] sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romæ, ut rectè fieri semper cupiam. Trebatio nostro magnas gratias ago, quòd tuum erga me animum, [c] simplicem, atque amicum, aperuit: [d] & quòd eum, quem semper dilexi lubenter, quo magis jure colere, atque observare deberem, fecit. Benè vale, & me dilige.

INTERPRETATIO.

[b] *si quod opto, mihi contingat*, scilicet procul à tumultu vivere.
[c] *sincerum*.

[d] *fecitque* Trebatius, *ut te, quem anteà sponte diligebam, nunc sine injustitia non possim non amare*.

NOTÆ.

6 *Sui similes*] Qui Cæsarem scilicet de se optime meritum, vel deseruerunt, vel interfecerunt.
7 *Rhodi*] In libera civitate.

8 *Sin casus aliquis*] Sin aliquis casus impedierit, quominùs Rhodi in otio vivam, ero Romæ, sed ita ut omnia semper rectè & ex legibus fieri cupiam.

EPISTOLA XXIX.

Proficiscens in Græciam Cicero post necem Cæsaris, res suas Oppio commendat, cujus quamplurima erga se merita recenset. Eodem anno.

Cicero s. d. [1] M. Oppio.

[a] DUBITANTI mihi, quod scit Atticus noster, de hoc toto consilio [2] profectionis, quod in utramque partem in mentem multa veniebant, magnum pondus accessit ad tollendam dubitationem, judicium & consilium tuum: nam & scripsisti apertè, quid tibi videretur: & Atticus ad me sermonem tuum pertulit. Semper judicavi, in te & in capiendo consilio prudentiam summam esse, & in dando fidem: maximèque sum expertus, cùm initio civilis belli per litteras te consuluissem, quid mihi faciendum esse censeres, eundumne ad Pompejum, an manendum in Italia: suasisti, ut consulerem dignitati meæ: ex quo quid sentires, [3] intellexi: & sum

INTERPRETATIO.

[a] *cùm dubitarem, ut scit Atticus; utrùm* in Græciam *proficiscerer, quia in utramque, &c.*

NOTÆ.

1 *M. Oppio*] Vide indicem hist.
2 *Profectionis in Græciam*] Quò tamen non pervenit; sed in via quasi ipsius Reipublicæ voce revocatus est de medio cursu.

Vide epistolam primam libri decimi, & epist. 25. libri 12.
3 *Intellexi*] Eundum scilicet ad Pompejum, libertatis & patriæ defensorem.

admiratus [4] fidem tuam, & in consilio dando religionem, quòd, cùm [5] aliud malle [6] amicissimum tuum putares, antiquius tibi officium meum, quàm illius voluntas fuit. Equidem & ante hoc tempus te dilexi: & semper me à te diligi, sensi: & [b] cùm abessem, atque in magnis periculis essem, & me absentem, & meos præsentes à te cultos, & defensos esse memini: & [7] post meum reditum quàm familiariter mecum vixeris, quæque ego de te &. senserim, & prædicarim, omnes, qui solent hæc animadvertere, testes habemus. Gravissimum verò judicium de mea fide, & de constantia fecisti, cùm post mortem Cæsaris totum te ad amicitiam meam contulisti: quod tuum judicium nisi mea summa benevolentia erga te, omnibusque meritis comprobaro, ipse me hominem non putabo. Tu, mi Oppi, conservabis amorem tuum, (etsi more magis hoc quidem scribo, quàm quò te admonendum putem) meaque omnia tuebere: quæ tibi ne ignota essent, Attico mandavi. A me autem cùm paulum otii nacti erimus, uberiores litteras expectato. Da operam, ut valeas: hoc mihi gratius facere nihil potes.

INTERPRETATIO.

b & cùm in castris Pompejanis, atque, &c.

NOTÆ.

4 *Fidem tuam*] Tum erga me, cùm quid esset faciendum occultè quidem, sed tamen satis indicasti; tum erga Cæsarem, contra quem nihil mihi suasisti.

5 *Malle*] Suaserat quippè Cæsar Ciceroni, ut neutram in partem inclinans, in Italia versaretur.

6 *Amicissimum*] Cæsarem, qui te in intimis suis habebat.

7 *Et post meum reditum*] Profligato ad Pharsalum Pompejo.

LIBER XII.

AD CASSIUM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Hortatur Cassium ad recuperandam libertatem, quia sublato tyranno, nondum tamen erat tyrannis extincta. Antonio & Dolabella Coss. anno urbis condita septingentesimo nono.

Cicero s. D. [1] C. Cassio.

FINEM nullum facio, mihi crede, Cassi, de te, & de Bruto [2] nostro, id est de tota Republica cogitandi, cujus omnis spes in vobis est, & in

NOTÆ.

1. *Cajo Cassio*] Vide indicem historicum.

D. Bruto: quam quidem jam habeo ipse meliorem, Republica à Dolabella meo [2] præclarissimè gesta: manabat enim illud [3] malum urbanum, & ita corroborabatur quotidie, [a] ut ego quidem & urbi, & otio diffiderem urbano: [b] sed ita compressum est, ut mihi videamur omne jam ad tempus, ab illo [c] dumtaxat [4] sordidissimo periculo, tuti futuri. Reliqua magna sunt, & multa, sed posita omnia sunt in vobis: [d] quamquam primùm quidque explicemus. [e] Nam, ut adhuc quidem actum est, non regno, sed rege liberati videmur. [f] interfecto enim rege, [5] regios omnes nutus tuemur, neque verò id solùm, sed etiam, quæ ipse ille, si viveret, non faceret, ea nos, quasi cogitata ab illo, probamus: nec ejus quidem rei finem video: [6] tabulæ figuntur, [7] immunitates dantur, pecuniæ maximæ [8] [g] describuntur, exules reducuntur, s. c. [9] falsa referuntur: [10] ut tantummodò odium illud hominis [h] [11] impuri, & servitutis dolor depulsus esse videatur: Respublica jacet in iis perturbationibus, in quas eam [i] ille conjecit. Hæc omnia vobis sunt expedienda: nec hoc cogitandum, [k] satis jam habere Rempublicam à vobis: habet illa quidem tantum, quantum numquam mihi in mentem venit optare: sed contenta non est, & pro magnitudine & animi, & beneficii vestri à vobis magna desiderat: [l] adhuc ulta suas injurias est per vos interitu

INTERPRETATIO.

a *ut salutem ac tranquillitatem urbis propè desperarem.*
b *sed sic extincta est* seditio.
c *saltem.*
d *quamquam, quod primum est ac præ*cipuum in hoc libertatis negotio *evolvamus.*
e *nam ut constat ex iis quæ* à Cæsaris obitu *hucusque acta sunt.*
f *interfecto enim Cæsare, Cæsaris, &c.*
g *distribuuntur.*
h *improbi.* i *Cæsar.*
k *à vobis Reipublicæ factum esse satis.*
l *tantùm.*

NOTÆ.

2 *Præclarissimè gesta*] Cùm erectam Cæsaris columnam, in qua erat inscriptum, *Parenti patriæ*, evertendam curavit.

3 *Malum urbanum*] Seditio facta per Antonium, qui veteranos milites ad mortem Cæsaris ulciscendam inflammabat.

4 *Sordidissimo periculo*] Sordidissimum vocat, quia optimo cuique ab infima plebe, sordidisque mancipiis parabatur.

5 *Regios omnes nutus*] Non acta modò Cæsaris, sed quæ leviter ac solo nutu facturum esse ostenderat, defendimus, ac probamus, cogente scilicet Antonio, qui quod in Cæsaris Commentariis, aut chirographis, aut libellis repererat, aut reperisse finxerat, firma volebat esse.

6 *Tabulæ figuntur*] Leges novas pro arbitratu suo conficit Antonius, easque æneis in tabulis figi jubet & incidi, quasi earum author extiterit Cæsar, idque scriptum in Commentariis reliquerit; quod sæpè in Philippicis queritur Tullius. Vide Philippicam quintam.

7 *Immunitates*] Militibus Cæsaris necem ulturis.

8 *Describuntur*] Ab Antonio suis satellitibus & compotoribus.

9 *Falsa referuntur*] Quæ numquam à Senatu decreta sunt, Antonius proponit populo, ut ab eo approbentur.

10 *Ut tantummodò*] Interfecto Cæsare nihil ampliùs adepta est Respublica, quàm ut libertatem ab eo oppressam ulcisceretur, odiumque Cæsaris, ac servitutis dolorem pelleret.

11 *Impuri*] *Impurus*, ut *obscœnus*, aliquando

tyranni : nihil ampliùs : [m] ornamenta verò sua quæ recuperavit ? an, quòd ei mortuo paret, quem vivum ferre non poterat ? [n] cujus æra refigere debebamus, ejus etiam chirographa defendimus ? [12] at enim ita decrevimus: fecimus id quidem temporibus cedentes, quæ valent in Republica plurimùm: sed immoderatè [13] quidam, & ingratè nostra facilitate abutuntur. Verùm hæc propediem, & multa alia coram: interim velim sic tibi persuadeas, mihi cùm Reipublicæ quam semper habui charissimam, tum amoris nostri causa, maximæ curæ esse tuam dignitatem. Da operam ut valeas.

INTERPRETATIO.

[m] *sed nondum ornamenta sua interitu Cæsaris recuperavit, siquidem obedit adhuc mortuo, &c.*

[n] *an* Cæsaris vel minima *chirographa defendemus, cujus etiam leges in ære scriptas debebamus rescindere*, ac delere.

NOTÆ.

quando pro scelerato sumitur.

12 *At enim*] At ita decrevimus in Senatu, inquies, censuimusque acta Cæsaris servanda; ita est, respondet Cicero, sed hoc fecimus cedentes tempori, & otii ac pacis causa.

13 *Quidam*] In primis Antonius.

EPISTOLA II.

Queritur de immoderata Antonii potentia; & Reipublicæ statum describit.

Cicero s. D. Cassio.

VEHEMENTER lætor tibi probari sententiam, & [1] orationem meam: [a] qua si sæpiùs uti liceret, nihil esset negotii, libertatem, & Rempublicam recuperare: [b] sed homo amens, & perditus, multoque nequior, quàm ille ipse, quem tu nequissimum occisum esse dixisti, cædis initium quærit: nullamque aliam ob causam [2] me auctorem fuisse Cæsaris interficiendi criminatur, nisi ut in me veterani incitentur: quod ego periculum non extimesco, modò facti vestri gloriam cum mea laude communicet. Ita nec Pi-

INTERPRETATIO.

[a] *quòd si sæpiùs in Senatu liberè loqui liceret, libertatem facilè & Rempublicam recuperaremus.*

[b] *sed Antonius amens, multoque nequior quàm ipse Cæsar, quem tu tamen nequissimum vocabas.*

NOTÆ.

1 *Orationem meam*] Quam in Antonium pronuntiavi. De Philippica secunda loquitur.

2 *Me authorem*] Quod falsissimum erat; consilium enim suum conjurati Ciceronem celaverant: non quòd de ejus voluntate, sed de fortitudine & constantia dubitarent. Consule Plutarchum in vita Ciceronis.

soni, qui [c] in eum primus invectus est, [3] nullo assentiente, nec mihi, [d] qui idem tricesimo post die feci: nec P. Servilio, qui me est consecutus, tutò in senatum venire licet: cædem enim [e] [4] gladiator quærit, ejusque initium ad XIII. Kalend. Oct. à me se facturum putavit. At [f] quàm paratus [5] venerat, cùm [6] in villa Metelli complures dies commentatus esset: quæ autem in lustris, & in vino commentatio potuit esse? Itaque omnibus est visus, ut ad te anteà scripsi, suo more [7] vomere, non dicere. Quare quòd scribis te confidere, auctoritate, & eloquentia nostra aliquid profici posse: [g] non nihil, ut in tantis malis, est profectum: intelligit enim populus Romanus, [8] tres esse consulares, qui, quia, quæ de Republica benè senserint, liberè locuti sunt, tutò in senatum venire non possint: nec est præterea, [9] quòd quidquam expectes: [10] tuus enim necessarius affinitate nova delectatur: itaque jam non est studiosus [11] ludorum, [h] infinitoque fratris tui plausu dirumpitur: [12] alter item affinis novis commentariis Cæsaris [13] delinitus est: Sed hæc tolerabilia: illud non ferendum, [i] quod est, [14] qui vestro anno consulem

INTERPRETATIO.

[c] *In Antonium:* [d] *qui in Antonium quoque invectus sum.* [e] *Antonius.*

[f] *at quomodo in Lupanaribus, ac Popinis parare se potuit* ad dicendum?

[g] *aliquid, quantum patitur magnitudo malorum Reipublicæ, profectum est.*

[h] invidiaque *dirumpitur ob ingentem plausum qui fratri tuo datus est.*

[i] nimirùm quòd affinis *ille tuus, ut filium suum anno vestro Consulem faciat, huic latroni* Antonio *deservire non dubitet.*

NOTÆ.

3 *Nullo assentiente*] Vel Antonii metu, vel quòd in ipsum occulta voluntatis propensione inclinarent plerique Senatores.

4 *Gladiator*] Id est in cædibus hominum exercitatus.

5 *Venerat*] In curiam, ut contra me diceret. Rus secesserat, ibique septemdecim totos dies acerbissimam in Tullium orationem paraverat.

6 *In villa*] Tyburtina, quam Antonius occupaverat. Vide Philippicam secundam.

7 *Vomere*] Id usu veniebat homini vino plus nimis & gulæ dedito: hoc ei vitium Cicero sæpiùs exprobrat.

8 *Tres esse Consulares*] Lucium Calpurnium Pisonem, Julii Cæsaris socerum; P. Servilium Isaurici filium, qui cum Cæsare Consulatum gessit; denique Ciceronem ipsum.

9 *Quod quidquam expectes*] Ex meis in Rempublicam officiis, & maximè ex orationibus quas in Senatu contra Antonium frequenter habeo; vel fortè meliùs ex aliis Consularibus viris, qui sui, dignitatisque suæ obliti, à Reipublicæ partibus desciscunt.

10 *Tuus enim necessarius*] Lepidus enim, qui uxoris tuæ sororem duxit, delectatur nova affinitate quam habet cum Marco Antonio, cujus filia nupta est Lepidi filio; illius idcircò fides in Rempublicam suspecta; duæ fuerunt M. Bruto sorores, quarum altera Lepido, altera Cassio nupsit.

11 *Ludorum*] Quos in laudem Apollinis M. Brutus Prætor urbanus de more dederat. Hos autem ludos oderat Lepidus, quia fratri hujus Cassii, ad quem scribit Cicero, populus applauserat; an propter necem Cæsaris? conjici potest.

12 *Alter item*] Quis ille sit, obscurum est.

13 *Delinitus est*] Accepta ab Antonio pecunia, quasi uti Cæsar hanc in Commentariis jussisset ei dari.

14 *Qui vestro anno*] Anno qui vobis (C. Cassium, & M. Brutum intelligit) ad

filium suum futurum putet, ob eamque causam se huic latroni deservire præ se ferat: nam [15] L. Cotta, familiaris meus, fatali quadam desperatione, ut ait, minùs in senatum venit. [16] L. Cæsar optimus, & fortissimus civis, valetudine impeditur. Ser. Sulpicius, & summa auctoritate, & optimè sentiens, non adest: reliquos, [17] exceptis designatis, [k] ignosce mihi si non numero consulares. [l] Habes auctores consilii publici: qui numerus etiam [m] bonis rebus exiguus esset: quid censes, perditis? Quare spes est omnis in vobis: qui si idcircò abestis, ut sitis in tuto: [n] ne in vobis quidem: sin aliquid dignum vestra gloria cogitatis: [o] velim, salvis nobis: sin id minus, res tamen publica per vos brevi tempore jus suum recuperabit. Ego tuis neque desum, neque deero: [p] qui sive ad me referent, sive non, mea tibi tamen benevolentia, fidesque præstabitur. Vale.

INTERPRETATIO.

[k] *ignosce si reliquos Consulares sigillatim non appello.*

[l] *hi sunt, quorum nunc consilio Respublica nititur.*

[m] *vigente Republica.*

[n] *ne in vobis quidem* spes est.

[o] *cupio ut me cum Republica servetis.*

[p] *sive ad me confugient.*

NOTÆ.

Consulatum expetendum destinatus est; id est post biennium; uterque Præturam tum gerebat, quam Consulatus, interjecto biennio, sequebatur.

15 *L. Cotta*] Ex Aurelia gente, qui Consulatum biennio ante Ciceronem gesserat.

16 *Lucius. Cæsar*] M. Antonii avunculus.

17 *Exceptis designatis*] Hirtio & Pansa, vel ut Hubertinus habet, Planco, & Decimo Bruto; fortè omnes Cicero significat.

EPISTOLA III.

Idem Argumentum. Eodem anno.

Cicero S. D. Cassio.

AUGET tuus [1] amicus furorem in dies: primùm [2] in statua, quam posuit in Rostris, inscripsit, PARENTI OPTIME MERITO: ut non modò sicarii, sed jam etiam parricidæ judicemini: quid dico, judicemini? judicemur potiùs: [a] vestri enim pulcherrimi facti ille furiosus me principem

INTERPRETATIO.

[a] *Cæsarianæ cædis.*

NOTÆ.

1 *Amicus*] Antonius; ironicè; ut videtur; fortè respicit ad id, quòd Antonius Cassium, cùm è Capitolio, post obitum Cæsaris, descendisset, hospitio per fidem amicitiæ exceperit.

2 *In statua*] Quam Cæsari Antonius

dicit fuisse: utinam quidem fuissem: [3] molestus nobis non esset: sed hoc [4] vestrum fuit: [5] quod quando præteriit, utinam haberem, quid darem vobis consilii: sed ne mihi quidem ipsi reperio, quid faciendum sit: QUID enim est, quod contra vim sine vi fieri possit? [b] consilium autem omne hoc est illorum, ut mortem Cæsaris persequantur. Itaque ante diem VI. Non. Octob. productus [6] in concionem à Canutio, turpissimè [c] ille quidem discessit; sed tamen [7] ea dixit de conservatoribus patriæ, quæ dici deberent de proditoribus: [d] de me quidem non dubitanter, quin omnia de meo consilio & vos fecissetis, & Canutius faceret. Cætera cujusmodi sint, ex hoc judica, quòd [8] legato tuo viaticum eripuerunt: [e] quid eos interpretari putas, cùm hoc faciunt? ad hostem scilicet portari: ò rem miseram! [f] dominum ferre non potuimus, conservo servimus & tamen, me quidem [g] favente magis, quàm sperante, etiam nunc resídet spes in virtute tua: sed ubi sunt copiæ? [h] de reliquo malo te ipsum [9] loqui tecum, quàm dicta nostra cognoscere. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *id unicè Antoniani animo intendunt, ut nempè Cæsaris interfectores perdant.*

[c] *Antonius.*

[d] *de me quidem affirmat, meo consilio &* Cæsarem *interfectum à vobis, & se à Canutio vexatum* in Senatu.

[e] *quomodo putas suum hoc factum interpretari*, nempè ajunt *te hostem esse patriæ*, atque adeò pecuniam ex publico tibi non deberi.

[f] *Cæsarem ferre non potuimus, & Antonio, qui nobiscum serviebat* Cæsari, *paremus.*

[g] *magis juvante* Rempublicam, *quàm* ejus salutem *sperante.*

[h] *cæterùm satius est te ipsum à te consuli, quàm quæ sentio & dico, te cognoscere.*

NOTÆ.

erexerat in Rostris, id est in foro, ubi suggestum erat captarum navium Rostris ornatum, unde conciones ad populum Oratores habebant.

3 *Molestus non esset*] Antonius: perinde ac si dicat, vestri si consilii fuissem particeps, Antonius una cum Cæsare gladiis confossus interiisset: & certè in eo peccatum ab conjuratis, quòd ejus vitæ pepercerint, inde enim tota mali labes. Vide Tabulas historicas Bruti & Cassii.

4 *Vestrum fuit*] Antonium de medio tollere; vel si vivit Antonius, tota culpa vestra est, quandoquidem in consilium vestrum non sum ego adhibitus.

5 *Quod quando præteriit*] Quando cædes Antonii à vobis ultrò prætermissa est.

6 *In concionem*] Antonius à Canutio Tribuno plebis, & ab eo acriter agitatus.

7 *Ea dixit*] Antonius de vobis, qui conservastis Rempublicam, ea dixit, quæ dici de proditoribus patriæ deberent, quales sunt Antoniani.

8 *Legato tuo*] Viaticum tibi Proconsuli Syriæ de publicis impensis curare, ac legato tuo dare noluerunt.

9 *Loqui tecum*] Epist. 7. lib. 2. *tecum loquere, te adhibe in consilium.*

EPISTOLA IV.

Reprehendit Consularium inertiam, fidem verò, & constantiam Consulum laudat; addit de legatis ad Antonium missis, de Bruto, Dolabella, ipsoque Cassio, cujus litteras ait se avidè expectare. Hirtio & Pansa Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo decimo.

Cicero s. d. Cassio.

VELLEM Idibus Mart. [a] me ad cœnam invitasses: [b] reliquiarum nihil fuisset: [c] nunc me reliquiæ vestræ exercent, & quidem præter cæteros me: quamquam [1] egregios consules habemus, sed turpissimos consulares: senatum fortem, [d] sed infimo quemque honore fortissimum: populo verò nihil fortius, nihil melius, Italiaque universa: nihil autem fœdius [2] Philippo, & Pisone legatis, nihil flagitiosius: qui cùm essent missi, ut Antonio ex senatus sententia certas res [3] renuntiarent, cùm ille earum rerum nulli paruisset, [e] ultro ab illo ad nos intolerabilia postulata [4] retulerunt. Itaque ad nos [5] concurritur, [f] factique jam [6] in re salutari populares sumus. Sed tu quid ageres, quid acturus, ubi denique esses, nesciebam: fama nuntiabat te esse in Syria: auctor erat nemo. De Bruto, [7] quò propius est, eò firmiora videntur esse, quæ nuntiantur. [8] Dolabella valdè vituperabatur ab hominibus non insulsis, quòd tibi tam citò succederet, cùm tu vixdum triginta dies in Syria fuisses. Itaque constabat, eum recipi in Syriam non oportere. Sum-

INTERPRETATIO.

[a] *ad cædem Cæsaris.* [b] *Antonium cum Cæsare interfecissem.*

[c] *Antonius*, quem conservastis, *me præter cæteros exagitat.*

[d] *sed qui minores gerunt magistratus, ii sunt fortissimi.*

[e] *postulata* Antonii *indigna ac superba ad Senatum ultrò, neque coacti retulerunt.*

[f] *& factus sum populi patronus, ipsius Reipublicæ emolumento.*

NOTÆ.

1 *Egregios Consules*] Hirtium & Pansam.

2 *Philippo, & Pisone*] Philippus vitricus erat Octaviani; Piso, socer C. Cæsaris.

3 *Renuntiarent*] Præter cætera, ut Mutinensem obsidionem solveret; dimitteret exercitum; secus hostem Reipublicæ declarandum, eique exilium parari.

4 *Retulerunt*] Quod minimè præstare debuerunt legati populi Romani, & civitatis principes; id enim Antonium per suos legatos par erat exequi.

5 *Concurritur*] In hac rerum perturbatione, concurritur undique ad me, tamquam ad unicum tutissimumque, quod supererat, libertatis perfugium.

6 *In re salutari*] Cùm anteà nonnulli populo favissent ad Reipublicæ perniciem, quales fuere Gracchi, Clodius, Cæsar, &c.

7 *Quò propius est*] Propiór enim Italiæ Macedonia, cui præerat M. Brutus, quàm Syria, in qua erat Cassius.

8 *Dolabella*] Hìc facetè jocatur Tullius; ea mente. Dolabella in Syriam abierat, ut Cassio Syriæ Præfecto legitimè succederet; interim visum est Senatui

ma laus & tua,[9] & Bruti est, quòd exercitum præter spem existimamini comparasse. Scriberem plura,[a] si rem, causamq; nossem: [10] nunc quæ scribo, scribo, ex opinione hominum atque fama. Tuas litteras avidè expecto. Vale.

INTERPRETATIO.

a si certè cognoscerem quo sunt in statu res tuæ.

NOTÆ.

hunc Dolabellæ provinciam adimere, & eidem Cassio dare; indè jocandi materia; quippè homines non insulsi dictitabant, Dolabellam nimium citò velle succedere Cassio, nec recipiendum esse in provinciam, cùm in ea Cassius vixdum triginta dies fuisset, nempè ex quo adempta erat Syria Dolabellæ.

9 *Et Bruti*] M. Bruti, qui tum erat in Macedonia.

10 *Nunc quæ scribo*] Et de loco ubi nunc versaris, & de exercitu, quem à te, & à M. Bruto collectum dicunt,

EPISTOLA V.

Reip. publicæ statum exprimit; M. Bruti vigilantiam commendat; mortem dolet Sulpicii; addit de Italiæ totius consensione. Eodem anno.

Cicero s. d. Cassio.

HIEMEM credo adhuc prohibuisse, quo minus de te certum haberemus, quid ageres, maximeque ubi esses: [a] loquebantur omnes tamen, credo quòd volebant, in Syria te esse, habere copias: id autem eo faciliùs credebatur, quia simile vero videbatur. Brutus quidem noster egregiam laudem est consecutus: [1] res enim tantas gessit, tamque inopinatas, ut eæ cùm per se gratæ essent, tum gratiores propter celeritatem: [b] quòd si tu ea tenes, quæ putamus: magnis subsidiis fulta Respublica est: [2] à prima enim ora Græciæ [3] usq; ad Ægyptum optimorum civium imperiis muniti erimus, & copiis: quamquam, nisi me fallebat, res sic se habebat, ut potiùs belli omne discrimen in D. Bruto positum videretur: qui si, ut sperabamus, erupisset [4] Mutina, nihil belli reliquum fore videbatur: parvis omninò jam,

INTERPRETATIO.

a dicebant autem omnes, te esse in Syria, te habere copias, credo quia volebant rem ita se habere: b quòd si tu eas provincias, copiasq; quas putamus, in tua potestate habes.

NOTÆ.

1 *Res enim tantas*] M. Brutus Macedoniam, Illyricum, Græciam, in Senatus populique Romani potestate conservarat.

2 *A prima ora Græciæ*] Quæ Bruti in potestate erat.

3 *Usque ad Ægyptum*] Quæ Cassii industria, in Reipublicæ Romanæ amicitia, & fide permanserat.

4 *Mutina*] Undè reipsa erupit, fuso Antonii exercitu.

copiis obsidebatur, quòd magno præsidio Bononiam tenebat Antonius: erat autem [5] Claternæ noster Hirtius, [6] ad Forum Cornelium Cæsar, uterque cum firmo exercitu: magnasque Romæ Pansa copias ex delectu Italiæ comparat: hiems adhuc rem geri prohibuerat. Hirtius nihil nisi consideratè, ut mihi crebris litteris significat, acturus videbatur: præter Bononiam, [7] Rhegium Lepidi, [8] Parmam, totam Galliam tenebamus studiosissimam Reipublicæ, tuos etiam clientes transpadanos [c] mirificè conjunctos cum causa habebamus: erat firmissimus senatus, [9] exceptis consularibus: ex quibus unus L. Cæsar firmus est, & rectus. [10] Ser. Sulpicii morte magnum præsidium amisimus: reliqui partim inertes, partim improbi: nonnulli invident eorum laudi, quos in Republica probari vident: populi verò Romani, totiusque Italiæ mira consensio est. Hæc erant ferè, quæ tibi nota esse vellem: nunc autem opto, ut ab istis [11] orientis partibus virtutis tuæ lumen eluceat.

INTERPRETATIO.

[c] *mirificè nobis in Reipublicæ defensione conjunctos.*

NOTÆ.

5 *Claternæ*] Urbs est Italiæ in Gallia Cispadana inter Bononiam, & forum Cornelii, sive Imolam; hodie *Quaderna*.

6 *Ad forum Cornelium*] Seu forum Cornelii, Galliæ quoque Cispadanæ oppidum, sic dictum à Cornelio Sylla; nunc *Imola*.

7 *Regium Lepidi*] Seu regium Lepidum, quod ante dictum est forum Lepidi, in eadem Gallia item Cispadana, vulgo nunc incolis vocatur *Rezo*, aliisq; Italis, qui politiori utuntur dialecto, *Reggio*, clarum nunc etiam, atque celebre oppidum. Ita Cluverius.

8 *Parmam*] Vide indicem Geographicum.

9 *Exceptis Consularibus*] Vide epist. 4. *egregios Consules habemus, turpissimos Consulares.*

10 *Servii Sulpitii*] Profectus ad Antonium jussu Senatus, in legatione mortuus est: maximos ei Senatus honores decrevit.

11 *Orientis partibus*] Syria ad Orientem Italiæ posita est; hinc Cicero lepidè Cassium hortatur, ut ex illis regionibus, Solis instar, Italiam virtutis suæ radiis illustret.

EPISTOLA VI.

Commendat Tidium Strabonem; subjungit de Reipublicæ statu, cujus spem in tribus capitibus positam ait esse, in Cassio & in utroque Bruto.

Cicero s. d. Cassio.

QUI status rerum fuerit tum, cùm has litteras dedi, scire poteris ex C. [1] Tidio Strabone, viro bono, & optimè de Republica sentiente: nam quid dicam, cupidissimo tui, qui domo, & fortunis relictis, ad te

NOTÆ.

1 *Tidio*] *Titio* alii, & meliùs fortè legunt: de Titio enim fit mentio epistola 14. libri 13. de Tidio autem nullibi, quòd sciam.

potissimùm profectus sit? itaque eum ne tibi commendo quidem: adventus ipsius ad te satis eum commendabit. Tu velim sic existimes, tibique persuadeas, omne perfugium bonorum in te, & Bruto esse positum, [a] si, quod nolim, adversi quid evenerit: res, cùm hæc scribebam, erat in extremum deducta discrimen: [b] Brutus enim Mutinæ vix jam sustinebat: qui si conservatus erit, vicimus: [c] sin, (quod dii omen avertant) omnis omnium cursus est ad vos: proinde fac tantum animum habeas, tantumq; apparatum, quanto opus est ad universam Rempublicam recuperandam. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *si res à nostris malè geratur* ad Mutinam.
[b] *vix enim D. Brutus obsidionem sustinebat.* [c] *sin* victus est, *tota prorsùs civitas ad te*, & ad M. Brutum, Antonii metu, *confugiet.*

EPISTOLA VII.

Declarat quanta contentione Cassii dignitatem in senatu & in foro defenderit. Eodem anno.

Cicero S. D. Cassio.

QUANTO studio dignitatem tuam & in senatu, & ad populum defenderim, ex tuis te malo, quàm ex me, cognoscere: [1] quæ mea sententia in senatu facilè valuisset, nisi Pansa vehementer [2] obstitisset. Ea sententia dicta, productus sum in concionem à tribuno plebis M. Servilio: dixi de te quæ potui, tanta contentione, [a] quantum forum est: tanto clamore, consensuque populi, ut nihil unquam simile viderim: id velim mihi ignoscas, quod [3] invita socru tua fecerim: mulier timida verebatur, ne Pansæ animus offenderetur: in concione quidem Pansa dixit, matrem quoque tuam, [4] & fratrem illam à me sententiam noluisse dici: sed me hæc non movebant: alia malebam: favebam & Reipublicæ, cui semper favi, & dignitati, ac gloriæ tuæ. Quòd autem & in [5] senatu pluribus verbis disserui, & dixi in concione, [b] in eo velim fidem meam liberes: promisi enim, & propè

INTERPRETATIO.

[a] *quantam forum capere potest.* [b] *velim, ut quod tuo nomine promisi, reipsa perficias,*

NOTÆ.

1 *Quæ mea sententia*] Agebatur de tradenda Cassio Syria, ad persequendum Dolabellam, qui interfecto Trebonio, Asiam occupaverat.

2 *Obstitisset*] Qui Syriæ administrationem sibi, vel collegæ decerni volebat.

3 *Invita socru*] Servilia sorore Catonis Uticensis, & matre M. Bruti, ac Tertulæ uxoris Cassii.

4 *Fratrem*] Lucium Cassium.

5 *In Senatu*] Opponuntur illa in Senatu, & in concione: in senatu ad Patres, in concione ad populum.

6 Recupe-

confirmavi, te non expectasse, nec expectaturum decreta nostra, sed te ipsum tuo more Rempublicam defensurum, & quamquam nihil dum audieramus, nec ubi esse, nec quas copias haberes, tamen sic statuebam, omnes quæ [c] in istis partibus essent opes, copiasque tuas esse, per teque Asiam provinciam confidebam jam Reipublicæ [6] recuperatam. Tu fac in augenda gloria te ipsum vincas. Vale.

I N T E R P R E T A T I O.

[c] *in Asia.*

N O T Æ.

6 *Recuperatam*] Hanc sibi Dolabella, uti anteà dictum est, per vim & fraudem vindicaverat.

E P I S T O L A VIII.

Queritur de perfidia Lepidi; Cassium hortatur ad vindicandam in libertatem Rempublicam. Eodem anno.

Cicero S. D. Cassio.

[a] SCELUS [1] affinis tui Lepidi, summamque levitatem, & inconstantiam, ex actis, quæ ad te mitti certò scio, cognosse te arbitror. Itaque nos, confecto bello, [2] ut arbitrabamur, renovatum bellum [3] gerimus: spemque omnem in D. Bruto, & Planco habemus: [b] si verum quæris, in te, & [c] in meo Bruto [d] non solùm ad præsens perfugium, si, quod nolim, adversi quid acciderit, sed etiam ad confirmationem perpetuæ libertatis. [e] Nos hic de Dolabella audiebamus, quæ vellemus: sed certos auctores non habebamus: te quidem magnum hominem & præsenti judicio, & [f] reliqui temporis expectatione scito esse: [g] hoc tibi proposito, fac ut ad summa contendas: nihil est tantum, quod non populus Romanus à te perfici, atque obtineri posse judicet. Vale.

I N T E R P R E T A T I O.

[a] *conjunctionem Lepidi cum Antonio.*
[b] *potiùs, ut verum dicam.*
[c] *in Marco Bruto.*
[d] *non solùm præsenti tempore.*
[e] *nos audiebamus Dolabellam à te oppressum, sed, &c.*
[f] *& spe, quæ de te in futurum tempus maxima est.* [g] *hoc incitatus præmio.*

N O T Æ.

1 *Affinis*] Quia Cassius & Lepidus sorores duas M. Bruti duxerant.

2 *Ut arbitrabamur*] Victo ad Mutinam Antonio.

3 *Gerimus*] Ob conjunctionem Lepidi cum Antonio.

EPISTOLA XI.

In eumdem Lepidum, quia cum Antonio patriæ hoste se conjunxerat, invehitur.

Cicero s. d. Cassio.

BREVITAS tuarum litterarum me quoque breviorem in scribendo facit: &, verè ut dicam, non satis occurrit, quod scribam: nostras enim res in actis perferri ad te certò scio: tuas autem ignoramus: tamquam enim clausa sit Asia, sic nihil perfertur ad nos, præter rumores de oppresso [1] Dolabella, satis illos quidem constantes, sed adhuc sine auctore. Nos confectum bellum cùm putaremus, repentè [2] à Lepido tuo in summam sollicitudinem adducti sumus: itaque persuade tibi maximam Reipublicæ spem in te, & in tuis copiis esse: [3] firmos omninò exercitus habemus: sed tamen, ut omnia, ut spero, prosperè procedant, multùm interest te [4] venire: exigua est enim spes Reipublicæ; nam nullam non libet dicere: sed, quæcumque est, ea * despondetur anno [5] consulatus tui. Vale.

INTERPRETATIO.

* *hæc in tui Consulatus annum reservatur.*

NOTÆ.

1 *De oppresso Dolabella*] Epist. 8. & 4.

2 *A Lepido tuo*] Affine Cassii Vide sup. epist.

3 *Firmos exercitus*] Planci, & Decimi Bruti.

4 *Te venire*] In Italiam.

5 *Consulatus*] Quia Consulatus Præturam, biennio interjecto, excipere solebat. Brutus autem & Cassius futuri erant eodem anno Consules.

EPISTOLA X.

Scribit, Lepidum à Senatu hostem Reipublicæ judicatum; suadetque Cassio, ut in Italiam venire properet. Eodem anno.

Cicero s. d. Cassio.

LEPIDUS, tuus affinis, meus familiaris, pridie Kal. Quint. sententiis omnibus [1] hostis à senatu judicatus est, cæterique qui una cum illo à Republica defecerunt, quibus tamen * ad sanitatem redeundi

INTERPRETATIO.

* *resipiscendi.*

NOTÆ.

1 *Hostis judicatus est*] Quoniam à Reipublicæ partibus una cum exercitu defecit.

ante Kal. Sept. potestas facta est. Fortis sanè senatus, sed maximè spe subsidii tui : bellum quidem, cùm hæc scribebam, sanè magnum erat, scelere, & levitate Lepidi. Nos de Dolabella quotidie, [2] quæ volumus, audimus, sed adhuc sine capite, sine auctore, rumore nuntio : quod cùm ita esset, [b] tamen litteris tuis, quas Nonis Maji ex castris datas acceperamus, ita persuasum erat civitati, ut illum jam oppressum omnes arbitrarentur, te autem in Italiam venire cum exercitu : [c] ut, si hæc ex sententia confecta essent, consilio, atque auctoritate tua : sin quid fortè titubatum esset, ut fit in bello, exercitu tuo niteremur : quem quidem ego exercitum quibuscumque potero rebus ornabo : [d] cujus rei tum tempus erit, cùm quis opis Reipublicæ laturus exercitus sit, aut quid jam tulerit, notum esse cœperit. [e] Nam adhuc tantùm conatus audiuntur, optimi illi quidem, & præclarissimi, [3] sed gesta res expectatur : quam quidem aut jam esse aliquam, aut appropinquare confido : tua virtute, & magnitudine animi nihil est nobilius. Itaque optamus, ut quamprimùm te in Italia videamus : Rempublicam nos habere arbitrabimur, si vos habebimus : præclarè viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium : itaque numquam tanto odio civitati Antonius fuit, quanto est Lepidus : ille enim [4] ex turbulenta Republica, hic ex pace, & victoria bellum excitavit : huic oppositos [5] consules designatos habemus : in quibus est magna illa quidem spes, sed anceps cura propter incertos exitus præliorum. Persuade tibi igitur, in te, & in Bruto tuo esse omnia, vos expectari, Brutum quidem [6] jamjamque : quòd si, ut spero, victis hostibus nostris, veneritis : tamen auctoritate vestra Respublica [7] exsurget, & in aliquo statu tolerabili consistet : [f] sunt enim permulta quibus erit medendùm, etiamsi Respublica satis esse videbitur sceleribus hostium liberata. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *ex tuis tamen litteris nemo non sibi persuaserat, jam oppressum à te Dolabellam.*
[c] *ut, si bellum ex sententia succederet, consilio, atque authoritate tua* niteremur; *sin aliquid adversi contingeret, &c.*
[d] *quod quidem tunc faciam, cùm novum esse cœperit, quid auxilii Reipublicæ laturus sit exercitus tuus; aut jam tulerit.*
[e] *non tantùm conatus, sed rem expectamus.*
[f] *sunt enim permulta* domestica vitia, *&c. etiam si Respublica sceleribus hostium liberata esset.*

NOTÆ.

2 *Quæ volumus*] Oppressum hunc à te. Vide epist. 8. & 4.
3 *Gesta res*] Dolabella scilicet, aut Antonii clades.
4 *Ex turbulenta Republica*] Ob cædem Cæsaris.
5 *Consules designatos*] Decimum Brutum, & Plancum.
6 *Jam jamque*] Ut propiorem Italiæ; erat enim in Macedonia; Cassius autem in Syria.
7 *Exsurget*] Afflicta quamvis & eversa propè sit.

EPISTOLA XI.

Cassius traditos sibi ait fuisse exercitus in Syria; benè jubet sperare Ciceronem de Republica. Eodem anno, sed ante prælium Mutinense.

Cassius [1] Proconsul s. d. Ciceroni.

SI vales, bene est: ego quidem valeo. In Syriam [2] me profectum esse scito ad [3] L. Murcum, [4] & Q. Crispum imperatores: viri fortes, optimique cives, postea quàm audierunt, [5] quæ Romæ gererentur, exercitus mihi tradiderunt, ipsique mecum una fortissimo animo Rempublicam administrant: item legionem, quam [6] Q. Cæcilius Bassus habuit, ad me venisse scito: quatuorque legiones, quas A. [7] Allienus ex Ægypto eduxit, traditas ab eo mihi esse scito. Nunc te cohortatione non puto indigere, ut nos absentes, remque publicam, quantùm opus est, defendas: scire te volo, firma præsidia vobis, senatuique non deesse, ut optima spe, & maximo animo Rempublicam defendas: reliqua tecum aget L. Cartejus, familiaris meus. Vale. Data Non. Mart. ex castris [8] Taricheis.

NOTÆ.

1 *Proconsul*] Quamvis Consulàtum non gesserat Cassius, quia tamen provinciam Consulari potestate administrabat, Proconsulis insignitur titulo. Vide epist. 1. primi libri, pag. 2.

2 *Me profectum*] Cæsar, dum viveret, Marco Bruto Prætori Macedoniam, Cassio Syriam destinaverat: mortuo Cæsare, Syria Dolabellæ Consuli data est, Macedonia ipsius collegæ Antonio; at cùm Senatus ambos Consules Reipublicæ moliri perniciem intellexisset, Cassio Syriam, Macedoniam Bruto restituit; Cassius in Syria Dolabellam: Cajum Antonium, Marci fratrem, in Macedonia Brutus oppressit.

3 *L. Marcum*] Qui tribus legionibus imperabat: hic postea, cæsis in Macedonia Bruto & Cassio, cùm ad Sextum Pompejum Magni filium confugisset, ab eo interfectus est.

4 *Quintum Crispum*] Tres ipse quoque legiones habebat.

5 *Quæ Romæ gererentur*] Contra Dolabellam & Antonium.

6 *Q. Cæcilius Bassus habuit*] Acceptam à Cæsare, cùm de Parthica expeditione cogitaret.

7 *Allienus*] Dolabellæ legatus: ab eo missus est in Ægyptum, ut inde has legiones adduceret: adduxit quidem, sed Cassio, non Dolabellæ tradidit.

8 *Taricheis*] Tarichea oppidum Palæstinæ in Galilæa, ad lacum Genesaram: *Jefferckin*.

EPISTOLA XII.

Dignitatem suam Ciceroni, suosque duces, ac milites commendat; deindè se profecturum significat in Ciliciam contra Dolabellam. Eodem anno.

Cassius Procos. s. d. Ciceroni.

SI vales, bene est, ego quidem valeo. Legi tuas litteras, in quibus mirificum tuum erga me amorem recognovi: videbaris enim non solùm favere nobis, id quod & nostra, & Reipublicæ causa semper fecisti, sed etiam gra-

nem curam suscepisse, vehementerque esse de nobis sollicitus. [a] Itaque, quod te primùm existimare putabam, nos, oppressa Republica quiescere non posse: deinde, cùm suspicarere nos [1] moliri, quod te sollicitum esse & de salute nostra, & de rerum eventu putabam: simul ac legiones accepi, quas A. Allienus eduxerat ex Ægypto, scripsi ad te, tabellariosque complures Romam misi: scripsi etiam [2] ad senatum litteras, quas reddi vetui priùs, quàm tibi recitatæ essent, si fortè mei obtemperare mihi voluerunt: quòd si litteræ perlatæ non sunt, non dubito, quin Dolabella, qui, nefariè [3] Trebonio occiso, Asiam occupavit, tabellarios meos deprehenderit, litterasque interceperit. Exercitus omnes, [4] qui in Syria fuere, teneo, [b] habui paululum moræ, dum promissa militibus persolvo, nunc jam sum expeditus. A te peto, ut dignitatem meam tibi commendatam habeas, si me intelligis nullum neque periculum, neque laborem patriæ denegasse, [c] si contra importunissimos latrones arma cepi, te hortante & auctore, si non solùm exercitum ad Rempublicam, libertatemque defendendam comparavi, sed etiam [d] crudelissimis tyrannis eripui, quem si occupasset Dolabella, non solùm adventu, sed etiam opinione, & expectatione exercitus sui Antonium confirmasset, quas ob res milites tuere, si eos mirificè de Republica meritos esse animadvertis, & efficere, ne quem pœniteat, Rempublicam, quàm spem prædæ, & rapinarum, sequi maluisse: item [5] Murci, & Crispi imperatorum dignitatem, quantum est in te, tuere: nam Bassus [e] miserè noluit mihi legionem tradere, quòd nisi milites invito eo legatos ad me misissent, clausam Apameam tenuisset, quoad vi esset expugnata. Hæc à te peto non solùm Reipublicæ, quæ tibi semper fuit charissima, sed etiam amicitiæ nostræ nomine, quam confido apud te plurimum posse. Crede mihi, hunc exercitum, quem habeo, senatus, atque optimi cujusque esse, maximèque tuum, [f] de cujus voluntate assiduè audiendo, mirificè te diligit, charumque habet, qui si intellexerit

INTERPRETATIO.

[a] *itaque scripsi ad te; primùm quia te existimare putabam nos, &c. deinde quia putabam te sollicitum esse de salute nostra, & de rerum eventu, cùm suspicareris nos moliri aliquid* pro Republica.

[b] *paululum distuli bellum agere, dum, &c.*

[c] *contra flagitiosissimos Reipublicæ hostes.*

[d] *Antonio & Dolabellæ exercitum eripui, quem si Dolabella primus occupasset, auxisset animos Antonii.*

[e] *flagitiosè*, & turpiter.

[f] & quoniam *de tua in se voluntate assiduè audit, &c.*

NOTÆ.

1 *Moliri*] Absolutè hìc sumi debet pro eo quod dicitur apparatum facere, seu magnum aliquid aggredi. Sic apud Terentium: *dum moliuntur, dum comuntur, annus est.*

2 *Ad Senatum litteras*] Non has, sed superiores.

3 *Trebonio*] Asiæ Præfecto. Vide hist. indicem.

4 *Qui in Syria fuere*] Parati scilicet ad Parthicam expeditionem.

5 *Murci & Crispi*] Qui susceptis alacriter Reipublicæ partibus, sese mihi cum exercitu suo tradiderunt. Vide superiorem epistolam.

commoda sua curæ tibi esse, debere etiam se tibi omnia putabit. Litteris scriptis, audivi Dolabellam in Ciliciam venisse cum suis copiis: proficiscar in Ciliciam: quid egerim, celeriter ut scias, dabo operam: ac velim, ut mereamur de Republica, sic felices simus. Fac valeas, meque ames. Nonis Maji, ex castris.

EPISTOLA XIII.

Gratulatur de Mutinensi victoria; deinde res à se gestas enumerat. Eodem anno.

[1] Cassius s. d. Ciceroni.

Si vales, bene est, ego quidem valeo. Cùm Reipublicæ vel salute, vel [2] victoria gaudemus: tum [3] instauratione tuarum laudum, [a] quòd maximus consularis maximum consulem [4] te ipse vicisti, & lætamur, & mirari satis non possumus: fatale nescio quid tuæ virtuti datum: id quod jam sæpè experti sumus. Est enim [5] tua toga omnium armis felicior: quæ nunc quoque nobis penè victam Rempublicam ex manibus hostium eripuit, ac reddidit: nunc ergo vivemus liberi: nunc te, omnium maximè civis, & mihi charissime, id quod maximè Reipublicæ [6] tenebris comperisti, nunc te habebimus testem nostri & in te, & in conjunctissimam tibi Rempublicam amoris: &, quæ sæpè pollicitus es te & [7] taciturum, dum serviremus, & dicturum de me tum, cùm profutura essent, nunc illa non ego quidem dici tantoperè desiderabo, quàm sentiri à te ipso: neque enim omnium judicio [b] malim me à te commendari, quàm ipse tuo judicio dignè, ac mereor, com-

INTERPRETATIO.

a quòd adhuc majora sint quæ Consularis, quàm quæ Consul effecisti.

b malo enim tibi commendatus esse, ut mereor, quàm per te omnibus civibus commendari.

NOTÆ.

1 *Cassius*] Alter est Cassius ab eo, qui superiores epistolas scripsit, ejusdem Cassii Proconsulis Quæstor.

2 *Victoria*] De Antonio ad Mutinam relata.

3 *Instauratione*] Respicit ad conjurationem Catilinariam, qua extincta, maximam laudem Cicero consecutus est; nunc autem victoria Mutinensi ipsius consiliis parta, ejusdem laudes Romæ instauratæ sunt; nam à toto fermè populo in Capitolium deductus est, & maximo plausu in Rostris collocatus.

4 *Te ipse*] Quasi majora effecerit Consularis, quàm Consul præstiterat; resque publica ex devicto Antonio, quàm ex oppresso Catilina plus commodi consequatur.

5 *Tua toga*] Quia togatus Cicero plus Reipublicæ profuerat, quàm benè multi exercituum duces; unde Juvenalis:

Tantum ergo muros intra toga contulit illi Nominis, &c.

6 *Tenebris*] Id quod maximè intellexisti eo tempore, quo Cæsar cives Romanos in servitute, quasi in tenebris, tenebat.

7 *Taciturum*] De odio tyrannidis, & libertatis amore: de iis enim, regnante Cæsare, habere sermonem, periculosum erat.

mendatus esse: ut [8] hæc novissima nostra facta non subita, [c] nec inconvenientia, sed similia illis cogitationibus, quarum tu testis es, fuisse judices, [d] neque ad optimam spem patriæ non minimum tibi ipsi producendum putes. Sunt tibi, M. Tulli, liberi, propinquique digni quidem te, & meritò tibi charissimi: [e] esse etiam debent in Republica proximè hos chari, qui studiorum tuorum sunt æmuli: [f] quorum esse cupio tibi copiam: [g] sed tamen non maxima me turba puto excludi, quo minus tibi vacet me excipere, [h] & ad omnia quæ velis, & probes, producere: animum tibi nostrum fortasse probavimus, ingenium certè [9] diutina servitus, qualecumque est, minus tamen quàm erat, passa est videri. Nos ex ora maritima Asiæ provinciæ, & ex insulis quas potuimus naves deduximus, delectum remigum, [i] magna contumacia civitatum, tamen satis celeriter habuimus: secuti sumus classem Dolabellæ, cui Lucilius præerat, [k] qui, spem sæpè transitionis præbendo, [l] neque unquam non decedendo, novissimè [10] Corycum se contulit, & clauso portu se tenere cœpit; nos, [m] illa relicta, quòd & in castra pervenire satius esse putabamus, & sequebatur classis altera, quam anno priore in Bithynia [11] Tullius Cimber compararat, cui Turulius quæstor præerat, Cyprum petivimus: ibi, quæ cognovimus, scribere ad vos quamcelerrimè voluimus. Dolabellam, ut Tarsenses, pessimi socii, ita Laodiceni multò amentiores ultro accersierunt, ex quibus utrisq; de civitatibus, Græcorum militum numero, [n] speciem exercitus effecit: castra habet ante oppidum Laodiceam posita, & partem muri demolitus est, & castra oppidum conjunxit. [12] Cassius noster decem legionibus, & cohortibus viginti auxiliariis, & quatuor millibus

INTERPRETATIO.

[c] *nec discrepantia ab iis cogitationibus.*

[d] *ac judices me à te ipso non parùm promovendum, occupandumque esse negotiis publicis ad bonum Reipublicæ.*

[e] *post liberos, ac propinquos maximè debent esse chari in Republica ii, qui imitatores sunt tuorum studiorum.*

[f] *quorum quidem* imitatorum, *maximam cupio tibi esse multitudinem.*

[g] *sed quantumvis magna sit, non puto multos esse, quos mihi præferre queas.*

[h] nec illa multitudo impedire debet, *quominus possis me officiis tuis amplecti, & promovere ad omnia quæ velis, & probes.*

[i] *licèt recusarent civitates.*

[k] *qui cum sæpè simularet, velle se ad meas partes transire*, relicto Dolabella.

[l] *& reverà nonnumquam à portubus discederet*, velut ad me transiturus.

[m] *classe.*

[n] *similitudinem quamdam justi exercitus.*

NOTÆ.

8 *Hæc novissima facta*] Necem Cæsaris à me, cæterisque conjuratis non subitò, nec temerariè, sed prudenter & meditatò susceptam.

9 *Diutina servitus*] Sub Cæsare, qui rerum potitus forensem operam, atque adeò omnimodam ingenii exercendi rationem sustulerat.

10 *Corycum*] Corycus, seu Corycium, urbs Ciliciæ, nunc *Churco* dicta; ibi mons ejusdem nominis, Croci optimi ferax: in istius oppidi portu tenuit se Lucilius.

11 *Tullius Cimber*] Unus è conjuratis, cui Quæstor erat Turulius.

12 *Cassius noster*] Syriæ Præfectus. Vide primam notam hujus epistolæ.

equitum à millibus passuum viginti castra habet posita [13] Πάλτῳ, & existimat se sine prælio posse vincere. [o] Nam jam [14] ternis tetradrachmis triticum penes Dolabellam est. [p] nisi quid navibus Laodicenorum supportarit, citò fame pereat necesse est: ne supportare possit, & Cassii classis benè magna, cui præest Sextilius Rufus, & tres, quas nos adduximus, ego, Turulius, & Patischus, facilè [q] præstabunt. Volo igitur vos benè sperare, &, Rempublicam ut vos istic [15] expediistis, ita pro nostra parte celeriter nobis expediri posse confidere. Vale. Data Idibus Junii Cypro, [16] A Cromyu acride.

INTERPRETATIO.

[o] *jam enim triticum summo pretio ab exercitu Dolabellæ emitur.*

[p] *nisi curet* frumenti *aliquid asportari &c.* [q] *efficient.*

NOTÆ.

13 Πάλτῳ] Paltos, oppidum Syriæ, nunc *Gibel*.

14 *Ternis tetradrachmis*] Duodecim drachmis: drachma autem octo circiter asses valet: hæc igitur summa reducitur ad quatuor libras, & sexdecim asses, *quatre livres seize sols*.

15 *Expediistis*] Ut vos in Italia Rempublicam victoria Mutinensi àb Antonii tyrannide liberastis, ita speramus eamdem hìc posse à nobis liberam fieri.

16 *A Crommyu acride*] Κρομμύου ἄκρα Promontorium Cypri insulæ, dictum à Gerardo Mercatore, *Cornachietto*, contra Arnemurium Promontorium Ciliciæ. Strabo.

EPISTOLA XIV.

Commemoratis suis rebus gestis, Lentulus Asiæ administrationem postulat, loco Consulum, quos in Italia retinebat bellum contra Antonium. Eodem anno.

[1] Lentulus s. D. Ciceroni suo.

CUM Brutum nostrum [2] convenissem, eumque tardiùs in Asiam venturum animadverterem, in Asiam redii, ut reliquias [a] [3] mei laboris colligerem, & pecuniam quamprimùm Romam mitterem. Interim cognovi [4] in Lycia esse classem Dolabellæ, ampliùs quàm centum naves onerarias, in quas exercitus ejus imponi posset: idque Dolabellam ea mente compa-

INTERPRETATIO.

[a] *laboris Quæstorii.*

NOTÆ.

1 *Lentulus*] Is erat filius Lentuli Spintheris, ad quem scriptus est epistolarum liber primus: interfecto Trebonio, cujus erat in Asia Quæstor, Proprætoris nomen assumpsit, ut provinciam hanc faciliùs in Romanorum fide conservaret. Consule indicem historicum.

2 *Convenissem*] In Macedoniam.

3 *Mei laboris*] Etsi Proprætoris obibat vices, non ideò Quæstoris munus intermisit.

4 *In Lycia*] Lycia minoris Asiæ regio; terminatur à meridie, mari Mediterraneo; à Septentrione, Phrygia; ab.

tasse, ut, si Syriæ spes eum [5] frustrata esset, conscenderet in naves, & Italiam peteret, seque cum Antoniis, & reliquis latronibus conjungeret. Cujus rei tanto in timore fui, ut, omnibus rebus relictis, cum paucioribus, & minoribus navibus [6] ad illas ire conatus sim: [b] quæ res, si à Rhodiis non essem interpellatus, fortasse tota sublata esset: tamen magna ex parte profligata est: quandoquidem classis dissipata est: adventus nostri timore milites ducesque effugerunt: onerariæ omnes ad unam à nobis sunt [c] exceptæ: certè, quod maximè timui, videor esse consecutus, ut non possit classe Dolabella in Italiam pervenire, nec [d] sociis suis firmatis, durius vobis efficere negotium. [e] Rhodii nos, & Rempublicam quàm valdè desperaverint, ex litteris, quas publicè misi, cognosces: & quidem multò parcius scripsi, quàm re vera furere eos inveni: quòd verò aliquid de his scripsi, mirari noli: mira est eorum amentia: nec me meæ ullæ privatim injuriæ moverunt unquam: malus animus eorum in nostra salute, cupiditas partium aliarum, perseverantia in contemptione optimi cujusque ferenda mihi non fuit: nec tamen omnes perditos esse puto: sed iidem illi, qui tum fugientem [7] patrem meum, qui [8] L. Lentulum, qui Pompejum, qui cæteros viros clarissimos non receperunt, iidem, tamquam aliquo fato, & nunc aut magistratum gerunt, aut eos, qui sunt in magistratu, in sua habent potestate: itaque eadem superbia in pravitate utuntur: quorum improbitatem aliquando retundi, & non pati impunitate augeri, non solùm utile est Reipublicæ nostræ, sed etiam necessarium. De nostra dignitate velim tibi ut semper curæ sit, & quocumque tempore occasionem habueris, & in senatu, & in ceteris rebus laudi nostræ suffragere. [9] Quoniam consulibus decreta est Asia, & permissum est iis, ut, dum ipsi venirent, darent negotium, qui Asiam obtineant: rogo te, petas ab iis, ut hanc dignitatem potissimùm nobis tribuant, [f] & mihi dent negotium, ut Asiam obtineam, dum ipsorum [10] alteruter venit: nam, quòd huc properent in

INTERPRETATIO.

[b] *quæ classis prorsus ad exitium fortè perducta esset, nisi Rhodii impedimento mihi fuissent:* [c] *captæ, vel conservatæ.*
[d] *Antonianis.*
[e] *cognosces ex litteris quas publicè misi, quàm valdè Rhodii putent nos, cum Republica esse desperatos*, ideòque contemnant,
[f] *ut Consules, dum absunt, mihi dent administrationem Asiæ.*

NOTÆ.

Ortu, Pamphylia; & ab Occasu Caria, hodie *Aldinelli* vocatur, estque pars Caramaniæ latè sumptæ.

5 *Frustrata esset*] Eam occupante Cassio.

6 *Ad illas*] Ad naves onerarias, quas vel obsidebat Dolabella, vel in sua jam potestate habebat.

7 *Patrem meum*] P. Lentulum Spin-terem ex acie Pharsalica cum Pompejo fugientem.

8 *Lucium Lentulum*] Qui anno primo belli civilis, cum Cajo Marcello Consulatum gessit.

9 *Quoniam Consulibus*] Hirtiò & Pansæ, quorum obitum Lentulus, cùm hæc scriberet, nondum audierat.

10 *Alteruter*] Hirtius, aut Pansa.

magistratu venire, aut exercitum mittere, caussam non habent. Dolabella enim in Syria est: &, ut tu divina tua mente perspexisti, & prædicasti, [g] dum isti venient, Cassius eum opprimet: exclusus enim [11] ab Antiochia Dolabella, & in oppugnando malè acceptus, nulla alia confisus urbe, [12] Laodiceam, quæ est in Syria, ad mare se contulit: [13] ibi spero celeriter eum pœnas daturum: nam neque, quò refugiat, habet, neque diutius ibi poterit tantum exercitum Cassii sustinere: spero etiam confectum esse jam, & oppressum: quare non puto Pansam, & Hirtium in consulatu properaturos in provincias exire, sed Romæ acturos consulatum. Itaq; si ab his petieris, ut intereà nobis procurationem Asiæ dent, spero te posse impetrare: præthereà mihi promiserunt Pansa & Hirtius coram, & absenti mihi scripserunt, Verrioq; nostro Pansa affirmavit, se daturum operam, ne in suo consulatu mihi succedatur. Ego porrò [h] non [14] medius fidius cupiditate provinciæ produci longius spatium mihi volo: nam mihi fuit illa provincia plena laboris, periculi, detrimenti: quæ ego ne frustra subierim, neve priùs, quàm reliquias meæ diligentiæ consequar, decedere cogar, [i] valdè laboro: nam, si potuissem, quam exegeram, pecuniam universam mittere, postularem, ut mihi succederetur: [k] nunc, quod Cassio dedi, quod Trebonii morte amisimus, quod etiam crudelitate Dolabellæ, aut perfidia eorum, [l] qui mihi fidem, reiq; publicæ non præstiterunt, id consequi, & reficere volo: quod aliter non potest fieri, nisi spatium habuero: id ut per te consequar, velim, ut solet, tibi cura sit: [m] ego me de Republica ita puto esse meritum, ut non provinciæ istius beneficium expectare debeam, sed tantum, quantum Cassius, & Bruti, non solùm [15] illius facti, periculique societate, sed etiam hujus

INTERPRETATIO.

[g] *antequam consules* in Asiam *advenerint.*

[h] *non ambitione; aut avaritia volo mihi diutiùs provinciæ tempus prorogari.*

[i] *valdè contendo, ut non prius decedam, quàm præmia diligentiæ meæ fuerim consecutus.*

[k] *nunc volo reficere pecuniam hanc, quam Cassio dedi, quam Trebonii, &c.*

[l] *qui debitam Reipublicæ pecuniam non solverunt.*

[m] *ego meis erga Rempublicam officiis, hoc me puto meritum esse, ut jure quodam meo petere possim procurationem hujus provinciæ, neque id beneficii loco ponere, sed mercedis; tantumq; expectare possim, quantum C. Cassius, & uterque Brutus, non modò propter societatem ejusdem facti,* cùm Cæsarem interfecimus, *sed etiam propter ea quæ gessi hoc tempore* in Asia.

NOTÆ.

11 *Ab Antiochia*] Multæ fuerunt hujus nominis civitates, quarum nobilissima fuit Antiochia magna, ad Orontem fluvium in Syria; de qua hic sermo est.

12 *Laodiceam quæ est in Syria*] Ut ab ea distinguatur, quæ in majori Phrygia sita est.

13 *Ibi spero*] Res, uti sperabat, ita contigit. Consule indicem historicum in Dolabella.

14. *Medius fidius*] Jurandi formula per Jovis filium. Vide Indicem rerum.

15 *Illius facti societate*] Si Plutarchum audimus, Lentulus ille, cum multis aliis de Cæsaris morte falsò gloriati sunt. Consule imaginem historicam hujusce Lentuli.

temporis studio, & virtute. Primus enim ego leges Antonianas [16] fregi: primus equitatum Dolabellæ ad Rempublicam traduxi, Cassioque tradidi: primus delectus habui pro salute omnium contra conjurationem sceleratissimam: solus Cassio, & Reipublicæ Syriam, exercitusque, qui ibi erant, conjunxi: nam, nisi ego tantam pecuniam, tantaque præsidia, & tam celeriter Cassio dedissem, ne ausus quidem esset ire in Syriam: & nunc non minora pericula Reipublicæ à Dolabella instarent, quàm ab Antonio. Atque hæc omnia is feci, qui & sodalis, & familiarissimus Dolabellæ eram, conjunctissimus sanguine Antoniis: [17] provinciam quoque illorum beneficio habebam: [n] sed: [18] Πατρίδα ἐμὴν μᾶλλον φιλῶν, [19] omnibus meis bellum primus indixi: hæc etsi adhuc non magnoperè mihi tulisse fructum animadverto: tamen non despero, nec defatigabor permanere non solùm in studio libertatis, sed etiam in labore, & periculis: attamen, si etiam aliqua gloria justa, & merita provocabimur, senatus, & optimi cujusque officiis, majore cum auctoritate apud cæteros erimus, & eo plus prodesse Reipublicæ poterimus. Filium tuum, ad Brutum cùm veni, videre non potui, ideò quòd jam in hiberna cum equitibus erat profectus: sed medius fidius, [o] ea esse eum opinione, & tua, & ipsius, & in primis mea causa gaudeo: fratris enim loco mihi est, qui ex te natus, teque dignus est. Vale. Data IV. Kalendas Junii, [20] Pergæ.

INTERPRETATIO.

[n] *sed iis omnibus patria mihi charior.* [o] *ab omnibus plurimi fieri.*

NOTÆ.

16 *Antonianas fregi*] Non quidem abrogando, siquidem has abrogavit Dolabella Consul: sed fregit, iis non parendo.

17 *Provinciam*]. Id est, Quæsturam Asiæ sub Trebonio Proconsule, Antonii beneficio, obtinueram.

18 Πατρίδα] Alludit Lentulus ad senarium Poetæ, quem laudat Plutarchus: φιλῶ τέκν' ἀλλὰ πατρίδ' ἐμὴν μᾶλλον φιλῶ, *liberos amo, sed patriam magis.*

19 *Omnibus*]. Antoniis, quibus aut amicitia, aut sanguine sum conjunctus.

20 *Pergæ*] Perga urbs Pamphiliæ Mediterranea, ad fluvium Cestrium in Asia Minori; *Pirgi*. Erat hìc Dianæ Templum, antiquissimum, ut alibi ait Cicero; & sanctissimum, undè Pergæa dicta est.

EPISTOLA XV.

Scribit de rebus à se pro Republica, à Dolabella verò, & à Rhodianis contra Rempublicam gestis. Eodem anno.

Lentulus P. F. proquæst. proprær. S. D. cos. præt. trib. pl. senatui, populo, plebique R.

SI valetis, liberique vestri valent, bene est: ego quoque valeo. [1] Scelere Dolabellæ oppressa Asia, in proximam provinciam Macedoniam, præ-

NOTÆ.

1 *Scelere Dolabellæ*] Qui occiso Smyrnæ Trebonio, Asiam per vim occupaverat.

fidiaque Reipublicæ quæ M. Brutus, vir clarissimus tenebat, me contuli: & id egi, ut per quos celerrimè posset, Asia provincia, vectigaliaque in vestram potestatem redigerentur: quod cùm pertimuisset Dolabella, & vastata provincia, [a] correptis vectigalibus, præcipuè civibus Romanis omnibus crudelissimè denudatis, ac divenditis, celerius Asia excessisset, quàm eò præsidium [2] adduci potuisset: diutiùs morari, aut expectare præsidium non necesse habui, & quamprimum [3] ad meum officium revertendum mihi esse, existimavi: ut & reliqua vectigalia exigerem, & quam deposui, pecuniam colligerem: quidquid ex ea [b] correptum esset, aut quorum id culpa accidisset, cognoscerem quamprimùm, & vos de omni re facerem certiores. Interim, cùm per insulas in Asiam naviganti mihi nuntiatum esset, classem Dolabellæ in Lycia esse, Rhodiosq; naves complures instructas, & paratas in aqua habere: cum iis navibus, quas aut mecum adduxeram, aut comparaverat [4] Patischus [5] proquæst. homo mihi cùm familiaritate, tum etiam sensibus in Republica conjunctissimus, Rhodum reverti, confisus auctoritate vestra, senatusque consulto, quo hostem Dolabellam judicaratis, fœdere quoque, quod cum iis M. Marcello, Ser. Sulpicio coss. renovatum erat, quo juraverant Rhodii, eosdem hostes se habituros, quos senatus, populusque Romanus, quæ res nos vehementer fefellit: tantum enim abfuit, ut illorum præsidio nostram firmaremus classem, ut etiam à Rhodiis urbe, portu, [6] statione, quæ extra urbem est, commeatu, aqua denique prohiberentur nostri milites, nos vix ipsi singulis cum navigiolis reciperemur. Quam indignitatem, diminutionemque majestatis non solùm juris nostri, sed etiam imperii, populique Romani idcircò tulimus, quòd interceptis litteris cognoramus, Dolabellam, si desperasset de Syria, Ægyptoque, quod necesse erat fieri, in naves cum omnibus suis latronibus, atq; omni pecunia conscendere esse paratum, Italiamque petere: idcircò etiam naves onerarias, [c] quarum minor nulla erat duum millium amphorarum, contractas in Lycia à classe ejus obsideri. Hujus rei timore P. C. perculsus, injurias perpeti, & cum contumelia etiam nostra omnia priùs experiri malui: itaque [d] ad illorum voluntatem introductus in urbem, & in

INTERPRETATIO.

[a] *sublatis.* [b] *sublatum esset.* [c] *quarum nulla erat, quæ non ad minimum duo millia amphorarum caperet.* [d] *quando ipsi voluerunt.*

NOTÆ.

2 *Adduci*] A me.

3 *Ad meum officium*] Quæstoris, cujus erat exigere vectigalia, & pecuniam populi Romani curare.

4 *Patischus*] Qui sibi quoque laudem occisi Cæsaris tam falsò, quàm Lentulus vendicabat.

5 *Proquæstor*] Ipsius Lentuli.

6 *Statione*] Locus in quo naves ad tempus morantur, sed minùs tutè quàm in portu. Virg.

Nunc tantùm sinus, & statio malè fida carinis.

senatum eorum, quàm diligentissimè potui, causam Reipublicæ egi, periculumque omne, quod instaret, [e] si ille latro cum omnibus suis naves conscendisset, exposui. Rhodios autem tanta in pravitate animadverti, [f] ut omnes [7] firmiores putarent, quàm bonos: ut hanc concordiam, & conspirationem omnium ordinum ad defendendam libertatem propensè non crederent esse factam: [g] ut patientiam senatus, & optimi cujusque manere etiam nunc confiderent, nec potuisse audere quemquam Dolabellam hostem judicare: ut denique omnia, quæ [h] [8] improbi fingebant, magis vera existimarent, quàm quæ verè facta erant, & à nobis [9] docebantur. Qua mente etiam ante nostrum adventum, post Trebonii indignissimam cædem, cæteraque tot, tamque nefaria facinora, binæ profectæ erant ad Dolabellam legationes eorum, & quidem novo exemplo, contra leges ipsorum, prohibentibus iis, qui tum magistratus gerebant. Hæc [i] [10] sive timore, ut dictitant, de agris, [k] quos in continenti habent, sive furore, sive potentia paucorum, qui & anteà pari contumelia viros clarissimos affecerant, & nunc maximos magistratus gerentes: nullo exemplo, neque vestra ex parte, neque nostro præsentium, neque imminenti Italiæ, urbique nostræ periculo, si ille parricida cum suis latronibus, navibus, ex Asia, Syriaque expulsus, Italiam petiisset, mederi, cùm facilè possent, voluerunt: [l] nonnullis etiam ipsi magistratus veniebant in suspicionem, detinuisse nos, & demorati esse, dum classis Dolabellæ certior fieret de adventu nostro. Quam suspicionem consecutæ res aliquot auxerunt, maximè quòd subitò ex Lycia Sex. Marius, &.

INTERPRETATIO.

[e] *si Dolabella.* [f] *ut putarent plus simultatis & audaciæ in nobis, quàm virtutis & bonæ fidei esse. adeout hanc concordiam, &c. non crederent ex propensione animi esse factã.*

[g] *ac senatum & optimum quemque dicerent* Dolabellæ injurias, *uti anteà perpessi erant, ita nunc dissimulanter perpeti.*

[h] *Rhodii.*

[i] *hæc nobis incommoda intulerunt Rhodii sive timore.*

[k] dans la terre ferme.

[l] *quin etiam aliqui putabant nos à magistratibus Rhodiis retentos esse, donec certiorem facerent Dolabellam de adventu nostro.*

NOTÆ.

7 *Firmiores*] Sic videtur locus hic, alioqui subobscurus, explicari posse: ideò non favebant Lentulo Rhodii, quòd crederent non tam Reipublicæ causa, quàm privato quodam odio Dolabellam ab eo exagitari. Quæ sequuntur, hanc declarationem confirmant.

8 *Quæ improbi, &c.*] Nempè Dolabellam à Senatu hostem patriæ nondum esse declaratum, meque privatas dumtaxat non senatus injurias persequi.

9 *Quæ docebantur*] Rodii, Dolabellam scilicet hostem patriæ Senatus decreto appellatum.

10 *Sive timore*] Quærit causas, cur Rhodii cùm opem ferre Lentulo debuissent, ipsius milites portu exclusserint, omnique commeatu prohibuerint: tres autem has reperit; primam, timorem civium, qui timebant agris quos habebant in continenti: deinde furorem ac potentiam paucorum, qui eadem usi erant perfidia erga Lentulum & Pompejum viros clarissimos; nunc autem potentiores facti propter magistratus quos gerunt, noluerunt mederi nostro præsentium discrimini, neque periculo, quod urbi nostræ imminebat, si eò Dolabella cum classe contendisset: hæc,

C. Titius, legati Dolabellæ, à classe discesserunt, navique longa " profugerunt, onerariis relictis, in quibus colligendis non minimum temporis, laborisque consumpserunt. Itaque cùm Rhodo cum iis, quas habueramus, navibus in Lyciam venissemus, naves onerarias recepimus, dominisque restituimus: iidemque, quod maximè verebamur, ne posset Dolabella cum suis latronibus in Italiam venire, timere desiimus: classem fugientem persecuti sumus " usque ad Sidam, quæ extrema regio est provinciæ meæ: ibi cognovi partem navium Dolabellæ diffugisse: reliquas Syriam, Cyprumque petiisse: quibus disjectis, cùm scirem C. Cassii, singularis civis, & ducis, classem maximam fore præsto in Syria, ad meum officium reverti: daboque operam, ut meum studium, & diligentiam vobis P. C. & Reipublicæ præstem, pecuniamque, quammaximam potero, & quamcelerrimè, cogam, [m] omnibusque cum rationibus ad vos mittam si percurrero provinciam, & cognovero, qui nobis, & Reipublicæ fidem præstiterunt in conservanda pecunia à me deposita: quique scelere, ultrò deferentes pecuniam publicam, hoc munere societatem facinorum cum Dolabella inierunt: faciam vos certiores: de quibus, si vobis videbitur, si, ut meriti sunt, graviter constitueritis, nosque vestra auctoritate firmaveritis: faciliùs & reliqua exigere vectigalia, & exacta servare poterimus. Intereà, quò commodiùs vectigalia tueri, provinciamque ab injuria defendere possim, præsidium necessarium, voluntariumque comparavi. His litteris scriptis, milites circiter xxx. quos Dolabella ex Asia conscripserat, è Syria fugientes in Pamphyliam venerunt: hi nuntiaverunt Dolabellam Antiochiam, quæ in Syria est, venisse: non receptum, conatum esse aliquoties vi introire, repulsum semper esse cum magno suo detrimento: itaque, centum circiter amissis, ægrisque compluribus relictis, noctu Antiochia profugisse Laodiceam versus: ea nocte omnes ferè Asiaticos milites ab eo discessisse: ex his ad octingentos Antiochiam rediisse, & se iis tradidisse, qui à Cassio relicti, urbi illi præerant: cæteros per Amanum in Ciliciam descendisse: quo ex numero se quoque esse dicebant: Cassium autem cum suis omnibus copiis, nuntiatum esse, quatridui iter à Laodicea abfuisse tum, cùm Dolabella eò tenderet. Quamobrem opinione celerius, confido, sceleratissimum latronem pœnas daturum: IV. Non. Junii, Pergæ.

INTERPRETATIO.

[m] avec tous les comptes.

NOTÆ.

inquam, Rhodii fecerunt nullo exemplo majorum suorum, quorum fides erga populum Romanum enituit, neque vestra ex parte, id est, neque studio vestrarum partium; nihil enim afferre possunt, quo factum suum tueantur.

11. *Profugerunt*] Exercitus nostri metu & ideòque putabamur detenti à Rhodiis magistratibus, ut spatium Dolabellæ legatis ad fugiendum daretur.

12. *Usque ad Sidam*] Vide epist. 5. libri tertii, pag. 67.

EPISTOLA XVI.

Laudat Ciceronis filii indolem; mittit versus satyricos, quos exemplo Lucilii scripserat; petit ut nomen suum inter Cæsaris interfectores ponat. Antonio & Dolabella Coss. anno urbis condita 709.

C. Trebonius s. D. Ciceroni.

SI vales, bene est. Athenas veni a. d. XI. Kalend. Jun. atque ibi, quod maximè optabam, vidi filium tuum, deditum optimis studiis, summaque modestiæ fama: qua ex re quantam voluptatem ceperim, scire potes, etiam me tacente: non enim nescis quanti te faciam, & quàm pro nostro veterrimo, verissimoque amore omnibus tuis etiam minimis commodis, [a] non modò tanto bono gaudeam. Noli putare, mi Cicero, [b] me hoc auribus tuis dare: nihil adolescente tuo, atque adeò nostro, (nihil enim mihi à te potest esse sejunctum) aut amabilius omnibus iis, qui Athenis sunt, est, aut studiosius earum artium, quas tu maximè amas, hoc est optimarum. Itaque tibi, quod verè facere possum, libenter quoque gratulor, nec minus etiam nobis, quòd eum, quem necesse erat diligere, [1] qualiscumque esset, talem habemus, ut libenter quoque diligamus: [c] qui cùm mihi in sermone injecisset, se velle Asiam visere, non modò invitatus, sed etiam rogatus est à me, ut id potissimùm, [2] nobis obtinentibus provinciam faceret, cui nos & charitate, & amore [d] tuum officium præstaturos, non debes dubitare. Illud quoque erit nobis curæ, ut [3] Cratippus una cum eo sit, ne putes in Asia [e] feriatum illum ab iis studiis, in quæ tua cohortatione incitatur, futurum: nam [f] illum paratum, ut video, & [4] ingressum pleno gradu, cohortari non intermittemus, quò in dies longius, discendo, exercendoque se, procedat. Vos quid ageretis in Republica, cùm has litteras dabam, non sciebam: audiebam [5] quædam turbulenta: quæ scilicet cupio esse

INTERPRETATIO.

[a] *non modò gaudeam tanto bono, sed etiam omnibus minimis tuis commodis.*
[b] *me in his tibi adulari.*
[c] *qui cùm inter loquendum mihi significaret:* [d] *tuas vices præstaturum esse.*
[e] *intermissurum illa studia*
[f] *jam erga* litteras *benè affectum.*

NOTÆ.

1 *Qualiscumque esset*] Quamvis careret ingenio, bonarumque artium non esset studiosus.

2 *Nobis obtinentibus*] Interfecto Cæsare, Asiam Proconsulari imperio Trebonius obtinuerat.

3 *Cratippus*] Ejus in Philosophia magister, & Peripateticorum hujus ætatis facilè princeps.

4 *Ingressum pleno gradu*] Id est, citato cursu, *à grands pas*. Livius, lib. 10. *Ubi nemo obvius ibat, pleno gradu ad castra hostium ibant.*

5 *Quædam turbulenta*] De Antonio, qui Cæsaris testamento corrupto, multa per vim ac tyrannidem Romæ moliebatur.

falsa, ut aliquando otiosa libertate fruamur: quod vel minimè adhuc mihi contigit: ego tamen, nactus in navigatione nostra pusillum [g] laxamenti, concinnavi tibi [h] [6] munusculum ex instituto meo, & [i] [7] dictum, cum magno nostro honore à te dictum, conclusi, & tibi infrà subscripsi: in quibus [8] versiculis si tibi quibusdam verbis [k] εὐθυῤῥημονέστερος videbor: [l] turpitudo personæ ejus, in quam liberiùs invehimur, nos vindicabit. Ignosces etiam iracundiæ nostræ, quæ justa est in ejusmodi & homines, & cives: deinde, [m] qui magis hoc [9] Lucilio licuerit assumere libertatis, quàm nobis? [n] cùm, etiam si odio par fuerit in eos, quos læsit, tamen certè non magis dignos habuerit, in quos tanta libertate verborum incurreret. Tu, sicut mihi pollicitus es, [o] adjunges me quamprimum [10] ad tuos sermones. Namque illud non dubito, quin, si quid de interitu Cæsaris scribas, [p] non patiaris me minimam partem & rei, & amoris tui ferre. Vale, & matrem, meosque tibi commendatos habe. D. VIII. Kal. Jun. Athenis.

INTERPRETATIO.

[g] *otii*: [h] *libellum*: [i] *librumque de tuis acutè dictis perfeci, nomenque tuum infrà apposui.*

[k] *liberior in loquendo.*

[l] *turpissimi mores illius, quem versiculis insector liberiùs, me apud te defendent.*

[m] *cur magis licebit Lucilio hanc assumere libertatem*, ut mores hominum nequissimorum describat, *quàm mihi.*

[n] *e si par mihi fuerit odio in illos, quos perstrinxit versibus suis, ut certè ii, quos læsit, non magis erant satyra digni, quàm quos descripsi.*

[o] *inseres me in dialogos.*

[p] *hujusce gloriæ partem non minimam tribuas.*

NOTÆ.

6 *Munusculum*] Librum scripsit Trebonius, cujus priori parte civem improbum satyricè notat, & insectatur; posteriori autem dicta Ciceronis, non quælibet, sed ea tantùm, quæ cum laude Trebonii conjuncta essent, complexus est: tyro autem Tulii libertus in tres libros omnia Ciceronis acutè dicta collegit.

7 *Dictum*] *Dicta dicere*] familiare Ciceroni loquendi genus.

8 *Versiculis*] Suspicor versiculos proptereà appellasse, licèt ad poeticos numeros redacti non erant, quia plures breviores sententias, dictaque alia ab aliis sejunxerat.

9 *Lucilio*] Lucilius Eques Romanus, qui primus carmine satyrico hominum mores descripsit: obiisse dicitur sub annum urbis conditæ 651. hæc me verba penè adducunt, ut credam, quia Lucilium laudat, hanc Trebonii satyram poetico numero inclusam fuisse.

10 *Ad tuos sermones*] Quos fortè Cicero de nece Cæsaris scripturum se promiserat.

EPISTOLA

EPISTOLA XVII.

Scribit de rumoribus allatis è Syria, de otio urbis Romanæ; tum petit ut libro, quem scripsit de Oratore, suffragetur. Quinto Fabio Maximo, & Cajo Trebonio Coss. anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Cicero s. d. Q. Cornificio [1] collegæ.

GRATA mihi vehementer est memoria nostri tua, quam significasti litteris: quam ut conserves, non quò de tua constantia dubitem, sed quia mos est ita rogandi, rogo. Ex Syria nobis [2] tumultuosiora quædam nuntiata sunt: quæ, quia [3] tibi sunt propiora, quàm nobis, tua me causa magis movent, quàm mea. Romæ summum [4] otium est, sed [a] ita, ut malis salubre aliquod, & honestum negotium: quod spero fore, quia video [5] id curæ esse Cæsari. [b] Me scito, dum tu absis, quasi occasionem quamdam, & licentiam nactum, scribere [6] audacius, [7] & cætera quidem fortasse, quæ etiam tu concederes: sed proximè scripsi de optimo genere dicendi: in quo sæpè suspicatus sum te à judicio nostro, sic scilicet, ut doctum hominem [8] à non indocto, paululùm diffidere. Huic tu libro maximè velim ex animo, [c] si minus, gratiæ causa, suffragere: dicam tuis, ut eum, si velint, describant, ad teque mittant. Puto enim, etiamsi rem minùs probabis, tamen [9] in ista solitudine, quidquid à me profectum sit, jucundum tibi fore. Quòd mihi existimationem tuam, dignitatemque commendas: facis tu quidem omnium more: sed velim sic existimes, me cùm amori, quem in-

INTERPRETATIO.

a *sic tamen* ut huic otio forensem *&* honestam occupationem præferres.

b *me scito ex absentia tua occasionem habuisse scribendi audaciùs* de arte Rhetorica, *sed & quædam alia componendi, quæ etiam tu, &c.*

c *si non ex animo, saltem gratiæ causa faveas.*

NOTÆ.

1 *Collegæ*] In Auguratu.

2 *Tumultuosiora*] De Quinto Cæcilio Basso, & Sexto Julio sic inter se dissidentibus, ut belli indè occasio nata sit, nisi id malis interpretari de belli Parthici metu.

3 *Tibi sunt propiora*] Quia tum in Africa, cùm hæc Cicero scriberet, erat Cornificius.

4 *Otium est*] Quoniam per se solus vix adhibito in consilium senatu, Cæsar omnia gerebat.

5 *Id curæ esse Cæsari*] Ut Reipublicæ antiquam dignitatem, primamque nobis authoritatem reddat.

6 *Audaciùs*] Fingit Cicero, se non ausum scribere de arte Oratoria, præsente Cornificio, quoniam & ipse artem hanc apprimè callebat; de illa siquidem librum ediderat, ut author est Quintilianus, libro tertio.

7 *Et cætera quidem fortasse*] Philosophica fortè intelligit: diffidebant autem, opinor, quòd elocutioni Cicero plurimùm, Cornificius autem rebus ipsis haud paulò plus quàm verbis tribueret.

8 *A non indocto*] Modestè Tullius, præter consuetudinem, de se prædicat.

9 *In illa solitudine*] In qua versaris, nullis impeditus negotiis.

ter nos mutuum esse intelligam, plurimum tribuere, tum de summo ingenio, & de optimis tuis studiis, & de spe amplissimæ dignitatis ita judicare, ut neminem tibi anteponam, comparem paucos. Vale.

EPISTOLA XVIII.

Commendat Cornificii prudentiam, ac deflet rerum præsentem statum. Eodem anno.

Cicero s. d. Cornificio collegæ.

QUOD extremum fuit in epistola, quam à te proximè accepi, ad id primùm respondebo: animadverti enim hoc vos magnos oratores [1] facere nonnumquam. Epistolas requiris meas: [a] ego autem numquam, cùm mihi denuntiatum esset à tuis, ire aliquem, non dedi. [b] Quòd mihi videor ex tuis litteris intelligere, te nihil commissurum esse temerè, nec antè, quàm scisses, quò iste, nescio qui [2] Cæcilius Bassus erumperet, quidquam certi constituturum: id ego & speraram prudentia tua fretus, &, [c] ut confiderem, fecerunt tuæ gravissimæ litteræ: idque ut facias quam sæpissimè, [d] ut, & quid tu agas, & quid agatur, scire possim, & etiam quid acturus sis, valde te rogo: etsi periniquo patiebar animo te à me [e] digredi: tamen eo tempore me consolabar, quòd & in summum [3] otium te ire arbitrabar, & ab impendentibus magnis negotiis discedere: utrumque contrà accidit: [f] [4] istic enim bellum est exortum; [g] hic pax consecuta: sed ejusmodi pax, in qua, si adesses, multa te non delectarent, ea tamen, quæ ne ipsum Cæsarem quidem delectent. BELLORUM enim civilium ii semper exitus sunt, ut non ea solùm fiant, quæ velit victor, sed etiam ut iis mos gerendus sit, quibus adjutoribus parata sit victoria. Equidem sic jam [5] obdurui, ut [6] ludis

INTERPRETATIO.

[a] *ego autem toties ad te scripsi, quoties mihi nunciatum est ad te aliquem ire.*
[b] *quòd mihi significas litteris tuis, te nihil inconsideratè facturum, neque certi quidquam priùs te constituturum, quàm scisses quænam seditio à Basso excitata erumperet.*
[c] *& ut firmior esset spes mea, &c.*
[d] *ut ad me scribas quàm sæpissimè.*
[e] *discedere.*
[f] *in Syria.* [g] *Romæ.*

NOTÆ.

1 *Facere*] Ut ea primùm refellatis, quæ postremo loco ab adversariis objecta sunt.
2 *Cæcilius Bassus*] Eques Romanus, qui Pompejanas in partes inclinans, bellum excitaverat in Syria, Sextumque Cæsarem, Julii Cæsaris propinquum, à legione desertum sua, perimi jusserat. Totam historiam repete e Dione, lib. 47.
3 *Otium*] De quo in superiori epistola: *puto enim, etiamsi rem minùs probabis, tamen in illa solitudine quidquid à me profectum sit, jucundum tibi fore.*
4 *Istic*] Seditionem movente Cæcilio Basso.
5 *Obdurui*] Consuetudine malorum.
6 *Ludis*] A Cæsare datis, post victoriam in Hispania contra Pompeji liberos reportatam.

Cæsaris nostri æquissimo animo viderem.[7] T. Planeum, audirem.[8] Laberii, & Publii poemata. Nihil tam deesse scito, quàm quicum hæc familiariter, doctèque rideam: is tu eris, si quamprimùm veneris: quod ut facias, non mea solùm, sed etiam tua interesse arbitror. Vale.

NOTÆ.

7 *T. Plancum Bursam*] Ciceronis inimicum, qui Cæsaris beneficio Romam rediit, unde lege damnatus, exulatum ante discesserat: ep. 2. libri septimi.

8 *Laberii*] Equitis Romani, epist. 11. libri 7. cujus mimi, quæ solutiora sunt poemata, non admodum Horatio probantur, lib. 1. sat. ultima.

Nec tamen hoc tribuens dederim quoque cætera, nam sic
Et Laberi mimos, ut pulchra poemata mirer.

EPISTOLA XIX.

Gratulatur de Syriæ procuratione ei à Cæsare data; de bello Parthico quid facto opus putet, exponit. Eodem anno.

Cicero s. d. Cornificio.

LIBENTISSIME legi tuas litteras, in quibus jucundissimum mihi fuit, quòd cognovi meas tibi redditas esse: non enim dubitabam, quin eas libenter lecturus esses: [a] verebar, ut redderentur. Bellum, quod est in Syria, Syriamque provinciam tibi tributam esse à Cæsare, ex tuis litteris cognovi: [1] eamdem rem tibi volo benè, & feliciter evenire: quod ita fore confido, fretus & industria, & prudentia tua. Sed de Parthici belli suspicione quod scribis, sanè me commovit: quantum copiarum haberes, cùm ipse conjectura consequi poteram, tum ex tuis cognovi. Itaque opto, [b] ne se illa gens moveat hoc tempore, dum ad te legiones eæ perducantur, quas audio duci: quòd si pares copias ad confligendum non habebis: [c] non te fugiet uti consilio [2] M. Bibuli, qui se oppido munitissimo, & copiosissimo tam diù tenuit, quàm diù in provincia Parthi fuerunt. Sed hæc meliùs ex re, & ex tempore constitues: mihi quidem [d] usque curæ erit, quid agas, dum, quid egeris, sciero. Litteras ad te numquam habui cui darem, quin

INTERPRETATIO.

a *timebam, ne non redderentur.*
b *ut Parthi bellum non inferant, donec, &c.*
c *memineris facere quod fecit Bibulus.*
d *semper.*

NOTÆ.

1 *Eamdem rem*] Et belli scilicet Parthici, & Syriæ administrationem.

2 *Marci Bibuli*]. Quo tempore Ciliciam Cicero, eodem Bibulus Syriam administrabat: hic Antiochiæ mœnibus se continuit quamdiù cis Euphratem Parthi fuerunt; triumphum nihilominus decerni sibi petiit.

dederim: à te, ut idem facias, peto: in primisque, ut ita ad tuos scribas, ut me tuum sentiant esse. Vale.

EPISTOLA XX.

Hortatur facetè, ut in Cumanam & Pompejanam villam ad se veniat. Eodem anno.

Cicero s. D. Cornificio collegæ.

GRATÆ mihi tuæ litteræ, nisi quòd Sinuessanum [1] diversoriolum contempsisti: quam quidem contumeliam villa pusilla iniquo animo feret, [a] nisi in Cumano, & Pompejano reddideris. [b] [2] Πάντα περὶ πάντων: sic igitur facies, meque amabis, & scripto aliquo lacesses: ego enim respondere faciliùs possum, quàm provocare. [c] Quòd, si, ut es, cessabis, lacessam, nec tua ignavia etiam inertiam afferet. Plura otiosus: hæc, cùm essem in senatu, [d] exaravi. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *nisi in Cumana & Pompejana villa.* [b] *omnia de omnibus.*

[c] *sin autem piger eris, quæ tua est consuetudo.* [d] *festinanter scripsi.*

NOTÆ.

1 *Diversoriolum*] Quò divertere noluerat Cornificius in Africam discedens. Sinuessa urbs maritima Campaniæ.

2 *Πάντα περὶ πάντων*] Significatur his verbis ampla debeti compensatio, *rendre au double ce qu' on doit.*

EPISTOLA XXI.

Commendat Anicium Senatorem Cornificio; petitque ut ejus negotia procuret. Incertus annus.

Cicero s. D. Cornificio.

CAJUS Anicius, familiaris meus, vir omnibus rebus ornatus, negotiorum suorum causa legatus est in Africam, [1] legatione libera: eum, velim, rebus omnibus adjuves, operamque des, ut quamcommodissimè sua negotia conficiat: in primisque, quod ei charissimum est, dignitatem ejus tibi commendo: [a] idque à te peto, quod ipse in provincia facere sum solitus

INTERPRETATIO.

[a] *idque à te peto, ut Cornificio facias, quod ego ipse, &c. lictores ei scilicet* honoris causa *concedas.*

NOTÆ.

1 *Legatione libera*] Quæ concedi solebat Senatoribus, cùm in provincias ibant, ut sua, non Reipublicæ negotia procurarent. Vide epist. 1. libri undecimi. Nomen autem legati Romani mirum quantoperè exteræ nationes venerarentur.

non rogatus, ut omnibus senatoribus lictores darem: quod idem acceperam & cognoveram à summis viris factitatum: hoc igitur, mi Cornifici, facies: cæterisque rebus omnibus ejus, dignitati, reique, si me amas, consules: id erit mihi gratissimum. Da operam ut valeas.

EPISTOLA XXII.

Scribit de præsenti Reipublicæ statu post necem Cæsaris. Antonio & Dolabella Coss. anno urbis conditæ septingentesimo nono.

Cicero s. d. Cornificio.

NOS hìc [a] cum homine [1] gladiatore omnium nequissimo, [2] collega nostro Antonio bellum gerimus, sed non pari conditione, contra arma verbis. At etiam [b] de te concionatur, nec impunè: nam sentiet, quos lacessierit: ego autem acta ad te omnia arbitror perscribi ab aliis: à me futura debes cognoscere: quorum quidem non est difficilis conjectura. Oppressa omnia sunt: nec habent ducem boni: nostrique [c] τυραννοκτόνοι [3] longè gentium absunt. [4] Pansa & sentit benè, & loquitur fortiter. Hirtius noster tardiùs [5] convalescit: quid futurum sit, planè nescio: spes tamen una est, aliquando [d] populum Romanum majorum similem fore: ego certè Reipublicæ non deero: &, quidquid acciderit, à quo mea culpa absit, animo forti feram: illud profectò, quoad potero, tuam famam, & dignitatem tuebor. a. d. XIII. Kal. Jan. senatus frequens mihi est assensus, cùm de cæteris rebus magnis, & necessariis, tum de provinciis ab iis, qui obtinerent, [6] retinendis, neque cuiquam tradendis, nisi qui ex senatusconsulto successisset: hoc ego cùm Reipublicæ causa censui, tum mehercule in primis retinendæ [e] [7] dignitatis tuæ. Quamobrem te amoris nostri causa rogo, Reipublicæ causa hortor, ut ne cui quidquam juris in tua provincia esse patiare, atque ut omnia referas ad dignitatem, qua nihil potest esse præstantius. Verè tecum

INTERPRETATIO.

[a] *cum homine sanguinario.*
[b] *etiam in te oratione invehitur.*
[c] *tyranni interfectores.*
[d] *suam libertatem majorum more defensurum.*
[e] *provinciæ tuæ.*

NOTÆ.

1 *Gladiatore*] Qui cædibus, Gladiatorum more, exercitatus erat.

2 *Collega*] In Auguratu.

3 *Longè gentium*] Brutus & Cassius: ille in Macedonia, hic in Syria tum erat.

4 *Pansa*] Designatus Consul. Cæsar enim expeditionem Parthicam cogitans, in triennium Consules designaverat, uti jam antè observatum est.

5 *Convalescit*] Pro cujus etiam salute populus Romanus vota fecit.

6 *Retinendis*] Censuit Cicero ex lege Julia, provincias esse retinendas ab iis, qui eas tum obtinerent.

7 *Dignitatis tuæ*] Africæ, quam administrabat Cornificius, quamque Antonius Calvisio cuidam sine senatusconsulto tradiderat.

agam, ut necessitudo nostra postulat: [8] in Sempronio, si meis litteris obtemperasses, maximam ab omnibus laudem adeptus esses: sed illud & præteriit, & levius est: hæc magna res est: fac ut provinciam retineas in potestate Reipublicæ. Plura scripsissem, nisi tui festinarent: itaque Cherippo nostro me velim [9] excuses. Vale.

NOTÆ.

8 *In Sempronio*] Vide epist. 25. 9 *Excuses*] Quòd nihil ei rescribam.

EPISTOLA XXIII.

Scribit de insidiis Antonio collocatis; suadet ut contra imminentia mala se præceptis Philosophiæ muniat. Eodem anno.

Cicero s. d. Cornificio.

OMNEM conditionem imperii tui, statumque provinciæ mihi demonstravit Stratorius: ò multa intolerabilia [1] locis omnibus: sed, quò tua major dignitas, eò, [2] quæ tibi acciderunt, minùs ferenda: [a] neque enim, quæ tu propter magnitudinem & animi, & ingenii moderatè fers, à te non ulciscenda sunt, etiamsi non sint dolenda. Sed hæc posteriùs. Rerum urbanarum acta tibi mitti certò scio: quod ni ita putarem, ipse perscriberem, in primisque Cæsaris [3] Octaviani conatum: [b] de quo multitudini [4] fictum ab Antonio crimen videtur, ut in pecuniam adolescentis impetum faceret: prudentes autem, & boni viri, & [c] credunt factum, & probant. Quid quæris? magna spes est [d] in eo: nihil est, quod non existimetur laudis & gloriæ causa facturus. Antonius autem, noster [5] familiaris, tanto se odio esse intelligit, ut, cùm interfectores suos domi [6] comprehenderit, rem proferre

INTERPRETATIO.

a quamquam enim dolere non debes ea quæ tu propter, &c. à te nihilominùs ulciscenda sunt. b quem Antonius videtur apud populum accusasse.
c credunt missos ab Octaviano percussores.
d in Octaviano.

NOTÆ.

1 *Locis omnibus*] Tum Romæ ubi Cicero, tum in Africa, ubi Cornificius erat.
2 *Quæ tibi acciderunt*] Injuriam significat à Tito Sextio factam, qui Numidiæ Rector, Cornificio bellum intulit.
3 *Octaviani conatum*] Qui se Antonii hostem, defensoremque Reipublicæ professus, veteranos privato consilio collegit, firmissimumque ex iis exercitum confecit. Vide epist. 28. libri decimi.
4 *Fictum*] Finxit Antonius multitudini; sic enim opinatur Cicero, ut eam contra Octavianum incitaret, ejusque in pecuniam ei à Cæsare testamento relictam invaderet: finxit, inquam, missos ab Octaviano, qui se Antonium domi interficerent, eosque comprehensos fuisse: tradit Svetonius verè missos ad Antonium percussores, quorum tamen insidias effugit.
5 *Familiaris*] Ironicè, nisi malis, olim amicus, nunc meus & Reipublicæ hostis.
6 *Comprehenderit*] A Cæsare Octaviano immissos.

[7] non audeat. a. d. VII. id. Oct. Brundusium venerat, profectus obviam [8] legionibus Macedonicis quatuor: quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad urbem adducere, & [e] in cervicibus nostris collocare. Habes formam Reipublicæ, [9] si in castris potest esse Respublica, in qua tuam vicem sæpè doleo, quòd nullam partem per ætatem sanæ & salvæ Reipublicæ gustare potuisti: atque antehac quidem sperare saltem licebat, nunc etiam [f] illud ereptum est. Quæ enim spes est, cùm in concione dicere ausus sit Antonius, [10] Canutium [g] apud eos locum sibi quærere, quibus, se salvo, locus in civitate esse non posset? Equidem & hæc, & omnia, quæ homini accidere possunt, sic fero, ut magnam habeam philosophiæ gratiam, quæ me non modò à sollicitudine abducit, sed etiam contra omnes fortunæ impetus armat: tibique idem censeo faciendum, nec à quo culpa absit, quidquam in malis numerandum. Sed hæc tu melius. Stratorium nostrum cùm semper probassem, tum maximè in tuis rebus summam ejus fidem, diligentiam, prudentiamque cognovi. Da operam ut valeas: hoc mihi gratius facere nihil potes.

INTERPRETATIO.

[e] *& jugum nobis imponere.* [f] *spes omnis erepta est.*

[g] *velle sibi conciliare Reipub. defensores qui parùm tuti in urbe, Antonio vivo, essent.*

NOTÆ.

7 *Non audeat*] Veritus, ne fortè Cæsaris factum optimo cuique probaretur.

8 *Legionibus*] Ex Macedonia reversis post Cæsaris obitum. Erant autem hæ legiones, Martia, quarta, secunda, & trigesima quinta: duæ Antonium sequutæ sunt, secunda, & trigesima quinta; Octavianum reliquæ duæ. Vide Appianum, lib. 3. belli civilis; de numero legionum dissentire videtur.

9 *Si in castris*] Si modò nunc Romæ, quæ ob intestina bella, castris, quàm urbi similior est, &c.

10 *Canutium*] Tribunum plebis, qui Antonium assiduè exagitabat.

EPISTOLA XXIV.

Agit de legatis ad Antonium missis; T. Pinarium commendat. Hirtio & Pansa Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo decimo.

Cicero s. d. Cornificio.

EGO nullum locum prætermitto (nec enim debeo) non modò laudandi tui, sed ne ornandi quidem: sed mea studia erga te, & officia malo tibi ex tuorum litteris, quàm ex meis, esse nota. Te tamen hortor, ut omni cura in Rempublicam incumbas: hoc est animi, hoc est ingenii tui, hoc ejus spei, quam habere debes amplificandæ dignitatis tuæ. Sed hac de re aliàs ad te pluribus: cùm enim hæc scribebam, in expectatione erant omnia: non-

dum [1] legati redierant, quos senatus [a] non ad pacem deprecandam, sed ad bellum denuntiandum miserat, nisi legatorum [b] nuntio [2] paruisset. Ego tamen, ut primùm occasio data est, meo pristino more Rempublicam defendi: me principem senatui, populoque Romano professus sum: nec, posteà quàm suscepi causam libertatis, minimum tempus amisi tuendæ salutis, libertatisque communis. Sed hæc quoque te ex aliis malo. [c] [3] T. Pinarium, familiarissimum meum, tanto tibi studio commendo, ut majore non possim: cui cùm propter omnes virtutes, tum etiam propter studia communia sum amicissimus: is procurat rationes, negotiaque Dionysii nostri, quem & tu multùm amas, & ego omnium plurimùm: ea tibi ego non debeo commendare, sed commendo tamen: facies igitur, ut ex Pinarii, gratissimi hominis, litteris tuum & erga illum, & erga Dionysium studium perspiciamus. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *non ad pacem rogandam.* [b] *mandato.* [c] cognoscere.

NOTÆ.

1 *Nondum legati*] Ad Antonium missi, ut à Mutinensi obsidione desisteret.

2 *Paruisset*] Mandato quidem Senatus non paruit, sed acie victus, ab obsidione destitit.

3 *Titum Pinarium*] Ex inclyta Pinariorum, & antiquissima familia, quæ tempore Evandri, ante urbem conditam, floruit.

EPISTOLA XXV.

Scribit, honorificum de Cornificio factum esse senatusconsultum; deinde causas cur Romam sit reversus, exponit; tum qua libertate in Antonium invectus sit. Eodem anno.

Cicero s. d. Cornificio.

[1] LIBERALIBUS litteras accepi tuas, quas mihi Cornificius [a] [2] altero vicesimo die, ut dicebat, reddidit: eo die non fuit senatus, neque postero. [3] Quinquatribus, frequenti senatu, causam tuam egi, [4] non invi-

INTERPRETATIO.

[a] *die vigesima secunda.*

NOTÆ.

1 *Liberalibus*] Die qui sacer erat Baccho, qui Liber quoque nominatur: erat autem dies 16. Kal. April.

2 *Altero vicesimo*] Postquam scriptæ fuerant.

3 *Quinquatribus*] Dies erat Minervæ sacer, *quinquatrus* dictus, quia quinto die post Idus, qui dies appellabatur ater, celebrari solebat.

4 *Non invita Minerva*] Id jocosè dictum: Ciceroni Minerva favit, quoniam ejus simulacrum, quod turbo dejecerat, Senatus

ta Minerva: etenim eo ipso die senatus decrevit, ut [5] Minerva nostra, custos urbis, [6] quam turbo dejecerat, restitueretur. [7] Pansa tuas litteras recitavit: magna senatus approbatio consecuta est [8] cum summo gaudio, & offensione [9] Minotauri, id est Calvisii, & Tauri: factum de te senatusconsultum honorificum: postulabatur, ut etiam illi [b] [10] notarentur: sed [11] Pansa clementior. Ego, mi Cornifici, quo die primùm in spem libertatis ingressus sum, &, cunctantibus cæteris, a. d. XIII. Kal. Jan. fundamenta Reipublicæ jeci, eo ipso die providi multùm, atque habui rationem dignitatis tuæ: mihi enim est assensus senatus [12] de obtinendis provinciis: nec verò posteà destiti labefactare eum, qui summa cum tua injuria, contumeliaque Reipublicæ provinciam [13] absens obtinebat. Itaque crebras, vel potiùs quotidianas [14] compellationes meas non tulit, seque [15] in urbem recepit invitus: neque solùm [16] spe, sed certa re jam, & possessione deturbatus est: meo justissimo, [17] honestissimoque convicio te tuam dignitatem summa tua virtute tenuisse, provinciæque honoribus amplissimis affectum, vehementer gaudeo. Quòd te mihi [18] de Sempronio purgas: accipio excusationem: fuit enim illud quoddam [19] cæcum tempus servitutis, ego tuorum consiliorum auctor, dignitatisque fautor,

INTERPRETATIO.

[b] *notarentur* infamia.

NOTÆ.

Senatus hoc die restitui jussit.

5 *Minerva nostra*] Jure suam appellat, quia priùs in exilium, quàm discederet, Minervæ statuam, quam domi jam diù religiosissimè colebat, in Capitolio collocavit, dedicavitque, hac inscriptione superaddita, *Urbis custodi*.

6 *Turbo dejecerat*] Istuc prodigii loco fuisse Dio notat lib. xlv. vultque Ciceronis mortem tali portento præsignificatam fuisse.

7 *Pansa Consul*] Sub finem nihilominùs epistolæ, utriusque Consulis obitum conqueritur, quare dicendum, epistola hac una, duas epistoles contineri, & posterioris initium ducendum ab illis verbis, *T. Lucceium, &c.*

8 *Cum summo gaudio*] Optimi cujusque civis.

9 *Minotauri*] Calvisii Tauri, quem ob convenientiam nominis, sic jocosè appellat: eorum sententiæ lubens accesserim, qui putant, addita à Librariis hæc verba, id est, *Calvisii Tauri*.

10 *Notarentur*] Legati, Calvisii Tauri, qui ejus nomine Africam administrare volebant, in quo magnoperè tua dignitas violabatur.

11 *Pansa clementior*] Obstitit, ne infamiæ labes eorum aspergeretur nomini.

12 *De obtinendis*] Cicero dedit operam, ut iidem provincias obtinerent, à quibus ante necem Cæsaris obtinebantur, neque quisquam succederet absque senatusconsulto, quod nisi ita fuisset à Senatu decretum, Calvisius ab Antonio Consule missus, Africæ provinciam, summo Cornificii & damno & dedecore obtinuisset.

13 *Absens*] Per legatos, quos ipse ad urbem profectus, Uticæ reliquerat.

14 *Compellationes*] Objurgationes, quibus, ut in urbem, imperio deposito, rediret, urgebam.

15 *In urbem*] Nam ante ad urbem cum imperio aderat.

16 *Spe*] Obtinendæ provinciæ, quam Cornificius habebat.

17 *Honestissimo convicio*] Quo Calvisium exagitavit.

18 *De Sempronio, &c.*] In eo quòd te excusas, quòd Sempronio provinciam tradere nolueris, quamvis eam legitimè, & ex senatusconsulto petere videretur.

19 *Cæcum tempus*] Sic meliùs videtur

iratus temporibus, in Græciam desperata libertate, rapiebar, cùm me [20] Etesiæ, quasi [21] boni cives, relinquentem Rempublicam [22] prosequi noluerunt: Austerque adversus maximo flatu me [23] ad tribules tuos [24] Rhegium retulit: atque inde ventis, remisque in patriam omni festinatione properavi, postridièque in summa reliquorum servitute liber unus fui: sic sum in Antonium invectus, ut ille non ferret, omnemque suum vinolentum furorem in me unum effunderet, meque cùm [25] elicere vellet ad cædis causam, tum tentaret insidiis: [c] quem ego ructantem, & nauseantem conjeci in [26] Cæsaris Octaviani plagas. Puer enim egregius præsidium sibi primùm, & nobis, deinde summæ Reipublicæ comparavit: [d] qui nisi fuisset, Antonii reditus [27] à Brundusio pestis patriæ fuisset: quæ deinceps acta sint, scire te arbitror: sed redeamus ad illud, unde divertimus. Accipio excusationem tuam de Sempronio: neque enim statuti quid in tanta perturbatione habere potuisti: nunc hic dies aliam vitam affert, alios mores postulat, ut ait Terentius. Quamobrem, mi Quinte, conscende nobiscum, & quidem [28] ad puppim: una navis est jam bonorum omnium: quam quidem, nos damus operam, ut rectam teneamus, utinam prospero cursu: sed, quicumque venti erunt, ars nostra certè non aberit. Quid enim præstare aliud virtus potest? Tu fac ut animo magno sis, & excelso, cogitesque omnem dignitatem tuam cum Republica conjunctam esse debere. P. Luccejum mihi meum commen-

INTERPRETATIO.

[c] *quem ego cruditatem vini exhalantem, & stomachi fastidio laborantem, in Cæsaris retia conjeci.*

[d] *qui puer Octavius, nisi adfuisset, ac restitisset Antonio; exitium patriæ reditus Antonii attulisset.*

NOTÆ.

stare sententia, quàm si legatur *Græcum*: significat enim obscurum, spissisque involutum tenebris tempus, ob discordias civiles, ut quid rectum, honestumque sit, vix appareat.

20 *Etesiæ*] Venti scilicet ab Italia in Græciam euntibus secundi.

21 *Boni cives*] Ciceronis discessum, tamquam perniciosum Reipublicæ, iniquè passi.

22 *Prosequi noluerunt*] Cùm quadraginta continuos dies spirare soleant; in locum autem Etesiarum successit Auster, à quo rejectus est.

23 *Ad tribules*] Qui in tua tribu sententiam ferunt.

24 *Rhegium*] Ad Leucopetram Rhegii, agri Rhegiensis Promontorium.

25 *Elicere vellet*] Ea mente Ciceronem in Senatum vocaverat Antonius, ut eum interficeret; quod suspicatus Cicero, respondit, se per valetudinem domo pedem efferre non posse. Iratus Antonius, minatus est, ejus se disturbaturum ædes. Postridie adfuit in senatu Cicero, & absente Antonio, summa cum libertate locutus est. Idem venire jussus ab Antonio ante diem 13. Kal. Oct., recusavit; intellexerat enim Tullius, abs se Antonium cædis initium facere velle.

26 *In Octaviani*] A quo oppressum iri Antonium Tullius confidebat.

27 *A Brundusio*] Quò profectus erat obviam legionibus Macedonicis, quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad urbem adducere, & in cervicibus nostris collocare.

28 *Ad puppim*] ad quam gubernator sedet; translatio à navi fluctibus agitata.

das, quem, quibuscumque rebus potero, diligenter tuebor. Hirtium quidem, & Pansam, [29] collegas nostros, homines in consulatu Reipublicæ salutares, [e] [30] alieno sanè tempore amisimus, Republica Antoniano quidem latrocinio liberata, [f] [31] sed nondum omninò explicata: quam nos, si licebit, more nostro tuebimur: quamquam admodum sumus jam defatigati: sed NULLA lassitudo impedire officium, & fidem debet. Verùm hæc hactenus: ab aliis te de me, quàm à me ipso, malo cognoscere. De te audiebamus ea, quæ maximè vellemus. [32] De Cn. Minucio, quem tu quibusdam litteris ad cælum laudibus extulisti, rumores duriores erant: id quale sit, omninòque quid istic agatur, facias me velim certiorem. Vale.

INTERPRETATIO.

[e] *incommodo:* [f] *sed nondum prorsus expedita.*

NOTÆ.

29 *Collegas nostros*] In Auguratu.

30 *Alieno tempore*] Cùm eorum consilio & virtute Respublica maximè indigebat.

31 *Nondum explicata*] Quia victum ad Mutinam Antonium elabi victores permiserant.

32 *De Cnejo Minucio*] Vel erat is Cornificii legatus, vel finitimam ei regionem administrabat: suspicatur Hubertinus eum esse, quem posteà Prætorem urbis, & in foro concionantem, Antonii tunc Triumviri milites interfecerunt.

EPISTOLA XXVI.

Commendat Cornificio Turii boni & honesti viri hæredes. Incertus annus.

Cicero S. D. Cornificio.

Q. TURIUS, qui in Africa negotiatus est, vir bonus, & honestus, hæredes fecit [1] similes sui Cn. Saturninum, Sex. Aufidium, C. Annejum, Q. Considium Gallum, L. Servilium Postumum, C. Rubellinum: ex eorum oratione intellexi, gratiarum actione eos magis egere, quàm commendatione. Tanta enim [2] liberalitate se tua usos prædicabant, ut iis plus à te tributum intelligerem, quàm ego auderem te rogare. Audebo tamen: scio enim, quantum ponderis mea commendatio sit habitura. Quare à te peto, ut ad eam liberalitatem, qua sine meis litteris usus es, quammaximus his litteris cumulus accedat. [a] Ca-

INTERPRETATIO.

[a] *in eo autem commendatio mea maximè sita est, ut non sinas Erotem Turii hæreditatem, suam facere.*

NOTÆ.

1 *Similes sui*] Id est bonos & honestos: honestas autem pro splendore familiæ, non pro moribus hic sumenda est.

2 *Liberalitate*] Non quòd suas illis

pue autem est meæ commendationis, ne patiare Erotem Turium, Q. Turii libertum, ut adhuc fecit, hæreditatem Turianam avertere: cæterisque omnibus rebus habeas eos à me commendatissimos. Magnam ex eorum [3] splendore, & observantia capies voluptatem: quod ut velis, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

NOTÆ.

opes elargitus esset, sed quia singulari in eos humanitate usus erat,

3 *Splendore & observantia*] Hæc verba opum abundantiam, generis nobilitatem, honestatem morum significant.

EPISTOLA XXVII.

Aufidium Equitem Romanum eidem commendat. Incertus annus.

Cicero s. D. Cornificio.

SEx. Aufidius & observantia, qua me colit, [a] accedit ad proximos: & splendore, equiti Romano nemini cedit. Est autem ita temperatis, moderatisque moribus, [1] ut summa severitas summa cum humanitate jungatur. Cujus tibi negotia, quæ sunt in Africa, ita commendo, ut majore studio, magisve ex animo commendare non possim. Pergratum mihi feceris, si dederis operam, ut is intelligat meas apud te litteras maximum pondus habuisse hoc te vehementer, mi Cornifici, rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *proximis meis æquari potest.*

NOTÆ.

1. *Ut summa*] Harum virtutum difficilis societas, quas in Marco Bruto mirificè, Tullius extollit in libro de perfecto Oratore: *Quid tam distans, quàm à severitate comitas? quis tamen unquam te aut sanctior habitus est, aut dulcior?*

EPISTOLA XXVIII.

Modestè reprehendit nimiam Cornificii lenitatem; studium ejusdem erga Rempublicam laudat. Hirtio & Pansa Coss. anno urbis conditæ septingentesimo decimo.

Cicero s. D. Cornificio.

[a] ASSENTIOR tibi, eos, quos scribis, [1] Lilybæo minari, [2] istic pœnas dare debuisse: [3] sed metuisti, ut ais, ne nimis liber in ulciscendo

INTERPRETATIO.

[a] *sentio tecum, ii quos scribis Lilybæo oppido cladem esse minatos, debuerunt istic, ubi es puniri.*

NOTÆ.

1 *Lilybæo*] Lilybæum, promontorium & urbs Siciliæ, ex adverso Libyæ, unde Lilybæum dicitur, *Capo Coco*, & urbs, *Marsella*.

2 *Istic*] Ubi erat Cornificius, nec mitti debuisse Romam, ut in eos pœna constitueretur.

3. *Sed metuisti*] Eosque propterea mi-

viderere: metuisti, igitur, ne gravis civis, ne nimis fortis, ne nimis te dignus viderere: quòd societatem Reipublicæ conservandæ [a] tibi mecum à patre acceptam, renovas, gratum est: quæ societas inter nos semper, mi Cornifici, manebit. Gratum etiam illud, quòd mihi [b] tuo nomine gratias agendas non putas: nec enim id inter nos facere debemus. Senatus sæpiùs pro dignitate tua appellaretur: [4] si, absentibus consulibus, unquam, nisi ad rem novam, cogeretur: itaque nec de [5] H-S XX, nec de [6] H-S DCC quidquam agi nunc per senatum potest. [c] Tibi autem ex senatusconsulto imperandum, mutuumque sumendum censeo. In Republica quid agatur, credo te ex eorum litteris cognoscere, qui ad te acta debent perscribere: ego sum spe bona, consilio, cura, labore non desum: omnibus inimicis Reipublicæ esse me acerrimum hostem præ me fero: [d] res neque nunc difficili loco mihi videtur esse, & fuisset facillimo, si culpa [7] à quibusdam abfuisset. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *tibi à patre relictam.* [b] *tua causâ.* [c] *pecuniam* ad alendos milites *mutuam sumas censeo, & potestate imperandi tibi* *à Senatu data utaris:* [d] *Respublica nunc in bono satis esset statu.*

NOTÆ.

sisti Romam, ut ibi sceleris sui pœnas darent.

4 *Si absentibus*] Hirtius & Pansa Mutinam contra Antonium discesserant, absentibus autem Consulibus, cogere Senatum non licebat, nisi res nova, eaq; gravissima urgeret.

5 *H-S XX*] Sestertium vicies, quæ summa redit ad ducenta millia librarum Gallicarum.

6 *H-S. DCC*] Sestertium septingenties: hæc summa efficit septem milliones, ut vocant, librarum Gallicarum.

7 *A quibusdam*] Qui Reipublicæ partes perfidiosè reliquerunt.

EPISTOLA XXIX.

T. Lamiam apud Cornificium suspicione laborantem excusat, ipsiusque negotia eidem commendat. Eodem anno.

Cicero S. D. Cornificio.

NON modò te, cui omnia nostra notissima sunt, sed neminem in populo Romano arbitror esse, cui sit ignota ea familiaritas, quæ mihi [1] cum L. Lamia est: etenim [a] magno theatro spectata est tum, cùm ab A. Ga-

INTERPRETATIO.

[a] *palam, in omnium oculis declarata.*

NOTÆ.

1 *Cum Lamia*] Lamia Æliæ gentis erat, & equestris ordinis princeps, quando in exilium à Gabinio Consule pulsus est, quòd Ciceronis defensionem adversùs Clodium acerrimè suscepisset.

binio consule relegatus, quòd liberè, & fortiter salutem meam defendisset. [b] Nec ex eo amor inter nos natus est: sed, quòd erat vetus, & magnus, propterea nullum periculum pro me adire dubitavit: ad hæc [1] officia, vel merita potius, jucundissima consuetudo accedit, ut nullo prorsus plus homine delecter. Non puto te jam expectare, quibus eum tibi verbis commendem: causam enim tanti amoris intelligis: quæ verba desideret, iis me omnibus usum putato: tantùm velim existimes, si negotia Lamiæ, procuratores, libertos, familiam, quibuscumque rebus opus erit, defenderis, gratius mihi futurum, quàm si ea tua liberalitas pertinuisset ad rem familiarem meam: nec dubito, quin sine mea commendatione, quod tuum est judicium de hominibus, ipsius Lamiæ causa studiosè omnia facturus sis: quamquam erat nobis dictum, te existimare, [c] alicui senatusconsultum quod contra dignitatem tuam fieret, scribendo Lamiam affuisse: [d] qui omninò consulibus illis numquam affuit scribendo: deinde omnia tum falsa senatusconsultum deferebantur: nisi fortè etiam illi [3] Semproniano senatusconsultum me censes affuisse, [4] qui ne Romæ quidem tum fui, ut de eo ad te scripsi re recenti. Sed hæc hactenùs. Te, mi Cornifici, etiam atque etiam rogo, ut omnia Lamiæ negotia mea putes esse, curesque ut intelligat hanc commendationem maximo sibi usui fuisse: hoc mihi gratius facere nihil potes. Cura ut valeas.

INTERPRETATIO.

[b] *nec ex ea* defensione. [c] *Aliquod senatusconsultum, quod erat contra dignitatem tuam, à Lamia confirmatum fuisse.* [d] *qui nullum unquam senatusconsultum Pansa & Hirtio Consulibus, scripto & præsentia confirmavit.*

NOTÆ.

2 *Officia*] Officia propriè ad debitum, merita ad liberalitatem pertinent.

3 *Semproniano*] In Sempronii gratiam facto. Vide epist. 25.

4 *Qui ne Romæ tum fui*] Roma discesserat, Græciam cogitans, sed Etesiæ abeuntem prosequi noluerunt. Vide epist. 25. hujus libri.

EPISTOLA XXX.

Queritur à se litterarum officium desiderari; deinde narrat de bello Antonii, de angustiis pecuniæ publicæ, de amicis Cornificii, de Calvisii legatis. Eodem anno, post obitum Consulum.

Cicero S. D. Cornificio.

[a] ITA'ne? [1] præter litigatores, nemo ad te meas litteras? multæ istæ quidem: tu enim perfecisti, ut nemo sine litteris meis tibi se commenda-

INTERPRETATIO.

[a] *itane est; ut nemo ad te litteras meas pertulerit, præter homines litibus occupatos?*

NOTÆ.

1 *Præter litigatores*] Ciceroni scripserat Cornificius (joco-ne, an seriò, non constat);

tum putaret: sed quis unquam tuorum mihi dixit esse, cui darem, quin dederim? aut quid mihi jucundius, quàm, cùm coram tecum loqui non possim, aut scribere ad te, aut tuas legere litteras? illud magis mihi solet esse molestum, tantis me impediri occupationibus, ut ad te scribendi meo arbitratu facultas nulla detur. Non enim te epistolis, sed voluminibus lacesserem, quibus quid me à te provocari oporteret. Quamvis enim occupatus sis, otii tamen plus habes: [b] aut, si ne tu quidem vacas, noli impudens esse, nec mihi molestiam exhibere, & à me litteras crebriores, cùm tu mihi raras mittas, flagitare. Nam cùm anteà distinebar maximis occupationibus, propterea quòd omnibus curis Rempub. mihi tuendam putabam: tum hoc tempore multò distineor vehementius. Ut enim graviùs ægrotant ii, qui, cùm levati morbo viderentur, in eum de integro inciderunt: sic vehementiùs nos laboramus, qui, [2] profligato bello, ac penè sublato, [3] renovatum bellum gerere conamur. Sed hæc hactenus. Tu tibi, mi Cornifici, fac ut persuadeas, non esse me tam imbecillo animo, ne dicam inhumano, ut à te vinci possim aut officiis, aut amore. Non dubitabam equidem: verumtamen multò mihi notiorem amorem tuum effecit Cherippus: ô hominem semper illum [c] quidem mihi aptum, nunc verò etiam suavem: vultus mehercule tuos mihi expressit omnes, non solùm animum, ac verba pertulit. Itaque noli vereri, ne tibi succensuerim, [d] quòd eodem exemplo ad me, quo ad cæteros: requisivi equidem proprias ad me unum à te litteras, sed neque vehementer, & amanter. De sumptu, quem te in rem militarem facere, & fecisse dicis, nihil sanè possum tibi opitulari: propterea quòd & orbus senatus, consulibus amissis, & incredibiles angustiæ pecuniæ publicæ: quæ conquiritur undique, ut [4] optimè meritis militibus promissa solvantur: quod [5] sine tributo posse non arbitror. [6] De Attio Dionysio nihil puto esse, quo-

INTERPRETATIO.

[b] *aut si neque tu otium habes.* [c] *ingenio meo accommodum.*

[d] *quòd ad me litteras dederis eodem exemplo quo ad cæteros* minùs tibi familiares.

NOTÆ.

homines tantùm litibus occupatos, ab eo sibi commendari: ita se Tullius excusat, ut partim assentiatur, partim neget.

2 *Profligato*] Quæ sunt profligata, non sunt penitùs eversa, sed ex parte tantùm. Profligatæ autem sunt Mutinensi prælio Antonii copiæ, non prorsùs afflictæ, integrum enim equitatum servavit.

3 *Renovatum bellum*] Lepidi culpa, qui fugientem receperat Antonium.

4 *Optimè meritis militibus*] In bello Mutinensi.

5 *Sine tributo*] Hinc apparet quanta tum erat rei pecuniariæ inopia; neque enim ab Æmilii Pauli temporibus, post devictum Perseum, contigerat, ut populo tributum imponeretur. Vide Plut. in Æmilio.

6 *De Attio Dionysio*] Eorum mihi conjectura non displicet, qui pro *Attio* reponunt *Attico*, putantque Dionysium hunc significari; qui cùm Ciceronis servus esset, & in libertatem post assertus, ex Cicerone, & Attico nomina desumpsit, vocatusque est Marcus Pomponius Atticus Dionysius.

niam nihil mihi dixit Stratorius. De P. Luccejo nihil tibi concedo, quò studiosior ejus sis, quàm ego sum: est enim nobis necessarius: [e] sed, [7] à magistris cùm contenderem de proferendo die, probaverunt mihi, sese, quo minùs id facerent, & [8] compromisso, & jurejurando impediri: quare veniendum arbitror Luccejo. Quamquam, si meis litteris obtemperavit, cùm tu hæc leges illum Romæ esse oportebit. Cæteris de rebus, maximeque de pecunia, cùm Pansæ mortem ignorares, scripsisti quæ per nos ab eo consequi te posse arbitrarere: quæ te non fefellissent, si viveret: nam te diligebat: post mortem autem ejus quid fieri posset, non videbamus. [9] De Venulejo, Latino, Horatio, valde laudo: illud non nimium probo, quod scribis, quò illi animo æquiore ferrent, te tuis etiam legatis lictores ademisse. [10] Honore enim digni cum ignominia dignis non erant comparandi: eosq; ex senatusconsulto si non decedunt, cogendos ut decedant, existimo. Hæc ferè ad eas litteras, quas [f] eodem exemplo binas accepi. De reliquo velim tibi persuadeas, non esse mihi meam dignitatem tua chariorem. Vale.

INTERPRETATIO.

[e] *sed cùm peterem à magistris* auctionum, *ut prorogarent diem* auctionum, *negaverunt se posse, propter jusjurandum & compromissum* inter magistros auctionum factum. [f] *iisdem verbis.*

NOTÆ.

7 *A magistris*] Auctionum, ut auctionum diem prorogarent; quamquam nonnulli intelligunt de magistris alicujus societatis, cui Luccejus pecuniam debebat. Illud autem observa: quando cujuspiam bona in auctione vendebantur, hæredes, aut creditores eligebant, qui præesset illi auctioni; isque dicebatur *Magister auctionis.*

8 *Compromisso*] Compromissum mutua erat promissio magistros inter facta, ut ne cui debitori diem solvendo prorogarent.

9 *De Venulejo, &c.*] Calvisii legatis, quibus lictores Cornificius ademerat.

10 *Honore digni*] Legati scilicet Cornificii, cum Calvisii legatis contumelia dignis, nullatenus erant comparandi.

LIBER

LIBER XIII.

AD MEMMIUM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

C. Memmium de ambitu biennio antè damnatum, & Athenis exulantem rogat, ut in gratiam redeat cum Patrone Epicureo, & locum quem habuerat, Epicurus, ei concedat. Ser. Sulpicio, & Marco Marcello Coss. anno urbis conditæ 702. cùm in provinciam Cicero iret.

Cicero s. d. C. Memmio.

[a] ETsi non satis mihi constiterat, cùm aliquane animi mei molestia, an potiùs libenter te [1] Athenis [2] visurus essem, quòd [3] injuria, quam accepisti, dolore me afficeret: sapientia tua, qua fers injuriam, lætitia: tamen vidisse me mallem. Nam quod est [4] molestiæ, non sanè multò levius est, [5] cùm te non video: quod esse potuit [6] voluptatis certè, si vidissem te, plus fuisset. Itaque [7] non dubitabo dare operam, ut te videam, cùm id satis commodè facere potero: interea, quod per litteras & agi tecum, & ut arbitror, confici potest, agam. Nunc à te illud primùm rogabo, ne quid invitus mea causa facias: sed id, quod mea intelliges multum, tua nullam in partem interesse, ita mihi des, si tibi, ut id libenter facias, antè

INTERPRETATIO.

[a] *etsi non satis certò sciebam, utrùm cùm aliqua, &c.*

NOTÆ.

1 *Athenis*] Ubi tum erat Cicero, ad Ciliciæ administrationem proficiscens.

2 *Visurus essem*] Pridie quàm Cicero Athenas venit, Memmius Mitylenas profectus est, adverte quàm solerter benevolentiam Memmii, & gratiam sibi conciliet.

3 *Injuria quam accepisti*] Cùm Memmius Consulatum peteret, ambitus accusante Curtio, damnatus est, & Athenas in exilium missus.

4 *Molestiæ*] Ex eo quod in exilium sis ejectus.

5 *Cùm te non video*] Congressum Ciceronis fortè declinavit, quòd ab eo se non defensum ægrè ferret.

6 *Voluptatis*] Ex eo quòd exilium sapienter feras.

7 *Non dubitabo*] Hæc initio scribit omnia Tullius, ut in Memmii se gratiam penitùs insinuet: justè enim fuisse damnatum satis indicat in ep. secunda libri tertii ad Quintum fratrem, cùm ait, ejus absolutionem legum interitum fore.

persuaseris. Cum [8] Patrone Epicureo [9] mihi omnia sunt, [10] nisi quòd in philosophia vehementer ab eo dissentio: sed & initio Romæ, cùm te quoq; & tuos omnes observabat, me coluit in primis: & [b] nuper, cùm ea, quæ voluit, [11] de suis commodis, & præmiis consecutus est, me habuit suorum defensorum, & amicorum ferè principem: & [c] jam à [12] Phędro, qui nobis, cùm pueri essemus, antè quàm [13] Philonem cognovimus, valdè, ut philosophus, posteà tamen, ut vir bonus, & suavis & officiosus, probabatur, traditus mihi commendatusque est. Is igitur Patro, cùm ad me Romam litteras misisset, uti te sibi [14] placarem, peteremque [d] ut nescio quid illud [15] Epicuri parietinarum sibi concederes: nihil scripsi ad te ob eam rem, quòd ædificationis tuæ consilium mea commendatione nolebam impediri. Idem, ut veni Athenas, cùm idem [16] ut ad te scriberem, rogasset: ob eam causam impetravit, quòd te [e] abjecisse illam ædificationem constabat inter omnes amicos tuos: quod si ita est, & si jam planè tua nihil interest: velim, [f] si qua offensiuncula facta est animi tui, [17] perversitate aliquorum, (novi enim [18] gentem illam) [g] des te ad lenitatem, vel propter summam humanitatem, vel etiam honoris mei causa. Equidem, si, quid ipse sentiam,

INTERPRETATIO.

[b] *& nuper, quæ commoda sibi & præmia postulabat, mea in primis opera consecutus est.*
[c] *& jam mihi* in clientelam *traditus est, & commendatus à Phædro, qui mihi, cùm puer essem, valdè placuit, primò ut Philosophus, deinde etiam ut vir bonus, &c.*
[d] *ut nescio quas Epicuri vetustas ædes, &c.*
[e] *ædificandi consilium te abjecisse.*
[f] *si qua in re leviter* à Patrone *offensus es.*
[g] *iracundiam deponas.*

NOTÆ.

8 *Patrone*] Erat hic Epicureæ sectæ Athenis facilè princeps.

9 *Mihi omnia sunt*]. Loquendi modus Ciceroni familiaris, ut omnia cum aliquo sibi esse dicat, qui cum est amicitia conjunctissimus, sic ad Atticum lib. 13. *Bruto certè meo nullo loco deero, idque etiam, si mihi cum illo nihil fuisset, facerem propter ejus singularem, incredibilemq; virtutem.*

10 *Nisi quòd in Philosophia*] Epicureus Patro, Tullius autem Academicus: Epicurei voluptatis, academici virtutis patrocinium suscipiebant.

11 *De suis commodis*] De quibus commodis, præmiisve loquatur, non liquet.

12 *A Phædro*] Phædrus, ac Philo nobiles quoque fuerunt Philosophi, qui Ciceronis ætate, in Epicurea familia primas obtinebant.

13 *Philonem*] Mithridatico bello, domo perfugiens, Romam venerat.

14 *Placarem*] Cur Patroni Memmius succensuerit, nullibi Cicero significat.

15 *Epicuri parietinarum*] Vetustæ erant Epicuri ædes, quas moriens amico Metrodoro reliquerat, ea lege, ut post ejus obitum aliis Epicureæ sectæ principibus traderentur; has Memmius, ut hic ædificaret, ab Areopagitis impetrarat.

16 *Ad te scriberem*] Mitylenas, quò profectus erat.

17 *Perversitate*] Offensionem Memmio factam hac voce nonnihil extenuat, non enim parvi refert utrùm improbitate, an perversitate peccetur, cùm perversitas ad stultitiam quamdam, improbitas ad vitiosam voluntatem referatur.

18 *Gentem illam*] Vel Græcorum, vel Epicureorum, levem in primis, & ad injurias inferendas promptam.

quæris, nec [h] cur ille tantoperè contendat, video, nec cur tu repugnes: [i] nisi tamen multò minus tibi concedi potest, quàm illi, [19] laborare sine causa: [k] quamquam Patronis & orationem, & causam tibi cognitam esse certò scio: [20] honorem, [21] officium, [22] testamentum jus, [23] Epicuri auctoritatem, [24] Phædri obtestationem, [l] [25] sedem, [m] domicilium, vestigia [26] summorum hominum sibi tuenda esse: dicit [27] totam hominis vitam, rationemque, quam sequitur in philosophia [n] derideamus licet, si hanc ejus contentionem volumus reprehendere: sed mehercule, quando [o] illi cæterisq; quos illa delectant, [28] non valde inimici sumus: [p] nescio an ignoscendum sit huic, si [29] tantoperè laborat: in quo etiam si peccat, magis ineptiis, quàm improbitate peccat. Sed ne plura, ([q] dicendum enim aliquando est) Pomponium Atticum sic amo, ut alterum fratrem: nihil est illo mihi nec charius, nec jucundius. Is, [30] non quòd sit [r] ex istis, (est enim omni liberali doctrina [31] politissimus: sed valdè diligit Patronem, valdè Phædrum amavit) sic à me hoc contendit, homo minimè ambitiosus, minimè in ro-

INTERPRETATIO.

[h] *cur illas ædes tantoperè Patro flagitet.*
[i] *sed tamen multò minùs te decet de parietinis illis, quàm Patronem sine causa laborare.*
[k] *quamquam certò scio te intelligere, quas ob causas, id tam ardenter Patro flagitet; ait scilicet conservandum esse honorem, &c.* [l] *antiquam possessionem.*
[m] *habitationem.* [n] *possumus quidem deridere hominis hujusce vivendi institutum, & opiniones, quas sequitur, &c. si nimiam ejus* in obtinenda Epicuri domo *sollicitudinem reprehendere volumus.*
[o] *Patroni & Epicureis.*
[p] *puto ignoscendum esse Patroni, si tantoperè, &c.*
[q] *addenda est enim optima omnium ratio.*
[r] *ex Epicureis.*

NOTÆ.

19 *Laborare sine causa*] Cùm ejusmodi parietinis nihil admodum Memmius indigere videretur.

20 *Honorem*] Id sibi gloriosum fore existimabat Patro, si Epicuri domum incoleret.

21 *Officium*] Hoc magistri memoriæ debere se credebat.

22 *Testamentum ejus*] Quod violari nefas: domum autem suam, ut dictum est anteà sectæ suæ principibus, testamento Epicurus reliquerat.

23 *Epicuri auctoritatem*] De qua non nihil imminutum iri putabat, si quam habitaverat domum, hæc Epicureis adimeretur.

24 *Phædri obtestationem*] Phædrus, dum viveret, precatus erat, ne Epicuri hortos in alienas manus devenire paterentur.

25 *Sedem*] Has ædes Epicurei, non modò semper possederant, sed & semper incoluerant: *Sedes* ad possessionis antiquitatem, *domicilium* ad perpetuam habitationem pertinet.

26 *Summorum hominum*] Epicureorum, qui ibidem habitaverant.

27 *Totam hominis vitam*] Quam ex Epicuri doctrina Patro hauserat.

28 *Non valdè inimici sumus*] Immò non paucis qui se Epicureos profitebantur, amicissimus erat, ut patet ex ejus ad Cassium, Atticum, & alios, epistolis.

29 *Tantoperè laborat*] De conservandis Epicuri hortis & ædibus.

30 *Non quòd sit ex istis*] Vel jocatur Cicero, vel hoc dicit, ut Attico petenti authoritatem accersat: nam epist. 19. lib. 5. ad eumdem, condiscipulos ejus vocat Epicureos.

31 *Politissimus*] Quæ laus in Epicu-

gitando molestus, ut nihil unquam magis: nec dubitat, quin ego à te [r] nutu hoc consequi possim, ita etiam, si ædificaturus esses. Nunc verò si audierit te [t] ædificationem deposuisse, neque tamen me à te impetrasse, non te in me liberalem, sed me in se negligentem putabit. Quamobrem peto à te, ut scribas ad tuos, posse [32] tua voluntate decretum illud Areopagitarum, quem [33] ὑπομνηματισμὸν illi vocant, tolli: sed redeo ad prima: priùs velim tibi persuadeas, ut hoc mea causa libenter facias, quàm ut facias: sic tamen habeto, si feceris quod rogo, fore mihi gratissimum. Vale.

INTERPRETATIO.

r *facillimè.* t *ædificandi propositum.*

NOTÆ.

rum non cadebat, teste Tullio, lib. 1. de finibus: *Vellem*, inquit, *doctrinis fuisset instructior; est enim non satis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur.*

32 *Tua voluntate*] Repugnante Memmio, obtineri non poterat ab Areopagitis, ut decretum illud tolleretur.

33 ὑπομνηματισμὸν] Ad perpetuam rei memoriam litteris mandatum.

EPISTOLA II.

Rogat Memmium, ut Evandro Statuario de habitatione sua accommodet. Eodem anno, priusquam Athenis in Ciliciam discederet.

Cicero s. d. Memmio.

CAJO Aviano Evandro, qui habitat [1] in tuo sacrario, & ipso multum utor, & patrono ejus M.[2] Æmilio familiarissimè: peto igitur à te majorem in modum, quod sine tua molestia fiat, [a] ut ei de habitatione [3] accommodes. Nam propter opera instituta multa multorum, [4] subitum est ei remigrare [b 5] Kalend. Quint. Impedior verecundia, ne te pluribus ver-

INTERPRETATIO.

a *ut patiaris eum in habitatione tua*, aliquantum adhuc temporis *permanere.* b *primo die Julii.*

NOTÆ.

1 *In tuo sacrario*] In parte ædium Memmii: notandum est, non in templis modò, sed in domibus quoq; profanis extitisse loca quædam consecrata, in quibus sacræ res asservari, diique domestici coli solebant.

2 *Æmilio*] Cujus erat Evander libertus.

3 *Accommodes*] Ne cogatur Kalendis Quintilibus, ut mos est, demigrare: multa enim pro multis opera incepit, quæ antè Kalendas Quintiles absolvi non possunt, nec alio transferri; quare subitum ei nimis & incommodum esset in veterem domum reverti, tua relicta.

4 *Subitum*] Propter brevitatem temporis.

5 *Kalendis Quintilibus*] Qui dies finiendis locationibus annuis constitutus erat.

bis rogem. Neque tamen dubito, quin, si tua nihil, aut non multum interfit, eo sis animo, quo ego essem, si quid tu me rogares: mihi certè gratissimum feceris. Vale.

EPISTOLA III.

Fusium commendat, quem antè jam Athenis præsens præsenti commendarat. Æmilio Paulo, & Claudio Marcello Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

Cicero s. d. Memmio.

AULUM Fusium, unum ex meis intimis observantissimum, studiosissimumque nostri, eruditum hominem, & summa humanitate, tuaque amicitia dignissimum, velim ita tractes, [a] ut mihi [1] coram recepisti: [b] tam mihi gratum id erit, quàm quod gratissimum. Ipsum præterea, summo officio, & summa observantia, tibi in perpetuum devinxeris. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *ut mihi præsens promisisti:* [b] *id mihi erit quàm gratissimum, hominemque tibi in perpetuum obligabis.*

NOTÆ.

1 *Coram recepisti*] Hanc videtur Cicero epistolam scripsisse, cùm è Cilicia ad urbem accessisset, & Athenis cum Memmio esset collocutus.

EPISTOLA IV.

Quintum Valerium agris dividendis legatum Cæsar præfecerat; hunc enixè precatur Cicero, ut Volaterranos in agrorum suorum possessione conservet. Scripta est post devictos in Hispania Pompeji liberos, reditumque Cæsaris, Quinto Fabio Maximo, & C. Trebonio Coss. anno urbis conditæ 708.

Cicero s. d. Q. Valerio, Q. F. Orcæ, legato propræt.

[1] CUM municipibus [2] Volaterranis mihi summa necessitudo est: magno enim meo [3] beneficio affecti, cumulatissimè mihi gratiam retulerunt: nam [4] nec in honoribus meis, nec in laboribus unquam defuerunt:

NOTÆ.

1 *Cum municipibus*] Quando omnibus oppidi cujuspiam incolis data civitas est, hi vel migrarunt Romam, vel ibi, ubi priùs erant, remanserunt: si venerunt Romam, *Romani cives* dicti sunt, sin minùs, *municipes*, quasi jus adepti cum Romano populo *munera capiendi*. Ita Cantelius noster in tractatu de Republica Romana.

2 *Volaterranis*] Volaterra Etruriæ oppidum, hodie *Volterra*.

3 *Beneficio affecti*] Promulgatam à Tribunis plebis legem de agris Volaterranorum dividendis, irritam Cicero Consul fecerat.

4 *Nec in honoribus*] Ut eos augerent, *in laboribus*, ut unà mecum eos ferrent.

cum quibus si mihi nulla causa [5] intercederet, tamen quòd te vehementissimè diligo, quòdque me à te plurimi fieri sentio, & monerem te, & hortarer, ut eorum fortunis consuleres, [a] præsertim cùm propè præcipuam causam haberent ad jus obtinendum: primùm, quòd [6] Syllani temporis acerbitatem deorum immortalium benignitate subterfugerunt: deinde, quòd summo studio populi Romani à me in consulatu meo defensi sunt: cùm enim tribuni plebis legem iniquissimam [b] de eorum agris promulgassent, facilè senatui, populoque Romano persuasi, ut eos cives, quibus [7] fortuna pepercisset, salvos esse vellent. Hanc actionem meam C. Cæsar primo [8] suo consulatu [c] in lege agraria comprobavit, agrumque Volaterranum, & oppidum [d] omni periculo in perpetuum liberavit: ut mihi dubium non sit, quin is, [e] qui novas necessitudines adjungat, vetera sua beneficia conservari velit. Quamobrem est tuæ prudentiæ, aut sequi [f] ejus [9] auctoritatem, cujus [g] sectam, atque imperium summa cum tua dignitate secutus es: [h] aut certè illi integram omnem causam reservare. Illud verò dubitare non debes, quin [10] tam grave, tam firmum, tam honestum municipium tibi tuo summo beneficio in perpetuum obligari velis. Sed hæc, quæ scripta sunt suprà, eò spectant, ut te horter, & suadeam: reliqua sunt, quæ pertinent ad rogandum: ut non solùm tua causa tibi consilium me dare putes, sed etiam, quod mihi opus sit, me à te petere, & rogare. Gratissimum igitur mihi feceris, si Volaterranos omnibus rebus integros, incolumesque esse volueris. Eorum ego [11] domicilia, sedes, rem, fortunas, quæ & [12] à diis immortalibus, & à [13] præstantissimis in nostra Republica civibus summo senatus, populique Romani studio conservatæ sunt, tuæ fidei, justitiæ, bonita-

INTERPRETATIO.

[a] *præsertim cùm singularem causam haberent ad conservationem agrorum obtinendam.*

[b] *de eorum agris* dividendis.

[c] *in lege, quam de agris dividendis tulit.*

[d] *omni tributo.*

[e] *qui nova beneficia* quotidie *conferat.*

[f] *Cæsaris.* [g] *factionem.*

[h] *aut rem totam Volaterranorum relinquere arbitrio Cæsaris.*

NOTÆ.

5 *Intercederet*] Quæ me ad defensionem Volaterranorum suscipiendam impelleret.

6 *Syllani temporis*] Cùm Sylla rerum potiretur, agrosque passim divideret, Volaterranum quoque publicavit, sed neque dividere potuit, nec jus civitatis Volaterranis eripere: biennium enim obsessi, fortiter restiterunt.

7 *Fortuna pepercisset*] Tyrannidem exercente Sylla, & in omnium possessiones involante.

8 *Suo Consulatu*] Quem cum M. Bibulo, immò potiùs, quem solus gessit, adempta collegæ suo authoritate omni.

9 *Auctoritatem*] Cæsaris, qui Volaterranos incolumes esse voluit.

10 *Tam grave*] *Grave* ad mores, *firmum* ad divitias, *honestum* ad splendorem pertinet.

11 *Domicilia, sedes*] Quid sit inter utramque vocem discriminis, docet epistola prima.

12 *A diis immortalibus*] Contra Syllæ tyrannidem.

13 *A præstantissimis*] Et in primis à Cæsare.

rique commendo. Si pro meis [14] pristinis opibus facultatem mihi res hoc tempore daret, ut ita defendere possem Volaterranos, quemadmodum consuevi tueri meos: nullum officium, nullum denique certamen, in quo illis prodesse possem, prætermitterem: sed quando apud te [a] nihilo minus hoc tempore valere me confido, quàm valuerim semper apud omnes: pro nostra summa necessitudine, parique inter nos, & mutua benevolentia abs te peto, ut ita de Volaterranis mereare, ut existiment eum quasi divino consilio isti negotio præpositum esse, apud quem unum nos eorum perpetui defensores, plurimum valere possemus. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *non minùs.*

NOTÆ.

14 *Pristinis opibus*] Quas in civili dissensione amiserat.

EPISTOLA V.

Rogat, ut agro suo non spolietur Curtius, rogationemque suam rationibus confirmare nititur. Eodem anno.

Cicero s. D. Q. Valerio, Q. F. Orcæ, legato proprӕt.

NON molestè fero, eam necessitudinem, quæ mihi tecum est, notam esse quamplurimis: [a] neque tamen ob eam causam, quod te optimè existimare potes, te impedio quominus [b] susceptum negotium pro tua fide, & diligentia ex voluntate Cæsaris, qui tibi rem magnam, difficilemque commisit, gerere possis: nam cùm multi à me petant multa, quòd de tua erga me voluntate non dubitent, non committo, [c] [1] ut ambitione mea conturbem officium tuum. C. Curtio ab ineunte ætate familiarissimè sum usus: ejus & Syllani temporis injustissima [2] calamitate dolui: & cùm iis, qui similem injuriam acceperant, amissis omnibus fortunis, reditus tamen in patriam voluntate omnium concedi videretur, adjutor incolumitatis fui. Is habet in Volaterrano possessionem, [d] cùm in eam, tamquam

INTERPRETATIO.

[a] *neque tamen ob eam necessitudinem, quemadmodum existimare posses, &c.*
[b] *agrorum divisionem* tibi à Cæsare *traditam:* [c] *ut importuna petitione.*
[d] *cùm relictas à Sylla opes ad agrum hunc coemendum contulisset.*

NOTÆ.

1 *Ut ambitione*] Præter interpretationem quam attulimus, duplici modo locus hic explicari potest: non committo ut conturbem officium tuum, vel nimio erga Curtium studio, vel ut ostendam ambitiosius, quantùm apud te possim.

2 *Calamitate*] Qua bonorum fermè omnium jacturam, Syllæ avaritia, passus est,

è naufragio, reliquias contulisset: hoc autem tempore cum Cæsar [e] in senatum legit: quem ordinem ille, ista possessione amissa, [3] tueri vix potest. Gravissimum autem est, cùm superior factus sit ordine, inferiorem esse fortuna: minimèque convenit, ex eo agro, qui Cæsaris jussu dividatur, eum [f] moveri, qui Cæsaris beneficio senator sit. Sed mihi minus libet multa de æquitate rei scribere, ne causa potiùs apud te valuisse videar, quàm gratia. Quamobrem te majorem in modum rogo, ut C. Curtii rem meam putes esse: quidquid mea causa faceres, ut id Curtii causa cùm feceris, meum existimes: quod ille per me habuerit, id me habere abs te putato: hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[e] *Senatorem fecit*: [f] *pelli*

NOTÆ.

3 *Tueri vix potest*] Senatorum census fuit sestertium octoginta millia, florente Republica. Sestertium est summa quædam valens mille sestertios; sestertius autem erat moneta Romana valens monetæ Gallicæ circiter asses duos.

EPISTOLA VI.

Cuspii amicos omnes commendat, in primis L. Julium, & P. Cornelium. Incertus annus.

Cicero s. d. Q. Valerio, Q. F. Orcæ, legato proprœt.

SI vales, bene est: ego quidem valeo. Credo te memoria tenere, me & coram P. Cuspio tecum locutum esse, cùm te prosequerer [1] paludatum, & idem posteà plurimis verbis tecum egisse, ut, quoscumque tibi ejus necessarios commendarem, haberes eos in numero meorum necessariorum: id tu pro tua summa erga me benevolentia, perpetuaque observantia mihi liberalissimè, atque humanissimè [a] recepisti. Cuspius, homo in omnes suos officiosissimus, mirificè quosdam homines [b] ex ista provincia tuetur, & diligit: propterea quòd fuit in Africa bis, cum maximis [2] societatis negotiis

INTERPRETATIO.

[a] *promisisti*: [b] *ex Africa.*

NOTÆ.

1 *Paludatum*] Paludamentum vestis erat militaris, non purpura tantùm, sed cocco etiam & auro distincta, quæ licèt à Varrone & Livio militibus tribuatur; erat nihilominùs Imperatorum propria, qui hac induti, ad bellum proficisci solebant.

2 *Societatis*] Publicanorum, qui Reipublicæ vectigalia in Africa colligebant.

præesset. Itaque hoc ejus officium, quod adhibet [3] erga illos, ego mea facultate, & gratia soleo, quantum possum, adjuvare. Quare [c] Cuspianorum omnium commendationis causam hac tibi epistola exponendam putavi: reliquis epistolis, tantùm faciam, ut [4] notam apponam eam, quæ mihi tecum convenit, & simul significem de numero esse Cuspii amicorum: sed hanc commendationem, quàm his litteris consignare volui, scito esse omnium gravissimam: nam P. Cuspius singulari studio contendit à me, ut tibi quamdiligentissimè L. Julium commendarem. Ejus ego studio vix videor mihi satisfacere posse, si utar verbis iis, quibus, cùm diligentissimè quid agimus, uti solemus. Nova quædam postulat: & putat me ejus generis artificium quoddam tenere: ei ego pollicitus sum, me ex intima nostra arte deprompturum mirificum genus commendationis. Id quando [5] assequi non possum, tu te velim efficias, [d] ut ille genere mearum litterarum incredibili quodam perfectum arbitretur. Id facies, si omne genus liberalitatis, quod & ab humanitate, & potestate tua proficisci poterit, non modò re, sed etiam verbis, vultu denique [e] expresseris: quæ quantum in provincia [6] valeant, vellem [7] expertus esses. Sed tamen suspicor [f] ipsum hominem, quem tibi commendo, perdignum esse tua amicitia: non solùm, quia mihi Cuspius dicit, credo, tametsi id satis esse debebat, sed quia novi ejus judicium in hominibus, & amicis deligendis. Harum litterarum vis quanta fuerit, propediem judicabo, tibique, ut confido, gratias agam. Ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitrabor, omnia studiosè, diligenterque curabo. Cura ut valeas.

P. Cornelius qui tibi has litteras reddidit, est mihi à P. Cuspio commendatus: [g] cujus causa quantoperè cuperem, deberemque, profectò ex me facilè cognovisti. Vehementer te rogo, ut cures, ut ex hac commendatione mihi Cuspius quammaximas, quamprimùm, quamsæpissimè gratias agat.

INTERPRETATIO.

[c] *omnium Cuspii amicorum commendationis, &c.*

[d] *ut arbitretur, id se assecutum vi litterarum mearum.*

[e] *declaraveris.*

[f] *L. Julium.*

[g] *cui favere quantoperè & vellem, & deberem.*

NOTÆ.

3 *Erga illos*] Istius provinciæ homines, in qua diù moratus est.

4 *Notam*] Ciceronem inter, & Valerium, in provinciam abeuntem, convenerat, ut in iis litteris, quibus ex animo aliquem & sincerè commendatum vellet, notam adhiberet, qua gravis commendatio à levi distingueretur.

5 *Assequi*] Id quod præstare se posse negat Cicero, admirabili sanè artificio præstat, & assequitur.

6 *Valeant*] Ad authoritatem homini privato in provincia conciliandam, cùm intelligitur hunc ab rectore provinciæ diligi & coli.

7 *Expertus esses*] Ex iis verbis patet, non multò antè in provinciam suam Valerium discessisse.

EPISTOLA VII.

Cluvium rogat, ne ager, quem Atellani municipes habebant in Gallia Cisalpina, dividatur, sed rem integram Cæsaris arbitrio permittat. Quinto Fabio Maximo, & Cajo Trebonio Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Cicero s. d. C. Cluvio.

CUM [a] in Galliam proficiscens; pro nostra necessitudine, tuaque summa in me observantia ad me domum venisses, locutus sum tecùm de agro vectigali municipii [1] Atellani, [b] [2] qui esset in Gallia, quantoque opere [c] ejus municipii causa [3] laborarem, tibi ostendi. Post tuam autem profectionem, cùm & [4] maxima res municipii honestissimi, mihique conjunctissimi, & summum meum officium ageretur: pro tuo animo in me singulari existimavi me oportere ad te accuratiùs scribere. Etsi non sum nescius, & quæ temporum ratio, & quæ tua potestas sit: [d] tibique negotium datum esse à C. Cæsare, non judicium, præclarè intelligo. Quare à te tantum peto, quantum & te facere posse, & libenter mea causa facturum esse arbitror. Et primùm velim existimes, quod res est, municipii fortunas omnes [e] in isto vectigali consistere: his autem temporibus hoc municipium maximis oneribus pressum, summis affectum esse difficultatibus: hoc etsi commune videtur esse cum multis: tamen mihi crede singulares huic municipio calamitates accidisse: quas idcirco non commemoro, ne, de miseriis meorum necessariorum conquerens, homines, [5] quos nolo, videar offendere. Itaque nisi magnam spem haberem, [f] C. Cæsari nos causam municipii probaturos, non erat causa, cur à te hoc tempore aliquid contenderem: sed quia confido, mihique persuasi, illum & [6] dignitatis municipii, & æquitatis, & volun-

INTERPRETATIO.

[a] *in Galliam* Cisalpinam. [b] *quem municipes Atellani possident in Gallia Cisalpina.* [c] *Atellani municipii.*

[d] *tibique mandatum à Cæsare, ut* agros militibus dividas, *non tibi factam potestatem*, ut quos velis, conserves.

[e] *in hoc agro, ex quo tributum annuum percipiunt.*

[f] *effecturum me, ut Cæsar Atellanorum causam probaret.*

NOTÆ.

1 *Atellani*] Atella urbs est Campaniæ, media inter Neapolim & Capuam, nunc *Aversa*, aliis *Santo Arpino*. Atellani autem, licèt siti erant in Campania, agros tamen in Gallia Cisalpina sibi vectigales possidebant.

2 *Qui esset in Gallia*] Reliqui enim Atellanorum agri in Campania erant.

3 *Laborarem*] Quoniam in Ciceronis fidem & clientelam se dederant.

4 *Maxima res*] Agebatur enim de conservatione, aut jactura agrorum, unde vectigal annuum percipiebant.

5 *Quos nolo*] Vel Cæsarem, vel Cæsarianum aliquem; nisi Crispum Salustium velit indicare, qui Campaniæ præfuit paulò antè quàm Cæsar in Africam contra Pompejanos proficisceretur.

6 *Dignitatis municipii*] Tria commendabant Atellanos, dignitas municipii, cau-

tatis etiam erga se habiturum esse rationem: ideò à te non dubitavi contendere, ut hanc causam illi integram conservares. Quod etsi nihilominùs à te peterem, si nihil audivissem [g] te tale fecisse: tamen majorem spem impetrandi nactus sum, postea quàm mihi dictum est, hoc idem à te Rhegienses [7] impetravisse: qui etsi te aliquâ necessitudine attingunt: tamen tuus amor in me sperare me cogit, te, quod tuis necessariis tribueris, idem esse tributurum meis: præsertim cùm ego pro his unis petam, habeam autem, qui simili causa laborent, complures necessarios. Hoc me non sine causa facere, neque aliqua levi ambitione commotum [h] à te contendere, etsi te existimare arbitror: tamen mihi affirmanti credas velim, me huic municipio debere plurimum, nullum unquam fuisse tempus neque honorum, neque laborum meorum, in quo non hujus municipii studium in me extiterit singulare. Quapropter à te etiam atque etiam pro nostra summa conjunctione, proque tua in me perpetua, & maxima benevolentia majorem in modum peto, atque contendo, ut, cùm fortunas agi ejus municipii intelligas, quod sit mihi [8] necessitudine, officiis, benevolentia conjunctissimum, id mihi des. Quod erit hujusmodi, ut, si à Cæsare, quod speramus, impetraverimus, tuo beneficio nos id consecutos esse judicemus: [i] sin minùs, pro eo tamen id habeamus, quando à te data sit opera, ut impetraremus: hoc cùm mihi gratissimum feceris: tum viros optimos, homines honestissimos, eosdemque gratissimos, & tua necessitudine dignissimos, summo beneficio in perpetuum tibi tuisque devinxeris. Vale.

INTERPRETATIO.

g *te alia municipia conservasse.*
h *enixè flagitare.*
i *sin minus* impetraverimus, *voluntatem tamen tuam pro re ipsa reputemus, siquidem quantum in te est, effeceris, ut impetraremus.*

NOTÆ.

sæ æquitas, studium erga Cæsarem.

7 *Impetravisse*] Ut agrum suum militibus non divideres.

8 *Necessitudine*] Cluvii fortè clientes erant.

EPISTOLA VIII.

Rogat Rutilium, ut in agrorum divisione sibi commissa, Albini prædia conservet. Eodem anno.

Cicero S. D. M. Rutilio.

CUM & mihi conscius essem, quanti te facerem, & tuam ergà me benevolentiam expertus essem, non dubitavi à te petere, quod mihi petendum esset: [1] P. Sestium quanti faciam, ipse optimè scio, quanti autem

NOTÆ.

1 *P. Sestium*] Qui cùm Ciceronem defenderet, à Clodianis in Castoris templo pro mortuo relictus est, multùmque laboravit, ut eumdem ab exilio revocaret.

facere debeam, & tu, & omnes homines sciunt: is cùm ex aliis te mei studiosissimum esse cognosceret, petivit à me, ut ad te quam accuratissimè scriberem de re C. Albini senatoris: cujus ex filia natus est [2] L. Sestius optimus adolescens, filius P. Sestii. Hoc idcirco scripsi, ut intelligeres non solùm me pro P. Sestio laborare debere, sed Sestium etiam pro Albino. [a] Res autem hæc est. A [b] M. Laberio C. Albinus prædia [3] in æstimationem accepit: quæ prædia Laberius emerat à Cæsare de [c] [4] bonis Plotianis: ea [d] si dicam non esse [5] è Republica dividi, docere te videar, non rogare: sed tamen cùm Cæsar [6] Syllanas venditiones, & assignationes ratas esse velit, quò firmiores existimentur suæ: si ea prædia dividentur, quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in ejus venditionibus esse poterit auctoritas? sed hoc quale sit, tu pro tua prudentia considerabis. Ego te planè rogo, atque ita, ut majore studio, justiore de causa, magis ex animo rogare nihil possim, ut Albino parcas, prædia Laberiana ne attingas. Magna me affeceris non modò lætitia, sed etiam quodam modo gloria, si P. Sestius [7] homini maximè necessario per me satisfecerit, cùm ego illi plurimùm debeam: quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo: majus mihi dare beneficium nullum potes: id mihi intelliges esse gratissimum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *res autem*, de qua agitur, *ita se habet*.

[b] *Albinus prædia à M. Laberio* debitore *pro debito suo accepit*, [c] *ex bonis Plotii*.

[d] *si dicam non esse utile Reipublicæ, ut* Albini *prædia dividantur*.

NOTÆ.

2 *L. Sestius*] In oratione pro Sestio. prænomen patris filio quoque Cicero tribuit, Publiumque nominat.

3 *In æstimationem*] Idest, tanti æstimata, quanti erant ante bellum civile. Consule epistolam decimam sextam, & decimam octavam libri noni.

4 *Bonis Plotianis*] Quæ fisco Cæsar addixit, quia Pompejum erat secutus.

5 *E Republica dividi*] Neque enim Reipublicæ conducit, aut Cæsari, ea militibus bona dividere, quæ Cæsar ipse vendidit, nisi velit omnem venditionibus suis authoritatem adimere.

6 *Syllanas*] Quamvis Syllam Cæsar Marii utpote nepos, Syllæque sectatores oderat: ille profligatis Marianis partibus, cùm Rempublicam solus regeret, ditissimos cives proscripsit, eorumque bona suis militibus assignavit; quas assignationes, licèt erant iniquissimæ, voluit esse ratas Cæsar, ut majorem suis authoritatem afferret.

7 *Necessario*] Albino socero suo.

8 *Intelliges*] Aliquando ex officiis in te meis.

EPISTOLA IX.

Bithynicam Publicanorum societatem, & in primis C. Pupium commendat. Incertus annus.

Cicero s. d. Crassipedi.

QUAMQUAM tibi præsens commendavi, ut potui diligentissimè, [1] socios Bithyniæ, teque cùm mea commendatione, tum etiam tua sponte intellexi cupere ei societati, quibuscumque rebus posses, [a] commodare: tamen, cùm ii, quorum res agitur, magni sua interesse arbitrarentur, me etiam per litteras declarare tibi, qua essem erga ipsos voluntate: non dubitavi hæc ad te scribere. Volo enim te existimare, me, cùm universo ordini publicanorum multum semper libentissimè tribuerim, idque pro magnis ejus ordinis [2] erga me meritis facere debuerim, tum in primis amicum esse huic Bithynicæ societati, [b] quæ societas ordine ipso, hominum genere pars est maxima civitatis. Constat enim [3] ex cæteris societatibus: & casu permulti sunt in ea societate valdè mihi familiares, in primisque is, cujus [4] præcipuum officium agitur hoc tempore, P. Rupilius Publii filius, [5] Menenius, qui est magister in ea societate. Quæ cùm ita sint, majorem in modum à te peto, Cn. Pupium, [c] qui est [6] in operis ejus societatis, omnibus suis officiis, atque omni liberalitate tueare, curesque, [d] ut ejus operæ, quod tibi facile factu est, quamgratissimæ sint sociis: [e] remque, & utilitatem sociorum (cujus rei quantam potestatem quæstor habeat, [7] non sum ignarus) per te

INTERPRETATIO.

[a] *inservire.* [b] *quæ societas maximum Romæ locum tenet, tum quia est ex ordine equestri, tum quia constat ex hominibus illustrissimis.* [c] *qui agit pro illa societate.*

[d] *ut ea quæ facit, quod, &c. quamgratissima sint sociis.*

[e] *Horumque Publicanorum commoda & opes, velim & defendas, & augeas.*

NOTÆ.

1 *Socios Bithyniæ*] Publicanos, qui simul in Bithynia Reipublicæ vectigalia colligebant. Bithynia provincia est Asiæ minoris, ad Pontum sita, & opposita Traciæ, proxima Troadi; primùm *Bebrycia*, deinde *Mygdonia*; tum à Bithyno Rege *Bithynia* dicta est, nunc *Becsangial*.

2 *Erga me meritis*] Cùm exularet Cicero, & rei pecuniariæ laboraret inopia, mutuam pecuniam ab illis accepit.

3 *Ex cæteris*] Cùm variæ variis in provinciis Publicanorum essent societates, hæc Bithynica ex omnibus conflata erat.

4 *Præcipuum*] Quia societatis rector & magister, cujus erat sociis imperare quid facto opus esset, & ad eos referre, quæ ad societatis commodum pertinebant.

5 *Menenius*] De Menenia tribu. Vide epistolam 8. libri 8.

6 *Operis*] Opera nonnumquam accipitur pro operis alicujus ministro; aliàs opus ipsum, & actionem significat. Videtur utrovis modo hic sumi posse, & ita explicari, Pupium, unum ex ministris qui res societatis curant, &c. vel ut dictum est in interpretatione.

7 *Non sum ignarus*] Quoniam Quæsturæ munus in Sicilia Tullius exercuerat.

quammaximè defensam, & auctam velis: id cùm mihi gratissimum feceris: tum illud tibi, expertus, promitto, & spondeo, te socios Bithyniæ, si iis commodaris, memores esse, & gratos cogniturum. Vale.

EPISTOLA X.

Marcum Terentium Varronem Quæstorem commendat Marco Bruto, quem Cæsar Galliæ præfecerat. Cæsare tertiùm, & Lepido Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero S. D. M. Bruto.

CUM ad te tuus Quæstor M. Varro proficisceretur, commendatione egere eum non putabam: satis enim commendatum tibi eum arbitrabar ab ipso more majorum: [a] qui, ut te non fugit, hanc quæsturæ conjunctionem liberorum necessitudini proximam voluit esse. Sed, cùm ita sibi persuasisset ipse, meas de se accuratè scriptas litteras maximum apud te pondus habituras, àmeque contenderet, ut quamdiligentissimè scriberem: malui facere, quod meus familiaris tanti sua interesse arbitraretur. Ut igitur debere me facere hoc intelligas, cùm primùm M. Terentius [1] in forum venit, ad amicitiam se meam contulit: deinde, [b] ut se corroboravit, duæ causæ accesserunt, quæ meam in illum benevolentiam augerent: una quòd versabatur [c] in hoc studio nostro, quo etiam nunc maximè [2] delectamur, & cum ingenio, ut nosti, nec sine industria: deinde quòd maturè se contulit in societates publicanorum: quod quidem nollem: maximis enim damnis affectus est. Sed tamen causa communis ordinis mihi commendatissimi fecit amicitiam nostram firmiorem: deinde [d] versatus [3] in utrisque subselliis optima & fide, & fama, jam [e] ante hanc commutationem Reipublicæ [4] petitioni sese de-

INTERPRETATIO.

[a] *qui tantam esse voluerunt conjunctionem Quæstoris cum Proconsule suo, quanta fermè est liberorum cum parentibus.*
[b] *ubi virilem ætatem attigit.*
[c] *in eloquentia.*
[d] *patronus, & judex.*
[e] *ante bellum civile*, Pompejum inter & Cæsarem *petiit magistratus.*

NOTÆ.

1 *In forum venit*] Vel ut causas ageret ipse, vel ut oratores in foro dicentes audiret.

2 *Delectamur*] Non publicis quidem, sed privatis exercitationibus; eversa enim propemodum Republica, rariùs in curia causas agebat.

3 *In utrisque subselliis*] Idest, in majoribus & minoribus causis: Varro enim causas egit, & apud eos judices, qui simul cum magistratu non Curuli parvis de rebus, & apud eos qui cum Curuli de majoribus cognoscerent. Erant autem diversa pro diversitate Judicum subsellia, nisi magis arridet interpretatio, quæ clara est & brevis: alia enim erant subsellia judicis, alia patroni. Quid sit magistratus Curulis, dictum anteà. Si plura de Varrone quæris, consule indicem historicum.

4 *Petitioni*] Magistratuum; quam

dit, honoremque honestissimum existimavit fructum [5] laboris sui. [f] His autem temporibus à me [6] Brundusio cum litteris, & mandatis profectus est [7] ad Cæsarem: qua in re & amorem ejus [8] in suscipiendo negotio perspexi, & fidem in conficiendo, ac [9] renuntiando. [g] Videor mihi, cùm separatim de probitate ejus, & moribus dicturus fuissem, si prius causam, cur eum tantopere diligerem, tibi exposuissem, in ipsa causa exponenda satis etiam de probitate dixisse: sed tamen separatim promitto, in meque recipio, fore eum tibi & voluptati, & [h] usui: nam & modestum hominem cognosces, & prudentem, & [i] à cupiditate omni remotissimum, prætereà magni laboris, summæque industriæ. Neque ego hæc polliceri debeo, quæ tibi ipsi, cùm benè cognoveris, judicanda sunt: sed tamen IN omnibus novis conjunctionibus interest, qualis primus aditus sit, & [k] qua commendatione quasi amicitiæ fores aperiantur: quod ego his litteris efficere volui: etsi id [l] ipsa per se necessitudo quæsturæ effecisse debet: [m] sed tamen nihilo infirmius illud, hoc addito. Cura igitur, si me tanti facis, quanti & Varro existimat, & ipse sentio, ut quamprimùm intelligam, hanc meam commendationem tantum illi utilitatis attulisse, quantum & ipse sperarit, nec ego dubitarim. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *post cladem autem Pharsalicam.*
[g] *habebam in animo loqui separatim de probitate* Varronis, *si prius, &c. sed videor in ipsa causa, &c.* [h] *utilitati.*
[i] *& avaritiæ nullatenus obnoxium.*
[k] *& qua commendatione, amicitia detur initium.*
[l] *ipsa* quæ solet esse *Quæstoris cum* Proconsule *conjunctio.*
[m] *sed illud ipsum, quod facit quæstura necessitudo, non erit infirmius addita mea commendatione.*

NOTÆ.

porrò dignitatem primùm petierit incertum est.
5 *Laboris*] Quem causas agendo susceperat.
6 *Brundusio*] Quò profectus erat Cicero post cladem Pharsalicam.
7 *Ad Cæsarem*] Ut contenderet à Cæsare, Ciceroni ut liceret, vel alicubi in Italia, vel etiam Romæ versari: eo tempore Cæsar, Pharnace devicto, Romam redibat.
8 *In suscipiendo*] In ferendis meis litteris, meaque cum Cæsare reconciliatione promovenda.
9 *Renuntiando*] Et renuntiando mihi quæ cum Cæsare confecisset.

EPISTOLA XI.

Ea vectigalia, quæ municipes Arpinates in Gallia possidebant, M. Bruto Galliam Cisalpinam administranti commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Bruto.

QUIA semper animadverti, studiosè te operam dare, [a] ut ne quid meorum tibi esset ignotum: propterea non dubito, quin scias, non

INTERPRETATIO.

[a] *ut meæ res omnes tibi essent cognitæ.*

solùm cujus municipii sim, sed etiam quàm diligenter soleam meos municipes [1] Arpinates tueri: quorum quidem omnia commoda, omnesque facultates, quibus & sacra conficere, & [b] [2] sarta tecta ædium sacrarum, locorumque communium tueri possint, consistunt in iis vectigalibus, quæ habent in provincia Gallia. [c] Ad ea visenda, pecuniasque quæ à colonis debentur, exigendas, totamque rem & cognoscendam, & administrandam legatos equites Romanos misimus, Q. Fufidium Q. F. M. Faucium M. F. Q. Mamercum Q. F. Peto à te majorem in modum pro nostra necessitudine, ut ea res tibi curæ sit: operamque des, ut per te quamcommodissimè negotium municipii administretur, quamprimumque conficiatur, ipsosque, quorum nomina scripsi, ut quamhonorificentissimè pro tua natura, & quamliberalissimè tractes. Bonos viros ad tuam necessitudinem adjunxeris, municipiumque gratissimum beneficio tuo devinxeris: mihi verò etiam eo gratiùs feceris, quòd cùm semper tueri municipes meos consuevi, tum hic annus præcipuè ad meam curam, officiumque pertinet: [d] nam, constituendi municipii causa, hoc anno [3] ædilem filium meum fieri volui, & fratris filium: & [e] M. Cæsium, hominem mihi maximè necessarium: (is enim magistratus in nostro municipio, [4] nec alius ullus creari solet) quos cohonestaris, in primisque me, si Respublica municipii tuo studio, & diligentia benè administrata erit: quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *& sacras ædes, integras, atque incolumes conservare.*
[c] *ad ea examinanda.*
[d] *nam, ut municipium meliorem in formam redigatur.*
[e] *Arpinatum.*

NOTÆ.

1 *Arpinates*] Arpinum Volscorum oppidum, Ciceronis & Marii septies Consulis natalibus illustre: municipium, & præfectura *Arpino*.

2 *Sarta tecta*] Vocabantur, auctore Festo, opera publica, quæ locabantur, ut integra præstarentur.

3 *Ædilem*] Fieri Arpini, ut publicas hujus municipii ædes refici, ludosque exhiberi curet.

4 *Nec alius creari solet*] Præter Ædilem: in aliis quippe municipiis vel Dictator creari solebat, ut Lanuvii; vel Consul, ut Tusculi; vel Decemvir, ut Corfinii.

EPISTOLA XII.

Quintum Fufidium Arpinatis municipii legatum, nominatim & accuratè commendat.

Cicero S. D. Bruto.

ALIA epistola [a] communiter commendavi tibi legatos Arpinatum, ut potui diligentissimè: hac separatim Q. Fufidium, [b] quocum mihi

INTERPRETATIO.

[a] *generatim.* [b] *cui sum multiplici nomine conjunctus.*

1 *Tribu-*

omnes necessitudines sunt, diligentiùs commendo: non ut aliquid de illa commendatione diminuam, sed ut hanc addam: nam & privignus est M. Cæsii, mei maximè & familiaris, & necessarii: & fuit in [c] Cilicia mecum [1] tribunus militum, quo in munere [d] ita se tractavit, ut accepisse ab eo beneficium viderer, non dedisse. Est præterea, quod apud te valet plurimùm, à nostris studiis non abhorrens. Quare velim eum quamliberalissimè complectare, operamque des, ut in ea legatione, quam suscepit contra suum commodum, [e] secutus auctoritatem meam, quammaximè ejus excellat industria. Vult enim, id quod optimo cuique natura tributum est, quammaximam laudem cùm à nobis, qui eum [2] impulimus, tum à [f] municipio consequi: quod ei continget si hac mea commendatione tuum erga se studium erit consecutus. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *cùm Ciliciam* Proconsul *regerem*.
[d] *ita se gessit*.
[e] *à me impulsus*.
[f] *ab Arpinatibus*.

NOTÆ.

1 *Tribunus militum*] Qui primum in legione locum post legatum obtinebat.

2 *Impulimus*] Ut legationem hanc susciperet.

EPISTOLA XIII.

Castronium è Lucensi municipio commendat. Eodem anno.

Cicero S. D. Bruto.

LUCIUS Castronius Pætus, longè princeps municipii [1] Lucensis, est [2] honestus, gravis, plenus officii, bonus planè vir, & cùm virtutibus, [a] tum etiam fortuna, si quid hoc ad rem pertinet, ornatus: meus autem est familiarissimus, sic prorsus, [b] ut nostri ordinis observet neminem diligentiùs: quare & ut meum amicum, & ut tua dignum amicitia, tibi commendo: cui [c] quibuscumque rebus commodaveris, tibi profectò jucundum, mihi certè erit gratum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *tum etiam opibus, si tamen opes in commendatione locum habent*. [b] *ut ordinis Senatorii*: [c] *quibuscumque rebus ei inservies*.

NOTÆ.

1 *Lucensis*] Luca Tusciæ urbs, & colonia, de qua priùs.

2 *Honestus*] Adverte vim & ordinem commendationis: *honestus* ad familiæ splendorem; *gravis*, ad ætatem, & mores; *plenus officii*, ad voluntatem, consuetudinemque de aliis benè merendi pertinet: *bonus autem vir* omnes fermè laudes complectitur.

EPISTOLA XIV.

Petit, ut pecuniam Straboni numerari curet, quam Cornelius ei debebat. Eodem anno.

Cicero s. d. Bruto.

L. Titio Strabone, equite Romano in primis honesto, & ornato, familiarissimè utor: [a] omnia mihi cum eo intercedunt jura summæ necessitudinis: huic in tua provincia pecuniam debet P. Cornelius: ea res [1] à Volcatio, qui Romæ jus dicit, rejecta in Galliam est: Peto à te hoc diligentiùs, quàm si mea res esset, quò est honestius de amicorum pecunia laborare, quàm de sua, ut negotium conficiendum cures, ipse suscipias, transigas, operamque des, quod tibi æquum, & rectum videbitur, ut quamcommodissima conditione libertus Strabonis, qui ejus rei causa missus est, negotium conficiat, [b] ad nummosque perveniat: id & mihi gratissimum erit: & tu ipse L. Titium cognosces amicitia tua dignissimum. Quod ut tibi curæ sit, ut omnia solent esse, quæ me velle scis, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *maximis & omnibus amicitiæ vinculis sum illi conjunctus:* [b] *& debitam Straboni pecuniam accipiat.*

NOTÆ.

1 *A Volcatio*] Quare non addit, *Pratore urbano*, quia meritò dubitari potest, utrùm ii qui Romæ jus hoc anno dixerunt Prætorum titulo uti potuerint, cùm à Cæsare tantùm, non habitis comitiis essent constituti: Svetonius enim auctor est, C. Cæsarem in tertio & quarto Consulatu nulla habuisse comitia præter Tribunorum, & Ædilium plebis, Præfectosque pro Prætoribus constituisse, qui præsente se res urbanas administrarent, cæteroquin Cicero Volcatium nominasset Prætorem, si magistratum à populo, comitiis habitis, more majorum obtinuisset.

EPISTOLA XV.

Commendat Pracilium adolescentem patre natum Cæsaris familiarissimo. Cæsare quartùm Consule sine collega, anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Cicero s. d. C. Cæsari Imperatori.

Præcilium tibi commendo unicè, tui necessarii, mei familiarissimi, viri optimi filium: quem cùm adolescentem ipsum propter ejus modestiam, humanitatem, animum, & amorem erga me singularem mirificè diligo: tum patrem ejus, [a] re doctus, intellexi, & didici mihi fuisse semper amicissimum. En [b] hic ille est, de illis maximè, qui irri-

INTERPRETATIO.

[a] *experientia:* [b] *hic ille est* Præcilius senex, *qui omnium maximè irridere, &c.*

dere, atque objurgare me solitus est, quòd me non tecum, præsertim cùm abs te honorificentissimè invitarer, [1] conjungerem.

[c] ἀλλ' ἐμὸν οὔποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθεν.

audiebam enim nostros [d] proceres clamitantes,

[e] ἄλκιμος ἔσσ', ἵνα τίς σε καὶ ὀψιγόνων εὖ εἴπῃ.
[f] ὡς νεφέλη ἐκάλυψε μέλαινα:

sed tamen [2] idem me consolatur: & jam, hominem perustum, [g] [3] etiamnum gloria volunt incendere, atque ita loquuntur:

[h] Μὴ μὰν ἀσπουδεί γε ἀκλειῶς ἀπολοίμην,
Ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι, καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.

sed me minùs jam [i] movent, [4] ut vides: itaque [k] ab Homeri [5] magniloquentia confero me ad [6] vera præcepta [l] Εὐριπίδου.

[m] Μισῶ σοφιστὴν, ὅς τις οὐχ αὑτῷ [7] σοφός.

quem versum senex Præcilius laudat egregiè: [n] & ait posse [8] eumdem & ἅμα πρόσω, καὶ [9] ὀπίσσω videre, & tamen nihilo minus

αἰὲν ἀριστεύειν, καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων.

Sed, ut redeam ad id, unde cœpi, vehementer mihi gratum feceris, si hunc adolescentem humanitate tua, quæ est singularis, comprehenderis: & ad

INTERPRETATIO.

[c] *sed hoc mihi persuadere numquam potuit.*
[d] *Pompejanos.*
[e] *fortis esto, ut aliquis te posterorum laudet.*
[f] *sic quasi me nubes obscura involvisset, non vidi quod mihi utilius fuit.*
[g] *iidemque nunc Pompejani me jam defessum & languentem, &c.*
[h] *ne negligenter, & sine gloria peream, sed magno aliquo edito facinore, & quod posteri audiant.* [i] Pompejani.
[k] *relictis Homeri magnificis versibus.*
[l] *Euripidis.*
[m] *odi sapientem, qui non sibi sapit.*
[n] *& ait posse eumdem hominem, qui sibi consulit, præterita simul, & futura videre, & tamen semper præclarè agere, & aliis antecellere.*

NOTÆ.

1 *Conjungerem*] Initio belli civilis, Tullius à Cæsare invitatus est, ut sibi contra Pompejum adhæreret; vel saltem ut neutram in partem inclinans, alicubi belli exitum præstolaretur: neutrum fecit, ac Pompejum secutus est.

2 *Idem*] Præcilius me consolatur, cùm asserit me tibi charissimum esse.

3 *Etiamnum*] Corruptus Manutio; aliisque videtur hic locus; legi potest: *iidem nunc*, id est Pompejani me tædio affectum, inani adhuc gloria volunt incendere, mihique persuadere, ut tecum rursus armis decertem, atque ita, &c.

4 *Ut vides*] Quia Romæ tum versabatur, cùm adhuc Pompejani in Hispania contra Cæsarem dimicarent.

5 *Magniloquentia*] Quæ ad inanem gloriam me incitat.

6 *Vera*] Quæ veram homines sapientiam docent, in eo positam, ut quisque primum sibi, deinde aliis sapiat.

7 *Σοφὸς*] Pompejanos arguit, qui sibi non sapiebant, cùm bis jam profligati, in Græcia scilicet, & in Africa, cum Cæsare manus tertiùm conserere non dubitarent.

8 *Eumdem*] Qui suis rebus consulat, præclarè se gerere; & aliorum quoque rationibus, & saluti consulere; sic se gerebat Cicero ex Præcilii sententia.

9 *Ὀπίσσω*] Hæc videntur verba respicere ad duplicem Æsopi Manticam; declarantque, qui hujus sententiæ usum habuerit, in primis illum sapere, cùm & se

id, quod ipsorum Præciliorum causa te velle arbitror, addideris cumulum commendationis meæ: [10] Genere novo sum litterarum ad te usus, ut intelligeres non vulgarem esse commendationem. Vale.

NOTÆ.

& cæteros norit, sibi & aliis serviat: utrumque autem Cicero amicitia Cæsaris consequebatur, cujus beneficio sibi & aliis utilis erat, præteritum corrigebat errorem, & sana in futurum tempus consilia capiebat.

10 *Genere novo*] Ob Græcas locutiones præter consuetudinem interjectas.

EPISTOLA XVI.

Apollonium, Publii Crassi libertum, Cæsari in Hispania contra Pompeji liberos bellanti commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Cæsari Imperatori.

[1] PUBLIUM Crassum, [a] ex omni nobilitate, adolescentem, dilexi plurimùm: &, ex eo cùm ab ineunte ejus ætate benè speravissem, tum optimè existimare cœpi [b] ex iis judiciis, quæ de eo feceram, [2] cognitis ejus libertum Apollonium jam tum equidem, cùm [c] ille viveret, & magni faciebam, & probabam: erat enim & studiosus Crassi, & ad ejus [3] optima studia vehementer aptus: itaque ab eo admodum diligebatur. Post mortem autem Crassi, eo mihi etiam dignior visus est, quem in fidem, atque amicitiam meam reciperem, quòd eos à se observandos, & colendos putabat, quos [d] ille dilexisset, & quibus charus fuisset. Itaque & ad me in [4] Ciliciam venit, multisque in rebus mihi magno usui fuit, & fides ejus, & prudentia: &, ut opinor, tibi [5] in Alexandrino bello, quantum studio, & fidelitate consequi potuit, non defuit. [e] Quod cùm speraret te quoque ita existimare, [6]

INTERPRETATIO.

[a] *unum inter omnes adolescentes nobiles dilexi plurimùm.*

[b] *ubi comperi non errasse me in iis judiciis, quæ de eo feceram.*

[c] *Crassus.*

[d] *Crassus.*

[e] *& cùm existimaret suam fidem tibi quoque perspectam esse.*

NOTÆ.

1 *Publium Crassum*] Marci Crassi Romanorum ditissimi filium, qui una cum patre à Parthis occisus est, adolescens omni virtutum genere ornatus.

2 *Cognitis*] Corroborata jam ætate opinionem de se datam non fefellit Crassus.

3 *Optima studia*] Eloquentiæ, cui Cicerone magistro, operam Crassus dederat. Vide Ciceronem in Bruto.

4 *In Ciliciam*] Cùm Proconsul hanc regerem.

5 *In Alexandrino*] Quod cum Ptolomæo Cæsar gessit, post fusum in pugna Pharsalica Pompejum.

6 *In Hispaniam*] Quò Cæsar se con-

in Hispaniam ad te maximè ille quidem suo consilio, sed etiam me auctore est profectus: cui ego commendationem non sum pollicitus: non quin eam valituram apud te arbitrarer: sed neque mihi egere commendatione videbatur, qui & in bello tecum fuisset, & propter memoriam Crassi [7] de tuis unus esset: &, si uti commendationibus vellet, etiam per alios eum videbam id consequi posse: [f] testimonium meum de eo judicii, quod & ipse magni æstimabat, & ego apud te valere eram expertus, ei libenter dedi: doctum igitur hominem cognovi, & studiis optimis deditum, idque à puero: nam domi meæ cum [8] Diodoto Stoico, homine, meo judicio, eruditissimo, multùm à puero fuit: nunc autem incensus studio rerum tuarum, eas litteris Græcis mandare cupiebat: posse arbitror: valet ingenio: habet usum: jampridem [g] in eo genere studii, litterarumque versatur: satisfacere immortalitati laudum tuarum mirabiliter cupit. Habes opinionis meæ testimonium: sed tu hoc facilius multò, pro tua singulari prudentia, [9] judicabis: & tamen, quod negaveram, commendo tibi eum. Quidquid ei commodaveris, erit mihi majorem in modum gratum. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *libenter testificatus sum in iis litteris, quodnam de illo judicium facerem:* [g] *in historia.*

NOTÆ.

tulerat contra Pompeji liberos.

7 *De tuis*] Quia Publius Crassus Cæsaris in Gallia legatus fuit.

8 *Diodoto Stoico*] Vide epistolam 4. libri 9.

9 *Judicabis*] De ejusdem Apollonii ingenio, doctrina, exercitatione, & utrùm possit esse idoneus rerum tuarum scriptor.

EPISTOLA XVII.

Sulpicio, Achajæ Præfecto, Manium Curium commendat. Eodem anno.

Cicero S. D. Se. Sulpicio.

M. CURIUS, qui [1] Patris negotiatur, multis, & magnis de causis à me diligitur: nam & amicitia pervetus mihi cum eo est, ut primùm in forum venit, instituta: & Patris cùm aliquoties anteà, tum proximè [a] hoc miserrimo bello domus ejus tota mihi patuit: qua, si opus fuisset, tam essem usus, quàm mea. [b] Maximum autem mihi vinculum cum eo est, quasi sanctioris cujusdam necessitudinis, quòd est Attici nostri familiarissi-

INTERPRETATIO.

[a] *hoc civili bello:* [b] *sed hoc præcipuè nomine mihi conjunctissimus est, quòd sit Attici, &c.*

NOTÆ.

1 *Patris*] Patræ Achajæ in Peloponneso civitas, nunc *Patras*.

mus, eumque unum præter cæteros observat, ac diligit. Quem si tu jam forte cognovisti, puto me hoc, quod facio, facere serius. Ea enim est humanitate, & observantia, ut eum tibi jam ipsum per se commendatum putem. Quod tamen si ita est, magnopere à te quæso, ut ad eam voluntatem, si quam in illum ante has meas litteras contulisti, quam maximus postea commendatione cumulus accedat: sin autem propter verecundiam suam [c] minus se tibi obtulit, aut eum nondum satis habes cognitum, [d] aut quæ causa est, cur majoris commendationis indigeat: sic tibi eum commendo, ut neque majore studio quemquam, neque justioribus de causis commendare possim: faciamque id, quod debent facere ii, qui [e] religiosè, & sine ambitione commendant. Spondebo enim tibi, vel potiùs spondeo, in meq; recipio, eos esse M. Curii mores, eamq; tum probitatem tum etiam humanitatem, ut eum & amicitia tua, & tam accurata commendatione, si tibi sit cognitus, dignum sis existimaturus. Mihi certè gratissimum feceris, si intellexero has litteras tantum, quantum scribens confidebam, apud te pondus habuisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *rariùs ad te accessit.* [d] *aut si qua alia causa est.* [e] *piè, ac sincerè.*

EPISTOLA XVIII.

Primùm gratias agit, quòd spontè, nec rogatus suum Pomponio Attico studium detulerit; tum ejusdem Attici negotia commendat. Eodem anno.

Cicero S. D. Sulpicio.

NON concedam, ut [1] Attico nostro, quem elatum lætitia vidi, jucundiores tuæ suavissimè ad eum, & humanissimè scriptæ litteræ fuerint, quàm mihi. Nam etsi utrique nostrum propè æquè gratæ erant: tamen ego admirabar magis, te, quasi rogatus, aut [2] certè admonitus liberaliter Attico respondisses; ([a] quod tamen dubium nobis, quin ita futurum fuerit, non erat) ultro ad eum scripsisse, eique nec opinanti voluntatem tuam tantam per litteras detulisse. De quo non modò rogare te, [b] ut eò studiosius mea quoque causa facias, non debeo, (nihil enim cumulatius fieri potest, quàm polliceris) sed ne gratias quidem agere, [c] quòd tu, & ipsius causa, & tua sponte fe-

INTERPRETATIO.

[a] *quamquam dubium nobis non erat, quin roganti, aut saltem monenti* Attico *officiosè responsurus fuisses:* [b] *ut studiosius mea causa Attici commodis inservias.* [c] *siquidem non mea, sed ipsius causa,* nec à me rogatus, *sed tua sponte fecisti.*

NOTÆ.

1 *Attico*] Cui tum in Epiro negotia habenti, suam ultrò Sulpicius voluntatem & operam obtulerat.

2 *Aut certè admonitus*] Correctio; nec

ceris. Illud tamen dicam, mihi id quod fecisti, esse gratissimum: tale enim tuum judicium de homine eo, quem ego unicè diligo, non potest mihi non summè esse jucundum: quod cùm ita sit, [3] esse gratum necesse est: sed tamen, quando mihi pro conjunctione nostra, vel [4] peccare apud te in scribendo licet: utrumque eorum, quæ negavi mihi facienda esse, faciam: nam & ad id, quod Attici causa te ostendisti esse facturum, tantum velim addas, quantum ex nostro amore accessionis fieri potest: &, quod modò verebar, tibi gratias agere, nunc planè ago: teque ita existimare volo, quibuscumque officiis [d] [5] in Epiroticis, reliquisque rebus Atticum obstrinxeris, iisdem me tibi obligatum fore. Vale.

INTERPRETATIO.

[d] *in negotiis, quæ habet in Epiro.*

NOTÆ.

enim decet amicum ab amico rogari, cùm spontè debeat in eum beneficia conferre.

3 *Esse gratum necesse est*] Nihil ferè jucundum, quod non idem gratum: grata verò multa, quæ non eadem jucunda; accipere medicinam, gratum est, non verò jucundum; sæpè veritas grata est, seu utilis, raro jucunda.

4 *Peccare*] Sic Martialis:

——— *peccat*
Qui commendandum se putat esse suis.

5 *In Epiroticis*] Atticum multas in Epiro possessiones habuisse testatur Cornelius Nepos: Epirus autem regio est Græciæ finitima, quæ tum ad Sulpicii provinciam pertinebat: dicta primùm est *Molossia*, deinde *Chaonia*, nunc vel *Albania* appellata, vel *Jamna*.

EPISTOLA XIX.

Lysonem, jam anteà commendatum, iterùm commendat. Eodem anno.

Cicero S. D. Sulpicio.

CUM Lysone [1] Patrensi est mihi quidem hospitium vetus, quam ego necessitudinem [a] [2] sanctè colendam puto: sed ea causa etiam cum aliis compluribus: [b] familiaritas tanta nullo cum hospite, & ea cum officiis ejus multis, tum etiam consuetudine quotidiana sic est aucta, ut nihil sit fami-

INTERPRETATIO.

[a] *piè, inviolateque.* [b] *hospitalitas.*

NOTÆ.

1 *Patrensi*] Patris in Achaja nato, apud quem Cicero, è Cilicia rediens, Tyronem morbo laborantem reliquit.

2 *Sanctè*] Mirum, quàm inviolatè, sanctèque jus hospitii veteres colerent, quare & Jovem Hospitalem nominabant. Virg. lib. 1. Æneid. v. 735.

Jupiter (Hospitibus nam te dare jura loquuntur.)

haritate nostra conjunctius: is cùm Romæ annum propè ita fuisset, ut mecum viveret: etsi eramus in magna spe, te meis litteris, commendationeque diligentissimè facturum id, quod fecisti, ut [c] ejus rem, & fortunas absentis tuerere: tamen, quòd in [d] unius potestate erant omnia, & quòd Lyso fuerat [e] in nostra causa, nostrisque præsidiis, quotidie aliquid [3] timebamus: effectum tamen est & ipsius splendore, & nostro, reliquorumque hospitum studio, ut omnia, quæ vellemus, à Cæsare impetrarentur: quod intelliges ex iis litteris, quas Cæsar ad te dedit. Nunc non modò [f] non remittimus tibi aliquid ex nostra commendatione, quasi adepti jam omnia, sed eo vehementiùs à te contendimus, ut Lysonem in fidem, necessitudinemque tuam recipias. Cujus dubia fortuna timidiùs tecum agebamus, verentes, ne quid accideret ejusmodi, ut ne tu quidem mederi posses: explorata verò ejus incolumitate, omnia à te studia, summa cura peto: quæ ne singula enumerem, totam tibi domum commendo, in his adolescentem filium ejus, quem C. [4] Memmius Gemellus, cliens meus, cùm in calamitate exilii sui [5] Patrensis civis factus esset, Patrensium legibus adoptavit: ut ejus ipsius hereditatis jus causamque tueare. Caput illud est, ut Lysonem, quem ego virum optimum, gratissimumque cognovi, recipias in necessitudinem tuam: quod si feceris, non dubito, quin in eo diligendo, cæterisque posteà commendando, [g] idem quod ego, sis judicii, & voluntatis habiturus: quod cùm fieri vehementer studeo, tum etiam illud vereor, ne, si minùs cumulatè videberis fecisse aliquid ejus causa, me ille negligenter scripsisse de se putet, non te oblitum mei: quanti enim me faceres, cùm ex sermonibus quotidianis meis, tum ex epistolis etiam tuis potuit cognoscere. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *Lysonis* Romæ *versantis*. [d] *Cæsaris*. [e] *in Pompejana*: [f] *non minuimus*.

[g] *idem, quod ego, de eo sentias, eadem sis in eum voluntate.*

NOTÆ.

3 *Timebamus*] Ne quid ipsi, vel suis injuriæ fieret.

4 *Memmius*] Credibile est hunc eumdem esse, ad quem superiores scripsit litteras; idem enim ipsi prænomen & uterque Patris exulavit.

5 *Patrensis civis*] Amissa Romana civitate; idem enim duarum urbium civis esse non poterat.

EPISTOLA XX.

Commendat Asclaponem Medicum, ut amicum, ut doctum, ut fidelem. Eodem anno.

Cicero S. D. Sulpicio.

ASCLAPONE Patrensi, medico, utor valdè familiariter, ejusque tum consuetudo mihi jucunda fuit, tum etiam ars, quam sum expertus in

in valetudine [1] meorum : in qua mihi tum ipsa scientia, tum etiam fidelitate, benevolentiaque satisfecit. Hunc igitur tibi commendo: & à te peto, ut des operam ut intelligat, diligenter me scripsisse de se, meamque commendationem usui magno sibi fuisse: erit id mihi vehementer gratum. Vale.

N O T A.

1 *Meorum*] Maximè Tironis, quem, ut dictum est priùs, è Cilicia decedens, ægrum Patris reliquit.

E P I S T O L A XXI.

Rem familiarem M. Æmilii, maximèque C. Ammonium, libertum ejus, commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Sulpicio.

M. ÆMILIUS Avianus ab ineunte adolescentia me observavit, semperque dilexit, vir cùm bonus, tum perhumanus, & [a] [1] in omni genere officii diligendus: quem si arbitrarer esse [2] Sicyone, & nisi audirem, ibi eum etiam nunc, ubi ego reliqui, Cibyræ commorari, nihil esset necesse plura me ad te de eo scribere: perficeret enim ipse profectò suis moribus, suaque humanitate, ut sine cujusquam commendatione, diligeretur abs te non minùs, quàm & à me, & à cæteris suis familiaribus: sed, cùm illum abesse putem, commendo tibi majorem in modum domum ejus quæ est Sicyone, remque familiarem, maximè C. Avianum Ammonium, libertum ejus: quem quidem tibi etiam suo nomine commendo. Nam cùm propterea mihi est probatus, quòd est in patronum suum officio, & fide singulari, tum etiam quòd in me ipsum magna officia contulit, mihique [b] molestissimis temporibus ita fideliter, benevoleque præsto fuit, [c] ut si à me manumissus esset. Itaque peto à te, ut eum Ammonium & in patroni ejus negotio sic tueare, ut ejus procuratorem, quem tibi commendo, & ipsum suo nomine diligas, habeasque in numero tuorum: hominem [d] pudentem, & officiosum cognosces, & dignum qui à te diligatur. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *qui cùm omnibus officiis cumulatè satisfaciat, meritò est diligendus.* [b] *exilii mei tempore.* [c] *quasi libertatem à me accepisset.* [d] *modestum.*

N O T Æ.

1 *In omni genere*] Nihil immutandum puto, licèt Manutius aliter sentiat.

2 *Sicyone*] Civitas est Peloponnesi, quæ apud Suidam *Hellas* quoque vocatur: Plutarchus in Demetrii vitâ scribit, incolas ab eo translatos in alium locum, & *Demetriadem* appellatam, hodie *Basilica* dicitur.

EPISTOLA XXII.

T. Manlium suo Varronisque nomine commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Sulpicio.

TITUM Manlium, qui negotiatur [1] Thespiis, vehementer diligo: nam & semper me coluit, diligentissimèque observavit, & [2] à studiis nostris non abhorret. Accedit eò, quòd Varro Murena [a] magnoperè ejus causa vult omnia. Qui ita existimavit, etsi suis litteris, quibus mihi Manlium commendabat, valdè confideret, tamen mea commendatione aliquid accessionis fore: me quidem cùm Manlii familiaritas, tum Varronis studium commovit, ut ad te quamaccuratissimè scriberem. Gratissimum igitur mihi feceris, si huic commendationi meæ tantum tribueris, [b] quantum cui tribuisti plurimum, idest, si T. Manlium quammaximè, quibuscumque rebus honestè, ac pro tua dignitate poteris, juveris, atque ornaveris: ex ipsius prætereà gratissimis, & humanissimis moribus, confirmo tibi, eum te, quem soles fructum à bonorum virorum officiis expectare, esse capturum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] magnoperè ejus commodis favet. [b] quantum ulli unquam anteà tribuisti.

NOTÆ.

1 *Thespiis*] Bœotiæ oppidum est sub Helicone monte; unde Musæ *Thespiades* nonnumquam dicuntur.

2 *A studiis*] Vel Eloquentiæ, vel Philosophiæ.

EPISTOLA XXIII.

Lucium Cossinium libertum commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Sulpicio.

LUCIO Cossinio, amico, & [a] tribuli meo, valde familiariter utor: nam & inter nosmetipsos vetus usus intercedit: & Atticus noster majorem etiam mihi cum Cassinio consuetudinem fecit. Itaque tota Cossinii domus me diligit, in primisque libertus ejus L. Cossinius Anchialus, homo & patrono, & patroni necessariis, quo in numero ego sum, probatissimus. Hunc tibi ita commendo, ut, si meus libertus esset, eo denique apud me loco esset, quo & est apud patronum suum, majore studio commendare non possem. Quare pergratum mihi feceris, si eum in amicitiam tuam receperis, atque eum, quod sine molestia tua fiat, si qua in re opus ei fuerit,

INTERPRETATIO.

[a] ex tribu mea.

juveris. Id & mihi vehementer gratum erit, & tibi posteà jucundum, hominem enim summa probitate, humanitate, observantiaque cognosces. Vale.

EPISTOLA XXIV.

Agit gratias Sulpicio de optima ejus in Lysonem voluntate; deinde rogat, ut eundem omnibus officiis, omnique liberalitate complectatur. Eodem anno.

Cicero s. d. Sulpicio.

CUM anteà capiebam [a] ex officio meo voluptatem, quod memineram, quàm tibi diligenter Lysonem, hospitem, & familiarem meum, commendassem: tum verò posteà quàm ex litteris ejus cognovi, [b] tibi eum falsò [1] suspectum fuisse, vehementissimè lætatus sum, me tam diligentem in eo commendando fuisse. Ita enim scripsit ad me, sibi meam commendationem maximo adjumento fuisse, quòd ad te delatum diceret, sese contra dignitatem tuam Romæ de te loqui solitum esse. De quo etsi pro tua facilitate, & humanitate purgatum se tibi scribit esse: tamen primùm, ut debeo, tibi maximas gratias ago, cùm tantum litteræ meæ potuerunt, ut, iis lectis, omnem offensionem suspicionis, quam habueras de Lysone, deponeres: deinde, credas mihi affirmanti, velim, me hoc non pro Lysone magis, quàm pro omnibus, scribere, hominem esse neminem, qui unquam mentionem tui sine tua summa laude fecerit. Lyso verò cum mecum propè quotidie esset, unaque viveret: non solùm quia me libenter audire arbitrabatur, omnia mihi tua & facta, & dicta laudabat. Quapropter, etsi à te ita tractatur, ut jam non desideret commendationem meam, unisque se litteris meis omnia consecutum putet: tamen à te peto majorem in modum, ut eum etiam atque etiam tuis officiis, liberalitate complectare. Scriberem ad te, qualis vir esset, ut superioribus litteris feceram, nisi eum jam per se ipsum tibi satis esse notum arbitrarer. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *ex commendatione mea.* [b] te intellexisse *tibi eum.*

NOTA.

1 *Suspectum fuisse*] De eo, quòd diceretur contra tuam dignitatem Romæ loquutus.

EPISTOLA XXV.

Hagesaretum breviter & accuratè commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Sulpicio.

HAGESARETUS [a] [1] Larissæus, magnis meis beneficiis ornatus in consulatu meo, memor & gratus fuit, meque posteà diligentissimè coluit.

INTERPRETATIO.

[a] *e. Larissa oppido.*

NOTA.

1 *Larissa*] Gemina fuit in Thessalia; altera Mediterranea ad Peneum fluvium, nunc

Eum tibi magnoperè commendo, ut & hospitem, & familiarem meum, & gratum hominem, & virum bonum, & Principem civitatis suæ, & tua necessitudine dignissimum. Pergratum mihi feceris, si dederis operam, ut is intelligat hanc meam commendationem magnum apud te pondus habuisse. Vale.

NOTA.

Larsa; altera maritima, nunc sub Turcarum imperio, civitas amplissima, quæ hodie *Armiro*.

EPISTOLA XXVI.

Messinii Achaica negotia commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Sulpicio.

Lucius Messinius ea mecum necessitudine conjunctus est, quòd mihi [1] quæstor fuit: sed [2] hanc causam, quam ego, ut à majoribus accepi, semper gravem duxi, fecit virtute, & humanitate tua justiorem. Itaque eo sic utor, ut nec familiarius ullo, nec libentius: is quamquam confidere videbatur, te sua causa, quæ honestè posses, libenter te esse facturum: [a] magnum esse tamen speravit apud te meas quoque litteras. Id cùm ipse ita judicabat, tum pro familiari consuetudine sæpè ex me audierat, quàm suavis esset inter nos, & quanta conjunctio. Peto igitur à te, tanto scilicet studio, quanto intelligis debere me petere pro homine tam mihi necessario, & tam familiari, ut ejus negotia, quæ sunt in Achaja, ex eo quòd hæres est M. Mindio, fratri suo, [3] qui Elide negotiatus est, explices, & expedias tum jure, & potestate, quam habes, tum etiam auctoritate, & consilio tuo. Sic enim præscripsimus iis, quibus ea negotia mandavimus, ut omnibus in rebus, quæ in aliquam controversiam vocarentur, te arbitro, &, quod commodo tuo fieri posset, [b] te disceptatore uterentur. Id ut honoris mei causa suscipias, vehementer te etiam atque etiam rogo. Illud prætereà, si non alienum à tua dignitate putabis esse, feceris mihi pergratum, si [c] quid difficiliores erunt, ut rem sine controversia confici nolint, si eos, quando cum

INTERPRETATIO.

[a] *speravit tamen meas litteras magnum apud te pondus habituras.*

[b] *sed etiam controversiarum moderatore.*

[c] *si aliqui reperiantur pertinaciores, quique nolint rem absque controversia transigi, rogo te, ut eos Romam mittas*, quod quidem facere potes, *siquidem res est cum Senatore.*

NOTÆ.

1 *Quæstor fuit*] In Cilicia.

2 *Hanc causam*] Nempè quòd meus Quæstor fuerit. Vide epist. 10.

3 *Qui Elide*] Elis Peloponnesi regio & civitas, in qua Templum erat Jovi Olimpio sacrum, & Curule certamen in ejusdem Jovis honorem exercebatur.

senatore res est, Romam rejeceris : quod quo minore dubitatione facere possis, litteras ad te à M. Lepido consule, non quæ te aliquid juberent, (neque enim id tuæ dignitatis esse arbitrabamur) sed quodammodo quasi commendatitias sumpsimus. Scriberem, quàm id beneficium benè apud Messinium positurus esses : nisi & te scire confiderem, & [d] mihi peterem : sic enim velim existimes, non minùs me de illius re laborare, quàm ipsum de sua : sed cùm illum studeo quamfacillimè [e] ad suum pervenire, tum illud laboro, ut non minimum hac mea commendatione se consecutum arbitretur.

INTERPRETATIO.

[d] *& nisi pro me* hoc beneficium *peterem*. [e] *suum jus assequi*.

EPISTOLA XXVII.

Sulpicio gratias agit de Æmilio Aviano liberaliter & honorificè tractato; eumdemque rursum commendat; sub finem laudat Servium filium. Eodem anno.

Cicero s. d. Sulpicio.

LICET, eodem exemplo sæpiùs tibi hujus generis litteras mittam, cùm gratias agam, quòd meas commendationes tam diligenter observes : quod feci in aliis, & faciam, ut video, sæpiùs : sed tamen [a] non parcam operæ, & ut vos [1] in vestris formulis, sic ego in epistolis de eadem re alio modo. C. Avianus igitur Ammonius incredibiles mihi gratias per litteras egit & suo, & Æmilii Aviani, patroni sui, nomine, nec liberaliùs, nec honorificentiùs potuisse tractari, nec se præsentem, nec rem familiarem absentis patroni sui. Id mihi cùm jucundum est eorum causa, quos ego tibi summa necessitudine, & summa conjunctione adductus, commendaveram, quòd M. Æmilius unus est ex meis familiarissimis, atque intimis maximè necessarius, homo & magnis meis beneficiis devinctus, & propè omnium, qui mihi aliquid debere videntur, gratissimus : tum multò jucundius te esse in me tali voluntate, ut plus prosis amicis meis, quàm ego præsens fortasse prodessem : credo, quòd magis ego dubitarem, quid illorum causa facerem, quàm tu, quid mea : sed hoc non dubito quin existimes mihi esse gratum : illud te rogo, ut illos quoque gratos homines esse putes, quod ita esse tibi promitto, atque confirmo. Quare velim, quidquid habent negotii, des operam, quod commodo tuo fiat, ut [b] [2] te obtinente Achajam conficiant. Ego cum tuo

INTERPRETATIO.

[a] *amicos tibi commendare non desinam*. [b] *te gubernante*.

NOTÆ.

1 *In vestris formulis.*] Jurisconsultus erat Sulpicius.

2 *Te obtinente Achajam*] Non Achajæ modò, sed & universæ Græciæ Sulpicius

Servio jucundissimè, conjunctissimèque vivo, magnamque cùm ex ingenio ejus, singularique studio, tum ex virtute, & probitate voluptatem capio. Vale.

NOTÆ.

præerat; sed quia Græciæ principatum Achæi tenebant, cùm Romani gentem hanc subegerunt; inde factum, ut qui mittebatur in Græciam cum imperio, non Græciæ, sed Achajæ Prætor, Proconsulve diceretur.

EPISTOLA XXVIII.

Sulpicio gratias agit, quòd Messinium humanissimè tractasset; rogatque ut sua in eum beneficia augeat; commendat etiam Lacedæmonios. Eodem anno.

Cicero S. D. Sulpicio.

[a] ETSI libenter petere à te soleo, si quid opus est meorum cuipiam: tamen multò libentiùs gratias tibi ago, cùm fecisti aliquid commendatione mea: quod semper facis: incredibile est enim, quas mihi gratias omnes agant, etiam mediocriter à me tibi commendati: quæ mihi omnia grata, sed de L. Messinio gratissimum. Sic enim est mecum locutus, te, ut meas litteras legeris, statim procuratoribus pollicitum esse omnia, multò verò plura, & majora fecisse. Id igitur (puto enim etiam atque mihi dicendum esse) velim existimes, mihi te fecisse gratissimum: quod quidem hoc vehementius lætor, quod ex ipso Messinio te video magnam capturum voluptatem: est enim in eo cùm virtus, & probitas, & summum officium, summaque observantia, tum [1] studia illa nostra, [b] quibus anteà [2] delectabamur, [3] nunc etiam vivimus. Quod reliquum est, velim augeas tua in eum beneficia omnibus rebus, quæ te erunt dignæ; sed duo, quæ te nominatim rogo: primùm, [c] [4] ut, si quid satisdandum erit, ampliùs eo nomine non peti; cures ut satisdetur fide mea: deinde, cùm ferè consistat hæreditas in iis rebus, [d] quas avertit [5] Oppia, quæ uxor Mindii fuit, adjuves, in easque rationem,

INTERPRETATIO.

[a] *etsi libenter opem tuam implorare soleo, quoties meorum aliquis ea indiget.*

[b] *quæ nobis anteà delectationem, nunc etiam salutem afferunt.*

[c] *quòd si promittendum est, cautione etiam adhibita; Messinium nihil deinceps pro eo debito, seu pro ea hæreditate petiturum, cura ut hæc promissio fiat meo nomine:* faites qu'on me prenne pour caution.

[d] *è domo mariti sui sustulit.*

NOTÆ.

1 *Studia*] Philosophiæ & Eloquentiæ.

2 *Delectabamur*] Ante oppressam Rempublicam.

3 *Nunc etiam*] Oppressa libertate.

4 *Ut si quid satisdandum*] Satisdare, est promittere per vadem, seu fidem suam pignori dare, *engager sa parole, servir de caution*: satisdatio, *caution*.

5 *Oppia*] Mindii uxor, cui cum Messinio lis erat.

quemadmodum ea mulier Romam perducatur :[e] quòd si putarit illa fore, ut opinio nostra est, negotium conficiemus : hoc ut assequamur, te vehementer etiam atque etiam rogo. Illud, quod suprà scripsi, id tibi confirmo, in meque recipio, te ea, quæ fecisti Messinii causa, quæque feceris, ita benè collocaturum, ut ipse judices, homini te gratissimo, jucundissimo benignè fecisse : volo enim ad id, quod mea causa fecisti, hoc etiam accedere. Nec Lacedæmonios dubitare arbitror, quin ipsi sua, majorumque suorum auctoritate satis commendati sint fidei, & justitiæ tuæ : & ego, qui te optimè novissem, non dubitavi, quin tibi notissima & [6] jura, & [7] merita populorum essent. Itaque, cùm à me peteret Philippus Lacedæmonius, ut tibi civitatem commendarem, etsi memineram me ei civitati omnia debere : tamen respondi, commendatione Lacedæmonios apud te non egere. Itaque sic velim existimes, me omnes Achajæ civitates arbitrari pro horum temporum [8] perturbatione felices, quòd tu iis præsis : eumdemque me ita judicare, te, quòd unus optimè nosses non nostra solùm, sed etiam Græciæ [f] monumenta omnia, tua sponte amicum Lacedæmoniis & esse, & fore. Quare tantùm à te peto, ut, cùm ea facies Lacedæmoniorum causa, quæ tua fides, amplitudo, justitia postulat : his, si tibi videbitur, significes, [g] te non molestè ferre, quòd intelligas, ea, quæ facias, mihi quoque grata esse :[h] pertinet enim ad officium meum, eos existimare, curæ mihi suas res esse : hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[e] *si enim suspicetur veniendum sibi Romam esse, restituet illa statim quæ abstulit.*
[f] *veteres historias.*
[g] *tibi non injucundum esse.*
[h] cùm enim plurima illis debeam, *mea interest, ut existiment, &c.*

NOTÆ.

6 *Jura*] Quæ tueri, non imminuere debet qui provincias regit.
7 *Merita*] In populum Romanum.
8 *Perturbatione*] Quam induxit dissensio civilis.

EPISTOLA XXIX.

Accuratissima est commendatio Capitonis pro hæreditate Antistii. Eodem anno.

Cicero S. D. [1] L. Planco.

NON dubito quin scias, in iis necessariis qui tibi à patre relicti sunt, me tibi esse vel conjunctissimum,[a] non iis modò causis, quæ speciem

INTERPRETATIO.

[a] *non ob eas modò causas, quæ speciosam conjunctionem videntur efficere; sed ob eam in primis, quæ ex familiaritate & consuetudine oritur.*

NOTÆ.

1 *L. Planco*] Is est, ad quem scriptæ sunt libri decimi litteræ, post Cæsaris mortem. Consule indicem historicum.

habent magnæ conjunctionis, sed iis etiam, quæ familiaritate & consuetudine tenentur, quam scis mihi jucundissimam cum patre tuo, & summam fuisse. Ab his initiis noster in te amor profectus, auxit paternam necessitudinem, & eò magis, quòd intellexi, [b] ut primùm per ætatem judicium facere potueris, quanti quisque tibi faciendus esset, me à te in primis cœptum esse observari, coli, diligi. Accedebat non mediocre vinculum cùm studiorum, quod ipsum est per se grave, tum eorum studiorum, earumque [2] artium, quæ per se ipsæ eos, qui voluntate eadem sunt, etiam familiaritate devinciunt. Expectare te arbitror, [c] hæc tam longè repetita principia quò spectent: id primùm ergo habeto, non sine magna, justaque causa hanc à me commemorationem esse factam. C. Atejo Capitone utor familiarissimè. [d] Notæ tibi sunt varietates meorum temporum: in omni genere & honorum, & laborum meorum & animus, & opera, & auctoritas, & gratia, etiam res familiaris C. Capitonis præsto fuit, & [e] paruit & temporibus, & fortunæ meæ. Hujus propinquus fuit T. Antistius, qui cùm [3] sorte quæstor Macedoniam obtineret, neque ei successum esset: [4] Pompejus in eam provinciam cum exercitu venit: [f] facere Antistius nihil potuit: nam si potuisset, nihil ei fuisset antiquius, quàm ad Capitonem, quem ut parentem diligebat, reverti, præsertim cùm sciret, quanti is Cæsarem faceret, semperque fecisset: sed [5] oppressus, [g] tantum attigit negotii, quantum recusare non potuit. [6] Cùm signaretur argentum [7] Apolloniæ, non possum dicere eum præfuisse, neque possum negare eum [8] affuisse, sed non plus duobus, aut tribus mensibus: deinde abfuit [h] à castris: fugit omne negotium: hoc mihi, ut testi, velim credas: meam enim ille mœstitiam in illo bello videbat: mecum omnia communicabat. Itaque abdidit se in intimam Macedoniam, quò potuit longissimè à castris, non modò ut non præesset ulli negotio, sed etiam ut ne interesset quidem: is [i] post prælium se ad hominem necessarium A. Plancium in Bithyniam contulit. Ibi eum Cæsar cùm vidisset, nihil asperè, nihil acerbè dixit, Romam jussit venire. Ille in morbum continuo

INTERPRETATIO.

[b] *statim atque per ætatem judicare potuisti, quanti quemque facere deberes.*
[c] *quem ad finem tendat tam longè repetitus sermo.*
[d] *scis quomodo fuerim in exilium pulsus.*
[e] *meque quolibet in statu collocatum juvit.*
[f] *abire è provincia non potuit Antistius.*
[g] *tantùm Pompejo favit.*
[h] *à castris* Pompeji.
[i] *post prælium* Pharsalicum.

NOTÆ.

2 *Artium*] Fortè Rhetorices, in qua Plancus versatissimus erat.
3 *Sorte*] Mos erat, ut Quæstores sorte quoque provincias obtinerent.
4 *Pompejus*] Ex Italia pulsus à Cæsare, primo belli civilis anno.
5 *Oppressus*] Inopinato Pompeji adventu.
6 *Cùm signaretur*] Nomine, & jussu Pompeji.
7 *Apolloniæ*] Multiplex hujus nominis civitas; de qua hìc agitur, hanc in Epiro fuisse credibile est.
8 *Affuisse*] Quod Cæsarem Antistio iratum fecit.

9 Ex

incidit: ex quo non convaluit. Æger Corcyram venit: ibi est mortuus testamento, quod Romæ Paulo, & Marcello coss. fecerat, heres [k] [9] ex parte dimidia, & tertia est Capito, [l] in sextante sunt ii, quorum pars sine ulla cujusquam querela [10] publica potest esse: ea est [11] ad H-S XXX. sed de hoc [12] Cæsar viderit. Te, mi Plance, pro paterna necessitudine, pro nostro amore, pro studiis, & omni cursu nostro totius vitæ simillimo rogo, & à te ita peto, ut majore cura, majore studio non possim, ut hanc rem suscipias, meam putes, enitare, contendas, efficias, ut mea commendatione, tuo studio, Cæsaris beneficio hæreditatem propinqui sui C. Capito obtineat. Omnia, quæ potuit in hac summa [13] gratia tua, ac potentia à te impetrare, si petivissem, ultro te ad me detulisse putabo, si hanc rem impetravero. [m] Illud fore tibi adjumento spero, [14] cujus ipse Cæsar esse optimus judex potest: semper Cæsarem Capito & dilexit, & coluit: sed ipse hujus rei testis est: novi [15] hominis memoriam. Itaque te nihil doceo: [n] tantum tibi sumito pro Capitone apud Cæsarem, quantum ipsum meminisse senties: [o] ego, quod in me ipso experiri potui, ad te deferam: in eo [16] quantum sit ponderis, tu videbis: quam partem in Republica, causamque defenderim, per quos homines, ordinesque [p] steterim, [17] quibusque munitus fuerim, non ignoras: hoc

INTERPRETATIO.

[k] *decem partes hæreditatis suæ reliquit Capitoni.*

[l] *duæ reliquæ, sine cujusquam querela, possunt à* Cæsare *fisco addici.*

[m] *spero fore ut eò faciliùs rem hanc impetres, quòd ipse Cæsar perspectum habet, se à Capitone observari, & diligi.*

[n] *tantùm commenda Capitonem Cæsari, quantùm intelliges, Cæsarem meminisse de Capitonis in ipsum amore & observantia.*

[o] *quod in me ipso sum expertus* de Capitonis in Cæsarem *amore, conferam ad arbitrium tuum, ut tu ipse judices quanti id sit faciendum.*

[p] *dignitatem meam conservaverim, & à quibus fuerim defensus.*

NOTÆ.

9 *Ex parte dimidia, & tertia*] Subauditur, *assis*. Hæredum Antistii præcipuus fuit Capito, ut qui scriptus sit ex dimidia parte, & tertia, id est ex semisse & triente, seu ex dextante, relicto aliis hæredibus sextante: dextans continet decem uncias, sextans autem duas, assis duodecim: tota autem hæreditas, & quælibet res integra, assis nomine vocatur: decem itaque hæreditatis totius partes Capito abstulerat.

10 *Publica*] Iis enim relicta erat, qui Pompejo apertè semperque adhæserant, cùm longissimè ab armis Capito semper abfuisset.

11 *Ad H-S XXX.*] Trecenta librarum Gallicarum millia.

12 *Cæsar viderit*] Quid de illa summa, seu sextante statuendum sit, dandus ne Antistii hæredibus, qui Pompejo faverant; an fisco addicendus?

13 *Gratia tua*] Apud Cæsarem, quem constanter sequutus erat.

14 *Cujus*] In neutro genere, usitatè parum refer ad *illud*.

15 *Hominis memoriam*] Qui eorum non obliviscatur, à quibus in honore habitus est.

16 *Quanti sit id ponderis*] Capitonis enim potissimùm consilio adductus, leviter admodum civilem discordiam attigi, & post Pharsalicam cladem à bello prorsus abstinui.

17 *Quibusque*] Manutii sententiæ libens adhæreo, qui putat legendum, *quibusque inimicus fuerim*, ut in eo quod dicit, per quos ordines, hominesque steterim,

mihi velim credas: si quid fecerim hoc ipso in bello minus ex Cæsaris voluntate, [q] quòd intellexerim scire ipsum Cæsarem, me invitissimum fecisse: id feci aliorum consilio, hortatu, auctoritate. [r] Quòd fuerim moderatior, temperatiorque, quàm in ea parte quisquam, id me fecisse maximè auctoritate Capitonis: cujus similes si reliquos necessarios habuissem, [18] Reipublicæ fortasse nonnihil, mihi certè plurimùm profuissem. Hanc rem, mi Plance, si effeceris, meam de tua erga me benevolentia spem confirmaveris: ipsumque Capitonem, gratissimum, officiosissimum, optimum virum, ad tuam necessitudinem tuo summo beneficio adjunxeris. Vale.

INTERPRETATIO.

[q] *quod etiam feci invitus, ut ipse Cæsar intellexit.*

[r] *quòd minùs offenderim Cæsarem, quàm quisquam aliter Pompejanus, id feci maximè consilio Capitonis.*

NOTÆ.

intelligantur Pompejani; Cæsariani verò in hoc, *quibusque inimicus fuerim*: Sed hæc Lectoris arbitrio committimus.

18 *Reipub.*] Quia si medius Pompejum inter & Cæsarem stetisset Cicero, neque discessisset ex Italia, de pace agere, atque adeò Reipublicæ prodesse potuisset.

EPISTOLA XXX.

Titum Manlium in hæreditate fraterna, & omnibus in rebus commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. [1] Acilio procos.

LUcius Manlius [2] est Sosis: [a] is fuit [3] Catinensis: sed est una cum reliquis Neapolitanis civis Romanus factus; [4] decurioque Neapoli: erat

INTERPRETATIO.

[a] *Catanæ natus est.*

NOTÆ.

1 *Acilio*] Qui Siciliam regebat Proconsulari imperio, etsi numquam anteà Consul. Vide epist. 1. libri primi.

2 *Est Sosis*] Sive Susis, quæ Asiæ civitas: meliùs autem, ut opinor, Manutius, qui nomen ipsissimum fuisse hominis qui commendatur, existimat; nominat Siculum, cùm duo priora sint Romana: id enim moris erat, ut qui peregrini civitate donabantur, eorum assumerent nomina & prænomina, quorum maximè opera id beneficii consecuti erant.

3 *Catinensis*] Sed Catinensis esse desiit ex quo in Neapolitanum municipium adscriptus est: idem enim duarum urbium civis esse non poterat. Catina, seu Catana, oppidum Siciliæ locuples, honestum, copiosum. Strabo scribit ab Hierone, cùm ejus incolas ejecisset, *Ætnam* appellatum fuisse; hodie tamen dicitur adhuc *Catana*: haud procul mons Ætna situs est, nocturnis incendiis famosus, nunc *Montgibello*.

4 *Decurioque*] Is erat in municipiis Decurio, qui Romæ Senator.

enim adscriptus in id municipium ante civitatem sociis, & Latinis [5] datam: ejus frater Catinæ nuper mortuus est: nullam omninò arbitramur de ea hæreditate controversiam eum habiturum: & [b] est hodie in bonis: sed, quando habet prætereà negotia vetera in Sicilia sua, & hanc hæreditatem fraternam, & omnia ejus tibi commendo, in primisque ipsum, virum optimum, mihique familiarissimum, iis studiis litterarum, doctrinæque præditum, quibus ego maximè delector. Peto igitur abs te, ut eum, sive aderit, sive non venerit in Siciliam, in meis intimis, maximèque necessariis scias esse: itaque tractes, ut intelligat meam commendationem sibi magno adjumento fuisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *& est hodie in possessione hujus hæreditatis.*

NOTÆ.

5 *Datam*] Lege Julia.

EPISTOLA XXXI.

Flavium, Pisoni genero suo, dum viveret, amicissimum commendat. Eodem anno.

Cicero S. D. Acilio procos.

CAJO Flavio, [a] honesto, & ornato equite Rom. utor valdè familiariter: fuit enim generi mei [1] C. Pisonis pernecessarius, meque diligentissimè observat & ipse, & L. Flavius frater ejus. Quapropter velim, honoris mei causa, quibus rebus honestè, & pro tua dignitate poteris, quamhonorificentissimè, & quamliberalissimè C. Flavium tractes: id mihi sic erit gratum, ut gratius esse nihil possit. Sed prætereà tibi affirmo, neque id [b] [2] ambitione adductus facio, sed tum familiaritate, & necessitudine, tum etiam veritate, te ex C. Flavii officio, & observantia, & prætereà [c] splendore, atque inter suos gratia magnam voluptatem esse capturum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *& generis splendore, & virtutibus inclyto.*

[b] *vitiosa laudis cupiditate.*

[c] *gloria.*

NOTÆ.

1 *C. Pisonis*] Pisonis frugi ex gente Calpurnia; is primus Ciceronis gener, secundus Crassipes, tertius Dolabella.

2 *Ambitione*] Nimia scilicet adductus cupiditate impetrandi quæ velim; vel inani gloriæ desiderio, ut ostendam scilicet me plurimùm apud te posse.

EPISTOLA XXXII.

Commendat duos hospites suos Alesinos.

Cicero s. D. Acilio procos.

IN [1] Alesina civitate, [a] tam lauta, quàm nobili, conjunctissimos habeo & hospitio, & familiaritate [2] M. & C. Clodios, Archagatum, & Philonem: sed vereor, ne, quia complures tibi præcipuè commendo [b] exæquare [3] videar ambitione quadam commendationes meas: quamquam à te quidem cumulatè satisfit & mihi, & meis omnibus: sed velim sic existimes, hanc familiam, & hos mihi maximè esse conjunctos [c] vetustate, officiis, benevolentia. Quamobrem peto à te majorem in modum, ut his omnibus in rebus, quantùm tua dignitas, fidesque patietur, commodes: id si feceris, erit mihi vehementissimè gratum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quæ tam elegans est, quàm nobilis:* [b] *ex æquo tibi omnes commendare:* [c] *vetusta notitia.*

NOTÆ.

1 *In Alesina*] Alesa, quæ & Alæsa, & Halesa scribitur, Siciliæ littorale oppidum, cujus hodie non nisi vestigia quædam supersunt.

2 *Marcum & Clodium*] Adverte, hos è Sicilia oriundos fuisse, sed civitate Romana donatos; quare prænomina & cognomina Romana susceperunt, vetere nomine retento, more libertorum. Vide epistolam trigesimam.

3 *Videar Ambitione*] Consule superiorem epistolam.

EPISTOLA XXXIII.

Nasonis libertos, & negotia commendat. Eodem anno.

Cicero s. D. Acilio procos.

CN. Otacilio Nasone utor familiarissimè, ita prorsus, ut [a] [1] illius ordinis nullo familiarius: nam & humanitate ejus, & probitate in consuetudine quotidiana magnoperè delector: nihil jam opus est expectare, qui-

INTERPRETATIO.

[a] *hujusce conditionis.*

NOTA.

1 *Illius ordinis*] De quo loquatur ordine, haud constat; simile verò est, non Senatorium, aut Equestrem ordinem, sed conditionem tantùm, genusque vivendi, quod Naso sequebatur, significari.

bus eum verbis tibi commendem, quo sic utar, ut scripsi: habet is [c] in provincia tua negotia, quæ procurant liberti Hilarius, Antigonus, Demostratus: quos tibi, negotiaque omnia Nasonis non secus commendo, ac si mea essent: gratissimum mihi feceris, si intellexero hanc commendationem magnum apud te pondus habuisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *quo, ut tibi scripsi, utor tam familiariter.* [c] *in Sicilia.*

EPISTOLA XXXIV.

Commendat Lysonem hospitem suum. Eodem anno.

Cicero s. D. Acilio Procos.

[a] AVITUM mihi hospitium est cum Lysone, Lysonis filio, [b] [1] Lilybætano, valdeque ab eo observor, cognovique dignum & patre, & avo: est enim nobilissima familia. Quapropter commendo tibi majorem in modum rem, [c] domumque ejus: magnoque opere abs te peto, cures, ut is intelligat, meam commendationem maximo sibi apud te & adjumento, & ornamento fuisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *vetustum.* [b] *Lilybæi nato.* [c] *ejusque domesticos.*

NOTA.

1 *Lilybætano*] A Lilybęo urbe Siciliæ, ubi est promontorium ejusdem nominis.

EPISTOLA XXXV.

Commendat hospitem, & familiarem suum Philoxenum. Eodem anno.

Cicero s. D. Acilio Procos.

CAJUS Avianus Philoxenus antiquus est hospes meus, & præter hospitium, valdè etiam familiaris: [a] quem Cæsar, meo beneficio, in [1] Novocomenses retulit. [2] Nomen autem Aviani consecutus est, quòd

INTERPRETATIO.

[a] *cui Cæsar, rogatu meo, idem contulit beneficium, quod cæteris, quos Novum Comum deduxit.*

NOTA.

1 *Novocomenses*] Novocomum ad Alpium radices juxta Rhœtos, haud procul à Pado, ad lacum Larium, hodie *Lac de Come*. Novocomenses autem dicti sunt ii, quos Cęsar in primo suo Consulatu Comum deductos, civitatis jure donavit. Fuerunt quinque millia, in iis quingenti Gręci, iidemque illustrissimi, quos inter Philoxenus: relicto autem civitatis antiquo nomine, *Novum Comum* appellaverunt.

2 *Nomen autem Aviani*] Vide epistolam trigesimam secundam.

EPISTOLA XXXII.

Commendat duos hospites suos Alesinos.

Cicero s. D. Acilio procos.

IN [1] Alesina civitate, [a] tam lauta, quàm nobili, conjunctissimos habeo & hospitio, & familiaritate [2] M. & C. Clodios, Archagarum, & Philonem: sed vereor, ne, quia complures tibi præcipuè commendo [b] exæquare [3] videar ambitione quadam commendationes meas: quamquam à te quidem cumulatè satisfit & mihi, & meis omnibus: sed velim sic existimes, hanc familiam, & hos mihi maximè esse conjunctos [c] vetustate, officiis, benevolentia. Quamobrem peto à te majorem in modum, ut his omnibus in rebus, quantùm tua dignitas, fidesque patietur, commodes: id si feceris, erit mihi vehementissimè gratum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quæ tam elegans est, quàm nobilis:* [b] *ex æquo tibi omnes commendare:* [c] *vetusta notitia.*

NOTÆ.

1 *In Alesina*] Alesa, quæ & Alæsa, & Halesa scribitur, Siciliæ littorale oppidum, cujus hodie non nisi vestigia quædam supersunt.

2 *Marcum & Clodium*] Adverte, hos è Sicilia oriundos fuisse, sed civitate Romana donatos; quare prænomina & cognomina Romana susceperunt, vetere nomine retento, more libertorum. Vide epistolam trigesimam.

3 *Videar Ambitione*] Consule superiorem epistolam.

EPISTOLA XXXIII.

Nasonis libertos, & negotia commendat. Eodem anno.

Cicero s. D. Acilio procos.

CN. Otacilio Nasone utor familiarissimè, ita prorsus, ut [a] [1] illius ordinis nullo familiarius: nam & humanitate ejus, & probitate in consuetudine quotidiana magnoperè delector: nihil jam opus est expectare, qui-

INTERPRETATIO.

[a] *hujusce conditionis.*

NOTÆ.

1 *Illius ordinis*] De quo loquatur ordine, haud constat; simile verò est, non Senatorium, aut Equestrem ordinem, sed conditionem tantùm, genusque vivendi, quod Naso sequebatur, significari.

bus eum verbis tibi commendem; quo sic utar, ut scripsi: habet is [c] in provincia tua negotia, quæ procurant liberti Hilarius, Antigonus, Demostratus: quos tibi, negotiaque omnia Nasonis non secus commendo, ac si mea essent: gratissimum mihi feceris, si intellexero hanc commendationem magnum apud te pondus habuisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *quo, ut tibi scripsi, utor tam familiariter.* [c] *in Sicilia.*

EPISTOLA XXXIV.

Commendat Lysonem hospitem suum. Eodem anno.

Cicero S. D. Acilio Procos.

[a] AVITUM mihi hospitium est cum Lysone, Lysonis filio, [b] [1] Lilybætano, valdeque ab eo observor, cognovique dignum & patre, & avo: est enim nobilissima familia. Quapropter commendo tibi majorem in modum rem, [c] domumque ejus: magnoque opere abs te peto, cures, ut is intelligat, meam commendationem maximo sibi apud te & adjumento, & ornamento fuisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *vetustum.* [b] *Lilybæi nato.* [c] *ejusque domesticos.*

NOTA.

1 *Lilybætano*] A Lilybęo urbe Siciliç, ubi est promontorium ejusdem nominis.

EPISTOLA XXXV.

Commendat hospitem, & familiarem suum Philoxenum. Eodem anno.

Cicero S. D. Acilio Procos.

CAJUS Avianus Philoxenus antiquus est hospes meus, & præter hospitium, valdè etiam familiaris: [a] quem Cæsar, meo beneficio, in [1] Novocomenses retulit. [2] Nomen autem Aviani consecutus est, quòd

INTERPRETATIO.

[a] *cui Cæsar, rogatu meo, idem contulit beneficium, quod cæteris, quos Novum Comum deduxit.*

NOTA.

1 *Novocomenses*] Novocomum ad Alpium radices juxta Rhœtos, haud procul à Pado, ad lacum Larium, hodie *Lac de Come*. Novocomenses autem dicti sunt ii, quos Cęsar in primo suo Consulatu Comum deductos, civitatis jure donavit. Fuerunt quinque millia, in iis quingenti Gręci, iidemque illustrissimi, quos inter Philoxenus: relicto autem civitatis antiquo nomine, *Novum Comum* appellaverunt.

2 *Nomen autem Aviani*] Vide epistolam trigesimam secundam.

homine nullo plus est usus, quàm Flacco Aviano, meo, quemadmodum te scire arbitror, familiarissimo: quæ ego omnia collegi, ut intelligeres, non vulgarem esse commendationem hanc meam. Peto igitur abs te, ut omnibus rebus, quod sine molestia tua facere possis, ei [b] commodes, habeasque in numero tuorum, perficiasque, ut intelligat has litteras meas magno sibi usui fuisse: erit id mihi majorem in modum gratum. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *inservias*.

EPISTOLA XXXVI.

Acilium rogat, ut jus civitatis à Cæsare Demetrio concessum, ei conservet. Eodem anno.

Cicero s. d. Acilio procos.

CUM Demetrio Mega mihi vetustum hospitium, est familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei [1] Dolabella rogatu meo [a] civitatem à Cæsare impetravit: qua in re ego interfui: itaq; nunc [2] P. Cornelius vocatur: cùmque, propter quosdam sordidos homines, qui Cæsaris [3]beneficia vendebant, [4] tabulam in qua nomina civitate donatorum incisa essent, [5] evelli jussisset, eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, [b] nihil esse, quod de Mega vereretur, beneficium suum in eo manere. Hoc te scire volui, ut eum in civium Romanorum numero haberes, cæterisque in rebus tibi eum ita commendo, ut majore studio neminem commendarim. Gratissimum mihi feceris, si eum ita tractaris, ut intelligat meam commendationem magno sibi ornamento fuisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *jus civitatis*. [b] *velle se, ut Mega civitatis jure semper frueretur*.

NOTÆ.

1 *Dolabella*] Tertius Ciceronis gener, qui Tulliam post prælium Pharsalicum repudiavit.

2 *P. Cornelius*] Prænomen & nomen Dolabellæ, cujus opera jus civitatis erat adeptus. Vide epist. 30. & 32.

3 *Beneficia*] Jus civitatis à Cæsare concessum.

4 *Tabulam*] In edito loco de more affixam.

5 *Revelli*] Refigi, tolli, ut omni deinceps auctoritate careret.

EPISTOLA XXXVII.

Acilium precatur, ut curet Hippiæ sua bona restitui. Eodem anno.

Cicero s. d. Acilio procos.

HIPPIAM, Philoxeni filium, [1] Calactinum, hospitem, & necessarium meum, tibi commendo majorem in modum: ejus bona, quemadmodum ad me delata res est, [a] publicè possidentur alieno nomine, [2] contra leges Calactinorum: id si ita est, etiam sine mea commendatione ab æquitate tua res impetrare debet, ut ei subvenias: quoquo modo autem se res habet, peto à te, ut honoris mei causa eum expedias, tantumq; [b] ei commodes & in hac re, & in cæteris, quantum tua fides, dignitasque patietur: id mihi vehementer gratum erit. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *ab injusto possessore publicè tenentur.* [b] *ei inservias.*

NOTÆ.

1 *Calactinum*] Calacta Siciliæ civitas, supra Alæsam.

2 *Contra leges*] Quæ sit illa lex, divinare arduum; hanc fortè Calactini tulerant, qua vetitum erat, ne bona possiderentur publicè, nisi publico nomine, seu publica authoritate: Hippiæ autem bona privati cujuspiam nomine, absque jure ullo, publicè possidebantur.

EPISTOLA XXXVIII.

Brutii negotia, Procuratoresque commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Acilio procos.

LUCIUS Brutius, eques Romanus, adolescens [a] omnibus rebus ornatus, in meis familiarissimis est, meque observat diligentissimè: cujus cum patre magna mihi fuit amicitia jam inde [1] à quæstura mea Siciliensi: omninò nunc ipse Brutius Romæ mecum est: sed tamen domum ejus, & rem familiarem, & procuratores tibi sic commendo, ut majore studio com-

INTERPRETATIO.

[a] *omni ex parte perfectus.*

NOTÆ.

1 *A Quæstura mea Siciliensi*] Hanc gessit Tullius anno urbis conditæ sexcentesimo septuagesimo octavo, Coss. Octavio & Cotta, sub Sexto Peduccejo Siciliæ Pretore, ut author est Pedianus in Argumento Divinationis: ipse tamen in Oratione post reditum in senatu, ait, se Quæstorem fuisse Patri M. Curii; quare videtur Peduccejus adoptasse hunc M. Curium, adeò ut ea ratione pater hujus fuerit.

mendare non possim : gratissimum mihi feceris, si curaris, ut intelligat, id [b] quod ei recepi, hanc meam commendationem sibi magno adjumento fuisse.

INTERPRETATIO.

[b] *quemadmodum ei promisi.*

EPISTOLA XXXIX.

Commendat Titurnium Rufum.

Cicero s. d. Acilio procons.

CUM familia Titurnia necessitudo mihi intercedit vetus : ex qua [a] reliquus est M. Titurnius Rufus, qui mihi omni diligentia, atq; officio est tuendus : [b] est igitur in tua potestate, ut ille in me satis sibi præsidii putet esse. Quapropter eum tibi commendo majorem in modum : & abs te peto, efficias, ut is commendationem hanc intelligat sibi magno adjumento fuisse : erit id mihi vehementer gratum.

INTERPRETATIO.

[a] *superstes unus vivit.* [b] *efficere igitur potes, ut intelligat se posse à me defendi.*

EPISTOLA XL.

Lucceium & Cajum Aurelios fratres commendat. Pompejo & Crasso secundùm, vel Domitio & Appio Coss. anno urbis conditæ 698. vel 699.

Cicero s. d. Q. [1] Anchario, Q. F. procos.

LUCIUM & Cajum Aurelios L. F. quibus & ipsis, & patre eorum, viro optimo, familiarissimè utor, commendo tibi majorem in modum, adolescentes omnibus optimis artibus ornatos, meos pernecessarios, tua amicitia dignissimos. Si ulla mea apud te commendatio valuit, [a 2] quòd scio multas plurimum valuisse, hæc ut valeat, rogo. Quòd si eos honorificè, liberaliterq; tractaris : & tibi gratissimos, optimosque adolescentes adjunxeris, & mihi gratissimum feceris. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *scio autem.*

NOTÆ.

1 *Anchario Proconsuli*] Proconsulari imperio provinciam administranti, etsi Consul antè non fuerat. Vide epistolam primam libri primi.

2 *Quòd scio*] Loquendi genus elegans

EPISTOLA

EPISTOLA XLI.

Gratias agit & suo, & Pompeji nomine, de Lucceio honorificè tractato, & eumdem rursus commendat. Incertus annus.

Cicero s. d. L. [1] Culleolo.

QUÆ fecisti L. Lucceji causa, scire te planè volo, te homini gratissimo [a] commodasse: & cùm ipsi, quæ fecisti, pergrata sunt: tum Pompejus quotiescumque me videt, (videt autem sæpissimè) gratias tibi agit singulares: addo etiam illud, quod tibi jucundissimum esse certò scio, me ipsum, ex tua erga Luccejum benignitate, maxima voluptate affici. Quod superest, quamquam mihi non est dubium, quin cùm anteà nostra causa, nunc jam etiam tuæ constantiæ gratia mansurus sis in eadem ista liberalitate: tamen abs te vehementer etiam atque etiam peto, ut ea, quæ initio [2] ostendisti, deindeque fecisti, etiam ad exitum augeri, & cumulari per te velis: id & Luccejo, & Pompejo valdè gratum fore, [b] teque apud eos præclarè posituram, confirmo, & spondeo. De Republica, deque his negotiis, cogitationibusque nostris perscripseram ad te diligenter paucis antè diebus, easque litteras dederam pueris tuis. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *fecisse:* [b] *tuumque beneficium præclarè apud illos collocatum iri.*

NOTÆ.

1 *Culleolo*] Illyrici Proconsul fuisse videtur; nam Bylliones, quos in epistola sequenti nominat, Illyrici populos esse constat.

2 *Ostendisti*] Te facturum in gratiam Lucceji.

EPISTOLA XLII.

Eumdem Luccejum commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. L. Culleolo procos.

LUCIUS Luccejus, meus familiarissimus, [a] homo omnium gratissimus, mirificas tibi apud me gratias egit, cùm diceret, omnia te cumulatissimè, & liberalissimè procuratoribus suis pollicitum esse: cùm oratio tua tam ei grata fuerit, quàm gratam rem ipsam existimas fore, cùm, ut spero, quæ pollicitus es, feceris? Omninò ostenderunt [1] Bylliones, sese

INTERPRETATIO.

[a] le plus reconnoissant des hommes.

NOTA.

1 *Bylliones*] Seu Bulliones, à Bullide, seu Byllide Illyrici civitate, quam nonnulli tamen in Macedoniæ finibus, juxta mare Adriaticum collocant.

Lucceio Pompeji arbitratu [b] satisfacturos: sed vehementer opus est nobis, & voluntatem, & auctoritatem, & imperium tuum accedere: quod ut facias, te etiam atq; etiam rogo: illudq; mihi gratissimum est, quod ita sciunt Lucceji procuratores, & ita Luccejus ipse ex litteris tuis, quas ad eum misisti, intellexit, hominis nullius apud te auctoritatem, aut gratiam valere plus: quàm, meam id ut re experiatur, iterum, & sæpiùs te rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *pecuniam soluturos.*

EPISTOLA XLIII.

Oppium Gallio commendat. Incertus annus.

Cicero S. D. [1] Q. Gallio.

ETSI plurimis rebus spero fore, ut perspiciam, quod tamen jam pridem perspicio, me à te amari: tamen nunc [a] ea causa tibi datur, in qua facilè declarare possis, tuam erga me benevolentiam. L. Oppius M. F. [2] Philomeli negotiatur, homo mihi familaris: eum tibi unicè commendo, eoque magis, quòd cùm ipsum diligo, tum quòd negotia procurat L. Egnatii Rufi, quo ego uno equite Romano familiarissimè utor, & qui cùm consuetudine quotidiana, tum officiis plurimis, maximisque mihi conjunctus est. Oppium igitur præsentem ut diligas, Egnatii absentis rem ut tueare, æquè à te peto, ac si mea negotia essent: velim, [3] memoriæ tuæ causa, des litterarum aliquid, quæ tibi in provincia reddantur: sed ita conscribas, [b] ut tum, cùm eas leges, facilè recordari possis hujus meæ commendationis diligentiam: hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *ea occasio.* [b] *ut eorum memineris, quæ tibi commendantur.*

NOTÆ.

1 *Quinto Gallio*] Cujusnam administrationem provinciæ haberet haud compertum est: existimat Manutius, Legatum Philippi, Asiæ Proconsulis extitisse.

2 *Philomeli*] Vide epistolam octavam libri tertii.

3 *Velim memoriæ tuæ causa*] Inde colligitur hanc à Cicerone scriptam epistolam, priùs in provinciam, quàm Gallius proficisceretur.

EPISTOLA XLIV.

Eumdem Oppium eidem commendat.

Cicero S. D. Gallio.

ETSI ex tuis & L. Oppii familiarissimi mei, litteris cognovi, te memorem commendationis meæ fuisse, idque pro tua summa erga me benevolentia, proque nostra necessitudine minimè sum admiratus: tamen etiam

atque etiam tibi L. Oppium præsentem, & L. Egnatii, mei familiarissimi absentis negotia commendo. Tanta mihi cum eo necessitudo est, familiaritasque, ut, si mea res esset, non magis laborarem. Quapropter mihi gratissimum feceris, si curaris, ut intelligat me à te tantum amari, quantum ipse existimo: hoc mihi gratius facere nihil potes: idque ut facias, vehementer te rogo. Vale.

EPISTOLA XLV.

Egnatii, & servum Anchialum, & negotia commendat.

Cicero S. D. [1] Appulejo Proquæst.

LUCIO Egnatio uno equite Romano vel familiarissimè utor: ejus Anchialum servum, negotiaque, quæ habet in Asia, tibi commendo non minore studio, quàm si rem meam commendarem. Sic enim existimes velim, mihi eum eo non modo quotidianam consuetudinem summam intercedere, sed etiam officia magna, & mutua nostra inter nos esse. Quamobrem etiam atque etiam à te peto, ut cures, ut is intelligat, me ad te satis diligenter scripsisse: nam de tua erga me voluntate non dubitabat: id ut facias, te etiam atque etiam rogo. Vale.

NOTA.

1 *Appulejo Proquæstori*] Philippi, ut opinor, Asiæ Proconsulis: nam utrique Egnatium Cicero commendat.

EPISTOLA XLVI.

Nostium cohæredem suum commendat.

Cicero S. D. Appulejo Proquæst.

LUCIUS Nostius Zoilus est cohæres meus, hæres autem patroni sui: [a] ea re [1] utrumque scripsi, ut & mihi cum illo causam amicitiæ scires esse, & hominem probum existimares, [b] qui patroni judicio ornatus esset. Eum tibi igitur sic commendo, ut unum ex nostra domo: valdè mihi gratum erit, si curaris, ut intelligat hanc commendationem sibi apud te magno adjumento fuisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *propterea.* [b] *quem patronus suus judicarit hæredem ex parte faciendum.*

NOTA.

1 *Utrumque*] Et patroni hæredem esse, meumque cohæredem.

EPISTOLA XLVII.

Egnatium communem amicum commendat.

Cicero s. d. Silio.

QUID ego tibi commendem eum, quem tu ipse diligis? sed tamen, ut scires [1] eum non à me diligi solùm, verùm etiam amari, ob eam rem tibi hæc scribo. Omnium tuorum officiorum quæ & multa, & magna sunt, mihi gratissimum fuerit, si ita tractaris Egnatium, ut sentiat & se à me, & me à te amari: hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. [a] Illa nostra scilicet [2] ceciderunt: utamur igitur vulgari [3] consolatione: quid si hoc melius? sed hæc coram. Tu fac, quod facis, ut me ames, teque amari à me scias. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *abierunt illa tempora*, *quibus* in Republica authoritate florebamus.

NOTÆ.

1 *Eum non à me diligi*] Tale quid in ep. 14. libri 9. *Tantum accessit ad amorem, ut mihi nunc denique amare videar, anteà dilexisse*.

2 *Ceciderunt*] Priora nempe tempora, cùm & honoribus, & authoritate in Republica florebamus.

3 *Consolatione*] Qua vulgus utitur, cujus illa est in adversis sententia: *quid si hoc melius*? quasi dicat: *utinam melior esset temporum conditio, sed quandoquidem diis aliter visum est, patienter feramus*.

EPISTOLA XLVIII.

Omnes Cyprios, maximèque Paphios commendat.

Cicero s. d. C. Sextilio Rufo Quæst.

OMNES tibi commendo [1] Cypros, sed magis [2] Paphios: quibus tu quæcumque commodaris, erunt mihi gratissima: eòque facio libentiùs, ut eos tibi commendem, quòd & tuæ laudi, cujus ego fautor sum, conducere arbitror, [3] cùm primus in eam insulam quæstor veneris, [a] ea te instituere, quæ sequantur alii: quæ, ut spero, faciliùs consequere, si & P.

INTERPRETATIO.

[a] *ea te facere, quæ cæteri, &c.*

NOTÆ.

1 *Cyprios*] Cyprus, nobilissima Pamphylii maris, inter Ciliciam & Syriam insula, ob mirarn terræ fertilitatem *Macaria* quoque dicta, novem aliquando regnorum sedes: huic vel à Cypro Cynetæ Regis filia, vel ab ubertate Cypri arboris nomen impositum. *Cypre*.

2 *Paphios*] Paphos, Cypri oppidũ, Veneri quondam sacrum. Virg. lib. 1. Æn. v. 419. *Ipsa Paphum sublimis adit, sedesq; revisit Læta suas, &c.*

3 *Cùm primus*] Postquam à Catone

[4] Lentuli, necessarii tui, legem, & ea, quæ [5] à me constituta sunt, sequi volueris: quam rem tibi confido magnæ laudi fore. Vale.

N o t æ.

in provinciæ formam lege Clodia reducta est, Pisone & Gabinio Consulibus. Legunt alii, *cùm primùm*, ne Rufus primus Quæstor in Cyprum missus videatur, cùm non pauci jam Proconsules eam provinciam priùs administrassent.

4 *Et Lentuli*] Qui Ciliciam obtinuit; cujus provinciæ pars erat Cyprus.

5 *Quæ à me*] Dum Ciliciæ præeram.

E P I S T O L A XLIX.

Commendat Q. Pompejum.

Cicero s. d. [1] Curio procos.

Quintus Pompejus Sex. F. multis, & veteribus causis necessitudinis mihi conjunctus est: is cùm anteà meis commendationibus & rem, & gratiam, & auctoritatem suam tueri consueverit, nunc profectò, te provinciam obtinente, meis litteris assequi debet, ut nemini se intelligat commendatiorem unquam fuisse. Quamobrem à te majorem in modum peto, ut, cùm omnes meos æquè ac tuos observare pro nostra necessitudine debeas, hunc in primis ita in tuam fidem recipias, ut ipse intelligat, nullam rem sibi majori usui, aut ornamento, quàm meam commendationem, esse potuisse. Vale.

N o t a.

1 *Curio*] Videtur is esse Curius, ad quem scripta epistola vigesima nona libri 7.

E P I S T O L A L.

Petit ut M. Curium ab omni incommodo, detrimento, molestia integrum conservet. Cæsare quintùm, & Antonio Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo nono.

Cicero s. d. [1] Aristo procos.

Sumpsi hoc mihi pro tua in me observantia, quam penitùs perspexi, quàm diù [2] Brundusii fuimus, ut ad te familiariter, & quasi pro meo jure scriberem, si qua res esset, de qua valdè laborarem. M. Curius, qui Patris negotiatur, ita mihi familiaris est, ut nihil possit esse conjunctius: multa

N o t æ.

1 *Aristo Proconsuli*] In quibusdam codicibus legitur, *Avito*, in aliis, *Aristio*. Quidquid sit (in re enim tam levis momenti laborare nihil opus) facilè crediderim, hunc ipsum esse Acilium Aristum, qui Sulpicio in Achajæ administratione successit.

2 *Brundusii*] Post cladem Pharsalicam aliquamdiù Brundusii Cicero restitit, Cæsaris ex Ægypto reditum expectans.

illius in me officia, multa in illum mea, quodque maximum est, summus inter nos amor, & mutuus. Quæ cùm ita sint: si ullam in amicitia mea spem habes, si ea, quæ in me officia, & studia Brundusii contulisti, vis mihi etiam gratiora efficere, quamquam sunt gratissima, si me à tuis omnibus amari vides, hoc mihi da, atque largire, ut M. Curium [a] [3] sartum & tectum, ab omnique incommodo, detrimento, molestia sincerum, integrumque conserves. Et ipse spondeo, & omnes hoc tibi tui pro me recipient, ex mea amicitia, & ex tuo in me officio maximum te fructum, summamque voluptatem esse capturum. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *salvum & incolumem.*

NOTÆ.

4 *Sartum & tectum*] Translatio ex ædibus sumpta, quas ita locabant Censores, ut integras posteà, & ab omni detrimento sinceras exigerent.

EPISTOLA LI.

P. Messienum commendat.

Cicero s. D. P. Cæsio.

PUBLIUM Messienum, equitem Romanum, [a] omnibus rebus ornatum meumque persamiliarem, tibi commendo ea commendatione, quæ potest esse diligentissima. Peto à te & pro nostra, & pro paterna amicitia, ut eum in tuam fidem recipias, ejusque rem, famamque tueare: virum bonum, tuaque amicitia dignum tibi adjunxeris, mihique gratissimum feceris.

INTERPRETATIO.

[a] *omni ex parte perfectum.*

EPISTOLA LII.

Hospitem suum Aristotelem commendat. Post bellum Africanum, sed incertus est annus.

Cicero s. D. [1] Regi.

AULUS Licinius Aristoteles, [2] Melitensis, antiquissimus est hospes meus, & præterea conjunctus magno usu familiaritatis: hæc cùm ita

NOTÆ.

1 *Regi*] Alii Dejotarum Regem hic volunt intelligi, qui Pompejo contra Cæsarem adhæserat: nonnulli, quod vero propius, aliquem fuisse gentis Martiæ, cujus cognomen fuit *Rex*.

2 *Melitensis*] Melita insula in mari Siculo, ubi Templum erat Junonis perantiquum, nunc *Malthe*, equitibus hujusce nominis inclyta.

sint, non dubito, quin tibi satis commendatus sit. Etenim ex multis cognosco, meam commendationem plurimùm apud te valere. [a] Hunc ego à Cæsare liberavi: [b] frequens enim fuerat nobiscum: [c] atque etiam diutiùs in causa est, [3] quàm nos, commoratus: [4] quò melius te de eo existimaturum arbitror: fac igitur, mi Rex, ut intelligat has sibi litteras plurimùm profuisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *huic à Cæsare veniam impetravi:* [b] *Pompejanas enim nobiscum partes erat secutus.* [c] *atque etiam diutius, quàm nos, pro Pompejo dimicavit.*

NOTÆ.

3 *Quàm nos*] Quòd profligato ad Pharsalum Pompejo, ab exercitu Cicero discesserit.

4 *Quò melius*] Hinc pronum est conjicere, Pompejo quoque favisse Regem.

EPISTOLA LIII.

Genucilium Curvum in omnibus, sed maximè in Hellesponti negotiis commendat. Anno urbis conditæ septingentesimo secundo, aut sequenti.

Cicero s. d. [1] Q. Thermo proprœt.

LUCIO Genucilio Curvo jampridem familiarissimè utor, optimo viro, & homine gratissimo: eum tibi penitus commendo, atque trado: primùm ut omnibus in rebus [a] [2] ei te commodes, quoad fides tua, dignitasque patietur: patietur autem in omnibus: [3] nihil enim abs te unquam, quod sit alienum tuis, aut etiam suis moribus, postulabit: præcipuè autem tibi commendo negotia ejus, quæ sunt in [4] Hellesponto: primùm, ut obtineat id juris in agris, quod ei [5] Pariana civitas decrevit, & dedit, & quod semper obtinuit sine ulla controversia: deinde, si quid habebit cum aliquo Hellespontio controversiæ, ut [b] in illam διοίκησιν [6] rejicias. Sed non mihi vi-

INTERPRETATIO.

[a] *ei inservias,* [b] *in Hellesponti diœcesim.*

NOTÆ.

1 *Q. Thermo*] Asiæ Proprætori. Vide indicem historicum.

2 *Ei te commodes*] Alibi sic loquitur Cicero, ut illud *te* non apponat; quare suspicor hìc esse delendum.

3 *Nihil enim abs te*] Sic Horatius, epist. duodecima libri 1.

Utere Pompejo Grosphо, &, si quid petet, ultrò
Defer, nil Grosphus, nisi verum, orabit, & æquum.

4 *Hellesponto*] Regio est Propontidi vicina, ab Hellesponto sic appellata, freto scilicet angustissimo, quod Ægæum mare Propontidi committit, Asiamque dividit ab Europa: hodie *le detroit de Gallipoli, ou les Dardanelles.*

5 *Pariana*] Parion Hellesponti civitas.

6 *Rejicias*] Non Ephesum, Primariam eorum, qui Asiam administrabant civitatem, ne suo incommodo Ephesum se conferre cogeretur Curvus.

deor, cùm tibi totum hominem diligentissimè commendarim, [c] singulas ad te ejus causas perscribere debere. Summa illa sit: quidquid officii, beneficii, honoris in Genucilium contuleris, id te existimabo in me ipsum, atque in rem meam contulisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *singula ejus negotia.*

EPISTOLA LIV.

Primùm Thermo gratias agit de Marcilio liberalissimè tractato; deinde petit, ut operam det, ne socrus Marcilii rea fiat. Æmilio Paulo, & Claudio Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

Cicero s. d. Thermo propræt.

CUM mihi multa grata sunt, quæ tu, adductus mea commendatione, fecisti, tum in primis, quòd M. Marcilium amici, atque [1] interpretis mei filium, liberalissimè tractavisti: venit enim [2] Laodiceam, & tibi apud me, mihique propter te gratias maximas egit. Quare, quod reliquum est, à te peto, quando apud gratos homines beneficium ponis, ut eò libentiùs his [a] commodes, operamque des, quoad fides tua patietur, ut socrus adolescentis rea ne fiat: ego cùm anteà studiosè commendabam Marcilium, tum multò nunc studiosius, quòd [b] [3] in longa apparitione singularem & propè incredibilem patris Marcilii fidem, abstinentiam, modestiamque cognovi. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *his inservias:* [b] *quòd in diuturno obsequio.*

NOTÆ.

1 *Interpretis*] Fortè Cilicum in lingua, nisi malis intelligi hominem, quo, rebus in agendis, interprete, & conciliatore Cicero utebatur.

2 *Laodiceam*] Caput erat unius Asiaticæ jurisdictionis, & in Ciceronis imperio, ubi forum egit, cùm in Ciliciam Proconsul abiret.

3 *In longa apparitione*] In munere interpretis, quod multis mensibus obierat: apparitores vulgò dicebantur, qui præibant Magistratibus; & apparitio, munus ipsum. Inter Apparitores recenset Manutius Scribas, Interpretes, Accensos, Lictores, & cæteros ejusmodi: quamquam hic per apparitionem existimem solummodò significari cujusvis officii exhibitionem, ac præsentiam ad obsequendum, adeò ut Marcilium laudet, quòd sibi, variis in rebus, non mediocri fuerit adjumento.

EPISTOLA

EPISTOLA LV.

Rogat ut Annejum legatum suum adjuvet in controversia, quam cum Sardianis habebat. Eodem anno.

Cicero s. d. Thermo proprær.

ETSI mihi videor intellexisse, cùm tecum Ephesi de re M. Anneji, [1] legati mei, locutus sum, te ipsius causa vehementer omnia velle: tamen & M. Annejum tanti facio, ut mihi nihil putem prætermittendum, quod illius intersit: & me à te tanti fieri puto, ut non dubitem, [a] quin ad tuam voluntatem magnus cumulus accedat commendationis meæ: nam cùm jam diù diligere M. Annejum, [b] deque eo sic existimarem, ut res declarat, quòd ultro ei detulerim legationem, cùm multis petentibus denegassem: tum verò, posteà quàm mecum [2] in bello, atque in re militari fuit, tantam in eo virtutem, prudentiam, fidem, tantamque erga me benevolentiam cognovi, ut hominem neminem pluris faciam. Eum cum [3] Sardianis habere controversiam scis: causam tibi exposuimus Ephesi: quam tu tamen coram faciliùs, meliusque cognosces: de reliquo mihi mehercule diù dubium fuit, quid ad te potissimùm scriberem. [c] Jus enim quemadmodum dicas clarum, & magna cum tua laude notum est: nobis autem in hac causa nihil aliud opus est, nisi te jus [d] instituto tuo dicere. Sed tamen, cùm me non fugiat, quanta sit in prætore auctoritas, præsertim ista integritate, gravitate, clementia, qua te esse inter omnes constat: peto abs te pro nostra conjunctissima necessitudine, plurimisque officiis paribus, ac mutuis, ut voluntate, auctoritate, studio tuo perficias, ut M. Annejus intelligat, te & sibi amicum esse quod non dubitat: sæpè enim mecum locutus [e] est: & multò amiciorem his meis litteris esse factum: in tuo toto imperio, atque provincia nihil est, quod mihi gratius facere possis. [f] Jam, apud ipsum, gratissimum hominem, atque optimum virum, quàm benè positurus sis studium tuum, atque officium, dubitare te non existimo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quin tua erga illum voluntas mea commendatione multùm crescat.*

[b] *eumque plurimi facerem, ut res ipsa declarat, siquidem ei ultro detuli, &c.*

[c] *sciunt enim omnes, quanta cum integritate jus reddas, idque tibi gloriosum in primis.* [d] *more tuo.* [e] de tua in ipsum voluntate.

[f] *cæterùm hoc tibi beneficio devinxeris virum optimum, & gratissimum.*

NOTÆ.

1 *Legati*] Unius, ex quatuor quos habuit in Cilicia Cicero.

2 *In bello*] Quod contra prædones nescio quos ad montem Amanum gessit: in re admodum levi magnificè nimis de se prædicat.

3 *Sardianis*] Sardis & Sardes Lydiæ quondam nobilissima civitas, & Crœsi regia, ad Tmolum montem sita, Pactolo fluvio irrigata.

EPISTOLA LVI.

Cluvii Puteolani negotia commendat. Sulpicio, & Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo secundo, vel sequenti.

Cicero s. d. Thermo propræt.

CLUVIUS [1] Puteolanus valdè me observat, valdeque est mihi familiaris. [a] Is ita sibi persuadet, quod in tua provincia negotii habet, nisi, te provinciam obtinente, meis commendationibus confecerit, id se in perditis, & desperatis habiturum. Nunc, quando mihi ab amico officiosissimo tantum oneris imponitur, ego quoque tibi imponam pro tuis in me summis officiis, ita tamen, ut tibi nolim molestus esse. [2] Mylasii, & Alabandeses pecuniam Cluvio debent: dixerat mihi Euthydemus, cùm Ephesi essem, se curaturum, [3] ut ecdici Mylasii Romam mitterentur: id factum non est: legatos audio missos esse: sed malo ecdicos, ut aliquid confici possit. Quare peto à te, ut eos, & Alabandenses jubeas ecdicos Romam mittere. Præterea Philotes Alabandensis [b] ὑποθήκας Cluvio dedit: [c] [4] hæ commissæ sunt: velim cures, [d] ut aut de hypothecis [5] decedat, easque procuratoribus Cluvii tradat, aut pecuniam solvat. Præterea [6] Heracleotæ, & Bargyletæ, qui item debent, aut pecuniam solvant, [e] aut fructibus suis satisfaciant. [7] Caunii præterea debent, [8] sed ajunt se depositam pecuniam habuisse: id velim cognoscas: &,

INTERPRETATIO.

[a] *de negotiis, quæ in provincia tua habet, sibi desperandum esse, nisi ea, te Proconsule, meque commendante, perficiat.*

[b] *oppigneratas possessiones.*

[c] *ad Cluvium jure devenerunt.*

[d] *ut suis pignoribus cedat.*

[e] *aut tradant* Cluvio *fructus*, quos ex agris colligunt.

NOTÆ.

1 *Puteolanus*] Puteoli, maritima Campaniæ civitas, quæ à justissima Reipublicæ administratione *Dicæarchia* dicta est; unde & Colonos prolem Dicæarcheam Silius appellat.

2 *Mylasii*] Mylasia, & Alabanda, duo sunt oppida Cariæ in Asia minori.

3 *Ecdici*] Ii dicuntur ab Jurisconsultis, civitatis defensores, qui in municipiis Tribunorum instar plebem ab optimatum injuriis tuebantur; Ecdicorum quoque fuit munus eos persequi judicio, qui Reipublicæ pecuniam debebant; verbo: Quæstorum genus erat, qui Rationem nummariam curabant.

4 *Hæ commissæ sunt*] Præterita solutionis die, hæc jam pignora Cluvio commissa erant; idest, ea pro jure suo Cluvius retinere poterat,

5 *Decedat*] Quia nihil jam ad eum pertinent elapsa solutionis die, de qua inter utrumque convenit.

6 *Heracleotæ, & Bargyletæ*] Cariæ populi: multiplex autem fuit Heraclea; Bargylum, seu Bargyliam, à Bellerophonte conditam, Stephanus scribit.

7 *Caunii*] Caunus, Cariæ pariter oppidum, infirma incolarum valetudine infame, inquit Pomponius Mela.

8 *Sed ajunt*] Sed ajunt hanc pecuniam apud se depositam fuisse. *Ils disent que ce n'est pas une dette, mais un depost, dont ils ne sont pas obligez de payer les interests.*

si intellexeris eos neque [9] ex edicto, neque ex decreto depositam habuisse, des operam, [7] ut usuræ Cluvio, [8] instituto tuo, conserventur. His de rebus eò magis laboro, quòd agitur res [10] Cn. Pompeji etiam, nostri necessarii, & quòd is magis etiam mihi laborare videtur, quàm ipse Cluvius : cui satisfactum esse à nobis, valdè volo. His de rebus te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

ayez soin que Cluvius ne perde point les interêts de sa somme. [8] *more tuo.*

NOTÆ.

9 *Ex edicto*] Edictum ad Prætorem, ad Senatum verò decretum pertinet.

10 *Cnei Pompeji*] Pompejum Magnum significat.

EPISTOLA LVII.

Petit à Thermo, ut Annejum legatum suum remittat, eumdemque rursùs commendat in negotio Sardiano. Æmilio Paulo, & C. Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

Cicero s. d. Thermo proprær.

QUO magis quotidie ex litteris, nuntiisque [1] bellum magnum esse in Syria, cognosco, eò vehementiùs à te pro nostra necessitudine contendo, ut mihi M. Annejum legatum primo quoque tempore remittas : nam ejus opera, consilio, scientia rei militaris vel maximè intelligo me, & Rempublicam adjuvari posse. Quòd [a] nisi tanta res ejus ageretur : nec ipse adduci potuisset, ut à me discederet : neque ego, ut eum à me dimitterem : ego [2] in Ciliciam proficisci cogito circiter Kalend. Majas : ante eam diem Annejus ad me redeat, oportet. Illud, quod tecum & coram, & per litteras diligentissimè egi, id & nunc etiam atque etiam rogo, curæ tibi sit, ut suum negotium, quod habet cum populo Sardiano, pro causæ veritate, & pro sua dignitate conficiat. Intellexi ex tua oratione, cùm tecum Ephesi locutus sum, te ipsius Anneji causa omnia velle : sed tamen sic velim existimes, te mihi nihil gratius facere posse, quàm si intellexero, per te illum ipsum negotium ex sententia confecisse : idque quamprimum ut efficias, te etiam atque etiam rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *nisi gravissimum in provincia tua negotium habuisset.*

NOTÆ.

1 *Bellum magnum*] Quod à Parthis timebat sibi Tullius.

2 *In Ciliciam*] Tum versabatur Laodiceæ, ubi, ut anteà dictum est, forum agebat, seu jus reddebat.

EPISTOLA LVIII.

Commendat L. Custidium. Eodem anno, aut superiore.

Cicero s. d. C. Titio L. F. Ruso præt. urb.

Lucius Custidius est [a] tribulis, & [1] municeps, & familiaris meus: is causam habet, quam causam ad te deferet: commendo tibi hominem sicuti tua fides, & meus pudor postulat, tantùm, ut faciles ad te aditus habeat, quæ æqua postulabit, ut [b] lubente te impetret, sentiatque, meam sibi amicitiam, etiam [2] cùm longissimè absim, prodesse in primis apud te. Vale.

Interpretatio.

[a] *ejusdem mecum tribus, & municipii.* [b] *te volente:*

Notæ.

1 *Municeps*] Quia Arpini natus, ubi & natus erat Cicero.

2 *Cùm longissimè absim*] In Cilicia, unde sequentem quoque epistolam scripsit.

EPISTOLA LIX.

Cnmmendat M. Fabium. Eodem anno.

Cicero s. d. C. Curtio [1] Pæduceano præt.

Marcum Fabium unicè diligo: summaque mihi cum eo consuetudo, & familiaritas est pervetus. In ejus controversiis quid decernas, à te non peto, (servabis, ut tua fides, & dignitas postulat, [a] edictum & institutum tuum) sed ut quamfacillimos ad te aditus habeat, quæ erunt æqua, jubente te impetret: ut meam amicitiam sibi, etiam [2] cùm procul absim, prodesse sentiat, præsertim apud te: hoc vehementer etiam atque etiam te rogo. Vale.

Interpretatio.

[a] *& legem, & consuetudinem tuam.*

Notæ.

1 *Pæduceano*] Ex Pæducea gente in Curtiam adoptato.

2 *Cùm procul absim*] In Cilicia.

EPISTOLA LX.

Commendat Livinejum libertum. Incertus annus.

Cicero s. d. C. Munatio C. F.

Lucius [1] Livinejus Trypho est omnino L. Reguli, familiarissimi mei, libertus, cujus [2] calamitas etiam officiosiorem me facit in illum: nam

Notæ.

1 *Livinejus*] Prænomen, nomenque suum patroni libertis dabant, cognomen numquam. Livinejæ autem gentis cognomen fuit *Regulus*.

2 *Calamitas*] In exilium fortè abierat.

benevolentior, quàm semper fui, esse non possum : sed ego libertum ejus per se ipsum diligo : summa enim ejus erga me officia extiterunt [3] iis nostris temporibus, quibus facillimè [a] bonam benevolentiam hominum, & fidem perspicere potui. Eum tibi ita commendo, ut homines grati, & memores benè meritos de se commendare debent : pergratum mihi feceris, si [b] ille intellexerit, se, quòd pro salute mea multa pericula adierit, sæpè hyeme summa navigarit, pro tua ergà me benevolentia gratum etiam tibi fecisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *sinceram.* [b] *si intellexerit, pericula, quæ pro salute mea adiit, tibi etiam grata esse:*

NOTÆ.

3 *Iis nostris temporibus*] Cùm exularet. Sic ad Atticum, lib. III. epist. 17. *Livineius*, inquit, *M. Reguli libertus ad me à Regulo missus venit.*

EPISTOLA LXI.

Silium rogat, ut pecuniæ, quam Nicæenses Pinnio debebant, solutionem urgeat. Cicerone Ciliciæ Proconsule.

Cicero S. D. [1] Silio proprǽt.

TITO Pinnio familiarissimè me usum esse, scire te arbitror : quod quidem ille testamento declaravit, qui me tum tutorem, tum etiam secundum hæredem instituerit : ejus filio, mirè studioso, & erudito, & modesto, pecuniam [2] Nicæenses grandem debent, [3] ad H-S. octogies : & ut audio, in primis volunt ei solvere. Pergratum igitur mihi feceris, quando non modò reliqui tutores, qui sciunt quanti me facias, sed etiam puer ipse sibi persuasit, te omnia mea causa facturum esse, si dederis operam, quoad tua fides, dignitasque patietur, ut quamprimum pecunia Pinnio solvatur Nicæensium nomine. Vale.

NOTÆ.

1 *Silio Proprætori*] In Bithynia : eodem verò tempore Cicero Ciliciam, Bithyniam Silius, Thermus Asiam, & Syriam Bibulus regebant.

2 *Nicæenses*] A Nicæa Bithyniæ oppido, ubi Constantino imperante, habita est celebris illa contra Arii dogmata Synodus.

3 *Ad H-S. octogies*] Octingenta librarum Gallicarum millia.

EPISTOLA LXII.

Primùm de Atilio conservato gratias agit; deinde Quintum fratrem commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Silio proprӕt.

[1] ET [a] in Atilii negotio te amavi: [b] cùm enim serò venissem, tamen honestum equitem Romanum beneficio tuo conservavi, & mehercule semper sic in animo habui, [c] te [2] in meo ӕre esse [3] propter Lamiӕ nostri conjunctionem, & singularem necessitudinem. Itaque primùm tibi ago gratias, quòd me omni [4] molestia liberas: [d] deinde [5] impudentia prosequor: [e] sed idem farciam: te enim semper sic colam, & tuebor, ut quem diligentissimè. Quintum, fratrem meum; si me diligis, [f] eo numero cura ut habeas, quo me: ita magnum [6] beneficium tuum magno cumulo auxeris. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *gratum fecisti mihi, quòd Atilii negotium transegeris.*
[b] *quamvis enim tardiùs* in Ciliciam *veni.* [c] *te meum esse.*
[d] *pergo tibi alios importunè commendare.*
[e] *sed par tibi referam.*
[f] *tanti facias, quanti me facis.*

NOTÆ.

1 *Et in Atilii*] Quem Silius, Ciceronis adductus commendatione, conservarat.
2 *In meo ӕre*] Metaphoram mutuatur à pecunia, quӕ dicitur in nostro ӕre esse, cùm nostra est.
3 *Propter Lamiӕ*] Vide epist. 16. libri 11. & 29. libri 12.
4 *Molestia liberas*] Servato Atilio.
5 *Impudentia*] Impudens enim videtur esse, qui cùm multa jam obtinuerit, alia tamen ab eodem officia importunus efflagitat.
6 *Beneficium tuum*] Quòd, me rogante, Atilii negotium confeceris.

EPISTOLA LXIII.

M. Lenium accuratiùs commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Silio proprӕt.

NON putavi fieri posse, ut mihi verba deessent, sed tamen in [1] M. Lenio commendando desunt. Itaque rem tibi exponam paucis verbis, sed tamen ut planè perspicere possis voluntatem meam. Incredibile est, quanti faciamus & ego, & frater meus, qui mihi charissimus est, M. Lenium: [a] id fit cùm plurimis ejus officiis, tum summa probitate, & sin-

INTERPRETATIO.

[a] *eum autem tanti facimus, tum ob plurima ejus officia, tum propter, &c.*

NOTA.

1 *In M. Lenio*] Brundusio, cujus multa in Tullium, & maxima officia extitere. Vide epist. 4. libri 14.

gulari modestia. Eum ego à me invitissimus [1] dimisi, tum propter familiaritatem, & consuetudinis suavitatem, tum quòd consilio ejus fideli, ac bono libenter utebar. Sed vereor, ne jam mihi superesse verba putes, quæ dixeram defutura. Commendo tibi hominem, sicut intelligis me, [b] de quo ea suprà scripserim, debere commendare: à teque vehementer etiam atque etiam peto, ut, quod habet in tua provincia negotii, expedias: quod tibi videbitur rectum esse, ipsi dicas hominem facillimum, liberalissimumque cognosces. Itaque te rogo, ut eum, [c] solutum, liberum, confectis ejus negotiis per te, quamprimum ad me remittas: id mihi, fratrique meo gratissimum feceris. Vale.

I N T E R P R E T A T I O.

[b] *ad quem commendandum, suprà scripseram*, verba mihi deesse. [c] *expeditum.*

N O T A.

1 *Dimisi*] è Cilicia.

E P I S T O L A   L X I V.

Agit gratias de Nerone honorificè tractato; eumdemque in omnibus rebus studiosè commendat. Eodem anno.

Cicero s. d. Silio propræt.

[1] NERO [2] meus mirificas apud me tibi gratias egit, prorsus incredibiles, ut nullum honorem sibi haberi potuisse diceret, qui à te prætermissus esset: magnum fructum ex ipso capies: nihil est enim illo adolescente gratius: sed mehercule mihi quoque gratissimum fecisti: pluris enim ex omni nobilitate neminem facio. Itaque si ea feceris, [a] quæ ille per me tecum agi voluit, gratissimum mihi feceris. Primùm, [b] de Pausania Alabandensi, sustentes rem, dum Nero veniat: [c] vehementer enim ejus causa cupere eum intellexi: itaque hoc valdè te rogo. Deindè [3] Nisæos, quos Nero in primis habet necessarios, diligentissimeque tuetur, ac defendit, habeas tibi commendatissimos: ut intelligat illa civitas, sibi in Neronis patrocinio summum esse præsidium. Strabonem Servilium tibi sæpè commendavi: nunc eò facio id impensius, quòd ejus causam Nero suscepit:

I N T E R P R E T A T I O.

[a] *quæ voluit à me tibi comendari.*
[b] *Pausaniæ Alabandensis controversiam in adventum Neronis differas.*
[c] *intellexi enim Neronem vehementer Pausaniæ studere.*

N O T Æ.

1 *Nero meus*] Tiberium Claudium Neronem hìc significat, cujus uxorem Liviam Drusillam posteà Augustus prægnantem abduxit.

2 *Meus*] Pronomen, benevolentiæ singularis indicium.

3 *Nisæos*] Multiplex Nysa fuit; hæc

tantùm à te petimus, ut agas eam rem, [d] nec relinquas hominem innocentem ad alicujus tui dissimilis quæstum: id tum gratum mihi erit: tum etiam existimabo te humanitate tua esse usum. Summa hujus epistolæ hæc est, ut ornes omnibus rebus Neronem, sicut [e] instituisti, atque fecisti: [f] magnum theatrum habet [4] ista provincia, [5] non ut hæc nostra, adolescentis nobilis, ingeniosi, abstinentis, commendationem, atque gloriam. Quare si te fautore usus erit, sicut & utetur profectò, & usus est, [g] amplissimas [6] clientelas, acceptas à majoribus, confirmare poterit, & beneficiis suis obligare: [h] hoc in genere si eum adjuveris eo studio, quo ostendisti, [i] apud ipsum præclarissimè posueris, sed mihi etiam gratissimum feceris. Vale.

INTERPRETATIO.

d & noli relinquere Servilium successori tuo, qui fortè tui dissimilis erit, & lucri, quàm justitiæ amantior.
e incepisti.
f possunt enim in tua provincia, velut in magno theatro, cognosci, & commendari virtutes Neronis, nobilitas, ingenium, &c.
g maximam clientum multitudinem.
h in iis rebus.
i beneficium illud apud Neronem collocatum, summo tibi splendori erit, *mihique gratissimum.*

NOTÆ.

de qua sermo est, Myliadis est in Lycia civitas.
4 *Ista provincia*] Asiæ, quam Silius administrabat.
5 *Non ut hæc nostra*] Ciliciæ: perinde ac si dicat Silii provinciam celebrandis Neronis laudibus aptiorem esse, quàm Ciliciam.
6 *Clientelas*] Ob familiæ nobilitatem, & opes, multi in Neronum clientelam & fidem se tradiderant.

EPISTOLA LXV.

Cupit pactiones per Hisponem cum civitatibus confici, in eoque illum Silio commendat. Eodem anno.

Cicero S. D. Silio propræt.

CUM P. Terentio Hispone, [a] [1] qui operas [2] in scriptura pro magistro dat, mihi summa familiaritas, consuetudoque est: multaque, & ma-

INTERPRETATIO.

a qui societatis publicanorum negotia velut magister curat.

NOTÆ.

1 *Qui operas*] His verbis indicat Hisponem Publicanos inter, primum extitisse: sic enim explicari locus debet: fungitur munere magistri in vectigalibus colligendis.
2 *In scriptura*] Per scripturam, intellige totam rationem, societatemque publicanorum, quæ hoc nomine declarari solet.

3 Ut

gna inter nos officia paria, & mutua intercedunt. [b] Ejus summa existimatio agitur in eo, ut [1] pactiones cum civitatibus reliquis conficiat: non me præterit, nos eam rem Ephesi expertos esse, neque ab Ephesiis ullo modo impetrare potuisse. Sed quando, quemadmodum omnes existimant, & ego intelligo, tua cùm summa integritate, tum singulari humanitate, & mansuetudine consecutus es, ut, libentissimis Græcis, [c] nutu, quod velis, consequare: peto à te majorem in modum, ut, honoris mei causa, [d] hac laude Hisponem affici velis. Prætereà [e] cum sociis scripturæ mihi summa necessitudo est, non solùm ob eam causam, quòd ea societas universa in mea fide est, sed etiam, quòd plerisque sociis utor familiarissimè. Ita & Hisponem meum per me ornaris, & societatem mihi conjunctiorem feceris: tuque ipse, & ex ejus observantia, gratissimi hominis, & ex sociorum gratia, hominum amplissimorum, maximum fructum capies, & me summo beneficio affeceris: sic enim velim existimes, ex tota tua provincia, omnique isto imperio nihil esse, quod mihi gratius facere possis. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *ejus fama in eo maximè agitur, ut pactā cum civitatibus reliquis pecuniam obtineat.* [c] *facillimè:* [d] *debitam pecuniam Hispo impetret:* [e] *cum publicanis.*

NOTA.

1 *Ut pactiones*] Publicanos inter, & civitates convenerat de certa pecunia Romanis, vectigalis nomine, solvenda. In eo autem vertebatur Hisponis existimatio, ut pactiones illas conficeret, debitamque pecuniam extra vim omnem impetraret.

EPISTOLA LXVI.

Servilium rogat, ut A. Cæcinam in colligendis pecuniæ reliquiis adjuvet. Cæsare tertiùm, & Lepido Coss. anno urbis conditæ 707.

Cicero S. D. P. Servilio [1] Isaurico procos.

AULUM Cæcinam, maximè proprium clientem familiæ vestræ, [2] non commendarem tibi, cùm scirem qua fide in tuos, qua clementia in calamitosos soleres esse, nisi me & patris ejus, quo sum familiarissimè usus, memoria, [a] & hujus fortuna ita moveret, ut homi-

INTERPRETATIO.

[a] *& filii calamitas tantum me moveret, quantum movere debet calamitas hominis, &c.*

NOTÆ.

1 *Isaurico*] Cognomen illud à Patre, qui Isauros vicerat, mutuatus est. Vide indicem historicum.

2 *Aulum Cæcinam*] Exulantem, quia Pompejum erat secutus, Cæsaremque prætereà scripto offenderat. Vide epist. 7. libri sexti.

nis omnibus mecum studiis, officiisque conjunctissimi movere debeat. A te hoc omni contentione peto, sic, ut majore cura, majore animi labore petere non possim, ut ad ea, quæ tua sponte sine cujusquam commendatione faceres [b] in hominem tantum, & talem, calamitosum, aliquem afferant cumulum meæ litteræ, quo studiosius eum, quibuscumque rebus possis, juves: quòd [3] si Romæ fuisses, etiam salutem A. Cæcinæ essemus, ut opinio mea fert, per te consecuti: de qua tamen magnam spem habemus, freti clementia [4] collegæ tui. Nunc, quando, [c] justitiam tuam secutus, tutissimum sibi portum [5] provinciam istam esse duxit: etiam atque etiam te rogo, atque oro, ut eum & [d] [6] in reliquiis veteris negotiationis colligendis juves, & cæteris rebus tegas, atque tueare: hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *erga hominem tantum, & tam calamitosum.*

[c] *adductus justitiæ tuæ fama.*

[d] *in colligendis pecuniæ reliquiis.*

NOTÆ.

3 *Si Romæ fuisses*] Tum Asiam administrabat, cùm de reditu Cæcinæ in urbem actum est, nihilque confectum, repugnante Cæsare.

4 *Collegæ*] Cæsaris, cujus fuerat in secundo Consulatu collega.

5 *Provinciam*] Asiam, cujus Proconsul Servilius: licet enim Asia, provincia esset Prætoria, qui tamen huic præerant, Proconsules aliquando dicebantur.

6 *In reliquiis*] Quæ Cæcinæ debebantur ex negotiatione, quam in Asia quondam exercuerat. Vide epistolam octavam libri sexti.

EPISTOLA LXVII.

Commendat Andronem, Arthemonis filium, Laodicensem. Eodem anno.

Cicero s. d. Servilio.

Ex provincia mea Ciliciensi, cui scis [a] τρεῖς διοικήσεις [1] Asiaticas attributas fuisse, nullo sum familiariùs usus, quàm Androne, Arthemonis filio Laodicensi: eumque habui in ea civitate, tum hospitem, tum vehementer ad meæ vitæ rationem, & consuetudinem accommodatum: quem quidem multò etiam pluris, posteà quàm decessi, facere cœpi, quòd multis rebus expertus sum gratum hominem, meique memorem: itaque eum Romæ libentissimè vidi: non te enim fugit, qui plurimis in ista provincia benignè fecisti, [b] [2] quàm multi grati reperian-

INTERPRETATIO.

[a] *tres jurisdictiones* [b] *quàm pauci.*

NOTÆ.

1 *Asiaticas*] Cibyraticam, Synnadensem, & Apamensem, quare pars Asiæ ad Ciceronis imperium pertinebat.

2 *Quàm*] Dictum ironicè.

tur. Hæc propterea scripsi, ut me non sine causa laborare intelligeres, & ut tu ipse eum dignum hospitio tuo judicares. Feceris igitur mihi gratissimum, si ei declararis quanti me facias, id est, si receperis eum in fidem tuam, &, quibuscumque rebus honestè, ac sine molestiâ tua poteris, adjuveris: hoc mihi erit vehementer gratum: idque ut facias, te etiam atque etiam rogo. Vale.

EPISTOLA LXVIII.

Significat, quàm sibi gratum fuerit cursum illius navigationis cognoscere, petit, ut de statu provinciæ suæ scribat; addit, curaturum se diligenter omnia quæ ad ejus dignitatem pertinere arbitrabitur. Eodem anno.

Cicero s. d. Servilio Isaurico, procos. [1] collegæ.

GRATÆ mihi vehementer tuæ litteræ fuerunt, ex quibus cognovi cursus navigationum tuarum: significabas enim [a] memoriam tuam nostræ necessitudinis, qua mihi nihil poterat esse jucundius. Quod reliquum est, multò etiam erit gratius, si ad me de Republica, id est de statu provinciæ, de institutis tuis familiariter scribes: quæ quamquam ex multis [b] pro tua claritate audiam, tamen libentissimè ex tuis litteris cognoscam. Ego ad te, de Reipublicæ summa quid sentiam, non sæpè scribam [2] propter periculum ejusmodi rerum: quid agatur autem, scribam sæpiùs: sperare tamen videor, [3] Cæsari, collegæ nostro, fore curæ, & esse, ut habeamus aliquam Rempublicam, cujus consiliis, magni referebat, te interesse: sed, si tibi utilius est, id est gloriosius, Asiæ præesse, & istam partem Reipublicæ malè affectam tueri, mihi quoque idem, quod tibi, & laudi tuæ profuturum est, optatius debet esse. Ego, quæ ad tuam dignitatem pertinere arbitrabor, summo studio, diligentiaque curabo: in primisque tuebor omni observantia clarissimum virum: [4] patrem tuum: quod & pro vetustate necessitudinis, & pro beneficiis vestris, & pro dignitate ipsius facere debeo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *te nostræ amicitiæ meminisse:* [b] *pro nominis tui splendore.*

NOTÆ.

1 *Collegæ*] In Auguratu.

2 *Propter periculum*] Ne scilicet in Cæsaris manus tuæ litteræ deveniant.

3 *Cæsari collegæ nostro*] In Auguratu. Potuit enim Cæsar & Pontifex maximus, & Augur fuisse, cùm idem Fabio Maximo contigerit.

4 *Patrem tuum*] Qui devictis Isauris, Isaurici nomen erat adeptus.

EPISTOLA LXIX.

Petit, ut C. Curtium in fidem recipiat, habeatque in numero suorum. Eodem anno.

Cicero S. D. Servilio collegæ.

CAIUS Curtius Mithres est ille quidem, ut scis, libertus Postumii, familiarissimi mei, sed me colit, & observat æquè, atque illum ipsum, patronum suum. Apud eum ego sic Ephesi fui, quotiescumque fui, tamquam domi meæ: multaque acciderunt, in quibus & benevolentiam ejus erga me experirer, & fidem: itaque, si quid aut mihi, aut meorum cuipiam in Asia opus est, ad hunc scribere consuevi, hujus cùm opera, & fide, tum domo, & re uti, tamquam mea. Hæc ad te eò pluribus scripsi, ut intelligeres, me non vulgariter, [a] nec ambitiosè, sed ut pro homine intimo, ac mihi pernecessario scribere. Peto igitur à te, ut in ea controversia, quam habet de fundo cum quodam [1] Colophonio, & in cæteris rebus, quantum fides tua patietur, quantumque tuo commodo poteris, tantum ei [b] honoris mei causa, commodes: etsi, ut ejus modestiam cognovi, gravius tibi nulla in re erit: si & mea commendatione, & sua probitate assecutus erit, uti de se benè existimes: omnia se adeptum arbitrabitur. Ut igitur eum recipias in fidem, habeasque in numero tuorum, te vehementer etiam atque etiam rogo: ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitrabor, omnia studiosè, diligenterque curabo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *nec ut ostendam me plurimùm apud te posse* [b] *mea causa ei inservias.*

NOTA.

1 *Colophonio*] A Colophone urbe Ioniæ, in Asia minori. Civitatis hujusce equitatus tanta olim in fama fuit, ut ubicumque bella componi non poterant, Colophonii equitatus auxilio dirimerentur: Homerum quoque Colophonii suum esse dicebant.

EPISTOLA LXX.

T. Ampium Menandrum studiosè in primis commendat. Eodem anno.

Cicero S. D. Servilio collegæ.

QUIA non est obscura tua in me benevolentia, sic fit, ut multi per me tibi velint commendari: [a] ego autem tribuo nonnumquam in vulgus, sed plerumque necessariis, ut hoc tempore: nam cum T. Ampio Balbo mihi summa familiaritas, necessitudoque est: ejus li-

INTERPRETATIO.

[a] *vulgares ego nonnumquam homines, & alienos commendo, sæpiùs tamen amicos, &c.*

bertum T. Ampium Menandrum, [1] hominem frugi, & modestum, & patrono, & nobis vehementer probatum, tibi commendo majorem in modum. Vehementer mihi gratum feceris, si quibuscumque rebus sine tua molestia poteris, ei commodaris: quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

N o t a.

1 *Hominem frugi*] Laus servis potissimùm, libertisque tribui solita.

E P I S T O L A LXXI.

Commendat T. Agusium, veterem amicum. Eodem anno.

Cicero s. d. Servilio collegæ.

Multos tibi commendem necesse est, quando omnibus nota nostra necessitudo est, tuaque in me benevolentia: sed tametsi omnium causa, quos commendo, velle debeo: tamen cum omnibus non eadem mihi causa est. T. Agusius & comes meus fuit illo [a] miserrimo tempore, & omnium itinerum, navigationum, laborum, periculorum meorum socius neque hoc tempore discessisset à me, nisi ego ei permisissem. Quare sic tibi eum commendo, ut unum de meis domesticis, & maximè necessariis. Pergratum mihi feceris, si eum ita tractaris, ut intelligat hanc commendationem sibi magno usui, atque adjumento fuisse. Vale.

I n t e r p r e t a t i o.

[a] *exilii mei tempore.*

E P I S T O L A LXXII.

Petit à Servilio, ut Cærelliæ commodis, quoad poterit, inserviat. Eodem anno.

Cicero s. d. Servilio collegæ.

[1] Cærelliæ, necessariæ meæ, rem, [a] [2] nomina, possessiones Asiaticas commendavi tibi præsens in hortis tuis quàm potui diligentissimè: tuq; mihi, pro tua consuetudine, proque tuis in me perpetuis,

I n t e r p r e t a t i o.

[a] *debitam mihi pecuniam.*

N o t æ.

1 *Cærelliæ*] Hanc Ciceronis amicam extitisse, & cum ea lascivam habuisse consuetudinem nonnulli crediderunt: Philosophiæ certè fuit dedita, Ciceronisque libros, & legebat libenter, & scribebat.

2 *Nomina*] Debitores, vel creditarum

maximisque officiis, omnia te facturum liberalissimè recepisti: meminisse te id spero: scio enim solere: sed tamen Cærelliæ procuratores scripserunt, te, propter magnitudinem provinciæ, multitudinemque negotiorum, etiam atque etiam esse commonefaciendum. Peto igitur, ut memineris, [b] te omnia, quæ tua fides pateretur, mihi cumulatè recepisse. Equidem existimo habere te magnam facultatem (sed hoc tui est consilii, & judicii) [c] ex eo S. C. quod in hęredes C. Vennonii factum est, Cærelliæ commodandi. Id senatusconsultum tu [3] interpretabere pro tua sapientia: scio enim ejus ordinis auctoritatem semper apud te magni fuisse: quod reliquum est, sic velim existimes, quibuscumque rebus Cærelliæ benignè feceris, mihi te gratissimum esse facturum. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *te mihi promisisse omnia, quæ secundum fidei leges, & justitiæ facere posses:* [c] *vi illius senatusconsulti.*

NOTÆ.

pecuniarum syngraphas, generatim, atque universè debitam pecuniam.

3 *Interpretabere*] Judicabis, an vi hujus senatusconsulti possis Cærelliæ rationibus inservire, eique benignè facere.

EPISTOLA LXXIII.

Gratulatur de reditu incolumi; gratias agit de Egnatio, & Oppio benignè tractatis; petit ut Antipatri filios sibi condonet.

Cicero s. D. [1] Q. Philippo [2] procos.

GRATULOR tibi, [a] quòd ex provincia salvum te ad tuos recepisti [3] incolumi fama, & Republica: quòd si Romæ te vidissem, coram gratias egissem, quòd tibi L. Egnatius, familiarissimus meus, absens, L. Oppius præsens curæ fuisset. Cum Antipatro Derbete mihi non solùm hospitium, verùm etiam summa familiaritas intercedit. Ei te vehementer succensuisse audivi, & molestè tuli: de re nihil possum judicare: nisi illud mihi certè persuadeo, te talem virum [b] nihil temerè fecisse. A te autem pro ve-

INTERPRETATIO.

[a] *quòd ex Asia Romam salvus redieris:* [b] *non sine causa succensuisse.*

NOTÆ.

1 *Quinto Philippo*] E gente Marcia, quem initio belli civilis Tribunatum exercuisse probabile est.

2 *Procos.*] Huic loco subesse vitium rectè suspicatur Manutius: quomodo enim Proconsul, qui deposita provincia & imperio, Romam redierat: hæc igitur epistola post sequentem collocanda est.

3 *Incolumi Republica*] Quia civilis nondum dissensio exarserat.

tere noſtra neceſſitudine etiam atque etiam peto, [c] ut ejus filios, qui in tua poteſtate ſunt, mihi potiſſimùm condones: niſi quid exiſtimas in ea re violari exiſtimationem tuam: quod ego ſi arbitrarer, numquam te rogarem, mihique tua fama multò antiquior eſſet, quàm illa neceſſitudo eſt: ſed mihi ita perſuadeo, (poteſt fieri, ut fallar) eam rem laudi tibi potiùs, quàm vituperationi, fore. Quid fieri poſſit, & quid mea cauſa facere [4] poſſis, (nam quin velis, non dubito) velim, ſi tibi grave non erit, certiorem me facias. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] ut ejus filios mea potiſſimùm cauſa incolumes dimittas.

NOTA.

4 *Poſſis*] Integra exiſtimatione tua.

EPISTOLA LXXIV.

Oppium præſentem, & Egnatii abſentis negotia commendat. Incertus annus.

Cicero s. D. Philippo Procoſ.

ETSI non dubito pro tua in me obſervantia, proque noſtra neceſſitudine, quin commendationem meam memoria teneas: tamen etiam atque etiam eumdem tibi L. Oppium, familiarem meum, præſentem, & L. Egnatii, familiariſſimi mei, abſentis, negotia commendo: tanta mihi cum eo neceſſitudo eſt, familiaritaſque, ut, ſi mea res eſſet, non magis laborarem. Quapropter gratiſſimum mihi feceris, ſi curaris, ut is intellligat me à te tantùm amari, [a] quantùm ipſe exiſtimo: hoc mihi gratius facere nihil potes: idque ut facias, te vehementer rogo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quantùm ego ipſe exiſtimo* me à te amari.

EPISTOLA LXXV.

Commendat Avianum Flaccum. Incertus annus.

Cicero s. D. Titio T. F. [1] legato.

ETSI non dubito, quin apud te mea commendatio prima ſatis valeat: tamen obſequor homini familiariſſimo C. Aviano Flacco: [a] cujus

INTERPRETATIO.

[a] *cujus ego commodis, & utilitati ſervire ſemper & cupio, & debeo.*

NOTA.

1 *Legato*] Annonæ præpoſito.

causa omnia tum cupio, tum mehercule etiam debeo: de quo & præsens tecum egi diligenter, cùm tu mihi humanissimè respondisti: & scripsi ad te accuratè anteà: sed putat interesse sua, me ad te quàm sæpissimè scribere. Quare velim mihi ignoscas, si, illius voluntati obtemperans, minus videbor meminisse constantiæ tuæ. A te idem illud peto, ut [a] de loco: quò deportet frumentum, & de tempore, Aviano commodes: quorum [b] utrumque per eumdem me obtinuit [3] triennium, dum Pompejus [c] isti negotio præfuit. [d] Summa est, in quo mihi gratissimum facere possis, si curaris, ut Avianus, quando se à me amari putat, me à te amari sciat: erit id mihi pergratum. Vale.

INTERPRETATIO.

b hæc duo commendante me, per tres annos jam antè obtinuit: c rei frumentariæ. d nihil est in quo mihi gratius facere possis, quàm si curaris, ut Avianus, &c.

NOTÆ.

2 *De loco*] Duo hæc petierat Avianus, commodumque locum, quò frumentum deportaret; temporisque tantum, quantum satis erat ad rem illam conficiendam.

3 *Triennium*] Istuc ad Avianum refer, cui id spatii impetravit Tullius, non ad Pompejum, qui rei frumentariæ totos quinque annos præfuit.

EPISTOLA LXXVI.

Petit, ut C. Valgius emptam possessionem in agro Fregellano, liberam, immunemque habeat. Incertus annus.

Cicero S. D. [1] quatuorviris, & decurionibus.

TANTÆ mihi cum Q. Hippio causæ necessitudinis sunt, ut nihil possit esse conjunctius, quàm nos inter nos sumus: quod nisi ita esset, uterer mea consuetudine, ut vobis nulla in re molestus essem. Etenim vos mihi optimi testes estis, cùm mihi persuasum esset, nihil esse, quod à vobis impetrare non possem, numquam me tamen gravem vobis esse voluisse. Vehementer igitur vos etiam atq; etiam rogo, ut honoris mei causa liberalissimè [2] C. Valgium Hippianum tractetis, remque cum eo conficiatis, ut, quam possessionem habet, in agro [3] Fregellano, à vobis emptam, eam liberam, &

NOTÆ.

1 *Quatuorviris*] Magistratus à numero sic dicti: præerant autem coloniis & municipiis, ut Romæ Consules, quamquam Duumviri colonias vulgò regerent. De Decurionibus vide epistolam 19. libri sexti.

2 *Caium Valgium Hippianum*] Is erat Hippii filius, sed adoptatus à Valgio, à quo nomen & prænomen desumpsit, vetere nomine deducto, ut adoptivorum mos erat.

3 *Fregellano*] Fregellæ, Volscorum civitas, olim nobilis ad Lirim fluvium, qui nunc dicitur *il Garigliano*: cùm à Romanis defecisset, diruta est: quidam existimant ex Fregellarum reliquiis constructum fuisse oppidulum, cui nomen *Caperano*.

1 *Sul-*

immunem habere possit: id si à vobis impetraro, summo me beneficio vestro affectum arbitrabor. Valete.

EPISTOLA LXXVII.

Exponit officium suum; commendat M. Bollanum; petit ut sibi servum suum Dionysium restituendum curet. Cæsare quartùm Consule sine collega anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Cicero s. d. P. [1] Sulpicio Imp.

CUM his temporibus non sanè in senatum ventitarem, tamen, ut tuas litteras legi, non existimavi me, salvo jure nostræ veteris amicitiæ multorumque inter nos officiorum, facere posse, ut honori tuo deessem: itaque affui, supplicationemque tibi lubenter decrevi: nec reliquo tempore ullo aut rei, aut existimationi, aut dignitati tuæ deero. Atque ut hoc tui necessarii sciant, hoc me animo erga te esse, velim facias eos per litteras certiores, ut, si quid tibi opus sit, ne dubitent mihi jure suo denuntiare. M. Bollanum, virum bonum, & fortem, & omnibus rebus ornatum, meumque veterem amicum tibi magnoperè commendo. Pergratum mihi feceris, si curaris, ut is intelligat hanc commendationem sibi magno adjumento fuisse, ipsumque virum optimum, gratissimumque cognosces. Promitto tibi, te ex ejus amicitia magnam voluptatem esse capturum. Præthereà à te peto majorem in modum pro nostra amicitia, & pro tuo perpetuo in me studio, ut in hac re etiam elabores. Dionysius, servus meus, qui meam bibliothecam [a] multorum nummorum tractavit, cùm multos libros surripuisset, nec se impunè laturum putaret, aufugit. Is est [2] in provincia tua, eum & M. Bollanus, familiaris meus, & multi alii [3] Naronæ viderunt: sed cùm se à me manumissum esse diceret, crediderunt. Hunc tu si mihi restituendum curaris, non possum dicere quàm mihi gratum futurum sit: res ipsa parva, sed animi mei dolor magnus est; ubi sit, & quid fieri possit, Bollanus te docebit: ego, si hominem per te recuperaro, summo me à te beneficio affectum arbitrabor. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *magni pretii.*

NOTÆ.

1 *Sulpicio*] Nonnullis hæc interpretibus scriptura non probatur, legendumque censent, *Vatinio*, ob epistolas quas ad Ciceronem ab Illyrico scripsit, in quibus & de supplicatione, & de Dionysio non pauca. Vide nonam & decimam epist. libri 5. Fusiùs hac de re Manutius: hæc cæteroqui controversia non admodum gravis momenti videtur esse; existimo tamen legendum esse, *P. Sulpicio*, consensu maximè veterum codicum adductus, in quibus scriptura nihil omnino variat.

2 *In provincia tua*] In Illyrico, cujus administrationem aliquandiù cum Vatinio communem habere potuit.

3 *Naronæ*] Liburniæ oppidum est, à Narone fluvio, cui adjacet, sic appellatum.

EPISTOLA LXXVIII.

Petit, ut Democritum Sicyonium diligat, ac in suis habeat. Cæsare tertiùm, & Lepido Coss. anno urbis conditæ septingentesimo septimo.

Cicero s. d. [1] Allieno procos.

DEMOCRITUS [2] Sicyonius non solùm hospes meus, sed etiam, quod non multis contingit, Græcis præsertim, valdè familiaris: est enim in eo summa probitas, summa virtus, summa in hospites liberalitas, & observantia: meque præ cæteris [3] & colit, & observat, & diligit: eum tu non modò suorum civium, verùm etiam propè Achajæ principem cognosces: huic ego tantummodò aditum ad tuam cognitionem patefacio, & munio. Cognitum, per te ipsum, quæ tua natura est, dignum tua amicitia, atque hospitio judicabis. Peto igitur à te, ut, his litteris lectis, recipias eum in tuam fidem, polliceare omnia te facturum mea causa: de reliquo, si id quod confido, fore dignum eum tua amicitia, hospitioque cognoveris, peto, ut eum [4] complectare, diligas, in tuis habeas: erit id mihi majorem in modum gratum. Vale.

NOTÆ.

1 *Allieno*] Siciliæ Proconsuli, licèt Consulatum non gesserat. Vide epistolam primam libri primi.

2 *Sicyonius*] Sicyon, urbs Achajæ vetustissima, à qua Sicyonii.

3 *Colit*] Colitur aliquis honore, observatur assiduitate, & officio.

4 *Complectare*] Verbi cujuslibet vim singularem nota.

EPISTOLA LXXIX.

Cajum, & Marcum Avianos commendat; alterum præsentem, alterum absentem. Eodem anno.

Cicero s. d. Allieno procos.

ET te scire arbitror, quanti fecerim C. Avianum Flaccum, & ego ex ipso audieram optimo, & gratissimo homine, quàm à te liberaliter esset tractatus. Ejus filios, dignissimos illo patre, meosque necessarios, quos ego unicè diligo, commendo tibi sic, ut majore studio nullos commendare possim. C. Avianus in Sicilia est: Marcus est nobiscum: ut illius dignitatem præsentis ornes, rem utriusque defendas, te rogo: hoc mihi gratius in ista provincia facere nihil potes: idque ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

LIBER XIV.

AD TERENTIAM UXOREM.

EPISTOLA I.

Exul deflet suam, suorumque calamitatem; exiliique culpam confert in amicorum consilia: vici venditionem improbat: alia quædam subjungit. Pisone, & Gabinio Coss. anno urbis conditæ 695.

Cicero s. d. Terentiæ, & Tulliolæ, & Ciceroni, suis.

[1] ET litteris multorum, & sermone omnium perfertur ad me, incredibilem tuam virtutem, & fortitudinem esse, teque nec animi, nec corporis laboribus defatigari. Me miserum, te, ista virtute, fide, probitate, humanitate, in tantas ærumnas propter me incidisse! Tulliolamque nostram, ex quo patre tantas voluptates [2] capiebat, ex eo tantos percipere luctus! nam quid ego [a] de Cicerone dicam? qui cùm primùm [3] sapere cœpit, acerbissimos dolores, miseriasque percepit: quæ si, ut tu scribis, [b] fato facta putarem, ferrem paulò faciliùs: sed omnia sunt mea culpa commissa, qui ab iis * me amari putabam, qui invidebant: eos [4] non sequebar, [c] [5] qui petebant. [d] Quòd si [6] nostris consiliis usi essemus, neque apud nos tantum valuisset sermo, aut stultorum amicorum, aut improborum, beatissimi viveremus: nunc, quando sperare nos amici jubent, dabo operam, ne mea valetudo tuo la-

INTERPRETATIO.

[a] *de filio.* [b] *diis imperantibus.* [c] *qui sincerum mihi consilium dabant.* [d] *quòd si fecissem id, quod censebam faciendum esse.*

NOTÆ.

1 *Et litteris*] Primas quatuor hujus libri epistolas, præpostero ordine collocatas esse, monendus est lector; illas quidem in exilio scripsit, sic tamen, ut, quæ quarta est, primum occupare locum debeat; quæ secunda, secundam retineat sedem; quæ prima, in tertium; quæ tertia, in quartum locum rejiciatur.

2 *Capiebat*] Ante patris exilium.

3 *Sapere cœpit*] Octo dumtaxat annos natus erat, cùm pater in exilium pulsus est.

* *Me amari putabam*] Pompejum, & Hortensium designat, quorum adductus consilio, Clodii Tribuni plebis furori cessit, ne turbas in urbe moveret.

4 *Non sequebar*] Et præter cæteros, Lucullum, qui Ciceroni suaserat, ut vim vi repelleret.

5 *Qui petebant*] Ut eos sequerer, & Clodio fortiter resisterem.

6 *Nostris consiliis*] Armis scilicet decertandum priùs, quàm ex urbe discederem.

labori desit : res quanta sit, intelligo, quantoque fuerit facilius manere domi, quàm redire : sed tamen, si omnes [7] tribunos plebis habemus, si [8] Lentulum tam studiosum, quàm videtur, si verò etiam [9] Pompejum, & Cæsarem : [10] non est desperandum. [11] De familia, quo modo placuisse amicis scribis, faciemus. [12] De loco, nunc quidem jam abiit pestilentia, sed, quàm diù fuit, me non attigit. [13] Plancius, homo officiosissimus, me cupit esse secum, & adhuc retinet : ego volebam loco magis deserto esse in Epiro, quò neque [14] Hispo veniret, [15] nec milites : sed adhuc Plancius [16] me retinet : sperat posse fieri, ut mecum in Italiam decedat : quem ego diem si videro, & si in vestrum complexum venero, ac si vos, & me ipsum recuperaro : satis magnum mihi fructum videbor percepisse & vestræ [17] pietatis, & meæ. [18] Pisonis humanitas, virtus, amor in omnes nos tantus est, ut nihil suprà possit : utinam ea res ei [19] voluptati sit : gloriæ quidem video fore. [e] De Q. fratre nihil ego te [20] accusavi, sed vos, cùm præsertim tam pauci sitis, volui esse quàm conjunctissimos. Quibus me voluisti [21] agere gratias, egi, & me à te certiorem factum esse scripsi. Quod ad me, mea Terentia, scribis, te [f] vicum [22] vendituram : quid, obsecro te, (me miserum) quid futurum est? & [g], si nos premet eadem fortuna, [23] quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere, (tanta vis lachrymarum est) ne te in eundem fletum adducam : tantùm scribo : si erunt in officio amici, [24] pecunia non deerit :

INTERPRETATIO.

[e] *ad Quintum fratrem quod attinet, non te accusavi, tantùm volui vos, &c.*

[f] *villam.* [g] *& eadem si calamitate diutiùs premimur.*

NOTÆ.

7 *Tribunos plebis*] Designatos.

8 *Lentulum*] Spintherem, Consulem designatum, qui legem ipse de Cicerone revocando Comitiis Centuriatis tulit.

9 *Pompejum*] Qui Clodio paulò post infensus, de reditu Ciceronis laboravit.

10 *Non est desperandum*] De reditu in patriam.

11 *De familia*] De servis, quos esse dimittendos amici censebant, ne cum aliis bonis publicarentur.

12 *De loco*] Ubi huc usque fui.

13 *Plancius*] In Macedonia Quæstor.

14 *Hispo*] Centurionem hìc aliquem significari, credibile est.

15 *Nec milites*] Quos in Macedoniam Piso Consul, idemque Ciceroni infensissimus præmiserat.

16 *Me retinet*] Thessalonicæ.

17 *Pietatis*] Epistola prima primi libri.

18 *Pisonis*] Pisonis frugi, qui Ciceronis erat gener.

19 *Voluptati sit*] Utinam humanitatis erga me suæ meo reditu fructum percipiat : non percepit tamen, priùs enim mortuus est, quàm Cicero Romam reviseret.

20 *Te accusavi*] Simultatis nonnihil Terentiàm inter, & Quintum Ciceronis fratrem extitisse sat indicat ; monuerat uxorem, ut Quintum fratrem in consilium adhiberet, quod fortè non fecerat.

21 *Agere gratias*] Quòd de me restituendo laborent, sibique hac in re operam suam, studiumque ultrò deferant.

22 *Vendituram*] Ut pecuniam in subsidium meum ex eo conficias.

23 *Quid puero misero fiet?*] Ad egestatis angustias si fortè redigatur.

24 *Pecunia non deerit*] Vel ad parandum reditum, vel ad sublevandam exilii calamitatem.

si non erunt, [h] tu efficere tua pecunia non poteris. Per fortunas miseras nostras, vide [25] ne puerum perditum perdamus: [26] cui si aliquid erit, ne egeat: mediocri virtute opus est, & mediocri fortuna, ut [27] cætera consequatur. Fac valeas, & ad me tabellarios mittas, ut sciam, quid agatur, & vos [28] quid agatis: [i] mihi omninò jam brevis expectatio est. Tulliolæ, & Ciceroni salutem dic. Valete. D. ante diem VI. Kal. Dec. [29] Dyrrachii. Dyrrachium veni, quòd & [k] [30] libera civitas est, & in me officiosa, & proxima Italiæ: [l] sed, si offendet me loci celebritas, [31] aliò me conferam, & ad te scribam.

In T.erpretatio.

[h] *sublevare me tua pecunia.*
[i] *spero litteras à te me brevi accepturum.*
[k] *sui juris ∴* [l] *quòd si maxima civium frequentia mihi displicet.*

Notæ.

25 *Ne puerum*] Ne puerum mea calamitate jam miserum, rei familiaris jactura funditus perdam.

26 *Cui si*] Cui si tantum rei familiaris suppetat, quantum opus est ad egestatem amovendam; nihil enim habentibus, etiam virtus maxima vix quidquam prodest. Juv.

Haud facilè emergunt, quorum virtutibus obstat.
Res angusta domi.

27 *Cætera*] Dignitates, Magistratus, &c.

28 *Quid agatis*] Per amicos meos.

29 *Dyrrachii*] Cùm præsentem hanc epistolam Dyrrachio missam esse constet, & nihilominus Thessalonicæ à Plancio se retentum antè dixerit, prima pars Thessalonicæ, posterior verò Dyrrachii scripta est: epist. 22. lib. 3. ad Atticum.

30 *Libera*] Romano imperio minùs obnoxia, ita ut in ea exules tutiùs versarentur; in Tullium autem officiosa, quòd ab eo semper defensa esset.

31 *Aliò*] In locum, ut anteà dixit, desertum, idest, in Epirum, epist. 22. & 23. lib. 3. ad Atticum.

EPISTOLA II.

Excusat brevitatem litterarum; Pisonis generi officia in se laudat; dolet Terentiæ sortem; rogat, ne dotem suam projiciat, & ut valetudini consulat. Eodem anno.

Cicero s. d. Terentiæ, & Tulliolæ, & Ciceroni, suis.

NOLI putare me ad quemquam longiores epistolas scribere, nisi si quis ad me plura scripsit, cui puto rescribi oportere: nec enim habeo, quod scribam: nec hoc tempore [1] quidquam difficilius facio: ad te verò, & ad nostram Tulliolam non queo sine plurimis lachrymis scribere: vos enim video miserrimas, quas ego beatissimas semper esse volui: [2] idque præstare debui,

Notæ.

1 *Quidquam difficiliùs facio*] Quòd scilicet dolore sim obrutus.

2 *Idque præstare debui*] Debui vos efficere beatissimas.

&, [a] nisi tam timidi fuissemus, præstitissem. [3] Pisonem nostrum [b] merito ejus amo plurimùm : eum, ut potui, per litteras [4] cohortatus sum, gratiasque egi, ut debui. [c] In novis tribunis plebis intelligo spem te habere : id erit firmum, si [d] Pompeji voluntas erit : sed [5] Crassum tamen metuo. A te quidem omnia fieri fortissimè, & amantissimè video : nec miror : sed mœreo casum ejusmodi, ut tantis tuis miseriis meæ miseriæ subleventur. Nam ad me P. Valerius, homo officiosus, scripsit, id quod ego maximo cum fletu legi, quemadmodum [e] à Vestæ [6] ad tabulam Valeriam ducta esses. Hem mea lux, meum desiderium, unde omnes opem petere solebant, te nunc, mea Terentia, sic vexari, sic jacere in lachrymis, & sordibus : idque fieri mea culpa, [7] qui cæteros servavi, ut nos periremus ! Quod de domo scribis, hoc est [8] de area : ego verò tum denique mihi videbor restitutus, si illa nobis erit restituta : verùm hæc non sunt [f] in nostra manu : illud doleo : quæ impensa facienda est, [9] in ejus partem te miseram & despoliatam venire : [g] quòd si conficitur negotium, [h] omnia consequemur : [i] sin eadem nos fortuna premet, etiamne reliquias tuas misera projicias? obsecro te, mea vita, quod ad sumptum attinet, sine alios, qui possunt, si modò volunt, sustinere : & valetudinem istam [10] infirmam : si me amas, noli vexare. Nam mihi ante oculos dies noctesque versaris : omnes labores te excipere video [k] timeo [11] ut sustineas : [l] sed video in te esse omnia : quare, ut id, quod spe-

INTERPRETATIO.

[a] *& certè effecissem*, ut beatissimæ essetis, *nisi maluissem Roma discedere, quàm armis pugnare*. [b] *ob ejus in me merita*.
[c] *in designatis*. [d] *si Pompeji favor accedat*.
[e] *à Vestæ* Templo.
[f] *in nostra potestate*.
[g] *quòd si restituor* patriæ.
[h] *damna, quæ passi sumus, facilè resarciemus*.
[i] *quòd si semper exulare cogor, noli facultates, quæ tibi supersunt, mea causa alienare*.
[k] *timeo, ne tanto succumbas* labori.
[l] *quamquam video ex te pendere reditum meum*.

NOTÆ.

3 *Pisonem*] Tulliolæ virum.
4 *Cohortatus sum*] Ut meis inservire commodis, ita uti cœpit, pergat.
5 *Crassum*] Simultates cum eo gesserat.
6 *Ad tabulam Valeriam*] Lex erat à Valerio lata de vendendis proscriptorum, exulumque bonis; quam servare coacta est Terentia. Manutius tabulam Valeriam, locum esse dicit in foro, quo Tribuni plebis conveniebant; utraque explicatio in eadem verba cadere potest, ut legem ipsam, & locum, ubi affigi consueverat, significet.
7 *Qui cæteros servavi*] Indignatur hic, nec sine causa, Cicero; nihil enim intolerabilius, quàm perire eorum malitia, quos servaveris.
8 *De area*] Domum enim funditus everti Clodius jusserat; sed post Ciceronis in patriam reditum, sumptibus publicis est restituta. Area autem proprie dicitur locus vacuus, quasi exaruerit, inquit Festus, nec quidquam possit producere. Varro 4. de lingua Latina, *Loca in urbe pura, areæ*.
9 *In ejus partem*] Quoniam amissis Tullii facultatibus, suas Terentia in viri subsidium impendebat.
10 *Infirmam*] Quæ tamen infirmitas non obstitit, quominus centum, & amplius, annos vixerit.
11 *Ut*] Pro *ne non*: sic in epistola decima quarta: *Vereor, ut Dolabella ipse satis vobis prodesse possit*, pro, *vereor, ne non satis prodesse possit*.

ras, & quod agis, consequamur, servi valetudini. Ego, ad quos scribam, nescio, nisi aut ad eos, qui ad me scribunt, aut ad eos, de quibus ad me vos aliquid scribitis. Longiùs, quoniam vobis ita placet, non discedam: sed velim quàm sæpissimè litteras mittatis, præsertim [m] si quid est firmius, quod speremus. Valete, mea desideria, valete. Datum a. d. III. Non. Oct. Thessalonicæ.

INTERPRETATIO.

[m] si major spes reditus affulgeat.

EPISTOLA III.

Queritur sua contigisse culpa, ut & ipse, & omnes sui tantis in miseriis vivant; deinde ad varia litterarum Terentiæ capita respondet. Eodem anno.

Tullius S. D. Terentiæ, Tulliolæ, & Ciceroni, suis.

ACCEPI ab Aristocrito tres epistolas, quas ego lachrymis propè delevi: conficior enim mœrore, mea Terentia: nec me meæ miseriæ magis excruciant, quàm tuæ, vestræque: ego autem hoc miserior sum, quàm tu, quæ es miserrima, quòd ipsa calamitas communis est utriusque nostrum, sed culpa mea propria est: meum fuit officium, vel [1] legatione vitare periculum, vel diligentia, & copiis [2] resistere, vel cadere fortiter. Hoc miserius, turpius, indignius [3] nobis nihil fuit. Quare cùm dolore conficior, & tum etiam pudore: pudet enim me [a] uxori meæ optimæ, suavissimis liberis [4] virtutem, & diligentiam non præstitisse. Nam mihi ante oculos dies noctesque versatur squalor vester, & mœror, & infirmitas valetudinis tuæ: spes autem salutis pertenuis ostenditur: inimici sunt multi, invidi penè omnes: ejicere nos magnum fuit, excludere facile est: sed tamen, quàm diù vos eritis in spe, [b] non deficiam, ne omnia mea culpa cecidisse videantur. [c] Ut tutò sim, quòd laboras: id mihi nunc facillimum est, quem

INTERPRETATIO.

[a] non consuluisse, ut par erat, saluti uxoris optimæ, suavissimorumque liberorum.

[b] non cessabo pro meo reditu laborare, ne mea culpa illum impediisse videar.

[c] mihi nunc facillimum est securam vitam agere, qua de re sollicita es, siquidem inimici volunt me vivere in tantis miseriis.

NOTÆ.

1 *Legatione*] Quam Cæsar, in Gallias Proconsul discessurus, ipsi obtulerat: nihil autem erat ad declinandum Clodii furorem, hac legatione commodius; Reipublicæ enim causa suscipiebatur, eratque Cæsaris authoritate munita: eum autem accusare, qui pro Reipublicæ negotiis abesset, non licebat. Ad Atticum epistola decima octava libri secundi: *A Cæsare valdè liberaliter invitor in legationem illam, sibi ut sim legatus.*

2 *Resistere*] Ex Luculli, aliorumque consilio.

3 *Nobis*] Qui Clodiano furori volentes cessimus.

4 *Virtutem*] In resistendo.

est, quem etiam inimici volunt vivere in tantis miseriis. Ego tamen faciam, quæ præcipis. Amicis, quibus voluisti, egi gratias: & eas litteras [5] Dexippo dedi: meque de eorum officio scripsi à te certiorem esse factum. Pisonem nostrum mirifico esse studio in nos, & officio, & ego perspicio, & omnes prædicant: [d] dii faxint, ut tali genero mihi præsenti tecum simul, ac cum liberis nostris [6] frui liceat. Nunc spes reliqua est in novis tribunis plebis, & in primis quidem [7] diebus: [e] nam, si inveterarit, actum est: [f] ea re ad te statim Aristocritum misi, ut ad me continuò initia rerum, & rationem totius negotii posses scribere: etsi Dexippo quoque ita imperavi, statim ut recurreret: & ad fratrem misi, ut crebrò tabellarios mitteret. Nam ego eo nomine sum [8] Dyrrachii hoc tempore, ut quamcelerrimè, quid agatur, audiam, & sim tutò: civitas enim hæc semper à me defensa est: cùm inimici nostri venire dicentur, tum in Epirum ibo. Quòd scribis te, si velim, ad me venturam: ego verò, cùm sciam magnam partem istius oneris abs te sustineri, te [g] istic esse volo: si perficitis, quod agitis, ad vos venire oportet: [h] [9] sin autem: sed nihil est opus reliqua scribere: ex primis, aut, ad summum secundis litteris tuis constituere poterimus, quid nobis faciendum sit: tu modò ad me velim omnia diligentissimè perscribas: etsi magis [10] jam rem, quàm litteras, debeo expectare. Cura ut valeas: & ita tibi persuadeas, mihi te charius nihil esse, nec unquam fuisse. Vale, mea Terentia, [11] quam ego videre videor, itaque debilitor lachrymis. Vale. Pridie Kalend. Decembris Dyrrachii.

INTERPRETATIO.

[d] *dii faciant, ut, &c.*
[e] *nisi enim reditus meus brevi decernatur, de eo desperandum.*
[f] *ea de causa.* [g] *Romæ.*
[h] *si autem* reditum meum non impetratis.

NOTÆ.

5 *Dexippo*] Unus fuit ex Tullii domesticis.

6 *Frui liceat*] Non licuit: obiit enim Piso ante soceri reditum.

7 *Diebus*] Magistratum inibant Tribuni plebis quarto idus Decemb.

8 *Dyrrachii*] Quæ civitas Italiæ vicina est.

9 *Sin autem*] Reticentia est, qualis illa Virgil.
Quos ego: sed motos, &c.

10 *Jam rem*] Idest, ipsum reditum, de quo, nisi brevi obtineatur, desperandum est.

11 *Quam ego videre videor*] Ex affectu scilicet amoris. Sic Virgilius.
Absens absentem auditque, videtque.
Et Ovidius ad uxorem.
Te loquor absentem, te vox mea nominat unam.

EPISTO-

EPISTOLA IV.

Respondet ad varia litterarum Terentiæ capita. Quanto conficeretur animi dolore, hæc epist. declarat. Eodem anno, sed ante superiores primo loco collocanda.

Tullius s. d. Terentiæ, Tulliolæ, & Ciceroni, suis.

EGO minùs sæpè ad vos do litteras, quàm possum: propterea quòd cùm omnia mihi tempora sunt misera, tum verò, cùm aut scribo ad vos, aut vestras lego, conficior lachrymis sic, ut ferre non possim: quòd utinam minus vitæ [1] cupidus fuissem: certè nihil, aut non multum in vita mali vidissemus: quod si nos ad aliquam alicujus commodi aliquando recuperandi spem fortuna reservavit: [2] minus est erratum à nobis: [a] sin hæc mala fixa sunt: ego verò te quamprimùm, mea vita, cupio videre, & in tuo complexu emori: quando neque dii, quos tu [b] castissimè coluisti, neque homines, quos ego [3] servavi semper, [c] nobis gratiam retulerunt. Nos Brundusii apud M. Lenium Flaccum dies XIII. fuimus, virum optimum, qui periculum fortunarum, & capitis sui pro mea salute neglexit, neque [4] legis improbissimæ pœna deductus est, quò minus hospitii, & amicitiæ jus officiumque præstaret: huic utinam aliquando gratiam referre possimus, [d] habebimus quidem semper. Brundusio profecti sumus a. d. V. Kal. Maias: per Macedoniam [5] Cyzicum petebamus: ò me perditum, ò me afflictum: [e] quid nunc rogem te, ut venias, mulierem ægram, & corpore, & animo confectam? [f] non rogem? sine te igitur sim? [g] opinor, sic agam: si est spes nostri reditus, eam confirmes, & re adjuves: [h] sin ut ego metuo, transactum est: quoquo modo potes, ad me fac venias: unum hoc scito: si te habebo, non mihi videbor planè periisse. Sed quid de Tulliola mea fiet? jam id vos vi-

INTERPRETATIO.

[a] *quòd si exilium meum perpetuum futurum est.* [b] *religiosissimè.*
[c] *ab inimicorum furore incolumen non servaverunt.*
[d] *tanti certè beneficii memoria numquam excidet.*
[e] *an rogabo te ut venias, te, inquam, mulierem ægram, &c.*
[f] *certè non rogabo.*
[g] *ita, opinor, mihi deliberatum est esse sine te, ut si est spes nostri. &c.*
[h] *quòd si prorsus desperandum.*

NOTÆ.

1 *Cupidus fuissem*] Nec enim eos audivit, qui suaserant, ut Clodianis conatibus acriter obsistendo, vel dignitatem tueretur, vel mortem gloriose occumberet.
2 *Minus est erratum à nobis*] Inimicorum furori tantisper cedendo.
3 *Servavi*] Cuncti fermè codices habent, *quibus ego servivi*, quæ scriptura magis arridet; Pompejo autem maximè servierat, à quo turpissimè tum desertus est.
4 *Legis improbissimæ*] Qua Clodius pœnam iis minatus est, qui Ciceronem hospitio exciperent.
5 *Cyzicum*] Urbem in Propontide, arce, & turribus munitam, primisque olim Asiæ urbibus, tum pulchritudine, tum

dete: mihi deest consilium: sed certè quoquo modo se res habebit, illius misellæ [6] & matrimonio, & famæ serviendum est. Quid Cicero meus, quid aget? iste verò sit in sinu semper, & complexu meo: non queo jam plura scribere: impedit mœror. Tu quid egeris, nescio, [i] utrùm aliquid teneas, an, quod metuo, planè sis spoliata. Pisonem, ut scribis, spero fore semper nostrum. [k] De familia liberata, nihil est, quod te moveat: [l] [7] primum tuis ita promissum est, te facturam esse ut quisque esset meritus. Est autem in officio adhuc Orpheus, prætereà magnoperè nemo: [8] cæterorum servorum ea causa est, ut, si res à nobis abesset, liberti nostri essent, si obtinere potuissent: sin ad nos pertinerent, servirent, præterquam oppidò pauci. Sed [m] hæc minora sunt. Tu quòd me hortaris, ut animo sim magno, & spem habeam recuperandæ salutis: id velim sit ejusmodi, ut rectè sperare possimus. Nunc miser quando tuas jam litteras accipiam? quis ad me perferet? quas ego expectassem Brundusii, si esset licitum per nautas, qui [n] tempestatem prætermittere noluerunt. Quod reliquum est, sustenta te, mea Terentia, ut potes: honestissimè viximus, floruimus: non vitium nostrum, sed virtus nostra nos afflixit: peccatum est nullum, nisi quòd non unâ animam cum ornamentis amisimus. Sed, si hoc fuit libertis nostris gratius, nos vivere; cætera, quamquam ferenda non sunt, feramus: atque ego, qui te confirmo, ipse me non possum. [9] Clodium Philetærum, quòd valetudine oculorum impediebatur, hominem fidelem, remisi. [10] Sallustius officio vincet omnes. Pescennius est perbenevolus nobis: quem semper spero tui fore observantem. Sica dixerat se mecum fore, sed Brundusio discessit. Cura, quoad potes, ut valeas: & sic existimes, vehementiùs me tua miseria, quàm mea, commoveri. Mea Terentia, fidissima, atque optima uxor, & mea charissima Tulliola, & spes reliqua nostra Cicero, valete. Pridie Kalend. Maji. Brundusio.

INTERPRETATIO.

[i] *utrùm aliquid de bonis nostris conservaveris:* [k] *de servis manumissis.* [l] tuos libertate non donavi, *promisi tantùm te facturam esse, ut, &c.*

[m] *minoris sunt momenti.*

[n] *navigandi tempus opportunum.*

NOTÆ.

magnitudine non imparem; hanc Æmonii populi condiderunt; unde Ovidius:

Cysicon, Æmoniæ nobile gentis opus.

6 *Et matrimonio*] Erat tum Pisonis uxor: ejus autem & doti, & famæ Cicero, absente se, timebat.

7 *Primum tuis*] Servorum, quos Terentia dotis nomine habebat, neminem manumisit, neque enim poterat.

8 *Cæterorum servorum*] Cicero, cùm in exilium abiret, veritus, ne servos una cum facultatibus reliquis amitteret, eos in libertatem vindicavit, ea nihilominus lege, ut si, furente Clodio, privandus esset bonis omnibus, ii suo beneficio liberti essent, modò ut manumissionis obtineri posset confirmatio; sin autem per legem Clodiam, Tullio servi non adimerentur, servirent ut anteà, præterquam paucissimi, quibus, ob egregiam fidem, sine ulla exceptione libertatem dabat.

9 *Clodium Philetærum*] Libertum.

10 *Sallustius*] Tam benè erga me animatus est, ut sperem illum officiis reliquos amicos meos facilè superaturum.

EPISTOLA V.

Significat se Athenas, ventis adversis, cum Cicerone filio navigasse: Terentiæ diligentiam in scribendo laudat: addit postremò, quid de hæreditate Prætiana fieri velit. Scripta est hæc epistola aliquot, post superiores, annis, Lucio Paulo, & Cajo Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo tertio, cùm è Cilicia Romam rediret.

Tullius s. d. Terentiæ, Tulliolæ, & Ciceroni, suis.

SI tu, & Tullia, lux nostra, valetis, ego, & [a] suavissimus Cicero valemus. Pridie idus Octobris [1] Athenas venimus, cùm sanè adversis ventis usi essemus, tardeque, & incommodè navigassemus: de navi exeuntibus nobis [2] Acastus cum litteris præstò fuit, uno & vigesimo die, [b] sanè strenuè. Accepi tuas litteras, quibus intellexi, te vereri, ne superiores mihi redditæ non essent: omnes sunt redditæ: diligentissimeq; à te perscripta sunt omnia: idque mihi gratissimum fuit. Neque sum admiratus, hanc epistolam, quam Acastus attulit, brevem fuisse: jam enim meipsum expectas, sive nos ipsos: qui quidem quamprimum ad vos venire cupimus: [c] etsi, in quam Rempublicam venimus, intelligo: cognovi enim ex multorum amicorum litteris, quas attulit Acastus, [3] ad arma rem spectare: ut mihi, cùm venero, [4] dissimulare non liceat quid sentiam [d]. Sed, [e] quando subeunda fortuna est, eò citiùs dabimus operam, ut veniamus, quò faciliùs de tota re deliberemus: tu velim, quod commodo valetudinis tuæ fiat, quàm longissimè poteris, obviam nobis prodeas. [5] De hæreditate Prætiana, quæ quidem mihi magno dolori est, (valdè enim illum amavi) hoc velim cures, [f] si auctio ante meum adventum fiet, [g] ut Pomponius, aut, si is minus poterit, [6] Camillus [7] nostrum negotium curet: nos, cùm venerimus, reliqua

INTERPRETATIO.

[a] *filius noster.* [b] *sanè celeriter* [c] *etsi jam intelligo, quantum impendeat Reipublicæ discrimen.*
[d] de præsenti Reipublicæ statu.
[e] *quando subeunda est alea.*
[f] *si bona ejus publicè vendantur*, si on fait l'encan.
[g] *fac, ut res curetur per Pomponium, & Camillum.*

NOTÆ.

1 *Athenas venimus*] E Cilicia redeuntes, quam Cicero per annum Proconsul administraverat.
2 *Acastus*] Ciceronis servus.
3 *Ad arma rem*] Dissidentibus palam Cæsare, & Pompejo civile bellum imminebat.
4 *Dissimulare non liceat*] Eò quippè res devenerant, ut necesse esset, vel Cæsarem offendere, vel Pompejum.
5 *De hæreditate Prætiana*] Quam Prætianus Ciceroni testamento reliquerat.
6 *Camillus*] Vide ep. 15. & 20. lib. tertii.
7 *Nostrum negotium curet*] Ut pars hæreditatis, quæ mihi obvenit, integra servetur.

per nos agemus: sin tu jam Roma [8] profecta eris, tamen curabis, [9] ut hoc ita fiat: nos, si dii adjuvabunt, circiter Id. Nov. in Italia speramus fore. Vos, mea suavissima, & optatissima Terentia, & Tulliola, si nos amatis, curate ut valeatis. Athenis, a. d. xv. Kalend. Novemb.

N O T Æ.

8 *Propheta eris*] Ut obviam mihi venias.

9 *Ut hoc ita fiat*] Ut hujus rei cura committatur Pomponio, & Camillo.

E P I S T O L A VI.

Excusationem affert, cur rariùs ad eam scribat; mandat, ut ære alieno se liberet, Pollicemque servum ocyus ad se mittat. Videtur scripta Cæsare secundùm, & Servilio Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quinto, cùm ad Pompejum in Græciam navigaret, vel cùm in Pompejanis castris jam esset.

Cicero s. d. Terentiæ suæ.

NEC sæpè est, cui litteras demus: nec rem habemus ullam, quam scribere velimus. Ex tuis litteris, quas proximè accepi, cognovi prædium nullum [a] venire potuisse. Quare videas velim, quomodo satisfiat [b] ei, cui scis me satisfieri velle. [c] Quòd nostra tibi gratias agit, [d] id ego non miror te mereri, ut ea tibi merito tuo gratias agere possit. [1] Pollicem, si adhuc non est profectus, quamprimum fac [2] extrudas. Cura ut valeas. Idibus Quint.

I N T E R P R E T A T I O.

[a] *vendi.* [b] *creditori.* [c] *quòd scribis Tulliolam beneficiorum tuorum memorem esse.* [d] *non miror, ea te merita in illam contulisse, propter quæ tibi gratias agere possit.*

N O T Æ.

1 *Pollicem*] Servum. 2 *Extrudas*] Domo, ut ad me quamprimum veniat.

E P I S T O L A VII.

Significat, quanto fuerit mœrore confectus, quoque modo eum excusserit: addit de sua ad Pompejum navigatione; hortatur, ut forti sit animo, benè de Republica speret, valetudinem suam curet. Lentulo, & Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quarto, belli civilis primo.

Cicero s. d. Terentiæ suæ.

OMNES molestias, & sollicitudines, [a] quibus & te miserrimam habui, id quod mihi molestissimum est, Tulliolamq; quæ nobis no-

I N T E R P R E T A T I O.

[a] *quæ te, & Tulliolam afflixerunt.*

ſtra vita dulcior eſt, depoſui, & ejeci: [b] quid cauſæ autem fuerit, poſtridie intellexi, quàm à vobis diſceſſi: [c] χολὴν ἄκρατον noctu ejeci: ſtatim ita ſum levatus, ut mihi deus aliquis medicinam feciſſe videatur: cui quidem tu deo, quemadmodum ſoles, [1] piè, & caſtè [d] ſatisfacias, id eſt [2] Apollini, & [3] Æſculapio. Navim ſpero nos valdè bonam habere: in eam ſimul atque [4] conſcendi, hæc ſcripſi: deinde conſcribam ad noſtros familiares multas epiſtolas: quibus te, & Tulliolam noſtram diligentiſſimè commendabo: cohortarer vos, quo animo fortiori eſſetis, niſi vos fortiores cognoſcerem, quàm quemquam virum: & tamen ejuſmodi ſpero negotia eſſe, ut & vos [e] iſtic commodiſſimè ſperem eſſe, & me aliquando [f] cum [5] ſimilibus noſtri Rempublicam defenſurum. Tu primùm valetudinem tuam velim cures: deinde, tibi ſi videbitur, villis iis utare, quæ longiſſimè aberunt [6] à militibus: fundo Arpinati benè poteris uti [7] cum familia urbana, [g] ſi annona carior fuerit: [8] Cicero belliſſimus tibi ſalutem plurimam dicit: Etiam atque etiam vale. Datum VII. Id. Jun.

INTERPRETATIO.

[b] *qua de cauſa mærorem tantum contraxeram.*
[c] *bilem meram*, moleſtiæ meæ cauſam, *noctu evomui.*
[d] *vota ſolvas.*
[e] *Romæ.*
[f] *cum bonis civibus.*
[g] *ſi frumentum* Romæ *cariùs vendatur.*

NOTÆ.

1 *Piè*] Pia mente, caſto corpore, ut explicat Manutius.
2 *Apollini*] Quem morborum curationi præeſſe veteres opinati ſunt.
3 *Æſculapio*] Æſculapius Jovis filius, Medicinæ auctor, idem ac præſes habitus, cui vota pro recuperanda ſalute nuncupare ſolemne erat. Multa de illo Poetæ fabulantur.
4 *Conſcendi*] Navigaturus in Græciam, quò Pompejus, relicta Græcia, ſe contulerat.
5 *Similibus noſtri*] Libertatis nimirum, ac patriæ defenſurus.
6 *A militibus*] Ut eorum injurias vites.
7 *Cum familia urbana*] Cum domeſticis, quos in urbe alebat.
8 *Cicero*] Filius, qui ſimul cum patre ad bellum profectus erat.

EPISTOLA VIII.

Rogat uxorem, ut valetudinem ſuam curet; laudat ejus in ſcribendo diligentiam, eamque ut deinceps adhibeat, monet. Cæſare ſecundùm, & Servilio Conſulibus, anno urbis conditæ ſeptingenteſimo quinto, & belli civilis ſecundo, ante Pharſalicam pugnam.

Cicero S. D. Terentiæ ſuæ.

SI vales, benè eſt: ego quidem valeo. Valetudinem tuam velim cures diligentiſſimè: nam mihi & ſcriptum, & nuntiatum eſt, te in febrim ſubitò incidiſſe. Quòd celeriter me feciſti [a] de Cæſaris litteris certiorem, ſe-

INTERPRETATIO.

[a] *de litteris, quas ad me ſcripſit Cæſar.*

cisti mihi gratum: item posthac, si quid opus erit, si quid acciderit novi, facies ut sciam. Cura ut valeas. Vale. Datum IV. Non. Jun.

EPISTOLA IX.

Significat dolorem suum ex Dolabellæ generi sui, Tulliolæque filiæ morbo. Eodem anno, post Pharsalicam pugnam.

Cicero s. D. Terentiæ suæ.

AD cæteras meas miserias accessit dolor è Dolabellæ valetudine, & Tulliæ: omninò de omnibus rebus nec quid consilii capiam, nec quid faciam, scio. Tu velim tuam, & Tulliæ valetudinem cures. Vale.

EPISTOLA X.

Monet, ut cum Attico colloquatur, litterasque mittat. Cæsare secundùm Dictatore, Marco Antonio Magistro Equitum, nondum creatis Coss. qui exeunte anno facti sunt Quintus Fusius Calenus, & Publius Vatinius, anno urbis conditæ septingentesimo sexto, belli civilis tertio.

Cicero s. D. Terentiæ suæ.

QUID fieri placeret, scripsi ad Pomponium, seriùs, quàm oportuit: cum eo si locuta eris, intelliges quid fieri velim: apertiùs scribi, quando ad illum scripseram, necesse non fuit: de ea re, & de cæteris rebus quamprimum velim nobis litteras mittas. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. VII. Id. Quint.

EPISTOLA XI.

Tulliam ad se venisse scribit; sibi autem in animo esse filium ad Cæsarem mittere. Eodem anno, sed ante proximè superiorem scripta.

Cicero s. D. Terentiæ suæ.

SI vales, bene est: ego valeo. Tullia nostra [1] venit ad me pridie Id. Jun. [a] cujus summa virtute, & singulari humanitate, graviore etiam sum dolore affectus, [b] nostra factum esse negligentia, ut longè alia in fortuna esset,

INTERPRETATIO.

[a] *ob cujus summam virtutem, &c.*
[b] *mea culpa factum esse, ut tam pia, tamque illustris fœmina, in tam misera fortuna versaretur.*

NOTÆ.

1 *Venit ad me*] Brundusium, quò post cladem Pharsalicam profectus erat Cicero, Cæsaris ex Asia reditum expectans; fecit autem posteà cum uxore divortium, &

atque ejus [2] pietas, ac [3] dignitas postulabat. Nobis erat in animo, Ciceronem [4] ad Cæsarem mittere, & cum eo Cn. Sallustium. Si profectus erit, faciam te certiorem. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. XVII. Kalend. Quint.

NOTÆ.

quòd ipsa Brundusium non venerit, & quòd filiam, sine pecunia, & comitatu huc venire permiserit, fuerunt & aliæ ejusdem divortii causæ, de quibus alibi.

2 *Pietas*] Erga patrem, ad quem longo & difficili itinere profecta est, ut afflictum consolaretur.

3 *Dignitas*] Dignitatem suam fœminæ à virorum claritate trahebant, ut cùm uxores, aut filiæ, aut sorores Consulum, aut Consularium erant.

4 *Ad Cæsarem mittere*] Ut veniam sibi, quòd Pompejum erat secutus, impetraret; sed cùm de ejus adventu nihil referretur, consilium mutavit.

EPISTOLA XII.

Se ipse objurgat, quòd superato ad Pharsalum Pompejo, in Italiam nimis celeriter redierit; monet uxorem, ne ad ipsum veniat. Cæsare secundùm, & Servilio Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quinto, civilis belli secundo.

Cicero S. D. Terentiæ suæ.

QUOD nos in Italiam salvos venisse gaudes, perpetuò gaudeas velim: [1] sed perturbati dolore animi, [1] magnisque injuriis, metuo ne id consilii ceperimus, quod non facilè explicare possimus. Quare, quantum potes, [2] adjuva: quid autem possis, mihi in mentem non venit. [3] In viam quòd te des hoc tempore, nihil est: & longum est iter, & non tutum: & non video quid prodesse possis, si veneris. Vale. Datum pridie Non. Nov. Brundusio.

INTERPRETATIO.

[1] *sed metuo, ne dolore perturbati animi, injuriisque* adductus, *consilium ceperim, quod felicem exitum non habeat.*

NOTÆ.

1 *Magnisque injuriis*] Fortè respicit ad Pompeji Magni filium, qui mortem ei minatus est, quòd victi ad Pharsalum exercitus dux esse recusasset; vel significat injurias, de quibus cum Attico sæpè conqueritur.

2 *Adjuva*] Ut mihi Cæsar ignoscat, quòd in ipsum arma ceperim, ejusque injussu Italiam repetierim.

3 *In viam quòd te des*] Initio quidem iter illud uxori suæ Cicero dissuasit, post tamen ægrè tulit, quòd ad ipsum cum filia non venisset.

EPISTOLA XIII.

Permittit uxori, ut de faciendo divortio consilium capiat, prout temporum calamitas patitur. Cæsare secundum Dictatore, Marco Antonio Magistro equitum, anno urbis conditæ septingentesimo sexto, belli civilis tertio.

Cicero s. d. Terentiæ suæ.

QUOD scripsi ad te proximis litteris [a] de nuntio remittendo, [b] quæ sit [1] istius vis hoc tempore, & [c] quæ concitatio multitudinis, ignoro: si metuendus iratus est, [d] [2] quies tamen ab illo fortasse nascetur. [3] Totum judicabis quale sit, [e] &, quod in miserrimis rebus minimè miserum putabis, [4] id facies. Vale. VI. Id. Quint.

INTERPRETATIO.

[a] *de divortio faciendo:* [b] *ignoro quis* futurus *sit hoc tempore Cæsaris impetus.* [c] *& quæ commotio populi Romani ad ejus reditum:* [d] *pax.* [e] *& quod utilius existimabis ad divortium quod attinet.*

NOTÆ.

1 *Istius*] Cæsaris, ex Ægypto, & Asia redeuntis, ubi Ptolemæum ac Pharnacem devicerat; id est, ignoro quonam modo cum Romanis se geret post tot victorias jam relatas, utrum severè, an leniter?

2 *Quies*] Quia, cùm Cæsaris ex nutu penderent omnia, bello quoque finem, & tumultibus imponere poterat.

3 *Totum*] Id omne scilicet, quod præsens epistola complectitur; id est, judicabis quid sit de divortio sentiendum; quid sit de Cæsare jam dominante, & timendum, & sperandum.

4 *Id facies*] Indicat his verbis, divortium sibi non displicere; nec certè displicebat: reversus enim in Italiam post bellum Pharsalicum, res domesticas in pessimum, uxoris incuria, statum devenisse competit.

EPISTOLA XIV.

Monet uxorem, & filiam, ut consulant & ipsæ, & cum amicis, utrum ab urbe discedant, aut Cæsaris, qui Rubiconem transierat, adventum expectent. Lentulo & Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quarto, initio belli civilis.

Tullius s. d. Terentiæ, & pater Tulliolæ, duabus animis suis: & Cicero matri optimæ, suavissimæ sorori.

SI vos valetis, nos valemus. Vestrum jam consilium est, non solùm meum, quid sit vobis faciendum: si [a] ille Romam [1] modestè [2] venturus

INTERPRETATIO.

[a] *Cæsar.*

NOTÆ.

1 *Modestè*] Leni, & pacato animo, nulla civibus illata injuria.

2 *Venturus*] Rubicone trajecto, postquam cecinit classicum, & in patriam gladium distrinxit.

est, [3] rectè in præsentia domi esse potestis: sin homo amens diripiendam urbem daturus est, vereor [b] ut [4] Dolabella ipse satis vobis prodesse possit: etiam illud metuo, ne jam intercludamini, ut, cùm velitis, exire non liceat. Reliquum est, quod ipsæ optimè considerabitis, vestri similes fœminæ sintne Romæ: si enim non sunt, videndum est, [c] ut honestè vos esse possitis. Quomodocumque nunc se res habet, [d] modò ut hæc nobis loca [5] tenere liceat, bellissimè vel mecum, vel in nostris prædiis esse poteritis. Etiam illud verendum est, ne brevi tempore fames in urbe sit. His de rebus velim cum Pomponio, cum Camillo, cum quibus vobis videbitur, consideretis: ad summam, animo forti sitis. [e] [6] Labienus rem meliorem fecit: adjuvat etiam [7] Piso, quòd ab urbe discedit, & sceleris condemnat generum suum. Vos, meæ charissimæ animæ, quamsæpissimè ad me scribite & vos quid agatis, & quid istic agatur. Quintus pater, & filius, & Rufus vobis salutem dicunt. Valete. VIII. Kalend. Quint. [8] Minturnis.

INTERPRETATIO.

[b] *ne non:* [c] *vereor, ne non possitis* Romæ *cum dignitate versari.*

[d] *modò hanc Campaniæ partem*, cui præsum, *conservare possim.*

[e] *Labieni defectio Pompeji causam meliorem facit.*

NOTÆ.

3 *Rectè*] Honestè, commodè, tutè.

4 *Dolabella*] Ciceronis gener, legatus, & amicus Cæsaris.

5 *Tenere liceat*] Timebat, ne Cæsar hæc loca quoque occuparet: distributis, initio civilis belli, Italiæ regionibus, ut suam quisque contra Cæsarem tueretur, Capua, cum ora maritima Campaniæ, Tullii custodiæ tradita est.

6 *Labienus*] Cæsari familiarissimus, qui tot annos in Gallia ejus auspiciis militaverat; primo belli civilis anno ad Pompejum defecit, sive timeret sibi à Cæsare; sive bellum patriæ indictum damnaret; sed illa desertio nihil admodum nocuit Cæsari, nemo enim alter ex Cæsarianis Labieni exemplum secutus est.

7 *Piso*] Cæsaris socer, qui ad Pompejum quidem non abiit, sed relicta urbe visus est generi consilia non probare: extat in hunc Pisonem Ciceronis oratio.

8 *Minturnis*] In Campaniæ finibus, haud procul ab Sinuessa. Hor. lib. I. epist. V. ad Torquatum:

—— Palustres
Inter Minturnas, Sinuessanumque Petrinum.

EPISTOLA XV.

Significat, se mutasse consilium de mittendo ad Cæsarem Cicerone filio. Eodem anno quo decima.

Tullius S. D. Terentiæ suæ.

SI vales, bene est: ego valeo. Constitueramus, ut ad te anteà scripseram, [1] obviam Ciceronem Cæsari mittere: sed mutavimus consilium, quia

NOTÆ.

1 *Obviam Cæsari*] Ex Ægypto, & Asia Romam redeunti.

de illius adventu nihil audiebamus. De cæteris rebus, etsi nihil erat novi, tamen, [2] quid velimus, & quid hoc tempore putemus opus esse, ex Sica poteris cognoscere. [3] Tulliam adhuc mecum teneo. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. XII. Kal. Quint.

NOTÆ.

2 *Quid velimus*] Vehementer cupiebat Brundusio, ubi jamdiu Cæserem expectabat, proficisci.

3 *Tulliam*] Quæ Brundusium ad patrem venerat. Epist. 11.

EPISTOLA XVI.

De Volumnia queritur, suumque, ex præsenti rerum perturbatione, dolorem exponit. Eodem anno.

Cicero S. D. Terentiæ suæ.

SI vales, bene est: ego valeo: [a] [1] etsi ejusmodi tempora nostra sunt, ut nihil habeam, quod aut à te litterarum expectem, aut ipse ad te scribam: tamen nescio quomodo & ipse vestras litteras expecto, & scribo ad vos, cùm habeo, qui ferat. [2] Volumnia debuit in te officiosior esse, quàm fuit: & id ipsum quod fecit, potuit [b] diligentius facere, & cautius. Quamquam alia sunt, [3] quæ magis curemus, magisque doleamus: quæ me ita conficiunt, [4] ut ii voluerunt, qui me [5] de mea sententia [c] detruserunt. Cura ut valeas. Pridie Non. Jan.

INTERPRETATIO.

[a] *& si tantum est dolor meus*: [b] *majori adhibita cura*, ut tuæ famæ consuleret: [c] *deduxerunt*.

NOTÆ.

1 *Etsi ejusmodi*] Tum erat Brundusii, sibi magnoperè timens, & à Pompejanis, quos, relictis eorum partibus, offenderat, & à Cæsare, cujus injussu in Italiam, post Pharsalicum prælium, redierat.

2 *Volumnia*] Quæ fortè molestius, quàm res domesticæ Ciceronis, ac tempora postulabant, debitam sibi pecuniam à Terentia repetebat.

3 *Quæ magis curemus*] Quomodo scilicet Cæsarem placare, & Romam tuto reverti possim.

4 *Ut ii voluerunt*] Tacitè Dolabellam, accusat, cujus litteris, & consilio adductus, in Italiam, ab Cæsare non invitatus, redierat.

5 *De mea sententia*] De non revisenda Italia, nisi post acceptam à Cæsare potestatem.

EPISTOLA XVII.

Causam exponit, quamobrem rarius, & paucis ad eam scribat: Eodem anno, sed ante superiorem scriptam esse probabile est.

Tullius s. D. Terentiæ suæ.

SI quid haberem, quod ad te scriberem, facerem id & pluribus verbis, & sæpiùs: nunc [a] quæ sunt negotia, vides. Ego autem quomodo sim [1] affectus, ex Lepta, & Trebatio poteris cognoscere: fac ut tuam, & Tulliæ valetudinem cures. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quo in statu versetur res tum familiaris, tum publica.*

NOTA.

1 *Affectus*] Et animo, & corpore.

EPISTOLA XVIII.

Monet uxorem, & filiam, attentè ut considerent, num Romæ tuto esse possint, & cum dignitate. Eodem anno quo decima quarta.

Tullius s. D. Terentiæ, & pater suavissimæ filiæ, Cicero matri, & sorori.

CONSIDERANDUM vobis etiam atque etiam, animæ meæ, diligenter puto, quid faciatis, [1] Romæ-ne sitis, an mecum [2] in aliquo tuto loco: [a] id non solùm meum consilium est, sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem hæc, Romæ vos esse tutò posse [3] per Dolabellam, eamque rem posse nobis adjumento esse, si qua vis, aut si quæ rapinæ fieri cœperint: [b] Sed rursus illud me movet, quòd video omnes bonos abesse Roma, & eos mulieres suas secum habere: hæc autem regio, in qua ego sum, [c] nostrorum est tum oppidorum, tum etiam præ-

INTERPRETATIO.

[a] *non meæ dumtaxat, sed vestræ quoque sunt partes, hæc diligenter perpendere.*
[b] *sed ab hac sententia illud me deducit, quòd, &c.* [c] *continet oppida quibus præsum, & prædia nostra.*
[d] *adeò ut in oppidis, quibus sum præpositus, aut in prædiis nostris, si modò abieritis ex eo loco, ubi nunc sum, commodè esse possitis.*

NOTA.

1 *Romæ-ne*] Accedente ad urbem Cæsare, post trajectum Rubiconem, initio belli civilis.

2 *In aliquo tuto*] In ora Campana, cui Tullius præerat. Vide epistolam decimam quartam.

3 *Per Dolabellam*] Tulliæ maritum, qui maxima valebat apud Cæsarem auctoritate.

diorum: ut & multum esse mecum, &, cùm abjeritis, commodè etiam in nostris prædiis esse possitis: mihi planè non satis constat adhuc, utrum sit melius: vos videte, quid aliæ faciant [e] isto loco fœminæ, & ne, cùm velitis, exire non liceat: id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum, & cum amicis consideretis. Domus ut propugnacula, & præsidium habeat, [f] [4] Philotimo dicetis. Et velim tabellarios instituatis certos, ut quotidie aliquas à vobis litteras accipiam. Maximè autem date operam, ut valeatis, si nos vultis valere. VIII. Kalend. Febr. [5] Formiis.

INTERPRETATIO.

[e] ejusdem vobiscum conditionis: [f] dicetis Philotimo, ut domum propugnaculis, & armato milite muniat.

NOTÆ.

4 *Philotimo*] Terentiæ liberto.

5 *Formiis*] Formiæ, urbs in ora Campaniæ littorali, inter Cajetam ad occasum, & Minturnas ad ortum, Læstrigonibus, ut multi putant, olim habitatæ, ibi nunc *Mola*, pagus elegans, & amœnus.

EPISTOLA XIX.

Tulliæ morbo se graviter exanimatum scribit, seque impediri, quominus propiùs possit accedere. Cæsare secundùm, & Servilio Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quinto, belli civilis secundo, post pugnam Pharsalicam, Brundusii.

Tullius s. d. Terentiæ suæ.

[1] IN maximis meis doloribus excruciat me valetudo Tulliæ nostræ: de qua nihil est quod ad te plura scribam: tibi enim æquè magnæ curæ esse certò scio. Quòd me propiùs vultis accedere, video ita esse faciendum: etiam antè fecissem: sed [a] me multa impedierunt, quæ ne nunc quidem expedita sunt: sed à Pomponio expecto litteras, quas ad me quamprimum perferendas cures velim. Da operam ut valeas.

INTERPRETATIO.

[a] præter alios dolores, quibus conficior.

NOTÆ.

1 *In maximis meis doloribus*] Quod Respublica libertatem suam amiserit, quòd civili me bello implicuerim, quòd in Italiam, Cæsaris injussu, redierim.

2 *Me multa impedierunt*] Lictores intelligit, quos in Ciliciam Proconsul discedens, à populo acceperat: non poterat autem eos dimittere, dignitate salva, priùs in urbem quàm revertisset; nec retinere sine periculo, cùm eos ab Cæsare, aut ab iis qui in Italia Cæsaris locum tenebant, nondum impetrasset; impetravit posteà; ut patet ex epistola septima libri undecimi ad Atticum.

EPISTOLA XX.

Cùm Cæsar benignè satis ad Tullium ex Ægypto scripsisset, non dubitavit Romam propiùs accedere; quàre mandat uxori, ut in Tusculano paret omnia, ad hospites excipiendos. Eodem anno quo decima.

Tullius s. d. Terentiæ suæ.

IN Tusculanum nos venturos putamus aut Nonis, aut postridie: ibi fac ut sint omnia parata: plures enim fortasse nobiscum erunt: &, ut arbitror, diutiùs ibi commorabimur: [1] labrum si in balneo non est, fac ut sit: item cætera, quæ sunt ad victum, & ad valetudinem necessaria. Vale. Kal. Oct. [2] de Venusino.

NOTÆ.

1 *Labrum*] Genus vasis lavandis corporibus aptum, quasi lavabrum. *Labra lapidea balneis usum præstant, fossæ lapideæ in balneis labra vocabantur.* Budæus.

2 *De Venusino*] *Venusia*, oppidum Apuliæ, Horatii patria, vulgò nunc *Venosa*; regni Neapolitani civitas in provincia Basilicata, ad radices Apennini montis; parva, & principatus titulo clara, gentis Ludovisiæ.

EPISTOLA XXI.

Scribit, ut quæ sibi sunt necessaria, provideat, atque administret. Videtur scripta, Lentulo & Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quarto belli civilis primo, cùm Cicero in Græciam ad Pompejum navigare cogitaret.

Tullius s. d. Terentiæ suæ.

SI vales, bene est: ego valeo. Da operam ut convalescas: [a] quod opus erit, ut res, tempusque postulat, provideas, atq; administres, & ad me de omnibus rebus quàm sæpissimè litteras mittas. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quæ sunt mihi ad iter necessaria, provide, prout tempus postulat, & ad me mitte.*

EPISTOLA XXII.

Significat se Tabellarios expectare, ut statuat quid sibi faciendum sit. Scriptam existimat Manutius anno belli civilis tertio, & urbis conditæ septingentesimo sexto, cùm Cæsar iterùm Dictator, scriptis ad Ciceronem litteris, ex Ægypto in Italiam rediret.

Tullius s. d. Terentiæ suæ.

SI vales, bene est: ego valeo. Nos quotidie tabellarios vestros expectamus: qui si venerint, fortasse erimus certiores, [1] quid nobis faciendum

NOTA.

1 *Quid nobis faciendum sit*] Utrùm Cæsari obviam ire oporteàt, an eum Brundusii expectare,

sit, faciemusque te statim certiorem. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. Kalend. Sept.

EPISTOLA XXIII.

De Cæsaris adventu, deque ejus litteris, nihil quidquam adhuc accepisse scribit. Eodem anno, & biduo ante eam quæ sequitur; utraque tamen ante vigesimam secundam collocanda.

Tullius s. d. Terentiæ suæ.

SI vales, bene est: ego valeo. Nos neque de Cæsaris adventu, neque de litteris, quas Philotimus habere dicitur, quidquam adhuc certi habemus: si quid erit certi, faciam te statim certiorem. Valetudinem tuam fac ut cures. Vale. IV. Id. Sext.

EPISTOLA XXIV.

De litteris à Cæsare sibi redditis scribit, tum de ejus adventu; addit nondum sibi deliberatum esse, utrùm illi obviam procedere, an Brundusii eum expectare debeat. Eodem anno.

Tullius s. d. Terentiæ suæ.

SI vales, bene est: ego valeo. Redditæ mihi jam tandem sunt à Cæsare litteræ, [a] satis liberales: & ipse opinione celeriùs venturus esse dicitur: cui utrùm obviam procedam, an [b] hìc eum expectem, cùm constituero, faciam te certiorem. Tabellarios mihi velim quamprimum remittas. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. Pridie Id. Sext.

INTERPRETATIO.

[a] satis officiose. [b] Brundusii.

LIBER XV.

AD SENATUM, ET ALIOS.

EPISTOLA I.

Cùm Ciceroni nunciatum esset, Parthos permagno cum exercitu Euphratem, Imperii Romani terminum, transiisse, de provincia sua sollicitus, monet Senatum, populumque Romanum, ut majores ad se copias summittantur. Sulpicio & Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo secundo, quo Tullius in Ciliciam Proconsul discessit. Post secundam collocanda est, secunda verò post tertiam, cujus hoc initium, cùm ad me legati, *in qua nihil adhuc se publicè de bello Parthico scripsisse significat.*

Cicero procos. S. D. cos. præt. trib. pl. S. P. Q. R.

SI vos valetis, bene est: ego quidem valeo. Etsi non dubiè mihi nuntiabatur, Parthos transisse [1] Euphratem cum omnibus ferè suis copiis: tamen, quòd arbitrabar à N. [2] Bibulo procos. [3] certiora de his rebus ad vos scribi posse, statuebam mihi non necesse esse publicè scribere ea: quæ [4] de alterius provincia nuntiarentur. Posteà verò quàm certissimis auctoribus legatis, nuntiis, litteris sum certior factus: [a] vel quòd tanta res erat, vel quòd nondum audieramus Bibulum in Syriam venisse, vel quia administratio hujus belli mihi cum Bibulo [5] penè est communis, quæ ad me delata essent, scribenda ad vos putavi. Regis [6] Antiochi Commageni legati primi mihi nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem transire cœpisse. Quo nun-

INTERPRETATIO.

[a] *vel quia res tanti momenti erat.*

NOTÆ.

1 *Euphratem*] Mesopotamiæ fluvium, quem ex Niphate Armeniæ monte magnum, profundum, & celerem oriri narrat Strabo: priùs in sinum Persicum quàm se exoneret, Babiloniam dividit, Tigrique conjunctus, Mesopotamiam efficit: uterque ex eodem fonte nascitur. Sic Boetius:

Tigris, & Euphrates uno se fonte resolvunt.

2 *Bibulo*] Syriæ Proconsule.

3 *Certiora*] Quia propiùs aberat à Parthis Bibulus, quàm Cicero.

4 *De alterius provincia*] De Syria, quam à Parthorum imperio Euphrates fluvius dirimebat.

5 *Penè*] Ob Syriæ, cui Bibulus; & Ciliciæ, cui Cicero præerat, propinquitatem; adeò ut in discrimen venire una non possit, quin veniat & altera.

6 *Antiochi*] Cujus sororem Orodes

tio allato, cùm essent nonnulli, qui ei regi minorem fidem habendam putarent, statui expectandum esse, si quid certius afferretur: a. d. XIII. Kalend. Oct. cùm exercitum in Ciliciam ducerem in finibus Lycaoniæ, & Cappadociæ mihi litteræ redditæ sunt [7] à Tarcondimoto, qui fidelissimus socius, trans Taurum, amicissimusque populi Romani existimatur, [8] Pacorum, [9] Orodis regis Parthorum filium, cum permagno equitatu Parthico transisse Euphratem, & castra posuisse [10] Tybæ, magnumque tumultum esse in provincia Syria excitatum. Eodem die ab [11] Jamblico, [b] [12] Phylarcho Arabum, quem homines opinantur benè sentire, amicumque esse Reipublicæ nostræ, litteræ de iisdem rebus mihi redditæ sunt. His rebus allatis, etsi intelligebam socios [c] infirmè animatos esse, & novarum rerum expectatione sui enso: sperabam tamen eos, ad quos jam accesseram, quique nostram [13] consuetudinem, integritatemque perspexerant, amiciores populo Romano esse factos: [14] Ciliciam autem firmiorem fore, si [d] æquitatis nostræ particeps facta esset: & ob eam causam, & ut opprimerentur ii, qui [15] ex Cilicum gente in armis essent, [e] & ut hostis is, qui esset in Syria, sciret exercitum populi Romani non modò non cedere his nuntiis allatis, sed etiam propiùs accedere, exerci-

INTERPRETATIO.

[b] *præfecto:* [c] *non optimè erga populum Romanum affectos.*

[d] *quando administrationis meæ æquitatem experta erit.*

[e] *& ut Parthi, qui erant in Syria, intelligerent, &c.*

NOTÆ.

Rex Parthorum duxerat.

7 *A Tarcondimoto*] Ciliciæ partem tenebat: cùm Pompeji castra in dissensione civili secutus esset, pepercit ei Cæsar: interfecto Cæsare, Cassius, qui pro Republica copias in Asia colligebat, Tarcondimotum, & Tarsenses ad societatem secum ineundam compulit. Post Cassii interitum, Antonio contra Octavianum adhæsit, & ab Agrippa navali prælio cæsus est. Dio, lib. 41. 47. 50.

8 *Pacorum*] Quem posteà Ventidius, Antonii in Asia legatus, acie vicit.

9 *Orodis*] Qui Crassum dolo circumventum interemerat.

10 *Tybæ*] Trans Euphratem locus est; de quo nemo quisquam veterum, quod sciam, præter Ciceronem, loquitur.

11 *Jamblico*] Hunc Tarcondimoti filium appellat Strabo; at Dio libro quinquagesimo ait, fuisse in Arabiæ parte Regulum, qui de proditione suspectus, ab Antonio ante certamen Actiacum cæsus est.

12 *Phylarcho*] Nonnulli asserunt, hunc quoque in Arabia Regulum extitisse; malim ego dicere cum aliis, dignitatis esse, non hominis vocabulum: certè fuit hoc olim ordinis, & dignitatis in equestri militia nomen: erat enim equitatus divisus in partes quasdam, quas Græci φυλὰς appellabant, quibus qui præerant, φύλαρχοι dicebantur: omnes autem uni parebant Hipparcho, hoc est equitatus totius Præfecto, qui à Latinis, sub Dictatore, Magister equitum nuncupatus est. Arabum quoque gens fuit in ἔθνη distributa, quas illi quoque φυλὰς seu Tribus nominant; unde suos Dynastas vocarunt *Phylarchos*, id est Tribus, seu gentis, aut populi principes. Saraceni suos duces eodem nomine dixerunt.

13 *Consuetudinem*] Eorum conjectura non displicet, qui legendum putant, *mansuetudinem:* sic enim videtur meliùs cohærere sententia.

14 *Ciliciam*] Provinciæ suæ partem, quam nondum inviserat.

15 *Ex Cilicum gente*] Populos ad Amanum

tum ad Taurum institui ducere. Sed, si quid apud vos auctoritas mea ponderis habet, [f] in iis præsertim rebus, quas vos audistis, ego penè cerno: magnoperè vos & hortor, & moneo, ut his provinciis, seriùs vos quidem, quàm decuit, sed aliquando tamen consulatis. [g] Nos quemadmodum instructos, & quibus præsidiis munitos ad tanti belli opinionem miseritis, non estis ignari. [h] Quod ego negotium, non stultitia obcæcatus, [i] sed verecundia deterritus, non recusavi: neque enim unquam ullum periculum tantum putavi, [k] quòd subterfugere mallem, quàm vestræ auctoritati obtemperare. Hoc autem tempore res sese sic habet, ut, nisi exercitum tantum, quantum ad maximum bellum mittere soletis, maturè in has provincias miseritis, summum periculum sit ne amittendæ sint omnes hæ provinciæ, quibus [16] vectigalia populi Romani continentur. [l] Quamobrem autem in hoc provinciali delectu spem habeatis aliquam, causa nulla est: neque multi sunt: & diffugiunt, qui sunt, metu oblato: &, [m] quod genus hoc militum sit, judicavit vir fortissimus, M. Bibulus [17] in Asia: qui, cùm ei permisissetis, delectum habere noluerit: nam sociorum auxilia, propter acerbitatem, atque injurias imperii nostri, aut ita imbecilla sunt, ut non multùm nos juvare possint, aut ita alienata à nobis, ut neque expectandum ab iis, neque committendum iis quidquam esse videatur. Regis [18] Dejotari & voluntatem, & copias, quantæcumque sunt, nostras esse duco. [19] Cappadocia [n] est inanis: reliqui reges, tyrannique neque opibus satis firmi, nec voluntate sunt. Mihi, [20] in hac paucitate militum, animus certè non deerit: spero, ne consilium quidem: [o] quid casurum sit, incertum est: [p] utinam saluti nostræ consulere possimus: dignitati certè consulemus. Valete.

INTERPRETATIO.

f *in hoc præsertim Parthici belli periculo, quod audistis vos, & quod fermè oculis ego ipse cerno.*

g *licèt erat tanti belli metus, scitis tamen, me tenui cum exercitu* in Ciliciam *missum.*

h *quam expeditionem* adversus Parthos, *&c.*

i *sed verecundia fecit, ut hanc non recusarem.*

k *quod non mallem subire, quàm authoritati vestræ resistere.*

l *nihil est autem, quòd speretis fieri posse in Asia novos militum delectus.*

m *bello inutiles esse Asiaticos.*

n *milite vacua.*

o *quis futurus sit hujus belli exitus.*

p *utinam ex eo possim salvus evadere; nihil certè indecorè faciam*, nihil turpiter.

NOTÆ.

num montem sitos indicat, quibuscum Ciceroni prælio confligendum fuit.

16 *Vectigalia*] Quæ multò majora ex Asia, quàm ex aliis quibuslibet provinciis colligebantur.

17 *In Asia*] Ubi tum versabatur.

18 *Dejotari*] Galatiæ Regis.

19 *Cappadocia*] In qua regnabat Ariobarzanes.

20 *In hac paucitate*] De qua sæpiùs queritur: duas enim tantùm legiones invenit.

EPISTOLA II.

Exponit, quid in provincia sua, audito Parthorum adventu, fecerit, tum ad provinciam tuendam, tum ad socios in fide populi Romani conservandos: addit, Regem Cappadociæ Ariobarzanem ab insidiis fuisse liberatum. Eodem anno.

Cicero procos. s. D. cos. præt. trib. pl. S. P. Q. R.

SI vos benè valetis, bene est: ego quidem valeo. Cùm pridie Kal. Sext. [a] in provinciam venissem, neque maturiùs propter itinerum, & navigationum difficultatem venire potuissem: maximè convenire officio meo, reique publicæ conducere putavi, parare ea, quæ ad exercitum, quæque ad rem militarem pertinerent. Quæ cùm essent à me cura magis, & diligentia, quàm [b] [1] facultate, & copia, constituta, nuntiique, & litteræ de bello à Parthis, in provinciam Syriam illato quotidie ferè afferrentur: iter mihi faciendum per Lycaoniam, & per Isauros, & per Cappadociam arbitratus sum: erat enim magna suspicio, Parthos, si ex Syria egredi, atque irrumpere in meam provinciam conarentur, iter eos per Cappadociam, quòd ea maximè pateret, esse facturos. Itaque cum exercitu per Cappadociæ partem eam, quæ cum Cilicia continens est, iter feci: castraque [2] ad Cybistra, quod oppidum est ad montem Taurum, locavi: ut [3] Artuasdes, rex Armenius, quocumque animo esset, sciret non procul à suis finibus exercitum populi Romani esse: & [4] Dejotarum, [5] fidelissimum regem, atque amicissimum Reipublicæ nostræ, maximè conjunctum haberem, hominem cujus & consilio, & opibus adjuvari posset Respublica; quo cùm in loco castra haberem, equitatumque in Ciliciam misissem, ut & meus adventus iis civitatibus, quæ in ea parte essent, nuntiatus, firmiores animos hominum faceret: & ego maturè, quid ageretur in Syria, scire possem: tempus ejus tridui, quod in iis castris morabar, [c] in magno officio, & necessario mihi ponendum putavi: [d] cùm enim vestra auctoritas intercessisset, ut ego regem

INTERPRETATIO.

[a] *in Asiam.* [b] *opibus, & exercitu.* [c] *in honesto, & necessario negotio.*

[d] *cùm enim senatusconsulto Ariobarzanis salutem mihi commendassetis.*

NOTÆ.

1 *Facultate, & copia*] Ob militum paucitatem, de qua in epistol. proximè superiori.

2 *Ad Cybistra*] Urbem hanc nonnulli in Cappadocia, alii in Armenia minori reponunt: certè in utriusque provinciæ confinio sita est. *Arminacha.*

3 *Artuasdes*] Cujus soror Pacoro, Orodis Regis Partorum filio, nupserat; quapropter de ejus erga Romanos fide meritò poterat dubitari.

4 *Dejotarum*] Cujus filia hujus Orodis filio promissa erat.

5 *Fidelissimum*] Luc. *Fidumque per arma... Dejotarum.*

[e] Ariobarzanem, [6] [7] Euseben, & Philoromæum, tuerer, ejusque regis salutem, & incolumitatem regni defenderem, regi regnoque præsidio essem; adjunxissetisque, salutem ejus regis populo, senatuique magnæ curæ esse, quod nullo unquam de rege decretum esset [f] à nostro ordine; existimavi me [g] judicium vestrum ad regem deferre debere, eique præsidium meum fidem, & diligentiam polliceri: ut, quando salus ipsius, & incolumitas regni mihi commendata esset à vobis, diceret, si quid vellet: Quæ cùm essem [8] in consilio meo cum rege locutus, initio ille orationis suæ vobis maximas, ut debuit, deinde etiam mihi gratias egit, quòd ei permagnum, & perhonorificum videbatur, senatui, populoque Romano tantæ curæ esse salutem suam, meque tantam diligentiam adhibere, ut & mea fides, & commendationis vestræ auctoritas perspici posset. Atque ille primò, quod mihi maximæ lætitiæ fuit, ita mecum locutus est, ut nullas insidias neque vitæ suæ, neque regno diceret se aut intelligere fieri, aut etiam suspicari. Cùm ei ego gratulatus essem, idque me gaudere dixissem, cohortatus ut recordaretur casum illum [9] interitus paterni, & vigilanter se tueretur, atque admonitu senatus consuleret saluti suæ: tum à me discessit in oppidum Cybistra: postero autem die cum Ariarathe, fratre suo, & cum paternis amicis, majoribus natu, ad me in castra venit, perturbatusque, & flens, cùm idem & frater faceret, & amici, meam fidem, vestram commendationem implorare cœpit. Cùm admirarer quid accidisset novi, dixit, ad se indicia manifestarum insidiarum esse delata, quæ essent ante adventum meum occultata, quòd ii, qui ea patefacere possent, propter metum reticuissent: eo autem tempore, spe mei præsidii, complures ea, quæ scirent, audacter ad se detulisse: in his amantissimum sui, summa pietate præditum, fratrem dicere ea quæ is me quoque audiente dicebat, [10] se sollicitatum esse, ut regnare vellet: id, vivo fratre suo, accidere non potuisse: tamen ante illud tempus eam rem numquam in medium [11] propter periculi metum protulisse. Quæ cùm esset locutus, monui regem, ut omnem diligentiam ad se conservandum adhiberet: [h] amicosque [12] in patris ejus fide, atque judicio probatos, horta-

INTERPRETATIO.

[e] *religiosum, & Romanorum amicum.*
[f] *à Senatu.*
[g] *denuntiare, quid de eo judicaretis.*
[h] *& hortatus sum eos, quibus ejus pater fidem habuerat, & de quibus optimè judicare solitus erat, ut regis, &c.*

NOTÆ.

6 *Ariobarzanem*] Regem Cappadociæ.
7 *Euseben, & Philoromæum*] Hæc duo verba, ut notat Corradus, Græcè meliùs scriberentur.
8 *In consilio meo*] Iis præsentibus, quorum apud me major est authoritas.
9 *Interitus paterni*] Ariobarzanis pater regno pulsus à Mithridate, & Pompeji beneficio restitutus, per insidias interfectus est.
10 *Sollicitatum esse*] Ut fratrem occideret, quo vivo regnare non poterat.
11 *Propter periculi metum*] Ne, si indicasset, occisus fuisset ab iis, qui eum sollicitaverant.
12 *In patris*] Censeo cum benè multis

tus sum regis sui vitam, docti casu acerbissimo patris ejus, omni cura, custodiaque defenderent. Cùm rex à me equitatum, [i] cohortesque de exercitu meo postularet: etsi intelligebam vestro senatusconsulto, non modò posse me id facere, sed etiam debere: tamen, cùm Respublica postularet, propter quotidianos ex Syria nuntios, ut quamprimùm exercitum ad Ciliciæ fines adducerem: cumque mihi rex, patefactis jam insidiis, non egere exercitu populi Romani, sed posse se suis opibus defendere videretur: illum cohortatus sum, ut in sua vita conservanda primùm regnare disceret: à quibus perspexisset sibi insidias paratas, in eos uteretur jure regio, pœna afficeret eos, quos necesse esset, reliquos metu liberaret; præsidio exercitus mei ad eorum, qui in culpa essent, timorem potiùs, quàm [k] ad contentionem uteretur: fore autem ut omnes, quando S. C. nossent, intelligerent me regi, si opus esset, ex auctoritate vestra præsidio futurum. Ità confirmato illo, ex eo loco castra movi, & iter in Ciliciam facere institui: cùm hac opinione è Cappadocia discederem, ut consilio vestro, casu incredibili, ac penè divino regem, quem vos honorificentissimè appellassetis [l] [13] nullo postulante: quemque meæ fidei commendassetis, & cujus salutem magnæ vobis curæ esse decrevissetis, meus adventus præsentibus insidiis liberasset. Quod ad vos à me scribi, non alienum putavi, ut intelligeretis ex iis, quæ penè acciderunt, vos multò antè, ne ea acciderent, providisse. Eoque vos studiosiùs feci certiores, quòd in rege Ariobarzane ea mihi signa videor virtutis, ingenii, fidei, benevolentiæque erga vos perspexisse, ut non sine causa tantam curam, diligentiamque in ejus vos salutem videamini contulisse. Valete.

INTERPRETATIO.

[i] *peditesque.* [k] *ad dimicationem.* [l] *sponte vestra.*

NOTÆ.

tis interpretibus, tollendam præpositionem *in*.

13 *Nullo postulante*] Cicerone tamen Consule ad Senatum referente.

EPISTOLA III.

Scribit de rumore Parthici belli; additque quibus de causis nihil adhuc ad Senatum publicè scripserit. Eodem anno. Primam hujus libri sedem hæc epistola obtinere debet.

Cicero [1] Imp. s. D. M. Catoni.

CUM ad me legati, missi ab Antiocho Commageno, venissent in castra ad Iconium ante diem III. Non. Sept. iique mihi nuntiassent, regis

NOTÆ.

1 *Cicero Imperator*] Huic titulo mendum inesse patet, necdum enim imperatoris appellationem erat Cicero consecutus.

Parthorum [a] filium, quocum esset nupta [b] regis Armeniorum soror, ad Euphratem cum maximis Parthorum copiis, multarumque præterea [c] gentium magna manu venisse, Euphratemque jam transire cœpisse, [d] dicique Armenium regem in Cappadociam impetum esse facturum: putavi pro nostra necessitudine me hoc [2] ad te scribere oportere. [e] Publicè propter duas causas nihil scripsi: quòd & ipsum Commagenum legati dicebant ad senatum statim nuntios, litterasque misisse, & existimabam M. Bibulum procos. qui circiter Id. Sext. ab Epheso in Syriam navibus profectus erat, quòd secundos ventos habuisset, jam in provinciam suam pervenisse: cujus litteris [3] omnia certiora perlatum iri ad senatum putabam. Mihi, [f] ut in ejusmodi re, tantoque bello, maximè curæ est, ut, quæ copiis, & opibus tenere vix possumus, ea mansuetudine, & [g] continentia nostra, sociorum fidelitate teneamus. Tu velim, ut consuesti, nos absentes diligas, & defendas. Vale.

Interpretatio.

[a] *Pacorum.* [b] *Artuasdis.* [c] *Arabum.* [d] *cumque nuntiassent, dici Artuasdem in Cappadociam, &c.* [e] *ad senatum.* [f] *ut in re difficillima.* [g] *moderatione.*

Notæ.

2 *Ad te scribere*] Quoniam Cappadocia erat in Catonis clientela, ut videre est in epistola sequenti.

3 *Omnia certiora*] Quia Syria, quam Bibulus regebat, Parthis vicina est.

EPISTOLA IV.

Petit à Catone, ut pro rebus in Cilicia à se gestis, supplicationes in senatu sibi decerni curet. Paulo & Marcello Coss. anno urbis conditæ 703.

Cicero Imp. S. D. M. Catoni.

SUMMA tua auctoritas fecit, meumque perpetuum de tua singulari virtute judicium, ut magni mea interesse putarem, & res eas, quas gessissem, tibi notas esse, & non ignorari à te, qua æquitate, & [a] continentia tuerer socios, provinciamque administrarem. His enim à te cognitis, arbitrabar faciliùs me tibi, quæ vellem, [b] probaturum. Cùm in provinciam pridie Kal. Sext. venissem, & propter anni tempus ad exercitum mihi confestim esse eundum viderem, [1] biduum Laodiceæ fui, deinde Apameæ qua-

Interpretatio.

[a] *qua moderatione.* [b] *persuasurum.*

Notæ.

1 *Biduum Laodiceæ*] Hic memoria lapsus videtur Cicero; scribens enim ad Atticum, sic loquitur, epistola 16. libri 5. *moratus triduum Laodiceæ, tri-*

triduum, triduum Synnadis, totidem dies Philomeli: quibus in oppidis cùm magni [2] conventus fuissent, multas civitates [3] acerbissimis tributis, & gravissimis usuris, & falso ære alieno liberavi: cùmque ante adventum meum seditione quadam exercitus esset dissipatus, quinque cohortes sine legato, sine tribuno militum, denique etiam sine centurione ullo [4] apud Philomelum consedissent, reliquus exercitus esset in Lycaonia: M. Annejo legato imperavi, ut eas quinque cohortes ad reliquum exercitum duceret, coactoque in unum locum exercitu, castra in Lycaonia apud Iconium faceret: quod cùm ab illo diligenter esset actum, ego in castra a. d. VII. Kal. Sept. veni: cùm intereà superioribus diebus ex S. C. & [5] evocatorum firmam manum, & equitatum satis idoneum, & populorum liberorum, regumque sociorum auxilia voluntaria comparavissem. Interim cùm, exercitu lustrato, iter in Ciliciam facere cœpissem, [6] Kal. Sept. legati à rege Commageno ad me missi, permultuosè, neque tamen non verè, Parthos in Syriam transisse, nuntiaverunt: quo audito, vehementer sum commotus cùm de Syria, tum de mea provincia, de reliqua denique Asia. Itaque exercitum mihi ducendum per Cappadociæ regionem eam, quæ Ciliciam attingeret, putavi. Nam si me in Ciliciam demisissem, Ciliciam quidem ipsam propter montis Amani naturam facilè tenuissem, (duo sunt enim aditus in Ciliciam ex Syria, quorum uterque parvis præsidiis propter angustias intercludi potest: nec est quidquam Cilicia contra Syriam munitius) sed me Cappadocia movebat, quæ patet [c] à Syria, regesque habet finitimos, qui etiam si sunt amici nobis, tamen apertè Parthis inimici esse non audent. Itaque in Cappadocia extrema non longè à Tauro apud oppidum Cybistra castra feci, ut & Ciliciam tuerer, &, Cappadociam tenens, nova finitimorum consilia impedirem. Intereà in hoc tanto motu, tantaque expectatione maximi belli, rex Dejotarus, cui non sine causa plurimùm semper & meo, & tuo, & senatus judicio tributum est, vir cùm benevolentia, & fide erga populum Romanum singulari, [d] tum præsentia, magnitudine, & animi, & consilii legatos ad me misit, se cum omnibus suis copiis in mea castra esse venturum. Cujus ego studio, officioque commotus, egi ei per litteras gratias: idque ut maturaret, hortatus sum. Cùm autem ad Cybistra propter rationem belli quinque

INTERPRETATIO.

[c] *ex parte Syriæ.* [d] *tum præsenti animo, tum magno consilio.*

NOTÆ.

duum Apameæ, totidem dies Synnadæ. Et ibidem epist. 20. ait, se moratum esse biduum Laodiceæ, quinque dies Apameæ, triduum Synnadis, Philomeli quinque dies, Iconii decem.

2 *Conventus*] Ad jus dicendum fieri soliti.

3 *Acerbissimis tributis*] Quæ Appius Ciliciæ ante Ciceronem Proconsul imposuerat. Epist. 16. libri 5. ad Atticum.

4 *Apud Philomelum*] De hac urbe, & de aliis, quas appellat in hac epistola, Consule indicem Geographicum.

5 *Evocatorum*] Epist. 6. lib. 3.

6 *Kalendis Sept.*] Legendum, *tertio Kalend. Sept.*

dies essem commoratus, regem Ariobarzanem, cujus salutem à senatu te auctore commendatam habebam, præsentibus insidiis nec opinantem liberavi: neque solùm ei saluti fui, sed etiam curavi ut cum auctoritate regnaret. Metram, & eum, quem tu diligenter mihi commendaras, Athenæum, importunitate [7] Athenaidis exilio mulctatos, maxima apud regem auctoritate, gratiaque constitui. Cùmque magnum bellum in Cappadocia concitaretur, si [8] sacerdos armis se, quod facturus putabatur, defenderet, adolescens & equitatu, & peditatu, & pecunia paratus, [e] [9] & toto, iis qui novari aliquid volebant: perfeci, ut è regno [f] ille discederet, rexque sine tumultu, ac sine armis, [g] omni auctoritate aulæ communita, regnum cum dignitate obtineret. Intereà cognovi multorum litteris, atque nuntiis, magnas Parthorum copias, & Arabum ad oppidum [10] Antiochiam accessisse, magnumque eorum equitatum, qui in Ciliciam transisset, ab equitum meorum turmis, & à cohorte prætoria, quæ erat [11] Epiphaneæ præsidii causa, occidione occisum. Quare cùm viderem, à Cappadocia Parthorum copias aversas, non longè à finibus esse Ciliciæ, quàm potui maximis itineribus ad Amanum exercitum duxi. Quò ut veni, hostem ab Antiochia recessisse, Bibulum Antiochiæ esse cognovi, Dejotarumque confestim, jam ad me venientem cum magno, & firmo equitatu, & peditatu & cum omnibus suis copiis, certiorem feci, non videri esse causam, cur abesset [h] à regno, meque ad eum, si quid fortè novi accidisset, statim litteras nuntiosque missurum esse: cùmque eo animo venissem, ut [i] utrique provinciæ, si ita tempus ferret, subvenirem: tamen id, quod jam antè statueram vehementer interesse utriusque provinciæ, pacare Amanum, & perpetuum hostem ex eo monte tollere, agere perrexi: cùmque me discedere ab eo monte simulassem, & alias partes Ciliciæ petere:

INTERPRETATIO.

[e] *& omni re iis necessaria, qui seditionem excitare volunt.*
[f] *sacerdos Comanus.*
[g] *regis auctoritate per me corroborata.*
[h] *à Galatia.*
[i] *Syriæ, & Ciliciæ.*

NOTÆ.

7 *Athenaidis*] Mulieris nomen esse crediderim, potiùs quàm civitatis, ut nonnulli volunt. Per *importunitatem*, intelligitur crudelis & impotens dominatio.

8 *Sacerdos*] Comanorum, summæ in Cappadocia authoritatis, quem scilicet gens illa secundum post Regem agnoscebat, & reverebatur, nec rarò contingebat ut rex, & Sacerdos illè ex eadem stirpe prognati essent. Vide Hirtium de bello Alexandrino.

9 *Toto*] Dicitur à Cicerone pro ea re, ex qua maximè pendet alicujus rei exitus, & in qua summa omnia posita sunt.

10 *Antiochiam*] Multæ fuerunt hoc nomine civitates: 1. in Mesopotamia, non procul à Tigri, *Nisibis*: 2. in Pisidia: 3. in Cilicia: 4. ad Taurum montem, inter Issum, & Euphratem: 5. in Caria ad Mæandrum fluvium: sed omnium nobilissima est Antiochia Syriæ, nunc *Antachia*, de qua hìc agitur, ad Orontem fluvium, exstructa à Seleuco Nicanore, deinde ab Antiocho Rege Syriæ instaurata, & amplificata.

11 *Epiphanea*] Ciliciæ civitas est, ab illa diversa, quæ in Syria ad fluvium Orontem sita est: differt ab ea quoque, quæ in Commagene Euphrati imminet.

abessemque ab Amano iter unius diei, & castra apud Epiphaneam fecissem: a. d. IV. Id. Oct. cùm advesperasceret, expedito exercitu ita noctu iter feci, ut a. d. III. Id. Oct. cùm lucesceret, in Amanum ascenderem: distributisque cohortibus, & auxiliis, cùm aliis Quintus frater legatus mecum simul, aliis C. Pontinius legatus, reliquis M. Annejus, & L. Tullius legati præessent, plerosque nec opinantes oppressimus, qui occisi, captique sunt, interclusi fuga. [12] Eranam autem, quæ fuit non vici instar, sed urbis, quod erat Amani caput, itemque Sepyram, & Commorim, acriter, & diu repugnantibus, Pontinio illam partem Amani tenente, ex antelucano tempore usque ad horam diei decimam, magna multitudine hostium occisa, cepimus: castellaque sex capta: complura incendimus: his rebus ita gestis, castra in radicibus Amani habuimus apud Aras Alexandri quatriduum: & in reliquiis Amani delendis, agrisque vastandis, quæ pars ejus montis meæ provinciæ est, id tempus omne consumpsimus: confectis his rebus, ad oppidum [k] Eleutherocilicum Pindenissum exercitum adduxi: quod cùm esset altissimo, & munitissimo loco, ab iisque incoleretur, qui ne regibus quidem unquam paruissent, cùm & fugitivos reciperent, & Parthorum adventum acerrimè expectarent: ad existimationem imperii pertinere arbitratus sum, comprimere eorum audaciam, quò faciliùs etiam cæterorum animi, qui alieni essent ab imperio nostro, frangerentur: vallo, & fossa circumdedi: sex castellis, castrisque maximis sepsi: aggere, vineis, turribus oppugnavi: ususque tormentis multis, multis sagittariis, magno labore meo, sine ulla molestia, sumptuve sociorum, septimo quinquagesimo die rem confeci, ut omnibus partibus urbis disturbatis, aut incensis, compulsi in potestatem meam pervenirent. His erant finitimi, pari scelere, & audacia, [13] Tibarani: ab his, Pindenisso capto, obsides accepi: exercitum in hiberna dimisi. Quintum fratrem negotio præposui, ut in vicis aut captis, aut malè pacatis exercitus collocaretur. Nunc velim tibi sic persuadeas, si de his rebus ad senatum relatum [l] sit, me existimaturum summam mihi laudem tributam, [m] si tu honorem meum sententia tua comprobaris: idque [n] etsi talibus de rebus gravissimos homines & rogare solere, & rogari scio, tamen admonendum potiùs te à me, quàm rogandum, puto. Tu es enim is, qui me tuis sententiis sæpissimè ornasti, qui oratione, qui prædicatione, qui summis laudibus in senatu, in concionibus ad cœlum extulisti: cujus ego semper tanta

INTERPRETATIO.

[k] *liberorum Cilicum*: [l] ut mihi supplicationes decernantur.
[m] *si res à me præclarè gestas judicio tuo*, & auctoritate comprobaris.
[n] *& licèt scio, summa auctoritatis viros sæpè rogare*, ut hic honos sibi tribuatur.

NOTÆ.

12 *Eranam, Sepyram, &c.*] Ad Amanum montem, ignota prorsus loca, & quibus bellica Ciceronis expeditio non multò illustrius nomen fecit.

13 *Tibarani*] Amani montis incolæ: hucusque Geographis ignota gens.

14 *Cla-*

esse verborum pondera putavi, ut uno verbo tuo cum mea laude conjuncto omnia consequi me arbitrarer. Te deniq; memini, cùm cuidam [14] clarissimo, atq; optimo viro supplicationem non decerneres, dicere, te decreturum, si referretur ob eas res, quas is consul in urbe gessisset. Tu idem mihi supplicationem decrevisti [15] togato, non, ut multis, Republica benè gesta, sed, ut nemini, [o] Republica conservata. [p] Mitto, quòd invidiam, quòd pericula, quòd omnes [16] meas tempestates & subieris, & multò etiam magis, si per me licuisset, subire paratissimus fueris: quòd denique [17] inimicum meum, tuum inimicum putaris: cujus etiam interitum, ut facilè intelligerem, mihi quantum tribueres, [18] Milonis causa in senatu defendenda approbaris. [q] A me autem hæc sunt profecta, quæ ego in beneficii loco non pono, sed in veri testimonii, atque judicii: non ut præstantissimas tuas virtutes tacitus admirarer, (quis enim id non facit?) sed in omnibus orationibus, sententiis dicendis, caussis agendis, omnibus scriptis, Græcis, Latinis, [r] omni deniq; varietate litterarum mearum te non modò iis, quos vidissemus, sed iis, de quibus audissemus, omnibus anteferrem. Quæres fortasse, quid sit, quòd ego hoc [s] nescio quid gratulationis, & honoris à senatu tanti æstimem. Agam jam tecum familiariter, ut est & studiis, & officiis nostris mutuis, & summa amicitia dignum, & necessitudine etiam paterna. Si quisquam fuit unquam remotus & natura, & magis etiam, ut mihi quidem sentire videor, ratione, atque doctrina ab inani laude, & sermonibus vulgi, ego profectò is sum. Testis est consulatus meus: in quo, sicut in reliqua vita, fateor ea me studiosè secutum, ex quibus vera gloria nasci posset: ipsam quidem gloriam per se numquam putavi expetendam. Itaq; & [19] provinciam ornatam, & spem non dubiam triumphi neglexi:

INTERPRETATIO.

[o] *extincta prorsùs conjuratione Catilinaria.* [p] *omitto, quòd in partem veneris, & odii Clodiani, & periculorum meorum, & calamitatum.* [q] *quæ verò tua causa feci, nolim ut consideres velut beneficia, sed ut vera testimonia meæ de te opinionis.* [r] *in omnibus denique scriptis meis.* [s] *nescio quam supplicationem.*

NOTÆ.

14 *Clarissimo, atque optimo*] Hæc verba cum Victorio ad Lentulum Spintherem refero, qui cùm Tullium exulem restituisset, & deinde ob ea quæ præclarè gesserat in Cilicia, supplicationes peteret, adversum sibi, infensumq; Catonem habuit, cujus hæc fortè vox tum audita est, *se decreturum, si referretur ob eas res quas idem Consul*, id est, quas Lentulus pro restituendo Cicerone, *in urbe* gessisset.

15 *Togato*] idest mihi Consuli, ob Catilinam oppressum.

16 *Meas tempestates*] Excitatas à Clodio.

17 *Inimicum meum*] Clodium, quem Milo interfecit. Cato autem se Milonis defensorem, & patronum cum Cicerone exhibuit.

18 *Milonis*] De quo sic Vellejus, *vir inquies, & ultrà fortem temerarius.*

19 *Provinciam ornatam*] Galliam citeriorem, quam reclamante populo in concione deposuit. Hæc provincia dicebatur ornata, cujus Proconsuli decernebantur à

[t] sacerdotium denique, cùm, quemadmodum te existimare arbitror, non difficillimè consequi possem, non appetivi: idem [u] post injuriam acceptam, quam tu Reipublicæ calamitatem semper appellas, meam non modò non calamitatem, sed etiam gloriam, [x] studui quam ornatissima senatus populique Romani de me judicia intercedere. Itaque & augur postea [20] fieri volui, quod anteà neglexeram: & [y] eum honorem, qui à senatu tribui rebus bellicis solet, neglectum à me olim, nunc mihi [21] expetendum puto. Huic meæ voluntati, in qua inest aliqua vis desiderii ad sanandum vulnus injuriæ, ut faveas, [22] adjutorque sis, quod paulò antè me negaram rogaturum, vehementer te rogo: sed ita, [a] si non jejunum hoc nescio quid, quod ego gessi, & contemnendum videbitur, sed tale, atq; tantum, ut multi, nequaquam paribus rebus, [b] honores summos à senatu consecuti sint. Equidem etiam mihi illud animadvertisse videor, (scis enim, quàm attentè te [23] audire soleam) te non tam res gestas, quàm mores, instituta, atque vitam imperatorum spectare solere in habendis, aut non habendis honoribus. Quod si [c] in mea causa considerabis, reperies me exercitu imbecillo contra metum maximi [d] belli firmissimum præsidium habuisse æquitatem, & continentiam. His ego subsidiis ea sum consecutus, quæ nullis legionibus consequi potuissem: ut ex alienissimis sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderem, animosque novarum rerum expectatione suspensos, ad [e] veteris imperii benevolentiam traducerem. Sed nimis hæc multa de me, præsertim ad te, à quo uno omnium sociorum querelæ audiuntur: cognosces ex iis, qui [f] meis institutis se recreatos putant. Cumque omnes uno propè consensu de me apud te ea, quæ mihi optatissima sunt, prædicabunt: tum [g] duæ [24] maximæ clientelæ tuæ, Cyprus insula, & Cappadociæ regnum tecum de me loquentur: puto etiam regem Dejotarum, qui uni

INTERPRETATIO.

[t] *auguratum*, [u] *postquam in exilium pulsus sum*, quod exilium *Reipublicæ calamitatem tu nominas, ego meam gloriam*.
[x] *dedi operam, ut Senatus, populusq; Romanus de me semper honorificentissimè sentirent*. [y] *triumphum*.
[z] *ad delendam penitùs exilii* mei *infamiam*.
[a] *si non inanis est omninò victoria quam retuli*. [b] *triumphum*.
[c] *in hoc præsenti negotio*.
[d] *Parthici*. [e] *imperii Romani*.
[f] *moderata mea administrandi ratione*.
[g] *quæ sub tua clientela sunt, de me honorificè loquentur*.

NOTÆ.

Senatu, & publico sumptu, quæ necessaria erant.

20 *Fieri volui*] In locum Crassi à Parthis interfecti.

21 *Expetendum puto*] Ut dignitatem meam, quam exilii tempore penè totam perdidi, abundè resarciam.

22 *Adjutorque sis*] In supplicatione obtinenda.

23 *Audire soleam*] Quando tuam de honoribus Imperatori concedendis sententiam aperis.

24 *Maximæ clientelæ tuæ*] Cyprus erat sub clientela Catonis, quoniam hæc insula in populi Romani potestatem ejus opera venerat; Cappadocia autem, quia Re-

tibi est maximè [h] necessarius. Quæ si etiam majora sunt, & in omnibus sęculis pauciores viri reperti sunt, qui suas cupiditates, quàm qui hostium copias, vincerent: [25] est profectò tuum, cùm ad res bellicas hæc, quæ rariora, & difficiliora sunt, genera virtutis adjunxeris, ipsas etiam illas res gestas [i] justiores esse, & majores putare. Extremum illud est, ut quasi diffidens rogationi meæ, philosophiam ad te [k] [26] allegem: qua nec mihi charior ulla unquam res in vita fuit, nec hominum generi majus à diis munus ullum est datum. Hæc igitur, quæ mihi tecum communis est, societas studiorum, atque artium nostrarum, quibus à pueritia dediti, ac devincti, soli propemodum nos philosophiam illam veram, & antiquam, [l] quæ quibusdam otii esse, ac desidiæ videtur, in forum, atq; in Rempub. atq; in ipsam aciem penè deduximus, tecum agit de mea laude: cui negari à Catone fas esse non puto. Quamobrem sic tibi persuadeas velim: si mihi tua sententia tributus honos [m] ex meis litteris fuerit, me existimaturum, cùm auctoritate tua, tum benevolentia erga me, [n] mihi, quod maximè cupierim, contigisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] de me etiam honorificè loquuturum.
[i] *triumpho & supplicatione digniores.*
[k] *mittam.*
[l] *hæc igitur philosophia vera, & antiqua, quam nonnulli ad inertes dumtaxat, & otiosos pertinere arbitrabantur, & quam nos ambo cum actione forensi sociavimus; hæc, inquam, philosophia tuum pro me auxilium implorat, teque hortatur, ut laudem meam, decreta supplicatione adjuves: hoc autem à Catone denegari philosophia fas, &c.*
[m] *vi harum litterarum, quas ad te nunc scribo.* [n] *supplicationem publicam mihi decretam fuisse.*

NOTÆ.

gem Ariobarzanem diligebat singulariter, feceratque, ut Ciceroni in Ciliciam abeunti, Senatus eum commendaret.

25 *Est profectò tuum*] Tui muneris est, cùm ego virtuti bellicæ æquitatem, & continentiam adjunxerim, quæ quidem in ducibus rarò reperiuntur, tuum, inquam, est concludere res à me bello gestas justiores, &c. Lege interpret.

26 *Allegem*] Quæ pro me tibi supplicet.

EPISTOLA V.

Excusat se, quòd Ciceroni supplicationem non decreverit; tamen decretam esse gaudet; additque, se de illo honorificentiùs sensisse, quàm eos, qui supplicationem ei decernendam censuerunt. Eodem anno.

M. Cato s. D. M. Ciceroni Imp.

[a] QUOD & Respub. me, & nostra amicitia hortatur, libenter facio, ut tuam virtutem, innocentiam, diligentiam, cognitam in

INTERPRETATIO.

[a] *meus erga te, & Rempublicam amor facit, ut gaudeam tuam virtutem exerceri semper, & lucere in maximis rebus, tum Romæ in Consulatu tuo, tum foris in exercitu.*

maximis rebus [1] domi togati, armati foris pari industria administrare gaudeam. [b] Itaque, quod [2] pro meo judicio facere potui, ut innocentia, consilioque tuo defensam provinciam, [c] servatum Ariobarzanis cum ipso rege regnum, [d] sociorum revocatam ad studium imperii nostri voluntatem sententia mea, & decreto laudarem, feci: [e] supplicationem decretam, si tu, qua in re [3] nihil fortuitò, sed summa tua ratione, & continentia Reipublicæ provisum est, diis immortalibus gratulari nos, quàm tibi referre acceptum mavis, gaudeo. [f] Quòd si triumphi [4] prærogativam putas supplicationem, & [g] idcircò [5] casum potiùs, quàm te, laudari vis: neque supplicationem sequitur semper triumphus: & [h] triumpho [6] multò clarius est, se-

INTERPRETATIO.

[b] *quare* non assentandi causa, *sed ratione adductus & judicio meo, laudavi te palam in senatu, quòd Ciliciam innocentia, & prudentia tua* contra metum belli Parthici *defenderis.*

[c] *quòd Ariobarzanem cum ipsius regno conservaveris.*

[d] *quòd alienatas sociorum voluntates ad benevolentiam Reipublicæ nostræ iterum revocaveris.*

[e] *gaudeo supplicationem tibi decretam, si quidem mavis diis immortalibus, quàm tibi gratias agi, pro re, quæ non fortunæ*. nec diis immortalibus, *sed prudentiæ, & continentiæ tuæ tota debetur.*

[f] *quòd si putas* impetratam *supplicationem certissimum esse triumphi* impetrandi *signum.*

[g] *& idcircò fortuitum eventum potiùs, quàm virtutem tuam laudari vis;* erras: *neque enim, &c.*

[h] & licèt triumphus tibi concedatur, *multò minorem ex eo gloriam percipies, quàm si Senatus pronuntiet, provinciam tuam mansuetudine potiùs, & innocentia imperatoris, &c.*

NOTÆ.

1 *Domi togati*] Quando togatus, seu Consul, Catilinariæ factionis incendium extinxit. Toga pacis insigne fuit, sicut sagum belli.

2 *Pro meo judicio*] Ratione adductus te laudavi; qui verò supplicationem tibi decreverunt, id fecerunt scilicet gratiæ tuæ captandæ causa. Hæc longè aliter interpretatus est Cicero; scribens enim ad Atticum, ait, Catonem suæ gloriæ, & dignitati invidisse.

3 *Nihil fortuitò*] Causam affert, cur supplicationem Tullio non decreverit, quia decerni solebat pro victoriis, quarum pars maxima Fortunæ, diisque immortalibus debetur, cùm res à Cicerone gestæ ejus æquitati, continentiæ, &c. tribui deberent. Artificiosa in primis hæc Catonis epistola; negata enim supplicatione, Ciceronem offenderat: Ciceroni tamen persuadere conatur se id fecisse, ut honorem illi haberet.

4 *Prærogativam*] Hæc vox adjectivè sumitur, & substantivè: adjectivè quidem Tribus, aut Centuria *prærogativa* dicebatur, quæ prima in Comitiis suffragium ferebat, cujus erat tanta auctoritas, ut ei cæteræ Tribus, aut Centuriæ vulgò assentirentur: substantivè, accipitur pro præjudicio, & certissimo rei futuræ signo, *un prejugé. une marque infaillible*, quæ significatio oritur ex eo quòd, ut antè dixi, Centuriam prærogativam reliquæ vulgò in suffragiis ferendis sequerentur.

5 *Casum*] Per casum intelligit victoriam, quæ ex immortalibus diis, & fortuna potius, quàm ex virtute pendet.

6 *Multò clarius est*] Ex mente Catonis, supplicatio ad deos immortales, ad fortunam triumphus, laus verò ad virtutem unam pertinebat; undè consequens est ut fateatur Cicero, majorem se ex laudibus Catonis, quàm ex supplicatione, vel etiam ex triumpho gloriam colligere.

natum judicare, potiùs mansuetudine, & innocentia imperatoris provinciam, [7] quàm vi militum, aut benignitate deorum retentam, atque conservatam esse: quod ego mea sententia censebam. Atque hæc ego idcircò ad te [8] contra consuetudinem meam pluribus scripsi, [9] ut, quod maximè volo, existimes me laborare, ut tibi persuadeam, me & voluisse de tua majestate, quod amplissimum sum arbitratus, &, quod tu maluisti, factum esse gaudere. Vale, & nos dilige, & [1] instituto itinere, [10] severitatem, diligentiamque sociis, & Reipublicæ præsta.

INTERPRETATIO.

[1] *& ut facere cœpisti, da operam, ut ne quid contra Rempublicam & socios* in provincia tua *committatur.*

NOTÆ.

7 *Quàm vi militum*] Propter quam triumphus, aut benignitate deorum, ob quam supplicatio decernitur.

8 *Contra consuetudinem meam*] Quia Stoicus Cato: Stoicorum autem brevis erat oratio.

9 *Ut, quod maximè volo*] Idcircò pluribus ad te scripsi, quoniam cupio duo tibi persuadere; primum voluisse me tuam in senatu laudare virtutem; quia id gloriosissimum tibi sum arbitratus; secundum, gaudere me tamen de supplicatione tibi decreta, cùm intelligam, supplicationem pluris à te fieri, quàm laudationem meam.

10 *Severitatem*] Quæ virtus in Catone, præter cæteras, enituit.

EPISTOLA VI.

Significat, quantam ex Catonis sententia, honorificisque litteris, voluptatem ceperit: tum rogat, ut sibi in obtinendo triumpho adjutor sit, vel saltem, si obtineat, lætetur. Eodem anno.

Cicero s. d. Catoni.

[a] [1] LÆtus sum laudari me, inquit Hector, opinor [2] apud Nævium, abs te pater laudato viro. Ea est enim profectò jucunda laus, quæ ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. [b] Ego verò, vel gratulatione

INTERPRETATIO.

[a] *gaudeo laudari abs te, ò Cato, quia vir in primis laudatus es.*

[b] *ego verò summam gloriam assecutum me puto, & gratulatione tuarum litterarum, & sententia honorifica, quam de me in senatu pronuntiasti.*

NOTÆ.

1 *Lætus sum*] Apud Nævium in Tragœdia inducitur Priamus, Hectoris laudans virtutem; cui Hector his verbis respondet, *lætus sum, &c.* idest, gaudeo, ò pater, abs te laudari, qui es vir laudatus.

2 *Apud Nævium*] Poetam Comicum; natione Campanum: aliquot scripsit fabu-

[3] litterarum tuarum, vel testimoniis [4] sententiæ dictæ, nihil est, quod me non assecutum putem. Idque mihi tum amplissimum, tum gratissimum est, te libenter [c] amicitiæ dedisse, quod liquidò veritati dares: &, [d] si non modò unus, verùm etiam multi Catones essent in civitate nostra, in qua unum extitisse mirabile est: [5] quem ego currum, aut quam lauream cum tua laudatione conferrem? [e] nam [6] ad meum sensum, & ad illud sincerum, ac subtile judicium nihil potest esse laudabilius, quàm ea [7] tua oratio, quæ est ad me perscripta à meis necessariis: [f] sed [8] causam meæ voluntatis ([9] non enim dicam cupiditatis) exposui tibi superioribus litteris. Quæ etiamsi parum justa tibi [10] visa est, [g] hanc tamen habet rationem, ut non nimis concupiscendus [11] honos, sed tamen, si deferatur à senatu, minimè aspernandus esse videatur. Spero autem illum ordinem, pro meis ob Rempublicam susceptis laboribus, me non indignum [h] [12] honore, usitato præsertim, existimaturum. Quod si ita erit, [i] tantùm ex te peto, quod ami-

INTERPRETATIO.

[c] *ob amicitiam nostram ea pro me dixisse, quæ pro veritate apertè diceres.*

[d] *quamquam essent multi Catones in nostra civitate, (in qua vel te unum esse mirabile est) laudationem nihilominus tuam laureæ cuilibet, & triumpho anteferrem; cùm verò sis unus*, præconium illud tuum multò pluris facio.

[e] *nam ut ego sentio, ac judico, (judico autem sincerè, & omni procul affectu) nihil præstantius est, mihique honorificentius tua sententia*, licèt supplicationem mihi non decrevit.

[f] *sed causam exposui tibi, cur supplicationem hanc tantoperè cuperem.*

[g] *à ratione tamen non prorsus abhortet; neque enim facit, ut honorem hunc nimis concupiscam, sed tantùm, ut non respuam, si deferatur à Senatu.*

[h] *triumpho, cùm præsertim aliis concedi soleas.*

[i] *siquidem sententia tua mihi tribuisti quod honorificentissimum judicas, peto ex te, non ut triumphum mihi decernas, sed tantùm, si decernatur, ut gaudeas; haud aliter atque video te gavisum esse supplicatione mihi decreta.*

NOTÆ.

las, primumque bellum Punicum, in quo militavit ipse, carmine prosecutus est.

3 *Litterarum tuarum*] Vide proximè superiorem epistolam.

4 *Sententiæ*] Qua Ciceronem in senatu Cato laudaverat, licèt censuerat, supplicationem ei non esse decernendam.

5 *Quem ego currum*] Currus, & laurëa corona, triumphantium ornamenta erant; utrumque pro triumpho ipso hìc sumitur.

6 *Ad meum sensum*] Alii fortè pluris facient supplicationem, & triumphum; ego verò, &c. Consule interpretationem: ne putes autem hæc à Cicerone sincerè, & ex animo dici: reverà enim ægrè ferebat, supplicationem à Catone sibi denegatam.

7 *Tua oratio*] Quam in laudem Ciceronis coram Senatoribus habuerat.

8 *Causam meæ voluntatis*] Non inani laude ductus, ut anteà jam dixit Cicero, supplicationem hanc petierat; sed ut exilii sui infamiam novis honoribus compensaret.

9 *Non enim dicam cupiditatis*] Voluntas à ratione proficiscitur, cupiditas ab appetitu: rationis est, delatum honorem non respuere; appetitus, nimiùm concupiscere.

10 *Visa est*] Si quidem non te impulit, ut supplicationem mihi deferres.

11 *Honos*] Triumphus, & supplicatio.

12 *Honore*] Triumpho; decreta enim

cissimè scribis, ut, cùm tuo judicio, [13] quod amplissimum esse arbitraris, mihi tribueris, si id, [14] quod maluero, acciderit, gaudeas: sic enim fecisse te, & [15] sensisse, & [16] scripsisse video: resque ipsa declarat, tibi illum honorem nostrum supplicationis fuisse jucundum, [k] [17] quod scribendo affuisti: hæc enim senatusconsulta non ignoro ab amicissimis ejus, cujus de honore agitur, scribi solere. Ego, ut spero, te propediem videbo, atque utinam Republica meliore, [18] quàm timeo. Vale.

INTERPRETATIO.

[k] *quoniam affuisti* in senatu, *cùm de ea decretum scriberetur:*

NOTÆ.

jam erat à Senatu Ciceroni supplicatio, vel invito Catone.

13 *Quod amplissimum esse arbitraris*] Judicaverat Cato, id Ciceroni honorificentius fore, si innocentiam ejus, & diligentiam in senatu laudaret.

14 *Quod maluero*] Triumphare malebat, quàm laudari sine triumpho.

15 *Et sensisse*] Neque enim simulatè, sed verè, & sensu intimo, supplicatione mihi concessa gavisus es; observa hæc à Cicerone, non sensu intimo, sed simulatè dici: dolebat enim Cato Tullium, hominem novum, tantis honoribus decorari.

16 *Et scripsisse*] Vide superiorem epistolam.

17 *Quòd scribendo affuisti*] Consule epist. 8. libri octavi.

18 *Quàm timeo*] Ob discordiam Cæsaris, & Pompeji.

EPISTOLA VII.

Gratulatur M. Marcello, fratrem ejus Patruelem Consulem esse designatum; eumque rogat, ut sibi quamprimùm, annua administratione finita, successor mittatur. Sulpicio, & eodem M. Marcello Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo secundo.

Cicero Procos. s. d. [1] M. Marcello Cos.

[a] TE & [2] pietatis in tuos, & animi in Rempublicam, & clarissimi atque optimi [3] consulatus, C. Marcello consule facto, fructum cepisse vehementer gaudeo. Non dubito, [b] quid præsentes sentiant: [c] nos quidem

INTERPRETATIO.

[a] *vehementer gaudeo, quòd, Cajo Marcello*, patruele tuo *Consule designato*, mercedem, *& fructum acceperis, & tuæ pietatis in tuos, &c.*

[b] *qui* Romæ *præsentes adsunt.*

[c] *ego, qui tua potissimùm*, tuique collegæ Sulpicii *sententia* in Ciliciam *Proconsul missus sum.*

NOTÆ.

1 *Marco Marcello*] Consule tabulas historicas.

2 *Pietatis*] Vide epist. primam lib. 1.

3 *Consulatus*] Quem cum Servio Sulpicio tunc gerebat, quo anno Tullius in Ciliciam Proconsul abiit.

longinqui, & à te ipso missi in ultimas gentes, ad cœlum mehercule te tollimus verissimis, ac justissimis laudibus: nam cùm te à pueritia tua unicè dilexerim, tuque me [d] in omni genere semper amplissimum esse & volueris, & judicaris: [e] tamen, [4] hoc vel tuo facto, vel populi Romani de te [5] judicio, multò acriùs vehementiusque diligo, maximaq; lætitia afficior, cùm ab hominibus prudentissimis, virisque optimis, omnibus dictis, factis, studiis, institutis, vel me tui similem esse audio, vel te mei. Unum verò si addis ad præclarissimas res consulatus tui, ut aut mihi succedat quamprimùm aliquis, [f] [6] aut ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi & senatusconsulto, & [7] lege finisti: omnia me per te consecutum putabo. Cura ut valeas, & me absentem diligas, atque defendas. Quæ mihi de Parthis nuntiata sunt, quia non putabam à me etiam nunc scribenda esse [g] publicè propterea ne pro familiaritate quidem nostra volui [8] ad te scribere, ne, cùm ad consulem scripsissem, publicè viderer scripsisse. Vale.

INTERPRETATIO.

[d] *in quolibet honorum genere illustrissimum.*
[e] *tamen multò vehementiùs te nunc diligo, quia* patruelem tuum, Consulem *designandum curasti, & quia populus Romanus* suffragiis suis *declaravit, quàm honorificè de te sentiret.*
[f] *aut saltem, ne administratio* Ciliciæ *mihi prorogetur ultra annum, quem senatusconsulto, & lege præscripsisti.*
[g] *ad Senatum, populumque Romanum.*

NOTÆ.

4 *Hoc tuo facto*] Quia industria potissimùm, & virtute tua, Cajus Marcellus, patruelis tuus, renuntiatus est Consul.
5 *Judicio*] Idest suffragiis, quibus C. Marcellum Consulem designavit.
6 *Aut ne quid*] Non datus est Ciceroni successor, ob discordias, quæ tum Pompejum inter, & Cæsarem emergebant, annuo tamen imperio finito decessit, administratione provinciæ, Quæstori suo commissa.
7 *Lege*] Curiatam intelligit, de qua diximus ep. 9. lib. 1. ad notas 168. 169. &c.
8 *Ad te*] Qui es Consul, & persona publica, ad quam qui scribit, videtur ad omnes cives scribere.

EPISTOLA VIII.

Cajo Marcello Consulatum gratulatur, suamque illi dignitatem commendat. Eodem anno.

Cicero Procos. S. D. [1] C. Marcello Cos. designato.

MAXIMA sum lætitia affectus, cùm audivi te consulem [a] factum esse: cumq; honorem tibi deos [b] fortunare volo, atq; à te pro tua,

INTERPRETATIO.

[a] *designatum.* [b] *& cupio, ut dii fœlicem hanc tibi dignitatem reddant.*

NOTÆ.

1 *C. Marcello*] Adi historicum indicem.
2 *Fortunare*] Sic Horatius, lib. 1. epist. 11.

Tu

[3] parentisque tui dignitate administrari. Nam cùm te semper dilexi, amavique, quòd mei amantissimum cognovi [c] in omni varietate rerum mearum, tum patris tui pluribus beneficiis, vel defensus [d] tristibus temporibus, vel ornatus secundis, necesse est [e] ut & sim totus vester, & esse debeam: cùm præsertim [4] matris tuæ, gravissimæ, atque optimæ fœminæ, majora erga salutem, dignitatemque meam studia, quàm erant à muliere postulanda, perspexerim. Quapropter à te peto majorem in modum, ut me [f] absentem [g] diligas, atque [5] defendas. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *tum in prospera, tum in adversa fortuna.*
[d] *cùm multi salutem oppugnarent meam.*
[e] *ut sim tibi, patrique tuo omninò deditus.* [f] *me Ciliciæ Proconsulem.*
[g] in laboribus, honoribusque meis.

NOTÆ.

Tu quamcumque deus tibi fortunaverit horam.
Grata sume manu.
3 *Parentis*] Ad quem epistola sequens scribitur.
4 *Matris tuæ*] Juniæ.
5 *Defendas*] Maximèque efficias, ut nihil ad annuam Ciliciæ administrationem temporis mihi prorogetur. Vide superiorem epistolam, & lib. oct. epist. 5. 6. 8.

EPISTOLA IX.

Gratulatur Cajo Marcello de filio Consule designato. Eodem anno.

Cicero procos. s. D. C. Marcello [1] collegæ.

[a] MARCELLUM tuum consulem [2] factum, teque ea lætitia affectum esse, quàm maximè optasti, mirum in modum gaudeo: idque cùm ipsius causa, tum quòd te omnibus secundissimis rebus dignissimum judico: cujus erga me singularem benevolentiam [b] vel in labore meo, vel in honore perspexi: totam denique domum vestram vel salutis, vel dignitatis meæ studiosissimam, cupidissimamque cognovi. Quare gratum mihi feceris, si uxori tuæ Juniæ, gravissimæ, atque optimæ fœminæ, meis verbis [3] eris gratulatus. A te id, quod consuesti, peto, me absentem diligas, atque defendas. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *filium tuum designatum esse Consulem.* [b] *vel in adversis rebus, vel in prosperis.*

NOTÆ.

1 *Collegæ*] In Auguratu.
2 *Factum*] Cum L. Æmilio Paulo.
3 *Eris gratulatus*] De filii sui Consulatu.

EPISTOLA X.

Marcellum Consulem rogat, ut ejus opera supplicationem pro rebus à se gestis obtinere possit. Anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

Cicero Imp. s. D. C. Marcello C. F. Cos.

[a] QUANDO id accidit, quod mihi maximè fuit optatum, ut omnium Marcellorum, [1] Marcellinorum etiam, ([b] mirificus enim [2] generis, ac nominis vestri fuit erga me semper animus) quando ergo ita accidit, ut omnium vestrum studio tuus consulatus satisfacere posset, in quem meæ res gestæ, [3] lausque, & honor earum potissimùm incideret: peto à te id, [c] quod facillimum factu sit, non aspernante, ut confido, senatu, ut quamhonorificentissimum senatusconsultum [4] litteris meis recitatis, faciendum cures. [d] Si mihi tecum minus esset, quàm est cum tuis omnibus, [e] allegarem ad te illos, à quibus intelligis me præcipuè diligi. Patris tui beneficia in me sunt amplissima: neque enim saluti meæ, neque honori amicior quisquam dici potest. [5] Frater tuus quanti me faciat, semperque fecerit, esse hominem, qui ignoret, arbitror neminem: domus tua denique tota me semper omnibus summis officiis prosecuta est: neque verò tu in me diligendo cuiquam concessisti tuorum. Quare à te peto majorem in modum, [f] ut me per te quamornatissimum velis esse, meamque & [6] in supplicatione decernenda, & in cæteris rebus [g] existimationem satis tibi esse commendatam putes. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quandoquidem Consulatus tuus in id tempus incidit, quo de meis rebus gestis, honoribusque agendum est* in senatu; *atque adeò, tum Marcelli, tum Marcellini suo erga me studio satisfacere jam possunt.*

[b] *mirificè enim me semper dilexit, tum Claudia gens, tum familia tua.*

[c] *quod factu facillimum erit, modò ut, quod spero, consentiat Senatus.*

[d] *si minor esset mihi tecum, quàm cum tuis omnibus necessitudo*, aut amicitia.

[e] *mitterem.*

[f] *ut me summis honoribus ornandum cures* [g] *dignitatem meam.*

NOTÆ.

1 *Marcellinorum*] Eorum scilicet, qui ex familia Marcellorum in alias cooptati nomen suum pro more inflexerant. Sic Æmilius ex Æmilia gente in Corneliam adoptatus, *Æmilianus* dictus est & ita de cæteris. Vide Cantelium nostrum de Romanorum gentibus & familiis.

2 *Generis*] Hìc genus pro gente, nomen verò pro familia sumitur; gentis, & familiæ hæc erat differentia, quòd gens multo latius, quàm familia pateret, cùm ex una gente multæ familiæ, quasi ex una radice plures rami propagarentur. Eumdem consule de Romanorum nominibus.

3 *Lausque & honor*] Sensus est, & quandoquidem accidit, ut res à me gestæ laudari, te Consule, possint, & honorari, si modo supplicationem mihi decernendam cures, &c.

4 *Litteris meis recitatis*] Quibus belli seriem, contra Amanenses à se gesti, victoriamque Senatui exponebat.

5 *Frater tuus*] Patruelis, M. Marcellus, qui superiori anno consulatum gesserat.

6 *In supplicatione decernenda*] Uterque Consul, magis tamen Æmilius Paulus hac in re Ciceronem juvit Epist. 11. lib. 8.

EPISTOLA XI.

Agit gratias Consuli Marcello, quòd supplicationem sibi decernendam curaverit. Eodem anno.

Cicero Imp. s. d. C. Marcello Cos.

QUANTA tibi curæ meus [a] honos fuerit, & quàm idem extiteris consul in me ornando, & amplificando, qui fueras semper cum parentibus tuis, & cum tota domo: etsi [b] res ipsa loquebatur, cognovi tamen ex meorum omnium litteris. Itaque nihil est tantum, quod ego non tua causa debeam, facturusque sim cùm studiosè, tum libenter: nam magni interest, cui debeas: debere autem nemini malui, quàm tibi, cui me cùm studia communia, beneficia paterna, tuaque [c] jam antè conjunxerant: tum accedit, mea quidem sententia, maximum vinculum, quod ita Rempublicam geris, atque gessisti, quà nihil charius mihi est, ut quantum tibi omnes boni debeant, quo minus tantumdem ego unus debeam, non recusem. Quamobrem tibi velim [d] ii sint exitus, quos mereris, & quos fore confido. Ego, si me navigatio non morabitur, quæ incurrebat [1] in ipsos Etesias, propediem te, ut spero, videbo. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *supplicatio.* [b] *supplicatio per te mihi decreta.* [c] *ante Consulatum tuum.* [d] *ut æquè fæliciter, atquè mereris; tuum consulatum perficias.*

NOTA.

1 *In ipsos Etesias*] Epist. 15. lib. 2.

EPISTOLA XII.

Æmilio Paulo Consulatum gratulatur; eumque rogat, det operam, ne quid temporis ad annuam Ciliciæ administrationem accedat. Sulpicio & Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo secundo.

Cicero Imperator s. d. [1] L. Paulo [2] Consuli designato.

ETSI mihi numquam fuit dubium, quin te populus Romanus pro tuis summis in Rempublicam meritis, & pro amplissima familiæ dignitate, summo studio, cunctis suffragiis consulem facturus esset: tamen incredibili lætitia sum affectus, cùm id mihi nuntiatum est: [a] eumque ho-

INTERPRETATIO.

[a] *& cupio, ut hanc tibi dignitatem dii fortunatam esse velint.*

NOTA.

1 *L. Paulo*] Vide indicem historicum.

2 *Consuli designato*] In annum sequentem cum Cajo Claudio Marcello.

norem tibi deos fortunare volo, à teque ex tua, majorumque tuorum dignitate administrari. Atque utinam præsens illum diem, mihi optatissimum, videre potuissem, proque tuis amplissimis erga me studiis, atque beneficiis tibi operam meam, [3] studiumque navare. [b] Quam mihi facultatem quando hic nec opinatus, & improvisus provinciæ casus eripuit: tamen, ut te consulem Rempublicam pro tua dignitate gerentem videre possim, magnoperè à te peto, ut operam des, efficias, [4] ne quid mihi fiat injuriæ, neve quid temporis ad meum annuum munus accedat: quod si feceris, magnus ad tua pristina erga me studia cumulus accedet. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *quandoquidem mihi facultatem hanc eripuit provinciæ administratio, quæ mihi, & contra voluntatem meam, & præter opinionem tradita est.*

NOTÆ.

3 *Studiumque navare*] Te juvare in petitione, & adeptione Consulatus.

4 *Ne quid mihi fiat injuriæ*] Injuriam sibi fieri existimat, si ultra præfinitum tempus abesse cogatur Roma, quia longior absentia damni plurimum rebus suis afferre poterat.

EPISTOLA XIII.

Rogat, ut de rebus à se gestis honorificum in senatu fieri decretum curet; suamque illi cæteris in rebus existimationem commendat. Paulo, & Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

Cicero Imperator s. D. Paulo.

MAXIME mihi fuit optatum, Romæ esse tecum, multas ob causas, sed præcipuè, ut & in petendo, & in gerendo consulatu meum tibi debitum studium perspicere posses: [a] ac petitionis quidem tuæ ratio mihi semper fuit explorata: sed tamen navare operam volebam. In consulatu verò cupio equidem te minus habere negotii: sed molestè fero, [b] me consulem tuum studium adolescentis perspexisse, te meum, cùm id ætatis sim, perspicere non posse. Sed ita fato nescio quo contigisse arbitror, ut tibi ad me ornandum semper detur facultas, mihi ad remunerandum nihil suppetat præter voluntatem. [1] Ornasti consulatum, ornasti [2] reditum meum:

INTERPRETATIO.

[a] *& certè numquam dubitavi, quin omnium suffragiis designandus esses Consul.*

[b] *quòd, cùm essem Consul, tuum mihi studium, licèt eras adolescens, præstiteris, & ego, quamvis ætate jam sim provectior, meum tibi* studium in Consulatu *tuo præstare non potuerim.*

NOTÆ.

1 *Ornasti*] Meritis erga me tuis. 2 *Reditum*] Ab exilio.

[c] incidit meum tempus rerum gerendarum in ipsum consulatum tuum. [d] Itaque cùm & tua summa amplitudo, & dignitas, & meus magnus honos, magnaque existimatio postulare videatur, ut à te pluribus verbis contendam, ac petam, ut quamhonorificentissimum senatusconsultum de meis rebus gestis faciendum cures: non audeo vehementer à te contendere, ne aut ipse tuæ perpetuæ [3] consuetudinis erga me oblitus esse videar, aut te oblitum putem. Quare, ut te velle arbitror, ita faciam, atque ab eo, quem omnes [4] gentes sciunt de me optimè meritum, breviter petam. Si alii consules essent, ad te potissimùm Paule mitterem, ut eos mihi quamamicissimos redderes: nunc, cùm tua summa potestas, summaque auctoritas, notaque omnibus nostra necessitudo sit, vehementer te rogo, ut & quamhonorificentissimè cures, decernendum de meis rebus gestis, & quamcelerrimè dignas res esse & honore, & [5] gratulatione cognosces ex iis litteris, quas [e] ad collegam, & senatum publicè misi: omniumque mearum reliquarum rerum: [f] maximèque existimationis meæ procurationem, susceptam, velim habeas, in primisque tibi curæ sit, quod abs te superioribus quoque litteris petivi, ne mihi tempus prorogetur. Cupio te consulem videre, omniaque quæ spero, cùm [6] absens, tum etiam præsens te consule assequi. Vale.

INTERPRETATIO.

[c] *contigit, at te Consule, ageretur in senatu de rebus* in Cilicia *à me gestis.*
[d] *itaque cùm & tuus Consulatus.*
[e] *ad Cajum Marcellum.*
[f] *meamque in primis existimationem, ut anteà fecisti, semper tuearis.*

NOTÆ.

3 *Consuetudinis*] In me ornando.
4 *Gentes*] Etiam exteræ, & Roma procul distantes.
5 *Gratulatione*] Id est gratiarum actione; nam *gratulari*; cùm ad deos refertur, idem valet, quod gratias agere. Val. Max. lib. 1. cap. 1 *Prisco instituto rebus divinis opera datur, cùm aliquid commendandum est precatione, cùm exposcendum, voto; cùm solvendum, gratulatione.*
6 *Absens*] Absenti Proconsuli supplicatio, seu gratiarum actio, quæ fiebat diis immortalibus, pro rebus egregiè, & prosperè gestis: præsenti verò decernebatur triumphus.

EPISTOLA XIV.

Spondet se facturum omnia pro Fabio, quem Cassius ei commendaverat; causas exponit, cur doleat se non vidisse Cassium ad urbem ex provincia redeuntem; postremò petit, diligentiam ut omnem adhibeat, ne quid sibi temporis ad annuum Ciliciæ munus addatur. Eodem anno.

Cicero s. d. [1] C. Cassio proquæst.

[a] MARCUM Fabium quòd mihi amicum tua commendatione das, nullum in eo facio quæstum: multi enim anni sunt, cùm ille

INTERPRETATIO.

[a] *quòd tua commendatione me rogas, ut Fabium amicum habeam, nihil inde lucri facio, jam diù enim meus est amicus.*

NOTÆ.

1 *Cassio Proquæstori*] Vide indicem historicum.

[2] in ære meo est, & à me diligitur propter summam suam humanitatem, & observantiam : sed tamen, quòd te ab eo egregiè diligi sensi, multò amicior ei sum factus. Itaque quamquam profecerunt litteræ tuæ, [b] tamen aliquantò plus commendationis apud me habuit animus ipsius erga te mihi perspectus, & cognitus. Sed de Fabio faciemus studiosè, quæ rogas. Tu, multis de causis vellem, me [3] convenire potuisses, primùm, ut te, quem jam diù plurimi facio, [c] [4] tanto intervallo viderem, deinde, ut tibi, quod feci per litteras, possem præsens [5] gratulari, tum, ut, quibus de rebus vellemus, tu tuis, ego meis, inter nos communicaremus, postremò, ut amicitia nostra, quæ summis officiis ab utroque culta est, sed longis intervallis temporum interruptam consuetudinem habuit, confirmaretur vehementiùs. Id quando non accidit, utemur [d] bono litterarum, & eadem ferè absentes, quæ si coram essemus, consequemur. Unus scilicet ille fructus, [e] qui in te videndo est, percipi litteris non potest, [f] alter gratulationis est, is quidem exilior, quàm si tibi, te ipsum intuens, gratularer, sed tamen & feci antè, & facio nunc, tibique [g] cùm pro rerum magnitudine, [6] quas gessisti, tum [7] pro opportunitate temporis gratulor, quòd te de provincia decedentem summa laus, & summa gratia provinciæ prosecuta est. Tertium est, ut id, quod de nostris rebus coram communicassemus inter nos, conficiamus idem litteris. Ego cæterarum rerum causa tibi Romam properandum magnopere censeo : [h] nam & ea, quæ reliqui, [8] tranquilla de te erant,

INTERPRETATIO.

[b] *nihilominùs commendatum magis habui, ex quo intellexi amantissimo eum esse in te animo.*

[c] *tanto post tempore.*

[d] *commodo.*

[e] *qui in eo positus est, ut te videam.*

[f] *alter, qui in eo consistit ut tibi gratuler.*

[g] *tum quia fortiter contra Parthos dimicasti, tum quia feliciter, & opportunè tibi cecidit, ut te de Syria decedentem, Syria omnis te laudibus prosequeretur.*

[h] *nam cùm Roma discessi, nondum magnus erat hominum de tuis egregiè factis sermo, sed hac tua recenti* de Parthis *victoria, &c.*

NOTÆ.

2 *In ære meo est*] In ære alicujus esse, idem est, quod in ejus bonis, in ejus censu esse, *appartenir a quelqu'un.*

3 *Convenire potuisses*] Priusquam Roma in Ciliciam Proconsul abirem.

4 *Tanto intervallo*] Post triennium. Cassius abierat in Syriam cum Crasso, Consulibus Domitio, & Appio, anno urbis conditæ sexcentesimo nonagesimo nono: Cicero autem in Ciliciam, septingentesimo secundo, Consulibus Sulpicio, & Marcello.

5 *Gratulari*] Ob Syriam immani Parthorum impetu liberatam.

6 *Quas gessisti*] In Syria.

7 *Pro opportunitate temporis*] Gratulatur Cassio duplici potissimùm de causa, primò, de Parthis Antiochia depulsis; secundò, quòd cùm de ejus administratione querelæ Romam delatæ essent, timendumque esset, ne de repetundis accusaretur; sic tamen paulò ante decessum è provincia, se gessisset, ut decedentem, Provincia laudibus, & gratia prosequeretur.

8 *Tranquilla de te erant*] Hujus loci potest esse duplex sensus; ille scilicet, cùm Roma discessi, nihil turbulenti erat adversum te; nullus adhuc te accusaverat.

& hac tua recenti victoria tanta clarum adventum tuum fore intelligo. [i] [9] Sed, si quæ sunt onera tuorum, si [10] tanta sunt ut ea sustinere possis, propera, nihil tibi erit lautius, nihil gloriosius: [k] sin majora, considera ne in alienissimum tempus cadat adventus tuus: [l] hujus rei totum consilium tuum est: tu enim scis, [11] quid sustinere possis. [m] Si potes, laudabile, atque populare est: sin planè non potes, absens hominum [n] sermones faciliùs sustinebis. De me autem idem tecum his ago litteris, quod superioribus egi, ut omnes tuos nervos in eo contendas, ne quid mihi ad hanc provinciam, quam & senatus, & populus annuam esse voluit, temporis prorogetur. Hoc à te ita contendo, ut in eo fortunas meas positas putem. Habes [12] Paulum nostrum nostri cupidissimum: est [13] Curio: est Furnius: sic velim enitare, quasi in eo sint mihi omnia. [o] Extremum illud est de iis, quæ præposueram, confirmatio nostræ amicitiæ: de qua pluribus verbis nihil opus est: tu puer [p] me appetisti: ego autem semper ornamento te mihi fore duxi: fuisti etiam præsidio [q] tristissimis meis temporibus: accessit post tuum discessum familiaritas mihi [14] cum Bruto tuo maxima. [r] Itaque in vestro ingenio, & industria mihi plurimum & suavitatis, & dignitatis constitutum puto: id tu ut

Interpretatio.

i *quòd si tui, qui tecum sunt, aliquid egerunt reprehensione dignum; id si est ejusmodi, ut defendere possis, festina* Romam reverti, *nihil tibi erit elegantius*, quàm ut tuos defendas.

k *quòd si tanta sunt*, quæ tuis objiciuntur crimina, ut ea diluere nequeas, *vide ne tibi* Romam *advenienti periculum impendeat*.

l *tuum est videre quid tibi sit agendum. cùm* omnium optimè *intelligas, quomodò tui se gesserint*.

m *si potes efficere*, ut tui absolvantur, *id erit tibi laudabile, & populo jucundum*.

n *reprehensiones*.

o *ex iis, quæ hac in epistola proposueram, restat, ut agam de confirmatione amicitiæ nostræ*.

p *meam ultrò amicitiam expetiisti*.

q *exilii mei tempore*.

r *ab utriusque ingenio, & industria plurimum & suavitatis, & gloriæ expecto*.

Notæ.

vel sequere, si voles, interpretationem. De Cassio, consule tabulam ejus historicam.

9 *Sed si quæ sunt, &c.*] Quod igitur ad te pertinet, nihil est, quod Romæ timendum tibi existimem, immò etiam clarum fore adventum tum auguror: quod si quid à tuis peccatum est, &c. vide interpretationem: fortè Cassii vel amicus, vel propinquus, qui cum eo in provincia fuisset, captæ contra leges pecuniæ accusabatur: damnari autem non poterat, quin eodem damnationis discrimine Cassius implicaretur: est enim Rectoris provinciæ, suos in officio continere.

10 *Tanta sunt*] Id est, si leviores sunt accusationes, adeò ut illas confutare possis, & efficere ne tui damnentur, propera, &c. *tanta* hoc in loco, non auget, sed minuit potius rei magnitudinem.

11 *Qui sustinere possis*] Idest, an possis tuorum consulere saluti: si enim damnantur vide ne in eamdem tu quoque damnationem incurras.

12 *Paulum*] Hujus anni cum Cajo Marcello Consulem.

13 *Curio, Furnius*] Ambo eodem anno Tribuni plebis.

14 *Cum Bruto tuo*] Cujus sororem Cassius duxerat.

tuo studio confirmes, te vehementer rogo, litterasque ad me & [f] continuò mittas, &, cùm Romam veneris, quamsæpissimè [g]. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *statim atque meas acceperis.* [g] ad me scribas.

EPISTOLA XV.

Probat consilium suum de non renovando civili bello, miserrimamque Italiæ conditionem exponit. Coss. Cæsare iterùm, & Servilio, anno urbis conditæ septingentesimo quinto.

Cicero s. D. Cassio.

ETSI uterque nostrum, [1] spe pacis, & odio [2] civilis sanguinis, [a] abesse à belli pertinacia voluit: tamen, [b] quando ejus consilii [3] princeps ego fuisse videor, [c] plus fortasse tibi præstare ipse debeo, quàm à te expectare: etsi, ut sæpè soleo mecum recordari, sermo familiaris meus tecum, & item mecum tuus adduxit utrumque nostrum ad id consilium, [d] ut uno prælio putaremus, si non totam causam, at certè nostrum judicium definiri convenire: neque quisquam hanc nostram sententiam verè unquam reprehendit [4] præter eos, qui arbitrantur melius esse [5] deleri omninò Rempublicam, [6] quàm imminutam & debilitatam manere. Ego autem ex interitu ejus nullam spem scilicet mihi proponebam, ex reliquiis magnum: [f] sed ea sunt consecuta, [7] ut magis mirum sit accidere illa potuisse, quàm nos non

INTERPRETATIO.

[a] *noluit*, post cladem Pharsalicam, *bellum renovare.*

[b] *quandoquidem arma deponendi auctor ego, &c.*

[c] *efficere potiùs debeo, ut firmus in proposito remaneas, quàm expectare*, ut in mea me sententia confirmes.

[d] *ut ex una clade* Pharsalica *judicaremus: abjicienda nobis arma esse; etsi causa* Pompeji *nondum penitus perdita esset.*

[e] *Reipublicæ.*

[f] *bellum tamen* Africanum, præter opinionem meam, *secutum est; quod non tam mirum est, nobis non esse prævisum, quàm mirum est excitatum fuisse.*

NOTÆ.

1 *Spe pacis*] Opinione falsus est, cladem enim Parsalicam non pax, sed ferox, & crudele bellum excepit; primùm in Africa, deinde in Hispania.

2 *Civilis sanguinis*] Si contingeret, quod non putabat, ut bellum renovaretur.

3 *Princeps*] Quia profligato ad Pharsalum Pompejo, statim ab armis Cicero discessit; Cassius verò, post bellum dumtaxat Alexandrinum, cùm obviam habuisset in Hellesponto Cæsarem.

4 *Præter eos*] Qui bellum in Africam deportaverunt, & arbitrantur, &c. intellige Scipionem, Catonem, &c.

6 *Quàm imminutam*] Unica clade accepta.

7 *Ut magis mirum sit*] Pompejanas enimverò partes sic ad Pharsalum fuisse attritas existimabat Cicero, ut restitui posse desperaret; videturque significare, neque ipsum,

vidisse ea futura, nec, [8] cùm homines essemus, divinare potuisse. Equidem fateor meam conjecturam hanc fuisse, ut, illo quasi [g] quodam fatali prælio facto, & victores communi saluti [9] consulere vellent, & victi [10] suæ: utrumque autem positum esse arbitrabar in celeritate victoris: [11] quæ si fuisset, eamdem clementiam experta esset Africa, quam cognovit Asia, quam etiam Achaja, &, [12] ut opinor, [h] ipso legato, ac deprecatore: [i] Amissis autem temporibus, [13] quæ plurimùm valent, præsertim [14] in bellis civilibus, [15] interpositus annus [k] alios induxit, ut victoriam sperarent; alios, ut ipsum vinci contemnerent: [l] atque horum malorum omnium culpam fortuna sustinet. [m] Quis enim aut [16] Alexandrini belli [17] tantam moram huic bello adjunctum iri, aut nescio quem istum [18] Pharnacem Asiæ terrorem illaturum putaret? nos tamen [19] in consilio pari, [20] casu dissimili usi sumus: [n] tu enim eam partem petisti, ut & consiliis in-

INTERPRETATIO.

g *post illud prælium Pharsalicum.*

h *ipso etiam Cæsare agente, & deprecante*, ut suam clementiam experiri vellent.

i *sed occasionibus abire permissis.*

k *fecit, ut alii victoriam in Africa sperarent, alii verò, vinci se mallent, quàm ab armis discedere.*

l *quæ quidem renovati belli culpa, non hominibus, sed fortunæ tota tribuenda est.*

m *quis enim divinasset, bellum Alexandrinum tantam bello civili moram injecturum.*

n *sic enim* in Asia *te Cæsari tradidisti, ut cum ipso permaneres, &c. ego autem in Italiam veni, &c.*

NOTÆ.

ipsum, neque Cassium ab armis tam citò discessuros fuisse, si prævidissent, bellum à Pompejanis in Africa tanto apparatu renovandum.

8 *Cum homines essemus*] Qui futura certò divinare nequeunt.

9 *Consulere vellent*] Victis ignoscendo.

10 *Suæ*] Veniam, abjectis armis, rogando.

11 *Quæ si fuisset*] Idest, si statim post Pharsalicam pugnam, in Africam Cæsar dimicaturus advolasset, eamdem clementiam experti essent, qui bellum in Africa redintegrarunt, quam experti sunt ii, qui post Pharsalicum certamen, in Asiam, & in Achajam se contulerant.

12 *Et ut opinor*] Nec solùm, ut opinor, veniam rogantibus Pompejanis ultrò dedisset, immò etiam primus ad pacem eos invitasset, ac reconciliationem: tanta est humanitas & clementia Cæsaris.

13 *Quæ plurimùm valent*] Quia repentina temporum inclinatione, sæpè fit, & rerum, & voluntatum repentina mutatio.

14 *In bellis civilibus*] In quibus multa victori facienda sunt non ex sua, sed ex eorum, per quos vicit, voluntate.

15 *Interpositus annus*] Inter Pharsalicum certamen, & victoriam de Pharnace relatam.

16 *Alexandrini belli*] Quod Cæsar, post Pompeji cædem, cum Ptolemæo, Ægypti Rege, difficillimum, & periculosissimum habuit.

17 *Tantam moram*] Novem mensium; ut testatur Appianus.

18 *Pharnacem*] Mithridatis filium, qui existimans, Romanos bello civili diutiùs occupatos fore, Armeniam minorem, & Cappadociam incursare cœpit, at Cæsar rebus in Ægypto confectis in Asiam profectus est, Pharnacemque profligavit tanta celeritate, ac felicitate, quantam elogium illud Cæsaris testatur: *Veni, vidi, vici.*

19 *In consilio pari*] Deponendi arma.

20 *Casu dissimili*] Quia Cicero Brundusium venit, quò statim venturum Cæsarem falsò speraverat, Cassius autem in Asiam ad Cæsarem se contulit. Vide not. 3.

teresses, &, quod maximè curam levat, [21] futura animo prospicere posses: ego, qui [22] festinavi, ut Cæsarem in Italia viderem, ([23] sic enim arbitrabamur) eumque, multis honestissimis viris conservatis, redeuntem, ad pacem currentem, ut ajunt, incitarem, ab illo [24] longissimè & absum, & absui. Versor autem [25] in gemitu Italiæ, & in urbis miserrimis querelis, quibus aliquid opis fortasse, ego pro mea, tu pro tua, pro sua quisque parte ferre potuisset, si [26] auctor affuisset. Quare velim pro tua erga me perpetua benevolentia scribas ad me, quid videas, quid sentias, [27] quid expectandum, quid agendum nobis existimes: magni erunt mihi tuæ litteræ: atque utinam [28] primis illis, quas [29] Luceria miseras, paruissem: sine ulla enim molestia dignitatem meam retinuissem. Vale.

NOTÆ.

21 *Futura animo prospicere posses*] Quippe qui à Cæsaris latere, numquam, aut rarò discedas.

22 *Festinavi*] Præproperam hanc suam festinationem graviter damnat epist. 6. & 9. lib. 11. ad Att. *Brundusii jacere in omnes partes est molestum*.

23 *Sic enim arbitrabamur*] Rediturum huc ocyùs Cæsarem, debellato ad Pharsalum Pompejo; neque enim quidquam de Alexandrino bello, aut de Pharnace nobis in mentem venerat.

24 *Longissimè*] Cicero Brundusii, Cæsar autem in Ponto, contra Pharnacem dimicans, versabatur.

25 *In gemitu Italiæ*] Ob intolerandam Antonii tyrannidem, qui Romæ, absente Cæsare, armis, ac militum præsidiis septus, fœdè omnia diripiebat; cumque videret civitas, hæc à magistro equitum fieri, longè graviora à Cæsare Dictatore ipso expectabat. Adde seditiones, & scelera Dolabellæ, & Trebellii Tribunorum plebis, qui ære alieno obruti, salutem suam in Reipublicæ ruina positam esse existimabant.

26 *Si auctor affuisset*] Si Romæ Cæsar affuisset, cujus auctoritate freti, tot malis medelam fortè nos adhiberemus.

27 *Quid expectandum*] Id scilicet prævidere poterat Cassius, qui Cæsari comes aderat, ejusque consiliorum particeps.

28 *Primis illis*] Quibus auctor eras, ut ne minimam quidem belli civilis partem attingerem.

29 *Luceria*] Apuliæ oppido intra Teanum versus Austrum, ad fluvium Cerbalum, qui nunc *Foggia* dicitur: urbs autem ipsa *Lucera*, & *Nocera*; hanc à Diomede conditam testatur Strabo; fuit Romanorum colonia, quam Pompejus in hac dissensione civili, belli sedem elegerat.

EPISTOLA XVI.

Jocatur in Epicuri sectam, adeoque in ipsum Cassium, qui Epicureus evaserat Cæsare quartùm Consule sine collega, & in Hispania contra Pompeji liberos bellante, anno urbis conditæ septingentesimo octavo.

Cicero procos. s. d. Cassio.

PUTO te jam suppudere, [a] cùm hæc te tertia jam epistola antè oppressit, quàm tu schedulam, aut litteram: sed non urgeo: longio-

INTERPRETATIO.

[a] *cùm ad te tertiò scripserim, priusquam ad me vel schedulam miseris.*

res enim expectabo, vel potiùs [1] exigam. Ego, si semper haberem, cui darem, vel ternas in hora darem: fit enim nescio quid, ut quasi coram adesse videare, cùm scribo aliquid ad te: [b] neque id [2] κατ' εἰδώλων φαντασίας, ut dicunt tui amici novi, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis [3] excitari: nam ne te fugiat, [4] Catius [5] Insuber Epicureus, qui nuper est mortuus, [c] quæ ille [6] Gargettius, etiam antè [7] Democritus, εἴδωλα, hìc spectra nominat. [d] His autem spectris [8] etiam si oculi possent feriri, quòd vel iis ipsa occurrunt: [9] animus quì possit, ego non video: doceas tu me oportebit, cùm salvus veneris, in mea-ne potestate sit spectrum tuum, ut simul ac mihi collibitum sit de te cogitare, illud occurrat: neque solùm de te, [e] qui mihi hæres in medullis: [f] sed, si insulam [10] Britanniam cœpero cogitare, ejus εἴδωλον mihi advolabit ad pectus? Sed hæc [g] posterius: tento enim te, [11] quo animo accipias: [12] si enim stomachabere, & molestè feres, plura dicemus, postulabimusque, [h] ex qua hæresi [13] vi hominibus armatis dejectus sis,

INTERPRETATIO.

[b] neque id per spectrorum visa, ut dicunt Epicurei, qui putant etiam mentis cogitationes excitari spectris, de quibus Catius loquitur.

[c] ejusmodi imagines menti objectas *spectra nominat, quæ à Gargettio, immò etiam antè à Democrito* εἴδωλα *dicta sunt.*

[d] etsi concesserim hisce spectris oculos feriri, quoniam oculis hæc spectra occurrunt.

[e] quem unicè diligo, de quo ferè semper cogito; [f] *sed* fieri-ne potest, *ut, si insulam Britanniam cœpero cogitare, ejus illicò simulacrum, & imago mihi ad mentem advolet?* [g] *alio tempore.*

[h] ut in sectam Stoicam, ex qua per vim, & armis dejectus es, restituare.

NOTÆ.

1 *Exigam*] Tamquam mihi debitas, cùm jam ad te tertiò scripserim.

2 *Κατ'*] Erat hæc Epicureorum doctrina, ut crederent, si quis rem aliquam vellet cogitare, ejus rei spectrum, seu simulacrum ad cogitantis animum protinùs advolare.

3 *Excitari*] Idest, ejusmodi spectrorum incursione commoveri, & feriri mentem.

4 *Catius*] De quo Quintilianus lib. 10. c. 1. *In Epicureis levis quidem, sed non injucundus tamen auctor est Catius.*

5 *Insuber*] Insubres, populi Galliæ Transpadanæ inter Sessitem, & Adduam flumina, quorum regio nunc *Ducatus Mediolanensis* dicitur, qui Insubria veteri latiùs patet.

6 *Gargettius*] Epicurus, ex Gargetto, ignobili Atticæ pago, Gargettius dictus.

7 *Democritus*] Ex Abdera urbe Thraciæ, qui quoties in publicum procedebat, ridebat hominum ineptias: tradunt Cicero, & Gellius, hunc se occæcasse, ut naturæ secreta quietiùs rimaretur.

8 *Etiamsi oculi possent feriri*] Quod sentiebat Epicurus.

9 *Animus quì possit*] Non video quomodo animus possit his spectris moveri: non enim sicut oculis, ita animo hæc spectra occurrunt, quâ enim ratione corpus penetrare queant?

10 *Britanniam*] Quam numquam vidi, de qua numquam cogitavi.

11 *Quo animo accipias*] Meam de doctrina Epicuri sententiam.

12 *Si enim stomachabere*] Quòd irridere videar Epicuri dogmata.

13 *Vi hominibus armatis*] Solemnis est formula in Prætoris interdicto, seu sententia, quâ quis in possessionem suam, de qua vi & armatis hominibus erat deturbatus, restituebatur. Vide epistolam 13. libri septimi.

in eam [14] restituare : [15] in hoc interdicto non solet addi. In hoc anno. Quare si jam biennium, aut triennium est, cùm [16] virtuti nuntium remisisti, delinitus illecebris [17] voluptatis, [18] in integro res nobis erit. [19] Quamquam quicum loquor? cum uno fortissimo viro: qui posteà quàm forum attigisti, nihil fecisti, [20] nisi plenissimum amplissimæ dignitatis. In ista ipsa αἱρέσει [21] metuo ne plus nervorum sit, quàm ego putarim, si modò eam tu probas. [1] Quid tibi in mentem venit? inquies. Quia nihil habebam aliud, quod scriberem: de Republica enim nihil scribere possum: neque enim, quod sentio, libet scribere. Vale.

INTERPRETATIO.

[1] *sed fortè à me petes, cur hæc tibi scribam.*

NOTÆ.

14 *Restituare*] Idest, ut neglecta voluptate, cui student Epicurei, ad virtutem, quam Stoici profitentur, te referas.

15 *In hoc interdicto*] Iterdictum est Prætoris sententia: epistola 13. libri septimi. sensus est: quoties Prætor sententiam pronuntiat, ut aliquis in possessionem, unde per vim ejectus est, restituatur, hæc addit verba: *in hoc anno*, idest, modò ut hoc anno id contigerit; secus enim induceretur præscriptio; verùm in sententia, quam ego nunc pronuncio, ut relictis Epicureis, ad Stoicos redeas, non addo hanc exceptionem, *in hoc anno*, idest, modò ut hoc anno dumtaxat ab Stoicis discesseris, quare etsi jam, &c.

16 *Virtuti*] Quam Stoici docent.

17 *Voluptatis*] In qua Epicurei summum bonum reponunt.

18 *In integro*] Integrum tamen tibi erit ab Epicureis ad Stoicos te referre, & pristinam tuam videndi rationem denuò complecti.

19 *Quamquam*] At imprudens ego sum, qui te fortissimum, sapientissimumque virum ad virtutem colendam excitem.

20 *Nisi plenissimum*] Nisi quod honestum & præstantem virum decet.

21 *Metuo*] Sed & metuo, ne secta Epicuri, quæ mollis hactenus & imbecilla mihi visa est, plus virium habeat, quàm ego putarim, si modò eam tu probas, tu, inquam, qui subtili vales, & peracri judicio, nihilque laudas, nisi id quod laude dignum est.

EPISTOLA XVII.

Queritur de importunitate Tabellariorum; scribit de Syllæ morte, de rumoribus Hispaniensis belli, de Pansa, de Cassii commoratione Brundusina; officium litterarum & postulat, & pollicetur. Eodem anno.

Cicero s. D. Cassio.

[1] [a] PRÆPOSTEROS habes tabellarios: etsi me quidem non offendunt: sed tamen, cùm à me discedunt, flagitant litteras: cùm ad

INTERPRETATIO.

[a] *importunos.*

NOTÆ.

1 *Præposteros*] Quidam legunt *præproperos*, nec, ut opinor, malè.

me veniunt, nullas afferunt : atque id ipsum facerent commodiùs, si mihi aliquid spatii ad scribendum darent : sed [b] [2] petasati veniunt, comites ad portam expectare dicunt. Ergo ignosces : [c] alteras habebis has breves : [d] sed expecta πάντα περὶ πάντων. [e] Etsi quid ego me tibi purgo, cùm tui ad me [f] inanes veniant, ad te cum epistolis revertantur? Nos hìc, (tamen ad te scribam aliquid) [3] P. Syllam patrem mortuum, [g] habebamus alii, à latronibus, alii, [4] cruditate, dicebant : populus [5] non curabat : [6] combustum enim esse constabat : hoc tu pro sapientia tua [7] feres æquo animo : [h] quamquam πρόσωπον πόλεως amisimus. Cæsarem putabant molestè laturum, verentem ne [8] hasta refrixisset. Mindius Marcellus, & Attius pigmentarius valdè gaudebant se [9] adversarium perdidisse. [10] De Hispania novi nihil, sed expectatio valdè magna : [11] rumores tristiores, sed [i] ἀδέσποτοι. Pansa noster [k] paludatus a. d. III. Kal. Jan. [12] profectus est : [13] ut quivis intelligere posset, id quod tu nuper [14] dubitare cœpisti, [l] τὸ καλὸν δι' αὑτὸ αἱρετὸν esse : nam, quòd multos [15] miseriis levavit, & quòd se in his malis [m] hominem

INTERPRETATIO.

[b] *ad iter parati.* [c] *erit hæc epistola brevis, sicut & prior.*
[d] *sed expecta longiores de rebus omnibus.*
[e] *quamquam nihil opus est, ut me tibi excusem.* [f] *sine litteris.* [g] *audiebamus.*
[h] *quamquam nulla jam superest facies, & imago civitatis.* [i] *sine certo auctore.*
[k] *Imperatoris ornatus veste.*
[l] *honestum propter se expetendum.*
[m] *summam adhibuit humanitatem.*

NOTÆ.

2 *Petasati*] Petasus capitis est tegmen galero persimile.

3 *P. Syllam*] Is erat, opinor, L. Syllæ Dictatoris ex fratre nepos; C. Cæsaris in bello civili legatus, & à Cicerone, hac oratione, quæ etiam nunc extat, defensus. Consule epist. 10. lib. 9.

4 *Cruditate*] Cruditas, prava est stomachi affectio, quæ contrahitur ægra ciborum concoctione.

5 *Non curabat*] Quo genere mortis obiisset, mortem tantummodo obiisse gaudebat.

6 *Combustum*] Neminem ex hac familia, ante Syllam Dictatorem, combustum fuisse, auctores tradunt.

7 *Feres æquo animo*] Ironia, neque enim dolebat Cassius, mortuum esse Syllam, qui Pompejanorum bona in auctione emere solitus esset.

8 *Hasta*] Signum erat auctionis; sumitur pro ipsa bonorum venditione, *ne hasta refrixisset*, sensus est, ne auctio, seu venditio bonorum proscriptorum fieri desineret, amisso tali patrono. Vide ep. 10. lib. 9.

9 *Adversarium*] Quæstui suo in bonis emendis.

10 *De Hispania*] Ubi Cæsar contra Pompeji liberos bellum gerebat.

11 *Rumores tristiores*] De Pompejo juniore, ejusque legatis.

12 *Profectus est*] In citeriorem Galliam M. Bruti successor.

13 *Ut quivis intelligere posset*] Tanta benevolentia discedentem Pansam prosecuti sunt cives, ut inde quivis intelligere posset, honestum propter se, utilitate omni, & voluptate semota, expetendum esse.

14 *Dubitare cœpisti*] Ex quo jurasti in Epicuri verba, qui quidem honestum censebat expetendum esse, si tamen cum voluptate conjungeretur.

15 *Miseriis levavit*] Quòd sua apud Cæsarem auctoritate usus est, ut afflictis opem ferret.

præbuit, mirabilis eum virorum bonorum benevolentia prosecuta est. Tu quòd adhuc Brundusii moratus es, valdè probo, & gaudeo, & mehercule puto te sapienrer facturum, [a] [16] si ἀκενόσπουδος fueris: nobis quidem, qui te amamus, [17] erit gratum. Et, amabo te, cùm dabis posthac aliquid domum litterarum, mei memineris: ego numquam quenquam ad te, cùm sciam, sine meis litteris ire patiar. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *minimè curiosus.*

NOTÆ.

16 *Si*] Si res inutiles, rumoresque vanos audire neglexeris.

17 *Erit gratum*] Si Brundusii procul ab omni tumultu bellico remanseris.

EPISTOLA XVIII.

Excusat brevitatem epistolæ festinatione Tabellarii; scribit de statu Reipublicæ, de Hispaniæ bello; Cassii absentiam probat. Eodem anno.

Cicero s. D. Cassio.

LONGIOR epistola fuisset, nisi eo ipso tempore petita esset à me, cùm jam iretur ad te: longior etiam, [a] [1] si φλύαρον aliquem habuisset: nam [b] σπουδάζειν [2] sine periculo vix possumus. Ridere igitur, inquies, possumus. [3] Non mehercule facillimè: verumtamen [c] [4] aliam aberrationem à molestiis nullam habemus. Ubi igitur, inquies, [5] philosophia? [d] tua quidem [6] in culina, [7] mea molesta est: [8] pudet enim servire: itaque [e] [9] facio me

INTERPRETATIO.

[a] *nugacem*, garrulum. [b] *res serias scribere.*

[c] *non est altera ratio molestiam omnem pellendi.*

[d] *tua quidem in epulis, &* voluptate *consistit, mea verò mihi* gravis est, *ac molesta,* [e] *fingo me non servire, sed res unicè meas curare.*

NOTÆ.

1 *Si φλύαρον*] Id est, si is essem, qui nugis, fabulisque scribendis delectarer.

2 *Sine periculo*] Ne fortè, si de præsenti rerum statu scribamus, indignentur Cæsariani, nobisque succenseant.

3 *Non mehercule facillimè*] Ne risum nostrum malam in partem Cæsariani interpretentur, quasi videamur bene sperare de Pompejanis in Hispania dimicantibus: hæc nempè miserrima est tyrannicæ dominationis conditio, ut risus & fletus, silentium & sermo, vultus etiam figura quælibet aliquando funesta sint.

4 *Aliam aberrationem*] Prçter risum;

5 *Philosophia?*] Unde repetere potes ad tolerandum dolorem, remedia.

6 *In culina*] Quia Cassius Epicuri dogmata sequebatur: vide epist. 16.

7 *Mea molesta est*] Meam enim servitutem perpetuò mihi exprobrat.

8 *Pudet enim me servire*] Qui priùs effeceram, ne Respublica Catilinę serviret.

9 *Facio*] Fingo me rebus meis consu-

alias res agere, ne convicium [10] Platonis audiam. [11] De Hispania nihil adhuc certi, nihil omninò novi. Te abesse [12] mea causa molestè fero, [13] tua gaudeo. Sed flagitat tabellarius : valebis igitur, meque, ut à puero fecisti, amabis.

NOTÆ.

lere, & à publicis abstinere.

10 *Platonis audiam*] Eos, qui serviunt, objurgantis, vel ne Plato me arguat, quòd tali tempore, quo nulla est Respublica, publica tamen negotia tractare velim : respicit, opinor, ad id, quod refert ep. 9. lib. 1. ubi de Platone sic loquitur : *atque hanc quidem ille causam sibi ait non attingendæ Reipublicæ fuisse, quòd cùm offendisset populum Atheniensem propè jam desipientem senectute, &c.*

11 *De Hispania*] Ubi ad Mundam Bæticæ oppidum omnibus viribus utrimque dimicatum est, vicit tandem Cæsar, amicisque post pugnam dixit, *sæpè se pro victoria, in præsentia verò pro vita dimicasse.*

12 *Mea causa*] Quia nihil mihi tua consuetudine jucundius.

13 *Tua gaudeo*] Cùm liber ab omi cura tranquillè vivas.

EPISTOLA XIX.

Rescribit ad duas epistolas, quæ antè proximè superiorem collocatæ sunt, maximè verò Epicurum, ejusque sectatores, à studio virtutis, & justitiæ laudat. Eodem anno.

Cassius S. D. Ciceroni.

NON mehercule in hac mea peregrinatione quidquam libentiùs facio, quàm scribo ad te : videor enim cum præsente loqui, & jocari : [a] nec tamen hoc usu venit propter [1] spectra Catiana : [b] pro quo tibi proxima epistola tot rusticos [2] Stoicos : [3] regeram, ut Catium Athenis natum esse dicas. Pansam nostrum [c] secunda voluntate hominum [4] paludatum ex urbe exisse, cùm ipsius causa gaudeo, tum mehercule etiam omnium nostrum. Spero enim homines intellecturos, quanto sit omnibus odio [5] crudelitas, & quanto amori probitas, & clementia, [d] atque ea, quæ maximè mali petant,

INTERPRETATIO.

[a] *nec tamen hoc contigit ob spectra de quibus Catius scripsit.*

[b] *pro quo* Catio, quem contemnere visus es, *tot tibi Stoicos contrà objiciam barbarè loquentes, ut Catius* cum iis comparatus, *elegans esse & politus videatur.*

[c] *approbante, & plaudente populo.*

[d] *probosque viros hac* benignitate *& clementia honores adipisci, quos mali maximè concupiscunt.*

NOTÆ.

1 *Spectra Catiana*] Vide epist. 16.

2 *Stoicos*] Quos tamen Epicureis videris anteponere.

3 *Regeram*] Sensus est : Tu Catium perstrinxisti, ut agrestem, & ineruditum ; ego contrà tot inurbanos tibi Stoicos nominabo, ut, &c. Consule interpretat.

4 *Paludatum*] Paludamentum, ut antè jam dixi, erat militare Imperatoris indumentum. Legati tamen, & Tribuni militum, ut Livius habet, eadem veste usi sunt.

5 *Crudelitas*] A qua prorsus abhorrebat Pansa. Epist. 17.

& concupiscant, [6] ad bonos pervenire. [7] Difficile est enim hominibus persuadere, [8] τὸ καλὸν δι' αὑτὸ αἱρετὸν esse: [f] [9] ἡδονὴν verò, & [10] ἀταραξίαν virtute, justitia, [g] & καλῷ parari, & verum, & probabile est: ipse enim Epicurus, [h] à quo omnes Catii, & Amafinii, [11] mali verborum interpretes, proficiscuntur, dicit, [i] οὐκ ἔστιν ἡδέως ἄνευ τοῦ καλῶς, καὶ δικαίως ζῆν. Itaq; & [12] Pansa, qui [k] ἡδονὴν sequitur, virtutem retinet: & ii, qui [13] à nobis [l] φιλήδονοι vocantur, sunt [m] φιλόκαλοι, καὶ φιλοδίκαιοι, [14] omnesq; virtutes & colunt, & retinent. Itaq; [15] Sylla, [16] cujus judicium probare debemus, cùm [17] dissentire philosophos videret, [18] non quæsivit, quid bonum esset, & omnia bona coemit: cujus ego mortem [19] forti mehercule animo tuli: nec tamen Cæsar diutiùs nos eum [20] desiderare patietur: [21] nam habet

INTERPRETATIO.

[e] *honestum per se expetendum.*
[f] *voluptatem verò, & tranquillum animi statum.* [g] *& honesto.*
[h] *qui Catii, & Amafinii similes, Epicuri verba malè interpretantur.*
[i] *non licet suaviter vivere, nisi justè, & honestè vivatur.*
[k] *voluptatem.*
[l] *voluptatis amantes.*
[m] *amantes honesti, & justi.*

NOTÆ.

6 *Ad bonos pervenire*] Id est probitatem, & clementiam tutissimum esse ad honores obtinendos iter, quod fit manifestum exemplo Pansæ, qui clemens, & probus Galliæ administrationem accepit.

7 *Difficile est enim, &c.* Sed nemo deinceps in dubium id revocabit, ad Pansam si velit respicere.

8 Τὸ καλὸν] Pauci quippe reperiuntur, qui honestatem ab utilitate propria sejunctam curent.

9 Ἡδονὴν] Summum bonum Epicurei posuisse dicuntur in voluptate, sive in doloris immunitate, ut sanum corpus esset, animus à perturbatione vacuus; sic tamen, ut sentirent utrumque parandum esse virtute, & justitia.

10 Ἀταραξίαν] Id est statum animi, qui nulla re turbatur. Ταράσσω, turbo.

11 *Mali verborum interpretes*] Id est, qui cùm Epicuri sententiam perperam intellexissent, opinati sunt felicitatem ab eo reponi in obscœnis voluptatibus, & ab honesto, ac virtute sejunctis, cùm tamen affirmaret non posse jucundè vivi, nisi honestè, justeque viveretur.

12 *Pansa*] Epicureus.

13 *A nobis*] Epicuri sectatoribus, vel *à nobis*, ut nonnulli interpretes habent, Epicuri placita irridentibus.

14 *Omnesque*] Ex Epicuri mente voluptatem à virtute non separant.

15 *Sylla*] De cujus morte Cicero scripserat epist. 17.

16 *Cujus judicium probare debemus*] Quasi sapientis, & eruditi viri: ironicè & acutè dictum.

17 *Dissentire*] Qua scilicet in re summum ac verum bonum consisteret: quod Stoici in virtute, in divitiis alii, alii in voluptate sola reponebant.

18 *Non quæsivit*] Sylla vir ingeniosus & prudens, non laboravit in investiganda natura boni; sed ne erraret in delectu omnia bona sumpsit: jocatur Cassius, & in verborum ambiguitate ludit: disputabant Philosophi de summo bono; Sylla verò Pompejanorum bona omnia, cùm sub hasta venderentur, coemit.

19 *Forti animo tuli*] Hæc etiam jocosè dicta sunt: nec enim de morte Syllæ Cassius doluit, immò potiùs ea gavisus est, quippe qui Pompejanos amaret, eorumque bona ægrè ferret à Sylla auferri.

20 *Desiderare*] Habet enim Cæsar quos in locum Syllæ brevi sufficiat.

21 *Nam habet damnatos*] Festivè in primis, & argutè dictum. Lege Pompeja damnatos restituerat Cæsar; hoc latenter Cassius notat; cùm tamen de iis loquatur, quos

damnatos, quos pro illo nobis restituat : [22] nec ipse [23] sectorem desiderabit, cùm filium viderit. Nunc, ut ad Rempublicam redeam, quid in Hispaniis geratur, rescribe : peream, [24] nisi sollicitus sum, ac malo veterem, & clementem [n] dominum habere, quàm [o] novum, & crudelem experiri. Scis, [25] Cnæus quàm sit fatuus: scis quo modo crudelitatem virtutem putet : scis, quàm se semper à nobis derisum putet: vereor, ne nos rusticè gladio velit [p] [26] ἀντιμυκτηρίσαι: quid fiat si me diligis, rescribe. Hui quàm velim scire utrùm ista sollicito animo, an [q] soluto legas: sciam enim eodem tempore, quid me facere [27] oporteat. Ne longior sim, vale, & me, ut facis, ama. Si Cæsar vicit, celeriter me expecta.

INTERPRETATIO.

[n] *Cæsarem*. [o] *Cnæum Pompejum, Magni filium*. [p] *vicissim deridere*. [q] *quieto*.

NOTÆ.

quos Cæsar ad sectiones faciendas, ne hasta refrigesceret, Sullæ mortuo suffecturus est. Jocus est in verbo *restituat*, ambigua significatione ad majorem Cæsaris contumeliam. Ita Manutius.

22 *Nec ipse*] Nec Cæsar ipse desiderabit, qui bona Pompejanorum emat, postquam Syllæ filium viderit : is enim patris, in sectione facienda, imitator erit optimus.

23 *Sectorem*] Sector is est, qui proscriptorum bona in auctione emit: Antonius sector Pompeji à Cicerone appellatur, quoniam sub hasta Pompeji bona redemerat; inde sectio sumitur pro bonis damnatorum, aut spoliis hostium, quæ in auctione venduntur : Gallicè dicimus *confiscation*.

24 *Nisi sollicitus*] De belli Hispaniensis eventu timeo, ne Pompejani vincant.

25 *Cnæus*] Pompeji magni filius.

26 *Ἀντιμυκτηρίσαι*] Idest, naso vicissim suspendere : μυκτὴρ, nasus, qui pro irrisione nonnumquam sumitur.

27 *Oporteat*] Utrum sollicitus, an quietus esse debeam.

EPISTOLA XX.

Significat, se ad illum mittere librum, quem de virtutibus perfecti Oratoris scripserat; fidem Sabinorum, & probitatem laudando extollit; petit ab eo frequentes litteras. Antonio, & Dolabella Consulibus, anno urbis conditæ septingentesimo nono.

Cicero s. D. C. Trebonio.

[a] [1] ORATOREM meum (sic enim inscripsi) [2] Sabino tuo commendavi: [3] natio me hominis impulit, [b] ut ei rectè putarem.

INTERPRETATIO.

[a] *librum de Oratore à me scriptum*. [b] *ut putarem ei rectè* committi posse.

NOTÆ.

1 *Oratorem meum*] Epist. 18. lib. 6.

2 *Sabino*] Nomen proprium, quod à regione tamen deductum est.

3 *Natio*] Severitate morum, & con-

[c] nisi fortè [4] candidatorum licentia hìc quoque usus, hoc subitò cognomen arripuit: [5] etsi modestus ejus vultus, sermoque constans habere quidam à [6] Curibus videbatur. Sed de Sabino satis. Tu, mi Treboni, [d] quando ad amorem meum aliquantulum discedens addidisti, quò tolerabilius feramus [e] igniculum desiderii tui: [f] crebris nos litteris appelato, atque ita, si idem fiet à nobis: quamquam duæ causæ sunt, cur tu frequentior in isto officio esse debeas, quàm nos: primùm, quòd olim solebant, qui Romæ erant, ad provinciales amicos de Republica scribere: nunc tu nobis scribas oportet: [g] res enim publica [7] istic est: deindè, [8] quòd nos aliis officiis tibi absenti satisfacere possumus: tu nobis, nisi litteris, non video qua re alia satisfacere possis. Sed cætera scribes ad nos posteà: nunc hæc primò cupio cognoscere, iter tuum cujusmodi sit: ubi [9] Brutum nostrum videris, quàm diù simul fueris: deindè, cùm processeris longiùs, de bellicis rebus, [10] de toto negotio: ut existimare possimus, [11] quo statu simus: ego tantum me scire puta-

INTERPRETATIO.

c *nisi si dicamus eum, candidatorum more, ac licentia, hoc subitò nomen arripuisse.*

d *quandoquidem discessus tuus aliquid amori erga te meo addidit.*

e *desiderium tui videndi.*

f *frequenter ad me scribe; ea tamen conditione, ut ad te frequenter scribam.*

g *nam Respublica, non jam* Romæ *ut anteà, sed vobiscum est in provinciis.*

NOTÆ.

tinentia nobilis. Sabini populi sunt Romæ vicini, Apennini jugis circumvallati.

4 *Candidatorum*] Qui magistratus petebant, candidati dicebantur à toga candida, quam induisse constat: hoc docet, præter cæteros, Macrobius: *Mos fuit*, inquit, *petitoribus, ut sumpta candida toga, nundinis in Comitium venirent, & in colle considerent, unde coram possent ab universis videri*. Tradit etiam Plutarchus in Coriolani vita, petitores, cùm in campum descenderunt, tunicam deposuisse, sive ut pecuniam in sinu gestare non possent, qua emerent suffragia, sive ut cicatrices adverso pectore acceptas commodius ostenderent; sive ut, quemadmodum prensationibus, & supplicatione, sic etiam eo corporis habitu se deprimerent: fictis quoque aliquando cognominibus, populum sibi conciliabant.

5 *Etsi modestus*] Præterea sum adductus, ut librum illi meum committerem, quod modestus ejus vultus, &c. Sabinam severitatem exprimat.

6 *Curibus*] Urbe Sabinorum primaria, ubi nunc monasteriolum *Vescovio di Sabina*. Virg. lib. 8.

Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.

7 *Istic*] Id est in iis provinciis, ubi erant Trebonius, Cassius, & Brutus, libertatis, post interfectum Cæsarem, defensores: Romæ enim, dominantibus Antonio, & Dolabella Consulibus, nulla Reipublicæ, nulla libertatis imago supererat.

8 *Quod nos aliis officiis*] Cum dignitatis tuæ, reique familiaris habere curam & possim, & velim.

9 *Brutum nostrum*] Marcum Brutum, qui metu veteranorum militum, quos in urbem convocarat Antonius, Roma discesserat, Macedoniamque à Senatu sibi decretam occupaverat. Vide tabulam ejus historicam.

10 *De toto negotio*] Id est de toto belli apparatu, quod Antonio, pro tuenda libertate, indicere cogitabant.

11 *Quo statu simus*] Utrùm Reipublicæ liberæ, cives, an semper Antonii servi?

bo, quantum ex tuis litteris habebo cognitum. Cura ut valeas, meque ames amore illo tuo singulari.

EPISTOLA XXI.

Rogat, ut sui absentis desiderium crebris, ac longis epistolis leniat; commemorat Trebonii erga se officia; suum de Calvo oratore jam mortuo judicium exponit. Cæsare iterùm Dictatore, M. Antonio Magistro Equitum, anno urbis conditæ septingentesimo sexto.

Cicero s. d. Trebonio.

ET [1] epistolam tuam legi libenter, & [2] librum libentissimè: sed tamen in ea voluptate hunc accepi dolorem, quòd cùm incendisses cupiditatem meam consuetudinis augendæ nostræ, (nam ad amorem quidem nihil poterat accedere) [3] tum discedis à nobis, meque tanto desiderio afficis, ut unam mihi consolationem relinquas, fore, ut utriusque nostrum absentis desiderium crebris, & longis epistolis leniatur: quod ego non modo de me tibi spondere possum, sed de te etiam mihi: nullam enim apud me reliquisti dubitationem, quantùm me amares: nam, ut illa omittam, quæ civitate teste [4] fecisti, [a] cùm mecum inimicitias communicasti, cùm me [b] concionibus tuis defendisti, cùm quæstor [5] in mea, atque in publica causa [c] [6] consulum partes suscepisti, cùm [7] tribuno plebis quæstor non paruisti, cui tuus præ-

INTERPRETATIO.

[a] *cùm eos qui me oderant, odio quoque habuisti* [b] *tuis* ad populum *orationibus.*

[c] *ea pro me fecisti, quæ debuerant facere Consules.*

NOTÆ.

1 *Epistolam tuam*] Quæ ad nos usque non pervenit.

2 *Librum*] In quo Ciceronis acutè dicta laudabat Trebonius.

3 *Tum discedis à nobis*] In Hispaniam ulteriorem proficiscens, quam ex prætura Proconsul obtinuit, ut habet Pighius lib. 17. Annalium, tom. 3. pag. 450. Præturam urbanam Trebonius exercuit anno superiori, Cæsare iterùm, & Servilio Coss.

4 *Fecisti*] Ut me contra Clodium, aliosque defenderes.

5 *In mea atque in, &c.*] Suam causam à Reipublicæ causa non secernit: iidem enim eodem tempore & Tullium, & Rempublicam prodiderunt.

6 *Consulum*] Erant eo anno Afranius, & Metellus Celer; hic Herennio quoque, Publium Clodium ad plebem traducere cupienti restitit, unde sic potest explicari locus ille, *Consulum partes suscepisti*, id est Metelli partes contra Herennium apertè suscepisti, vel ita uti in interpretatione exposuimus: probabile enim est Afranium Clodio favisse.

7 *Tribuno plebis*] Cajo Herennio, qui legem de P. Clodio à Patriciis ad plebem traducendo promulgavit, ut Tribunus plebis fieri posset; huic legi adversatus videtur Trebonius, qui Quæstor urbanus fuit eodem anno, quo Herennius Tribunatum gessit, idest anno urbis conditæ 693. Coss. Afranio, & Metello Celere: hæc accuratè pro more suo Pighius: longè aliter Manutius explicat; judicium Lectoris facio.

sertim [8] collega pareret : ut hæc recentia, quæ meminero semper, obliviscar, quæ tua sollicitudo de me [d] in armis, quæ lætitia [9] in reditu, quæ cura, qui dolor, cùm ad te [10] curæ, & [11] dolores mei perferrentur : [12] Brundusium denique te ad me venturum fuisse, nisi subito [13] in Hispaniam missus esses : ut hæc igitur omittam, quæ mihi tanti æstimanda sunt, quanti vitam æstimo, & salutem meam : [14] liber iste, quem mihi misisti, quantam habet declarationem amoris tui ? [15] Primùm, quòd tibi facetum videtur, quidquid ego dixi, quod aliis fortasse non item : deinde, quòd illa, sive faceta sunt, [16] sive sic, fiunt [17] narrante te venustissima : quin etiam, [18] antè quàm ad me veniatur, risus omnis penè consumitur. [19] Quòd si in his scribendis nihil aliud, nisi quod necesse fuit, de uno me tam diù cogitavisses : ferreus essem, [20] si te non amarem : cùm verò ea, [e] quæ scriptura [21] persecutus es, sine summo amore cogitare non potueris : non possum existimare, plus

I N T E R P R E T A T I O.

[d] *in bello civili.* [e] *quæ scripsisti de me.*

N O T Æ.

8 *Collega*] Quintus Cæcilius Metellus Creticus, sic dictus ob recentem patris de Cretensibus triumphum. Plurimum autem hac parte Trebonio debebat Tullius ; hoc enim in primis consilio Tribunatum Clodius expetebat, ut Ciceronem in exilium ejiceret, quod utique post fecit. Vide tabulam historicam Cæsaris.

9 *In reditu*] Cùm in Italiam redii post cladem Pharsalicam.

10 *Curæ*] Pœnituit enim Ciceronem tam citò venisse in Italiam, non obtenta prius à Cæsare facultate ; ad Atticum epist. 16. libri undecimi : *Consilii pœnitet ; in oppido aliquo mallem resedisse, quoad arcesserer*, nempè à Cæsare in Italiam ; id enimverò tutius, & magis honorificum fuisset.

11 *Et dolores mei*] Ob periculum, in quo versabar, cùm Brundusii in eorum potestate essem, contra quos arma sumpseram.

12 *Brundusium*] Ubi Cicero tamdiù restitit, donec usque Cæsar, Alexandrino bello confecto, Italiam repetiit.

13 *In Hispaniam)* Vide notam tertiam.

14 *Liber iste*] De quo supra.

15 *Primùm*] Primùm in eo declaras amorem erga me tuum, quod facetum tibi videtur, & ingeniosum id omne quod dixi, quamquam alii fortè non idem de meis dictis judicium ferant.

16 *Sive sic)* Asserit Manutius, conjunctionem hanc, *sic*, minuendi vim habere, adeò ut sensus ille sit, sive dicta mea faceta sunt, sive facetiarum per se minus habent. Lubentiùs ego legerem *secùs*, id est, sive dicta mea faceta sunt, sive non sunt.

17 *Narrante*] Dum enim dicta mea repetis, & usurpas, novum iis leporem videris affingere.

18 *Antequam ad me veniatur*] Antequam ad me veniant amici, ut librum hunc mihi gratulentur, sic jam de meis facetiis, & salibus, te narrante, riserunt, ut risus omnis consumptus videatur.

19 *Quòd si*] Quòd si inter scribendum hunc librum, quem ad me misisti, nihil aliud in mentem tibi venisset, præter id quod postulabat necessitas, nulla amoris mutui habita ratione ; tamen de me uno tam longo tempore cogitasses, ut ferreus essem, &c.

20 *Si te non amarem*] Quòd de me uno tamdiù cogitaveris : nec enim de aliquo scribere possumus, quin ejus imago in mentem sæpè nostram recurrat.

21 *Persecutus es*] In libro, quem de Ciceronis dictis Trebonius scripserat.

quemquam à se ipso, quàm me à te amari: cui quidem ego amori, utinam cæteris rebus possem, amore certè respondebo: quo tamen ipso tibi confido [22] futurum satis. Nunc ad epistolam venio: cui copiosè, & suaviter scriptæ, nihil est, quòd multa respondeam. Primùm enim ego illas [23] Calvo litteras misi, [f] non plus, quàm has, quas nunc legis, [24] existimans exituras: aliter enim scribimus, quòd eos solos, quibus mittimus: aliter, quod multos lecturos putamus: deinde, ingenium ejus melioribus extuli laudibus, quàm tu id verè potuisse fieri putas: primùm, quod ita [25] judicabam, acutè movebatur: [26] genus quoddam sequebatur, in quo judicio lapsus, quo valebat, tamen assequebatur, quod probaret: multæ [27] erant, & reconditæ litteræ: [28] vis non erat: ad eam igitur adhortabar: in excitando autem, & in acuendo, plurimùm valet, si laudes eum, quem cohortere. Habes de Calvo judicium, & consilium meum: consilium, quòd hortandi causa, laudavi: judicium, quòd de ingenio ejus [g] valdè existimavi benè. Reliquum est, [29] tuam profectionem amore prosequar, reditum spe expectem, absentem memoria colam, omne desiderium litteris mittendis, accipiendisque leniam. Tu, velim, tua in me studia, & officia multum tecum recordere: quæ cùm tibi liceat, [30] mihi nefas sit oblivisci, non modò virum bonum me existimabis, verùm etiam te à me amari plurimum judicabis. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] existimans non magis in publicum exituras, quàm has, quas nunc legis. [g] optimè, & sincerè judicavi.

NOTÆ.

22 *Futurum*] Malim cum Manutio, *facturum* satis, ut subaudiatur *me*, id est, quo tamen amore meo, etsi nihil præterea tibi rependam, spero futurum, ut tibi faciam satis.

23 *Calvo*] Ex iis verbis colligitur, Ciceroni significasse Trebonium sibi non probari, quòd tantis laudibus Calvum ornasset: multiplici ratione suum id factum Tullius excusat. Fuit Calvus Orator insignis, & à Quintiliano laudatus, lib. x. cap. 2. *Quid tamen noceret vim Cæsaris, diligentiam Pollionis, judicium Calvi, quibusdam in locis assumere.* Et in cap. 1. ejusdem libri, *Inveni qui Calvum præferrent omnibus. &c. sed est & sancta, & gravis oratio, & castigata: imitator est autem Atticorum, fecitque illi properata mors injuriam, si quid adjecturus, non si quid detracturus sit.*

24 *Existimans*] Illas litteras, quas ad Calvum de ejus laudibus misi, in ejus dumtaxat, non in alterius cuiusquam manus venturas.

25 *Judicabam*] Ingenii plurimùm in Calvo esse, vel ex eo quod acutos in dicendo motus haberet.

26 *Genus*] Genus quidem dicendi siccum, & jejunum usurpabat, in quo peccare contra judicium visus est, etsi valebat judicio, quo finem sibi propositum semper assequebatur.

27 *Erant*] In Calvo.

28 *Vis non erat*] Quoniam nimia quadam religione vim orationis enervabat.

29 *Tuam profectionem*] Ut te proficiscentem in Hispaniam amore prosequar.

30 *Mihi nefas*] Beneficia commemorare debet qui accipit, non qui contulit.

LIBER XVI.

AD TIRONEM.

EPISTOLA I.

Cùm Romam è Cilicia Cicero rediret, libertum sibi charissimum Tironem, Patris ægrum reliquit; hujus videndi desiderio teneri se significat; rogat in primis, ut valetudinem suam curet. L. Æmilio Paulo, & C. Clodio Marcello Coss. anno urbis conditæ septingentesimo tertio.

[1] Tullius, & Cicero meus, & frater, & fratris filius, s. d. [2] Tironi suo.

PAULO faciliùs putavi posse me ferre [a] desiderium tui: sed planè non fero: & quamquam magni [b] ad honorem nostrum interest, [3] quamprimum ad urbem me venire: tamen peccasse mihi videor, qui à te discesserim: sed quia tua voluntas ea videbatur esse, ut prorsus, nisi confirmato corpore, nolles navigare: approbavi tuum consilium: neque nunc muto, si tu in eadem es sententia: [4] sin, posteà quàm cibum cepisti, videris tibi me posse consequi: [c] tuum consilium est. [5] Marionem ad te eò misi, ut aut tecum ad me quamprimum veniret, aut, si tu morarere, statim ad me rediret. Tu autem hoc tibi persuade, si commodo valetudinis tuæ fieri possit, nihil me malle, quàm te esse mecum: sin intelliges opus esse, te [6] Patris, convalescendi causa, paulùm commorari, nihil me malle, quàm te valere. Si statim navigas, [d] nos [7] Leucade consequere: sin te confirmare vis, & comites, & [e] tempestates, & navem idoneam ut habeas, diligenter videbis. Unum

INTERPRETATIO.

[a] *absentiam tuam, sed hanc ægerrimè fero.*
[b] *ad triumphum obtinendum.*
[c] *tuum est consulere*, utrùm ad nos navigare velis, nec-ne.
[d] *invenies me Leucade.*
[e] *tempus commodum.*

NOTÆ.

1 *Tullius, & Cicero, &c.*] E Cilicia Romam redeuntes.

2 *Tironi*] Vide indicem historicum.

3 *Quamprimùm*] Ne discordia civilis triumphum, quem petierat, impediret; quod re vera contigit.

4 *Sin posteaquàm, &c.*] Sin verò speras fieri posse, ut me assequaris, ex quo tempore cibum, confirmato stomacho, sumere cœpisti, potes in viam te dare, id tuæ permitto voluntati.

5 *Marionem*] Servum.

6 *Patris*] Patræ Achajæ in Peloponneso civitas, *Patras*, quæ nunc etiam floret.

7 *Leucade*] Leucas, hodie *Sainte Mau-*

illud, mi Tiro, videto, si me amas, [f] ne te Marionis adventus, & hæ litteræ [8] moveant: quod valetudini tuæ maximè conducet, si feceris, maximè obtemperaris voluntati meæ: [g] hæc pro tuo ingenio considera: nos ita te desideramus, ut amemus: amor, ut valentem videamus hortatur: desiderium, ut quamprimum: [9] illud igitur potiùs. Cura ergo potissimùm ut valeas: [10] de tuis innumerabilibus in me officiis erit [11] hoc gratissimum: III. Non. Nov. Vale.

INTERPRETATIO.

[f] *ne te sollicitum habeant.* [g] *hæc diligenter, ut soles, considera.*

NOTÆ.

re, insula Græciæ; urbem habet cognominem, & permunitam: erepta fuit Venetis à Mahumete II. & ab iisdem recepta sub Mahumete IV. anno proximè elapso post Christum natum 1684.

8 *Moveant*] Quasi velim, ut, nulla valetudinis habita ratione, quamprimùm ad me venias.

9 *Illud igitur potiùs*] Malo igitur te seriùs, at valentem, quàm ocyùs, & ægrum videre.

10 *De tuis innumerabilibus officiis*] Vide epistolam quartam.

11 *Hoc gratissimum*] Ut valetudinem tuam cures.

EPISTOLA II.

Scribit de suo ad Alyziam accessu; monet, ut valetudini suæ omni studio consulat. Eodem anno.

Tullius s. d. Tironi suo.

NON queo ad te, nec lubet scribere, [a] quo animo [1] sim affectus: tantùm scribo, & tibi, & mihi maximæ voluptati fore, si te firmum quamprimùm videro. [b] Tertio die abs te [2] ad Alyziam accesseramus: is locus est citra Leucadem [3] stadia cxx. Leucade aut teipsum, aut tuas litteras à Marione putabam me accepturum. Quantum me diligis, tantum fac ut valeas, vel quantum à me scis diligi. Nonis Nov. Alyzia.

INTERPRETATIO.

[a] *quàm me sollicitum habuerit* valetudo tua. [b] *tertio die, postquam abs te discesseram.*

NOTÆ.

1 *Sim affectus*] Ex quo tempore præsentiam tuam amisi.

2 *Ad Alyziam*] Alyzia, seu Halyzea Acarnaniæ in Græcia civitas inter Leucadem insulam. & Acheloum fluvium, *Natalico* dicitur à Sophiano.

3 *Stadia cxx.*] Centum & viginti stadia efficiunt quindecim millia passuum.

EPISTOLA III.

Rogat, ut valetudinem diligenter curet. Eodem anno.

Tullius, & Cicero, & Q. Pater, & Q. Filius s. d. Tironi suo.

NOS apud Alyziam, ex quo loco tibi litteras antè dederamus, unum diem commorati sumus, [a] quòd Quintus nos consecutus non erat: [b] is dies fuit Non. Nov. inde ante lucem proficiscentes, [c] ante diem VIII. Id. Nov. has litteras dedimus. Tu, si nos omnes amas, & præcipuè me, magistrum tuum, [d] confirma te. Ego valde [e] suspenso animo expecto, primùm te scilicet, deinde [1] Marionem cum tuis litteris. Omnes cupimus, ego in primis, quamprimùm te videre, sed, mi Tiro, valentem quare nihil properaris: satis quotidie videro, si valebis: [f] [2] utilitatibus tuis possum carere: te valere, tua causa primùm volo, tum mea, mi Tiro, Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quia Quintus frater nondum me assecutus erat.*
[b] *quintus fuit Novembris dies.*
[c] *sexta Novembris die.*
[d] *recipe vires tuas.*
[e] *sollicito.* [f] *opera tua.*

NOTÆ.

1 *Marionem*] Epistola prima.
2 *Utilitatibus*] Utilitas hìc sumitur pro munere, seu opera, quam alter alteri præstare solet.

EPISTOLA IV.

Hortatur ad curandam valetudinem. Eodem anno.

Tullius Tironi suo s. d. & Cicero, & Q. Pater, & Q. F.

VARIE sum affectus tuis litteris: valde [1] priore pagina perturbatus, paulùm altera recreatus. Quare [a] nunc quidem non dubito, quin, quoad planè valeas, te neque navigationi, neque viæ committas: satis te maturè videro, si planè confirmatum videro. De medico & tu [b] benè existimari scribis, & ego sic audio: sed planè curationes ejus non probo: [2] jus enim dandum tibi non fuit, cùm

INTERPRETATIO.

[a] *Nunc quidem intelligo, te non venturum ad nos, nisi valetudine prorsùs confirmata.* [b] *inter peritissimos haberi.*

NOTÆ.

1 *Priore pagina*] In altera quippe pagina de gravitate morbi scripserat; in altera, de spe salutis, & valetudinis cura.
2 *Jus enim, &c.*] Per jus intelligit quam-

[a] κακοστόμαχος esses : sed tamen & ad illum scripsi accuratè, & [3] ad Lysonem: [4] ad Curium verò, suavissimum hominem, & summi officii, summæque humanitatis, multa scripsi : in his, etiam ut, si tibi videretur, [d] ad se transferret. Liso enim noster, vereor, ne neligentior sit: primùm, [5] quia omnes Græci : deinde, quòd, cùm à me litteras accepisset, mihi nullas remisit : sed eum tu laudas : tu igitur, quid faciendum sit, judicabis. Illud, mi Tiro, te rogo, sumptui ne parcas ulla in re, [e] quod ad valetudinem opus sit : scripsi ad Curium, [f] quod dixisses, daret : medico ipso puto aliquid dandum esse, quo sit studiosior. Innumerabilia tua sunt in me officia, domestica, [g] forensia, urbana, provincialia, in re privata, in publica, in studiis, in litteris nostris: [h] omnia viceris, si, ut spero, te validum videro. [i] Ego puto te bellissimè, si rectè erit, cum quæstore Messinio decursurum : non inhumanus est, teque, ut mihi visus est, diligit : & cùm valetudini tuæ diligentissimè consulueris, tum, mi Tiro, consulito navigationi : nulla in re jam te festinare volo : nihil laboro, nisi ut salvus sis. Sic habeto, mi Tiro, neminem esse, qui me amet, quin idem te amet : & cùm tua, & mea maximè intersit te valere, [k] tum multis est curæ: [l] adhuc, dum mihi nullo loco deesse vis, numquam te confirmare potuisti : nunc te nihil impedit: [m] omnia depone : corpori servi : quantam diligentiam in valetudinem tuam contuleris, tanti me fieri à te judicabo. Vale, mi Tiro, vale, vale, & salve. [6] Lepta tibi salutem dicit, & omnes. Vale. VII. Id Nov. Leucade.

INTERPRETATIO.

[a] *cùm imbecillo stomacho esses.*
[d] *domum suam.*
[e] *quæ sit ad recuperandam sanitatem necessaria.*
[f] *ut daret tibi, quidquid ab eo petiisses.*
[g] *quæ mihi præstitisti in foro, in urbe Roma, in provincia.*
[h] *sed hæc omnia officia* longè *superaveris.*
[i] *puto te, si valebis; maritimo cursu facillimè ad me cum Messinio venturum.*
[k] *idcircò multis est curæ* valetudo tua:
[l] *ad hoc usque tempus, quia res meas omni diligentia curare voluisti, tua confirmari valetudo non potuit.*
[m] *negotia qualibet omitte.*

NOTÆ.

quamdam ciborum admistionem stomacho debili noxiam.

3 *Ad Lysonem*] Patrensem. lib. 13. epist. 19.

4 *Ad Curium*] Epist. 28. lib. 7.

5 *Quia omnes Græci*] Negligentiores esse solent.

6 *Lepta*] Ciceronis in Cilicia Præfectus Fabrum, epist. 7. lib. 3.

EPISTOLA V.

Tironem monet ut valetudini serviat. Eodem anno.

Tullius, & Cicero F. & Q. S. D. Tironi humanissimo, & optimo.

VIDE quanta in te sit suavitas: duas horas [1] Thyrei fuimus: Xenomenes hospes tam te diligit, quàm si vixerit tecum. Is omnia pollicitus est, quæ tibi essent opus: facturum puto: mihi placebat, si [a] firmior esses, ut te Leucadem deportaret, ut ibi te planè confirmares. Videbis, quid Curio, quid Lysoni, quid medico placeat. Volebam ad te [2] Marionem remittere: quem, cùm meliusculè tibi esset, ad me mitteres: sed cogitavi unas litteras Marionem afferre posse, me autem crebras expectare. Poteris igitur, & facies, si me diligis, ut quotidie sit [3] Acastus in portu. Multi erunt, quibus rectè litteras dare possis, qui ad me libenter perferant: equidem Patras euntem [4] neminem prætermittam. Ego omnem spem tui diligenter curandi in Curio habeo: nihil potest illo fieri humanius, nihil nostri amantius: ei te totum trade: malo te paulò post valentem, quàm statim imbecillum videre. Cura igitur nihil aliud, nisi ut tu valeas: cætera ego curabo. Etiam atque etiam vale. Leucade proficiscens, VII. Id. Nov.

INTERPRETATIO.

[a] *cùm firmior esset valetudo tua.*

NOTÆ.

1 *Thyrei*] Peloponnesi urbs est in Græcia.

2 *Marionem*] Epist. 1.

3 *Acastus*] Ciceronis servus.

4 *Neminem pretermittam*] Cui non dem litteras ad te perferendas.

EPISTOLA VI.

Idem argumentum. Eodem anno.

[1] Tullius, & Cicero, Q. & Q. S. D. Tironi.

TERTIAM ad te hanc epistolam scripsi eadem die, magis [a] instituti mei tenendi causa, quia nactus eram cui darem, quàm quòd haberem quid scriberem. [b] Igitur illa: quantum me diligis, tantum adhibe

INTERPRETATIO.

[a] *servandæ consuetudinis meæ.* [b] *eadem igitur tibi scribam, quæ* jam superioribus litteris scripsi.

NOTÆ.

1 *Tullius, &c.*] Hæc inscriptio sic legenda: Tullius pater, & Cicero Tullii filius, Quintus pater, & Quinti filius Tironi salutem dant.

[c] in te diligentiæ : ad tua [2] innumerabilia in me me officia [3] adde hoc, quod mihi erit gratissimum omnium: [d] cùm valetudinis rationem, ut spero, habueris, habeto etiam navigationis. In Italiam euntibus omnibus ad me litteras dabis, ut ego euntem Patras [4] neminem prætermitto : cura, cura te, mi Tiro. [e] Quando non contigit, ut simul navigares, nihil est quòd festines : nec quidquam cures, nisi ut valeas. Etiam atque etiam vale. VII. Id. Nov. [5] Actio, vesperi.

INTERPRETATIO.

[c] *in curanda tua valetudine.* [d] *ubi primùm ex morbo convalueris, ad nos proficiscere.* [e] *quandoquidem non contigit, ut mecum navigares.*

NOTÆ.

2 *Innumerabilia*] Epist. 4.
3 *Adde hoc*] Valetudinis tuæ curam.
4 *Neminem prætermitto*] Cui non dem ad te litteras.
5 *Actio*] Actium Augusti colonia, & juxta promontorium in Epiro, ubi Marcum Antonium, & Cleopatram, idem Augustus navali bello superavit, civitate tota, *Nicopoli*, in victoriæ memoriam nominata. Virg. Æneid. 8.

— *Actia bella*
Cernere erat, totumque instructo Marte videres,
Fervere Leucaten, &c.

EPISTOLA VIII.

Scribit, se Corcyræ tempestatibus retineri; hortaturque Tironem, ut sui curam habeat, nec nisi confirmata valetudine naviget. Eodem anno.

Tullius, [1] & Cicero S. D. Tironi suo.

SEPTIMUM jam diem Corcyræ tenebamur, Quintus autem pater, & filius [2] Buthroti : solliciti eramus de tua valetudine mirum in modum : nec mirabamur [a] nihil à te litterarum. Iis enim ventis [b] istinc navigatur, [c] qui si essent, [d] nos Corcyræ non sederemus. Cura igitur te, & confirma, &, cùm commodè, & per valetudinem, & per anni tempus navigare poteris, ad nos amantissimos tui veni. Nemo nos amat, qui te non diligat :

INTERPRETATIO.

[a] *nihil à te nobis scriptum est.* [b] *ex eo loco, ubi es.* [c] *qui si nobis flarent.* [d] *hîc navigationem otiosi non expectaremus.*

NOTÆ.

1 *Et Cicero*] Filius M. Tullii.
2 *Buthroti*] Retinebantur adversis ventis. Brthrotum Thesprotiorum in Epiro civitas. Virg. Æneid. lib. 3.

Littoraque Epiri legimus; portuque subimus
Chaonio, & celsam Buthroti ascendimus urbem.

charus omnibus expectatusque venies. Cura ut valeas etiam atque etiam Tiro noster. Vale. xv. Kal. Dec. Corcyræ.

EPISTOLA VIII.

Quintus Cicero significat, quanta sibi cura sit Tironis valetudo. Eodem anno.

Q. Cicero S. D. Tironi.

MAGNÆ nobis est sollicitudini valetudo tua: nam tametsi qui veniunt, [a] ἀκίνδυνα μὲν, χρονιώτερα δὲ nuntiant: tamen in magna consolatione ingens inest sollicitudo, si diutiùs à nobis absuturus es, [b] is, cujus usum & suavitatem desiderando sentimus: attamen, quamquam videre te [c] tota cogitatione cupio, tamen te penitùs rogo, ne te tam longæ navigationi, & viæ per hiemem, nisi benè firmum, committas, neve naviges, [d] nisi exploratè: vix in ipsis tectis, & oppidis frigus infirma valetudine vitatur, [e] ne dum in mari, & via sit facile abesse ab injuria temporis.

[f] ψύχος δὲ λεπτῷ χρωτὶ πολεμιώτατον,

inquit [1] Euripides: cui, tu quantum credas, nescio: ego certè singulos ejus versus singula testimonia puto. Effice, si me diligis, ut valeas, & ut ad nos firmus, ac valens quamprimum venias. Ama nos, & vale. [g] Q. F. tibi salutem plurimam dicit.

INTERPRETATIO.

[a] *nuntiant* morbum tuum *non esse periculosum, sed fore diuturniorem.*
[b] *tu, cujus absentiam ægrè patimur, cùm suavi tua consuetudine nos privet.*
[c] *vehementissimè.* [d] *nisi tutò.*
[e] *multò minùs facile est in mari, & in via, temporis injurias vitare.*
[f] *frigus enim macilento corpori inimicissimum.*
[g] *filius meus.*

NOTA.

1 *Euripides*] Poeta Græcus tragœdiis celeberrimus, qui scripsit 75. fabulas: æqualis fuit, & æmulus Sophoclis Poetæ pariter tragici: obiisse dicuntur anno ante Christum quadringentesimo nono; ille quidem immoderata lætitia poetici certaminis adeptus palmam: hic ingenti mœrore, cùm invidorum opera à canibus laceraretur.

EPISTOLA IX.

Navigationem describit, & ad curandam valetudinem, verbis benevolentiæ plenis hortatur. Eodem anno.

Tullius, & Cicero S. D. Tironi suo.

NOS à te, ut scis, discessimus, [a] a. d. IV. Non. Novemb. Leucadem venimus [b] a. d. VIII. Id. Nov. [c] a. d. VII. Actium. Ibi propter tem-

INTERPRETATIO.

[a] *secundo Novembris die.* [b] *sexto Novembris die.* [c] *septimo Novembris die.*

pestàtem [d] a.d.vi.Id.morati sumus : inde [e] a.d.v.Id.Corcyram bellissimè navigavimus. Corcyræ fuimus usque [f] a.d. xvi. Kal. Decemb. tempestatibus retenti : [g] a. d. xv. Kal. à portu Corcyræorum [1] ad Cassiopen [h] [2] stadia cxx. processimus, ibi retenti ventis sumus usque [i] a. d. ix. Kalend. Intereà, qui cupidè profecti sunt, multi naufragia fecerunt : nos eo die cœnati solvimus : inde austro lenissimo, cœlo sereno, nocte illa, & die postero in Italiam [3] ad Hydruntem [k] [4] ludibundi pervenimus : eodemque vento postridie (id erat [l] a. d. vii. Kal. Dec.) * hora quarta Brundusium venimus : eodemque tempore simul nobiscum in oppidum introiit Terentia, quæ te facit plurimi. [m] A. d. v. Kalend. Dec. servus [5] Cn Plancii Brundusii tandem aliquando mihi à te expectatissimas litteras reddidit, datas [n] Id. Nov. quæ me molestia valdè [6] levarunt : utinam omninò liberassent. Sed tamen Asclapo medicus planè confirmat, propediem te valentem fore : nunc quidem ego te hortor, ut omnem diligentiam adhibeas ad convalescendum : tuam [7] prudentiam, temperantiam, amorem erga me novi : scio te omnia facturum, ut nobiscum quamprimùm sis : sed tamen ita velim, ut ne quid properes : [o] [8] symphoniam Lysonis velim vitasses, ne [9] in quartam hebdomadam incideres : sed quandò [10] pudori tuo maluisti obsequi, quàm valetudini, reliqua cura. [p] [11] Curio misi, ut medico [12] honos haberetur, & tibi dares

INTERPRETATIO.

[d] *usque ad octavum diem.* [e] *nono die.*
[f] *ad decimum sextum diem.*
[g] *decimo septimo.*
[h] *duodecim millia passuum.*
[i] *ad vigesimum tertium diem.*
[k] *facili navigatione.* [l] *vigesimo quinto die.*
* *circa decimam horam.*
[m] *vigesimo septimo die.*
[n] *decimo tertio die.*
[o] *vellem, ut interfuisses Lysonis symphoniæ*: verebar enim, *te tuus idcircò morbus in quartam hebdomadem protraheretur.*
[p] *mandavi Curio, ut medico pecuniam daret.*

NOTÆ.

1 *Ad Cassiopen*] Duo sunt hujus nominis oppida; alterum in Epiro, in Corcyra alterum, cujus opinor hic fieri mentionem.

2 *Stadia*] Vide epist. 2.

3 *Ad Hydruntem*] Hydruntum, urbs olim Salentinorum primaria, nunc *Otranto*, regni Neapolitani portus nobilis, & munitus: finitima regio dicitur Hydruntina *terra d' Otranto*: est & mons, & fluvius ejusdem nominis.

4 *Ludibundi*] Id est ludentibus similes, nullam in navigationis cursu difficultatem passi.

5 *Cneji Plancii*] Pro quo Ciceronis extat oratio. Vide indicem historicum.

6 *Levaverunt*] Quia tibi melius esse scribebas, utinam scripsisses te planè valere, omni molestia tunc liber essem.

7 *Prudentiam*] In te regendo, temperantiam in victu.

8 *Symphoniam*] Tiro ad convivium, & symphoniam, seu celebritatem aliquam à Lysone invitatus, inde graviùs ægrotans, ut opinor, redierat.

9 *In quartam hebdomadam*] Timendum enim, ne diutiùs ille ægrotet, cujus morbus ad quartam usque hebdomadam perducitur.

10 *Pudori tuo*] Qui te adduxit, ut ad symphoniam, seu celebritatem Lysonis, licèt æger, venires.

11 *Curio*] Epist. 4. 5. & 11.

12 *Honos*] Hic *honos* pro pecunia sumitur.

quod opus esset : me, cui jussisset, [q] curaturum : equum, & mulum Brundusii tibi reliqui. Romæ vereor, ne ex [r] [13] Kal. Jan. [14] magni tumultus sint : nos agemus omnia [15] [s] modicè. Reliquum est, ut te hoc rogem, & à te petam, ne temerè naviges: solent nautæ festinare quæstus sui causa : cautus sis, mi Tiro : mare magnum, & difficile tibi restat : [t] si poteris, cum Messinio : (cautè is solet navigare) si minus, [u] cum honesto aliquo homine, cujus auctoritate [x] navicularius moveatur : in hoc omnem diligentiam si adhibueris, teque nobis incolumem præstiteris, [y] omnia à te habebo. Etiam atque etiam noster Tiro vale. Medico, Curio, Lysoni de te scripsi diligentissimè. Vale, salve.

INTERPRETATIO.

[q] *rediturum*, [r] *ad primum Januarii diem.*
[s] *moderatè.*
[t] *si poteris* navigare *cum Messinio.*
[u] saltem fac *ut naviges cum nobili & honorifico homine.*
[x] *navis rector.*
[y] *mihi prorsùs satisfeceris.*

NOTÆ.

13 *Ex Kalendis Jan.*] Quo die novi Consules magistratum inibant. Creati erant autem in sequentem annum, id est urbis conditæ septingentesimum quartum, Cajus Claudius Marcellus, & Lucius Cornelius Lentulus Crus.

14 *Magni tumultus*] Quia Consules una cum Pompejo, omni contendebant ope, ut Cæsari, ante tempus ei lege concessum; adimeretur Galliarum administratio. Tribuni autem plebis pro Cæsare pugnabant; hinc civile bellum exarsit.

15 *Modicè*] Ut nec Cæsarem offendam, nec Pompejum, hisque tumultibus non nimis me impliceem.

EPISTOLA X.

Rogat, ut valetudinem, cæteris neglectis, unicè curet; addit de suo ad urbem adventu, de civilibus discordiis, de triumpho suo, de Præfectura Campana sibi tradita. Cajo Claudio Marcello, & Lucio Cornelio Lentulo Coss. anno urbis conditæ septingentesimo quarto, belli civilis primo.

Tullius, & Cicero filius, Terentia, Tullia, Q. frater, Quinti filius s. D. Tironi.

[a] ETSI opportunitatem operæ tuæ omnibus locis desidero : tamen non tam mea, quàm tua causa doleo te non valere : sed quando in quartanam conversa vis est morbi : sic enim scribit Curius : spero te, [b] diligentia adhibita, [1] etiam firmiorem fore. Modò fac [c] id, quod humanitatis tuæ

INTERPRETATIO.

[a] *etsi operam tuam mihi inprimis utilem, &c.* [b] *si diligentiam in te curando adhibueris.*
[c] *id quod mihi, tibique debes,*

NOTÆ.

1 *Etiam firmiorem fore*] Quoniam quartana febri melancholicum humorem exsiccari constat.

est, ne quid aliud cures hoc tempore, nisi ut quamcommodissimè convalescas : non ignoro, [a] quantum ex desiderio labores : sed erunt omnia facilia, si valebis : festinare te nolo, ne [1] nauseæ molestiam suscipias æger, & periculosè hieme naviges. Ego [3] ad urbem accessi [b] pridie Non. Jan. obviam mihi sic est proditum, ut nihil fieri potuerit honoratius, sed incidi in ipsam flammam civilis [4] discordiæ, vel potiùs belli: cui cùm cuperem mederi, &, ut arbitror, possem, [5] cupiditates certorum hominum (nam ex utraque parte sunt, qui pugnare cupiant) impedimento mihi fuerunt : omninò & ipse Cæsar, [6] amicus noster, [7] minaces ad senatum, & acerbas litteras miserat: [c] [8] & erat adhuc impudens, qui exercitum, & provinciam invito senatu teneret: & [9] Curio meus illum incitabat. [10] Antonius quidem noster, & Cassius, [11] nulla vi expulsi, ad Cæsarem, cum Curione profecti erant, posteà quàm senatus consulibus, prætoribus, tribunis plebis, & nobis, qui proconsules sumus, negotium dederat, ut curaremus, [12] ne quid Respublica detrimenti caperet : numquam majore in periculo civitas fuit : numquam improbi cives habuerunt [13] paratiorem ducem: [g] omninò ex hac quoque parte

INTERPRETATIO.

a *quàm ægrè tibi sit, quòd absis à me.*
b *die quarta Januarii,*
c *eò usque impudens erat, ut, &c.*

g *magni quoque ex parte Reipublicæ* contra Cæsarem *apparatus fiunt.*

NOTÆ.

1 *Nauseæ*] Quam navigatio in iis præsertim excitat, qui stomacho sunt debili.

3 *Ad urbem*] Id est, propè urbem : triumphum enim petentibus, urbem ingredi lege vetitum, lib. 4. epist. 1.

4 *Discordiæ*] Pompejum inter, & Cæsarem.

5 *Cupiditates certorum hominum*] Lib. 4. epist. 1. *Incideram in hominum pugnandi cupidorum insanias*. Et lib. 6. epist. 6. per *certos homines*, designat in primis Domitium Ænobarbum, Scipionem Pompeii socerum, Bibulum, &c. Cæsari infensissimos.

6 *Amicus noster*] Vide epist. 9. lib. 1.

7 *Minaces*] Quibus petebat, ut omnes ab armis discederent, quod nisi fieret, se suam, patriæque dignitatem armis defensurum minabatur.

8 *Impudens*] Cur impudens Cæsar? immò iniquus in Cæsarem Senatus, qui jusserat, ut ei ante tempus & exercitus adimeretur, & provincia, cum Pompejus utrumque retineret.

9 *Curio meus*] Anno superiori Tribunus plebis, cujus præcipuè opera, inquit Vellejus, conditiones pacis, quas & Cæsar justissimo animo postulabat, & Pompejus æquo recipiebat, discussæ, & ruptæ sunt. *Suum* vocat Cicero, quòd eum singulariter diligeret. Vide tabulam historicam Curionis.

10 *Antonius*] M. Antonius, & Quintus Cassius hoc anno Tribuni plebis? *noster*, cui scilicet antea amicus fuerat. Nota Cassium hunc alium esse ab eo qui Cæsaris percussor fuit.

11 *Nulla vi expulsi*] Contrarium asserunt Appianus, Svetonius, & Cæsar ipse libro primo belli civilis.

12 *Ne quid Respublica, &c.*] Erat postremum illud, in rebus desperatis; Senatus decretum, quo summa Consulibus in cives potestas tradebatur.

13 *Paratiorem ducem*] Sic Vellejus de utroque duce loquitur: *Alterius ducis*, id est Pompeji, *causa melior videbatur, alterius erat firmior; hic omnia speciosa, illic valentia; Pompejum Senatus auctoritas, Cæsarem militum armavit fiducia.*

diligentissimè comparatur. Id fit auctoritate, & studio Pompeji nostri, qui Cæsarem [14] serò cœpit timere: nobis inter has turbas senatus tamen frequens [15] flagitavit triumphum: sed [16] Lentulus consul [h] quo majus suum beneficium faceret, simul atque expedisset quæ essent necessaria de Republica, dixit se relaturum: [i] nos agimus [17] nihil cupidè, eoque est nostra pluris auctoritas. Italiæ regiones [k] descriptæ sunt, [18] quam quisque partem tueretur: [19] nos Capuam sumpsimus. Hæc te scire volui. Tu etiam atque etiam cura ut valeas, litterasque ad me mittas, quotiescumque habebis cui des. Etiam atque etiam vale. Datum [l] prid. Id. Jan.

INTERPRETATIO.

[h] *quo beneficium illud majus esse videretur, dixit* de triumpho mihi decernendo *esse relaturum, simul atque, &c.*

[i] *non nimiam præ me fero* triumphi obtinendi *cupiditatem*.

[k] *divisæ sunt*. [l] *duodecima die*.

NOTÆ.

14 *Serò cœpit timere*] Id sæpiùs in Pompejo Tullius reprehendit.

15 *Flagitavit*] A Consulibus, ut referrent de triumpho mihi decernendo.

16 *Lentulus*] Cognomento Crus, aut Cruscellus, de quo epist. 4. lib. 8.

17 *Nihil cupidè*] In tanta rerum perturbatione nihil ago, nisi moderatè: hæc verba vel ad Rempublicam spectant, vel ad triumphum, ut indicavimus in interpretatione, vel ad utrumque simul.

18 *Quam quisque*] Ut unusquisque regionem suæ custodiæ commissam contra Cæsarem tueatur.

19 *Nos Capuam*] Mihi Capua, cum ora maritima Campaniæ tradita est.

EPISTOLA XI.

Periculum Reipublicæ, & initia belli civilis exponit; deinde Tironem monet, ut nonnisi salvus, & hieme transacta, redeat. Eodem anno.

Tullius s. D. Tironi suo.

QUO in discrimine versetur salus mea, & bonorum omnium, atque universæ Reipublicę ex eo scire potes, quòd domos nostras, & patriam ipsam vel diripiendam, vel inflammandam [1] reliquimus: in eum locum res deducta est, ut, nisi quis deus, vel casus aliquis subvenerit, salvi esse nequeamus. Equidem, ut veni ad urbem, non destiti omnia & sentire, & dicere, & facere, quæ ad concordiam pertinerent; sed mirus invaserat furor non solùm improbos, sed etiam hos, qui boni habentur, ut pugnare cuperent, [a] me clamante nihil esse bello civili miserius. Itaque cùm Cæsar

INTERPRETATIO.

[a] *quamvis ego clamarem*.

NOTÆ.

1 *Reliquimus*] Cæsar cum copiis ad urbem properans; ita Pompejum; aliosque

[2] amentia quadam raperetur, & oblitus [3] nominis, atq; [4] honorum suorum, [5] Ariminum, [6] Pisaurum, [7] Anconam, [8] Arretium occupasset, urbem reliquimus : quàm sapienter, aut quàm fortiter, [9] nihil attinet disputare : quo quidem in casu simus, vides. [b] Feruntur omninò conditiones ab illo, ut Pompejus eat [10] in Hispaniam : delectus qui sunt habiti, & præsidia nostra dimittantur : se ulteriorem Galliam [11] Domitio, citeriorem [12] Considio Noniano ([c] his enim [13] obtigerunt) traditurum : ad [14] consulatus petitionem se venturum : neq; jam velle absentis [15] rationem haberi sui : se præsentem [16] trinundinum petiturum : accepimus conditiones, [d] sed ita, ut

INTERPRETATIO.

b *equidem à Cæsare pacis conditiones illæ proponuntur, ut* scilicet *Pompejus, &c.*

c *forte obvenerunt.*

d *addita tamen ea conditione.*

NOTÆ.

quæ perterruit, ut sine mora, urbe ac deinde tota Italia relicta, in Græciam navigarint. Ep. 1. lib. 4.

2 *Amentia*] Furore quodam : is enim furiosus, & amens, qui patriæ suæ bellum indicit.

3 *Nominis*] Gloriæ, quam rebus anteà pro Republica gestis maximam sibi paravit.

4 *Honorum*] Dignitatum, quas ab eadem Republica accepit,

5 *Ariminum*] Antiqua est non procul à Rubicone civitas ad fluvium cognominem *Rimini*

6 *Pisaurum*] Urbem Umbriæ flumini ejusdem nominis impositam. *Pezaro*.

7 *Anconam*] In Piceno, quæ suum hodie nomen retinet.

8 *Arretium*] Tusciæ civitatem, & Romanorum coloniam. *Arezzo*.

9 *Nihil attinet disputare*] Siquidem constat id factum esse à nobis imprudenter, ac timidè: hæc enim fuga Cæsarianis partibus roboris plurimum addidit; sed ut ait Lucanus,

Danda tamen venia est, tantorum danda malorum,
Pompejo fugiente timent.

10 *In Hispaniam*] Quam per legatos Pompejus administrabat, ne Roma discederet, ubi pro nutu regebat omnia, epist. 6. lib. 6. *Eundum in Hispaniam censui; quod si fecisset, civile, bellum nullum omninò fuisset.*

11 *Domitio*] L. Domitio Ænobarbo, quo nullum Cæsar inimiciorem sibi habuit: is est quem posteà Corfinii accepit in deditionem, liberumque dimisit : consulatum gesserat cum Appio Claudio; anno urbis conditæ 699.

12 *Considio Noniano*] Qui nondum Consul fuerat : inde colligitur, Galliam citeriorem factam fuisse Prætoriam provinciam.

13 *Obtigerunt*] Postquam lectæ sunt in senatu minaces Cæsaris epistolæ, se non discessurum ab armis, nisi Pompejus idem faceret; sed confestim venturum, ut injurias, tam sibi, quàm patriæ illatas ulcisceretur : ad hæc postrema verba, conclamatum est denuntiari bellum, & L. Domitius ei successor nominatus est. Ita omnes Historici.

14 *Consulatus*] Secundi, quem cum Servilio gessit.

15 *Rationem haberi sui*] Quod ei tamen lege concessum fuerat, ipso annitente Consule Pompejo. Vide ep. 6. lib. 6.

16 *Trinundinum*] Lex ad populum ferenda, promulgabatur prius, ut per trium nundinarum spatium populo pateret, quo posset, lege satis considerata, quid sentiret, suffragiis ostendere. Eadem, opinor, in Magistratibus creandis ratio fuit, promulgatis per tres nundinas eorum nominibus, qui petebant, ut populus, de quibus suffragium laturus esset, tanto antè nosset: atque hic *trinundinum* pro trinundini spatio dictum puto. Cæsar igitur ostendebat, ser-

[17] removeat præsidia ex iis locis, quæ occupavit: ut sine metu de his ipsis conditionibus Romæ senatus haberi possit: id ille si fecerit, spes est pacis non honestæ, (leges enim imponuntur) [e] sed quidvis est melius, quàm sic esse, ut sumus: sin autem ille [f] suis conditionibus stare noluerit, bellum paratum est, ejusmodi tamen, quod ille sustinere non possit, præsertim [g] cùm à suis conditionibus ipse fugerit: [h] tantummodo ut eum intercludamus, ne ad urbem possit accedere: [i] quod sperabamus fieri posse: delectus enim magnos [k] habebamus: putabamusque illum metuere, si ad urbem ire cœpisset, ne Gallias amitteret, quas [18] ambas habet inimicissimas, [19] præter Transpadanos: ex Hispaniaque sex legiones, & magna auxilia, [20] Afranio, & Petrejo ducibus, habet à tergo: videtur, si insaniet, posse opprimi, [l] modò ut urbe salva. Maximam autem plagam accepit, quòd is, qui summam auctoritatem in illius exercitu habebat, T. [21] Labienus, socius sceleris esse noluit, reliquit [m] illum, & nobiscum est: multique idem facturi esse dicuntur. Ego adhuc [22] oræ maritimæ præsum à Formiis: nullum majus negotium suscipere volui, quò plus apud illum meæ litteræ, cohortationesque ad pacem valerent: sin autem erit bellum, [23] video me castris, & certis legionibus præfuturum. Habeo etiam illam molestiam, quòd Dolabella [n] noster apud Cæsarem est. Hæc tibi nota esse volui, quæ, cave, te perturbent, & impediant valetudinem tuam. Ego A. Varroni, quem cùm amantissimum mei cognovi, tum etiam valdè tui studiosum, diligentissimè te commendavi: ut & valetudinis tuæ rationem haberet, & navigationis, & totum te susciperet,

INTERPRETATIO.

[e] *sed quævis conditio melior est, quàm in tanto versari discrimine.*
[f] *suas conditiones servare.*
[g] *si conditiones ipse suas violaverit.*
[h] *id nunc tantummodo* contendimus, *ut &c.* [i] *quod speramus, &c.*
[k] *habemus, putamusque illum metuere, si ad urbem ire cœperit, ne Gallias amittat.*
[l] *modò ut opprimatur, priusquam Romam diripuerit.*
[m] *Cæsarem.*
[n] *gener meus Cæsaris castra sequitur.*

NOTÆ.

vari à se velle consuetudinem veterem in petendo Consulatu, modò Pompejus iret in Hispaniam. Ita Manutius.

17 *Ut removeat præsidia*] Quam conditionem Cæsar, ut iniquam, rejecit.

18 *Ambas*] Transalpinam, & Cisalpinam.

19 *Præter Transpadanos*] Præter eos qui in Gallia Cisalpina trans Padum siti sunt; quibus cùm jus Latii Pompejus Strabo Consul anteà dedisset, eosdem posteà Cæsar Ædilis, & Consul, civitate donare cogitaverat, ut suffragii ferendi, & petendi honores facultatem haberent: sed cùm à Senatu id impetrare non potuisset, tandem ipse rerum potitus, & Dictator effecit.

20 *Afranio, & Petrejo*] Pompeji in Hispania legatis, quos Cæsar superavit, eorum exercitu in deditionem accepto.

21 *T. Labienus*] Vide epist. 14. lib. 14. not. 6.

22 *Oræ maritimæ*] Vide notam 19. epistolæ decimæ.

23 *Video me castris*] Non modò non præfuit castris, aut legionibus, sed ne quidem pugnæ Pharsalicæ interfuit, ob infirmitatem, ut ait Plutarchus, *τῆς μάχης οὐ μετέσχε δι' ἀῤῥωστίαν.*

ac tueretur : quem omnia facturum confido : [a] recepit enim, & mecum locutus est suavissimè. Tu quando eo tempore mecum esse non potuisti, quo ego maximè operam, & fidelitatem desideravi tuam, cave festines, aut committas, ut aut æger, aut hyeme naviges : numquam ego serò te venisse putabo, si salvus veneris. Adhuc neminem videram, qui te posteà vidisset, quàm M. Volusius, à quo tuas litteras accepi : quod non mirabar : neque enim meas puto ad te litteras tanta hyeme perferri. Sed da operam, ut valeas : &, si valebis, cùm rectè navigari poterit, tum naviges. Cicero meus in Formiano erat, Terentia, & Tullia Romæ. Cura ut valeas : IV. Kalend. Feb. Capua.

INTERPRETATIO.

[a] promisit enim.

EPISTOLA XII.

Significat quàm periculosum sit post gravem morbum itineri se committere; tum addit, litteras, quæ Tironis absentia oblanguebant, ejus aspectu vim pristinam recepturas. Quo præcisè anno scripta sit, affirmare nolim; puto scriptam fuisse Coss. C. Julio Cæsare secundùm, & Servilio Isaurico, anno urbis conditæ 705. mortuo jam Pompejo magno.

Tullius S. D. Tironi.

[1] EGO verò cupio te ad me venire : sed viam timeo : gravissimè ægrotasti : inedia & purgationibus, & vi ipsius morbi consumptus es. [a] Graves solent offensiones esse ex gravibus morbis, si qua culpa commissa est. [b] Jam ad id biduum, quod fueris in via, dum in Cumanum venis, accedent continuò ad reditum dies quinque : ego in Formiano a. d. III. Kal. esse volo : ibi te ut firmum offendam, mi Tiro, effice. Litterulæ meæ, [2] sive nostræ, [c] tui desiderio oblanguerunt, [3] hac tamen epistola, quam [4] Acastus attulit, [d] oculos paulùm [5] sustulerunt. [6] Pompejus erat apud me, cùm hæc

INTERPRETATIO.

[a] culpa, quæ post gravem morbum committuntur, solent valetudini plurimùm nocere.

[b] deinde, præter biduum, quo futurus es in via, ut in, &c. [c] absentia tua.

[d] visæ sunt paululùm respirare.

NOTÆ.

1 *Ego verò*] Ex hac particula colligi potest, Ciceronem respondere Tironi, qui scripserat, cupere se dominum convenire : nam, ut observat Manutius, *verò* in principio epistolæ responsionem significat : ep. 23. & lib. 4. ep. 6. &c.

2 *Sive nostræ*] Quia Tironem Cicero studiorum suorum, & comitem, & adjutorem habebat.

3 *Hac tamen epistola*] Qua tibi melius esse significasti.

4 *Acastus*] Servus.

5 *Sustulerunt*] Languor enim oculos deprimit.

6 *Pompejus*] Vel alter est à magno Pompejo, vel *Pomponius*, ut multi opinan-

scribebam : hilarè, & libenter ei cupienti [e] audire nostra, dixi, sine te [f] omnia mea [7] muta esse : tu, [8] musis nostris, para, ut operas reddas : [9] nostra ad diem dictam fient : docui enim te, [g] [10] fides ἔτυμον quod haberet. Fac planè ut valeas : nos [h] [11] ad summum. Vale. XIV. Kalend.

INTERPRETATIO.

[e] *quænam opera scriberem :* [f] *nihil à me scribi.*

[g] *quænam esset etymologia hujus vocabuli,* fides. [h] *nos optima sumus valetudine.*

NOTÆ.

tur, legendum pro *Pompejus.*

7 *Muta esse*] Tunc enim litteræ silere dicuntur, cùm nihil scribimus. Lib. 2. Off. *Cùm Respublica, in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset omninò, illæ scilicet litteræ conticuerunt, forenses, & Senatoriæ.*

8 *Musis nostris*] Fac ut citiùs convalescas, consuetam ut musis nostris operam navare possis.

9 *Nostra*] Quæ tibi promisi, hæc ad præfinitum diem fient : hæc verba Manutius de manumissione intelligit, Hubertinus etiam de pecunia, quam Tironi Cicero promiserat, ut fundum, de quo infra sermo est, emeret.

10 *Fides*] *Fidem* inde dictam, quoniam id fit quod promittitur : ἔτυμος, idest, notatio.

11 *Nos ad summum*] Non eadem hìc omnium codicum scriptura, in quibusdam legitur, *adsumus*, in aliis, *ad summum*; posteriorem, quæ mihi accuratior visa est, secutus sum.

EPISTOLA XIII.

Suam de Tironis valetudine sollicitudinem significat. Eodem anno, ut opinor, quo decima.

Tullius s. D. Tironi.

[1] ÆGYPTA ad me venit pridie Id. Apr. is etsi mihi nuntiavit te planè febri carere, & bellè habere, tamen, quòd negavit te potuisse ad me scribere, curam mihi attulit, & eò magis, quòd [2] Hermia, quem eodem die venire oportuerat, non venerat. Incredibili sum sollicitudine de tua valetudine : qua si me liberaris, [a] ego te omni cura liberabo. Plura scriberem, si jam putarem [3] libenter te legere posse : [b] ingenium tuum, quod ego maximi facio, confer ad te mihi, tibique conservandum : cura te etiam atq; etiam diligenter. Vale. Scripta jam epistola, Hermia venit : accepi tuam

INTERPRETATIO.

[a] *te libertate donabo.* [b] *ingenium tuum, quantum est, adhibe ad convalescendum.*

NOTÆ.

1 *Ægypta*] Servi nomen.

2 *Hermia*] Hic quoque Ciceronis servus.

3 *Libenter*] Ægrotis enim, aut morbo debilitatis, multitudo verborum injucunda solet esse.

epistolam [4] vacillantibus literulis : nec mirum, tam gravi morbo. Ego ad te Ægyptam misi, quòd nec inhumanus est, & te visus est mihi diligere, ut is tecum esset, & cum eo coquum, quo uterere. Iterum vale.

NOTA.

4 *Vacillantibus*] Literis nec firmè, nec æqualiter scriptis : nec mirum istuc post tam gravem morbum.

EPISTOLA XIV.

Scribit, se delectatione omni; ob Tironis absentiam, & morbum carere; eumque hortari pergit, ut curam omnem ad convalescendum conferat.

Tullius S. D. Tironi.

[1] ANDRICUS postridie ad me venit, quàm expectaram : itaq; habui noctem [2] plenam timoribus, ac miseriis. [a] Tuis litteris nihil sum factus certior, quo modo te haberes : [b] sed tamen sum [3] recreatus: ego omni delectatione, litterisque omnibus careo : quas antè, quàm te videro, attingere non possum. Medico mercedis quantum poscet, promitti jubeto : id scripsi [4] ad Mumium. Audio te [5] animo angi, & medicum dicere, [c] ex eo te laborare : si me diligis, [d] excita ex somno tuas litteras, [6] humanitatemque, propter quam mihi es charissimus : nunc opus est [e] te animo valere, ut corpore possis : id cùm tua, tum mea causa facias, à te peto. Acastum retine, quò commodiùs tibi ministretur : conserva te mihi : [7] dies promissorum adest : quem etiam [f] repræsentabo, si adveneris. Etiam atque etiam vale. III. Id. [*] hora III.

INTERPRETATIO.

[a] *adde quòd tuis litteris certiorem me non fecisti, &c.*
[b] priori tamen timore & miseria *sum paululùm levatus.*
[c] *ex illa animi anxietate te graviùs ægrotare.* [d] *memoria repete Philosophiæ præcepta, illamque eruditionem, propter quam, &c.*
[e] *tranquillo te animo esse, ut convalescas :*
[f] *antevertam.* [*] *circa horam nonam.*

NOTÆ.

1 *Andricus*] Quem Manutius existimat eumdem esse cum Menandro, qui nominatur in sequenti epistola.

2 *Plenam timoribus, & miseriis*] Hic locus à nonnullis ita corrigitur, *plenam timoris & miseriæ*; sed quoniam cum vulgata scriptura cohæret sensus, nihil quidquam immutandum judicò.

3 *Recreatus*] Quia cognovi ex Andrico, & ex tuis litteris te vivere, majorem idcircò metum depuli.

4 *Ad Mumium*) Non eodem modo vetusti codices, *Munium*, *Numium*, &c. res, ut opinor, levissimi momenti, & cui immorari diutiùs religioni ducerem.

5 *Animo angi*] Quod à me longiùs absis.

6 *Humanitatem tuam*] Humanitas vulgo sumitur pro sermonis, ac morum suavitate ac lepore; hìc pro eruditione usurpatur. Vide Gell. lib. 13. c. 16.

7 *Dies promissorum*] Quo libertate tibi promissa donandus es.

EPISTOLA XV.

Hortatio ad curandam valetudinem. Eodem anno.

Tullius s. D. Tironi.

[a] OMNIA à te data mihi putabo, si te valentem videro. Summa cura expectabam adventum [b] Menandri, quem ad te miseram. Cura, si me diligis, ut valeas: & cùm te benè confirmaris, ad nos venias. Vale. IV. Id. Apr.

INTERPRETATIO.

rem omnium mihi gratissimam feceris. [b] *servi.*

EPISTOLA XVI.

Gratias agit de libertate Tironi data.

Quintus s. D. Marco fratri.

[a] DE Tirone, mi Marce, ita te, meumque Ciceronem, & meam Tulliolam, tuumque filium videam, ut mihi gratissimum fecisti, cùm eum, indignum illa fortuna, nobis amicum, quàm servum esse maluisti: mihi crede, tuis, & illius litteris perlectis, exilui gaudio: & tibi & ago gratias, & gratulor: si enim mihi [1] Statii fidelitas est tantæ voluptati: [b] quanti esse in isto [2] hæc eadem bona debent, [3] additis litteris, sermonibus, humanitate, quæ sunt [4] his ipsis commodis potiora? amo te omnibus equidem maximis de causis, [c] verùm etiam propter hanc, [d] vel quòd mihi sic, ut debuisti, nuntiasti: [5] te totum in litteris vidi: [6] Sabini [e] pueris & promisi omnia, & faciam. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *quam mihi gratum est te, meumque filium, &c. videre, tam mihi gratum fecisti, cùm Tironem servili indignum conditione, nobis amicum, &c.*

[b] *quanti in Tirone hæc eadem fidelitas æstimari debet.* [c] *propter libertatem Tironi datam.*

[d] *præterea hoc etiam nomine* te amo. *quòd mihi, &c.*

[e] *servis.*

NOTÆ.

1 *Statii*] Quem libertate Quintus Cicero donaverat.

2 *Hæc eadem bona*] Per emphasim plurali utitur numero, quasi in una fidelitate multa commoda contineantur.

3 *Additis litteris*] Cùm non modo sit fidelis Tiro, sed litteratus, &c.

4 *His ipsis commodis*] His ipsis obsequiis, quæ servi dominis præstare solent.

5 *Te totum*] Te totum, qualis es, in litteris tuis cognovi, beneficum scilicet, & liberalem.

6 *Sabini*] Romanæ familiæ cognomen.

EPISTOLA XVII.

Jocatur cum Tirone, quòd minùs propriè scripsisset, valetudini fideliter inserviendo; *eumque monet, ut valetudini omni cura inserviat.*

Tullius s. d. Tironi.

VIDEO [a] quid agas: [1] tuas quoque epistolas vis referam in volumina, sed heus tu, qui [b] [2] κανὼν esse, meorum scriptorum soles, unde illud tam [c] [3] ἄκυρον, *Valetudini fideliter inserviendo?* [d] unde in istum locum: [4] *fideliter*, venit? [e] cui verbo domicilium est proprium in officio, [5] migrationes in alienum multæ: nam & doctrina, & domus, & ars, & ager etiam fidelis dici potest: ut sit, quomodo [6] Theophrasto placet, [f] verecunda translatio. Sed hæc coram: Demetrius venit ad me: [7] quo quidem comitatu ἀφωμίλητα, satis scis: tu eum videlicet non potuisti videre: Cras aderit: videbis igitur: nam ego hinc [g] perendie manè cogito. Valetudo tua me valdè sollicitat: [8] sed inservi, & fac omnia: tum te mecum esse, tum mihi

INTERPRETATIO.

a *quid intendas.* b *regula.* c *improprium.*
d *quanam* amabo *ratione vocabulum illud*, fideliter, *huic loco convenit?*
e *illud quidem verbum propriam in significatione sua sedem habet, quamvis per metaphoram in alienas aliquando transeat.*
f *modesta.*
g *post crastinum diem ego hinc* discedere *cogito.*

NOTÆ.

1 *Tuas quoque*] Ciceroni Tiro fortè significaverat, cupere se, ut epistolæ à se diligenter scriptæ colligerentur, & asservandæ referrentur in volumina, sicut & ipse Ciceronis litteras servabat. Epist. 5. lib. 16. ad Atticum.

2 Κανὼν] Non modo quia litteras Ciceronis redactas in ordinem custodiebat diligentissimè; sed quòd eas examinare, atque interdum corrigere solitus esset,

3 ἄκυρον] Alieno loco positum.

4 *Fideliter*] Quia vocabulum istuc de hominibus dumtaxat in propria significatione dicitur,

5 *Migrationes*] Sensus est; equidem potest hæc eadem dictio ad alia transferri: dicitur enim doctrina, domus &c. fidelis, cavendum tamen, ut ejusmodi translationes verecundæ sint, & modestæ, vitanda est nimia in his metaphoris licentia.

6 *Teophrasto*] Is Philosophus ex urbe Ereso in insula Lesbo oriundus, ob sermonis suavitatem, quasi divina tantùm loqueretur, ab Aristotele præceptore suo Theophrasti nomen accepit, cùm anteà Tyrtamus diceretur: mortuus est an. urbis conditæ 465. cùm scholæ Peripateticæ annos sex, & triginta præfuisset, tanto omnium plausu, ut ad eum audiendum discipuli circiter bis mille confluerent.

7 *Quo quidem comitatu*] Nodus hic sanè solvi difficilis: ita Lambinus explicat; sed, ut scis ipse, ab comitatu abstraxi ego me, ac removi, neque cum Demetrio, neque cum aliis, qui comites ipsi aderant, congressus sum, aut collocutus, ὁμιλέω colloquor; quidam legunt ἀνωμιλήτας, & sic interpretantur: cujus ego Demetrii, comitumque ejus consuetudine sum usus, nosti homines, huic declarationi, cùm nulla melior occurrat, calculum facilè meum adjecerim.

8 *Sed inservi*] Valetudini tuæ.

cumulatissimè satisfacere [9] putato. Cuspio [h] quòd operam dedisti, mihi gratum est: valde enim [i] ejus causa volo. Vale.

INTERPRETATIO.

[h] *quòd auxilium præstitisti.* [i] *illum amo.*

NOTA.

9 *Putato*] Si valetudini indulseris tuæ.

EPISTOLA XVIII.

Cùm Tironi manumisso litteras Cicero dedisset, inscriptionem hanc apposuerat, M. Tullius Cicero M. Tullio Tironi; *invidiam veritus Tiro, respondit, titulum hunc omittendum esse. Id utique Tullius, & alia nonnulla breviter attingit.*

Tullius s. D. Tironi.

QUID igitur? [1] non sic oportet? [2] equidem censeo sic, addendum etiam, suo: [3] sed, si placet, invidia vitetur: quam quidem ego sæpè contempsi. Tibi [4] διαφόρησιν gaudeo profuisse: si verò etiam [5] Tusculanum, dii boni, quanto mihi illud erit amabilius: sed, si me amas, quod quidem aut facis, aut perbellè simulas, [6] quod tamen in modum procedit: [7] sed, ut est, [8] indulge valetudini tuæ: [9] cui quidem tu adhuc, dum mihi deservis, servisti non satis. Ea quid postulet, non ignoras, [10] πέψιν, ἀκοπίαν,

NOTA.

1 *Non sic oportet*] Ita-ne censes, non adhibendam in meis litteris hanc inscriptionem. Inter servos, & libertos id erat discriminis, quòd servi, domini prænomen tantùm; liberti verò, & nomen, & prænomen assumerent, cognomen numquam *Marcus Tullius Tiro.* Consule argumentum.

2 *Equidem censeo*] Ego verò censeo, non modo nihil de hoc titulo detrahendum, sed addendum etiam *Tironi suo*, quod majus est benevolentiæ signum.

3 *Sed si placet*] Sed quandoquidem tibi placet, omittamus hanc inscriptionem, ut vitetur invidia, quam tibi apud familiares tuos fortè concitaret.

4 Διαφόρησιν] Dissipationem, animi relaxationem, meliùs fortè, purgationem: διαφορέω, dissipo.

5 *Tusculanum*] Si tibi etiam Tusculanum profuerit, ut profuit διαφόρησις, longè erit mihi amabilius, quàm anteà. Tusculanum Tirò se contulerat, & animi relaxandi, & valetudinis confirmandæ gratia.

6 *Quod tamen*] Quæ tamen simulatio tibi satis ex sententia succedit, mihi quippe persuasum est me sincerè à te amari: hæc per jocum Cicero: neque enim dubitabat, quin verè à Tirone suo amaretur.

7 *Ut est*] Sive me ex animo amas, sive me amare simulas. Manutius legit, *ut ut est*, & rectè, ut opinor, legit.

8 *Indulge*] Plus etiam inservi valetudini tuæ, quàm decere videatur. Indulgere, est nimium obsequi.

9 *Cui quidem*] Quam quidem nondum anteà curasti satis; quia in meis negotiis curandis nimiam contentionem adhibuisti. Vide epist. 4.

10 πέψιν] Concoctionem. πέπτω coquo, ἀκοπίαν, vitationem lassitudinis; κόπος, labor. In vetustis quibusdam codicibus legitur ἀλυπίαν, indolentiam, vacuitatem cessationem doloris; λύπη, dolor, περίπατον σύμμετρον

περίπατον σύμμετρον, τέρψιν, εὐλυσίαν κοιλίας: fac [11] bellus revertare: non modò te, sed etiam [12] Tusculanum nostrum plus amem. [13] Paredrum excita, ut hortum ipse conducat: sic olitorem ipsum commovebis: [14] [15] helluo nequissimus [16] H S CIↃ dabat, nullo [17] aprico horto, [18] nullo emissario, [19] nulla maceria, [20] nulla casa. Iste nos [21] tanta impensa [22] derideat? [23] calface hominem, ut [24] ego M. Othonem: [25] itaque abutor coronis. [26] De-

NOTÆ.

σύμμετρον; ambulationem moderatam: περιπατέω, ambulo: μέτρον, mensura: τέρψιν, delectationem: τέρπω, delecto: quidam legunt τρίψιν, frictionem: τρίβω tero, tundo εὐλυσίαν κοιλίας, facilitatem alvi: λύω, solvo.

11 *Bellus*] Confirmata valetudine: ep. 15. *bellè habere*, pro *sanum esse*.

12 *Tusculanum*] In quo morbum depuleris, plus amabo.

13 *Paredrum*] Assessorem aliquem excita, qui hortum ipse nostrum conducat; πάρεδρος assessor est, παρὰ & ἕδρα sedes; nihilominùs per metaphoram significare potest consiliarium, aut custodem: estque, nisi fallor, hujus loci sensus; olitor, nostrum hortum facit minimi, minimumque pro eo pretium offert, ratus affuturum neminem, qui velit eum conducere; at quære inter vicinos aliquem, qui hortum hunc vel ad tempus conducat, aut fingat velle se conducere, sic olitorem excitabis, & adduces, ut summam pecuniæ majorem mihi solvat. Vel sic explica: *commovebis*, id est, anxietate, & molestia illum afficies, utrumque simul stare potest.

14 *Helluo*] Id enimverò quis indignè non ferat? homo nequissimus, non dubitat grandem summam numerare pro horto, qui nec apricus sit, nec fertilis, qui caret maceria, casa; & olitor iste noster hortum meum, in quem tot sumptus feci, deridet, & negligit.

15 *Helluo*] Magna est codicum super hoc vocabulo varietas, nec minor loci totius obscuritas, & caligo: in quibusdam legitur *belico*, in aliis, *heruco*, scriptura forsan ubique corrupta, nullibi certè clara: non displicet Victorii conjectura, qui libenter, ut ait, legeret, *salaco nequissimus*: hujus quippè vocis declaratio aptè satis convenit huic Ciceronis sententiæ: sunt enim salacones, qui delicatè vivunt, sumptumque faciunt, ubi minimè oportet; sic autem Cicero, ille salaco nequissimus grandem insumebat pecuniam in conducendo, aut emendo agro non aprico, &c. noster autem olitor, &c. Vide superiorem notam.

16 *H-S CIↃ*] Centum millia librarum Gallicarum, quamquam vix adducor, ut credam, tantum pecuniæ pro horto numerari potuisse.

17 *Aprico*] Duplex hujus vocabuli significatio: aliter enim de loco, aliter de homine, aut de volucre dicitur, locus ille apricus est, qui soli tepido quidem, & leni, non torrido exponitur, Virg. 9. ecloga,

Duceret apricis in collibus uva colorem.

Apricos autem appellamus, qui locis apricis gaudent. Pers. sat. 5.

—nostra ut floralia possint,
Aprici meminisse senes.

18 *Nullo emissario*] Qui sit sterilis, parum ferax, qui non multos fructus emittat.

19 *Nulla maceria*] Maceria, murus est, seu lapidum simul compactorum absque cæmento congeries, *muraille seche*.

20 *Nulla casa*] Qui nullam habet casam, sicut habet noster.

21 *Tanta impensa*] Quam in hortum meum feci.

22 *Derideat*] Fingat se nolle conducere, nisi vilissimo pretio.

23 *Calface*] Incende illum cupiditate hortum nostrum majori conducendi pretio, quod feceris, si aliquem alium excites, qui conducat, aut simulet se velle conducere.

24 *Ut ego M. Othonem*] Seu Mothonem, vel Mathonem calefeci, vel excitavi.

25 *Abutor coronis*] Nihil admodum floreas ejus coronas, aut dona ejusmodi moror, malim ut majus pro horto pretium constituat.

26 *De Crabra*] Aquæ nomen in agro Tusculano, unde etiam aqua Tusculana

Crabra quid agatur, 27 etsi nunc quidem etiam nimium est aquæ, tamen velim scire. Horologium mittam, & libros, [a] si erit sudum: sed tu nullosne tecum libellos? an [b] pangis aliquid [c] Sophocleum? [d] 28 fac opus appareat. A. Ligurius, Cæsaris familiaris, mortuus est, bonus homo, & nobis amicus. Te quando 29 expectemus, fac ut sciam. Cura te diligenter. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *si sit serenum tempus.* [b] *scribis.* [c] *simile Sophoclis versibus.* [d] *fac ut illud videam.*

NOTÆ.

dicitur; sensus est: scribe quo sit in statu fons noster; licèt enim aquis jam abundet, tamen velim scire quomodo se habeat.

27 *Etsi nunc quidem*] Jocatur Cicero: fortè enim aqua fons carebat, sed quia maximus eo tempore imber defluxerat, ideò facetè addit, *etsi nunc quidem, &c.*

28 *Fac opus appareat*] Fac ut in publicum exeat, ab eruditis legatur, &c Sophocles patria Atheniensis, Tragœdiarum author locuples, fabulas scripsit CXXIII. & vicies quater victor discessit. De ejus obitu vide epistolam octavam.

29 *Expectemus*] Romæ.

EPISTOLA XIX.

Agit de litteris, de Demetrio, de Aufidii debito.

Tullius S. D. Tironi.

EXPECTO tuas litteras de multis rebus, te ipsum multò magis. [a] Demetrium redde nostrum, & aliud, si quid potes boni. [b] De Aufidiano nomine nihil te hortor: scio tibi curæ: [c] sed confice: & si ob eam rem moraris, accipio causam: [d] si te id non tenet, advola. Litteras tuas valde expecto. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *fac ut Demetrius servus noster ad nos revertatur.* [b] *non te hortor, ut exigas ab Aufidio quod debet.* [c] *perfice ocyùs, quòd si tamen id perficere moraris, accipio excusationem tuam.* [d] *si res illa non te detinet.*

EPISTOLA XX.

De valetudine curanda, de libris disponendis, de olitore, de reditu Tironis.

Tullius S. D. Tironi.

[a] SOLLICITAT, 1 ita vivam, me tua, mi Tiro, valetudo: sed confido, si diligentiam, quam instituisti, adhibueris, citò te firmum fore:

INTERPRETATIO.

[a] *moriar, si non me sollicitat valetudo tua.*

NOTÆ.

1 *Ita vivam*] Jurandi & affirmandi formula.

libros [b] compone, [2] indicem, cum Metrodoro lubebit; quando ejus arbitratu vivendum est. [c] [3] Cum olitore, ut videtur. Tu potes Kalendis [4] spectare gladiatores, postridie [5] redire: ita censeo: verùm, [6] ut videbitur. Cura te, si me amas, diligenter. Vale.

INTERPRETATIO.

[b] *ordinatè dispone.* [c] *ad olitorem* quod pertinet, *fac, quod tibi visum fuerit.*

NOTÆ.

2 *Indicem*] Quod pertinet ad indicem, quia majorem labor ille contentionem exigit, eum dispones; cùm medico placebit.

3 *Cum olitore*] Epist. 18.

4 *Spectare*] Romæ.

5 *Redire*] In Tusculanum.

6 *Ut videbitur*] Totum id arbitrio tuo permitto.

EPISTOLA XXI.

Ciceronis filius Tironi significat, quanto teneatur virtutis, ac litterarum studio; tum de prædio empto gratulatur. Anno, ut putat Manutius, urbis conditæ septingentesimo decimo, vel superiore.

[1] Cic. F. s. D. Tironi suo dulciss.

CUM vehementer tabellarios expectarem quotidie; aliquando venerunt post diem XL., & VI., quàm à vobis discesserant: quorum mihi fuit adventus optatissimus: nam cùm maximam cepissem lætitiam ex humanissimi, & charissimi patris epistola: tum verò jucundissimæ tuæ litteræ cumulum mihi gaudii attulerunt. Itaque me jam non pœnitebat, [a] intercapedinem scribendi fecisse, sed potiùs lætabar: [b] fructum enim magnum humanitatis tuæ capiebam ex silentio mearum litterarum: vehementer igitur gaudeo te meam sine dubitatione accepisse excusationem. Gratos tibi optatosque esse, qui de me rumores afferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro: præstaboque, & enitar, ut in dies magis magisque hæc nascens de me duplicetur opinio. Quare, quod polliceris te [c] [2] buccinatorem fore existimationis meæ, firmo id, constantique animo facias licet. Tantum enim mihi dolorem, cruciatumque attulerunt errata [d] ætatis meæ, ut non solùm animus à factis, sed aures quoque à commemoratione abhorreant: cujus te sollicitudi-

INTERPRETATIO.

[a] *distulisse litteras ad te dare.* [b] *quòd enim tibi non scriberem, idcircò plura mihi posteà scripsisti.* [c] *præconem virtutis meæ.* [d] *anteactæ vitæ.*

NOTÆ.

1 *Cicero filius*] Qui tum Athenis Philosophiæ studio vacabat.

2 *Buccinatorem*] Te meas laudes divulgaturum.

nis, & doloris participem fuisse, notum exploratumque est mihi : nec id mirum: [e] nam cùm omnia mea causa velles mihi, [3] successa, tum etiam tua : socium enim te meorum commodorum semper esse volui : quando igitur tum ex me doluisti, nunc ut duplicetur tuum ex me gaudium, præstabo. [4] Cratippo me scito non ut discipulum, sed ut filium esse conjunctissimum : nam cùm audio illum libenter, tum etiam [f] ejus propriam suavitatem vehementer amplector : sum totos dies cum eo, noctisque sæpenumero partem : exoro enim, ut mecum quamsæpissimè cœnet: hac [5] introducta consuetudine, sæpè, [6] inscientibus nobis, & cœnantibus, obrepit : sublataque severitate philosophiæ, humanissimè nobiscum jocatur. Quare da operam, ut hunc talem, tam jucundum, tam excellentem virum videas quamprimum. Nam quid ego de Bruttio dicam? quem nullo tempore à me patior discedere : cujus cum frugi, severaque est vita, tum etiam jucundissima [g] convictio : [h] non est enim sejunctus jocus à philologia, & quotidiana [7] συζηθήσει : [8] huic ego locum in proximo conduxi, &, ut possum, ex meis angustiis illius sustento tenuitatem. Præterea declamitare græcè [9] apud Cassium institui: latinè autem apud Bruttium exerceri volo: utor familiaribus, & quotidianis convictoribus, quos secum [10] Mitylenis Cratippus adduxit, hominibus & doctis, & illi probatissimis; multum etiam mecum est Epicrates, princeps Atheniensium, & Leonides, & horum cæteri similes, [i] τὰ γὰρ καθ' ἡμᾶς, τάδε. [11] De Gorgia autem quòd mihi scribis, erat quidem ille in quotidiana declamatione utilis, sed omnia postposui, dummodo præceptis patris parerem, [k] διαῤῥήδην enim scripserat, [12] ut eum dimitterem statim, tergiversari nolui, ne mea nimia [13] σπουδὴ suspicionem ei aliquam [14] importaret, deinde illud etiam mihi succurrebat, [15] grave esse me de judicio pa-

INTERPRETATIO.

[e] *quia, & mea, & tua causa capiebas omnia mihi prosperè evenisse.*

[f] *suavissimo ejus colloquio libentissimè utor.* [g] *societas.*

[h] *neque enim Philosophiæ studium, aut disputatio de litteris impedit, quominus jocetur.* [i] *quæ igitur ad nos pertinent, hæc sunt.* [k] *apertè.*

NOTÆ.

3 *Successa*] Pro *successisse*.

4 *Cratippo*] Philosophorum in Peripatetica doctrina principi.

5 *Introducta consuetudine*] Ut mecum sæpè cœnet.

6 *Inscientibus nobis*] Summæ familiaritatis indicium.

7 *Συζηθήσει*] Mutua quæstione, seu disputatione. *ζητέω*, quæro.

8 *Huic ego locum*] Id est ædem, sive cubiculum in vicinia nostra.

9 *Apud Cassium*] Non dubito, quin sit ille diversus ab Cassio Cæsaris percussore, cui non tantum otii eo tempore superat, ut apud eum Ciceronis filius pro arbitratu suo declamitare posset.

10 *Mitylenis*] Epist. 7. lib. 4.

11 *De Gorgia*] Græco Rhetore.

12 *Ut eum dimitterem*] Quoniam, ut ait Plutarchus, ad potum, & ad voluptatem Ciceronis filium alliciebat, qui tali præceptore binos congios simul haurire didicit.

13 *Σπουδὴ*] Propensior in Gorgiam voluntas.

14 *Importaret*] Diceretque mihi amicum esse Gorgiam, non doctrinæ, sed voluptatis gratia.

15 *Grave esse*] Contra prudentiæ leges me peccare, si judicium patris ita exa-

tris judicare: tuum tamen [16] studium, & consilium gratum, acceptumque est mihi. [17] Excusationem angustiarum tui temporis accipio: scio enim, quam soleas esse occupatus. Emisse te prædium, vehementer gaudeo: feliciterque tibi rem istam evenire cupio. [l] Hoc loco me tibi gratulari, [18] noli mirari: [19] eodem enim ferè loco tu quoque, emisse te, fecisti me certiorem. [20] Habes, ubi deponendæ tibi sint urbanitates: [21] rusticus Romanus factus es: [22] cùm ego mihi nunc ante oculos tuum jucundissimum conspectum propono, videor videre ementem te rusticas res, cum villico loquentem, [23] in lacinia servantem ex mensa secunda semina: sed, quod ad rem pertinet, [24] me tum tibi defuisse, æquè ac tu doleo: sed noli dubitare, mi Tiro, quin te sublevaturus sim, si [25] modò fortuna me, præsertim cùm sciam, communem nobis emptum esse istum fundum. [26] De mandatis quod tibi curæ fuit, est mihi gratum: sed peto à te, ut quamcelerrimè mihi [m] librarius mittatur, maximè quidem Græcus: [n] multum enim mihi eripitur operæ in exscribendis hypomnematis. Tu, velim, in primis cures, ut valeas, ut unà [o] συμφιλολογεῖν possimus. [27] Antherum tibi commendo. Vale.

INTERPRETATIO.

l hac epistolæ parte. *m qui libros describat.* *n multum enim & laboris, & temporis consumo in describendis commentariis.* *o de litteris unà disputare.*

NOTÆ.

minare velim, quasi falli possit, in sua de hoc Rhetore sententia.

16 *Studium*] *Studium*, quia cupis; *consilium*, quia suades, ut à Gorgiæ convictu, & societate me sejungam.

17 *Excusationem*] Quod scribis, angustum tibi esse tempus, & rariores idcircò te mihi dare litteras; excusationem hanc accipio.

18 *Noli mirari*] Id quippè mirari potuisset: moris enim erat, ut gratulatio initio epistolæ collocaretur.

19 *Eodem enim ferè loco*] Id est, nam fermè sub epistolæ tuæ finem de emptione tua mihi scripsisti.

20 *Habes, ubi deponendæ, &c.*] Habes jam locum, ubi omissis urbanis occupationibus, animum relaxes.

21 *Rusticus Romanus*] Jam factus es Romanis veteribus similis, qui licèt triumphales erant, & Consulares, vitam agrestem exercebant, & è villis in senatum arcessebantur: id jocosè dictum Tironi, qui ob impetratam libertatem Romanus aliquo modo civis evaserat; rusticus autem, ob prædium emptum.

22 *Cùm ego*] Quoties ego mihi nunc, &c.

23 *In lacinia*] Et in extrema vestimenti tui parte, servantem, ut Rustici solent, pomorum, quæ secunda mensa comeduntur, semina, ut ea deinde in tuo fundo feras. Secunda mensa, idem est quod vulgò dicimus *le dessert*.

24 *Me tum*] Me tibi pecuniam commodare non potuisse.

25 *Si modò fortuna me*] Sublevaverit, locupletiorem me fecerit.

26 *De mandatis*] Quòd tibi curæ fuerit ea exequi, quæ tibi mandaveram.

27 *Antherum*] Servum.

EPISTOLA XXII.

Tironem hortatur, ut valetudini inserviat; varia deinde subjungit. Videtur scripta Tirone iterùm ægrotante, cùm in agris Tullius, Romæ Tiro esset.

Tullius S. D. Tironi suo.

SPERO [a] ex tuis litteris tibi melius esse, cupio quidem certè: cui quidem rei omni ratione cura ut inservias: & cave suspiceris, contra voluntatem meam te facere, quòd non sis mecum: mecum es, si te curas. Quare malo, te valetudini tuæ servire, [b] quàm meis oculis, & auribus: etsi enim & audio te, & video libenter: tamen hoc multò erit, si valebis, jucundius. [c] Ego hìc cesso, quia ipse nihil scribo: lego autem libentissimè: [d] tu istic, [e] si quid librarii mea manu non intelligent, monstrabis: una omninò interpositio difficilior est, quàm ne ipse quidem facilè soleo, [1] [2] de quadrimo Catone. [3] De triclinio cura ut facis. [4] Tertia [5] aderit, [6] modò ne Publius rogatus sit. [7] Demetrius iste numquam omninò Phalereus fuit, [8] sed nunc planè Bilienus est. [9] Itaque te do vicarium: tu eum observabis

INTERPRETATIO.

[a] *ut mihi scripsisti.* [b] *quàm te à me videri, & audiri.*
[c] *ego hìc rure sum otiosus.* [d] *Romæ.*
[e] *si illi, qui libros meos describunt, reperiunt aliquid manu mea scriptum, quod vix legere possint.*

NOTÆ.

1 *De quadrimo Catone*] De puero Catone, quatuor annos nato; Uticensem, opinor, significat, de quo id præter cætera Plutarchus tradit: Cùm in domo M. Drusi avunculi sui, ac Tribuni plebis, educandus maneret, Latini venerunt, ut de civitate obtinenda cum Druso agerent; rogantibusque puerum Catonem, ut sibi propitium hac in re avunculum redderet, seque præcipitem illum, ni postulata faceret, è fenestra daturos, jocosè minantibus, quadrimus Cato constantissimè recusavit. Istuc autem in Catonis laudibus Ciceronem attigisse probabile est; sed quia vel rem totam, vel aliquam partem minutioribus exaravit literis, idcircò addit, hæc vel à seipso vix legi posse.

2 *De quadrimo Catone*] Hæc est, inquam, illa interpositio ad legendum, vel Ciceroni ipsi difficilis.

3 *De triclinio*] Perge, ut cœpisti, triclinium curare & ornare, Triclinium locus erat, ubi discumbere consueverant, ac cœnare, dictus à tribus lectis, ibidem sterni solitis: hinc Horatius, 1. serm. sat. 4.
Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos, &c.

4 *Tertia*] Mulier post duas sorores nata: talis enim fuit apud Romanos consuetudo, ut si unica tantùm esset filia, gentis ei imponeretur nomen, & *Cornelia* v. g. diceretur; si duæ, una *Cornelia major*, altera *Cornelia minor*; si plures, *prima*, *secunda*, *tertia*, *quarta* &c.

5 *Aderit*] Veniet ad cœnam, quæ dabitur in illo triclinio.

6 *Modò ne Publius*] Non sit invitatus ad cœnam, quidnam hominis sit ille Publius conjici vix potest.

7 *Demetrius iste*] De quo ad me scribis, numquam fuit Demetrio Phalereo similis; id est, numquam fuit elegans, urbanus, &c. Ludit in *Demetrii* nomine.

8 *Sed nunc planè*] Sed Bilieno potiùs, homini nequam nunc planè similis est.

9 *Itaque*] Meas igitur, ad Deme-

[10] Etsi, Verumtamen, De illis : [11] nosti cætera. Sed tamen, si quem cum eo sermonem habueris, scribes ad me : ut mihi nascatur epistolæ argumentum, & ut tuas quamlongissimas litteras legam. Cura, mi Tiro, ut valeas : hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

NOTÆ.

trium quod attinet, vices gere, illum examina, ab eo tibi cave, haud secùs atque facerem ego, si præsens adessem. Vicarius ille dicitur, qui locum alterius tenet, ejusque munere, intereà dum abest, fungitur.

10 *Etsi, verumtamen, &c.*] Occultus, & involutus sermo, quem aperire sit arduum, reticentia est: existimat Manutius, Demetrii, de quo loquitur, concisum, perplexumque sermonem exprimi his verbis, & derideri.

11 *Nosti cætera*] Quæ Demetrius absurdè, & obscurè dicere solet.

EPISTOLA XXIII.

Monet, ut professionem conficiat; additque sibi certum esse, Antonii amicitiam conservare. Videtur scripta post Cæsaris mortem.

Tullius s. d. Tironi.

[1] TU verò, [2] confice professionem, si potes : [3] etsi hæc pecunia ex eo genere est, ut professione non egeat : [4] verumtamen Balbus ad me scripsit, tanta se [5] epiphora oppressum, [6] ut loqui non possit, [7] Antonius

NOTÆ.

1 *Tu verò*] Hæc dictio in principio epistolæ apposita, vel continet ironiam, vel responsionem significat.

2 *Confice professionem*] Palam denuncia, quidquid pecuniæ, agri, aliarumve rerum possideo : professio est confessio palam facta : cives omnes in sua tribu, classe, centuria, jurejurando dato, apud eum, penes quem jus censendi populi esset, nomina sua, uxorum, liberorum, libertorum, servorumque suorum profitebantur, fortunarumque suarum æstimationem deferebant : hoc autem jus primò Regum, deinde Consulum, & Dictatorum; denique, creato ad id proprio Magistratu, Censorum fuit.

3 *Et si hæc pecunia*] Et quamvis hæc pecunia, quæ mihi debetur, ejusmodi est, ut eam profiteri necesse non sit : fiebat denunciatio horum dumtaxat bonorum, quæ quisque apud se habebat.

4 *Verumtamen*] Subaudi *confice*; id est hanc ipsam quoque pecuniam, quæ nobis debetur, denuntia, & profitere.

5 *Epiphora*] Oculorum dolore; *lachrymam* vulgò appellant, cùm scilicet humor acer decidit, & oculos vellicat. Ἐπιφορὰ est propriè impetus, quo quis in aliquem fertur, & irruit : à Medicis autem sumitur pro humoris impetu, in partem aliquam influentis.

6 *Ut loqui non possit*] Ut de lege Antonii loqui nolit. Jocatur Cicero; epiphora enim oculorum officium, non linguæ impedit; *non possit* autem dixit, id est, *nolit* : nolebat autem Balbus de Antonio Rempublicam turbante loqui, quia Cæsarianus erat, amicus Antonio, dissimulandique peritissimus.

7 *Antonius de lege quid egerit*] Sermo est, ut suspicor, de lege, quam Antonius, interfecto Cæsare, fixerat, ratamque voluerat esse, qua Siculi, cives Romani facti sunt.

de lege quid egerit: [8] liceat modò rusticari. [9] Ad Bithynicum scripsi: [10] De Servilio tu videris, qui senectutem non contemnis: [11] etsi Atticus noster, quia quondam me commoveri [12] πανικοῖς intellexit, idem semper putat, nec videt quibus præsidiis philosophiæ septus sim: [13] & hercle, quòd timidus ipse est, θορυβοποιεῖ. [14] Ego tamen Antonii [15] inveteratam sine ulla offensione amicitiam [16] retinere sanè volo: scribamque ad eum, sed non antè, quàm te videro: [17] nec tamen te avoco à syngrapha [18] γόνυ κνήμης. Cras expecto Leptam: etenim [19] ad cujus [20] rutam [21] pulegio mihi tui sermonis utendum est. Vale.

NOTÆ.

8 *Liceat modò rusticari*] Quandoquidem Romæ, ob Antonii tyrannidem, esse non licet.

9 *Bithynicum*] Epist. 17. lib. 6.

10 *De Servilio*] Scripsisti mihi Servilium Isauricum diem extremum obiisse: tu, qui senectutem non contemnis, vitamque longiorem amas, tu, inquam, cogita jam, & cura, ne ex hac vita, nisi ultima senectute, discedas, quod Servilio contigit; ego certè, libertate per Cæsarem & Antonium oppressa, vivere diutius non laboro.

11 *Etsi Atticus*] Neque mortem, neque casum ullum extimesco, licèt Atticus, qui me quondam vidit subitis terroribus commoveri, etiam nunc me timidum putat esse: cùm tamen Philosophia, cujus nunc præsidio septus sum, omni metu me liberet, doceatque nihil esse sapienti timendum, præter culpam.

12 Πανικοῖς] Id est repentinis terroribus, qui nos incautos aggrediuntur, ac feriunt: sic à Pane deo dicti, quòd ejusmodi terrores animis subitò immittere crederetur.

13 *Et hercle*] Et certè Atticus, quia ipse timidus est, terrorem & aliis injicit, mihique præsertim ab Antonio timendum existimat.

14 *Ego tamen*] Ego tamen, etsi nihil timeo, Antonii inveteratam, &c.

15 *Inveteratam*] Quia jam ante multos annos, Ciceronis defensionem contra Clodium Antonius susceperat.

16 *Retinere*] Sapienter utique fecisset; sed in eum paulò post invectus, sibi ipsi exitio fuit, nec Reipublicæ consuluit saluti.

17 *Nec tamen*] Et licèt videndi tui desiderio teneor, nolo tamen te Roma proficisci, priusquam pecuniam, mihi per syngrapham debitam, exegeris. De syngrapha vide epist. 17. lib. 7.

18 γόνυ κνήμης] Subauditur ἔγγιον; genu enim tibia propius est, quo proverbio significatur, ea magis curanda esse, quæ magis ad nos pertinent. Sic Terentius, *Proximus sum egomet mihi*.

19 *Ad cujus rutam*] Nempe sermonis Lepta amaritudo, tui suavitate mihi condienda est.

20 *Rutam*] Herbam, in qua amari aliquid subest: hanc nonnulli sic dictam volunt à *ruendo*, quòd una ex omnibus herbis, ob multiplicem ejus usum, maximè eruatur: adversus venena præsens remedium.

21 *Pulegio*] Pulegium, seu Pulejum, *du Poullot*, ou *du Thin sauvage*: Pulegium sermonis, pro suavitate sermonis, hic à Cicerone usurpatur.

EPISTO-

EPISTOLA XXIV.

Primùm de rebus domesticis, tum de publicis scribit. M. Antonio, & P. Dolabella Coss. anno urbis conditæ septingentesimo nono.

Tullius s. D. Tironi.

[a] ETSI manè Harpalum miseram : tamen, cùm haberem, cui rectè darem litteras, etsi novi nihil erat, iisdem de rebus volui ad te sæpius scribere : [b] non quin confiderem diligentiæ tuæ, sed rei [1] me magnitudo movebat. [c] Mihi [2] prora, & puppis, [3] ut Græcorum proverbium est, fuit à me tui dimittendi, ut rationes nostras explicares. [4] Offilio, & Aurelio utique satisfiat. [d] A Flamma, si non potes omnem, partem aliquam velim extorqueas, in primisque [e] ut expedita sit pensio Kalen. Jan. [f] [5] de attributione conficies. [6] De repræsentatione videbis. De domesticis rebus hactenus. [g] De publicis omnia mihi certa, [7] quid Octavius, [8] quid Antonius: quæ hominum opinio: [9] quid futurum putes : ego vix teneor, [10] quin accurram. [11] Sed st. litteras tuas expecto: & scito [12] Balbum tum fuisse [13] Aquini,

INTERPRETATIO.

[a] *etsi servum Romam ad te miseram.*
[b] *non quòd diffiderem, &c.*
[c] *non nisi summa necessitate impulsus dimisi te, ut rationes meas explicares.*
[d] *à Flamma debitore, si non potes omne debitum, partem saltem aliquam, &c.*
[e] *ut Kalendis Januariis solvat id, quod debet.* [f] *fac ut assignata mihi pecunia solvatur.* [g] *quod ad res publicas attinet, rogo te ut mihi certa perscribas.*

NOTÆ.

1 *Rei magnitudo*] Agitur enim de rationibus meis, quas à te explicari volo.

2 *Prora, & puppis*] Eo nempè reducitur meum omne consilium, ut meas tibi rationes explicandas committam : nam prora, & puppis totam navem continent.

3 *Ut Græcorum*] Apud quos vigebat illud proverbium, πρῷρα καὶ πρύμνα.

4 *Offilio, & Aurelio*] Creditoribus.

5 *De attributione*] Attributio idem est, quod nunc assignatio : hanc autem pecuniam Ciceroni Dolabella, dimissa Tulliola ejus filia, debebat.

6 *De repræsentatione*] Videbis autem utrùm hæc pecunia possit ante præfinitum diem solvi : *repræsentare* significat *antevertere*, epist. 14. quamquam existimant alii, *repræsentare* idem esse quod præsenti pecunia solvere, seu præsentem pecuniam facere, non verò ante diem solvere; quod si verum est, erit hujus loci sensus : videbis utrùm pecunia præsens mihi numerari possit.

7 *Quid Octavius*] Qui Apollonia, ubi studiis navabat operam, Romam venerat, ut Cæsaris hæreditatem adiret.

8 *Quid Antonius*] Qui cum Octavio de pecunia Julii Cæsaris in contentionem venerat.

9 *Quid futurum putes?*] De hac contentione, uter authoritate superior erit.

10 *Quin accurram*] Romam, ut horum quæ hic geruntur, testis ipse sim.

11 *Sed st.*] Sed hæc silebis : est enim *st.* nota silentii. Ita Manutius, cujus conjectura similis vero est.

12 *Balbum tuum*] Lucium Cornelium Balbum, pro quo extat oratio.

13 *Aquini*] Vide indicem Geographicum.

cùm tibi est dictum, & postridie [14] Hirtium. Puto utrumque [15] ad aquas: [16] Sed quod egerint. Dolabellæ procuratores fac [17] admoneantur: [18] appellabis etiam Papiam. Vale.

NOTÆ.

14 *Hirtium*] Qui cum Pansa futurus erat Consul anno sequenti.

15 *Ad aquas*] Ad aquas Bajanas venisse.

16 *Sed quod egerint*] Fac ut resciam.

17 *Fac ut admoneantur*] De pecunia mihi debita ob dotem filiæ, cum qua divortium fecit.

18 *Appellabis*] Citabis etiam Papiam, ut debitum mihi solvat: mulier erat Papiæ gentis. *Appellare*, creditoris est pecuniam à debitore flagitantis.

EPISTOLA XXV.

Cicero filius rogat Tironem, ut creberrimas ad se litteras mittat.

Cicero filius s. D. Tironi.

ETSI justa, & idonea usus es excusatione intermissionis litterarum tuarum, tamen id ne sæpiùs facias, rogo. Nam etsi de Reipublicæ rumoribus, & nuntiis certior fio, & de sua in me voluntate semper ad me perscribit pater: tamen de quavis minima re scripta à te ad me epistola semper fuit gratissima. Quare cùm in primis tuas desiderem litteras, noli committere, ut excusatione potiùs expleas officium scribendi, quàm assiduitate litterarum. Vale.

EPISTOLA XXVI.

Tironem negligentiæ in scribendo accusat; eumque hortatur, ut etiam sine argumento scribat.

Q. Cicero s. D. Tironi.

[1] VERBERAVI te cogitationis tacito dumtaxat convicio, quòd fasciculus alter ad me jam sine tuis litteris perlatus est. Non potes effugere hujus culpæ pœnam, [2] te patrono. [3] Marcus est adhibendus, [4] isque diu, & multis lucubrationibus commentata oratione: vide ut probare pos-

NOTÆ.

1 *Verberavi*] Negligentiæ in scrib[illegible] te accusavi, non verbis quidem, sed cogitatione dumtaxat.

2 *Te patrono*] Si tuam ipse causam solus agas, si te ipse solus defendas: neque enim unquam persuaseris te non peccasse.

[illegible] *est adhibendus*] Tibi est in patronum adhibendus Marcus frater, qui propter eloquentiæ vim, in judiciis regnare dicitur.

4 *Isque diù*] Isque tamen, accurata licèt oratione, probare vix poterit, te culpa vacare, quòd ad me non scripseris.

ſi, te non peccaſſe. [5] Planè te rogo, [6] ſicut olim matrem noſtram facere memini, quæ lagenas etiam inanes obſignabat, ne dicerentur inanes aliquæ fuiſſe, quæ furtim eſſent exſiccatæ: ſic tu etiam ſi quid ſcribas non habebis, ſcribito tamen, ne furtum ceſſationis quæſiviſſe videaris. Valde enim mihi ſemper & vera, & dulcia tuis epiſtolis nuntiantur. Ama nos, & vale.

NOTÆ.

5 *Planè te rogo*] Te rogo, ut, etſi non habes quod ſcribas, tamen aliquid ſcribas.

6 *Sicut olim matrem noſtram*] Sicut olim mater mea, non modò lagenas, quæ plenæ eſſent, ſed & vacuas etiam obſignabat, ne illæ, quas furtim ſervi ebibiſſent, dicerentur fuiſſe anteà vacuæ, atque adeò excuſationi locus aliquis relinqueretur; ſic & ego velim ut etiam ſine argumento mihi ſcribas, ne fortè hac furtiva excuſatione tectus ſcribere negligas, etiam tum, cùm argumentum tibi ſuppetet.

EPISTOLA XXVII.

Invehitur in Hirtium, & Panſam, deſignatos Conſules, eoſque verbis aſperioribus perſtringit. Eodem anno.

Q. Cicero S. D. Tironi.

[1] MIRIFICAM mihi verberationem ceſſationis epiſtola dediſti. Nam quæ parciùs frater perſcripſerat, [2] verecundia videlicet, & properatione, ea tu ſine aſſentatione, ut erant, ad me ſcripſiſti, & maximè de conſulibus deſignatis: quos ego penitùs [3] novi libidinum, & languoris effœminatiſſimi animi plenos: [4] qui niſi à gubernaculis receſſerint, maximum ab univerſo naufragio periculum eſt. [5] Incredibile eſt, quæ ego illos ſcio, oppoſitis Gallorum caſtris, in æſtivis feciſſe: [6] quos ille latro, [7] niſi aliquid firmius fuerit, ſocietate vitiorum deliniet. [8] Res eſt aut

NOTÆ.

1 *Mirificam*] Epiſtola tua me egregiè reprehendiſti, quòd ad te ſcribere ceſſaviſſem. Oppone ſtyli hujuſce duritiem, eleganti & puro Ciceronis ſermoni.

2 *Verecundia*] Veritus ne meum fortè animum offenderet.

3 *Novi*] Cùm Cæſaris in Gallia legatus eſſem.

4 *Qui niſi*] Qui niſi amoveantur ab Reipublicæ adminiſtratione, tota funditùs Reſpublica peribit: tranſlatio ducta à navi, quæ gubernatoris imperiti culpa naufragium facit.

5 *Incredibile eſt*] Quanta in æſtivis ſcelera commiſerint, quàm fœdis indulſerint libidinibus in Gallia, quando cùm Cæſare militabant: id ego vix crediderim de duobus hiſce Conſulibus, quos ubiq; paſſim laudat Marcus Cicero; ſed tale fuit Quinti Ciceronis ingenium, nemini ut parceret, modò ut furori ſuo faceret ſatis.

6 *Quos ille latro*] Quos Marcus Antonius, contra quem illi bellum geſturi dicuntur, facilè ſibi ob vitiorum ſimilitudinem, conciliabit.

7 *Niſi aliquid firmius*] Niſi fortiores aliqui cum illis duces eligantur, qui Reipublicæ partes conſtanter foveant.

8 *Res eſt aut tribunitiis*] Tribuni, vel privati etiam cives eligendi ſunt, qui Rempublicam contra Antonium tueantur. Id fecit Octavius, quamquam tantum abeſt

tribunitiis, aut privatis consiliis munienda. [9] Nam isti duo vix sunt digni, quibus alteri [10] Cæsenam, alteri [11] Cossutianarum tabernarum fundamenta credas. Te, [12] ut dixi, [a] fero oculis. Ego vos ad IV. Kalend. videbo, tuosque oculos, etiamsi te veniens in medio foro videro, [b] dissuaviabor. Me ama. Vale.

INTERPRETATIO.

[a] *te mirificè diligo.* [b] *singulari cum gaudio osculabor.*

NOTÆ.

ut Hirtius & Pansa ad Antonium transierint; ut etiam in Mutinensi prælio contra Antonium fortiter ambo pugnantes occubuerint.

9 *Nam isti duo*] Hirtius, & Pansa.

10 *Cæsenam*] Galliæ togatæ oppidum, non procul à Rubicone situm, nomen antiquum retinet.

11 *Cossutianarum*] Nomina, ut opinor, tabernarum, quę tum ędificabantur.

12 *Ut dixi*] Coram, cùm simul ambo loqueremur.

Finis Epistolarum Familiarium.

INDEX
GEOGRAPHICUS,
In quo designantur pagina, & notæ, in quibus Urbes, Provinciæ, & Fluvii, quos in Epistolis Tullius appellat, explicantur.

Prior numerus paginam, posterior notam indicat.

Finis Indicis Geographici.

INDEX II.

QUI NOMINA EORUM, QUORUM Tabulas historicas confecimus, ordine Alphabetico continet.

INDEX III.

Qui docet quo circiter tempore Epistolæ Ciceronis scriptæ sint.

EPISTOLÆ familiares scriptæ sunt omnes post Consulatum, ante exilium, in exilio; post exilium. Ante exilium quinque; prima omnium, quæ Pompejo Magno inscribitur: altera, Quinti Metelli Celeris ad Ciceronem: tertia, Ciceronis ad eum: quarta ad Cajum Antonium: quinta, ad Publium Sestium: quæ libro quinto omnes continentur. In exilio, ad Terentiam uxorem quinque libri decimi quarti. Post exilium, reliquæ omnes. Ad Lentulum lib. I. diversis temporibus, id est, toto triennio, scriptæ sunt. Sex quidem primæ, gerentibus Consulatum Marcello, & Philippo: septima, & octava, Pompejo, & Crasso: nona Domitio, & Appio: Quod ex earum argumentis, & observatione cognoscitur historiæ. Hæc Manutius, cui plura hic addere supervacaneum judicavi, cùm epistolæ cujusque argumento non modò Consulatus, sed & urbis conditæ annum subjunxerim.

INDEX IV.

Qui multiplex Litterarum genus indicat.

Prior numerus librum, posterior epistolam declarat.

INDEX V.

Rerum, seu verborum, quorum explicatur in Notis significatio.

Numerus prior paginam, posterior Notam designat.

NOI RIFORMATORI
Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di revisione, & approvazione del P. Fr, Tommaso Maria Gennari Inquisitore, nel libro intitolato : *M. T. Ciceronis ad familiares Epistolas interpretatione, & notis illustravit Philibertus Quartier è Societate Jesu*, non v' esser cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica; e parimente per attestato del Secretario Nostro, niente contro Prencipi, e buoni costumi, concediamo licenza a *Francesco Zane Stampatore*, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle publiche librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. 19. Giugno 1726.

(*Carlo Ruzini Cav. Proc. Rif.*
(*Andrea Soranzo Proc. Rif.*
(*Z. Pietro Pasqualigo Rif.*

Agostino Gadaldini Segret.

